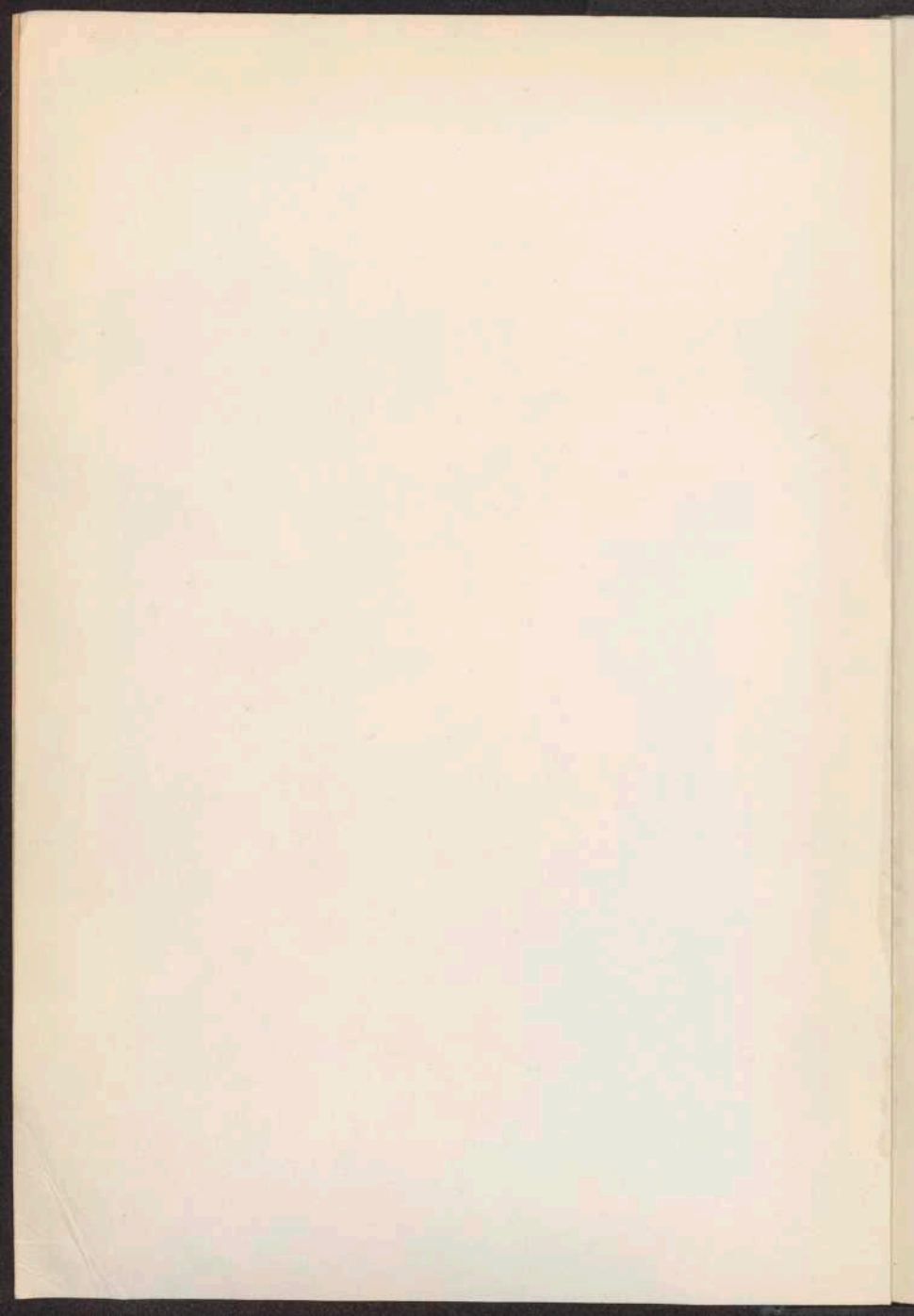

HET
ONDERWIJS
IN NEDERLAND

Verslag over het jaar
1949

P. 52132.

T7395
5-6
BT

HET
ONDERWIJS
IN NEDERLAND

VERSLAG OVER HET JAAR

1949

UITGAVE VAN HET
MINISTERIE VAN ONDERWIJS, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN
'S-GRAVENHAGE 1951

HET
ONDERWIJS
IN NEDERLAND

VERBODEN OVERNEMEN

1951

STAATSDRUKKERIJ- EN UITGEVERIJBEDRIJF / 'S-GRAVENHAGE 1951

INHOUDSOPGAVE

DEEL I — ALGEMEEN GEWELT

WOORD VOORAF

Het berstel van het onderwijs zette zich ook tijdens het jaar 1949 met kracht voort, zij het dat de ongunstige economische omstandigheden tot versobering en bezuiniging noodten. Dat het onderwijs, ondanks deze belemmerende factoren, in het verslag jaar zelfs nog een merkbare vooruitgang vertoonde, stemt tot grote voldoening en dankbaarheid. Dit te meer, wanneer men in aanmerking neemt dat in de toekomst aan het tegenwoordige jonge geslacht hoge eisen zullen worden gesteld.

Dit verslag legt getuigenis af van het ernstige streven van de vele werkers bij alle takken van onderwijs, die zoeken en tasten naar nieuwe wegen op onderwijsgebied, binnen de grenzen van het bereikbare, rekening houdend met het dynamische karakter der hedendaagse maatschappij en de bijzondere aspecten van ons volksbestaan na de bevrijding.

De Minister van Onderwijs,
Kunsten en Wetenschappen,
TH. RUTTEN

's-Gravenhage, December 1951.

WORLD AFFAIRS

The world has been witness to the most dramatic and significant events in its history since the end of the Second World War. The Cold War has shaped the international scene, and the rise of the superpowers has led to a new era of global competition. The United States and the Soviet Union have emerged as the two dominant forces in the world, each vying for global supremacy. This has led to a series of crises, including the Cuban Missile Crisis and the Vietnam War, which have tested the resolve of both superpowers. The world has also seen the emergence of new powers, such as China and India, which are beginning to challenge the dominance of the superpowers. The future of the world is uncertain, but it is clear that the events of the past few decades have had a profound impact on the course of human history.

In Witness Whereof
I have hereunto set my hand
and seal this 15th day of
January, 1950.

Secretary of State

OFFICE OF THE SECRETARY OF STATE

INHOUDSOPGAVE

DEEL I — ALGEMEEN GEDEELTE

VERSLAG VAN DE STAAT VAN HET ONDERWIJS IN NEDERLAND OVER HET JAAR 1949

	Bladz.
A. Algemeen	9
B. Hoger onderwijs	15
Universiteiten en hogescholen	15
C. Voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs	39
D. Land- en tuinbouwonderwijs	73
E. Nijverheidsonderwijs	77
F. Lager onderwijs	124
I. De uitvoering der Lager-onderwijswet 1920, enz.	124
II. De uitvoering der Leerplichtwet	139
III. Leerplicht	141
IV. Gewoon, voortgezet gewoon en uitgebreid lager onderwijs.	143
V. Vervolgonderwijs.	172
VI. Buitengewoon lager onderwijs	177
VII. Onderwijzersopleiding.	186
G. Kleuteronderwijs	197

DEEL II — BIJZONDER GEDEELTE

BIJLAGEN BIJ HET VERSLAG VAN DE STAAT VAN HET ONDERWIJS IN NEDERLAND
OVER HET JAAR 1949

A. Algemeen	201
Verslag van de inspectie, toegevoegd aan het Bureau voor de lichamelijke opvoeding en de sport	201
B. Hoger onderwijs	204
I. De universiteiten en hogescholen in het studiejaar 1948/49	204
II. De Rijksakademie van beeldende kunsten te Amsterdam	303

	Bladz.
C. Voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs	307
D. Land- en tuinbouwonderwijs	320
I. Landbouwonderwijs	320
II. Tuinbouwonderwijs	331
E. Nijverheidsonderwijs	342
I. Lager nijverheidsonderwijs voor jongens	342
II. Scholen voor kunstnijverheidsonderwijs	343
III. Scheepvaart- en luchtvaartonderwijs	348
IV. Visserijscholen, scholen voor de binnenvaart en opleidings- schepen voor matroos	351
V. Middelbaar technisch onderwijs	353
VI. Nijverheidsonderwijs voor meisjes	360
VII. Landbouwhuishoudonderwijs	362
F. Lager onderwijs	365
Ia. Verslag van de hoofdinspecteur in de eerste hoofdinspectie .	365
Ib. Verslag van de hoofdinspecteur in de tweede hoofdinspectie .	387
Ic. Verslag van de hoofdinspecteur in de derde hoofdinspectie .	472
II. Verslag van de inspecteur van het lager onderwijs in algemene dienst betreffende het onderwijs aan schipperskinderen	492
III. Verslag van de inspecteur voor de lichamelijke opvoeding in algemene dienst	497
IVa. Verslag van de hoofdinspecteur van het buitengewoon lager onderwijs	504
IVb. Verslag van de consulent voor de lichamelijke opvoeding bij het buitengewoon lager onderwijs	524
V. Verslag van de hoofdinspecteur van de onderwijzersopleiding	534
VI. Verslag van de bouwkundig hoofdinspecteur van het lager onderwijs	548
G. Verslagen der hoofdinspecteurs van het lager onderwijs betreffende het kleuteronderwijs	560
Register	I

VERSLAG
VAN DE STAAT VAN HET ONDERWIJS IN NEDERLAND
OVER HET JAAR 1949

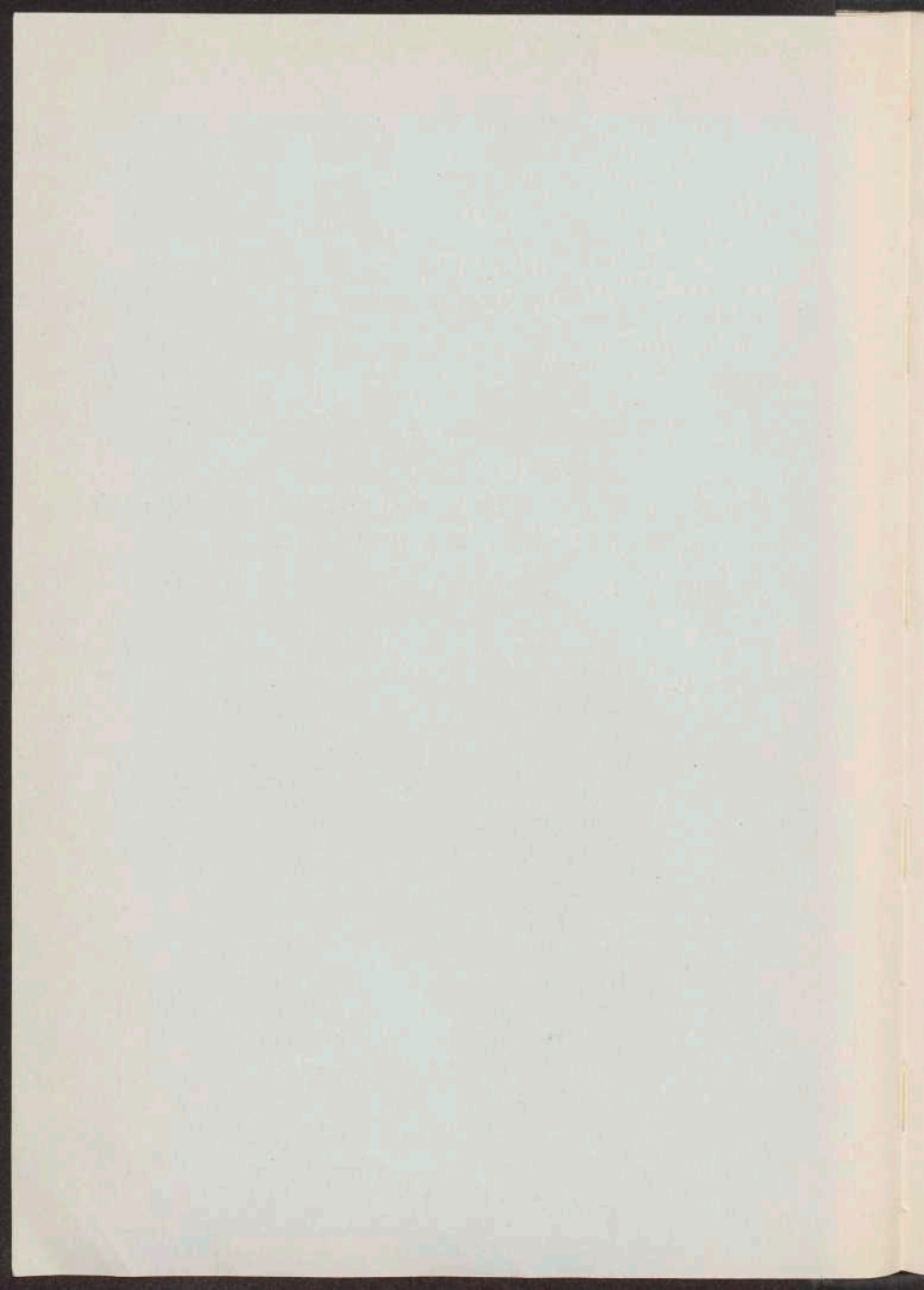
DEEL I

ALGEMEEN GEDEELTE

VERSLAG

VAN DE STAAT VAN HET ONDERWIJS
IN NEDERLAND OVER HET JAAR

1949

VERSLAG VAN DE STAAT VAN HET ONDERWIJS IN NEDERLAND OVER HET JAAR 1949

TER INLEIDING

Ter oriëntering van de lezer moge aan de beschrijving van de staat van het onderwijs in het jaar 1949 een korte verklaring van de daarbij gevolgde *indeling* voorafgaan.

Het „Algemeen Gedeelte”, ondergebracht in Deel I, geeft een overzicht van de overheidsmaatregelen en de gebeurtenissen in 1949 voorzover deze voor bespreking in aanmerking komen. De onderwerpen zijn daarbij onderscheiden naar de takken van onderwijs waarop zij betrekking hebben. In een afzonderlijk hoofdstuk „Algemeen” zijn tevens behandeld de onderwerpen welke betrekking hebben op meer dan één tak van onderwijs. Voorts zijn daarin opgenomen onderwerpen van algemeen-onderwijskundige aard, alsmede enige onderwerpen welke naar hun aard niet in de hoofdstukken over de afzonderlijke takken van onderwijs konden worden ondergebracht. Verder hebben de overzichten betreffende de uitvoering van de Lager-onderwijswet 1920 c.a. en van de Leerplichtwet in Deel I een plaats gevonden.

In het „Bijzonder Gedeelte”, verwerkt in Deel II, zijn de verslagen vervat welke door de inspecties der onderscheidene takken van onderwijs, alsmede door de inspectie, toegevoegd aan het Bureau voor de lichamelijke opvoeding en de sport, zijn uitgebracht. De lezer treft daarin verder aan de verslagen van de instellingen voor hoger onderwijs.

CULTURELE ACCOORDEN

De vijfde vergadering van de gemengde technische commissie ter uitvoering van het Nederlands-Frans cultureel accoord vond plaats te Parijs op 11 en 12 Januari 1949.

De dertiende vergadering van de gemengde technische commissie ter uitvoering van het Nederlands-Belgisch cultureel accoord vond plaats te Brussel op 14 en 15 Januari 1949.

Op 8 en 9 April 1949 vond te Utrecht de vergadering plaats van de gemengde technische commissie ter uitvoering van het Nederlands-Belgisch cultureel accoord.

Op 26 April 1949 vond te 's-Gravenhage de ondertekening plaats van een cultureel accoord tussen Nederland en Luxemburg.

Op 14 en 15 Juli 1949 vond te 's-Gravenhage de tweede vergadering plaats van de permanente gemengde commissie ter uitvoering van het Nederlands-Brits cultureel accoord. Dit was de eerste vergadering in Nederland.

CULTURELE EN INTELLECTUELE BETREKKINGEN TUSSEN NEDERLAND EN HET VERENIGD KONINKRIJK VAN GROOT-BRITANNIË EN NOORD-IERLAND

Bij de Wet van 4 November 1949 (*Stsbl.* no J 491) werd goedgekeurd het op 7 Juli 1948 te 's-Gravenhage ondertekende Verdrag betreffende de culturele en

intellectuele betrekkingen tussen Nederland en het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Noord-Ierland. In het voormelde nummer van het *Staatsblad* werd tevens de tekst van dit verdrag afgedrukt.

GEDELJKE AANSPRAKELIJKHEID VAN HET RIJK VOOR HET BEHEER VAN DE STICHTING VOOR NEDERLANDS-FRANSE CULTURELE SAMENWERKING

Bij de Wet van 9 Juni 1949 (*Stsbl.* no. J 235) zijn regelen vastgesteld betreffende de geldelijke aansprakelijkheid van het Rijk voor het beheer van bovengenoemde stichting.¹⁾

VIJF-MOGENDHEDEN-PACT

Op 3, 4 en 5 Maart 1949 vonden te 's-Gravenhage de besprekingen plaats van de culturele experts van de vijf mogendheden. O.a. werd aan de orde gesteld de bevordering van de vrije in- en uitvoer van boeken en van het contact tussen de onderwijsinspecteurs der vijf landen.

In het kader van het Vijf-Mogendheden-Pact vond op 15 en 16 Juni 1949 een vergadering plaats van het sub-comité inzake filmjournaals.

In het kader van het Verdrag van Brussel vond op 21, 22 en 23 September 1949 te 's-Gravenhage een vergadering plaats van het sub-comité voor de jeugd.

In hetzelfde verband werd op 28, 29 en 30 September 1949 te Brussel een vergadering gehouden van het sub-comité inzake filmjournaals. Ten slotte vond te Luxemburg op 5, 6 en 7 October 1949 een vergadering plaats van de Centrale culturele commissie van genoemd verdrag.

UNESCO

Op 23 Maart 1949 werd in het Vredespaleis te 's-Gravenhage de vijfde vergadering gehouden van de Nationale Unesco-Commissie. Er werd verslag uitgebracht van de derde algemene vergadering der Unesco, gehouden te Beiroet; verder kwam het programma der Unesco voor 1949 ter sprake.

Van 19 September tot 5 October 1949 vond te Parijs plaats de vierde algemene conferentie van de Unesco. Op deze conferentie werd door de Minister²⁾ een rede in het Frans uitgesproken. Deze rede zal worden opgenomen in het Onderwijs-verslag over het jaar 1950.

HERDENKING INWERKINGTREDING HANDVEST DER VERENIGDE NATIES

Over bovenstaand onderwerp heeft de Minister bij brief van 17 October 1949, no 43146, afd. L.O., aan de hoofden der scholen voor uitgebreid lager onderwijs, de directeuren(trices) der kweekscholen, de directeuren(trices), rectoren(trices) der dagscholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs en aan de directeuren(trices) der dagnijverheidsscholen het navolgende medegedeeld:

De Vereniging voor Internationale Rechtsorde (V.I.R.O.), welke in nauwe relatie staat met de Nederlandse Inlichtingendienst voor de Verenigde Naties, heeft mijn aandacht gevraagd voor de herdenkingsdag van de inwerkingtreding van het Handvest der Verenigde Naties op 24 October a.s.

¹⁾ Zie voor de behandeling in de Staten-Generaal: Bijl. Hand. II 48/49, 1140; Hand. II 48/49, blz. 1479; Bijl. Hand. I 48/49, 1140; Hand. I 48/49, blz. 676.

²⁾ Indien niet anders vermeld, wordt in dit verslag onder „Minister” verstaan: de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

Evenals zulks het vorig jaar is geschied, wend ik mij ook thans tot U met het verzoek op 24 October a.s. op de scholen hieraan aandacht te besteden.

Ik acht het van belang, dat juist de jeugd wordt gewezen op de noodzaak van internationale samenwerking. Immers, niet slechts de regeringen der diverse landen, doch ook hun onderdanen dienen doordrongen te zijn van de noodzaak tot een beter onderling begrip te komen in de verhouding der volkeren.

Bij de Nederlandse Inlichtingendienst der Verenigde Naties, welke is gevestigd aan de Oranjestraat 4 te 's-Gravenhage, is een speciaal nummer uitgegeven van het Maandblad voor de Verenigde Naties „Wordende Wereld”. Dit nummer geeft een kort overzicht van het wezen der Verenigde Naties en haar gespecialiseerde organisaties. Een exemplaar hiervan gaat mede hierbij. Bij de Nederlandse Inlichtingendienst voor de Verenigde Naties kan men vóór 1 November a.s. opgeven het aantal meerdere exemplaren waarop Uw school wenst in te tekenen”.

INSTELLING COMMISSIE TOT BESTUDERING VAN DE BAHASA INDONESIA AAN DE IN NEDERLAND GEVESTIGDE ONDERWIJSINSTELLINGEN

Op grond van de overweging dat het wenselijk was het vraagstuk van het onderwijs in de Bahasa Indonesia aan de in Nederland gevestigde onderwijsinstellingen in studie te nemen, werd bij gemeenschappelijke beschikking van de Ministers van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en van Overzeese Gebiedsdelen, respectievelijk van 17 October 1949, no 2298, Kabinet, en van 3 November 1949, 5e Afdeling, no 1, een commissie ter bestudering van dit vraagstuk ingesteld. In deze commissie werden benoemd tot:

a. lid, tevens voorzitter: Dr. J. H. Wesselings, raadadviseur in algemene dienst bij het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, te 's-Gravenhage;

b. leden: J. van Andel, hoofd van de afdeling Voorbereidend Hoger en Middelbaar Onderwijs van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen; R. K. A. Bertsch, plaatsvervangend gecommitteerde voor Indonesische zaken bij het Ministerie van Overzeese Gebiedsdelen, te 's-Gravenhage; Prof. Dr. G. W. J. Drewes, hoogleraar in de faculteit der letteren en wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit te Leiden, te Leiden; Mr. Ir. M. Gootte, hoofd van de afdeling Nijverheidsonderwijs van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, te 's-Gravenhage; P. Koeze, gewezen adj.-adviseur voor het Indonesisch onderwijs, destijds leider van de Indonesische vormingscursussen, te Amsterdam; A. van Velzen, hoofd van de afdeling Cultureel Contact van het Ministerie van Overzeese Gebiedsdelen, te 's-Gravenhage; Mr. H. J. Woltjer, hoofd van de afdeling Hoger Onderwijs en Wetenschappen van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, te 's-Gravenhage;

c. secretaris: Dr. H. A. H. Schouten, secretaris van de afdeling Cultureel Contact van het Ministerie van Overzeese Gebiedsdelen, te 's-Gravenhage.

Aan de commissie werd verzocht aan beide voornoemde Ministers een rapport uit te brengen, o.m. inhoudende de conclusies waartoe zij bij de bestudering van het vraagstuk was gekomen en de beweegredenen welke tot deze conclusies hadden geleid, welk rapport, zo nodig, vergezeld diende te gaan van een ontwerp-regeling met toelichting met betrekking tot eventuele wijzigingen welke haars inziens op grond van de conclusies in wetten, algemene maatregelen van bestuur of Ministeriële beschikkingen zouden moeten worden aangebracht.

De beschikking is opgenomen in de *Ned. Stsert.* van 16 November 1949, no. 224.

MAANDBLAD „WORDENDE WERELD”

Over bovenstaand onderwerp richtte de Minister onder dagtekening van 5 December 1949, no 47618, afd. L. O., een omzendbrief aan de directeuren (directrices) der Rijks hogere burgerscholen, Rijkskweekscholen en Rijksnijver-

heidsscholen alsmede aan de besturen der bijzondere gymnasia, lycea, hogere burgerscholen, middelbare scholen voor meisjes, nijverheidsdagscholen, kweekscholen en scholen voor uitgebreid lager onderwijs en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden. Aan deze omzendbrief wordt het volgende ontleend:

Mijn rondschrĳven van 17 October 1949, no 43146, afd. L. O.¹⁾, inzake de inwerkingtreding van het Handvest der Verenigde Naties op 24 October i.l., deed ik te Uwer informatie vergezeld gaan van een exemplaar van het speciale nummer van het Maandblad der organisatie „Wordende Wereld”. Dit nummer bevatte een kort overzicht van het wezen der Verenigde Naties en haar gespecialiseerde organisaties.

Ik neem aan, dat de daarin opgenomen beschouwingen een geschikt uitgangspunt vormden voor het bijbrengen aan de leerlingen van enige kennis omtrent de doelstellingen (de bevordering der vriendschappelijke betrekkingen tussen de volkeren onderling en het scheppen van voorwaarden voor een betere levensstandaard) en de veelzijdige werkzaamheid der Verenigde Naties, welke zich niet alleen uitstreken op politiek, doch ook op economisch, sociaal en cultureel gebied.

Ik acht het evenwel van groot belang, dat bij de schooljeugd, als fundament der toekomstige maatschappij, blijvend belangstelling wordt gewekt voor het vraagstuk der internationale samenwerking en zij dan ook regelmatig op de hoogte wordt gehouden van de actuele maatregelen en gebeurtenissen op dit gebied. Dit kan één van de middelen zijn, waardoor Nederland, als lid der Verenigde Naties, op grond van de door dit orgaan aangenomen resoluties, zijn verplichtingen nakomt tegenover deze organisatie.

In verband met het bovenstaande acht ik het daarom zeer gewenst, dat door U ten behoeve van Uw school één of meer abonnementen worden genomen op het geïllustreerde maandblad „Wordende Wereld”. Door de besturen der gesubsidieerde scholen kunnen de aan één abonnemant verbonden kosten in subsidieverband, op de exploitatierekening worden gebracht.

TOEPASSELIJKVERKLARING BEZOLDIGINGSBESLUIT BURGERLIJKE RIJKS-AMBTENAREN 1934

Bij Koninklijk besluit van 11 October 1949, no 19 (*Ned. Stsrt.* van 25 October 1949, no 208) zijn de gewijzigde bepalingen van het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1934, zoals deze zijn vastgesteld bij Koninklijk besluit van 3 Maart 1948 (*Stsbl.* no I 84), mede van toepassing verklaard op de directeurs van en de leraren aan de in bijlage C van het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1934 genoemde inrichtingen van onderwijs.

GRATIFICATIEBESLUIT BURGERLIJKE RIJKSAMBTENAREN 1949

Bij Koninklijk besluit van 19 Juli 1949 (*Stsbl.* no. J 329) werden regelen getroffen inzake toekenning van een gratificatie aan burgerlijk Rijkspersoneel over 1949 van 2% van de jaarwedde met een maximum van f 50.—. Het besluit is naderhand van toepassing verklaard op het onderwĳzend personeel welks bezoldiging wordt vastgesteld overeenkomstig het bepaalde in de hoofdstukken II t/m VIII van de bijlage G van het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1948.

WIJZIGING EN AANVULLING VAN DE WET VAN 17 JULI 1923 (STSB.L. NO 364) (LAATSTELIJK GENOTEN BEZOLDIGING)

Bij de Wet van 30 December 1949 (*Stsbl.* no J 614) is opnieuw gewijzigd en aangevuld de bij de Wet van 9 Januari 1936 (*Stsbl.* no 300) gewijzigde Wet van 17

¹⁾ Zie blz. 10.

Juli 1923 (*Stsbl.* no 364) tot uitvoering o.m. van artikel 97 (thans 99) der Grondwet en wijziging van de Hoger-onderwijswet, van de Wet tot regeling van het Hoger Landbouw- en Hoger Vecartsenijkundig Onderwijs (thans de Wet tot regeling van het Hoger Landbouwonderwijs) en van de Lager-onderwijswet 1920. Deze wijzigingen en aanvullingen geven een nadere omschrijving van wat onder „laatstelijk genoten bezoldiging” dient te worden verstaan. De wet is in werking getreden op 18 Februari 1950 en had terugwerkende kracht tot 1 Juni 1946.

VASTSTELLING EXAMENGELDEN STAATSEXAMENS

Bij Koninklijk besluit van 19 December 1949 (*Stsbl.* no J 564) is het enig artikel van het Koninklijk besluit van 2 Maart 1936 (*Stsbl.* no 392) tot vaststelling van de examengelden ten aanzien van de staatsexamens, bedoeld in artikel 12 der Hoger-onderwijswet, in artikel 55, tweede lid, der Middelbaar-onderwijswet en in artikel 3 van het Koninklijk besluit van 27 December 1934 (*Stsbl.* no 678), als volgt gewijzigd:

Zij die wens deel te nemen aan het examen, bedoeld in artikel 12 van de Hoger-onderwijswet (staatsexamen gymnasium), aan een examen, als bedoeld in artikel 55, tweede lid, van de Middelbaar-onderwijswet (staatsexamens hogere burgerschool A en B) of aan het examen, bedoeld in artikel 3 van het Koninklijk besluit van 27 December 1934 (*Staatsblad* no. 678), zijn een bedrag verschuldigd van veertig gulden, tenzij zij, op grond van vrijstelling van een onderzoek in vakken, in niet meer dan vier vakken worden geëxamineerd of bij het examen zijn vrijgesteld van een onderzoek in alle vakken, in welke gevallen een bedrag van dertig gulden is verschuldigd.

Het besluit is in werking getreden op 1 Januari 1950.

RIJKSBEURZEN

Betreffende eventuele toekenning van Rijksbeurzen (renteloze voorschotten) voor de cursus 1949/50 deed de Minister de volgende bekendmaking voor de eerste maal opnemen in de *Ned. Stscr.* van 19 Januari 1949, no 13:

De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen brengt ter kennis van belanghebbenden, dat personen met een buitengewone aanleg voor de studie die niet in staat kunnen worden geacht hun studiekosten te betalen en die gedurende de cursus 1949/50 voor een Rijksstudietoelage (renteloos voorschot) ter tegemoetkoming in die kosten in aanmerking wens te komen, met uitzondering van:

a. hen die aan een inrichting van kunst studeren;

b. hen die aan een inrichting tot opleiding voor onderwijzer(es) studeren (voor deze gegadigden kan een toelage aangevraagd worden, welke niet terugbetaald behoeft te worden; een afzonderlijke oproeping verschijnt), en

c. hen die studeren aan de Landbouwhogeschool te Wageningen;

zich vóór 1 Maart 1949 per gezegeld adres (f 0,30) tot zijn Ministerie (Bureau voor Rijksstudietoelagen) moeten wenden.

Belanghebbenden dienen in hun verzoekschrift te vermelden naam en voornamen, woonplaats en adres, de inrichting van onderwijs, thans of laatstelijk voor de aanvraag bezocht, en de inrichting van onderwijs waarvoor de toelage gevraagd wordt.

Studenten die reeds aan een universiteit of hogeschool zijn ingeschreven geweest, dienen in hun verzoekschrift te vermelden:

1°, welke hun studierichting is;

2°, tot welk studiejaar zij behoren;

3°, welk het laatst door hen afgelegde examen is;

- 4°. wanneer dit examen werd afgelegd (jaar en datum);
 5°. voor welk examen zij zich voorbereiden (bij candidaatsexamen letter opgeven; bij doctoraalexamen hoofd- en bijvakken);
 6°. of zij in het lopende academiejaar als student zijn ingeschreven en, zo ja, waar;
 7°. of zij reeds in het genot van een studiebeurs zijn en, zo ja, wie hun mentor is.

De aandacht wordt er op gevestigd, dat ook zij die thans nog geen eindexamen hogere burgerschool of gymnasium hebben afgelegd, doch met 1 September 1949 een beurs wensen voor de studie aan een universiteit of hogeschool, hun request eveneens vóór 1 Maart 1949 moeten indienen. De adressen welke na genoemde datum bij het Ministerie inkomen, kunnen niet meer in behandeling worden genomen.

Beurzen voor muziekstudie

Evenals vorige jaren werden ook in het jaar 1949 Rijksbeurzen voor *muziekstudie* beschikbaar gesteld. Betreffende de toekenning van deze beurzen deed de Minister de volgende bekendmaking voor de eerste maal opnemen in de *Ned. Stschr.* van 24 Januari 1949, no 16:

De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen brengt ter algemene kennis, dat in 1949 van Rijkswege beurzen voor muziekstudie hier te lande zullen worden beschikbaar gesteld ten behoeve van on- of minvermogene jongelieden van Nederlandse nationaliteit, die bijzondere muzikale aanleg bezitten en die zich aan de muziek als vakbeoefening willen wijden.

Aan leerplichtigen kan geen beurs worden verleend; evenmin aan personen van zodanig gevorderde leeftijd dat het verwerven van volledige vakbekwaamheid niet meer kan worden verwacht, b.v. in verband met de vereiste technische vaardigheid voor het gekozen instrument.

Sollicitanten kunnen opgeroepen worden voor een eerste onderzoek, waarna een vergelijkend examen te 's-Gravenhage zal worden gehouden. Zij zullen alleen voor dit eerste onderzoek worden opgeroepen, indien zij bewijzen kunnen overleggen dat zij hebben gestudeerd onder bekwaame leiding en reeds een zekere hoogte in de techniek hebben bereikt. Het is niet mogelijk op het zo uitgebreide terrein der muziekstudie voor de sollicitanten voor elk der vakken nauwkeurig omschreven muzikale eisen en leeftijds grenzen vast te stellen. De eisen lopen hiervoer te veel uiteen. Hoofdzaak zijn een bijzondere muzikale aanleg en een goed muzikaal gehoor. De maatstaf die aangelegd wordt omtrent muziekkennis, technische ontwikkeling, enz., richt zich naar elk geval afzonderlijk, ook naar de leeftijd.

Aan het verlenen van een beurs wordt gewoonlijk de voorwaarde verbonden van studie aan een conservatorium of aan een andere muziekinstelling ter goedkeuring van de Minister.

Verder zullen één of meer beurzen beschikbaar worden gesteld teneinde belanghebbenden die daartoe financieel niet bij machte zijn, in de gelegenheid te stellen een hier te lande met succes volbrachte vakstudie in de muziek in het buitenland, onder leiding van een kunstenaar van internationale betekenis, af te sluiten.

Zij, die voor een der beurzen in aanmerking wensen te komen, behoren hun gezegelde verzoekschriften daartoe vóór 1 Maart 1949 in te zenden aan de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen (adres: afdeling Kunsten, Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, Prinsessegracht 21, 's-Gravenhage).

B. HOGER ONDERWIJS

UNIVERSITEITEN EN HOGESCHOLEN

AANTALLEN STUDENTEN

De volgende tabel ¹⁾ geeft een overzicht van de aantallen volledig ingeschreven studenten der universiteiten en hogescholen in het studiejaar 1948/'49, ingedeeld naar de faculteiten en onderscheiden naar het geslacht. Ter vergelijking zijn mede de aantallen studenten vermeld in het studiejaar 1947/'48.

Aantallen volledig ingeschreven studenten der universiteiten en hogescholen in het studiejaar 1948/'49 ²⁾

Faculteiten, verenigde faculteiten en wetenschappen	1947/'48			1948/'49		
	M.	V.	Totaal	M.	V.	Totaal
<i>Rijksuniversiteit te Leiden</i>						
Godgeleerdheid	164	41	205	176	41	217
Rechtsgeleerdheid	415	210	625	473	246	719
Rechten en letteren	295	49	344	377	58	435
Geneeskunde	1 191	303	1 554	1 286	390	1 676
Wis- en natuurkunde	407	124	531	472	137	609
Letteren en wijsbegeerte	160	134	294	163	144	307
Wiskunde en letteren				8	8	16
Totaal	2 632	921	3 553	2 955	1 024	3 979
<i>Rijksuniversiteit te Utrecht</i>						
Godgeleerdheid	252	20	272	253	19	272
Rechtsgeleerdheid	273	124	397	274	130	404
Rechten en letteren	183	28	211	187	30	217
Geneeskunde	1 979	426	2 405	2 009	407	2 416
Wis- en natuurkunde	572	103	675	586	98	684
Wiskunde en letteren	153	69	222	148	78	226
Letteren en wijsbegeerte	136	71	207	138	91	229
Vecartsnijkunde	411	19	430	423	26	449
Totaal	3 959	860	4 819	4 018	879	4 897
<i>Rijksuniversiteit te Groningen</i>						
Godgeleerdheid	87	7	94	83	3	86
Rechtsgeleerdheid	159	59	218	139	61	200
Geneeskunde	763	163	926	832	176	1 008
Wis- en natuurkunde	245	53	298	261	59	320
Wiskunde en letteren	13	4	17	9	9	18
Letteren en wijsbegeerte	73	48	121	76	49	125
Rechten en letteren + economie ³⁾						
Economische wetenschappen				61	8	69
Totaal	1 340	334	1 674	1 461	365	1 826

¹⁾ Samengesteld door het Centraal Bureau voor de Statistiek, afdeling Culturele Statistiek.

²⁾ Waar de verticale optelling niet overeenstemt met de getallen op de totaalregel, is dit toe te schrijven aan het feit dat enkele studenten voor meer dan één faculteit waren ingeschreven, doch in het totaal slechts éénmaal zijn geteld.

³⁾ Sociologie.

HOGER ONDERWIJS

Faculteiten, verenigde faculteiten en wetenschappen	1947/'48			1948/'49		
	M.	V.	Totaal	M.	V.	Totaal
<i>Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam</i>						
Godgeleerdheid	111	21	132	114	25	139
Rechtsgeleerdheid	406	198	604	431	241	672
Rechten en letteren	15	6	21	18	5	23
Geneeskunde	1 676	462	2 138	1 737	481	2 218
Wis- en natuurkunde	683	164	847	711	181	892
Wiskunde en letteren	216	193	409	223	167	390
Letteren en wijsbegeerte	230	270	500	257	299	556
Economische wetenschappen	637	26	663	635	23	658
Rechten en economie	—	—	—	—	—	—
Politieke en sociale wetenschappen	201	83	284	275	109	384
Totaal	4 175	1 423	5 598	4 401	1 531	5 932
<i>Vrije Universiteit te Amsterdam</i>						
Godgeleerdheid	288	10	298	312	11	223
Rechtsgeleerdheid	258	51	309	261	55	316
Geneeskunde	12	5	17	17	5	22
Wis- en natuurkunde	239	12	251	264	11	275
Wiskunde en letteren	58	31	89	51	42	93
Letteren en wijsbegeerte	47	7	54	53	12	65
Economie	—	—	—	95	1	94
Totaal	902	116	1 018	1 051	137	1 188
<i>R.-Kath. Universiteit te Nijmegen</i>						
Godgeleerdheid	31	—	31	47	—	47
Rechtsgeleerdheid	321	42	363	320	51	371
Letteren en wijsbegeerte	282	64	346	286	76	362
Politieke en sociale wetenschappen	—	—	—	45	16	61
Totaal	634	106	740	698	143	841
<i>Technische Hogeschool te Delft</i>						
Technische wetenschappen	5 405	81	5 486	5 469	71	5 540
<i>Landbouwhogeschool te Wageningen</i>						
Landbouwkunde	1 065	56	1 121	560	52	1 012
<i>Ned. Econ. Hogeschool te Rotterdam</i>						
Economische wetenschappen	1 185	40	1 225	1 041	40	1 081
<i>Kath. Econ. Hogeschool te Tilburg</i>						
Economische wetenschappen	704	17	721	735	14	749
Alle (6) universiteiten tezamen						
Godgeleerdheid	935	99	1 032	985	99	1 084
Rechtsgeleerdheid	1 842	684	2 516	1 898	784	2 682
Rechten en letteren	493	83	576	582	93	675
Geneeskunde	5 621	1 419	7 040	5 881	1 459	7 340
Wis- en natuurkunde	2 146	456	2 602	2 294	486	2 780

HOGER ONDERWIJS

Faculteiten, verenigde faculteiten en wetenschappen	1947/'48			1948/'49		
	M.	V.	Totaal	M.	V.	Totaal
Wiskunde en letteren	440	297	737	439	304	743
Letteren en wijsbegeerte	928	394	1 522	973	671	1 644
Economische wetenschappen	637	26	663	789	32	821
Rechten en economie	—	—	—	—	—	—
Veeartsnijkunde	411	19	430	423	26	449
Politieke en sociale wetenschappen	201	83	284	320	125	445
Totaal	13 642	3 760	17 402	14 584	4 079	18 663
Alle (4) hogescholen tezamen						
Technische wetenschappen	5 405	81	5 486	5 469	71	5 540
Landbouwkunde	1 065	36	1 121	960	52	1 012
Economische wetenschappen	1 889	57	1 946	1 776	54	1 830
Totaal	8 359	194	8 553	8 205	177	8 382
Alle universiteiten en hogescholen tezamen						
Totaal	22 001	3 954	25 955	22 789	4 256	27 045

Uit de tabel blijkt dat het totaal aantal studenten der gezamenlijke universiteiten en hogescholen in het studiejaar 1948/'49 vermeerderde met 1090 of 4,2 % (v. j. met 1261 of 5,1 %).

WIJZIGING HOGER-ONDERWIJSWET

Bij de Wet van 12 Augustus 1949 (*Stsbl.* no J 401) is de Hoger-onderwijswet op enkele punten gewijzigd ¹⁾. De tekst van deze wet vindt men hieronder afgedrukt.

De Hoger-onderwijswet wordt als volgt gewijzigd:

I. A. Na artikel 56 wordt ingevoegd het volgende artikel:

Artikel 56bis

1. Een bezoldigd algemeen beheerder, die optreedt namens het college van curatoren, kan door Ons worden benoemd en ontslagen.
2. Curatoren zenden te zijner benoeming een aanbevelingslijst van twee personen aan Onze Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.
3. Curatoren stellen zijn instructie vast en onderwerpen deze aan de goedkeuring van Onze voornoemde Minister.
4. Hij heeft zijn vaste woonplaats in de gemeente waar de Technische Hogeschool is gevestigd, tenzij daarvan door Ons, curatoren gehoord, ontheffing is verleend.
5. Hij treedt om de vijf jaren af en is weder benoembaar.
6. Hij ontvangt vergoeding voor reis- en verblijfkosten.
7. Voor bureau-kosten wordt hem een jaarlijks abonnement toegestaan.

¹⁾ Zie voor de behandeling in de Staten-Generaal:
Bijl. Hand. II 48/49, 1248; Hand. II 48/49, blz. 1776—1785;
Bijl. Hand. I 48/49, 1248; Hand. I 48/49, blz. 801—808.

B. Artikel 57 wordt gelezen als volgt:

Curatoren worden bijgestaan door een bezoldigde secretaris, op wie het bepaalde in het tweede, het vierde, het vijfde, het zesde en het zevende lid van artikel 56bis van overeenkomstige toepassing is.

C. Aan het tweede lid van artikel 62 wordt toegevoegd de zin:

Hij is in het bijzonder belast met de regeling van het onderwijs.

D. Het derde lid van artikel 62 wordt tot 1 September 1956 gelezen als volgt:

Hij wordt voor de duur van ten hoogste vijf jaren door Ons benoemd uit een door de senaat opgemaakte voordracht van drie gewone hoogleraren. De aftredende rector-magnificus is weder benoembaar.

E. Het tweede lid van artikel 63 wordt gelezen als volgt:

Hij wordt door de senaat uit de gewone hoogleraren benoemd voor de duur van elk studiejaar.

F. De eerste zin van het derde lid van artikel 65 wordt gelezen als volgt:

Bij verhindering of ontstentenis van de rector-magnificus worden zijn werkzaamheden door de oudste in jaren der assessoren waargenomen, tenzij, in bijzondere omstandigheden, door Ons op voorstel van de senaat anders wordt bepaald.

II. A. In de artikelen 38, 85 en 198 wordt telkens in plaats van „niet meer dan f. 800,—“, gelezen: niet meer dan f. 1500,—

B. In artikel 198 vervallen de woorden „ten hoogste tien“.

III. In artikel 200*sesies* wordt tussen „197*sesies*“ en „en 199“ ingevoegd: , 198.

IV. A. Aan artikel 125 wordt een vierde lid toegevoegd, luidende:

Onze Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen kan in bijzondere gevallen op advies van de senaat der Technische Hogeschool een bezitter van een in het eerste lid bedoeld getuig-schrift, hetwelk niet is omschreven in het besluit, bedoeld in het voorgaande lid, tot de examens aan de Technische Hogeschool toelaten, mits de bezitter op het tijdstip waarop het getuig-schrift werd verkregen, geen ingezetene van het Rijk was. Van deze voorwaarde kan Onze voornoemde Minister om bijzondere redenen vrijstelling verlenen.

B. Aan artikel 134 wordt een vierde lid toegevoegd, luidende:

Onze Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen kan in bijzondere gevallen op advies van de senaat van de betrokken universiteit een bezitter van een in het eerste lid bedoeld getuig-schrift, hetwelk niet is omschreven in het besluit, bedoeld in het voorgaande lid, tot de examens aan de universiteit toelaten, mits de bezitter op het tijdstip waarop het getuig-schrift werd verkregen, geen ingezetene van het Rijk was. Van deze voorwaarde kan Onze voornoemde Minister om bijzondere redenen vrijstelling verlenen.

V. In het eerste lid van artikel 120, het eerste lid van artikel 132, het vijfde lid van artikel 133 en in artikel 186, onder *e bis*, worden de woorden „de koloniën en overzeese bezittingen van het Rijk“ vervangen door de woorden: Indonesië, Suriname of de Nederlandse Antillen.

VI. A. In het vijfde lid van artikel 133 wordt na de woorden „naar Ons oordeel“ ingevoegd de zinsnede: , de Raad van State gehoord.

B. Aan artikel 133 wordt een zevende lid toegevoegd, luidende:

Onze voornoemde Minister kan in bijzondere gevallen op advies van de senaat van de betrokken universiteit een bezitter van een in Indonesië, Suriname of de Nederlandse Antillen afgegeven getuig-schrift van een instelling van onderwijs, welke niet het voorrecht als bedoeld in het vijfde lid is toegekend, tot de examens aan die universiteit toelaten.

VII. A. Aan artikel 76 wordt een vierde lid toegevoegd, luidende:

Zonodig kunnen twee of meer faculteiten worden verenigd. Zij treden alsdan gezamenlijk op.

B. Aan het tweede lid van artikel 131 worden de volgende zinnen toegevoegd:

Deze examens worden, tenzij Ons bedoeld besluit ten aanzien van het eerstgenoemde examen anders bepaalt, afgelegd in de faculteit waarin het doctoraat wordt verlangd. Indien een studierichting naar

haar aard tot het gebied van meer dan één faculteit behoort, kunnen daarvoor examens in verenigde faculteiten worden ingesteld. Ons besluit wijst alsdan aan, welk doctoraat of welke doctoraten na het afleggen van deze examens kunnen worden verkregen.

C. In het eerste lid van artikel 133 wordt in plaats van de woorden „tot en met *i* aangegeven” gelezen: tot en met *k* aangegeven.

Na het bepaalde onder *i* aan het slot van het tweede lid wordt de punt vervangen door een puntkomma en wordt toegevoegd:

j. tot het afleggen der examens in de verenigde faculteiten der rechtsgeleerdheid en der letteren en wijsbegeerte, zonodig verenigd met de faculteit der economische wetenschappen betreffende de studie in de sociale wetenschappen, geven toegang het eindexamen in de afdeling A en dat in de afdeling B van een gymnasium en het eindexamen van een hogere burgerschool A en dat van een hogere burgerschool B;

k. tot het afleggen der examens in de faculteit der letteren en wijsbegeerte, verenigd met hetzij de faculteit der geneeskunde, hetzij de faculteit der wis- en natuurkunde dan wel met beide genoemde faculteiten betreffende de studie in de psychologie, geven toegang het eindexamen in de afdeling A en dat in de afdeling B van een gymnasium en het eindexamen van een hogere burgerschool A en dat van een hogere burgerschool B.

D. Aan het eerste lid van artikel 86 wordt toegevoegd de zin: Zij zijn leden der faculteit waarbij zij zijn benoemd.

E. Aan het slot van het eerste lid van artikel 136 vervalt de punt en wordt toegevoegd de zinsnede: of, volgens regelen, in de bij artikel 133 bedoelde algemene maatregel van bestuur te stellen, door commissies uit haar midden aan te wijzen. In het tweede lid wordt na de woorden „voorzieningen treffen voor” ingevoegd de zinsnede: de vereniging van faculteiten of faculteitscommissies, alsmede voor. Vervolgens wordt na de woorden „aanvulling van de faculteiten” ingevoegd de zinsnede: of faculteitscommissies en van de verenigde faculteiten of verenigde faculteitscommissies.

F. In het derde lid van artikel 184 worden na de woorden „van een faculteit” ingevoegd de woorden: of van verenigde faculteiten.

De wet is in werking getreden op 27 Augustus 1949.

WIJZIGING WET VAN 25 DECEMBER 1878 (STBBL. NO 222), HOUDENDE REGELING DER VOORWAARDEN TOT VERKRIJGING DER BEVOEGDHEID VAN ARTS, TANDARTS, APOTHEKER, VROEDVROUW EN APOTHEKERSBEDIENDE (EXAMENGELDEN)

Bovengenoemde wet is bij de Wet van 1 April 1949 (*Stsbl.* no J 157) ten aanzien van de examengelden, bedoeld in de artikelen 16 en 17, als volgt gewijzigd:

In artikel 20, vierde lid, van de Wet van de 25ste December 1878 (*Staatsblad* no 222), houdende regeling der voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandarts, apotheker, vroedvrouw en apothekersbediende, wordt in plaats van de zinsnede: „dat de daarvoor verschuldigde som van vijf gulden bij het examen, bedoeld in artikel 16, en van tien gulden bij het examen, bedoeld in artikel 17”, gelezen: dat het daarvoor verschuldigde en door Ons vast te stellen examengeld.

De wet is in werking getreden op 8 Juli 1950.

STICHTING VAN DE NEDERLANDSE ORGANISATIE VOOR TOEGEPAST-NATUURWETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK TEN BEHOEVE VAN DE VOLKSGEZONDHEID

Bij gemeenschappelijke beschikking van de Ministers van Sociale Zaken en van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen d.d. 4 Mei 1949/afd. Volksgezondheid/ no 1100 P/T.N.O., is met ingang van 1 Juni 1949 in het leven geroepen de Neder-

landse organisatie voor toegepast-natuurwetenschappelijk onderzoek ten behoeve van de volksgezondheid. De statuten van deze organisatie zijn goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 4 Juni 1949, no. 11.

Bedoelde beschikking benevens de statuten der organisatie alsmede het voormelde Koninklijk besluit zijn opgenomen in de *Ned. Stsrt.* van 13 Juni 1949, no. 112.

BESTUUR CENTRALE ORGANISATIE VOOR TOEGEPAST-NATUURWETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK

Bij Koninklijk besluit van 10 Maart 1949, no 71, werd met ingang van 1 Maart 1949 aan Prof. Dr. J. A. Honing op zijn verzoek eervol ontslag verleend als lid van het bestuur van de Centrale organisatie voor toegepast-natuurwetenschappelijk onderzoek en werd met ingang van dezelfde datum tot 1 Januari 1952 benoemd tot gewoon lid van het bestuur dezer organisatie Prof. Dr. E. C. Wassink als persoon, bedoeld in artikel 5, lid 3, van de Wet van 30 October 1930 (*Stsbl.* no 416) tot regeling van het toegepast-natuurwetenschappelijk onderzoek.

Het besluit is opgenomen in de *Ned. Stsrt.* van 18 Maart 1949, no 55.

COMMISSIE INZAKE DECENTRALISERING VAN HET TECHNISCH HOGER ONDERWIJS

Bij beschikking van de Ministers van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en van Economische Zaken van 3 Januari 1949, no 91699 I, afd. H.O.W., is aan Jhr. Mr. C. J. A. de Ranitz op zijn verzoek eervol ontslag verleend als lid van de bij gemeenschappelijke beschikking van voornoemde Ministers ingestelde Commissie inzake decentralisering van het technisch hoger onderwijs.

De beschikking is opgenomen in de *Ned. Stsrt.* van 15 Februari 1949, no 32.

COMMISSIE TOT REORGANISATIE VAN HET HOGER ONDERWIJS

Aan bovengenoemde commissie, ingesteld bij Koninklijk besluit van 11 April 1946, no 1, werd o.m. opgedragen rapport uit te brengen omtrent de wettelijke maatregelen welke zouden moeten worden getroffen voor een vernieuwing van het hoger onderwijs¹⁾. Van dit gedeelte van haar taak werd de commissie ontheven bij Koninklijk besluit van 4 Mei 1949, no 17.

Het besluit is opgenomen in de *Ned. Stsrt.* van 1 Juni 1949, no 105.

INSTELLING COMMISSIE NIEUWE HOGER-ONDERWIJSWET

Bij zijn beschikking van 18 Mei 1949, no 98527, afd. H.O.W., heeft de Minister ingesteld een commissie, welke tot taak heeft een nieuwe wet op het hoger onderwijs te ontwerpen aan de hand van het rapport der Staatscommissie voor de reorganisatie van het hoger onderwijs, ingesteld bij Koninklijk besluit van

¹⁾ Zie Onderwijsverslag 1944—1946, blz. 96.

11 April 1946, no 1, en met inachtneming van de door hem gegeven aanwijzingen. In deze commissie werden benoemd:

tot lid en voorzitter: Prof. Dr. C. W. van der Pot, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen;

tot leden: Prof. Mr. A. M. Donner, hoogleraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, en Prof. Dr. F. L. R. Sassen, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden en raadadviseur bij het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen;

tot secretaresse: mevr. Mr. M. J. Koch—Kijlstra, secretaresse van bovengenoemde staatscommissie;

tot secretaris: Mr. N. F. Hofstee, referendaris aan de afdeling Hoger Onderwijs van voornoemd Ministerie.

De beschikking is opgenomen in de *Ned. Stsert.* van 1 Juni 1949, no 105.

BIJZONDERE LEERSTOELEN

Bij Koninklijk besluit van 17 Mei 1949 (*Stsbl.* no J 208) is de Stichting tot oprichting en instandhouding van bijzondere leerstoelen voor Calvinistische wijsbegeerte en verwante vakken aan openbare en andere universiteiten en hogescholen, gevestigd te Amsterdam, aangewezen als bevoegd om bij de faculteit der letteren en wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit te Leiden een bijzondere leerstoel te vestigen in de *Calvinistische wijsbegeerte*.

Bij Koninklijk besluit van 3 September 1949 (*Stsbl.* no J 413) werden de Koninklijke besluiten van 4 Augustus 1931 (*Stsbl.* no 357) en van 8 Juli 1936 (*Stsbl.* no 1366), waarbij de stichting „Delfts Hogeschoolfonds”, gevestigd te Delft, werd aangewezen als bevoegd om bij de afdeling der algemene wetenschappen aan de Technische Hogeschool te Delft bijzondere leerstoelen te vestigen in onderscheidenlijk a. de *theoretische natuurkunde* en b. de *physische technologie*, in dier voege gewijzigd dat in plaats van „afdeling der algemene wetenschappen” wordt gelezen „afdeling der technische natuurkunde”.

Voorts werd het Koninklijk besluit van 4 Januari 1947 (*Stsbl.* no H 2), waarbij bovengenoemde stichting werd aangewezen als bevoegd om bij de afdeling der mijnbouwkunde aan de Technische Hogeschool te Delft een bijzondere leerstoel te vestigen in de *mijnshadaleer en de toegepaste mijnmeetkunde*, in dier voege gewijzigd dat in plaats van „afdeling der mijnbouwkunde” wordt gelezen „afdeling der weg- en waterbouwkunde”.

WIJZIGING EN AANVULLING ACADEMISCH STATUUT

Bij Koninklijk besluit van 12 Januari 1949 (*Stsbl.* no J 19) werd het Academisch statuut nader gewijzigd met betrekking tot de studie in de *Chinees en Japanse taal- en letterkunde*. Bij dit besluit werd het volgende bepaald:

Artikel 1

I. Artikel 4, § 42, onder i, wordt gelezen als volgt:
in de Chinese en in de Japanse taal- en letterkunde;

II. Artikel 4, § 44, onder i, wordt gelezen als volgt:

Chinees taal- en letterkunde

1. modern Chinees;
 2. klassiek Chinees;
 3. overzicht van de Chinese cultuurgeschiedenis;
- of ter keuze van de candidaat:
1. modern Chinees en de beginselen van klassiek Chinees;
 2. de Japanse schrijftaal;
 3. overzicht van de Chinese cultuurgeschiedenis.

Japanse taal- en letterkunde

1. Japans;
2. klassiek Chinees;
3. overzicht van de Japanse cultuurgeschiedenis.

III. Artikel 4, § 47, onder *i*, wordt gelezen als volgt:

Chinees taal- en letterkunde

Hoofdvak is de Chinees taal- en letterkunde met de daarbij behorende cultuurgeschiedenis. Voor degenen die bij het candidaatsexamen niet de Japanse schrijftaal hebben bestudeerd, wordt het Japans als verplicht bijvak geëist, tenzij de faculteit in bijzondere gevallen een ander bijvak goedkeurt.

Japanse taal- en letterkunde

Hoofdvak is de Japanse taal- en letterkunde met de daarbij behorende cultuurgeschiedenis.

Artikel 2

Examens, afgelegd vóór de inwerkingtreding van dit besluit op de voet van het reeds vervallen besluit van de Secretaris-Generaal van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming van 19 Januari 1942, no 12 O.W.K. (*Nederlandse Staatscourant* 1942, no 116), worden beschouwd als rechtsgeldig te zijn afgelegd.

Het besluit is in werking getreden op 1 Februari 1949.

In verband met de wenselijkheid voor de studie in de *opvoedkunde* afzonderlijke examens in te stellen werd het Academisch statuut bij Koninklijk besluit van 14 Juni 1949 (*Stsbl.* no J 252) met betrekking tot deze studie gewijzigd. Bij dit besluit werd het volgende bepaald:

I. In artikel 4, § 42, wordt de punt aan het slot vervangen door een puntkomma, waarna volgt:
p. in de opvoedkunde.

II. Aan artikel 4, § 44, wordt na het bepaalde onder *o* toegevoegd:

p. Opvoedkunde

1. *a.* inleiding tot de opvoedkunde;
- b.* stelsels en stromingen uit de geschiedenis der opvoedkunde;
- c.* overzicht van de opvoedkundige psychologie;
2. inleiding tot de wijsbegeerte;
3. één van de volgende vakken, ter keuze van de candidaat: algemene psychologie, sociologie, ethiek.

III. Aan artikel 4, § 47, wordt na het bepaalde onder *n* toegevoegd:

o. Opvoedkunde

1. Hoofdvak is de opvoedkunde in haar volle omvang, met dien verstande dat rekening wordt gehouden met de voorkeur van de candidaat voor één der volgende vijf onderdelen:

- a. opvoedkunde van het normale kind en zijn moeilijkheden in gezin en school;
- b. opvoedkundige behandeling van het psychisch defecte kind (paedotherapie of paedologie in engere zin);
- c. opvoedkundige leiding van het verwaarloosde en/of criminele kind;
- d. opvoedkundige leiding van de opgroeiende jeugd in gezin, school, arbeidsleven en jeugdvereniging;
- e. de wijsgerige opvoedkunde.

2. In afwijking van het bepaalde bij § 46 kunnen de twee bijvakken buiten de vakken van de faculteit der letteren en wijsbegeerte worden gekozen. Ook kan een der onder 1 genoemde onderdelen als bijvak worden gekozen.

3. Wanneer meer dan één der onder 1 bedoelde onderdelen wordt gekozen en de omvang van het hoofdvak aldus naar het oordeel der faculteit beperking van de examenstof noodzakelijk maakt, is zij bevoegd het aantal bijvakken, in afwijking van het bepaalde in § 45, te verminderen tot één.

IV. Na artikel 4, § 52*bis*, wordt een nieuwe paragraaf ingevoegd, luidende als volgt:
§ 52*ter*. Als grondslag voor het doctoraalexamen in de opvoedkunde kan, behalve het candidaats-examen, vermeld in § 42, onder p, ook dienen een der candidaatsexamens, vermeld in § 42, onder l en o, en in § 81*bis*;

V. In artikel 4, § 52*bi*, wordt na „onder l” met weglating van de komma toegevoegd:
en onder p.;

VI. In artikel 4, § 81*quater*, onder a, wordt in plaats van „en o” gelezen: o en p;

VII. In artikel 17, lid 2, wordt na „§ 34, of Rubric V, § 47, onder n” met weglating van de komma toegevoegd: en o;

VIII. Aan artikel 21 wordt toegevoegd een nieuw tiende lid, luidende als volgt:

10. Aan het doctoraalexamen in de opvoedkunde wordt geen onderwijsbevoegdheid ontleend voor de bijvakken van het doctoraalexamen, noch voor de keuzevakken van het candidaatsexamen, dat als grondslag heeft gediend.

Het besluit is in werking getreden op 3 Juli 1949.

WIJZIGING REGLEMENT KONINKLIJKE NEDERLANDSE ACADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

Bij Koninklijk besluit van 8 September 1949 (*Stsb.* no J 421) is het reglement van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen, zoals dat was vastgesteld bij Koninklijk besluit van 5 Januari 1938 (*Stsb.* no 390) als volgt gewijzigd:

I. In artikel 2 wordt in plaats van „Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao” gelezen: Indonesië, Suriname en de Nederlandse Antillen.

II. A. Lid 1 van artikel 6 wordt gelezen als volgt:

De afdeling Natuurkunde telt ten hoogste vijf en zeventig gewone leden, veertig buitenlandse leden en dertig correspondenten, benevens corresponderende en rustende leden.

De afdeling Letterkunde telt ten hoogste zestig gewone leden, veertig buitenlandse leden en dertig correspondenten, benevens corresponderende en rustende leden.

B. In lid 2 van artikel 6 wordt in plaats van „Tot correspondent zijn benoembaar personen, gevestigd in Nederlandsch-Indië, Suriname of Curaçao en Nederlandsche onderdanen, gevestigd in het buitenland” gelezen: Tot correspondent zijn benoembaar personen die buiten Nederland zijn gevestigd en Nederlands onderdaan zijn, of in het bezit zijn van een wetenschappelijke graad, behaald aan een Nederlandse of Indonesische instelling van hoger onderwijs.

C. Lid 3 van artikel 6 wordt gelezen als volgt:

Gewone leden worden, door zich buiten Nederland te vestigen, corresponderend lid; zij blijven dit, wanneer zij zich weder in Nederland vestigen. Buitenlandse leden behouden dat lidmaatschap, wanneer zij zich in Nederland vestigen. Correspondenten die zich in Nederland vestigen, houden op correspondent te zijn; vestigen zij zich daarna opnieuw buiten Nederland, dan treden zij, na kennisgeving daarvan, terug in hun hoedanigheid van correspondent, ook al wordt daardoor het getal dertig tijdelijk overschreden.

III. In artikel 7 wordt in plaats van „Nederlandsch-Indië" gelezen: Indonesië.

IV. Aan lid 2 van artikel 16 wordt een nieuwe zin toegevoegd, luidende als volgt:

Elke afdeling kan, voorzover haar secretaris-penningmeester betreft, in bijzondere omstandigheden van deze bepaling ontheffing verlenen.

GELIJKSTELLING VAN BUITENLANDSE GETUIGSCHRIFTEN

Artikel 125 der Hoger-onderwijswet (toelating tot de examens aan de Technische Hogeschool te Delft)

In verband met het Nederlands-Belgisch cultureel accoord werd het wenselijk geacht op grond van artikel 125 der Hoger-onderwijswet *Belgische getuigschriften* aan te wijzen, welke met het getuigschrift, vermeld in artikel 122 der Hoger-onderwijswet, worden gelijkgesteld. Daartoe werd bij Koninklijk besluit van 2 April 1949 (*Stsbl.* no. J 162) in artikel 2 van het Koninklijk besluit van 13 Juni 1931 (*Stsbl.* no 249) na het bepaalde achter ten 9°. de punt vervangen door een puntkomma en daaraan toegevoegd:

10°. de volgende Belgische getuigschriften:

a. het gehomologeerd getuigschrift van latijns-wetenschappelijke humaniora of het daarmede overeenkomend getuigschrift van voorbereidende proef (le certificat homologué d'humanités latines-mathématiques, ou le certificat correspondant d'épreuve préparatoire), mits de candidaat is toegelaten tot de studie der technische wetenschappen in België;

b. het gehomologeerd getuigschrift van moderne humaniora (wetenschappelijke afdeling), of het daarmede overeenkomend getuigschrift van voorbereidende proef (le certificat homologué d'humanités modernes (section scientifique), ou le certificat correspondant d'épreuve préparatoire), mits de candidaat is toegelaten tot de studie der technische wetenschappen in België.

Het besluit is in werking getreden op 8 Mei 1949.

Bij Koninklijk besluit van 21 Juli 1949 (*Stsbl.* no J 338) zijn in het voornoemde Koninklijk besluit van 13 Juni 1931 twee buitenlandse getuigschriften opgenomen als bovenbedoeld. Daartoe is in artikel 2 van laatstgenoemd besluit na het bepaalde achter ten 9°. de punt vervangen door een komma en is de zin als volgt aangevuld:

alsmede het eindexamen van de middelbare school (Beth Sefer Reali Ivri) te Haifa (Israël), voorzover dit diploma toegang geeft tot het technisch hoger onderwijs in Israël;

Voorts is aan dit artikel toegevoegd:

11°. het getuigschrift van het Instituto Mackenzie te Sao Paulo (Brazilië), betrekking hebbende zowel op de gymnasiale cursus als op de aansluitende cursus Científico aan het Colégio Mackenzie.

Het besluit is in werking getreden op 18 Augustus 1949.

In verband met het Nederlands-Frans en het Nederlands-Luxemburgs cultureel accord werd het wenselijk geacht op grond van artikel 125 der Hoger-onderwijswet ook *Frans* en *Luxemburgse* getuigschriften aan te wijzen. Daartoe werd bij Koninklijk besluit van 5 November 1949 (*Stsbl.* no J 493) in artikel 2 van voormeld Koninklijk besluit van 13 Juni 1931 na het bepaalde achter ten 11°, de punt vervangen door een puntkomma en werd toegevoegd:

12°. het getuigschrift van „bachelier de l'enseignement secondaire" in Frankrijk;

13°. het getuigschrift van met goed gevolg afgelegd „examen de fin d'études secondaires (section latine ou gréco-latine ou section moderne, sous-section industrielle)" in het Groot-Hertogdom Luxemburg.

Het besluit is in werking getreden op 12 Januari 1950.

Artikel 134 der Hoger-onderwijswet (toelating tot de universitaire examens)

Bij Koninklijk besluit van 5 Augustus 1949 (*Stsbl.* no J 356) is in artikel 1 van het Koninklijk besluit van 22 Augustus 1906 (*Stsbl.* no 229), zoals dat laatstelijk is gewijzigd, houdende aanwijzing van buitenlandse instellingen en getuigschriften, bedoeld in artikel 134 der Hoger-onderwijswet, na het bepaalde onder A.13°, C 16°. en D.2°. telkens de punt vervangen door een puntkomma en is achtereenvolgens ingevoegd:

na het bepaalde onder A 13°:

14°. het Maturitätszeugnis Typhis A, verkregen na met goed gevolg afgelegde Maturitätsprüfung aan het Voralpines Knabeninstitut „Montana", Zugerberg, Kanton Zug (Zwitserland).

na het bepaalde onder C 16°:

17°. het Maturitätszeugnis Typhis B, verkregen na met goed gevolg afgelegde Maturitätsprüfung aan het Voralpines Knabeninstitut „Montana", Zugerberg, Kanton Zug (Zwitserland).

na het bepaalde onder D.2°:

5°. het Maturitätszeugnis Typhis B of C, verkregen na met goed gevolg afgelegde Maturitätsprüfung aan het Voralpines Knabeninstitut „Montana", Zugerberg, Kanton Zug (Zwitserland).

Het besluit is in werking getreden op 1 September 1949.

Bij Koninklijk besluit van 16 September 1949 (*Stsbl.* no J 430) werd het voormelde Koninklijk besluit van 22 Augustus 1906 als volgt gewijzigd:

I. het bepaalde in artikel I, onder A.2°, wordt als volgt gelezen:

het getuigschrift van „bachelier de l'enseignement secondaire" in Frankrijk;

II. het bepaalde in artikel I, onder B.3°, vervalt.

Dit besluit is in werking getreden op 13 October 1949.

AANWIJZING BELGISCHE GETUIGSCRIFTEN

Bij Koninklijk besluit van 16 December 1949 (*Stsbl.* no J 561) zijn, ter uitvoering van artikel 132, derde lid, der Hoger-onderwijswet, betreffende vrijstellingen voor bezitters van buitenlandse getuigschriften, enige *Belgische* getuigschriften aangewezen. Bij voornoemd besluit werd te dien aanzien het volgende bepaald:

1. Zij, die in België met goed gevolg hebben afgelegd het examen van candidaat in de wijsbegeerte en letteren, voorbereidend tot de rechten, worden vrijgesteld van het afleggen van het candidaatsexamen in de rechtsgeleerdheid (Nederlands recht), met dien verstande dat, indien zij zich wensen te onderwerpen aan het doctoraalexamen in de rechtsgeleerdheid (Nederlands recht), zij daarbij alsnog bewijs van bekwaamheid moeten geven in de beginselen der staathuishoudkunde.
- Zij, die in België met goed gevolg hebben afgelegd het examen van doctor in de rechten, worden vrijgesteld van het afleggen van het doctoraalexamen in de rechtsgeleerdheid (Nederlands recht).
2. Zij, die in België met goed gevolg hebben afgelegd het examen van candidaat in de natuur- en geneeskundige wetenschappen, worden vrijgesteld van het afleggen van het candidaatsexamen in de geneeskunde.
3. Zij, die in België met goed gevolg hebben afgelegd het examen van candidaat in de wetenschappen (groep natuurkundige of wiskundige wetenschappen), worden vrijgesteld van het afleggen van het candidaatsexamen in de wis- en natuurkunde.
- Zij, die in België met goed gevolg hebben afgelegd het examen van licentiaat in de wetenschappen, worden vrijgesteld van het afleggen van het doctoraalexamen in de wis- en natuurkunde.
4. Zij, die in België met goed gevolg hebben afgelegd het examen van licentiaat in de wijsbegeerte en letteren, groep klassieke philologie, groep geschiedenis, groep Germaanse philologie, groep Romaanse philologie, worden vrijgesteld van het afleggen van het doctoraalexamen onderscheidenlijk in de klassieke taal- en letterkunde, de geschiedenis, de Nederlandse taal- en letterkunde, de Romaanse taal- en letterkunde (Frans).
5. Zij, die in België met goed gevolg hebben afgelegd het examen van candidaat in de veerartsnijkunde, worden vrijgesteld van het afleggen van het candidaatsexamen in de veerartsnijkunde.
- Zij, die in België met goed gevolg hebben afgelegd de eerste proef van het examen van doctor in de veerartsnijkunde, worden vrijgesteld van het afleggen van het doctoraalexamen veerartsnijkunde, eerste gedeelte.
- Zij, die in België met goed gevolg hebben afgelegd de tweede proef van het examen van doctor in de veerartsnijkunde, worden vrijgesteld van het afleggen van het doctoraalexamen veerartsnijkunde, tweede gedeelte.
6. Zij, die in België met goed gevolg hebben afgelegd het examen van candidaat in de handelswetenschappen, dat toegang geeft tot de studie voor licentiaat in de economische wetenschappen, worden vrijgesteld van het afleggen van het candidaatsexamen in de economische wetenschappen, met dien verstande dat de faculteit bevoegd is, bij het doctoraalexamen in de economische wetenschappen aanvullende tentamens op te leggen in de vakken staathuishoudkunde, bedrijfshuishoudkunde, wijsbegeerte en sociologie.
- Zij, die in België met goed gevolg hebben afgelegd het examen van licentiaat in de handels- en consulaire wetenschappen, in de handels- en financiële wetenschappen, in de handels- en koloniale wetenschappen of in de economische wetenschappen, worden vrijgesteld van het afleggen van het doctoraalexamen in de economische wetenschappen.

Het besluit is in werking getreden op 5 Januari 1950.

REGELING VAN DE INGENIEURSTUDIE EN DE EXAMENS AAN DE TECHNISCHE
HOGESCHOOL TE DELFT

Bij Koninklijk besluit van 19 October 1949 (*Stsb.* no J 466) is, ter uitvoering van artikel 33, onder c, der Hoger-onderwijswet, de studie voor werktuigkundig ingenieur, scheepsbouwkundig ingenieur en electrotechnisch ingenieur gewijzigd, de studie voor vliegtuigbouwkundig ingenieur opnieuw geregeld en een regeling getroffen voor de studie voor geodetisch ingenieur. Tevens werd een nadere regeling getroffen voor de desbetreffende examens. Bij dit besluit werd het volgende bepaald:

Artikel 1

Het Koninklijk besluit van 4 Juli 1905 (*Stsbbl.* no 227), zoals dit laatstelijk is gewijzigd bij Koninklijk besluit van 3 Augustus 1939 (*Stsbbl.* no 372), wordt opnieuw gewijzigd als volgt:

I. Het derde en het vierde lid van artikel 10 worden gelezen als volgt:

Het *candidaatsexamen* loopt over de volgende vakken:

- a. de theoretische en toegepaste mechanica,
 - b. de aëro- en hydrodynamica,
 - c. de werktuigbouwkunde,
 - d. de mechanische technologie,
 - e. de kennis en het onderzoek der metalen,
 - f. de natuurkunde,
 - g. de electrotechniek,
- en voorts over een of meer der volgende vakken ter keuze van de candidaat, onder goedkeuring der afdeling:
- h. het staats- en administratief recht inclusief het recht van de industriële eigendom,
 - i. de bedrijfsleer,
 - k. de staatshuishoudkunde,
 - l. de wiskunde.

Het *ingenieursexamen* loopt over de volgende vakken:

- a. de werktuigbouwkunde, waaronder begrepen de mechanische, aëro- of hydrodynamische behandeling van werktuigkundige problemen,
 - b. de bedrijfsleer,
- en voorts over een of meer der volgende vakken ter keuze van de candidaat, onder goedkeuring der afdeling:
- c. de wiskunde,
 - d. de theoretische en toegepaste mechanica,
 - e. de aëro- en hydrodynamica,
 - f. de natuurkunde,
 - g. de electrotechniek,
 - h. de mechanische technologie,
 - i. de scheikundige technologie,
 - k. de fysieke technologie,
 - l. de kennis en het onderzoek der metalen,
 - m. de kennis en het onderzoek van bouwstoffen, andere dan metalen,
 - n. de werktuigbouwkunde (bijzondere onderwerpen),
 - o. de vliegtuigbouwkunde (bijzondere onderwerpen),
 - p. de industriële bouwkunde,
 - q. de algemene en toegepaste microbiologie,
 - r. de staathuishoudkunde,
 - s. het staats- en administratief recht, inclusief het recht van de industriële eigendom,
 - t. het landmeten, het waterpassen en de geodesie.

II. Het vijfde lid van artikel 11 wordt gelezen als volgt:

Het *ingenieursexamen* loopt over het vak:

- a. de scheepsbouwkunde,
- en voorts over een of meer der volgende vakken ter keuze van de candidaat onder goedkeuring der afdeling:

- b. de werktuigbouwkunde (bijzondere onderwerpen),
- c. de wiskunde,
- d. de theoretische en toegepaste mechanica,
- e. de aëro- en hydrodynamica,
- f. de natuurkunde,
- g. de fysieke technologie,
- h. de bedrijfsleer,
- i. de industriële bouwkunde,
- k. de staathuishoudkunde,
- l. het recht van de industriële eigendom.

III. Na artikel 11 wordt ingevoegd een nieuw artikel 11bis, luidende als volgt:

Omtrent de vereisten voor de examens ter verkrijging van het diploma van *vliegtuigbouwkundig* ingenieur gelden de volgende bepalingen:

Het *propaedeutisch* examen loopt over de volgende vakken:

- a. de wiskunde,
- b. de theoretische en toegepaste mechanica,
- c. de natuurkunde,
- d. de kennis en het onderzoek van metalen,
- e. de mechanische technologie,
- f. de werktuigbouwkunde,
- g. de vliegtuigbouwkunde,
- h. het technisch tekenen,
en voorts eventueel een of meer der volgende vakken ter beoordeling van de afdeling:
- i. de scheepsbouwkunde,
- j. de kennis en het onderzoek van bouwstoffen, andere dan metalen,
- k. het handtekenen.

Het *candidaatsexamen* loopt over de volgende vakken:

- a. de theoretische en toegepaste mechanica,
- b. de aëro- en hydrodynamica,
- c. de werktuigbouwkunde,
- d. de vliegtuigbouwkunde,
- e. de kennis en het onderzoek der metalen,
- f. de electrotechniek,
- g. het administratief recht,
en voorts over een of meer der volgende vakken ter keuze van de candidaat, onder goedkeuring der afdeling:
- h. de mechanische technologie,
- i. de natuurkunde,
- k. de scheepsbouwkunde,
- l. de wiskunde,
- m. de bedrijfsleer,
- n. de staathuishoudkunde.

Het *ingenieursexamen* loopt over het volgende vak:

- a. de vliegtuigbouwkunde,
en voorts over een of meer der volgende vakken ter keuze van de candidaat, onder goedkeuring der afdeling:

- b. de werktuigbouwkunde,
- c. de scheepsbouwkunde,
- d. de wiskunde,
- e. de theoretische en toegepaste mechanica,
- f. de aëro- en hydrodynamica,
- g. de natuurkunde,
- h. de electrotechniek,
- i. de kennis en het onderzoek der metalen,
- k. de kennis en het onderzoek van bouwstoffen, andere dan metalen,
- l. de bedrijfsleer,
- m. het recht van de industriële eigendom,
- n. de economische aardrijkskunde,
- o. het landmeten, het waterpassen en de geodesie.

Het ingenieursdiploma wordt slechts uitgereikt aan hen, die bewijzen hebben overgelegd van voldoende praktische bekwaamheid.

IV. Het vijfde en het zesde lid van artikel 12 worden gelezen als volgt:

Het *ingenieursexamen* loopt over de volgende vakken ter keuze van de candidaat, onder goedkeuring van de afdeling:

- a. de wiskunde,
- b. de theoretische en toegepaste mechanica,
- c. de natuurkunde,
- d. de werktuigbouwkunde,
- e. de electrotechniek,
- f. de bedrijfsleer.

Het ingenieursdiploma wordt slechts uitgereikt aan hen, die bewijzen hebben afgelegd van voldoende praktische bekwaamheid.

V. Na artikel 14*bis* wordt ingevoegd een nieuw artikel 14*ter*, luidende als volgt:

Omtrent de vereisten voor de examens ter verkrijging van het diploma van *geodetisch ingenieur* gelden de volgende bepalingen:

Het *propaedeutisch examen* loopt over de volgende vakken:

- a. de wiskunde,
- b. de natuurkunde,
- c. de geodesie,
- d. het recht, voorzover van belang voor de grondeigendom,
- e. de geologie,
- f. hoofdstukken uit de weg- en waterbouwkunde,
- g. het landmeetkundig tekenen.

Het *candidaatsexamen* loopt over de volgende vakken:

- a. de geodesie,
- b. het recht, voorzover van belang voor de grondeigendom,
- c. de aardrijkskunde,

en voorts over een of meer der volgende vakken ter keuze van de candidaat, onder goedkeuring van de afdeling:

- d. de wiskunde,
- e. de mechanica,
- f. de natuurkunde,

- g. de geologie,
- b. hoofdstukken uit de weg- en waterbouwkunde,
- i. de architectuur,
- j. de staathuishoudkunde,
- l. de bedrijfsleer en het boekhouden.

In de plaats van één der onder *d* tot *l* genoemde vakken kan treden een meer uitgebreide kennis van een der onder *a* tot *e* genoemde vakken.

Het *ingenieursexamen* loopt over de volgende vakken:

- a. de geodesie,
- en voorts ter keuze van de candidaat, onder goedkeuring van de afdeling:
- b. de geologie,
- c. het recht, voorzover van belang voor de grondeigendom.

In de plaats van een der onder *b* en *c* genoemde vakken kan treden een meer uitgebreide kennis van het onder *a* genoemde vak.

Het ingenieursdiploma wordt slechts uitgereikt aan hen, die bewijzen hebben overgelegd van voldoende praktische bekwaamheid.

VI. De artikelen 17 en 17bis worden vervangen door een nieuw artikel 17, luidende als volgt:

Tot het afleggen van het propaedeutisch examen wordt gelegenheid gegeven vóór de zomervacantie en voorts op andere door de senaat der Technische Hogeschool te bepalen tijdstippen.

Tot het afleggen van het candidaatsexamen wordt gelegenheid gegeven vóór de zomervacantie en voorts op door de betrokken afdelingen te bepalen tijdstippen.

Tot het afleggen van het ingenieursexamen wordt gelegenheid gegeven vóór de zomervacantie en voorts op door de betrokken afdelingen te bepalen tijdstippen.

De aangifte voor elk der propaedeutische en candidaatsexamens geschiedt op een vanwege de Technische Hogeschool verkrijgbaar te stellen formulier en wel uiterlijk op een door het college van rector-magnificus en assessoren vast te stellen tijdstip.

Dit tijdstip wordt bepaald op ten minste acht weken vóór de aanvang der examens.

De aangifte kan niet geschieden, voordat de krachtens artikel 127 der Hoger-onderwijswet voor toelating tot het examen gevorderde som is betaald. Deze betaling moet geschieden door storting of overschrijving op postrekening nummer 44248 ten name van de Technische Hogeschool (college-, inschrijving- en examengelden) onder vermelding van de reden van storting of overschrijving.

Na het verstrijken van de datum van aangifte voor enig examen kunnen rector-magnificus en assessoren, de betrokken afdeling gehoord, nog deelneming aan het examen toestaan, zo zij daartoe zeer bijzondere of dringende redenen aanwezig achten.

VII. In de artikelen 15 en 19 wordt telkens na „11”, ingevoegd:

„11bis”, en wordt in plaats van „en 14bis” gelezen:

„14bis en 14ter”;

VIII. Het eerste lid van artikel 22 wordt gelezen als volgt:

Het getuigschrift of diploma van de propaedeutische examens wordt uitgereikt door de afdeling der algemene wetenschappen; dat van de candidaats- en ingenieursexamens door de verschillende vakafdelingen.

Artikel 2

Examens, afgelegd vóór de inwerkingtreding van dit besluit op de voet van het reeds vervallen besluit van de Secretaris-Generaal van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming van 13 April 1943, O.W.K. (*Ned. Sluist.* 1943, no 152), worden beschouwd als afgelegd op de voet van het besluit ter uitvoering van artikel 33, onder *e*, van de Hoger-onderwijswet.

Artikel 3

Hij, die in het bezit is van het diploma, bedoeld in artikel 6 van het Koninklijk besluit van 16 September 1918 (*Stsbl.* no. 548), en hij, die in het bezit is van het diploma van civiel-landmeter, bedoeld in artikel 2 van het Koninklijk besluit van 2 Augustus 1933, houdende verplaatsing van de opleiding van landmeters van Wageningen naar Delft en instelling van de titel van civiel-landmeter (*Stsbl.* no 492) wordt toegelaten tot het ingenieursexamen ter verkrijging van het diploma van geodetisch ingenieur.

Het besluit is in werking getreden op 22 Januari 1950.

VERNIETIGING VAN HET BESLUIT VAN DE FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJS-
BEGEERTE AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT TE GRONINGEN TOT AFNEMING VAN DOC-
TORAAL-EXAMENS IN DE ALGEMENE OUDHEIDKUNDE

Bij Koninklijk besluit van 22 Maart 1949 (*Stsbl.* no J 126) werd vernietigd het besluit van de faculteit der letteren en wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit te Groningen om doctoraal-examens af te nemen in de algemene oudheidkunde (prae- en protohistorie), van welk besluit aan de Minister mededeling was gedaan op 30 September 1948. Tegen dit besluit was tijdig beroep ingesteld door de faculteiten der letteren en wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit te Utrecht en aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam.

VRIJSTELLING VAN HET CANDIDAATSEXAMEN, BEDOELD IN § 62 VAN ARTIKEL 4
VAN HET ACADEMISCH STATUUT (INDOLOGISCHE STUDIE)

Bij Koninklijk besluit van 22 October 1949 (*Stsbl.* no J 468) werd aan bepaalde groepen studenten die in Australië of Indonesië wegens de bijzondere omstandigheden tengevolge van de oorlog een buitengewone opleiding in de Indologische studie hadden gevolgd, *vrijstelling* verleend van het candidaatsexamen in de *Indologische studie*, bedoeld in § 62 van artikel 4 van het Academisch statuut. Bij dit besluit werd met ingang van 1 September 1948 het volgende bepaald:

Hij, die

a. het getuigschrift van de Nederlandse bestuurschool te Melbourne of te Brisbane (Australië) heeft behaald en nadien één jaar praktische ervaring bij de bestuursdienst heeft opgedaan, of

b. zijn aangevangen studie aan de bestuurschool te Melbourne of te Brisbane niet heeft kunnen voltooien, doch nadien het examen van de verenigde faculteiten der rechtsgeleerdheid en der letteren en wijsbegeerte te Batavia, als bedoeld in artikel 2 van het besluit van de Luitenant-Gouverneur-Generaal van 1 November 1946 no 23 (*Staatsblad* van Nederlandsch-Indië 1946, no 116) met goed gevolg heeft afgelegd, of

c. in de jaren 1940 en 1941 in Indonesië voor de opleiding tot bestuursambtenaar is aangewezen en het examen als bedoeld onder b van dit artikel, met gunstig gevolg heeft afgelegd,

is vrijgesteld van het candidaatsexamen, bedoeld in § 62 van artikel 4 van het Academisch statuut.

Het besluit vervalt op 1 September 1956.

VASTSTELLING VOORSCHRIFTEN BETREFFENDE HET VERLENEN VAN GELDE-
LIJKE STEUN VAN RIJKSWEGE AAN STUDENTEN IN DE ELECTROTECHNIEK DIE
ZICH HEBBEN VERBONDEN OM ALS OFFICIER VAN SPECIALE DIENSTEN BIJ DE
ZEEMACHT TE DIENEN

Voorschriften als bovenbedoeld werden vastgesteld bij Koninklijk besluit van 29 Maart 1949 (*Stsbl.* no J 148). Voor nadere bijzonderheden moge worden verwezen naar het desbetreffende nummer van het *Staatsblad*.

PRACTISCHE OPLEIDING VAN MEDISCHE STUDENTEN

Op voorstel van de commissie inzake de praktische opleiding van medische studenten werd door de Minister bij beschikking van 1 November 1948, no 84936I, afd. H.O.W., een opdracht verstrekt tot het opleiden van co-assistenten voor het studiejaar 1948/49 aan de in een bijlage genoemde geneesheren, werkzaam in de achter hun namen vermelde ziekeninrichting.

Gaarne spreekt de commissie haar erkentelijkheid uit voor de door deze geneesheren genomen moeite, welke in hoge mate ten goede is gekomen aan de praktische opleiding van de medische doctorandi (doctoranda) die gedurende enige tijd onder hun leiding zijn geweest.

In de samenstelling der commissie hebben geen mutaties plaatsgehad.

In de vergaderingen van 5 Juni 1948, 16 December 1948 en 16 Juni 1949 werden de volgende twee hoofdonderwerpen besproken:

1°. De samenstelling van de lijst van geneesheren die de Minister zouden worden voorgedragen ter aanwijzing voor het opleiden van co-assistenten. Deze lijst werd in het verslagjaar uitgebreid met Dr. J. B. Kusters, chirurg aan het Havenziekenhuis te Rotterdam, terwijl mej. Dr. A. F. A. S. van Westrienen van de lijst werd afgevoerd wegens het neerleggen van haar functie aan het Kinderziekenhuis aan de Gordelweg te Rotterdam. Het verzoek van twee geneesheren om op deze lijst te worden geplaatst, werd op advies der faculteiten afgewezen.

2°. De wenselijkheid van het oprichten ener opleiding van doctorandi(dae) in de geneeskunde voor het artsdiploma te Rotterdam. Dit laatste onderwerp gaf de commissie aanleiding zich tot de Minister te wenden met een rapport, d.d. 8 Juni 1948, hetwelk in het ongerede raakte. Het werd echter opnieuw ingezonden bij schrijven van 4 September 1948, voorzien van bijlagen, bevattende de vragen door bovengenoemde commissie te dezer zake aan de faculteiten der geneeskunde te Leiden, Utrecht en Groningen voorgelegd, alsmede de daarop ontvangen antwoorden. Het hoofd van de afdeling H.O.W., Jhr. Mr. de Ranitz, stelde op 29 September 1948 ten Departemente voorzitter en secretaris der commissie in de gelegenheid deze zaak uitvoerig toe te lichten en grondig te bespreken. Daar aan deze zaak zeer vele consequenties voor de opleiding van onze a.s. artsen verbonden zijn, achtten voorzitter en secretaris het zeer gewenst de mening der Rotterdamse initiatiefnemers van hen persoonlijk te vernemen, zodat zij zeer verheugd waren dat het bureau in een vergadering der betrokkenen in Rotterdam, gehouden op 9 December 1948, volledig omtrent wensen en verwachtingen, anderdeels omtrent bezwaren tegen bepaalde uitvoeringsvormen ter plaatse zelf kon worden ingelicht. Deze vergadering, gehouden vlak voor die van 16 December 1948 der commissie, werkte zeer verhelderend op de laatste, zodat toen tot het vaststellen van een algemene richtlijn voor het bepalen van het standpunt der commissie kon worden overgegaan. De vergadering van 16 Juni 1949 was bedoeld als voorbereiding van een door de Chef van de afdeling Hoger Onderwijs in het vooruitzicht gestelde ten Departemente te houden bespreking der Rotterdamse plannen met alle belanghebbenden, waartoe ook de commissie zou worden uitgenodigd.

De commissie, overtuigd van de noodtoestand in de opleiding tot arts aan de

universiteiten, onderstreepte de ook bij de Rotterdamse heren bestaande mening dat het van groot belang moest worden geacht, dat de bedoelde conferentie te 's-Gravenhage spoedig zou worden gehouden.

In de vergadering van 16 Juni 1949 kon de vroeger uitgestippelde lijn praktisch onveranderd gehandhaafd blijven.

De secretaris der commissie werd door de faculteit der geneeskunde der Rijksuniversiteit Utrecht mede afgevaardigd naar de vergadering op 19 Maart 1949, waarin door de Rotterdamse heren hun plannen ten overstaan van het curatorium der Utrechtse Universiteit werden ontvouwd.

GEBRUIKMAKING WERKTAFEL IN HET ZOÖLOGISCH STATION TE NAPELS

Betreffende bovenstaand onderwerp deed de Minister de volgende bekendmaking opnemen in de *Ned. Stserf.* van 11 November 1949, no. 221:

In het jaar 1950 zal voor enkele biologen (in de ruimste zin van het woord, dus zowel morphologen als physiologen, zowel zoologen als botanici, medici of pharmacologen) de gelegenheid bestaan omstreeks anderhalve maand met vergoeding van Regeringswege gebruik te maken van een werktafel in het Zoölogisch Station te Napels voor het doen van wetenschappelijke onderzoekingen.

Het bedrag dat van Regeringswege vergoed zal worden, zal nog nader worden vastgesteld in verband met de kosten van het levensonderhoud te Napels.

Zij die hiervoor in aanmerking wensen te komen, gelieven zich vóór 30 November 1949 aan te melden bij een der leden der Napels-Commissie, de hoogleraren Arisz, Boschma, Kluyver, Van Rijnberk en Raven (secretaris zoölogisch laboratorium, Janskerkhof 3, Utrecht) met opgave van de maanden waarin zij te Napels zouden wensen te werken, en van de onderwerpen die zij zich voorstellen te bestuderen. Ook aan hen die zonder vergoeding van Regeringswege van de Nederlandse werktafel in het Zoölogisch Station te Napels gebruik wensen te maken, wordt verzocht zich op te geven.

ZOMERCURSUS VOOR BUITENLANDSE STUDENTEN

Evenals in 1948 werd ook in het verslagjaar, en wel van 18 Juli tot 3 Augustus, een zomercursus voor buitenlandse studenten georganiseerd, ditmaal aan de Rijksuniversiteit te Utrecht, met als onderwerp „De toekomst van de westerse beschaving; theorie en practijk”. Het programma, dat in drie delen was gesplitst, vermeldde de volgende punten:

A. Past

Origins of western civilization:

1. Greece and Rome; 2. Middle Ages; 3. Modern times.

Regional differences:

4. America; 5. South Africa; 6. The western civilization meets Indonesia.

B. Present

7. Democracy, its strength and its weakness.
8. Nationalism and world citizenship.
9. Political integration (Benelux, Western Union).
10. Language as a political factor.

11. Population pressure.
12. Industrialization.
13. A country in reconstruction (the Netherlands).

C. Future

14. Development of social relations.
15. Problems in the field of mental health.
16. Development of sexual behaviour.
17. The meaning of art in the development of modern world.
18. The meaning of science in the development of modern world.
19. The meaning of religion in the development of modern world.
20. Summary.

Met het oog op de Vlaamse, Zuid-Afrikaanse en Indonesische deelnemers werd zowel het Engels als het Nederlands als voertaal bezigd.

In totaal namen de volgende aantallen buitenlandse studenten aan de cursus deel: 43 Amerikanen, 6 Belgen, 4 Canadezen, 6 Duitsers, 3 Engelsen, 2 Fransen, 15 Indonesiërs, 2 Italianen, 11 Nederlanders, 1 Schot, 1 Venezolaan en 3 Zweden, tezamen 97. Hieronder waren 45 mannelijke en 52 vrouwelijke studenten.

Het betrekkelijk groot aantal Nederlandse deelnemers was een gevolg van het feit dat de zomercursus ditmaal ook werd opengesteld voor ingeschrevenen aan de Nederlandse universiteiten en hogescholen tegen een gereduceerde prijs.

Prof. Dr. H. C. Rümke, voorzitter van het uitvoerende comité, sprak op 18 Juli de openingsrede uit. Vervolgens voerden de navolgende sprekers, in de loop van de cursus, het woord over het achter hun naam vermelde onderwerp:

Prof. Dr. W. den Boer: Ontstaan van de westerse beschaving; Griekenland en Rome; Prof. Dr. J. F. Niermeyer: De Middeleeuwen; Dr. H. A. Enno van Gelder: De nieuwe tijd; Prof. Dr. A. N. J. den Hollander: Een nieuw aspect van de westerse beschaving: Amerika; Mr. P. J. Idenburg: Zuid-Afrika; Prof. Dr. E. H. s'Jacob: De westerse beschaving en Indonesië; Prof. Dr. W. J. A. Kernkamp: Zwakheid en kracht der democratie; Prof. Mr. J. J. Schokking: Nationalisme en wereldburgerschap; Prof. Dr. A. M. Donner: Staatkundige samengroei; Dr. M. Lamberty (uit Brussel): Taal als politieke factor; Prof. Dr. E. W. Hofstee: Bevolkingsdruk; Prof. Mr. A. W. Hamming: Industrialisatie; Prof. Dr. J. P. Kruyt: Een land in opbouw; Prof. Dr. H. C. Rümke: Problemen op het gebied der geestelijke volksgezondheid; Prof. Dr. A. Oldendorff: Ontwikkeling der sociale verhoudingen; Prof. Dr. H. C. Rümke: Ontwikkeling van het seksuele gedrag; W. Jos. de Gruyter: De betekenis van de kunst in de ontwikkeling van de moderne wereld; Prof. Dr. A. G. M. van Melsen: De betekenis van de wetenschap in de ontwikkeling van de moderne wereld; Prof. Dr. G. van der Leeuw: De betekenis van de godsdienst in de ontwikkeling van de moderne wereld.

Tijdens de plechtige slot-bijeenkomst in de senaatszaal der Utrechtse Universiteit, waar aan de deelnemers de certificaten werden uitgereikt, gaf Prof. Dr. H. C.

Rümke nog een beeld van de westerse beschaving en haar toekomst zoals hij die als psychiater ziet.

Enkele referaten werden door een geanimeerde discussie gevolgd, terwijl er ook enkele malen 's avonds op de studentenkamers verder werd gedebatteerd. In de meeste discussiegroepen viel op, dat de problemen van de tegenwoordige tijd door de jongeren uit de verschillende landen op dezelfde wijze worden aanvoeld.

Ook nu waren verschillende interessante excursies aan de cursus verbonden. Deze zomercursus mag naar het oordeel van het uitvoerend comité, evenals de vorige, als zeer geslaagd worden beschouwd. Het onderling contact tussen de studenten was intensief en de stemming gedurende de cursus voortreffelijk.

COLLEGEGEDEN

Voldoening collegegeld Landbouwhogeschool (akte van schuldbekentenis)

Voor hen wier ouders, voogd of verzorger in de overzeese gebiedsdelen of in het buitenland verblijf hielden (hield), dan wel uit Indonesië waren gerepatrieerd, en voornemens waren in het studiejaar 1948¹/49 het volledig onderwijs der hoogleraren en andere docenten aan de *Landbouwhogeschool te Wageningen* bij te wonen, werd in het verslagjaar de mogelijkheid geopend om, indien daartoe termen aanwezig waren, te volstaan met de afgifte van een *schuldbekentenis* ter grootte van het verschuldigde bedrag aan collegegeld. De vorm van deze akte van schuldbekentenis zou worden vastgesteld door de Minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening.

Het bovenstaande bracht de voornoemde Minister onder dagtekening van 9 Maart 1949, afd. Landbouwonderwijs, Letter i. V./Directie van de Landbouw/no. L-8673, doss. 60-7, ter kennis van belanghebbenden in de *Ned. Stsrt.* van 11 Maart 1949, no 50.

Vrijstelling betaling van collegegelden (vaststelling aantal studie jaren)

Bij besluit van de toenmalige Secretaris-Generaal van het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen van 7 Augustus 1940 (*Stsbl.* no S 351) is indertijd een nadere regeling getroffen inzake de grootte der collegegelden¹). Krachtens artikel 7, 3e lid, van dit besluit is van de betaling van collegegeld *vrijgesteld* hij die voor het aan de Rijksuniversiteiten of aan de Technische Hogeschool genoten onderwijs gedurende een zeker aantal studie jaren de verschuldigde collegegelden heeft betaald. Dit aantal bedraagt ten minste drie en ten hoogste vijf en wordt voor iedere faculteit en studierichting door de Secretaris-Generaal (thans Minister) nader vastgesteld. In verband hiermede heeft de Minister, met wijziging van de Ministeriële beschikking van 14 Maart 1946, no 2409, afd. H.O.W. (*Ned. Stsrt.* 1946, no 54)²), ten aanzien van het bedoelde aantal studie jaren bij beschikking van 4 Augustus 1949, no 88819, afd. H.O.W., het volgende bepaald:

¹) Zie Onderwijsverslag 1940, blz. 43/47 en blz. 48/49.

²) Zie Onderwijsverslag 1944—1946, blz. 117.

Art. 1. Het aantal studiejaren, als bedoeld in artikel 7, derde lid, en artikel 10 van het besluit van 7 Augustus 1940 (*Stbl.* no S 351), bedraagt voor:

- a. de faculteit der rechtsgeleerdheid 4
- f. de vereenigde faculteiten der rechtsgeleerdheid en der letteren en wijsbegeerte:
 - 1. Nederlands-Indisch recht 4
 - k. economische wetenschappen 4

Art. 2. Deze beschikking treedt terstond in werking, met dien verstande dat voor hen die vóór de afkondiging van deze beschikking bij de onder b en f, 1. genoemde studierichtingen reeds voor volledig onderwijs waren ingeschreven, de regeling van de beschikking van 14 Maart 1946 blijft gelden.

De beschikking is opgenomen in de *Ned. Stsert.* van 12 Augustus 1949, no 156.

Vaststelling collegegeld studiejahr 1949/50

Bij Ministeriële beschikking van 24 November 1949, no 127103/I, afd. H. O. W., werd het collegegeld voor het studiejahr 1949/50, verschuldigd door de studenten die ten genoegen van de Minister konden aantonen, dat zij gedurende deze cursus door het verrichten van militaire dienst slechts een gedeelte der lessen konden bijwonen, nader vastgesteld op een bedrag van f 32,50 per maand of gedeelte van een maand gedurende welke zij het onderwijs aan de Rijksuniversiteiten of de Technische Hogeschool te Delft konden bijwonen, met dien verstande dat na 31 Maart 1950 steeds f 97,50 verschuldigd zou zijn. De terugbetaling van eventueel onverschuldigd gestorte bedragen zou op verzoek plaatsvinden aan het einde van het studiejahr. Een afschrift van deze beschikking, welke is opgenomen in de *Ned. Stsert* van 2 December 1949, no. 236, werd o.m. toegezonden aan de colleges van curatoren en de rectores-magnifici der Rijksuniversiteiten te Leiden, Utrecht en Groningen en der Technische Hogeschool te Delft.

Collegegeld, verschuldigd door studenten die zich in 1945 hadden laten inschrijven voor het eerste semester aan de Tijdelijke Academie te Eindhoven

Bij Ministeriële beschikking van 23 Juli 1949, no 113937I, afd. H.O.W., werd bepaald dat het collegegeld, verschuldigd voor het bijwonen van de lessen aan de Rijksuniversiteiten en de Technische Hogeschool te Delft gedurende het laatste studiejahr, over hetwelk ingevolge beschikking van 14 Maart 1946 no 2409, afd. H.O.W. (*Ned. Stsert.* 1946, no 54)¹⁾ collegegeld was verschuldigd, voor hen die zich in 1945 na betaling van f 100,— college- en f 5,— inschrijvingsgeld voor het eerste semester hadden laten inschrijven als student aan de *Tijdelijke Academie te Eindhoven*, ten hoogste f 220,— zou bedragen.

De beschikking is opgenomen in de *Ned. Stsert.* van 1 Augustus 1949, no. 147.

CENTRALE COMMISSIE VAN BEOORDELING

Bij Ministeriële beschikking van 8 Juli 1949, no 112497, afd. H.O.W., werd G. J. A. Oosterbaan ontheven van de waarneming van het secretariaat der Cen-

¹⁾ Zie Onderwijsverslag 1944—1946, blz. 117.

trale commissie van beoordeling, bedoeld in de Beoordelingsbeschikkingen Studenten 1945 nos 1 en 2, en werd D. W. Marks, commies bij het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, tijdelijk belast met de werkzaamheden, verbonden aan het secretariaat van voormelde commissie.

De beschikking is opgenomen in de *Ned. Stsert.* van 12 Juli 1949, no 133.

RIJKSBEURZEN EN RENTELOZE STUDIEVOORSCHOTTEN TEN BEHOEVE VAN
STUDERENDEN AAN DE LANDBOUWHOGESCHOOL

Betreffende bovenstaand onderwerp deed de Minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening de volgende bekendmaking voor de eerste maal opnemen in de *Ned. Stsert.* van 16 Februari 1949, no. 33:

Rijksbeurzen en renteloze studievoorschotten ten behoeve van studenten aan de Landbouwhogeschool

De Minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening brengt het volgende ter kennis van belanghebbenden:

Zij, die in het cursusjaar 1949/50 hun studie aan de Landbouwhogeschool te Wageningen wensen aan te vangen, dan wel voort te zetten, kunnen — indien zij of hun ouders niet of slechts gedeeltelijk bij machte zijn deze studie te bekostigen — voor financiële steun in aanmerking komen, hetzij in de vorm van een Rijksbeurs, hetzij in de vorm van een renteloos studievoorschot.

Rijksbeurzen

Deze worden slechts verleend, wanneer de betrokkene blijk heeft gegeven van een buitengewone aanleg voor het volgen van hoger onderwijs. Het aantal beschikbare Rijksbeurzen is zeer beperkt. Daarom wordt aan hen die een Rijksbeurs aanvragen, aangeraden tevens een aanvraag om een renteloos studievoorschot in te dienen bij een der Studiefondsen.

Wie voor een Rijksbeurs in aanmerking wenst te komen, moet een daartoe strekkend verzoek, gesteld op gezegeld papier van 50 cent en gericht tot de Minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening, inzenden aan het adres van het college van curatoren der Landbouwhogeschool, Rijksstraatweg 14, te Wageningen.

Dit verzoekschrift moet genoemd college op 15 Mei 1949 hebben bereikt. Na die datum onvragen verzoekschriften worden niet meer in behandeling genomen. Het verzoekschrift dient vergezeld te zijn van een verklaring van de inspecteur der directe belastingen, waaruit blijkt naar welk belastbaar inkomen de ouders of verzorgers van de aanvrager volgens de meest recente, bij die inspecteur berustende gegevens in de inkomstenbelasting en/of loonbelasting en/of vermogensbelasting zijn of zullen worden aangeslagen.

Zij, die in 1949 eindexamen zullen doen aan een inrichting voor middelbaar of voorbereidend hoger onderwijs, moeten bovendien binnen 5 dagen na de uitslag van het eindexamen een gewaarmerkt afschrift van de behaalde cijfers aan bovengenoemd college van curatoren inzenden. Bij niet-nakomen dezer verplichting wordt de aanvraag voor een Rijksbeurs onbehandeld ter zijde gelegd.

Voor studenten aan de Landbouwhogeschool die reeds eerder in het genot van een Rijksbeurs zijn gesteld en deze voor het studiejaar 1949/50 opnieuw zouden willen aanvragen, geldt eveneens, dat een op gezegeld papier van 50 cent gestelde aanvraag op 15 Mei 1949 het college van curatoren moet hebben bereikt. Zij dienen eveneens de vorenbedoelde verklaring van de inspecteur der directe belastingen over te leggen, doch zijn vrijgesteld van het inzenden van de cijferlijst van het eindexamen aan de door hen gevolgde inrichting voor middelbaar of voorbereidend hoger onderwijs.

Renteloze studievoorschotten

In tegenstelling tot de Rijksbeurzen moeten verstrekte renteloze studievoorschotten na het beëindigen der studie geleidelijk worden terugbetaald en is aan de toekenning dezer voorschotten geen vrijstelling van betaling van collegegeld verbonden. Renteloze studievoorschotten worden niet rechtstreeks door het Rijk verstrekt, doch door Studiefondsen.

Wie voor toekenning van een renteloos studievoorschot in aanmerking wenst te komen, dient zich vóór 15 Mei 1949 met een schriftelijke aanvraag (niet op zegel) tot een der Studiefondsen te wenden. Dit geldt uiteraard ook voor studenten der Landbouwhogeschool die reeds eerder een renteloos studievoorschot ontvingen en dit voor het studiejaar 1949/50 opnieuw zouden willen aanvragen. De adressen van de bovenbedoelde Studiefondsen worden op schriftelijke aanvraag kosteloos verstrekt door de Directeur van het Landbouwonderwijs, Bezuidenhoutseweg 30, 's-Gravenhage.

Bovenstaande regeling inzake renteloze studievoorschotten geldt niet voor gedemobiliseerden en gerepatrieerden. Gedemobiliseerden van de landmacht dienen zich voor het verkrijgen van een renteloos studievoorschot te wenden tot de Sociale Dienst van het Ministerie van Oorlog, Mauritskade 19, 's-Gravenhage, gedemobiliseerden van de zeemacht tot de Sociale Dienst van het Ministerie van Marine, Lange Voorhout 26, te 's-Gravenhage.

Gerepatrieerden, waaronder worden verstaan zij die door de Indonesische omstandigheden in financiële moeilijkheden verkeren, dienen zich voor het verkrijgen van een renteloos studievoorschot rechtstreeks in verbinding te stellen met de rector-magnificus van de Landbouwhogeschool te Wageningen.

C. VOORBEREIDEND HOGER EN MIDDELBAAR ONDERWIJS

AANTALLEN SCHOLEN EN LEERLINGEN

Het navolgende staatje¹⁾ geeft een overzicht van de aantallen scholen en leerlingen bij het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs in het cursusjaar 1949/'50. Ter vergelijking zijn mede de gegevens over het cursusjaar 1948/'49 opgenomen.

Schoolsoorten	Cursus 1948/'49		Cursus 1949/'50	
	Aantal scholen	Aantal leerlingen	Aantal scholen	Aantal leerlingen
Gymnasia	57	11 231	58	10 811
Hbs-en met 3-j. c.	4	756	3	712
Hbs-en met 5-j. c. A	12	3 032	12	2 908
afd. handelsdagschool				25
Hbs-en met 5-j. c. B	40	9 968	33	8 569
afd. midd. school v. meisjes		988		1 032
Hbs-en met 5-j. c. AB	73	21 883	88	21 499
afd. midd. school v. meisjes		38		
afd. handelsschool				45
Lycea	101		104	
afd. onderbouw		12 562		12 087
afd. gymnasium		5 809		6 250
afd. hbs		12 474		12 680
afd. handelsschool		69		56
afd. midd. school v. meisjes		1 508		1 834
Handelsscholen met 3-j. c.	5	328	5	324
Handelsscholen met 4-j. c.	10	1 265	11	1 299
afd. hbs				41
Middelbare scholen v. meisjes	30	3 013	30	3 108
afd. hbs		38		35
Handelsavondscholen	128	15 536	126	15 905
Totaal	460	100 498	470	99 220

De veranderingen welke zich bij de verschillende schoolsoorten sedert het cursusjaar 1948/'49 hebben voorgedaan, zijn in tabelvorm opgenomen in het overzicht op blz. 40.

¹⁾ Samengesteld door het Centraal Bureau voor de Statistiek, afdeling Culturele Statistiek.

VOORBEREIDEND HOGER EN MIDDELBAAR ONDERWIJS

Mutaties der scholen sedert het cursusjaar 1948/49 (+ = bijgekomen, — = opgebeven)

	Gymnasia		Lycea		Hogere burgerscholen						Middelbare scholen voor meisjes		Handelscholen +i.c.		Totaal	
					3 i. c.		5- of 6-i.c.B		5-j.c. AB		+	-	+	-		
	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-					+	-
<i>Opening</i>																
Rijks																
Gemeentelijk	1															1
Prot.-Christelijk									3		1					4
Rooms-Katholiek							2		5							7
Overig bijzonder																
<i>Omrzetting</i>																
Rijks								6	6							6
Gemeentelijk			1					3	2							3
Prot.-Christelijk			1			1				1			1			2
Rooms-Katholiek			1									1				1
Overig bijzonder																
Totaal	1		3			1	2	9	16	1	1	1	1		24	12

Hieronder vindt men een nominatieve opgave van de mutaties ¹⁾ per 15 September 1949.

Geopend

Scholen	Afdelingen
Gem. gymnasium te Velsen	Gem. hbs B te Rotterdam, A-afd.
R.-K. hbs AB te Boxmeer	Rijks hbs B te Purmerend, A-afd.
R.-K. hbs AB te Bostel	Rijks hbs B te Groningen, A-afd.
Prot.-Christ. hbs AB te Waalwijk	Gem. hbs B te Groningen, A-afd.
R.-K. hbs AB te Deventer	Rijks hbs B te Sappemeer, A-afd.
R.-K. hbs B te Gouda	Rijks hbs B te Bergen o/Zoom, A-afd.
Prot.-Christ. hbs AB te Gorinchem	R.-K. hbs B te 's-Gravenhage, A-afd.
R.-K. hbs B met afd. msvm te Leiden	
Prot.-Christ. msvm te Rotterdam	
Prot.-Christ. hbs AB te Emmen	
R.-K. hbs AB te Hoensbroek	
R.-K. hbs AB te Kerkrade	

Omgezet

van:	in:
R.-K. msvm te Sittard	R.-K. lyceum
Gem. hbs B te Rotterdam	Gem. lyceum
Prot.-Christ. hbs AB te Rotterdam	Prot.-Christ. lyceum
Prot.-Christ. hbs 3-j. c. te Amsterdam	Prot.-Christ. handelssch. 4-j. c. met afd. hbs
R.-K. hbs B te Hengelo	R.-K. hbs AB
R.-K. hbs B te Den Haag	R.-K. hbs AB
Rijks hbs B te Sappemeer	Rijks hbs AB
Rijks hbs B te Bergen op Zoom	Rijks hbs AB
Gem. hbs B te Rotterdam	Gem. hbs AB
Rijks hbs B te Groningen	Rijks hbs AB
Gem. hbs B te Groningen	Gem. hbs AB
Rijks hbs B te Purmerend	Rijks hbs AB

¹⁾ hbs = hogere burgerschool; msvm = middelbare school voor meisjes; has = handelsavondschool.

Opgegeven

Prot.-Christ. has te Zaandam
R.-K. has te Tegelen

Verandering van richting

van:	in:
Neutr.-bijz. has te Weststellingwerf	Gemeentelijke
Neutr.-bijz. has te Lisse	R.-Katholieke
Neutr.-bijz. has te Krommenie	Gemeentelijke

WIJZIGING WETTELIJKE BEPALINGEN BETREFFENDE SUBSIDIERING VAN BIJZONDERE SCHOLEN VOOR V.H.M.O.

Bij de Wet van 12 Augustus 1949 (*Stsbl.* no J 387) zijn enkele wijzigingen aangebracht in de wettelijke bepalingen betreffende de *subsidiering* van bijzondere scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs¹⁾. Deze wet bevat de volgende artikelen:

Artikel I

In de Middelbaar-onderwijswet worden de volgende wijzigingen aangebracht:

- In artikel 27a worden de woorden „het rekenen en de stekunde“ vervangen door: de wiskunde.
- Aan artikel 45*bis* wordt een tweede lid toegevoegd, luidende:
Voor de toepassing van dit en de volgende artikelen worden onder hogere burgerscholen met vijfjarige cursus mede verstaan zodanige scholen met vijfjarige cursus, waarvan de cursusduur met machtiging van Onze Minister, met de uitvoering dezer wet belast, met een jaar is verlengd. Deze machtiging wordt niet vereist voor hogere burgerscholen met vijfjarige cursus, uitsluitend bestemd voor meisjes.
- In het eerste lid van artikel 45*quinqües* wordt het bepaalde onder *a* als volgt gelezen:
a. voorzover de hogere burgerscholen en de middelbare scholen voor meisjes betreft, vijf en negentig ten honderd en, voorzover de handelsdagscholen betreft, tachtig ten honderd van de kosten der school, bedoeld in artikel 36, onder *a*¹, *a*², *c*, *d* en *e*, zomede van de andere uitgaven, welke rechtstreeks en uitsluitend ter verzekering van de goede gang van het onderwijs noodzakelijk zijn, behalve die, onder *b* en *e* bedoeld;
- Het vijfde lid van artikel 45*quinqües* wordt gelezen als volgt:
- Voor de toepassing van de in het vierde lid bedoelde bepaling wordt ten aanzien van de hogere burgerscholen, de middelbare scholen voor meisjes en de handelsdagscholen als schoolgeld aangemerkt het bedrag hetwelk voor de leerlingen zou moeten zijn betaald, indien zij een ter plaatse aanwezige overeenkomstige openbare school bezochten, en, voor het geval ter plaatse geen overeenkomstige openbare school is gevestigd, het bedrag hetwelk voor de leerlingen zou moeten zijn betaald, indien zij een Rijks hogere burgerschool bezochten. Is ter plaatse zowel een Rijks- als een gemeentelijke hogere burgerschool gevestigd, dan geldt te dezen de schoolgeldregeling voor de Rijks hogere burgerscholen.
- Het zesde lid van artikel 45*quinqües* wordt gelezen als volgt:
- Het subsidie bedraagt voor de handelsavondschoolen tachtig ten honderd van de kosten van personeel en materiële aard met uitzondering van de kosten van gebouwen. Voor de huisvesting dier scholen belooft het subsidie vijf en zeventig ten honderd van de kosten, berekend op de wijze, bij algemene maatregel van bestuur vast te stellen. Op de berekening van het subsidie is het bepaalde in het vierde lid van toepassing.

¹⁾ Zie voor de behandeling in de Staten-Generaal:
Bijl. Hand. II 48/49, 1078; Hand. II 48/49, blz. 1662—1670;
Bijl. Hand. I 48/49, 1078; Hand. I 48/49, blz. 798—800.

Artikel II

In het eerste lid onder *a* van artikel 168bis van de Hoger-onderwijswet worden de woorden „tachtig ten honderd” vervangen door: vijf en negentig ten honderd.

Artikel III

Het bepaalde in artikel XXXVII, onder *a* tot en met *d*, van de Wet van 22 April 1937 (*Stsbl.* no 320) tot wijziging en aanvulling van de Middelbaar-onderwijswet, treedt buiten werking.

Artikel IV

Deze wet wordt, met uitzondering van het bepaalde in artikel I, onder 1, geacht in werking te zijn getreden met ingang van 1 Januari 1949.

Het bepaalde in artikel I, onder 1, wordt geacht in werking te zijn getreden met ingang van 1 Juni 1948.

AANWIJZINGEN OVEREENKOMSTIG ARTIKEL 157 DER HOGER-ONDERWIJSWET

De hierna genoemde onderwijsinstellingen werden in het verslagjaar *voor het eerst* voor een tijdvak van zes jaren aangewezen als bevoegd om, met inachtneming van de desbetreffende wettelijke voorschriften, aan haar leerlingen die het onderwijs tot aan het einde hebben bijgewoond, een getuigschrift van bekwaamheid tot universitaire studiën af te geven, dat met het getuigschrift, vermeld in artikel 11 der Hoger-onderwijswet, wordt gelijkgesteld:

bij Koninklijk besluit van 24 Januari 1949 (*Stsbl.* no J 45) te rekenen van 1 September 1947 het Rooms-Katholiek gymnasium voor meisjes te Heerlen, uitgaande van de stichting „Sint Antonius”, gevestigd aldaar;

bij Koninklijk besluit van 24 Januari 1949 (*Stsbl.* no J 46) te rekenen van 1 September 1947 de afdeling gymnasium van het Tweede Vrijzinnig-Christelijk lyceum te 's-Gravenhage (Sweelinkstraat 146), uitgaande van de vereniging „Het Vrijzinnig-Christelijk Lyceum”, gevestigd aldaar;

bij Koninklijk besluit van 16 Februari 1949 (*Stsbl.* no J 79) te rekenen van 1 Januari 1948 de afdeling gymnasium van het Christelijk lyceum te Stadskanaal, uitgaande van de Vereniging voor Christelijk voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs in de Veenkoloniën, gevestigd aldaar;

bij Koninklijk besluit van 7 Maart 1949 (*Stsbl.* no J 106) te rekenen van 1 Juni 1948 de afdeling gymnasium van het Utrechts lyceum te De Bilt, uitgaande van de stichting „Utrechts Lyceum, gegrondvest op de methode Montessori”, gevestigd te Utrecht; aan deze afdeling werd tevens voor bedoeld tijdvak afwijking toegestaan van het bepaalde in artikel 158, derde lid, onder 1°, 2°, 3° en 4 van de Hoger-onderwijswet, met dien verstande dat het onderwijs wel omvat de vakken bedoeld in dat lid onder 3°;

bij Koninklijk besluit van 11 Maart 1949 (*Stsbl.* no J 114) te rekenen van 1 September 1948 de afdeling gymnasium van het Christelijk lyceum te Dordrecht, uitgaande van de Vereniging voor Christelijk middelbaar en hoger onderwijs te Dordrecht, gevestigd aldaar;

bij Koninklijk besluit van 12 April 1949 (*Stsbl.* no J 175) te rekenen van 1 September 1947 de afdeling gymnasium van het Huygens-Lyceum te Voorburg, uitgaande van de vereniging „Het Huygens-Lyceum Voorburg”, gevestigd aldaar;

bij Koninklijk besluit van 5 Mei 1949 (*Stsbl.* no J 194) te rekenen van 1 September 1947 de afdeling gymnasium van het Rooms-Katholiek lyceum voor het Gooi, uitgaande van de stichting „Rooms-Katholiek Lyceum voor het Gooi”, gevestigd te Hilversum;

bij Koninklijk besluit van 30 Juni 1949 (*Stsbl.* no J 297) te rekenen van 1 September 1947 de afdeling gymnasium van het Goois lyceum te Bussum, uitgaande van de stichting „Goois Lyceum”, gevestigd aldaar;

bij Koninklijk besluit van 5 Augustus 1949 (*Stsbl.* no J 357) te rekenen van 1 September 1948 de afdeling gymnasium van het Jansenius-lyceum te Hulst, uitgaande van de Katholieke Middelbare-Schoolvereniging, gevestigd aldaar;

bij Koninklijk besluit van 5 Augustus 1949 (*Stsbl.* no J 358) te rekenen van 1 September 1947 de afdeling gymnasium van het Christelijk lyceum te 's-Gravenhage, uitgaande van de Vereniging voor Christelijk middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs, gevestigd aldaar;

bij Koninklijk besluit van 24 Augustus 1949 (*Stsbl.* no J 406) te rekenen van 1 September 1947 de afdeling gymnasium van het Christelijk lyceum te Hoogeveen, uitgaande van de Vereniging voor Christelijk middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs voor Hoogeveen en omgeving, gevestigd aldaar;

bij Koninklijk besluit van 16 September 1949 (*Stsbl.* no J 429) te rekenen van 1 September 1948 de afdeling gymnasium van het Groen van Prinsterer lyceum te Vlaardingen, uitgaande van de Vereniging voor Christelijk middelbaar onderwijs, gevestigd aldaar.

WIJZIGING EN AANVULLING PROGRAMMA EINDEEXAMEN GYMNASIA

Bij Koninklijk besluit van 28 Juni 1949 (*Stsbl.* no J 295) is nader gewijzigd en aangevuld het Koninklijk besluit van 26 Mei 1922 (*Stsbl.* no 387), waarbij is vastgesteld een programma voor het eindexamen der gymnasia en het daarmede gelijkgestelde examen, vermeld in artikel 12 der Hoger-onderwijswet.

Het besluit is met uitzondering van een drietal artikelen, welke geacht werden in werking te zijn getreden op 1 September 1949, in werking getreden op 1 Mei 1949. Voor nadere bijzonderheden moge worden verwezen naar het desbetreffende nummer van het *Staatsblad*.

VASTSTELLING LESSENTABEL OPENBARE MIDDELBARE SCHOLEN VOOR MEISJES

Bij Koninklijk besluit van 17 Juni 1949 (*Stsbl.* no J 256) werd, ter uitvoering van artikel 18c der Middelbaar-onderwijswet, een regeling vastgesteld betreffende

het aantal aan de openbare middelbare scholen voor meisjes te geven lessen in elk der verplichte vakken afzonderlijk en in de onverplichte vakken in alle leerjaar tezamen. Dienaangaande werd het volgende bepaald:

Artikel 1

1. In elk der vakken, vermeld in het eerste lid van artikel 18b der Middelbaar-onderwijswet, wordt aan de openbare middelbare scholen voor meisjes wekelijks in alle leerjaren tezamen onderwijs gegeven gedurende ten minste het aantal lessen, vermeld in de onderstaande tabel:

a. de Nederlandse taal en letterkunde 17	g. de wiskunde 8
b. de Franse taal en letterkunde 14	h. de natuur-, schei-, plant- en dierkunde 12
c. de Engelse taal en letterkunde 14	i. het handtekenen 9 (11)
d. de Hoogduitse taal en letterkunde 12	j. het handwerken 8
e. de aardrijkskunde 9	k. de muziek 3
f. de geschiedenis 10 (12)	l. de lichamelijke oefening 12

2. Al naar gelang het onderwijs in de kunstgeschiedenis wordt begrepen onder het handtekenen dan wel de geschiedenis, geldt het in de tabel bij het desbetreffende vak tussen haakjes geplaatste getal.

Artikel 2

1. In de vakken, genoemd in artikel 1, en in de vakken, bedoeld in het tweede lid van artikel 18b der Middelbaar-onderwijswet, tezamen worden wekelijks in alle leerjaren tezamen 150 lessen gegeven.
2. Met machtiging van Onze Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen kan dit totaal van 150 lessen worden overschreden, mits het daarboven liggend aantal lessen wordt bestemd voor lessen in het handtekenen, de muziek, het handwerken, de lichamelijke oefening, de godsdienst, de voordrachtskunst, de handarbeid of de huishoudelijke vakken, met dien verstande dat in geen geval het totale aantal lessen meer dan 160 mag bedragen.

Artikel 3

De lessen hebben een duur van vijftig minuten.

Het besluit is in werking getreden op 1 September 1949.

GODSDIENSTONDERWIJS AAN OPENBARE MIDDELBAAR SCHOLEN VOOR MEISJES

Zoals op blz. 53/59 van het vorige Onderwijsverslag werd vermeld, werd bij de Wet van 2 April 1948 (*Stsbl.* no I 127) de Middelbaar-onderwijswet gewijzigd en aangevuld. In verband hiermede zijn bij Koninklijk besluit van 24 Augustus 1949 (*Stsbl.* no J 405) de eisen die bij Koninklijk besluit van 27 Mei 1937 (*Stsbl.* no 365) zijn gesteld aan verenigingen welke zich belasten met het geven van *godsdienstonderwijs* aan leerlingen onderscheidenlijk van openbare hogere burger-scholen en handelsscholen en van openbare gymnasia, mede van toepassing verklaard op de verenigingen die zich belasten met het geven van dat onderwijs aan leerlingen van openbare middelbare scholen voor meisjes.

VASTSTELLING REGLEMENT EN PROGRAMMA EINDEXAMENS OPENBARE MIDDELBAAR SCHOLEN VOOR MEISJES

Bij Koninklijk besluit van 2 Juli 1949 (*Stsbl.* no J 298) zijn, ter uitvoering van het bepaalde in artikel 57, onder c, der Middelbaar-onderwijswet, te rekenen van 15 Mei 1949 vastgesteld een reglement en een programma voor de eindexamens der openbare middelbare scholen voor meisjes.

Voorts werd bepaald dat de in 1948 op de voet van de tengevolge de Wet van 2 April 1948 (*Stsbl.* no I 127) en het Koninklijk besluit van 23 Juni 1948 (*Stsbl.* no I 249) vervallen Ministeriële beschikking van 15 Januari 1947 (*Ned. Stsrt.* 1947, no 10) afgenomen examens der middelbare scholen voor meisjes, waarop het onderhavige besluit van toepassing is, werden geacht rechtsgeldig te zijn afgenomen.

Het bovenbedoelde *reglement* met het bijbehorende *programma* vindt men hieronder afgedrukt.

REGLEMENT

voor de eindexamens der openbare middelbare scholen voor meisjes, af te nemen krachtens artikel 57, onder c, der Middelbaar-onderwijswet

Artikel 1

Het examen der openbare middelbare scholen voor meisjes omvat de Nederlandse taal en letterkunde, de Franse taal en letterkunde, de Engelse taal en letterkunde, de Hoogduitse taal en letterkunde, de aardrijkskunde en de geschiedenis.

Artikel 2

Het schriftelijk examen omvat:

1. de Nederlandse taal;
2. de Franse taal;
3. de Engelse taal;
4. de Hoogduitse taal.

Artikel 3

Een mondeling examen wordt afgenomen in de Nederlandse taal en letterkunde, de Franse taal en letterkunde, de Engelse taal en letterkunde, de Hoogduitse taal en letterkunde, de aardrijkskunde en de geschiedenis.

Artikel 4

Het schriftelijk gedeelte van het examen wordt gehouden in de maand Juni — tenzij het mondeling examen alsdan niet tijdig zou kunnen aflopen, in welk geval het schriftelijk gedeelte van het examen kan worden vervroegd — op dagen, door Onze Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen jaarlijks vast te stellen.

Artikel 5

1. De directeuren en de leraren der hoogste klasse zijn als zodanig lid der examencommissie. De leraren die in de hoogste klasse les geven in de examenvakken, zijn examinator.
2. De directeur is ambtshalve voorzitter der examencommissie; een der leraren wordt door de commissie tot secretaris benoemd. Bij ontstentenis van de directeur treedt de onderdirecteur als voorzitter op.

Artikel 6

1. Jaarlijks vóór 1 Mei worden door Onze voornoemde Minister geëxamineerden aangewezen, met vermelding der middelbare scholen voor meisjes waar zij met het toezicht op het examen zullen zijn belast.
2. Het getal der geëxamineerden bedraagt voor iedere school drie, tenzij het aantal kandidaten zes of minder bedraagt, in welk geval met twee geëxamineerden kan worden volstaan.
3. De geëxamineerden genieten uit 's Rijks schatkist vergoeding voor reis- en verblijfskosten, benevens vacatiegelden.

Artikel 7

De directeur zendt elk jaar vóór 15 Januari een lijst, vermeldende naam, voornamen, plaats, jaar en datum van geboorte der leerlingen die aan het examen wenschen deel te nemen, aan de inspecteur die met het toezicht op de school is belast.

Artikel 8

1. Het schriftelijk examen wordt ieder jaar door Onze voornoemde Minister op voordracht van de inspecteurs van het gymnasium en het middelbaar onderwijs zodanig geregeld dat aan alle kandidaten op dezelfde dag en op hetzelfde tijdstip dezelfde opgaven worden voorgelegd. Deze opgaven worden vastgesteld in een daarvoor bestemde bijeenkomst door de inspecteurs, in de vorige volzin bedoeld.
2. De dagen waarop het schriftelijk examen plaats heeft, en de duur van dit examen voor elk vak worden door de inspecteurs medegedeeld aan de directeuren en door deze aan de plaatselijke commissie van toezicht op het middelbaar onderwijs en aan haar die aan het examen wenschen deel te nemen.
3. De opgaven worden, met de vereiste zorg voor geheimhouding, op Rijkskosten gedrukt.
4. De inspecteurs zenden aan de directeuren in verzegelde pakketten de nodige exemplaren der in het vorige lid vermelde gedrukte opgaven. Op die pakketten zijn aangegeven het vak tot hetwelk de opgaven behoren, de dag waarop zij moeten worden gebruikt, en de tijd die voor het werk beschikbaar is gesteld. De verzending geschiedt van Rijkswegen.
5. De pakketten worden in tegenwoordigheid van de kandidaten geopend bij de aanvang van het schriftelijk werk voor elk vak. Indien niet alle kandidaten bij het schriftelijk werk in één lokaal kunnen worden geplaatst, geschiedt de opening in een der voor het maken van het schriftelijk werk bestemde lokalen.

Artikel 9

1. De kandidaten maken het schriftelijk werk onder toezicht van directeur en leraren, met dien verstande, dat de directeur voor de geregelde gang van zaken verantwoordelijk is en dat steeds in elk lokaal waar dit werk gemaakt wordt, óf ten minste twee leraren óf de directeur en ten minste één leraar tegenwoordig zijn.
2. Al het werk der kandidaten moet worden gemaakt op papier, gewaarmerkt en verstrekt door de directeur. De candidate plaatst aan de linkerbovenkant van het papier haar nummer, aan de rechterbovenkant haar naam. Nadat de pakketten zijn geopend en onmiddellijk daarna de opgaven aan de kandidaten zijn rondgedeeld, mogen omtrent de opgaven geen mededelingen of inlichtingen van welke aard of door wie ook aan de kandidaten worden verstrekt. Pauzeringen worden aan de kandidaten niet toegestaan. Het gebruik van woordenboeken is verboden. Op deze bepalingen, zomede op die, vervat in artikel 16, maakt de directeur bij de aanvang van de eerste zitting voor het schriftelijk examen, en wel vóór de opening van het pakket, de kandidaten uitdrukkelijk opmerkzaam.
3. Van ieder schriftelijk examen wordt door hen die daarbij toezicht hebben gehouden, een proces-verbaal opgemaakt. Aan de directeur worden de daarvoor nodige gedrukte formulieren door of vanwege Onze voornoemde Minister toegezonden.

Artikel 10

1. Indien een candidate om een geldige reden, ter beoordeling van de voorzitter der commissie, is verhinderd bij het schriftelijk examen in enig vak tegenwoordig te zijn, wordt haar, onder goedkeuring van de inspecteur, zo mogelijk nog vóór de aanvang van het mondeling examen gelegenheid gegeven tot het maken van schriftelijk werk, onder toezicht van directeur en leraren, overeenkomstig de bepalingen, vervat in artikel 9. De daarbij betrokken leraren stellen de opgaven voor dit werk vast onder goedkeuring van de voorzitter, de daarbij betrokken geëmitteerden en de inspecteur die met het toezicht op de school is belast, en zorgen dat deze opgaven niet dezelfde zijn als de aan de andere kandidaten voorgelegde, maar zoveel mogelijk van gelijke omvang en van gelijke moeilijkheid.
2. Indien een candidate om een geldige reden, ter beoordeling van de voorzitter der commissie, niet aan het mondeling examen harer school kan deelnemen, wordt haar zo mogelijk later in hetzelfde jaar de gelegenheid gegeven dit examen alsnog af te leggen voor een daartoe door Onze voornoemde Minister aan te wijzen commissie.

Artikel 11

1. Het door de kandidaten gemaakte werk wordt met een exemplaar der gedrukte opgave en het proces-verbaal van het examen, na het sluiten der zitting, door de directeur zo spoedig mogelijk ter hand gesteld aan de leraar der hoogste klasse, belast met het onderwijs in het vak waarover het examen heeft gelopen, en die als examinator in dat vak optreedt.
2. De leraar, bedoeld in het vorige lid, ziet het werk zo spoedig mogelijk na, wijst de gemaakte fouten duidelijk aan en stelt het, met zijn beoordeling en voorzien van de toelichting die voor een juiste waardering van belang is, onverwijld wederom aan de directeur ter hand. Deze zendt het werk zo spoedig mogelijk aan de gecommiteerde. Hij ziet er op toe, dat een exemplaar der opgave en het proces-verbaal van het schriftelijk examen worden ingesloten en dat de door de leraar toegekende cijfers niet op het werk zelf worden vermeld, maar op een afzonderlijk vel papier worden bijgevoegd.

Artikel 12

Het oordeel over kennis en inzicht van iedere candidate wordt voor elk der vakken, genoemd in artikel 1, uitgedrukt door een der navolgende aanduidingen, welke op de cijferlijst worden weergegeven door het achter de aanduiding geplaatste cijfer:

uitmuntend	10	bijna voldoende	5
zeer goed	9	onvoldoende	4
goed	8	gering	3
ruim voldoende	7	slecht	2
voldoende	6	zeer slecht	1

Artikel 13

1. De regeling van het mondeling examen geschiedt onder goedkeuring van de inspecteur die met het toezicht op de school is belast, door de directeur, met dien verstande dat de kandidaten, behoudens het bepaalde in het tweede lid, in groepen van 12 worden opgeroepen, dat de duur van het mondeling examen in ieder vak op 30 minuten is gesteld en dat het examen voor elke groep kandidaten in ten hoogste twee maal 24 uur ten einde loopt. Gedurende 10 minuten, onmiddellijk voorafgaande aan het examen in de talen, krijgt de candidate onder toezicht inzage van het te behandelen stuk.
2. Indien het aantal kandidaten niet juist een veelvoud is van 12, wordt van het overgebleven aantal kandidaten eveneens een groep gevormd. Desgewenst kunnen aan deze laatste groep kandidaten uit vorige groepen worden toegevoegd.
3. Een rooster van het mondeling examen zendt de directeur zo spoedig mogelijk aan de inspecteur die met het toezicht op de school is belast, aan de gecommiteerden, aan het lichaam hetwelk de school in stand houdt, en aan de commissie van toezicht op het middelbaar onderwijs ter plaatse.

Artikel 14

1. Het mondeling examen wordt afgenomen door leden van de examencommissie onder toezicht van de gecommiteerden.
2. Bij dit examen is de examinator verplicht over een bepaald onderdeel der examenstof enige vragen aan de candidate te stellen, indien de gecommiteerde daartoe de wens te kennen geeft of hem dit voor de aanvang van het examen door de gecommiteerde is verzocht. Ook de gecommiteerde heeft het recht gedurende een gedeelte van de beschikbare tijd aan de candidate vragen te stellen.
3. Ten aanzien van elk vak treedt de examinator met de gecommiteerde in overleg omtrent het aan de candidate toe te kennen cijfer voor het schriftelijk en voor het mondeling examen en omtrent het eindcijfer uit deze cijfers afgeleid, met dien verstande dat voor het schriftelijk examen voor het Nederlands het gemiddelde wordt genomen van de cijfers die aan de beide afdelingen, opstel en tekstverklaring, waren toegekend, terwijl voor de aardrijkskunde en de geschiedenis slechts één cijfer, n.l. dat voor het mondeling examen, geldt. Komen zij daarbij niet tot overeenstemming, dan beslist de gecommiteerde.
4. Bij twijfel aan de juistheid van de uitslag van het mondeling examen in enig vak kunnen de gecommiteerden na overleg met de voorzitter der examencommissie een nieuw mondeling examen in dat vak opleggen.

5. De bij het schriftelijk en het mondeling examen verkregen cijfers met de daaruit afgeleide eindcijfers en de bij het mondeling examen alleen verkregen cijfers die als eindcijfer gelden, worden ingevuld op tabellen, door of vanwege Onze voornoemde Minister te verstrekken.
6. Op de tabellen, bedoeld in het vorige lid, worden tevens als eindcijfer vermeld de gemiddelden der rapportcijfers over het laatste schooljaar voor alle vakken, in de hoogste klasse onderwezen, maar waarin niet wordt geëxamineerd. Gemengde getallen met de breuk $\frac{1}{2}$ worden naar beneden afgerond, met uitzondering van het getal $5\frac{1}{2}$, hetwelk tot 6 wordt afgerond.

Artikel 15

1. Aan de candidate, bij wie het gemiddelde van de eindcijfers voor de examenvakken 6 of meer bedraagt, die geen enkel eindcijfer voor alle op de tabel voorkomende vakken heeft lager dan 5 en niet meer dan één 5, wordt het getuigschrift van met gunstig gevolg afgelegd examen uitgereikt.
2. Afgewezen wordt de candidate:
 - a. bij wie het gemiddelde van alle op de tabel voorkomende eindcijfers $5\frac{1}{2}$ of minder bedraagt;
 - b. wier eindcijfer voor drie of meer examenvakken 5 of minder bedraagt;
 - c. wier eindcijfer voor de Nederlandse taal en letterkunde minder dan 4 bedraagt;
 - d. wier eindcijfer voor twee der talen, genoemd in artikel 1, minder dan 5 bedraagt.
3. De overige kandidaten komen in bespreking. Bij verschil van gevoelen tussen de leden der examencommissie en de gecommitteerden omtrent het verlenen van het getuigschrift beslissen de laatstgenoemden.
4. Bij de beslissing omtrent de uitslag van het examen kunnen de rapporten der kandidaten worden geraadpleegd. Deze rapporten alsmede de proefwerken en de werkstukken voor het handtekenen en het handwerken van het laatste schooljaar en de beoordeling daarvan liggen tijdens het examen ter inzage of bezichtiging voor de gecommitteerden.
5. Onmiddellijk nadat de beslissing is gevallen, wordt aan de kandidaten de uitslag medegedeeld.

Artikel 16

1. Indien een candidate zich ten aanzien van het examen aan enig bedrog heeft schuldig gemaakt en dit tijdens het examen wordt ontdekt, wordt haar de verdere deelneming aan het examen ontzegd. Indien een candidate in enig ander opzicht in strijd met de voorschriften heeft gehandeld en deze onregelmatigheid tijdens het examen wordt ontdekt, kan haar de verdere deelneming aan het examen worden ontzegd.
2. Ingeval de ontdekking van het bedrog eerst na afloop van het mondeling gedeelte van het examen geschiedt, wordt het getuigschrift de candidate die zich aan dat bedrog schuldig maakte, onthouden. Ingeval de ontdekking van een andere onregelmatigheid eerst na afloop van het mondeling gedeelte van het examen geschiedt, kan het getuigschrift de candidate die zich aan die onregelmatigheid schuldig maakte, worden onthouden.
3. Van enig bedrog of enige onregelmatigheid, als bedoeld in de vorige leden, wordt door de directeur onverwijld mededeling gedaan aan de inspecteur, met het toezicht op de school belast.

Artikel 17

De blanco formulieren der aan de geslaagde kandidaten uit te reiken getuigschriften, waaraan een cijferlijst is toegevoegd, worden de directeur van de school op zijn verzoek in het benodigde aantal door of vanwege Onze voornoemde Minister toegezonden.

Artikel 18

De gecommitteerden ondertekenen mede de getuigschriften en de bijbehorende cijferlijsten, waarop behalve de examencijfers de gemiddelden der rapportcijfers voor alle vakken in de hoogste klasse onderwezen waarin niet is geëxamineerd, zijn vermeld, alsmede de door de voorzitter aan Onze voornoemde Minister te zenden lijsten waarin naam, voornamen, plaats, jaar en datum van geboorte van de geslaagden nauwkeurig moeten zijn vermeld.

Artikel 19

De voorzitter der examencommissie zendt zo spoedig mogelijk na afloop van het examen een afschrift van de cijferlijst op de daarvoor bestemde formulieren aan Onze voornoemde Minister en aan de inspecteur die met het toezicht op de school is belast. Bij de lijst worden statistische gegevens nopens de uitslag verstrekt in de vorm, door Onze voornoemde Minister te bepalen, door de voorzitter en de secretaris der examencommissie ondertekend.

Artikel 20

Het schriftelijk werk der candidates, bedoeld in artikel 9, en de proefwerken van het laatste schooljaar worden gedurende zes maanden bewaard door de directeur der school ter inzage voor belanghebbenden.

Artikel 21

De directeur draagt zorg dat een volledig stel der examenopgaven bewaard blijft voor het archief der school.

PROGRAMMA

Het schriftelijk gedeelte van het examen omvat:

1. voor de Nederlandse taal en letterkunde een opstel naar keuze uit een aantal onderwerpen, benevens de beantwoording van een aantal vragen, teneinde uit te maken of de candidate een haar voorgelegd stuk proza of poëzie begrijpt en waardeert;
2. voor de overige talen een vertaling uit de vreemde taal in het Nederlands.

Bij het mondeling gedeelte van het examen wordt geëist:

1. voor de Nederlandse taal en letterkunde, dat de candidate zich juist en vaardig weet uit te drukken, dat zij een goede uitspraak heeft, dat zij goed kan lezen, het gelezene verstaat en haar waardering onder woorden kan brengen, terwijl zij tevens bewijzen moet geven dat zij enkele van de voornaamste voortbrengselen van de letterkunde uit verschillende perioden met vrucht heeft gelezen, dat zij die in verband weet te brengen met de tijd waarin ze ontstonden, en dat zij bekend is met enige belangrijke figuren uit de letterkunde;
2. voor de vreemde talen, dat de candidate toont een haar voorgelegd tevoren niet behandeld stuk in die taal goed te begrijpen, dat zij zich in de vreemde taal redelijk goed weet uit te drukken en dat zij een behoorlijke uitspraak heeft, terwijl het onderzoek in de letterkunde zich bepaalt tot een onderzoek naar de kennis aangaande de geschiedenis der letterkunde van twee harer hoofdijdperken en naar de bekendheid met enige werken die daartoe behoren;
3. voor de aardrijkskunde, dat de candidate inzicht toont in en kennis bezit van:
 - a. de hoofdzaken van de sociale en economische aardrijkskunde van Nederland, Indonesië, Suriname en de Nederlandse Antillen, alsmede een zodanige kennis van de natuurlijke gesteldheid dezer gebieden als voor een goed begrip van deze hoofdzaken wenselijk is;
 - b. de aardrijkskunde van enkele andere landen of landstreken die voor Nederland van bijzonder belang zijn, in het bijzonder van de sociale aardrijkskunde daarvan;
 - c. enkele algemene onderwerpen uit de sociale aardrijkskunde of uit de volkenkunde;
4. voor de geschiedenis kennis van de politieke, economische en sociale ontwikkeling na 1813, alsmede kennis van de hoofdtrekken der beschavingsgeschiedenis na 1648, terwijl de candidate voorts blijk moet geven van inzicht in wording, taak en betekenis der verschillende staatsorganen.

INSTELLING STAATSPRACTIJKDIPLOMA VOOR BEDRIJFSADMINISTRATIE EN VASTSTELLING VAN EEN REGLEMENT EN PROGRAMMA VOOR HET EXAMEN TER VERKRIJGING VAN DAT DIPLOMA

Bij Koninklijk besluit van 25 Augustus 1949 (*StsbI.* no J 407) zijn opnieuw vastgesteld het reglement en het programma voor het examen ter verkrijging van het

Staatspraktijkdiploma voor handel en administratie, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 25 Juli 1925 (*Stsb.* no 339), en werd de naam van dat diploma gewijzigd in: Staatspraktijkdiploma voor bedrijfsadministratie.

Voornoemd diploma wordt verkregen op grond van het met gunstig gevolg afgeleggen van een examen, gehouden volgens het hieronder afgedrukte *reglement* en *programma*.

REGLEMENT

Artikel 1

Voor het afleggen van het examen wordt ten minste eenmaal per jaar gelegenheid gegeven, op tijd en plaats, door Onze Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen daarvoor aan te wijzen.

Artikel 2

1. Het examen wordt uitsluitend schriftelijk afgenomen.
2. Het examen wordt in twee gedeelten afgenomen met een tussenuitruimte van ten minste veertien dagen.

Artikel 3

1. Jaarlijks wordt door Onze voornoemde Minister, in overleg met Onze Minister van Economische Zaken, een examencommissie benoemd. Een der leden wordt daarbij tot voorzitter aangewezen. De commissie benoemt uit haar midden een secretaris.
2. Benoembaar tot het lidmaatschap zijn alleen zij, die niet opleiden voor het examen.
3. De commissie kan zich voor het beoordelen van het schriftelijk werk door correctoren doen bijstaan.

Artikel 4

1. Voor het afleggen van het examen is een bedrag van f. 40,— verschuldigd.
2. Voor het afleggen van een gedeelte van een examen als bedoeld in het tweede lid van artikel 5, sub a, onder 2° en 3°, is een bedrag van f. 25,— verschuldigd.
3. De examengelden worden vooraf bij de voorzitter der commissie gestort en worden, na aftrek van de kosten der vergaderingen van de commissie, waaronder echter niet gerekend worden de reis- en verblijfskosten en vacatiegelden der leden en de beloning van de correctoren, door hem in 's Rijks schatkist gestort.

Artikel 5

1. De examencommissie regelt het examen en stelt regelen vast voor het bepalen van de uitslag.
2. Bij de regeling van het examen wordt het volgende in acht genomen:
 - a. Inschrijving van kandidaten voor het examen kan geschieden:
 - 1°. voor het eerste en het tweede gedeelte;
 - 2°. voor het eerste gedeelte;
 - 3°. voor het tweede gedeelte, mits het eerste gedeelte van het examen met gunstig gevolg is afgelegd en de onder b genoemde vrijstelling op de candidaat van toepassing is.
 - b. De candidaat die in hetzelfde jaar het eerste gedeelte wel, maar het tweede gedeelte van het examen niet met gunstig gevolg heeft afgelegd, alsmede hij, die het eerste gedeelte afzonderlijk met gunstig gevolg heeft afgelegd, is gedurende een tijdvak van drie achtereenvolgende kalenderjaren, onmiddellijk volgende op het jaar waarin het eerste gedeelte is afgelegd, vrijgesteld van het opnieuw afleggen van dat gedeelte.
 - c. De candidaat die in hetzelfde jaar het tweede gedeelte wel, maar het eerste gedeelte van het examen niet met gunstig gevolg heeft afgelegd, wordt van het opnieuw afleggen van het tweede gedeelte van het examen niet vrijgesteld.
 - d. Tot het examen worden toegelaten zij, die het examengeld hebben voldaan.

Artikel 6

De examencommissie brengt telkens na afloop van het examen aan Onze Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen een verslag uit omtrent haar werkzaamheden.

Artikel 7

1. De examencommissie wordt bijgestaan door een door Onze Minister van Economische Zaken te benoemen commissie van advies, ten hoogste uit vijf leden bestaande, van wie ieder jaar één lid aftreedt. Een aftredend lid is slechts eenmaal herbenoembaar.

2. De leden der commissie van advies zijn bevoegd alle vergaderingen der examencommissie bij te wonen. Zij hebben in deze vergadering een adviserende stem.

3. De commissie van advies is bevoegd van haar bevindingen afzonderlijk verslag uit te brengen aan Onze Minister van Economische Zaken.

Artikel 8

De leden der examencommissie en die van de commissie van advies genieten uit 's Rijks schatkist vacatiegeld en vergoeding voor reis- en verblijfkosten; de correctoren genieten uit 's Rijks schatkist een beloning volgens regelen, door Onze Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen vast te stellen.

PROGRAMMA

Het examen omvat:

Eerste gedeelte

A. Bedrijfsboekhoudkunde

1. Kennis met betrekking tot bedrijf en onderneming van de hoofdzaken van:

a. de leer van de externe en interne organisatie;

b. de leer van de kostprijs;

c. de leer van het financieewezen;

d. de leer van balans, winst en winstverdeling.

2. Vaardigheid in de toepassing van de onder 1 bedoelde kennis op concrete gevallen.

B. Statistiek

Kennis van de statistische methode, voorzover nodig ten aanzien van de economische en bedrijfseconomische statistieken en van de marktanalyse.

Kennis van:

de toepassing van de statistische methode ten aanzien van economische statistieken; de bevolkingsstatistiek, voorzover nodig voor de marktanalyse.

C. Bedrijfscalculaties

Vaardigheid in het uitvoeren van berekeningen in verband met credietverlening, afschrijving op duurzame productiemiddelen, kostprijzen en van andere berekeningen van bedrijfseconomische aard.

D. Economisch-technische verschijnselen

Kennis van de aard der economisch-technische verschijnselen in het bedrijfsleven, de prijsvorming, de prijsbeheersing, de markt vormen en de markten en de ordening in het economisch leven.

Kennis van de monetair vraagstukken, het betalingsverkeer, alsmede van de internationale handel.

E. Recht en wetgeving

Bekendheid met de grondtrekken van het privaatrecht, alsmede met de belangrijkste bepalingen uit de wetgeving op publiekrechtelijk gebied, met uitzondering van de wetgeving op fiscaal en sociaal gebied, een en ander voorzover van belang voor het bedrijfsleven.

Tweede gedeelte

A. Boekhouden

Grondige kennis van:

- a. de belangrijkste stelsels, methoden en vormen van het boekhouden, alsmede vaardigheid in de praktische toepassing daarvan in de administratie van bedrijfs huishoudingen;
- b. de toepassing van het boekhouden ter bereiking van gegeven bedrijfseconomische, fiscale en andere wettelijke doelstellingen in de sub a genoemde huishoudingen.

Deze toepassing omvat in het algemeen:

1. een geoordeerde vastlegging en administratieve verwerking van bedrijfs handelingen en haar gevolgen, in verband met vermogensverantwoording, alsmede bepaling en analyse der bedrijfsresultaten;
2. de administratieve verwerking en ontleding der kosten in verband met de methoden van kostprijsberekening;
3. het samenstellen van bedrijfsbegrotingen.

B. Administratieve techniek

Kennis van de functie van de belangrijkste hulpmiddelen in de bedrijfsadministratie.

C. Statistiek

Kennis van de toepassingen van de statistische methode ten aanzien van interne en externe bedrijfseconomische statistieken en de marktanalyse.

D. Recht en wetgeving

Bekendheid met de belangrijkste bepalingen uit de wetgeving op fiscaal en sociaal gebied, voorzover van belang voor het bedrijfsleven.

Voorts werd bepaald dat:

1°. het bovenstaande programma tevens geldt voor de examens ter verkrijging van het Staatspraktijkdiploma voor bedrijfsadministratie, afgenomen in Suriname en op de Nederlandse Antillen, met dien verstande dat het onderdeel wetgeving, vermeld onder E van het eerste gedeelte en onder D van het tweede gedeelte, betrekking zal hebben op de wetgeving van het desbetreffende gebied;

2°. het examen voor het eerst in 1949 zou worden afgenomen volgens het reglement en het programma, vastgesteld bij het onderhavige besluit, en dat in de jaren 1949 en 1950 alsnog gelegenheid zou worden gegeven om het examen ter verkrijging van het Staatspraktijkdiploma voor handel en administratie af te leggen volgens het reglement en het programma, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 25 Juli 1925 (*Stsbl.* no 339), zoals dat besluit luidde na de wijziging van 30 October 1931 (*Stsbl.* no 428), met dien verstande dat voor het afleggen van dat examen een bedrag van f 40,— verschuldigd zou zijn.

WIJZIGING REGELEN SUBSIDIERING HANDELSSCHOLEN

Bij Ministeriële beschikking van 16 Mei 1949, no 5852, afd. V.H.M.O., is bepaald dat no 3 van de Regelen voor subsidiëring van handelsscholen, vastgesteld bij Ministeriële beschikking van 7 Juni 1934 (*Ned. Stsrt.* 1934, no 108), zoals deze laatstelijk is gewijzigd, te rekenen van 1 September 1947 als volgt wordt gelezen:

5. Het Rijkssubsidie bedraagt in de regel ten hoogste 50 % der netto-kosten. Het wordt, voorzoveel de handelsavondscholen betreft, slechts verleend in de uitgaven, voor ten hoogste twaalf lesuren per week per leerling vereist.

Voorts is punt 6 van no 10 der genoemde regelen vervangen door:

6. het leerplan;

7. de lesrooster, waarop de vacantiетijden en de feestdagen zijn vermeld.

De beschikking is opgenomen in de *Ned. Stsert.* van 30 Mei 1949, no 103.

SUBSIDIERING HANDELSDAG- EN -AVONDSCHOLEN

Omtrent bovenstaand onderwerp heeft de Minister bij schrijven van 13 October 1949, no 19544, afd. V.H.M.O., het volgende bericht aan de besturen der bijzondere gesubsidieerde handelsdag- en handelsavondscholen:

De subsidie bepalingen, die op 31 Augustus 1937 golden voor de handelsscholen, bleven bij de inwerkingtreding op 1 September 1937 van de Wet van 22 April 1937 (*Stbl.* no 320) tot wijziging en aanvulling der Middelbaar-onderwijswet krachtens het bepaalde in artikel XXXVII onder *a* van die wet voor de handelsdag- en handelsavondscholen die op 31 Augustus 1937 werden gesubsidieerd, van kracht.

Het bepaalde in artikel XXXVII onder *a* tot en met *d* van de genoemde wet is te rekenen van 1 Januari 1949 buiten werking getreden.

Artikel 45bis van de Middelbaar-onderwijswet, ingevolge welk artikel aan de besturen van bijzondere hogere burgerscholen met vier- en vijfjarige cursus, middelbare scholen voor meisjes, handelsdag- en handelsavondscholen door de Koningin telkens voor een tijdvak, overeenkomende met het aantal leerjaren, subsidie uit 's Rijks kas kan worden toegekend, mits voldaan wordt aan de voorwaarden, gesteld in artikel 45ter van die wet, vindt te rekenen van 1 Januari 1949 toepassing zowel voor de handelsdag- en handelsavondscholen die op 31 Augustus 1937 werden gesubsidieerd, als voor de handelsdag- en handelsavondscholen die op de laatstgenoemde datum nog niet bestonden of niet werden gesubsidieerd, doch sedertdien in het genot van Rijkssubsidie werden gesteld.

Indien U ten behoeve van Uw school voor subsidie als bedoeld in artikel 45bis der Middelbaar-onderwijswet in aanmerking wenst te komen, geef ik U in overweging tot H.M. de Koningin een desbetreffende aanvraag te richten onder overlegging van:

a. de statuten van de instelling, stichting of vereniging, onder welker bestuur de school staat, en een verklaring, ondertekend door alle leden van het bestuur, dat de instelling, stichting of vereniging en het bestuur onafhankelijk zijn van het aan de school verbonden personeel;

b. het leerplan der school;

c. een staat, bevattende de namen en voornamen van de directeur en de leraren der school met vermelding van:

1. het vak of de vakken waarin zij onderwijs geven;

2. de akten en getuigschriften, krachtens welke zij gevoegd zijn onderwijs te geven;

3. de andere betrekkingen bij het onderwijs welke zij bekleeden, en het aantal uren in iedere betrekking gegeven;

4. de diensttijd, welke voor de berekening van hun wedde in aanmerking kan worden gebracht;

d. de salarisregeling van het personeel der school;

e. de schoolgeldregeling.

De onder *b* tot en met *e* bedoelde gegevens gelieve U tevens te zenden aan de inspecteur die met het toezicht op de school is belast.

Een nader schrijven over dit onderwerp werd tot voornoemde besturen gericht onder dagtekening van 17 November 1949, no. 23706, afd. V.H.M.O. Dit schrijven luidde als volgt:

VOORBEREIDEND HOGER EN MIDDELBAAR ONDERWIJS

Over verwijzing naar mijn omzendbrief van 13 October 1949, no 19544, afdeling V. H. M. O., inzake nevensvermeld onderwerp, vestig ik er Uw aandacht op, dat het voor een goede gang van zaken noodzakelijk is dat de bescheiden, genoemd in die omzendbrief, of, indien alle bescheiden niet tijdig tegelijkertijd kunnen worden gezonden, althans de statuten, genoemd onder *a*, en het leerplan, genoemd onder *b*, uiterlijk 1 December 1949 bij mijn Ministerie zijn ingekomen.

Voorzover aan genoemde omzendbrief door U nog geen gevolg is gegeven vestig ik met nadruk Uw aandacht erop, dat, indien ik de benodigde bescheiden op 1 December a.s. niet heb ontvangen, kans bestaat op grote vertraging in de uitkering van het subsidie over het jaar 1950.

VASTSTELLING REGLEMENT EN PROGRAMMA VOOR DE EINDEXAMENS DER OPENBARE HANDELSAVONDSCHOLEN MET DRIE- EN MET VIJFJARIGE CURSUS

Bij Koninklijk besluit van 29 September 1949 (*Stsb.* no J 450) is, ter uitvoering van het bepaalde in artikel 57, onder *c*, der Middelbaar-onderwijswet, een reglement vastgesteld voor de eindexamens der openbare handelsavondscholen met driejarige en met vijfjarige cursus, alsmede een programma voor de eindexamens van elk dier soort scholen. Het reglement en de programma's vindt men hieronder afgedrukt.

Reglement voor de eindexamens der openbare handelsavondscholen met driejarige en met vijfjarige cursus

Artikel 1

1. Het eindexamen der openbare handelsavondscholen wordt eenmaal 's jaars afgenomen door een examencommissie, bestaande uit de directeur en door deze aan te wijzen leraren der school, onder toezicht van gecommitteerden.
2. Als lid van de examencommissie worden in elk geval aangewezen de leraren, die in de hoogste klasse zijn belast geweest met het onderwijs in de vakken waarin zal worden geëxamineerd.
3. De directeur is ambtshalve voorzitter der examencommissie. Een der leraren wordt door de commissie tot secretaris benoemd. Bij ontstentenis van de directeur treedt de onderdirecteur als voorzitter op.
4. De Kamer van koophandel en fabrieken, binnen welker ambtsgebied de school is gevestigd, is bevoegd zich bij de examens te doen vertegenwoordigen.

Artikel 2

1. Het aantal gecommitteerden bedraagt voor iedere school ten minste drie, tenzij het aantal candidaten zes of minder bedraagt, in welk geval met twee gecommitteerden kan worden volstaan.
2. De gecommitteerden worden benoemd door het bestuur der gemeente welke de school in stand houdt, onder goedkeuring van Onze Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.
3. In het benoemingsbesluit wordt vermeld, wie als voorzitter van de gecommitteerden zal optreden.
4. De gecommitteerden benoemen uit hun midden een secretaris.

Artikel 3

De directeur zendt elk jaar vóór 15 Januari een lijst, vermeldende naam, voornamen, plaats, jaar en datum van geboorte der leerlingen die aan het examen wenschen deel te nemen, aan de inspecteur die met het toezicht op de school is belast.

Artikel 4

1. Het eindexamen omvat:
 - a.* de handelswetenschappen;
 - b.* de Nederlandse taal en handelsbriefwisseling;

en ten minste één der navolgende vakken:

1. de Franse taal en handelsbriefwisseling;
2. de Engelse taal en handelsbriefwisseling;
3. de Hoogduitse taal en handelsbriefwisseling.

2. Het bestuur van de gemeente welke de school in stand houdt, is bevoegd te bepalen, dat het examen mede zal omvatten andere dan de in het eerste lid genoemde vakken, mits in die vakken in het laatste schooljaar onderwijs is gegeven.

Artikel 5

1. Het schriftelijk examen omvat, met inachtneming van het bepaalde in het vorige artikel, de vakken, vermeld in de bij dit reglement behorende programma's, met uitzondering van het onderdeel C, vermeld onder I, en van het laatste onderdeel, vermeld onder III.

2. Het bestuur van de gemeente welke de school in stand houdt, bericht jaarlijks vóór 15 Januari aan de met het toezicht op de school belaste inspecteur, welke vakken, als bedoeld in het tweede lid van artikel 4, het schriftelijk examen aan die school zal omvatten.

Artikel 6

Een mondeling examen wordt, met inachtneming van het bepaalde in artikel 4, afgenomen in de onderdelen, genoemd in het eerste lid van artikel 5.

Artikel 7

1. Het schriftelijk examen wordt gehouden in de maand Mei.

2. Het wordt ieder jaar door Onze voornoemde Minister op voordracht van de inspecteurs, met het toezicht op de handelsavondscholen belast, zodanig geregeld, dat aan alle kandidaten op dezelfde dag en op hetzelfde tijdstip dezelfde opgaven worden voorgelegd. Deze opgaven worden vastgesteld in een daarvoor bestemde bijeenkomst door de inspecteurs, in de vorige volzin bedoeld.

3. Een opgave van de dagen waarop het schriftelijk examen plaats heeft, en de duur van dat examen voor elk vak en onderdeel van een vak wordt door de inspecteurs verstrekt aan de directeuren en door deze aan de plaatselijke commissie van toezicht op het middelbaar onderwijs en aan hen die aan het examen wenschen deel te nemen.

4. De opgaven worden, met de vereiste zorg voor geheimhouding, op Rijkskosten gedrukt.

5. De inspecteurs zenden aan de directeuren in verzegelde pakketten de nodige exemplaren der in het vorige lid vermelde gedrukte opgaven. Op de pakketten zijn aangegeven het vak of het onderdeel van het vak waarop de opgaven betrekking hebben, de dag en het tijdstip waarop de opgaven aan de kandidaten moeten worden voorgelegd, en de tijd die voor het werk beschikbaar is gesteld. De verzending geschiedt van Rijkswegen.

6. De pakketten worden in tegenwoordigheid der kandidaten geopend bij de aanvang van het schriftelijk werk voor elk vak of onderdeel van een vak. Indien niet alle kandidaten bij het schriftelijk examen in één lokaal kunnen worden geplaatst, geschiedt de opening in één der lokalen van het schriftelijk werk bestemde lokalen.

Artikel 8

1. De kandidaten maken het schriftelijk werk onder toezicht van directeur en leraren, met dien verstande dat de directeur voor de geregelde gang van het examen verantwoordelijk is en dat steeds in elk lokaal waar het werk wordt gemaakt, óf ten minste twee leraren óf de directeur en ten minste één leraar tegenwoordig zijn.

2. Al het werk der kandidaten moet worden gemaakt op papier, gewaarmerkt en verstrekt door de directeur. De candidaat plaatst aan de linkerbovenkant van het papier zijn examenummer, aan de rechterbovenkant zijn naam. Nadat de pakketten zijn geopend en onmiddellijk daarna de opgaven aan de kandidaten zijn rondgedeeld, mogen omtrent de opgaven geen mededelingen of inlichtingen van welke aard of door wie ook aan de kandidaten worden verstrekt. Pauzeringen worden aan de kandidaten niet toegestaan. Het gebruik van boeken is verboden. Op deze bepalingen, zomede op die, vervat in artikel 17, maakt de directeur bij de aanvang van het schriftelijk examen, en wel vóór de opening van het eerste pakket, de kandidaten uitdrukkelijk opmerkzaam.

3. Van elk schriftelijk examen wordt door hen die daarbij toezicht hebben gehouden, een proces-verbaal opgemaakt. Aan de directeuren worden de daarvoor nodige formulieren door of vanwege Onze voornoemde Minister toegezonden.

Artikel 9

1. Indien een candidaat om een geldige reden, ter beoordeling van de voorzitter der commissie, is verhinderd bij het schriftelijk examen in enig vak of onderdeel van een vak tegenwoordig te zijn, wordt hem, onder goedkeuring van de inspecteur, met het toezicht op de school belast, zo mogelijk nog vóór de aanvang van het mondeling examen gelegenheid gegeven tot het maken van schriftelijk werk voor de vakken of onderdelen van vakken waarin hij geen schriftelijk examen heeft kunnen afleggen, onder toezicht van directeur en leraren, overeenkomstig de bepalingen, vervat in artikel 8. De daarbij betrokken leraar stelt de opgaven voor dit werk vast onder goedkeuring van de voorzitter, de daarbij betrokken gecommiteerde en de inspecteur en zorgt, dat deze opgaven niet dezelfde zijn als de aan de andere candidaten voorgelegde, maar zoveel mogelijk van gelijke omvang en van gelijke moeilijkheid. Van een zodanige regeling wordt melding gemaakt in het verslag, bedoeld in artikel 20.

2. Indien een candidaat om een geldige reden, ter beoordeling van de voorzitter der commissie, niet aan het mondeling examen zijner school kan deelnemen, kan hem, onder goedkeuring van de inspecteur, vóór de aanvang van het volgende schooljaar de gelegenheid worden gegeven dit examen alsnog af te leggen voorzoveel mogelijk ten overstaan van dezelfde commissie en onder toezicht van dezelfde gecommiteerden.

Artikel 10

1. Het door de candidaten gemaakte werk wordt met een exemplaar der gedrukte opgave en het proces-verbaal van het examen na het sluiten der zitting door de directeur zo spoedig mogelijk ter hand gesteld aan de leraar, belast met het onderwijs in het vak waarover het examen heeft gelopen, die als examinator in dat vak optreedt.

2. De leraar, bedoeld in het vorige lid, ziet het werk zo spoedig mogelijk na, wijst de gemaakte fouten duidelijk aan en stelt het, met zijn beoordeling en voorzien van de toelichting, die voor een juiste waardering van belang is, onverwijld wederom aan de directeur ter hand. Deze zendt het werk zo spoedig mogelijk aan de gecommiteerde. Hij ziet er op toe, dat een exemplaar der opgave en het proces-verbaal van het schriftelijk examen worden ingesloten en dat de door de leraar toegekende cijfers niet op het werk zelf worden vermeld, maar op een afzonderlijk vel papier worden bijgevoegd.

Artikel 11

1. De regeling van het mondeling examen geschiedt door de directeur, onder goedkeuring van de inspecteur, met het toezicht op de school belast, en wel zodanig dat iedere candidaat afzonderlijk wordt geëxamineerd in tegenwoordigheid van een gecommiteerde.

2. Een rooster van het mondeling examen zendt de directeur zo spoedig mogelijk aan de inspecteur, aan de gecommiteerden, aan het bestuur van de gemeente welke de school in stand houdt, en aan de plaatselijke commissie van toezicht op het middelbaar onderwijs.

3. Bij dit examen is de examinator verplicht over een bepaald onderdeel der examenstof enige vragen aan de candidaat te stellen, indien de gecommiteerde daartoe de wens te kennen geeft of hem dit vóór de aanvang van het examen door de gecommiteerde is verzocht. De gecommiteerde heeft het recht gedurende een gedeelte van de beschikbare tijd aan de candidaat vragen te stellen.

Artikel 12

Het oordeel over kennis en inzicht van iedere candidaat wordt voor elk vak of onderdeel van een vak waarin hij schriftelijk of mondeling is geëxamineerd, uitgedrukt door een der navolgende aanduidingen, welke op de cijferlijst worden weergegeven door het achter de aanduiding geplaatste cijfer:

uitmuntend	10	bijna voldoende	5
zeer goed	9	onvoldoende	4
goed	8	gering	3
ruim voldoende	7	slecht	2
voldoende	6	zeer slecht	1

Artikel 13

1. Omtrent het aan de candidaat toe te kennen cijfer voor elk onderdeel van een vak waarin schriftelijk of mondeling is geëxamineerd, en omtrent het uit deze cijfers voor elk vak af te leiden eindcijfer treedt de examinator in overleg met de gecommitteerde. De cijfers, toegekend voor de onderdelen waarin het vak handelswetenschappen krachtens de bij dit reglement behorende programma's is gesplitst, gelden als eindcijfer. Indien in een vak, als bedoeld in het tweede lid van artikel 4, uitsluitend schriftelijk of uitsluitend mondeling is geëxamineerd, geldt het daarvoor toegekende cijfer als eindcijfer.
2. Indien de examinator en de gecommitteerde bij het toekennen van een cijfer of een eindcijfer niet tot overeenstemming komen, beslist de gecommitteerde.
3. Gemengde getallen met de breuk $\frac{1}{2}$ worden naar beneden afgerond, met uitzondering van het getal $5\frac{1}{2}$, hetwelk tot 6 wordt afgerond.
4. De bij het schriftelijk en het mondeling examen verkregen cijfers met de daaruit afgeleide eindcijfers en de bij het schriftelijk dan wel mondeling examen verkregen cijfers die als eindcijfer gelden, worden ingevuld op tabellen, door of vanwege Onze voornoemde Minister te verstrekken.

Artikel 14

1. Aan de candidaat, bij wie het gemiddelde van de eindcijfers 6 of meer bedraagt, die geen enkel eindcijfer heeft lager dan 5 en niet meer dan één 5, wordt het getuigschrift van met gunstig gevolg afgelegd examen uitgereikt.
2. Afgewezen wordt de candidaat, bij wie het gemiddelde van de eindcijfers $5\frac{1}{2}$ of minder bedraagt.
3. De overige candidaten komen in bespreking. Bij verschil van gevoelen tussen de leraren die het examen hebben afgenomen, en de gecommitteerden omtrent het verlenen van het getuigschrift beslissen de laatstgenoemden.
4. De gecommitteerden zijn bevoegd na overleg met de voorzitter der commissie voor een of meer vakken of onderdelen van vakken een verlengd examen op te leggen. Zij kunnen zich alsdan belasten met het afnemen van het mondeling examen en via overleg met de voorzitter der commissie de opgaven voor het schriftelijk werk vaststellen.
5. Bij de beslissing omtrent de uitslag van het examen kunnen de rapporten der candidaten worden geraadpleegd. Deze rapporten, alsmede de proefwerken van het laatste schooljaar, liggen tijdens het examen ter inzage voor de gecommitteerden.
6. Onmiddellijk nadat de beslissing is gevallen, wordt aan de candidaten de uitslag medegedeeld.

Artikel 15

In bijzondere gevallen, ter beoordeling van de leden der examencommissie en de gecommitteerden en onder goedkeuring van de inspecteur, met het toezicht op de school belast, kan volgens nader door Onze voornoemde Minister te stellen regelen aan een leerling worden toegestaan het examen in twee gedeelten af te leggen. Het tweede gedeelte wordt afgelegd in het jaar, volgend op dat waarin het eerste gedeelte is afgelegd.
Een getuigschrift kan eerst worden uitgereikt, nadat het tweede gedeelte van het examen met gunstig gevolg is afgelegd.

Artikel 16

1. Indien zich bij het examen enige onregelmatigheid voordoet, zijn de gecommitteerden bevoegd het examen geheel of gedeeltelijk opnieuw te doen afnemen. Indien zij van die bevoegdheid gebruik maken, geven zij daarvan onder opgave van redenen onverwijld schriftelijk kennis aan Onze voornoemde Minister, aan de inspecteur, met het toezicht op de school belast, en aan het bestuur der gemeente welke de school in stand houdt. De directeur ontvangt een afschrift van de desbetreffende brief aan de Minister.
2. Voor een op grond van het bepaalde in het eerste lid te houden schriftelijk examen worden de opgaven vastgesteld door de inspecteur of, met diens toestemming, door de leden der examencommissie, in welk geval de opgaven de goedkeuring van de inspecteur behoeven.

Artikel 17

1. Indien een candidaat zich ten aanzien van het examen aan enig bedrog heeft schuldig gemaakt en dit tijdens het examen wordt ontdekt, wordt hem de verdere deelneming aan het examen ontzegd. Indien

een candidaat in enig ander opzicht in strijd met de voorschriften heeft gehandeld en deze onregelmatigheid tijdens het examen wordt ontdekt, kan hem de verdere deelneming aan het examen worden ontzegd.

2. Ingeval de ontdekking van het bedrog eerst na afloop van het mondeling gedeelte van het examen geschiedt, wordt het getuigschrift de candidaat die zich aan dat bedrog schuldig maakte, onthouden. Ingeval de ontdekking van een andere onregelmatigheid eerst na afloop van het mondeling gedeelte van het examen geschiedt, kan het getuigschrift de candidaat die zich aan die onregelmatigheid schuldig maakte, worden onthouden.

3. Van enig bedrog of enige onregelmatigheid, als bedoeld in de vorige leden, wordt door de directeur onverwijld mededeling gedaan aan de inspecteur, met het toezicht op de school belast.

Artikel 18

De formulieren der aan de geslaagde kandidaten uit te reiken getuigschriften, waaraan een cijferlijst is toegevoegd, worden de directeur van de school op zijn verzoek in het benodigde aantal door of vanwege Onze voornoemde Minister toegezonden.

Artikel 19

De voorzitter en de secretaris der gecommitteerden ondertekenen mede de getuigschriften en de bijbehorende cijferlijsten, alsmede de door de voorzitter der examencommissie aan Onze voornoemde Minister te zenden lijsten, waarin naam, voornamen, plaats, jaar en datum van geboorte van de geslaagden nauwkeurig moeten zijn vermeld.

Artikel 20

1. De voorzitter der examencommissie zendt zo spoedig mogelijk na afloop van het examen een kort verslag daarvan, een lijst van cijfers, alsmede statistische gegevens nopens de uitslag, op de daarvoor bestemde formulieren aan Onze voornoemde Minister, aan de inspecteur, met het toezicht op de school belast, en aan het bestuur der gemeente welke de school in stand houdt. Het verslag draagt de mede-ondertekening van de voorzitter en de secretaris van de gecommitteerden.

2. De gecommitteerden kunnen van hun bevindingen afzonderlijk verslag uitbrengen aan Onze voornoemde Minister, aan de inspecteur, met het toezicht op de school belast, en aan het bestuur der gemeente welke de school in stand houdt. De directeur ontvangt een afschrift van de desbetreffende brief aan de Minister.

Artikel 21

Het schriftelijk werk der kandidaten en de processen-verbaal, bedoeld in artikel 8, alsmede de proefwerken van het laatste schooljaar, worden gedurende zes maanden bewaard door de directeur der school ter inzage voor belanghebbenden.

Artikel 22

De directeur draagt zorg dat een volledig stel der examenopgaven bewaard blijft voor het archief der school.

Programma voor de eindexamens der openbare handelsavondscholen met driejarige cursus

1. Handelswetenschappen

Onderdeel A. Boekhouden en bedrijfsleer

De candidaat moet:

1. voldoende kennis bezitten van het enkel boekhouden;
2. voldoende kennis bezitten van het dubbel boekhouden, blijkende uit:
 - a. het bijhouden van hoofd-, dag- en bijboeken;
 - b. het maken van journaalposten volgens de methode van de enkelvoudige en collectieve overdracht-posten;
 - c. het samenstellen van eenvoudige balansen en verlies- en winstrekeningen;

5. enige kennis bezitten van de wijze van financiering en het doelmatig beheer van handelsondernemingen en van de daarbij in toepassing komende algemene regelen van de bedrijfsleer, een en ander overeenkomstig de normen, voortvloeiende uit de Vestigingswet Kleinbedrijf 1937.

Onderdeel B. Organisatie en techniek van de handel en handelsrekenen

De candidaat moet:

1. enige kennis bezitten van:

- a. de goederenhandel;
- b. het binnenlands betalingsverkeer;
- c. het binnenlands vervoer van goederen;
- d. de schadeverzekering, uitgezonderd zeeverzekering;
- e. de creditverlening aan handelsondernemingen;
- f. de organisatie van de middenstand;

2. enige kennis bezitten van de berekeningen betreffende:

- a. de goederenhandel, uitgezonderd de termijnhandel;
- b. omrekening van en in vreemd geld;
- c. de schadeverzekering;
- d. de rekening-courant met eenvoudige renteberekening volgens de staffelmethode;
- e. eenvoudige kostprijzen;
- f. de effectenhandel.

Onderdeel C. Recht van het maatschappelijk verkeer

De candidaat moet enige kennis bezitten van de voornaamste bepalingen, voorkomende in:

- a. het Wetboek van Koophandel, met uitzondering van de bepalingen betreffende het zeerecht, en we in het bijzonder die betreffende de ondernemingsvormen;
- b. het Burgerlijk Wetboek, en wel in het bijzonder de bepalingen betreffende hypotheek, pand, koop en verkoop, huurkoop, huur en verhuur;
- c. de Faillissementswet;
- d. de Wet op de Coöperatieve Verenigingen;
- e. de Handelsregisterwet;
- f. de belastingwetten, voorzover deze voor de handel van betekenis zijn;
- g. de sociale wetten, voorzover deze voor de handel van betekenis zijn.

II. Nederlandse taal en handelsbriefwisseling

Onderdeel A

De candidaat moet eenvoudige handelsbrieven kunnen stellen.

Onderdeel B

Hij moet een invuloefening of een dictee kunnen maken.

Onderdeel C

Hij moet bekend zijn met enige handelstermen.

III. Franse, Engelse, Hoogduitse taal en handelsbriefwisseling

Onderdeel A

De candidaat moet kennis bezitten van de eerste beginselen der spraakkunst, blijkende uit het vertalen van enige losse zinnen uit het Nederlands in de vreemde taal.

Onderdeel B

Hij moet in staat zijn tot het begrijpen van een eenvoudig prozastukje, blijkende uit een vertaling van de vreemde taal in het Nederlands.

Onderdeel C

Hij moet in staat zijn tot het vertalen van eenvoudige handelsbrieven uit het Nederlands in de vreemde taal en omgekeerd.

Onderdeel D

Hij moet in staat zijn tot het behoorlijk lezen van een eenvoudig prozastukje en daarbij blijk geven het gelezene te verstaan.

Programma voor de eindexamens der openbare handelsavondscholen met vijfjarige cursus

I. Handelswetenschappen

Onderdeel A. Boekhouden en bedrijfsleer

De candidaat moet:

1. voldoende kennis bezitten van het enkel en uitgebreid boekhouden;
2. voldoende kennis bezitten van het dubbel boekhouden, blijkende uit:
 - a. het bijhouden van hoofd-, dag- en bijboeken;
 - b. het maken van journaalposten volgens de methode van de enkelvoudige en collectieve overdracht-posten;
 - c. het samenstellen van balansen, verlies- en winst- en exploitatierekeningen;
 - d. het kennen van het rekeningstelsel van de voornaamste juridische ondernemingsvormen en van enkele belangrijke bedrijven;
3. enige kennis bezitten van de grondbeginselen van de bedrijfsleer, meer in het bijzonder kennis van de wijze van financiering en het doelmatig beheer van een onderneming en van de daarbij in toepassing komende algemene regelen van de bedrijfsleer.

Onderdeel B. Organisatie en techniek van de handel en handelsrekenen

De candidaat moet:

1. voldoende kennis bezitten van:
 - a. de goederenhandel;
 - b. het betalingsverkeer;
 - c. het vervoer en de opslag van goederen;
 - d. de schade- en sommenverzekering;
 - e. de creditverlening;
 - f. markten en beurzen;
 - g. de organisatie van de middenstand;
 - h. de bescherming van de industriële eigendom;
2. bekend zijn met de berekeningen betreffende:
 - a. de goederenhandel, met inbegrip van termijnaffaires;
 - b. het disconto-, promesse- en acceptcrediet, vreemde valuta, eenvoudige arbitrage;
 - c. de schadeverzekering;
 - d. de rekening-courant met renteberekening volgens de staffelmethode;
 - e. de kostprijs;

- f. de winstverdeling van naamloze vennootschappen;
- g. de effectenhandel, de handel in claims en de geldleningen tegen onderpand van effecten;
- b. gemiddelden.

Onderdeel C. Recht van het maatschappelijk verkeer

De candidaat moet enige kennis bezitten van de voornaamste bepalingen, voorkomende in:

- a. het Wetboek van Koophandel, met uitzondering van de bepalingen betreffende het zeerecht;
- b. het Burgerlijk Wetboek, in het bijzonder de bepalingen betreffende het zaken- en verbintenissenrecht;
- c. de Faillissementswet;
- d. de Wet op de Coöperatieve Verenigingen;
- e. de Handelsregisterwet;
- f. de belastingwetten, voorzover deze voor de handel van betekenis zijn;
- g. de sociale wetten, voorzover deze voor de handel van betekenis zijn.

II. Nederlandse taal en handelsbriefwisseling

Onderdeel A

De candidaat moet niet te ingewikkelde handelsbrieven kunnen stellen.

Onderdeel B

Hij moet een invuloefening of een dictee kunnen maken.

Onderdeel C

Hij moet een opstel kunnen maken over een onderwerp, ontleend aan handel en industrie.

III. Franse, Engelse, Hoogduitse taal en handelsbriefwisseling

Onderdeel A

De candidaat moet kennis bezitten van de grondbeginselen der spraakkunst, blijkende uit het vertalen van een eenvoudig stuk proza of van enige losse zinnen uit het Nederlands in de vreemde taal.

Onderdeel B

Hij moet in staat zijn tot het begrijpen van een prozastukje, blijkende uit een vertaling van de vreemde taal in het Nederlands.

Onderdeel C

Hij moet in staat zijn tot het stellen van handelsbrieven over eenvoudige transacties naar verstrekte gegevens.

Onderdeel D

Hij moet in staat zijn tot het verstaan van de gesproken vreemde taal, blijkende uit het maken van een dictee.

Onderdeel E

Hij moet in staat zijn tot het behoorlijk lezen van een prozastukje en daarbij blijk geven het gelezene te verstaan.

VOORBEREIDEND HOGER EN MIDDELBAAR ONDERWIJS

WIJZIGING EN AANVULLING REGLEMENT EN PROGRAMMA EXAMEN, BEDOELD IN ARTIKEL 77BIS DER MIDDELBAAR-ONDERWIJSWET

Bij Koninklijk besluit van 29 September 1949 (*Stsbl.* no J 451) is gewijzigd en aangevuld het Reglement en het programma voor het examen, bedoeld in artikel 77bis der Middelbaar-onderwijswet (aanvullend examen in de handelsbriefwisseling). Voor nadere bijzonderheden moge worden verwezen naar het desbetreffende nummer van het *Staatsblad*.

UITSLAG EINDEXAMENS VAN SCHOLEN VOOR V.H.M.O.

In de *Ned. Stsart.* van 18 Mei 1949, no 96, is een overzicht opgenomen van de uitslag van de in het jaar 1948 gehouden eindexamens der hogere burgerscholen A en B en afdelingen hogere burgerschool A en B van lycea.

In de *Ned. Stsart.* van 9 Mei 1949, no 89, is een overzicht opgenomen van de uitslag der in het jaar 1948 gehouden eindexamens van de gemeentelijke en bijzondere gymnasia en afdelingen gymnasium van gemeentelijke en bijzondere lycea.

In de *Ned. Stsart.* van 9 Mei 1949, no 89, is een overzicht opgenomen van de uitslag van de in het jaar 1948 gehouden eindexamens der gemeentelijke en bijzondere middelbare scholen voor meisjes en afdelingen middelbare school voor meisjes van gemeentelijke en bijzondere lycea.

In de *Ned. Stsart.* van 9 Maart 1949, no 48, is een overzicht opgenomen van de uitslag van de in het jaar 1948 gehouden eindexamens der handelsdagscholen met drie-, vier- en vijfjarige cursus en afdelingen handelsdagschool van lycea.

In een bijvoegsel tot de *Ned. Stsart.* van 25 November 1949, no 231, is een overzicht opgenomen van de uitslag der in het jaar 1949 gehouden eindexamens van de Rijks-, gemeentelijke en bijzondere hogere burgerscholen A en B, gymnasia, middelbare scholen voor meisjes en handelsdagscholen en/of van de overeenkomstige afdelingen van lycea.

VACANTIEREGELING RIJKS HOGERE BURGERSCHOLEN

Bij Koninklijk besluit van 17 Juni 1949 (*Stsbl.* no J 258) werd het zesde lid van artikel 25 van het Reglement voor de Rijks hogere burgerscholen, betreffende de regeling van de zomervacantie, als volgt gewijzigd:

De vierde vacantie eindigt de avond van de Maandag onmiddellijk voorafgaande aan de eerste Dinsdag in September en begint op de achtste Zaterdag aan die Maandag voorafgaande, na afloop van de schooltijd.

Voorts werd aan dit artikel een zevende lid toegevoegd, luidende:

Onze Minister is bevoegd telkens voor de duur van een schooljaar ten aanzien van de vacaties voor een of meer Rijks hogere burgerscholen een regeling te treffen welke afwijkt van de bij de voorafgaande leden vastgestelde verdeling der vrije dagen.

Het besluit is in werking getreden op 1 Juli 1949.

In verband met het bovenstaande berichtte de Minister bij rondschrijven van 22 Juni 1949, no 10097 I, afd. V.H.M.O., het navolgende aan de directeuren der

Rijks hogere burgerscholen en de rectoren der openbare lycea waaraan een afdeling Rijks hogere burgerschool is verbonden:

Een ontwerp-Koninklijk besluit tot wijziging van het Koninklijk besluit van 10 Juli 1926 (*Stsbl.* no 231) tot vaststelling van een reglement voor de Rijks hogere burgerscholen is door H.M. de Koningin bekrachtigd.

De wijziging strekt tot het treffen van een nieuwe regeling van de vierde vacantie (zomervacantie) van die onderwijsinrichtingen in deze zin dat deze vacantie, evenals voorheen, de avond van de Maandag onmiddellijk voorafgaande aan de eerste Dinsdag in September, zal eindigen, doch te beginnen met de a.s. zomervacantie zal aanvangen op de *achtste* Zaterdag aan die Maandag voorafgaande, na afloop van de schooltijd.

Tengevolge van deze wijziging zullen de lessen voor Uw school in de lopende cursus eindigen op 16 Juli na afloop van de schooltijd en de lessen in de cursus 1949/50 aanvangen op 6 September.

WIJZIGING PROGRAMMA'S VOOR EXAMENS TER VERKRIJGING VAN EEN AKTE VAN BEKWAAMHEID TOT HET GEVEN VAN MIDDELBAAR ONDERWIJS

Bij Koninklijk besluit van 17 Juni 1949 (*Stsbl.* no J 257) werd een wijziging aangebracht in het programma voor het examen ter verkrijging van een akte van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in de *bandelwetenschappen*, welk programma werd vastgesteld bij Koninklijk besluit van 30 Juli 1947 (*Stsbl.* no H 277) tot wijziging van het Koninklijk besluit van 2 Februari 1864 (*Stsbl.* no 8). Tevens werd in het voormelde Koninklijk besluit van 30 Juli 1947 een wijziging aangebracht betreffende het afleggen van het examen ter verkrijging van een akte van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in het *boekhouden* en in de *Nederlandse taal en letterkunde*.

Bij eerstgenoemd besluit werd het volgende bepaald:

Artikel 1

Het Koninklijk besluit van 2 Februari 1864 (*Stsbl.* no 8), laatstelijk gewijzigd bij Koninklijk besluit van 30 Juli 1947 (*Stsbl.* no H 277), wordt opnieuw gewijzigd als volgt:

Het bepaalde onder H, 1 wordt te rekenen van 1 Januari 1949 gelezen als volgt:

1. Kennis van:

- de theorie en de geschiedenis van het boekhouden;
- de techniek van het boekhouden;
- de inrichting van de boekhouding in verband met bedrijfseconomische en juridische eisen.

Kennis van:

- berekeningen, verband houdende met de credietverlening;
- berekeningen, betrekking hebbende op de goederenhandel;
- berekeningen in verband met de assurantie;
- berekeningen, verband houdende met het betalingsverkeer;
- berekeningen, betrekking hebbende op de fondsenhandel;
- berekeningen van bedrijfseconomische aard.

Kennis van:

- de organisatie van de handel in het algemeen en van de instellingen ter bevordering van de handel;
- de organisatie van de goederenhandel, het transportbedrijf en het assurantiewezen;
- de organisatie en de techniek van de credietverlening en van de effectenhandel;
- de betaalmiddelen en de betalingsmethoden in het binnenlands en het internationaal verkeer;

economische statistieken, in het bijzonder die betreffende de voortbrenging, de goederenbeweging en de consumptie.

Kennis van de beginselen van de bedrijfshuishoudkunde, in het bijzonder van die onderwerpen welke voor het verkrijgen van inzicht in de boekhoudkundige problemen onmisbaar zijn.

Kennis van de voornaamste privaatrechtelijke bepalingen, de belangrijkste bepalingen der belastingwetten en sociale wetten, een en ander voorzover van belang voor het bedrijf.

Kennis van de beginselen van de economie.

Artikel 2

Het tweede lid van artikel 3 van het Koninklijk besluit van 30 Juli 1947 (*Stsbl.* no H 277) wordt te rekenen van 14 September 1947 gelezen als volgt:

2. Na het inwerkingtreden van dit besluit zal alsnog gelegenheid worden gegeven tot het afleggen van het examen ter verkrijging van de akte van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in het boekhouden (K XII) en het examen ter verkrijging van de akte van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in de Nederlandse taal en letterkunde (K VII), beide volgens het programma zoals het luidde vóór 1 Januari 1945, en wel:

in 1947 en 1948 voor de akte van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in het boekhouden (K XII); in 1947, 1948 en 1949 voor de akte van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in de Nederlandse taal en letterkunde (K VII).

Het besluit is in werking getreden op 30 Juni 1949.

INSTELLING EXAMENS TER VERKRIJGING VAN EEN GETUIGSCHRIFT VAN
TOLK-VERTALER

Bij Koninklijk besluit van 16 September 1949 (*Stsbl.* no J 428) zijn examens ingesteld ter verkrijging van een getuigschrift van *tolk-vertaler* en zijn tevens een reglement en een programma voor die examens vastgesteld.

Bij dit besluit werd het volgende bepaald:

Artikel 1

Telkenjare wordt van Rijkswege gelegenheid gegeven tot het afleggen van examens ter verkrijging van een getuigschrift van *tolk-vertaler*. De examens zullen worden afgenomen met inachtneming van de navolgende bepalingen.

Artikel 2

De examens worden afgenomen door de commissiën, belast met het afnemen van de examens ter verkrijging van een akte van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in de vreemde talen, in diër voege dat elke commissie is belast met het afnemen der examens ter verkrijging van het getuigschrift van *tolk-vertaler* in de taal waarvoor zij de akte-examens afneemt.

Artikel 3

De vereisten zijn:

- a. degelijke kennis van de spraakkunst, zowel van de vormleer als van de syntaxis;
- b. het maken van een schriftelijke vertaling van een niet te gemakkelijk stuk proza, betrekking hebbende op het maatschappelijk leven in de ruimste zin, uit het Nederlands in de vreemde taal;
- c. het maken van een schriftelijke vertaling van een niet te gemakkelijk stuk proza, betrekking hebbende op het maatschappelijk leven in de ruimste zin, uit de vreemde taal in het Nederlands;
- d. het schrijven van drie brieven in de vreemde taal, betrekking hebbende op het maatschappelijk leven in de ruimste zin;
- e. vaardigheid in het spreken;
- f. een goede uitspraak.

Artikel 4

Zij, die zich wenschen te onderwerpen aan een der examens ter verkrijging van een getuigschrift van tolk-vertaler en in het bezit zijn van het getuigschrift wegens met gunstig gevolg afgelegd candidaats-examen aan een universiteit in de taal waarvoor zij het getuigschrift van tolk-vertaler verlangen, dan wel van de akte van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in de taal waarvoor zij het getuigschrift van tolk-vertaler verlangen, worden bij het examen vrijgesteld van een onderzoek in de onderdelen, vermeld in artikel 3, onder a en f.

Artikel 5

Voor het afleggen van het examen is een bedrag van f 40,— verschuldigd.

Artikel 6

De examencommissie regelt het examen en stelt de regelen vast voor het verlenen van het gevraagde getuigschrift.

Artikel 7

Het model van de uit te reiken getuigschriften wordt door Onze Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen vastgesteld.

Artikel 8

De getuigschriften van tolk-vertaler, verkregen volgens de bepalingen van het bereids vervallen besluit van de Secretaris-Generaal van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming van 12 Maart 1942, no 82 O.W.K. (opgenomen in de *Ned. Stsrt.* van 4 Augustus 1942, no 149), gewijzigd bij diens besluit van 18 Februari 1943, worden gelijkgesteld met de getuigschriften welke worden uitgereikt op grond van de bepalingen van dit besluit.

Het besluit is in werking getreden op 1 Januari 1950.

VASTSTELLING EXAMENGELDEN AKTEN M.O.

Bij Koninklijk besluit van 19 December 1949 (*Stsbl.* no J 565) zijn de examengelden, bedoeld in artikel 81 der Middelbaar-onderwijswet, opnieuw vastgesteld. Daartoe is artikel I van het Koninklijk besluit van 19 Augustus 1926 (*Stsbl.* no 309), zoals dat besluit laatstelijk is gewijzigd en aangevuld bij Koninklijk besluit van 26 Februari 1937 (*Stsbl.* no 390), als volgt gewijzigd:

A. Zij, die aan het examen ter verkrijging van een akte van bekwaamheid voor middelbaar onderwijs wenschen deel te nemen, zijn verschuldigd een bedrag van:

I. *vijftig gulden* voor de navolgende akten, vermeld in het programma K van het Koninklijk besluit van 2 Februari 1864 (*Stsbl.* no 8), zoals dat besluit is gewijzigd en aangevuld, te weten de akten:

- a. K I (wiskunde);
- b. K II (mechanica);
- c. K III (natuurkunde, scheikunde en cosmographie);
- d. K VIIa (Nederlandse taal en letterkunde);
- e. K XIIa (handelswetenschappen);

II. *zestig gulden* voor de overige akten, vermeld in het programma K van het onder I genoemd besluit van 2 Februari 1864 (*Stsbl.* no 8), te weten de akten:

- a. K IV (delfstof-, aard-, plant- en dierkunde);
- b. K V (hogere wiskunde);
- c. K VI (hogere mechanica);

- d. K VIIb (Nederlandse taal en letterkunde);
- e. K VIII (geschiedenis);
- f. K IX (aardrijkskunde);
- g. K X (staathuishoudkunde en statistiek);
- b. K XI (staatsinrichting);
- i. K XIIb (handelswetenschappen);

echter met dien verstande dat voor hen die examenen afleggen voor de akte K V (hogere wiskunde), zonder in het bezit te zijn van de akte K I (wiskunde), voor de akte K VI (hogere mechanica), zonder in het bezit te zijn van de akte K II (mechanica), voor de akte K VIIb (Nederlandse taal en letterkunde), zonder in het bezit te zijn van de akte K VIIa (Nederlandse taal en letterkunde), of voor de akte K XIIb (handelswetenschappen), zonder in het bezit te zijn van de akte K XIIa (handelswetenschappen), een bedrag van éénhonderd en tien gulden is verschuldigd;

III. *vijftig gulden* voor elk van de akten A in een van de Franse, Engelse en Hoogduitse talen, bedoeld in artikel 4 van de Wet van 25 April 1879 (*Stsbl.* no 87);

IV. *zeftig gulden* voor elk van de akten B in een van de Franse, Engelse en Hoogduitse talen, bedoeld in artikel 4 van de Wet van 25 April 1879 (*Stsbl.* no 87), echter met dien verstande dat voor hen die examenen afleggen voor de akte B in een van die talen, zonder in het bezit te zijn van de akte A voor de overeenkomstige taal, een bedrag van éénhonderd en tien gulden verschuldigd is;

V. *zeftig gulden* voor elk van de akten in andere levende talen en haar letterkunde dan de Franse, Engelse en Hoogduitse, bedoeld in het voorlaatste lid van artikel 77 van de Middelbaar-onderwijswet;

VI. *vijftig gulden* voor de akte MA, bedoeld in het Koninklijk besluit van 28 Mei 1936 (*Stsbl.* no 366), zoals dat besluit is gewijzigd;

VII. *zeftig gulden* voor elk van de akten MB en MC, bedoeld in het onder VI genoemd besluit van 28 Mei 1936 (*Stsbl.* no 366);

VIII. *twintig gulden* voor de akte schoonschrijven, vermeld in artikel 77 van de Middelbaar-onderwijswet;

IX. *zeftig gulden* voor de akte van bekwaamheid voor schoolonderwijs in de lichamelijke oefening, vermeld in artikel 77 van de Middelbaar-onderwijswet.

B. Zij, die een akte van bekwaamheid bezitten tot het geven van middelbaar huisonderwijs en in een ander jaar dan dat waarin deze akte is behaald, een examen in de theorie van onderwijs en opvoeding, bedoeld in artikel 78 van de Middelbaar-onderwijswet, ter verkrijging van de overeenkomstige akte van bekwaamheid tot het geven van middelbaar schoolonderwijs wenschen af te leggen, zijn deswege verschuldigd een bedrag van vijf en twintig gulden.

Het besluit is in werking getreden op 1 Januari 1950.

NEDERLANDS-ENGELSE LERAREN-CONFERENTIE OVER HET V.H.M.O.

In samenwerking met de Hertfordshire County Council en de British Council heeft het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen van 13 tot 27 Augustus 1949 in „Huize de Pietersberg” te Oosterbeek een zomerconferentie georganiseerd over het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs in Nederland en in het Verenigde Koninkrijk, waaraan door 14 Engelsen en 14 Nederlanders werd deelgenomen, allen werkzaam bij de genoemde takken van onderwijs, terwijl van Nederlandse zijde een aantal toehoorders de conferentie mocht bijwonen. Leider van de conferentie was Mr. J. H. Newsom, County Education

Officer voor Hertfordshire, terwijl de heer Smits, rector van het Moller-lyceum te Bergen op Zoom, als gastheer optrad.

De conferentie had tot doel vooraanstaande personen uit de kringen van het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs uit de beide landen met elkander in contact te brengen, teneinde hen door middel van lezingen en discussies in staat te stellen zich een beeld te vormen van de zozeer van elkaar verschillende onderwijssystemen.

De conferentie werd geopend met een lezing over de organisatie van het onderwijs in Nederland aan jongens en meisjes van 12 tot 18 jaar, door de heer G. van Veelo, gevolgd door een lezing van de heer Newsom over het Engelse onderwijssysteem. Hier kwam al direct het grote verschil tussen de Engelse en de Nederlandse organisatie naar voren: in Engeland zijn het de plaatselijke onderwijsautoriteiten die controle uitoefenen op de scholen in hun district, die zorgen voor de bouw van nieuwe scholen, de salarissen der leraren e.d., natuurlijk met subsidie van het Rijk. De plaatselijke onderwijsautoriteiten hebben inspecteurs in dienst, die de scholen in hun district van advies dienen, doch haar vrijlaten waar het de onderwijsmethoden en het leerplan betreft. Sinds de inwerkingtreding van de nieuwe Onderwijswet van 1944 is het onderwijs voor iedereen gratis, zodat het nu ook voor kinderen uit arme gezinnen mogelijk is "secondary" education te volgen. Hieronder verstaat men het onderwijs, gegeven aan de "secondary modern school", enigszins te vergelijken met de ulo-school in Nederland, maar met een drie- of vierjarige opleiding. Binnen afzienbare tijd hoopt men alle kinderen die niet verder zullen studeren, van het 11e tot het 15e of 16e jaar, deze opleiding te laten volgen (ongeveer 70% van het totaal aantal leerlingen dat "secondary education" geniet). Aan deze school is geen eindexamen verbonden.

Van Engelse zijde werden lezingen gehouden over de volgende onderwerpen: de Secondary Modern School, waar zeer veel met nieuwe onderwijsmethoden wordt geëxperimenteerd; de Secondary Technical School, die sinds 1944 bestaat en die wat de opleiding betreft naast de "Grammarschool" staat (leidt ook op voor de universiteit); de selectie-methoden voor toelating tot een middelbare school; de toepassing van de "project method" op de meisjesscholen, waarbij men van één belangstellingscentrum uitgaat (bv. The Home), en daarmede de andere onderwerpen in verband brengt; het onderwijs op de "Grammarschools", die door de beschikbaarstelling van een groot aantal beurzen vóór 1944 voor 25 % werden bezet door intelligente kinderen uit de arbeidersklasse en die nu toegankelijk zijn voor ieder die voor het toelatingsexamen slaagt. Voorts over de opleiding van onderwijzers en leraren; de onderwijzersopleiding duurt gemiddeld drie jaar, met als verplichte vakken pedagogiek, methodiek, Engels, rekenkunde, gymnastiek en gezondheidsleer, en twee andere vakken naar keuze. Geen eindexamen, doch beoordeling van de praktische en theoretische kennis door H.M. inspectors gedurende de cursus. Daarnaast bestaan de éénjarige cursussen aan de universiteiten, bestemd voor hen die hun studie aan de universiteit hebben voltooid en die van plan zijn leraar te worden. Verder werden lezingen gehouden over de verschillende schoolexamens, de kunstbeoefening en de handarbeid op de middelbare school alsmede het onderwijs in de gymnastiek. Van Nederlandse zijde werden lezingen gehouden over de volgende onderwer-

pen: de toepassing van het Montessorisysteem, de toepassing van het Dalton-systeem, coëducatie, Bureaux voor beroepskeuze, het Nederlandse opleidingsinstituut voor het buitenland, het onderwijs in de natuur- en scheikunde, de pedagogische opleiding van leraren, de organisatie van het middelbaar onderwijs en het onderwijs in de moderne talen. De lezingen werden gevolgd door levendige discussies en afgewisseld door excursies naar het Openluchtmuseum te Arnhem, het Kröller-Müllermuseum te Otterlo (Gld.), de Philipsfabrieken, het Nederlands opleidingsinstituut voor het buitenland op het kasteel „Nijenrode”, Hilversum en naar Amsterdam, waar de ontvangst plaats had in de tuin van de British Council.

De conferentie werd op 27 Augustus in tegenwoordigheid van het waarnemend hoofd der afdeling Voorbereidend Hoger en Middelbaar Onderwijs van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, Dr. Monna, en van de vertegenwoordiger van de British Council in Nederland, Mr. Hinks, besloten met een „summing up”, waarbij de verschillende behandelde onderwerpen nog eens de revue passeerden en de deelnemers zowel aan de British Council als aan het Ministerie van Onderwijs hun dank betuigden voor de hun geboden gelegenheid om deze uiterst leerzame en prettige conferentie bij te wonen.

Tevens werd de hoop uitgesproken dat enkele waardevolle methoden van het Engelse onderwijs in de toekomst in Nederland navolging zouden vinden.

INSTELLING ADVIESCOMMISSIE MUZIEKONDERWIJS

Bij Ministeriële beschikking van 31 Maart 1949, no 98 591/I, afd. K., Bur. M. D., werd ingesteld een commissie, welke op korte termijn van advies zou dienen: 1°. omtrent de eisen voor de bevoegdheid tot het geven van onderwijs in de muziek aan scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs, en 2°. omtrent de desbetreffende exameneisen der conservatoria en staatsexamens voor muziek. In deze commissie werden benoemd:

tot lid en voorzitter: Dr. C. L. Walther Boer te 's-Gravenhage;

tot leden: Dr. J. M. van Buijtenen te Leidschendam, Dr. J. Daniskas te Rotterdam, S. Dresden te Scheveningen, Dr. W. van den Ent te 's-Gravenhage en Jos. Smits van Waesbergh te Amsterdam.

LEIDRAAD BEZOLDIGING DIRECTEUREN ENZ. VAN/AAN VAN RIJKSWEGE GESUBSIDIEERDE INRICHTINGEN VOOR HANDELSONDERWIJS

Bij Ministeriële beschikking van 16 Mei 1949, no 5851¹, afd. V.H.M.O., is te rekenen van 1 September 1947 ingetrokken het derde hoofdstuk van de Leidraad voor de bezoldiging van directeurs van en onderwijzend en bedienend personeel aan van Rijkswegen gesubsidieerde inrichtingen voor handelsonderwijs, behorende bij de Ministeriële beschikking van 23 Juli 1929, no 8324, afd. V.H.M.O., en is een nieuw derde hoofdstuk van de bovengenoemde Leidraad vastgesteld.

Voor nadere bijzonderheden moge worden verwezen naar de *Ned. Stcrt.* van 25 Mei 1949, no 101, waarin de beschikking is opgenomen.

RIJKSSTUDIEBEURZEN VOOR A.S. LERAREN BIJ HET V.H.M.O. VOOR HET
STUDIEJAAR 1949/'50

Met betrekking tot bovenstaand onderwerp deed de Minister in de *Ned. Stsert.* van 27 Juli 1949, no 144, de volgende bekendmaking opnemen:

De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen brengt ter kennis van belanghebbenden, dat aan personen die zich verbinden om na beëindiging van hun studie gedurende tien jaren als leraar bij het Rijks-, gemeentelijk of aangewezen e.q. erkend bijzonder voorbereidend hoger en/of middelbaar onderwijs werkzaam te zijn en die voor dat ambt geschikt worden geacht, jaarlijks een toelage ter tegemoetkoming in de kosten van hun universitaire opleiding kan worden verstrekt tot een bedrag van ten hoogste f 1800,— per persoon. Deze tegemoetkomingen kunnen worden genoten ten behoeve van de opleiding tot leraar in de klassieke letteren, de Nederlandse, Franse, Engelse en Duitse taal- en letterkunde, de aardrijkskunde, de geschiedenis, de wiskunde, de natuurkunde, de scheikunde en de plant- en dierkunde.

Aanvragen voor een toelage voor het studiejaar 1949/'50 dienen vóór 5 Augustus 1949 per gezegeld adres (f 0,30) tot zijn Ministerie (Bureau voor Rijksstudietoelagen) te worden gericht, alwaar ook schriftelijk nadere inlichtingen kunnen worden ingewonnen.

Belanghebbenden dienen in hun verzoekschrift te vermelden naam en voornamen, geboortedatum, woonplaats en adres, de inrichting van onderwijs, laatstelijk bezocht, en de te bezoeken universiteit, met opgave van de faculteit waarin gestudeerd zal worden. Tevens dient overgelegd te worden een gewaarmerkt afschrift van het getuigschrift, op grond waarvan de universitaire examens zullen worden afgelegd, benevens de bij dit getuigschrift behorende cijferlijst.

Blijkens een bekendmaking in de *Ned. Stsert.* van 10 Augustus 1949, no 154, werd de sluitingsdatum voor het indienen van bovenbedoelde verzoekschriften nader vastgesteld op 15 Augustus 1949.

NIET HEFFEN VAN SCHOOLGELD VOOR LEERLINGEN VAN SCHOLEN VOOR
V.H.M.O. OVER HET CURSUSJAAR 1944/'45

Tengevolge van de bijzondere omstandigheden waren over het cursusjaar 1944/'45 geen gegevens beschikbaar ter berekening van het schoolgeld, verschuldigd wegens het verstrekken van onderwijs aan scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs. Bovendien was aan deze scholen, door de moeilijkheden destijds, op een gebrekkige wijze of in het geheel geen onderwijs gegeven. In verband daarmee werden bij de Wet van 24 November 1949 (*Stsb.* no J 509) enige regelingen getroffen, afwijkende van die der Hoger-onderwijswet en der Middelbaar-onderwijswet¹⁾. Zo werd in artikel I van eerstgenoemde wet bepaald dat de heffing van schoolgeld wegens het verstrekken van onderwijs aan openbare scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs voor het cursusjaar 1944/'45 *achterwege zou blijven*.

Voorts werd, in artikel II, de bepaling opgenomen dat, ter beoordeling van de Minister, aan gemeenten en besturen van bijzondere scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs wegens over dit cursusjaar gederfd schoolgeld een *vergoeding* kon worden toegekend.

Ten aanzien van het *bedrag* dat voor iedere leerling als schoolgeld moest worden aangemerkt, werd in artikel III het volgende bepaald:

¹⁾ Zie voor de behandeling in de Staten-Generaal:
Bijl. Hand. II 1948, 48/49, 918; Hand. II 49/50, blz. 140—145;
Bijl. Hand. I 49/50, 918; Hand. I 49/50, blz. 26.

1. Voor de toepassing van het bepaalde onderscheidenlijk in artikel 168ter, eerste lid, der Hoger-onderwijswet en artikel 45quinquies, vierde lid, der Middelbaar-onderwijswet wordt over het cursusjaar 1944/45 voor iedere leerling als schoolgeld aangemerkt het bedrag, dat berekend wordt naar het gemiddelde van de bedragen welke over de jaren 1939 tot en met 1941 ingevolge het bepaalde onderscheidenlijk in artikel 168ter, tweede lid, der Hoger-onderwijswet en artikel 45quinquies, vijfde lid, der Middelbaar-onderwijswet per leerling in aanmerking zijn genomen bij de vaststelling van het subsidie over die jaren, tenzij ten behoeve van de school over de jaren 1939 tot en met 1941 geen subsidie uit 's Rijks kas op de voet van het bepaalde in artikel 168 der Hoger-onderwijswet onderscheidenlijk artikel 45bis der Middelbaar-onderwijswet werd toegekend, in welk geval over het cursusjaar 1944/45 voor iedere leerling als schoolgeld wordt aangemerkt het gemiddeld bedrag per leerling, hetwelk over het eerste jaar waarover dit subsidie wel werd toegekend, bij de vaststelling daarvan in aanmerking is genomen.
2. Voor de toepassing van het bepaalde onderscheidenlijk in artikel 8quater, tweede lid, der Hoger-onderwijswet en artikel 36quater, tweede lid, der Middelbaar-onderwijswet wordt over het cursusjaar 1944/45 als jaarlijks schoolgeld aangemerkt het gemiddeld bedrag van de schadeloosstelling per leerling, bedoeld in het vorig artikel.

S C H O O L G E L D R E G E L I N G V O O R H E T V. H. M. O.

Bij de Wet van 24 November 1949 (*StsbI.* no J 511) werd een nieuwe schoolgeldregeling vastgesteld voor de openbare scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs¹⁾. Deze regeling vindt men hieronder afgedrukt.

Artikel 1

Artikel 37 van de Middelbaar-onderwijswet wordt gelezen als volgt:

1. Ter tegemoetkoming in de kosten der scholen wordt een schoolgeld geheven. Deze heffing geschiedt met inachtneming van de geldelijke draagkracht der schoolgeldplichtigen, behoudens de bevoegdheid van de gemeenteraad om hiervan af te wijken ten aanzien van de leerlingen van niet door het Rijk gesubsidieerde gemeentelijke dagscholen, die volgens de in het derde lid van dit artikel bedoelde verordening geacht worden niet in de gemeente te wonen.
2. Bij gemeenschappelijke beschikking van Onze met de uitvoering dezer wet belaste Minister en Onze Minister van Financiën worden, met inachtneming van de bepalingen van het derde lid, onder *a*, *b* en *c*, alsmede van nader door Ons te stellen regelen, de heffing en de invordering van het schoolgeld voor de Rijkscholen geregeld.
- De opbrengst dezer schoolgelden wordt in 's Rijks schatkist gestort.
3. De gemeenteraad regelt de heffing en de invordering van het schoolgeld voor de gemeentelijke dagscholen bij verordening, overeenkomstig de artikelen 269 tot en met 273, artikel 290, tweede lid, en de artikelen 291 tot en met 295 der Gemeentewet, volgens nader door Ons te stellen regelen en met inachtneming van de volgende bepalingen:
- a.* Het schoolgeld voor elke soort van scholen, wegens het verstrekken van onderwijs verschuldigd, mag in enig cursusjaar een bedrag van f 600,— per leerling niet te boven gaan.
- b.* In de verordening kan de schoolgeldplichtigen de verplichting worden opgelegd om, in afwachting van de vaststelling van het wegens schoolgeld verschuldigde bedrag, vooruitbetalingen te doen.
- c.* In de verordening wordt bepaald, op welke wijze verminderd schoolgeld wordt geheven wegens het in hetzelfde cursusjaar bezoeken van enige inrichting in Nederland voor lager, nierversheids-, middelbaar, voorbereidend hoger of hoger onderwijs, voorzoveel het onderwijs buiten de avonduren wordt verstrekt aan meer dan één kind uit hetzelfde gezin.
- Tevens wordt bepaald, in welke gevallen gehele of gedeeltelijke ontheffing wordt of kan worden toegestaan.

¹⁾ Zie voor de behandeling in de Staten-Generaal: Bijl. Hand. II 1948, 48/49, 918; Hand. II 49/50, blz. 140—145; Bijl. Hand. I 49/50, 918; Hand. I 49/50, blz. 26.

- d. De vaststelling van de lijst der aanslagen geschiedt door burgemeester en wethouders. Indien de verordening het uitreiken van aanslagbiljetten voorschrijft, moeten deze gedagtekend zijn. Voorzover het uitreiken van aanslagbiljetten niet is voorgeschreven, kan de schoolgeldplichtige tegen de opgelegde aanslag bezwaren inbrengen binnen twee maanden, nadat het bedrag te zijner kennis is gebracht. Ten aanzien van de bezwaren tegen de schoolgeldaanslag en van verzoeken tot gehele of gedeeltelijke ontheffing van die aanslag is overigens artikel 299 der Gemeentewet van overeenkomstige toepassing.
- e. De artikelen 301 en 302 der Gemeentewet vinden overeenkomstige toepassing.

Artikel 2

Artikel 22 der Hoger-onderwijswet wordt gelezen als volgt:

1. Ter tegemoetkoming in de kosten der gymnasia wordt een schoolgeld geheven. Deze heffing geschiedt met inachtneming van de geldelijke draagkracht der schoolgeldplichtigen, behoudens de bevoegdheid van de gemeenteraad om hiervan af te wijken ten aanzien van de leerlingen van niet door het Rijk gesubsidieerde gymnasia, die volgens de in het tweede lid van dit artikel bedoelde verordening geacht worden niet in de gemeente te wonen.

2. De gemeenteraad regelt de heffing en de invordering van het schoolgeld voor de gymnasia bij verordening, overeenkomstig de artikelen 269 tot en met 273, artikel 290, tweede lid, en de artikelen 291 tot en met 295 der Gemeentewet, volgens nader door Ons te stellen regelen en met inachtneming van de volgende bepalingen:

a. Het schoolgeld, wegens het verstrekken van onderwijs verschuldigd, mag in enig cursusjaar een bedrag van f 600,— per leering niet te boven gaan.

b. In de verordening kan de schoolgeldplichtigen de verplichting worden opgelegd om, in afwachting van de vaststelling van het wegens schoolgeld verschuldigde bedrag, vooruitbetalingen te doen.

c. In de verordening wordt bepaald, op welke wijze verminderd schoolgeld wordt geheven wegens het in hetzelfde cursusjaar bezoeken van enige inrichting in Nederland voor lager, nijverheids-, middelbaar, voorbereidend hoger of hoger onderwijs, voorzover het onderwijs buiten de avonduren wordt verstrekt aan meer dan één kind uit hetzelfde gezin.

Tevens wordt bepaald, in welke gevallen gehele of gedeeltelijke ontheffing wordt of kan worden toegestaan.

d. De vaststelling van de lijst der aanslagen geschiedt door burgemeester en wethouders. Indien de verordening het uitreiken van aanslagbiljetten voorschrijft, moeten deze gedagtekend zijn. Voorzover het uitreiken van aanslagbiljetten niet is voorgeschreven, kan de schoolgeldplichtige tegen de opgelegde aanslag bezwaren inbrengen binnen twee maanden, nadat het bedrag te zijner kennis is gebracht. Ten aanzien van de bezwaren tegen de schoolgeldaanslag en van verzoeken tot gehele of gedeeltelijke ontheffing van die aanslag is overigens artikel 299 der Gemeentewet van overeenkomstige toepassing.

e. De artikelen 301 en 302 der Gemeentewet vinden overeenkomstige toepassing.

Artikel 3

1. Deze wet treedt in werking met ingang van 1 September 1949.

2. Heffing, invordering en navordering van schoolgelden, verschuldigd over het tijdvak van de aanvang van het cursusjaar 1945/46 af tot het tijdstip van het in werking treden van deze wet, geschieden volgens de voorschriften, welke bij of op grond van het bij de Wet bezettingsmaatregelen I vervallen verklaarde Besluit schoolgeld middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs 1942 zijn uitgevaardigd.

Heffing, invordering en navordering van schoolgelden, verschuldigd over vroegere tijdvakken, geschieden volgens de voorschriften, welke golden ten tijde van de desbetreffende cursusjaren.

RIJKSSCHOOLTOEZICHT V.H.M.O.

Bij Koninklijk besluit van 8 Augustus 1949, no 15, is aan J. van Andel, inspecteur van het gymnasiaal en het middelbaar onderwijs, op zijn verzoek met ingang van 1 September 1949 als zodanig eervol ontslag verleend.

Bij Ministeriële beschikking van 13 September 1949, no 17142, afd. V.H.M.O., werd:

a. de inspecteur van het gymasiaal en het middelbaar onderwijs Chr. Kok te rekenen van 1 September 1949 belast met het toezicht op de lycea, de hogere burgerscholen, de middelbare scholen voor meisjes, de handelsscholen en de cursussen ter opleiding voor akten van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in de zesde inspectie;

b. aan de inspecteur voornoemd als standplaats aangewezen de gemeente Arnhem, met bepaling dat hij voorlopig te 's-Gravenhage woonachtig kon blijven.

D. LAND- EN TUINBOUWONDERWIJS

STATISTISCHE GEGEVENS

De navolgende cijfers ¹⁾ geven een indruk van de omvang van het land- en tuinbouwonderwijs in het jaar 1949. In afwijking van vorige publicaties zijn voorzover het cursusonderwijs betreft thans gegevens opgenomen van de cursussen welke in het kalenderjaar aanvingen. Het aantal leerlingen is geteld 3 weken na het begin van de cursus. Het aantal leerlingen op de scholen betreft de toestand bij het begin van het in 1949 aangevangen schooljaar.

Aantallen scholen, cursussen en leerlingen bij het land- en tuinbouwonderwijs in 1949

Provinciën	Landbouwonderwijs			Tuinbouwonderwijs			Totaal		
	Scho- len	Cur- sus- sen	Leerlingen *)	Scho- len	Cur- sus- sen	Leerlingen *)	Scho- len	Cur- sus- sen	Leerlingen *)
Groningen . . .	13	40	1 489 (3)	5	14	330 (3)	18	54	1 819 (6)
Friesland . . .	25	123	2 926 (51)	4	13	268 (—)	29	136	3 194 (51)
Drenthe . . .	23	90	2 853 (92)	4	12	377 (1)	27	102	3 230 (93)
Overijssel . . .	22	161	4 391 (186)	5	23	494 (6)	27	184	4 885 (192)
Gelderland . . .	29	165	5 530 (246)	17	118	2 502 (28)	46	283	8 032 (274)
Utrecht . . .	11	63	1 535 (32)	10	32	889 (7)	21	95	2 424 (39)
Noordholland . . .	14	94	2 192 (20)	23	96	2 881 (24)	37	199	5 073 (44)
Zuidholland . . .	20	72	2 289 (40)	22	120	3 429 (76)	42	192	5 718 (116)
Zeeland . . .	15	38	1 349 (—)	5	50	928 (62)	20	88	2 277 (62)
Noordbrabant . . .	34	254	7 942 (32)	6	129	2 656 (1)	40	383	10 598 (33)
Limburg . . .	21	93	3 549 (46)	8	102	2 461 (—)	29	195	6 010 (46)
Nederland 1949 . . .	227	1 193	36 045 (748)	109	709	17 215 (208)	336	1 902	53 260 (956)
1947 . . .	176	1 367	35 443 (970)	60	619	14 937 (271)	236	1 986	50 380 (1241)

*) De getallen tussen () betreffen de aantallen vrouwelijke leerlingen; deze zijn in de voorafgaande getallen begrepen.

Gedurende de jaren 1948 en 1949 werden 6 middelbare en 29 lagere landbouwscholen en 1 middelbare, 29 tuinbouwvak- en 29 lagere tuinbouwscholen geopend (heropend). Scholen waar in het begin van Januari 1950 geen onderwijs werd gegeven of waarvan geen gegevens werden ontvangen, zijn buiten beschouwing gebleven. Vijf lagere landbouwscholen welke reeds in 1947 werden geopend, zijn eerst thans in de statistiek opgenomen.

Nam derhalve het aantal scholen in 1949 t.o.v. 1947, zowel bij het land- als bij het tuinbouwonderwijs, aanzienlijk toe, het aantal cursussen daalde bij het landbouwonderwijs en steeg bij het tuinbouwonderwijs.

Een duidelijker indicatie t.a.v. de belangstelling voor dit onderwijs dan het aantal scholen en cursussen geeft het aantal leerlingen. Bijna 1/3 deel van het aantal leerlingen volgt tuinbouwonderwijs, ruim 2/3 landbouwonderwijs. Het aantal vrouwelijke leerlingen is relatief gering; het vormt nog geen 2 % van het totaal.

¹⁾ Ontleend aan Mededeling no 7348 van het Centraal Bureau voor de Statistiek, afdeling Culturele Statistiek.

LAND- EN TUINBOUWONDERWIJS

Tabel 1. Het landbouwonderwijs in 1949

Soort van onderwijs	Aantal scholen/ cursussen		Aantal leerlingen ¹⁾	
	1949	1947	1949	1947
<i>A. Middelbare landbouwscholen</i>				
1. Middelbare landbouwscholen	3	3	225 (2)	258
2. Middelbare school voor tropische landbouw	1	1	341	387
3. Middelbare zuivelscholen	2	1	68	60
4. Landbouwwinterscholen	39	34	2 762	2 953 (1)
5. Vakschool voor kaasmakers	1	1	12	9
6. Scholen voor vlasbewerking	2	2	29	57
7. Vakschool voor aardappelteelt	1	1	11	23
Totaal A	49	43	3 448 (2)	3 747 (1)
<i>B. Middelbare landbouwcursussen</i>				
1. Landbouwonderwijzers	11	10	162	201
2. Leerkrachten in praktisch hoefbeslag	1	1	12	12
3. Leerkrachten in de kennis van werktuigen	1	—	10	—
4. Voornelkers	10	6	59 (2)	56
5. Zaakvoerders van landbouwcoöperaties	6	7	115	195
6. Nederlandsche Heide-Maatschappij	1	1	46	54
7. Vervolgcurssussen in suiker-, tabak- en meerjarige cultures v. d. middelbare landbouwschool te Deventer	3	3	44	49
Totaal B	33	²⁾ 29	448 (2)	580 ²⁾
<i>C. Lagere landbouwscholen (totaal)</i>	178	133	14 090	11 918
<i>D. Lagere landbouwcursussen</i>				
1. Voorbereidend-algemene en algemene cursussen	434	532	7 420	9 183 (2)
2. Landbouwcursussen voor volwassenen	153	61	2 844 (8)	1 092 (3)
3. Speciale cursussen:				
<i>a.</i> Paarden- en rundveekennis	36	91	586	1 587 (1)
<i>b.</i> Veeverloskunde en gezondheidsleer van het vee	36	72	680	1 446
<i>c.</i> Veevoeding	12	3	214	67
<i>d.</i> Hoefbeslag	20	25	209	244
<i>e.</i> Pluimveeteelt	20	9	379 (2)	149
<i>f.</i> Landbouwtechniek en motorenkennis	119	59	2 143	1 297
<i>g.</i> Melkers(sters)	321	472	3 420 (734)	3 898 (963)
<i>h.</i> Overige	9	14	164	235
Totaal D	1 160	1 338	18 059 (744)	19 198 (969)
Totaal landbouwonderwijs <i>a.</i> scholen	227	176		
<i>b.</i> cursussen	1 193	1 367	36 045 (748)	35 443 (970)

¹⁾ De cijfers tussen () betreffen de aantallen vrouwelijke leerlingen; deze zijn in de voorafgaande getallen begrepen.

²⁾ W.o. een cursus „Leerkrachten in pluimveeteelt” met 13 leerlingen.

LAND- EN TUINBOUWONDERWIJS

Tabel 2. Het tuinbouwonderwijs in 1949

Soort van onderwijs	Aantal scholen/ cursussen		Aantal leerlingen ¹⁾	
	1949	1947	1949	1947
<i>A. Middelbare tuinbouwscholen</i>				
1. Tuinbouw(winter)scholen	6	5	556 (8)	551 (13)
2. G. A. v. Swieten-tuinbouwschool	1	1	63 (1)	83
3. Tuinbouwschool voor meisjes „Huis te Lande”	1	1	54 (54)	62 (62)
4. Tuinbouwvak scholen (voorgezet onderwijs) ²⁾	52	33	1 047 (8)	680 (3)
Totaal A	60	40	1 720 (71)	1 376 (78)
<i>B. Middelbare tuinbouw cursussen</i>				
1. Tuinbouwonderwijzers	9	7	123	113
2. Tuinbouwvakonderwijzers	15	14	342	270
3. Leerkrachten in tuinbouwtechniek	3	—	58	—
4. Leerkrachten in bijteelt	2	1	31	18
Totaal B	29	22	554	401
<i>C. Lagere tuinbouwscholen (totaal)</i>				
	49	20	2 466 (5)	1 523
<i>D. Lagere tuinbouw cursussen</i>				
1. Voorbereidend-algemene en algemene cursussen	364	341	6 863 (14)	6 879 (46)
2. Tuinbouw cursussen voor volwassenen	187	129	3 558 (8)	2 590 (15)
3. Speciale cursussen:				
a. Aanleg en onderhoud van tuinen	17	25	240 (1)	427 (1)
b. Bloemsierkunst	6	10	84 (13)	197 (18)
c. Tuinbouwtechniek en motorenkennis	25	14	431 (2)	306
d. Sorteren en verpakken van fruit	55	53	879 (92)	828 (115)
e. Bijteelt	26	25	420 (2)	410
Totaal D	680	597	12 475 (132)	11 637 (193)
Totaal tuinbouwonderwijs a. scholen	109	60	17 215 (208)	14 937 (271)
b. cursussen	709	619		

¹⁾ De cijfers tussen () betreffen de aantallen vrouwelijke leerlingen; deze zijn in de voorafgaande getallen begrepen.

²⁾ Scholen voor fruit-, groente-, bloemen-, bloembollen- en/of zaadteelt en Westlandse cultures.

Vergeleken met 1947 nam het aantal leerlingen met 6 % toe. Voor het land- en tuinbouwonderwijs afzonderlijk bedroegen deze percentages resp. 2 % en 15 %. Uit de tabellen 1 en 2 op blz. 74 en 75 blijkt dat de belangstelling voor het middelbaar landbouwonderwijs, zowel bij de scholen als bij de cursussen, is afgenomen (resp. met 8 % en 23 %). Ook was de deelneming aan de lagere landbouw cursussen geringer, hoewel die aan de cursussen voor landbouwtechniek en motorenkennis een sterke groei vertoonde (met 65 %). Eveneens was dit het geval bij de lagere landbouwscholen (met 18 %). De groei van het tuinbouwonderwijs vond, zoals uit tabel 2 blijkt, over vrijwel de gehele linie plaats.

HERNIEUWDE VASTSTELLING REGLEMENT RIJKS MIDDELBARE ZUIVELSCHOOL
TE BOLSWARD

Bij Koninklijk besluit van 3 Januari 1949 (*Stsbl.* no J 1) werd een nieuw reglement vastgesteld voor de Rijks middelbare zuivelschool te Bolsward ter vervanging van het bij Koninklijk besluit van 2 Mei 1931 (*Stsbl.* no 182) vastgestelde reglement. Het nieuwe reglement werd geacht van kracht te zijn geworden met ingang van het schooljaar 1944/45, op welk tijdstip het oude reglement werd geacht te zijn vervallen.

VASTSTELLING REGLEMENT RIJKS MIDDELBARE LANDBOUWSCHOOL TE
DORDRECHT

Bij Koninklijk besluit van 5 Januari 1949 (*Stsbl.* no J 13) werd vastgesteld een reglement voor de Rijks middelbare landbouwschool te Dordrecht¹⁾. Het reglement werd geacht van kracht te zijn geworden op 20 September 1944.

WIJZIGING REGLEMENT MIDDELBARE LANDBOUWSCHOOL TE GRONINGEN

Bij Koninklijk besluit van 17 Augustus 1949 (*Stsbl.* no J 396) werd nader gewijzigd het reglement voor de middelbare landbouwschool te Groningen. O.m. werd bepaald dat voor „Reglement voor de middelbare landbouwschool te Groningen” dient te worden gelezen: „Reglement voor de Rijks middelbare landbouwschool te Groningen”. Eerstgenoemd besluit is in werking getreden op 11 September 1949. De volledige tekst van het gewijzigde reglement werd bij Koninklijk besluit van 14 October 1949 bekendgemaakt door plaatsing in het *Staatsblad* (no J 461).

WIJZIGING REGLEMENT MIDDELBARE SCHOOL VOOR TROPISCHE LANDBOUW
TE DEVENTER

Bij Koninklijk besluit van 13 September 1949 (*Stsbl.* no J 427) werd nader gewijzigd het reglement voor de middelbare school voor tropische landbouw te Deventer. O.m. werd bepaald dat voor „Reglement voor de middelbare school voor tropische landbouw te Deventer” dient te worden gelezen: „Reglement voor de Rijks middelbare school voor tropische landbouw te Deventer”. Het besluit is in werking getreden op 9 October 1949.

WIJZIGING REGLEMENTEN RIJKSLAND- EN TUINBOUWINTERSCHOLEN

Bij Koninklijk besluit van 14 October 1949 (*Stsbl.* no J 462) werden, te rekenen van 1 September 1946, gewijzigd de reglementen voor de Rijksland- en tuinbouwinterscholen. Het besluit is in werking getreden op 20 November 1949. De volledige teksten van de gewijzigde reglementen werden bij Koninklijk besluit van 22 December 1949 bekendgemaakt door plaatsing in het *Staatsblad* (no J 592).

¹⁾ Dit reglement zal worden opgenomen in het Onderwijsverslag over het jaar 1950.

E. NIJVERHEIDSONDERWIJS

AANTALLEN SCHOLEN EN LEERLINGEN

In onderstaande tabel ¹⁾ zijn enkele statistische gegevens vervat welke een indruk geven van de omvang van het nijverheidsonderwijs in het cursusjaar 1949/'50. De gegevens betreffen de *scholen* en *cursussen* welke krachtens de Nijverheidsonderwijswet worden gesubsidieerd. In een afzonderlijke tabel zijn de gegevens vermeld van de krachtens genoemde wet gesubsidieerde *leerlingstelsels*. Ter vergelijking zijn tevens opgenomen de cijfers over het cursusjaar 1948/'49.

Soorten van onderwijs	Aantal scholen		Aantal leerlingen	
	1948/'49	1949/'50	1948/'49	1949/'50
1. Dagambachtsscholen	135	163	43 824	48 974
2. Dagvakscholen voor jongens	13		1 106	
3. Dagscholen voor de nijverheid	6	7	1 845	1 980
4. Speciale cursussen aan dagambachts- en -vakscholen			385	343
5. Avondnijverheidsscholen voor jongens	272	284	49 221	54 318
6. Scholen en cursussen voor uitgebreid lager nijverheidsonderwijs	8	9	2 671	3 069
7. Cursussen voor voorbereidend middelbaar technisch onderwijs			1 413	1 582
8. Middelbare technische dagscholen	17	18	5 573	7 375
9. Overig middelbaar technisch onderwijs		8	1 262	1 411
10. Opleidingen voor leerkrachten n.o.	26		732	932
11. Kunstnijverheidsscholen		12	2 366	2 689
12. Opleidingen voor de zeevaart		11	1 670	1 764
13. Opleidingen voor scheeps- en vliegtuigwerktuigkundige	33	27	2 333	2 845
14. Opleidingen voor de zeevisserij	7	8	392	493
15. Opleidingen voor de binnenvaart	18	20	677	738
16. Nijverheidsscholen voor meisjes ²⁾ a. opleidingen b. cursussen	302	319	52 902	54 055
			42 545	47 194
17. Ambulant landbouwhuishoudonderwijs			4 997	5 159
18. Scholen voor maatschappelijk werk	9	9	1 083	1 033
19. Scholen voor winkelpersoneel	2	2	435	535
Totaal	848	897	217 832	236 716

Het aantal scholen vermeerderde dus met 49 en het aantal leerlingen met 18 884.

¹⁾ Samengesteld door het Centraal Bureau voor de Statistiek, afdeling Culturele Statistiek.

²⁾ W.o. de inrichtingen voor landbouwhuishoudonderwijs en nijverheidsonderwijs voor meisjes ten plattelande.

Hieronder volgt een opgave van de mutaties bij de scholen en cursussen in 1949.

Dagambachts- of dagvakscholen: geopend werden scholen te Achtkarspelen, Opsterland, Bolsward, Rijssen, Zevenaar, Borculo, Ede, Nijmegen, Leusden, Nieuwer-Amstel, Schagen, Rotterdam (ze R.-K.), Katwijk, Bladel, Gennep en Geleen; de Nationale schildersschool te Utrecht werd omgezet in een dagschool voor uitgebreid lager nijverheidsonderwijs.

Dagscholen voor de nijverheid: geopend werd 1 school te Tegelen (gieterijtechniek). *Avondnijverheidsscholen:* geopend of heropend werden scholen te Uithuizen, Weststellingwerf, Emmen, Eibergen, Huissen, Nieuwer-Amstel, Spijkenisse, Budel, Oss, Dongen, Terheyden en Bladel; gesloten werden scholen te Putten en Helmond.

Dagscholen voor uitgebreid lager nijverheidsonderwijs: sinds 1949 wordt de Nationale schildersschool te Utrecht tot de dagscholen voor u.l.n.o. gerekend; geopend werd 1 school (voor de bouwkunde) te Zwolle.

Middelbare technische dagscholen (m.t.s.-en): geopend werd 1 school te Utrecht (mechanische technologie).

Kunst- en kunstnijverheidsscholen: geopend werden scholen te Enschede, Almelo en Arnhem; de twee laatstgenoemde scholen zijn bestemd voor voortgezet bouwkundonderricht.

Overige middelbare nijverheidsscholen: de Rijksschool voor de leder- en schoenindustrie te Waalwijk, welke behoorde tot de scholen voor u.l.n.o., werd in 1949 omgezet in een van Rijkswege gesubsidieerde bijzondere school voor m.n.o.

Scholen voor scheepswerktuigkundigen: geopend werden scholen te Nijmegen en Sittard.

Zeevisserijscholen: heropend werd de dagschool te Vlaardingen.

Binnemaartscholen: geopend werden scholen te Sneek en Obbicht.

Nijverheidsscholen voor meisjes: geopend werden scholen te Leens, Weststellingwerf, Gaasterland, Steenwijkerwold, Veenendaal, Texel, Marken, Noordwijkerhout, Vlaardingen, Middelburg, Kruijningen, IJzendijke, Eindhoven, Almkerk, Andel, Best, Gemert en Oudenbosch; gesloten werd de school te Bergen (L.).

Speciale cursussen: geopend werd 1 cursus te Winschoten en opgeheven werd 1 cursus te Tilburg (practisch weven).

Cursussen voor uitgebreid lager nijverheidsonderwijs: geopend werden cursussen te Rotterdam en Breda; opgeheven werd 1 cursus te Enschede.

HET LEERLINGSTELSEL VOLGENS TITEL II DER NIJVERHEIDSONDERWIJSWET

Het volgende staatje bevat de statistische gegevens betreffende de vakopleiding van jongelieden in de bedrijven resp. naar de toestand op 1 Januari van de jaren 1947, 1948 en 1949. Zoals uit de cijfers blijkt, viel er sinds het jaar 1948 wederom een aanmerkelijke vooruitgang te constateren.

Toestand op 1 Januari van het jaar:	Aantal leerbedrijven	Aantal leerlingen
1947	2 574	8 386
1948	3 470	11 671
1949	5 229	15 697

NIJVERHEIDSONDERWIJS

Voor meer gedetailleerde gegevens aangaande de krachtens de Nijverheids-
 onderwijswet gesubsidieerde leerlingstelsels raadplege de lezer de volgende
 tabel 1).

Opleidingen volgens het leerlingstelsel op 1 Januari 1949

Naam van het organiserend lichaam	Zetel	Arbeidsterrein	Aantal werk- gevers	Aantal leerlingen	
				zonder eindgetuigschrift	met dagambachts- school e. d.
Vereniging ter bevordering van het ambachtsonderwijs in Drenthe	Assen	Drenthe	200	164	89
Vereniging „De praktische ambachts- school”	Zwolle	Overijssel	77	1	129
Vereniging voor n.o. in de gemeente Epe	Epe	e. o.	13	25	29
Vereniging voor n.o.	Utrecht	Utrecht e. o.	6	25	61
Vereniging tot bevordering van de vak- opleiding in het typografisch bedrijf .	Amsterdam	Nederland	1 171	3 025	—
Stichting tot bevordering van de vak- opleiding in het lithografisch bedrijf .	Amsterdam	Nederland	91	170	—
Vereniging tot bevordering van de vak- opleiding in het boekbinders-, papier- waren- en enveloppenbedrijf	Amsterdam	Nederland	245	502	—
Vereniging tot bevordering van electro- technisch vakonderwijs in Nederland .	Amsterdam	Nederland	94	90	304
Hesseveldstichting	Amsterdam	Voorhout	1	10	57
Stichting ter bevordering van het n.o. en de vakopleiding in het houtbedrijf . .	Amsterdam	Nederland	138	456	74
Vereniging „Maatschappij voor de wer- kende stand”	Amsterdam	Amsterdam	172	67	389
Stichting Nederlandse vakopleiding voor opticiens	Amsterdam	Nederland	17	14	6
Vakgroep „Automobielen- en motorrij- wielbedrijf”	Amsterdam	Nederland	299	629	123
Stichting vakopleiding stucadoorsbedrijf	Amsterdam	Nederland	87	112	—
Rijwiel- en motorrijwielherstellers exa- men-corporatie R.E.M.E.C.	Amsterdam	Nederland	12	37	1
Vereniging voor n.o.	Haarlem	Haarlem e. o.	4	65	18
De ambachtsschool voor Hilversum e.o.	Hilversum	Hilversum	1	25	70
Vereniging ter bevordering van het vak- onderwijs in Westfriesland	Wognum	Westfriesland	146	137	46
Ondervakgroep „Klinkerwegen, kei- wegen en tegelpaden”	's-Gravenhage	Nederland	19	77	—
Stichting bedrijfsopleiding metaal- en electrotechnische industrie „Bemetel” .	's-Gravenhage	Nederland	423	2 711	2 164
Nederlandse vereniging tot opleiding van gezinshulpen	's-Gravenhage	Nederland	84	2)	87
Vakgroep „Kleermakerij”	's-Gravenhage	Nederland	132	160	43
Vakgroep „Schildersbedrijf”	's-Gravenhage	Nederland	396	304	158
Commissie „Vakopleiding Gawalo” . .	's-Gravenhage	Nederland	117	83	67

1) Samengesteld door het Centraal Bureau voor de Statistiek, afdeling Culturele Statistiek.

2) Meisjes.

NIJVERHEIDSONDERWIJS

Naam van het organiserend lichaam	Zetel	Arbeidssterrein	Aantal werkgemers	Aantal leerlingen	
				zonder eindgetuigschrift	met dagambachtsschool e. d.
Stichting tot bevordering van de vakopleiding in de schoenmakerij en de schoenhandel	's-Gravenhage	Nederland	24	52	—
Vereniging tot bevordering van de vakopleiding in het banketbakkersbedrijf	's-Gravenhage	Nederland	105	136	—
Stichting leerlingwezen Horecabedrijven	's-Gravenhage	Nederland	64	94	—
Stichting vakopleiding bouwbedrijf	's-Gravenhage	Nederland	573	180	565
De ambachtsschool voor Delft e. o.	Delft	Delft e. o.	67	4	136
Vereniging „De ambachtsschool”	Leiden	Leiden e. o.	66	—	123
Vereniging „Ambachtsonderwijs”	Gorinchem	Leerdam	1	34	23
Vereniging „De vakschool voor Brielle e. o.”	Brielle	Brielle e. o.	24	11	19
Vereniging „Ambachtsschool voor Overflakke en Goedereede”	Middelharnis	Middelharnis e. o.	25	—	34
Vereniging „Ambachtsschool voor de Hoekschewaard”	Oud-Beijerland	Hoekschewaard	19	—	27
Leerlingstelsel „Terneuzen—Oostburg”	Terneuzen	Z.-Vlaanderen	58	15	61
Philips' vereniging voor onderwijs en volksoontwikkeling	Eindhoven	Eindhoven	1	723	—
Stichting „Vakopleiding in het bisdom 's-Hertogenbosch”	Tilburg	Bisd. 's-Bosch	94	189	191
Stichting „Vakopleiding in het bisdom Breda”	Breda	Bisdom Breda	94	67	123
Stichting „Vakopleiding in Limburg”	Heerlen	Limburg	55	134	34
	Aantal opleidingen volgens het leerlingstelsel				
Totaal 1949.	59		5 215	10 615	5 164
1948 ¹⁾	37		3 607	7 842	3 829
1947 ¹⁾	36		2 574	5 951	2 435

PROGRAMMA'S VOOR DE PRACTISCHE OPLEIDING IN BEDRIJFSWERKPLAATSEN VOLGENS HET LEERLINGSTELSEL

No	Beschikking van:	Programma's voor de opleiding in de practijk van de vakken:	Nederlandse Staatscourant van:
1	1 Maart 1949, no 169 I, afd. N.O., bur. III	Monteren van stalen ramen en deuren	25 Maart 1949, no 60
2	10 Juni 1949, no 5072 I, afd. N.O., bur. III	Instrumentmaken	8 Juni 1949, no 109
3	13 Juni 1949, no 2367 I, afd. N.O., bur. III	Rijwielherstellen	22 Juni, no 119
4	23 Augustus 1949, no 3976 I, afd. N.O., bur. III	Machinist in het grondwater- en wegebouwbedrijf	2 September 1949, no 171

1) Verbeterde cijfers.

In het verslagjaar zijn ingevolge artikel 47 der Nijverheidsonderwijswet de op blz. 80 genoemde programma's vastgesteld voor de praktische opleiding in bedrijfs-werkplaatsen volgens het wettelijk gesubsidieerde leerlingstelsel.

Bij beschikking van 4 Juni 1949, no 1504, afd. N. O.III, heeft de Minister, gelet op de artikelen 44, onder g, 47, lid 1, en 56 van de Nijverheidsonderwijswet; overwegende dat de programma's, bedoeld in de eerstgenoemde twee artikelen ten dele tijdens de vijandelijke bezetting van het grondgebied van het Rijk in Europa tot stand zijn gekomen en derhalve in zoverre ingevolge artikel 15, lid 1, van het Besluit bezettingsmaatregelen bij de bevrijding van dat grondgebied zijn geschorst en nadien bij de Wet bezettingsmaatregelen vervallen zijn verklaard, besloten:

1°. dat de diploma's als bedoeld in artikel 56 van de Nijverheidsonderwijswet, uitgereikt voor ambachten, vakken of beroepen waarvoor de programma's van opleiding geschorst of vervallen waren, worden bekrachtigd;

2°. dat de programma's voor de opleiding volgens het leerlingstelsel in de praktijk van de vakken, genoemd in kolom II van de bij voornoemde beschikking genoemde tabel, opnieuw worden vastgesteld volgens de tekst van het programma, opgenomen in de beschikking, genoemd in kolom III, zoals deze is gepubliceerd in de *Ned. Stsert.*, genoemd in kolom IV van de tabel.

De beschikking is opgenomen in de *Ned. Stsert.* van 15 Juni 1949, no 114.

UITBREIDING VAN LEERPLANNEN

Het volgende tabellarisch overzicht geeft een beeld van de *uitbreiding van leerplannen* van nijverheidsscholen in het jaar 1949.

Uitbreiding van leerplannen van nijverheidsscholen in 1949

Plaats van vestiging	Naam van de school	Uitbreiding van het leerplan met:
<i>A. Jongensscholen</i>		
Almelo	ambachtsschool	afd. fijnbankwerken
Amsterdam	ze ambachtsschool	opleiding voor diamantslijper
	5e ambachtsschool	opleiding hotel-, café- en restaurant-bedrijf
	R.-K. ambachtsschool	curcus voor koks en kellners, krachtens leerovereenkomst werkzaam in Horeca-bedrijven
	Chr. ambachtsschool	curcus auto- en motortechniek
Barneveld	avondvaktekenschool	houtbewerken, brood- en banketbakken
Enschede	ambachtsschool	afd. brood- en banketbakken
's-Gravenhage	Chr. ambachtsschool	afd. brood- en banketbakken
	Chr. avondambachtsschool	curcus voor reparatie van muziekinstrumenten
Heerenveen	ambachtsschool	afd. brood- en banketbakken
Hengelo (O.)	ambachtsschool	afd. brood- en banketbakken
	ambachtsschool	afd. vormen

NIJVERHEIDSONDERWIJS

Plaats van vestiging	Naam van de school	Uitbreiding van het leerplan met:
Krimpen a/d IJssel	ambachtsschool	afd. timmeren
Leiden	R.-K. avondtekenschool	afd. ceramiek
Oldenzaal	avondtekenschool	afd. metaalbewerken
Oudenbosch	R.-K. ambachtsschool	afd. machinebankwerken
Ridderkerk	gem. ambachtsschool	het vak handvormen
Rotterdam	gem. ambachtsschool (Tamboerstr.)	afd. schoenmaken; opleiding voor meubelstoffeerder en matrassenmaker en voor woningstoffeerder
	gem. ambachtsschool v. d. scheepsbouw	afd. scheepsbouw; lichtmetaalbewerkers, pijpfiters, koperslagers, lassers en branders;
		afd. scheepswerktuigbouw; machinebankwerkers en dieselmonteurs;
		afd. scheepselectrotechniek; electriciens
	R.-K. ambachtsschool	afd. bankerbakkers
Tegelen	avondnijverheidsschool	textieltechniek
Tilburg	ambachtsschool	opleiding voor automonteur
Utrecht	avondschool v. d. vakschool voor kleermakers en naaisters, coupeurs en coupeuses	Nederlandse taal, rekenen, proportioneel, materialen en gereedschappen
Velsen	ambachtsschool	afd. schilders
Venray	R.-K. ambachtsschool	afd. smeden-bankwerken
Vught	avondvaktenschool	praktijkcursus voor stucadoors
Waalwijk	ambachtsschool	afd. schilderen en afd. timmeren
	avondnijverheidsschool	praktijkonderwijs in timmeren
Wageningen	avondnijverheidsschool	loodgieten, gas- en waterfiten; instrumentmaken
Winterswijk	ambachtsschool	afd. meubelmaken
Woerden	ambachtsschool	afd. schilderen
Zaandam	avondnijverheidsschool	cursus voor gas-, water- en loodgieters-bedrijf
Zutphen	ambachtsschool	cursus voor muziekinstrumentmakers
	avondnijverheidsschool	opleiding voor boekbinder
Zwolle	ambachtsschool	Horeca-dagvacursus

B. Meisjesscholen

Alphen aan den Rijn	landbouwhuishoudschool	opleiding voor huishoudkundige: ten plattelande
Amersfoort	R.-K. huishoudschool	vormingsklasse
Amsterdam	te Amsterdamse Chr. nijverheidsschool voor meisjes	éénjarige opleiding in costumnaaien
	Amsterdamse huishoudschool, Zandpad	primaire opleiding
Drachten	landbouwhuishoudschool	opleiding voor de akte N XIX
Franeke	huishoudschool	vormingsklasse
Gemert	R.-K. huishoudschool „St. Anna”	Mater Amabilischool
	R.-K. landbouwhuishoudcursus	Mater Amabilis-opleiding

NIJVERHEIDSONDERWIJS

Plaats van vestiging	Naam van de school	Uitbreiding van het leerplan met:
Hoogkarspel	R.-K. landbouwhuishoudschool	opleiding voor de akte II (vrouwelijke handwerken l.o.) primaire opleiding
Lierop	R.-K. landbouwhuishoudschool	
Lutterade (gem. Geleen)	R.-K. huishoudvakschool	Mater Amabilisschool
Oldenzaal	R.-K. huishoudschool	vormingsklasse
Rotterdam	1e Chr. huishoud- en industrijschool	opleiding voor de akte Na
	R.-K. huishoud- en industrijschool	Mater Amabilis-opleiding
Schiedam	R.-K. huishoud- en industrijschool	Mater Amabilis-opleiding
Valkenswaard	R.-K. landbouwhuishoudschool	Mater Amabilis-opleiding
Wageningen	huishoud- en industrijschool	2-jarige dagcursus voor fabrieksmeisjes

RICHTLIJNEN VOORBEREIDEND LEERJAAR AMBACHTSSCHOOL

Onder dagtekening van 6 April 1949, no 19195, afd. N. O., richtte de Minister aan de besturen van de dagnijverheidsscholen voor jongens en aan de besturen van gemeenten welke zodanige scholen in stand houden, inzake bovenstaand onderwerp een schrijven van de navolgende inhoud:

Bij beschikking van 3 Maart 1949, no 13635, afd. N. O., is door mij een werkcommissie voor het lager nijverheidsonderwijs voor jongens ingesteld onder voorzitterschap van de heer J. L. G. Faber, inspecteur van het nijverheidsonderwijs. Deze commissie heeft o.m. als opdracht om korte termijn richtlijnen samen te stellen voor het aan de ambachtsschool te verbinden voorbereidende leerjaar.

In verband hiertoe verzoek ik U, alvorens met het treffen van voorbereidingen met betrekking tot het invoeren van een dergelijk leerjaar een aanvang te maken, mijn nadere instructies af te wachten.

Het ligt in mijn voornemen U nog tijdig voor het begin van de nieuwe cursus in September e.k. op de hoogte te stellen met de maatregelen die voor het verbinden van een voorbereidend leerjaar aan Uw school moeten worden getroffen ten aanzien van de organisatie, de keuze van de leerstof, de leermiddelen en de inrichting van de lokalen.

Ook de vraag of nieuwe leerkrachten moeten worden aangesteld, zal eerst dan nader kunnen worden bezien.

Onder dagtekening van 13 Juni 1949, no 21829, afd. N. O. I, deelde de Minister aan voornoemde besturen mede, dat het hem niet mogelijk was aan zijn voornemen gevolg te geven en dat daarom besloten was de toestemming om met ingang van 1 September 1949 met de vorming van een dergelijke klasse te beginnen, *niet* te verlenen.

Dit schrijven eindigde met de volgende mededeling:

Teneinde enig misverstand dat hieruit zou kunnen voortvloeien, te vermijden deel ik U mede, gezien de beslissing, vervat in de brief van 18 Juni 1948, no 21684, afd. N. O. 1), ten aanzien van de toelating van leerlingen, welke van kracht is tot September 1949, dat de aanname van leerlingen voor de cursus die omstreeks September a.s. aanvangt, mag geschieden op de voorwaarden, in die brief genoemd.

VASTSTELLING REGLEMENT EINDEXAMENS MIDDELBARE TECHNISCHE SCHOLEN

Bij Ministeriële beschikking van 12 Januari 1949, no 1414 I, afd. N.O. III, is ter vervanging van de Regeling eindexamens m.t.s. 1945 een reglement vastgesteld voor de eindexamens van de ingevolge de Nijverheidsonderwijswet gesubsidieerde middelbare technische scholen. Dit reglement, hetwelk kan worden aangehaald als: Reglement eindexamens m.t.s. 1949, vindt men op blz. 84/90 afgedrukt.

1) Zie Onderwijsverslag 1948, blz. 97.

NIJVERHEIDSONDERWIJS

Reglement op de eindexamens van de ingeolge de Nijverheidsonderwijswet gesubsidieerde middelbare technische scholen

A. Algemeen bepalingen

1. De eindexamens bestaan uit een schriftelijk, een practisch en een mondeling gedeelte.
2. In elk examenlokaal zijn gedurende het schriftelijk en het practisch gedeelte ten minste twee surveillanten aanwezig.
3. Bij het gehele examen mogen de examinandi slechts papier gebruiken dat door de surveillanten gewaarmerkt is (zowel het teken-, het schrijf- als het kladpapier). Al dit papier blijft in het examenlokaal achter.
4. In de examenlokalen mogen de examinandi niet met elkaar spreken, noch elkaars werk bekijken, noch iets van elkander lenen, behoudens de uitzondering, genoemd onder B II a 3.
5. Tijdens een examen mag geen examinandus onbewaakt het examenlokaal verlaten.
6. Elke fraude of poging tot fraude heeft voor de schuldige examinandus ontzegging van de toegang tot het verdere examen tot gevolg.

B. Omschrijving van de examens

1. Het schriftelijk gedeelte

a. Bijzondere regelen

1. De examinandi mogen slechts de noodzakelijke schrijf- en tekenbehoeften en een rekenliniaal of rekenshijf in het examenlokaal medebrengen. Het meenemen van handboeken kan door de directeur worden toegestaan.
2. Voor elk examenvak is 1 uur 40 minuten of, indien het bevoegd gezag dat wenst, 2 uur beschikbaar.
3. Tussen twee examenvakken is een pauze wenselijk van ten minste 15 minuten.
4. Indien voor een bepaald examenvak bij het practisch gedeelte een „ontwerp” wordt gevraagd, hetwelk genoegzaam gelegenheid biedt de kennis van de examinandi voor dit vak te toetsen, kan dat ontwerp in de plaats treden van het schriftelijk examen in dat vak.

b. Indeling van de examenvakken

Examen- vak- nummer	Examen- vak	Examen- vak- nummer	Examen- vak
	Voor de afdeling <i>Bouwkunde (B)</i> :	4	Rivieren, dijken, zeekeringen, polders
1	Mechanica	5	Wegen en spoorwegen
2	Kennis van bouwstoffen	6	Bruggen
3	Hout- en metaalconstructies; vloer- constructies, schoorstenen	7	Staalconstructies
4	Kappen, daken en trappen	8	Landmeten en waterpassen
5	Funderingen en kelders; gewelven	9	Beton en gewapend beton
6	Riolering, gas- en waterleiding; alge- mene bouwkunde		Voor de afdeling <i>Werktuigbouwkunde (M)</i> :
7	Staalconstructies	1	Mechanica
8	Geschiedenis der bouwkunst	2	Twee van de vakken: machine-onder- delen; hijswerktuigen; stoomketels
9	Beton en gewapend beton	3	Stroommachines enz.
	Voor de afdeling <i>Weg- en Waterbou- kunde (W)</i> :	4	Stoomturbines
1	Mechanica	5	Verbrandingsmotoren
2	Kennis van bouwstoffen (hiervoor des- gewenst 50 minuten of 1 uur)	6	Pompen, compressoren en eventueel ventilatoren
3	Sluizen, kanalen, havens	7	Staalconstructies
		8	Mechanische technologie
		9	Electrotechniek

NIJVERHEIDSONDERWIJS

Examen- vak- nummer	Examenvak	Examen- vak- nummer	Examenvak
	Voor de afdeling <i>Electrotechniek (E)</i> :		Voor de afdeling <i>Fysische techniek (Pb)</i> :
1	Mechanica	1	Natuurkunde (theorie)
2	Theoretische electriciteitsleer	2	Natuurkunde (fysische metingen)
3	Electriche metingen	3	Fysische technologie
4	Electriche machines (eventueel 4a gelijkstroommachines, 4b wisselstroommachines)	4	Chemische technologie en warenkennis
		5	Bouw van apparaten voor fysisch-chemische bedrijven
5	Electrotechnische toepassingen, desge- wenst gecombineerd met centraal- stations	6	Mechanische technologie
6	Centraalstations	7	Technische warmteleer
7	Zwakstroomtechniek	8	Werktuigbouwkunde (calorische machi- nes)
8	Radiotechniek	9	Electro- en radiotechniek
9	Mechanische technologie		Voor de afdeling <i>Mechanische bedrijfs- techniek (MB)</i> :
	Voor de afdeling <i>Scheepsbouwkunde (S)</i> :	1	Mechanica
1	Mechanica	2	Pompen, compressoren en ventilatoren
2	Theoretische scheepsbouwkunde (even- tueel 2 x 1 uur 40 min. of 2 x 2 uur)	3	Kennis en onderzoek van materialen
		4	Staalconstructies
3	Practische scheepsbouwkunde en werf- bedrijf (eventueel 2 x 1 uur 40 min. of 2 x 2 uur)	5	Tandwieloverbrengingen en drijfwerken
		6	Bewerkingsmethoden
4	Ontwerpen en inrichten van schepen	7	Werktuigmachines
5	Scheepstypen	8	Electrotechniek
6	Voortstuwung	9	Bouwkunde
7	Hulpwerktuigen		Voor de afdeling <i>Electriche bedrijfstech- niek (EB)</i> :
8	Mechanische technologie	1	Mechanica
9	Electrotechniek	2	Electriche materialen
	Voor de afdeling <i>Vliegtuigbouwkunde (V)</i> :	3	Electriche constructies
1	Mechanica	4	Electriciteitsleer
2	Vliegtuigbouwkunde	5	Sterkstroomtechniek
3	Constructieleer	6	Verlichtingstechniek; electriche cen- trales en leidingnetten
4	Stromingsleer en voortstuwung	7	Electriche metingen en meetinstru- menten
5	Instrumentenkunde	8	Zwakstroomtechniek
6	Vliegtuigmotoren en toebehoren	9	Radiotechniek
7	Ventilatoren, pompen en compressoren		Voor de afdeling <i>Economische bedrijfs- techniek (EsB)</i> :
8	Mechanische technologie	1	Transportinrichtingen
9	Electro- en radiotechniek	2	Mechanische en chemische technologie
	Voor de afdeling <i>Chemische techniek (C)</i> :	3	Boekhouden en bedrijfsadministratie
1	Natuurkunde	4	Kostprijsberekening
2	Anorganische en fysische scheikunde	5	Economie
3	Organische scheikunde	6	Bedrijfskunde
4	Analytische scheikunde	7	Arbeidsanalyse
5	Chemische technologie en warenkennis (bewerkingen)	8	Sociale en bedrijfswetgeving
6	Chemische technologie en warenkennis (bedrijven)	9	Bedrijfspsychologie en bedrijfshygiëne
7	Bouw van apparaten voor chemische fabrieken		
8	Technische warmteleer		
9	Electrotechniek		

II, *Het practisch gedeelte*

a. Bijzondere regelen

1. Bij het „ontwerpen” mogen de examinandi boeken en andere bronnen raadplegen, voorzover de directeur dat toestaat.
2. De tekeningen en berekeningen, met inbegrip van het kladpapier, moeten op de plaats van de examinandus blijven tot het tijdstip van inlevering.
3. Slechts wanneer de examens in laboratoria groepsgewijze plaatsvinden, is het onder A 4 bepaalde niet van toepassing.
4. De duur van het practisch gedeelte van het examen bedraagt ten minste 16 en ten hoogste 32 uren van 60 minuten.
5. De tekeningen behoeven slechts in potlood te worden afgewerkt.

b. Indeling van de examenvakken:

Voor de afdeling *Bouwkunde (B)*:

Het uitwerken van één of meer opgaven, met zakelijke verantwoording, betreffende één of meer van de vakken:

hout- en metaalconstructies
 vloerconstructies
 kappen, daken en trappen
 funderingen en kelders
 gewelven
 staalconstructies
 algemene bouwkunde
 beton en gewapend beton
 bestekken en begrotingen

Voor de afdeling *Weg- en Waterbouwkunde (W)*:

Het uitwerken van één of meer opgaven, met zakelijke verantwoording, betreffende één of meer van de vakken:

sluizen, kanalen, havens
 wegen en spoorwegen
 bruggen
 beton en gewapend beton

Voor de afdeling *Werktuigbouwkunde (M)*:

Het uitwerken van één of meer opgaven, met zakelijke verantwoording, betreffende één of meer van de vakken:

hijswerktuigen
 stoommachines
 verbrandingsmotoren (en eventueel pompen enz.)
 staalconstructies

Voor de afdeling *Electrotechniek (E)*:

1. Het maken van een „ontwerp”, met zakelijke verantwoording, betreffende één of meer van de vakken:

electrische machines
 electrotechnische toepassingen
 centraalstations

2. Het uitvoeren van electrische metingen en bepalingen en het maken van de bijbehorende verslagen in verband met één of meer van de vakken:

electrische metingen
 electrische machines
 radiotechniek

Voor de afdeling *Scheepsbouwkunde (S)*:

Het maken van één of meer „ontwerpen”, met zakelijke verantwoording, betreffende één of meer van de vakken:

practische scheepsbouwkunde
ontwerpen en inrichten van schepen

Voor de afdeling *Vliegtuigbouwkunde (V)*:

Het maken van één of meer „ontwerpen”, met zakelijke verantwoording, betreffende:
vliegtuigbouwkunde, en
vliegtuigonderdelen (met inbegrip van instrumenten)

Voor de afdeling *Chemische techniek (C)*:

1. Het maken van een „ontwerp” betreffende de apparatenbouw voor chemische bedrijven.
2. Het uitvoeren van één of meer chemisch-technische analyses.

Voor de afdeling *Fysische techniek (Ph)*:

1. Het maken van een „ontwerp” betreffende de apparatenbouw voor fysisch-chemische bedrijven.
2. Het uitvoeren van proeven, metingen en bepalingen en het maken van bijbehorende zakelijke verslagen betreffende één of meer van de vakken:

natuurkunde
electrotechniek

Voor de afdeling *Mechanische bedrijfstechniek (MB)*:

1. Het uitwerken van één of meer opgaven, met zakelijke verantwoording, betreffende één of meer van de vakken:

pompen en compressoren
tandwieloverbrengingen en drijfwerken
staalconstructies
werktuigmachines en gereedschappen daarvoor

Voor de afdeling *Elektrische bedrijfstechniek (EB)*:

1. Het maken van een „ontwerp”, met zakelijke verantwoording, betreffende één of meer van de vakken:

elektrische constructies
elektrische leidingnetten
elektrische machines en transformatoren

2. Het uitvoeren van elektrische metingen en bepalingen en het maken van de bijbehorende verslagen in verband met één of meer van de vakken:

elektrische metingen
elektrische machines
zwakstroomtechniek
radiotechniek

Voor de afdeling *Economische bedrijfstechniek (Ee B)*:

1. Het uitwerken van één of meer opgaven, met zakelijke verantwoording, betreffende één of meer van de vakken:

boekhouden
bedrijfskunde
kostprijsberekening
tekenen van schema's voor bedrijven, planning, routing, bewerking, construeren van arbeid-besparende hulpmiddelen en speciaal gereedschap

N I J V E R H E I D S O N D E R W I J S

2. Het uitvoeren van proeven, metingen en bepalingen en het maken van bijbehorende zakelijke verslagen betreffende één of meer van de vakken:

arbeidsanalyse
mechanische technologie
materiaalonderzoek

III. *Het mondeling gedeelte*

1. De mondelinge examens worden afgenomen door een examiner, in tegenwoordigheid van een assessor.

2. Voor elk mondeling examen wordt per examinandus 20 minuten uitgetrokken.

3. De directeur verleent vrijstelling van het mondeling examen in enig examenvak, met uitzondering van het vak kennis van bouwstoffen van de afdelingen B en W, aan hen die bij het schriftelijk examen in dat vak ten minste het cijfer 7 hebben behaald.

4. Voor de hierna aangegeven examenvakken wordt een examinandus slechts mondeling geëxamineerd, indien bij de directeur twijfel omtrent de juistheid van de waardering voor het betreffende schriftelijk examen in verband met vroeger toegekende waarderungen gerezen is:

Letter(s)	Afdeling	Examenvaknummer
B	Bouwkunde	—
W	Weg- en Waterbouwkunde	—
M	Werktuigbouwkunde	9
E	Electrotechniek	9
S	Scheepsbouwkunde	8 en 9
V	Vliegtuigbouwkunde	7 en 8
C	Chemische techniek	8 en 9
Ph	Physische techniek	7 en 8
M B	Mechanische bedrijfstechniek	—
E B	Electrische bedrijfstechniek	2
Ec B	Economische bedrijfstechniek	1

C. Invloed van de prestaties van de examinandi gedurende de opleiding aan de m.t.s. op de uitslag van het eindexamen

1. Op de puntenlijsten voor de eindexamens worden voor de hierna genoemde leervakken cijfers ingevuld, welke de waardering uitdrukken van de prestaties in deze leervakken gedurende het laatste studiejaar, voorzoveel betreft de niet-tekenvakken. Voor de tekenvakken gelden die cijfers voor de gehele opleiding aan de m.t.s. Voor de betreffende algemene en de theoretisch-technische leervakken worden die cijfers afgeleid uit de cijfers, verkregen voor ten minste drie proefwerken, verdeeld over het laatste studiejaar. De betekenis van deze cijfers moet op de puntenlijsten duidelijk worden vermeld.

Letter(s)	Afdeling	Leervak
	Alle afdelingen, behalve de afd. Ec. B.	Engels (of Frans), Duits Boekhouden en administratie Staatsinrichting, staathuishoudkunde en sociale wetgeving (facultatief)
B	Bouwkunde	Centrale verwarming enz. Bestekken en begrotingen Landmeten en waterpassen Machines Electro- en verlichtingstechniek Schetsen en bouwkundige vormgeving Bouwkundig tekenen

NIJVERHEIDSONDERWIJS

Letter(s)	Afdeling	Leervak
W	Weg- en Waterbouwkunde	Baggermaterieel en pompen Bestekken en begrotingen Machines Electrotechniek Weg- en Waterbouwkundig tekenen
M	Werktuigbouwkunde	Technische warmteleer Chemische technologie Bouwkunde Werktuigbouwkundig tekenen
E	Electrotechniek	Stoomturbines Verbrandingsmotoren Pompen, compressoren en ventilatoren Bouwkunde Electrotechnisch tekenen
S	Scheepsbouwkunde	Baggermaterieel Machine-onderdelen, scheepsketels, -machines en -leidingen Stoomturbines Verbrandingsmotoren Scheepsbouwkundig tekenen
V	Vliegtuigbouwkunde	Werktuigbouwkunde (machine-onderdelen) Verbrandingsmotoren Vliegtuigbouwkundig tekenen Technische warmteleer
C	Chemische techniek	Stoomketels, -machines en -turbines Verbrandingsmotoren Pompen, compressoren en ventilatoren Mechanische technologie Werktuigbouwkundig tekenen
Ph	Physische techniek	Anorganische en physische scheikunde Pompen, compressoren en ventilatoren Werktuigbouwkundig tekenen
M B	Mechanische bedrijfs-techniek	Bedrijfsleer Werktuigbouwkundig tekenen Practicum materialenonderzoek Practicum machines Practicum electrotechniek
E B	Electrische bedrijfs-techniek	Bedrijfsleer Electrotechnisch tekenen Practicum electrische metingen ¹⁾ Practicum electrische machines ¹⁾ Practicum zwakstroomtechniek ¹⁾ Practicum radiotechniek ¹⁾
Ee B	Economische bedrijfs-techniek	Engels Duits Leidingen Electrotechniek

¹⁾ Voorzover bij het uitvoeren van electrische metingen en bepalingen en het maken van de bijbehorende verslagen deze vakken niet worden gevraagd.

2. Bij de beslissing omtrent het al of niet toekennen van het eindgetuigschrift wordt rekening gehouden met de overige rapportcijfers van het laatste studiejaar.

D. Regeling van de toelating tot het eindexamen

Leerlingen van het laatste studiejaar die voor meer dan vier van de onder B 1b genoemde leervakken het cijfer 5 of minder dan 5 op hun laatste schoolrapport behaalden, mogen niet aan het eindexamen deelnemen, tenzij de vergadering van directeur en leraren het tegendeel beslist.

Dit reglement zou voor het eerst worden toegepast bij de in het jaar 1949 te houden eindexamens.

De beschikking is opgenomen in de *Ned. Stsrt.* van 26 Januari 1949, no 18.

VASTSTELLING EINDEEXAMENREGLEMENT MIJNSCHOOL

Bij Ministeriële beschikking van 12 Januari 1949, no 3389 I, afd. N.O., is een reglement vastgesteld voor de eindexamens van de ingevolge de Nijverheids-
onderwijswet gesubsidieerde middelbare nijverheidsschool: *Mijnschool te Heerlen*.
Dit reglement vindt men hieronder afgedrukt.

*Reglement voor de eindexamens van de ingevolge de Nijverheids-
onderwijswet gesubsidieerde
middelbare nijverheidsschool: Mijnschool te Heerlen*

A. Algemene bepalingen

1. De eindexamens bestaan uit een schriftelijk, een praktisch en een mondeling gedeelte.
2. In elk examenlokaal zijn gedurende het schriftelijk en het praktisch gedeelte ten minste twee surveillanten aanwezig.
3. Bij het gehele examen mogen de examinandi slechts papier gebruiken, dat door de surveillanten gewaarmerkt is (zowel het teken-, het schrijf- als het kladpapier). Al dit papier blijft in het examenlokaal achter.
4. In de examenlokalen mogen de examinandi niet met elkaar spreken, noch elkaars werk bekijken, noch iets van elkander lenen. De examinandus die klaar is met het examenwerk, maakt dit kenbaar aan de surveillant. Deze kan dan, indien er nog voldoende tijd is, de examinandus toestaan het examenlokaal te verlaten. Het werk moet alsdan op het tafeltje bedekt of omgekeerd blijven liggen en niet naar een surveillant worden gebracht. Bij aankondiging van het einde van de voor elk vak gestelde examentijd wordt het werken onmiddellijk geëindigd en het werk voor ophalen gereedgelegd.
5. Tijdens het examen mag geen examinandus onbewaakt het examenlokaal verlaten.
6. Elke fraude of poging tot fraude heeft voor de schuldige examinandus ontzegging van de toegang tot het verdere examen tot gevolg.

B. Omschrijving van de examens

I. Het schriftelijk gedeelte

a. Bijzondere regelen

1. De examinandi mogen slechts de noodzakelijke schrijf- en tekenbehoeften en een rekenliniaal of rekenschijf in het examenlokaal medebrengen. De directeur kan evenwel het gebruik van bepaalde boeken toestaan.
2. Voor elk examenvak stelt de directeur de tijd in overleg met de docent voor het leervak vast.
3. Tussen bepaalde examenvakken kan de directeur een pauze inleggen.
4. Indien voor een bepaald examenvak bij het praktisch gedeelte een „ontwerp” wordt gevraagd, hetwelk genoegzaam gelegenheid biedt de kennis van de examinandus voor dit vak te toetsen, kan dat ontwerp in de plaats treden van het schriftelijk examen in dat vak.

b. Indeling van de examenvakken

1. Mechanica
2. Mijnsreglement
3. Sociale zaken (fondswezen)

4. Eerste hulp bij ongelukken
5. Mijnbouwkunde (in verschillende gedeelten) en mijnbouwkundig tekenen
6. Mijnbedrijfsorganisatie
7. Mijnmeteren en mijnplannen tekenen
8. Mijnbouwkundige machines en werktuigbouwkundig tekenen
9. Electrotechniek
10. Mineralogie en geologie

II. Het practisch gedeelte

a. Bijzondere regelen

1. Bij het „ontwerpen” mogen de examinandi boeken en andere bronnen raadplegen, voorzover de directeur dat toestaat.
2. De tekeningen en berekeningen, met inbegrip van het kladpapier, moeten op de plaats van de examinandus blijven tot het tijdstip van inlevering.
3. Slechts wanneer de examens in laboratoria of werkplaats groepsgewijze plaatsvinden, is het onder A 4 bepaalde niet van toepassing.
4. De tekeningen behoeven slechts in potlood te worden afgewerkt; bij de vakken mijnbouwkunde en mijnmeteren indien nodig met kleurpotlood.

b. Indeling van de examenvakken

1. Het uitwerken van één of meer opgaven, in overeenstemming met de volgens goedgekeurd leerplan behandelde leerstof in de vakken:

mechanica

mijnreglement

sociale zaken (fondswezen)

eerste hulp bij ongelukken

mijnbouwkunde (in verschillende onderdelen o.a. ontsluiting, winning, ventilatie, hoofdvervoer en onderhoud)

mijnbouwkundig tekenen

mijnbedrijfsorganisatie

mijnmeteren en mijnplannen tekenen

mijnbouwkundige machines en werktuigbouwkundig tekenen

electrotechniek

mineralogie en geologie

III. Het mondeling gedeelte

1. De mondelinge examens worden afgenomen door een examinator in tegenwoordigheid van een assessor.
2. Voor elk mondeling examen wordt per examinandus gemiddeld 15 minuten uitgetrokken.
3. De directeur kan vrijstelling verlenen van het mondeling examen in enig examenvak aan hen die bij het schriftelijk examen in dat vak ten minste het cijfer 7 hebben behaald.
4. In het hoofdvak mijnbouwkunde wordt algehele vrijstelling voor alle onderdelen niet gegeven; de examinandus zal in ieder geval in ten minste twee vakken mondeling indexamen moeten afleggen, waarbij als eerste vak een der onderdelen van het hoofdvak mijnbouwkunde. Bij gelijk resultaat in enige vakken wordt als tweede vak genomen het vak dat het meeste afwijkt van het rapportcijfer. Is er geen sprekende afwijking, dan zal de examinandus zelf het vak kunnen kiezen in overleg met de directeur.

C. Invloed van de prestaties van de examinandi gedurende de opleiding aan de Mijnschool op de uitslag van het examen

1. Bij de beslissing omtrent het al of niet toekennen van het eindgetuigenschrift wordt rekening gehouden met de rapportcijfers van het laatste studiejaar.

D. Regeling van de toelating tot de eindexamens

1. Alle onvoorwaardelijk geslaagden van het IIIe leerjaar naar het IVe leerjaar en de voorwaardelijk geslaagden, die naar het oordeel van de lerarenvergadering met Kerstmis niet voor terugzetting in aanmerking komen, mogen aan het eindexamen deelnemen.

E. Regeling van de beoordeling

1. Als grondbeginsel, in het bijzonder bij het hoofdvak mijnbouwkunde, waarbij door 1 tot 5 ver-

schillende docenten schriftelijk en mondeling geëxamineerd wordt, wordt aangenomen, dat het cijfer voor het schriftelijk examen het voornaamste is, waarbij zowel het rapport- als het mondeling eind-examencijfer als correctie gebruikt wordt. Voor de vakken mijnmeten, mijnplannen tekenen en mijnbouwkundige machines en werktuigbouwkundig tekenen wordt één mondeling examen afgenomen.

2. Bij het schriftelijk resultaat kan men met halve en kwartcijfers waarderen; het eindresultaat wordt uitsluitend door gehele cijfers weergegeven.

3. Voor afwijzing van examinandi wordt als grondslag aangenomen: „onvoldoende” in mijnbouwkunde, „onvoldoende” in de vakken mijnmeten en mijnbouwkundige machines, of drie „onvoldoenden” in de andere vakken.

F. Onvoorzien

1. In gevallen waarin dit reglement niet voorziet, beslist de lerarenvergadering onder voorzitterschap van de directeur. De indeling van de examenvakken blijft steeds aangepast aan het ten tijde van het eindexamen geldende, door de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen goedgekeurde leerplan.

Dit reglement, hetwelk kan worden aangehaald als: Eindexamenreglement Mijnschool 1949, zou voor het eerst worden toegepast bij de in 1949 af te nemen eind-examens.

De beschikking is opgenomen in de *Ned. Stsert.* van 19 Januari 1949, no 15.

VASTSTELLING EINDEXAMENREGLEMENT MIDDELBARE TEXTIELSCHOOL TE TILBURG

Bij Ministeriële beschikking van 3 Juni 1949, afd. N.O. III, no 2551 I, is vastgesteld een reglement voor de eindexamens der middelbare textielschool te Tilburg. Dit reglement vindt men hieronder afgedrukt.

Reglement voor de eindexamens van de ingevolge de Nijverheidsonderwijswet gesubsidieerde middelbare textielschool met 4-jarige cursus te Tilburg

A. Algemeen bepalingen

1. Het eindexamen bestaat uit een schriftelijk, een praktisch en een mondeling gedeelte.
2. In elk examenlokaal zijn gedurende het schriftelijk en het praktisch gedeelte ten minste twee surveillanten aanwezig.
3. Bij het gehele examen mogen de examinandi slechts papier gebruiken, hetwelk door de directeur of door een door hem aan te wijzen persoon gewaarmerkt is, terwijl voor ieder examenvak het te gebruiken papier anders wordt gewaarmerkt.
4. Uitgezonderd de examenopgaven mogen de examinandi geen van de verstrekte papieren medenemen.
5. In de examenlokalen mogen de examinandi niet met elkaar spreken, noch werk van elkaar bekijken, noch iets van elkaar lenen, behoudens de uitzondering, genoemd onder B II a 3.
6. Tijdens het examen mag geen examinandus onbewaakt het examenlokaal verlaten.
7. Elke fraude of poging tot fraude heeft voor de schuldige examinandus ontzegging van de toegang tot het verdere examen tot gevolg.

B. Omschrijving van de examens

I. Het schriftelijk gedeelte

a. Bijzondere regelen

1. De examinandi mogen slechts de noodzakelijke schrijf- en tekenbenodigdheden en een rekenliniaal of rekenschijf in het examenlokaal meebrengen. Het gebruiken van logarithmentafels enz. kan door de directeur worden toegestaan, mits die tafels daags vóór het examen in het betreffende leervak bij de directeur of bij een door hem aan te wijzen persoon zijn ingeleverd.
2. Voor elk examenvak is 1 uur 40 minuten beschikbaar, behalve voor de vakken kennis van textiel-waren en weefselontleden, voor welke vakken elk 3 uren en 30 minuten beschikbaar worden gesteld.

N I J V E R H E I D S O N D E R W I J S

b. Indeling van de examenvakken

Nummer examen-vak	Examenvak	Nummer examen-vak	Examenvak
	Voor de afdeling <i>Spinnen en Weven</i> :		Voor de afdeling <i>Appreteren en Verven</i> :
1	Maatschappijleer	1	Maatschappijleer
2	Bedrijfsleer	2	Bedrijfsleer
3	Bedrijfspsychologie	3	Bedrijfspsychologie
4	Sociale wetgeving	4	Sociale wetgeving
5	Kennis van textielgrondstoffen	5	Kennis van textielgrondstoffen
6	Kennis van textielwaren	6	Kennis van textielwaren
7	Technologie spinnen	7	Calculatie
8	Calculatie	8	Technologie appreteren
9	Technologie weven	9	Analytische scheikunde
10	Bindingsleer	10	Chemische technologie
11	Fabrieksbouw en installaties	11	Theorie verven
12	Weefselontleden	12	Fabrieksbouw en installaties
		13	Weefselontleden

II. *Het practisch gedeelte*

a. Bijzondere regelen

1. Bij het „ontwerpen” mogen de examinaandi boeken en andere bronnen raadplegen, voorzover de directeur dat toestaat.
2. De berekeningen, met inbegrip van het kladpapier, moeten op de plaats van de examinandus blijven tot het tijdstip van inlevering.
3. Slechts wanneer de examens in laboratoria groepsgewijze plaatsvinden, is het onder A 4 bepaalde niet van toepassing.
4. De duur van het practisch gedeelte van het examen voor ieder examenvak bedraagt 3 uren 30 minuten.

b. Indeling van de examenvakken

Nummer examen-vak	Examenvak	Nummer examen-vak	Examenvak
13	Voor de afdeling <i>Spinnen en Weven</i> : Mechanisch-technologische onderzoekingen	14 15 16	Voor de afdeling <i>Appreteren en Verven</i> : Practische scheikunde Practisch verven Mechanisch-technologische onderzoekingen

III. *Het mondeling gedeelte*

a. Bijzondere regelen

1. De mondelinge examens worden afgenomen door een examinator in tegenwoordigheid van een assessor.
2. Voor elk mondeling examen wordt per examinandus 15 minuten uitgetrokken.
3. De directeur verleent vrijstelling van het mondeling examen voor enig examenvak aan hen, die bij het schriftelijk examen in dat vak ten minste het cijfer 7 hebben behaald.

NIJVERHEIDSONDERWIJS

b. Indeling van de examenvakken

Nummer examenvak	Examenvak	Nummer examenvak	Examenvak
	Voor de afdeling <i>Spinnen en Weven</i> :		Voor de afdeling <i>Appreteren en Verven</i> :
1	Maatschappijleer	1	Maatschappijleer
2	Bedrijfsleer	2	Bedrijfsleer
3	Bedrijfspsychologie	3	Bedrijfspsychologie
4	Sociale wetgeving	4	Sociale wetgeving
5	Kennis van textielgrondstoffen	5	Kennis van textielgrondstoffen
6	Kennis van textielwaren	6	Kennis van textielwaren
7	Technologie spinnen	8	Technologie appreteren
9	Technologie weven	9	Analytische scheikunde
11	Fabrieksbouw en installaties	10	Chemische technologie
		11	Theorie verven
		12	Fabrieksbouw en installaties

C. Invloed van de prestaties van de examinandi gedurende de opleiding aan de middelbare textielschool te Tilburg op de uitslag van het eindexamen

1. Op de puntenlijsten voor het eindexamen worden voor de hierna genoemde leervakken cijfers ingevuld, welke de waardering uitdrukken van de prestaties in deze leervakken gedurende het laatste studiejaar.

Dit geldt voor de vakken van de

afdeling *Spinnen en Weven*:

- Practisch spinnen
- Practisch weven
- Dessineren
- Machinetekenen

afdeling *Appreteren en Verven*:

- Practisch spinnen
- Practisch weven
- Practisch appreteren
- Machinetekenen

2. Bij de beslissing omtrent het al of niet toekennen van het eindgetuigschrift wordt rekening gehouden met de overige rapportcijfers van het laatste studiejaar.

D. Regeling van de toelating tot het eindexamen

Leerlingen van het laatste studiejaar, die voor meer dan vier van de onder *BIb* genoemde leervakken het cijfer 5 of minder dan 5 op hun laatste schoolrapport behaalden, mogen niet aan het eindexamen deelnemen, tenzij de vergadering van directeur en leraren het tegendeel beslist.

Dit reglement zou voor het eerst worden toegepast bij de in 1949 af te nemen eindexamens van bovengenoemde school.

ONTBINDING COMMISSIE VAN ONDERZOEK VOOR HET LAGER NIJVERHEIDSONDERWIJS VOOR JONGENS

Bovengenoemde commissie, ingesteld bij Ministeriële beschikking van 22 April 1947, no 3914, afd. N.O.¹⁾, werd, na uitbrenging van haar rapport aan de Minister²⁾, bij beschikking van 14 April 1949, no 19283, afd. N.O. I, ontbonden onder dankzegging aan de voorzitter en de leden voor de door hen als zodanig bewezen

¹⁾ Zie Onderwijsverslag 1947, blz. 90/92.

²⁾ Dit rapport, hetwelk werd uitgebracht op 1 December 1948, is verschenen bij het Staatsdrukkerij- en Uitgeverijbedrijf te 's-Gravenhage.

diensten. Deze beschikking werd opgenomen in de *Ned. Stsert.* van 25 April 1949, no 79. Onder gelijke dagtekening, no 19282, afd. N.O. I, richtte de Minister tot de voorzitter en de leden der commissie een schrijven van de navolgende inhoud:

Van de inhoud van het door Uw Commissie aan mij uitgebrachte rapport heb ik met belangstelling kennisgenomen.

Ik waardeer het bijzonder, dat Gij naast Uw reeds drukke werkring de U door mijn ambtsvoorganger gegeven opdracht hebt willen aanvaarden en in gezamenlijke arbeid dit resultaat hebt bereikt. Het is mij bekend, dat daarvoor veel van Uw tijd en werkkraft is gevegd.

Bij de plannen voor vernieuwing van het lager nijverheidsonderwijs voor jongens zal het rapport een waardevolle leidraad zijn.

Gaarne zeg ik U dank voor de door U ten opzichte van de toekomst van het nijverheidsonderwijs en in het bijzonder voor de vakopleiding bewezen diensten.

INSTELLING COMMISSIE VOOR HET LAGER NIJVERHEIDSONDERWIJS VOOR JONGENS

Bij Ministeriële beschikking van 3 Maart 1949, no 13633, afd. N.O., werd, gelet op het rapport der bovenbedoelde commissie, ingesteld een Commissie voor het lager nijverheidsonderwijs voor jongens. Aan deze commissie werd opgedragen:

- a. het doen van voorstellen met betrekking tot de uitvoering van het aan de ambachtsschool te verbinden voorbereidende leerjaar;
 - b. het samenstellen van leerplannen voor dit leerjaar;
 - c. het aangeven van de wijze waarop, gedurende hun leertijd, de selectie van de leerlingen die het voorbereidende leerjaar volgen, moet plaatshebben;
 - d. het opbouwen van een methodiek voor dit onderwijs en in samenhang daarmee het doen van voorstellen op het gebied van de didactiek en paedagogiek;
 - e. het geven van richtlijnen voor de scholing en herscholing van de leraren die reeds bij het nijverheidsonderwijs werkzaam zijn;
 - f. het nagaan van de wijze waarop verbetering kan worden gebracht in de opleiding van de leraren voor het nijverheidsonderwijs, in het bijzonder op het gebied van de methodiek en didactiek;
 - g. het ontwerpen van leerplannen voor de 2-jarige ambachtsschool en voor de nijverheidsavondschool;
 - h. in het algemeen het geven van leiding bij het invoeren van de nieuwe onderwijsmethode en bij het uitvoeren van maatregelen op het gebied van de vernieuwing van het nijverheidsonderwijs.
- Het zich verstaan met andere commissies of instanties, die haar van voorlichting kunnen dienen. Het halfjaarlijks uitbrengen van een verslag van haar werkzaamheden aan de Minister en hem overigens van advies te dienen over aan haar voor te leggen vragen betreffende het nijverheidsonderwijs.

In deze commissie werden benoemd:

tot *lid* en *voorzitter*: J. L. G. Faber, inspecteur van het nijverheidsonderwijs, te 's-Gravenhage;

tot *leden*: R. Ph. Hennequin, inspecteur van het nijverheidsonderwijs, te Eindhoven; C. de Galan, personeelschef van de K.L.M., te Badhoevedorp; W. Vijftig-schild, docent aan de R.-K. Universiteit, te Nijmegen; L. van der Zweep, inspecteur van het lager onderwijs, te Amsterdam.

Deze beschikking werd opgenomen in de *Ned. Stsert.* van 11 Maart 1949, no 50, terwijl o.m. een afschrift werd toegezonden aan de inspecteur-generaal en de inspecteurs van het nijverheidsonderwijs. Bij Ministeriële beschikking van 20 April 1949, no 19094/I, afd. N.O., werden als *leden* aan deze commissie toegevoegd: Th. W. Bastiaanse, directeur van de R.-K. ambachtsschool te Rotterdam; C. Brillman, adjunct-directeur van de ambachtsschool te Leiden; T. J. van Gelder,

directeur van de ambachtsschool te Sneek; W. de Groot, leraar aan de ambachtsschool te Zwolle; I. P. S. Nijst, directeur van de ambachtsschool te Maastricht; Ir. S. H. Stoffel, te Delft; J. H. van Uffelen, leraar aan de R.-K. ambachtsschool te Amsterdam; B. A. Veerman, adjunct-directeur van de ambachtsschool te Gouda; als *lid en secretaris*: B. J. W. Philippa, adjunct-directeur van de 2e ambachtsschool te 's-Gravenhage.

De beschikking werd opgenomen in de *Ned. Stsert.* van 27 April 1949, no 81; een afschrift ervan werd o.m. toegezonden aan de inspecteur-generaal en de inspecteurs van het nijverheidsonderwijs.

Naderhand werden bij Ministeriële beschikking (*Ned. Stsert.* van 27 Oct. 1949, no 210) aan de commissie nog als leden toegevoegd: W. Bordewijk te 's-Gravenhage en K. Suzenaar te Hilversum.

INSTELLING COMMISSIE INZAKE VOORSCHRIFTEN OMTRENT DE VOOR SCHIPPERS EN STUURLIEDEN VAN ZEEVISSERSVAARTUIGEN VAN BELANG ZIJNDE VAKKENNIS VAN ONDERWERPEN, WELKE GEEN VERBAND HOUDEN MET DE VAART VAN HET SCHIP EN DE VEILIGHEID VAN SCHIP EN OPVARENDEN

Bij gemeenschappelijke beschikking van de Ministers van Verkeer en Waterstaat, van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening d.d. 30 November 1948, no 163530/Z/140.140.18, afd. Zeemanszaken en Veiligheidsvoorschriften/31 December 1948, no 5717, afd. N. O. III, werd ingesteld een commissie, aan welke werd opgedragen:

a. te bestuderen of het nodig is voorschriften te geven omtrent de voor schippers en stuurlieden van zeevissersvaartuigen van belang zijnde vakkennis van onderwerpen, welke geen verband houden met de vaart van het schip en de veiligheid van schip en opvarenden;

b. indien zodanige noodzakelijkheid aanwezig blijkt te zijn, tevens te onderzoeken of voor de sub *a* bedoelde vakkennis al dan niet vrijwillig te behalen diploma's dienen te worden ingesteld;

c. vervolgens na te gaan, welke de onderwerpen zijn waarvoor het bezit van een diploma nodig is, in hoeverre op deze onderwerpen dient te worden ingegaan en op welke wijze de daartoe vereiste kennis zal moeten worden verkregen.

In deze commissie werden benoemd:

tot *lid en voorzitter*:

P. S. van 't Haaff, inspecteur-generaal voor de scheepvaart, te 's-Gravenhage;

tot *leden*:

H. S. Drost, inspecteur der visserijen in het 1e district, te Scheveningen;

Dr. B. Havinga, directeur van het Rijksinstituut voor visserij-onderzoek te Amsterdam, wonende te Heemstede;

Ir. G. Hofstede, inspecteur-generaal van het nijverheidsonderwijs, te 's-Gravenhage;

Dr. H. A. H. Kranenburg, algemeen secretaris van de Redersvereniging voor de Nederlandse haringvisserij, te Scheveningen;

R. Laan, Sr., voorzitter van de Centrale bond van transportarbeiders, te Rotterdam;
 W. Polderman, inspecteur van het nijverheidsonderwijs, te 's-Gravenhage;
 Ir. W. Polderman, bestuurslid van de Vereniging van reders van vissersvaartuigen,
 te IJmuiden;
 H. Schuringa, inspecteur voor de scheepvaart, te 's-Gravenhage;

tot *secretaris*:

E. Sonnega, hoofdambtenaar van administratie bij de hoofdinspectie voor de
 scheepvaart, te 's-Gravenhage.

De beschikking is opgenomen in de *Ned. Stsrt.* van 20 Januari 1949, no 14.

ONTBINDING COMMISSIE KUNSTNIJVERHEIDSONDERWIJS

Bij Ministeriële beschikking van 7 Mei 1949, no 2255, afd. N.O. III, is de Commissie van advies inzake het kunstnijverheidsonderwijs, ingesteld bij Ministeriële beschikking van 28 Juni 1946, no 9141, afd. N.O. ¹⁾, ontbonden onder dankzegging aan de voorzitter en de leden voor de door hen als zodanig bewezen diensten. De beschikking is opgenomen in de *Ned. Stsrt.* van 13 Mei 1949, no 93.

BROCHURE „NEDERLAND INDUSTRIALISEERT”

Bovengenoemde vanwege het Ministerie van Economische Zaken uitgegeven brochure, welke op populaire wijze de inhoud weergeeft van de „Nota inzake de industrialisatie van Nederland”, die op 24 September 1949 door de Minister van Economische Zaken aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal werd aangeboden, zond de Minister bij schrijven van 25 November 1949, no A 35 000, afd. N. O., aan de besturen van de ingevolge de Nijverheidsonderwijswet gesubsidieerde nijverheidsdag- en -avondscolen voor jongens en aan de gemeenten welke zodanige scholen in stand houden, met het verzoek bij voorkomende gelegenheden tijdens de lessen aan de leerlingen een en ander over de inhoud van deze brochure te vertellen.

SCHEMA VAN DE OPLEIDINGEN AAN VAN RIJKSWEGE GESUBSIDIEERDE NIJVERHEIDSSCHOLEN EN -CURSUSSEN VOOR JONGENS

Op blz. 98/108 vindt men afgedrukt een schema van de opleidingen aan de van Rijkswegen gesubsidieerde nijverheidsscholen en -cursussen voor jongens ²⁾.

¹⁾ Zie Onderwijsverslag 1944—1946, blz. 441.

²⁾ Samengesteld door het Centraal Bureau voor de Statistiek, afdeling Culturele Statistiek.

SCHEMA VAN DE OPLEIDINGEN AAN DE VAN RIJKSWEGE GESUBSIDIEERDE NIJVERHEIDSSCHOLEN EN
-CURSUSSEN VOOR JONGENS

Opleiding	Voorwaarden van toelating	Duur van de opleiding	Nadere bijzonderheden
<p><i>Dagambachtsscholen</i></p> <p>Vakrichtingen: Timmerman, carrosseriebouwer, wagenmaker, meubelmaker, metselaar, smeddoor, schilder, koper-, lood-, zinkbewerker, fitter, smid, vuur-, plaat-, bankwerker, machinebankwerker, draaier, frezer, scheepsmaker, vormer, giter, ijwiel-, motorrijwiel-, automobiel-hersteller, electricien, fijnbankwerker, modelmaker, goud-, zilverbewerker, typograaf, kleermaker, schoenmaker, bakker, textielbewerker, rietvlachter, kellenr, kok, aardewerker</p>	6 leerjaren lagere school	2 jaren met de mogelijkheid van een 3e jaar, 38½ uur per week	Internaten te Maarn, Flee en Heythuysen: 3 jaar te Groningen en St. Michielsgestel: 4 jaar
<p><i>Dagambachtsscholen voor jongens</i></p> <p>Vakrichtingen: Textielbewerker, typograaf, lithograaf, chemograaf, steendrukker, boekbinder, boekvergulder, kleermaker, schoenmaker, banketbakker, slager, reproductiekenaar, foto- graaf, winkelpersoneel</p>	6 leerjaren lagere school	textielbewerker: 1 of 2 jaar grafische vakken, schilder, kleermaker, schoenmaker: 3 jaar banketbakker: 2 jaar slager: 3 maanden	textielbewerker resp. 38½, 37½ grafische vakken. 35 schilder 38½ kleermaker 36, 38½ schoenmaker 36, 38½ banketbakker 38½ slager 35 uur per week
<p><i>Dagambachtsscholen v. d. nijverheid</i> (art. 11, te lid, onder b, van de N.O.-wet)</p> <p>Hengelo (O), N.V. Gebr. Stork en Co</p>	7 klassen lagere school, niet meer leerplichtig	theoretische opl. 6 jaar 5—9 uur per week, tekenonderwijs 4 u. p.w. (Sept.—Mei); praktische opleiding 3 jaar in het bedrijf volgens het leerlingstelsel	voorbereit. klasse, 26 uur per week voor leerplichtige leerlingen

Amsterdam: meubelmakers, be-
narr. staaf.
4 jaar, oud-leerl. van ambacht-
6 leerjaren lagere school

NIJVERHEIDSONDERWIJS

<p>Amsterdam; meubelmakers, behangers, stoffeerders vakken: meubelmaken, behangen, stofferen</p>	<p>6 leerjaren lagere school</p>	<p>4 jaar, oud-leerl. van ambachtsschool 2 jaar</p>
<p>Amsterdam, H. de Keyerschool Vakrichtingen: scheepsmaalbewerker, -stimmerman, -beschieter, lasser, bankwerker, draaier, gereedschapmaker, plaatwerker, kopenslager, modelmaker</p>	<p>20 mogelijk eindiget. dagambachtsschool of mulo-diploma</p>	<p>leerpl. leerl. gehele week op school, niet-leerpl. leerlingen 1½ dag op dagschool en 3 avonden p.w. avondschoon; praktische opl. bij patroon of in werkplaats volgens leerlingsstelsel</p>
<p>Vlissingen, Gem. dagschool v. d. nijverheid Vakrichtingen: koper, lood, zinkbewerker, machinewerkwerker, scheepmaker, scheepsbeschieter, modelmaker, electricien</p>	<p>6 leerjaren lagere school, niet meer leerplichtig</p>	<p>theoretische opleiding 8 à 16 uur per week, 2, 3 of 4 jaar (verschillend voor leerlingen met of zonder getuigschrift, ambachtsschool en verschillend voor de vakken); praktische opleiding in werkplaatsen of bedrijven vlg. leerlingsstelsel</p>
<p>Eindhoven, Philips' jongensnijverheidsschool Vakrichtingen: bankwerken, draaien, plaat-bankwerken, fitten, electriciensvak, glas-instrumentmaken</p>	<p>6 leerjaren lagere school</p>	<p>theoretische opleiding 4 jaar, 14 uur per week; praktische opleiding in de bedrijven</p>
<p>Best, Thomas Bat'a nijverheidsschool vak: matchinaal schoenmaken</p>	<p>6 jaren lagere school, 13 jaar</p>	<p>4 jaar (44 à 48 u. p.w.) 1e en 2e jaar 16 uur en 3e en 4e jaar 8 uur theoretisch onderwijs op school; praktisch onderwijs in het bedrijf</p>
		<p>Alle leerlingen zijn intern</p>

Opleiding	Voorwaarden van toelating	Duur van de opleiding	Nadere bijzonderheden
<p><i>Speciale cursussen</i> (verb. aan amb.scholen)</p> <p>vakrichtingen: schilder, metselaar, machinezetter, straatmaker, schoenmaker, <i>overstap-pon</i> en <i>American stroppege</i>, <i>avenen</i>, <i>wap-pon</i> en <i>stoppin</i>, horecabedrijf, maate-ritseleer, schoenmaken, electrici-ten (de cursieve vakken voor meisjes)</p>	<p>oudere leerlingen soms met eind- getuigschrift dagambachts- of dagvakschool v. jongens</p>	<p>schilder: 4 j.-26 w. - 38½ u. metselaar: 4 j.-26 w. - 38½ u. mach. zetter: 1 j. - 26 w. - 38½ u. straatm.: 3 j. - 52 w. - 7 u. schoenm.: 1 j. - 52 w. - 7 u. noppin en stoppen: 1 j. - 26 w. - 35½ u. overstoppen: 1 j. - 26 w. - 1½ u. werven: 1 j. - 13 w. - 38½ u. horeca: 4 j. - 52 w. - 6½ u. maatschoenmaken: 1 j. - 52 w. - 6 u. electrici.: 2 j. - 26 w. - 1 u.</p>	<p>aan de avondschoolen wordt veelal de theoretische opleiding gevolgd door leerlingen van het leerling- stelsel</p>
<p><i>Avondjverberedtscholen voor jongens</i></p> <p>Aanvullend theoretisch onderwijs voor smeden, bankwerkers, metaal- draaiers, frezers, electriciens, in- strumentenmakers, timbankwerkers, tij- wiel-, motorrijwielbessellers, auto- monteurs, koper-, lood-, zinkbewer- kers, fitters, timmerlieden, meubel- makers, wagenmakers, schilders, met- selaars e.a. bouwvakarbeiders</p> <p>Practisch onderwijs alleen als de cur- sus verhouden is aan een dagam- bachtsschool</p>	<p>niet meer leerplichtig, voldoend bezitters van een eindgetuig- schrift eener ambachtsschool wor- den toegelaten tot hogere (4e) klasse</p>	<p>normale opleiding duurt 5 jaar gedurende 26 weken per jaar en 10 uur per week; speciale vakken en cursussen ge- durende 26 weken per jaar; het aantal jaren is verschillend cursussen voor opleiding tot examens Boving, V.E.V., Remco, Gawafo, N.V.L., V.V.A., vervolgcursussen na de 5-jarige opleiding</p>	<p>behalve voor toelating tot een mis leiden sommige cursussen ook op voor toelating tot scholen voor scheepswerktuigkundige (afd. A.M en B.M), voor de Lichte-vaart-technische school te s-Gr-</p>
<p><i>Cursussen voor voor-bereidend middelbaar technisch onderwijs</i> (v.m.t.o.)</p> <p>vakken: wiskunde, natuurkunde, Ned.-taal, aardrijkskunde, mechanica, geschiedenis</p>	<p>als regel eindgetuigschrift dag- ambachts- of avondjverbereds- school en goede studieaanleg</p>	<p>1 à 2 jaar gedurende 7½ à 9 uur per week (± 9 mind. per jaar)</p>	

vaart-technische school te 's-Gravenhage, de middelbare textiel-school te Tilburg, de middelbare vakschool voor de leder- en schoenindustrie te Waalwijk, de opleidingen tot leerkracht bij het n.o. enz.

<p>Scholen voor uitgebreid lager vijfverheids- onderwijs</p>	<p>Apeldoorn, autotechnische school</p>	<p>mulo A of B, overgang naar 4e klasse vhmio; eindgeruigsschrift dagambachtsschool + vhmio-cursus of toelatingsexamen; tot de 2e klasse de bezitters van een diploma hbs B of gymm. β</p>	<p>4 jaar, 52 weken, 58½ u.p.w. 3e jaar is praktijkjaar</p>	
<p>Utrecht, school v. d. grafische vakken patroonsoepiding typografie</p>	<p>Mulo B of overgang naar 4e klasse vhmio</p>	<p>3 jaar, 52 weken, ruim 55 u.p.w.</p>	<p>3 jaar, 52 weken, ruim 55 u.p.w.</p>	
<p>Amsterdam, grafische school alg. grafische opleiding</p>	<p>mulo B of overgang naar 4e klasse vhmio</p>	<p>3 jaar, 52 weken, 55 u. p.w.</p>	<p>3 jaar, 52 weken, 55 u. p.w.</p>	
<p>Amsterdam, H. de Keyersschool voor ulho bouwkunde, werktuigbouwkunde, vliegtuiginstrumentmaker</p>	<p>mulo B of 3e klasse vhmio zonder toelatingsexamen, anderen na toelatingsexamen, leeftijd 15 jaar</p>	<p>2 jaar, 52 weken, 56½ u. p.w.</p>	<p>2 jaar, 52 weken, 56½ u. p.w.</p>	
<p>Amsterdam, electrotechnische school electrotechniek, laboratorium-assistent</p>	<p>Gelijk toelatingseisen voor hbs</p>	<p>3 jaar, 52 weken, 55½ of 37 u. p.w.</p>	<p>3 jaar, 52 weken, 55½ of 37 u. p.w.</p>	<p>bevorderden naar de 5e klasse 4 weken praktisch werk</p>
<p>Leiden, instrumentmakersschool instrumentmaken, glasslippen, opticien</p>	<p>eindger. ambachtsschool en toelatingsexamen (voor opticien mulo B of 3 jaar vhmio)</p>	<p>5 jaar, 52 weken, 45 u. p.w. opticien 3 jaar, 38½ u. p.w.</p>	<p>5 jaar, 52 weken, 45 u. p.w. opticien 3 jaar, 38½ u. p.w.</p>	<p>het 2e jaar wordt in de praktijk doorgebracht</p>
<p>Schoonhoven, Rijksvak- en kunstnijverheidsschool voor goud- en zilversmeden en horlogemakers</p>	<p>na toelatingsexamen met gedeeltelijke vrijstellingen voor mulo B, overgang naar 4e klasse hbs of getuigschrift ambachtsschool</p>	<p>3 jaar, 52 weken, 38½ u. p.w.</p>	<p>3 jaar, 52 weken, 38½ u. p.w.</p>	

NIJVERHEIDSONDERWIJS

Opleiding	Voorwaarden van toelating	Duur van de opleiding	Nadere bijzonderheden
<p><i>Curriculum voor uitgebreid lager nijverheidsonderwijs</i></p> <p>vakrichtingen: o.a. bouwkunde, werktuigbouwkunde, electrotechniek, textielbewerking, scheepsbouwkunde, meubel- en handteekenen, goud-, zilvermeden, horlogemaken, graveren</p>	<p>als regel eindgetuigschrift, dagambachtsschool of avondnijverheidsschool, ook personen 16 jaar en onder na een toelatingsexamen</p>	<p>zeer uiteenlopend: 1, 2, 3, 4 of 5 jaar, 26, 30, 31, 39, 43 weken p.w., 5, 7½, 10, 12½ uur p.w.</p>	
<p><i>Middelbaar technische dag-schoolen (1912-14)</i></p> <p>vakrichtingen: wug- en waterbouwkunde, werktuigbouwkunde, electrotechniek, scheepsbouwkunde, vliegtuigbouwkunde, chemische techniek, fysieke techniek, mechanische technologie, economische bedrijfsstechniek</p>	<p>voor o.th.o.: mulo B, bewijs van overgang naar de 4e klasse hbs B of A of naar de 1e klasse gymnasium; voor o.p.r.o. na een toelatingsexamen; tot de 2e (ster-)klasse: bezitters van diploma hbs B 5-j.c. of gymnasium β</p>	<p>3 schooljaren van 32 weken, ± 40 lestijden van 50 min. per week, na het 2e studiejaar één jaar in de practijk</p>	<p>Afdeling economische bedrijfsstechniek, „Kopcursus” op bestaande middelbare technische opleidingen of gedeeltelijke opleidingen. Toelating: 1. bezit van een eindgetuigschrift van een door het Rijk gesubsidieerde mts, de Hogere Textielschool te Enschede of de middelbare textielschool te Tilburg of 2. bezit van een eindexamen hbs B, gymnasium β of hbs A plus toelating tot het 4e jaar van een door het Rijk gesubsidieerde mts. Naast deze „kopcursus” komt voor een „sterklasse economische bedrijfsstechniek”. Tot deze klasse worden toegelaten leerlingen met eindexamen hbs A of B of gymnasium α of β. Na het doorlopen van deze sterklasse volgt het practijkjaar en daarna het 4e studiejaar</p>
<p><i>Overige middelbaar nijverheids-schoolen</i></p> <p>Enschede, Hogere Textielschool oppl. voor spinnen en weven, triestage; amsterd., bleken en verzen; tot het 2e studiejaar bezitters van 10 minuten per week</p>	<p>mulo B, overgang naar 4e klasse hbs B</p>	<p>4 jaren, waarvan 1 practisch jaar, 52 weken, 42—45 lestijden van 10 minuten per week</p>	<p>het eerste studiejaar en de eerste helft van het 2e studiejaar geven een algemeen en textieltechnisch</p>

NIJVERHEIDSONDERWIJS

<p>Amsterdam, avondcursus voor electrotechnisch opzichter in het gebouw van de m/s „Amsterdam“</p>	<p>tot het 2e studiejaar bezitters van eindexamen hbs B 5-j.c. of gymnasium β</p>	<p>50 minuten per week</p>	<p>een algemeene en textieltechnische onderbouw; daarna splicing in de 3 vakrichtingen: spinnen en weven; apprètereren, bleken en verven; tricouage; de opleiding tot manufacturier duurt 1 jaar (52 weken à 41 uur per week)</p>
<p>Amsterdam, avondcursus voor electrotechnisch opzichter in het gebouw van de m/s „Amsterdam“</p>	<p>Mulo B, overgang naar 4e klasse hbs B, electrotechnische school, en na toelatingsexamen voor o.p.r.o. met eindiget. ambachtsschool</p>	<p>3 jaar, 41 weken, 17 lestijden van 50 minuten per week</p>	<p>overdag practisch werkzaam</p>
<p>Rotterdam, middelbare technische avondschool vakrichtingen: bouw-kunde, weg- en waterbouwkunde, werktuigbouwkunde, electrotechniek, scheepsbouwkunde</p>	<p>na toelatingsexamen voor hen die een vmo-cursus hebben gevolgd; na een aanvullend examen voor hen die in het bezit zijn van mulo B of overgangsbewijs naar 4e klasse hbs B of gym. β</p>	<p>idem</p>	<p>idem</p>
<p>Tilburg, middelbare textielschool</p>	<p>Mulo B, bewijs van overgang naar 4e klasse hbs B of 3e klasse gymnasium β en voor o.p.r.o. na toelatingsexamen</p>	<p>4 jaar, 52 weken, 44 lestijden van 50 minuten per week, w.o. 1 practisch jaar</p>	<p>1e studiejaar: alg. ond. 2e studiejaar: alg. textielonderwijs; 3e studiejaar in de practijk; 4e studiejaar: spinnen en weven of apprètereren en verven; manufacturierscursus van $\frac{1}{2}$ jaar met 44 lestijden van 50 minuten per week</p>
<p>Heerlen, Mijsnchool (2e, 3e en 4e leerjaar)</p>	<p>ten minste 1 jaar ondergrondse werkzaam, 18 jaar, toelatingsexamen voor hen die geen diploma mulo B, hbs B, gymnasium β of m/s bezitten; bezitters van deze eindexamen kunnen in het 2e jaar worden geplaatst</p>	<p>3 jaar na 1 voorbereidend jaar, 52 weken, 2e leerjaar 2 dagen p.w. 3e en 4e leerjaar 3 dagen p.w.</p>	<p>de dagen waarop geen onderwijs aan de school wordt gegeven, worden in de mijnen doorgebracht; de aanwijzing van de leerlingen geschiedt door de mijn-directies</p>
<p>Heerlen, cursus werkmeestersopleiding (verbonden aan m/s)</p>	<p>diploma ambachtsschool met 4 jaar practijk en een cursus voor vmo, leeftijd min. 21 jaar</p>	<p>4 jaren, 52 weken, 24 lestijden van 50 minuten per week (in de middag)</p>	<p>'s morgens werkzaam in de bedrijven, toelating om de 2 jaar; de aanwijzing van de leerlingen geschiedt vnl. door de mijn-directies.</p>
<p>Waalwijk, dagschool voor de leerling en schoenindustrie</p>	<p>tot het 2e studiejaar ongevveerd als middelbare textielschool te Tilburg</p>	<p>2 jaar, 44 lestijden van 50 minuten per week</p>	<p>Geopend: 1 September 1949</p>

Opleiding	Voorwaarden van toelating	Duur van de opleiding	Nadere bijzonderheden
<p>Opleidingen tot herkecht bij het lager n.o. voor jongens</p>	<p>bewijs van algemene ontwikkeling, zoals omschreven in bevoegdheidsbesluit N.O.; voor de lagere cijferakten in het algemeen diploma mulo B of 3 jaren hbs, voor de lagere letterakten in het algemeen diploma mulo A met wiskunde; zeer vele andere getuigschriften welke als bewijs kunnen gelden van algemene ontwikkeling</p>	<p>speciale cursussen, 3 à 4 jaar, ± 40 weken, ± 8 lesduren van 30 minuten p.w.; de lessen worden gegeven op Woensdagavond en Zaterdagmiddag en -avond</p>	<p>als bijzondere eis wordt een praktische werkzaamheid verlangd van 6 jaar na de 17-jarige leeftijd met uitzondering voor de akte N I, waarvoor alleen wordt geëist dat de gepuldigde de leeftijd van 20 jaren heeft bereikt</p>
<p>Kunst- en kunstnijverheidsonderwijs</p> <p>afdelingen: rekenen en schilderen en beeldhouwen, publiciteit (teelme), decoratieve en nijverheidskunst, coöruwkunde, binnenhuiskunst, edelsmeden, cennidek, opleiding voor lagere en middelbare tekemakten</p>	<p>geen bindende regeling; veelal worden voor de verschillende richtingen toelatingsexamens afgenomen, waarvan de bezitters van een diploma mulo of 5-j. hbs zijn vrijgesteld; voor de avondcursussen moet voldoende lager onderwijs zijn genoten; de leeftijd bij toelating is verschillend</p>	<p>dagopleiding varieert van 3—5 jaar, 52 weken, 30—40 lesduren van 30 minuten p.w.; avondopleiding varieert van 4—5 jaar, 26 weken, 12—15 lesduren van 30 minuten per week; opleiding voor akten varieert van 3—5 jaar</p>	<p>soms speciale cursussen op Woensdag- en/of Zaterdagmiddag voor leerlingen van andere scholen enz.</p>
<p>Voortgezet en lager bouwkunstonder-richt</p> <p>Voortgezet bouwkunstonderricht</p> <p>Hoger bouwkunstonderricht</p>	<p>in het algemeen eindgetuigschrift van een mis (bouwkunde)</p> <p>diploma voortgezet bouwkunstonderricht</p>	<p>3 jaren</p> <p>2 jaren</p>	

Zwaarstijden (voldoende nijverheidsbewijs)

Zeevaartopleiding (middeelbaar nijverheidsonderwijs)

<p>opleiding van stuurlieden (A.S., B.S., 3e stuurman, ze en 1e stuurman grote handelsvaart, stuurman kleine handelsvaart, radiotelegrafist, -telefonist)</p>	<p>1. B.S., 2-j.c. dipl. mulo B of overgang naar 4e klasse hbs A of B of 5e klasse gymn.; B.S., 1-j.c.: dipl. hbs B of gymnasium β</p> <p>2. A.S. 2-j.c.: mulo A of overgang naar 3e klasse hbs of 4e klasse gymn.</p> <p>3. 3e stuurman: zonder A.S. of B.S. een voorbereidende cursus; met A.S. of B.S. + 1 jaar practisch werk als stuurmansopleiding</p> <p>4. ze stuurman: dipl. 3e stuurman + 2 jaar vaartijd als wachtdoend stuurman</p> <p>5. 1e stuurman: dipl. ze stuurman + 2 jaar vaartijd als zelfstandig wachtdoend stuurman</p> <p>6. stuurman kleine handelsvaart: na 14e jaar een 3-jarige dekdienst a/b van zeeschepen</p> <p>7. stuurman beperkte K.H.V.: als voren</p> <p>8. stuurman grote sleepvaart: als 4 met 2 jaar dekdienst op sleepboten</p> <p>9. stuurman kustsleepvaart: 2 jaar dekdienst op sleepboten</p> <p>10. radiotelegrafist: dipl. mulo B of overgang naar 4e klasse hbs B of eindget. A.S. of B.S. of diploma 3e stuurman G.H.V. of dipl. stuurman grote sleepvaart</p> <p>11. radiotelegrafist luchtvaart: als bij 10</p> <p>12. scheepsradiotelefonist: voldoend lager onderwijs</p>	<p>B.S.: 2-jarige dagcursus of 1-jarige dagcursus (alleen te Amsterdam)</p> <p>A.S.: 2-jarige dagcursus</p> <p>voorb. cursus 3e stuurman: 10—24 maanden</p> <p>3e stuurman: 4 à 8 mnd.</p> <p>ze stuurman: ca. 4 mnd.</p> <p>1e stuurman: ca. 4 mnd.</p> <p>stuurman K.H.V.: 6—18 mnd.</p> <p>stuurman bep. K.H.V.: 6 mnd.</p> <p>stuurman grote sleepvaart: ca. 4 mnd.</p> <p>stuurman kustsleepvaart: ca. 6 mnd.</p> <p>2 j. dagcursus of 2 jaar een voorbereidende avondcursus en daarna 2e klasse van de dagcursus</p> <p>ca. 4 mnd.</p>	<p>1-jarige cursus alleen met einddiploma hbs B of gymnasium β</p> <p>in de loop van het 2e jaar examen voor certificaat 2e klasse en aan het eind van het 2e jaar voor certificaat 1e klasse</p>
---	---	--	--

NIJVERHEIDSONDERWIJS

Opleiding	Voorwaarden van toelating.	Duur van de opleiding	Nadere bijzonderheden
<p><i>Scholen voor scheepswerktuigkundige</i> opleiding voor het voortlopig diploma (V.D.), B.M., A.M., dipl. A, B, I, B II, C I, C II als scheepswerktuigkundige, motordrijver (De scholen voor scheepswerktuigkundige behoren tot het middelbaar nijverheidsonderwijs. De 2-jarige dagcursussen voor het V.D. te Apeldoorn, Brille, Middelburg, Nijmegen, Scherpeningen, Strand en Zwolle behoren tot het uitgebreid lager nijverheidsonderwijs. Dergelijke cursussen zijn niet verbonden aan de scholen voor scheepswerktuigkundige. Ook de V.D.-avondcursussen behoren tot het u.l.n.o.)</p>	<p>1. B.M.: o.th.o.: diploma mulo B of overgang naar 4e klasse hbs A of B of 5e Klasse gym.; o.p.r.o.: eindget. ambachtsschool (metaalvakken) + toelatingsexamen 2. A.M.: o.th.o.: diploma mulo A of overgang naar de 3e klasse hbs of 4e Klasse gymnastium; o.p.r.o.: eindget. ambachtsschool (metaalvakken) + toelatingsexamen 3. V.D.: o.th.o.: dipl. mulo A of overgang naar 3e klasse hbs of toelatingsexamen; o.p.r.o.: eindgetuigedschrift ambachtsschool (metaalvakken) of toelatingsexamen 4. V.D.: eindgetuigedschrift van een ambachtsschool of 1 jaar fabriekspraktijk + 2 jaar avondnijverheidsschool en soms toelatingsexamen 5. dipl. A: het V.D. of A.D. en 1 jaar vaartijd als machinist 6. dipl. B, te gedeelte: dipl. A; dipl. B ze gedeelte: 2 jaar zelfstandig dienstdoend scheepswerktuigkundige of 3 jaar scheepswerktuigkundige 7. dipl. C te gedeelte: dipl. B; dipl. C ze gedeelte: dipl. B en 2 jaar als te machinist of 3 jaar als zelfstandig dienstdoend machinist 8. motordrijver; ambachtsschool (metaalvakken) of voortlopig diploma</p>	<p>2-jarige dagcursus 2-jarige dagcursus 2-jarige dagcursus 3-jarige avondcursus (5 x 8 maanden) ca. 5½ maand (na B.M. 4 maanden) ca. 5½ maand (beide delen 9 mnd. voor hen die avondcursus of cursus voor V.D. volgden) ca. 5½ maand (na B.M. 4 maanden) ca. 5½ maand</p>	<p>met eindgetuigedschrift B.M. en 1 jaar vaartijd of ander praktisch werk in fabriek kan een diploma A.D. ingevolge de Zee-diplomawet (assistent-scheepswerktuigkundige) worden uitgereikt door de commissie v. d. machinisten-examens met A.M. en 1 jaar vaartijd of fabriekspraktijk kan een voortlopig dipl. (V.D.) worden aangevraagd het diploma wordt na gunstig examen uitgereikt nadat 1 jaar praktisch is gewerkt in machine-fabriek of machinekamer bezitters B.M. zijn vrijgesteld van te gedeelte</p>

NIJVERHEIDSONDERWIJS

<p>8. <i>motordrijver: ambachtsschool (metaalvakker) of voldoend glo + 1 jaar practijk als metaalbewerker</i></p>	<p>7 maanden (avondcursus), indien digcursus korter</p>	<p>diploma na 1 jaar diensttijd in de motorkamer van zeeschepen</p>
<p>Luchtvaart-technische school (middelhbaar nijverheidsonderwijs)</p>	<p>2-jarige digcursus</p>	<p>1. o.h.o. diploma nulo B of overgang naar 4e leerjaar ibs A of B, of 5e leerjaar gymnastium</p> <p>2. o.p.t.o. eindgetuigschrift ambachtsschool (smeden, bankwerkers, electriciens, instrumentmakers, motorrijtuigbouwlers) + toelatingsexamen of bewijs van toelating tot mis</p>
<p>Opleidingschepen voor matros</p>	<p>1 jaar aan boord van een schip (opleidings-schip)</p>	<p>voldoend glo, leeftijd 14 of 15 jaar</p>
<p>Zeevissersscholen</p> <p>opleidingen: stuurman, machinist, motordrijver, bestman, schiemanen, trawlbreien, Engelse taal, kaarpassen, radio-teleonist, ouder delpersoneel</p>	<p>1 jaar 6 maanden 6 maanden 6 maanden 6 maanden</p>	<p>soms voortopleiding van 1 jaar na 6 jaar glo</p> <p>1. stuurman: voldoend lager onderwijs</p> <p>2. aanvullingsdiploma stuurman zeevisvaart en kleine handelsvaart: stuurman + vaartijd</p> <p>3. machinist-stroker, machinist zeevisvaart: voldoend lager onderwijs + vaartijd</p> <p>4. motordrijver: voldoend lager onderwijs en 2 jaar dienst a/b van zeeschepen of zeevissersvaartuigen</p> <p>5. bestman: glo, werkzaam in het scheepvaart-of vissersbedrijf</p> <p>6. schieman: als bestman</p>

Opleiding	Voorwaarden van toelating	Duur van de opleiding	Nadere bijzonderheden
<i>Dagijverheidsscholen voor schippers</i>	<p>1. vooropleiding: 6 jaar lagere school 13-jaulge leeftijd</p> <p>2. examenopleiding: 4 jaar vaartijd en 20-jaarige leeftijd; gunstig luidende keuringsbewijzen</p>	<p>aan de 3 dagscholen: 2 jaar, 52 weken, 58 uur per week; theoretisch onderwijs wordt door vaartijd regelmatig onderbroken;</p> <p>te Rotterdam dagopleiding voor ouderen, 4 maad.</p>	<p>alle leerlingen van de 3 dagscholen zijn intern</p>
<i>Binnenvaartscholen</i> vooropleiding, opleiding voor examen schipper en machinist voor de binnenvaart	<p>zic; dagijverheidsscholen voor de schippers</p>	<p>aan de avondscholen: 2 jaar, 26 weken, 10 uur p.w.</p>	<p>ontregelmatig schoolbezoek, daar de leerlingen varen</p>
<i>Maatschappelijk werk</i> opleidingen: sociaal werker in de ruimste zin in bedrijven, bij Rijk en gemeente; beroeps-jeuglleider, kinderbescherming, enz.	<p>diploma gymnasium of hbs of daarmede gelijk te stellen opleiding; min. leeftijd 18 jaar</p>	<p>3 jaar, waarvan in de practijk van het werk 1 jaar</p>	<p>ook voor vrouwelijke leerlingen</p>

SCHEMA OPLEIDINGEN AAN VAN RIJKSWEGE GESUBSIDIEERDE NIJVERHEIDSSCHOLEN VOOR MEISJES

Bij Ministeriële beschikking van 27 October 1948, no 20044, afd. N.O., werd een nieuw schema vastgesteld van de opleidingen aan de van Rijkswegen gesubsidieerde nijverheidsscholen voor meisjes¹⁾. Van dit schema werden bij circulaire van 3 Februari 1949, no A 34561 II, afd. N.O. II, twee exemplaren toegezonden aan de besturen der door het Rijk gesubsidieerde nijverheidsscholen voor meisjes en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden. Eén exemplaar was bestemd voor de directrice der van het bestuur uitgaande school.

Opgemerkt zij, dat bij beschikking van 3 Februari 1949, no A 34561, afd. N.O. II, werd bepaald, dat de indeling van genoemde opleidingen in lager, uitgebreid lager en middelbaar nijverheidsonderwijs voor meisjes, zoals deze in het schema tot uitdrukking komt, geacht werd te zijn ingegaan op 1 Januari 1949.

INSTELLING COMMISSIE TOT BESTUDERING VAN GOEDE ONDERWIJSMETHODEN VOOR HET ALGEMEEN VORMEND NIJVERHEIDSONDERWIJS VOOR MEISJES

Bij Ministeriële beschikking van 25 November 1949, no 38177, afd. N.O. II, werd ingesteld een *Commissie tot bestudering van goede onderwijsmethoden voor het algemeen vormend nijverheidsonderwijs voor meisjes*. Aan deze commissie werd opgedragen:

- a. het voortzetten van het onderzoek op de punten, waar dit nodig is blijkens het studierapport van de Commissie tot voorbereiding van goede onderwijsmethoden voor het primaire nijverheidsonderwijs voor meisjes;
- b. het onderzoeken welke bijzondere eisen het voortgezet nijverheidsonderwijs voor meisjes stelt ten aanzien van het leerplan, de onderwijsmethoden en de leerkrachten;
- c. het geven van aanwijzingen voor de verbetering van de opleiding van leraressen bij het nijverheidsonderwijs voor meisjes;
- d. het geven van advies omtrent het invoeren van nieuwe onderwijsmethoden en in het algemeen omtrent het nemen van maatregelen in verband met de vernieuwing van dit onderwijs.

De voorzitter is gemachtigd, indien en voorzover hij dit in het belang van de uitvoering van de opdracht nodig acht,

- a. de commissie onder te verdelen in subcommissies;
- b. voorstellen te doen om andere personen dan degenen die lid zijn van de commissie, tijdelijk aan deze subcommissies toe te voegen;
- c. andere commissies, instanties en personen te horen.

Verder werd bepaald, dat de commissie na beëindiging van haar werkzaamheden aan de Minister rapport uitbrengt, terwijl het haar is toegestaan, indien zij dat wenselijk acht, omtrent bepaalde onderwerpen tussentijds rapport uit te brengen. In deze commissie werden benoemd:

- a. tot lid en voorzitter: Prof. Dr. Ph. Kohnstamm te Ermelo;
- b. tot lid en secretaresse: mej. M. M. A. Michels te 's-Gravenhage;
- c. tot lid en rapportrice: mej. C. Boele van Hensbroek te Neerlangbroek;

¹⁾ Zie onderwijsverslag 1948, blz. 88/91, waar het nieuwe schema is afgedrukt.

d. tot leden: mej. J. E. J. Hogenkamp te 's-Gravenhage; Prof. Dr. I. C. van Houte te Amstelveen; mej. J. J. Kolf te Zeist; mej. T. Kraan te 's-Gravenhage; mej. A. B. M. Molleman (Mère Lucrécia) te Posterholt; mej. J. P. Schieven te Deventer en mej. G. G. Smit te 's-Gravenhage.

Een afschrift van de beschikking, welke is opgenomen in de *Ned. Stcrt.* van 1 December 1949, no 235, werd o.m. toegezonden aan de inspecteur-generaal en de inspectrices van het nijverheidsonderwijs.

MAANDBLAD „WORDENDE WERELD”

In aansluiting op zijn algemene brief van 1 October 1948 deed de Minister bij circulaire van 20 Januari 1949, no A 173, afd. N. O., aan de directeuren (directrices) van de dagnijverheidsscholen een profexemplaar toekomen van het maandblad voor de Verenigde Naties „Wordende Wereld”. Dit blad was in de plaats gekomen van de in eerstgenoemde brief vermelde Nederlandse editie van de „United Nations Newsletter”.

In de circulaire werd voorts nog het volgende opgemerkt:

Het zal op prijs worden gesteld, indien U het blad onder de aandacht van de leerlingen wilt brengen. Wellicht leent de inhoud er zich toe daaraan een A.V.O.-les te wijden.

VRIJGEVEN OP NATIONALE FEESTDAG

In een daartoe strekkend schrijven, gedagtekend 26 April 1949, no 2256/I, afd. N.O., deelde de Minister aan de besturen der ingevolge de Nijverheids-
onderwijswet gesubsidieerde nijverheidsscholen mede goed te keuren, dat op de nationale feestdag, 5 Mei, na afloop van de voormiddagschooltijd vrijaf werd gegeven. De Minister voegde aan dit schrijven toe, dat deze vrije middag niet medegerekend behoeft te worden bij de vacantedagen volgens bijlage B van het Rechtspositiebesluit N. O. 1935, onder opmerking dat, indien voor de gemeentescholen ter plaatse een andere regeling gold, er zijnerzijds geen bezwaar bestond tegen het volgen van deze afwijkende regeling.

WIJZIGING REGLEMENT MACHINISTENEXAMENS

Bij Koninklijk besluit van 12 September 1949 (*Stsbl.* no J 425) is het Reglement voor de machinistenexamens wederom gewijzigd. Voor nadere bijzonderheden moet worden verwezen naar het desbetreffende nummer van het *Staatsblad*.

AANVULLING REGLEMENT STUURLIEDENEXAMENS ZEEVISVAART

Bovenbedoeld reglement is bij Koninklijk besluit van 4 October 1949 (*Stsbl.* no J 454) aangevuld met de bepaling dat, indien het examen ter verkrijging van het diploma van stuurman voor de zeevisvaart in twee gedeelten wordt afgelegd, voor elk gedeelte de helft van het examengeld verschuldigd zal zijn.

Foto Maria Austria

Gebruik van moderne apparatuur bij het onderwijs in schilderen

HERFSTVACANTIE NIJVERHEIDSSCHOLEN

Bij schrijven van 19 Mei 1949, no A 21368, afd. N. O., heeft de Minister aan de besturen der van Rijksweg gesubsidieerde lagere nijverheidsscholen en de besturen van gemeenten welke zodanige scholen in stand houden alsmede aan de directeuren en de directrices der Rijksnijverheidsscholen bericht goed te keuren dat, in afwachting van de totstandkoming der wijziging van het Rechtspositiebesluit N.O. 1935, voor het schooljaar 1949/50 rekening kon worden gehouden met drie dagen herfstvacantie, t.w. op 31 October, 1 en 2 November, zodat het totale aantal vacantedagen, genoemd in bijlage B van bovengenoemd besluit, hierdoor met drie kon worden verhoogd.

VASTSTELLING VERPLICHT MINIMUM-AANTAL LESSEN PER WEEK

De Minister heeft bij zijn beschikking van 10 Januari 1949, no 5904, afd. N. O., gelet op de 7e bijzondere bepaling bij schaal 1 in hoofdstuk II van de bijlage van het Salarisbesluit L. N. O., voor de directeuren van de navolgende scholen het verplichte minimum-aantal lessen per week te rekenen van 1 Januari 1947 vastgesteld op 20:

1. R.-K. ambachtsschool, verbonden aan het opvoedingsgesticht „De Heibloem” te Heythuysen;
2. R.-K. ambachtsschool, verbonden aan het voogdiggesticht „St. Joseph” te Heer;
3. Visserijschool te Katwijk.

Een afschrift van deze beschikking werd o.m. toegezonden aan de inspecteur-generaal, de inspecteurs en inspectrices van het nijverheidsonderwijs en aan de besturen der voormelde scholen.

DIRECTORAAT AVONDSCHOLEN EN -CURSUSSEN

Het had de aandacht van de Minister getrokken, dat na de afkondiging van het Salarisbesluit L.N.O. voor enkele scholen waaraan een avondnijverheidsschool en één of meer cursussen (bv. v.m.t.o.- en u.l.n.o.-cursussen) verbonden waren, voor de avondnijverheidsschool en voor de cursussen afzonderlijke directeuren ter benoeming werden voorgedragen en/of afzonderlijke adjunct-directeuren werden aangewezen. De Minister achtte deze gang van zaken met het oog op de verantwoordelijkheid van de directeur niet juist.

Het directoraat van de avondnijverheidsschool en van de cursussen dient aan dezelfde persoon te worden opgedragen. Naast de directeur kan, met inachtneming van het bepaalde onder *d* van hoofdstuk IV van de bijlage van het Salarisbesluit L.N.O., voor de avondnijverheidsschool en de cursussen niet meer dan één adjunct-directeur worden aangewezen.

Het bovenstaande bracht de Minister bij circulaire van 23 Februari 1949, no 13431, afd. N. O. I., ter kennis van de besturen der van Rijksweg gesubsidieerde lagere nijverheidsdagscholen voor jongens en van de besturen der gemeenten welke

zodanige scholen in stand houden. Hun werd tevens verzocht, voorzover aan hun school reeds hiervan afwijkende beslissingen waren genomen, deze zo spoedig mogelijk ongedaan te maken.

GELIJKSTELLING VAN AKTEN EN DIPLOMA'S

De Minister heeft bij zijn beschikking van 10 Januari 1949, no 5903, afd. N. O., gelet op het bepaalde in hoofdstuk V, afdeling 2, onder a, van de bijlage van het Salarisbesluit L.N.O., de navolgende akten en diploma's voor de toepassing van schaal 21 te rekenen van 1 Januari 1947 gelijkgesteld met de bij die schaal genoemde bewijzen van bekwaamheid:

1. nijverheidsonderwijsakten:

N_q en N_r;

N_s, volgens het voor deze akte vóór 1 September 1935 geldende examenprogramma;

2. leraresdiploma's, vóór 1 Januari 1922 uitgereikt door:

a. de Bond van lerareessen bij het nijverheidsonderwijs;

b. de Vereniging van hoofden van industriescholen voor meisjes;

c. de Vereniging ter bevordering van het nijverheidsonderwijs voor meisjes;

d. de Amsterdamse huishoudschool;

e. de Rooms-Katholieke Schoolraad.

Een afschrift van deze beschikking werd o.m. toegezonden aan de inspecteur-generaal, de inspecteurs en inspectrices van het nijverheidsonderwijs.

VASTSTELLING VAN BELONING VOOR DE WAARNEMING VAN DIRECTORAAT EN LESSEN

De Minister heeft resp. bij zijn beschikkingen van 8 Januari 1949, no 5796, afd. N. O., en van 10 Januari 1949, no 5797, afd. N. O., met ingang van 1 Januari 1949 een tweetal regelingen vastgesteld betreffende de beloning voor de waarneming van het directoraat en van lessen bij afwezigheid van leraren, als bedoeld in artikel 37, 5e en 6e lid, van het Rechtspositiebesluit N. O. 1935. De eerste regeling, strekkende tot uitvoering van artikel 27 van het Salarisbesluit M. N. O., heeft betrekking op het *middelbaar* nijverheidsonderwijs, de tweede, strekkende tot uitvoering van artikel 28 van het Salarisbesluit L.N.O., op het *lager* nijverheidsonderwijs.

Beide regelingen zijn opgenomen in de *Mededelingen* 1949, nos 1 en 2, blz. 32/33.

INTREKKING BESCHIKKINGEN TER UITVOERING VAN HET SALARISBESLUIT N.O. 1935 EN HET VOORLOPIG SALARISBESLUIT L.N.O. 1947

De Minister heeft bij zijn beschikking van 10 Januari 1949, no 5907, afd. N. O., gelet op artikel 76, 2e lid, van het Salarisbesluit M. N. O. en artikel 67, 2e lid, van het Salarisbesluit L. N. O., met ingang van 1 Januari 1947 ingetrokken de navolgende beschikkingen ter uitvoering van het Salarisbesluit N. O. 1935 en het Voorlopig Salarisbesluit L. N. O. 1947.

NIJVERHEIDSONDERWIJS

Beschikking van	Betreffende
27 December 1935, no 27330, afd. N. O.	beloningen voor waarneming van lessen bij afwezigheid van leraren
11 Februari 1936, no 304 H, afd. N. O.	weddereregeling voor directeur en leraren van de avondcursussen voor voortgezet en hoger bouwkunstonderricht te Amsterdam
25 Maart 1936, no 5135, afd. N. O.	cumulatie van betrekkingen (tabel 6 van het Salarisbesluit N. O. 1935)
10 Juni 1936, no 7207 IH, afd. N. O.	weddereregeling voor directeuren en leraren van de ambachtsscholen, verbonden aan de opvoedingsgestichten „De Heibloem” te Heythuysen en „Stokershorst” te Nederweert en aan het voogdijgesticht „St. Joseph” te Heer
22 Juni 1936, no 7525 IH, afd. N. O.	weddereregeling voor directeuren en leraren van de ambachtsschool, verbonden aan het opvoedingsgesticht „Valkenheide” te Maarsbergen
24 Augustus 1937, no 11131 IH, afd. N. O.	weddereregeling voor directeuren en leraren van avondcursussen voor opleiding van leerkrachten bij het nijverheidsonderwijs
6 April 1939, no 3851 H, afd. N. O.	bezoldiging van adjunct-directeuren van ambachtsscholen
23 April 1948, no 1001, afd. N. O.	weddereregeling voor leerkrachten van scholen voor lager nijverheidsonderwijs, die belast zijn met onderwijs in leer vakken waarvoor geen wettelijke bevoegdheid bestaat
25 April 1948, no 1002, afd. N. O.	medetellen van diensttijd in andere betrekkingen waarin onderwijs is gegeven
23 April 1948, no 1003, afd. N. O.	gelijkstelling van akten of diploma's met bevoegdheid tot het geven van middelbaar nijverheidsonderwijs in theoretische en tekenvakken

Een afschrift van deze beschikking werd o.m. toegezonden aan de inspecteur-generaal, de inspecteurs en inspectrices van het nijverheidsonderwijs.

MEDETELLEN VAN DIENSTTIJD VOOR PERIODIEKE SALARISVERHOOGINGEN

Met betrekking tot bovenstaand onderwerp heeft de Minister bij zijn beschikking van 10 Januari 1949, no 5902, afd. N. O., geleet op artikel 58, lid 1, van het Salarisbesluit L. N. O., het volgende bepaald:

Voor leerkrachten bij het lager nijverheidsonderwijs komt te rekenen van 1 Januari 1947 voor de berekening van de voor periodieke verhogingen geldende diensttijd ten volle in aanmerking diensttijd, na de 21-jarige leeftijd doorgebracht, voorzover belanghebbenden toen reeds in het bezit waren van een wettelijke bevoegdheid voor lager nijverheidsonderwijs:

1. bij de Stichting voor huishoudelijke voorlichting ten plattelande en de Commissie voor huishoudelijke en gezinsvoorlichting (vroeger genaamd Commissie inzake huishoudelijke voorlichting en gezinsleiding), voorzover ten minste 10 uur per week is lesgegeven;

2. aan ingeolge de beschikking van 30 Januari 1948, no 10100, afd. N. O., erkende niet-gesubsidieerde dagnijverheidsscholen, voorzover de diensttijd valt na de datum van erkenning van de school;
3. aan Rijkswerkplaatsen, voorzover daaraan na 1 Mei 1945 onderwijs is gegeven.

VASTSTELLING AANTAL LESSEN, BEDOELD IN ARTIKEL 32, 2E LID, VAN HET SALARISBESLUIT L.N.O.

De Minister heeft bij zijn beschikking van 10 Januari 1949, no 5900, afd. N.O., gelet op artikel 32, 2e lid, van het Salarisbesluit L.N.O., het aantal lessen voor een volledige betrekking als hoofd of als onderwijzer bij het g.l.o., het v.g.l.o. het ul.o. het b.l.o. of het landbouwonderwijs, waarmede bij het bepalen van het salaris bij het nijverheidsonderwijs moet worden rekening gehouden, met ingang van 1 Januari 1947 vastgesteld op 24.

In bijzondere gevallen kan de Minister dit aantal lager stellen.

TOEPASSELIJKVERKLARING ARTT. 31, 32 EN 33 SALARISBESLUIT U.L.N.O.

De Minister heeft bij zijn beschikking van 24 Januari 1949, no 5951, afd. N. O., gelet op artikel 34, lid 2, van het Salarisbesluit M. N. O., bepaald dat de artikelen 31, 32 en 33 van voormeld besluit te rekenen van 1 Januari 1947 mede van toepassing zijn op dagscholen voor uitgebreid lager nijverheidsonderwijs, voorzoveel betreft de leeraren die worden bezoldigd volgens schaal 11 in hoofdstuk III, afdeling 2, van de bijlage van het Salarisbesluit L. N. O.

NIEUWE REGELING VOOR DE BEZOLDIGING VAN CONTROLEURS VAN LEERLINGSTELSELS

De Minister heeft bij zijn beschikking van 4 Februari 1949, no 5721, afd. N. O. III, gelet op artikel 14 van het Subsidievoorwaardenbesluit Leerlingstelsels N. O. 1937, een nieuwe regeling vastgesteld voor de bezoldiging van controleurs van ingeolge de Nijverheidsonderwijswet gesubsidieerde leerlingstelsels.

Deze regeling is in werking getreden met ingang van 1 Januari 1947. Van hetzelfde tijdstip af zijn de bestaande regelingen voor de bezoldiging van controleurs vervallen.

Twee afschriften van bovenvermelde beschikking werden bij circulaire van 1 Maart 1949, no 673, afd. N. O. III, toegezonden aan de besturen der van Rijkswegen gesubsidieerde leerlingstelsels. Ter toelichting van de verschillende bepalingen der nieuwe regeling werden voorts nog enkele punten onder hun aandacht gebracht.

BEZOLDIGING EN ALGEMENE ONTWIKKELING LERAREN BROODBAKKEN, BROOD-BANKETBAKKEN EN BANKETBAKKEN

Naar aanleiding van tot de Minister gerichte voorstellen inzake:

- a. de bezoldiging van leraren in broodbakken, brood-banketbakken (gemengd bedrijf) en banketbakken en

b. de eis van algemene ontwikkeling waaraan die leraren moeten voldoen om deel te kunnen nemen aan het examen ter verkrijging van een bewijs van paedagogische bekwaamheid, als bedoeld in de brief van 4 November 1948, no A 31546/I, afd. N. O.¹⁾, bracht de Minister bij schrijven van 5 Maart 1949, no 13731/I, afd. N. O., het navolgende ter kennis van de besturen der ingevolge de Nijverheidsonderwijswet gesubsidieerde scholen voor jongens en van de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden:

In principe acht ik het nodig, dat de kortingen van 15 %, onderscheidenlijk 10 %, overeenkomstig de regeling, vervat in de beschikking ter uitvoering van art. 25 van het Salarisbesluit L.N.O., worden gehandhaafd. In afwijking daarvan sta ik toe, dat op de wedde van hen, die het bewijs overleggen dat zij in 1949 met gunstig gevolg hebben deelgenomen aan het examen, hierboven onder b bedoeld, de korting van 10 % te rekenen van 1 Januari 1948 niet wordt toegepast. Voor hen, die na 1949 met gunstig gevolg aan dat examen deelnemen, kan de korting van 10 % worden beëindigd met ingang van 1 Januari van het jaar waarin het examen valt. Deze regeling geldt uiterlijk tot en met de in 1952 te houden examens.

In aansluiting aan de voorwaarden, gesteld in boven aangehaalde brief, bepaal ik, dat geacht kunnen worden te voldoen aan de eisen van algemene ontwikkeling, welke in het algemeen worden gesteld voor toelating tot het examen voor een N-akte:

voor broodbakken of brood-banketbakken (gemengd bedrijf): zij, die in het bezit zijn van een erkenning als leraar in het broodbakken of als leraar in brood-banketbakken (gemengd bedrijf), uitgereikt door de Stichting vakopleiding en examens in het bakkersbedrijf;

voor banketbakken: zij, die in het bezit zijn van een erkenning als leraar voor een theoretisch vak (vaktheorie of warenkennis), zomede een erkenning als leraar voor ten minste twee praktische vakken, uitgereikt door de Vereniging ter bevordering van de vakopleiding in het banketbakkersbedrijf. Tenslotte deel ik U mede, dat tot de nijverheidsscholen in de zin van punt 3 van mijn brief van 4 November 1948, no A 31546 I, afdeling N.O., kunnen worden gerekend te behoren de niet-gesubsidieerde cursussen en scholen, voorzover deze naar het oordeel van de voorzitter van de desbetreffende examencommissie daarvoor in aanmerking komen.

TOELAGE LEERKRACHTEN DIE NIJVERHEIDSONDERWIJS GEVEN AAN DOOFSTOMMEN

Op grond van de overweging dat het wenselijk was gebleken voor leerkrachten die aan van Rijksweg gesubsidieerde dagscholen voor lager nijverheidsonderwijs belast zijn met het onderwijs aan doofstommen, een soortgelijke regeling te treffen als voor leerkrachten aan inrichtingen, bedoeld in het Koninklijk besluit van 22 October 1923 (*Stsbl.* no 489) zoals dit laatstelijk is gewijzigd bij art. VII van het Koninklijk besluit van 3 Maart 1948 (*Stsbl.* no I 84), heeft de Minister, gelet op art. 65, derde lid, van het Salarisbesluit L.N.O., bij beschikking van 7 Maart 1949, no 13170, afd. N. O. I, bepaald, dat te rekenen van 1 Januari 1947 aan de leerkrachten, vermeld in de hoofdstukken II en V van de bijlage van het Salarisbesluit L.N.O., die belast zijn met het onderwijs aan doofstommen, een vaste toelage per maand wordt toegekend van f 1,50 per wekelijkse les van 60 minuten, tot een maximum van f 40,—.

Een afschrift van deze beschikking werd o.m. gezonden aan de inspecteur-generaal en de inspecteurs en inspectrices van het nijverheidsonderwijs en aan de besturen van het Instituut voor doofstommen te Groningen, het Instituut voor doofstommen te St. Michielsgestel en de nijverheidsschool voor meisjes „Effatha” te Voorburg.

¹⁾ Zie Onderwijsverslag 1948, blz. 103/104.

NIJVERHEIDSONDERWIJS

WEDDEREGELING VOOR LERAREN BELAST MET HET ONDERWIJS IN LEERVAKKEN WAARVOOR GEEN WETTELIJKE BEVOEGDHEID BESTAAT

Bij Ministeriële beschikking van 28 Maart 1949, no 1378, afd. N.O., is, gelet op art. 25 van het Salarisbesluit L.N.O., te rekenen van 1 Januari 1947 voor bovengenoemde leraren een weddereregeling vastgesteld. Voor deze regeling moge worden verwezen naar de *Mededelingen* 1949, nos 3 en 4, blz. 98/101.

TOEPASSING GRATIFICATIEBESLUIT BURGERLIJKE RIJKSAMBTENAREN 1949

Ingevolge de gemeenschappelijke beschikking van de Ministers van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en van Binnenlandse Zaken a.i. van 3 Augustus 1949, no 25448 II, afd. N.O., werd het Gratificatiebesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1949 van overeenkomstige toepassing verklaard op het personeel, waarvan de bezoldiging is geregeld in het Salarisbesluit M.N.O. en het Salarisbesluit L.N.O. Dit bracht de Minister bij schrijven van 29 November 1949, no 27260/I, afd. N.O., ter kennis van de besturen der van Rijkswege gesubsidieerde dagnijverheidsscholen en de directeuren en directrices der Rijksnijverheidsscholen alsmede aan de besturen van de leerlingstelsels. Ter uitvoering van bedoeld besluit werden hun enkele aanwijzingen gegeven.

WEDDE VAN ONGEHUWDE LEERKRACHTEN BIJ HET VAN RIJKSWEGE GESUBSIDIEERDE NIJVERHEIDSONDERWIJS

Over bovenstaand onderwerp berichtte de Minister bij schrijven van 5 September 1949, no A 30344/I, afd. N.O., het volgende aan de besturen der ingevolge de Nijverheidsonderwijswet gesubsidieerde nijverheidsscholen en de besturen van de ingevolge die wet gesubsidieerde leerlingstelsels:

Bij het Koninklijk besluit tot herziening van de Salarisbesluiten M.N.O. en L.N.O. zal t.z.t., in overeenstemming met het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1948, ook voor het personeel bij het van Rijkswege gesubsidieerde nijverheidsonderwijs het onderscheid in salariering tussen gehuwden en ongehuwden worden opgeheven. In afwachting daarvan sta ik toe, dat bij het bepalen van de wedde van ongehuwden reeds thans geen rekening meer wordt gehouden met hetgeen in artikel 7 van het Salarisbesluit M.N.O. e.q. L.N.O. is voorgeschreven ten aanzien van het bovenbedoelde onderscheid.

TIJDELIJKE BIJSLAG EN TIJDELIJKE LOONTOELAGE

Ten verfolge op zijn brieven van 20 November 1948, no A 34389/I, afd. N.O.¹⁾, en van 22 December 1948, no A 5756 I, afd. N.O. I, heeft de Minister bij rondschrijven van 29 Maart 1949, no A 955, afd. N.O. III, over bovenstaand onderwerp aan de besturen der ingevolge de Nijverheidsonderwijswet gesubsidieerde scholen en aan de besturen van gemeenten welke zodanige scholen in stand houden, alsmede aan de besturen van gesubsidieerde leerlingstelsels enkele mededelingen gedaan (zie *Mededelingen* 1949, nos 3 en 4, blz. 101/102).

¹⁾ Zie *Mededelingen* 1948, no 6, blz. 156/158.

TOELICHTING SALARISBESLUIT M.N.O.

Het Koninklijk besluit van 30 November 1948 (*Stsbl.* no I 517), bevattende een toelichting op bovengenoemd Salarisbesluit, werd bij schrijven van 2 April 1949, no 1780, afd. N.O., toegezonden aan de besturen van de ingevolge de Nijverheidsonderwijswet gesubsidieerde scholen voor middelbaar nijverheidsonderwijs, de scholen voor maatschappelijk werk, de scholen voor nijverheidsonderwijs voor meisjes waaraan een leratesopleiding is verbonden, alsmede aan de besturen van gemeenten welke dergelijke scholen in stand houden.

TOELAGEN LEERLINGEN NIJVERHEIDSSCHOLEN

Inzake bovenstaand onderwerp richtte de Minister onder dagtekening van 17 Mei 1949, no 21127, afd. N. O. I, tot de besturen voor de dagscholen voor lager en uitgebreid lager nijverheidsonderwijs en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden, de directeur van de Rijksvak- en kunstnijverheidsschool voor goud- en zilversmeden en horlogemakers te Schoonhoven, de directrice van de Rijkslandbouwhuishoudschool „Nieuw Rollocate” te Deventer en de directeur van de Rijkslandbouwhuishoudschool te Winterswijk het volgende schrijven:

De ouders (verzorgers) van leerlingen van Uw school, die voor het schooljaar 1949/50 in aanmerking wensen te komen voor een toelage ingevolge artikel 26, onder g, van de Nijverheidsonderwijswet, ter tegemoetkoming in de reiskosten, de kosten van leermiddelen (en in bijzondere gevallen de kosten van onderhoud), moeten hun aanvraag daartoe indienen bij de directeur(trice) van de te bezoeken school:

- a. indien het schooljaar aanvangt omstreeks April, vóór 1 Juni a.s.
- b. indien het schooljaar aanvangt omstreeks September, vóór 15 September a.s.

De aanvragen dienen mijn Ministerie daarna gezamenlijk te worden toegezonden, uiterlijk op 15 Juni, resp. 1 October a.s.

Voorzoveel nodig vestig ik er Uw aandacht op, dat:

- a. de aanvragen gesteld moeten zijn op het voorgeschreven formulier; exemplaren ervan kunt U aanvragen bij de afd. N. O. van mijn Ministerie;
- b. de aanvragen moeten vergezeld zijn van de nodige bijlagen, t.w.:
 1. een verklaring van de werkgever omtrent de inkomsten van het gezinshoofd; zo nodig een verklaring van de inspecteur der belastingen;
 2. een verklaring van het bestuur der gemeente waarin de aanvrager woont, dat de gegadigde zonder toelage niet in staat zou zijn de school te bezoeken;
 - c. de aanvragen moeten voorzien zijn van het advies van de directeur(trice) van de school, c.q. het hoofd van de lagere school.

Ik verzoek U aan het bovenstaande goede aandacht te schenken, opdat onnodige vertraging in de beslissing omtrent de aanvragen wordt voorkomen. Slechts voor zeer dringende gevallen zal een toelage beschikbaar gesteld kunnen worden.

Overigens verwijs ik U nog naar de voorschriften, vervat in mijn beschikking van 9 October 1948, no 29250, afd. N. O.

Het bovenstaande heeft uitsluitend betrekking op de leerlingen die een (volledige) opleiding volgen, die gerangschikt is onder het *lager* nijverheidsonderwijs.

De aanvragen om een Rijksstudietoelage (renteloos voorschot) over het schooljaar 1949/50 voor leerlingen die een dagopleiding volgen die als *uitgebreid lager* nijverheidsonderwijs wordt aangemerkt, moeten vóór 1 September a.s. worden ingezonden bij mijn Ministerie, afdeling N.O.

Bij de aanvraag moet gebruik gemaakt worden van het voorgeschreven formulier, te verstrekken door de directeur(directrice) van de school en een verklaring omtrent de inkomsten worden overgelegd. Ook deze aanvragen met de adviezen moeten gezamenlijk worden ingezonden aan mijn Ministerie, en wel vóór 1 September a.s.
Ik verzoek U aan de inhoud van deze circulaire voorzoveel nodig bekendheid te geven.

BEVORDERING EN EINDGETUIGSCHRIFTEN DAGAMBACHTSSCHOLEN MET
TWEELJARIGE CURSUS¹⁾

In het volgende overzicht zijn de uitkomsten opgenomen van een onderzoek naar de verhouding tussen het aantal leerlingen op de dagambachtsscholen met 2-jarige cursus dat aan het einde van een klasse (leerjaar) werd bevorderd, e.g. een eindgetuigschrift behaalde, en het aantal waarmee zulks niet het geval was. Deze gegevens zijn ontleend aan de door het Centraal Bureau voor de Statistiek verzonden vragenlijsten ten behoeve van de *Statistiek van het nijverheidsonderwijs 1947*, welke door of vanwege de betrokken school of gemeentebesturen werden ingevuld.

Het onderzoek beperkte zich uitsluitend tot de dagambachtsscholen met 2-jarige cursus. Dagambachtsscholen met 3-jarige cursus, 3-jarige afdelingen aan dagambachtsscholen met 2-jarige cursus alsmede dagvakscholen en dagscholen voor de nijverheid werden buiten beschouwing gelaten.

Als jaar van onderzoek werd 1947 gekozen. De typische na-oorlogse omstandigheden, welke in 1945 en in mindere mate ook nog in 1946 van invloed waren, konden in 1947 vrijwel afwezig worden geacht. Daar het onderzoek in hoofdzaak het verkrijgen van verhoudingscijfers tot doel had, was het niet nodig te wachten tot het materiaal over 1948 aanwezig zou zijn, daar aangenomen mocht worden dat de gegevens over 1947 geen belangrijke afwijkingen van die over 1948 zouden vertonen.

De uitkomsten van het onderzoek zijn in een tweetal tabellen opgenomen. Tabel 1 (blz. 121) heeft betrekking op de gegevens van leerlingen der scholen waar toelating, bevordering en uitreiking der eindgetuigschriften slechts éénmaal per jaar plaatsvond, tabel 2 (blz. 122) op de gegevens der scholen waar dit per halfjaar geschiedde. De maand waarin de bevordering e. d. geschiedde, is buiten beschouwing gelaten. Het onderzoek strekte zich uit over de gegevens van 30 375 leerlingen van scholen met een jaarlijkse- en 14 015 leerlingen van scholen met een halfjaarlijkse bevordering.

Blijkens tabel 1 werden er aan het einde der eerste klasse van de 17 596 leerlingen 14 253 (81 %) bevorderd. De percentages per provincie variëren van 74,9 % (Groningen) tot 84,1 % (Noordholland). In het algemeen kan worden vastgesteld, dat de percentages bevorderden per provincie vrijwel gelijk zijn; de percentages van slechts 4 provincies wijken meer dan 2 % van het landelijk gemiddelde af. Het aantal leerlingen dat aan het einde van de 2e klasse een eindgetuigschrift behaalde, bedroeg 11 218 (87,8 %). De uiterste percentages bedroegen 80,1 % (Groningen) en 91,4 % (Overijssel). Ook in deze groep zijn er slechts 4 provincies waar het percentage meer dan 2 % van het algemeen gemiddelde afwijkt.

De percentages van de leerlingen der scholen in de 10 gemeenten met 100 000 en meer inwoners lopen sterk uiteen. De uitersten, voorzover de bevordering aangaat, treft men aan in Groningen (71,1 %) en Tilburg (91,1 %), voor wat betreft de eindgetuigschriften in Groningen (72,7 %) en Nijmegen (98,8 %). Bij de beoordeling der percentages houde de lezer er wel rekening mede, dat deze betrekking hebben op relatief kleine aantallen. Toevallige omstandigheden kunnen hier de percentages sterk beïnvloeden.

Beschouwt men de gegevens per gemeentegroep, dan blijkt, dat in de groep met 100 000 en meer inwoners de resultaten zowel bij de bevordering als bij de eindgetuigschriften het gunstigst zijn, t. w. resp. 84,3 % en 89 %. Opvallend zijn de lage percentages in de groep met minder dan 5000 inwoners, t. w. 78,8 % bevorderden en 77,2 % die een eindgetuigschrift behaalden, en in de groep 50 000—minder dan 100 000 inwoners, t. w. 77,2 % bevorderden.

De verwachting, dat in de percentages een duidelijke lijn te constateren zou zijn, en wel een opklimmende van de groep met 100 000 en meer inwoners tot de groep met minder dan 5000 inwoners is door de uitkomsten van het onderzoek niet bevestigd; juist voor een tegengestelde conclusie zou aanleiding kunnen zijn. Omtrent de oorzaken van het onderling afwijken der percentages waren in het grondmateriaal geen gegevens aanwezig.

Volgens de gegevens, opgenomen in tabel 2, bedroeg voor het gehele land het percentage leerlingen dat halfjaarlijks werd bevorderd, resp. 82,3 %, 84,2 % en 88,9 %, het percentage leerlingen dat een eindgetuigschrift behaalde, 94,6 %. Bij de percentages voor de provincien treft men enkele belangrijke

¹⁾ Bijdrage van het Centraal Bureau voor de Statistiek, afdeling Culturele Statistiek.

afwijkingen van het algemeen gemiddelde aan. Men houde er echter wel weer rekening mede, dat deze betrekking hebben op relatief kleine aantallen leerlingen.

Naast de gegevens per provincie treft men in tabel 2 gegevens aan voor 2 grote gemeenten en een 4-tal gemeentegroepen. In de niet vermelde grote gemeenten en gemeentegroep (minder dan 5000 inwoners) kwamen geen scholen met halfjaarlijkse bevordering voor. Ook hier komen belangrijke afwijkingen voor bij relatief kleine aantallen leerlingen.

Vergelijk men de gegevens van de leerlingen der scholen met een jaarlijkse bevordering en uitreiking der eindgetuigschriften met die der scholen waar zulks per halfjaar plaatsvond, dan verkrijgt men het volgende beeld.

Bij de scholen met een halfjaarlijkse bevordering waren 30 375 leerlingen aanwezig aan het einde van de klassen 1 en 2. Van deze leerlingen werden er 25 471 (83,9 %) bevorderd, behaalden c.q. een eindgetuigschrift. Bij de scholen met een halfjaarlijkse bevordering waren de overeenkomstige cijfers voor de klassen I t/m IV resp. 14 015 en 12 158 (86,7 %). Hieruit volgt, dat de scholen met een halfjaarlijkse bevordering iets gunstiger resultaten boekten.

Voor nadere bijzonderheden raadplege de lezer de in de genoemde tabellen opgenomen gegevens.

AFREKENING RIJKSSUBSIDIE NIJVERHEIDSSCHOLEN

Inzake bovenstaand onderwerp werd onder dagtekening van 9 Maart 1949, no A 14541I, afd. N.O., aan de besturen der door het Rijk gesubsidieerde nijverheidsscholen en leerlingstelsels het volgende medegedeeld:

Het controleren van de rekeningen en verantwoordingen van de inrichtingen voor nijverheidsonderwijs door het Ministerie blijkt telkenjare veel tijd te vragen. Het gevolg van de tot dusver toegepaste werkwijze is dat eerst geruime tijd na afloop van het rekeningsjaar kan worden overgegaan tot de definitieve vaststelling van de netto-kosten en tot afrekening van het subsidie met het Rijk en de gemeente(n). Ook de afrekening met de buitengemeenten ondervindt daardoor vertraging.

Met het oog op de hierdoor ontstane moeilijkheden heb ik besloten, de rekeningen en verantwoordingen van de inrichtingen voor nijverheidsonderwijs, te beginnen met die over 1947, voortaan in het algemeen ongewijzigd goed te keuren, behoudens eventuele onjuistheden, welke reeds bij oppervlakkige beoordeling in het oog vallen. Indien bij de nadere controle blijkt, dat een of meer posten van de aldus goedgekeurde rekening en verantwoording niet juist zijn, zal U hiervan mededeling worden gedaan. Het is de bedoeling, dat eventuele correcties door U worden opgenomen in de rekening en verantwoording over een der volgende jaren. Hiervoor zullen U nog nadere aanwijzingen worden gegeven.

Nadere aanwijzingen werden gegeven bij rondschriften van 2 Juli 1949, no A 23201, afd. N.O., gericht aan de besturen der door het Rijk gesubsidieerde nijverheidsscholen en leerlingstelsels en aan de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden. Dit schrijven luidde als volgt:

In aansluiting op mijn algemene brief van 9 Maart 1949, no A 14541I, afdeling N. O., deel ik U mede, dat U van de bij nadere controle van de rekening en verantwoording gebleken onjuistheden mededeling zal worden gedaan door middel van een zgn. correctiestaat.

De aan te brengen wijzigingen dienen administratief ten laste of ten bate van de rekening en verantwoording over het kalenderjaar gebracht te worden, waarin de met die correcties verband houdende ontvangst of betaling in feite plaats heeft.

Blijkt bijv. bij de controle, dat een leerkracht in 1947 f 12,37 te weinig salaris heeft ontvangen en U ontvangt hiervan in 1949 bericht, dan zal, indien de nabetaling in 1949 plaats vindt, het bedrag van f 12,37 onder de post „bezoldigingen directeur en leraren” van de rekening en verantwoording over 1949 moeten worden opgenomen. Op het bij die rekening en verantwoording behorende inlegvel van de betreffende leerkracht dient naar de correctiestaat te worden verwezen.

In het algemeen behoren de wijzigingen niet als afzonderlijke posten te worden opgenomen. Is dit wel de bedoeling, dan zal dit steeds uitdrukkelijk op de correctiestaat worden vermeld.

NIJVERHEIDSONDERWIJS

Tabel 1. *Bevordering en eindgetuigschriften aan de dagambachtsscholen met 2-jarige cursus (1947) (jaarlijkse bevordering)*

	Bevordering van klasse I naar klasse II						Eindgetuigschriften					
	Absolute aantallen			Verhoudingscijfers			Absolute aantallen			Verhoudingscijfers		
	A	B	C	A	B	C	A	D	E	A	D	E
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Groningen	733	549	184	100,-	74,9	25,1	554	444	110	100,-	80,1	19,9
Friesland	769	625	144	100,-	81,3	18,7	589	536	53	100,-	91,-	9,-
Drenthe	814	632	182	100,-	77,6	22,4	492	400	92	100,-	81,3	18,7
Overijssel	1365	1114	251	100,-	81,6	18,4	1102	1007	95	100,-	91,4	8,6
Gelderland	2415	1970	445	100,-	81,6	18,4	1296	1155	141	100,-	89,1	10,9
Utrecht	940	742	198	100,-	78,9	21,1	571	493	78	100,-	86,3	13,7
Noordholland	3523	2962	561	100,-	84,1	15,9	3075	2720	355	100,-	88,5	11,5
Zuidholland	2646	2129	517	100,-	80,5	19,5	1815	1596	219	100,-	87,9	12,1
Zeeland	553	437	116	100,-	79,-	21,-	407	361	46	100,-	88,7	11,3
Noordbrabant	2315	1879	436	100,-	81,2	18,8	1665	1446	219	100,-	86,8	13,2
Limburg	1523	1214	309	100,-	79,7	20,3	1213	1060	153	100,-	87,4	12,6
Amsterdam	1882	1620	262	100,-	86,1	13,9	1828	1635	193	100,-	89,4	10,6
Rotterdam	303	261	42	100,-	86,1	13,9	195	172	23	100,-	88,2	11,8
's-Gravenhage	352	282	70	100,-	80,1	19,9	307	266	41	100,-	86,6	13,4
Utrecht	573	477	96	100,-	83,2	16,8	347	321	26	100,-	92,5	7,5
Haarlem	301	246	55	100,-	81,7	18,3	183	154	29	100,-	84,2	15,8
Groningen	377	268	109	100,-	71,1	28,9	271	197	74	100,-	72,7	27,3
Eindhoven	300	265	35	100,-	88,3	11,7	339	310	29	100,-	91,4	8,6
Nijmegen	566	488	78	100,-	86,2	13,8	165	163	2	100,-	98,8	1,2
Tilburg	224	204	20	100,-	91,1	8,9	186	179	7	100,-	96,2	3,8
Eindhoven	304	257	47	100,-	84,5	15,5	208	189	19	100,-	90,9	9,1
Gemeenten met:												
100 000 en meer inwoners	5182	4368	814	100,-	84,5	15,5	4029	3586	443	100,-	89,-	11,-
50 000—<100 000 inwoners	3291	2542	749	100,-	77,2	22,8	2345	2053	292	100,-	87,5	12,5
20 000—< 50 000 inwoners	4694	3767	927	100,-	80,3	19,7	3448	3009	439	100,-	87,3	12,7
5 000—< 20 000 inwoners	3971	3215	756	100,-	81,-	19,-	2738	2401	337	100,-	87,7	12,3
< 5000 inwoners	458	361	97	100,-	78,8	21,2	219	169	50	100,-	77,2	22,8
Nederland 1947	17596	14253	3343	100,-	81,-	19,-	12779	11218	1561	100,-	87,8	12,2

- A = Aanwezig op het einde van de klasse (het leerjaar).
- B = Bevorderd.
- C = Niet bevorderd.
- D = Behaalden een eindgetuigschrift.
- E = Behaalden geen eindgetuigschrift.

NIJVERHEIDSONDERWIJS

Tabel 2. *Bevordering en eindgetuigschriften aan de dagambachtsscholen met 2-jarige cursus (1947) (halfjaarlijkse bevordering)*

	Bevordering									Eindgetuigschriften		
	van klasse I naar klasse II			van klasse II naar klasse III			van klasse III naar klasse IV			A	D	E
	A	B	C	A	B	C	A	B	C			
I	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
<i>a. Absolute aantallen</i>												
Overtijssel	113	94	19	109	99	10	88	85	3	75	74	1
Gelderland	248	198	50	234	185	49	184	161	23	146	144	2
Zuidholland	3666	3008	658	3353	2800	533	3113	2758	355	2343	2205	138
Noordbrabant	97	93	4	90	87	3	94	88	6	82	79	3
Rotterdam	1812	1492	320	1625	1375	250	1386	1240	146	1086	1022	64
's-Gravenhage	1386	1115	271	1270	1036	234	1292	1127	165	894	844	50
Gemeenten met:												
100 000 en meer inwoners	3198	2607	591	2895	2411	484	2678	2367	311	1980	1866	114
50 000—< 100 000 inwoners	523	443	80	525	446	79	503	449	54	393	375	18
20 000—< 50 000 inwoners	193	156	37	147	128	19	116	103	13	116	108	8
5 000—< 20 000 inwoners	210	187	23	199	186	13	182	173	9	157	153	4
Nederland 1947	4124	3393	731	3766	3171	595	3479	3092	387	2646	2502	144
<i>b. Verbouwingcijfers</i>												
Overtijssel	100,-	83,2	16,8	100,-	90,8	9,2	100,-	96,6	3,4	100,-	98,7	1,3
Gelderland	100,-	79,8	20,2	100,-	79,1	20,9	100,-	87,5	12,5	100,-	98,6	1,4
Zuidholland	100,-	82,1	17,9	100,-	84,-	16,-	100,-	88,6	11,4	100,-	94,1	5,9
Noordbrabant	100,-	95,9	4,1	100,-	96,7	3,3	100,-	93,6	6,4	100,-	96,3	3,7
Rotterdam	100,-	82,5	17,7	100,-	84,6	15,4	100,-	89,5	10,5	100,-	94,1	5,9
's-Gravenhage	100,-	80,4	19,6	100,-	81,6	18,4	100,-	87,2	12,8	100,-	94,4	5,6
Gemeenten met:												
100 000 en meer inwoners	100,-	81,5	18,5	100,-	83,3	16,7	100,-	88,4	11,6	100,-	94,2	5,8
50 000—< 100 000 inwoners	100,-	84,7	15,3	100,-	85,-	15,-	100,-	89,3	10,7	100,-	95,4	4,6
20 000—< 50 000 inwoners	100,-	80,8	19,2	100,-	87,1	12,9	100,-	88,8	11,2	100,-	93,1	6,9
5 000—< 20 000 inwoners	100,-	89,-	11,-	100,-	93,5	6,5	100,-	95,1	4,9	100,-	97,5	2,5
Nederland 1947	100,-	82,3	17,7	100,-	84,2	15,8	100,-	88,9	11,1	100,-	94,6	5,4

- A = Aanwezig op het einde van de klasse.
- B = Bevorderd.
- C = Niet bevorderd.
- D = Behaalden een eindgetuigschrift.
- E = Behaalden geen eindgetuigschrift.

NIJVERHEIDSONDERWIJS

MODELLEN VOOR DE REKENING EN VERANTWOORDING, DE BEGROTING EN DE FINANCIËLE ADMINISTRATIE VAN DE DOOR HET RIJK GESUBSIDIEERDE NIJVERHEIDSSCHOLEN EN LEERLINGSTELSLS

Bij schrijven van 2 November 1949, no A 6104 I, afd. N. O., heeft de Minister aan de besturen van de door het Rijk gesubsidieerde nijverheidsscholen en leerlingstelsels en aan de besturen van gemeenten welke zodanige scholen in stand houden, bericht dat de modellen van de formulieren voor de rekening en verantwoording en de begroting, bedoeld in artikel 3 van het Subsidievoorwaardenbesluit N. O. 1936 (c.q. Subsidievoorwaardenbesluit Leerlingstelsels N. O. 1937), met ingang van 1 Januari 1950 opnieuw zijn vastgesteld met verzoek hiermede bij de indiening van de rekening en verantwoording over 1949 en de begroting voor 1951 rekening te houden. Voor nadere bijzonderheden betreffende deze modellen moge worden verwezen naar de *Mededelingen* 1949, nos 11 en 12, blz. 395/396 en 403/405.

RIJKSSCHOOLTOEZICHT NIJVERHEIDSONDERWIJS

Bij Koninklijk besluit van 16 Februari 1949, no 34, werd met ingang van 1 Mei 1949 tot opvolger van de inspecteur van het nijverheidsonderwijs Ir. L. Th. H. Hesselfelt voor diens ambtsgebied aangewezen de heer R. Ph. Hennequin.

Bij Koninklijk besluit van 14 November 1949, no 10, werd aan Ir. G. Hofstede te 's-Gravenhage op zijn verzoek wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd met ingang van 1 Januari 1950 eervol ontslag verleend als inspecteur-generaal van het nijverheidsonderwijs.

Bij Koninklijk besluit van 13 December 1949, no 15, werd met ingang van 1 Januari 1950 Mr. Ir. M. Goote, administrateur bij het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, benoemd tot inspecteur-generaal van het nijverheids-
onderwijs. Met ingang van dezelfde datum werd Mr. Ir. Goote bij Ministeriële beschikking van 14 December 1949, no 2685 I, Kabinet, belast met de leiding van de werkzaamheden der afdeling Nijverheidsonderwijs van voornoemd Ministerie.

F. LAGER ONDERWIJS

I. DE UITVOERING DER LAGER-ONDERWIJSWET 1920, ENZ. BIJZONDERE VOORZIENINGEN (GENEESKUNDIG SCHOOLTOEZICHT, SCHOOLBIOSCOOP, SCHOOL- EN WERKTUINEN, CURSUSSEN VOOR SPRAAKGEBREKKIGEN)

Hieronder volgen enkele gegevens omtrent de toepassing der Lager-onderwijswet 1920 c.a.

OPENBARE SCHOLEN UITSLUITEND VOOR VOORTGEZET GEWOON LAGER ONDERWIJS (ART. 3, LID 2bis)

Het volgende staatje geeft een overzicht van de aantallen openbare scholen *uitsluitend* voor voortgezet gewoon lager onderwijs in de onderscheidene provinciën.

Provinciën	Aantal scholen voor vglø	Provinciën	Aantal scholen voor vglø
Groningen	9	Zuidholland	23
Friesland	6	Zeeland	2
Drenthe	3	Noordbrabant	—
Overijssel	9	Limburg	—
Gelderland	8		
Utrecht	4	Totaal 1949	80
Noordholland	17	Totaal 1948	82

ONTHEFFING VERPLICHTING TOT HET GEVEN VAN ONDERWIJS IN HANDENARBEID EN EENVOUDIGE HUISHOUDKUNDE BIJ HET VOORTGEZET GEWOON LAGER ONDERWIJS (ART. 3, LID 2bis)

Ten aanzien van 30 scholen is overeenkomstig de aangehaalde wetsbepaling ontheffing verleend van de verplichting tot het geven van onderwijs in *handenarbeid*. Ten aanzien van 28 scholen is vrijstelling verleend voor *eenvoudige huishoudkunde*.

VOORTGEZET GEWOON LAGER ONDERWIJS IN ZEVENDE EN ACHTSTE LEERJAREN (ART. 3, LID 2ter)

Ten aanzien van 44 scholen heeft de Minister met toepassing van art. 3, lid 2ter, der wet toestemming verleend tot het geven van voortgezet gewoon lager onderwijs in zevende en achtste leerjaren.

ONTNEMING BEVOEGDHEID TOT HET GEVEN VAN ONDERWIJS (ART. 10)

Ten aanzien van 1 onderwijzer hebben Gedeputeerde Staten met toepassing van artikel 10 der wet verklaard dat deze zijn bevoegdheid tot het geven van onderwijs heeft verloren.

Het 3e lid van art. 10 der wet vond in het verslagjaar geen toepassing.

Foto Emmy Andriess

Lager onderwijs in de open lucht

UITVOERING LAGER-ONDERWIJSWET 1920, ENZ.

TEGEMOETKOMING IN DE KOSTEN VAN VERVOER (ART. 13, 1E LID)

Het aantal gemeenten waar krachtens art. 13, 1e lid, der Lager-onderwijswet 1920 steun werd verleend ter tegemoetkoming in de kosten, verbonden aan het bezoeken ener lagere school, is sedert 1948 met 100 of ruim 20 % toegenomen. Het aantal leerlingen, aan wie deze steun werd verleend, vermeerderde met 2039 of 42,2 %. Een en ander moge blijken uit het volgende staatje.

Provinciën	Aantal gemeenten waar krachtens art. 13, 1e lid, steun werd verleend ter tegemoetkoming in de kosten, verbonden aan het bezoeken ener lagere school						Aantal leerlingen aan wie steun werd verleend					
	Gemeenten met:						Gemeenten met:					
	100 000 en meer inw.	50 000— 100 000 inw.	20 000— 50 000 inw.	5 000— 20 000 inw.	minder dan 5 000 inw.	Totaal	100 000 en meer inw.	50 000— 100 000 inw.	20 000— 50 000 inw.	5 000— 20 000 inw.	minder dan 5 000 inw.	Totaal
Groningen . . .	—	—	2	10	17	29	—	—	44	64	86	194
Friesland . . .	—	1	2	27	5	35	—	8	70	565	39	682
Drenthe . . .	—	1	2	13	12	28	—	32	19	273	81	405
Overijssel . . .	1	—	3	25	4	33	21	—	97	578	15	711
Gelderland . . .	2	1	6	36	32	77	11	118	158	524	201	1012
Utrecht . . .	—	1	2	12	25	40	—	60	94	174	330	330
Noordholland . .	—	—	7	22	50	79	—	—	214	392	367	973
Zuidholland . .	2	3	5	37	51	98	65	37	86	446	271	903
Zeeland . . .	—	—	—	4	41	45	—	—	—	59	258	317
Noordbrabant . .	1	1	4	42	41	89	47	15	42	608	254	966
Limburg . . .	—	1	3	19	20	43	—	21	35	225	95	376
Totaal 1949 . .	6	9	36	247	298	596	142	233	825	3828	1841	6869
Totaal 1948 . .	4	8	19	190	273	496	102	145	293	2638	1647	4825 ¹⁾

¹⁾ Bovendien 5 leerlingen in de Noordoostpolder.

VERVOER VAN LEERLINGEN (ART. 13, 2E LID, ONDER f)

Regelingen tot vervoer van leerlingen overeenkomstig de aangehaalde wetsbepaling waren in 13 gemeenten getroffen. In 13 gemeenten werd in zodanige regeling van gemeentewege een financiële bijdrage verleend.

TEGEMOETKOMING IN DE KOSTEN VAN HUISONDERWIJS (ART. 13, 5E LID)

In 4 gemeenten ten aanzien van 4 leerlingen werd overeenkomstig de aangehaalde wetsbepaling steun verleend ter tegemoetkoming in de kosten, verbonden aan het geven van huisonderwijs.

GEMEENTEN ZONDER OPENBARE SCHOOL (ART. 19)

Het hierna volgende staatje geeft een overzicht van de aantallen gemeenten in de onderscheidene provinciën waar in het jaar 1949 geen openbare school was gevestigd.

UITVOERING LAGER-ONDERWIJSWET 1920, ENZ.

Tevens is vermeld het aantal gemeenten dat een gemeenschappelijke school onderhield tezamen met één of meer andere gemeenten.

Provinciën	Aantal gemeenten waar geen openbare school gevestigd was ¹⁾	Aantal gemeenten dat een gemeenschappelijke school onderhield					Totaal
		tezamen met:					
		1	2	3	4	5	
		gemeente(n)					
Groningen	—	2	—	—	—	—	2
Friesland	—	—	—	—	—	—	—
Drenthe	—	—	1	—	—	—	1
Overijssel	3 (3)	2	—	—	—	—	2
Gelderland	32 (9)	1	—	—	—	—	1
Utrecht	30 (23)	—	—	—	—	—	—
Noordholland	6 (4)	5	1	—	—	—	6
Zuidholland	33 (23)	4	—	—	—	—	4
Zeeland	21 (10)	—	—	—	—	—	—
Noordbrabant	101 (20)	2	—	—	—	—	2
Limburg	92 (29)	—	—	—	—	—	—
Totaal 1949	318 (121)	16	2	—	—	—	18
Totaal 1948	317 (130)	16	2	—	—	—	18

¹⁾ De tussen () geplaatste getallen betreffen de gemeenten die met naburige gemeenten een regeling hadden getroffen voor toelating van leerlingen; deze zijn in de voorafgaande getallen begrepen.

Een nominatieve opgave der gemeenten zonder openbare school vindt men op blz. 128/130.

GEMEENTEN WAAR GEEN OPENBAAR VOORTGEZET GEWOON LAGER ONDERWIJS WERD GEGEVEN

Het volgende staatje geeft een overzicht van de aantallen gemeenten in de onderscheidene provinciën waar op 31 December 1949 geen openbaar voortgezet gewoon lager onderwijs werd gegeven.

Provinciën	Aantal gemeenten waar geen openbaar vglg werd gegeven	Provinciën	Aantal gemeenten waar geen openbaar vglg werd gegeven
Groningen	25	Zuidholland	107
Friesland	40	Zeeland	33
Drenthe	11	Noordbrabant	142
Overijssel	26	Limburg	109
Gelderland	67		
Utrecht	36	Totaal 1949	681
Noordholland	65	Totaal 1948	612

GEMEENTEN ZONDER OPENBARE SCHOOL (ART. 19)

Provinciën	Geen openbare school in de gem.:men:				Gemeenschappelijke school	
					In de gemeente(n):	Gemeenschappelijk met:
Groningen	—	—	—	—	Midwolda Nieuweschans	Nieuwolda Beerta
Friesland	—	—	—	—	—	—
Drenthe	—	—	—	—	Dalen (Dalerend)	Coevorden en Hoo- geveen
Overijssel	Borne * ¹⁾	Oldenzaal *	Ootmarsum *	—	Diepenheim(Mark- vrijde) Vrizenveen	Nede (Gld.) Tubbergen
Gelderland	Ammerzoden Appeltern Batenburg Bemmel * Bergharen Beuningen * Dreumel Druuten *	Duiven Elburg * Ewijk * Gendt * Groenlo Grosbeek * Hedel Hemmen	Fieren Hoornen Hoorsen Huissen Kerkwijk Lichtenvoorde Maasdriel Millingen	Nedchemart * Pannerden Ubergen * Wamel Wêhl Westervoort Wijchen Zevenaar	Apeldoorn (Hoo- derlo)	Ede
Utrecht	Abcoude * Achtcrnhoven * Bunnik Bunschoten Eemnes Haarzuilens Hoerkoop * Hoogland *	Kamerik * Kockengen * Linschoten * Loenersloot * Montfoort * Mijdrecht Odijk * Oudertrip *	Polsbroek * Renswoude * Ruwiël * Schalkwijk * Soesterwaard * Stoutenburg * Tienhoven Tull en 't Waa!	Vleuten * Werkhoven Westbroek * Willesloot * Wilnis Zegveld	—	—
Noordholland	Heemskerk *	Marken	Obdam * Opmeer *	Urk Wieringermeer *	Beverwijk 's-Graveland Hoevebroek	Heemskerk en Velsen Ankeveen (school gevestigd te 's-Graveland) Obdam
						Heensbroek

Zuidholland	Ter Aar Alblas (Oud) * Alkemade * Barvoenswaard * Bergschenhoek Berkel en Roden- rijfs * Groot-Ammers * Hazerswoude	Herkingen * Lange-Ruige- Weide * Leerbroek * Leidschendam * Leimuiden Lier (de) * Maasland Molenaarsgraaf *	Noordwijkerhout * Noordorp * Ottoland * Papeloop * Peursum Rietveld * Schipluiden * Schoonewoerd * Tienhoven *	Valkenburg Vlist * Voorhout Warand * Warmond * Wieringen Wijngaarden Zevenhoven *	Tienhoven Bergambacht Zuid-Beijerland Roekanje Goudswaard
Zeeland	Aagrekerke * Biggekerke Clinge Duitsendijlke * Elkerzee *	Graauw en Langen- dam Grijpskerke 's-Heerenhoek * Hooftplaat Janstee (St.)	Koewacht * Laurens (St.) * Meliskerke Ovezande * Philippine * Ritthem	Serooskerke (W.) Vrouwenvoelder * Westdorpe * Zoutdijnde Zuiddorpe	—
Noordbrabant	Aarle-Rixtel Alem c.a. * Abnakerk * Alphen c.a. * Andel c.a. * Asten Bakel c.a. Beek en Donk Bergeijk Bergen op Zoon * Bergem Berkel c.a. * Berlicum Bladel c.a. Bochel Boxmeer Budel * Charm Cuyk c.a.	Diessen Dinthier Dongen * Drunen * Dungen (den) Eersel Eerp Esch Geffen Geldrop Gonert Gilze c.a. Goirle Grave * Haaren Halsteren Haps Heesch Heeswijk	Helvoirt Hoeven Hooge en Lage Mierde Hooge en Lage Zwaluwe * Hoogeloon c.a. Huijbergen Leende * Liempe Lieshout Lith * Luifsgestel Maarheeze Megen c.a. Michielsgestel (St.) Mierlo Mill c.a. Moergestel	Nieuw-Ginneken * Nieuw-Vossemeer Nistelrode Nuland Oeffelt Oirschot Olstervijk Oostelbeers c.a. Oploo c.a. Oss Oudendrecht Oudendbosch Oud- en Nieuw- Gastel Prinsenbeek * Putte Raamsdonk Ravenstein Reusel	Alem Hooge en Lage Zwaluwe

1) De met een * gemerkte gemeenten hadden met naburige gemeenten een regeling getroffen voor toelating van leerlingen.

Provinciën	Geen openbare school in de gemeenten:			Gemeenschappelijke school	
				In de gemeente(n):	Gemeenschappelijk met:
Noordbrabant (<i>vervolg</i>)	Rieboven Roosmalen Ruephen c.a. Rijsbergen Rijswijk Schaijk Schijndel	Somsen Son c.a. Sunddaarbuiten Steenbergen c.a. ¹⁾ Stiphout Terheijden Tetteringen *	Uden Udenhout Veghel Vessem c.a. Vierlingsbeek Waalre Wanroij	Waspik * Werkendam * Westerhoven Woensdrecht Wouw Zeeland Zevenbergen *	
Limburg	Ambij * Amstenrade Areen en Velden * Baexem Beegden Beek Beesel * Belfeld Bingelrade Bocholtz Borgharen * Boren Broekhuizen * Brunssum Bunde Cauter en Keer * Echt * Elloo Eljckshoven Geertruid (St.) Gelden * Grenep Geulle Grathem	Grevenbicht Gronsveld * Grubbenvorst * Gulpen Heel en Panheel Heer * Helden Herten Heijhuizen Hoensbroek * Horn Hulsberg * Ieren Itteren Jabeek Kessel Klimmen Cauter en Keer * Limbricht Linne Maasbracht Mansveld Margraten * Meerloo Meerssen * Meijel	Mertelbeek Montfort Munstergeleen Nederweert Neer Nieuwenhagen * Nieuwstadt Noorbeek Nuth * Obbicht en Papenhoven Odlilnberg (St.) Otrbeek Ottersum Posterholt Roggel Roosteren Schaeberg Schimmert Schninvel * Sevenum * Simpelveld Slenaken	Spaubeek Stein * Stevensweert Stramproy Susteren * Swalmen Tegelen * Thorn Tudderen Ulach over Worms Ulestraten Urmond Valkenburg- Houthem * Venraij Vlodrop Wanssum Weert Wessem Wijre * Wijme Wijnmansrade	

1) De met een * gemerkte gemeenten hadden met naburige gemeenten een regeling getroffen voor toelating van leerlingen.

UITVOERING LAGER-ONDERWIJSWET 1920, ENZ.

GEMEENSCHAPPELIJKE OPENBARE SCHOLEN UITSLUITEND VOOR V.G.L.O.

Het volgende staatje geeft een overzicht van het aantal gemeenten in de onderscheidene provinciën dat een gemeenschappelijke school *uitsluitend* voor voortgezet gewoon lager onderwijs onderhield tezamen met één of meer andere gemeenten.

Provinciën	Aantal gemeenten dat een gemeenschappelijke school uitsluitend voor vgl.o. onderhield				Totaal
	tezamen met:				
	1	2	3	4	
	gemeente(n)				
Groningen	—	—	—	—	—
Friesland	—	—	—	—	—
Drenthe	—	—	—	—	—
Overijssel	—	—	—	—	—
Gelderland	—	—	—	—	—
Utrecht	—	—	—	—	—
Noordholland	1	—	—	—	1
Zuidholland	1	—	—	—	1
Zeeland	—	—	—	—	—
Noordbrabant	—	—	—	—	—
Limburg	—	—	—	—	—
Totaal 1949	2	—	—	—	2
Totaal 1948	3	—	—	—	3

VERMEERDERING VAN HET AANTAL SCHOLEN OF VAN DE OMVANG VAN HET ONDERWIJS (ART. 22, 2E EN 3E LID)

Het 2e lid van art. 22 der wet, krachtens hetwelk door Gedeputeerde Staten, en het 3e lid van genoemd artikel, krachtens hetwelk door de Kroon vermeerdering van het aantal openbare scholen of van de omvang van het onderwijs kan worden bevolen, vonden in het verslagjaar geen toepassing.

 INSTANDHOUDING VAN OPENBARE SCHOLEN MET MINDER DAN HET VOORGESCHREVEN AANTAL LEERLINGEN (ART. 22*bis*)

Krachtens het bepaalde in het 2e lid van art. 22*bis* der wet heeft de Kroon in hoger beroep ten aanzien van 9 scholen voor gewoon lager onderwijs verklaard dat haar instandhouding ingevolge art. 19 der wet wordt gevorderd.

Ten aanzien van 2 gemeenten en 2 openbare scholen voor gewoon lager onderwijs is met toepassing van het 3e lid van art. 22*bis* der wet door de Minister ontheffing verleend van de bepaling, bedoeld in het 1e lid van dit artikel.

Ten aanzien van 7 gemeenten en 9 openbare scholen voor gewoon lager onderwijs heeft de Minister de vergunning verleend, bedoeld in art. 22*bis*, 6e lid, der wet. Het 7e lid van art. 22*bis* der wet, krachtens hetwelk de Kroon ontheffing kan verlenen van de bepaling, vervat in het 1e lid van dit artikel, vond in het verslagjaar geen toepassing.

GEMEENSCHAPPELIJKE OPENBARE ULO-SCHOLEN (ART. 19, 4E LID)

Het volgende staatje geeft een overzicht van het aantal gemeenten in de onderscheidene provinciën dat tezamen met één of meer andere gemeenten een gemeenschappelijke school onderhield voor *uitgebreid lager onderwijs*.

Provinciën	Aantal gemeenten dat een gemeenschappelijke school voor ulo onderhield					Totaal
	tezamen met:					
	1	2	3	4	5	
	gemeente(n)					
Groningen	—	—	—	—	—	—
Friesland	—	—	—	—	—	—
Drenthe	—	—	—	—	—	—
Overijssel	—	—	—	—	—	—
Gelderland	—	—	—	—	—	—
Utrecht	—	—	—	—	—	—
Noordholland	—	1	—	—	—	1
Zuidholland	—	—	—	—	—	—
Zeeland	—	—	—	—	—	—
Noordbrabant	—	—	—	—	—	—
Limburg	—	—	—	—	—	—
Totaal 1949.	—	1	—	—	—	1
Totaal 1948.	—	1	—	—	—	1

 VERLAGING VAN HET VEREISTE AANTAL LEERLINGEN (ART. 23bis, 2E LID)

Het 2e lid van art. 23bis der wet, krachtens hetwelk door de Kroon het aantal leerlingen, vereist voor de stichting van een openbare school, lager kan worden gesteld, vond in het verslagjaar geen toepassing.

TIJDELIJKE SLUITING ENER SCHOOL (ART. 24)

Art. 24 der wet, hetwelk bepaalt dat door Gedeputeerde Staten of de Kroon tijdelijke sluiting ener openbare school kan worden bevolen, vond in het verslagjaar geen toepassing.

AFWIJKING VAN DE EISEN WAARAAN HET LEERPLAN MOET VOLDOEN, TEN BEHOEVE VAN DE BIJZONDERE INRICHTING VAN HET ONDERWIJS (ART. 25, 5E LID)

Ten aanzien van 17 openbare scholen voor gewoon lager onderwijs heeft de Kroon de vergunning verleend, bedoeld in het 5e lid van art. 25 der wet.

ONTHEFFING VAN DE VERPLICHTING DAT AAN HET HOOFD VAN EEN OPENBARE SCHOOL TEVENS HET ONDERWIJS ENER KLAS MOET ZIJN OPGEDRAGEN (ART. 27, 4E LID)

Ten aanzien van 1 hoofd ener openbare school heeft de Minister de vrijstelling verleend, bedoeld in art. 27, 4e lid, der wet.

BIJZONDERE BELONINGEN

In 39 gemeenten is door de gemeenteraad op grond van art. 33, 1e lid, der Lageronderwijswet 1920 en art. 15 van het Besluit buitengewoon lager onderwijs 1949 aan in totaal 265 onderwijzers een beloning toegekend op grond van het bezit of van het gebruik maken van bevoegdheden, waarvoor geen wettelijke akten van bekwaamheid verkrijgbaar zijn, of op grond van hun aanwijzing tot plaatsvervanger van het hoofd der school.

TEGEMOETKOMING IN VERPLAATSINGSKOSTEN

In 276 gemeenten heeft de gemeenteraad op grond van art. 33, 1e lid, der wet en/of art. 15 van het Besluit buitengewoon lager onderwijs 1949 een regeling getroffen tot het verlenen van een tegemoetkoming aan onderwijzers in de door hen te maken noodzakelijke kosten, voortvloeiende uit een verandering van standplaats. Een zodanige regeling werd toegepast in 550 gevallen.

DISCIPLINAIRE STRAFFEN (ART. 37, 1E LID)

In 10 gemeenten hebben burgemeester en wethouders met toepassing van art. 37, 1e lid, onder *a*, der wet aan in totaal 10 onderwijzers de straf van schriftelijke berisping opgelegd.

In 1 gemeente hebben burgemeester en wethouders met toepassing van art. 37, eerste lid, onder *b*, der wet aan 1 onderwijzer de straf van inhouding van gehele of gedeeltelijke bezoldiging tot een bedrag van ten hoogste een maand bezoldiging opgelegd.

Het 1e lid, onder *c*, van art. 37 der wet, krachtens hetwelk door burgemeester en wethouders aan een onderwijzer de straf van terugzetting in bezoldiging voor ten hoogste het bedrag van de laatste twee periodieke verhogingen kan worden opgelegd, werd in het verslagjaar niet toegepast.

Het 1e lid, onder *d*, van art. 37 der wet, krachtens hetwelk door burgemeester en wethouders aan een onderwijzer de straf van niet-toekenning van periodieke verhoging van bezoldiging voor ten hoogste de duur van vier jaren kan worden opgelegd, vond in het verslagjaar geen toepassing.

Het 1e lid, onder *e*, van art. 37 der wet, krachtens hetwelk door burgemeester en wethouders aan een onderwijzer de straf van schorsing voor een bepaalde tijd met of zonder inhouding van gehele of gedeeltelijke bezoldiging kan worden opgelegd, werd in het verslagjaar toegepast in 3 gemeenten ten aanzien van in totaal 3 onderwijzers. In 1 geval geschiedde de schorsing met inhouding van de halve jaarwedde, in 1 geval met inhouding van de gehele jaarwedde (voor 3 maanden) en in 1 geval met behoud van de gehele jaarwedde.

ONGEVRAAGD ONTSLAG (ART. 38, 1E LID, ONDER *b*)

Aan 5 onderwijzers heeft de gemeenteraad, anders dan op eigen verzoek of anders dan wegens opheffing van hun betrekking, huwelijk dan wel pensionnering, krachtens art. 38, 1e lid, onder *b*, der wet ontslag verleend. Aan 3 onderwijzers werd het ontslag eervol verleend, aan 2 onderwijzers niet-eervol.

UITVOERING LAGER-ONDERWIJSWET 1920, ENZ.

 AMBTEN EN BEDIENINGEN DER ONDERWIJZERS (ARTT. 45, 2E LID, EN
97, 2E LID, ONDER b)

Opgave van ambten en bedieningen waarvoor vrijstelling werd verleend (voorzover niet van kerkelijke of daarmede gelijk te stellen aard)			Aantal onderwijzers waaraan was toegestaan dat te hunnen huize handel of nering werd gedreven of enig beroep werd uitgeoefend (behalve het geven van onderwijs)	
Provinciën	Openbare onderwijzers (krachtens art. 45, 2e lid)	Bijzondere onderwijzers (krachtens art. 97, 2e lid, onder b)	Openbare onderwijzers (krachtens art. 45, 2e lid)	Bijzondere onderwijzers (krachtens art. 97, 2e lid, onder b)
Groningen	6 : diversen	4 : schooladministrateur 5 : kassier 2 : diversen	—	—
Friesland	6 : diversen	17 : schooladministrateur	2 : diversen	1 : diversen
Drenthe	2 : diversen	5 : schooladministrateur 1 : kassier 2 : diversen	—	—
Overijssel	5 : diversen	17 : schooladministrateur 5 : kassier 9 : diversen	2 : diversen	—
Gelderland	13 : diversen	88 : schooladministrateur 20 : kassier 41 : diversen	2 : diversen	5 : diversen
Utrecht	1 : kassier 1 : diversen	36 : schooladministrateur 2 : kassier 7 : diversen	2 : diversen	3 : diversen
Noordholland	2 : kassier 13 : diversen	48 : schooladministrateur 9 : kassier 8 : diversen	—	1 : diversen
Zuidholland	13 : diversen	21 : schooladministrateur 2 : kassier 6 : diversen	—	1 : diversen
Zeeiland	1 : kassier 2 : diversen	8 : schooladministrateur 3 : kassier 3 : diversen	—	—
Noordbrabant	—	54 : schooladministrateur 10 : kassier 20 : diversen	—	—
Limburg	1 : kassier	18 : schooladministrateur 4 : kassier 3 : diversen	—	3 : diversen

ONTNEMEN BEVOEGDHEID TOT HET GEVEN VAN ONDERWIJS (ART. 38, 3E LID)

Het 3e lid van art. 38 der wet, krachtens hetwelk door Gedeputeerde Staten kan worden verklaard dat een niet-eervol ontslagen onderwijzer zijn bevoegdheid tot het geven van onderwijs heeft verloren, vond in het verslagjaar geen toepassing.

ONTZEGGING TOEGANG TOT DE SCHOOL (ART. 39, 1E LID)

In 5 gemeenten hebben burgemeester en wethouders met toepassing van art. 39, 1e lid, der wet aan in totaal 8 onderwijzers de toegang tot de school ontzegd.

SCHORSING VAN OF NIET-EERVOL ONTSLAG AAN ONDERWIJZERS (ART. 40, 1E LID)

Het 1e lid van art. 40 der wet, krachtens hetwelk een onderwijzer door Gedeputeerde Staten kan worden geschorst of niet-eervol ontslagen, vond in het verslagjaar geen toepassing.

SCHORSING IN DE BEVOEGDHEID (ART. 42, 3E LID)

Het 3e lid van art. 42 der wet, krachtens hetwelk een onderwijzer aan een openbare school door de Kroon voor ten hoogste een jaar of voor onbepaalde tijd in zijn bevoegdheid kan worden geschorst, vond in het verslagjaar geen toepassing.

NIET-EERVOL ONTSLAG WEGENS GEBRUIK VAN EEN AFGEKEURD LEERBOEK (ART. 43, 4E LID)

Het 4e lid van art. 43 der wet, krachtens hetwelk door de gemeenteraad een onderwijzer wegens het gebruik van een afgekeurd leerboek niet-eervol kan worden ontslagen, vond in het verslagjaar geen toepassing.

VERLAGING VAN HET VEREISTE AANTAL LEERLINGEN (ART. 73, 2E LID)

Voor 8 gemeenten ten aanzien van in totaal 8 bijzondere scholen voor gewoon lager onderwijs en 2 bijzondere scholen voor uitgebreid lager onderwijs heeft de Kroon de beschikking genomen, bedoeld in art. 73, 2e lid, der wet.

BUITENGEBRUIKSTELLING VAN SCHOOLGEBOUWEN C.Q. GEDEELTEN VAN SCHOOLGEBOUWEN (ART. 83, 6E LID)

Ten aanzien van 2 schoolgebouwen, c.q. gedeelten van schoolgebouwen voor op zichzelf staande scholen, heeft de Minister met toepassing van art. 83, 6e lid, der wet verklaard, dat het buiten gebruik stellen van het schoolgebouw het gevolg was van de opheffing der school in verband met de samenvoeging met één of meer andere scholen, en ten aanzien van 1 schoolgebouw dat zulks het gevolg was van de invloed der sinds 1939 ingetreden buitengewone omstandigheden of van andere bijzondere omstandigheden.

SUBSIDIE AAN BIJZONDERE SCHOLEN WELKE ZIJN GESTICHT ZONDER TOEPASSING VAN ART. 72 DER WET (ART. 88*bis*, 1E EN 2E LID)

Ten aanzien van 5 gemeenten en in totaal 3 scholen voor gewoon lager onderwijs, 1 school voor voortgezet gewoon lager onderwijs en 1 school voor uitgebreid lager onderwijs heeft de Minister de machtiging verleend, bedoeld in art. 88*bis*, 1e lid, der wet.

Het 2e lid van art. 88*bis* der wet, krachtens hetwelk door de Kroon in hoger beroep bovenbedoelde machtiging kan worden verleend, vond in het verslagjaar geen toepassing.

AFWIJKING VAN DE EISEN WAARAAN HET LEERPLAN MOET VOLDOEN, TEN BEHOEVE VAN DE BIJZONDERE INRICHTING VAN HET ONDERWIJS (ART. 90, 6E LID)

Ten aanzien van 4 bijzondere scholen voor gewoon lager onderwijs en 1 bijzondere school voor uitgebreid lager onderwijs heeft de Kroon de vergunning verleend, bedoeld in het 6e lid van art. 90 der wet.

BEHOUD VAN VERGOEDING VOOR BIJZONDERE LAGERE SCHOLEN MET MINDER DAN HET VOORGESCHREVEN AANTAL LEERLINGEN

Voor 24 gemeenten ten aanzien van in totaal 9 bijzondere scholen voor gewoon lager onderwijs en 18 bijzondere scholen voor voortgezet gewoon lager onderwijs heeft de Minister de beschikking genomen, bedoeld in art. 96, 3e lid, eerste alinea, der wet.

Het 3e lid, tweede alinea, van art. 96 en het 1e en 4e lid van art. 96*bis* der wet vonden in het verslagjaar geen toepassing.

BEREKENING VERGOEDING EXPLOITATIEKOSTEN VAN BIJZONDERE SCHOLEN

Voor 50 gemeenten heeft de Minister met toepassing van art. 55*quater*, 1e lid, der wet ten aanzien van in totaal 41 openbare scholen voor gewoon lager onderwijs en 22 scholen voor voortgezet gewoon lager onderwijs bepaald, dat deze bij de vaststelling van het bedrag, bedoeld in art. 55*ter*, onder *a*, buiten beschouwing gelaten zullen worden en dat de aantallen leerlingen dezer scholen niet zullen meetellen voor het aantal leerlingen, bedoeld in art. 55*ter*, onder *b*. Het 3e lid van art. 55*quater* der wet, krachtens hetwelk door de Kroon de beslissing kan worden genomen, bedoeld in het 1e lid van dit artikel, vond in het verslagjaar geen toepassing.

Met toepassing van art. 101*ter*, 1e lid, der wet is ten aanzien van 104 gemeenten voor in totaal 134 bijzondere scholen voor gewoon lager onderwijs, 14 bijzondere scholen voor voortgezet gewoon lager onderwijs en 10 bijzondere scholen voor uitgebreid lager onderwijs het bedrag per leerling, bedoeld in het 2e lid van art. 101, verhoogd.

Ten aanzien van 9 gemeenten voor in totaal 8 scholen voor gewoon lager onderwijs en 3 scholen voor uitgebreid lager onderwijs is overeenkomstig het 3e lid van art. 101*ter* der wet door de Kroon in hoger beroep de beslissing genomen, bedoeld in het 1e lid van dit artikel.

UITVOERING LAGER-ONDERWIJSWET 1920, ENZ.

VERGUNNING AAN VREEMDELINGEN TOT HET GEVEN VAN LAGER ONDERWIJS
(ART. 129, 2E LID)

Aan 17 vreemdelingen heeft de Kroon overeenkomstig art. 129, 2e lid, der wet de vergunning tot het geven van lager onderwijs verleend.

COMMISSIES VAN TOEZICHT (ART. 176, 2E LID); AMBTENAREN TER VERZEKERING
VAN HET PLAATSELIJK SCHOOLTOEZICHT (ART. 176, 3E LID)

Provinciën	Aantal gemeenten met commissie van toezicht (krachtens art. 176, 2e lid)	Ambtenaren ter verzekering van het plaatselijk schooltoezicht (krachtens art. 176, 3e lid)
Groningen	8	*) Groningen (1)
Friesland	12	—
Drenthe	4	—
Overijssel	7	Enschede (1)
Gelderland	16	—
Utrecht	6	Utrecht (1)
Noordholland	27	Amsterdam (6), Zaandam (1)
Zuidholland	20	Delft (1), 's-Gravenhage (4), Leiden (1), Rotterdam (5), Schiedam (1)
Zeeland	11	—
Noordbrabant	26	—
Limburg	21	—

*) De tussen () geplaatste getallen betreffen de aantallen ambtenaren.

GENEESKUNDIG TOEZICHT OP LAGERE SCHOLEN ¹⁾

Provinciën	Aantal gemeenten waar medisch schooltoezicht was	Aantal gemeente-schoolartsen		
		Hoofd-functie	Neven-functie	Totaal
Groningen	56	10	1	11
Friesland	44	10	2	12
Drenthe	34	6	—	6
Overijssel	48	14	7	21
Gelderland	112	23	2	25
Utrecht	61	5	7	12
Noordholland	122	36	11	47
Zuidholland	162	45	9	52
Zeeland	100	6	—	6
Noordbrabant	107	22	5	27
Limburg	17	1	18	19
Totaal 1949	863	176	62	238
Totaal 1948	844	170	82 ²⁾	252

¹⁾ Voor nadere bijzonderheden aangaande het geneeskundig schooltoezicht raadplege men de jaarverslagen van de Geneeskundig hoofdinspecteur van de volksgezondheid.

²⁾ Bovendien 1 schoolarts in de Noordoostpolder.

BIJZONDERE VOORZIENINGEN (SCHOOLBIOSCOOP, SCHOOLMUSEUM, GENEESKUNDIG SCHOOLTOEZICHT, SCHOOL- EN WERKTUINEN, CURSUSSEN VOOR SPRAAKGEBREKKIGEN)

Op 31 December 1949 werd in 4 gemeenten een gemeentelijke *schoolbioscoop* aange troffen en wel te Enschede, 's-Gravenhage, Hengelo (O.) en Leiden; in 2 gemeenten, nl. 's-Gravenhage en Leiden, bestond een gemeentelijk *schoolmuseum*. In 34 gemeenten werden op die datum gemeentelijke *school- en werktuinen* aange troffen, nl. te Apeldoorn, Assen, Assendelft, Barsingerhorn, Coevorden, Dalen, Delft, Dordrecht, Giessendam, 's-Gravenhage, Havelte, Den Helder, Koog a/d Zaan, Leeuwarden, Markelo, Nieuwleusen, Oude Niedorp, Rotterdam, De Rijp, Rijswijk, Schagen, Schiedam, Sleen, Stavoren, Vianen, Vlaardingen, Voorburg, Wageningen, Wieringen, Winschoten, Winterswijk en Zijpe. In 24 gemeenten werden gemeentelijke *cursussen voor spraakgebrekkigen* gegeven en wel te Amersfoort, Amsterdam, Apeldoorn, Assen, Dordrecht, Enschede, Geldrop, Goor, 's-Gravenhage, Groningen, Haaksbergen, Haarlem, Hengelo (O.), Leeuwarden, Leiden, Maastricht, Meppel, Rotterdam, Rijswijk, Schiedam, Stad-Delden, Vlaardingen, Voorburg en Wassenaar.

II. DE UITVOERING DER LEERPLICHTWET

AANTAL GEMEENTEN WAAR EEN VERORDENING KRACHTENS ART. 15 DER WET BESTOND, REGELENDE DE TIJD OF DE TIJDEN WAARBINNEN DE VERLOVEN VOOR VELDARBEID MOETEN VALLEN ¹⁾

Provinciën	Aantal gemeenten op 31 December 1949	
	Totaal	Waar de regeling, bedoeld in art. 15 der Leerplichtwet, bestond
Groningen	56	46 (—)
Friesland	44	37 (—)
Drenthe	34	52 (—)
Overijssel	53	37 (2)
Gelderland	113	90 (1)
Utrecht	65	52 (—)
Noordholland	121	90 (1)
Zuidholland	173	158 (3)
Zeeland	101	89 (1)
Noordbrabant	142	93 (1)
Limburg	114	14 (—)
Totaal 1949	1016	738 (9)
Totaal 1948	1016	726 (9)

¹⁾ De getallen tussen () betreffen de gemeenten waar deze regeling slechts op een gedeelte van de gemeente betrekking had; deze zijn in de voorafgaande getallen begrepen.

COMMISSIES TOT WERING VAN SCHOOLVERZUIM (ART. 21)

In 1008 gemeenten bestonden krachtens art. 21, 1e en 2e lid, der wet in totaal 1356 commissies tot wering van schoolverzuim.

In 4 gemeenten hebben burgemeester en wethouders met toepassing van art. 21, 6e lid, der wet de taak der commissie tot wering van schoolverzuim overgenomen.

Het 7e lid van art. 21 der wet, krachtens hetwelk door de Commissaris der Koningin een commissie tot wering van schoolverzuim kan worden ingesteld of aangevuld, vond in het verslagjaar geen toepassing.

VERORDENINGEN BETREFFENDE HET BRENGEN VAN KINDEREN NAAR SCHOOL DOOR DE POLITIE (ART. 30)

Op blz. 140 vindt men een opgave van de gemeenten welke een verordening hadden als bedoeld in art. 30 der wet, en het aantal malen dat deze verordening werd toegepast.

UITVOERING DER LEERPLICHTWET

Provinciën	Aantal gemeenten met een verordening	Aantal gemeenten waarin de verordening						Totaal
		1—5 maal	6—10 maal	11—20 maal	21—50 maal	51—100 maal	meer dan 100 maal	
		werd toegepast						
Groningen . . .	24	1	1	—	—	—	1 ⁴⁾	3
Friesland . . .	11	2	—	1	—	—	—	3
Drenthe . . .	20	1	—	2	—	—	—	4 ¹⁾
Overijssel . . .	24	4	1	—	—	—	—	5
Gelderland . . .	52	6	3	4	1	—	—	14
Utrecht . . .	25	3	1	2	—	—	—	7 ¹⁾
Noordholland . .	41	2	2	2	1	1	—	8
Zuidholland . .	101	11	6	3	2	1	1 ⁴⁾	24
Zeeland . . .	29	2	—	—	—	—	—	2
Noordbrabant . .	67	6	2	2	1	—	1	12
Limburg . . .	52	2	3	1	3	—	—	9
Totaal 1949 . .	446	40	19	17	8	2	3	91 ²⁾
Totaal 1948 . .	420	32	17	14	7	3	4 ⁶⁾	76 ³⁾

AANTAL GEMEENTEN WAAR OVEREENKOMSTIG ART. 35, 2E EN 3E LID, DER WET HET GETROUWE SCHOOLBEZOEK VAN GEMEENTEWEGE WERD AANGE-MOEDIGD

Provinciën	Aantal gemeenten
Groningen	—
Friesland	2
Drenthe	—
Overijssel	—
Gelderland	4
Utrecht	—
Noordholland	4
Zuidholland	7
Zeeland	1
Noordbrabant	1
Limburg	1
Totaal 1949	20
Totaal 1948	18

1) In 1 gemeente is het aantal malen dat de verordening toegepast werd, onbekend.

2) Idem in 2 gemeenten.

3) Idem in 3 gemeenten.

4) Groningen 685 maal.

5) 's-Gravenhage ± 900 maal.

6) 's-Gravenhage ± 900 maal.

III. LEERPLICHT

STATISTISCHE GEGEVENS

De navolgende cijfers ¹⁾ betreffen de naleving van de Leerplichtwet in het schooljaar 1948/49. Ter vergelijking zijn mede de cijfers over het schooljaar 1947/48 opgenomen.

	Schooljaar 1947/48	Schooljaar 1948/49
<i>Aantal verzūmde schooltijden</i>		
a. geoorloofd	26 500 763	22 804 480
b. ongeoorloofd	1 439 610	396 337
Totaal	27 940 373	23 200 817
<i>Absoluut schoolverzūm</i>		
Aantal kinderen	*)	301
<i>Relatief schoolverzūm</i>		
Verzūmde schooltijden per 10 000 schooltijden:		
a. geoorloofd	548	429
b. ongeoorloofd	30	8
Totaal	578	437
<i>Huisonderwijs</i>		
Aantal kinderen	81	70
<i>Landbouwverloven</i>		
Totaal aantal	14 930	13 078
Per 10 000 leerlingen:		
a. 1—10 schooltijden	7,0	7,6
b. 11—20 schooltijden	121,0	104,6

*) Onbekend.

VOORSCHRIFTEN BETREFFENDE DE AANTEKENING VAN HET SCHOOLBEZOEK BIJ HET LAGER ONDERWIJS EN WIJZIGING VAN HET EERSTE LID VAN ARTIKEL 10 DER LEERPLICHTBESCHIKKING

Bij Ministeriële beschikking van 5 Februari 1949, no 50944, afd. L. O., werd, op grond van de overweging dat volgens het tiende lid van artikel 28 der Lageronderwijswet 1920 het hoofd van elke lagere school verplicht is, overeenkomstig door de Minister vast te stellen voorschriften, aantekening te houden of te doen houden van het schoolbezoek van de kinderen die als leerling van zijn school zijn ingeschreven, het volgende bepaald:

1. dat de aantekening van het schoolbezoek van de leerlingen ener lagere school moet geschieden overeenkomstig de voorschriften van artikel 10, eerste lid, der Leerplichtbeschikking.

¹⁾ Ontleend aan de „Statistiek van het gewoon, voortgezet gewoon en uitgebreid lager onderwijs 1939—1948”, samengesteld door het Centraal Bureau voor de Statistiek, afdeling Culturele Statistiek.

2. dat artikel 10, eerste lid, van de Leerplichtbeschikking wordt gewijzigd en gelezen als volgt:

1. Het hoofd van elke lagere school houdt een lijst bij of doet deze bijhouden met gegevens betreffende de kinderen die als leerling zijner school zijn ingeschreven. Deze lijst moet van ieder kind bevatten: naam, voornamen, geslacht, datum van geboorte, klasse, woonplaats en adres, aansprakelijke personen, datum van inschrijving, zo nodig met vermelding dat deze ambtshalve is geschied, datum van eerste aanwezigheid, datum van eerste definitieve afwezigheid en datum van afschrijving onder opgave van de reden der afschrijving. Op deze lijst houdt het hoofd tevens dagelijks aantekening of doet dagelijks aantekening houden van de aan- of afwezigheid van iedere leerling, waarbij van elke verzuimde schooltijd de reden welke tot verzuim heeft geleid, wordt vermeld. Bij deze aantekening worden de verzuimen onderscheiden in geoorloofde en ongeoorloofde.

De leerlingen ener school kunnen over verschillende lijsten worden verdeeld. De lijst of lijsten wordt/worden na gebruik nog gedurende tien jaren bewaard.

De beschikking is opgenomen in de *Ned. Stsert.* van 7 Februari 1949, no 26.

IV. GEWOON, VOORTGEZET GEWOON EN UITGEBREID LAGER ONDERWIJS

AANTALLEN SCHOLEN, LEERLINGEN EN LEERKRACHTEN

Gevoon en voortgezet gewoon lager onderwijs

De cijfers ¹⁾ op de volgende bladzijden geven een indruk van de ontwikkeling van het lager onderwijs in het schooljaar 1948/49. Ter vergelijking zijn de overeenkomstige cijfers over het schooljaar 1947/48 opgenomen.

Ter toelichting op de in deze tabellen vervatte gegevens diene het volgende. Uit de cijfers blijkt dat het totaal aantal leerlingen in 1949 vergeleken met 1948 slechts weinig veranderde. Wel nam het aantal v.g.l.o.-leerlingen wederom — zij het in mindere mate dan in 1948 — belangrijk af, doch deze achteruitgang werd goedgeleed gecompenseerd door een stijging van het aantal g.l.o.-leerlingen. T.a.v. de aantallen scholen en leerkrachten valt hetzelfde op te merken, waarbij worde aangetekend dat het aantal scholen dat een 7e en/of 8e leerjaar telde, met niet minder dan 820 afnam. De achteruitgang van het v.g.l.o. in 1949 vindt waarschijnlijk zijn oorzaak in de omstandigheid dat na het niet meer verplicht stellen van het 8e leerjaar in 1947 nog niet alle leerlingen die door deze maatregel niet meer leerplichtig waren, in 1947 vertrokken, doch eerst in de loop van 1948 de school verlieten en dus voor het schooljaar 1948/49 niet meer werden medegerekend.

Vergelijkt men de cijfers voor het openbaar en het bijzonder onderwijs met elkaar, dan blijkt dat die voor het bijzonder onderwijs wederom zijn gestegen en die voor het openbaar onderwijs in sterkere mate zijn gedaald. Het percentage openbare scholen daalde van 34,1 % tot 33,8 %, dat der leerlingen van deze scholen van 27,3 % tot 27,0 %.

De omstandigheid dat de vele scholen die in het schooljaar 1947/48 nog tot de scholen voor g.l.o. en v.g.l.o. gerekend konden worden, in 1948/49 door het ontbreken van leerlingen in het 7e en/of 8e leerjaar bij de categorie der scholen uitsluitend voor g.l.o. zijn ondergebracht, gemiddeld slechts ca. 150 leerlingen telden, veroorzaakte een daling van de gemiddelde schoolgrootte bij de scholen uitsluitend voor g.l.o. De geringe toeneming van het totaal aantal leerkrachten, gesteld tegenover het iets kleinere totaal aantal leerlingen, had tot gevolg dat het gemiddeld aantal leerlingen per leerkracht daalde van 34 in 1947/48 op 33 in 1948/49.

Tabel 1 geeft een gedetailleerd overzicht van de aantallen scholen, onderscheiden naar richting en soort. Gegevens aangaande de aantallen leerlingen vindt men in tabel 2. Zoals uit de totaalcijfers van deze tabel blijkt, daalde het totaal aantal leerlingen bij het openbaar onderwijs, terwijl het totaal aantal leerlingen bij het bijzonder onderwijs toenam. Stelt men het totaal aantal leerlingen bij het openbaar onderwijs voor 1938/39 op 100, dan verkrijgt men voor de jaren 1938*)—1943*) en 1945*)—1948*) resp. de volgende indexcijfers: 100, 99, 97, 93, 91, 92, 92, 92,

¹⁾ Ontleend aan Mededeling no 7323 van het Centraal Bureau voor de Statistiek, afdeling Culturele Statistiek. De cijfers betreffen de toestand op 1 Januari 1949.

²⁾ De schooljaren 1938/39, 1943/44, enz.

GEWOON, VOORTGEZET GEWOON EN UITGEBREID L. O.

Tabel 1. Aantallen scholen voor g.l.o., v.g.l.o. en g.l.o. + v.g.l.o. op 1 Januari 1949

	Uitsluitend voor g.l.o.						Uitsluitend voor v.g.l.o.					
	Openbaar	Bijzonder			Algemeen totaal	Openbaar	Bijzonder			Algemeen totaal		
		Prot.-Chr.	R.-Kath.	Overige			Prot.-Chr.	R.-Kath.	Overige			
1948/'49	1 097	546	1 351	104	2 001	3 098	79	12	131	2	145	224
1947/'48	968	339	872	86	1 297	2 265	83	13	144	—	157	240

Tabel 2. Aantallen leerlingen op scholen voor g.l.o., v.g.l.o. en g.l.o. + v.g.l.o. op 1 Januari 1949

	Openbaar		Prot.-Christ.	
	Totaal	waarvan meisjes	Totaal	waarvan meisjes
waarvan op scholen voor g.l.o.	190 740	91 146	106 294	51 453
waarvan op scholen voor g.l.o. + v.g.l.o.	113 052	54 205	199 221	96 447
Totaal aantal leerlingen v.g.l.o.	10 968	4 601	11 925	5 580
waarvan op scholen voor v.g.l.o.	4 386	1 558	518	208
waarvan op scholen voor g.l.o. + v.g.l.o.	6 582	3 043	11 407	5 372
Algemeen totaal 1948/'49.	314 760	149 952	317 440	153 561
1947/'48.	318 769	151 126	317 439	153 353

Tabel 3. Aantallen hoofden en onderwijzers op scholen voor g.l.o. en v.g.l.o. op 1 Januari 1949

	Op scholen voor g.l.o.										Algemeen totaal	
	Openbaar		Bijzonder						Totaal			
			Prot.-Chr.		R.-Kath.		Overige					
	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.
1948/'49	5 465	2 558	3 079	1 276	7 876	4 190	603	325	11 558	5 791	17 023	8 248
1947/'48	5 085	2 408	2 083	895	5 459	3 245	533	295	8 075	4 435	13 160	6 848

GEWOON, VOORTGEZET GEWOON EN UITGEBREID L. O.

Voor g.l.o. + v.g.l.o.						Algemeen totaal					
Openbaar	Bijzonder				Algemeen totaal	Openbaar	Bijzonder				Algemeen totaal
	Prot.-Chr.	R.-Kath.	Overige	Totaal			Prot.-Chr.	R.-Kath.	Overige	Totaal	
1 208	1 384	1 086	44	2 514	3 722	2 384	1 942	2 568	150	4 660	7 044
1 355	1 577	1 554	56	3 187	4 542	2 406	1 929	2 570	142	4 641	7 047

Bijzonder						Algemeen totaal	
R.-Kath.		Overige		Totaal		Totaal	waarvan meisjes
Totaal	waarvan meisjes	Totaal	waarvan meisjes	Totaal	waarvan meisjes		
489 369	238 023	21 946	10 532	816 830	396 536	1 120 622	541 887
282 334	136 053	16 094	7 716	404 722	195 283	595 462	286 429
207 035	101 990	5 852	2 816	412 108	201 253	525 160	255 458
20 584	12 274	663	250	33 172	18 104	44 140	22 705
5 480	3 478	165	—	6 163	3 686	10 549	5 244
15 104	8 796	498	250	27 009	14 418	33 591	17 461
509 953	250 297	22 609	10 782	850 002	414 640	1 164 762	564 592
508 113	249 175	22 039	10 455	847 591	412 983	1 166 360	564 109

Op scholen voor v.g.l.o.											
Openbaar		Bijzonder								Algemeen totaal	
		Prot.-Chr.		R.-Kath.		Overige		Totaal			
Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.
234	54	33	8	294	156	7	—	334	162	568	218
274	70	40	9	345	174	—	—	385	183	659	253

GEWOON, VOORTGEZET GEWOON EN UITGEBREID L. O.

Tabel 4. Aantal hoofden en onderwijzers op scholen voor g.l.o. + v.g.l.o., algemeen totaal, op 1 Januari 1949

	Op scholen voor g.l.o. + v.g.l.o.											
	Openbaar		Bijzonder								Algemeen totaal	
			Prot.-Chr.		R.-Kath.		Overige		Totaal			
	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.
1948/'49	3 956	1 526	6 323	2 213	6 247	3 323	236	117	12 806	5 653	16 762	7 179
1947/'48	4 327	1 632	7 283	2 544	8 470	4 206	292	143	16 045	6 893	20 372	8 525

89 en 88. Voor het bijzonder onderwijs zijn deze cijfers resp. 100, 101, 101, 103, 102, 107, 110, 111, 108 en 108. Voor het openbaar en bijzonder onderwijs tezamen zijn de indexcijfers: 100, 100, 100, 100, 99, 103, 105, 105, 102 en 102. De tabellen 3 en 4 bevatten ten slotte uitvoerige gegevens betreffende de aantallen leerkrachten, onderscheiden naar richting en soort der school waaraan zij verbonden zijn.

Uitgebreid lager onderwijs

Onderstaande tabel¹⁾ geeft een overzicht van de aantallen scholen, leerlingen en leerkrachten bij het uitgebreid lager onderwijs naar de toestand op 1 Januari 1949, onderscheiden naar de richting der scholen; uit de totaalcijfers is het aandeel

Aantal scholen, leerlingen en leerkrachten bij het ulo op 1 Januari 1949

	Openbaar			
			Prot.-Christ.	
	Totaal	waarvan vrouwelijke	Totaal	waarvan vrouwelijke
<i>Scholen</i>				
1949 totaal	258		271	
w.o. 4-jarige scholen	214		179	
1948 totaal	253		260	
w.o. 4-jarige scholen	213		165	
<i>Leerlingen</i>				
1949 totaal	42 917	19 876	37 094	17 363
w.o. 4-jarige scholen	37 687	17 486	26 196	12 552
1948 totaal	42 564	19 299	36 076	16 829
w.o. 4-jarige scholen	38 170	17 382	24 453	11 742
<i>Leerkrachten</i>				
1949 totaal	1 603	178	1 414	85
w.o. 4-jarige scholen	1 394	150	985	64
1948 totaal	1 582	167	1 371	84
w.o. 4-jarige scholen	1 406	145	916	69

¹⁾ Ontleend aan Mededeling no 7324 van het Centraal Bureau voor de Statistiek, afdeling Culturele Statistiek.

GEWOON, VOORTGEZET GEWOON EN UITGEBREID L. O.

Algemeen totaal

Openbaar		Bijzonder								Algemeen totaal	
		Prot.-Chr.		R.-Kath.		Overige		Totaal			
Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.
9 655	4 138	9 435	3 497	14 417	7 669	846	442	24 698	11 608	34 353	15 746
9 686	4 110	9 406	3 448	14 274	7 623	825	438	24 505	11 511	34 191	15 621

der 3- en 4-jarige scholen af te leiden. Ook hier zijn ter vergelijking de overeenkomstige cijfers over het schooljaar 1947/'48 vermeld.

Ter toelichting op deze tabel diene het volgende:

Mede als gevolg van de oprichting van een aantal nieuwe scholen nam het uitgebreid lager onderwijs in het schooljaar 1948/'49 — zij het in mindere mate dan in 1947/'48 — in betekenis toe. Stelt men het totaal aantal leerlingen bij het uro in 1938/'39 op 100, dan verkrijgt men voor de jaren 1938*—1943* en 1945*—1948* resp. de volgende indexcijfers: 100, 100, 101, 102, 106, 115, 117, 125, 127 en 128. Van de diverse richtingen kan men voor het schooljaar 1948/'49 zeggen, dat de toeneming bij het Prot.-Christelijk onderwijs het sterkst was, terwijl bij het Rooms-Katholiek onderwijs het aantal leerlingen iets afnam en de aantallen scholen en leerkrachten daar sedert 1947/'48 niet veranderden.

Bijzonder

R.-Kath.		Overige		Totaal		Algemeen totaal	
Totaal	waarvan vrouwelijke	Totaal	waarvan vrouwelijke	Totaal	waarvan vrouwe-	Totaal	waarvan vrouwe-
344		33		648		906	
132		24		335		549	
344		34		638		891	
130		23		318		531	
44 604	21 238	2 920	1 574	84 618	40 175	127 535	60 071
20 918	9 414	2 320	1 288	49 434	23 254	87 121	40 740
44 858	21 901	2 905	1 530	83 839	40 260	126 402	59 559
20 909	9 775	2 067	1 166	47 429	22 683	85 599	40 065
1 768	759	130	35	3 312	877	4 915	1 055
809	335	106	33	1 900	432	3 294	582
1 768	785	136	38	3 275	907	4 857	1 074
800	338	98	35	1 814	442	3 220	587

*) De schooljaren 1938/'39, 1943/'44, enz.

De omzetting van enige 3-jarige scholen in 4-jarige veroorzaakte een daling van het aantal scholen, leerlingen en leerkrachten bij eerstgenoemde categorie ten gunste van laatstgenoemde.

Deze daling bedroeg voor de scholen, leerlingen en leerkrachten resp. 3 (0,8 %), 389 (1 %) en 16 (1 %). De toeneming van de overeenkomstige aantallen bij de 4-jarige scholen was resp. 18 (3,4 %), 1 552 (1,8 %) en 74 (2,3 %).

BIJDRAGENBESLUIT LAGER-ONDERWIJSWET 1920

Zoals op blz. 146 van het vorige Onderwijsverslag werd medegedeeld, zijn bij de Wet van 25 Juni 1948 (*Stsbl.* no I 254) de artikelen 86, 104, 205, 6e lid, en 205ter, 4e lid, der Lager-onderwijswet 1920 vervallen verklaard, en is in deze wet een nieuwe titel, nl. Titel Va, ingevoegd, houdende een algemene regeling betreffende het recht van verhaal op buitengemeenten. De in artikel 128decies van deze titel der Lager-onderwijswet 1920 bedoelde algemene maatregel van bestuur, waarin voorschriften worden gegeven inzake de verrekening der kosten tussen de woon- en schoolgemeenten, werd vastgesteld bij Koninklijk besluit van 19 April 1949 (*Stsbl.* no J 178). Dit besluit is nader gewijzigd bij Koninklijk besluit van 24 November 1949 (*Stsbl.* no J 512).

TOEPASSING ARTIKEL 128quinquies, JUNCTO ARTIKEL 128sexies, DER LAGER-ONDERWIJSWET 1920

Zoals hiervoor reeds werd opgemerkt, is bij de Wet van 25 Juni 1948 (*Stsbl.* no I 254) o.m. in de Lager-onderwijswet 1920 een nieuwe titel, nl. Titel Va, ingelast, welke krachtens artikel 97 van eerstgenoemde wet met ingang van 1 Januari 1949 in werking is getreden. Hierdoor zijn belangrijke wijzigingen aangebracht in de verrekening der kosten van het onderwijs welke voor rekening van de gemeenten komen.

In verband hiermede deelde de Minister bij schrijven van 5 October 1949, no 44174, afd. L.O., aan de gemeentebesturen het volgende mede:

Het is mij gebleken, dat in de practijk het tot deze titel behorende artikel 128quinquies der Lager-onderwijswet 1920 door verschillende gemeentebesturen op onjuiste wijze wordt toegepast. Ter bevordering van een juiste toepassing vestig ik hierbij speciaal Uw aandacht op het volgende:

Volgens artikel 128quinquies, onder a, der wet is de bijdrage in de kosten der scholen voor leerlingen die een speciale school of klasse voor kinderen van schippers of woonwagenbewoners bezoeken, verschuldigd door het Rijk. Niet alle schipperskinderen of kinderen van woonwagenbewoners kunnen derhalve onder deze categorie van leerlingen worden gerangschikt, doch uitsluitend zij die een speciaal voor hen bestemde school of klasse bezoeken. Bovendien is geen Rijksbijdrage verschuldigd voor die kinderen van schippers of woonwagenbewoners die een speciaal voor hen bestemde school of klasse bezoeken in een gemeente waar zij ingevolge artikel 128sexies, onder a, der wet woonplaats hebben. In deze gevallen is immers, door het samenvallen van school- en woongemeente, Titel Va der wet niet toepasselijk.

Artikel 128quinquies, onder b, bepaalt, dat de Rijksbijdrage verschuldigd is voor kinderen die niet hier te lande woonplaats hebben. Op grond van artikel 128sexies, tweede lid, der wet wordt, indien met toepassing van het in het eerste lid van laatstgenoemd wetsartikel bepaalde geen gemeente hier te lande als woonplaats kan worden aangewezen, als woonplaats aangemerkt de gemeente waar de leerlingen zelf in het bevolkingsregister zijn opgenomen. De omstandigheid dat de ouders in het buitenland woonachtig zijn, sluit derhalve niet uit, dat de leerlingen zelf hier te lande in enige gemeente in het bevolkingsregister kunnen zijn opgenomen, welke gemeente dan als woonplaats dient te worden aangemerkt, zodat in die gevallen geen Rijksbijdrage verschuldigd is.

Artikel 128^{quinquies}, onder *c*, bepaalt voorts, dat het Rijk de bijdrage verschuldigd is in de kosten der scholen voor leerlingen, over wie de voogdij wordt uitgeoefend door een vereniging, stichting of instelling van weldadigheid, als bedoeld in artikel 421 van het Burgerlijk Wetboek. Volgens artikel 128^{sexies}, eerste lid, onder *b*, der wet wordt voor alle leerlingen welke niet behoren tot de categorie, bedoeld onder *a*, die gemeente als woonplaats aangemerkt, waar degene der ouders die de ouderlijke macht of voogdij uitoefende, in het bevolkingsregister was opgenomen op het tijdstip waarop de ouderlijke macht of voogdij eindigde. Ook in deze gevallen bestaat dus, evenals bij artikel 128^{quinquies}, onder *a*, is opgemerkt, de mogelijkheid van een samenvallen van school- en woongemeente, tengevolge waarvan Titel Va der wet buiten toepassing blijft.

Bij de toepassing van artikel 128^{quinquies} der Lager-onderwijswet 1920 verzoek ik U met het bovenstaande rekening te houden.

RIJKSVERGOEDING 1948

Met betrekking tot bovenstaand onderwerp heeft de Minister bij schrijven van 22 Juni 1948, no 5855, afd. L. O., aan de besturen der gesubsidieerde bijzondere scholen voor gewoon, voortgezet gewoon en uitgebreid lager onderwijs het volgende bericht:

Ten vervolge op mijn rondschrjven van 23 December 1948, no 17651, afd. L. O.¹⁾ vestig ik er Uw aandacht op dat het daarin aangekondigde nieuwe bezoldigingsbesluit tot stand is gekomen bij Koninklijk besluit van 20 Juni 1949 (*Sttbl.* no J 281).

Ingevolge dat besluit is het verschil in salariering tussen gehuwden en ongehuwden te rekenen van 1 Januari 1948 vervallen. De bepalingen betreffende de kindertoelage zijn gewijzigd; o.a. is het minimumbedrag van f 150,— per jaar gebracht op f 156,— per jaar (f 13,— per maand). Een overgangsbepaling handhaaft echter voor het jaar 1948 nog de kindertoelage zoals deze is vastgesteld volgens de thans vervallen bepalingen.

In verband met het vervallen van het ongehuwdensalaris zijn de bepalingen betreffende de wijze van berekening van een uitkering bij huwelijk eveneens gewijzigd.

De dienstrijd, zoals deze volgens de voor 1 Januari 1948 bestaande bepalingen is vastgesteld, blijft ook gelden onder de werking van het nieuwe besluit. Echter zijn in artikel 1 van hoofdstuk V der bijlage G van het nieuwe besluit enige nieuwe bepalingen opgenomen ten gunste van de bezitters der onderwijzersakte die militaire diensten hebben vervuld.

De verhoging van de salarissen wegens veranderende omstandigheden gaat in op de eerste dag der maand waarin die verandering plaats had en niet meer op de eerste dag van de daarop volgende maand.

De beloning op grond van het geven van onderwijs aan een klasse van schipperskinderen gedurende een derde schooltijd per dag is ingaande 1 Januari 1948 verhoogd.

De salarissen der hoofden en onderwijzers zijn vermeld in de tabellen G V 1 t/m 4, behorende bij voornoemd Koninklijk besluit. Daaruit blijkt, dat de maandsalarissen voor een deel van het onderwijzerscorps ingaande 1 Januari 1948 zijn verhoogd.

De indeling der gemeenten, behorende tot de 1e, 2e en 3e/4e klasse, is onveranderd gebleven.

Ik verzoek U de aanvraag om Rijksvergoeding over 1948 (Model B¹ en B¹¹), alsmede de staat betreffende verhaal van pensioensbijdragen over dat jaar in overeenstemming te brengen met de nieuwe bepalingen en deze stukken daarna zo spoedig mogelijk aan mijn Ministerie in te zenden.

De in de derde alinea van voornoemd rondschrjven bedoelde regeling betreffende een tijdelijke bijslag op de maandsalarissen en een tijdelijke toeslag op de kindertoelage is tot stand gekomen bij Koninklijk besluit van 3 Mei 1949 (*Sttbl.* no J 192). In de aanvraag om Rijksvergoeding over 1948 dient derhalve de tijdelijke bij- en toeslag over de maanden November en December 1948 te worden opgenomen. Indien gebruik is gemaakt van de bepaling, vervat in lid 4bis van artikel 28 der Lager-onderwijswet 1920, gelieve U in kolom 3 aan de voorzijde van Model B¹ te vermelden:

1°. bij welke beschikking toepassing is verleend van het bepaalde in artikel 3, 2ter, der wet; en

2°. van welke datum af een of meer afzonderlijke klassen voor v.g.l.o. zijn gevormd.

Voorts dient in dat geval bij de beantwoording van de vragen 6 en 7 aan de voorzijde te worden aangegeven, hoeveel leerlingen op de daar genoemde teldata het v.g.l.o. volgden.

¹⁾ Zie Onderwijsverslag 1948, blz. 147/148.

Voorzoveel nodig gelieve U in de kolom „Toelichtingen” van de aanvraag om Rijksvergoeding melding te maken van datum en nummer der beschikking waarbij Rijksvergoeding voor een extra-leerkracht ex artikel 56, tweede lid, der wet is toegezegd en van de beschikking waarbij voor de benoeming van een gehuude onderwijzeres ontheffing is verleend.

Wordt kindertoelage voor studerende kinderen boven de 18-jarige leeftijd aangevraagd, dan behoort een verklaring te worden overgelegd van het hoofd der onderwijsinstelling waaraan het kind studeert.

Bij rondschrjven van dezelfde datum heeft de Minister resp. onder no 5857 en no 5859 een mededeling van gelijke strekking gericht tot resp. de gemeentebesturen die openbare scholen voor lager onderwijs in stand houden, aan de gemeentebesturen die openbare scholen voor buitengewoon lager onderwijs in stand houden, alsmede aan de besturen der gesubsidieerde bijzondere scholen voor buitengewoon lager onderwijs.

VASTSTELLING MODELLEN A II EN B II VOOR DE OPENBARE RESP. BIJZONDERE SCHOLEN VOOR UL0

Bij Ministeriële beschikking van 31 December 1948, no 13679, afd. L.O., zijn de beschikkingen van de waarnemend Secretaris-Generaal van het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen van 3 September 1940, no 9029 en no 9030, afd. L.O. (*Ned. Stsert.* 1940, no 180) met ingang van eerstgenoemde datum vervallen verklaard en zijn voor de openbare en de bijzondere scholen voor uitgebreid lager onderwijs resp. een model A II en B II vastgesteld.

De beschikking, met de bijbehorende modellen, is opgenomen in de *Ned. Stsert.* van 17 Januari 1949, no 11.

BESCHERMING VAN LEERLINGEN TEGEN BESMETTELIJKE ZIEKTEN („T.B.C.-WETJE”)

Met betrekking tot bovenstaand onderwerp deelde de Minister bij schrijven van 3 Januari 1949, no 30278, afd. L. O., aan de inspecteurs van het lager onderwijs het navolgende mede:

Hoewel bij rondschrjven van 7 Mei 1946, no 5470 I, afd. L.O., de gemeente- en schoolbesturen er op gewezen zijn, dat de Wet van 7 December 1934 (*Sttbl.* no 642) en het Koninklijk besluit van 15 Januari 1935 (*Sttbl.* no 14) niet nauwkeurig worden uitgevoerd¹⁾, blijkt, dat er nog steeds scholen zijn, ten aanzien van welke de bepalingen en voorschriften van de wet en het Koninklijk besluit niet of niet tijdig in acht worden genomen.

Bij rondschrjven van dezelfde datum, no 5470 II, afd. L. O., heb ik de inspecteurs van het Rijks-schooltoezicht verwezen naar artikel 13 van genoemd Koninklijk besluit en verzocht bij de schoolbezoeken zich er van te vergewissen of het gehele personeel der school (allen, die regelmatig met de leerlingen in contact komen, — dus ook bv. concierges, helpsters aan Fröbelscholen, vakonderwijzers enz. —) in het bezit is van een geldige verklaring.

Ik merk hierbij op, dat, wanneer een leerkracht om een of andere reden (bv. na geconstateerde besmetting van een leerling) wordt gevorderd voor een herkeuring, de vroeger aan deze leerkracht uitgereikte verklaring ongeldig is en belanghebbende dus niet tot de school mag worden toegelaten, indien na het onderzoek geen nieuwe verklaring is uitgereikt.

Aan de opdracht om onverwijld bericht te zenden, wanneer leden van het personeel ener school niet in het bezit waren van de vereiste verklaring, is slechts door twee inspecteurs, onderscheidenlijk in Mei en Juli 1946, gevolg gegeven. Daarna zijn geen berichten meer ingekomen.

¹⁾ Zie Onderwijsverslag 1944—1946, blz. 227.

Aangezien het steeds dringender nodig blijkt, dat méér contróle op de naleving der wet wordt uitgeoefend, verzoek ik U thans, aan het eind van elke maand op te geven welke leden van het personeel van de in de afgelopen maand bezochte scholen in Uw amtsgebied niet in het bezit waren van de vereiste geldige verklaring, met inachtneming van bovenstaande opmerking betreffende herkeuring. Deze maandelijkse rapporten kunnen zonder begeleidend schrijven worden gezonden aan mijn Departement, bureau „Verloven”, afd. L. O.

De voorschriften, vervat in de Wet van 7 December 1934 (*Stsbl.* no 642) en het Koninklijk besluit van 15 Januari 1935 (*Stsbl.* no 14), werden in het verslagjaar nog steeds niet voldoende nageleefd. Voorgeschreven kennisgevingen en adviezen bereiken de Minister niet of niet tijdig. Meermalen werden ten onrechte verklaringen uitgereikt dan wel voorwaardelijke verklaringen afgegeven wanneer slechts een gewone verklaring mocht worden uitgereikt of de verklaring moest worden geweigerd. De contróle op de naleving der genoemde wet werd hierdoor uiteraard ten zeerste bemoeilijkt.

In verband daarmede vestigde de Minister bij schrijven van 3 November 1949, no 44384 I, afd. L.O., gericht aan de geneeskundige inspecteurs van de volksgezondheid, de speciale aandacht op de volgende punten:

A. In acht te nemen door de geneeskundige inspecteurs van de volksgezondheid

1. Ter voorkoming van verdere vertragingen en misverstanden dienen in het vervolg de kennisgevingen en adviezen op de voorgeschreven wijze, *dus rechtstreeks*, aan mij te worden gezonden. Waar dit voorgeschreven is, dienen eveneens kennisgevingen te worden gezonden aan de geneeskundig hoofdinspecteur van de volksgezondheid. Ik heb er geen bezwaar tegen, dat ook van de overige kennisgevingen en van de adviezen *een afschrift* wordt gezonden aan genoemde hoofdinspecteur.

2. Patiënten die, ná drie achtereenvolgende jaren verlof tot herstel te hebben genoten, of die, nadat zij, met toepassing van artikel 6 der wet, ongeschikt zijn geacht voor hun betrekking, desondanks de wens te kennen geven om aan een geneeskundig onderzoek, ter bevestiging van de vereiste verklaring, te worden onderworpen (dit geschiedde in vele gevallen ná overplaatsing naar een andere school, in een andere inspectie), dienen te worden ingelicht, dat hun keuringsaanvraag niet in behandeling kan worden genomen. Van deze gevallen ware mij tijdig kennis te geven om te voorkomen, dat deze patiënten toch weer tot een school worden toegelaten (zie B 4).

B. In acht te nemen door de consultatiebureau-artsen

1. Artikel 2 der wet beoogt te voorkomen, dat t.b.c.patiënten aan scholen worden tewerkgesteld. Het doel is dus deze patiënten uit de scholen te houden. Gemeente- en schoolbesturen zijn vrij hen te benoemen, doch zullen niet tot benoeming overgaan — althans indien zij het belang van de school niet uit het oog verliezen —, wanneer de te benoemen leerkracht de vereiste verklaring niet kan overleggen en dus niet mag worden toegelaten tot de school.

Op een verzoek om keuring, ter bevestiging van de vereiste verklaring, mag, naargelang het onderzoek daartoe aanleiding geeft, uitsluitend een *gewone* verklaring, als bedoeld in artikel 2 der wet, worden uitgereikt, dan wel de verklaring worden geweigerd.

2. Slechts aan hen die, ná in het bezit te zijn gesteld van een verklaring dat zij niet lijdende zijn aan tuberculose van de ademhalingsorganen (volgens artikel 2 der wet) en die derhalve reeds tot de school mochten worden toegelaten, mag, nadat zij, met toepassing van artikel 3 der wet, voor een herkeuring zijn gevorderd, eventueel een voorwaardelijke verklaring worden uitgereikt. Het is uiteraard gewenst, de vroeger uitgereikte verklaring bij de herkeuring in te houden.

3. Bevorderd dient te worden, dat zij die niet meer in het bezit zijn van de gewone verklaring, doch een voorwaardelijke verklaring bezitten, tijdig worden herkeurd. In menig geval heeft herkeuring niet tijdig plaatsgehad, hetgeen de bescherming van de leerlingen niet bevordert.

4. Aan hen, die drie achtereenvolgende jaren verlof tot herstel hebben genoten, of die, met toepassing van artikel 6 der wet, ongeschikt zijn geacht voor hun betrekking, mag uitsluitend met toepassing van artikel 8 der wet, derhalve door mij, een verklaring worden uitgereikt.

C. In acht te nemen door de geneeskundige inspecteurs van de volksgezondheid en door de leiders van de consultatiebureaux

Ter bevordering van de inachtneming van de punten A 2 en B 4 zal ik U namen en voornamen opgeven van de patiënten, aan wie slechts door mij, met toepassing van artikel 8 der wet, een verklaring mag worden uitgereikt of aan wie, wegens afkeuring, niet meer een nieuwe verklaring mag worden afgegeven. Deze opgaven dienen te worden doorgegeven aan de geneeskundig leiders van de consultatiebureaux in ieders ambtsgebied aan wie ware op te dragen een alfabetische lijst dezer opgaven bij te houden, terwijl het aanbeveling verdient, ook op het bureau van de inspectie een alfabetische lijst bij te houden. Wanneer ik, na ontvangst van het daaromtrent in te winnen advies van de Gezondheidsraad, aan een van de op de alfabetische lijst genoemden, met toepassing van artikel 8 der wet, een verklaring kan uitreiken, zal ik U daarvan eveneens kennisgeven, ter afvoering van de naam van belanghebbende van de alfabetische lijsten.

Ik vertrouw dat hierdoor in het vervolg wordt voorkomen, dat ten onrechte verklaringen worden afgegeven aan hen, die slechts met toepassing van artikel 8 der wet nog een verklaring mogen ontvangen en dat ook niet meer in andere inspecties verklaringen worden uitgereikt aan hen, die op grond van een ingesteld onderzoek niet tot een school mochten worden toegelaten of aan wie, op grond van een desbetreffend advies, verlof tot herstel is verleend.

Een lijst met de eerste opgaven, ter invulling op vorenbedoelde alfabetische lijsten, voeg ik hierbij. Aanvallende opgaven zullen volgen, waarbij steeds naar de laatstelijk verstrekte opgaven zal worden verwezen.

Van deze aanschrijving en van de daarbij behorende lijst deed de Minister acht afdrukken aan de geneeskundige inspecteurs van de volksgezondheid toekomen met verzoek één exemplaar daarvan aan de geneeskundige leiders van de consultatiebureaux in hun ambtsgebied te zenden.

Bij schrijven van 3 November 1949, no 44384/II, afd. L. O., berichtte de Minister inzake bovenstaand onderwerp het navolgende aan de inspecteurs van het lager onderwijs:

In verband met de U opgedragen controle betreffende de naleving van de voorschriften van bovenvermelde wet en Koninklijk besluit doe ik U hierbij toekomen een afdruk van mijn aanschrijving van heden, no 44384/I, afdeling L. O., aan de geneeskundige inspecteurs van de volksgezondheid, en van de daarbij behorende lijst, met verzoek ook op Uw bureau een alfabetische lijst bij te houden, als in die aanschrijving bedoeld. Indien U blijkt, dat een van hen, wier namen in die lijst zijn opgenomen, toch tot een school is toegelaten, dient mij daarvan onverwijld kennis te worden gegeven.

Ik vertrouw dat kennisneming van bovenbedoelde aanschrijving de controle op de juiste naleving der wet zal vergemakkelijken. Voorzover dit, tot nu toe, niet geregeld heeft plaats gehad, dring ik er met klem op aan, dat de maandelijke opgaven van personen die bij de in de afgelopen maand bezochte scholen niet of niet meer in het bezit waren van een geldige verklaring, regelmatig worden gezonden. Indien geen overtredingen in de afgelopen maand zijn geconstateerd (in het bijzonder dient aandacht te worden geschonken aan nieuwbenoemden en tijdelijk tewerkgestelden), dient een negatief bericht te worden gezonden.

Deze maandelijke opgaven kunnen zonder begeleidend schrijven aan mijn Departement worden gezonden, mits op de enveloppe wordt vermeld: adres: afdeling L. O., bureau Verloven, Prinsessegracht 15. Ik verzoek U hieraan stipt de hand te houden.

INSTRUCTIEVE SCHOOLREIZEN

Bij circulaire van 10 Januari 1949, no 52194, afd. L. O., vestigde de Minister de aandacht van alle gemeentebesturen, de besturen der bijzondere scholen voor g.l.o., v.g.l.o. en ulo, Gedeputeerde Staten der onderscheidene provinciën en de

Minister van Binnenlandse Zaken op de Stichting voor instructieve schoolreizen, gevestigd te Nieuwolda. In de circulaire werd aan genoemde instanties betreffende deze stichting voorts nog het volgende medegedeeld:

In het jaar 1946 heeft het gemeentebestuur van Nieuwolda een instructieve schoolreis georganiseerd ten behoeve van de oudere leerlingen der lagere en ulo scholen aldaar. Gezien het grote succes van deze reis zowel op onderwijskundig als paedagogisch gebied, werd besloten dergelijke instructieve schoolreizen in groter verband als systeem te introduceren. Hieraan dankt de Stichting voor instructieve schoolreizen (afgekort S. I. S.) haar ontstaan. Het doel der stichting is het bevorderen van instructieve schoolreizen, waaronder zijn te verstaan alle reizen met een instructief karakter, te maken door leerlingen van onderwijsinrichtingen, waarbij, wat hun leeftijd betreft, de benedengrens gevormd dient te worden door leerlingen van het zesde leerjaar ener lagere school of soortgelijke instellingen. Tot het bereiken van dit doel zal het stichtingsbestuur:

- a. ter hand nemen de propaganda voor instructieve schoolreizen;
- b. regelen optreden bij de organisatie der instructieve schoolreizen;
- c. zodra en naarmate de daarvoor nodige gelden zulks gedogen, trachten de beschikking te verkrijgen over de benodigde hulpmiddelen en verkeersmiddelen, zo nodig door aankoop.

In het kader der onderwijsvernieuwing hebben doel en werkwijze als boven omschreven mijn volle instemming.

Tot het verschaffen van nadere inlichtingen is de stichting gaarne bereid. Secretaris is de heer A. Tjoelker, hoofd der bijzondere lagere school te Surhuisterveen.

NATIONALE VLAG EN VOLKSLIED

Bij verschillende gelegenheden is gebleken dat de Nederlandse bevolking niet altijd de juiste houding weet aan te nemen bij het spelen van het volkslied, niet weet dat het vaandel moet worden gegroet en hoe met de Nederlandse vlag moet worden gehandeld.

In verband daarmee heeft de Minister bij schrijven van 5 April 1949, no 34028, ald. L. O., aan de directeuren der Rijksscholen, de gemeentebesturen en de besturen van scholen voor bijzonder onderwijs in Nederland medegedeeld, dat het gebruik is dat men bij het spelen van het volkslied en bij het passeren van het vaandel staande het hoofd ontbloot en volkomen stilte in acht neemt.

Ten aanzien van de vraag hoe gehandeld moet worden met betrekking tot de Nederlandse vlag, werden in voornoemd schrijven de navolgende richtlijnen gegeven met het verzoek hiervan, voorzover nodig, kennis te geven aan het onderwijzend personeel en aan de schoolgaande jeugd.

1. De vlag is het hoge symbool van de eenheid en de onafhankelijkheid van het Koninkrijk der Nederlanden. Overal waar de Nederlandse vlag op Nederlands grondgebied wordt ontplooid, moet zij de ereplaats hebben.
2. Op de vlag mag, behoudens uitdrukkelijke toestemming van Hare Majesteit de Koningin, geen enkele versiering of andere toevoeging worden aangebracht.
3. De ontplooide vlag behoort nimmer de grond te raken.
4. Een vlag die versleten is, scheuren vertoont, in hevige mate is verkleurd, of zodanig vuil is geworden dat behoorlijke reiniging niet meer mogelijk is, behoort nimmer te worden uitgehangen noch voor andere doeleinden te worden gebruikt, maar moet op onopvallende wijze worden verbrand.
5. Elke ontplooide vlag moet bij zonsondergang worden binnengehaald. Geen vlag mag tussen zonsondergang en zonsopgang gehesen blijven of worden.

6. Het bezigen van de vlag voor louter versiering moet worden beschouwd als een ernstig gebrek aan eerbied voor ons hoogste nationale symbool. Daarom behoort de vlag nimmer voor louter versiering te worden gebruikt; voor versiering kan daarentegen wel *vlaggedoek* worden gebezigd.

7. Aan de vlag mag een oranje wimpel worden bevestigd:

a. op de verjaardagen van leden van het Koninklijk Huis;

b. bij feestelijke gelegenheden, waarbij de twee-eenheid Nederland-Oranje tot uitdrukking wordt gebracht.

Bij alle overige gelegenheden behoort zonder wimpel te worden gevlagd.

8. Wanneer de vlag bij enige plechtigheid wordt gehesen, hetzij dat zij geheel wordt voorgehesen, hetzij dat zij halfstok wordt gehesen, maken allen die daarbij aanwezig zijn, front naar de vlag en ontbloten het hoofd totdat het hijsen van de vlag is voltooid.

Hetzelfde eerbetoon vindt plaats, wanneer een vlag bij een plechtige gelegenheid wordt neergehaald.

9. Wanneer de Nederlandse vlag wordt ontplooid in een gehoorzaal of bij een bijeenkomst waar een podium voor de spreker is, hetzij binnenshuis hetzij buitenshuis, is de plaats van de vlag rechts van de spreker indien de vlag op het podium staat, en rechts van het auditorium indien hij in de zaal met het front naar het podium staat. Andere nationale vlaggen staan in deze gevallen aan de tegenovergestelde zijde.

Indien de Nederlandse vlag tegen de wand achter de spreker wordt bevestigd, moet zij achter de lessenaar hangen en met de onderkant boven de spreker uitkomen.

10. Aan vlaggen van vreemde naties behoort dezelfde eerbied te worden betoond als van vreemdelingen voor de Nederlandse vlag wordt verlangd.

HERDENKING BEVRIJDING OP DE SCHOLEN

Inzake bovenstaand onderwerp richtte de Minister onder dagtekening van 7 April 1949, no 34116 I, afd. L.O., tot de directeuren der Rijksscholen, de gemeentebesturen en de besturen der scholen voor bijzonder onderwijs in Nederland het volgende schrijven:

Everals vorige jaren zal de Regering het op prijs stellen, wanneer ook dit jaar onze bevrijding van het Duitse juk wederom op waardige wijze op de scholen zal worden herdacht.

Bij deze gelegenheid verdient het aanbeveling aan de herdenking van hen, die in de strijd voor ons vaderland zijn gevallen, alsmede aan de geschiedenis van de strijd voor Nederlands vrijheid in het algemeen bijzondere aandacht te besteden, een en ander zoals in de richtlijnen voor 1946 was aangegeven¹⁾.

Ook thans geef ik U in overweging hiervoor te bestemmen een lesuur op de laatste schooldag, voorafgaande aan de nationale feestdag (i.c. Woensdag 4 Mei a.s.) of, indien op de nationale feestdag aan de school geen vrijaf wordt gegeven, het eerste lesuur op die dag.

BEZOEK AAN HET INDISCH INSTITUUT

Met betrekking tot bovenstaand onderwerp richtte de Minister onder dagtekening van 3 Mei 1949, no 371, afd. L.O., het volgende schrijven tot de inspecteurs van het lager onderwijs:

Teneinde de belangstelling voor de overzeese gebiedsdelen bij de Nederlandse jeugd op wat ruimer basis te vestigen en die belangstelling tevens te doen gepaard gaan met een verbreding van de kennis van die gebiedsdelen in alle lagen van de bevolking, streeft het Indisch Instituut er naar om langs meer georganiseerde weg het schoolbezoek aan het Indisch Museum te Amsterdam te bevorderen.

¹⁾ Zie Onderwijsverslag 1944—1946, blz. 32/33.

Daartoe werd door genoemde culturele instelling voorshands, bij wijze van eerste stap in dezen, contact opgenomen met de leiding van verschillende onderwijzersorganisaties hier te lande, zomede met verscheidene hoofden van scholen voor lager onderwijs.

Aangezien ik met de vorenangeduide actie van het Indisch Instituut kan instemmen, zal ik het op prijs stellen, indien Uwerzijds op Uw bijeenkomsten dan wel elders bij Uw aanraking met schoolorganisaties aan het streven van het Indisch Instituut de nodige steun zal worden verleend.

VEILIG-VERKEERSDAGEN 1949

Het bestuur van het Verbond van verenigingen voor veilig verkeer vestigde in het verslagjaar de aandacht van de Minister op het navolgende:

Het ligt in het voornemen in de maand Juni 1949 in geheel Nederland veilig-verkeersdagen te houden. In de hiervoor bestaande plannen is tevens een ruime plaats gegeven aan de opvoeding der schooljeugd. De verkeersdagen 1949 zullen worden onderscheiden in:

A. De inleidingsactie, verdeeld in:

1. Inleidingsweek van 5—11 Juni.
2. Theorieweek van 12—18 Juni.

B. Rustperiode van 20—21 Juni.

C. Eigenlijke verkeersdagen-praktijkweek van 22—24 Juni.

Gedurende de theorieweek zullen worden verstrekt:

- a. aan de leerlingen der lagere school (5e t/m 8e klasse): een instructie-brochure;
- b. aan de leerlingen der lagere school (3e en 4e klasse): een eenvoudig geschriftje;
- c. aan de kleuterscholen en aan de leerlingen der lagere school (1e en 2de klasse) een kleurplaat met verkeersverhaaltje.

De eigenlijke verkeersdagen (de praktijkweek) zullen worden ingeleid door de Minister van Verkeer en Waterstaat. Door de jeugdtrainer van het Verbond voor veilig verkeer zal hem een brief van Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Bernhard worden overhandigd, waarin de jeugd wordt aangemoedigd om ook in het verkeer sportief te zijn enz. Op de verkeersdag 23 Juni zal aan de schoolkinderen een copie van deze brief worden uitgereikt.

Het bovenstaande bracht de Minister bij schrijven van 19 Mei 1949, no 38248, afd. L. O., ter kennis van de inspecteurs van het lager onderwijs en van de schoolopzieners van het kleuteronderwijs met verzoek hiervan mededeling te doen aan de hoofden der scholen in hun (haar) inspecties (districten) en er bij deze op aan te dringen hun volle medewerking aan deze actie te verlenen teneinde zodoende het welslagen daarvan zoveel mogelijk te helpen bevorderen.

MULO-EXAMENS

In het jaar 1949 werden de mulo-examens, uitgaande van de verenigingen voor mulo en voor Christelijk mulo alsmede van de stichting „Het Rooms-Katholiek mulo-examen”, wederom onder toezicht van de Rijksgecommitteerden afgenomen. Blijkens het door de voorzitter der Rijksgecommitteerden uitgebrachte verslag waren de resultaten als vermeld in de volgende tabellen. Tabel 1 geeft een overzicht van de aantallen geëxamineerden, geslaagden en afgewezenen, tabel 2¹⁾ van de percentages geslaagden. Hierbij zij opgemerkt dat in deze opgaven mede begrepen zijn de kandidaten en geslaagden die niet aan officiële ulo-scholen waren opgeleid.

¹⁾ Samengesteld door het Centraal Bureau voor de Statistiek, afdeling Culturele Statistiek.

GEWOON, VOORTGEZET GEWOON EN UITGEBREID L. O.

Tabel 1. Resultaten der mulo-examens in 1949

Richting	Diploma A			Diploma B			Aanvullingsdiploma		
	Geëxa- mineerd	Afge- wezen	Ge- slaagd	Geëxa- mineerd	Afge- wezen	Ge- slaagd	Geëxa- mineerd	Afge- wezen	Ge- slaagd
Jongens									
Neutraal . . .	2 564	738	1 826	919	297	622	234	40	194
Prot.-Christ..	2 446	619	1 827	612	165	447	182	33	149
R.-Kath. . .	4 769	477	4 292	44	1	43	1 167	200	967
Totaal . . .	9 779	1 834	7 945	1 575	463	1 112	1 583	273	1 310
Meisjes									
Neutraal . . .	2 776	784	1 992	244	62	182	16	2	14
Prot.-Christ..	2 611	706	1 905	197	42	155	26	2	24
R.-Kath. . .	4 374	464	3 910	1	—	1	192	37	155
Totaal . . .	9 761	1 954	7 807	442	104	338	234	41	193
Jongens en meisjes tezamen									
Neutraal . . .	5 340	1 522	3 818	1 163	359	804	250	42	208
Prot.-Christ..	5 057	1 325	3 732	809	207	602	208	35	173
R.-Kath. . .	9 143	941	8 202	45	11	44	1 359	237	1 122
Totaal . . .	19 540	3 788	15 752	2 017	567	1 450	1 817	314	1 503

Tabel 2. Percentages geslaagden voor de mulo-examens in 1949

Richting	Diploma A			Diploma B			Aanvullingsdiploma		
	J.	M.	Totaal	J.	M.	Totaal	J.	M.	Totaal
Neutraal	71	72	71	68	74	69	83	70	83
Prot.-Christelijk	75	73	74	73	79	74	82	92	83
R.-Katholiek	90	89	90	98	100	98	83	81	82
Totaal	81	80	81	71	76	72	83	82	83

AANTAL VACATURES ENZ. BIJ HET LAGER ONDERWIJS

De volgende staat geeft een overzicht van het aantal vacatures op 16 Januari 1949 in het wettelijk verplicht personeel bij het openbaar en bijzonder lager onderwijs, voortgezet gewoon lager onderwijs en uitgebreid lager onderwijs, en van het aantal vacatures in het boventalig personeel bij dat onderwijs. Tevens is vermeld het aantal leerkrachten dat op genoemde datum afwezig was wegens ziekte, militaire dienst, zuivering enz. en hoeveel van deze leerkrachten door tijdelijke leerkrachten werden vervangen, alsmede het aantal vacatures dat op 16 Januari 1949 nog niet was vervuld.

GEWOON, VOORTGEZET GEWOON EN UITGEBREID L. O.

	Richting	Scholen voor:				Totaal- general
		glo	vglo	ulo	Totaal	
I. Aantal vacatures in het verplichte personeel	Openbaar	412	4	45	461	827
	Rooms-Kath.	142	11	14	167	
	Prot.-Christelijk	177	3	7	187	
	Andere bijz. scholen	8	—	4	12	
II. Aantal vacatures in het boven-talig personeel	Openbaar	131	—	9	140	195
	Rooms-Kath.	19	—	2	21	
	Prot.-Christelijk	21	—	4	25	
	Andere bijz. scholen	7	—	2	9	
III. Afwezig wegens ziekte, zuivering, militaire dienst, enz.	Openbaar	495	14	52	561	1565
	Rooms-Kath.	553	15	55	623	
	Prot.-Christelijk	321	3	28	352	
	Andere bijz. scholen	26	—	1	27	

Deze vacatures werden tijdelijk vervuld door:

a. Gehuwde vrouwen	Openbaar	278	2	11	291	570
	Rooms-Kath.	130	2	9	141	
	Prot.-Christelijk	119	1	2	122	
	Andere bijz. scholen	14	—	2	16	
b. Voorlopig gepensioneerden	Openbaar	17	—	5	22	42
	Rooms-Kath.	3	—	—	3	
	Prot.-Christelijk	16	—	1	17	
	Andere bijz. scholen	—	—	—	—	
c. Definitief gepensioneerden	Openbaar	31	—	9	40	89
	Rooms-Kath.	12	—	3	15	
	Prot.-Christelijk	24	—	8	32	
	Andere bijz. scholen	—	—	2	2	
d. Andere tijdelijk aangestelde leerkrachten	Openbaar	630	11	64	705	1440
	Rooms-Kath.	386	8	35	429	
	Prot.-Christelijk	271	1	13	285	
	Andere bijz. scholen	18	—	3	21	

Op 16 Januari 1949 waren niet vervuld:

Van de onder I bedoelde vacatures	Openbaar	44	1	11	56	167
	Rooms-Kath.	59	8	6	73	
	Prot.-Christelijk	31	3	4	38	
	Andere bijz. scholen	—	—	—	—	
Van de onder II bedoelde vacatures	Openbaar	7	—	1	8	36
	Rooms-Kath.	14	—	1	15	
	Prot.-Christelijk	7	—	2	9	
	Andere bijz. scholen	4	—	—	4	
Van de onder III bedoelde leerkrachten waren geen plaatsvervangers aanwezig	Openbaar	32	4	10	46	241
	Rooms-Kath.	112	7	12	131	
	Prot.-Christelijk	48	1	10	59	
	Andere bijz. scholen	5	—	—	5	

GEWOON, VOORTGEZET GEWOON EN UITGEBREID L. O.

In de volgende staat zijn de bovenbedoelde gegevens vermeld naar de toestand op 16 September 1949.

	Richting	Scholen voor:				Totaal-generaal
		glo	vglo	ulo	Totaal	
I. Aantal vacatures in het verplicht personeel	Openbaar	433	6	37	476	854
	Rooms-Katholiek	137	9	11	157	
	Protestants-Christelijk	179	2	24	205	
	Andere bijzondere scholen	15	—	1	16	
II. Aantal vacatures in het boventalig personeel	Openbaar	155	1	10	166	258
	Rooms-Katholiek	27	—	2	29	
	Protestants-Christelijk	38	—	3	41	
	Andere bijzondere scholen	20	—	2	22	
III. Afwezig wegens ziekte, zuivering, militaire dienst, enz.	Openbaar	387	4	21	412	1303
	Rooms-Katholiek	507	5	53	545	
	Protestants-Christelijk	294	2	27	323	
	Andere bijzondere scholen	20	1	2	23	
Deze vacatures werden tijdelijk vervuld door:						
a. Gehuwde vrouwen	Openbaar	269	2	8	279	597
	Rooms-Katholiek	148	3	8	159	
	Protestants-Christelijk	134	1	2	137	
	Andere bijzondere scholen	21	—	1	22	
b. Voorlopig gepensionneerden	Openbaar	15	—	1	16	35
	Rooms-Katholiek	4	1	1	6	
	Protestants-Christelijk	10	—	2	12	
	Andere bijzondere scholen	—	—	1	1	
c. Definitief gepensionneerden	Openbaar	43	1	9	53	106
	Rooms-Katholiek	13	—	2	15	
	Protestants-Christelijk	24	—	11	35	
	Andere bijzondere scholen	2	—	1	3	
d. Andere tijdelijk aangestelde leerkrachten	Openbaar	577	6	33	616	1325
	Rooms-Katholiek	379	1	24	404	
	Protestants-Christelijk	257	—	16	273	
	Andere bijzondere scholen	29	1	2	32	
Op 16 September 1949 waren niet vervuld:						
Van de onder I bedoelde vacatures	Openbaar	37	2	10	49	151
	Rooms-Katholiek	39	8	5	52	
	Protestants-Christelijk	33	2	12	47	
	Andere bijzondere scholen	3	—	—	3	
Van de onder II bedoelde vacatures	Openbaar	3	—	3	6	41
	Rooms-Katholiek	16	—	1	17	
	Protestants-Christelijk	15	—	2	17	
	Andere bijzondere scholen	—	—	1	1	
Van de onder III bedoelde leerkrachten waren geen plaatsvervangers aanwezig	Openbaar	40	—	3	43	160
	Rooms-Katholiek	64	—	5	69	
	Protestants-Christelijk	39	1	8	48	
	Andere bijzondere scholen	—	—	—	—	

STATISTISCHE GEGEVENS BETREFFENDE HET ONDERWIJZERSCORPS NAAR DE TOESTAND OP 1 JANUARI 1949

In samenwerking met de afdeling Wiskunde van de Pensioenraad is, na een onderbreking van acht jaren, de bewerking weer ter hand genomen van de statistische gegevens betreffende het Nederlandse onderwijzerscorps, welke vóór de bezetting regelmatig verschenen¹⁾.

In afwijking van de vroegere gegevens zijn thans de leerkrachten onderverdeeld naar de vier soorten van lager onderwijs. De leerkrachten, verbonden aan de scholen voor buitengewoon lager onderwijs, zijn dus nu ook in de statistiek verwerkt, alsmede de leerkrachten werkzaam aan de inmiddels ontstane scholen voor voortgezet gewoon lager onderwijs. Dit zijn de scholen, bedoeld in artikel 3, lid 2bis, der Lager-onderwijswet 1920, en derhalve *niet* de afzonderlijke klassen verbonden aan een school voor gewoon lager onderwijs, aansluitend aan het zesde leerjaar daarvan.

Onder „wedde” moet worden verstaan het bruto-salaris volgens het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1948, zodat de zgn. b.l.o.-marge en de tijdelijke bijslag ingevolge het Koninklijk besluit van 3 Mei 1949 (*Stsbl.* no J 192) buiten beschouwing zijn gebleven. Ook in de „kindertoeclage” is de tijdelijke kindertoeslag volgens dat Koninklijk besluit niet begrepen.

Hierachter volgen de gegevens naar de toestand op 1 Januari 1949, zoals deze door de gemeente- en schoolbesturen werden verstrekt.

¹⁾ De laatste publicatie had plaats in de *Mededelingen* 1941, blz. 65/70 en 131/132.

GEWOON, VOORTGEZET GEWOON EN UITGEBREID L.O.

I. Aantal leerkrachten op 1 Januari 1949

Soort van onderwijs	Werkzaam als:	Openbaar		Bijzonder		Totaal	
		Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen		Vrouwen
Gewoon lager onderwijs	hoofd,	2 201	48	2 249	3 436	944	4 380
	verplicht onderwijzer,	2 997	3 707	6 704	9 128	9 784	18 912
	extra onderwijzer ex art. 56, 2e lid, der L.O.-wet 1920,	50	96	146	106	216	322
	bovennatig onderwijzer,	40	99	139	103	363	506
	plaatsvervanger,	88	85	173	138	310	488
							641
							34 019
Voortgezet gewoon lager onderwijs	hoofd,	75	1	76	92	56	148
	verplicht onderwijzer,	88	39	127	34	86	140
	extra onderwijzer ex art. 56, 2e lid, der L.O.-wet 1920,	17	12	29	9	14	23
	bovennatig onderwijzer,	2	1	3	1	4	5
	plaatsvervanger,	1	1	2	2	2	4
							577
Uitgebreid lager onderwijs	hoofd,	245	14	259	485	166	611
	verplicht onderwijzer,	1 125	154	1 277	1 786	666	2 452
	extra onderwijzer ex art. 56, 2e lid, der L.O.-wet 1920,	21	4	25	38	14	52
	bovennatig onderwijzer,	3	3	6	21	17	38
	plaatsvervanger,	6	5	11	14	16	30
							41
							4 801
Buiten-gewoon lager onderwijs	hoofd,	66	7	73	85	32	117
	verplicht onderwijzer,	163	265	428	391	406	837
	extra onderwijzer ex art. 56, 2e lid, der L.O.-wet 1920,	—	2	2	—	4	6
	bovennatig onderwijzer,	1	3	4	5	17	22
	plaatsvervanger,	2	9	11	4	16	20
							31
							1 538
	Algemeel totaal,	7 189	4 555	11 744	15 978	15 195	29 171
							40 915

GEWOON, VOORTGEZET GEWOON EN UITGEBREID L.O.

IIa. Hoofden en plaatsvervangende hoofden op 1 Januari 1949

Richting	Mannen			Vrouwen			Totaal		
	aantal	kindertoeleage	wedde	aantal	kindertoeleage	wedde	aantal	kindertoeleage	wedde
<i>Gevoon lager onderwijs</i>									
Openbaar	2 201	515 784	10 821 786	48	—	235 296	2 249	515 784	11 075 082
R.-Kath.	1 488	785 029	7 385 588	903	10 652	4 377 360	2 391	795 681	11 762 948
Prot.-Chr.	1 853	843 969	9 176 022	27	800	118 014	1 880	844 769	9 294 056
Overig bijz.	95	29 961	477 396	14	—	67 056	109	29 961	544 452
Totaal bijz.	3 436	1 618 959	17 039 006	944	11 452	4 562 430	4 380	1 670 411	21 601 456
Alg. totaal	5 637	2 174 743	27 860 792	992	11 452	4 815 726	6 629	2 186 193	32 676 318
<i>Voortgezet gewoon lager onderwijs</i>									
Openbaar	75	19 248	397 572	1	—	5 320	76	19 248	403 092
R.-Kath.	75	38 424	379 404	54	156	266 024	129	38 880	645 428
Prot.-Chr.	15	4 648	73 932	2	—	5 640	17	4 648	79 572
Overig bijz.	2	200	10 476	—	—	—	2	200	10 476
Totaal bijz.	92	43 272	463 812	56	156	271 664	148	43 428	735 476
Alg. totaal	167	62 520	861 384	57	156	277 184	224	62 676	1 138 368
<i>Uitgebreid lager onderwijs</i>									
Openbaar	245	59 894	1 470 336	14	662	84 468	259	60 556	1 554 804
R.-Kath.	196	87 718	1 140 072	153	—	872 888	349	87 718	2 012 960
Prot.-Chr.	265	122 271	1 576 616	11	762	64 824	276	123 033	1 641 440
Overig bijz.	24	5 231	137 652	2	—	11 052	26	5 231	149 604
Totaal bijz.	485	215 220	2 834 340	166	762	949 664	651	215 982	3 864 004
Alg. totaal	730	275 114	4 324 676	180	1 424	1 034 132	910	276 538	5 358 808
<i>Buitengewoon lager onderwijs</i>									
Openbaar	66	16 836	349 072	29	200	36 720	73	17 036	385 792
R.-Kath.	42	16 874	210 468	29	—	144 096	71	16 854	354 364
Prot.-Chr.	32	15 451	164 904	3	—	15 324	35	15 451	180 228
Overig bijz.	11	1 714	56 844	—	—	—	11	1 714	56 844
Totaal bijz.	85	34 019	432 216	32	—	159 420	117	34 019	591 656
Alg. totaal	151	50 855	781 288	39	200	196 140	190	51 055	977 428
Tot.-generaal	6 685	2 565 232	35 828 140	1 268	13 232	6 325 182	7 953	2 576 464	40 551 222

GEWOON, VOORTGEZET GEWOON EN UITGEBREID L.O.

III. Verplichte onderwijzers op 1 Januari 1949

Richting	Mannen			Vrouwen			Totaal		
	aantal	kindertoeleage	wedde	aantal	kindertoeleage	wedde	aantal	kindertoeleage	wedde
<i>Gevoon lager onderwijs</i>									
Openbaar	2 997	499 140	11 597 799	3 707	48 918	13 688 102	6 704	548 098	25 285 901
R.-Kath.	4 959	1 334 810	18 605 879	6 395	27 430	22 334 094	11 354	1 362 240	40 939 973
Prot.-Chr.	3 966	1 119 058	15 342 040	3 171	26 242	11 089 174	7 137	1 145 300	26 431 214
Overig bijz.	203	44 656	810 230	218	3 852	840 757	421	48 508	1 650 987
Totaal bijz.	9 128	2 408 524	34 718 149	9 784	57 124	34 264 025	18 912	2 516 048	69 032 174
Alg. totaal	12 125	2 997 664	46 355 948	13 491	106 442	47 952 127	25 616	3 104 106	94 368 075
<i>Voortgezet gewoon lager onderwijs</i>									
Openbaar	88	17 970	402 432	39	400	169 296	127	18 370	571 728
R.-Kath.	37	11 730	154 074	84	156	310 296	121	11 886	464 370
Prot.-Chr.	12	3 292	53 820	2	—	7 980	14	3 292	61 800
Overig bijz.	5	—	14 226	—	—	—	—	—	14 226
Totaal bijz.	54	15 022	222 120	86	156	318 276	140	15 178	540 396
Alg. totaal	142	32 992	624 552	125	556	487 572	267	33 548	1 112 124
<i>Uitgebreid lager onderwijs</i>									
Openbaar	1 123	270 641	5 773 695	154	756	860 928	1 277	271 397	6 574 623
R.-Kath.	741	265 681	3 731 314	574	2 136	2 625 307	1 315	267 817	6 316 621
Prot.-Chr.	998	394 066	5 020 317	73	2 429	3 608 716	1 071	396 433	5 381 193
Overig bijz.	47	11 100	228 600	19	400	83 960	66	12 500	322 300
Totaal bijz.	1 786	671 787	8 980 231	666	4 995	3 808 145	2 432	676 732	12 060 374
Alg. totaal	2 909	942 428	14 753 926	820	5 721	3 881 071	3 729	948 149	18 634 997
<i>Haaltingewoon lager onderwijs</i>									
Openbaar	161	38 598	727 006	265	2 896	1 039 932	428	41 404	1 766 938
R.-Kath.	241	40 871	959 790	317	—	1 101 604	518	49 875	2 061 394
Prot.-Chr.	97	44 871	414 232	118	468	453 752	215	44 359	848 004
Overig bijz.	33	8 720	220 140	31	—	115 704	84	8 720	344 844
Totaal bijz.	391	102 466	1 003 182	466	468	1 651 060	817	102 954	3 254 242
Alg. totaal	554	141 064	2 330 188	731	3 364	2 690 992	1 285	144 428	5 021 180
Tot.-generaal	15 730	4 114 148	64 064 614	15 167	116 083	55 011 762	30 897	4 230 231	119 076 376

GEWOON, VOORTGEZET GEWOON EN UITGEBREID L.O.

III. Extra onderwijzers volgens art. 56, 2e lid, der L.O.-wet 1920 op 1 Januari 1949

Richting	Mannen			Vrouwen			Totaal		
	aantal	kindertoelage	wedde	aantal	kindertoelage	wedde	aantal	kindertoelage	wedde
<i>Gewoon lager onderwijs</i>									
Openbaar	50	6 108	165 356	96	624	323 766	146	6 732	489 122
R.-Kath.	60	2 852	175 740	120	312	366 084	180	3 164	541 824
Prot.-Chr.	41	6 157	138 026	74	1 248	229 172	115	7 402	367 998
Overig bijz.	5	—	15 768	22	156	74 352	27	156	90 120
Totaal bijz.	106	9 009	329 534	216	1 716	669 608	322	10 725	999 142
Alg. totaal	156	15 117	494 890	312	2 340	993 374	468	17 457	1 488 264
<i>Voortgezet gewoon lager onderwijs</i>									
Openbaar	17	3 736	75 720	12	—	51 792	29	3 736	127 512
R.-Kath.	8	1 648	30 660	10	—	33 066	18	1 648	63 726
Prot.-Chr.	1	—	3 804	4	—	15 984	5	—	19 788
Overig bijz.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totaal bijz.	9	1 648	34 464	14	—	49 050	23	1 648	83 514
Alg. totaal	26	5 384	110 184	26	—	100 842	52	5 384	211 026
<i>Uitgebreid lager onderwijs</i>									
Openbaar	21	3 960	99 612	4	400	20 472	25	4 360	120 084
R.-Kath.	21	2 854	93 276	11	—	46 908	32	2 854	140 184
Prot.-Chr.	14	2 136	52 988	2	—	8 376	16	2 536	61 364
Overig bijz.	3	1 768	12 780	1	—	3 960	4	1 768	16 740
Totaal bijz.	38	7 158	159 044	14	—	59 244	52	7 158	218 288
Alg. totaal	59	11 118	258 656	18	400	79 716	77	11 518	338 372
<i>Beitengewoon lager onderwijs</i>									
Openbaar	—	—	—	2	156	7 440	2	156	7 440
R.-Kath.	—	—	—	4	—	10 080	4	—	10 080
Prot.-Chr.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Overig bijz.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totaal bijz.	—	—	—	4	—	10 080	4	—	10 080
Alg. totaal	—	—	—	6	156	17 520	6	156	17 520
Tot.-generaal	241	31 619	865 750	362	2 896	1 191 452	603	34 315	2 055 182

Ild. Bovenvallige onderwijzers op 1 Januari 1949

Richting	Mannen			Vrouwen			Totaal		
	aantal	kindertoeleage	wedde	aantal	kindertoeleage	wedde	aantal	kindertoeleage	wedde
<i>Gewoon lager onderwijs</i>									
Openbaar	40	4 316	127 272	99	3 564	329 832	139	7 880	457 104
R.-Kath.	77	1 716	230 802	148	116	442 962	225	1 912	673 764
Prot.-Chr.	60	5 437	187 005	143	312	434 710	203	5 749	621 735
Overig bijz.	26	1 180	79 732	72	1 074	235 904	98	2 254	303 690
Totaal bijz.	163	8 373	497 539	365	5 542	1 101 616	326	9 915	1 399 195
Alg. totaal	203	12 689	624 811	462	5 106	1 431 488	665	17 795	2 050 299
<i>Voortgezet gewoon lager onderwijs</i>									
Openbaar	2	600	9 648	1	—	4 080	3	600	13 728
R.-Kath.	1	—	4 608	3	—	11 472	4	—	16 080
Prot.-Chr.	—	—	—	1	—	3 714	1	—	3 714
Overig bijz.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totaal bijz.	1	—	4 608	4	—	15 186	5	—	19 794
Alg. totaal	3	600	14 256	5	—	19 266	8	600	33 522
<i>Uitgebreid lager onderwijs</i>									
Openbaar	3	356	11 460	3	—	11 688	6	356	23 148
R.-Kath.	14	—	38 872	10	—	36 852	24	—	95 724
Prot.-Chr.	3	—	11 532	4	—	20 400	7	—	51 932
Overig bijz.	4	756	18 132	3	—	8 040	7	756	26 172
Totaal bijz.	21	756	88 536	17	—	65 292	38	756	153 828
Alg. totaal	24	1 112	99 996	20	—	76 980	44	1 112	176 976
<i>Buitengewoon lager onderwijs</i>									
Openbaar	1	—	3 120	3	600	11 340	4	600	14 460
R.-Kath.	1	—	2 424	7	—	18 252	8	—	20 676
Prot.-Chr.	2	1 112	7 932	2	—	5 922	4	1 112	13 224
Overig bijz.	—	—	—	8	—	26 412	10	—	34 332
Totaal bijz.	5	1 424	18 276	17	—	49 956	22	1 424	68 232
Alg. totaal	6	1 424	21 396	20	600	61 296	26	2 024	82 692
Tot.-generaal	236	15 823	760 459	507	5 706	1 389 030	743	21 331	2 349 489

GEWOON, VOORTGEZET GEWOON EN UITGEBREID L.O.

II. Plaatsvervangende onderwijzers op 1 Januari 1949

Richting	Mannen			Vrouwen			Totaal		
	aantal	kindertoeelage	wedde	aantal	kindertoeelage	wedde	aantal	kindertoeelage	wedde
Openbaar	88	3 184	245 160	85	2 234	265 886	173	5 818	509 046
R.-Kath.	97	3 404	261 486	204	7 138	616 912	301	10 942	878 438
Prot.-Chr.	58	4 584	166 932	99	2 844	280 500	157	7 428	447 492
Overig bijz.	3	—	9 528	7	—	21 456	10	—	30 984
Totaal bijz.	158	7 988	437 946	310	10 382	918 968	468	18 370	1 356 914
Alg. totaal	246	11 572	683 106	395	12 616	1 182 854	641	24 188	1 865 960
<i>Gevoon lager onderwijs</i>									
Openbaar	1	556	4 860	1	—	3 840	2	556	8 700
R.-Kath.	2	156	7 248	2	—	6 084	4	156	13 332
Prot.-Chr.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Overig bijz.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totaal bijz.	2	156	7 248	2	—	6 084	4	156	13 332
Alg. totaal	3	712	12 108	3	—	9 924	6	712	22 032
<i>Voortgezet gewoon lager onderwijs</i>									
Openbaar	6	1 292	24 276	5	—	20 640	11	1 292	44 916
R.-Kath.	3	—	12 600	13	312	49 392	16	312	61 992
Prot.-Chr.	11	3 960	48 876	3	—	10 500	14	3 960	59 376
Overig bijz.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totaal bijz.	14	3 960	61 476	16	312	59 892	30	4 272	121 168
Alg. totaal	20	5 252	85 752	21	312	80 532	41	5 364	166 284
<i>Uitgebreid lager onderwijs</i>									
Openbaar	2	—	9 360	9	1 068	32 004	11	1 068	41 364
R.-Kath.	3	—	8 664	12	560	35 904	15	560	44 168
Prot.-Chr.	1	—	4 800	3	156	10 560	4	156	15 960
Overig bijz.	—	—	—	—	—	2 344	1	—	2 344
Totaal bijz.	4	—	13 464	16	716	49 008	20	716	62 472
Alg. totaal	6	—	22 824	25	1 784	81 012	31	1 784	103 836
<i>Buitengewoon lager onderwijs</i>									
Openbaar	275	17 536	803 790	444	14 712	1 554 322	719	32 248	2 158 112

IIIa. *Verplichte leerkrachten (hoofden en onderwijzers) en plv. hoofden naar het opgegeven aktenbezit op 1 Januari 1949*

Schoolsoort	Frühelukte		Alleen lagere akte	Hoofdelakke	M.O.-bij-akten										Geen lagere of hoofdelake
	A	B			Fr.	D.	E.	K I	K V	K XII	Ned.	Gesch.	Aardr.	Paed.	
G.L.o.	—	—	15 340	16 905	124	51	103	49	3	29	41	21	19	31	—
V.g.L.o.	—	—	126	305	2	5	4	1	—	—	—	—	—	3	—
U.L.o.	—	—	287	4 352	256	242	390	127	15	138	28	21	7	8	—
B.L.o.	30	69	528	858	—	2	2	1	—	1	1	—	—	12	109
Totaal	30	69	16 281	22 460	382	300	499	158	18	168	50	42	26	54	109

Schoolsoort	Lagere bij-akten															
	j	k	l	m	n	o	p	r	s	t	u	v				
G.L.o.	13 546	9 499	3 859	1 929	2 586	532	984	3 428	744	323	19	178				
V.g.L.o.	236	151	84	72	79	13	31	187	21	8	7	35				
U.L.o.	1 184	538	2 595	2 295	2 429	1 170	1 398	2 49	2 4	9	6	2				
B.L.o.	1 146	551	105	65	88	13	27	997	11	5	1	7				
Totaal	16 112	10 759	6 643	4 357	5 182	1 728	2 444	4 771	800	345	33	222				

N.B. Bij bezit van m.o.- en tevens L.o.-akte voor hetzelfde vak is alleen de hogere bevoegdheid vermeld.

IIIb. *Bij-aktenbezit van alle leerkrachten (hoofden, onderwijzers — verplichte, boventallige en gunstonderwijzers — en plaatsvervangers) naar de gegevens op 1 Januari 1949*

Hierbij zijn in aanmerking genomen: lagere akten: 1 t/m v;
 middelbare akten: Fr., D., E., K.I., K.V., K.XII, Ned., Gesch., Aardr. en Paed.

Wedde lager dan f 3600,—: 1992 leerkrachten met één lagere akte en geen middelbare akte.
 560 leerkrachten met 2 of meer lagere akten en geen middelbare akte.
 9 leerkrachten met één lagere akte en één of meer middelbare akte(n).
 6 leerkrachten met 2 of meer lagere akten en één of meer middelbare akte(n).
 21 leerkrachten met één of meer middelbare akte(n).
 Wedde f 3600,— en hoger: 6171 leerkrachten met één lagere akte en geen middelbare akte.
 6289 leerkrachten met 2 of meer lagere akten en geen middelbare akte.
 702 leerkrachten met één lagere akte en één of meer middelbare akte(n).
 964 leerkrachten met 2 of meer lagere akten en één of meer middelbare akte(n).
 553 leerkrachten met één of meer middelbare akte(n).

GEWOON, VOORTGEZET GEWOON EN UITGEBREID L.O.

IVa. Leeftijdsoopbouw van het verplichte onderwijzerscorps naar de toestand op 1 Jan. 1949

Geboorte- jaar	Aan scholen voor gewoon lager onderwijs								
	Openbaar			Bijzonder			Totaal		
	mannen	vrouwen	totaal	mannen	vrouwen	totaal	mannen	vrouwen	totaal
1931	—	—	—	—	1	1	—	1	1
1930	—	11	11	7	19	26	7	30	37
1929	10	37	47	46	144	190	56	181	237
1928	22	102	124	114	293	407	136	395	531
1927	42	111	153	147	378	525	189	489	678
1926	51	134	185	209	391	600	260	525	785
1925	84	143	227	225	335	560	309	478	787
1924	100	97	197	319	348	667	419	445	864
1923	69	90	159	302	288	590	371	378	749
1922	69	81	150	260	244	504	329	325	654
1921	59	66	125	309	258	567	368	324	692
1920	95	53	148	360	254	614	455	307	762
1919	85	41	126	378	272	650	463	313	776
1918	127	63	190	405	283	688	532	346	878
1917	183	71	254	431	276	707	614	347	961
1916	171	60	231	436	280	716	607	340	947
1915	173	62	235	442	240	682	615	302	917
1914	163	70	233	389	252	641	552	322	874
1913	151	87	238	363	254	617	514	341	855
1912	111	75	186	349	280	629	460	355	815
1911	111	100	211	375	285	660	486	385	871
1910	138	66	204	411	341	752	549	407	956
1909	163	88	251	485	353	838	648	441	1 089
1908	163	108	271	476	400	876	639	508	1 147
1907	159	113	272	489	347	836	648	460	1 108
1906	139	102	241	389	332	721	528	434	962
1905	142	97	239	363	307	670	505	404	909
1904	123	102	225	315	278	593	438	380	818
1903	120	105	225	286	235	521	406	340	746
1902	121	130	251	236	225	461	357	355	712
1901	116	113	229	248	243	491	364	356	720
1900	131	80	211	225	220	445	356	300	656
1899	151	96	247	262	197	459	413	293	706
1898	152	102	254	251	217	468	403	319	722
1897	160	94	254	259	203	462	419	297	716
1896	159	91	250	284	206	490	443	297	740
1895	162	111	273	256	180	436	418	291	709
1894	163	109	272	237	180	417	400	289	689
1893	139	98	237	213	163	376	352	261	613
1892	153	81	234	208	146	354	361	227	588
1891	119	88	207	168	144	312	287	232	519
1890	113	66	179	151	104	255	264	170	434
1889	92	64	156	112	103	215	204	167	371
1888	116	64	180	126	69	195	242	133	375
1887	40	18	58	81	41	122	121	59	180
1886	37	6	43	60	38	98	97	44	141
1885	25	5	30	49	29	78	74	34	108
1884	16	3	19	45	28	73	61	31	92
1883	1	—	1	11	11	22	12	11	23
1882	4	—	4	1	10	11	5	10	15
1881	3	1	4	1	2	3	4	3	7
1880	2	—	2	—	1	1	2	1	3
Totaal . . .	5 198	3 755	8 953	12 564	10 728	23 292	17 762	14 483	32 245

GEWOON, VOORTGEZET GEWOON EN UITGEBREID L.O.

IVb. Leefstijdsopbouw van het verplichte onderwijzerscorps naar de toestand op 1 Jan. 1949

Geboorte- jaar	Aan scholen voor voortgezet gewoon lager onderwijs								
	Openbaar			Bijzonder			Totaal		
	mannen	vrouwen	total	mannen	vrouwen	total	mannen	vrouwen	total
1931	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1930	—	—	—	—	1	1	—	1	1
1929	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1928	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1927	—	—	—	—	3	3	—	3	3
1926	—	—	—	—	3	3	—	3	3
1925	—	—	—	2	1	3	2	1	3
1924	1	—	1	2	—	2	3	—	3
1923	—	—	—	2	2	4	2	2	4
1922	—	—	—	1	1	2	1	1	2
1921	1	2	3	4	3	7	5	5	10
1920	2	—	2	1	2	3	3	2	5
1919	1	—	1	2	5	7	3	5	8
1918	1	2	3	6	5	11	7	7	14
1917	—	1	1	3	6	9	3	7	10
1916	6	1	7	4	6	10	10	7	17
1915	7	2	9	2	4	6	9	6	15
1914	4	1	5	3	6	9	7	7	14
1913	6	—	6	11	1	12	17	1	18
1912	3	—	3	10	4	14	13	4	17
1911	6	—	6	6	8	14	12	8	20
1910	6	2	8	7	8	15	13	10	23
1909	7	3	10	12	5	17	19	8	27
1908	8	1	9	10	2	12	18	3	21
1907	4	—	4	6	4	10	10	4	14
1906	3	1	4	6	12	18	9	13	22
1905	7	3	10	7	9	16	14	12	26
1904	3	2	5	3	4	7	6	6	12
1903	2	—	2	3	4	7	5	4	9
1902	3	—	3	3	2	5	6	2	8
1901	3	3	6	4	1	5	7	4	11
1900	6	—	6	3	2	5	9	2	11
1899	7	2	9	4	2	6	11	4	15
1898	4	2	6	2	3	5	6	5	11
1897	10	2	12	3	4	7	13	6	19
1896	7	1	8	2	3	5	9	6	15
1895	10	2	12	2	1	3	12	3	15
1894	5	1	6	2	3	5	7	4	11
1893	6	—	6	2	3	5	8	5	11
1892	2	2	4	1	—	1	3	2	5
1891	2	1	3	—	1	1	2	2	4
1890	4	—	4	1	2	3	5	2	7
1889	5	1	6	1	—	1	6	1	7
1888	7	2	9	—	1	1	7	3	10
1887	1	—	1	—	2	2	1	2	3
1886	1	—	1	—	—	—	1	—	1
1885	1	—	1	1	—	1	2	—	2
1884	1	—	1	2	1	3	3	1	4
1883	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1882	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1881	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1880	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totaal . . .	163	40	203	146	142	288	309	182	491

GEWOON, VOORTGEZET GEWOON EN UITGEBREID L.O.

IVc. Leeftijdsopbouw van het verplichte onderwijzerscorps naar de toestand op 1 Jan. 1949

Geboorte- jaar	Aan scholen voor uitgebreid lager onderwijs								
	Openbaar			Bijzonder			Totaal		
	mannen	vrouwen	totaal	mannen	vrouwen	totaal	mannen	vrouwen	totaal
1931	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1930	—	—	—	—	1	1	—	1	1
1929	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1928	—	—	—	—	2	2	—	2	2
1927	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1926	—	—	—	—	1	1	—	1	1
1925	—	—	—	1	6	7	1	6	7
1924	2	—	2	5	5	10	7	5	12
1923	—	—	—	4	4	8	4	4	8
1922	2	—	2	9	8	17	11	8	19
1921	4	—	4	17	15	30	21	15	34
1920	10	1	11	42	17	59	52	18	70
1919	9	1	10	49	17	66	58	18	76
1918	25	2	27	60	22	82	85	24	109
1917	40	2	42	60	34	94	100	36	136
1916	49	2	51	90	28	118	139	30	169
1915	40	5	45	78	28	106	118	33	151
1914	45	4	49	86	37	123	131	41	172
1913	39	2	41	98	18	116	137	20	157
1912	38	2	40	81	29	110	119	31	150
1911	42	2	44	85	31	116	127	33	160
1910	50	6	56	111	24	135	161	30	191
1909	56	6	62	116	38	154	172	44	216
1908	41	3	44	122	38	160	163	41	204
1907	44	8	52	113	41	154	157	49	206
1906	40	4	44	89	20	109	129	24	153
1905	55	3	58	61	26	87	96	29	125
1904	43	2	45	75	19	94	118	21	139
1903	40	6	46	57	21	78	97	27	124
1902	38	7	45	56	18	74	94	25	119
1901	49	8	57	56	17	73	105	25	130
1900	48	3	51	61	18	79	109	21	130
1899	45	11	54	61	18	79	104	29	133
1898	46	7	53	65	24	89	111	31	142
1897	54	2	56	55	18	73	109	20	129
1896	51	10	61	58	17	75	109	27	136
1895	47	7	54	60	23	83	107	30	137
1894	48	4	52	44	26	70	92	30	122
1893	45	13	58	53	18	71	98	31	129
1892	45	8	51	43	14	57	86	22	108
1891	38	7	45	30	13	43	68	20	88
1890	33	6	39	33	18	51	66	24	90
1889	26	7	33	18	16	34	44	23	67
1888	28	6	34	25	12	37	53	18	71
1887	18	—	18	11	9	20	29	9	38
1886	11	1	12	13	4	17	24	5	29
1885	4	—	4	10	9	19	14	9	23
1884	2	—	2	7	5	12	9	5	14
1883	2	—	2	1	3	4	3	3	6
1882	—	—	—	—	4	4	—	4	4
1881	—	—	—	2	—	2	2	—	2
1880	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totaal . . .	1 368	168	1 536	2 271	832	3 103	3 639	1 000	4 639

GEWOON, VOORTGEZET GEWOON EN UITGEBREID L.O.

IVd. *Leeftijdopbouw van het verplichte onderwijzerscorps naar de toestand op 1 Jan. 1949*

Geboorte- jaar	Aan scholen voor buitengewoon lager onderwijs								
	Openbaar			Bijzonder			Totaal		
	mannen	vrouwen	totaal	mannen	vrouwen	totaal	mannen	vrouwen	totaal
1931	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1930	—	—	—	—	1	1	—	1	1
1929	—	—	—	1	7	8	1	7	8
1928	—	1	1	—	4	4	—	5	5
1927	—	2	2	1	11	12	1	13	14
1926	—	3	3	4	12	16	4	15	19
1925	—	5	5	6	11	17	6	16	22
1924	—	4	4	5	11	16	5	15	20
1923	—	2	2	6	13	19	6	15	21
1922	1	5	6	10	18	28	11	23	34
1921	1	3	4	13	14	27	14	17	31
1920	7	5	12	15	17	32	22	22	44
1919	4	7	11	18	22	40	22	29	51
1918	2	4	6	19	12	31	21	16	37
1917	7	4	11	21	18	39	28	22	50
1916	11	12	23	24	20	44	35	32	67
1915	9	11	20	21	18	39	30	29	59
1914	3	11	14	20	23	43	23	34	57
1913	7	7	14	16	28	44	23	35	58
1912	7	7	14	24	11	35	11	18	49
1911	4	8	12	18	14	32	22	22	44
1910	9	7	16	13	16	29	22	23	45
1909	6	9	15	16	31	47	22	40	62
1908	9	10	19	20	20	40	29	30	59
1907	11	9	20	18	15	33	29	24	53
1906	8	10	18	18	6	24	26	16	42
1905	7	5	12	9	11	20	16	16	32
1904	5	11	16	20	12	32	25	23	48
1903	4	10	14	15	6	21	19	16	35
1902	8	4	12	5	10	15	13	14	27
1901	8	12	20	5	8	13	13	20	33
1900	5	9	14	7	5	12	12	14	26
1899	9	14	23	13	8	21	22	22	44
1898	5	5	10	13	8	21	18	13	31
1897	4	8	12	6	4	10	10	12	22
1896	7	6	13	15	6	21	22	12	34
1895	13	6	19	5	6	11	18	12	30
1894	3	6	9	11	11	22	14	17	31
1893	8	5	13	3	5	8	11	10	21
1892	6	5	11	4	6	10	10	11	21
1891	11	8	19	3	3	8	16	11	27
1890	7	3	10	2	3	5	9	6	15
1889	5	3	8	1	3	4	6	6	12
1888	3	—	3	5	1	6	8	1	9
1887	1	2	3	2	1	3	3	3	6
1886	4	1	5	2	4	6	6	5	11
1885	—	2	2	—	2	2	—	4	4
1884	—	1	1	1	1	2	1	2	3
1883	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1882	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1881	—	—	—	—	1	1	—	1	1
1880	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totaal . . .	229	272	501	476	498	974	705	770	1475

TELLING SCHIPPERS- EN KRAMERSKINDEREN

Op een desbetreffende vraag werd inzake bovengenoemd onderwerp bij brief van 7 Februari 1949, no 1095, afd. L. O., het volgende geantwoord:

Bij de telling van de schippers- en kramerskinderen moet onderscheid gemaakt worden tussen de kinderen die behoren mede te tellen onder het aantal leerlingen dat op de wettelijke teldata, als bedoeld in artikel 28, 6e en 7e lid, der Lager-onderwijswet 1920, als werkelijk schoolgaand bekend staat, en die kinderen die voor de zgn. dagtelling in aanmerking dienen te komen.

Onder de eerste groep behoren te worden verstaan de kinderen, woonachtig in woonschepen of woonwagens, die nagenoeg constant in dezelfde gemeente ligplaats of standplaats hebben, alsmede kinderen van schippers die voor het volgen van lager onderwijs aan de wal zijn geplaatst.

Onder de tweede groep behoren te worden verstaan:

1. de schipperskinderen die aan boord van een schip dat voor vervoer van goederen is ingericht, met hun ouders een trekkend bestaan leiden;

2. de kramerskinderen die in een woonwagen of op een woonschip, of anderszins, maar niet op een schip als onder 1 bedoeld, met hun ouders een trekkend bestaan leiden.

De tweede groep vormt de categorie, bedoeld in artikel 7, onder 1°, der Leerplichtwet, n.l. de kinderen van hen die een vaste woonplaats missen.

Deze kinderen zullen meestal slechts gedurende korte tijd een lagere school bezoeken. De telling van deze tijdelijk op de school aanwezige schippers- en (of) kramerskinderen behoort afzonderlijk te geschieden door voor elke teldatum tot grondslag te nemen het gemiddelde van het aantal dezer leerlingen dat inderdaad aanwezig is geweest op de schooldagen van het desbetreffende kalenderkwartaal. Dit afzonderlijk vastgesteld gemiddelde wordt opgenomen bij het als werkelijk schoolgaand bekend staande aantal kinderen op de wettelijke teldata.

Voorbeeld van de telling van deze kinderen.

Een school voor glo heeft op 16 Januari 162 leerlingen. In het eerste kalenderkwartaal waren er bv. 75 schooldagen. De volgende schippers- of kramerskinderen bezochten in die periode de school: A 10 dagen, B 6 dagen, C 7 dagen, D 14 dagen, E 18 dagen, F 20 dagen, G 15 dagen. Deze kinderen maakten tezamen 90/75 = 1 1/5 leerling.

Berekening: $90/75 = 1 \frac{1}{5}$ leerling.

De telling op 16 Januari luidt dus: 163 1/5.

STEUN IN HUISVESTINGSKOSTEN VOOR SCHIPPERSKINDEREN

Met betrekking tot bovenstaand onderwerp richtte de Minister onder dagtekening van 6 Juli 1949, no 2340 Sch., afd. L. O., tot de Schoolfondsen een rondschriften van de volgende inhoud:

Het heeft mijn aandacht getrokken, dat in sommige gevallen een aanvraagformulier voor het verkrijgen van een bijdrage in de huisvestingskosten van schoolgaande schipperskinderen wordt ingezonden, terwijl de vader het zwerend bestaan heeft opgegeven en aan de wal emplooi heeft gevonden. Een en andermaal werd deze omstandigheid door een onjuist invullen van het formulier opzettelijk verzwegen, waardoor gedurende langere of kortere tijd de bijdrage in de huisvestingskosten ten onrechte is genoten. Ik vestig er daarom nogmaals met nadruk Uw aandacht op dat de bijdrage in de kosten der huisvesting van kinderen die tot het ontvangen van onderwijs aan de wal zijn geplaatst, uitsluitend mag worden toegekend, wanneer de vader het beroep van schipper daadwerkelijk uitoefent en de ouders of één van de ouders een trekkend bestaan leiden (leidt).

Ik verzoek U bij de beoordeling der aanvragen om een bijdrage in de huisvestingskosten daarop scherp toe te zien en zo nodig van de aanvrager een desbetreffende verklaring te vorderen.

MUTATIES RIJKSSCHOOLTOEZICHT L.O.

Bij Koninklijk besluit van 21 Februari 1949, no 60, werd met ingang van 1 Maart 1949 aan Dr. J. J. Gielen op zijn verzoek eervol ontslag verleend als hoofdinspecteur van het lager onderwijs in de eerste hoofdinspectie en werd G. Widdershoven met ingang van die datum als zodanig benoemd met verlening

van gelijktijdig ontslag als inspecteur van het lager onderwijs in de inspectie Venlo. De inspecteur van het lager onderwijs in de inspectie Sittard, H. J. H. Hermans, werd als zodanig overgeplaatst naar de inspectie Venlo, terwijl met ingang van 1 April 1949 werd benoemd tot inspecteur van het lager onderwijs in de inspectie Sittard W. A. A. Bijen te Utrecht.

Bij Koninklijk besluit van 6 April 1949, no 4, werd met ingang van 1 Mei 1949 aan Mr. H. J. Smidt eervol ontslag verleend uit zijn betrekking van inspecteur van het lager onderwijs in de inspectie Gouda.

In verband met het overlijden van de inspecteur van het lager onderwijs in de inspectie Hengelo (O.), Mr. B. Jorna, werd de inspectie voorlopig waargenomen door de inspecteur van het lager onderwijs in de inspectie Deventer.

Bij Koninklijk besluit van 10 Augustus 1949, no 15, werd benoemd tot bouwkundig inspecteur van het lager onderwijs in vaste dienst H. Spook te Enschede. De heer Spook heeft zijn functie aanvaard op 1 October 1949.

Bij Ministeriële beschikking van 11 October 1949, no 6532, afd. L.O., werd met ingang van 1 October 1949 benoemd tot consulent voor de lichamelijke opvoeding in vaste dienst en werkzaam gesteld in de inspecties Roermond en Sittard C. J. P. M. van Etten te Geleen.

Bij Koninklijk besluit van 31 October 1949, no 17, werd wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd, op hun verzoek, met ingang van 1 December 1949 eervol ontslag verleend aan mej. A. Keuning, inspectrice van het lager onderwijs in de inspectie Dokkum, en met ingang van 1 November 1949 aan P. H. F. Coenen, inspecteur van het lager onderwijs in de inspectie Helmond, en werden benoemd tot inspecteur van het lager onderwijs:

- a. in de inspectie Helmond J. C. Kroese te Haarlem, met verlening van gelijktijdig ontslag uit zijn betrekking van directeur van het Centraal instituut tot opleiding van sportleiders;
- b. in de inspectie Gouda G. Bannink te Amsterdam, met verlening van gelijktijdig ontslag uit zijn betrekking van inspecteur van het lager onderwijs in een ressort der inspectie Amsterdam;
- c. in de inspectie Dokkum A. W. ten Raa te Meppel;
- d. in de inspectie Hengelo Mr. J. H. M. Waterreus te Voorburg (Zh.);
- e. in een ressort der inspectie Amsterdam J. G. v. Busschbach te Hengelo (O.).

V. VERVOLGONDERWIJS

AANTALLEN CURSUSSEN, LEERLINGEN EN LEERKRACHTEN

Het vervolgonderwijs waarop nevenstaande cijfers¹⁾ betrekking hebben, is het onderwijs dat, zonder volledig dagonderwijs te zijn, naar de aard overeenstemt met het algemeen vormend lager onderwijs en gegeven wordt aan hen die ge-

¹⁾ Ontleend aan diverse Mededelingen van het Centraal Bureau voor de Statistiek, afdeling Culturele Statistiek.

woon, voortgezet gewoon of buitengewoon lager onderwijs hebben genoten en die in de regel niet meer onder de wettelijke leerverplichting vallen.

Staat 1 op blz. 174 geeft een overzicht van de cursussen voor vervolgonderwijs, het aantal leerlingen dat deze cursussen volgde, en het aantal daaraan verbonden leerkrachten naar de toestand op 1 Januari 1949, onderscheiden naar de richting der scholen. Ter vergelijking zijn mede de cijfers van het vorige jaar opgenomen.

Uit deze staat blijkt dat in het cursusjaar 1948/'49 het aantal cursussen vrijwel gelijk bleef aan dat in 1947/'48. Het aantal leerlingen daarentegen steeg belangrijk, nl. met 1359 (d.i. 50,9 %). Ook het aantal leerkrachten nam toe en wel met 45 (d.i. 18,8 %).

Staat 2 geeft een indruk van de ontwikkeling van dit onderwijs over een reeks van jaren.

Staat 2. Ontwikkeling van het vervolgonderwijs in het tijdvak 1930/'31—1948/'49

	1930/'31	1935/'36	1940/'41	1945/'46	1947/'48	1948/'49
Cursussen	1 112	359	123	65	94	93
Leerlingen	25 188	9 312	3 849	2 341	2 672	4 031
Leerkrachten	2 895	844	299	175	240	285

Staat 3 geeft een overzicht van de cursusduur in maanden per jaar, terwijl daarin tevens cijfers zijn opgenomen welke een beeld geven van het aantal uren dat per cursusjaar onderwijs werd gegeven.

Staat 3. Duur en omvang der cursussen voor vervolgonderwijs (1 Januari 1949)

Richting	Totaal aantal cursussen	met maanden onderwijs per cursusjaar										met uren onderwijs per cursusjaar						
		3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	60	66-99	100-139	140-179	180-219	220 en ∇ onbekend aantal	
		13	14	15	16	17	18	19	13	14	15	16	17	18	19			
I	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Openbaar	22	4	4	3	9	—	—	—	—	—	2	3	5	6	3	3	2	—
Bijzonder	71	—	12	8	20	10	2	2	3	4	10	12	30	12	6	3	8	—
Totaal 1949	93	4	16	11	29	10	2	2	3	4	12	15	35	18	9	6	10	—
1948	94	4	12	17	37	10	3	1	3	2	5	12	37	20	11	5	8	1

In tabel I op blz. 174 is de leeftijd der leerlingen tot uitdrukking gebracht. Ten aanzien van de indeling der gemeenten in gemeentegroepen wordt opgemerkt dat voor de grootste-groep 100 000 en meer inwoners is uitgegaan van het aantal inwoners naar de toestand op 1 Januari 1948. Voor de andere grootste-groepen werd uitgegaan van het inwonertal op 1 Januari 1941.

GEWOON, VOORTGEZET GEWOON EN UITGEBREID L.O.

Tabel 1. Aantallen cursussen, leerlingen en leerkrachten bij het vervolgonderwijs op 1 Januari 1949

		Openbaar		Prot.-Christelijk			
				Gesubsidieerd		Ongesubsidieerd	
		Totaal	waarvan vrouwel.	Totaal	waarvan vrouwel.	Totaal	waarvan vrouwel.
Cursussen	1949	22		5		17	
	1948	20		4		14	
Leerlingen	1949	704	179	113	18	412	155
	1948	538	148	104	32	421	104
Leerkrachten	1949	62	10	11	1	51	2
	1948	54	9	10	2	44	—

Tabel I. De leerlingen der cursussen voor vervolgonderwijs, onderscheiden naar de leeftijd (1 Januari 1949)

	13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar	
	Totaal	waarvan vrouwel.	Totaal	waarvan vrouwel.	Totaal	waarvan vrouwel.	Totaal	waarvan vrouwel.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1949	60	17	627	215	765	226	749	297
1948	58	12	315	64	482	103	371	81

Een overzicht van de op de vervolgcursussen gegeven vakken is opgenomen in tabel II (blz. 176). Deze tabel vermeldt daarbij zowel de aantallen cursussen waar men de onderscheidene vakken behandelde, als het aantal leerlingen dat het onderwijs daarin volgde. Onder A vindt men een opgave van de zgn. lagere-schoolvakken, terwijl onder B en C vakken worden opgesomd die in het algemeen een uitbreiding inhouden van de leerstof der lagere school. Uit de onder D vermelde samenvatting valt het karakter der cursussen af te leiden (34 cursussen met 718 leerlingen kunnen als herhalingscursussen worden beschouwd).

GEWOON, VOORTGEZET GEWOON EN UITGEBREID L.O.

Bijzonder								Totaal	
Rooms-Katholiek				Overig bijzonder					
Gesubsidieerd		Ongesubsidieerd		Gesubsidieerd		Ongesubsidieerd			
Totaal	waarvan vrouwel.	Totaal	waarvan vrouwel.	Totaal	waarvan vrouwel.	Totaal	waarvan vrouwel.	Totaal	waarvan vrouwel.
11		9		15		14		95	
10		15		13		18		94	
271	—	145	27	1 063	651	1 323	534	4 031	1 542
260	—	449	132	365	163	535	95	2 672	674
25	—	19	2	55	17	64	12	285	44
21	—	45	7	30	3	36	—	240	21

17 jaar		18 jaar		19 jaar		20 jaar en ouder		Totaal	
Totaal	waarvan vrouwel.	Totaal	waarvan vrouwel.	Totaal	waarvan vrouwel.	Totaal	waarvan vrouwel.	Totaal	waarvan vrouwel.
10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
401	153	275	111	165	82	989	441	4 031	1 542
314	82	207	47	146	42	779	243	2 672	674

GEWOON, VOORTGEZET GEWOON EN UITGEBREID L.O.

Table II. Vakken van onderwijs bij het vervolgonderwijs in de cursus 1948/49

	Aantal			
	cursussen		leerlingen	
	1948	1949	1948	1949
A. Vakken, genoemd in art. 2, 1e lid, der L.O.-wet 1920				
a. lezen	62	59	1 661	3 953
b. schrijven	26	26	692	1 285
c. rekenen	87	81	2 204	3 411
d. Nederlandse taal en letterkunde	93	91	2 655	4 000
e. vaderlandse geschiedenis	38	33	1 059	970
f. aardrijkskunde	63	59	1 471	2 307
g. natuur- en scheikunde	35	37	916	1 116
h. zingen	1	3	147	185
i. tekenen	5	10	331	1 152
j. lichamelijke oefening	5	6	337	857
k. nuttige handwerken voor meisjes	7	7	139	544
B. Vakken, genoemd in art. 2, 2e lid, der L.O.-wet 1920				
l. Franse taal	7	10	567	749
m. Duitse taal	8	10	543	518
n. Engelse taal	11	14	752	833
o. wiskunde	5	11	353	1 049
p. handelskennis	21	30	832	1 413
q. algemene geschiedenis	13	16	505	1 077
r. handenarbeid	1	3	71	213
s. landbouwkunde	2	—	28	—
t. tuinbouwkunde	—	—	—	—
u. vrouwelijke handwerken	3	3	208	681
v. eenvoudige huishoudkunde	3	4	70	514
C. „Bijzondere” vakken				
algemene ontwikkeling	4	4	115	917
sociologie	7	8	210	153
economie	1	2	28	89
psychologie	3	4	32	29
Bijbel en kerkgeschiedenis	10	10	311	168
heemkunde	1	1	11	14
staatsinrichting	2	4	49	127
boekhouden	12	8	462	755
handelsrekenen	4	2	256	70
vaktheorie	2	1	125	54
verkeersonderwijs	2	1	19	14
zwemonderwijs	1	1	126	161
declamatie	—	1	—	24
Fröbelkeer	—	2	—	22
D. Samenvatting				
Eén of meer der onder A vermelde vakken	38	34	711	718
Eén of meer der onder A en B vermelde vakken	19	25	573	1 501
Eén of meer der onder A, B en C vermelde vakken	15	19	826	1 483
Eén of meer der onder A en C vermelde vakken	22	15	562	329

VI. BUITENGEWOON LAGER ONDERWIJS

AANTALLEN SCHOLEN, LEERLINGEN EN LEERKRACHTEN

De navolgende cijfers ¹⁾ geven een indruk van de ontwikkeling van het buitengewoon lager onderwijs in het schooljaar 1948/49. Ter vergelijking zijn mede de totaalcijfers over het schooljaar 1947/48 opgenomen.

Aantallen scholen, leerlingen en leerkrachten bij het b.l.o. op 1 Januari 1949

Scholen voor:	Aantal scholen	Leerlingen			Leerkrachten		
		Jongens	Meisjes	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal
<i>a. Zwakzinnigen</i>							
Openbaar	69	5 500	2 802	8 302	220	258	478
Prot.-Christelijk	28	2 200	1 201	3 401	94	104	198
Rooms-Katholiek	65	5 290	4 220	9 510	248	301	549
Overig bijzonder	4	153	68	221	9	8	17
Totaal 1948/49	166	13 143	8 291	21 434	571	671	1 242
1947/48	156	12 354	7 762	20 096	526	620	1 146
<i>b. Imbecillen ²⁾ (begrepen in a)</i>							
Openbaar	41	857	591	1 448	16	80	96
Prot.-Christelijk	20	457	339	796	18	32	50
Rooms-Katholiek	46	662	730	1 392	17	82	99
Overig bijzonder	2	14	10	24	—	2	2
Totaal 1948/49	109	1 990	1 670	3 660	51	196	247
1947/48	105	1 888	1 557	3 445	50	186	236
<i>c. Doofstommen</i>							
Prot.-Christelijk	1	110	82	192	12	9	21
Rooms-Katholiek	2	187	146	333	19	20	39
Overig bijzonder	3	291	210	501	39	16	55
Totaal 1948/49	6	588	438	1 026	70	45	115
1947/48	6	582	423	1 005	69	41	110
<i>d. Blinden</i>							
Prot.-Christelijk	1	34	39	73	4	3	7
Rooms-Katholiek	2	73	39	112	6	4	10
Overig bijzonder	2	115	69	184	10	6	16
Totaal 1948/49	5	222	147	369	20	13	33
1947/48	5	209	130	339	19	10	29

¹⁾ Ontleend aan Mededeling no 7309 van het Centraal Bureau voor de Statistiek, afdeling Culturele Statistiek. De cijfers betreffen de toestand op 1 Januari 1949.

²⁾ Voorzover geplaatst op scholen of in klassen voor imbecillen.

BUITENGEWOON LAGER ONDERWIJS

Scholen voor:	Aantal scholen	Leerlingen			Leerkrachten		
		Jongens	Meisjes	Total	Mannen	Vrouwen	Totaal
<i>e. Slechtborenden</i>							
Openbaar	2	142	98	240	7	10	17
Overig bijzonder	1	68	52	120	4	3	7
Totaal 1948/'49	3	210	150	360	11	13	24
1947/'48	3	181	116	297	11	11	22
<i>f. Pzycopathen</i>							
Openbaar	2	215	—	215	9	5	14
Prot.-Christelijk	1	151	34	185	7	4	11
Rooms-Katholiek	1	—	38	38	—	6	6
Totaal 1948/'49	4	366	72	438	16	15	31
1947/'48	3	337	31	368	16	7	23
<i>g. Lichamelijk gebrekkigen</i>							
Openbaar	1	8	5	13	—	1	1
Prot.-Christelijk	1	22	15	37	3	1	4
Rooms-Katholiek	1	55	42	97	—	6	6
Overig bijzonder	1	17	10	27	1	1	2
Totaal 1948/'49	4	102	72	174	4	9	13
1947/'48	3	98	67	165	4	9	13
<i>Het b.l.o. in zijn geheel¹⁾</i>							
Openbaar	75	5 955	2 941	8 896	240	278	518
Prot.-Christelijk	32	2 517	1 371	3 888	120	121	241
Rooms-Katholiek	72	5 657	4 512	10 169	273	347	620
Overig bijzonder	11	644	409	1 053	65	34	97
Totaal 1948/'49	190	14 773	9 235	24 006	696	780	1 476
1947/'48	177	13 797	8 587	22 384	645	713	1 358

¹⁾ Incl. een openbare en een R.-Kath. school met niet-zwakzinnige leerlingen met opvoedings- en leerproblemen.

Uit de tabel blijkt, dat het aantal scholen voor *zwakzinnigen* in het schooljaar 1948/'49 met 10 is toegenomen. Deze toename is een gevolg van de opening van 11 nieuwe scholen en de opheffing van één school (openbare school te Edam). Onder deze nieuwe scholen zijn 4 openbare, nl. die te Enschede, Utrecht, Heerenveen en Ooststellingwerf, 1 Prot.-Christelijke te Rotterdam en 6 Rooms-Katholieke, nl. te Leiden, Roermond, Amersfoort, Kerkrade, Schijndel en Tilburg. De openbare scholen te Enschede en Utrecht en de Rooms-Katholieke scholen te Leiden en Roermond ontstonden door splitsing van reeds bestaande scholen, de eerstgenoemde scholen door de oprichting van afzonderlijke scholen voor *imbecillen*, de laatstgenoemde door oprichting van resp. een jongens- en een meisjesschool. Tot de scholen voor *zwakzinnigen* werden mede gerekend de

Prot.-Christelijke school voor *epileptici* te Heemstede en een soortgelijke Rooms-Katholieke school te Sterksel (gem. Maarheeze), alsmede een Prot.-Christelijke school te Amsterdam, verbonden aan een paedologisch instituut aldaar, welke school ook plaats biedt aan een aantal niet-zwakzinnige leerlingen met opvoedings-moeilijkheden.

De tot dusverre onder de scholen voor zwakzinnigen gerekende Rooms-Katholieke school voor niet-zwakzinnige leerlingen met opvoedings- en leer-moeilijkheden, verbonden aan het paedologisch instituut te Nijmegen, is niet meer onder deze groep van scholen opgenomen, doch uitsluitend bij het b.l.o. in zijn geheel geteld (zie noot bij de tabel).

Ook de cijfers betreffende de nieuw-opgerichte school voor partieel gestoorden te Amsterdam zijn slechts in de totaalcijfers verwerkt.

Afzonderlijke scholen voor jongens en meisjes treft men uitsluitend aan bij de Rooms-Katholieke scholen. Van de 65 Rooms-Katholieke scholen werden 23 uitsluitend door jongens, 15 uitsluitend en 2 scholen hoofdzakelijk door meisjes bezocht.

Onder de scholen voor zwakzinnigen waren op de teldatum 146 zelfstandige dagscholen, 14 scholen met een internaat en 6 scholen verbonden aan een gesticht. Afzonderlijke gegevens betreffende de speciale scholen en klassen voor *imbecillen* zijn mede in de tabel opgenomen. 16 scholen werden uitsluitend door imbecillen bezocht; aan 93 scholen zijn naast de klassen voor debielen één of meer klassen voor imbecillen verbonden.

De neutraal-bijzondere school voor *slachthorenden* te Amsterdam werd omgezet in een openbare, zodat er thans 2 openbare scholen en 1 bijzondere school voor *slachthorenden* bestaan.

Als gevolg van de omstandigheid dat de vrouwelijke *psychopathen* van de meer-genoemde Rooms-Katholieke school, verbonden aan het paedologisch instituut te Nijmegen, in een afzonderlijke school werden ondergebracht, steeg het aantal scholen voor psychopathen met 1; dit bedraagt thans 4.

Ook het aantal scholen voor *lichamelijk gebrekkigen* steeg met 1 als gevolg van de opening ener openbare school te Amsterdam.

Ten slotte zij opgemerkt dat een klas voor leerlingen met partiële defecten, leeren- en gedragsstoornissen, verbonden aan een gemeentelijke Montessorischool te Haarlem, en een klas waarin o.m. psychopathen zijn geplaatst en welke verbonden is aan een Prot.-Christelijke school voor g.l.o. te Zetten (gem. Valburg), in deze statistiek buiten beschouwing zijn gelaten. De klas te Haarlem telde 17 jongens en die te Zetten 2 jongens en 5 meisjes.

BESLUIT BUITENGEWOON LAGER ONDERWIJS 1949

Bij Koninklijk besluit van 28 December 1949 (*Stsbl.* no J 596) is een nieuwe algemene maatregel van bestuur tot stand gekomen, regelende het *buitengewoon lager onderwijs*. Ten gerieve van de lezer moge hier eerst een beknopt overzicht volgen van het verloop der subsidieregelingen ten aanzien van het buitengewoon lager onderwijs, waarna een korte beschouwing zal worden gewijd aan de voornaamste veranderingen welke het nieuwe besluit ten opzichte van de vorige regeling heeft gebracht.

Verloop der subsidieregelingen ten aanzien van het b.l.o.

Reeds tal van jaren is, zowel van de zijde der Staten-Generaal als door particulieren, aangedrongen op het treffen van maatregelen ter verbetering van de overheidssteun aan het buitengewoon lager onderwijs. Een afdoende regeling stuitte echter steeds af op bezwaren van financiële aard.

Onder de werking van de Wet tot regeling van het lager onderwijs van 1878 werd bij artikel 15^e het onderwijs aan doofstommen, blinden, spraakgebrekkigen en idioten aan de bepalingen van deze wet onttrokken, teneinde de vrije ontwikkeling van deze takken van onderwijs niet te belemmeren en een ruimere subsidie-regeling mogelijk te maken.

Bij een wetswijziging in 1905 werden in artikel 15^e ook opgenomen de inmiddels opgekomen scholen voor zwakzinnigen.

In 1907 kwam een regeling tot stand, waarin het subsidie werd bepaald voor de scholen voor zwakzinnigen en de voorwaarden werden vastgesteld, waaraan moest worden voldaan om voor dit subsidie in aanmerking te komen. Aanvankelijk lag het in de bedoeling deze regeling vast te leggen in een algemene maatregel van bestuur. Hiertoe werd evenwel niet overgegaan uit de overweging dat het afzonderlijk onderwijs aan zwakzinnigen nog pas van de allerlaatste jaren dateerde en dat men bij het regelen van de subsidiëring en het vaststellen van de eisen ten aanzien van gebouwen, onderwijs en personeel op vrij onbekend terrein stond. Het subsidie bestond uit: *a.* de minimum-jaarweden der onderwijzers; *b.* een bedrag ter tegemoetkoming in de kosten van schoollokalen, variërende van f 63,20 voor een school met 16 en minder leerlingen tot f 726,80 voor een school met 177 en meer leerlingen. De overige kosten moesten uit particuliere bijdragen worden betaald. Een eventueel voordelig saldo op de rekening en verantwoording van de school werd op het subsidie in mindering gebracht.

Met inachtneming van deze regelen werd het subsidie toegekend bij Koninklijk besluit. Deze regeling, welke dus uitsluitend gold voor de scholen voor zwakzinnigen, is van kracht gebleven tot het inwerkingtreden van de Lager-onderwijswet 1920.

Aan de toenmaals bestaande inrichtingen voor doofstomme kinderen en voor minderjarige idioten werd een afzonderlijk subsidie toegekend. Op de begroting van het Departement van Binnenlandse Zaken voor het jaar 1907 werd (onder het hoofd: Subsidiën voor speciale inrichtingen voor middelbaar onderwijs) hiervoor ten behoeve van 3 inrichtingen voor doofstommen en een gesticht voor minderjarige idioten in totaal een bedrag uitgetrokken van f 17 000,—, terwijl op dezelfde begroting voor het eerst een post voorkwam voor „Subsidiën ten behoeve van scholen voor zwakzinnigen” tot een bedrag van f 8380,—; het volgende jaar werd dit verhoogd tot f 21 076,—.

Vergelijkt men deze bedragen met hetgeen op de begroting van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen voor het jaar 1950 voor het buitengewoon lager onderwijs is uitgetrokken — nl. f 7 490 000,—, — waarbij dan nog geen rekening is gehouden met de kosten, voortvloeiende uit het nieuwe besluit —, dan blijkt wel duidelijk in welke mate de overheidszorg voor deze tak van onderwijs is toegenomen.

In tegenstelling met de Wet op het lager onderwijs van 1878, die het buitengewoon lager onderwijs van haar bepalingen uitsloot, zijn in de Lager-onderwijswet 1920 wel bepalingen opgenomen tot regeling van deze tak van onderwijs. Zo schrijft het vijfde lid van artikel 3 voor: „Het buitengewoon lager onderwijs wordt gegeven in scholen, bestemd voor kinderen die wegens ziels- of lichaamsgebreken of uit maatschappelijke oorzaak niet in staat zijn geregeld en met vrucht het gewone onderwijs te volgen of wier gedrag het noodzakelijk maakt hun buitengewoon onderwijs te doen geven.”

Artikel 4 bepaalt, dat bij algemene maatregel van bestuur de soorten van scholen voor buitengewoon lager onderwijs worden aangewezen.

Artikel 70 geeft ten aanzien van het openbaar buitengewoon lager onderwijs aan, welke artikelen der wet daarop van toepassing zullen zijn, terwijl in artikel 126 soortgelijke aanwijzing plaatsvindt ten aanzien van het bijzonder buitengewoon lager onderwijs.

Dat het in de bedoeling van de wetgever heeft gelegen om ook ten aanzien van het buitengewoon lager onderwijs de financiële gelijkstelling door te voeren, blijkt wel uit de artikelen 127 en 128 der wet. Hoewel deze artikelen een nadere uitwerking daarvan bij algemene maatregel van bestuur voorschrijven, werd daaraan nimmer uitvoering gegeven.

De eerste algemene maatregel van bestuur tot uitvoering van de aangehaalde artikelen der Lager-onderwijswet 1920 was het Koninklijk besluit van 31 December 1920 (*Stsbl.* no 948). Dit besluit ging niet verder dan het geven van voorlopige uitvoering aan artikel 4 der wet met betrekking tot de scholen voor zwakzinnigen. Ten aanzien van andere scholen voor buitengewoon lager onderwijs werd niets bepaald. Het regelde in de artikelen 3 t/m 14 aan welke voorwaarden moest worden voldaan ter verkrijging van de Rijksbijdrage, welke was vastgesteld in de artikelen 15 t/m 20. Deze bijdrage was gelijk aan die, vastgesteld in de bovenaangehaalde „Regeling 1907”.

In 1922 werden nieuwe algemene maatregelen ontworpen, welke verder gingen dan die van 1920. Deze stuitten echter op een zodanige tegenstand in verband met de toestand van 's Rijks financiën dat zij nimmer het *Staatsblad* bereikten. In 1923 kwam een nieuwe maatregel tot stand, nl. het Koninklijk besluit van 22 October 1923 (*Stsbl.* no 489), welke na vele wijzigingen en aanvullingen — laatstelijk bij Koninklijk besluit van 21 Juli 1939 (*Stsbl.* no 371) — gold tot en met 31 December 1949. Ook deze maatregel gaf, evenals de vorige, een voorlopige uitvoering aan artikel 4 der wet „in afwachting van een definitieve regeling van dit onderwerp”. Hij omvatte echter een groter aantal scholen dan zijn voorganger. Gold de vorige maatregel alleen voor scholen voor zwakzinnigen, deze maatregel gaf aanvankelijk voorschriften ten aanzien van scholen voor doofstommen, blinden, zwakzinnigen en slechthorenden, zomede van scholen voor imbecillen en van scholen verbonden aan gestichten, bedoeld in artikel 7 der Wet van 27 April 1884 (*Stsbl.* no 96), terwijl bij aanvullingsbesluiten met ingang van 1 Januari 1931 ook scholen voor psychopathen en voor lichamelijk gebrekkigen werden opgenomen. Als Rijksbijdrage gaf deze maatregel (artikel 20): vergoeding van de aan de verplichte onderwijzers uitbetaalde jaarwedden volgens het Bezoldigings-

besluit, vermeerderd met de minimum-verhoging volgens artikel 13 van het besluit en voor de centrale scholen een tegemoetkoming (dus geen vergoeding) in de kosten van de materiële exploitatie van f 20,— per leerling voor de scholen voor doofstommen en blinden en f 15,— per leerling voor de overige scholen, terwijl de plaatselijke scholen, behalve de Rijksbijdrage in de onderwijzersjaarwedden, een gemeentelijke tegemoetkoming ontvingen in de kosten der materiële exploitatie, berekend naar de maatstaf van artikel 20.

Opmerkelijk is dat, terwijl de regeling van 1907 naast de minimum-jaarwedden een tegemoetkoming gaf in de kosten der schoollokalen (en dus niet in die van de exploitatie), de latere regelingen wel een tegemoetkoming gaven in de kosten der exploitatie, maar niet in die van de gebouwen, ofschoon dit laatste in de Lager-onderwijswet 1920 feitelijk is voorgeschreven. Ook die algemene maatregel van bestuur voldeed dus niet aan de eisen van de artikelen 127 en 128 der wet.

Het tegenwoordige besluit houdt voor het eerst een volledige uitvoering in van artikel 128 der wet, doch ook daarin ontbreekt een regeling als in artikel 127 is voorgeschreven. De oorzaak hiervan zal voor een deel moeten worden gezocht in de preciaire toestand van 's Rijks financiën.

Intussen zijn er nog verschillende problemen welke tot een oplossing moeten worden gebracht alvorens een algehele gelijkstelling verkregen zal zijn, zoals organisatie, vakonderwijs, verpleging en nazorg. Het complex van de hier genoemde problemen doet al dadelijk de vraag rijzen of dit uitsluitend een zaak is van de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, of dat ook andere Ministers in de oplossing daarin een aandeel moeten hebben en hoe dan de verdeling der lasten moet zijn over de verschillende Departementen, alsmede over het Rijk en de gemeenten. In zijn memorie van antwoord aan de Eerste Kamer der Staten-Generaal betreffende hoofdstuk VI der Rijksbegroting voor het dienstjaar 1949 vestigde de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen reeds de aandacht van de Kamer op bovenbedoelde problemen. Hij gaf daarbij als zijn mening te kennen dat deze zaken waarschijnlijk het best kunnen worden behandeld door een commissie, samengesteld uit vertegenwoordigers van de diverse daarbij betrokken Departementen en van de gemeenten, alsmede van enige andere deskundigen op het gebied van het buitengewoon lager onderwijs.

Bij de behandeling van de begroting voor het jaar 1950 deelde de Minister in zijn memorie van antwoord aan de Tweede Kamer mede, dat het in zijn voorname lag zo spoedig mogelijk na het inwerkingtreden van de nieuwe regeling (nl. het Besluit buitengewoon lager onderwijs 1949) een commissie samen te stellen tot voorbereiding van een wettelijke regeling van het buitengewoon lager onderwijs.

Het nieuwe besluit

Ten aanzien van de bepalingen van het nieuwe besluit moet in de eerste plaats worden opgemerkt, dat een groter aantal soorten van scholen dan voorheen onder het buitengewoon lager onderwijs zijn gerangschikt. Nieuw opgenomen zijn:

- a. de scholen verbonden aan sanatoria voor kinderen, lijdende aan tuberculose;
- b. de scholen voor ziekelijke kinderen (zgn. buiten- en openluchtscholen);
- c. de scholen voor kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden;
- d. de scholen voor regerings- en voogdijpupillen;
- e. de scholen voor schipperskinderen.

De scholen die in het vorige besluit werden aangeduid als „scholen voor psychopathen”, worden thans genoemd „scholen voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen”, terwijl de scholen voor kinderen lijdende aan toevallen, en de scholen verbonden aan paedologische instituten, welke beide in het vorige besluit onder de scholen voor zwakzinnigen waren gerangschikt, thans afzonderlijk zijn opgenomen.

Verscheidene bepalingen welke in het vorige besluit voorkwamen, worden ook in het nieuwe besluit aangetroffen, sommige echter meer uitgewerkt en aangepast aan de gelijksoortige bepalingen in de Lager-onderwijswet 1920 ten opzichte van de scholen voor gewoon lager onderwijs (zo bv. de artikelen 20 en 31).

Een van de belangrijkste aanvullingen van de regeling van het buitengewoon lager onderwijs is wel — zoals hiervoor reeds werd opgemerkt — de volledige uitvoering van artikel 128 der Lager-onderwijswet 1920, uitgewerkt in de artikelen 34 en 35 van het besluit. Deze artikelen schrijven voor, dat de gemeente aan de besturen der in die gemeente gevestigde, naar de onderscheidingen van artikel 1, gelijksoortige bijzondere scholen de exploitatiekosten der school vergoedt en daarop jaarlijks een voorschot aan de besturen verstrekt. Deze vergoeding behoort te worden berekend op de wijze als in de artikelen 32 en 33 is voorgeschreven. Hierbij dient nog te worden opgemerkt dat de onderscheiding in „plaatselijke” en „centrale” scholen (artikel 3 van het vorige besluit) is vervallen. Voor de *tegememoetkoming* in de exploitatiekosten voor de centrale scholen, welke vroeger door het Rijk werd verleend, is dus nu in de plaats gekomen een *vergoeding* door de gemeentebesturen tot een gelijk bedrag als deze besturen ter zake zelf uitgeven. Het vierde lid van artikel 34 voorziet in het geval dat er ter plaatse wel een bijzondere school bestaat, maar door de gemeente niet een gelijksoortige openbare school in stand wordt gehouden.

Voor de toepassing van de artikelen 34 en 35 wordt nog uitdrukkelijk de aandacht gevestigd op de artikelen 128*bis* t/m 128*decies* (Titel Va) der Lager-onderwijswet 1920, waarin is geregeld het verhaal der exploitatiekosten van de schoolgemeente op de woongemeenten. De nadere uitwerking van het hier voorgescrevene vindt men in het Koninklijk besluit van 19 April 1949 (*Stsbl.* no J 178), het zgn. „Bijdragenbesluit Lager-onderwijswet 1920”¹⁾, dat bij Koninklijk besluit van 24 November 1949 (*Stsbl.* no J 512) is gewijzigd.

Nieuw is ook de regeling, vervat in artikel 36, nl. de vergoeding door de gemeentebesturen van de salarissen der vakonderwijzers.

Voor enkele soorten van scholen is de leerlingenschaal iets verbeterd, terwijl het

¹⁾ Zie blz. 148.

medisch-paedagogisch onderzoek, dat aan de toelating der leerlingen moet voorafgaan en dat in het vorige besluit uitsluitend was voorgeschreven voor leerlingen van zwakzinnigenscholen, thans in enigszins gewijzigde vorm voor alle soorten van scholen is voorgeschreven, met uitzondering van die voor schipperskinderen. Nog moet gewezen worden op een eigenaardig verschil. In elk van de hoofdstukken II t/m XV komt namelijk een artikel voor, waarin een minimum-aantal leerlingen is vastgesteld hetwelk de school zal moeten tellen om voor Rijksbijdrage in aanmerking te kunnen komen. Nu is bij een vijftal schoolsoorten de bepaling opgenomen dat de Kroon in bijzondere gevallen, de Onderwijsraad gehoord, het vereiste aantal leerlingen lager kan stellen, terwijl voor de andere dat aantal verplicht is gesteld. Deze vijf soorten van scholen zijn juist die, welke eerst sedert de inwerkingtreding van het nieuwe besluit onder het buitengewoon lager onderwijs zijn gekomen. Deze scholen vielen dus voordien onder de toepassing van de Lageronderwijswet 1920 en konden derhalve gebruik maken van de in het tweede lid van artikel 73 dier wet genoemde ontheffingsmogelijkheid. Hierin moet dan ook de verklaring van het aangegeven verschil worden gezocht. Immers, de aanwijzing als scholen voor buitengewoon lager onderwijs is bedoeld als een maatregel ter bevordering van het onderwijs zoals dat aan de kinderen, voor wie deze scholen zijn bestemd, wordt gegeven. De eenmaal onder de werking der Lageronderwijswet 1920 in uitzicht gestelde mogelijkheden kunnen dus voor deze scholen niet worden beknot of weggenomen. Hoewel deze regeling bij eerste lezing een eigenaardige indruk maakt, blijkt toch dat in dit opzicht de verschillende soorten van scholen in dezelfde status zijn gebleven als waarin zij tevoren verkeerden. Dit is ook het geval met de gebouwen der bijzondere scholen voor de soorten die tevoren onder de Lageronderwijswet 1920 vielen. Deze aangelegenheid is geregeld in het derde lid van artikel 126 der Lageronderwijswet 1920, zoals dit artikel wordt gelezen krachtens de Wet van 25 Juni 1948 (*Stsbl.* no I 254); dit lid luidt als volgt:

„Onverminderd het bepaalde in de vorige leden blijven ten aanzien van de scholen voor buitengewoon onderwijs, welke vóór haar aanwijzing als zodanig overeenkomstig artikel 4 zijn vestigd in een gebouw dat met toepassing van de bepalingen van deze wet is gesticht of wordt in stand gehouden, deze bepalingen van kracht. Zij gelden voorzover nodig mede ten aanzien van nieuw te stichten scholen van dezelfde soort”.

Ten slotte nog een enkele opmerking betreffende de scholen en klassen voor *schipperskinderen*. De geestelijke gesteldheid van deze kinderen is normaal; de omstandigheden waaronder zij hun schoolopleiding moeten ontvangen, wijken echter van de normale af. Zij zijn dus uit maatschappelijke oorzaak niet in staat om geregeld en met vrucht het gewone onderwijs te volgen (artikel 3, vijfde lid, der Lageronderwijswet 1920).

Reeds in 1930 kwam de Commissie-Smeenge tot de conclusie dat deze scholen behoren te worden gerangschikt onder het buitengewoon lager onderwijs¹⁾. Dit is thans geschied en dit geldt ook voor de aan de scholen voor gewoon lager

¹⁾ Zie Onderwijsverslag 1947, blz. 516/519.

onderwijs verbonden klassen voor schipperskinderen. Tal van zaken, zoals de leerlingenschaal, de derde schooltijd, de splitsing in ligplaats- en continu-onderwijs enz, die tot nu toe niet voldoende waren geregeld, hebben in dit besluit een officiële erkenning verkregen.

Zo kan dit onderwijs, alsmede dat aan de andere in het nieuwe besluit opgenomen scholen, tot verdere ontplooiing komen.

Bovenbedoeld besluit, hetwelk kan worden aangehaald als „*Besluit buitengewoon lager onderwijs 1949*”, is in werking getreden op 1 Januari 1950. Met ingang van dezelfde datum is het Koninklijk besluit van 22 October 1923 (*Stsbl. no 489*), zoals dat sindsdien achtmaal werd gewijzigd en aangevuld, ingetrokken¹⁾.

¹⁾ Men zie voorts het verslag van de hoofdinspecteur van het buitengewoon lager onderwijs over het jaar 1949, hetwelk is opgenomen op blz. 504/523.

VII. OPLEIDING EN EXAMENS VOOR ONDERWIJZER

AANTALLEN SCHOLEN, LEERLINGEN EN LEERKRACHTEN

De volgende staten ¹⁾ geven een overzicht van de aantallen kweekscholen en cursussen ter opleiding voor onderwijzer en ter opleiding voor de hoofdakte alsmede van de aantallen leerlingen, resp. docenten, onderscheiden naar de richting der scholen, naar de toestand op 16 September 1949 (aanvang van het cursusjaar 1949/50). Ter vergelijking zijn mede de cijfers van het voorafgaande jaar opgenomen.

De in bovenbedoelde staten vermelde cijfers geven aanleiding tot de volgende opmerkingen (zie blz. 187).

Aantallen kweekscholen en leerlingen op 16 September 1949

I	Rijks- en gemeentelijke scholen			Prot.-Christ. scholen			R.-Kath. scholen		
	Scholen	Leerlingen		Scholen	Leerlingen		Scholen	Leerlingen	
		Totaal	waarvan vrouwel.		Totaal	waarvan vrouwel.		Totaal	waarvan vrouwel.
2	3	4	5	6	7	8	9	10	

a. Onderwijzersakte

1949	25	2 261	1 152	22	2 415	1 287	40	3 681	2 220
1948	25	1 794	941	22	1 987	1 106	40	3 361	2 039

b. Hoofdakte

1949	22	558	165	17	441	148	33	727	299
1948	23	591	161	17	457	158	32	698	295

I	Overige bijzondere scholen			Totaal					
	Scholen	Leerlingen		Scholen	1949		Scholen	1948	
		Totaal	waarvan vrouwel.		Totaal	waarvan vrouwel.		Totaal	waarvan vrouwel.
11	12	13	14	15	16	17	18	19	

a. Onderwijzersakte

1949	2	117	88	89	8 474	4 747	89	7 246	4 166
1948	2	104	80						

b. Hoofdakte

1949				72	1 726	612			
1948							72	1 726	614

¹⁾ Samengesteld door het Centraal Bureau voor de Statistiek, afdeling Culturele Statistiek.

ONDERWIJZERSOPLEIDING

Aantallen docenten der kweekescholen op 16 September 1949

	Rijks- en gem. scholen		Prot.-Christ. scholen		Rooms-Kath. scholen		Overige bijz. scholen		Totaal docenten *)	
	Totaal	waarvan vrouwen	Totaal	waarvan vrouwen	Totaal	waarvan vrouwen	Totaal	waarvan vrouwen	Totaal	waarvan vrouwen
1949	332	60	234	27	468	216	28	10	1 051	309
1948	305	56	215	30	472	212	25	9	1 006	302

*) Zonder dubbelstellingen.

Van de 89 op 16 September 1949 bestaande scholen waren er 14 uitsluitend bestemd voor jongens en 26 uitsluitend voor meisjes.

Alle kweekescholen waren bevoegd om aan haar leerlingen die het onderwijs tot het einde hadden gevolgd, op grond van een met gunstig gevolg afgelegd schoolexamen de onderwijzersakte uit te reiken.

Het totaal aantal leerlingen in opleiding voor de onderwijzersakte steeg van 7246 tot 8474 en vermeerderde dus met 1228 of bijna 17 %. De stijging was bij de openbare en Prot.-Christelijke scholen zowel absoluut als relatief groter dan bij de Rooms-Katholieke. Het aantal leerlingen der openbare scholen bedroeg 26.1 % van het totaal (in 1945 25.4 %).

TOEPASSING „UITKERINGSBESLUIT 1947” OP HET KWEESCHOOLPERSENEEL

Bij schrijven van 11 Juni 1949, no 3200, afd. L. O., berichtte de Minister aan de besturen der gesubsidieerde bijzondere kweekescholen inzake bovenstaand onderwerp het navolgende:

In mijn schrijven van 4 Augustus 1948, no 5128, afd. L. O., werden U richtlijnen gegeven voor de toepassing van het „Uitkeringsbesluit 1947”. (Zie „Mededelingen” 1948, nos 4 en 5, pag. 16/19). Nu inmiddels tengevolge van de inwerkingtreding van het Koninklijk besluit van 9 October 1948 (*Stsbl.* I 446) de wedden en de pensioensgrondslagen van de aan Uw school verbonden leerkrachten verhoging hebben ondergaan, moet bij de berekening van de in genoemd schrijven bedoelde teruggang van 2½ % van de grondslagen op 31 December 1947 (of op de laatste dag van het dienstverband in dat jaar) met die verhoging rekening worden gehouden. Het verhaal naar de verhoogde pensioensbijdragen omvat het tijdvak van 1 September tot en met 31 December 1947.

Voorzover nodig merk ik op dat, te rekenen van 1 Januari 1948, het verhaal is bepaald op 2 % voor het eigen pensioen en 5,5 % voor het gezinspensioen, dit laatste tot een maximum van f 165,— per jaar.

TOEPASSING BEZOLDIGINGSBESLUIT BURGERLIJKE RIJKSAMBTENAREN 1948

In verband met de verschijning van het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1948 (*Stsbl.* no J 261) deed de Minister onder dagtekening van 8 Augustus 1949, no 4710, afd. L. O., een circulaire toekomen aan de gemeentebesturen van Amsterdam, Rotterdam en Dordrecht en aan de besturen der gesubsidieerde kweekescholen. Deze circulaire bevatte een uittreksel van genoemd besluit,

waarin alle bepalingen waren opgenomen welke voor de vaststelling van de salarissen van het onderwijzend personeel aan kweekscholen van betekenis zijn, alsmede enkele richtlijnen voor de toepassing van het besluit 1).

Bij Koninklijk besluit van 11 October 1949, no 19, werden de gewijzigde bepalingen van het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1934, zoals deze zijn vastgesteld bij Koninklijk besluit van 3 Maart 1948 (*Stsb.* no I 84), van toepassing verklaard o.m. op de directeuren van en leraren aan kweekscholen.

Bij Koninklijk besluit van 22 October 1949, no 8, werd op voordracht van de Minister-President en van de Ministers van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en van Binnenlandse Zaken met toepassing van artikel 42 van het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1948, een bijzondere regeling getroffen voor:

- a. de directeuren, bezoldigd volgens hoofdstuk III van de bijlage G van het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1948, op wier salaris volgens de op 31 Augustus 1947 geldende bepalingen geen korting wegens onvolledige bevoegdheid werd toegepast;
- b. de leraren, als bedoeld in het eerste lid van artikel 19 van hoofdstuk III van de bijlage G van het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1948, op wier salaris op grond van het bezit van de akte als hoofdonderwijzer en van een der in artikel 4, derde lid, tweede volzin, van hoofdstuk III van de bijlage C van het Bezoldigingsbesluit 1934 genoemde akten naar de op 31 Augustus 1947 geldende bepalingen geen korting wegens onvolledige bevoegdheid werd toegepast;
- c. de leraren in het vak opvoedkunde, bezoldigd volgens hoofdstuk III van de bijlage G van het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1948, op wier salaris op grond van het door hen gegeven aantal lessen naar de op 31 Augustus 1947 geldende bepalingen geen korting wegens onvolledige bevoegdheid werd toegepast.

Ten aanzien van dit onderwijzend personeel werd het navolgende bepaald:

Artikel 1

1. Voor de onder a bedoelde directeuren voorzover zij op 31 Augustus 1947 de 49-jarige leeftijd hadden bereikt, blijft, zolang zij onafgebroken aan een kweekschool zijn verbonden, de aftrek, bedoeld in het tweede lid van artikel 2 van hoofdstuk III van de bijlage G van het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1948, achterwege.
2. Aan de onder b bedoelde leraren voorzover zij op 31 Augustus 1947 de 49-jarige leeftijd hadden bereikt, wordt, zolang zij onafgebroken aan een kweekschool blijven verbonden, een salaris toegekend als waren zij voor het vak, waarvoor zij de vorenbedoelde middelbare akte bezitten, bevoegd om daarin aan een hogere burgerschool met 5-jarige cursus onderwijs te geven. Het bepaalde in artikel 12 van hoofdstuk III van de bijlage G van het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1948 is op hen niet van toepassing.
3. Aan de onder c bedoelde leraren voorzover zij op 31 Augustus 1947 de 49-jarige leeftijd hadden bereikt, wordt, zolang zij onafgebroken aan een kweekschool met ten minste 6 lessen per week in het vak opvoedkunde blijven verbonden, een salaris toegekend als waren zij in het bezit van de in artikel 1, tweede lid, van hoofdstuk III van de bijlage G van het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1948 genoemde akten m.o. A en m.o. B.

Artikel 2

Bij de vaststelling van de salarissen van de in het vorig artikel bedoelde leraren, die tevens zijn belast met het onderwijs in een der overige in de aanhef van het eerste lid van artikel 19 van hoofdstuk III van de bijlage G van het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1948 genoemde vakken of het vak opvoedkunde, wordt in de daartoe leidende gevallen het bepaalde in de eerste volzin van het eerste lid van artikel 20 van laatstgenoemd besluit toegepast.

1) De hier bedoelde Richtlijnen zijn opgenomen in de *Mededelingen* 1949, nos 7 en 8, blz. 172/180.

VERGOEDING REISKOSTEN KWEEKSCHOOLLERAREN

Met betrekking tot de vergoeding van reiskosten aan kweekschoolleraren richtte de Minister aan de gemeentebesturen van Amsterdam, Rotterdam en Dordrecht en aan de besturen der gesubsidieerde kweekscholen een circulaire, gedateerd 21 Februari 1949, no 970, afd. L. O., van de navolgende inhoud:

Ik vestig Uw aandacht op artikel 28 van het Koninklijk besluit van 9 October 1948 (*Stbl.*, no. 1446) hetwelk als volgt luidt:

1. Aan een leraar, verbonden aan twee of meer in verschillende gemeenten gelegen scholen, worden de voor het vervullen van de betrekking of betrekkingen buiten zijn standplaats gemaakte werkelijke reiskosten vergoed volgens de derde klasse van het Reisbesluit 1916.

2. In bijzondere gevallen kan Onze Minister aan een leraar, als bedoeld in het eerste lid, een vergoeding voor verblijfskosten toekennen, overeenkomstig de bepalingen van het Reisbesluit 1916. Ten aanzien van de toepassing van deze bepaling, die met ingang van 1 September 1948 in werking is getreden, zullen voortsomg de volgende richtlijnen gelden.

A. 1. Bij de beoordeling van de vragen of en in hoeverre de gemaakte reiskosten in de Rijksbijdrage zullen worden opgenomen, zal mijnerzijds worden beoordeeld of de lessenverdeling zodanig is dat het aantal gemaakte reizen tot het strikt nodige is beperkt.

2. In de regeling voor de vergoeding van de reiskosten zijn mede begrepen de leraren die, behalve bij het kweekschoolonderwijs, een betrekking bekleeden aan een der in artikel 33 van het in de aanhef genoemd Koninklijk besluit vermelde scholen. In geval een betrekking aan een andere dan de daarge-noemde scholen (b.v. aan een ulo-school) wordt bekleed, zal ik in een afzonderlijke beoordeling treden.

3. Voor de toepassing van deze regeling moet als „standplaats" worden aangemerkt de gemeente waarin de kweekschool, de school voor vmo of de nijverheidsschool is gelegen, aan welke de leraar met het grootste aantal lessen is belast. Dit betekent evenwel niet, dat elke wijziging waardoor het aantal lessen in een buiten de oorspronkelijke standplaats vervulde betrekking stijgt boven het in de standplaats gegeven aantal lessen, het recht op de reisvergoeding doet verloren gaan. Hetgeen in dit opzicht voor de toekenning van de zogenaamde fictieve uren is geregeld (zie het tweede lid van artikel 27) geldt ook voor de toepassing van artikel 28.

4. Een leraar met slechts een betrekking bij het kweekschoolonderwijs, bij het vmo of bij het n.o. heeft geen standplaats in de zin der artikelen 27 en 28.

5. Leraren die werkzaam zijn aan in twee of meer gemeenten gelegen kweekscholen (of aan een kweekschool in combinatie met een of meer scholen voor vmo of nijverheidsscholen) hebben, indien zij wonen in hun standplaats, aanspraak op vergoeding van de werkelijk gemaakte reiskosten naar en van de gemeenten, binnen welke zij hun nevenbetrekkingen vervullen.

6. Indien een leraar die een standplaats heeft, woont in de gemeente waar hij zijn nevenbetrekking vervult, acht ik het billijk, dat hem zijn reiskosten worden vergoed. Ik ben dan ook in beginsel bereid in dergelijke gevallen de ten behoeve van een bijzondere kweekschool gemaakte reiskosten in de Rijksbijdrage op te nemen.

Uiteraard komt voor de gehele of gedeeltelijke (zie punt 8) vergoeding door het Rijk geen groter bedrag in aanmerking dan dat, hetwelk nodig zou zijn, indien de leraar in de standplaats woonde.

Aangezien het niet doenlijk is algemene richtlijnen te geven voor de beantwoording van de vraag, welk schoolbestuur de reiskosten aan de leraar dient te betalen, geef ik U in overweging in voorkomende gevallen mij hieromtrent een voorstel te doen.

7. Leraren, werkzaam in twee of meer gemeenten, hebben, indien zij noch in hun standplaats, noch in de gemeente of een der gemeenten, waar zij hun nevenbetrekking bekleeden, wonen, aanspraak op de vergoeding van de werkelijk gemaakte reiskosten van hun woonplaats naar de gemeente(n), waar zij hun nevenbetrekking(en) vervullen. Indien echter de woonplaats zodanig is gelegen, dat meer kosten moeten worden gemaakt dan nodig zou zijn indien de leraar in zijn standplaats woonde, worden ten hoogste de reiskosten van de standplaats naar de gemeente(n), waar de nevenbetrekking(en) wordt (worden) bekleed, vergoed.

8. De vergoedingen komen ten laste van de school ten behoeve waarvan de reizen zijn gemaakt. Voor de niet of slechts gedeeltelijk vergoede leerkrachten komen de reiskosten geheel, resp. gedeeltelijk, voor rekening van het schoolbestuur.

9. Directeuren komen voor de in artikel 28 genoemde vergoeding niet in aanmerking.
- B. Afgezien van alle vorenbedoelde gevallen ben ik in beginsel bereid om de leraren financieel tegemoet te komen, indien zij tengevolge van de woningnood zich niet kunnen vestigen in hun standplaats. Dit kan alleen geschieden, indien wordt aangetoond, dat de leraar ernstige pogingen onderneemt om deze toestand te beëindigen. Ook de leraren die slechts één betrekking bekleden en die dus geen standplaats in de zin van dit besluit hebben, zullen in de daartoe leidende gevallen een verzoek om toekening van hun reiskosten tot U kunnen richten. Dit verzoek kunt U mij dan voorleggen.

INKOOP DIENSTTIJD VOOR PENSOEN

Bij de Wet van 15 Juli 1948 (*Stsbl.* no I 302) heeft de Pensioenwet 1922 enige wijzigingen ondergaan, welke o.a. van belang waren voor hen die een gedeelte van hun diensttijd niet voor pensioen hadden ingekocht omdat dit volgens de toen geldende wettelijke bepalingen niet mogelijk was, alsmede voor hen die van een destijds bestaande mogelijkheid tot inkoop geen gebruik hadden gemaakt. In verband daarmee deed de Minister bij rondschriften van 30 Maart 1949, no 2136, afd. L.O., aan de besturen der gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde kweekscholen een indeling toekomen van de tijdvakken welke alsnog inkoopbaar werden gesteld. Voor deze indeling moge worden verwezen naar de *Mededelingen* 1949, nos 3 en 4, blz. 74/75.

Aan dit schrijven waren nog enkele mededelingen toegevoegd.

AANNEMING LEERLINGEN VOOR KWEESCHOLEN

In verband met de grote toeloop van leerlingen naar de kweekscholen welke in 1949 te constateren viel, deed de Minister onder dagtekening van 12 Augustus 1949, no 4886, afd. L. O., een circulaire toekomen aan de directeuren der Rijkskweekscholen, der gemeentelijke kweekscholen te Amsterdam, Rotterdam en Dordrecht en de besturen der bijzondere gesubsidieerde kweekscholen. In deze circulaire werd er bij genoemde instanties met het oog op de te verwachten grote aanwas van de schoolbevolking krachtig op aangedrongen, zo mogelijk *alle* leerlingen die zich aanmelden, tot hun school toe te laten. De circulaire luidde als volgt:

Mij bereiken berichten dat de aanmelding van leerlingen voor de kweekscholen dit jaar aanzienlijk groter is dan in vorige jaren. Met het oog op de in de jaren 1952 en volgende te verwachten grote aanwas van de schoolbevolking is dit een zeer verheugend verschijnsel.

Ik begrijp dat er in sommige gevallen bezwaren zullen zijn om dit grotere aantal kweekschoolcandidaten te plaatsen. Niettemin dring ik er in het belang van de Nederlandse jeugd met klem bij U op aan *alle* leerlingen die zich voor Uw school aanmelden, aan te nemen.

Ter voorkoming van misverstand vestig ik er Uw aandacht op, dat ik bereid ben in de kosten van te vormen parallelklassen subsidie te verlenen.

Wijst U dus geen enkele geschikte kandidaat af, maar helpt U krachtig mede een tekort aan onderwijzers in de komende jaren zoveel mogelijk te voorkomen. Ik doe een dringend beroep op U.

In aansluiting op deze circulaire wendde de Minister zich tot de directeuren der Rijkskweekscholen met het volgende schrijven van 12 Augustus 1949, no 4906, afd. L. O.:

De in 1952 en volgende jaren te verwachten abnormaal grote bevolkingsaanwas der lagere scholen maakt het noodzakelijk een belangrijk groter aantal jongelui tot onderwijzer op te leiden. Het is daarom niet alleen wenselijk dat een zo groot mogelijk aantal leerlingen tot de kweekschool wordt toegelaten — zie mijn schrijven van 12 Augustus 1949, no 4886, afdeling L. O. — maar bovendien, waar wij reeds

in 1949 leven, dat zo spoedig mogelijk over een groter aantal onderwijzers kan worden beschikt. Elk jaar dat kan worden gewonnen, is *derhalve* van betekenis. Indien het dus mogelijk is een candidaat-leerling op grond van zijn kennis en ontwikkeling in een hogere dan de eerste klasse te doen plaatsnemen, mag dit — nog afgescheiden van het belang daarvan voor de leerling zelf — onder de huidige omstandigheden zeker niet worden nagelaten. In dit verband vestig ik Uw bijzondere aandacht op artikel 22 van het Koninklijk besluit van 23 Augustus 1933 (*Stsbl.* no 455), krachtens welke bepaling degenen die nog geen kweekschool bezochten, na een voldoende toelatingsexamen in het tweede of derde leerjaar kunnen worden toegelaten. De praktijk heeft in een aantal kweekscholen aangetoond, dat intelligente bezitters van het mulo-diploma B of van diploma h.b.s. 3 j.-cursus, die aan het in dat artikel bepaalde voldoen, veelal zonder enig bezwaar in de tweede klasse der kweekschool kunnen worden geplaatst. Ik verzoek U derhalve voor iedere candidaat-leerling zeer nauwkeurig na te gaan of het nut kan hebben hem aan het hoger bedoeld examen te onderwerpen. Een dergelijke handelwijze kan wellicht het nemen van andere, meer ingrijpende maatregelen voorkomen.

Ik maak van deze gelegenheid gebruik U te verzoeken mij vóór 4 September a.s. een opgaf te verstrekken van alle kandidaten die zich voor Uw kweekschool hebben aangemeld. Daarbij moeten de bevoegdheden dezer kandidaten worden vermeld, terwijl voor hen die niet tot Uw kweekschool zijn toegelaten, uitvoerig de redenen der afwijzing dient te worden opgegeven.

Een afschrift van deze omzendbrief werd onder gelijke dagtekening, no 4906¹, afd. L. O., ter kennisneming toegezonden aan de directeurs der gemeentelijke kweekscholen te Amsterdam, Rotterdam en Dordrecht en de directeurs der bijzondere gesubsidieerde kweekscholen.

SCHOOLGELD LEERLINGEN RIJKSKWEEKSCHOLEN

Met betrekking tot bovenstaand onderwerp deelde de Minister bij schrijven van 7 November 1949, no 7288, afd. L.O., aan de directeurs der Rijkskweekscholen het volgende mede:

Volgens artikel 26, 2e lid, van het Rijkskweekscholenbesluit is voor leerlingen die van Rijkswege een toelage genieten ter tegemoetkoming in de kosten welke uit het volgen van het onderwijs aan de kweekschool voortvloeien, geen schoolgeld verschuldigd.

De inspecteurs der belastingen, die met het vaststellen van de schoolgelden zijn belast, ontvangen mijnerzijds geen bericht, indien een leerling een toelage (beurs) wordt toegekend. Ik verzoek U daarom, indien ik er U van in kennis stel dat een leerling van de onder Uw directoraat staande school een toelage (beurs) wordt toegekend, hiervan terstond mededeling te doen aan de inspecteur van de belastingen.

TWEEDE EINDEXAMEN EENJARIGE CURSUSSEN TER OPLEIDING VAN ONDERWIJZERS EN ONDERWIJZERESSEN

Bij beschikking van de Minister van 18 Januari 1949, no 364 I, afd. L. O., werd, gelet op art. 25*bis*, tweede lid, van het Koninklijk besluit van 10 September 1923 (*Stsbl.* no 434), zoals dat is gewijzigd en aangevuld bij Koninklijk besluit van 11 Augustus 1948 (*Stsbl.* no I 364), bepaald:

Art. 1. Het examen wordt afgenomen door een of meer daartoe door de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen benoemde commissies.

Art. 2. Elk der door de Minister benoemde commissies benoemt een harer leden tot secretaris.

Art. 3. De aanmelding der kandidaten geschiedt schriftelijk bij de voorzitter der commissie voor welke de betrokkene het examen moet afleggen. De Minister bepaalt op welke commissie de leerlingen van elke kweekschool zijn aangewezen.

Art. 4. 1. Alvorens tot het examen te worden toegelaten doet de aspirant een som van twintig gulden aan de voorzitter toekomen.

2. De aspirant, aan wie de akte als onderwijzer niet wordt uitgereikt, ontvangt die som bij de mededeling van de uitslag van zijn examen terug.

5. De voorzitter stort deze gelden zo spoedig mogelijk in 's Rijk kas en doet daarvan rekening en verantwoording aan de Minister.

Art. 5. De voorzitter wijst de lokalen aan waar het examen wordt afgenomen.

Art. 6. Het schriftelijk werk van iedere aspirant wordt door twee leden of door een lid en een plaatsvervangend lid nagezien en gewaardeerd.

De opgaven voor het schriftelijk werk, dat voor alle kandidaten hetzelfde moet zijn, worden samengesteld door een commissie welke door de Minister wordt benoemd. De hoofdinspecteurs van het lager onderwijs, de hoofdinspecteur, belast met het toezicht op het buitengewoon lager onderwijs, en de hoofdinspecteur van de onderwijzersopleiding zijn ambtshalve lid der commissie; laatsgenoemde bekleedt het voorzitterschap. Het mondeling onderzoek der aspiranten geschiedt voor elk vak ten overstaan van twee leden.

Dezelfde persoon kan met het onderzoek in meer dan één vak worden belast.

Art. 7. Het schriftelijk werk en het tekenwerk worden onder voortdurend toezicht gemaakt. Het gebruik van andere dan door de commissie voorgeschreven hulpmiddelen is daarbij verboden. Zij die zich aan enig bedrog schuldig maken, worden terstond afgewezen.

Art. 8. De omvang der kennis of bedrevenheid welke in elk vak, waarin volgens artikel 9 examen moet worden afgelegd, van de aspiranten wordt gevorderd, is aangewezen in het programma A, gehecht aan het Koninklijk besluit van 10 September 1923 (*Stabl. no 433*), zoals dit thans luidt.

Art. 9. 1. Het schriftelijk gedeelte van het examen omvat de vakken:

a. Nederlandse taal; b. opvoedkunde; c. schrijven.

2. Het mondeling gedeelte van het examen omvat, behalve zingen, tekenen en lichamelijke oefening, de vakken:

a. Nederlandse taal (lezen daaronder begrepen);

b. opvoedkunde.

3. Bij het schriftelijk examen in de Nederlandse taal wordt een afzonderlijk onderzoek ingesteld naar het zuiver schrijven.

4. Bij zingen, tekenen en lichamelijke oefening wordt een onderzoek naar de bedrevenheid in die vakken ingesteld.

5. De in het tweede en vierde lid gestelde eis geldt, voorzover het vak lichamelijke oefening betreft, niet voor de aspiranten die aan de cursus het onderwijs in dit vak niet hebben genoten krachtens de vrijstelling volgens artikel 7, vierde lid, van het Koninklijk besluit van 23 Augustus 1933 (*Stabl. no 455*) of artikel 21, tweede lid, van het Koninklijk besluit van 23 Augustus 1933 (*Stabl. no 456*), zoals die besluiten thans luiden.

Art. 10. Het schriftelijk gedeelte van het examen wordt niet in het openbaar gehouden. De voornoemde Minister kan ten aanzien van de openbaarheid van het mondeling gedeelte en van het afleggen van bewijzen van bedrevenheid beperkende regelen stellen.

Art. 11. Het examen duurt voor iedere aspirant niet langer dan twee dagen en op één dag niet langer dan zes uren.

Art. 12. Het schriftelijk werk van elke groep aspiranten moet nagezien zijn vóór de aanvang van het mondeling onderzoek van die groep.

Art. 13. 1. Aan de beoordeling van de aspiranten neemt de gehele commissie deel. Zij kan zich daarvoor doen voorlichten door de leden die het examen hebben afgenomen.

2. Het oordeel over de kennis of de bedrevenheid der aspiranten wordt voor elk vak uitgedrukt door een der cijfers van 1 tot 10, aan welke de volgende betekenis is te hechten:

10. uitmuntend	5. bijna voldoende
9. zeer goed	4. onvoldoende
8. goed	3. zeer onvoldoende
7. ruim voldoende	2. slecht
6. voldoende	1. zeer slecht

Art. 14. 1. Omtrent de uitslag van het examen wordt geen beslissing genomen in een vergadering waarin meer dan twee leden niet aanwezig zijn.

2. De beslissing, zowel omtrent de waardering bij elk vak als omtrent de uitslag van het examen, wordt bij meerderheid der uitgebrachte stemmen genomen.

3. Bij staking van stemmen beslist de stem van de voorzitter.

4. Zonder stemming worden afgewezen zij die bij het examen in de vakken Nederlandse taal of opvoedkunde een 4 of een lager cijfer hebben behaald. De commissie is bevoegd de aspirant het examen in een dezer vakken geheel of gedeeltelijk opnieuw te doen afleggen.

Art. 15. 1. De uitslag van het examen wordt dadelijk aan de geëxamineerde medegedeeld. De toegekende akte van bekwaamheid wordt zo spoedig mogelijk kosteloos uitgereikt. Behoudens het bepaalde in het volgende lid wordt op de akte vermeld, dat het bezit ervan de bevoegdheid verleent tot het geven van huis- en schoolonderwijs in de vakken vermeld in artikel 2 der Lager-onderwijswet 1920 onder *a t/m j*.

2. Indien een aspirant krachtens artikel 9, onder 5, bij zijn examen was vrijgesteld van het examen in lichamelijke oefening, of, indien zijn examen in dit vak niet voldoende is geweest, wordt op de akte vermeld, dat het bewijs ervan bevoegdheid verleent tot het geven van huis- en schoolonderwijs in de vakken vermeld in artikel 2 der wet, onder *a t/m i*.

3. In het geval, bedoeld onder 2, wordt de aspirant bij een volgend staatsexamen voor de akte als onderwijzer in de gelegenheid gesteld alsnog of nogmaals examen af te leggen in het vak lichamelijke oefening. Is dit examen voldoende geweest, dan wordt op de akte aantekening gedaan dat het bezit ervan mede bevoegdheid verleent tot het geven van huis- en schoolonderwijs in het vak, vermeld in artikel 2 der wet onder *j*.

Art. 16. 1. Zowel de afgewezen aspiranten als zij wier examen voldoende is geweest, ontvangen van de commissie een schriftelijke mededeling van de uitslag van hun examen in elk vak.

2. Bovendien worden aan elke aspirant die dit onmiddellijk na afloop van het examen verlangt, omtrent het door hem afgelegde examen mondeling inlichtingen gegeven.

3. Vóór de afloop van het gehele examen worden generlei inlichtingen omtrent de uitslag van het onderzoek in enig vak verstrekt.

Art. 17. Zodra mogelijk na afloop van het examen zendt de commissie aan Onze Minister:

1. een proces-verbaal van haar werkzaamheden, waaruit blijken de regeling en de gang van het examen, en voorts hetgeen bij het examen is voorgevallen en voor de Regering van belang kan zijn te weten;

2. een exemplaar van de examenroosters;

3. een presentielijst, waarop dagelijks door de aanwezige leden hun handtekening is gesteld;

4. een korte samenvatting van de opmerkingen waartoe het examen de commissie aanleiding heeft gegeven, en waarvan de openbaarmaking voor belanghebbenden nuttig kan zijn;

5. een numerieke opgave van de uitslag van het examen in een door Onze Minister vast te stellen vorm;

6. een lexicografisch ingerichte lijst van de mannelijke en een dergelijke van de vrouwelijke geslaagden, bevattende hun namen en voornamen, dagtekeningen en geboorteplaatsen.

Art. 18. 1. Leden en plaatsvervangende leden, die schriftelijk werk in opdracht hebben nagezien en gewaardeerd, genieten deswege een beloning. Deze beloning wordt voor elk vak berekend naar het dubbele van het bedrag dat voor elk twintigtal aspiranten gelijk is aan het voor de leden vastgestelde vacatiegeld per dag, met dien verstande dat een overschot voor twintig gerekend wordt. Het totaal bedrag voor elk vak wordt onder de daarvoor in aanmerking komende komenden verdeeld naar evenredigheid van het aantal aspiranten van wie zij werk hebben moeten nazien en waarderen. Voor de beoordeeling van hetzelfde werk wordt door niet meer dan twee personen de beloning genoten.

2. Het in het vorige lid bepaalde geldt niet voor het vak schrijven.

Een afschrift van deze beschikking werd toegezonden aan de hoofdinspecteur van de onderwijzersopleiding, de hoofdinspecteurs van het lager onderwijs en de directeuren (directrices) van Rijks-, gemeentelijke en bijzondere kweek-scholen.

VRIJSTELLING WISKUNDE OP HET HOOFDAKTE-EXAMEN

In overeenstemming met het gevoelen van de hoofdinspecteurs van het lager onderwijs heeft de Minister bij schrijven van 3 December 1948, no 8722, afd. L. O., aan de directeuren (trice) der Rijkskweekscholen, de gemeentebesturen van Amsterdam, Rotterdam en Dordrecht en de besturen der bijzondere kweek-scholen bericht van oordeel te zijn dat de vraag of zij, die na het doorlopen van

ONDERWIJZERSOPLEIDING

een éénjarige cursus de akte van bekwaamheid als onderwijzer hebben behaald, op het hoofdakke-examen zijn vrijgesteld van het onderzoek in het vak wiskunde, bevestigend moet worden beantwoord.

EXAMENS

Het volgende staatje *) geeft de uitslag van de in 1949 gehouden *kweekschool-eindexamens*, onderscheiden naar de richting der scholen. Ter vergelijking zijn mede de totaalcijfers van het voorafgaande jaar opgenomen.

Uitslag kweekschool-eindexamens 1949

Richting	Aantal kandidaten									
	Opgekomen		Teruggetrokken		Afgewezen		Geslaagd			
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
Rijkskweekscholen	134	185	—	—	9	19	125	166		
Gemeentelijke kweekscholen	30	42	—	—	4	1	26	41		
Prot.-Christelijke kweekscholen	151	241	—	1	7	22	144	218		
Rooms-Katholieke kweekscholen	271	405	—	—	15	14	256	391		
Bijz.-neutrale kweekscholen	—	18	—	—	—	—	—	18		
Totaal	586	891	—	1	35	56	551	834		
	1949	1948	585	851	—	3	34	37	551	791

Van de 1476 kandidaten die in 1949 het kweekschool-eindexamen aflegden, slaagden er dus 1385. In 1948 bedroegen deze aantallen resp. 1416 en 1342, in 1947 resp. 1316 en 1263.

De uitslag van de in 1949 gehouden *staatsexamens* voor de onderwijzersakte is vervat in het volgende staatje *). Ter vergelijking zijn mede de cijfers over de jaren 1948 en 1947 opgenomen.

Jaar	Geëxamineerd			Geslaagd		
	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal
1949	95	95	190	53	58	111
1948	71	55	126	41	27	68
1947	75	63	136	41	33	74

De uitslag der in 1949 gehouden *hoofdakke-examens* is vervat in de volgende tabel *). Ter vergelijking zijn mede de cijfers over 1948 opgenomen.

*) Samengesteld door het Centraal Bureau voor de Statistiek, afdeling Culturele Statistiek.

ONDERWIJZERSOPLEIDING

	1948			1949		
	M.	V.	Totaal	M.	V.	Totaal
Aantal candidaten						
voor het gehele examen	143	46	189	118	31	149
voor gedeelte A	686	210	896	673	213	886
voor gedeelte B	827	257	1 084	918	296	1 214
Totaal	1 656	513	2 169	1 709	540	2 249
Aantal geslaagden						
voor het gehele examen	33	23	56	30	18	48
voor gedeelte A (reeds geslaagd voor B)	302	111	413	282	105	387
voor gedeelte B (reeds geslaagd voor A)	107	39	146	116	41	157
Totaal *)	442	173	615	428	164	592
voor gedeelte A (nog niet geslaagd voor B)	118	44	162	117	35	152
voor gedeelte B (nog niet geslaagd voor A)	392	156	548	442	153	595

*) Totaal aantal candidaten dat resp. in 1948 en 1949 in het bezit kwam van de volledige hoofdakte.

Hierbij zij opgemerkt dat het examen voor de hoofdakte thans in twee gedeelten, A en B, kan worden afgelegd. Het gedeelte A (letterkundig gedeelte) omvat de vakken opvoedkunde, Nederlandse taal en letterkunde en geschiedenis; het gedeelte B (natuur-wiskundig gedeelte) de vakken aardrijkskunde, kennis der natuur en wiskunde.

RIJKSSTUDIETOELAGEN VOOR DE OPLEIDING TOT ONDERWIJZER

Evenals de beide vorige jaren werden ook in 1949 Rijksstudietoelagen verleend voor de opleiding tot onderwijzer(es). Een desbetreffende bekendmaking deed de Minister onder dagtekening van 16 Februari 1949, no 2076, Bureau Rijksstudietoelagen, opnemen in de *Ned. Stsrt.* van 25 Februari 1949, no 40. Deze luidde als volgt:

De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen brengt ter kennis van belanghebbenden, dat leerlingen met een goede studieaanleg die niet in staat zijn hun studiekosten aan een kweekschool voor onderwijzers (onderwijzeressen) te betalen en die gedurende de cursus 1949/50 een Rijksstudietoelage ter tegemoetkoming in die kosten wensen, zich vóór 1 Maart 1949 per gezegeld verzoekschrift (30 cts) tot zijn Ministerie, Bureau voor Rijksstudietoelagen, Prinsessegracht 15, te 's-Gravenhage, moeten wenden.

Belanghebbenden dienen in hun verzoekschrift te vermelden volledige naam, geboortedatum, woonplaats, adres, huidige en toekomstige inrichting van onderwijs en klas en eventueel reeds genoten toelagen. Na 1 Maart 1949 ingekomen verzoeken kunnen niet meer in behandeling worden genomen.

Voorts deed de Minister ten aanzien van een bepaalde, hieronder nader genoemde categorie van personen met betrekking tot bovenstaand onderwerp in de *Ned. Stsrt.* van 14 Juni 1949, no 113, nog de volgende bekendmaking opnemen:

De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen brengt ter kennis van belanghebbenden, dat de Regering besloten heeft een aantal extra-toelagen voor de opleiding tot onderwijzer beschikbaar te stellen. Deze toelagen, welke niet behoeven te worden terugbetaald, zijn bestemd voor jonge vrouwen

en jonge mannen die een gymnasium, een hogere burgerschool met vijfjarige cursus, een handelsschool met vijfjarige cursus of een middelbare school voor meisjes volledig en met goed gevolg hebben doorlopen, tot dusverre geen kweekschool bezochten en met ingang van 1 September a.s. in de derde klasse van een dergelijke (vier leerjaren tellende) school willen aanvangen om zich te bekwamen voor het onderwijzersambt.

De grootte der toelagen is afhankelijk van de financiële draagkracht der ouders of verzorgers; het maximum bedraagt f 3000,— 's jaars. Bovendien wordt een beperkt aantal toelagen van maximaal f 800,— 's jaars beschikbaar gesteld voor hen die op een zodanige afstand van de door hen gewenste kweekschool wonen dat zij gedwongen zijn elders in pensioen te gaan. De helft van deze laatste toelagen moet later worden terugbetaald. Indien de toelage minder dan f 600,— bedraagt, zodat de helft kleiner is dan f 300,—, wordt laatstgenoemd bedrag als het niet terug te betalen gedeelte beschouwd. De leerlingen aan wie een toelage is toegekend, zijn, ongeacht de grootte daarvan, vrijgesteld van het betalen van schoolgeld. Boeken en leermiddelen blijven voor eigen rekening.

Aanvragen, welke voorlopig niet van bijlagen behoren te worden voorzien, moeten op een gezegeld verzoekschrift vóór 7 Juli a.s. worden gericht tot de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Aan het adres ware toe te voegen: Bureau voor Rijksstudietoelagen.

Zij die in de bovenomschreven omstandigheden verkeren en reeds een aanvraag hebben ingediend, behoeven deze niet te herhalen. Om administratieve redenen is het gewenst dat zij (bij ongezegeld schrijven) aan hun gedane aanvraag herinneren met vermelding van de datum waarop deze is geschied.

G. KLEUTERONDERWIJS

De numerieke ontwikkeling van het kleuteronderwijs in het schooljaar 1948/'49 moge blijken uit de volgende staatjes¹⁾. Ter vergelijking zijn mede de cijfers over het voorafgaande schooljaar opgenomen. Tevens zijn enkele gegevens vermeld betreffende de opleiding voor onderwijzers bij deze tak van onderwijs.

Tabel 1. Aantallen scholen en leerlingen bij het kleuteronderwijs in het schooljaar 1948/'49

	Scholen					Leerlingen					waarvan meisjes
	Openbaar	Prot.-Christ.	R.-Kath.	Overig bijz.	Totaal	Openbaar	Prot.-Christ.	R.-Kath.	Overig bijz.	Totaal	
1948/'49	239	691	1 146	588	2 664	41 774	67 234	143 045	37 685	289 738	141 649
1947/'48	216	595	1 101	464	2 376	36 464	60 135	134 679	30 289	261 567	127 692

Tabel 2. Aantal leerkrachten bij het kleuteronderwijs in het schooljaar 1948/'49

	Openbaar	Prot.-Christ.	R.-Kath.	Overig bijz.	Totaal	Openbaar	Prot.-Christ.	R.-Kath.	Overig bijz.	Totaal
	Hoofden en onderwijzeressen					Helpsters en kwekelingen				
1948/'49	1 069	1 643	2 922	1 061	6 695	278	779	748	272	2 077
1947/'48	953	1 433	2 701	811	5 898	206	630	595	201	1 632

Tabel 3

	Openbaar	Bijzonder			Totaal	Algemeen totaal
		Prot.-Christ.	Rooms-Kath.	Overige		
<i>a. Scholen</i>						
Schooljaar 1947/'48	9,1	25,0	46,4	19,5	90,9	100
„ 1948/'49	8,9	26,0	43,0	22,1	91,1	100
<i>b. Leerlingen</i>						
Schooljaar 1947/'48	13,9	23,0	51,5	11,6	86,1	100
„ 1948/'49	14,3	23,2	49,4	13,1	85,7	100
<i>c. Hoofden en onderwijzeressen</i>						
Schooljaar 1947/'48	16,2	24,3	45,8	13,7	83,8	100
„ 1948/'49	15,7	24,6	43,7	16,0	84,3	100

Het Rijksschooltoezicht op het kleuteronderwijs, dat tot 1 September 1948 door de inspecteurs van het lager onderwijs werd uitgeoefend, werd met ingang van genoemde datum opgedragen aan een 8-tal schoolopzieners van het kleuteronderwijs. Dank zij de medewerking van deze schoolopzieners kon dit jaar een aantal kleine scholen in het onderzoek worden opgenomen.

¹⁾ Samengesteld door het Centraal Bureau voor de Statistiek, afdeling Culturele Statistiek

Vorenstaande cijfers geven aanleiding tot de volgende opmerkingen. *Scholen.* Zoals uit tabel 1 blijkt, nam het aantal scholen waarvan gegevens werden ontvangen, in het schooljaar 1948/'49 met 288 toe. De grootste stijging gaven het overig bijzonder en het Prot.-Christelijk onderwijs te zien, nl. met resp. 124 en 96 scholen.

Leerlingen. Het aantal geregistreerde leerlingen steeg in het schooljaar 1948/'49 van 261 567 tot 289 738, d.i. met ruim 10 %. Verhoudingsgewijs nam vooral het aantal leerlingen der overig bijzondere scholen toe, nl. met bijna 25 %. Het gemiddeld aantal leerlingen per school onderging weinig verandering. Het hoogste gemiddelde vertoont het openbaar onderwijs, hetwelk men vooral in de steden met 100 000 en meer inwoners aantreft.

Leerkrachten. Het aantal leerkrachten steeg blijkens tabel 2 met 797 hoofden en onderwijzeressen en 445 helpsters en kwekelingen.

In tabel 3 zijn verhoudingscijfers opgenomen betreffende de relatieve sterkte der richtingen naar de aantallen scholen, leerlingen en hoofden en onderwijzeressen. Uit deze cijfers blijkt o.m., dat bijna de helft van het aantal leerlingen Rooms-Katholieke scholen bezoekt. Opvallend is voorts dat, terwijl het aantal overig bijzondere scholen meer dan het dubbele bedraagt van het aantal openbare scholen, de aantallen leerlingen en leerkrachten bij deze richtingen vrijwel gelijk zijn. Dit hangt samen met het hoge gemiddeld aantal leerlingen per school bij het openbaar onderwijs, welk gemiddelde bijna het drievoudige bedraagt van dat bij het overig bijzonder onderwijs.

Opleiding voor onderwijzers bij het kleuteronderwijs. Tabel 4 geeft een overzicht van de scholen en cursussen welke opleiden voor een akte voor het kleuteronderwijs.

Tabel 4

Richting	Aantal scholen en cursussen	Aantal leerlingen				Aantal leerkrachten		
		voor het A-diploma	voor het B-diploma	voor het Montessoridiploma	Totaal	M.	V.	Totaal
Openbaar	4	208	86	—	294	28	26	54
Prot.-Christ	19	803	120	—	923	94	44	138
R.-Kath.	31	644	137	81	862	31	198	229
Overig bijzonder.	21	483	132	77	692	83	80	163
Totaal 1948/'49 . .	75	2 138	475	158	2 771	236	348	584
1947/'48	58	1 567	336	132	2 035	164	273	437

Het aantal instellingen nam in het schooljaar 1948/'49 met 17 toe en het aantal leerlingen met 736. Bijna 2/3 van het aantal cursisten was reeds practisch bij het kleuteronderwijs werkzaam.

Het aantal kandidaten voor het A-, B- en Montessoridiploma bedroeg in 1948/'49 resp. 426, 165 en 42. Hiervan slaagden voor het A-diploma 348, voor het B-diploma 144 en voor het Montessoridiploma 40. In totaal slaagden er dus 532 van de 633 kandidaten, d.i. 84 %.

BIJLAGEN BIJ HET VERSLAG VAN DE STAAT VAN HET
ONDERWIJS IN NEDERLAND OVER HET JAAR 1949

A. ALGEMEEN

DEEL II

VERSLAG VAN DE STAAT VAN HET ONDERWIJS
BIJZONDER GEDEELTE

BIJLAGEN BIJ HET VERSLAG

VAN DE STAAT VAN HET ONDERWIJS

IN NEDERLAND OVER HET JAAR

1949

STATISTICS

The following table shows the results of the various experiments conducted during the year 1900. The first column gives the name of the experiment, the second column the date, and the third column the results obtained.

EXPERIMENT I. The first experiment was conducted on the 1st of January, 1900. The results obtained were as follows: The first trial was successful, and the second trial was also successful. The third trial was unsuccessful, and the fourth trial was also unsuccessful. The fifth trial was successful, and the sixth trial was also successful. The seventh trial was unsuccessful, and the eighth trial was also unsuccessful. The ninth trial was successful, and the tenth trial was also successful.

The following table shows the results of the various experiments conducted during the year 1900. The first column gives the name of the experiment, the second column the date, and the third column the results obtained.

Experiment	Year			Percentage of Success		
	1900	1901	1902	1900	1901	1902
Experiment I	10	15	20	10	15	20
Experiment II	20	25	30	20	25	30
Experiment III	30	35	40	30	35	40
Experiment IV	40	45	50	40	45	50
Experiment V	50	55	60	50	55	60
Experiment VI	60	65	70	60	65	70
Experiment VII	70	75	80	70	75	80
Experiment VIII	80	85	90	80	85	90
Experiment IX	90	95	100	90	95	100
Experiment X	100	100	100	100	100	100

The following table shows the results of the various experiments conducted during the year 1900. The first column gives the name of the experiment, the second column the date, and the third column the results obtained.

BIJLAGEN BIJ HET VERSLAG VAN DE STAAT VAN HET ONDERWIJS IN NEDERLAND OVER HET JAAR 1949

A. ALGEMEEN

VERSLAG VAN DE INSPECTIE, TOEGEVOEGD AAN HET BUREAU LICHAMELIJKE OPVOEDING EN SPORT

ALGEMEEN

Daar een der inspecteurs zich gedurende het gehele verslagjaar nog steeds in Indonesië bevond, waren drie van hen in functie.

Het tekort aan oefengelegenheden, zowel overdekte als in de open lucht, deed zich dit jaar in toenemende mate gevoelen. Daar de behoefte aan gymnastiekzalen van jaar tot jaar stijgt en tot dusverre slechts in enkele gevallen door de betrokken instanties toestemming voor de bouw van deze lokaliteiten werd verleend, wordt de achterstand steeds groter.

Wat de sportvelden betreft, is in tal van gemeenten verdienstelijk werk verricht; een aantal speelterreinen werd, al dan niet met hulp van de D.U.W.¹⁾, aangelegd. Het tekort aan speel- en oefenruimte blijft echter groot, terwijl verscheidene gemeenten te kampen hebben met de moeilijkheid dat de voor de aanleg van sport- en speelterreinen benodigde ruimte niet of nauwelijks meer kan worden gevonden. Ook wat zweminrichtingen betreft, ziet het er naar uit, dat zich grote moeilijkheden zullen gaan voordoen; afgezien van het feit dat tot dusverre voor nieuwbouw geen bouwvolume beschikbaar kon worden gesteld, zijn de aan bouw en exploitatie van zwembaden verbonden kosten zodanig gestegen dat het particulier initiatief deze kosten in de toekomst niet af nauwelijks meer voor zijn rekening zal kunnen nemen.

Moelijkheden met betrekking tot de fabricatie en invoer van sport- en spelmaterial, sportkleding e.d. deden zich tijdens het verslagjaar praktisch niet meer voor. In de bestaande behoefte kon door handel en industrie worden voorzien, terwijl ook de kwaliteit der goederen aanmerkelijk beter werd.

OPLEIDING VAN LEERKRACHTEN OP HET GEBIED VAN DE LICHAMELIJKE OEFENING EN DE SPORT

De vraag naar goede leerkrachten neemt, vooral buiten schoolverband, nog steeds toe; meer en meer gaat men inzien, dat verdere uitbouw van de lichamelijke opvoeding en de sport in sterke mate afhankelijk is van het aantal beschikbare leidinggevende krachten, alsmede van hun technische en opvoedkundige kwaliteiten.

Wat de opleiding van leerkrachten lichamelijke oefening m.o. betreft, kan worden medegedeeld dat voor enkele instituten de subsidieregeling iets gunstiger werd. Met directeuren en docenten werden besprekingen gevoerd, terwijl voorbereidingen werden getroffen voor een in het begin van 1950 te houden studie-

¹⁾ D.U.W. = D(ienst) U(itvoering) W(erken).

conferentie. In de in meer dan één opzicht weinig gunstige examenregeling kwam geen wijziging.

In samenwerking met de inspectie van het nijverheidsonderwijs werd voor leraressen in het bezit der akte N XIX van 27 Mei tot 28 September een cursus op het gebied van de lichamelijke opvoeding georganiseerd aan de Rijkslandbouwhuishoudschool „Nieuw Rollecate” te Deventer, direct daarop gevolgd door een cursus voor leraressen in het bezit der akte N XXI. De eerste cursus, waaraan door 15 dames werd deelgenomen, verliep zeer gunstig; voor het afsluitende examen slaagden 14 kandidaten. De tweede cursus had een minder gunstig verloop, mede doordat de periode waarin deze plaats vond, vrij ernstige bezwaren met zich bracht. Van de 10 dames-cursisten slaagden er 6 voor het examen. Evenals in 1948 werd ook dit jaar veel aandacht geschonken aan het cursuswerk der landelijke sportorganisaties. Aan 8 sportbonden werden bescheiden subsidies toegekend, terwijl in totaal ongeveer 60 cursussen van kortere of langere duur werden georganiseerd. Op deze cursussen en de afsluitende examens werd het gebruikelijke toezicht uitgeoefend.

CENTRAAL INSTITUUT VOOR DE OPLEIDING VAN SPORTLEIDERS

Aan de ontwikkeling van deze in het vorige jaar opgerichte opleidingsschool werd met kracht voortgewerkt. Tal van vraagstukken op organisatorisch en onderwijskundig gebied werden nader tot een oplossing gebracht.

Reeds vroeg in het jaar was het aantal aanmeldingen zó groot dat in Maart met een nieuwe tweejarige cursus, voor één klasse leerlingen, een aanvang kon worden gemaakt.

De aanmelding voor de in September aangevangen cursus was dermate bevredigend dat met twee klassen een nieuwe cursus kon worden begonnen.

Bovendien werden dit jaar groepen cursisten opgeleid ten behoeve van de politie en de douanedienst, zodat de bezetting van het instituut sneller is toegenomen dan bij de oprichting ervan kon worden verwacht.

In overleg met de daarvoor in aanmerking komende sportbonden werden de nodige voorbereidingen getroffen voor het in het begin van 1950 aan te vangen speciale gedeelte der opleiding voor de twee klassen cursisten die in September 1948 tot de opleiding werden toegelaten.

ADVISERENDE WERKZAAMHEID

Aan tal van instanties en instellingen werden in het verslagjaar adviezen verstrekt. Het aantal aan de inspecteurs van het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs uitgebrachte adviezen nam geleidelijk toe. Aan verschillende gemeenten werd voorlichting verstrekt inzake de aanleg en inrichting van gemeentelijke speelvelden en oefenplaatsen. Gedeputeerde Staten van Noordholland vroegen ook dit jaar advies omtrent alle begrotingskosten en extra-credieten, bestemd voor de aanleg van oefengelegenheden, belopende een totaalbedrag van bijna f 2 000 000,—.

De inspectie nam voorts deel aan de voorbereidende besprekingen voor de instelling van een Centrale adviescommissie voor aanleg en onderhoud van sport- en speelvelden.

LICHAMELIJKE OPVOEDING IN JEUGDVERENIGINGSVERBAND

De in 1948 opgerichte *Stichting voor lichamelijke opvoeding, spel en sport in het jeugdwerk* breidde in het verslagjaar haar activiteiten geleidelijk uit. Er werden, over het gehele land verdeeld, cursussen voor jeugdleiders georganiseerd. Voorts werd door de stichting op velerlei wijzen hulp en steun geboden aan de ca. 20 bij haar aangesloten landelijke organisaties. De inspectie verleende adviserende en stimulerende medewerking.

CONTACT MET GEMEENTELIJKE FUNCTIONARISSEN OP HET GEBIED VAN DE LICHAMELIJKE OPVOEDING EN DE SPORT

In het verslagjaar werd een *Contactraad voor de gemeentelijke bemoeiingen met de lichamelijke opvoeding en de sport* opgericht; de inspectie is in het bestuur vertegenwoordigd en heeft een adviserende stem. Tot dusverre sloten zich ongeveer 70 gemeenten bij deze contactraad aan.

Met medewerking van de inspectie werd door bedoelde contactraad op 26 en 27 April 1949 te Eindhoven een tweedaagse landelijke bijeenkomst georganiseerd, terwijl daarnaast vier regionale bijeenkomsten plaats vonden. Op deze bijeenkomsten van ambtshalve bij de materie geïnteresseerde personen werden organisatorische en technische kwesties behandeld; tevens werd een aantal excursies gemaakt.

De ontwikkeling van zaken wijst uit, dat in tal van gemeenten de belangstelling groeit en dat de bemoeiingen der gemeentebesturen met de lichamelijke opvoeding en de sport ter plaatse meer omvangrijk en intensief worden dan voorheen het geval was.

LICHAMELIJKE OEFENING BIJ DE POLITIE

In het verslagjaar kwam de *Organisatie van de lichamelijke oefening ten behoeve van de Rijkspolitie* tot stand. In 130 oefencentra ontvangt het politie-personeel thans regelmatig onderricht van aan het Centraal instituut voor de opleiding van sportleiders opgeleide instructeurs. De inspectie oefent een stimulerend toezicht uit. Op overeenkomstige wijze werd voor een aantal gemeenten het onderricht voor gemeentelijk politie-personeel geregeld.

Door het regelmatig organiseren van bijeenkomsten voor de instructeurs tracht de inspectie het peil van het onderricht zo hoog mogelijk op te voeren.

LICHAMELIJKE OEFENING BIJ HET GEVANGENISWEZEN

Dit jaar werd naar aanleiding van een desbetreffend verzoek van de Minister van Justitie begonnen met het treffen van voorbereidingen voor de invoering van de lichamelijke oefening bij de strafgestichten, de Rijkswerkinrichtingen en de huizen van bewaring. Een ontwerp-regeling voor de organisatie hiervan kon nog vóór het einde van het jaar aan de Minister van Justitie worden aangeboden.

B. HOGER ONDERWIJS

I. DE UNIVERSITEITEN EN HOGESCHOLEN IN HET STUDIEJAAR 1948/49

RIJKSUNIVERSITEIT TE LEIDEN

ALGEMEEN

Dies-viering

De viering van de dies natalis der Leidse Universiteit, een hoogtepunt in het universitaire leven, vond dit jaar plaats van 5 tot en met 8 Februari 1949. De nieuwe, na-oorlogse opzet van de dies-viering mag ongetwijfeld een succes worden genoemd, nu voor de derde keer het aantal extra ingeschreven deelnemers, dat in 1946 uiteraard ongewoon hoog was, meer dan 700 bedroeg. Op het uitstekend verzorgde en in wetenschappelijk opzicht zeer belangrijke programma prijken o.m. de Europese primeur van een operatie-demonstratie per televisie, toegelicht door Dr. H. Bruining en Dr. J. Haantjes uit Eindhoven, een beschouwing van Dr. H. J. van Mook over „De politieke ligging van Indonesië in de wereld” en een rede van de hoogleraar Dr. N. Tinbergen over „Wisselwerking tussen instincten”. Voor het volledige programma en een nadere bespreking daarvan zijn verwezen naar het desbetreffende nummer van de „Mededelingen uit de Civitas Academica Lugduno Batava”.

Studium generale

Op 13 Mei 1949 besloot de senaat het *studium generale* als onderdeel van de universitaire series te handhaven. Met deze beslissing heeft de senaat als juist erkend hetgeen de Commissie voor het studium generale in haar rapport over 1948/49 heeft bepleit ten aanzien van de grondslagen en de motivering van het studium generale. In haar vergaderingen, die ook dit jaar voor het merendeel door verschillende docenten werden bijgewoond, besprak de commissie uitvoerig de principiële vragen betreffende het studium generale. Zij kwam daarbij tot de conclusie dat de universiteit haar alumni die, op welk terrein dan ook, behoefte gevoelen aan verdieping van inzicht, de gelegenheid moet bieden een meer zijdelingse studie op universitair peil aan te vatten. Daarmede zal worden bevorderd dat de studenten meer dan tot dusver deel hebben aan de cultuur van hun tijd en hun verantwoordelijkheid ten opzichte van cultuur en maatschappij leren beseffen. De wetenschappelijke staf en de besturen der studentenfaculteiten hebben in dezen het streven der commissie krachtig gesteund.

De belangstelling voor het studium generale was niet in alle opzichten bevredigend. Dit is echter geenszins te wijten aan gebrek aan activiteit der commissie; integendeel, deze heeft niet nagelaten alle middelen aan te wenden die tot bevordering van het studium generale zouden kunnen leiden. Zij is evenwel van mening dat hier factoren welke zij niet in de hand heeft, een rol spelen. Eerst wanneer de studenten ook in de faculteitsstudie tot een meer intensieve beleving van de wetenschappelijke problemen en mogelijkheden komen, mag worden

verwacht dat hun belangstelling evenzeer in breder verband zal worden gewekt. In de cursus 1949/'50 zal zowel de filosofie als de sociale wetenschap als een driejarig college worden voortgezet.

November-bijeenkomsten

Ook dit jaar werden, zoals in 1947 voor het eerst geschiedde, op verschillende plaatsen in het land samenkomsten gehouden van oud-alumni der Leidse Universiteit, georganiseerd door de Commissie voor contact met de oud-alumni van de stichting Pro Civitate Academica Lugduno Batava. De oud-alumni leggen door hun aanwezigheid aldaar getuigenis af van hun wil om de herinnering levendig te houden aan de 26ste November 1940, de dag waarop door de hoogleraar Mr. Cleveringa, voorzitter der juridische faculteit, een indrukwekkende protest-rede werd gehouden tegen de maatregelen van de overweldiger jegens enkele hoogleraren en docenten der universiteit. Het was deze moedige rede die de Duitsers aanleiding gaf reeds de volgende dag de Leidse Universiteit te sluiten.

Leidsch Universiteitsfonds

In de vergadering van 8 Februari 1949 deelde de voorzitter van de Universiteitsraad mede, dat Prinses Wilhelmina, na gedurende 30 jaren Beschermvrouwe van het Leidsch Universiteitsfonds te zijn geweest, deze functie had neergelegd. Aan Hare Koninklijke Hoogheid werd eerbiedig dank gebracht voor de zo lange tijd van Haar genoten bescherming. Voorts werd medegegeeld dat het Hare Majesteit Koningin Juliana had behaagd het Beschermvrouweschap van Haar Moeder over te nemen.

De toenemende zorg voor het beheer van de geldmiddelen van het Leidsch Universiteitsfonds en de uitbreiding van de administratie daarvan maakten het wenselijk de accountants-contrôle voortaan te Leiden te doen geschieden.

Met grote waardering moge hier melding worden gemaakt van verschillende in de loop van het verslagjaar ontvangen giften, waarvan sommige naar aanleiding van een 50- of 60-jarige promotie-herdenking. Een dier giften, groot f 10 000,—, is door iemand die onbekend wenst te blijven, in het bijzonder bestemd voor de bevordering van de studie van het internationaal recht aan de Leidse Universiteit.

De pogingen die van de zijde van gecommiteerden bij voortdoring worden aangewend om aan de stichting Pro Civitate Academica Lugduno Batava een permanente behuizing te verschaffen, hebben dit jaar nog niet tot het gewenste resultaat geleid. Hoewel de aandacht hierop gevestigd blijft, zijn gecommiteerden van mening dat in de behoefte aan een gebouw voor het goede werk dat genoemde stichting voor de universiteit verricht, in de eerste plaats dient te worden voorzien door de Overheid. Met het oog op het zo gewenste contact tussen studenten, wetenschappelijke staf en hoogleraren toch mag het als een noodzakelijke eis worden beschouwd dat de stichting over een daartoe geëigend gebouw beschikt. Het college van gecommiteerden heeft ook zijn aandacht geschonken aan het vraagstuk van de autonomie der universiteiten, de geschiedenis der Leidse Universiteit, gedenkransen in het groot auditorium, enz., en heeft laatstelijk ook

een herziening van de statuten van het fonds, die wat onoverzichtelijk en hier en daar enigszins verouderd zijn, ter hand genomen.

De gebruikelijke subsidies aan hoogleraren en andere docenten werden wederom verstrekt. Vanwege de Harvard Leyden Foundation, die ook door het Leidsch Universiteitsfonds wordt gesubsidieerd, is Dr. A. M. Schlesinger, hoogleraar in de Amerikaanse geschiedenis, gedurende het afgelopen studiejaar aan de Leidse Universiteit verbonden geweest.

Wederom werd een subsidie verleend aan de stichting Pro Civitate Academica Lugduno Batava, teneinde haar in staat te stellen haar werk ten bate van de universitaire gemeenschap voort te zetten. Hier staat echter een geldelijke prestatie harerzijds ten bate van het fonds tegenover: de bijdragen uit contributies der leden, die in het beste vooroorlogse jaar ruim f 7 000,— bedroegen, zijn thans, hoofdzakelijk door de activiteit der stichting, tot f 21 000,— gestegen.

Stichting Pro Civitate Academica Lugduno Batava

Het afgelopen studiejaar was, evenals het vorige, voor de Leidse civitas academica een jaar van groei en ontwikkeling. Na vier jaar begint zich nu duidelijk af te tekenen welke in de eerste jaren geconcipieerde zaken en onderdelen een blijvend karakter zullen dragen, en welke gewijzigd en meer aan de practijk aangepast zullen moeten worden.

Een belangrijke taak van het dagelijks bestuur bestaat in de voorbereiding van de consilium-vergaderingen. Deze werden eens per maand gehouden onder leiding van de rector-magnificus, die ook bijna alle bestuursvergaderingen bijwoonde. Op de consilium-vergaderingen werden enkele belangrijke beslissingen genomen. Besloten werd o.m. tot reorganisatie van de Universitaire gezondheidszorg en van het Studentenwerkbureau. In verband hiermede werd de sociale raad van zijn besturende taak ontheven. De leden van deze raad wensten nu een nader omschreven taak of eventueel ontbinding van de sociale raad. Na ampele besprekingen besloot het consilium inderdaad de sociale raad te ontbinden en te vervangen door een sociale adviescommissie. Deze commissie zal het consilium en het dagelijks bestuur van advies moeten dienen over sociale kwesties en eventueel het initiatief moeten nemen tot nieuwe activiteiten.

Ook de leeskamercommissie werd door het consilium opgeheven. Herhaalde malen kwam de financiële toestand der stichting ter sprake. Een commissie werd benoemd om ter zake een onderzoek in te stellen. Uit het verslag van deze commissie bleek dat de uitgaven der stichting zeker verantwoord waren, doch dat men óf de activiteiten zou moeten inkrimpen óf naar nieuwe bronnen van inkomsten uitzien, daar het Leidsch Universiteitsfonds niet in staat zal zijn blijvende tekorten van de stichting geheel te dekken. In verband hiermede werd een kleine vergoeding gevraagd voor het gebruik van de kamers van het Prytaneum.

Een uitgebreide discussie werd ook uitgelokt over de vraag of het houden van politieke vergaderingen in het Prytaneum moest worden toegestaan. Men kwam daarbij tot de conclusie dat dit alleen het geval mocht zijn als deze vergaderingen een beschouwend karakter zouden hebben; politieke actie vanuit het Prytaneum zou niet mogen plaatsvinden.

In het najaar werd wederom op Oud-Poelgeest een civitas-weekend georganiseerd. Het onderwerp van bespreking was ditmaal „De grondslagen van de universiteit”. Bij de discussie, die op een zeer hoog peil stond, bleek dat dit vraagstuk te belangrijk en te veelomvattend was om tijdens een enkel weekend grondig te worden besproken. Besloten werd dan ook het consilium te verzoeken een commissie ter bestudering van dit vraagstuk in te stellen. Dit is inmiddels geschied.

Het Prytaneum, dat steeds geheel in gebruik is en waarin men ruimte tekort komt, werd verkocht aan de Raad van Arbeid. Binnen afzienbare tijd zal een nieuw tehuis voor de stichting gevonden moeten worden. Deze belangrijke aangelegenheid heeft de voortdurende aandacht van het dagelijks bestuur.

Ook de kunstcommissie was in het afgelopen jaar zeer actief. Het Leids academisch kunstcentrum bood zijn leden weer een uitstekend en goed verzorgd programma.

Het Studenten-inlichtingen- en kamerbureau, gedurende de zomermaanden gevestigd in het universiteitsgebouw, voorzag weer in een bestaande behoefte. Het is van groot belang dat de aanstaande studenten uitvoerige inlichtingen over het Leidse leven kunnen verkrijgen voordat zij zich in Leiden vestigen.

Het contact met de oud-alumni, verzorgd door de Commissie voor contact met oud-alumni, werd op de November-bijeenkomsten wederom verstevigd, evenals door de uitgave van de „Mededelingen uit de Civitas Academica Lugduno Batava”. Tevens werd voortgegaan met het werven van leden en met het verzamelen van adressen van oud-alumni.

Stichting Studentenhuusvesting

De twee dames-studentenhuizen, nl. „In de Bloem van Leiden” en „Yggdrasil”, welke tijdens het voorzitterschap van de hoogleraar Fischer in exploitatie werden genomen, blijken in een dringende behoefte te voorzien. De animo voor deze huizen was zeer groot. In het pand „Wallon” werden enige noodzakelijke verbeteringen aangebracht, welke mogelijk werden gemaakt doordat het Rijk de hieraan verbonden extra kosten, die uiteraard niet gedekt konden worden uit de huurontvangsten, voor zijn rekening nam. Ook in de panden Oude Vest 35 en Rapenburg 8 („Prinsenhof”) kwamen enkele verbeteringen tot stand.

Voorts moge worden vermeld dat de stichting aan een 150-tal mannelijke en vrouwelijke studenten woonruimte verschafte in de vijf door haar geëxploiteerde huizen. Bovendien kon zij in vele gevallen studerende die bij het zoeken naar geschikte huisvesting bij particulieren in Leiden of naaste omgeving moeilijkheden ondervonden, van dienst zijn door bestaande of gerezen bezwaren in overleg met de officiële instanties tot een bevredigende oplossing te brengen.

Stichting Universitaire Pers Leiden

De stichting Universitaire Pers Leiden heeft in het verslagjaar haar fonds met een aantal belangrijke wetenschappelijke uitgaven vermeerderd. In totaal zagen negen grotere en tien kleinere publicaties het licht, waaronder standaardwerken als „De rechtsleer der rekening-courant en de compensatie” door Mr. G. de Grooth en een verzameling medische studies onder de titel „Vorderingen der geneeskunst

1945—1948". Dit laatste werk dat, onder redactie van de hoogleraren Dr. A. Querido, Dr. G. G. J. Rademaker en Dr. W. F. Suermondt, door de staf van het Academisch ziekenhuis te Leiden met medewerking van enige andere specialisten werd samengesteld, is op zichzelf reeds een sprekend voorbeeld van de verwerking der doelstellingen welke bij de oprichters van de Universitaire Pers Leiden hebben voorgezet. Het geeft een beeld van het toegepast wetenschappelijk onderzoek zoals dit op geneeskundig gebied aan de universiteit plaatsvindt en draagt als compilatie de resultaten van dit onderzoek over op een brede schare van huisartsen, die zodoende gemakkelijk kennis kunnen nemen van de vooruitgang der geneeskunde in de laatste jaren. De praktische bijdrage welke de universiteit op deze wijze aan de maatschappij levert, kan op haar beurt weer van groot belang zijn voor de erkenning van de sociale positie van het hoger onderwijs.

De kleinere publicaties bestonden uit inaugurele oraties, openbare lessen en andere wetenschappelijke voordrachten, waaronder die welke gehouden werden bij de verlening van het ere-doctoraat aan Prof. William Ernest Hocking.

Ook in andere opzichten kan het bestuur met voldoening op het afgelopen jaar terugzien. De belangstelling voor de universitaire uitgeverij nam bij de academisch gevormde auteurs toe. In vele gevallen werden adviezen gegeven over de wijze van publicatie van wetenschappelijke studies. Van niet minder belang was het contact dat de Universitaire Pers onderhield met overheidsinstanties, waarbij haar doelstellingen volledig erkenning en begrip mochten vinden. In verschillende gevallen werd een wetenschappelijke publicatie ondernomen met subsidie van de Organisatie voor zuiver-wetenschappelijk onderzoek.

Een verheugend gevolg van deze goede gang van zaken is dat de Universitaire Pers navolging vindt in andere universiteitssteden, waar men is overgegaan tot de oprichting van soortgelijke instellingen, welke door hun eenvoudige opzet met een minimum van exploitatiekosten werken en welke tevens tot doel hebben de uitgave van wetenschappelijke werken die om en aan de universiteiten zijn ontstaan, in één fonds te verenigen.

Wetenschappelijke staf

Het interfacultaire bestuur kwam maandelijks in vergadering bijeen. Op deze vergaderingen werd niet alleen veel aandacht geschonken aan allerlei kwesties de wetenschappelijke staf zelf betreffende, maar ook aan de plaats die deze staf inneemt of behoort in te nemen in de Civitas Academica Leidensis.

De drie assessoren van het dagelijks bestuur hadden bovendien zitting in het Interacademiaal overleg, waardoor er steeds een levendig contact was met de wetenschappelijke staven van de andere Nederlandse universiteiten en van de Technische Hogeschool te Delft. Helaas moesten ook dit jaar weer de tijd en de energie der commissieleden van het Interacademiaal overleg grotendeels worden gewijd aan pogingen om de economische positie der stafleden te verbeteren. Gelukkig is er ook op andere gebieden contact geweest met de wetenschappelijke staven buiten Leiden. Toen de voorzitter en de secretaris van het dagelijks bestuur de Leidse staf vertegenwoordigden op een door de Delftse staf georganiseerd feest ter gelegenheid van de hogeschooldag op 8 Januari 1949, zijn door hen

en het Delftse stafbestuur plannen gemaakt om het contact tussen Leidse en Delftse stafleden te bevorderen. Deze plannen waren in het verslagjaar reeds in een zo ver gevorderd stadium dat vrijwel met zekerheid in 1950 zowel een excursie van de Leidse staf naar een der laboratoria of instellingen der Technische Hogeschool als een excursie van de Delftse staf naar een der Leidse instellingen kon worden verwacht.

De statuten der vereniging werden in de algemene ledenvergadering van 3 Juni 1949 definitief vastgesteld.

Het aantal lezingen dat in het verslagjaar gehouden werd, was evenals het vorige jaar vrij klein. De opkomst der leden was over het algemeen niet groot.

Vele leden van de wetenschappelijke staf hebben ook dit jaar hun aandeel geleverd in het voor de civitas te verrichten werk. In verschillende commissies, waarin hoogleraren, stafleden en studenten gezamenlijk zitting hebben gehad, was de samenwerking zeer aangenaam, met name in de dies-commissie, de studium generale-commissie en de kunstcommissie. In andere commissies kwamen nogal eens wrijvingen voor, hetgeen niet wegneemt dat de wetenschappelijke staf ook in de toekomst met alle hem ten dienste staande middelen in deze commissies naar een vruchtbare samenwerking zal blijven streven.

Tenslotte moge hier nogmaals in herinnering worden gebracht, dat men zich bij de organisatie van de wetenschappelijke staf mede heeft laten leiden door het besef dat een hervorming van de inrichting der universiteit dringend noodzakelijk is. Wil echter hierin de staf de door de oprichters beoogde rol spelen, dan is het nodig dat *al* zijn leden daartoe hun aandeel bijdragen, zodat de verantwoordelijkheid niet slechts door een kleine groep, maar door de gehele staf wordt gedragen. Helaas zijn nog zeer vele stafleden van dit feit niet voldoende doordrongen. Ondanks is in de laatste vier jaar al vrij veel bereikt. Evenwel — nog veel meer zou tot stand kunnen worden gebracht, wanneer alle niet-actieve stafleden eers bereid gevonden zouden worden een meer actief aandeel te nemen in de algemene werkzaamheden.

Studentenfaculteiten

De *theologische* faculteit der Leidse studenten ontwikkelde in het verslagjaar een grote activiteit. Over verschillende theologische onderwerpen werden lezingen gehouden of enkele colleges gegeven. Van 6 tot 10 December 1948 vertoefde een 20-tal Groninger studenten in Leiden. In het kader van de „Groningse week” gaf Dr. Th. L. Haitjema, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen, op 7 December twee colleges over „Het schriftbewijs in de dogmatiek”, terwijl de hoogleraar Dr. W. B. Kristensen de volgende dag een college gaf over „De Mis”. Op de avond van 8 December hield Ds. Pop een lezing over „Wetenschappelijke exegeze en Bijbelse prediking”.

Ook de activiteit der dispuuten was in het afgelopen studiejaar groot. Het „Bentveld-weekend”, dat ook dit jaar weer een 70-tal faculteitsleden trok, werd gehouden op 2 en 3 April 1949. De sprekers behandelden ditmaal eens niet theologische, maar literaire onderwerpen. Zo behandelde de hoogleraar Minderaa de dichter Marsman, terwijl de heer Gomperts een lezing hield over „Ter Braak en Du Perron”.

Van de activiteiten naar buiten mogen hier worden genoemd de deelneming van een aantal leden aan het congres dat van 11—14 Januari 1949 te Utrecht was georganiseerd door de Vereniging van studenten in de theologische faculteiten in Nederland, en de deelneming van een viertal Leidse theologen aan een conferentie die in de Paasvacantie te Burgsteinfurt bij Münster met een aantal Duitse theologen werd gehouden.

De juridische disputen, die de kern van de *juridische* faculteit der Leidse studenten plegen te vormen, hebben ook dit jaar weer op de gebruikelijke wijze gewerkt. Doordat de eerste na-oorlogse generatie in het verslagjaar begon af te studeren waren de disputen in de gelegenheid vele nieuwe leden op te nemen. Ondanks het feit dat een groot aantal leden der faculteit van geen enkel juridisch dispuut lid is, zijn toch de pogingen om een nieuw burgerrechtelijk dispuut op te richten door gebrek aan belangstelling mislukt.

De Vereniging voor staatkunde organiseerde verschillende lezingen, waarvoor de belangstelling een enkele maal te wensen overliet.

De Vereniging voor sociale lezingen hield regelmatig haar bijeenkomsten.

De koffietafels die in het Prytaneum werden gehouden tencinde een gelegenheid te scheppen tot ongedwongen contact tussen hoogleraren en studenten, waren vooral in het begin van dit jaar een groot succes; later verminderde de belangstelling echter sterk.

Ook dit jaar werd, begin September, in het Oosters instituut een bijeenkomst van aanstaande juridische studenten gehouden, waar enkele hoogleraren en studenten het woord voerden.

Het bestuur verleende zijn medewerking aan het door de faculteit der Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam georganiseerde congres van 11—13 November 1948, over het verenigingsrecht, en aan het zomerkamp in Woudschoten, van 13—16 Juni 1949, georganiseerd door de juridische faculteit der Vrije Universiteit te Amsterdam.

Dit jaar werd voor het eerst een enquête gehouden onder hen die het kandidaats-examen aflegden, met het doel inzicht te verkrijgen omtrent de wijze waarop door eerstejaars juridische studenten wordt gestudeerd. Een eerste rapport omtrent de resultaten daarvan werd aan de faculteit der rechtsgeleerdheid overhandigd. Aangezien het aantal ingezonden formulieren nog te klein was om daaruit definitieve conclusies te kunnen trekken, wordt de enquête voortgezet. In het verslagjaar werden verschillende lezingen gehouden.

Ook de *medische* faculteit der Leidse studenten toonde zich in het verslagjaar zeer actief. Op 3 September 1948 werd met 120 aanstaande medische studenten een eerstejaars-bijeenkomst gehouden, waar de hoogleraar Bok sprak over de medische studie.

De belangstelling voor buitenlandse sprekers was over het algemeen gering. Gunstig stak hierbij af de belangstelling voor de praecandidaten-cyclus, waarin Prof. Mulder, Dr. Goslings, Prof. Carp, Dr. Fortanier en Prof. Holmer spraken. Grote belangstelling trok ook een filmavond, waar films vertoond werden over een corneatransplantatie, een hart-longen-praeparaat en een oesophagus-resectie.

Ter gelegenheid van de dies-viering werd, zoals reeds in de aanvang van dit verslag is vermeld, voor het eerst een operatie per televisie uitgezonden.

In Februari werd een tegenbezoek aan de Universiteit van Leuven gebracht, waarmede de grondslag voor een blijvend contact tussen de beide universiteiten werd gelegd.

Het abnormaal grote aantal medische studenten schept nog steeds vele problemen. In samenwerking met de andere Nederlandse universiteiten werd door de voorzitters der medische faculteiten een bezoek aan de Minister gebracht om diens aandacht te vestigen op de overvolle collegezalen en het nijpend tekort aan leden van de wetenschappelijke staf. De Leidse hoogleraren verleenden hierbij hun volle medewerking.

De termijn tussen het doctoraalexamen I en II werd gebracht op één maand. Een stage van 14 dagen op het gebied van de sociale hygiëne werd tot een voor het semi-artsexamen verplicht co-assistentenschap gemaakt. Voor het co-assistentenschap in de pathologische anatomie, ter vervanging van de zo obducties, was de belangstelling zó groot dat het aantal plaatsen bij de hoogleraar Dr. Rochat onvoldoende bleek te zijn. Ook bij Dr. Wijers te 's-Gravenhage en Dr. Straub te Rotterdam bestaat hiervoor thans gelegenheid.

De uren van het studium generale voor de post-candidaten werden helaas weer door vak-colleges in beslag genomen.

Een onderzoek op tuberculine-gevoeligheid werd verplicht gesteld voor hen die tot de co-assistentenschappen wensden te worden toegelaten.

De medische conferentie bood ook dit jaar weer verschillende interessante lezingen en films, benevens gelegenheid om prestaties te leveren op het gebied van muziek, cabaret en sport. Helaas konden slechts enkele hoogleraren de tijd vinden om van hun belangstelling te doen blijken.

Het contact met andere universiteiten door middel van het Verbond van medische studentenfaculteiten in Nederland gaf gelegenheid tot een vruchtbare uitwisseling van ervaringen en tot een aantal gemeenschappelijke activiteiten.

De medische studentenfaculteit, welke in het verslagjaar ruim 1 800 leden telde, ziet zich voor grote moeilijkheden geplaatst. Voor velen blijkt het candidaats-examen een onoverkomelijke barrière te zijn. De regeling van de co-assistentenschappen, welke tot nu toe een vlot verloop had, werd na het afleggen van het eerstvolgende doctoraalexamen door een groot aantal kandidaten, met bezorgdheid tegemoetgezien.

De *philosophische* studentenfaculteit streefde er naar het contact tussen hoogleraren, leden van de wetenschappelijke staf en studenten zoveel mogelijk te bevorderen. Op 2 September 1948 werd de „eerstejaarsdag” gehouden, waarop de aankomende studenten in de filosofie kennis konden maken met hun toekomstige omgeving door middel van enige lezingen en rondleidingen door de universiteitsbibliotheek en verschillende laboratoria.

De weekend-conferentie werd dit jaar gehouden op 29 en 30 Januari 1949 in het conferentie-oord „Teylingerbosch” te Vogelenzang; deze was gewijd aan het onderwerp „Wezen en methode der natuurwetenschappen”. Dr. H. J. Pos sprak over „Natuurwetenschappen en cultuurwetenschappen, hun wezen en hun onder-

scheid"; Dr. A. Schierbeek over „Onderzoek van bloed en bloedvaten in de loop der tijden"; Dr. H. A. Kramers over „Beoefening en resultaten der natuurwetenschappen".

Er werd slechts één excursie gemaakt en wel naar de N.V. Zilverfabriek te Voorschoten.

Door verschillende buitenlandse hoogleraren alsmede door een Nederlandse hoogleraar werden in de loop van het verslagjaar lezingen gehouden over wetenschappelijke onderwerpen.

Vele Leidse studenten namen deel aan het elfde congres van de Organisatie van natuur-philosophische en technologische faculteiten in Nederland, dat op 11, 12 en 13 April 1949 te Groningen gehouden werd.

De *litteraire* studentenfaculteit werd op 8 October 1948 geopend door de decaan der faculteit, Dr. J. J. L. Duyvendak, in het groot auditorium met een rede over „Het doel der universitaire vorming". Voorts werden in de loop van het jaar door verschillende hoogleraren lezingen gehouden of colleges gegeven.

Een door het bestuur belegde bijeenkomst om met de leden te spreken over het studium generale mislukte door gebrek aan belangstelling.

De disputen ontwikkelden een grote activiteit; zelfs werd een nieuw dispuut aan de bestaande toegevoegd. Getracht werd om te komen tot een nauwer contact tussen het faculteitsbestuur en de besturen der onderscheidene disputen en tot meer contact tussen de verschillende secties onderling. Tot dit doel werd door het faculteitsbestuur en de dispuutbesturen een contactavond georganiseerd.

Het aantal leden van de verenigde studentenfaculteiten der *rechtsgeleerdheid* en der *letteren en wijsbegeerte* steeg in het verslagjaar tot niet minder dan 450. De voorname zorg van het bestuur was voortdurend al deze leden tot enige activiteit te prikkelen. Door het organiseren van lezingen, contactavonden en koffiemaaltijden werd getracht de onderlinge band te versterken, doch tevergeefs: het was steeds weer hetzelfde kleine groepje leden dat van zijn belangstelling bijk gaf.

De eerste activiteit der faculteit was de organisatie van de „eerstejaarsdag", waar slechts 12 aankomende studenten verschenen, ofschoon er ruim honderd werden ingeschreven.

De colleges werden op 4 October 1948 door de decaan, Prof. Bocke, officieel geopend. Dit jaar werd slechts één lezing gehouden en wel door Prof. Verstraete uit Antwerpen over „Burgerlijk recht in de Congo".

Het faculteits-weekend werd gehouden op 7 en 8 Mei 1949 in Noordwijk, waar een klein maar uitgelezen gezelschap o.m. luisterde naar een lezing van Dr. B. H. M. Vlekke over „Indonesië in de Veiligheidsraad", en een lezing van H. Farrow over „De economische toekomst van Indonesië". Op 31 Mei volgde de gebruikelijke „Indische dag", ditmaal georganiseerd te Utrecht, waar 30 Leidse studenten aanwezig waren.

Het dispuut-leven ontwikkelde zich krachtig; helaas is bij enige der disputen het aantal jongerejaars onder de leden te gering.

Bij de dies-viering werden voor oud-alumni en studenten der verenigde faculteiten colleges gegeven, o.a. door de hoogleraren Kolléwijn en Duyvendak en door Dr. van Mook. Vooral het college van Dr. van Mook trok buitengewoon veel belangstelling.

Leidse studenten-contactcommissie

Dat ook dit jaar weer de praesides der verschillende studentenorganisaties in de *Leidse studenten-contactcommissie* in een prettige sfeer van gedachten konden wisselen, is ongetwijfeld voor een goede samenwerking van zeer groot belang geweest. Te weinig nog is het werk der contactcommissie in bredere kring dan die der besturen bekend. Dit valt te betreuren, daar het persoonlijk contact tussen de praesides onderling en de waardering en het begrip voor elkanders activiteiten een grote invloed hebben op elk der organisaties afzonderlijk. Niet het minst hierdoor is in Leiden een sfeer van samenwerking ontstaan, die een verheugende tegenstelling vormt met de verbrokkeling van het organisatieleven aan de andere Nederlandse universiteiten.

Temeer was deze goede verstandhouding nodig omdat de Leidse problemen een grotere aandacht vroegen dan het vorige jaar, toen de belangstelling meer internationaal gericht was. Uitvoerige discussies werden gehouden over de ontwikkeling van het gezelligheidsleven alsmede over het grote probleem van het nihilisme, dat bij het eerst zo nauw betrokken is. Ook op praktisch terrein bewoog zich de contactcommissie: haar voorstellen gaven de stoot tot de reorganisatie van het Studenten-werkbureau en van de Universitaire gezondheidszorg. Grote aandacht werd ook geschonken aan een goede organisatie van het Inlichtingenbureau voor de aankomende studenten en aan het systeem der mentoren, die deze studenten verder in de Leidse gemeenschap zullen moeten binnenleiden.

International Student Service, Nederlands comité

De International Student Service is een organisatie die zich ten doel stelt zowel hoogleraren als studenten op een internationaal niveau met elkander in contact te brengen. Het wil een „platform” zijn, waar verschillende meningen met elkaar kunnen worden geconfronteerd en waar van gedachten kan worden gewisseld om te komen tot een beter onderling begrip en de gedachte van een internationale universitaire gemeenschap kan worden bevorderd. Tevens wil het zich teweer stellen tegen alle invloeden welke de mogelijkheid om in volkomen vrijheid te studeren belemmeren, en tracht voorts hulp te bieden aan al die academici die wegens het ontbreken van de noodzakelijke vrijheid niet in staat zijn hun studie voort te zetten.

Behalve dat de International Student Service een internationaal secretariaat heeft, dat gevestigd is in Genève, is het in de meeste landen vertegenwoordigd door een nationaal comité. Niet alleen in Europa, maar ook in de Verenigde Staten van Noord-Amerika, Canada en vele Aziatische landen zijn dergelijke comité's opgericht.

De International Student Service tracht de gestelde doeleinden langs verschillende wegen te bereiken. Conferenties — internationale, nationale en regionale — worden belegd, waar onderwerpen worden besproken die of van speciaal

belang zijn voor de universitaire wereld óf van algemeen belang. Wetenschappelijke onderwerpen worden behandeld op studie-conferenties, vooral in de vorm van zgn. seminaria. Studytours worden georganiseerd om de studenten van verschillende nationaliteit in staat te stellen andere landen te bezoeken en daar studie te maken van bepaalde problemen. Voorts worden alle mogelijke faciliteiten verleend ter bevordering van de uitwisseling van hoogleraren en studenten. Na de oorlog werden internationale studentencentra opgericht, zoals het „Châlet des Etudiants” te Combloux in Haute Savoie, het „Rest-Home” te Muggenbrunn in de Britsche zón van Duitsland en de „Villa Fabbrocotti” te Florence. Hier kunnen studenten die enige tijd rust moeten nemen of aldaar een gedeelte van hun vakantie willen doorbrengen, tegen vrij lage prijzen logies krijgen in een prachtige omgeving.

Het Nederlands comité had aan bovenvermelde werkzaamheden in internationaal verband een actief aandeel.

De afdeling Duitsland van het Nederlands comité organiseerde in de zomer van 1949 vijf werkkampen in Duitsland, waaraan werd deelgenomen door Duitse, Amerikaanse, Schotse en Nederlandse studenten. Op deze wijze werden vele personen in staat gesteld het contact, dat in het voorafgaande jaar was gelegd, te vernieuwen en zich te verdiepen in het Duitse probleem. Voordat deze kampen begonnen werd in Oosterbeek een voorbereidingskamp gehouden, waar alle niet-Duitse deelnemers werden ingeleid in de problemen en toestanden waarmee zij in Duitsland in aanraking zouden komen. De mogelijkheid om naar Duitsland te gaan werd verruimd, zodat vele Nederlanders konden deelnemen aan de zomercursussen welke in verschillende universiteitssteden aldaar werden georganiseerd. Een aantal studenten volgde ook elders in het buitenland universitaire cursussen, speciaal gedurende de zomermaanden. Omgekeerd werden buitenlanders door bemiddeling van het secretariaat in de gelegenheid gesteld enige tijd in Nederland te studeren.

Op verzoek van het Canadese comité organiseerde het Nederlandse comité een Canadian Seminar in het kasteel Bouvigne bij Breda. Hieraan werd door 130 studenten van alle nationaliteiten deelgenomen. Voor het seminar van de Harvard Council te Salzburg en het Mid West Seminar te Haslev in Denemarken selecteerde het Nederlands comité de kandidaten.

In samenwerking met het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen werd een brochure voorbereid over de universiteiten en hogescholen in Nederland; deze is in de Engelse en Franse taal verschenen ter voorlichting van studerenden en belangstellenden in het buitenland.

De internationale publicatie „University” werd wederom in Genève gedrukt. Hierin worden gepubliceerd nieuwsberichten uit alle landen, wetenschappelijke artikelen, korte rapporten en verslagen betreffende de universitaire toestanden in verschillende gebieden.

Het Nederlands comité maakte een begin met de uitgave van een tweemaandelijks Mededelingenblad, dat aan de „friends” wordt toegezonden.

Aangezien duidelijk gebleken is dat het werk van de International Student Service en de service, die door haar geheel vrijwillig en belangeloos geboden wordt, in de toekomst niet mogelijk zullen zijn wanneer zij niet kan rekenen op de

bijdragen van een groot aantal „friends”, heeft het Nederlands comité aan het begin van het nieuwe cursusjaar een grootscheepse „friends”-werving op touw gezet. Daar het secretariaat van het Nederlands comité te Leiden gevestigd is (Rapunburg 34), werden practisch alle plaatselijke activiteiten door dit secretariaat uitgevoerd.

Nederlands bureau voor buitenlandse studenten-betrekkingen

In September 1948 werd besloten een deel der werkzaamheden te delegeren aan andere universiteiten om overbelasting van het in Leiden gevestigde algemeen secretariaat te voorkomen. Vooral met het oog op het lustrumjaar 1950 was dit van het grootste belang.

Het contact met Amerika werd dit jaar versterkt. Tot dit doel werd in Februari 1949 te Leiden een internationale reisconferentie gehouden met vertegenwoordigers van Finland, Zweden, Noorwegen, Denemarken, Engeland, Frankrijk, Italië en Zwitserland. Dit jaar heeft een vertegenwoordigster van de United States National Student Association bij het bureau gewerkt om de onderlinge samenwerking te bevorderen.

Op 30 Juni 1949 verliet het s.s. „Volendam”, dat speciaal voor dit doel door het directoraat-generaal van de scheepvaart beschikbaar was gesteld, Quebec met 1.500 Amerikaanse en Canadese studenten aan boord. Aan boord werd door het N.B.B.S. een uitgebreid oriëntatie- en recreatie-programma verzorgd, dat in overleg met het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en de Holland Amerika Lijn was voorbereid. Twee maanden later, op 31 Augustus, keerden de studenten vanuit Rotterdam met de „Volendam” weer naar de Verenigde Staten terug, nadat ongeveer 500 van hen gedurende kortere of langere tijd aan de N.B.B.S.-projecten hadden deelgenomen. Deze N.B.B.S.-tours vormden meestal een onderdeel van Europese tochten die door de samenwerkende studenten-reisorganisaties in verschillende landen werden georganiseerd. Helaas zijn de voorwaarden voor de werkkampen dit jaar, door de intrekking van het in vorige jaren aan het bureau verleende overheids subsidie, veel ongunstiger geworden. Reeds viel, ten gevolge daarvan, een sterke achteruitgang van het aantal deelnemers te constateren. Het buitenland kan hierdoor namelijk Nederland werkkampen aanbieden op veel gunstiger condities dan wij aan het buitenland moeten stellen.

Op vele plaatsen in Nederland werden internationale vakantiecampen georganiseerd. Dit gebeurt thans ook met Pasen, daar de bloeiende bollenvelden een grote aantrekkingskracht op buitenlanders blijven uitoefenen.

In Augustus 1949 vertoefden 100 Amerikaanse studenten gedurende twee weken in Leiden; hun verblijf aldaar was een onderdeel van hun Marshall-studytour. Na afloop van deze veertien dagen — waarvan de ochtenduren gebruikt werden voor colleges door Amerikaanse en Nederlandse hoogleraren, terwijl des middags steeds excursies gemaakt werden — moesten zij examen doen. Hun laatste week in Europa kregen zij dan eindelijk eens volledig vakantie. Deze brachten zij voor het grootste deel in Nederland door. Dank zij de gastvrijheid van de Leidse burgerij was het mogelijk deze gehele groep in Leiden onder te brengen.

Door intensieve samenwerking met de zusterorganisaties in heel Europa konden zeer vele Nederlandse studenten weer het buitenland bezoeken; zo konden o.m. 60 studenten naar de Verenigde Staten gaan, dank zij goedkope passages, studiebeurzen en vacantietours.

Een voor de Nederlandse studenten belangrijke bezuiniging werd verkregen bij de Maatschappij Zeeland; voortaan wordt namelijk aan iedere student door bemiddeling van het bureau een reductie van 30 % toegestaan op de kosten van bootreis naar Engeland. Met het verkrijgen van gunstige reis-faciliteiten voor de Nederlandse studenten zal het bureau zich in de komende jaren meer en meer moeten bezighouden.

World Student Relief

Het Nederlands comité voor World Student Relief heeft in het verslagjaar als voornaamste project de hulpverlening aan het hoger onderwijs in *Indonesië* ter hand genomen. Naar aanleiding van een rapport, door de heer B. A. Knoppers over een zesweekse oriëntatie-reis door *Indonesië* uitgebracht, werden tot dit doel verzonden: jaarboeken en gidsen van alle Nederlandse universiteiten en hogescholen, studentenbladen, algemeen culturele bladen en verder 5 bibliotheekjes (samen 3000 boeken) van algemeen vormende aard.

Vorbereidingen werden getroffen tot het zenden van sportmateriaal en huishoudelijke artikelen teneinde het studentenleven in *Indonesië* zoveel mogelijk te stimuleren. Ter bevordering van het contact tussen de studenten in Nederland en die in *Indonesië* organiseert het Nederlands comité in samenwerking met de zender P.C.J. 14-daagse radio-uitzendingen over het Nederlandse universiteits- en studentenleven.

Met een beroep op de medewerking van de colleges van curatoren der verschillende universiteiten en hogescholen wordt getracht een meer regelmatige uitwisseling van wetenschappelijke publicaties te verkrijgen tussen de universiteiten en instituten in Nederland en de zusterinstellingen in *Indonesië*.

Naast dit zo belangrijke werk voor *Indonesië* heeft het comité zijn belangstelling behouden voor het D.P.-probleem ¹⁾ en heeft het actief deelgenomen aan het uitwerken van resettlement-plannen voor deze studenten. In dit verband is door het Nederlands comité een rapport gepubliceerd over de toestand waarin de D.P.-studenten verkeren. Door de secretariaatsafdeling D.P.-studenten buitenland, welke te Utrecht is gevestigd, werd getracht door inzameling van kleding en voedsel in de bestaande, grote behoefte enigermate te voorzien. In totaal werd ongeveer 25 ton kleding en voedsel naar deze studenten in Duitsland verzonden. Einde 1948 werd een grote hoeveelheid goederen naar Polen verzonden, waaronder boeken, stencils, verven, medische instrumenten en vitamines.

De geldinzameling ter verkrijging van de benodigde fondsen blijft een voortdurende zorg. De secretariaatsafdeling Incidentele acties organiseerde de landelijke geldinzamelingen en assisteerde de plaatselijke comité's bij hun activiteiten. De secretariaatsafdeling Bedrijfsactie tracht in het bedrijfsleven de voor studentenhulp benodigde gelden te verkrijgen.

¹⁾ D.P. = Displaced persons.

Universitair asylfonds, Leids comité

Toen in Juli/Augustus 1948 het Leids comité van het Universitair asylfonds werd gesticht, stond het voor een geheel nieuwe taak. De eerste maanden was het daarom een voorzichtig zoeken naar de juiste vorm.

Half September 1948 ontving het de eerste studenten, nl. 8 Tsjechen van de meest uiteenlopende studierichtingen, welke groep later nog met 3 werd vermeerderd. Al deze studenten traden toe tot het Leidse studentencorps, de Vereniging van vrouwelijke studenten te Leiden en de diverse confessionele verenigingen.

Eind September begon het Leids Universiteitsblad een actie tot het werven van contribuanten voor het asylfonds. Daar deze actie, die via het landelijk comité te Utrecht liep, niet slaagde, werd besloten de financiën van het Leids comité onafhankelijk te maken van die van het landelijk comité. Ook een in December op de colleges gevoerde actie mocht niet die resultaten opleveren welke er van verwacht werden. Daarom werd door de Leidse studenten-contactcommissie aan het Leidse studentencorps, de Vereniging van vrouwelijke studenten te Leiden en de confessionele verenigingen het voorstel gedaan tot het bij schrijven van een vrijwillige bijdrage à f 0,50 per maand per hoofd op de corps- resp. verenigingsrekening, welk voorstel met algemene stemmen werd aanvaard.

In Mei 1949 stelde het comité ook hen die van geen enkele studentenvereniging lid zijn, in de gelegenheid hun geregelde bijdrage voor het asylfonds te storten. Via het „Mededelingenblad” der Civitas Academica Lugduno Batava werden in Januari de oud-alumni bereikt.

UNIVERSITAIRE INSTELLINGEN

Bibliotheek

Twee factoren hebben grotendeels de aard en de aanzienlijke toeneming van de verschillende werkzaamheden in het studiejaar 1948/49 bepaald.

De eerste factor hield nauw verband met de dringende noodzaak om de vele nadelige gevolgen van de oorlog en de na-oorlogse omstandigheden zo spoedig mogelijk te herstellen. Dit herstel bracht met zich mede dat in de eerste plaats tal van tijdens de oorlog in de niet-bezette landen verschenen boekwerken en tijdschriften moesten worden opgespoord en aangevuld en dat nieuwe boeken en tijdschriften moesten worden aangeschaft, hetgeen een heroriëntatie op verschillende gebieden noodzakelijk maakte. Op deze wijze vercieten aankoop en aanschaf nauwkeuriger zorg dan in vorige jaren en werd het in het vorige cursusjaar ingevoerde systeem nog consequenter doorgevoerd. Volgens dit systeem stellen de verschillende wetenschappelijke assistenten zich zo nauwkeurig mogelijk door inzage van catalogi, prospectussen en tijdschriften op de hoogte van de nieuwe litteratuur voorzover het de hun toegewezen gebieden betreft. Vele elders verschenen vervolgwerken werden aangeschaft en op tientallen nieuwe tijdschriften werden abonnementen genomen.

Een tweede factor die de werkzaamheden deed toenemen, vloeide voort uit het feit dat steeds meer een beroep op bibliotheken, inzonderheid de universiteitsbibliotheek, wordt gedaan door steeds groter wordende groepen van studerende, die bovendien veelal niet in staat zijn om dure boeken en tijdschriften aan te schaffen.

Het totaal aantal nieuwe aanschaffingen en verworven delen was het hoogste dat tot nu toe werd bereikt: bijna 14 000 (waaronder 1 667 geschenken).

Het aantal vervaardigde of afgeleverde fotocopieën en microfilms vervijfvoudigde in vier jaar tijds. De veel grotere aankoop en duurdere aanschaf konden slechts gedeeltelijk geschieden uit een verhoging van het materiele credit. Daarnaast moest de stijging van het totaal der uitgaven (met meer dan 50 % sinds het jaar 1946/47) op andere wijze worden opgevangen. Vooreerst werden alle beschikbare fondsen en legaten voor aankoop benut, hetgeen tot nu toe veelal niet het geval is geweest. Verder werd een

aanmerkelijke bezuiniging verkregen doordat een zeer groot aantal boekwerken rechtstreeks uit het buitenland werd betrokken, waarbij de vreemde valuta's tegen een lagere koers werden berekend dan bij de Nederlandse boekhandel. Voorts werd het ruilverkeer met verschillende buitenlandse en wetenschappelijke instellingen hersteld en zelfs in niet onbelangrijke mate uitgebreid; zodoende kon door ruilverkeer worden verkregen wat vroeger vaak aangekocht moest worden. Deze uitbreiding van het ruilverkeer werd mede mogelijk gemaakt doordat het aantal ruilxemplaren van elk te verschijnen proefschrift dat aan de bibliotheek ter beschikking wordt gesteld, werd verhoogd van 50 tot 90 stuks. Een meer doelmatige verdeling bij het ruilverkeer is in voorbereiding.

Bovendien konden door schenkingen in geld en boeken de posten van het materieel crediet worden verlicht. Door grote achterstand bij het bindwerk moest het hiervoor te besteden bedrag meer dan verdubbeld worden.

De toeneming van de werkzaamheden kon grotendeels worden opgevangen door een kleine uitbreiding van personeel. Daarnaast waren maatregelen van reorganisatorische aard nodig om de verschillende werkzaamheden te doen verrichten. In enkele gevallen moest daartoe naar verandering of verbetering van de werkmethode en naar groter efficiency worden gestreefd, welke echter nog niet in alle opzichten is bereikt.

Verskillende andere maatregelen zouden nog op korte termijn worden getroffen.

Bijzondere aandacht vereiste de bemoeienis met de aan de 33 verschillende klinieken, laboratoria en instituten verbonden instituuksbibliotheken, temeer omdat in het verleden de banden tussen deze en de universiteitsbibliotheek waren verslapt, ongeacht de bepalingen van het Reglement op het beheer en gebruik van de verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs aan de Rijksuniversiteiten van 1935. Het is nodig gebleken, dat juist aan de bepalingen van dit reglement nauwgezet de hand wordt gehouden; zo is allereerst bij de aankoop en verwerving van boeken en tijdschriften voor verschillende instituuksbibliotheken, meer dan tot nu toe het geval is geweest, regelmatig coördinerend opgetreden. Dit was des te meer noodzakelijk, omdat bij de steeds stijgende behoeften en de hogere boekenprijzen zo efficiënt mogelijk moest worden aangeschaft en voorkomen moest worden, dat het aangeschafte materiaal onnodig in twee- of veelvoud zou worden aangekocht. Dit vereiste een dagelijks telefonisch en/of schriftelijk contact met de verschillende instituuksdirecteuren en het is verheugend, dat de betrokkenen een open oog bleken te hebben voor het algemene universitaire belang en niet particularistisch het instituuksbelang op de voorgrond stelden. Mede in dit verband werd naar centralisatie gestreefd, zoals bij de inrichting van de nieuwe centrale medische bibliotheek, die op 16 Juni 1949 geopend werd.

Alle aanwinsten der instituuksbibliotheken werden regelmatig gecatalogiseerd, terwijl de achterstanden zijn ingehaald. De uitdijning van het aanwezige materiaal naar elders geschiedde op de gewone wijze op de universiteitsbibliotheek.

Om te voorkomen dat onnodig instituten werden ingericht voor die vakken welke niet direct een afzonderlijk instituut behoeven, werd reeds in het vorige jaar een begin gemaakt met de inrichting van nieuwe studiezalen.

Met de reeds in het cursusjaar 1947/48 begonnen rondleidingen voor eerstejaars-studenten werd ook in het verslagjaar voortgegaan.

Bij gelegenheid van het bezoek van de leden van de Kring Den Haag en Omstreken van de Nederlandse vereniging van bibliotheecarissen werd een aantal mooie, geïllustreerde handschriften en boekwerken tentoongesteld en werd door de bibliotheek een rondleiding gehouden. Daar de vroegere tentoonstellingszaal thans tot historische studiezaal is ingericht, konden geen tentoonstellingen meer worden gehouden, doch werd wel medewerking verleend aan verschillende tentoonstellingen elders.

Op het einde van het verslagjaar werd een begin gemaakt met de voorbereidende werkzaamheden voor het nieuwe boekenmagazijn. Door een ingrijpen van het gemeentebestuur van Leiden werd het volume van het nieuwe gebouw gehalveerd met het oog op het belendende Jean Pesijnhofje. Het is ten zeerste te betreuren, dat tot een dergelijke drastische ruimtevermindering moest worden overgegaan, daar van de thans nog voor de bibliotheek beschikbare grondoppervlakte een zo zuinig mogelijk gebruik moet worden gemaakt bij de verdere bouwplannen en de thans door nieuwbouw te verkrijgen ruimte binnen een vijftal jaren tijds geheel gevuld zal zijn, aangezien alleen reeds op de zolders van het Rijksmuseum van volkenkunde minstens 50 000 boeken zijn opgeborgen. In verband hiermede is het noodzakelijk om eerder dan aanvankelijk in de bedoeling lag plannen te ontwerpen voor een verdere uitbreiding.

In totaal werden in het verslagjaar 32 808 werken uitgeleend (vorig jaar 31 607).

Er werden 2 057 fotocopies afgeleverd (vorig jaar 2 890) en 3 479 microfilms (vorig jaar 2 606).

Van het leesapparaat werd wederom veelvuldig gebruik gemaakt.

De inrichting van de *theologische studiezaal* kwam geheel gerced. Hierdoor kwam er meer ruimte voor het overbergen van boeken alsmede een groter aantal plaatsen beschikbaar, hetgeen zeker nodig was, daar deze studiezaal dagelijks vrijwel geheel bezet is.

Er werden ongeveer 75 nieuwe boeken op deze studiezaal geplaatst, terwijl het aantal tijdschriften een geringe uitbreiding onderging.

De aan deze studiezaal verbonden conservator werd belast met de herziening van de systematische catalogus, afdeling theologie, welke taak het grootste gedeelte van de beschikbare tijd in beslag nam.

Het aantal bezoekers van de *juridische studiezaal* verschilde niet veel van dat van het vorige jaar. Ook deze studiezaal is dagelijks nagenoeg geheel bezet. De belangstelling voor alles wat Indonesië betreft was dit jaar bijzonder groot. Zeer veel inlichtingen hieromtrent werden verstrekt.

De hernieuwde activiteit van de Duitse en Oostenrijkse wetenschap maakte het noodzakelijk een aantal nieuwe boeken en tijdschriften uit deze landen aan te schaffen, zodat het aantal in deze studiezaal aanwezige tijdschriften thans tot ruim 140 is gestegen.

De Engelse afdeling in de *studiezaal moderne letteren* werd evenals de Franse afdeling aanzienlijk uitgebreid.

Aan het einde van het vorige cursusjaar werd begonnen met de inrichting van een *historische studiezaal*, waaraan reeds lang behoefte bestond, mede omdat in de studiezaal der moderne letteren niet voldoende plaats beschikbaar was voor de verschillende historische werken.

De grondslag van het bezit van de nieuwe historische studiezaal werd gevormd door de boeken en tijdschriften van de studiezaal moderne letteren alsmede door een groot gedeelte van de afdeling rechtsgechiedenis uit de juridische studiezaal. Dit alles werd aangevuld met een aantal boeken uit de boekendepôts der bibliotheek, terwijl bovendien verschillende nieuwe werken werden gekocht, hoofdzakelijk duplicaten van reeds in de bibliotheek aanwezige boeken. Een belangrijke aanvulling kreeg de verzameling voortv. door een in hoofdzaak volledig exemplaar van de werken van het Utrechts Historisch Genootschap en een compleet exemplaar der Rijksgeschiedkundige Publicatiën, hetwelk aan het Bureau der Rijksgeschiedkundige Publicatiën ten geschenke was gevraagd. De boeken werden systematisch gerangschikt.

Medio October kon de zaal voor het publiek worden geopend.

Het aantal boeken bedraagt ongeveer 2 700, het aantal tijdschriften 40.

Een grote collectie overdrukken betreffende de middeleeuwse geschiedenis, aangekocht uit de nalatenschap van Prof. O. Oppermann, werd systematisch geordend; de catalogus van deze overdrukken bevindt zich in de studiezaal.

Een afzonderlijke verzameling boeken betreffende de Amerikaanse geschiedenis, grotendeels toebehorend aan de Harvard Leiden Stichting, werd voor de duur van dit studiejaar in de zaal opgesteld, in overleg met en ten behoeve van Prof. A. M. Schlesinger, gasthoogleraar namens genoemde stichting tijdens het cursusjaar 1948/49.

Door de hoogleraren Locher en Fischer werden in de historische studiezaal privatissima gegeven, in totaal drie uur per week.

De werkzaamheden aan de alfabetische catalogus hadden normaal voortgang.

De achterstand in de *tiedruk* is thans vrijwel geheel ingelopen en op grond daarvan mag in het komende jaar een aanmerkelijke versnelling van het tempo in de bewerking van de catalogus worden verwacht. Na een jarenlange onderbreking is het contact met het museum van natuurlijke historie weer hersteld; de nieuwe aanwinsten van deze instelling worden nu weer regelmatig in de catalogus van de bibliotheek opgenomen. De achterstand, die het vorige jaar nog bestond in het beschrijven van de nieuwe aanwinsten van de twee andere Rijksmusea, is in de loop van het verslagjaar geheel ingehaald. Teneinde de publicaties van de United Nations Organisation, die voor opnemings in de gedrukte catalogus slechts zeer gedeeltelijk in aanmerking komen, toch voor het publiek toegankelijk te maken, werd een bevredigende oplossing gevonden: een afzonderlijk in het uitleenbureau te madplegen getypte catalogus, bestaande uit een alfabetisch en een systematisch gedeelte, werd daartoe opgezet.

De bewerking van de systematische catalogus ging op de oude voet verder. De zozeer nodige reorganisatie van verschillende rubrieken moest wederom blijven wachten. Een aantal incidentele en kleine verbeteringen kon niettemin tot stand worden gebracht.

Direct of indirect verstrekte de afdeling verschillende bibliografische en andere inlichtingen aan het publiek. In dank voor verleende hulp schonk een Engelse bibliophil een uitgaafje van de, vroeger aan Karel I toegeschreven, *Εἰσὼν Βασιλῆα* aan de bibliotheek.

Van de vele belangrijke werken, die de afdeling drukwerken ter beschrijving en classificering ontving, mogen vermeld worden:

- J. Magdalius, *Passio magistratis, Coloniae 1505*;
 Theodoretus ep. Cyrensis, *De evangelicae veritatis... cognitione* II XII, Antwerpiae 1540;
 Maximus Tyrius, *Sermones sive disputationes* XLI, Parisiis 1557;
 M. Manilius, *Astronomicum a Jos. Scaligero repurgatum*, Lugd. Bat. 1599 (met opdracht van Scaliger);
 D. Vz. Coornhert, *Werken*, Gouda 1612;
 Das Schwarze Gebetbuch des Herzogs Galeazzo Maria Sforza, Wien 1930 (facsimile-uitgave);
 A. Schnitzler, *Gesammelte Werke*, Berlin 1922;
 Les nouvelles. *Corpus juris belgici. Droit civil. Droit commercial. Procédure pénal* (lopend);
 E. Ranan, *Oeuvres complètes* (lopend);
 Procès des grands criminels de guerre devant le tribunal militaire international (lopend);
 Karl Marx/Friedr. Engels, *Historisch-kritische Gesamtausgabe. Abt. I und III* (alles wat verschenen is);
 Traditio. *Studies in ancient and medieval history, thought and religion* (lopend);
 Corpus général des philosophes français (lopend);
 G. A. Reisner, *A history of the Giza necropolis* (lopend);
 Amerikaanse belletrie (verzameling Harvard Leyden Foundation);
 Een aantal Japanse werken, tezamen ongeveer 175 delen;
 Verzameling overdrukken op het gebied van de middeleeuwse geschiedenis, bijeengebracht door Prof. Oppermann.

Afdeling Europese handschriften. Door Dr. K. A. de Meyier werd thans deel VI van de catalogus der Europese handschriften, *Codices Vossiani graeci*, voltooid. Deze heeft hieraan lange tijd met grote zorg en nauwkeurigheid gewerkt.

Het werk aan de bibliographische kartotheek betreffende handschriftenkunde, miniaturen, middeleeuwse en moderne handschriftencatalogi enz., werd geregeld voortgezet.

Deze afdeling werd door 135 personen bezocht; hieronder waren 31 buitenlanders, terwijl 13 bezoekers herhaaldelijk terugkwamen.

De *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta* werd in het verslagjaar bezocht door 23 personen, waarvan 8 uit het buitenland.

De belangstelling voor de *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta* blijkt wederom toegenomen te zijn doech de onvoldoende personeelsbezetting is oorzaak dat het apparaat snel veroudert, en hetgeen in de afgelopen tien jaren moeizaam is opgebouwd zal op deze wijze niet meer aan zijn doel kunnen beantwoorden.

De conservator Dr. G. I. Liefinck, woonde de zittingen bij van het Belgisch-Nederlands universitair centrum voor Neerlandistiek, bezocht voor het onderzoek van Nederlandse handschriften bibliotheken te Brussel, Brugge en Doornik, en hield een voordracht voor de vereniging „Oud-Utrecht” te Utrecht over de herkomst van bisschop Bernold (1027—1054).

Vermeld mogen worden de volgende publicaties:

Beatrijs. Eerste integrale reproductie van het handschrift... Een beschrijving van de codex door Dr. G. I. Liefinck. Antwerpen 1948, p. 25—36.

Dr. G. I. Liefinck, *Het Evangeliarium van Edmond* — Huldeboek P. Dr. Bonaventura Kruitwagen (Den Haag 1949), blz. 261—275.

Dr. K. A. de Meyier, *Les armoiries et l'histoire d'un Ciceron de Leyde. Scriptorium II* (1948), p. 121—122.

Dr. K. A. de Meyier, *Un manuscrit grec de la bibliothèque d'Antoine Perrenot de Granvelle à la Bibliothèque Universitaire de Leyde. Scriptorium II* (1948), p. 290—291.

Dr. K. A. de Meyier, *Un aesclepiodote de Leyde copié par Pierre Rezander. Scriptorium III* (1949), p. 135. Door aankoop werd verkregen het belangrijke 12-eeuwse Italiaanse handschrift met twee bijbelboeken, *Proverbia* en *Ecclesiastes*, compleet op enige regels na en in uitstekende staat (B.P.L. 2508).

Voor de zo belangrijke Huygens-collectie is een uniek handschrift van de door Constantijn Huygens Sr. gemaakte Latijnse grammatica, afgeschreven door de schoolmeester van zijn kinderen, H. Bruno, een mooie aanwinst, eveneens door aankoop verworven (Hug. 49).

Van de gemeente Doesburg werd door bemiddeling van de Rijksarchivaris in Gelderland een fragment van het Oude Testament uit de 10e eeuw in permanent bruikleen verkregen, een blad prachtige calligraphie, gevonden om oude rekeningen.

Op de veiling van brieven en andere manuscripten bij Van Huffelt op 25 April 1949 werd een groot aantal brieven, voornamelijk gedresseerd aan de taalkundige A. de Jager, aangekocht.

Voorts zijn enige papieren van H. C. Henninius (1636—1695) en enige dictaten van Leidse hoogleraren te vermelden.

Overigens werden geen geschenken van betkenis ontvangen.

Voor de verzameling facsimile-uitgaven en catalogi werd de zeer kostbare en zeldzame Catalogue of the Durham Cathedral manuscripts to the end of the XIIIth century van R.A.B. Mynors (Oxford 1939) en voorts de facsimile-uitgave van het Evangelium van Johannes van Troppau uit de Nationalbibliotheek te Wenen (ed. E. Trenkler, Wien 1948) aangekocht. Vermelding verdienen voorts enige catalogi van Spaanse en Hongaarse bibliotheken.

Afdeling Oosterse handschriften en boeken. De collectie *Oosterse handschriften* werd uitgebreid met een elftal nummers, waarvan drie (een oud Koptisch-Arabisch glossarium, en een tweetal Arabische handschriften uit de Maghrib) door aankoop werden verworven. De overige werden ten geschenke ontvangen o.a. van het Instituut voor taal- en cultuuronderzoek van de Universiteit van Indonesië. Namens genoemde universiteit bood ook Prof. C. Hooykaas te Batavia de bibliotheek 555 afschriften van Balinese handschriften van de Kirya Liefriek—Van der Tuuk aan als begin van een uitwisseling van handschrift-copieën.

De catalogisering der Maleise handschriften werd door Prof. Van Ronkel voltooid, terwijl de beschrijving van de Atjehse handschriften ter hand werd genomen door Dr. P. Voorhoeve, zulks in opdracht van het Instituut voor taal- en cultuuronderzoek, van welk werk de bibliotheek uiteraard medeprofitteert. De uitbreiding der *boekverzameling* ging regelmatig door. Bijzondere vermelding verdient hierbij de ontvangst van bijna 300 Turkse boeken en tijdschriften, alle moderne wetenschappelijke werken, voor het merendeel universitaire uitgaven, geschenken door de Turkse universiteiten en voor een deel door bemiddeling van de bibliotheek van het Vredespaleis te 's-Gravenhage ontvangen.

Dr. H. H. Dingemans, Nederlands gezant te Djeddah, verklaarde bij een bezoek zijn best te zullen doen om de boekerij van de legatie aldaar bij de komende opheffing naar Leiden te doen overbrengen. Tevens bood hij aan, nog zoveel mogelijk boeken te kopen in de Arabische landen, die dan t.z.t. aan de bibliotheek geschonken zullen worden.

Een vrij belangrijk gedeelte van het budget moest besteed worden aan bindwerk ter voorkoming van verval van het huidige bezit.

Het aantal bezoekers van de Oosterse afdeling, onder wie vele buitenlanders, overschreed dit jaar de duizend.

De werkzaamheden bestonden voornamelijk in het geven van inlichtingen betreffende handschriften, de titelbeschrijving der nieuwe gedrukte werken en de zorg voor de systematische catalogus, alsmede in de verzorging van de studiezaal, het verstrekken van inlichtingen enz. Aan werkzaamheden van meer permanent karakter kon bij de huidige onvoldoende personeelsbezetting niet worden gedacht.

Na verschillende besprekingen met de medische faculteit werd op 14 Mei 1949 begonnen met de voorbereidende werkzaamheden voor de *centrale medische bibliotheek*. Daartoe werden allereerst ongeveer 1200 medische en aanverwante tijdschriften, verdeeld over 23 instituuksbibliotheken, gecatalogiseerd. Op 16 Juni 1949 werd de medische bibliotheek officieel geopend.

Ten behoeve van de bezoekers werd een catalogus ingericht van alle medische tijdschriften die zich te Leiden bevinden, evenals een kaartstelsel met alle nieuwe aanwinsten.

Voor het personeel van het Academisch ziekenhuis werd de uitleening van alle medische boeken en tijdschriften in de nieuw ingerichte medische bibliotheek gecentraliseerd. Een begin is verder gemaakt met het voorbereiden van een alfabetische, een systematische en een standcatalogus van de in de medische bibliotheek aanwezige werken.

War de uitleening betreft werd van deze nieuwe instelling reeds spoedig een druk gebruik gemaakt. Zoals reeds werd vermeld bedroeg het totale aantal aanwinsten van de bibliotheek dit jaar bijna 14 000 delen, waaronder 1 667 geschenken. Bij de laatste bevond zich o.a. een belangrijke zending, verkregen door bemiddeling van Prof. Dr. Anton de Haas en Mr. David Davies van Claremont Colleges Library, Claremont, California.

Van diverse buitenlandse universiteiten werden 1 779 dissertaties ontvangen.

Academisch ziekenhuis

Ondanks de prijsstijgingen werden de mogelijkheden tot een betere exploitatie van het ziekenhuis vermind. Dank zij het feit dat de gevolgen der devaluatie zich pas in het laatste kwartaal van 1949 deden gevoelen, konden dit jaar de uitgaven binnen de geraamde begrotingen worden gehouden.

Gedurende het verslagjaar werd gestadig gewerkt aan de plannen tot afbouw van Gebouw X, waarvoor op 13 Juni 1949 het eerste crediet werd verstrekt. Op 22 October 1949 werd een viertal paviljoens in gebruik genomen ten behoeve van de afdeling reumatologie en fysische therapie, welke paviljoens door de stichting Leidse reumatologische kliniek zullen worden geëxploiteerd.

Het verkrijgen van de benodigde geneesmiddelen en chemicaliën voor de apotheek leverde dit jaar geen moeilijkheden meer op met uitzondering van uranylacetaat, waaraan over heel de wereld een tekort bestaat.

In de loop van het jaar werden zgn. plasmaflessen in gebruik genomen voor het verpakken van infusievloeistoffen. De inrichting van de ruimte voor steriel werk voldoet niet meer aan redelijk te stellen eisen. Plannen om hierin verbetering te brengen zijn in voorbereiding.

In het vorige verslag werden reeds mededelingen gedaan omtrent het gebruik van para-aminosalicylzuur, een der belangrijkste nieuwe geneesmiddelen, hetwelk in 1948 voor het eerst werd toegepast. Van dit product werd in 1949 160 kg in de apotheek verwerkt tegen 11,5 kg in 1948; de prijs van dit artikel daalde in het verslagjaar van f 214,— tot f 175,— per kg. In het laboratorium der apotheek werd een onderzoek ingesteld naar de eigenschappen van deze verbinding in verband met de verwerking in de receptuur. De hierbij verkregen uitkomsten werden gedeeltelijk in de vakbladen gepubliceerd. In Januari werd een tablettermachine in gebruik genomen. Wordt deze oorspronkelijk aangeschaft met de bedoeling stoffen te comprimeren die niet in tabletvorm verkrijgbaar waren, reeds spoedig werd uit economische overwegingen begonnen met het slaan van tabletten die voorheen uit de handel werden betrokken. In totaal werden 700 000 tabletten in eigen beheer gefabriceerd.

Aureomycine en chloromycetine deden hun intrede in de therapie en het laat zich aanzien dat het gebruik van deze antibiotica in de toekomst sterk zal stijgen. Streptomycine werd grotendeels verdrongen door het dihydrostreptomycine, terwijl tevens het depôt-preparaat procainepenicilline in de handel kwam, dat met enthousiasme werd toegepast.

De afgifte van antibiotica was als volgt verdeeld:

penicilline 30 696 miljoen E (eenheden), waarvan aan procainepenicilline	4 358 miljoen E;
streptomycine en dihydrostreptomycine	10 369 gram;
aureomycine	86,5 gram;
chloromycetine	314 gram.

Het examen ter verkrijging van de aantekening voor kraamverpleging werd dit jaar vier maal afgenomen; van de 34 candidaten slaagden er 32.

Het diploma A voor ziekenverpleging werd, na met gunstig gevolg afgelegd examen, uitgereikt aan 51 verpleegsters.

Voor het overgangsexamen van het eerste naar het tweede leerjaar slaagden 63 candidaten; voor dat van het tweede naar het derde leerjaar 70; 4 candidaten moesten worden afgewezen.

De benodigde onderhoudswerken werden dit jaar nog in beperkte mate uitgevoerd.

Rijksherbarium

De credieten over 1949 bleven gelijk aan die voor 1948, nl. f 9 000,— materieel crediet en f 600,— voor systematische plantkunde. In het vorige jaarverslag werd er op gewezen dat deze bedragen, met name het eerstgenoemde, volstrekt ontoereikend zijn voor een doelmatig beheer. Niettemin drong het college van curatoren aan op de uiterste zuinigheid, mede met het oog op het kwéken van „goodwill” bij het Departement t.a.v. een eventuele credietverhoging. De benodigde materialen kunnen niet worden aangeschaft. Dit is te betreuren, mede omdat het Rijksherbarium in de jaren na de oorlog met belangrijke en kostbare collecties is verrijkt. Het zou uiteraard niet verantwoord zijn geweest deze collecties op grond van gebrek aan ruimte of aan personeel — die zich beide steeds nijpender doen gevoelen — niet te aanvaarden, maar evenmin is het verantwoord ze lange jaren onverzorgd, onvoldoende beschermd tegen invloeden van klimaat en insectenfraat en onbruikbaar voor het onderzoek te laten liggen.

Gelukkig werd door de vindingrijkheid van curatoren een middel gevonden om het materieel crediet voor 1949 althans met f 1 400,— te verhogen. Een tweede lichtpunt is de beslissing dat ten behoeve van publicaties buiten het materieel crediet om voorstellen mogen worden gedaan.

Het Rijksherbarium werd dit jaar bezocht door 234 personen (v. j. 224), honoraire medewerkers en werkende studenten niet medegerekend.

Besteld en ontvangen werd een nieuwe Leitz binoculaire praeparatormicroscop.

Op verzoek van de Regering werd een gedetailleerde — maar, voorzover de collecties betreft, een uiteraad geheel fictieve — waardeschatting van de inventaris opgemaakt, waarbij men kwam tot een totaal van ruim 2,1 miljoen gulden (collecties bijna 1,5 miljoen, boekerie 0,53 miljoen).

Het gewijzigde contract met de Koninklijke Nederlandse botanische vereniging was nog steeds bij het Departement in behandeling.

De directeur, Dr. H. J. Lam, vertoefde van 8 Januari tot 30 Maart 1949 buitenslands voor een bezoek als afgevaardigde van de Regering en van het Indisch instituut aan het 7th Pacific Science Congress in Nieuw-Zeeland. Hier en elders, op de uit- en thuisreis, werd veel plantenmateriaal verzameld.

Een artikel van de conservator Dr. S. J. van Oostroom over het geslacht *Argyrea* op de Philippijnen werd afgesloten en gevolgd door een revisie van hetzelfde geslacht voor het Maleise Schiereiland. Tevens werd een begin gemaakt met de bewerking der *Convolvulaceae* voor de Flora Malesiana. Bewerkt werd daarvoor, in aansluiting op een reeks eerder verschenen publicaties, materiaal van deze familie van een aantal buitenlandse herbaria (o.a. Parijs, Kopenhagen, Lissabon, Brussel, Missouri Botanical Garden, Mauritius). Ook de door Dr. A. C. Smith op Fiji verzamelde *Convolvulaceae* werden gedetermineerd. De voorbereidende werkzaamheden aan de Indische Leguminosae werden, voorzover de tijd zulks toeliet, voortgezet.

Van de Beknopte Schoolflora voor Nederland werd de 7e druk persklaar gemaakt.

Ter gelegenheid van de dies-viering op 8 Februari 1949 hield Dr. van Oostroom voor Leidse cives een voordracht over „Onderzoek en collecties in het Rijksherbarium”.

Op voorstel van de afdeling Natuurkunde van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen werd Dr. van Oostroom door het Buitenzorg-Fonds aangewezen voor uitzending naar het botanisch station te Buitenzorg.

Onder leiding van de conservator Dr. Josephine Th. Koster werden *Compositae* uit de Maleise Archipel in het bezit van de herbaria te Parijs, Brussel, Genève en Manila gedetermineerd, alsmede een aantal *Compositae* uit Borneo en Nieuw-Guinea van het Arnold Arboretum. Binnengekomen collecties *Compositae* uit Siam, Celebes, Batavia en P. Purmerend werden op naam gebracht. Het herbariummateriaal van *Spilanthes* werd gerevideerd met behulp van de monografie over dat geslacht van A. H. Moore. Met de bewerking van de *Compositae* voor de Flora van Java werd voortgang gemaakt.

De conservator Dr. R. A. Maas Geestanus werd gedurende de eerste helft van het verslagjaar grotendeels in beslag genomen door de omvangrijke voorbereidingen voor zijn botanische exploratietocht naar Kenya (Brits Oost-Afrika), waartoe hij door een subsidie o.a. van de Centrale organisatie voor zuiver-wetenschappelijk onderzoek in staat was gesteld.

Van de *Flora van Java* verschenen in het verslagjaar de afleveringen VII, VIII en IX; hiernede zijn de Pteridophyten, Choripetalen, met uitzondering van de *Compositae*, *Labiatae* en *Rubiaceae*, voltooid. Deel X, omvattende een deel der *Monocotylen*, zou spoedig gereed zijn.

De *Monocotylen* uit Backers Handboek voor de Flora van Java werden alle op 10-regel-systeem gezet en zullen mettertijd ten dele in aflevering XI en volgende verschijnen.

De bewerking der *Rubiaceae*, welke tijdelijk onderbroken was, werd definitief voortgezet. De *Compositae* zijn in handen van Dr. Koster, de *Labiatae* in die van de heer Adelbert te Buitenzorg, de *Orchidaceae* in die van Dr. Backer, de grassen in die van Dr. Henard en Dr. Jansen. Onbewerkt zijn nog de *Anaceae* en de *Zingiberaceae*, die zich beide slecht voor bewerking van droog materiaal lenen (vooral de laatste). Een struikelblok vormen de *Palmae*, welke aan Dr. Bloembergen te Buitenzorg zijn toevertrouwd, die echter niet meer aan het herbarium aldaar is verbonden; de bewerking van deze familie dient grotendeels aan levend materiaal te geschieden. Vertrouwd mag worden dat de Buitenzorgse botanici, die thans nog grotendeels in beslag genomen worden door werkzaamheden van organisatorische aard, binnenkort ten volle zullen kunnen medewerken om de belangrijke Flora van Java in eerste versie te helpen voltooien.

Dr. Backer zette ondanks zijn hoge leeftijd (hij werd in het verslagjaar 75 jaar) met grote energie zijn werkzaamheden ter voltooiing van zijn Flora van Java voort. Gedurende het verslagjaar werd hij, behalve door redactioneel werk — en werk voor de Flora Malesiana — vooral in beslag genomen door het gereedmaken van de *Orchidaceae* aan de hand van het door Dr. Smith nagelaten manuscript. Van de 700 soorten waren er reeds ongeveer 625 op het 10-regel-systeem gebracht. Na voltooiing van dit werk moet nog een nieuwe geslachten tabel worden opgesteld. Naar verwacht wordt zal deze familie twee afleveringen in beslag nemen. Na voltooiing van het gehele werk moet een revisie van het geheel voorafgaan aan een Engelse vertaling voor publicatie in boekvorm.

Dr. Henard zette zijn werkzaamheden ten behoeve van de publicatie van zijn grote *Digitaria* Monografie voort. Van de ongeveer 58 vel waren er reeds 46 gezet en ten dele afgedrukt. In totaal zijn erkend plm. 500 soorten, waarvan 15 nieuwe. Nog tijdens de correctie der proeven werd belangrijk materiaal ontvangen uit Zuid-Afrika, Japan en Noord- en Zuid-Amerika; dit materiaal kon nog in de Monografie worden verwerkt.

Dr. Jansen besteedde veel tijd aan de bewerking van de grassen voor de Flora Malesiana en de Flora van Java.

Dr. Ir. Kloos Jr. maakte goede voortgang met de bewerking van zijn Monografie van het geslacht *Amaranthus*. Hij ontving en revideerde zeer veel materiaal van buitenlandse herbaria en maakte van 13 Mei tot 2 Juni 1949, met steun van het Fonds tot bijdragen voor reizen van Nederlandse geleerden naar het buitenland, vanwege het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen tot dat doel een studiereis naar Engeland (herbaria van de Royal Botanic Gardens te Kew en van het British Museum, Natural History te Londen en het herbarium van Linnaeus van de Linnean Society aldaar). Verder zette hij zijn onderzoekingen over de adventieve flora van Nederland voort en bereidde publicaties op dit gebied voor.

In voorbereiding waren voorts een bewerking van het geslacht *Amaranthus* voor de Flora Neerlandica en voor de nieuwe Flora van België door Lawalrec, een vrijwillige en officieuze bijdrage tot de Benelux; ten slotte nog een publicatie over de aanwinsten van de Nederlandse flora in de jaren 1945, 1946 en 1947. Prof. Ir. van Soest revideerde het geslacht *Hieracium* voor Portugal en determineerde *Taraxaca* uit de herbaria van Kew, Londen, Stockholm en Portugal. Een aanzienlijk deel van zijn eerder geschonken collectie werd naar het Rijksherbarium overgebracht.

Het Rijksherbarium ontving in de loop van het verslagjaar wederom vele geschenken, waaronder twee zeer belangrijke, nl. de aanzienlijke collectie (± 30.000 nrs.) van Dr. Ir. A. W. Kloos Jr., voornamelijk omvattende Nederlandse planten en in Nederland gevonden adventieven, en de Nederlandse collectie J. H. Kern, omvattende veel kritisch, meest Nederlands materiaal, vooral van de geslachten *Carex* en *Epilobium* (± 7000 ex.).

De bibliotheek werd uitgebreid met 54 delen (v. j. 81).

De tijdschriften-series werden uitgebreid met 22 series (v. j. 18).

Ten slotte moge nog het volgende worden opgemerkt.

Het Rijksherbarium beschouwt het als een deel van zijn taak het publiek van voorlichting te dienen. Op dit gebied heeft het instituut een oude en goede reputatie.

Jaarlijks worden ettelijke honderden vragen betreffende ingezonden materiaal of literatuur beantwoord. Soms kon dit in enkele regels geschieden, soms ook vergt het veel werk en enige bladzijden tekst om de vragen behoorlijk te beantwoorden. Dit alles kost de leden van de wetenschappelijke staf veel tijd, die zij moeten onttrekken aan productiever arbeid. Zij doen dit niettemin gaarne, niet alleen omdat zij dit mede tot hun taak rekenen, maar ook omdat een dergelijk contact hun relaties en materiaal kan bezorgen. Nagenoeg alle vragen die zich tot het Rijksherbarium wenden, nemen daarbij de gebruikelijke beleefdheidsvormen in acht, maar een enkele schijnt wel eens te menen dat dit overbodige weelde is. Zo werd het vorig jaar — als hoge uitzondering — van iemand, na een korte maar niet bepaald onhoffelijke correspondentie, een plant ontvangen met een strookje kladpapier er bij, waarop enkel de woorden: Naam s.v.p. Het kan natuurlijk nóg korter, maar het is voor de wetenschappelijke staf toch aangename aan een iets hoffelijker en dus helaas in meer woorden gesteld verzoek te voldoen. De vrager ontving met de naam een terechtwijzing.

Botanisch laboratorium

De conservator Dr. W. K. H. Karstens werd benoemd tot lector in de plantkunde; hij aanvaardde dit ambt op 9 November 1948 met een openbare les over: „De kennis van de inwendige structuur van de hogere plant”.

Door het college van curatoren werd een uitbreiding van het aantal assistentschappen buiten bezwaar van 's Rijks schatkist van vijf tot negen toegezegd.

Voor het aanschaffen van instrumenten, die elk de prijs van f 650,— te boven gingen, werden door het college van curatoren, na hieromtrent het advies van de faculteit te hebben ingewonnen, extra credieten verleend tot een bedrag van f 13 100,—. Hiervoor werden o.m. aangekocht een draaibank en een photo-electrische colorimeter, terwijl 6 thermostaten werden besteld voor de jaarlijkse cursussen in de microbiologie. De Organisatie voor zuiver-wetenschappelijk onderzoek stelde een bedrag van f 2 550,— beschikbaar voor de aanschaffing van een Beckman-vlamfotometer, welke door de firma Beckman te Pasadena werd geleverd en welke zal worden gebruikt voor het voedingsfysiologisch onderzoek in combinatie met een op het organisch-chemisch laboratorium aanwezige bijbehorende kwarts-spectrofotometer. Op kosten van het Ingenhouz-fonds werden verschillende apparaten aangeschaft voor een totaal-bedrag van f 2 480,—.

De lacunes in de tijdschriftenseries in de bibliotheek werden dit jaar weer verder aangevuld, zodat een ander thans vrijwel compleet is.

De instrumentmakerij en de timmermanswerkplaats leverden wederom een aantal toestellen en andere hulpmiddelen voor het wetenschappelijk onderzoek (van promovendi en kandidaten in de biologie) en voor de derdejaarscursussen.

Werd een vorig jaar geklaagd over de moeilijkheden om practicanten aan een microscoop te helpen, thans kan worden medegeleed dat vele studenten er toe overgaan zelf een microscoop aan te schaffen. Dit jaar vonden twee promoties plaats, waarbij de hoogleraar Dr. T. H. van den Honert als promotor optrad, hoewel de proefschriften elders waren bewerkt. Op 15 December 1948 promoveerde mej. A. Kaars Sijpesteijn op een proefschrift, getiteld: „Cellulose-decomposing bacteria from the rumen of cattle”, bewerkt te Delft onder leiding van de hoogleraar A. J. Kluyver, terwijl op 4 Mei 1949 de heer W. Dijkshoorn promoveerde op een proefschrift, getiteld: „De invloed van enkele oxydatiemiddelen op concervaten van eiwitten”, bewerkt onder leiding van de hoogleraar H. G. Bungenberg de Jong. Beide doctores zijn leerlingen van Prof. Baas Becking.

De waterhuishouding van de plant vormde enige malen een onderwerp van onderzoek. Een in 1928 door Gradmann gepropageerde opvatting, waaraan in de literatuur vrijwel geen aandacht werd geschonken, werd hierbij als werkhypothese gebruikt en verder uitgebouwd, waardoor de mogelijkheid werd geopend tot eenvoudige interpretatie van tevoren moeilijk te verklaren verschijnselen. Een en ander gaf aanleiding tot proeven betreffende de invloed van de openingstoestand der huidmondjes op de snelheid en waterdampafgifte van bladeren door de analyste, mej. Hooymans en de kandidaten Slootweg en Bange. Over een deel van de daarbij verkregen resultaten hield Dr. van den Honert op 7 April 1949 te Oxford een voordracht voor de Society for Experimental Biology.

Het door de assistente mej. Walenkamp verrichte onderzoek naar de waterhuishouding van *Cissus sicyoides* (dissertatie-onderwerp) vond verdere voortgang.

Met behulp van een daartoe door Dr. van den Honert reeds in 1924 ontworpen methodiek werden de elasticiteits- en rekbaarheids-eigenschappen van sporingdragers van de schimmel *Phycomyces* onderzocht; dit onderzoek, dat door de analyste mej. Hooymans wordt verricht, is nog niet afgesloten. Het voedingsfysiologisch onderzoek, waarvan gehoopt werd dat het een der voornaamste werkzaamheden van het laboratorium zou worden, kon wegens gebrek aan een geschikte proevenkas slechts langzaam voortgang vinden. De hoofdassistent Kamerbeek verkreeg zijn eerste nieuwe gegevens met de gereedgemaakte methodiek der continue doorstroming van watercultures (dissertatie-onderwerp), waarbij de fosfaatopname door wortels van *Sanchezia nobilis* werd onderzocht.

De conservator-lector Dr. Karstens kwam gereed met de bestudering van het Nederlandse Myxomycetenmateriaal. Het lag in zijn bedoeling het manuscript voor het deel van de Flora Neerlandica, waarvoor het bewerkte materiaal de basis vormt, in de loop van 1950 gereed te maken. De illustraties, vervaardigd door de tekenaar van het laboratorium, J. E. Bevelander, waren voor het grootste deel reeds gereedgemaakt.

Gedurende de maanden Mei en Juni 1949 werd aan Dr. Karstens studieverlof verleend om zich op het laboratorium van Prof. Gautheret te Parijs te bekwamen in de techniek van het kweken van plantenweefsels *in vitro*. Het ligt in de bedoeling ook in Leiden soortgelijk onderzoek te gaan verrichten. Daartoe werden reeds stappen gedaan bij het college van curatoren en bij het Instituut voor zuiverwetenschappelijk onderzoek.

Onder leiding van de conservator verrichte de assistent Schwencke een onderzoek op experimenteel-anatomisch terrein, een onderzoek dat met vrucht kan worden voortgezet, wanneer eenmaal de lokale teinen voor de weefselkweek zijn ingericht.

Verscheidene kandidaten in de biologie bewerkten anatomische onderwerpen, o.a. op het gebied van de ontogenie van vaatbundels en van de intercalaire groei.

Hortus Botanicus

Tengevolge van stormschade moest een dubbelbloemige kastanje van vrijwel een eeuw oud worden gerooid. Overigens onderging de tuin weinig verandering. In de loop van het jaar is herhaaldelijk gebleken dat de waterleidingen, niet alleen de 80 jaar oude in de tuin maar ook de 10 jaar geleden aangelegde leidingen in het kassencomplex, zich in een slechte toestand bevinden, zodat telkens lekkages voorkomen.

De etikettering van de tuinpflanzen voldoet, door de schaarste van materialen in de oorlogsjaren en door het ontbreken van de benodigde gelden in de jaren na de bevrijding, niet meer aan redelijke eisen. De zaadlijst bestond uit een kleine 3 500 nummers en werd begin Februari 1949 verzonden aan 406 adressen, waarvan 66 in Nederland.

De hortus werd dit jaar bezocht door bijna 21 000 personen. Hieronder bevonden zich vele buitenlanders, verder deelnemers aan excursies van tuinbouwverenigingen en tuinbouwcurcursussen, voorts vele scho-

lieren. Daarnaast komt er steeds meer belangstelling van de zijde van de Leidse bevolking. Deze belangstelling is echter dikwijls niet van de gewenste soort; de hortus wordt namelijk als speelterrein en als volkspark gebruikt. Door het heffen van een kleine entree zou de toeloop van ongewenste bezoekers ongetwijfeld in belangrijke mate verminderen.

Bijna 4 000 personen maakten gebruik van de gelegenheid de nachtelijke bloei van de *Victoria regia* te bewonderen. De ontwikkeling van de plant was dit jaar bijzonder krachtig. Het grootste blad had, de opstaande bladrand medegerekend, een middellijn van bijna 2,5 meter, terwijl niet minder dan 18 bloemen zich in de loop van het seizoen openden.

Prentenkabinet

Hoewel de achterstand op materieel gebied vrijwel is ingehaald, wreken zich ten aanzien van wetenschappelijke staf, personeel en studenten nog steeds de gevolgen van de oorlogsjaren en de daarna ingetreden uitzonderlijke omstandigheden (bv. de militaire dienstplicht). Dientengevolge moesten de werkzaamheden zich dit jaar grotendeels beperken tot het voortzetten van reeds in vorige verslagen genoemde projecten.

Dit jaar werden twee tentoonstellingen gehouden, nl.:

van 18 Februari tot 12 Maart 1949: S. H. de Roos: Tekeningen en lithografieën;

van 16 Mei tot 9 Juli 1949: Franse portretprenten uit de 17e eeuw.

De tweede tentoonstelling werd georganiseerd in verband met een vanwege de Vereniging „Lucas van Leyden” gehouden lezing door de heer R. A. Weigert, conservator bij het prentenkabinet der Bibliothèque Nationale te Parijs. Deze tentoonstellingen werden bezocht door resp. 133 en 147 personen. De catalogisering van de in de laatste jaren verworven tekeningen werd voltooid.

De toestand van de prenten en tekeningen is bevredigend.

Door schenking en aankoop werden wederom verschillende aanwinsten verkregen.

Penningkabinet

Het penningkabinet bevindt zich in goede staat. Ten behoeve van de verzameling Pilaer werden enkele Portugese en Braziliaanse munten aangekocht. Van de stichting Nederlands Kunstbezit werd ten geschenke ontvangen een gedenkpenning ter gelegenheid van het 10-jarig bestaan van de Nationaal-Socialistische Beweging. Voor de handbibliotheek van het penningkabinet werd aangekocht: Ferrero Vaz. J., *Catalogo das Moedas Portuguesas-Portugal continental 1640—1948*. Het aantal bezoekers van de leeszaal bedroeg 968 (v.j. 1118).

Zoölogisch laboratorium

Ondanks het feit dat in het verslagjaar verscheidene voorzieningen werden getroffen die het werk van het zoölogisch laboratorium ten goede zijn gekomen, kan het laboratorium niet op bevredigende wijze functioneren. Zo kunnen bv. de docenten, in het bijzonder de hoogleraren, geen tijd vinden voor wetenschappelijk onderzoek, ook niet buiten hun officiële werktijden. Erger is dat ook het onderwijs niet behoorlijk voortgang kan vinden. Dit is te wijten aan verschillende factoren, waarvan hier de voornaamste mogen worden genoemd.

Het reeds in het vorige verslag signaleerde ruimtegebrek wordt steeds nijpender, daar er ieder jaar vele eerstejaars-studenten bijkomen, terwijl nog steeds heel weinig volledig opgeleide zoölogen afvloeien. De oudste jaarklasse is die welke in 1945 aankwam; deze generatie studenten zal nog enige jaren moeten studeren voordat de opleiding van het merendeel van hen voltooid zal zijn. Daarbij is er geen sprake van dat er te veel studenten aankomen: de maatschappij vraagt voortdurend om meer zoölogen, een vraag, waaraan helaas niet kan worden voldaan.

Het belangrijkste deel van de onderwijsstaak der docenten, nl. het persoonlijk leiding geven aan het werk der ouderejaars-studenten — een deel van het onderwijs dat veel meer tijd en aandacht vraagt dan het geven van college — komt steeds meer in het gedrang. Aan de ene kant stelt het toenemende aantal studenten in de oudere jaarklassen jaarlijks hogere eisen aan tijd en aandacht der docenten; aan de andere kant worden vooral de hoogleraren en in het bijzonder de directeur in toenemende mate belast met administratief werk. Dientengevolge moeten hoogleraren veel tijd besteden aan werk dat even goed door lager bezoldigde krachten zou kunnen worden verricht, en kunnen zij veel te weinig tijd geven aan werk waarop zij bij hun benoeming geselecteerd zijn. Ieder probeert zijn taak naar behoren te vervullen, maar daarvan is het gevolg dat de hoogleraren ernstig overbelast zijn en hun onderwijsstaak niet zo grondig kunnen verrichten als wel nodig zou zijn. Dat hierbij voor eigen onderzoek der hoogleraren in het geheel geen tijd overblijft is een betreurenswaardig feit dat, wanneer er in deze stand

van zaken geen radicale verandering komt, er toe zal leiden dat het onderwijspeil daalt en dat het steeds moeilijker zal worden goede wetenschapsbeoefenaren voor de bezetting van een leerstoel te vinden. Een andere ernstige handicap is het geldgebrek. Het materieel crediet is zo laag dat de lopende onkosten, ook die van de cursorsische practica, niet kunnen worden bestreden. Zoals reeds meermalen door de hoogleraar-directeur, Dr. N. Tinbergen, is uiteengezet, wordt er roofbouw gepleegd op de chemicaliënvoorraad en het glaswerk en is het niet mogelijk de in gebruik zijnde instrumenten te onderhouden. Nieuwe hulpmiddelen kunnen slechts in een uiterst langzaam tempo worden aangeschaft. Thans is een punt bereikt waarop het nodig zal zijn te kiezen tussen twee kwaden: of het totaal stopzetten van een deel van de opleiding, of een verlaging van het opleidingspeil over de gehele linie. Het behoeft nauwelijks gezegd dat elk van deze maatregelen, waaraan binnenkort niet zal zijn te ontkomen, ernstige gevolgen zou meebrengen. De docenten en de leden van het technisch personeel geven het uiterste van hun krachten, verre uitgaande boven wat zij formeel verplicht zijn te doen; meer kan van hen niet worden gevergd. Tot staving van het bovenstaande mogen hier nog enkele voorbeelden worden gegeven.

Het kikkervarium moet vernieuwd worden; dit jaar was er echter geen geld voor. Het fotografisch werk van het laboratorium, nodig bv. voor het vervaardigen van lantaarnplaatjes (ten behoeve van het onderwijs, drijft ten dele op de particuliere apparatuur van de hoogleraar Dr. Tinbergen. De voor het veldwerk in Hulshorst gebruikte tenten, primussen e.d. worden voor een groot deel elk jaar weer geleend van Prof. Tinbergen. Geld om dergelijke dingen te huren of te kopen kan niet uitgetrokken worden.

De hoofdtechnicus W. Duk verricht nu reeds twee jaar lang voortdurend overwerk. Betaling hiervan, waarom door de directeur bij de administrateur was verzocht, kon niet worden toegestaan. Niettemin blijft de heer Duk overwerken om niet nog meer achter te raken.

De voor het ethologische werk hoogst noodzakelijke persluchtleiding kon ook dit jaar wederom wegens geldgebrek niet worden aangelegd, hetgeen een ernstige belemmering voor verscheidene onderwijsprojecten betekent.

De studenten in de psychologie, die op verlangen van de hoogleraar Chorus onderwijs in de dierethologie volgen, kunnen geen praktisch onderricht ontvangen omdat voor dit — belangrijkste — onderdeel van het ethologie-onderwijs geld, noch ruimte, noch assistentie beschikbaar is.

Het zou geen zin hebben deze lijst te vervolgen. De hoogleraar-directeur meent echter verplicht te zijn met nadruk te wijzen op de conclusie dat het zoologisch laboratorium in een noodtoestand verkeert. In het verslagjaar kwam een overeenkomst tot stand tussen de Leidse Universiteit en de N.V. Organon, op grond waarvan in het laboratorium een werkplaats werd ingericht voor de heer H. Hueck, entomoloog bij Organon, met zijn assistente en secretaresse. Deze overeenkomst voorziet in een behoorlijke vergoeding voor aan deze Organon-employé bewezen diensten. Van het contact tussen de heer Hueck en de staf van het laboratorium profiteren beide partijen; dit geldt wel in het bijzonder voor de afdeling van Dr. Kuenen. Ten aanzien van de personeelsbezetting moet wederom de aandacht gevestigd worden op de noodzakelijkheid over te gaan tot aanstelling van een onderdirecteur, een analyst voor de physiologische afdeling en enige assistenten voor het zo nodige praktische onderwijs aan de studenten in de psychologie.

Met ingang van 1 Februari 1949 werd Dr. D. J. Kuenen tot conservator benoemd. Nog steeds is hem geen behoorlijke woning toegewezen; zolang dit niet geschied is, zal Dr. Kuenen in Goes moeten blijven wonen. Dit is uiteraard een ongewenste toestand. Met ingang van dezelfde datum ging de leeropdracht in de beschrijvende dierkunde van mej. J. J. P. Zaayer over op Dr. Kuenen.

Van de 16 assistenten die in het afgelopen cursusjaar in dienst waren, was er één doctor in de biologie; één was candidaat in de biologie; de overige 14 assistenten hadden zelfs het candidaatsexamen nog niet eens afgelegd. Uit deze stand van zaken blijkt wel duidelijk onder welke moeilijke omstandigheden de practica op de beschrijvende afdeling moesten worden geleid. En dan zijn nog, naar de mening van de hoogleraar-directeur, de beste studenten als assistent gekozen. Echter mag niet uit het oog worden verloren dat, hoeveel zij ook van het assistentschap mogen leren, er zulke hoge eisen aan hen worden gesteld dat dit assistentschap vaak moet gaan ten koste van de breedte en diepte van hun eigen opleiding. Aan Dr. N. Tinbergen werd op zijn verzoek met ingang van 1 October 1949 eervol ontslag verleend als hoogleraar in de experimentele dierkunde.

In het gebouw vonden enige welkome verbeteringen plaats. Een der museumkamers werd tot werkkamer voor Dr. Kuenen ingericht. Hiermede is het laboratorium een uitstekende werkkamer rijker geworden. Een andere kamer werd, zoals reeds vermeld, ingericht tot werkkamer voor de Organonbioloog H. Hueck met zijn assistente en secretaresse; een deel daarvan werd tot insectenweekkamer ingericht, waarin temperatuur en vochtigheid onder controle kunnen worden gehouden. Vooral deze laatste ruimte is voor het laboratorium een belangrijke aanwinst.

Voor het overige moet omtrent het gebouw worden herhaald wat reeds in het vorige verslag werd vermeld: „Over het gebouw valt niet veel meer te zeggen dan dat het in steeds mindere mate kan voldoen aan de eisen t.a.v. de ruimte welke voor een goed functioneren moeten worden gesteld. Zo zijn de practica-ruimten voor het grote aantal studenten veel te klein; bij de physiologische practica bv. staan de studenten zo dicht opeengepakt dat zij reeds bij eenvoudige titraties elkander hinderen; voor de medische practica zijn bij tijden alle ruimten tot de collegezaal toe in gebruik; in de ethologische afdeling moet een groter deel van het werk in het vrije veld worden verricht, hetgeen eigenlijk ongewenst is. Het ruimtegebrek zal in de volgende jaren nog steeds toenemen, daar er elk jaar studenten bijkomen en er pas in de cursus 1950/51 afgestudeerden zullen afvloeien. De hoofdassistent en de assistenten van de experimentele afdeling hebben met elkaar geen enkele werkkamer; zij moeten zich tevreden stellen met een hoekje in een practicumzaal en moeten daar telkens wanneer de practicaanten de ruimte opeisen, het veld ruimen. Verder is er onvoldoende ruimte om het instrumentarium op te bergen; ook in de bibliotheek is het ruimtegebrek nijpend. Door het inmiddels weer toegenomen aantal studenten is het ruimtegebrek nog nijpend geworden”.

Ook de practica-ruimten voor de beschrijvende afdeling zijn veel te klein.

De zeer grote aantallen studenten op de cursorische practica, nl. ongeveer 530 medische studenten, 30 pharmaceutische, 20 geologische en 75 eerste-, tweede- en derdejaars-studenten in de biologie, maken een intensief gebruik van de voor demonstratie bestemde preparaten noodzakelijk, met als gevolg dat vele daarvan in waarde achteruit- of zelfs geheel verloren gaan. Aanvulling is slechts in bepaalde gevallen mogelijk. Een ander deel is afkomstig van buitenlandse instellingen die deze preparaten maakten, instellingen die niet meer bestaan of waarbij men thans geen bestelling plaatsen kan. Een derde deel zou aangemaakt kunnen worden door assistenten, doch hun ontbreekt daarvoor de tijd en ook de geoefendheid.

De verzameling werd uitgebreid met een grote collectie schedels ten behoeve van het onderzoek dat door kandidaten in de toekomst verricht zal worden onder leiding van de hoogleraar Dr. van der Klaauw. Uit een extra subsidie van f 2 200,— werd een groot model koelkast gekocht ten behoeve van het experimenteel oecologisch onderzoek, dat door en onder leiding van de hoogleraar Dr. Kuenen zal worden verricht.

In verband met de komst van Dr. Kuenen werd het subsidie verhoogd met f 1 500,— en daarmede voor de beschrijvende afdeling gebracht op f 2 750,—. Daaruit werd o.m. een tweedehands binoculaire loupe van Leitz gekocht voor f 300,—.

Een der belangrijkste aanwinsten van de experimentele afdeling was een compressor ten behoeve van een luchtleiding voor de aquariumruimten. Wanneer het materieel crediet en de tijd het toelaten het volgende jaar de luchtleiding aan te brengen, zal met de beschikbare ruimte in de aquaria veel meer kunnen worden gedaan tot dan tot op heden mogelijk is.

Aan het vervaardigen van 16 mm films werd wederom enig geld besteed; door gebrek aan geld en tijd moest dit werk echter zeer beperkt worden. De heer G. A. W. J. O. E. Paris, apotheker te Gouda, gaf geheel belangeloos veel tijd om met zijn prachtige apparatuur een aantal waardevolle films, vooral van het gedrag van zilvertreuten, te maken, welke films hij tegen kostprijs ter beschikking van het laboratorium stelde.

In de loop van het jaar kon de hand gelegd worden op een uitstekende en goedkope tweedehands projector voor 16 mm film, die door de heer Kees Hana aan het laboratorium ter overname werd aangeboden.

Geld om de veldapparatuur voor het ethologisch werk aan te vullen was niet beschikbaar.

Bij het onderwijs in de dierphysiologie doet zich in steeds sterkere mate het tekort aan chemicaliën en glaswerk gevoelen. De apparatuur raakt steeds meer versleten en kan niet op peil worden gehouden. Met erkentelijkheid moge hier melding gemaakt worden van een extra toelage van f 650,—, die het mogelijk maakte een reeds lang geleden besteld Haldane-apparaat aan te schaffen, waarvan de prijs sinds het tijdstip van de bestelling zeer sterk gestegen is.

Bij het aanschaffen van nieuwe boeken werd de uiterste zuinigheid betracht. Nieuwe abonnementen konden niet genomen worden.

De hoogleraar Dr. van der Klaauw gaf in het verslagjaar college aan eerste- en tweedejaars-biologen, aan eerstejaars-studenten in de geologie, aan eerste- en tweedejaars-studenten in de pharmacie, terwijl hij bovendien colleges gaf voor beide groepen van medische studenten. Colleges aan kandidaten in de biologie werden niet gegeven. Wat de practica betreft stonden onder leiding van de hoogleraar Van der Klaauw: practica voor eerste- en tweedejaars-biologen, een derdejaarscursus voor biologen in cel- en weefselcel en microtechniek, twee blokpractica voor studenten in de pharmacie, practica voor eerste-

jaars-geologen alsmede drie blokpractica voor medische studenten. Ouderejaars-studenten die een eigen onderzoek verrichtten, waren er in het afgelopen cursusjaar slechts heel weinig.

De conservator, Dr. Kuenen, trof de nodige voorbereidingen voor het door hem te geven onderwijs in de oecologie en in de toegepaste entomologie, gaf daarover college en leidde het onderzoek van een aantal studenten in het veld gedurende het voorjaar en de zomer van 1949. Gedurende het zomerseizoen werkten 5 studenten met hem als gast op het laboratorium van Zeelands proefruimte te Wilhelmstadp, waar zowel de gelegenheid als de nodige apparatuur aanwezig is voor de bestudering van enkele oecologische problemen uit de toegepaste entomologie. Zo mogelijk zal het instrumentarium van het zoölogisch laboratorium te Leiden moeten worden uitgebreid, zodat het werk voortaan aldaar kan worden uitgevoerd.

Uit een en ander moge blijken dat de beschrijvende afdeling, in het bijzonder het praktische werk, dat onder leiding staat van de hoogleraar Dr. van der Klaauw, ten zeerste een hoofdassistent mist.

De hoogleraar Dr. Tinbergen begon, in het kader van de opleiding van studenten in de psychologie, voor het eerst een college in de ethologie voor gevorderde studenten in de psychologie.

Aan het geven van een practicumcursus voor psychologie-studenten kon wegens geld- en personeelsgebrek niet gedacht worden; wel werd, om de goede wil te tonen, aan 5 studenten in de psychologie de gelegenheid gegeven het derdejaars-practicum ethologie voor studenten in de biologie te volgen.

Onder leiding van de hoogleraar Dr. Tinbergen en de hoofdassistent Van Iersel werd door kandidaten onderzoek verricht betreffende het gedrag van insecten, vissen en vogels.

Onder leiding van de hoogleraar Dr. Wolvekamp werd door kandidaten onderzoek verricht omtrent de ademhaling van waterinsecten.

De separaten-collectie van Dr. Wolvekamp werd gecatalogiseerd en kwam zodoende volledig ter beschikking van de studenten te staan.

De Prof. Dr. Jan van der Hoeven-stichting, welke afzonderlijk door het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen wordt gefinancierd, staat onder leiding van de hoogleraar Van der Klaauw. De voornaamste werkzaamheden gedurende de afgelopen cursus waren o.m.: de zorg voor de verschijning van een aflevering van het wetenschappelijk tijdschrift *Acta Biotheoretica*, twee nummers van de *Folia Biotheoretica*, waarin zijn opgenomen de uitgewerkte lezingen, gehouden op twee symposia (een over ontwikkelingsmechanica en een over populatie-oecologie), en twee afleveringen van de *Bibliotheca Biotheoretica*; de verwerking van bibliografische gegevens over de oorlogsperiode en de naoorlogse jaren, welke gegevens later zullen worden gepubliceerd in de *Bibliographia Biotheoretica*; het houden van een symposium in het najaar van 1948 over populatie-oecologie, waar als hoofdspreker optrad Prof. Thomas Park uit Chicago.

Het Internationaal biologisch contact- en informatiebureau staat eveneens onder leiding van Prof. Dr. van der Klaauw en wordt ook door het voornoemde Ministerie gefinancierd. De hoofdwerkzaamheid bestond in het zo volledig mogelijk verzamelen van korte samenvattingen van Nederlandse biologische literatuur voor het grote Amerikaanse refererende periodiek *Biological Abstracts*.

De hoogleraar Dr. van der Klaauw bezocht in het najaar van 1948 op een reis door Engeland verschillende musea en laboratoria te Londen, Cambridge, Oxford en Leeds. In het voorjaar van 1949 vertoefde hij enige tijd in Denemarken, waar hij, in Kopenhagen, een lezing hield over „Schedelarchitectuur”, alsmede een lezing over „Bouw en milieu”, beide in de Engelse taal. Tijdens een verblijf in Zwitserland in de zomer van 1949 had hij contact met Prof. B. Peyer, de palaontoloog van de Universiteit van Zürich, en met Prof. Seidel van de Technische Hochschule te Zürich.

Van de hand van Dr. van der Klaauw verscheen een boekje over *Ecological Morphology* (in de reeks *Bibliotheca Biotheoretica*), de eerste aflevering van zijn ongeveer op 500 blz. geschatte boek „On the architecture of the skull”, dat zal verschijnen als een afzonderlijk deel van de *Archives Néerlandaises de Zoölogie*, en ten slotte een artikel in het Vakblad voor Biologen over het aanpassingsprobleem. De artikelen van Prof. van der Klaauw voor het deel *Biologie van de E.N.S.I.E.*, zomede de biologische artikelen voor de derde druk van het „Handboek voor het moderne denken” kwamen grotendeels in proef gereed, doch verschenen nog niet in druk. Aan het persklaar maken van de volgende aflevering van het hierboven genoemde schedelboek werd zeer veel tijd besteed; de kopij voor een volgende aflevering kwam practisch persklaar.

De conservator, Dr. Kuenen, pleegde tijdens een bezoek aan België overleg met Prof. van der Brande te Gent over de oecologie en bestrijding van enkele insecten, en met Ir. Soenen te St. Truiden over de biologie van schadelijke mijten en vlinders. Tevens bezocht hij het proefstation te Gembloux, waar hij contact had met Dr. Breny, Van den Bruel en enkele andere entomologen. Van zijn hand verschenen twee publicaties, waarvoor het onderzoek merendeels reeds vóór zijn benoeming was verricht.

De hoogleraar Dr. Tinbergen nam deel aan de voorbereiding en de uitvoering van een door de Association for the study of animal behaviour en de Society for experimental biology belegde internationale conferentie over „Physiological mechanisms of instinctive behaviour”, welke van 18 tot 23 Juli 1949 te Cambridge (Engeland) gehouden werd. Hij hield er een voordracht over „The hierarchical organization of central nervous mechanisms underlying instinct” en was tevens belast met de leiding van een deel der discussies.

Van het internationale tijdschrift voor ethologie „Behaviour”, in 1947 door Dr. Tinbergen begonnen en sindsdien door hem in samenwerking met buitenlandse vakgenoten geredigeerd, verschenen in het afgelopen cursusjaar drie afleveringen. De belangstelling voor dit tijdschrift is, vooral in het buitenland, groot en het schijnt zich thans een vaste plaats in de wereldliteratuur te hebben veroverd. Het contact met het buitenland is hierdoor weer uitgebreid.

In het afgelopen jaar verscheen één dissertatie, nl. van C. L. Deelder: *On the autumn migration of the Scandinavian chaffinch (Fringilla C. coelebs L.)*.

Het onderzoek van de heren Boerema en Van Iersel ten behoeve van hun dissertaties werd afgesloten.

Vanwege de experimentele afdeling verschenen de volgende publicaties:

N. Tinbergen (1949). De functie van de rode vlek op de snavel van de zilvermeeuw. *Bijdragen tot de dierkunde*, afl. 28, blz. 453/465.

N. Tinbergen (1949). Ueber das Brutverhalten der Silbermöwe. *Ornithologische Berichte (Festschrift E. Stresemann)*.

N. Tinbergen (1948). *Animal Behaviour*, in *Chambers Encyclopedia*.

H. P. Wolvekamp et H. L. Booy (1949). *Processus en chaîne et facteurs limitatifs en biochimie et en biologie*. Actualités biochimiques, monogr. serie.

H. P. Wolvekamp (1949). *Oxygen and carbon dioxide transport by blood containing haemocyanin*. Bijdrage in „Haemoglobin”, a Barcroft Memorial Volume.

Voorts nog een aantal korte bijdragen in „De levende Natuur”, waarvan overdrukken bij het derdejaarspracticum in de ethologie worden gebruikt.

Verscheidene buitenlandse zoölogen brachten in het afgelopen cursusjaar een bezoek aan het laboratorium en waren er kortere of langere tijd werkzaam.

Organisch-chemisch laboratorium

In de loop van dit cursusjaar nam de hoofdassistent, Dr. C. J. P. Spruit, ontslag om een leidende betrekking in Zuid-Afrika te aanvaarden. Hij werd opgevolgd door Drs. Schors, terwijl in diens plaats tot assistent benoemd werd de heer Van den Bos.

De personeelsbezetting van het laboratorium is beslist onvoldoende. Dit heeft niet alleen een funeste invloed op de gang van zaken in het laboratorium, maar veroorzaakt tevens een onhoudbare overbelasting van de leden van de wetenschappelijke staf. Gelukkig kon aan het einde van het cursusjaar door de benoeming tot assistent van de heren Hulleman en Cossee enigermate in de noodtoestand worden voorzien.

Ook het aantal technici is te klein; het gevolg is dat niet voldoende toestellen in eigen bedrijf kunnen worden gemaakt. Dit drukt indirect weer op het budget van het laboratorium.

Het gebouw werd dit jaar eindelijk behoorlijk onder handen genomen. Vele kamers werden nieuw ingericht, leidingen vernieuwd, de afzuigingen, de zuurkasten in orde gemaakt, enz. Hoewel de herinrichting van het gebouw een enorme drukte met zich bracht, behoeft het onderwijs geen ogenblik te worden stopgezet. Wanneer nog enkele verbeteringen zullen zijn aangebracht en ook het hulpgebouw in gebruik zal zijn genomen, zal het organisch-chemisch werk weer op één plaats in Leiden geconcentreerd zijn en zullen een goede controle en leiding mogelijk zijn.

Het weer op orde brengen en classificeren van de verzameling, welke in haar soort waarschijnlijk de rijkste ter wereld is wat het aantal daarin aanwezige stoffen betreft, werd voortgezet en vorderde naar wens. Helaas is het tempo te langzaam doordat er niet voldoende assistentie is. Het is zeer gewenst hiervoor een hulpkracht aan te stellen om dit belangrijke werk althans binnen een redelijke tijd te kunnen voltooien.

In eigen bedrijf werd een betrèkkelijk groot aantal instrumenten vervaardigd, waarvan in het bijzonder moeten worden genoemd een spectrofotometer voor het ultra-violet, zichtbaar en infrarood en een gevoelig toestel ter bestudering van macromoleculaire lagen. Dat dit een enorme besparing betekent, gezien het feit dat de prijs van dergelijke toestellen thans duizenden guldens bedraagt, behoeft geen betoog.

Door bijzondere omstandigheden kon een goedkope freesmachine worden verkregen. Verder was de Rockefeller Foundation zo goed het werk op het laboratorium te steunen door de aanschaffing van een instrumentmakersdraaibank en van een tweetal bolometers te bekostigen. Thans is de werkplaats behoorlijk van de nodige hulpmiddelen voorzien en verwacht kan worden dat, nu in de komende jaren ook het personeel daar kan worden uitgebreid, een belangrijk deel van de voor het laboratorium benodigde instrumenten in eigen bedrijf zal kunnen worden vervaardigd.

Het onderwijs kon, mede dank zij de vriendschappelijke medewerking van collega's die ruimte ter beschikking stelden om dépendances in te richten, zonder al te veel stoomnis voortgang vinden.

Het *wetenschappelijk werk* ging met grote moeilijkheden gepaard, mede tengevolge van de grote drukte en storing door de verbouwing van het laboratorium. Toch konden nog enkele publicaties verschijnen, een bewijs dat het aan activiteit in dit opzicht niet heeft ontbroken. Zelfs zijn hoopvolle aspecten aan te wijzen die optimistisch stemmen voor de toekomst, mits slechts het vereiste minimum van crediet en assistentie ter beschikking wordt gesteld. Er melden zich namelijk bij het laboratorium promovendi aan van andere universiteiten; zelfs zou in Maart 1950 de eerste buitenlandse promovendus hier zijn werk aanvangen.

Ook het feit dat Leiden in 1950 uit het laboratorium voor organische chemie naar alle waarschijnlijkheid ten minste 5 nieuwe doctoren zou verkrijgen is een stimulans om op de ingeslagen weg voort te gaan, hoewel daarop ongetwijfeld nog vele moeilijkheden te verwachten zijn.

Anorganisch-chemisch laboratorium

De toestand van het laboratorium, die in de voorafgaande jaren onbevredigend was, is gedurende het afgelopen cursusjaar in verschillende opzichten verbeterd. Echter bracht het grote aantal studenten nog steeds vele moeilijkheden met zich, welke enigermate konden worden opgevangen doordat het personeel werd uitgebreid, enkele herinrichtingen plaatsvonden en het materieel crediet enigszins werd verhoogd.

Voor het eerst na de oorlog kon ook weer een bescheiden begin worden gemaakt met wetenschappelijk onderzoek. Naar op goede gronden verwacht wordt zal het volgende jaarverslag in dit opzicht een aanmerkelijk gunstiger beeld te zien geven.

Het personeel bestond uit 1 conservatrice, 2 hoofdassistenten en 1 student-assistent. Nog altijd is dit aantal veel te klein voor het enorme aantal studenten dat het laboratorium bevolkt. Een aanmerkelijke verbetering werd verkregen, toen in dit cursusjaar de toezegging werd gedaan dat in plaats van 1 assistent op een wedde van ongeveer F 3 000,— twee halve krachten konden worden aangesteld, wanneer een assistent die reeds zijn doctoralexamen gedaan had, niet beschikbaar was. Weliswaar heeft deze maatregel in het afgelopen cursusjaar nog niet veel effect gehad, doch hij heeft het mogelijk gemaakt met in- ingang van de nieuwe cursus volgens een geheel ander plan te gaan werken. Van October 1948 af kan nu op het laboratorium ononderbroken van 9 tot 21 uur worden gewerkt, waarbij de assistenten volgens een drieploegenstelsel elkander aflossen.

De bezetting van de assistentsplaatsen geeft nog steeds de grootste moeilijkheden. Aangezien studenten die reeds het doctoralexamen hebben afgelegd, niet disponibel zijn, moeten halve krachten worden aangesteld; kandidaten zijn hiervoor echter niet in een voldoende aantal beschikbaar. Deze laatste moeilijkheid is evenwel geen direct gevolg van de oorlog en zal ook in de toekomst niet verdwijnen. Er zal dan ook een regeling moeten worden getroffen die het mogelijk maakt ook niet-candidaten als assistent aan te stellen.

De lectorsplaats was nog steeds onvervuld.

Voor hulp bij de practica werden gedurende kortere of langere tijd 10 personen aangesteld, die uit het „Hulp bij het practicum fonds" werden betaald.

Aan het gebouw werden enkele noodzakelijke voorzieningen getroffen. De nieuwe bibliotheek is eerst na het begin van de nieuwe cursus gereedgekomen.

De hulpmiddelen werden dit jaar nagenoeg niet uitgebreid. Extra credieten hiervoor werden niet beschikbaar gesteld en uit het normale materieel crediet kunnen geen grote uitgaven worden gedaan; het is zelfs onvoldoende om de hulpmiddelen behoorlijk op peil te houden.

De nieuwe regeling dat instrumenten en apparaten waarvan de prijs f 650,— te boven gaat, niet zonder toestemming van het college van curatoren mogen worden aangekocht — welke toestemming blijkens de ervaring wordt geweigerd — wordt als een bijzonder hinderlijke maatregel gevoeld. Zo heeft bv. het laboratorium hierdoor de kans gemist een koelkast te kopen die door bepaalde omstandigheden tegen een zeer lage prijs direct kon worden geleverd. Aangezien dit apparaat vrijwel onmisbaar is, zal het nu in de loop van de volgende cursus tegen een aanzienlijk hogere prijs moeten worden aangeschaft.

Iets dergelijks is indertijd gebeurd bij de aanschaffing van het infrarood-apparaat, toen door het inwinnen van het advies van de faculteit zóveel tijd verloren ging dat de prijs inmiddels f 3 500,— was gestegen. Gelukkig konden drie Sartorius-balansen op bijzonder gunstige voorwaarden worden gekocht, dank zij het feit dat de prijs van deze instrumenten nog juist beneden de gestelde limiet bleef. Hiermede is het tekort aan balansen vrijwel opgeheven, zij het dan ook dat het type balans dat in gebruik is, in vele gevallen is verouderd en dat van het type hetwelk in moderne laboratoria gebruikt wordt, alleen op de fysieke afdeling er één aanwezig is.

Het verbruik van chemicaliën en de slijtage van het platina kunnen nog steeds niet gecompenseerd worden door nieuwe aankopen, zodat ook dit jaar de voorraden weer aanmerkelijk zijn achteruitgegaan. Eén van de onderwerpen voor het wetenschappelijk onderzoek, nl. het onderzoek van de complexen, gevormd door twee polyvalente halogeniden, is in de loop van dit cursusjaar tot ontwikkeling gekomen. Het onderwerp is in twee hoofdgroepen verdeeld; het ene deel wordt bewerkt door mej. Dekking in samenwerking met een aantal studenten, het andere deel door de heer Groeneveld. Er werden reeds belangrijke resultaten bereikt.

Het werk met het infrarood-apparaat was nog grotendeels in een voorbereidend stadium, dat zeer veel tijd in beslag nam daar dit toestel, dat overigens voortreffelijk werkt, niet zonder meer geschikt is voor het onderzoek van hydraten en waterige oplossingen (een van de punten van het programma voor het wetenschappelijk onderzoek). Een speciaal apparaat voor dit onderzoek is niet verkrijgbaar, aangezien op het genoemde gebied nog weinig werk is gedaan. Mej. Brink, die de leiding heeft van het röntgenonderzoek, publiceerde dit jaar een verhandeling over de structuur van een aantal complexe halogeniden, dat enigermate verband houdt met dit onderzoek.

Voor het onderzoek op de bovenvermelde gebieden is slechts een zeer bescheiden instrumentarium nodig; echter wordt het — zoals alle wetenschappelijk onderzoek op het laboratorium — nog belemmerd doordat slechts weinige studenten anorganische chemie als hoofdvak kiezen, van wie bovendien nog bijna niemand aan het eigenlijke onderzoek in zijn hoofdvak toegekomen is. Er bestaat echter gegronde hoop dat dit deel van het wetenschappelijk onderzoek in de volgende jaren tot verdere ontplooiing zal komen.

Laboratorium voor fysieke scheikunde (Anorganisch-chemisch laboratorium, afdeling fysieke scheikunde)

Zoals reeds in het eerste jaarverslag (1947/48) betreffende de afdeling fysieke scheikunde van het anorganisch-chemisch laboratorium werd uiteengezet, zullen vele jaren van intensieve opbouw nodig zijn om tot op zekere hoogte de enorme achterstand in te halen die de Leidse Universiteit op het gebied van de fysieke scheikunde heeft ten opzichte van andere universiteiten in binnen- en buitenland. Er moge nog eens met nadruk op gewezen worden dat het inhalen van deze achterstand vooral ook nodig is in verband met het feit dat de fysieke scheikunde voor de andere gebieden der chemie, voor de medische wetenschap, de biologie en de physica een belangrijke hulpwetenschap is, waarop steeds meer een beroep wordt gedaan.

Hoewel in het verslagjaar zowel wat betreft het aantal medewerkers als de beschikbare ruimte en de materiële hulpmiddelen een aanmerkelijke verbetering te constateren viel, zullen deze drie in de jaren 1950—1952 toch zeker tot een veelvoud moeten toenemen, wil er van de uitvoering der bescheiden plannen iets terecht komen.

Teneinde een beoordeling mogelijk te maken van de toestand zoals die in de cursus 1948/49 was, moge hier eerst een korte beschouwing volgen over de *ontwikkelingsmogelijkheden* van deze afdeling.

Voor de aanschaffing van de apparatuur van een modern fysisch-chemisch laboratorium van bescheiden omvang en met een beperkt werkprogramma zal naar schatting — buiten het laboratorium zelf — een bedrag van 1 à 1,5 miljoen gulden nodig zijn, indien tenminste met het instellen van de nieuwe leerstoel in de fysieke scheikunde beoogd wordt, dat binnen afzienbare tijd Leiden zal beschikken over een fysisch-chemisch laboratorium dat aan redelijke eisen betreffende onderwijs en wetenschappelijk onderzoek voldoet en dat dus enigermate in overeenstemming is met de reputatie der Leidse Universiteit.

Ogenschijnlijk maakt dit de financiering van de opbouw tot een hopelooze taak, doch indien deze over een periode van bv. 10 jaren verdeeld zou kunnen worden, valt zij toch wel binnen de grenzen van het bereikbare. Gedacht is daarbij aan een investering van voorlopig f 80 000,— per jaar. Weliswaar zou dit in 10 jaar niet meer dan ruim de helft van het benodigde bedrag opleveren, doch er is gegronde hoop dat over enige jaren zodanige resultaten bereikt zullen zijn, dat ook van de zijde der industrie financiële hulp mag worden verwacht. Bovendien mag gehoopt worden dat de toelage van f 329 000,— die voor de afdeling der scheikundige technologie te Delft in uitzicht is gesteld voor de uitbreiding en vernieuwing

van haar apparatuur, gevolgd zal worden door een soortgelijke toelage voor de afdeling scheikunde der Leidse Universiteit. Immers mag met reden worden verwacht dat de Regering bereid zal zijn ter wille van de industrialisatie van ons land aan de stichting van nieuwe, ruime, modern ingerichte en goed geoutilleerde chemische laboratoria te Leiden, evenals aan Delft, ter vervanging van de oude, te kleine, ouderwets en slecht geoutilleerde chemische laboratoria een extra toelage te verstrekken. Hierbij zij bedacht dat academisch gevormde chemici voor de industrialisatie niet minder dringend nodig zijn dan ingenieurs.

Het bovengenoemde bedrag van f 80 000,— per jaar is gekozen omdat het mogelijk lijkt dit bedrag inderdaad te investeren. Hierbij is rekening gehouden met het vervaardigen van apparatuur in eigen werkplaats: naar schatting kan de waarde van die apparatuur jaarlijks f 20 000,— meer zijn dan de waarde der daarin verwerkte materialen. Het resterende bedrag van f 60 000,— zou dan voor de helft verkregen moeten worden uit bijzondere toelagen (bv. van de Organisatie voor zuiver-wetenschappelijk onderzoek) en voor de andere helft uit de gewone en extra materiele credieten.

De verhouding 20 : 30 : 30 tussen deze bedragen is niet willekeurig gekozen. Indien bijzondere toelagen tot een bedrag van f 30 000,— worden ontvangen, brengt dit bepaalde aanschaffingen met zich mede, die te weinig een „bijzonder” karakter dragen en die dus uit een gewoon crediet moeten worden betaald. Anderzijds brengt een investering van f 20 000,— netto door fabricage in eigen werkplaats een aanschaffing van onderdelen en materialen van plm. f 10 000,— met zich mede. Daarnaast moeten in de komende jaren nog regelmatig kleinere apparaten voor de practica worden aangeschaft, zodat gerekend kan worden dat bij een bijzondere toelage van f 30 000,— en een investering van f 20 000,— door eigen productie van het gewone crediet minstens f 25 000,— voor aanschaffingen moet worden gebruikt. Indien gemiddeld op een extra crediet van f 5 000,— per jaar zou mogen worden gerekend, zou het totaal van de investering met behulp van gewone en extra credieten f 30 000,— bedragen. Op deze globale berekening is de verhouding 20 : 30 : 30 gebaseerd.

Voor het jaar 1950 is bij de Stichting voor zuiver-wetenschappelijk onderzoek een toelage van f 30 000,— aangevraagd. De plannen voor de gedurende de cursus 1949/50 in de werkplaats te vervaardigen apparaten leiden tot een productie die minstens f 20 000,— meer waarde heeft dan de daarin verwerkte materialen. Het is echter onder de huidige omstandigheden niet mogelijk dat de werkplaats van het anorganisch-chemisch laboratorium deze productie levert. Hoewel de personeelsbezetting voldoende is te achten, de inrichting van deze werkplaats is dit zeker niet. Ter vergelijking moge dienen dat de werkplaatsen der physisch-chemische laboratoria te Utrecht en Groningen een aanzienlijk ruimere personeelsbezetting hebben, terwijl in Leiden bovendien het personeel voor meer dan tweederde van de tijd voor de anorganische chemie werkt, waarbij eenvoudig reparatiewerk een grote rol speelt.

Uit het thans volgende overzicht van de in het verslagjaar bereikte resultaten moge blijken dat nog slechts van een bescheiden begin kan worden gesproken.

In de loop van de cursus nam het aantal medewerkers toe tot 4 assistenten en 1 hoofdassistent, terwijl de Organisatie voor zuiver-wetenschappelijk onderzoek het salaris van een medewerker, belast met de opbouw van de afdeling dielectrica, voor haar rekening nam. De werkzaamheden werden echter ten zeerste belemmerd doordat geen van de vijf assistenten zich ten volle aan zijn taak kon geven, daar alle zich voor het doctoraalexamen moesten voorbereiden en sommige zelfs nog vrij omvangrijke practica moesten volgen. Gelukkig zal in dit opzicht de toestand in de cursus 1949/50 aanmerkelijk verbeterd zijn; bovendien bestaat in de toekomst de mogelijkheid voornamelijk doctorandi als assistent te kiezen, hetgeen bij de fysieke scheikunde gewenst is, daar de practica in dit vak eerst na het kandidaats-examen behoeven te worden gevolgd.

In het voorjaar van 1949 kon, dank zij de welwillende medewerking van de hoogleraar-directeur, Dr. C. J. F. Böttcher, een nieuwe werkruimte voor het elementaire physisch-chemische practicum in gebruik genomen worden. Niettemin zijn de vooruitzichten wat de werkruimte betreft verre van gunstig. In de komende jaren zal namelijk het aantal studenten in de scheikunde aanmerkelijk toenemen en dit zal volgens voorlopige schattingen eerst constant blijven als het viervoud van het huidige aantal is bereikt. Daar het thans al veel moeite kost om alle practicanen te plaatsen, zal in de cursus 1949/50, maar vooral in de beide daarop volgende cursussen, de toestand bepaald kritiek worden. Het is dan ook dringend gewenst dat de beschikbare werkruimte spoedig wordt uitgebreid. Op sommige werkkamers staan de apparaten zo dicht opeengepakt dat zij een ernstige belemmering vormen voor de werkzaamheden, terwijl een gedeelte van wat in de cursus 1949/50 gebouwd en aangeschaft zal worden, wegens plaatsgebrek niet in gebruik zal kunnen worden genomen. Gelukkig konden dit jaar althans enkele kleine verbeteringen worden aangebracht in de inrichting der lokaliteiten.

De in de aanvang van dit verslag als noodzakelijk genoemde bedragen waren in het cursusjaar 1948/49

nog niet ter beschikking. In het najaar van 1948 kon slechts besteed worden een restant van het voor 1947 en 1948 beschikbaar gestelde inrichtingscrediet.

Voor het jaar 1949 kon beschikt worden over een bedrag van f 10 000,— van het aan het anorganisch-chemisch laboratorium verleende crediet, terwijl de Organisatie voor zuiver-wetenschappelijk onderzoek f 4 000,— beschikbaar stelde voor de vervaardiging, in Delft, van een refractometer. Op advies van de faculteit der wis- en natuurkunde werd f 8 000,— beschikbaar gesteld voor de aankoop van een Klystron signal source, alsmede f 2 000,— voor de aankoop van een Tinsley-potentiometer. Voorts werd door bemiddeling van het college van curatoren een grote hoeveelheid radiotechnische artikelen uit een Engelse dump verkregen, waarvan een nuttig gebruik gemaakt werd voor de opbouw van apparaten. Het fysisch laboratorium van de Rijksverdedigingsorganisatie T.N.O. stelde een complete installatie voor het onderzoek met ultrageluidsgolven ter beschikking, voorlopig in bruikleen.

In de loop van het verslagjaar werden verschillende apparaten gebouwd. Voor de verbetering van het apparaat voor het meten van dielectrische constanten, dat in Mei 1948 gereedkwam, werden nieuwe precisie-condensatoren vervaardigd, hetgeen mogelijk was geworden door de verbetering van de outillage der werkplaats.

De algemene meetapparatuur op het gebied van de dielectrische onderzoeken werd aanmerkelijk uitgebreid. Een proof-opstelling werd vervaardigd voor het meten van dielectrische constanten en verlieshoeken bij audiofrequenties met een brugschakeling. Deze zou de volgende maanden in vaste opstelling gebouwd worden en zou dan tevens gebruikt kunnen worden voor nauwkeurige metingen van het geleidingsvermogen, van electrolytoplossingen.

Aan het einde van het cursusjaar werd een aanvang gemaakt met het ontwerpen en vervaardigen van de hulpapparatuur voor de metingen der dielectrische constanten en verliezen in het microwave-gebied. Tegelijkertijd werd begonnen met de bouw van een spectograaf, waarbij gebruik gemaakt werd van de onderdelen van een reeds aanwezige colorimeter. Een speciale calorimeter, geschikt voor het meten van uiterst geringe warmteeffecten, kwam gereed. Voorts werd vervaardigd een apparaat voor het onderzoek van de spreiding van stoffen op vloeistofoppervlakken. Van de kleinere apparaten die vervaardigd werden, mogen worden genoemd een foto-elektrische secondenmeter en een hoogohmige nulpunts-indicator voor potentiometrie.

Het wetenschappelijk onderzoek kwam door verschillende oorzaken slechts langzaam op gang. Er was maar één promovendus op het laboratorium werkzaam, terwijl voor de bestudering van sommige onderwerpen moest worden gewacht op de aflevering of het gereedkomen van apparatuur.

Een onderzoek op het gebied van de refractie van electrolytoplossingen in water, glykol en glycerine werd voltooid. Ook werd afgesloten een onderzoek van de dielectrische constanten van een aantal koolwaterstoffen en mengsels daarvan.

Publicaties zijn nog niet te vermelden; deze zouden voor het eerst in het najaar van 1949 verschijnen. In de volgende cursus zal het wetenschappelijk onderzoek veel omvangrijker kunnen zijn.

Resumerend kan gezegd worden dat de toestand aanmerkelijk gunstiger is dan aan het einde van de vorige cursus, dat de opbouw van de afdeling fysieke scheikunde goede vorderingen maakt en dat er alle reden is om te verwachten dat deze stijgende lijn zich in de komende jaren zal voortzetten.

Anatomisch laboratorium

Op 5 October 1948 was het 25 jaar geleden dat het gebouw van het anatomisch laboratorium in gebruik genomen werd als eerste gebouw van het nieuwe Boerhaavekwartier. Dit feit werd op 25 Februari 1949 feestelijk herdacht.

Het instrumentarium werd belangrijk verrijkt door de aanschaffing — uit een extra crediet — van een Leitz ortholuxmicroscop met ingebouwde verlichting.

Op 27 Januari 1949 legde de hoogleraar-directeur, Dr. J. A. J. Barge, na een ambtsperiode van bijna 30 jaar, zijn ambt van hoogleraar neer; hem werd op eigen verzoek uit deze functie op de meest eervolle wijze ontslag verleend. Tot zijn opvolger werd met ingang van dezelfde datum benoemd de hoogleraar Dr. J. Dankmeijer.

Het onderwijs in anatomic en embryologie was ook dit jaar wederom zeer omvangrijk. Naast de colleges werden regelmatig de practica gegeven, waarbij de studenten in vier groepen waren verdeeld. Aan de practica werd deelgenomen door 519 studenten. Bij het practicum werden wederom geregeld responsio-colloquia gehouden, terwijl op Woensdagmiddag voor degenen die geen practicum meer volgden, demonstraties werden gegeven.

In het afgelopen cursusjaar was een groot aantal onderzoekers in het laboratorium werkzaam, terwijl verschillende onderzoeken werden afgesloten, waarvan de resultaten werden gepubliceerd.

De hoogleraar Dr. J. A. J. Barge sloot zijn onderzoekwerk in het laboratorium grotendeels af. Op 22 September 1948 promoveerde hij hem de heer C. J. Doets op een dissertatie, getiteld: „De heuklunde van Petrus Camper”, terwijl hij een week later optrad als promotor van de heer H. J. Lammers.

De hoogleraar Dr. J. Dankmeijer zette zijn bewerking van het materiaal van Prof. Vroklage over de bevolking van Flores voort, evenals de onderzoeken over het hypothalamische gebied, over vinger-afdrukken (o.a. te zamen met de heer Waltman) over de uterus-structuur, over hartafwijkingen en over de doorgankelijkheid der placenta (tezamen met de heer Heyn). Op 22 September 1948 promoveerde bij hem de heer A. A. J. Nieuwenhuis op een dissertatie, getiteld: „Een anthropologische studie van Teng-gerezen en Slamet-Javanen”, terwijl hij op 7 Juli 1949 als promotor optrad van de heer W. A. Bax, die promoveerde op een dissertatie, getiteld: „Over de bouw en ontwikkeling van het mediastinale bind-weefsel”.

Van de hand van Dr. Dankmeijer verscheen het deeltje „Anatomie” in de serie Servire's Encyclopaedie in Monographiën.

Tezamen met Dr. Landsmeer en mej. Kahnt werden door Dr. Dankmeijer verschillende proeven gedaan betreffende het maken van afgietsels met plastics, waarvoor door verschillende fabrieken monsters ter beschikking waren gesteld. Op de Anatomendag, op 7 Mei 1949 te Leiden gehouden, werd door Dr. Dankmeijer, mede namens Dr. Landsmeer, over deze onderzoeken een wetenschappelijke mededeling gedaan.

Dr. J. M. F. Landsmeer zette in het bijzonder zijn onderzoeken over de bouw der gewrichten en de bewegingen van de vingers voort. Op de Anatomendag, op 10 December 1948 te Amsterdam gehouden, deed hij een wetenschappelijke mededeling over „Een diagonaal handje in de dorsale aponeurose van de menselijke vinger” (inmiddels in druk verschenen). Van zijn hand verschenen verder twee publicaties, n.l.: „The gross anatomy of the peri-articular tissues of the shoulder joint” (tezamen met Dr. W. J. H. Nauta) in „Annals of rheumatic diseases”, vol. 7, 1948, en „The anatomy of the dorsal aponeurosis of the human finger and its functional significance” in „The Anatomical Record”, vol. 104, 1949.

Dr. H. J. Lammers promoveerde op 29 September 1948 op een proefschrift, getiteld: „De anthropologie van de bevolking van Oost-Dawan, Noord-Midden Timor”, bevattende de bewerking van een deel van het anthropologische materiaal, door Prof. Dr. B. A. G. Vroklage, S. V. D., op de kleine Soenda-eilanden verzameld en door hem ter bewerking aan het anatomisch laboratorium afgestaan. Op 26 November 1948 sprak Dr. Lammers op de oud-alumni-dag te Breda over: „De oudste mensheid in de Indische Archipel”. Op 21 Mei 1949 deed hij in de vergadering van het Nederlands nationaal bureau voor anthropologie, tezamen met de heer O. Brocades Zaalberg, een mededeling over „Anthropologisch onderzoek van Goanezen”, in verband met een desbetreffend onderzoek, gedaan aan boord van een der schepen van de Rotterdamse Lloyd, dat een uit Goanezen bestaande bemanning had.

Op de Anatomendag van 7 Mei 1949 te Leiden deed Dr. Lammers een mededeling over „Anthropologisch onderzoek van Leidse middelbare-schooljongens”, welke betrekking had op de eerste resultaten van het onderzoek naar de lichamelijke eigenschappen van schoolkinderen, welk onderzoek reeds sinds enkele jaren regelmatig is geschied en dat nog steeds wordt voortgezet. Het onderzoek werd uitgebreid tot dienstplichtigen, waartoe de zeer belangrijke medewerking werd verkregen van de keuringsraad van het Marine-opkomst-centrum in Voorschoten.

Mej. A. M. Kerkhof heeft voor haar vertrek haar onderzoek voltooid. Zij hoopt aan dit onderzoek het volgende studiejaar een dissertatie te wijden.

Mej. E. Odé heeft haar onderzoek over de ontwikkeling van de ductus arteriosus Botalli weer opgevat en hoopt de resultaten daarvan ook spoedig in een proefschrift vast te leggen.

Van de assistenten zette de heer C. B. Heyn regelmatig zijn onderzoeken omtrent de doorgankelijkheid der placenta voor kunstmatige radio-actieve stoffen voort. Helaas werd hij in de zomer door een ernstige ziekte voor enige maanden aan zijn studie en wetenschappelijk werk onttrokken. Mej. H. M. Cool vervaardigde een reconstructie omtrent de ontwikkeling van het buikvlies, terwijl mej. A. Dekker medewerkte aan het onderzoek van de uterus-structuur.

In het laboratorium waren twee buitenlandse assistenten werkzaam, n.l. mej. U. Kahnt en mej. R. M. Collister. Mej. Kahnt verrichtte een onderzoek naar de anatomische verhoudingen der long-bloedvaten. Het lag in haar voornemen op dit onderzoek, bij gunstige resultaten, aan de Universiteit van Bern te promoveren, waartoe de hoogleraar in de anatomie aldaar, Prof. E. Hintzsche, zijn medewerking heeft toegezegd. Mej. Collister verrichtte een onderzoek naar de collaterale circulatie bij hartmorfomingen. De aanwezigheid van deze buitenlandse medewerkers was voor het laboratorium, alsook voor het contact met de Nederlandse studenten, van grote betekenis.

De heer W. H. van der Wel hield zich, tezamen met mej. Collister, in het bijzonder bezig met het vervaardigen van röntgen-foto's voor anatomische doeleinden, mede ter voorbereiding van het toepassen der röntgen-techniek bij het theoretisch en praktisch onderwijs.

Nadat mej. A. M. Elshout reeds het vorige jaar de catalogisering van de collectie historische, in vloeistof bewaarde, preparaten had voltooid, heeft zij thans de gehele verzameling opnieuw opgesteld. Verscheidene preparaten moesten daartoe in nieuw glaswerk worden overgebracht. Door dit werk zijn honderden belangrijke preparaten, voor het grootste deel in de 18e eeuw vervaardigd, die anders zeker verloren zouden zijn gegaan, voor de wetenschap behouden gebleven en op afdoende wijze gerestaureerd. Op de Anatomendag van 7 Mei 1949 te Leiden deed mej. Elshout over dit werk een mededeling.

Verschillende student-assistenten werkten mede bij het wetenschappelijk onderzoek, terwijl enige malen hulp en voorlichting werd geboden aan onderzoekers van andere instituten of klinieken.

Laboratorium voor tropische hygiëne

Aan de hoofdassistent, Dr. Lie Kian Joe, werd op 1 Juli 1949 de Eykman-medaille toegekend als waardering voor zijn wetenschappelijke arbeid op het gebied der tropische geneeskunde, in het bijzonder dat der helminthologie.

Het gebouw onderging geen veranderingen. Met de voor 1949 toegestane verbouwing van dierenstallen en tropische kamer werd nog geen aanvang gemaakt.

De verzamelingen en hulpmiddelen werden aangevuld met lantaarnplaatjes, tabellen en grafieken. Het beschikbare materieel crediet liet niet toe de inventaris belangrijk uit te breiden. Van het Curaçao-fonds werden ten geschenke ontvangen een cierenbroedstoof, een centrifuge, een elektrische diepvrieskast en een motor voor een der koelkasten.

De hoogleraar-directeur, Dr. J. E. Dinger, werkte in November 1948 mede aan de 10e cursus in de gezondheidstechniek aan de Technische Hogeschool te Delft door het houden van een reeks voordrachten over „Klimaat en infectieziekten.”

Op 26 November hield hij een voordracht voor Leidse oud-alumni over „De grenzen van het zichtbare” en op 23 December voor de Geneeskundige kring te Wageningen over „Huidige methoden van virus-onderzoek”.

Er werden in het verslagjaar 2 tropencursussen gegeven, waaraan in totaal door 41 artsen (w. o. 24 officieren van gezondheid) werd deelgenomen. In September en October 1949 werd de jaarlijkse cursus gegeven voor in Rotterdam in opleiding zijnde missionarissen; het aantal deelnemers bedroeg 65.

Ten behoeve van de Universitaire gezondheidszorg werden door de staf van het laboratorium medische studenten op tuberculine-gevoeligheid onderzocht en ingeënt tegen tuberculose (B. C. G.), pokket, typhus en paratyphus en diphtherie.

Betreffende het *wetenschappelijk werk* kan het volgende worden medegedeeld.

De hoogleraar-directeur, Dr. J. E. Dinger, hield zich bezig met de virus-diagnostiek der pokken (cikweeck en complementbindings-reactie). Reeds enige malen werd de hulp van het laboratorium ingeroepen voor de vroege diagnostiek in dubieuze gevallen.

Op verzoek van Dr. Lampe, directeur van 's Lands hospitaal te Paramaribo, werd een huidtest met dirofilariaantigeen verricht bij 175 personen.

Een begin werd gemaakt met onderzoeken op het gebied der dengue, waarvan een virusstam werd ontvangen van Dr. A. B. Sabin in Cincinnati.

Het toxoplasma-onderzoek en het influenza-onderzoek in samenwerking met Dr. Wolff werden voortgezet. Dr. Wolf werkte verder met bofirus en was voorts werkzaam op het gebied der tuberculosediagnostiek.

Dr. Lie Kian Joe sloot zijn onderzoek af betreffende de phaagtypering van typhusstammen uit Indonesië en zette zijn onderzoek voort naar de drogingsmethode in het dysenterie- en salmonella-onderzoek. Dr. Audier ging voort met zijn onderzoek naar de bactericide werking van condensatie-producten uit tabaksmok.

Als gast werkte in het laboratorium Dr. Horst, op het gebied der tuberculose.

Het laboratorium werd in het verslagjaar bezocht door verschillende personen uit Indonesië en het buitenland.

In het afgelopen cursusjaar kwamen de volgende publicaties gereed.

Prof. Dr. J. E. Dinger, Studies in dengue fever. Proceedings of the 4th International Congress of Tropical Medicine and Malaria, 1948, blz. 526.

- Idem, Moelijkheden en mogelijkheden bij de diagnostiek der pokken. Clin. Les. Ned. Tijdschr. v. Geneesk., jrg. 93, 1949, blz. 1117.
- Idem, Het pokkengevaar. Voordracht gehouden voor de Ned. ver. v. tropische geneeskunde. Ter perse.
- Idem met Tesch en Soekonto, Investigation into the epidemiology of diphtheria in the hygiene study ward at Batavia. Documenta Neerl. et Indon. d. morbis tropicis. Vol. I, 1949, blz. 3.
- Idem met H. L. Wolff, Avidity, A factor to be considered in the interpreting of the agglutination-inhibition test for influenza A viruses. Ant. v. Leeuwenhoek. Deel 14, 1948, blz. 145.
- H. L. Wolff, Een eenvoudige methode om bij muizen paratyphus vast te stellen, mede in verband met het onderzoek naar de werkzaamheid van antibiotica (en chemotherapeutica). Ned. Tijdschr. v. Geneesk., jrg. 93, 1949.
- Idem, The use of the haemagglutination inhibition test in epidemiological influenza virus studies. Ter perse.
- Dr. Lie Kian Joe, Typing of typhoid bacilli from Indonesia by means of Vi-bacteriophage II. Doc. Neerl. et Indon. d. morbis tropicis. Vol. I, 1949, blz. 145.
- Idem, Een geval van Onathostomiasis in Indonesië. Ter perse.
- Idem, Een eenvoudige methode voor verzending van diphtheriefacces naar het laboratorium. Ter perse.
- Idem, Het verzenden van typhoid en paratyphoid faeces naar het laboratorium met behulp van de drogingsmethode. Ter perse.
- Idem, Enkele zeldzame worm-infecties uit Indonesië. Ter perse.
- Idem, Verdere resultaten verkregen door phaagtypering van typhoid bacillen uit Indonesië en West-Indië. Ter perse.

Laboratorium voor medische chemie

- Het gebouw bevond zich in goede staat. De hulpmiddelen werden door tijdige reparatie op peil gehouden. Verzamelingen waren niet aanwezig. De inventaris werd met verschillende apparaten uitgebreid.
- Het reeds in het vorige jaarverslag vermelde onderzoek betreffende de vorming van films van biologisch belangrijke stoffen aan het grensvlak van organische verbindingen werd afgesloten. De resultaten zouden spoedig in de vorm van een dissertatie worden gepubliceerd.
- Een onderzoek naar de invloed van de homologe reeks van vetzuren op een coacervaat van cetylsulfaat werd eveneens afgesloten.
- Andere in het vorig verslag vermelde experimenten werden voortgezet. Hiervan mogen met name worden genoemd: een onderzoek naar de algemene wetten die aan de elastische trilling van oleaat-systemen ten grondslag liggen, en een systematisch onderzoek naar het verband tussen chemische structuur en physiologische werking (speciaal aan de hand van de invloed van organische verbindingen op het oleaatcoacervaat). Ook dit jaar werd voor deze beide onderzoeken een subsidie ontvangen van de Nederlandse organisatie voor zuiver-wetenschappelijk onderzoek.
- De volgende onderwerpen werden dit jaar voor het eerst bewerkt:
- a. De eigenschappen van een nieuwe soort oleaat-coacervaten werden nader bestudeerd. De hoogleraar-directeur, Dr. H. G. Bungenberg de Jong, hield over deze systemen een voordracht voor de Koninklijke Academie van Wetenschappen.
- b. Getracht werd iets meer te weten te komen over de ionenspectra van eiwitten. Tot nu toe blijkt dit evenwel een moeilijk gebied te zijn, waar weinig algemene wetten zijn te vinden.
- c. Vrij uitvoerig werd de invloed van zouten op de cellen van *Beta vulgaris rubra* nagegaan, in de hoop nadere bijzonderheden te verkrijgen over de bouw van celmembranen.
- Nog zij vermeld dat het in het vorige jaarverslag genoemde boek „Colloid Science” thans verschenen is. Tenslotte deed de conservator, Dr. H. L. Booij, op het 1st International Congress of Biochemistry te Cambridge namens het laboratorium een korte mededeling, terwijl hij op de „Discussion on Lipoproteins” van de Faraday Society te Birmingham een van de „opening lectures” hield.

Pathologisch laboratorium

- Aan het gebouw werden enkele voorzieningen getroffen.
- De verzameling werd uitgebreid met een aantal door obstructie of operatie verkregen praeparaten. Voor de inventaris werden enkele apparaten aangekocht, waaronder een binoculair microscoop met toebehoren en een phascontrast-uitrusting.
- De heer W. E. F. Winckel, arts, zou nog vóór de Kerstvacantie 1949/50 promoveren op een proefschrift, getiteld: „Pellagra”, een experimentele studie, welke in dit cursusjaar werd afgesloten.

Een gezamenlijke studie verscheen in „The Journal of Pathology and Bacteriology”, VLXI, no. 1, pp. 55—61, 1949, over „Studies on the pathogenesis of a case of influenza. A pneumonia of three days duration” en „Studies over de pathogenese van een ziektegeval van influenza (A) — pneumonie van 3 dagen duur” van Prof. Dr. J. Mulder en de conservator G. J. Verdonk. De conservator verrichtte revens onderzoeken, waarvan de resultaten werden gepubliceerd.

De heer P. H. M. Schillings schreef voor het Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde een artikel over „De mitosehoekmeting als classificatiemiddel bij een geval van acute monoblastenleucaemie”.

De heer P. van Duijn, chemicus, deed belangrijke ontdekkingen betreffende de kleurstof arenicochroom, welke door de hoogleraar-directeur, Dr. G. O. E. Lignac, indertijd werd ontdekt als voorstadium van het pigment melanine bij de zeeptieren. Dit hoogst belangwekkende onderzoek vindt goede voortgang. De heer J. F. Ph. Hers zette zijn studie over longziekten bij influenza voort.

In het Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde verscheen een gezamenlijke studie van Dr. Lignac, G. C. Jedeloo, mej. A. J. Ligtenberg en Prof. Dr. P. H. van Tiel over „Onderzoek naar de biotherapeutische werking van trypanozoma cruzi op muizenteerkanker”.

De hoogleraar-directeur, Dr. Lignac, werkte als redacteur mede aan de samenstelling van Deel VI van de Eerste Nederlandse systematische ingerichte Encyclopaedie (E. N. S. I. E.). Voorts verscheen van zijn hand een klinische les: „Kanttekeningen bij de polycythaemia vera”.

Het wetenschappelijk werk vindt geregeld voortgang, al moet hieraan onmiddellijk worden toegevoegd dat de zware onderwijsstak — de toeloop van studenten is abnormaal groot — het de hoogleraar en zijn assistenten wel zeer moeilijk maakt rustig hun wetenschappelijk werk voort te zetten.

Pharmaceutisch laboratorium

In verband met de benoeming van de conservatrice, Dr. A. J. Steenhauer, tot buitengewoon hoogleraar werd met ingang van 15 Mei 1949 tot conservator benoemd de heer J. B. Schute.

In de loop van het verslagjaar kwam de verbouwing van het laboratorium gereed, waardoor de beschikking verkregen werd over een kleine collegezaal, een laboratorium voor fysisch-chemisch onderzoek, een weeg- en titreervertrek en een donkere kamer. De apotheek werd verplaatst en, evenals het laboratorium voor galenisch werk, gemoderniseerd.

Het instrumentarium werd met enkele kleine apparaten aangevuld.

Naast het gewone onderwijs van de hoogleraren Goddijn, De Jongh, Steenhauer en Vogelenzang werd door de directeur van het Rijkszuivelstation, Dr. C. J. Kruisheer, belangeloos een college in levensmiddelenchemie gegeven. De hulp van Dr. Kruisheer wordt temeer gewaardeerd daar het door hem gedoceerde vak tot de verplichte vakken van het apothekerexamen behoort. Het is derhalve onjuist te achten dat aan Dr. Kruisheer geen bezoldigde functie wordt gegeven.

De hoofdassistent, D. C. Kok, gaf het onderwijs in de receptuur aan doctorandi.

Dit jaar behaalden 7 doctorandi het diploma van apotheker, terwijl 2 kandidaten met goed gevolg het doctoraalexamen wis- en natuurkunde met hoofdvak pharmacie aflegden. Deze teruggang is een gevolg van de „liquidering” der vooroorlogse studenten. Normale cijfers, betrekking hebbende op de studenten die na de oorlog hun studie aanvingen, kunnen niet voor 1951 of 1952 worden verstrekt. De assistent Dr. Hegnauer zette zijn in Zwitserland aangevangen onderzoeken voort. De assistent Parabirsing begon met een botanisch en chemisch onderzoek van enkele Surinaamse planten, terwijl de conservator, de heer Schute, een onderzoek over Solanacee-alkaloiden ter hand nam.

Wetenschappelijke publicaties zijn in het verslagjaar niet verschenen.

Pharmacologisch laboratorium

Op 1 September 1948 traden in dienst: Dr. F. J. A. Paesi, conservator, met leeropdracht en examenbevoegdheid; A. P. Maassen, arts, assistent en mej. J. C. Schiernecker, analyste.

Het Medisch-biologisch instituut der R. V. O. (T. N. O.) bleef in het laboratorium gehuisvest. De hoogleraar-directeur, Dr. S. E. de Jongh, bleef belast met de algemene leiding.

De tijdschriftseries konden worden aangevuld met de ontbrekende jaargangen, mede door het optreden van de heer Van der Keur als tussenpersoon tussen de universiteitsbibliotheek en de medische faculteit. In verband met de daaraan verbonden aanzienlijke kosten werd een extra crediet aangevraagd; een definitief antwoord op deze aanvraag werd nog niet ontvangen.

Van het plan voor de oprichting van een semi-permanent gebouw in de nabijheid van het laboratorium, ten behoeve van het Medisch-biologisch instituut, werd definitief afgezien.

Het onderwijs werd geheel volgens het programma gegeven. Met bijzondere voldoening kan melding worden gemaakt van een extra practicum, dat gedurende een week gegeven werd aan een groep van 12 door middel van selectie uitgekozen studenten. Teneinde dit practicum, dat zich door een ver doorgevoerde zelfwerkzaamheid onderscheidde, mogelijk te maken, werden bijna twee weken lang nagenoeg alle beschikbare krachten van het laboratorium en het Medisch-biologisch instituut ingeschakeld. Het bleek een zeer dankbare taak te zijn. Jammer genoeg moet een herhaling van dit practicum in een volgende cursus vrijwel uitgesloten worden geacht wegens het te verwachten grotere aantal studenten die het gewone practicum zullen moeten volgen.

Het wetenschappelijk onderzoek ontwikkelde zich voorspoedig, de vele mutaties onder het personeel in aanmerking genomen. Daarbij werd regelmatig samengewerkt met de afdelingen der hoogleraren Bok en Querido, alsmede met het Medisch-biologisch instituut, voorzover dit zich op niet-discreet terrein beweegt. In het verslagjaar verschenen verschillende publicaties, waarvan in het bijzonder moet worden vermeld het omvangrijke boekwerk „Hormonologie”, dat 456 blz. telt (Noordhollandse Uitgeversmaatschappij, Amsterdam, 1948).

Voorts werd op verzoek van diverse instanties een aantal wetenschappelijke voordrachten gehouden. De vrijwillige medewerkers bestonden dit jaar uit medici uit de omgeving benevens — voor het eerst na de oorlog — weder een student, die zich gedurende enige maanden aan een wetenschappelijk onderzoek wijdde.

Physiologisch laboratorium

Het gehele personeel was, evenals het vorige jaar, wederom overbelast tengevolge van de wanverhouding tussen het aantal studenten en de hulpmiddelen van het laboratorium. Niettemin kon het onderwijs, zowel theoretisch als praktisch, aan redelijke eisen voldoen.

Administratieve, organisatorische en op het onderwijs betrekking hebbende werkzaamheden hebben dan ook, tezamen met de voorbereidingen voor de bouw van een nieuw laboratorium, vrijwel alle beschikbare tijd en energie in beslag genomen. Een zodanige toestand is uitermate onbevredigend, doch zelfs indien er tijd voor researchwerk overgebleven was, zou het verrichten van zulk werk toch onmogelijk zijn geweest, daar het gehele technische personeel doorlopend met het vervaardigen en reviseren van practicum-instrumenten e. d. bezig is geweest. Zolang de stroom van — slecht voorbereide — studenten blijft aanhouden, zal van enige verbetering in dit opzicht nauwelijks sprake kunnen zijn. De hulpmiddelen werden aanzienlijk uitgebreid; verschillende waardevolle en kostbare instrumenten werden aangeschaft.

In de werkplaats van het laboratorium werd o. m. een aantal eenvoudige hulpmiddelen voor het practicum gemaakt, terwijl de revisie en modernisering van de aanwezige hulpmiddelen werd voortgezet. Ook de inventarisering op kaarten vond voortgang, zij het slechts langzaam, daar ieder instrument, alvorens te worden geïnventariseerd en genummerd, geheel wordt gereviseerd en in goede staat gebracht. Voorts zij opgemerkt dat het laboratorium een zeer rijke verzameling van oudere hulpmiddelen bezit, welke grotendeels in een slechte toestand verkeren, en slechts ten dele weer bruikbaar te maken zijn. Verder is het laboratorium bijzonder rijk aan hulpmiddelen die eerder in een fysisch laboratorium zouden thuishoren; deze hulpmiddelen, welke een grote waarde vertegenwoordigen, worden dan ook in een physiologisch laboratorium vrijwel nimmer (en zijn deels nog nimmer) gebruikt. De bibliotheek werd, zij het nog niet volledig, vrijwel op de hoogte van de tijd gebracht. De tijdschriftenseries vertonen echter nog bedenkelijke lacunes, die slechts met moeite zullen kunnen worden aangevuld.

Het onderwijs moest nog steeds onder moeilijke omstandigheden gegeven worden tengevolge van het ontbreken van een collegezaal en van voldoende practicumruimte. De colleges moesten ook dit jaar weer gegeven worden in deels op grote afstand van het laboratorium gelegen collegezalen, terwijl wederom de praktische werkzaamheden der studenten over een groot aantal kamers van het laboratorium moesten worden verdeeld, hetgeen uiteraard het toezicht ten zeerste bemoeilijkt.

Het was nog niet mogelijk het aantal college-uren uit te breiden; in de cursus 1949/50 bedroeg dit echter reeds 2, 2 en 4 resp. voor het eerste, tweede en derde studiejaar. Op deze wijze is reeds enigermate voldaan aan de wens om bij de studie voor het candidaatsexamen in de aanvang de nadruk te leggen op het morphologisch onderwijs en in het laatste gedeelte op het physiologisch onderricht. Getracht wordt in de cursus 1950/51 het aantal college-uren voor het tweede studiejaar van 2 op 3 te brengen. Hierbij zij echter opgemerkt dat reeds thans het aantal college-uren voor physiologie te Leiden groter is dan dat aan de andere Nederlandse universiteiten, en dat ook het practicum belangrijk uitgebreider is dan elders.

Wetenschappelijke werk was door de bovenvermelde moeilijke omstandigheden nauwelijks mogelijk. De hoogleraar-directeur en Dr. Walter begonnen aan een onderzoek naar de oorzaak van zgn. spontane variaties in de intensiteitsdrempel bij elektrische prikkeling van kikkerzenuwen. De werkzaamheden werden echter telkens door administratieve en organisatorische besognes onderbroken, zodat het onderzoek slechts langzaam vorderde. Dr. Storm van Leeuwen zette zijn in Engeland begonnen onderzoek betreffende de physiologie der spierspoelen voort. De heer Visser begon, in samenwerking met mej. Polder, een onderzoek naar de inversie van emulsies onder invloed van gelijkstroom, ter nadere uitwerking van het door de hoogleraar-directeur indertijd te Amsterdam aangevangen onderzoek. De door de heer Voorhorst begonnen bestudering van de invloed van organ-extracten op de differentiatie in vogelembryonen moest door zijn vertrek worden stopgezet. Het onderzoek van de heer Schmidt betreffende geluidlocalisatie maakte goede voortgang.

Aan verschillende personen werd gedurende het verslagjaar gastvrijheid verleend. Helaas moest de aan Dr. Ong verleende gastvrijheid worden opgezegd in verband met diens eigenaardige opvattingen van de rechten en plichten van een gast.

De chirurg Dr. Wamsteker boeifende de techniek van de operatieve behandeling van enkele aangeboren hartgebreken; reeds verrichte hij met succes de eerste operaties op pasgeborenen.

Bijzonder veel tijd werd besteed aan de uitwerking van de schetsplannen voor het te bouwen nieuwe laboratorium; deze werkzaamheden worden voortgezet.

Het aantal afgewezenen bij de candidaatsexamens is nog steeds bijzonder groot. Het gaat niet aan deze ongunstige uitslag zonder meer toe te schrijven aan de oorlogsomstandigheden. Wel moet worden vastgesteld dat de studenten zeer onvoldoende zijn voorbereid. De slechte examenresultaten zijn, naar het oordeel van de hoogleraar-directeur, ten dele een gevolg van het feit dat de aansluiting tussen propaedeusis en candidaatsstudie verre van ideaal is en dat de propaedeutische tentamina niet of nauwelijks als zeev werken. De enige op den duur aanvaardbare oplossing is zijns inziens dat het propaedeutisch onderwijs wordt opgedragen aan onder de *medische* faculteit ressorterende, bij de medische laboratoria gedetacheerde docenten (vergelijkende anatomie en genetica bij de anatomie, physica bij de physiologie, chemie bij de medische chemie).

Dat ten slotte door de wanverhouding tussen het aantal studenten en de materiële en personele hulpmiddelen het onderwijs met de beste wil niet op een voldoende peil te brengen is, behoeft geen betoog. Het is hier de plaats niet in te gaan op het numerus clausus-probleem. Echter moge men bedenken dat het grote aantal medische studenten, wier studietijd bovendien als gevolg van de slechte examenresultaten gemiddeld zeer lang is, niet alleen een zware belasting betekent voor 's Rijks schatkist, doch dat ook ten zeerste moet worden betwijfeld of straks alle afgestudeerden een redelijk bestaan zullen kunnen vinden.

Geologisch laboratorium

Door de in verhouding te zwakke bezetting met lager personeel dreigden gedurende deze cursus allerlei achterstanden te ontstaan, die door gestadig onbetaald overwerk van de administratie naar buiten nog niet te zeer merkbaar waren.

Het gehele personeel was, vergeleken met de normale toestand van voor de oorlog, ten zeerste met werk overbelast; hierbij kwam nog, dat elke ambtenaar op zijn tijd gebruikt werd voor werkzaamheden die niet altijd tot zijn functie behoorden.

De nieuwe vleugel van het laboratorium bevindt zich in goede staat; het meubilair verkeert in een behoorlijke toestand. Door de toename van het aantal studenten in de geologie is aanvulling en uitbreiding van het meubilair gewenst.

Voor de experimentele geologie was noch geld, noch een assistent beschikbaar. De installatie werd derhalve nauwelijks gebruikt. De Rijkswaterstaat deed gedurende enige weken verschillende proeven. Voor de kandidaten was geen werkkamer meer over, daar alle beschikbare ruimte gebruikt werd door doctorandi en assistenten.

In het algemeen moet geconstateerd worden, dat „Geologie” uit haar gebouw gegroeid is en nog verder groeit.

Eindelijk kon het tijdschrift „Leidsche Geologische Mededelingen” verschijnen. Daar het niet wenselijk werd geacht deel XIV, dat niet onder de redactie van de hoogleraar-directeur (in 1944) verscheen, te vervolgen, werd een nieuw deel XIV B uitgegeven, bevattende de volgende verhandelingen:

L. U. de Sitter en C. M. de Sitter—Koomans, The Geology of the Bergamasc Alps, Lombardia, Italy.
A. Brouwer, Pollenanalytisch en geologisch onderzoek van het Onder- en Midden-Pleistoocen van Noord-Nederland.

B. G. Escher, De asymmetrische gedaante der aarde en haar oorzaak.

Het ruilverkeer, waarvoor de uitgave mede bestemd is, is door de verzending van het nieuwe deel op vastere basis komen te staan. Met enkele buitenlandse instituten kon het ruilverkeer, dat door de oorlog verbroken was, hersteld worden.

In het lopende cursusjaar werden de volgende practica gehouden: *a.* practicum luchtfotogeologie; *b.* practicum microchemie; *c.* practicum pollenanalyse; *d.* practica in de palaeontologie. Nieuwe practica werden niet ingesteld.

Het chemisch-petrografisch laboratorium, onder leiding van Prof. Niggli en mevr. De Sitter-Koomans, kon gedurende het gehele jaar de vereiste gesteenten-analyses voltooien, nu alle noodzakelijke chemicaliën verkrijgbaar waren, voor het eerst sinds de oorlog.

De conservator A. Brouwer promoveerde op 22 September 1948 op een proefschrift getiteld: „Pollen-analytisch en geologisch onderzoek van het Onder- en Midden-Pleistoecen van Noord-Nederland”. Promotor Prof. van der Vlerk. (Dit proefschrift werd opgenomen in de Leidse Geologische Mededelingen, deel XIV B, pp. 259—348, Leiden, 1949.)

De volgende excursies werden gehouden:

October 1948, naar Wight en Dorset, onder leiding van Prof. van der Vlerk;

29 Maart—10 April 1949, naar Yorkshire, onder leiding van Prof. van der Vlerk, 18 deelnemers;

3—21 Mei 1949, naar Schotland, onder leiding van Prof. Niggli, 18 deelnemers, waaronder 1 gast-deelnemer uit Finland;

gedurende 1½ maand werden onder leiding van Prof. De Sitter en de assistenten Huyse en De Koning karteringsoefeningen gehouden in de Pyreëen, deelnemers ± 15 candidaten; in Marokko, de Franse Pyreëen en het Massif de Belledonne werden de gebruikelijke doctoraal-karteringen uitgevoerd onder leiding van de hoogleraren De Sitter en Niggli.

De kosten van de excursies konden in 1948 en 1949 laag gehouden worden door een subsidie van de Bataafsche Petroleum Maatschappij en het Fonds Vollenhove, waaruit in 1948 voor de laatste maal een bijdrage voor excursies ontvangen werd.

Van hoogleraren, leden van de wetenschappelijke staf, assistenten en oudere studenten van het Geologisch instituut verschenen de volgende publicaties.

B. G. Escher, Grondslagen der Algemene Geologie, 7e druk van „De gedaanteveranderingen onzer aarde”, Amsterdam, 1948.

Idem, Origin of the asymmetrical shape of the Earth's surface and its consequences upon Volcanism on Earth and Moon. Bull. Geol. Soc. America, Vol. 60, Febr., 1949.

I. M. van der Vlerk, Correlation between the Plio-Pleistocene deposits in East Anglia and in the Netherlands. Report of the Eighteenth Session, Gr. Br., 1948, Part IX.

Idem, Stratigraphy of the Caenozoic of the East Indies, based on foraminifera. Report of the Eighteenth Session, Gr. Br., 1948, Part XV.

I. M. van der Vlerk en Ph. H. Kuenen, Geheimschrift der aarde, 5e druk, 1948.

E. Niggli, Zur zeitlichen Abfolge der magmatischen und metamorphosierenden Vorgänge im Gott-hard-massiv. Verschenen in: Festschrift Paul Niggli, Zürich, 1948.

E. Niggli en P. Niggli, Gesteine und Mineralagerstätten, I. Band, Allgemeine Lehre von den Gesteinen und Mineralagerstätten. Basel, 1948.

L. U. De Sitter, De ligging van het Carboon en het Zechstein tussen Rijn en Nederlandse grens. Geol. en Mijnb. p. 37—42, 1948.

Idem, Het Quartair in het kustgebied van Koetei ten N. van de Mahakamrivier. Geol. en Mijnb. p. 177—183, 1948.

Idem, De veldgeoloog en zijn materie. Rede 1948. Universitaire Pers, Leiden.

Idem, Action = Reaction in structural geology. Geol. en Mijnb. p. 161—162, Mei, 1949.

Idem, Eindverslag van het geophysisch onderzoek in Z. O. Nederland. Hierin verschillende bijdragen van Prof. Dr. L. U. De Sitter. Med. van de Geol. stichting, serie C-1-3-no. 1, 1949.

L. U. De Sitter en R. Lagaay, Sur le mode de gisement des laves permotriassiques dans le Maroc oriental. Extrait du C. R. S. de la Soc. Géol. Fr., Nov. 1948.

L. U. De Sitter en C. M. De Sitter-Koomans, The Geology of the Bergamasque Alps, Lombardia, Italy, L. G. M. XIV B, pp. 1—257.

F. Florschütz, In het grensgebied van twee wetenschappen. Inaugurale rede 1949.

Idem, Het wisselend aspect van het bos sinds de krijtperiode. In: W. Boerhaave Beekman, „Het hout in alle tijden”. Deel 1, 1949.

F. Florschütz en Anna M. H. v. Someren, Oud-Pleistoecene krypturbatie. Tijdschrift Kon. Ned. Aard. Gen., deel LXV, 2, 1948.

- Idem, Microbotanische verschillen tussen de klei van Reuver en de klei van Tegelen. Jan. 1948, Geol. en Mijnb., 10.
- F. Florschütz, H. D. M. Burck en P. Tesche, De stratigrafische grens tussen het Pleistoceen en het Holoceen in Nederland. Geol. en Mijnb., 10, 1948.
- A. Brouwer, Pollenanalytisch en geologisch onderzoek van het Onder- en Midden-Pleistoceen van Noord-Nederland. L. G. M. XIV B., p. 238—316, 1949.
- Idem, Een fossiel bos bij Zoeterwoude uit het begin van onze jaartelling. Leids Jaarboekje, 1948.

Rijksmuseum van geologie en mineralogie

Twee factoren hebben in het verslagjaar de ontwikkeling van het museumwerk ernstig belemmerd: nl. 1. het gebrek aan magazijnruimte; 2. de al te nauwe band tussen het Rijksmuseum en het hoger onderwijs in de geologie te Leiden.

Het ernstige tekort aan magazijnruimte heeft niet alleen een zeer ongunstige invloed op de toestand van de verzamelingen in het magazijn, maar werkt ook nadelig op het wetenschappelijk onderzoek en op de toestand in de expositieruimte. De wetenschappelijke bewerking van het museumbezit moet noodzakelijk lijden onder de onsystematische opberging van het materiaal in het overvolle magazijn. Dit, gevoegd bij de grote hoeveelheid nog ongecatalogiseerd materiaal, maakt het in vele gevallen niet wel doeltreffend te gaan wat aanwezig is van een bepaalde groep fossielen of uit een bepaald gebied. Niet alleen voor de museumstaf zelf, maar ook t.a.v. het beantwoorden van brieven om inlichtingen betreffende materiaal uit het museumbezit is deze toestand zeer nadelig.

De dringend noodzakelijke verbetering van de expositieruimte kan niet tot stand komen, als niet een aanzienlijk deel van het thans geëxposeerde materiaal naar het magazijn kan worden overgebracht. Het ernstige gebrek aan magazijnruimte werkt zodoende remmend op ieder onderdeel van de museumactiviteit.

Hetzelfde geldt t. a. v. al te nauwe band die er bestaat met de opleiding van a. s. geologen. De toenemende eisen die het onderwijs in de geologie stelt aan het toegestane materieel crediet, aan het beschikbare technische personeel en aan de beschikbare ruimte, hebben tot gevolg dat de museumfunctie, in ruimere zin, voortdurend moet worden achtergesteld bij het onderwijs. Onder deze omstandigheden kan van een volledige ontplooiing van het museumwerk geen sprake zijn.

Ten aanzien van het *wetenschappelijk onderzoek* kan het volgende worden medegedeeld.

De conservator Dr. A. Brouwer zette zich na zijn terugkeer uit Suriname aan de bewerking van het omvangrijke materiaal van fossiele walvissen, dat gedurende de laatste twintig jaar door het museum is ontvangen. Dit materiaal is gedeeltelijk afkomstig uit de Zeeuwse wateren, gedeeltelijk van verschillende vindplaatsen in Oost-Nederland. Daar al spoedig bleek dat ook het oudere walvissermateriaal grotendeels niet of onvoldoende bewerkt was, werd ook dit aan een revisie onderworpen. De bewerking van de familie Eurhinodelphidae werd voltooid, terwijl met de familie Acrodelphidae een aanvang werd gemaakt.

De assistent Th. van der Hammen werkte door aan het palaeobotanische materiaal uit Nederland. Van de bekende vindplaatsen in de omgeving van Tegelen werd een zo volledig mogelijke verzameling bijeengebracht, terwijl met het aanleggen van een soortgelijke verzameling uit de klei van Nede een begin kon worden gemaakt. Op den duur zal hier een fraaie verzameling van fossiele planten uit het kwartaar van Nederland uitgroeien.

De heer G. Kortenhout van der Sluys wijdde zich weer belangloos aan de bewerking van de fossiele landzoogdieren, waarbij dit jaar het accent lag op het rijke materiaal uit de klei van Tegelen.

In het verslagjaar werd zoveel mogelijk voortgegaan met het opnieuw rangschikken van oude collecties in het magazijn. De assistent Van der Hammen bracht weer verscheidene excursie-collecties op orde. Waar mogelijk werden zij tevens samengevoegd, om op deze wijze te geraken tot een serie representatieve verzamelingen, die een beeld geven van de verschillende geologische eenheden waaruit Europa bestaat. Een serie dergelijke verzamelingen is niet slechts bijzonder waardevol als vergelijkingsmateriaal bij andere onderzoeken, maar bewijst ook als hulpmiddel bij het onderwijs goede diensten. Helaas was het nog niet mogelijk al dit materiaal op logische wijze in een speciaal daarvoor bestemd gedeelte van het magazijn bijeen te brengen, als gevolg van het nijpende tekort aan magazijnruimte.

De conservator H. W. Nelson zette de herrangschikking van de mineralogische verzameling voort, waarmee zijn voorganger, Dr. E. den Tex, was begonnen. Het gehele bezit aan mineralen wordt thans systematisch in de onderkasten van vitrines in de mineralogische zaal bijeengebracht.

Gelijktijdig met het ordenen van de mineralogische verzamelingen in het magazijn werd door de conservator H. W. Nelson een begin gemaakt met het opnieuw inrichten van de vitrines in de mineralogische zaal.

logische afdeling. Door een deel van de tentoongestelde mineralen naar de onderkasten over te brengen kon het overblijvende ruimer worden opgesteld, waardoor deze stukken thans veel beter tot hun recht komen.

In de Nederlandse afdeling werd een aantal kleine verbeteringen aangebracht. Van een grondige reorganisatie, die de Nederlandse expositie dringend nodig heeft, moest wegens ruimtegebrek worden afgezien. Naar gehoopt wordt zal op den duur door de herrangschikking van de collecties in het magazijn voldoende ruimte vrijkomen om het Indonesische materiaal, dat thans meer dan de helft van de expositieruimte in de grote bovenzaal beslaat, in het magazijn onder te brengen. Deze zaal zou dan geheel aan de geologie van Nederland kunnen worden gewijd. Uit museaal oogpunt moet dit van groot belang worden geacht.

Naast het catalogiseren van nieuw binnengekomen materiaal kon ook dit jaar weer worden voortgegaan met het inschrijven van oude, nog niet gecatalogiseerde collecties. Dit werk vordert slechts langzaam, doordat betrekkelijk weinig tijd overblijft voor het inschrijven van de aanwinsten, en doordat een groot deel van het oude materiaal in zodanige staat verkeert dat het pas gecatalogiseerd kan worden nadat het door een der conservatoren of assistenten is herzien.

Teneinde aan het bezwaar van de achterstand in de catalogus zoveel mogelijk tegemoet te komen, werd de collectie-catalogus verder aangevuld, zodat althans de grotere eenheden in het museumbezit worden vastgelegd.

Er werd bovendien voortgegaan met het bijeenbrengen van de gegevens betreffende type-exemplaren en andere in de literatuur beschreven voorwerpen uit het museumbezit.

De belangrijkste *aanwinsten* worden dit jaar gevormd door de fossiele overblijfselen van gewervelde dieren, die van verschillende vindplaatsen in Nederland (Tegelen, Lith, Nede) werden verworven door het toekennen van premies aan de vindsters. Vooral bij de beroemde vindplaats te Tegelen begint dit systeem thans goed te werken. Van twee zeldzame elementen van deze fossiele fauna, nl. van *Archidiskodon meridionalis* en van *Pannonictis* sp. kon zodoende materiaal worden verkregen. Helaas moest ook worden vastgesteld dat belangrijk materiaal uit Tegelen voor het Rijksmuseum van geologie verloren ging. Het werd namelijk meegenomen door een der medewerkers van het Biologisch-archaeologisch instituut te Groningen tijdens een bezoek aan Tegelen onder auspiciën van de Rijksdienst voor het oudheidkundig bodemonderzoek en later ten dele door de directeur van genoemde Rijksdienst aan het zoölogisch museum te Amsterdam geschonken. Deze toestand leidt tot een heilloze verspreiding van dit belangrijke materiaal over verschillende instellingen, waar het bovendien krachtens de aard van het arbeidsterrein dier instellingen niet thuishoort. Deze hoogst onbevredigende gang van zaken is ten dele een gevolg van de omstandigheid dat door de grote vlucht die het hoger onderwijs in de geologie te Leiden heeft genomen, de typische museumfunctie van het Rijksmuseum van geologie en mineralogie jarenlang niet voldoende tot haar recht kon komen.

Ook onder de overige aanwinsten bevinden zich belangrijke stukken, die een waardevolle uitbreiding van het museumbezit berekenen.

Melding dient nog te worden gemaakt van de omvangrijke verzameling gesteenten uit Suriname, verzameld door de conservator Dr. A. Brouwer tijdens de Natuurwetenschappelijke Suriname-expeditie 1948/49.

Te betreuen blijft echter dat geen middelen beschikbaar zijn om door aankoop tot een meer harmonische uitbreiding van de verzamelingen te geraken.

Hieronder volgt een volledige lijst der aanwinsten.

1. Een groot stuk versteend hout en andere zwerfstenen met fossielen, gevonden bij Vierhouten; geschenk van de heer H. de Boer (Nunspeet), door bemiddeling van Prof. Dr. N. Tinbergen (Leiden).
2. Een collectie zwerfstenen uit Gelderland; geschenk van de heer A. de Graaff.
3. Gipsafgietsels van tanden van verschillende soorten gewervelde dieren; geschenk van het Musée d'Histoire Naturelle te Lyon, door bemiddeling van Dr. L. D. Brongersma (Leiden).
4. Een tibia van een mammoet, opgevest uit de Noordzee; geschenk van de heer C. de Mol (Katwijk).
5. Enige fossielen, gevonden bij graafwerken te Nootdorp; geschenk van de heer Dekker (Nootdorp).
6. Enige overblijfselen van fossiele zoogdieren uit de Maas bij Andel; door het toekennen van vindsterspremie.
7. Enige overblijfselen van fossiele zoogdieren uit de Maas bij Lith, door het toekennen van vindsterspremie.
8. Twee zeldzame zwerfstenen van Donderen (Drenthe); geschenk van de heer P. van der Lijn (Hilversum).
9. Overblijfselen van fossiele dieren uit de klei van Tegelen; door het toekennen van vindsterspremie.

10. Enkele fossielen uit de klei van Nede, verzameld tijdens de excursie van de Leidse geologische vereniging.
11. Enige fossielen van verschillende vindplaatsen; geschenk van het Geologisch instituut te Wageningen.
12. Een collectie gesteenten en fossielen uit Indonesië en Europa; geschenk van de heer Van Geer.
13. Een collectie spiliten uit de Hautes Alpes; geschenk van de heer A. J. de Witte (Leiden).
14. Enige fossielen uit Zuid-Limburg, Solenhofen en van verschillende vindplaatsen in Frankrijk; geschenk van de heer Dr. Ir. A. L. W. E. van der Veen.
15. Twee mappen met preparaten van foraminiferen; geschenk van de heer Dr. Ir. A. L. W. E. van der Veen.
16. Twee fulgurieten uit Michigan en North Carolina; door ruil met de heer Jeff Hill.
17. Twee stukken sericietgneis met druppels silicaatglas door bliksemingslag, afkomstig van de Darsistock (Zwitserland); geschenk van Dr. F. Sigrist (Zürich).
18. Een grote verzameling gesteenten uit Suriname, verzameld door de conservator Dr. A. Brouwer tijdens de Natuurwetenschappelijke Suriname-expeditie 1948/49.
19. Enkele zeldzame sedimentaire zwerfstenen uit Oost-Nederland, verzameld door de conservator.

Van leden van de museumstaf verschenen in het verslagjaar de volgende wetenschappelijke publicaties: A. Brouwer, Pollenanalytisch en geologisch onderzoek van het Onder- en Midden-Pleistoceen van Noord-Nederland; *Leidse Geol. Med.*, deel XIV B, pp. 258—346, 1949.

Th. van der Hammen, *De Allerod-oscillatie in Nederland*; *Proc. Kon. Acad. v. Wetensch.*, Amsterdam, vol. 52, pp. 69—75 en 169—176, 1949.

Bovendien verschenen in het verslagjaar enkele geschriften, waarin door anderen dan leden van de museumstaf voorwerpen uit het museumbezit zijn beschreven.

Het aantal bezoekers bedroeg dit jaar 134 (v. j. 104). Door een grondige reorganisatie van de opstelling in de museumzalen zou dit aantal aanzienlijk kunnen worden vergroot. Het museum zal in dit opzicht zijn taak eerst naar behoren kunnen vervullen, indien door uitbreiding van de magazijnruimte de overbelasting van de expositieruimte kan worden opgeheven.

Het bezoekcijfer is betrekkelijk laag; men dient hierbij evenwel te bedenken, dat nooit reclame voor het museum gemaakt wordt. Als de reorganisatie verder voltooid zal zijn, kan eventueel een en ander gedaan worden om voor het museum propaganda te maken.

Archeologisch instituut

De assistente gaf in het verslagjaar college aan de studenten in de kunstgeschiedenis van het eerste en het tweede jaar teneinde hen enigszins gewijs te maken in de archaeologie.

De catalogus op kaarten van de verzameling lichtbeelden kon aanmerkelijk verbeterd worden. Met de voltooiing van dit omvangrijke werk zal nog wel een jaar gemeoid zijn.

Opnieuw moet worden vermeld dat de lokaliteiten waarover het instituut op de eerste verdieping van het pand Rapenburg 24 beschikt, veel te klein zijn. Een aantal meubelen van het instituut is nog steeds elders opgeslagen; de hoognodige aanvulling van de boekenverzameling moet achterwege blijven. Voor het geven van colleges aan een behoorlijk aantal studenten en voor het houden van lezingen is de ruimte onvoldoende.

De collecties lichtbeelden en foto's werden geregeld uitgebreid en aangevuld. In Parijs en Rome kon een groot aantal foto's worden gekocht. Voorts is de collectie aangevuld met foto's uit boeken die in het instituut ontbreken.

De collectie foto's is de laatste tijd zodanig toegenomen dat het aanschaffen van een vijfde ladenkast dringend noodzakelijk is. De foto's dreigen beschadigd te worden door de manier waarop zij thans opengepakt zijn.

De bibliotheek voldoet niet aan de eisen die daaraan moeten worden gesteld. Het is echter met het oog op de aanstaande verhuizing niet gewenst reeds thans te beginnen met een aanmerkelijke uitbreiding. Door de hoogleraar-directeur, Dr. A. W. Byvanck, de hoogleraar Dr. van de Waal en de assistente werd in September een excursie van 10 dagen naar Parijs gemaakt. Deze excursie was een groot succes, vooral het bezoek aan Chartres. Bij de bestudering van de sculptuur bleek het hoe nuttig samenwerking is tussen archaeologen en kunsthistorici, die een verschillende methode van beschouwen volgen. Ook voor jonge studenten zijn zulke excursies van zeer grote betekenis; ze wekken hun belangstelling en leren hun tevens hoe men kunstwerken moet onderzoeken.

Het wetenschappelijk werk van Dr. Byvanck werd belemmerd door de vele werkzaamheden die hij had te verrichten. Van „De Kunst der Oudheid” verscheen deel II; aan het derde deel wordt voortdurend gewerkt. Het boekje over de Etruriërs, hetwelk in het vorige verslag reeds werd aangekondigd, is inmiddels verschenen, alsmede deel I van de „Algemene geschiedenis der Nederlanden”, waarvoor Dr. Byvanck de hoofdstukken schreef over de prehistorie en de Romeinse tijd. Voorts verscheen van zijn hand een verhandeling over astronomische handschriften in de „Mededeelingen van de Koninklijke Nederlandse Academie”. Zeer veel tijd nam het schrijven van de artikelen voor de nieuwe druk van de Winkler Prins Encyclopaedie in beslag.

De assistente zette haar studie voort over de chronologie van de Griekse kunst in de 5e eeuw vóór Christus. Deze onderzoekingen zijn van groot belang voor de bewerking van het derde deel van „De Kunst der Oudheid”. Waarschijnlijk is thans een weg gevonden om de resultaten van haar studie te publiceren. Van haar hand verscheen een artikel „Elektra” in het Nieuw Vlaams Tijdschrift. Voorts voerde zij de redactie van het Bulletin der Vereniging tot bevordering van de kennis der antieke beschaving, waarvan een nieuw deel spoedig zou verschijnen. Bovendien redigeerde zij voor Nederland de berichten op het gebied der archaeologie voor de Fasti Archaeologici van de Internationale associatie van archaeologen te Rome. Het eerste deel, over 1946, is verschenen, terwijl het materiaal voor 1947 en 1948 reeds werd ingezonden. Te Rome konden met de centrale redactie allerlei zaken tot wederzijds tevredenheid nader worden geregeld.

De Vereniging tot bevordering van de kennis der antieke beschaving, waarmede het Archaeologisch instituut zo nauw verbonden is (Dr. Byvanck is voorzitter, de assistente secretaresse van deze vereniging) zette haar werkzaamheden voort, voornamelijk op het terrein van de vaderlandse archaeologie. Het zal gewenst zijn dat ook aan deze zijde der archaeologie in het vervolg aan de Leidse Universiteit meer aandacht wordt besteed. Voor dit onderdeel blijkt namelijk bij de studenten belangstelling te bestaan. Bovendien is de kans aanwezig dat de Leidse Universiteit en het Leidse museum van oudheden meer en meer in dit werk zullen worden ingeschakeld. Hierover zullen in het volgende jaarverslag eventueel nadere mededeelingen worden gedaan.

Ten slotte zij opgemerkt dat het wenselijk zou zijn meer tijd dan tot dusver mogelijk was te besteden aan de jongste studenten. De resultaten der tentamina van de laatste tijd, met name die van enkele studenten in de klassieke letteren, bewijzen wel dat deze studenten meer leiding nodig hebben. Benoeming van een ervaren kracht, die de hoogleraar-directeur in het onderwijs kan bijstaan, is daarom een dringende eis.

Assyriologische werkkamer

De Assyriologische werkkamer (Assyriologisch instituut) staat onder het beheer van de hoogleraar in de Assyriologie, Dr. F. M. Th. de Liagre Böhl. Assistent (buiten bezwaar van 's Rijks schatkist) is Dr. A. A. Kampman. Door de vereniging van het instituut met het Nederlands instituut voor het Nabije Oosten kan ook over het personeel en de hulp van laatstgenoemde instelling in de ruimste omvang worden beschikt.

De nauwe samenwerking met dit instituut valt ten zeerste toe te juichen, daar beide instituten, vooral wat de boekerij betreft, elkaar aanvullen en samen een der beste instellingen op het gebied van de studie van het Oude Nabije Oosten vormen, een combinatie die zich ook in het buitenland een goede naam heeft verworven en waarvan door de studenten dagelijks een ruim gebruik wordt gemaakt. Slechts valt te betreuren dat de collectie spijkerschrifttabletten benevens andere oudheden, die voor verreweg het grootste gedeelte het eigendom zijn van Dr. de Liagre Böhl, en die door deze aan de werkkamer in bruikleen werden gegeven, zich nog steeds bevinden in het sousterrain van het Rijksmuseum voor volkenkunde. Deze verzamelingen moeten hier echter wel blijven met het oog op de droge bergplaats met centrale verwarming, die voor de conservering van dit soort oudheden noodzakelijk is.

De grote verzameling lichtbeelden werd verder uitgebreid; deze collectie is thans in een nieuwe stalen kast opgeborgen.

Voorts konden de volgende belangrijke aanwinsten worden verkregen:

het grootste gedeelte der talrijke delen van de Cuneiform Texts on Babylonian Tablets & c, in het British Museum, een onmisbaar en zeldzaam werk, dat in de handel bijna niet meer verkrijgbaar is en dat in het begin van 1949 in Engeland slechts antiquarisch kon worden verworven;

een brokstuk van een belangwekkend en uniek kleitabelt, het begin van een hymnus ter ere van Nergal, de god van het dodenrijk. Een vertaling van deze tekst, van de hand van Dr. de Liagre Böhl, werd opgenomen in het tijdschrift Bibliotheca Orientalis.

In de loop van het verslagjaar verschenen verschillende publicaties; bijzonderheden dienaangaande zijn alle vermeld in het laatstgenoemde tijdschrift.

Psychiatrische kliniek

Het gebouw onderging geen verandering.

De verzamelingen en hulpmiddelen werden niet belangrijk uitgebreid. De inventaris werd uitgebreid door aankoop van een fototoestel met medewerking van het Jan Dekker-fonds.

In de loop van het verslagjaar verschenen verschillende publicaties.

Laboratorium voor experimentele histologie

Het laboratorium werd in het verslagjaar door verschillende buitenlandse geleerden bezocht, van wie er sommige gedurende enige tijd aan de werkzaamheden deelnamen.

Na de verbouwing, welke dit jaar heeft plaatsgehad, bevat het laboratorium thans acht afzonderlijke werkruimten, benevens een dierenstal en een ruimte onder de trap die als magazijn in gebruik is. Hoewel door deze verbouwing een aanzienlijke verbetering is verkregen, doet zich het gebrek aan werkruimte nog sterk gevoelen. Zo kan aan twee der assistenten en aan de promovendi alsmede aan gasten geen werkruimte ter beschikking gesteld worden. Bovendien ontbreken o. m. nog een donkere kamer voor micro-fotografie, een leeskamer, een broedstovenkamer en toiletten.

Mede dank zij de beschikbaarstelling van een extra crediet en een bijzonder crediet kon de inventaris worden aangevuld met enkele belangrijke instrumenten, w. o. een binoculair microscoop. Uit particuliere gelden werd voorts nog een donkerveld-condensor aangeschaft en kon het operatie-instrumentarium worden aangevuld.

Gedurende het afgelopen cursusjaar werden voor ongeveer 350 studenten in de geneeskunde colleges en practica gegeven in de algemene cytologie en histologie.

In de vakpers verscheen:

Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen, overdruk uit het verslag van de gewone vergadering der afdeling Natuurkunde, deel LVIII, no 1, 1949.

Transplantatie van gekweekte weefsels bij de mens, door P. J. Gaillard.

Ter perse waren de volgende drie mededelingen:

1. Verslagen van de Nederlands-Belgische embryologen-bijeenkomsten 1949. *Germinal or covering epithelium*, by P. J. Gaillard.

2. *Archivum Chirurgicum Neerlandicum* 1949. Therapeutic possibilities of grafting cultivated embryonic tissues in man.

1. The parathyroid gland in cases of postoperative tetany, by P. J. Kooreman and P. J. Gaillard.

3. *Nederlands tijdschrift voor geneeskunde* 1949. Regeneratie van ovarium-parenchym in vitro, door P. J. Gaillard.

Voorts werden tal van wetenschappelijke voordrachten gehouden.

Betreffende de onderzoeken verricht door gasten en promovendi, kan het volgende worden medegedeeld.

Dr. J. G. Goddens uit Gent zette zijn onderzoek over de gevoeligheidsverschillen van weefsels over hormonen voort. Dr. Goddens vervolgt dit onderzoek thans te Gent.

De heer J. G. Stolk zette zijn onderzoek voort over de transplantatie van de mannelijke geslachtsklieren van nog onrijpe muizen. 27 dieren werden behandeld. Het bleek dat de beoogde gezwelvorming het meest optrad bij muizen die van te voren, en ook na de behandeling, met een zgn. gonadotroop hormoon werden behandeld. Minder duidelijke gezwelvorming trad op bij behandelde castraten, terwijl de slechtste resultaten werden verkregen bij de behandeling van castraten die met gonadotrope hormonen werden behandeld.

De heer L. A. Jooze nam een 20-tal proeven, elk met 20—40 cultures, met operatief verwijderd baarmoederslijmvlies. Het bleek dat de zgn. basale laag van dit slijmvlies, waaruit ook in vivo steeds regeneratie optreedt, de beste kweekresultaten opleverde. Onderzoekingen over de beïnvloeding van deze regeneratie door hormoon-paraeparaten zijn thans in gang.

De heer Idema verkeerde met zijn onderzoek nog in het stadium der technische voorbereiding. Hij maakte zich verdienstelijk bij de vervolmaking van twee kleurmethodeën en ontwierp, in samenwerking met Dr. K. W. Taconis van het Kamerlingh Onnes Laboratorium, een nieuwe apparatuur voor de zgn. „freezing drying”-methode. Deze methode, welke het eerst door Altmann beschreven werd en later door Gersh werd verbeterd, beoogt een zéér snelle fixatie van weefsels die microscopisch onderzocht moeten worden. Door snelle bevriezing bij -140° Celsius bleken vele tot nu toe onbekende structuren te voorschijn te komen, die bv. voor de interpretatie van de functie van de schildklier van doorslaggevende betekenis zijn.

De heer Waller begon tezamen met de assistent (buiten bezwaar van 's Rijks schatkist) R. van Hemert een onderzoek naar de transplantabiliteit van schildklierweefsel. Dit onderzoek is te beschouwen als

een voortzetting van een eerder door Dr. Gaillard verricht onderzoek en tevens als een voorbereidend onderzoek betreffende schildkliertransplantatie bij de mens (aangeboren en verworven schildklierdeficiëntie). Hiertoe werden tien proeven verricht. Tijdens het kweken van embryonaal schildklierweefsel van het konijn werd vastgesteld dat de vorming van zgn. schildklierfollicels ook in vitro plaatsvond, terwijl tevens het mechanisme van deze vorming kon worden vastgesteld. Hierbij werden geheel nieuwe combinaties van mogelijkheden gevonden. Op de bijeenkomst van de Tissue Culture Club in Juli 1949 werd hieromtrent een mededeling gedaan. Vervolgens werden de gekweekte schildklierfragmenten bij schildklierloze konijnen geïmplantéerd en de ten dele gunstige resultaten werden met behulp van de diaphotometrische methode tot het bepalen van de grondstofwisseling vastgelegd. Betreffende de onderzoeken van de leden van de wetenschappelijke staf valt het volgende te vermelden. Mej. J. J. P. Zaaijer verrichtte een twaalftal proeven met in ontwikkeling zijnde tandkiemen. Haar eerste doel was de kweektechniek voor dit weefsel te bepalen, de gevoeligheid t. o. v. streptomycine te onderzoeken en de histochemische methoden te controleren, die voor de beoordeling van de definitieve proeven nodig zijn.

Mej. H. A. van Gilse verrichtte in het najaar van 1948 nog een zestal proeven en droeg haar onderzoek op 1 Januari 1949 over aan mej. J. Klein, die nog onder leiding van mej. Van Gilse een viertal experimenten deed met gekweekt lymphatisch weefsel uit het zgn. „net” van volwassen konijnen onder invloed van typhusanigen, teneinde het vermogen tot antistofvorming te kunnen nagaan voor verschillende celtypen.

De heer A. J. Sauer verrichtte met behulp van de ijksmethode, die indertijd door Dr. Gaillard tezamen met Dr. S. E. de Jongh en Dr. G. H. Overbeek werd uitgewerkt, een zevental onderzoeken naar de invloed van anti-anaemische leverpreparaten op beenmerg-cultures van schildklierloze caviac. Bovendien verrichtte hij elf proeven met een inmiddels verkregen kristallijne anti-anaemische stof (vitamine B 12, Organon), die doen vermoeden dat het werkzame principe van de genoemde anti-anaemische leverpreparaten indertiek is met het vitamine B 12. Van dit resultaat deed hij mededeling op de bijeenkomst van de Tissue Culture Club in Juli 1949.

De heer C. H. Hogewoning verrichtte een dertiental proeven, elk met 45 à 50 explantaten, waarbij de invloed van vitamine D op de ontwikkeling en de calcificatie van cultures, afkomstig van het endosteum, van de pijpbeenderen van pasgeboren kuikens, in een vitamine D-rijke voedingsbodem werd bestudeerd. Toevoeging van vitamine C bleek zonder resultaat te zijn. Toevoeging van oestron (een geslachtshormoon) bleek echter de inleidende fase voor de beenvorming te beïnvloeden.

De heer J. Oort zette zijn onderzoek betreffende de ontwikkeling van het hersenaanhangsel voort. Hij breidde dit onderzoek uit door gebruik te maken van een door hem verbeterde glasplaatreconstructie-methode. Het bleek dat de ontwikkeling van het hersenaanhangsel van de kokmeuw niet belangrijk afwijkt van die bij andere vogels, terwijl enige nieuwe inzichten werden verkregen in het ontstaan van de zgn. parsuberals en het verdwijnen van de zgn. hypofyse-steel.

De onderzoeken van de hoogleraar-directeur, Dr. P. J. Gaillard, richtten zich voornamelijk op menselijke embryonale organen. Acht kweekproeven werden genomen met het ovarium van 4-7 maanden oude embryonen, waaruit bleek dat, behoudens het vermogen tot vorming van geslachtscellen, de bedekkende cellaag (germinal epithelium) óók tot vorming van zgn. follicelcellen in staat is en dat deze follicelcellen in enkele gevallen weer eicellen kunnen leveren. Dit is o. m. in strijd met de algemeen aanvaarde inzichten van de huidige gynaecologen en embryologen. Hierover werd op de Journées Cyto Embryologiques Hollando-Belges alsmede op de bijeenkomst van de Tissue Culture Club een mededeling gedaan.

Met bijschildklierweefsel van de menselijke neonatus werden zeven proeven genomen. Dit materiaal werd ditmaal getransplanteerd bij drie patiënten, lijdende aan postoperatieve tetanie. Duidelijker nog dan in vorige jaren bleek het resultaat der transplantatie afhankelijk te zijn van de leeftijd der acceptoren. Van de patiënten in de leeftijdsgroep van 16-26 jaar reageerde 80% met gunstig resultaat, van die in de leeftijdsgroep van 26-36 jaar 37,5%, terwijl de patiënten in de hogere leeftijdsgroepen in het geheel niet reageerden. Alle tot dusver verkregen ervaringen werden beschreven in een mededeling in het *Archivum Chirurgicum Neerlandicum*.

Slechts éénmaal kon schildklierweefsel van een drie maanden oud embryo worden verkregen; de proef welke hiermede werd verricht, leverde geen nieuwe gezichtspunten op. Ook weefsel van de menselijke hypofyse voorkwab kwam slechts éénmaal ter beschikking. Van dit materiaal werd bij een patient met dwerggroei getransplanteerd. Naar het zich laat aanzien is hiermede enig resultaat bereikt. Tenslotte werd een aantal experimenten verricht waarbij een nieuwe kweekmethode voor weefsels, afkomstig van het kippen-embryo, werd getest.

Kamerlingh Onnes Laboratorium

Voor Dr. W. J. de Haas, die aan het einde van de vorige cursus als hoogleraar-directeur is afgetreden, was dit jaar nog geen opvolger benoemd. Voorstellen werden gedaan om Prof. Dr. A. van Itterbeek uit Leuven te benoemen tot buitengewoon hoogleraar, in welke functie hij een deel van zijn tijd in Leiden zou kunnen doorbrengen. Op deze wijze zou de medewerking verkrègen worden van een hoogleraar die veel ervaring heeft op het gebied van de lage-temperatuur-physica en zouden de handen met België nauwer worden aangehaald.

Zoals reeds in het vorige jaarverslag werd medegedeeld is mej. Dr. H. van der Horst, aan wie op 1 Maart 1948 wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd als assistente eervol ontslag werd verleend, op 9 December 1948 overleden. Hier mogen nogmaals gememoreerd worden haar belangrijke onderzoekingen over de fundamentele spanningscoëfficiënt van helium, waaruit de plaats van het ijs-punt op de absolute-temperatuurschaal wordt vastgelegd.

Van 1 September 1948 tot aan zijn ziekte, omstreeks Kerstmis 1948, werkte op het laboratorium de Engelsman Dr. R. P. Penrose, lector aan de Universiteit van Leeds, die in Oxford onderzoekingen had verricht op het gebied van de spectroscopie met cm-golven, welke onderzoekingen hij in Leiden voortzette. Zijn ziekte bleek helaas van zulk een ernstige aard te zijn dat hij op 28 April 1949 overleed. Ook dit jaar werd nog geen leraar in het glasblipen gevonden. Enkele onderhandelingen openden echter het vooruitzicht dat in het najaar een voorlopige oplossing zou worden verkregen, hetgeen inmiddels is geschied.

Evensals vorige jaren ontving ook dit jaar een aantal leerlingen van de instrumentmakersschool een maandelijkske toelage uit het personeelssubsidie van het laboratorium voor de vele diensten die zij voor het laboratorium verrichten. Op 1 October 1948 waren 96 leerlingen als zodanig ingeschreven. Sindsdien zijn er 33 leerlingen vertrokken en 50 bijgekomen (w.o. 14 leerlingen voor de op 18 October 1948 geopende afdeling voor opticiens), zodat op 1 October 1949 113 leerlingen waren ingeschreven.

In Juni 1949 behaalden 2 leerlingen het einddiploma van de electrotechnische vervolgcursus van het Koninklijk genootschap Mathesis Scientiarum Genitrix. In September slaagden 12 leerlingen voor het examen leerling-instrumentmaker, 2 voor het examen leerling-glasblazer en 2 voor het examen gezelf-instrumentmaker. In totaal hadden zich voor deze examens 178 kandidaten aangemeld.

De vacante cursus in het glasblipen vond dit jaar plaats van 20 Juni tot 16 Juli. Om de werkzaamheden niet te veel te storen werden de deelnemers, onder wie zich 7 Engelsen en 1 Belg bevonden, verdeeld over twee perioden.

In de winter werd wederom een cursus gegeven voor het hoger-onderwijsperoneel; hierna werd deelgenomen door 5 personen.

In verband met de schenking van de Bataafsche Petroleum Maatschappij was het noodzakelijk de grote glasblazerij van het laboratorium en een groep accubatterijen welke stond opgesteld in de kelderruimte onder de glasblazerij, te verplaatsen. Geschikte ruimten daarvoor werden gevonden op de zolder boven de elektrische werkplaats en in het lokaal naast deze werkplaats. Deze fase van de verbouwing werd in het verslagjaar voltooid.

De elektrische werkplaats zelf werd iets vergroot. De bovenverdieping werd ingericht als glasblazerij. Behalve een grote werkplaats vindt men er nog een leraarskamer, een pompkamer, een kamertje voor het zuiveren van kwik en voor chemische werkzaamheden, alsmede een magazijn. Het geheel kon op 26 September 1949 in gebruik worden genomen.

Van de nieuwe aanwinsten mogen worden genoemd: 10 gelijkrichters, 2 decadenweerstandsbanken (fabrikaat Bleeker) en 2 regeltransformatoren (Weseman). Verder werden voor de afdeling thermometrie aangeschaft: 1 optische pyrometer, 1 Heraeus-oven tot 1500°C met schakelpaneel, 2 gelijkstroommotoren en een Zernike-galvanometer (Kc). Voor deze afdeling werden uit de gelden van de Bataafsche Petroleum Maatschappij nog aangeschaft 1 koelkast, 1 workshop potentio-meter, een aantal thermometers en twee stelen diamanten trekstenen van Philips. Voor het practicum werden o.m. aangeschaft 1 luchtrembalans, 1 spiegelbalans, 1 spiegelmicroscoop, 4 microscoopobjectieven, 3 fotoellen, 2 voltmeters, 4 ampèremeters, 1 cos φ meter, 2 micro-ampèremeters, 1 universele meter en 10 Beckmann-thermometers.

Van de „Communications from the Kamerlingh Onnes Laboratory" verschenen in het verslagjaar de nummers 271, 272, 273, 274 en de Supplementen nos 95, 96 en 97.

No. 271 bevat drie mededelingen, t.w. van W. H. Keesom en W. K. Walstra over de tweede viriaalcoëfficiënt van helium bij de temperaturen van vloeibare en vaste waterstof, van J. Kistemaker over abnormale adsorptie van helium op glas tussen 3° en 1°,7 K, en van W. H. Keesom en G. Duyckaerts over de warmtegeleiding en het thermomechanisch effect van vloeibaar helium II.

In de eerste verhandeling van no 272 geeft J. H. Mellink een verslag van zijn metingen betreffende het fonteineffect en de warmtegeleiding van vloeibaar helium II. L. Meyer en J. H. Mellink hebben deze metingen voortgezet en doen daarvan verslag in de tweede mededeling.

De twee mededelingen van no 273 zijn geschreven door J. B. Ubbink. De eerste mededeling betreft de afhankelijkheid van de warmtegeleidingscoëfficiënt van de druk voor de gassen helium en waterstof bij lage temperaturen, de tweede heeft betrekking op de warmtegeleiding van gasvormige waterstof en gasvormig deuterium.

In no 274 beschrijft G. J. van den Berg zijn metingen van de elektrische weerstand van kalium, wolfraam, koper, tin en lood bij lage temperaturen.

In de eerste van de beide theoretische verhandelingen van Supplement no 95 behandelt J. Kistemaker de verdampingswarmte van vloeibaar helium van 0° tot $5^{\circ},2$ K en de waarde van h , berekend uit het thermodynamisch gedrag van helium. Berekeningen over het verband tussen de snelheid van het geluid in gasvormig helium en de viriaalcoëfficiënten van dit gas vormen het onderwerp der tweede publicatie door W. K. Walstra.

De eerste mededeling van Supplement no 96 bevat beschouwingen van H. A. Kramers over het remmend vermogen van een metaal voor alphadeeltjes; in de tweede toetst J. B. Ubbink theoretische betrekkingen voor het warmtegeleidingsvermogen van gasvormig helium aan experimenteel verkregen resultaten. Supplement no 97 bevat vier publicaties. C. J. Gorter en J. H. van Vleck leveren in de eerste een korte bijdrage tot de theorie van de wisselwerking bij paramagnetische absorptie. De tweede publicatie bevat een overzicht van de voordrachten die C. J. Gorter in Juni 1948 aan de Universiteit van Grenoble heeft gehouden. De beide laatste mededelingen bevatten opmerkingen van C. J. Gorter over de spectroscopie bij lage frequenties en over het richten van bepaalde atoomkernen.

Het ruilverkeer met binnen- en buitenlandse instellingen en personen begon zich langzamerhand te herstellen. Evenals in vorige jaren werden de ontvangsten boekwerken en tijdschriften geplaatst in de bibliotheek van het laboratorium, in de leeszaal Bosscha of overgebracht naar de universiteitsbibliotheek.

Evenals het vorige jaar werden ook nu weer tot de instrumentmakerswerkplaatsen leerlingen toegelaten met slechts een tweejarige ambachtsschoolopleiding. Het aantal toegelaten leerlingen bedroeg 31, terwijl in de loop van dit cursusjaar nog een drietal werd aangenomen. Ook dit jaar werd een theoretisch gedeelte aan het examen voor gezelschap-instrumentmaker toegevoegd. De voor dit gedeelte gestelde eisen zullen nog worden uitgebreid.

Op 18 October 1948 werd aan de instrumentmakersschool een afdeling voor opticiens geopend. Deze is gevestigd in het lokaal boven de instrumentmakerswerkplaats in het nieuwe gebouw van de school. De inventaris van deze werkplaats werd geleidelijk uitgebreid. Het nieuwe lokaal, dat nog niet geheel klaar was, is in de tweede helft van dit cursusjaar gereedgekomen, zodat de nieuwe cursus in een goed ingerichte werkplaats kon worden begonnen. Het aantal leerlingen bedroeg bij de aanvang 15.

De werkzaamheden voor andere laboratoria namen een steeds grotere omvang aan. Voor het organisch-chemisch laboratorium was een electronendiffractietoestel in aanbouw voor het onderzoek naar de structuur van organische moleculen. Voor het laboratorium voor medische chemie werd een toestel gemaakt voor het meten van stromingsdubbele breking. Voor het laboratorium voor interne geneeskunde werd een toestel met dubbele slede vervaardigd voor het liersenenonderzoek bij ratten. Voor het scheikundig laboratorium der Technische Hogeschool werd een aantal klemmen gemaakt voor het vasthouden van ballen en kolven bij het hieraan te verrichten glasblaswerk. Voor de fysisch-technische dienst T.N.O. waren een paar automatische röntgenfotometers in aanbouw. Voorts werden voor verschillende laboratoria nog diverse kleine apparaten vervaardigd. Ook werd veel glaswerk gemaakt, o.a. enkele grote vacuümglazen voor het influenza-onderzoek in het laboratorium voor interne geneeskunde en twee grote vacuümglazen voor het laboratorium voor organische chemie te Amsterdam, terwijl een „freezingdrying“-toestel voor het histologisch laboratorium in aanmaak was. Dit glasblaswerk voor andere laboratoria zal echter in verband met de te zware belasting van de chefs der glasblazerijen moeten worden beperkt.

Een reeds in 1947 bestelde Southbend-draaibank werd ontvangen; deze zal worden gebruikt bij het vervaardigen en herstellen van college- en practicuminstrumenten.

Als herstel van oorlogsschade konden voor de instrumentmakersschool worden aangeschaft een kleine Nederlandse Nedinsco-draaibank en een draaibank van de Artillerie-richtingen. Voorts werd toestemming verkregen voor de aanschaffing van een Schaublin-draaibank. Eveneens werd toestemming verleend om voor het laboratorium, in verband met de vele werkzaamheden voor andere laboratoria, een Zwitserse Schaublin-freesmachine aan te schaffen. Uit een extra subsidie werd aangeschaft een kleine compressor om te kunnen beschikken over perslucht.

Ook voor de opticienswerkplaats werden enkele werktuigen aangeschaft. Leveringen van vloeibare lucht vonden geregeld plaats.

Het laboratorium werd in het verslagjaar wederom bezocht door vele personen uit binnen- en buitenland. Het bezoek van schoolklassen moest enigszins worden beperkt, daar deze bezoeken op den duur te storend op het bedrijf werken.

In het bijzonder moge hier nog worden genoemd het bezoek dat door de leden van de Vereniging voor koeltechniek met een aantal buitenlandse gasten ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van deze vereniging aan het laboratorium werd gebracht. Na een voordracht van de hoogleraar Gorter over „Veertig jaren onderzoek bij zeer lage temperaturen” werd het laboratorium bezichtigd. Ook werd het laboratorium bezocht door leden van de Vereniging van Zürichse ingenieurs. Na een inleidende voordracht van Dr. van den Handel over de methoden, de organisatie en het doel van het lage-temperatuuronderzoek werd een rondgang door het laboratorium gemaakt.

Enkele buitenlandse gasten waren gedurende kortere of langere tijd in het laboratorium werkzaam. Behalve de reeds eerder genoemde werktuigen en instrumenten werden nog aangeschaft: voor het cryogeen bedrijf een Jaffa-weegschaal, 3 gashouders en 3 electromotoren. Voor de glasblazerijen werden in de instrumentmakerswerkplaats vervaardigd een lasbank voor het lassen van wijde glasbuizen (bv. cryostaat-glazen) en een zestal slijpbankjes. Voorts werden vervaardigd toestellen voor het afscheiden van helium en neon uit de edelgasmengsels, welke stikstofbindingsbedrijven als restgassen overhouden.

Het materieel subsidie voor het jaar 1949 werd verhoogd tot f 42 000,—, terwijl bovendien via de faculteit enkele extra subsidies werden verleend voor het doen van bijzondere aanschaffingen. Toen in de loop van 1949 bleek dat het bedrag van f 42 000,— niet toereikend was, werd op 31 October 1949 een verhoging van het subsidie met f 8000,— toegestaan.

Evenals vorige jaren stond ook in 1949 weer een bedrag van f 10 000,— (post buitengewone hulp; Rockefeller-subsidie) ter beschikking; uit dit fonds konden aan verschillende medewerkers toelagen worden verstrekt. Dit bedrag was weer verhoogd met f 3500,— voor het verlenen van toelagen aan enkele technici teneinde het verschil tussen het salaris van een technicus 1e klas en dat van een leraar bij het nijverheidsonderwijs te verminderen.

Een bedrag van f 5500,— werd weer beschikbaar gesteld voor het verlenen van toelagen aan leerlingen van de Leidse instrumentmakerschool.

Uit de schenking van de Bataafsche Petroleum Maatschappij werd een verhoging van het personeels-subsidie verleend. Hieruit konden enkele wetenschappelijke medewerkers worden bezoldigd.

Ook dit jaar had het *wetenschappelijke onderzoek* voornamelijk betrekking op het werk bij temperaturen beneden 0°, 1 K, welke met behulp van de grote magneet verkregen worden, en op de proeven over de eigenschappen van vloeibaar helium.

De metingen betreffende de thermodynamische temperaturen, welke met koper-kalium-sulfaat, mangaan-ammonium-sulfaat en ijzer-ammonium-aluin bereikt werden, zijn als voortzetting en uitbreiding te beschouwen van de in het vorige jaar begonnen onderzoeken over chroom-aluin. Er werden, in samenwerking met het Gronings natuurkundig laboratorium, pogingen gedaan om de oriëntatie van atoomkernen bij zeer lage temperaturen aan te tonen; deze pogingen gaven wel een indicatie doch leverden nog geen positief resultaat op.

De onderzoekingen over de transport-eigenschappen van vloeibaar helium in nauwe spleten werden voortgezet, terwijl die over adsorptie van helium aan vaste oppervlakken door Drs. Frederikse tot een voorlopige afsluiting werden gebracht. Het onderzoek van Dr. de Haas en Dr. van den Berg over het filmtransport bracht, in overeenstemming met in het buitenland verkregen resultaten, de grote invloed van verontreinigingen op het transport aan het licht. De Engelsman Smith voerde metingen uit over de demping van een slingerende schijf in vloeibaar helium, terwijl Dr. Taconis interessante resultaten verkreeg over de dampdruk van mengsels van helium 3 en helium 4. Gedeeltelijk in samenwerking met de Staatsmijnen bouwde Dr. Taconis installaties voor het verkrijgen van helium 3 uit lucht. Ook de theoretische werkzaamheden betreffende het twee-fluïda-model van helium II hadden goede voortgang. Drs. Bijl bracht de onderzoekingen over paramagnetische relaxatie bij lage frequenties tot een voorlopige afsluiting. De Engelsman Dr. Penrose deed een mooie ontdekking betreffende de paramagnetische resonantie in koperzouten, waarin hij het optreden van hyperfijnstructuur aantoonde. Helaas maakte een ernstige ziekte korte tijd later een einde aan zijn leven.

Dr. van Dijk bouwde de afdeling thermometrie stelselmatig uit; zijn onderzoek over de temperatuurschaal in het gebied van vloeibaar helium trok zeer de aandacht.

Ir. Smit onderzocht op verzoek van Dr. Snoek van de Philips-fabrieken de invloed van een magnetisch

veld op de elektrische weerstand van ferromagnetische legeringen, bij verschillende temperaturen. In opdracht van de stichting F.O.M. (Fundamenteel Onderzoek der Materie) zetten Dr. Bloembergen en zijn opvolger, Ir. Poulis, de onderzoeken over kernspinresonantie voort. De relaxatie hierbij in metalen werd bestudeerd, terwijl een van de temperatuur afhankelijke structuur van de resonantielijn in sommige paramagnetische zouten werd ontdekt. Eveneens in opdracht van de stichting F.O.M. en gedeeltelijk in samenwerking met Dr. J. O. Limde uit Stockholm voerde Dr. Gerritsen onderzoeken uit over warmtegeleiding en elektrische geleiding van metaallegeringen en over de elektrische geleidingen van germanium bij zeer lage temperaturen. Gedurende het verslagjaar zijn metingen in vloeibaar helium verricht op 45 dagen. Volgens schatting werd hierbij ongeveer 450 liter helium vloeibaar gemaakt. Bovendien werden volgens schatting 4950 liter waterstof en 20 000 liter lucht vloeibaar gemaakt.

Sterrenwacht

In het verslagjaar werkten op de Leidse sterrenwacht de volgende buitenlandse astronomen: G. Bakos (Tsjecho-Slowakije), gedurende het gehele jaar; J. Delhaye (Frankrijk), van begin September tot 4 October 1948; L. Perek (Tsjecho-Slowakije) van 18 December 1948 tot de zomer van 1949. Gebouwen en meubilair werden zo goed mogelijk onderhouden. Een der werkkamers werd met geringe hulpmiddelen en grotendeels in eigen beheer ingericht als werkplaats voor het elektronisch werk. Zowel voor de Rockefeller-kijker in Johannesburg als voor de 10-duimskijker te Leiden werden foto-elektrische fotometers met koelinrichting vervaardigd, welke aan de kijkers werden gemonteerd. Voorts werd nog een dergelijke inrichting vervaardigd voor de observator Dr. Walraven ten behoeve van zijn waarnemingen in Frankrijk. Een klein formaat elektrische Facit-rekenmachine werd aangeschaft, terwijl voor het foto-elektrische werk een Honeywell-Brown registreerapparaat werd verkregen. De platenverzameling werd verder uitgebreid met in Leiden en in Johannesburg opgenomen platen. Voor een overzicht van het wetenschappelijk onderzoek moge worden verwezen naar de desbetreffende nummers van het Bulletin of the Astronomical Institutes of the Netherlands, waarin de verslagen betreffende de Leidse sterrenwacht over de jaren 1948 en 1949 zijn opgenomen. De resultaten der onderzoeken zijn gedeeltelijk gepubliceerd in een aantal nummers van genoemd Bulletin en van de *Annalen der Leidse sterrenwacht*. Gedurende de maanden April tot en met Juli 1949 genoot de observator Dr. Walraven de gastvrijheid van het Observatoire de Haute Provence te St. Michel bij Marseille, waar de prachtige 120-cm-reflector door de Franse astronomen geheel te zijner beschikking werd gesteld voor het meten van kleuren van zwakke sterren langs foto-elektrische weg. De staf van de expeditie naar Kenya (Brits Oost-Afrika), waar belangrijke astronomische waarnemingen worden verricht, had nog met enige moeilijkheden te kampen, doch vordert thans op bevredigende wijze met zijn arbeid. Op 23 April 1949 werd te Leiden, op initiatief van de sterrenwachten te Leiden en te Utrecht, de stichting „Radiostraling van zon en melkweg” in het leven geroepen. Deze stichting stelt zich ten doel het bevorderen en doen uitvoeren van onderzoeken van de korte-golfsstraling die van buiten de aarde komt. Deze onderzoeken hebben de laatste jaren voor de sterrenkunde steeds meer betekenis gekregen. Het stemt tot verheugenis dat, dank zij de steun van de Nederlandse organisatie voor zuiver-wetenschappelijk onderzoek, ook de Nederlandse sterrenwachten aan het moderne onderzoek in deze nieuwe richting kunnen deelnemen. De heer Hoo, assistent bij genoemde stichting, is in eerste instantie belast met de organisatie van dit werk, dat voorlopig te Radio Kootwijk wordt uitgevoerd, waar de stichting de gastvrijheid geniet van de P.T.T. In het stichtingsbestuur zijn behalve de twee genoemde sterrenwachten en de P.T.T. ook vertegenwoordigd het natuurkundig laboratorium der N.V. Philips en het Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut te De Bilt.

COLLEGE VAN CURATOREN

Op 1 Februari 1949 werd het aantal leden van het college van curatoren van vijf op zes gebracht door de benoeming tot curator van Jhr. Mr. F. H. van Kinschot, burgemeester van Leiden.

STUDENTEN EN EXAMENS

Voor de aantallen studenten in de verschillende faculteiten moge worden verwezen naar de tabel op blz. 15.

Het aantal academische examens bedroeg 1733, waarvan 1119 met gunstige uitslag. Voor de mannelijke studenten waren deze aantallen resp. 1419 en 911, voor de vrouwelijke 314 en 208.

Het aantal promoties bedroeg 47 ¹⁾, als volgt over de faculteiten verdeeld:

godgeleerdheid	2
rechtsgeleerdheid	9
geneeskunde	13
wis- en natuurkunde	11
letteren en wijsbegeerte	12

Het praedicaat „cum laude” werd hierbij 7 maal verleend.

RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT

ALGEMEEN

Het afgelopen studiejaar droeg voor de Utrechtse Universiteit over het algemeen een rustig karakter.

De gedachte der *universitaire gemeenschap* kwam langzamerhand tot ontwikkeling. Dit stemt tot verheugenis, want het evenwicht tussen gemeenschap en individu was aan de Utrechtse Universiteit onmiskenbaar verstoord. Het contact tussen docenten, wetenschappelijke staf en studenten — om niet te spreken van de oud-alumni der universiteit — liet veel te wensen over. Het moeilijkst is wel het leggen van een band met de oud-alumni, die over heel Nederland, en daarbuiten, verspreid zijn. Daarvoor is nodig een goede organisatie. Deze heeft reeds te lang op zich laten wachten: elders is men in dit opzicht de Utrechtse Universiteit voor geweest. Inmiddels heeft het Universiteitsfonds ernstige pogingen aangewend om een dergelijke organisatie in het leven te roepen. Nog een ander contact is moeilijk tot stand te brengen, nl. dat met de studenten in Indonesië. De vraag wat voor deze categorie gedaan kan worden heeft de senaat bij herhaling beziggehouden. Nog slechts weinig is in deze richting bereikt, doch vergeten mag niet worden dat het hier een uiterst moeilijk probleem geldt, gezien de geweldige uitgestrektheid van het terrein waarover de Indonesische studenten zijn verspreid. Herhaaldelijk heeft de senaat getracht, ten dele in samenwerking met de senaten van andere universiteiten en hogescholen, verlichting te verkrijgen van de schadelijke gevolgen welke de militaire dienst voor de studie meebrengt. Slechts in enkele gevallen werden die pogingen met succes bekroond.

Een ongewone uiting van het universitaire leven, en tevens een zeer belangrijke, was de *zomercursus*, die dit jaar aan de Utrechtse Universiteit gehouden werd. De zomervacantie was al begonnen, toen de universiteit opnieuw, van 18 Juli tot 3 Augustus 1949, haar poorten opende voor de ruim 100 deelnemers aan de cursus over „De toekomst der westerse beschaving. Theorie en practijk” ²⁾. Deze cursus was, evenals de beide vorige, die te Leiden gehouden werden, tot stand gekomen door interacademiale samenwerking. De bedoeling is dat een zodanige

¹⁾ Bovendien 2 promoties honoris causa.

²⁾ Zie blz. 33/35.

cursus jaarlijks bij toerbeurt door de verschillende universiteiten wordt georganiseerd. Het merendeel der cursisten kwam uit Amerika en Canada; de meeste landen van West-Europa waren vertegenwoordigd, benevens enkele verder afgelegene. Een afzonderlijke groep vormden de Indonesische studenten, op één na alle leerlingen der Utrechtse Universiteit.

De proef, dit jaar voor het eerst genomen, om naast de cursus in het Engels er een in het Nederlands te organiseren, is goed geslaagd, al ontbrak Zuid-Afrika op het appèl en al was het aantal Vlaamse studenten kleiner dan men verwacht had. Eenparig waren de deelnemers van oordeel dat deze cursus bij vele groepen tal van misverstanden uit de weg heeft geruimd.

Vele Utrechtse hoogleraren vertoefden kortere of langere tijd in het buitenland voor het houden van voordrachten, het bijwonen van congressen of om zich op de hoogte te stellen van de vorderingen der wetenschap. Omgekeerd kwamen tal van buitenlandse hoogleraren naar Utrecht, o.m., in het kader der uitwisseling met Basel en België, de hoogleraren Portmann en Germann uit Basel, Frédéric uit Gent en Van den Borren uit Brussel. Ook onder de studenten ontwikkelde zich het stelsel van uitwisseling.

Ten aanzien van de gebouwen der universiteit valt het volgende te vermelden. De herbouw van de *neurologische kliniek* vond voortgang; de afdeling *neurochirurgie*, welke geheel verbouwd is, werd heropend, evenals de nieuwe *neurologische klasse-afdeling*. Thans wordt gebouwd aan de nieuwe poliklinieken, die na het bombardement zijn ondergebracht in ruimten welke voor het doel absoluut ongeschikt zijn.

Het *zoölogisch laboratorium* kreeg door restauratie en verbouwing van het daarnaast gelegen perceel Hoogt 12 een aanzienlijke vergroting van werkruimte. Hierdoor is tegemoetgekomen aan sinds lang gevoelde bezwaren.

Het gebouw voor *anorganische en propaedeutische scheikunde* werd verbouwd en gerestaureerd en zou vermoedelijk kort na het begin van de nieuwe cursus heropend kunnen worden.

Dank zij de medewerking van het radiolaboratorium der P.T.T. en van het onderzoekslaboratorium van de Philips' Gloeilampenfabrieken kwam de *sterrenwacht* in het bezit van een instrumentarium, waarmede het radiogeruis van de zon en van de melkweg op een golftegenstand van 4 meter nauwkeurig kan worden bestudeerd. In October 1948 werd opgericht het *Instituut voor vergelijkend literatuuronderzoek*, het eerste in ons land, onder leiding van de hoogleraren Sparnaay en Smit. Voor de bibliotheek van dit instituut schonk de oud-hoogleraar De Vooy een belangrijke verzameling boeken, die voorlopig werd opgeborgen op de bovenste verdieping van het gebouw Drift 31.

De verbouwing ten behoeve van het *Paedagogisch instituut* werd geheel voltooid. Het *Sociologisch instituut* kreeg, zij het slechts tijdelijk, de beschikking over het gebouw Boothstraat 17.

De *Centrale Spaanse bibliotheek* werd ook dit jaar aanmerkelijk uitgebreid, dank zij vooral de bemiddeling van het Genootschap Spanje-Spaans Amerika te Amsterdam en van het Utrechts universiteitsfonds.

De kelder van het universiteitsgebouw onderging een grondige verandering; hierdoor werd een zeer bruikbare koffiekamer voor de studenten verkregen, waaraan reeds lang behoefte bestond.

Het onderwijs in de *tandheelkunde* werd in het verslagjaar volledig gereorganiseerd. In het Tandheelkundig instituut werden met medewerking van bijna alle betrokkenen de grondslagen gelegd, waarop in de naaste toekomst een efficiënte en aan de eisen des tijds voldoende opleiding van de tandheelkundige studenten zal kunnen worden opgebouwd. De coördinatie van de meer natuurwetenschappelijk en biologisch georiënteerde vakken enerzijds en de zuiver-tandheelkundige anderzijds kon steeds meer worden bevorderd.

De faculteit der *geneeskunde* ziet zich voor grote moeilijkheden geplaatst. Door de toeneming van het aantal medische studenten heeft zij zich gedwongen gezien, alle aandacht van haar leden en hun assistenten te concentreren op het onderwijs, waardoor het wetenschappelijk onderzoek helaas in het gedrang gekomen is. De faculteit is er van overtuigd dat het onderwijs thans weer op redelijke wijze gegeven wordt, doch zij meent ernstig te moeten waarschuwen tegen het gevaar dat er schuilt in het gedwongen veronachtzamen van het researchwerk. Op den duur zal hierdoor de medische faculteit afdalen tot een tweederangs-faculteit, die ook haar onderwijs niet meer op een behoorlijk peil kan houden. Reeds thans is merkbaar dat de drang der studenten tot het verrichten van zelfstandig wetenschappelijk werk minder sterk is dan voor de oorlog. Intussen mag dit niet alleen op rekening van de veranderde mentaliteit der studenten worden geschreven; waarschijnlijker is dat de nodige aanmoediging daartoe van de zijde der docenten ontbreekt.

Verbetering in deze toestand kan naar het oordeel van de faculteit alleen worden verwacht, indien in ons land minstens twee nieuwe geneeskundige faculteiten worden gesticht. Toch zal daarnaast ook in Utrecht verbetering nodig zijn in de personele en materiële voorziening der klinieken en laboratoria, waarvan er verschillende in een volstrekt onvoldoende toestand verkeren. Met name wijst de faculteit op de ernstige achterstand in nieuwbouw en verbouw van enige klinieken; zelfs kan hier en daar van een noodtoestand worden gesproken. Zo is de toestand in de *oorheelkundige kliniek* onhoudbaar. De voorbereiding voor een operatie, nl. de narcose, moet geschieden op een gang, die tevens dienst doet als wachtkamer en ontvangkamer. De enige mogelijkheid tot een afdoende verbetering is de bouw van een nieuwe kliniek. Plannen daartoe zijn reeds ontworpen. Ook de kliniek voor *huid- en geslachtszaken* voldoet niet meer aan de meest bescheiden eisen. Er is een groot gebrek aan onderzoekkamers, badkamers en behandelingskamers. Patiënten met zeer besmettelijke huid-infecties moeten behandeld worden in dezelfde ruimte als patiënten die tegen infectie moeten worden beschermd. In de kinderzaal ontbreekt elke gelegenheid tot isolatie. Ernstige gebreken vertonen ook de laboratoria; ruimte voor het rustig verrichten van researchwerk is niet aanwezig. Ook hier is de bouw van een nieuwe kliniek de enig mogelijke en dringend noodzakelijke oplossing.

In het *Tandheelkundig instituut* moet de ruimte voor het onderwijs noodzakelijk worden uitgebreid. Ook zal de Overheid, wil de ingevoerde reorganisatie aan haar doel beantwoorden, gedurende enkele jaren aan de medische faculteit de

nodige gelden dienen te verstrekken om haar in staat te stellen dit project inderdaad uit te voeren. Voorts zij er op gewezen dat de afdeling tandheelkundige chirurgische prothetiek ernstige stagnatie ondervindt doordat de beschikbaar gestelde lokalen niet werden ingericht, het instrumentarium niet kon worden aangeschaft en wegens het hierdoor ontstane tekort aan werkgelegenheid het toegestane aantal assistenten en technikers nog niet werkzaam kan zijn. Deze klacht wordt ook elders vernomen; zo heeft het *physiologisch laboratorium* dringend behoefte aan meer en beter betaalde assistenten.

In het *Mineralogisch-geologisch* instituut werden enkele verbeteringen aangebracht. Echter is er een nijpend gebrek aan werkruimte en aan bergruimte voor de verzamelingen. Met name het museum is zó vol dat het zelfs niet mogelijk is het demonstratiemateriaal voor de palaeontologie volgens nieuwere inzichten te rangschikken. Vloerbedekking en schilderwerk behoeven dringend voorziening; de fietsenloods en de studenteningang bevinden zich in een slechte toestand. Opnieuw moge hier de wens worden geuit dat voor de studenten subsidie beschikbaar gesteld wordt ter tegemoetkoming in de verplichte hoge kosten voor karteringen en excursies.

De totstandkoming van het *Mathematisch instituut*, hetwelk zo dringend vereist is, laat nog steeds op zich wachten. De uitbouw van het *Geografisch instituut* en in het bijzonder van de tekenkamer blijft noodzakelijk.

Juist 25 jaar geleden werd het zgn. onderwijsgebouw op het terrein der veterinaire instituten provisorisch ingericht tot *laboratorium voor de anorganische en propaedeutische chemie* met de bedoeling binnen enkele jaren een nieuw laboratorium voor dit onderdeel te bouwen. Thans wordt hetzelfde gebouw, zoals reeds werd vermeld, provisorisch, maar nu op ruimere schaal, verbouwd en ingericht. Dat dit geen afdoende voorziening is behoeft geen betoog.

De uitbreiding van de wetenschappelijke staf van het *Paedagogisch instituut* werd indertijd ten eerste belemmerd door de algemene bezuiniging op de begroting van het onderwijs. Deze uitbreiding is thans wel de eerste eis die in het belang van onderzoek en onderwijs dient te worden gesteld.

Ondanks enkele verbouwingen in het *Instituut voor parasitaire- en infectieziekten* der veeartsenijkundige faculteit blijven hoofdgebouw, stallen en bijgebouwen totaal ongeschikt voor het doel. Er wordt dan ook met verlangen uitgezien naar de uitvoering van de ontworpen bouwplannen.

In 1912 werd het verouderde herenhuis Biltstraat 168 als tijdelijk onderdak voor bovengenoemd instituut aangewezen; sindsdien is de toestand echter onveranderd gebleven. Een nieuw gebouw is ook ten zeerste gewenst voor de afdeling *veterinaire tropische hygiëne*, dat t.a.v. stallen, practicum- en experimenteeruimten vrijwel geheel op de afdeling parasitaire- en infectieziekten is aangewezen. Op 17 Maart 1949 werd vanwege de Universitaire gezondheidszorg het *Medisch centrum* gesticht. Onder de leiding van Dr. Revers neemt het werk van deze instelling voortdurend in omvang toe.

Ten slotte zij vermeld dat de rector-magnificus in het verslagjaar geen enkele maal gebruik behoefde te maken van zijn tuchtrecht.

COLLEGE VAN CURATOREN

In het college van curatoren kwam in het verslagjaar geen wijziging. Op 28 Juli 1949 overleed Dr. J. P. Fockema Andreae, die van 5 Januari 1915 tot 10 Juli 1929 curator en daarna tot 30 December 1933 president-curator der Utrechtse Universiteit is geweest.

STUDENTEN EN EXAMENS

Voor de aantallen studenten in de verschillende faculteiten moge worden verwezen naar de tabel op blz. 15. Het aantal academische examens bedroeg 2450, waarvan 1902 met gunstige uitslag. Voor de mannelijke studenten waren deze aantallen resp. 2074 en 1590, voor de vrouwelijke 576 en 512. Het aantal promoties bedroeg in deze cursus 48, als volgt over de faculteiten verdeeld:

godgeleerdheid	6
rechtsgeleerdheid	5
geneskunde	12
wis- en natuurkunde	16
letteren en wijsbegeerte	8
veerartsenijkunde	1

Het praedicaat „cum laude” werd daarbij 6 maal verleend.

UNIVERSITAIRE INSTELLINGEN

Bibliotheek

Wegens zijn benoeming tot hoogleraar aan de Economische Hogeschool te Rotterdam werd aan de bibliothecaris, Dr. J. H. Kernkamp, met ingang van 1 Februari 1949 als zodanig eervol ontslag verleend; in zijn plaats werd benoemd de conservator D. Grosheide.

De bibliotheek heeft nog steeds te kampen met een groot gebrek aan ruimte. Pogingen om door afschutting van een gedeelte der vestibule een vertrek te winnen stuitten af op bezwaren van aesthetische aard. Het volgende cursusjaar zal, als tenminste de bestaande plannen worden uitgevoerd, een vermeerdering zowel van werkruimte voor het personeel als van de magazijnruimte worden verkregen.

De achterstand bij het catalogiseren is nog steeds groot. Beschreven werden in het afgelopen jaar de boekeries van het Instituut voor iconografie en kerkelijke kunst en die van het Instituut voor theoretische natuurkunde. Voor de nieuwe cursus staan andere instituten op het program, terwijl ook de bibliotheek zelf nog vele boeken bezit, geschenken uit vroeger tijd, die nog gecatalogiseerd moeten worden. Gepoogd wordt om althans de nieuw-binnengekomen werken binnen een redelijke tijd in de catalogus te krijgen. De boeken, verworven uit de nalatenschap van wijlen Prof. Oppermann, het I.M.G. en het Instituut Frantzen, werden alle beschreven, terwijl de titels werden gedrukt. Zogooed als voltooid is de druk van de titels van het geschenk van Rajah Sourindkro Mohun Jagore.

Ter bestrijding van de grote kosten, aan het drukken van deze titels verbonden, werd door curatoren een extra crediet ter beschikking gesteld.

Vermeld mag worden dat het eerste supplement op de Spaanse catalogus het licht zag.

Ter vereenvoudiging van de administratieve werkzaamheden werd overgegaan tot het meedrukken van het journaalnummer, het kolomnummer en het nummer van de systematische catalogus bij de titels. De toestand der gebouwen baart menigmaal zorg. Op 1 Maart 1949 werd door een hevige storm een grote ravage aangericht in de „kapel” en het oude magazijn. Dank zij de voortvarendheid van de Rijksbouwendienst was de schade in korte tijd hersteld. De nieuwe lift werd aan het einde van het verslagjaar in gebruik genomen. Van het Ministerie van Financiën kon een Fotokopist „Kanzlei” overgenomen worden, een welkome aanvulling van de inventaris.

De druk- en bindkosten vormen een zware belasting van het bibliotheekbudget; deze kosten zouden nog groter zijn wanneer niet van arbeid van gevangenen gebruik kon worden gemaakt.

De hoge prijzen van boeken en tijdschriften stellen de bibliotheek voor grote moeilijkheden. In het bijzonder geldt dit voor Duitse publicaties, die weer in ruime mate beschikbaar komen. Daar de omschakeling op de Angelsaksische publicaties na de oorlog moeilijk ongedaan kon worden gemaakt, betekent de herverschijning van de Duitse tijdschriften een aanzienlijke vermeerdering van het bedrag dat jaarlijks aan periodieken moet worden uitgegeven.

De relaties met andere universitaire instellingen, uitgezonderd het college van curatoren, zijn niet altijd bevredigend. Wederzijds vallen er klachten. De instituten vragen soms meer service dan de bibliotheek kan bieden, de bibliotheek roept voor haar leners soms tevergeefs de hulp in van de instituu-

boekery. Gelukkig kan de bibliotheekcommissie van de senaat bij het uit de weg ruimen van misverstanden goede diensten bewijzen.

Met de revisie van de alphabetische catalogus werd voortgegaan; deze is thans gevorderd tot ver in de letter C. De herziening van de systematische catalogus vorderde eveneens. Voor het publiek brengt dit ongerief mede, daar het raadplegen van deze catalogus tijdelijk enigszins bemoeilijkt wordt. Met behulp van de klapper op de systematische catalogus tracht men zoveel mogelijk aan de behoeften der gebruikers tegemoet te komen; de bewerking hiervan vordert echter slechts langzaam. De hoogleraren in de wiskunde hebben een nieuw schema voor de mathematische vakken ontworpen, waarnaar hopelijk in het volgende cursusjaar de wiskundige titels kunnen worden ingepast.

Het aantal nieuwe werken bedroeg 5790 (v.j. 3863); hiervan werden door aankoop verkregen 3130 (v.j. 1977), door schenkingen 1660 (v.j. 1886). Het aantal nieuwe tijdschriften bedroeg 115 (v.j. 241). Belangrijke schenkingen werden o.m. ontvangen van Prof. Dr. C. F. A. van Dam (Genootschap Spanje-Spaans Amerika), de Erven Prof. Dr. C. A. Verrijn Stuart, Prof. Dr. C. G. N. de Vooys, Bodleian Library, het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, en van de Spaanse Regering. Het ruilverkeer met Duitsland kon, voorzover de westelijke zónes betreft, worden hervat, al werd belangrijk minder ontvangen dan verzonden werd. De bemiddeling van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen bij het verkrijgen van Duitse tijdschriften was na de verbetering van het handelsverkeer niet langer nodig.

De Royal Society in Londen ging voort met het toezenden van microfilms ter aanvulling van de hiaten die door de oorlog in het tijdschriftenbestand zijn ontstaan.

Aan de door brand verwoeste bibliotheek van het Universiteitscollege te Potchefstroom en aan de bibliotheek-in-oprichting te Eindhoven werd met toestemming van curatoren een aantal dubletten overgedragen.

Universiteitsmuseum

De toestand van het universiteitsmuseum is sinds het vorige jaar in geen enkel opzicht verbeterd; het enige dat tot voldoening strekt is de toezegging dat het gebouw grondig zal worden hersteld. Slechts één geschenk van betekenis werd ontvangen, nl. dat van mej. C. A. B. van Herwerden, die in de vorm van een door haar opgestelde levensbeschrijving van haar zuster, mej. Dr. Marianne van Herwerden, een aanvulling gaf op een schenking van haar hand in het jaar 1947, nl. van een verzameling academische bescheiden betreffende deze vroeg gestorven eminente geleerde.

RIJKSUNIVERSITEIT TE GRONINGEN

ALGEMEEN

Op 22 September 1948 had de onthulling plaats van de gedenkplaten ter nagedachtenis van de leden der Groningse universitaire gemeenschap die in de oorlog zijn gevallen. Deze plechtigheid werd bijgewoond door de familieleden der gevallen, vele hoogleraren, lectoren, en privatdocenten, vertegenwoordigers der studentenverenigingen, studenten en tal van genodigden. Het initiatief tot het aanbrengen van deze gedenkplaten is uitgegaan van een in het buitenland wonende oud-alumnus der Groningse Universiteit, die onbekend wens te blijven. Deze stelde het Groninger universiteitsfonds in staat de gedenkplaten te doen uitvoeren en aanbrengen. Op de gedenkplaten zijn 71 namen vermeld, nl. die van 3 hoogleraren, voorts van 31 oud-alumni, 33 studenten en 4 beambten. Onder hen bevonden zich minstens 18 illegale werkers. De overigen zijn overleden tengevolge van deportatie, gevangenschap, luchtbombardementen en andere oorlogshandelingen. Sinds de gedenkplaten door het universiteitsfonds aan de universiteit zijn overgedragen, zijn nog de namen van enkele studenten en oud-studenten bekend geworden die worden vermist; omtrent hun lot konden echter van familieleden geen inlichtingen worden verkregen. Ook zijn door hun familie de namen van anderen genoemd, die niet op de platen vermeld zijn. Het ligt in de

bedoeling na nauwkeurig onderzoek de ontbrekende namen alsnog op d te laten inbeïtelen.

Een tweede belangrijke gebeurtenis was de opening van de faculteit der *economische wetenschappen* met een openbaar college, gegeven door de voorzitter van deze faculteit, de hoogleraar Dr. P. J. Bouman, over „Economisch hoger onderwijs in een veranderende maatschappij”.

De derde gebeurtenis van betekenis was de opening van de *tandheelkundige polikliniek* op 30 November 1948 in de collegezaal van de heelkundige kliniek van het Academisch ziekenhuis. De voorzitter van het college van curatoren, Mr. Cort van der Linden, gaf hierbij een kort overzicht van de wordingsgeschiedenis der tandheelkundige sectie van de faculteit der geneeskunde. Nadat vele sprekers het woord hadden gevoerd, werd door de aanwezigen gezamenlijk de nieuwe kliniek bezichtigd.

Een indrukwekkende plechtigheid was de ere-promotie van de bekende organist Anthon van der Horst, aan wie de senaat der Groningse Universiteit „wegens zijn grote verdiensten voor de hernieuwde bestudering en opbloei der kerkmuziek” het doctoraat honoris causa in de godgeleerdheid verleende. De promotie had onder enorme belangstelling plaats op 5 October 1948. De rector-magnificus stelde in zijn inleidend woord de vraag of Anthon van der Horst het ere-doctoraat wel nodig had, daar een groot kunstenaar zich reeds door zijn kunst onsterfelijke roem heeft verworven. Men heeft echter met deze bekroning van een schitterende loopbaan als toonkunstenaar de wetenschappelijke verdiensten van de promovendus willen eren. Anthon van der Horst bracht de uitvoering van de werken van Bach op een peil dat voordien noch in Nederland noch in het buitenland was bereikt. Dit was alleen mogelijk door veel studie, waarvan de heer Van der Horst in zijn publicaties blijkt had gegeven.

Als promotor trad op wijlen de hoogleraar Dr. G. van der Leeuw, die behalve hoogleraar in de theologische faculteit ook een uitnemend Bachkenner was. Hij wees er op dat de muziek vanouds een plaats had aan de universiteit, een plaats die zij thans weer begint in te nemen. Helaas is de wetenschappelijke bestudering van de kerkmuziek in Protestantse kringen lange tijd verwaarloosd. De promotor wees op de traditie die in Naarden is gegroeid door de jaarlijkse uitvoeringen der beide Passionen en van de Hohe Messe, waarin Anthon van der Horst een werkzaam aandeel had. Verder schetste hij de wetenschappelijke verdiensten van de promovendus, die een diepgaande studie heeft moeten maken om dit alles te kunnen bereiken.

Nadat het koor der Groningse Bachvereniging onder leiding van Jo van der Meer Bach's „Singet dem Herrn ein neues Lied” ten gehore had gebracht, sprak Dr. Anthon van der Horst een rede uit, getiteld: „Plaats en betekenis van het weten in de muziek”, waarin hij o.m. pleitte voor een nauw contact tussen musicus en musicoloog en zeer uitdrukkelijk voor isolatie waarschuwde.

In het kader van de *uitwisseling van academische docenten* tussen de University of Durham te Newcastle en de Groningse Universiteit werden de hoogleraren Dr. Ph. H. Kuenen en Dr. P. J. Enk uitgenodigd tot het houden van „public lectures” en het geven van een aantal colleges. Dr. Kuenen sprak op 23 November

1948 over „The problem of atolls” en op 26 November d.a.v. over „The exceptional karakter of recent geological times”, Dr. Enk resp. over „Seneca's tragedies” en „Plautus as an adapter of Greek comedies”. Deze vier lezingen werden gehouden in King's College, Newcastle upon Tyne. Op verzoek herhaalde Dr. Kuenen zijn lezing over „The problem of atolls” en Dr. Enk de zijne over Plautus in Durham. Bovendien werd door beide hoogleraren nog een aantal colleges gegeven speciaal voor vakgenoten en studenten. De Groningse senaat heeft zijnerzijds een uitnodiging gericht tot de University of Durham om een tweetal hoogleraren naar Groningen af te vaardigen voor het houden van voordrachten en colleges aldaar.

Ook met de Universiteit van Neuchâtel werden de vriendschapsbetrekkingen onderhouden. Op 18 Januari 1949 hield de hoogleraar Ch. Guyot van Neuchâtel een lezing over „La genèse de l'après-midi d'un Faune de Mallarmé”. Een studie dat op hoge prijs gesteld werd, was dat de Universiteit van Neuchâtel een gebaars van 2000 Zwitserse francs ter beschikking stelde van een Gronings student die aan deze universiteit zou willen studeren. De enige sollicitant heeft zich echter ten slotte teruggetrokken, daar hem ook een beurs was aangeboden door de Franse Regering, waaraan hij de voorkeur gaf.

Van 11—13 April 1949 werd het elfde Congres van de natuurphilosophische faculteiten in Nederland gehouden, waaraan ruim 370 studenten deelnamen. De algemene openingsrede werd gehouden door de hoogleraar Dr. J. C. H. Gerretsen over het onderwerp „De betekenis van de wiskunde voor de ontwikkeling van de hedendaagse natuurwetenschappen”.

Op 19, 20 en 21 April 1949 vond het 31ste Nederlands natuur- en geneeskundig congres plaats onder leiding van de algemene voorzitter, de hoogleraar Dr. L. D. Eerland. Aan dit congres werd deelgenomen door ruim 200 personen. Op de algemene vergadering van 19 April hield Dr. Eerland de openingsrede, getiteld „Ontwikkeling en toekomst der thoraxchirurgie”, waarin hij de verbazingwekkende evolutie van long-, hart-, aorta- en slokdarmoperaties van de laatste decennia naging en als zijn mening uitsprak dat op dit gebied nog grote mogelijkheden te verwachten zijn. De tweede rede, die de hoogleraar Dr. J. G. van der Corput zou houden over „De regelmaat der grote getallen”, kon deze wegens ongesteldheid niet zelf uitspreken. Ze werd daarom voorgelezen door Dr. Gerretsen.

Op 21 April sprak de hoogleraar Dr. J. Mulder van Leiden over „Influenza-virus en Haemophilus influenzae als parasieten van het slijmvlies der luchtwegen” en de hoogleraar Dr. Ph. H. Kuenen over „De bodem der wereldzeeën”.

Op 2 Juni 1949 werd het congres der Internationale federatie van ziekenhuizen in de aula gehouden, bij welke gelegenheid de president-curator, Mr. Cort van der Linden, in zijn in het Frans gestelde rede de geschiedenis van het ziekenhuiswezen in Groningen van vele eeuwen geleden tot op de heden behandelde. In deze rede wees hij er met nadruk op, dat hetgeen thans bereikt is in het Academisch ziekenhuis hoofdzakelijk te danken is aan de grote samenwerking tussen universiteit, provincie en gemeente.

Ten slotte werd, van 29 Juni tot en met 2 Juli 1949, in de Groningse Universiteit het 11e congres van de A.R.P.A. Internationale gehouden. Tijdens dit congres

werden door verschillende buitenlandse geleerden voordrachten gehouden. Ook tot andere faculteiten behorende, buitenlandse geleerden hielden in het verslagjaar lezingen aan de Groningse Universiteit. Zo sprak op 16 November 1948 Prof. C. Marinisco uit Parijs, oud-hoogleraar aan de Universiteit van Boekarest, voor de Literaire faculteitsvereniging over „Les projets de croisade de Philippe le Bon”. Prof. C. A. Bodelsen, hoogleraar in het Engels aan de Universiteit van Kopenhagen, hield op 20 Januari 1949 voor de Scandinavische studiekering een voordracht over „De Deense verzetsbeweging in de tweede wereldoorlog”. De volgende dag gaf hij voor de studenten in het Engels een college over „The real Lord Byron”, terwijl hij op de avond van dezelfde dag voor de Vereniging voor paedagogisch onderwijs sprak over „Het onderwijs in de moderne talen in Denemarken”. Op 24 Maart 1949 sprak Dr. A. M. Schlesinger, hoogleraar aan de Harvard University, over „The American national karakter” en de volgende dag in de Heymanszaal over „The American diplomatic revolution”. Op 31 Maart 1949 sprak Prof. Manson uit Manchester over „Topics from the life of Christ” en dezelfde dag ’s avonds over „Baptism in the New Testament and the early church”. Ten slotte hield Prof. Marcel Durry, hoogleraar in de Latijnse taal- en letterkunde aan de Sorbonne, een lezing over „Les secrets de la correspondance de Cicéron”.

Verscheidende leden van het Groningse docentencorps hielden voordrachten in het buitenland of vertegenwoordigden de universiteit op congressen.

Op 20 Juni 1949, tijdens de viering van het 67ste lustrum der Groningse Universiteit, werden de lezingen, georganiseerd door de Centrale commissie ter behartiging van de algemene Groninger studentenbelangen, in de aula der universiteit door de rector-magnificus met een inleidende rede geopend. Daarna sprak de hoogleraar Dr. R. Kranenburg, voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, over „De grondslagen der vrijheidsrechten”. Op 21 Juni hield de hoogleraar Dr. C. D. de Langen uit Utrecht een lezing over „De bloedsomloop en zijn afhankelijkheid van omringende invloeden” en Dr. C. J. Dippel uit Eindhoven over „De universiteit tegenover de maatschappelijke strijd om de macht over wetenschap en techniek”. Op 22 Juni sprak Dr. E. Emmen, secretaris der Algemene synodale commissie, over „De kerk en de „uitdaging” der geschiedenis” en op 24 Juni Mr. Dr. F. Gosses, conservator van de universiteitsbibliotheek te Leiden, over „Historische documenten-verzameling als politieke propaganda in de periode 1914—1939”.

Op 22 Juni 1949 had de ere-promotie plaats van de heer R. Korteweg, arts te Amsterdam, aan wie door de senaat der Groningse Universiteit het doctoraat honoris causa in de geneeskunde werd verleend. Nadat de rector-magnificus er aan herinnerd had dat de heer Korteweg in Amerika tot de beste cancerologen der wereld wordt gerekend, verkreeg de promotor, de hoogleraar Dr. J. J. Th. Vos, het woord, die het werkzame leven van de heer Korteweg als wetenschappelijk werker en als mens uitvoerig besprak. Nadat de promotieformule was uitgesproken, betoogde Dr. Korteweg o.m. dat voor kankerpatiënten door bestraling, chirurgisch ingrijpen en andere methoden thans reeds veel kan worden gedaan. In het hem verleende ere-doctoraat zag hij een aansporing om zijn leven verder aan de kankerbestrijding te wijden.

Van 21—23 Juni 1949 werden de *academische sportwedstrijden* gehouden; De wedstrijden waren georganiseerd door de verschillende sportverenigingen onder auspiciën van de Academische commissie voor lichamelijke opvoeding.

Op 24 Juni 1949 werd door de rector-magnificus de tentoonstelling van *studentenkunst* geopend. Een dergelijke tentoonstelling was reeds voordien te Amsterdam onder auspiciën van het Forum Academiale met groot succes gehouden; in Groningen werd zij met het werk van enige Linetreckers uitgebreid. De schilder Johan Dijkstra wijdde er in het Nieuwsblad van het Noorden onder de titel „Studentenkunst der laatste 25 jaar” een voortreffelijke beschouwing aan.

Op 25 Juni 1949 werd in de senaatskamer van het academiegebouw het *universiteitsmuseum* heropend. Bij deze gelegenheid hield de hoogleraar Dr. A. G. Roos een rede, waarin hij o.m. het ontstaan en de groei van het museum schetste. De hoogleraar Dr. P. Terpstra gaf hierna een toelichting bij de instrumentenverzameling. Het college van curatoren zorgde voor een passende behuizing op de zolderverdieping van het universiteitsgebouw. De hercatalogisering en de herstelwerkzaamheden werden uitgevoerd onder leiding van mej. N. Tonckens.

De in het vorige cursusjaar ingestelde *Commissie voor universitaire publicaties* zette haar arbeid voort. De voorbereiding van de uitgave van een Universiteitsblad bleek meer moeilijkheden mede te brengen dan aanvankelijk was voorzien, en resultaat is tot op heden dan ook nog niet bereikt. Inmiddels verleende de commissie haar medewerking bij de uitgave van een lustrum-publicatie, waartoe het initiatief was genomen door enige oudere studenten. Ook in andere opzichten werd nuttig werk verricht.

De *Universitaire contactcommissie*, die dit jaar met haar arbeid begon, heeft met succes gewerkt. Het lag namelijk in het voornemen in 1950 weer een universiteitsdag te houden en alsdan een Universitas Groningana te stichten, een Groningse universiteitsgemeenschap, die curatoren, hoogleraren, lectoren, docenten, de leden van de wetenschappelijke staf en oud-alumni zal omvatten. Genoemde contactcommissie was reeds gedurende enige tijd bezig met de voorbereiding van deze universitas.

De Senaatscommissie tot voorbereiding van interfacultaire leergangen heeft in het verslagjaar de leergang voorbereid die in de volgende cursus zal worden gehouden.

De *Universitaire gezondheidszorg* is in het verslagjaar gereorganiseerd. De studenten zijn thans in de gelegenheid om zich met lichamelijke of geestelijke bezwaren resp. te wenden tot de studentenarts, een psychiater of de zielszorgers, die zich welwillend beschikbaar stellen. Ook werd, na enige moeilijkheden, een organisatie in het leven geroepen met het doel de studenten in de gelegenheid te stellen zich periodiek geneeskundig te laten onderzoeken.

Wijlen mevr. Kraus—Groeneveld schonk het prachtige landgoed „Vosbergen” met alles wat daarbij behoort aan de Kraus-Groeneveld-stichting. Het doel van deze stichting is het exploiteren van een rusthuis, waarin voor betrekkelijk korte tijd personen kunnen verblijven die tijdelijk rust nodig hebben; hierbij is speciaal gedacht aan hen die aan de Groningse Universiteit zijn verbonden of daaraan hebben gestudeerd. Als bestuursleden van deze stichting heeft wijlen mevr. Kraus—Groeneveld bij testamentaire beschikking benoemd de Com-

missarissen der Koningin in de provincies Groningen en Drenthe, de burgemeesters der gemeenten Groningen en Eelde en de hoogleraar in de physiologische botanie aan de Rijksuniversiteit te Groningen.

Zoals reeds werd vermeld kwam in 1948 de nieuwe tandheelkundige kliniek tot stand, die, dank zij de voortvarendheid van het college van curatoren en de steun van het Rijk, uitstekend geoutilleerd is.

In het verslagjaar kwam de verbouwing tot stand van het *laboratorium voor bacteriologie en serologie*, zodat dit in het volgende cursusjaar weer voor colleges en cursussen in gebruik kan worden genomen.

Dank zij de welwillende medewerking en steun van de betrokken instanties heeft het onderwijs van de verbouwing niet de minste moeilijkheden ondervonden.

COLLEGE VAN CURATOREN

Bij Koninklijk besluit van 8 October 1948, no 18, werd met ingang van 1 October 1948 op zijn verzoek aan Mr. D. U. Stikker eervol ontslag verleend als lid van het college van curatoren.

STUDENTEN EN EXAMENS

Voor de aantallen studenten in de verschillende faculteiten moge worden verwezen naar de tabel op blz. 15.

Het aantal academische examens bedroeg 837, waarvan 603 met gunstige uitslag. Voor de mannelijke studenten waren deze aantallen resp. 681 en 495, voor de vrouwelijke 156 en 108.

Het aantal promoties in deze cursus bedroeg 34¹⁾, als volgt over de faculteiten verdeeld:

rechtsgeleerdheid	4
geneeskunde	16
wis- en natuurkunde	6
letteren en wijsbegeerte	8

Het praedicaat „cum laude” werd hierbij 6 maal verleend.

PRIJSVRAGEN

Op de door rector-magnificus en senaat op 1 Mei 1948 uitgeschreven prijsvragen is slechts één antwoord binnengekomen en wel bij de faculteit der rechtsgeleerdheid. Dit antwoord werd een eervolle vermelding waardig gekeurd.

UNIVERSITAIRE INSTELLINGEN

De *universiteitsbibliotheek* werd verrijkt met verschillende waardevolle geschenken uit het buitenland. In het bijzonder moge hier worden vermeld de mooie verzameling boeken die, dank zij het initiatief en de medewerking van de lector in de Italiaanse taal- en letterkunde, Dr. Enrico Morpurgo, door de Italiaanse Regering aan de Groningse Universiteit werd geschonken.

De Universiteit van Genève bood aan de Groningse academie het standaardwerk van Charles Borgeaud „L'Histoire de l' Université de Genève” aan; een vriendelijke suggestie daartoe was gedaan door Prof. Zumthor.

De hoogleraar Tuntler ontving van het Milbank Memorial Fund te New York een bedrag van \$ 1000,— voor de aanschaffing van boeken en tijdschriften ten behoeve van het onderwijs in de praeventieve en sociale geneeskunde aan de Rijksuniversiteit te Groningen.

Door bemiddeling van de directeur der universiteitsbibliotheek, Dr. H. de Buck, en de rector-magnificus kon een aantal Nederlandse werken aan de „Sala della Linguistica alla Bibliotheca Ambrosiana” te Milaan worden gezonden, die op verzoek van voornoemde doctores door de uitgevers gratis ter beschikking waren gesteld. Hiermede is ook de Nederlandse taal in de „Sala della Linguistica” ver-
tegenwoordigd.

¹⁾ Bovendien 2 promoties honoris causa.

Voorts werden nog belangrijke schenkingen ontvangen van het Carnegie Endowment for international Peace te Washington en van het Bureau Boekzaken van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

Aan het gebouw vonden geen belangrijke herstellingen plaats. De toestand is bevredigend. Nijpend blijft echter het gebrek aan werkruimte voor het wetenschappelijk personeel. De verwarmingsinstallatie van het oude magazijn verkeert in een slechte staat, zodat zij al sinds jaren niet meer gebruikt kan worden en het oude magazijn slechts indirect, d.w.z. van het nieuwe magazijn uit (nl. door de branddeuren open te laten staan) kan worden verwarmd. Deze oplossing van het verwarmingsprobleem is echter voor het behoud van een droge atmosfeer absoluut ontoereikend, zodat verbetering dringend gewenst is.

De verschillende catalogi werden bijgehouden en aangevuld. De druk van de titels werd ongehinderd voortgezet, zodat geen achterstand ontstond.

Ter bevordering van het contact met de bibliotheken der instituten en laboratoria werd aan de assistente een beambte op arbeidsovereenkomst als hulp toegevoegd, die ook belast werd met de samenstelling (onder toezicht van de assistente) van een lijst van alle medische tijdschriften der universiteit.

Voor de ordening der bibliotheken van de nieuwe faculteit der economische wetenschappen werd een tijdelijke hulpkracht aangesteld. Een en ander zal ongetwijfeld een betere gang van zaken in de zich steeds uitbreidende afdelingsbibliotheken waarborgen. Van enkele daarvan is de herordening reeds geheel voltooid. De controle op de bestellingen van deze bibliotheken gaf geen aanleiding tot ernstige moeilijkheden met de beheerders.

Het boekenbezit werd uitgebreid met 4990 delen (v.j. 4267). In dit getal zijn niet begrepen de brochures en andere kleine geschriften, evenmin de talrijke in ruil ontvangen proefschriften.

Het aantal bezoekers van de bibliotheek bedroeg 41 841 (v.j. 43 718).

Ten slotte zij nog vermeld dat de bruikleen-overeenkomst met de Culturele Vereniging Nederland-Rusland door deze werd opgezegd; de haar toebehorende boeken werden teruggehaald.

Faculteit der rechtsgeleerdheid

Aan het *Juridisch instituut* werd een aantal jaargangen van het Weekblad „Het Recht” geschonken door de erfenamen van de Groningse alumnus Mr. D. A. C. Mesritz, die tijdens de bezetting is overgekomen.

Faculteit der geneeskunde

Op 30 November 1948 vond in de collegezaal van de heekkundige kliniek van het Academisch ziekenhuis de opening plaats van de *tandheelkundige polikliniek*.

De verzamelingen van de afdeling tandheekkunde zijn uiteraard nog klein, doch groeien gestadig. Een oproep werd gericht tot alle Nederlandse tandartsen om anomalien, hetzij in de vorm van geëxtraheerde elementen, hetzij in de vorm van afdrucken of modellen, op te zenden. Tevens werd aan de directies van alle dieren tuinen in Nederland een schrijven gericht met het verzoek de koppen van gestorven dieren op te zenden. Aan de firma's Tholen en Tjaden werd verzoekt verouderde instrumenten en installatiestukken uit geliquideerde praktijken voor Groningen te reserveren. Uit den aard der zaak wordt ook demonstratiemateriaal bijeengebracht.

In de villa „Volonté”, waar de tandheekkundige laboratoria zijn ondergebracht voor sodiodontie, prothetodontie en dento-maxillaire orthopaedie, werd ten behoeve van deze afdeling een instrumentmakerij ingericht.

De verzamelingen en hulpmiddelen van het *neus-, keel- en oorheekkundig laboratorium* werden uitgebreid met Amerikaanse instrumenten voor longonderzoek, met een Shambaugh microscoop voor de fenestratie-operatie en met een ruisgenerator voor het acoustisch laboratorium.

In het *pathologisch-anatomisch laboratorium* werd de inrichting op de benedenverdieping verbeterd en het instrumentarium aangevuld met een vriesmicrotoom.

Ten behoeve van het *laboratorium voor de verloskunde* werden o.m. aangeschaft een Leitzepidiascoop, een Leitzmicro-projector, een film-projector 6 mm en een kleinbeeld-projector.

In het *bacteriologisch-serologisch laboratorium* kwam de inwendige verbouwing gereed. Het sousternain werd geheel vernieuwd; daarin werd naast een instrumentmakerij een geheel nieuwe sterilisatie-afdeling ondergebracht. De laboratoriumkamers zowel op de eerste als op de tweede verdieping werden meer aan bacteriologisch werk aangepast, terwijl de op de tweede verdieping aanwezige practicumzaal tot een bibliotheek werd omgebouwd. De uit een groot aantal vertrekken en hokjes bestaande zolderverdieping werd geheel uitgebrouwen en is nu veranderd in een moderne practicumzaal met kleedkamer enz. Een zeer grote verbetering van het geheel werd bereikt door het aanbrengen van een centrale verwarming.

Als een belangrijke aanwinst voor onderzoek en onderwijs kan worden genoemd het toestel van Tiselius, dat in eigen laboratorium kon worden gebouwd.

In het gebouw voor de *physiologie* werd in de afgelopen cursus een aanvang gemaakt met de werkzaamheden verbonden aan de omzetting van gelijkstroom in wisselstroom.

Het instrumentarium van het *pharmacologisch laboratorium* werd in verband met de komst van de nieuwe hoogleraar aanzienlijk uitgebreid.

De belangrijkste aanwinst van het instrumentarium van het *anatomisch-embryologisch laboratorium* was een nieuw groot Leitz-microtoom. De dierenverzameling werd uitgebreid met een groot aantal exemplaren van de muurhagedis en enkele van de smaragdagedis ten bate van een onderzoek naar de betekenissen der parapneumonie bij reptielen.

Het *laboratorium voor de inwendige geneeskunde* verkreeg een apparaat ter bepaling van de grondstofwisseling volgens Noyons en een nieuwe bronchspirometer. De Jan Dekker-stichting stelde een aanzienlijk bedrag ter beschikking voor het aanschaffen van een apparaat ter bepaling van de druk in de hartholten en de longslagader.

Een gift van \$ 1000 van de Milbank Memorial Fund stelde het *hygiënisch laboratorium* in staat de bibliotheek uit te breiden met een belangrijk aantal moderne Amerikaanse boeken.

Het *psychiatrisch-neurologisch laboratorium* ontving van de Rockefeller Foundation een 6 channel Grass-electro-encephalograaf, waarmee, naar verwacht wordt, belangrijke gegevens voor het daarmede te verrichten onderzoek zullen worden verkregen.

Het instrumentarium van het *physiologisch-chemisch laboratorium* werd verrijkt met een Beckman pH-meter, een geschenk van de Rockefeller Foundation.

Einde Maart 1949 werd de afdeling *neuro-chirurgie* in gebruik genomen; deze is ondergebracht in de oogheilkundige kliniek. Hier zijn ingericht een voorbereidingskamer, een operatiekamer, een sterilisatiekamer en een kamer voor röntgendiagnostiek. Uit den aard der zaak is de ruimte zeer beperkt; de apparatuur is echter modern en er kan doeltreffend mede gewerkt worden. De polikliniek wordt gehouden in nauwe samenwerking met de staf van de psychiatrisch-neurologische kliniek. De gehele afdeling kon wegens tekort aan verplegend personeel eerst in het laatst van September in gebruik worden genomen. Hieronder volgt een overzicht van de *wetenschappelijke onderzoeken* gedurende de laatste jaren in de klinieken, laboratoria en instituten der Groningse Universiteit, voorzover deze behoren tot de faculteit der *geneeskunde*. Betreffende de andere faculteiten zullen zo mogelijk in het volgende jaarverslag mededelingen worden gedaan.

Histologisch laboratorium

De onderzoeken in het histologisch laboratorium gedurende de laatste jaren hadden betrekking op de volgende problemen:

rol van de verschillende celsoorten van het bindweefsel, in het bijzonder die van het reticulair bindweefsel en het bloed bij het tot stand komen van immuniteit; differentiatie van zenuwweefsel in de weefselcultuur; mogelijkheid van de phasencontrast-microscopie voor de studie van het protoplasma.

Psychiatrisch-neurologische kliniek

Een systematisch onderzoek naar de veranderingen in de chemische en morphologische samenstelling van het bloed bij verschillende ziekten, in het bijzonder wanneer bij deze ziekten veranderingen in de dienecephale regulatie zouden kunnen zijn, werd begonnen en wordt nog steeds voortgezet; eveneens een overeenkomstig onderzoek bij epilepsie.

Een der geneesheren begon een onderzoek betreffende de samenstelling van de liquor cerebrospinalis, in het bijzonder wat de elementen betreft en de mogelijkheden van differentiatie daarvan door verschillende kleuringen.

Verscheidene nieuwe preparaten voor de symptomatische behandeling van extrapyramidale stoornissen (in het bijzonder het post-encephalisch Parkinsonisme) werden klinisch beproefd.

In het microscopisch-pathologisch laboratorium werd een aanvang gemaakt met een onderzoek naar de invloed van allergische toestanden op het centraal zenuwstelsel; dit onderzoek werd onderbroken, doordat de betrokken onderzoeker werd opgeroepen voor de vervulling van zijn militaire dienstplicht. In de laatste tijd, nadat de Grass-encephalograaf uit Amerika was aangekomen, werd begonnen met een systematisch onderzoek naar de waarde van het electro-encephalographisch onderzoek bij verschillende neurologische en psychiatrische ziekten.

Paediatrisch laboratorium

De in het paediatrisch laboratorium na de bevrijding verrichte of nog in gang zijnde onderzoeken en daarmee verband houdende mededelingen en publicaties zijn de volgende:

Onderzoek naar de plasma-factoren welke bij normale pasgeborenen de bloedafbraak beheersen. Dissertatie van J. Engelhardt, 1947: Bloedafbraak bij pasgeborenen.

Onderzoek naar de plasma-factoren welke naast de bekende Rh-factoren de mate van bloedafbraak bij icterus gravis neonatorum bepalen. Voordracht van J. van Lookeren Campagne in de vergadering in 1947 te Groningen van de Nederlandse vereniging voor kindergeneeskunde: Nederlands Tijdschrift voor geneeskunde 93, 914, 1949.

Onderzoek naar de gevoeligheid van *Listeria monocytogenes* als verwekkers van meningitis bij jonge kinderen voor verschillende antibiotica en chemotherapeutica in vitro en in vivo. Artikel van mej. G. van Driest, Maandschrift voor kindergeneeskunde 16, 101, 1948.

Onderzoek naar de werkzaamheid van een penicilline-aerosol bij infecties van de ademhalingsorganen bij kinderen en bepalingen van de penicilline-concentratie in bloed en urine bij deze behandeling. Artikel van J. Engelhardt en I. v. d. Hal, Nederlands Tijdschrift voor geneeskunde 91, 2807, 1947.

Onderzoek naar de pathogenese van het intestinaal infantilisme bij kinderen. Dissertatie van A. Knegtel 1948: Clinisch en experimenteel onderzoek naar de pathogenese van de coeliakie.

Vergelijkend onderzoek over de resorptie van α - en β -lactose bij zuigelingen. Dit onderzoek is nog niet afgesloten.

Onderzoek over de genese van het asthma bij kinderen Dit onderzoek is nog niet afgesloten.

Onderzoek over de bruikbaarheid van het urochroom-creatinine-quotient in de urine van kinderen als maat voor de grondstofwisseling. Dit onderzoek is nog niet afgesloten.

Pathologisch-anatomisch laboratorium

Sedert 1945 werd, naast het steeds in hoeveelheid toenemende routinewerk, bijzondere aandacht besteed aan de volgende onderwerpen:

De wisselwerking van tuberculose en bloedziekte. Dissertatie van Dr. A. Arends, 1947.

De ziekte van Besnier-Boeck. Dissertatie van Dr. Th. G. van Rijssel, 1947 bij Prof. Nieuwenhuijze te Utrecht.

Eosinofiel granuloom. Dissertatie van Dr. H. N. Hadders, 1948.

Misvorming en verbeelding. Dissertatie van Dr. J. F. A. Beins, 1948.

Afwijkingen tengevolge van sulfonamiden. Mededelingen van Dr. Th. G. van Rijssel en Dr. L. Meyler, 1947 en 1948.

Longkanker, longtuberculose, bronchiectasieën; o.a. voordracht van Dr. Th. G. van Rijssel in de vergadering van de Nederlandse Pathologisch-Anatomische Vereniging, 1949.

Schrompelenieren door oxaalzuur-diathese; voordracht van Dr. H. N. Hadders in de vergadering van de Nederlandse Pathologisch-Anatomische Vereniging, 1949.

Metastasering van gezwellen; o.a. voordracht van J. Wieberdink in de Vergadering van de Nederlandse Pathologisch-Anatomische Vereniging, 1949.

Wijziging van het pathologisch-anatomisch substraat van tuberculose onder invloed van streptomycine.

Chirurgische kliniek

In de laatste 10 jaren werd in de chirurgische kliniek te Groningen de moderne thoraxchirurgie ontwikkeld (in het bijzonder de radicale ingrepen aan longen, slokdarm, hart en grote vaten). De uitkomsten dezer klinische onderzoeken werden deels vastgelegd in de Mededelingen der chirurgische universiteitskliniek te Groningen, waarvan thans 7 delen verschenen zijn, deels in proefschriften en publicaties in binnen- en buitenlandse tijdschriften. In samenwerking met de andere klinieken van het Academisch ziekenhuis die bij het thoraxcentrum Groningen betrokken zijn, werden de operatief verkregen resultaten bij longtuberculose, bronchiectasieën, longcarcinomen, congenitale hartgebreken (tetralogie van Fallot, open ductus Botalli, aortastenose e.d.), pericarditis constrictiva en slokdarmkanker bestudeerd.

Er verscheen een dissertatie over mediastinale cystes en gezwellen (Oterdoom), terwijl 2 andere over een thoraxonderwerp in bewerking waren (Swinnen over bronchiectasieën, v. d. Drift over lobectomie en pneumonectomie bij longtuberculose).

Op urologisch terrein verscheen een proefschrift over urogenitaal tuberculose (Weggeman), terwijl Tjong Ayong de ervaringen der kliniek met de nieuwe operatie volgens T. Millin bij prostaat-hypertrophie in een dissertatie verwerkte.

De uitkomsten der extra-artculaire arthrodesen van het heupgewricht bij tuberculose werden bestudeerd (Taams); een proefschrift over de operatie van Albee bij spondylitis tuberculosa naderde zijn voltooiing. Bijzondere aandacht werd besteed aan de uitbouw van de moderne inhalatie-narcose onder leiding van Ritsema van Eck; desbetreffende publicaties waren in bewerking.

Sterringa schreef een proefschrift over de in de Groningse kliniek gevolgde praë-operatieve voorbereiding en operatieve behandeling der patiënten met thyreotoxicosis.

Vermeld mogen nog worden de proefschriften van De Bruin, die de ervaringen bij het maagcarcinoom bewerkte, Nierstrasz, die de skeletafwijkingen bij syringomyelie bestudeerde en in een proefschrift vastlegde. Boerema en de Waard deden onderzoekingen over metaalplastiek, terwijl eerstgenoemde de invloed van de afgelopen oorlog op diverse chirurgische afwijkingen naging.

Thans zijn onderzoekingen aan de gang over de invloed der moderne antibiotica en sulfatherapie bij acute chirurgische infecties. In samenwerking met de hoogleraar Brinkman werd de betekenis der eiwithydrolysatoren voor de voeding van bepaalde chirurgische operatiepatiënten bestudeerd.

In de laatste 10 jaren verschenen 122 publicaties, waarvan 54 op naam van de hoogleraar Eerland en 68 op naam van een zijner assistenten. In hetzelfde tijdvak werden 16 proefschriften bewerkt.

Kliniek en laboratorium voor keel-, neus- en oorheelkunde

In de laatste jaren hebben de volgende onderwerpen speciaal de belangstelling gehad. In de eerste plaats de anatomie, de physiologie en de pathologie van de bronchiaalboom. Hierover zijn, behalve een aantal publicaties, ook enige proefschriften verschenen, nl. van Baarsma (dat in samenwerking met de hoogleraar Dirken werd bewerkt), Bergsma, Rap, Smelt, Iwema en mej. Sypkens Smit. Verder werden onderzoekingen over het vestibulair orgaan bij de duif voortgezet. Hierover verschenen dissertaties van Van Eunen en Bleeker. In het acoustisch laboratorium onder leiding van Dr. H. C. Huizinga werd vooral aandacht besteed aan het symptoom van regressie, waarover eveneens een proefschrift verscheen en wel van mevr. J. C. de Bruïne-Altes.

Anatomisch-embryologisch laboratorium

Onderzoek over de productie, de circulatie en de resorptie van de liquor cerebrosinalis bij niet-zoogdieren en de daarmee in verband staande ontwikkeling der meningen (met financiële steun van de Organisatie voor zuiver-wetenschappelijk onderzoek).

Onderzocht werd in dit verband reeds de ontwikkeling van de paraphysis cerebri bij Urodela, speciaal Amblystoma, terwijl de algemene functie van dit orgaan langs experimenteel-physiologische weg werd vastgesteld. Descriptieve en experimenteel-functionele onderzoekingen over de paraphysis bij Reptilia zijn aan de gang, terwijl ook thans bij de kip de liquor-circulatie descriptief ontogenetisch en experimenteel wordt onderzocht.

Experimenteel-embryologisch onderzoek betreffende de ontwikkeling van de staart bij Amphibia, waarbij speciaal gelet wordt op de rol die de chorda dorsalis en het staartmesoderm daarbij vervullen.

Experimenteel-embryologisch onderzoek naar de factoren die bij Amphibia het normale verloop van de uitgroeioede vorming bepalen.

Gedeeltelijk experimenteel, gedeeltelijk zuiver-descriptief onderzoek betreffende de ontwikkeling en de phylogenetische oorsprong van de columella auris bij Amphibia.

Experimenteel onderzoek over de ademhalings- en de voedingsphysiologie van de larven van Xenopus laevis. In verband hiermee worden tevens enkele morphologische aspecten van het pharyngobranchiale apparaat bestudeerd. Voorts wordt getracht na te gaan of er een eenvoudige verband bestaat tussen de werkzaamheid van schildklierpreparaten, gemeten aan hun metamorphose-versnellende invloed, en hun invloed op het zuurstofverbruik.

Onderzoek naar de ontogenetische ontwikkeling van het menselijk kniegewricht.

Het biometrisch verband tussen de ontwikkeling van het gehele organisme en de ontwikkeling van verschillende organen bij diverse zoogdieren tijdens de ontogenese.

De mogelijkheden en resultaten van bastaardatie tussen verschillende salamandersoorten.

Onderzoek naar de eventuele invloed van malonitriol op de groei van het zenuwstelsel bij Amblystoma. De ontogenetische ontwikkeling bij de mens van de triceps surae spiergroep.

De ontwikkeling van het foramen laterale ventriculi quarti (Luschka) bij de mens.

Beschrijving van enkele gevallen van rhachischisis en spina bifida, gepaard met andere afwijkingen, bij de mens.

Kliniek en laboratorium voor oogheelkunde

Diabetische aandoeningen van het netvlies. Een uitvoerig onderzoek werd verricht over het voorkomen van retinitis diabetica bij 383 patiënten met suikerziekte, over de fragiliteit der capillairen bij deze ziekte en de werking van de nieuwe stof rutine.

Behalve een aantal waardevolle statistische gegevens (waaruit bleek dat verscheidene oudere opvattingen, in het licht van de moderne diabetesbehandeling, herzien moeten worden) leverde dit onderzoek ook het resultaat op dat het rutine uitstekend bleek te werken bij bloedingen door diabetes veroorzaakt, doch in het geheel niet bij netvliesbloedingen bij arteriosclerose. De vaak verkondigde mening dat de diabetische bloedingen op vaatsclerose zouden berusten, kon hiernede definitief weerlegd worden. De resultaten van het onderzoek werden door Dr. F. R. Elslo in een proefschrift verwerkt.

Toxoplasmose. In samenwerking met de kinderkliniek en het bacteriologisch laboratorium werd een aantal kinderen met aangeboren oogafwijkingen op toxoplasmose onderzocht. In 8 gevallen bleken de serologische reacties positief. Bij dit onderzoek bleek tevens, dat een aantal aangeboren oogafwijkingen zoals microphthalmos, coloboma maculae, totale cataract en ablatio retinae falciformis, waarvan de ontstaanswijze tot nog toe geheel duister was, door toxoplasma veroorzaakt kunnen worden. De uitkomsten werden in Ophthalmologica beschreven.

Pharmacologische beïnvloeding van de kleurenzin. In verband met publicaties van Kravkov, die veranderingen in de rood- en groengewaarwording beschreef na indruppeling met adrenaline en pilocarpine, doch waarbij experimentele gegevens vrijwel geheel ontbraken, werd besloten deze proeven te herhalen. Hiertoe werd een dubbelmonochromator volgens Wright gebouwd, gecombineerd met een flickerfotometer. Een groot aantal curven van de spectrale gevoeligheid van verscheidene proefpersonen werd hiernede opgenomen, doch een beïnvloeding door bovengenoemde pharmaca kon niet worden aangetoond. In bewerking is nog de invloed van het nieuwe middel petitidin, waarvan vaststaat dat het de kleurenzin kan beïnvloeden, doch waaromtrent een exact onderzoek nog ontbreekt.

„Afstandseffect“. Door Freeman, Luckiesh en Moss is in de jaren 1932—1936 het merkwaardige feit ontdekt dat de gezichtsscherpte afhankelijk is van de waarnemingsafstand. Een verklaring voor dit effect, dat volkomen in tegenspraak is met alle optische wetten waarop de definitie van gezichtsscherpte is gebaseerd, kon tot nog toe niet gegeven worden.

Voor het onderzoek hiervan werd een apparaat gebouwd, waarmede de gezichtsscherpte kan worden onderzocht op afstanden die van 30 cm tot 36 m variëren; dit apparaat voldoet aan de hoogste eisen van precisie, terwijl daarbij psychologische factoren zoveel mogelijk zijn uitgeschakeld. Het bleek, dat het afstandseffect inderdaad bestaat, doch dat het verloop, vooral op kleine afstanden, vermoedelijk veel ingewikkelder is dan uit de Amerikaanse publicaties is op te maken. Teneinde een indruk te krijgen van de factoren die hierbij een rol zouden kunnen spelen, werd het onderzoek met één en met twee ogen, met zeer nauwe en zeer wijde pupil, met al of niet uitschakeling van de accommodatie, met ophefing van de sferische aberratie en met verschillende kleuren licht uitgevoerd. De zeer tijdrovende onderzoeken zijn nog niet beëindigd.

Werking van hyaluronidase op het oog. Uitgegaan werd van de veronderstelling dat sommige aandoeningen van het hoornvlies zouden berusten op een te laag gehalte aan lysozym van het traanvocht. Ingevolge een suggestie van Prof. Brinkman werden proeven genomen met het sinds kort door de fa. Organon in de handel gebrachte hyaluronidase (hyason), dat zeer nauw aan het lysozym verwant is. Inderdaad bleek het hyason een frappante werking te hebben bij enkele hoornvlies-aandoeningen, die tot nog toe elke behandeling trotseerden. Thans wordt een micro-methode uitgewerkt, om de mucoproteolytische werking van het traanvocht bij verschillende patiënten te kunnen bepalen.

Wesfel-therapie bij retinitis pigmentosa. In verband met de publicaties van Filatov over de gunstige werking van placenta-inplantaties onder de conjunctiva bij retinitis pigmentosa werd bij een 40-tal patiënten met deze aandoening placenta geïmplantieerd, en later bij een aantal ook injecties van placenta-extract toegepast. In één geval werd een lichte verbetering gezien, doch in alle andere was geen enkel resultaat te bespeuren.

Cyclodiathermie volgens Weekers. Voorzover uit de literatuur op te maken is, werd deze methode nog nooit bij infantiel glaucoom geprobeerd. In de kliniek werd een aantal kinderen met buphthalmos met cyclodiathermie behandeld, en het bleek dat deze methode hier zeer goede resultaten geeft, ook in gevallen waar andere operatiemethoden geen effect hadden.

Physiologisch laboratorium

De volgende onderzoeken waren aan de gang en ten dele reeds afgesloten (door Dr. Dirken met):
 H. J. Buytendijk: Oesophagusdruk en longelasticiteit (proefschrift).
 Mevr. van Dobben-Broekema: twee reeksen over de circulatie in het konijnenoor.
 Dr. Heemstra: over het alveolaire arteriële zuurstofverschil.
 Dr. Heemstra: over de bloeddruk in de art. pulmonalis bij anoxie.
 De heer Woldring: over actiepotentialen in het ademcentrum en in de hersenschors.
 Dr. Heemstra en Damsté: over atelectase.
 Dr. Orie: over residuaallucht-bepalingen.
 Dr. Bonjer: over het rheocardiogram.
 Bovendien werkte de heer Van den Berg aan een onderzoek over tastreceptoren.

Pharmacologisch laboratorium

Door verschillende omstandigheden konden pas na 1 September 1948 regelmatig wetenschappelijke onderzoeken worden verricht.
 Een eerste probleem dat sindsdien werd onderzocht, is de vraag, of er een stimulerende invloed van in het lichaam gevormd alloxaan op de afscheiding van insuline bestaat. In op verschillende wijze gevarieerde proeven werd bewezen, dat B.A.L. een bloedsuikerverhogende werking heeft bij normale dieren en niet bij pancreasloze, al of niet met insuline ingespoten dieren. Daar B.A.L. zoals bekend, de werking van alloxaan tegengaat, kan hieruit een indirect argument voor genoemde opvatting worden afgeleid. Hetzelfde vraagstuk wordt van andere zijde benaderd door proeven, waarbij de pancreas met behulp van een gekruiste circulatie wordt doorstroomd.
 In Utrecht begonnen experimenten betreffende een wellicht bestaande invloed van curare op het centrale zenuwstelsel bij katten, waarbij ook van een gekruiste circulatie gebruik werd gemaakt, werden voltooid. In de Groningse proeven werd deze, van verschillende zijde veronderstelde, werking niet gevonden. Verder werd onderzocht, of curare invloed heeft op de motiliteit en sensibiliteit van de uterus en tezamen met pentothal op de zuurstofconsumptie van dwarsgestreept spierweefsel. De slotsom in beide gevallen luidde ontkennend.
 Een onderzoek werd verder begonnen naar de betekenis van de bijrijer bij de weerstand van het lichaam tegen pharmaca.
 Kleinere onderzoeken betroffen: (1) de werking van een aantal synthetische, van adrenaline afgeleide, producten op hart en vaten, ademhaling, darmfunctie, enz.; (2) het aangrijpingspunt van thyroxine; (3) de invloed van oestradiol op de zgn. Foa-Kurlov-cellen bij de caven; (4) de capillaire doorlaatbaarheid bij dieren met experimentele diabetes.

Gynaecologische kliniek

De volgende onderzoeken waren aan de gang:
 Onderzoek van vitamine E op Rhesus antagonisme, door Van Assen.
 Onderzoek van de pathologie der placenta, door Woringoor.
 Onderzoek naar een test voor meting van beweeglijkheid van spermatozoiden, door Woelinga.
 Onderzoek naar de doodsoorzaken van het kind bij de geboorte en kort na de geboorte over Nederland, door Schut.

Faculteit der wis- en natuurkunde

Door een subsidie van de Stichting Fundamenteel Onderzoek der Materie (F.O.M.) kon voor het natuurkundig laboratorium een Leitz ortholux microscoop voor het onderzoek van banen van α -deeltjes in de fotografische plaat worden aangeschaft.
 De als timmerwerkplaats in gebruik zijnde kelder van het laboratorium voor anorganische scheikunde werd als oefenapotheek ingericht ten behoeve van de in dit laboratorium gehuisveste afdeling voor farmacognosie en galenische farmacologie. De apotheek werd met drie grote werktafels, een apotheekopstand en wandkasten uitgerust en in Juni 1949 in gebruik genomen.
 Het instrumentarium van deze afdeling werd uitgebreid met een binoculair microscoop en een apparaat voor het bereiden van plantenpe rsspappen (Sanapress).
 Voor de werkplaats van dit laboratorium werd een draaibank met toebehoren aangekocht terwyl voor wetenschappelijke doeleinden aangeschaft werden een vlamfotometer van de Perkin-Elmer Corporation te Glenbrook, Connecticut, en een afstands-thermograaf van de firma Haeni in Zwitserland.

In de *hortus* te Groningen werden het dak en de voorzijde van de palmenkas alsmede de kweekkas en de cactuskas geheel van nieuw glas voorzien.

Ten behoeve van de *Hortus de Wolf* te Haren werd een pompinstallatie geplaatst met het doel stromend water te verkrijgen, de waterstand in de vijver te regelen en moerassige plaatsen te verkrijgen. Hierdoor zijn de cultuurmogelijkheden belangrijk uitgebreid.

Aan het *Kristallografisch instituut* werd een op het anorganisch-scheikundig laboratorium aanwezige collectie van kristal-preparaten ter beschikking gesteld; deze vormt een zeer belangrijke en nuttige aanvulling en uitbreiding van het onderwijs-materiaal. Het door dit laboratorium kort na de bevrijding bestelde Spencer polarisatie-microscop werd in het verslagjaar afgeleverd. Het is volgens de beheerder „een kostelijk en zeer nauwkeurig instrument”.

In het *anorganisch-scheikundig laboratorium* werd, daar de zgn. timmerwerkplaats werd omgebouwd tot apotheek ten behoeve van de afdeling pharmacognosie, door het optrekken van een muur in de fietsenkelder een afgescheiden ruimte verkregen, welke als nieuwe timmerwerkplaats werd ingericht. In de werkplaats werd het centrale aandrijfmechanisme vervangen door reeds eerder voor dit doel aangeschafte electromotoren.

De voor het röntgenonderzoek bestemde hoogspanningsinstallatie werd van de noodzakelijke beveiligingen en van een stabilisator van de buisstroom voorzien, terwijl in de werkplaats 22 nieuwe waterbadten werden gemaakt voor het gebruik bij de practica. Voor onderwijsdoeleinden werd een periodiek systeem vervaardigd.

Verder kunnen als belangrijke aanwinsten worden vermeld: een Fisher Stern Ultracentrifuge, een apparaat voor het controleren en constant houden van temperatuur en een aantal artikelen, geleverd uit een Engelse „dump”.

Het *organisch-scheikundig laboratorium* ontving van de Bataafsche Petroleum Maatschappij een inrichting voor gefractioneerde destillatie en een stalen kast voor de systematische opberging van wetenschappelijke preparaten ten geschenke.

De afdeling plantensystematiek van het *botanisch laboratorium* kreeg door schenking een groot deel van het particulier herbarium van wijlen Dr. P. Buwalda in haar bezit.

Het instrumentarium van het *Gemischte instituut* werd uitgebreid met een onderzoekingsmicroscop en een praeparateermicroscop.

In het *pharmaceutisch laboratorium* werd veel wetenschappelijk werk verricht voor de voorbereiding van de Internationale Pharmacopee en voor de uitgave van de 6e editie van de Nederlandse Pharmacopee door de Regering.

Het *Formularium Medicamentorum Nederlandicus* werd geheel opnieuw bewerkt. Dit formularium dient in hoofdzaak voor artsen en apothekers als leidraad voor de receptuur van de ziekenfondsen.

Faculteit der letteren en wijsbegeerte

Voor het *Biologisch-archaeologisch instituut* werden 2 Libra-tekentafels met parallelgeleiding aangeschaft. Het *Instituut voor kunstgeschiedenis* ontving geschenken in boekvorm van de afdeling Oudheidkunde en Natuurbescherming van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, van het Rijksmuseum Twente, het Museum Boymans, van het Aartsbisschoppelijk museum te Utrecht, van de universiteitsbibliotheek te Groningen en voorts van particulieren.

Ten behoeve van het *Philologisch-historisch instituut* werd een kleinbeeld-projector met bijbehorend scherm aangeschaft.

Het *Fries instituut* ontving een collectie doubletten uit de Provinciale Bibliotheek van Friesland te Leeuwarden ten geschenke. Enkele honderden, meest zeer zeldzaam geworden Friese boeken uit de vorige eeuw en uit het begin van deze eeuw kwamen daardoor in het bezit van het instituut, terwijl incomplete reeksen tijdschriften geheel of grotendeels konden worden aangevuld.

Faculteit der economische wetenschappen

Het *Bedrijfs-economisch instituut* heeft in het eerste jaar van zijn bestaan nog geen onderzoekingswerk kunnen verrichten. In de loop van de cursus 1948/49 werd het benodigde meubilair aangeschaft, terwijl voorts een aanvang werd gemaakt met het aanleggen van verzamelingen die straks bij het onderwijs nodig zullen zijn. Zo werden van een 400-tal ondernemingen, tot verschillende bedrijfstakken behorende, dossiers aangelegd, inhoudende jaarverslagen, statuten en verdere belangrijke mededelingen, op die ondernemingen betrekking hebbende. Verder werd een verzameling denkboeken van verschillende bedrijven en instanties verkregen, welke reeds een 60-tal omvat, terwijl ten slotte een verzameling tijdschriften van vak- en bedrijfsgroepen werd aangelegd, die momenteel een honderd stuks omvat.

Van een 35-tal banken in binnen- en buitenland ontvangt het instituut regelmatig publicaties welke voor de studie van belang zijn.

De werkzaamheden van het *Sociologisch instituut* waren uiteraard gericht op de inrichting van het instituut. Door medewerking van Dr. de Buck konden van de universiteitsbibliotheek een aantal boeken en tijdschriften in depôt worden verkregen. Verder kon uit het toegekende subsidie een begin worden gemaakt met de vorming van een handboekerij.

Door schenkingen werden rapporten, statistieken en andere bronnen voor zelfstandig onderzoek verkregen, waarin de studenten in het studiejaar 1949/50 een eerste oefening zouden ontvangen.

Reeds in het eerste jaar ontving het instituut een belangrijke afzonderlijk gesubsidieerde opdracht van de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, nl. een onderzoek naar de „massageugd" in de noordelijke provincies. Dit onderzoek zou in de loop van 1950 worden voltooid.

GEMEENTELIJKE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM

ALGEMEEN

Naast verschillende algemene pogingen die erop gericht waren het onderwijs aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam op een bredere basis te stellen, hadden hier en daar meer incidentele verbeteringen en veranderingen in de uiterlijke outillage der wetenschapsbeoefening plaats. Zo kreeg het Engels Seminarium een nieuwe, ruimere behuizing. In hetzelfde gebouw werden het Sociologisch en het Amerika-Instituut gehuisvest, terwijl aan de inrichting van een Instituut voor rechtsvergelijking werd gewerkt. Een begin werd gemaakt met de oprichting van een Rusland-Instituut, terwijl het Instituut voor perswetenschap werd geopend.

Op 14 Februari 1949 kwam de *Stichting voor economisch onderzoek* tot stand, terwijl de oprichting van het *Instituut voor economisch onderzoek* in het afgelopen studiejaar haar beslag kreeg. Het doel van dit instituut is het verrichten van economische onderzoekingen ten dienste van wetenschap en onderwijs, mede ten nutte van Overheid en bedrijfsleven.

De senaat besloot tot de instelling van een *coördinatie-commissie*, bestaande uit vertegenwoordigers van alle faculteiten, welke commissie tot taak heeft de formatie van elke faculteit te onderzoeken, m.a.w. na te gaan welke vakken en welke delen van vakken door een gewoon of door een buitengewoon hoogleraar, een lector of assistent behoren te worden gedoceerd, het resultaat van dit onderzoek te vergelijken met de bestaande toestand en op grond hiervan de nodige voorstellen te doen.

De huidige bestuursorganisatie der Amsterdamse Universiteit moet namelijk onvoldoende worden geacht. Te dien aanzien werden reeds onder het rectoraat van Prof. Harting belangrijke en ingrijpende voorstellen tot reorganisatie van het bestuur der universiteit door de senaat aanvaard en bij curatoren ingediend. Sindsdien hebben vele besprekingen, o.a. met de wethouder van onderwijs, plaatsgehad, die de hoop wettigen dat binnen afzienbare tijd de senaat van de zijde van curatoren voorstellen zullen bereiken die een krachtiger bestuur van de universiteit mogelijk maken.

Door verschillende buitenlandse hoogleraren werden aan de Amsterdamse Universiteit colleges gegeven. Daarnaast werden op zichzelf staande lezingen en voordrachten door andere buitenlandse geleerden gehouden of demonstraties

gegeven vanwege verenigingen en lichamen van zeer onderscheiden aard. Omgekeerd hielden Amsterdamse hoogleraren voordrachten of gaven colleges in het buitenland, o.a. te Bern, Luik, Zürich, Basel, Lund, Stockholm, Uppsala, Helsinki en Kopenhagen.

De gehouden voordrachten en uitwisselingen zouden kunnen bijdragen tot dezelfde culturele en wetenschappelijke verruiming van blik die het studium generale zich ten doel stelt. Tijdens het verslagjaar werd in het kader van het studium generale een lange reeks voordrachten gehouden over het veelomvattende probleem „Wetenschap, oorlog en vrede”.

Twee hoogtijdagen in het universitaire leven waren de officiële aanvang van de *civitas academica*, die samenviel met de universiteitsdag — 15 en 16 October 1948 — en de plechtige herdenking van Gerardus Vossius op 17 Maart 1949 door Prof. Romein, met een voortreffelijke rede.

Een bewijs van het herlevend contact van de Duitse wetenschapsbeoefenaars met die in andere landen was de van 23—26 Augustus 1949 te Frankfurt a.M. gehouden Goethe-herdenking, waar tien geleerden uit verschillende landen hebben gesproken. Nederland was bij deze herdenking vertegenwoordigd door Prof. Pos, die een voordracht hield over „Gestalt und Element”.

Met de jonge staat Israël zijn verschillende senaatsleden door persoonlijke relatie verbonden. Op 23 Mei 1949 sprak Max Brod in de aula over de culturele opbloei van Israël, terwijl de directeur van de Bibliotheca Rosenthaliana een plaats als lector verkreeg aan de Universiteit van Jeruzalem.

Het Universitair asylofonds beijverde zich voor steunverlening aan uitgeweken studenten, een taak, die het fonds voor lastige problemen plaatste, deels van financiële aard, deels als gevolg van de moeilijke aanpassing van enkele ondersteunde studenten aan Nederlandse opvattingen en omstandigheden en aan de studie hier te lande.

Het eigenlijke werk van de in het vorige jaar opgerichte *Civitas Academica* Amstelodamensis, die hoogleraren, studenten en leden van de wetenschappelijke staf met de alumni in samenwerking verenigt, kwam gedurende het verslagjaar nog niet tot volle ontplooiing. De centrale commissie en het college van overleg begonnen hun werkzaamheden. De werkcommissies voor de universitaire gezondheidszorg, de *Musea Academica*, het Universiteitshuis, Sociale Zaken, toestands- en opinieonderzoek en publiciteit werden op 11 April 1949 officieel geïnstalleerd. Een bureau werd ingericht en een directeur benoemd. De gemeente Amsterdam heeft blijk gegeven het werk der *civitas* door een flink subsidie te willen steunen. De *civitas* beschikt thans over een eigen publiciteitsorgaan, de „*Folia Civitatis*”, dat zich tot taak stelt al wat officieel en officieus in de universiteit voorvalt te publiceren. Daarnaast is het als propaganda- en voorlichtingsmiddel omtrent geest en taak van de *civitas* voor deze van grote waarde.

Bij de dies-viering op 10 Januari 1949 konden eervolle vermeldingen, toegekend voor de beantwoording van door de faculteiten der geneeskunde en der wis- en natuurkunde uitgeschreven prijsvragen, worden uitgereikt aan een tweetal studenten der universiteit, resp. medisch en psychologisch candidaat.

Aangezien het steeds meer gewoonte wordt niet te promoveren, met het oog op

de daaraan verbonden hoge kosten, hebben rector en assessoren, op initiatief van het bestuur der Amsterdamse Universiteit, tot burgemeester en wethouders een verzoek gericht om een gemeentelijk fonds te stichten, teneinde hieruit aan promovendi die zelf niet in staat zijn de kosten van een proefschrift te dragen, renteloze voorschotten te verstrekken, die zij zich verbinden binnen 10 jaar terug te betalen.

Een steeds in omvang toenemend verschijnsel, in het bijzonder bij de faculteit der rechtsgeleerdheid, is dat der *extranei*. Bleef het studeren zonder college te lopen vroeger tot enkele speciale gevallen beperkt, thans is het een normaal verschijnsel dat deze grotendeels tot de categorie „werkstudenten” behorende studerenden de universiteit alleen betreden om examens te doen, en zij worden niet altijd afgewezen. Het zou stellig aanbeveling verdienen aan dit systeem paal en perk te stellen. Een misschien niet geheel afdoend, maar niettemin nuttig middel zou zijn de bepaling dat in beginsel alleen dan iemand een bepaald examen kan afleggen, indien hij een zeker aantal jaren als student is ingeschreven geweest en collegegeld heeft betaald. Het werkstudentendom is een bedenkelijk „product” van de veranderende sociale verhoudingen, dat dringend de aandacht vraagt. Meer en meer beginnen jonge studenten hun studie zonder over de nodige middelen te beschikken, erop vertrouwend dat het hun wel zal gelukken het noodzakelijke te verdienen. Veelal gaat dit ten koste van hun studie of van hun gezondheid, ook wel van beide. Hun benarde financiële positie drijft deze groep studenten tot overhaaste en benepen studie en vermindert zodoende niet alleen de vakbekwaamheid der afgestudeerden, maar schaaft bovendien de culturele en wetenschappelijke reputatie van de universiteit en daarmee van het hoger onderwijs.

De toestand van het universiteitsgebouw baart steeds meer zorgen. De meest noodzakelijke voorzieningen werden getroffen om te voorkomen dat instortingen zouden plaatsvinden; een permanent en grondig onderhoud is echter ten zeerste gewenst, om niet te zeggen: noodzakelijk.

Vanwege de *Stichting voor universitaire gezondheidszorg* wordt jaarlijks het medisch onderzoek van de studenten verricht. In totaal werden in het verslagjaar 4432 mannelijke en 1539 vrouwelijke studenten onderzocht. Bij 8,3 % der mannelijke en 4,3 % der vrouwelijke studenten werden longafwijkingen gevonden. Ernstige afwijkingen werden 23 maal geconstateerd.

Dat bij de mannelijke studenten naar verhouding meer dergelijke afwijkingen voorkwamen dan bij de vrouwelijke, moet waarschijnlijk ten dele verklaard worden uit het feit dat de meisjesstudenten in het algemeen uit meer welgestelde milieus afkomstig zijn dan haar mannelijke collega's, terwijl waarschijnlijk ook meisjes met een zwakke gezondheid eerder van de studie zullen afzien dan jongens. Naar verhouding kwamen bij de oudere studenten meer longafwijkingen voor dan bij de jongere. Ook was de Pirquet-reactie, evenals bij andere bevolkingsgroepen, bij hen vaker positief.

De inkomsten van de *Allard Pierson-stichting* zijn sedert de oorlog sterk gedaald, enerzijds door het verlagen van de rente, verkregen uit het stichtingskapitaal, anderzijds doordat de prijzen der hulpmiddelen onrustbarend gestegen zijn.

Daar dientengevolge het bestaan van verschillende afdelingen ernstig werd bedreigd, zag het bestuur zich genoodzaakt zich tot het gemeentebestuur van Amsterdam te wenden met het verzoek om door het verlenen van een jaarlijks subsidie het voortbestaan der afdelingen te verzekeren.

WIJZIGING VERORDENING

Bij besluit van de gemeenteraad van 1 Juni 1949, no 348, werd de Verordening op de heffing van bijdragen in de kosten van de Universiteit van Amsterdam, vastgesteld in zijn vergadering van 4 September 1940 (Gemeentebblad 1940, afd. 3, volgn. 68) gewijzigd door in het eerste lid van artikel 7, onder a, tussen „Faculteit der economische wetenschappen . . . 4 jaar” en „Verenigde faculteiten van rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte (Nederlands-Indisch recht) . . . 3 jaar” in te voegen: Faculteit der politieke en sociale wetenschappen . . . 4 jaar.

COLLEGE VAN CURATOREN

Bij Koninklijk besluit van 16 Februari 1949 werd aan Dr. J. C. Went eervol ontslag verleend als lid van het college van curatoren. In zijn plaats werd bij Koninklijk besluit van 14 Mei 1949 benoemd Ir. A. H. Ingenhousz.

STUDENTEN EN EXAMENS

Voor de aantallen studenten in de verschillende faculteiten moge worden verwezen naar de tabel op blz. 16.

Het aantal academische examens bedroeg 2 887, waarvan 1 958 met gunstige uitslag. Voor de mannelijke studenten bedroegen deze aantallen resp. 2 276 en 1 528, voor de vrouwelijke 611 en 450.

Het aantal promoties bedroeg 41¹⁾, als volgt over de faculteiten verdeeld:

godgeleerdheid	1
rechtsgeleerdheid	4
geneskunde	14
wis- en natuurkunde	13
letteren en wijsbegeerte	9
economische wetenschappen	1

Het praedicaat „cum laude” werd hierbij 6 maal verleend.

PRIJSVRAGEN

Op een in September 1946 door de faculteit der geneskunde uitgeschreven prijsvraag, waarvan de beantwoordingstermijn wegens de moeilijke omstandigheden waaronder in de eerste jaren na de bevrijding moest worden gewerkt, met een jaar verlengd was, is één antwoord ingekomen, hetwelk een eervolle vermelding waardig gekeurd werd. Bij de opening van het naambriefje bleek de schrijver te zijn de heer A. F. C. Overing, med. cand., te Amsterdam.

Op de vier in September 1947 uitgeschreven prijsvragen kwam ook slechts één antwoord in, nl. op die welke was uitgeschreven door de faculteit der wis- en natuurkunde. Dit antwoord werd eveneens een eervolle vermelding waardig gekeurd. Bij de opening van het naambriefje bleek de schrijver te zijn de heer M. Mulder, psych. cand., te Amsterdam.

HULPMIDDELEN VOOR HET ONDERWIJS

Zowel het universiteitsgebouw en de Agnietenkapel als de laboratoria en instituten bevonden zich in voldoende staat van onderhoud.

Van de Spinoza Foundation te New York werd voor de universiteitsbibliotheek een collectie boeken op filosofisch gebied ten geschenke ontvangen.

¹⁾ Bovendien 1 promotie honoris causa.

Het Van der Waals-Laboratorium ontving van de Anglo Iranian Oil Company Limited een gift van £ 500,— als waardering voor de belangrijke werkzaamheden door dit laboratorium voor genoemde maatschappij verricht.

Mevr. de wed. A. J. Reclaire—Lindhout schonk aan de gemeente ten behoeve van het zoölogisch museum de door wijlen haar echtgenoot, Dr. A. Reclaire, bijeengebrachte verzameling palaearctische hemiptera (wantsen).

Door de Rockefeller Foundation werd een subsidie van \$ 20 000 aan de universiteit verleend; dank zij deze financiële steun konden in de kliniek voor inwendige ziekten van het Wilhelmina-gasthuis door Dr. J. Groen in samenwerking met Dr. L. van der Horst, hoogleraar in de psychiatrie, hoogst belangrijke psychosomatische onderzoeken worden verricht.

De Rockefeller Foundation schonk voorts \$ 300 voor de bibliotheek van het *Sociologisch seminarium*, ter wijl het *Amerika-Instituut* waardevolle geschenken uit de Verenigde Staten ontving.

VRIJE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM

ALGEMEEN

Het verslag betreffende de Vrije Universiteit te Amsterdam moge beginnen met de vermelding van het heuglijke feit dat bij de aanvang van het studiejaar 1948/49 de vijfde, nl. de *economische* faculteit geopend werd. Het eerste college werd op 3 October 1948 gegeven door de hoogleraar Dr. Sneller, decaan der economische faculteit. Hierbij waren verschillende hoogleraren tegenwoordig, terwijl de rector-magnificus in een korte toespraak op het belang van deze gebeurtenis wees. Spoedig daarop hielden de nieuwbenoemde hoogleraren hun inaugurele oratie. De hoogleraar Sneller hield op 21 October 1948 een rede, getiteld „Nederland in West-Europa”; op 28 October d.a.v. sprak de hoogleraar Van Muiswinkel over „Enige aspecten van de beoefening der bedrijfshuishoudkunde” en op dezelfde dag de hoogleraar Zijlstra over „Enkele algemene aspecten van het vraagstuk der economische orde”. Op 5 November volgde de openbare les van Dr. de Jong over „De geografie in haar verschillende vormen” en op 10 December die van Drs. Goudswaard over „De moderne statistiek en haar plaats in het hoger onderwijs”. Enkele hoogleraren van de juridische faculteit werden als buitengewone hoogleraren aan de ecomische faculteit verbonden. De hoogleraar G. Brillenburg Wurth gaf in deze faculteit college over de zedeleer van het economische leven.

Voor de nieuwe faculteit meldde zich al aanstonds een groot aantal studenten aan, dat in de loop van het jaar steeg tot 93. Reeds moesten voorbereidingen getroffen worden om de studie voor het doctoraalexamen mogelijk te maken. Daartoe werden tot hoogleraar benoemd Dr. J. F. de Roos, Dr. R. van Dijk en Dr. T. P. van der Kooy; deze laatste zal volgens een nadere regeling in de juridische faculteit als gewoon hoogleraar economie onderwijzen, terwijl de hoogleraren Donner en Zuidema als buitengewone hoogleraar in de nieuwe faculteit hopen te fungeren.

De lessen werden op 29 September 1948 op de gebruikelijke wijze geopend, bij welke gelegenheid de hoogleraar Hepp het woord voerde. Op 20 October, de dies natalis der universiteit, hield de rector-magnificus een rede, getiteld: „De bevooroordeeldheid der exegese”.

In het kader van het *studium generale* werden voor de studenten van alle faculteiten door de hierna genoemde hoogleraren de volgende colleges gegeven: Prof. Aalders over „Het Scheppingsverhaal”, Prof. Smitskamp over „Nationalisme”, Prof. De Gaay Fortman over „Ordering en zelfbeschikking”, Prof. Koksma over „De taal der wiskunde” en Prof. Sneller over „Het Communisme”. Het lag in het voornemen deze lezingen, evenals die van het vorige jaar, in druk te doen verschijnen.

In de theologische faculteit werden ook dit jaar gedurende de Kerstvacantie colleges voor predikanten gegeven, welke zeer druk werden bezocht.

Een groep studenten van de wis- en natuurkundige faculteit bracht met de hoogleraren Koksma, Grosheide en Woltjer een bezoek aan Frankrijk om zich daar op de hoogte te stellen van de vorderingen der wetenschap op hun studiegebied. Een groep Franse studenten bracht met eenzelfde doel een tegenbezoek aan de Vrije Universiteit.

De vrije leergangen, die wel niet van de Vrije Universiteit uitgaan maar die toch met haar in nauw verband staan, zijn in het verslagjaar begonnen met een verblijvend aantal cursisten.

Sinds enige tijd bestaat aan de Vrije Universiteit ook de *civitas*, waarin directeuren, curatoren, hoogleraren, studenten en afgestudeerden samenwerken, in het belang van de universiteit in de eerste plaats, maar ook, en vooral, van de studenten. Er werden ook dit jaar weer *civitas*-dagen gehouden te Oosterbeek, terwijl de sportbeoefening voortgang vond. Met name moge in dit verband worden vermeld de medische verzorging van de studenten, waarvoor Dr. S. van der Veen zich bijzonder verdienstelijk heeft gemaakt.

Op de wetenschappelijke samenkomst, verbonden met de jaarvergadering van de Vereniging voor hoger onderwijs op Gereformeerde grondslag, werden referaten gehouden door Prof. Hellema over „Enkele beschouwingen over actieve belastingpolitiek” en door Dr. G. Wielenga over „Psychologische en didactische problemen rondom het leren denken”.

De universiteit heeft nog steeds te kampen met een nijpend gebrek aan ruimte. Weliswaar werd door de busjeshoudsters reeds een aanzienlijk bedrag bijeengebracht, dat bestemd is voor de bouw van een derde verdieping op het fysisch-chemisch laboratorium, maar met de bouw kon nog geen aanvang worden gemaakt. De economische faculteit, die in het afgelopen studiejaar gebruik maakte van de zalen in het laboratorium aan de De Lairesestraat, zou spoedig een eigen gebouw krijgen; voor de doctoraalstudie is echter geen ruimte beschikbaar. Evenmin is er plaats voor een medische faculteit, die nog in het stadium van voorbereiding verkeert. Sommige collegezalen zijn veel te klein geworden en geen enkele zaal is er waar het onderwijs in de wijsbegeerte voor de eerstejaarsstudenten behoorlijk kan worden gegeven. Ook in de bibliotheek doet zich het ruimtegebrek ernstig gevoelen.

Met het *buitenland* werd wederom een levendig contact onderhouden. De hoogleraren Waterink en Berkouwer reisden naar Zuid-Afrika, de eerste met een Regeringsopdracht, de tweede in opdracht van de Gereformeerde Kerken in

Nederland. Beide hoogleraren hielden aldaar ook een aantal wetenschappelijke voordrachten. De hoogleraar Van der Horst ging op uitnodiging van de Rockefeller Foundation naar de Verenigde Staten en Canada en hield o.m. twee voordrachten in Grand Rapids. De hoogleraar Sizoo bezocht te Parijs een vergadering van de gemengde technische commissie ter uitvoering van het Nederlands-Frans cultureel accord. De hoogleraar Smitskamp sprak op een conferentie van Engelse en Nederlandse historici te Cambridge. De hoogleraar De Gaay Fortman ging als afgevaardigde van de Nederlandse Regering naar de eerste Internationale conferentie inzake volksontwikkeling te Helsingör en gaf in de Marshall-plan - in action - course colleges voor studenten van de Universiteit van Vermont over „Social welfare and social security”. De hoogleraar Verdam werd gedelegeerd naar de conferentie van de International Student Service te Aurora bij New York en bracht bij die gelegenheid ook een bezoek aan Grand Rapids. De hoogleraar Zijlstra maakte deel uit van een Nederlandse delegatie naar de Economische Conferentie te Westminster.

Voor vele studenten, die het in deze economisch zware tijd dikwijls zeer moeilijk hebben, tracht het Studiefonds te zorgen. Dit fonds heeft onder de voortreffelijke leiding van de hoogleraar Coops ook dit jaar uitstekend werk gedaan.

COLLEGE VAN CURATOREN

In de samenstelling van het college van curatoren kwam in het verslagjaar geen wijziging.

BESTUUR DER VERENIGING

De voorzitter van het college van directeuren, Dr. J. J. C. van Dijk, was ditmaal aan de beurt van aftreden. Met het oog op zijn gevorderde leeftijd gaf hij te kennen dat dit aftreden betekende een voor goed afscheid nemen van de Vrije Universiteit, waaraan hij zoveel jaren zijn beste krachten heeft geleverd. In zijn plaats werd tot directeur benoemd notaris Van Halsema.

STUDENTEN EN EXAMENS

Voor de aantallen studenten in de verschillende faculteiten moge worden verwezen naar de tabel op blz. 16.

Het aantal geslaagden voor de academische examens bedroeg 195.

Het aantal promoties bedroeg 7, als volgt over de faculteiten verdeeld:

godgeleerdheid	2	wis- en natuurkunde	1
rechtsgeleerdheid	2	letteren en wijsbegeerte	2

Het praedicaat „cum laude” werd hierbij 2 maal verleend.

UNIVERSITAIRE INSTELLINGEN

Bibliotheek

Het centrale deel van de bibliotheek is nog steeds gevestigd aan de Keizersgracht, verdeeld over drie gebouwen en daarvan drie verschillende verdiepingen. De laboratoria aan de De Lairessestraat hebben tezamen hun eigen uitstekend ingerichte bibliotheekzaal. De hoogleraar Waterink met zijn staf beschikt aan de Vossiusstraat over een afzonderlijke, welvoorzienige psychologische college-bibliotheek, terwijl de economische faculteit een ruime leeszaal heeft, die de hoogleraar Zijlstra tezamen met de bibliothecaris van de nodige boekwerken tracht te voorzien. De laatste instelling verkeert ten opzichte van de hoofdbibliotheek aan de Keizersgracht wel in een zeer gunstige positie. Theologen, juristen en litteratoren namelijk beschikken aan de Keizersgracht gezamenlijk over slechts 18 zitplaatsen, de economische leeszaal alleen heeft er 42; en dat terwijl in de cursus 1948/49 voor de theologische, juridische en literaire faculteiten gezamenlijk 644 studenten waren ingeschreven en voor de economische 89. Aan de ene zijde

dus 1 zitplaats op 36 studenten, aan de andere zijde 1 zitplaats op 2 studenten. Deze verhoudingscijfers tonen wel heel duidelijk aan welk een noodtoestand er heerst in de hoofdbibliotheek aan de Keizersgracht. De collegevertrekken voor klassieke letteren en voor Nederlandse letteren met geschiedenis, waarin kleine vakboekertjes zijn ondergebracht, buiten de college-uren voor studie open te stellen, zou slechts een kostbaar lapmiddel zijn, dat nieuw personeel zou eisen en zou dwingen tot een telkens opjagen van de bezoekers, afgezien nog van andere bezwaren. De enig goede oplossing zou zijn de inrichting van een zeer grote of van twee nauw met elkaar verbonden grote leeszaal, met enkele daarop uitkomende vertrekken voor werkcolleges. Dit zou het minste personeel vergen en bovendien de mogelijkheid openen een veel groter deel van de aanwezige boekenvoorraad van het magazijn naar deze ruimten over te brengen. Thans moet te veel worden opgeborgen in het magazijn, dat ook al met boeken is volgestuwd.

Intussen neemt het boekenbezit steeds toe, door aankoop, schenking en ruil. De aankoop zou op nog veel ruimer schaal moeten geschieden, althans voor sommige vakken, inzonderheid die der literaire faculteit met haar vele secties en onderafdelingen, en voor het algemene, encyclopaedische deel. Het toegestane budget, hoewel door directeurs verhoogd, is dan ook geheel onvoldoende, althans voor de centrale bibliotheek. De prijzen van boeken en tijdschriften zijn sinds het laatste jaar voor de oorlog bijna verdrievoudigd; bovendien doet de devaluatie haar funeste invloed gelden: Noord-Amerika, Zwitserland, België en Frankrijk waren namelijk de belangrijkste leveranciers. Ten slotte stijgt met de uitbreiding van de universiteit en het optreden van vele nieuwe hoogleraren de behoefte aan nieuwe vakliteratuur.

Van de in het verslagjaar aangekochte delen mogen o.m. worden genoemd: *Jugie, Theologia dogmatica christianorum orientium (1926—1935)*; De Moreau, *Histoire de l'Eglise de Belgique*; enkele werken over het kerkgezag; een volledig exemplaar van het Rooms-Katholieke Tijdschrift voor Philosophie; verscheidene boeken en tijdschriften op het gebied van het internationale recht; Loosjes, serie *Nederland in Beeld*; Brunot, *Histoire de la langue française*; de 20-delige *History of Historians*; de serie van Franse historische handboeken „*Clio*”; werken van en over Burke; Rostovtzeff, *Social and economic history of the Hellenistic world*.

Het aantal tijdschriftabonnementen moest aanzienlijk worden uitgebreid; ook vele Duitse periodieken, waarop de bibliotheek sinds jaren geabonneerd was, werden weer ontvangen, zelfs wel uit de Russische zone.

De bibliotheek ontving ook dit jaar weer enige belangrijke geschenken. In de eerste plaats moge hier worden vermeld de gehele, keurig verzorgde juridische bibliotheek van wijlen Mr. A. Klaasse te Haarlem, oud-alumnus der Vrije Universiteit, die op 15 Februari 1945 in Duitsland omgekomen is als deelnemer aan het nationale verzet. Van het Institut Français, dat het vorige jaar een keuze aanbood uit een welvoorzene catalogus, ontving de bibliotheek een grote collectie werken, op het bezit waarvan zij had getoond bijzonder prijs te stellen. Vanwege het Hilfswerk der Evangelischen Kirche in der Schweiz werd opnieuw een zending Zwitserse boeken ontvangen, 60 delen, meest theologische werken. In opdracht van de Amerikaanse kerken werd een aantal theologische boeken gezonden door de Church World Service. Ook de International University Foundation te Boston zond enkele werken. Voorts werden ten geschenke ontvangen: John Mott's *Adresses and Papers* (6 delen), *Procès de grands criminels de guerre*; *Actes et Documents*, publicaties van het Christelijk Nationaal Vakverbond en van de Vereniging ter bevordering van de wetenschap onder de Katholieken in Nederland. Door bemiddeling van het bureau der vereniging verkreeg de bibliotheek ten slotte een bijna volledig exemplaar (26 jaargangen, 1915—1940) van het Kerkblad der Gereformeerde Kerken in Nederlands-Indië.

De ruiling met vele binnen- en buitenlandse instellingen vond ook dit jaar weer voortgang. Zo completeerde de Universiteit van Straatsburg het exemplaar der *Revue d'histoire et de philosophie religieuses*, terwijl van de University of California haar *Publications in modern and classical philology* werden ontvangen. Voorts werd door ruil verkregen een aantal jaargangen van het *Hebrew Union College Annual* te Cincinnati (Ohio). De aan de Vrije Universiteit verschenen dissertaties zijn haterzijds bijna het enige ruilmiddel, waardoor regelmatig aan het werk van de universiteit meer bekendheid kan worden gegeven.

De administratie der bibliotheek is sinds de oorlog zeer verzwaard, inzonderheid door de belemmeringen van het contact met het buitenland. Aan rechtstreekse aankoop in het land van herkomst van de benodigde boekwerken wordt namelijk nog steeds de voorkeur gegeven.

De achterstand in de alphabetische catalogus kon worden ingehaald; voor de bewerking van de systematische catalogus en voor controle was echter geen tijd meer beschikbaar. Aan andere noodzakelijke dingen kon zelfs niet worden gedacht, zoals het beschikbaar stellen van een lijst van alle aanwezige bladen

en tijdschriften, het opstellen en doen drukken of stencillen van lijsten van aanwinsten, het uitgeven van catalogi over bepaalde gedeelten van het bibliotheekbezit en de beschrijving van de pamflettenverzameling. Meer stelselmatig dan tot nu toe mogelijk was diende te worden gewerkt aan de aanvulling van hinderlijke hiaten en aan het verzamelen van al hetgeen in de loop der historie is te boek gesteld omtrent de Gereformeerde beginselen in wetenschap, kunst en levenspraktijk.

Wil de verdere uitbouw van de bibliotheek behoorlijk voortgang hebben, dan zal er meer dan tot nu toe aan ten koste moeten worden gelegd, niet alleen om de devaluatie van ons geld te compenseren bij de aankoop van boeken en om deze op ruimere schaal mogelijk te maken, maar ook met het oog op een meer efficiënt gebruik, een ruimere en practischer huisvesting en uitbreiding van het personeel.

Naar alle waarschijnlijkheid zal de bibliotheek meer dan ooit te voren haar hulp hebben te bieden aan studenten en professoren, daar door de algemene verarming de studenten niet in staat zijn veel boeken te kopen en de hoogleraren zich hierin ook al moeten beperken.

De bibliothecaris, Dr. J. Wille, legde in het verslagjaar zijn ambt neer, dat hij gedurende 22 jaar met volle toewijding heeft vervuld. Aan Dr. Wille is de bibliotheek grote dank verschuldigd; hij heeft haar gemaakt tot wat zij thans is. De bibliotheek is lang niet meer in die mate als vroeger afhankelijk van andere boekerijen. Niet alleen is daar samengebracht wat van bijzonder belang is voor de kennis van het Calvinisme en wat van direct nut is voor de studenten, maar bovendien bevat zij ook eigen, soms zeer uitgebreide verzamelingen, waarin zeldzame werken niet ontbreken. Tot opvolger van Dr. Wille werd door directeuren benoemd de heer H. A. Höweler.

ROOMS-KATHOLIEKE UNIVERSITEIT TE NIJMEGEN

ALGEMEEN

Het studiejaar 1948/49 stond voor de Rooms-Katholieke Universiteit in het teken van herdenking. Op 17 October 1948 was het namelijk 25 jaar geleden dat de Nijmeegse Universiteit gesticht werd ter verwezenlijking van het reeds lang gekoesterde ideaal: wetenschappelijke vorming van jongelieden op de grondslag der Rooms-Katholieke levensbeschouwing. Dit belangrijke feit werd op genoemde datum herdacht met een plechtige H. Mis, die werd opgedragen door Mgr. Prof. Dr. F. van Welie in de kapel van het Canisius College. Deze H. Mis werd o.m. bijgewoond door de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en tal van docenten en studenten. Van Zijne Heiligheid Paus Pius XII werd bij deze gelegenheid een brief ontvangen, waarin de universiteit werd gelukgewenst „om de overvloedige vruchten die zij reeds heeft mogen oogsten” en waarin zij voorts werd aangespoord „om de bloei van haar edele onderneming met beproefde ijver en onder dagelijks grotere overgave te bevorderen.” De feestelijke viering van het 25-jarig bestaan der universiteit had plaats op 7 Mei 1949. Aan deze universiteitsdag was voorafgegaan een door het Nijmeegs studentencorps ter gelegenheid van het vijfde lustrum der universiteit (en van het corps) georganiseerde lezingen-cyclus. Onder de verzameltitel „Denken uit geloof en leven in de tijd” werden door de docenten Rogier, Strasser, Peters, Van der Ven, Van de Pol en Van der Meer voordrachten gehouden, die in een keurig verzorgde uitgave van „Het Spectrum” werden gebundeld. Op 4 Mei was door Mgr. Prof. Dr. A. J. M. Mulders een H. Mis gecelebreerd met assistentie van de moderator Pater B. G. M. van Ogtrop S.J. en de priesterstudent Th. J. Beening ter intentie van de overleden docenten en studenten der universiteit. Daarna werden in de aula de overledenen herdacht door de rector-magnificus en door Mr. J. Cals namens de Reünistenraad en werd door beiden een krans neergelegd bij de marmeren plaat waarop de namen der gevallen zijn vermeld.

Op 7 Mei om 9 uur verzamelden zich de academische senaat en andere docenten, de senaat van het Nijmeegse studentencorps, de moderator, de studenten met hun vaandels, de bibliothecaris en ambtenaren der universiteit in en bij het hoofdgebouw, vanwaar zij zich in stoet begaven naar de Maria Geboortekerk aan de Berg en Dalseweg.

Om 10 uur werd een pontificale H. Mis gecelebreerd door Zijne Eminentie Kardinaal de Jong, aartsbisschop van Utrecht, voorzitter van het bestuur der Sint-Radboudstichting, geassisteerd door Mgr. D. Hurdeman, vicaris-generaal van het aartsbisdom, de hoogerwaarde heren C. J. E. N. van Dijk, deken van Nijmegen, en G. van der Heyden, ere-kanunnik van het kathedrale kapittel van het bisdom 's-Hertogenbosch en de zeereerwaarde paters Dr. K. Verhofstad S.J., rector van het Canisius College te Nijmegen, en Bonaventura Jansen O.P. Het Willem Heydtkoor onder leiding van de dirigent Vermeulen voerde een achtstemmige Mis van Dr. Alphons Diepenbrock uit.

In de feestelijk versierde en geheel gevulde kerk werd de H. Mis bijgewoond door Zijne Eminentie Kardinaal Van Roey, aartsbisschop van Mechelen, Zijne Hoogwaardige Excellentie de Pauselijke Internuntius Mgr. P. Giobbe, Mgr. J. P. Huybers, Mgr. Mutsaers, Mgr. Baeten en Mgr. Hansen, die het gehele Nederlandse Episcopaat vertegenwoordigden. Naast leden van de Sint-Radboudstichting en curatoren waren o.m. aanwezig de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, rectoren van de Nederlandse universiteiten en hogescholen en van de Universiteit van Leuven, de Commissarissen der Koningin in de provincies Overijssel en Limburg, de burgemeesters van Nijmegen en Arnhem, en nog tal van andere autoriteiten.

Van 12.15 tot 1 uur werd door de academische senaat in de aula een zeer druk bezochte receptie gehouden.

Na een lunch voor vele genodigden ving om 3.15 in de grote zaal van het concertgebouw „De Vereniging” de plechtige academische zitting aan. Deze werd behalve door de bovenbedoelde vooraanstaande personen mede bijgewoond door de Minister-President. Op deze zitting hield de rector-magnificus zijn lustrumrede over „Comitas”.

Een grootse en indrukwekkende gebeurtenis was de verlening van het ere-doctoraat aan Prof. Dr. J. E. van Dievoet, hoogleraar aan de Universiteit van Leuven, mevr. Marie Koenen te Nijmegen, Prof. Dr. P. H. J. Hoenen S. J., hoogleraar aan de Pauselijke Universiteit te Rome, Prof. Dr. A. M. Michotte van den Berck, hoogleraar aan de Universiteit van Leuven, en Zijne Eminentie Kardinaal Van Roey, aartsbisschop van Mechelen. Promotoren waren de hoogleraren Hermesdorf, Brom, Van Melsen, Buytendijk en Schellekens. Door de secretaris van de senaat werden de doctores met het uiterlijke teken der nieuw-verkregen waardigheid bekleed, terwijl aan ieder hunner door hun promotor de doctorsbul werd overhandigd. Terwijl Zijne Eminentie Kardinaal Van Roey deze ontving, verhieven zich de aanwezigen van hun zitplaatsen en brachten een langdurige ovatie aan de primaat van België, die namens de ere-doctoren een dankrede uitsprak en tevens de heilwens „dat Nijmegen in Nederland en Leuven in België zouden zijn twee brandpunten van hoge Katholieke cultuur, twee bronnen van Katholieke geleerdheid, twee geestelijke bolwerken ten dienste van Kerk en Vaderland”.

Zijne Eminentie Kardinaal de Jong, die daarna het woord verkreeg, sprak zijn dank uit jegens de Gever van alle goed voor het zeer vele dat Hij reeds aan de Rooms-Katholieke Universiteit geschonken had; zijn bewondering voor docenten en studenten die gedurende de oorlogsjaren voor hun geloof hadden pal gestaan; zijn verheugenis over de goede verstandhouding tussen docenten en studenten; zijn tevredenheid over de levenshouding der studenten; en eindelijk zijn stellige verwachting dat, behoudens onvoorziene moeilijkheden, de medische faculteit in het begin van het volgende studiejaar haar werkzaamheden zou kunnen aanvangen.

Daarna werd het woord verleend aan de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, die verklaarde dat de Rooms-Katholieke Universiteit vanwege haar verdiensten volledige erkenning heeft verworven van de zijde der andere universiteiten en hogescholen, de achting van ons volk en de financiële steun van de Staat; dat de universiteit de waarden die in de Rooms-Katholieke levensbeschouwing besloten liggen, heeft benut en daardoor in niet geringe mate heeft bijgedragen tot verruiming en verdieping van de Nederlandse cultuur.

Onder dankzegging aan allen die bij de viering van het zilveren feest der universiteit aanwezig waren, sloot de rector-magnificus na het uitspreken van het universitaire gebed deze plechtige academische zitting, waarna er gelegenheid gegeven werd de in deze zitting geïnstalleerde ere-doctoren met hun promotie geluk te wensen. De universiteitsdag werd besloten met een gezamenlijk souper in het grote refectorium van het Canisius College.

Blijkens de toespraak die Zijne Eminentie Kardinaal de Jong op de bovengenoemde academische zitting heeft gehouden, is de wens van het Nederlandse Episcopaat dat de Rooms-Katholieke studenten naar hun eigen universiteit zouden komen, uit alle streken van ons vaderland en uit alle kringen der Rooms-Katholieke gemeenschap, nog niet vervuld. In aansluiting hierbij zij vermeld dat Mgr. Prof. Dr. K. L. Bellon in „De Gelderlander” van 23 Juli 1949 een artikel heeft geschreven over „Katholieke Vlaming en Katholieke Nederlander”, waarin hij er op wijst dat de Rooms-Katholieke Nederlanders nog niet voldoende de noodzakelijkheid beseffen van een Rooms-Katholieke Universiteit, misschien wel in theorie, maar niet in de practijk. Ten bewijze daarvan voert hij aan dat tal van Rooms-Katholieke studenten nog de voorkeur geven aan een andere dan de Nijmeegse Universiteit. Dit feit, zeide hij, is typerend voor het Nederlandse Rooms-Katholieke leven, dat sterk en diep wortelt in de Rooms-Katholieke volksmassa, maar dat naar zijn mening bij de betere standen op een tamelijk smalle basis berust.

Op 23 October 1948 werd het *Instituut voor Katholieke Journalistiek* officieel geopend. Als vertegenwoordiger van de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen was daarbij aanwezig Dr. C. Beekenkamp. Voorts waren o.a. aanwezig de Commissaris der Koningin in de provincie Utrecht, voorzitter van de Nederlandse Persraad, de burgemeester van Nijmegen, de voorzitter van de Katholieke Nederlandse Dagbladpers, de secretaris van de Nederlandse Dagbladpers, en Dr. K. Baschwitz, hoogleraar in de dagbladwetenschap aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam. De openingsrede werd gehouden door de

voorzitter van het curatorium van genoemd instituut, de heer Leo Hanekroot. De heer J. Nieuwenhuis gaf „Beschouwingen over Katholieke journalistiek”. Door verschillende buitenlandse hoogleraren werden in het verslagjaar aan de Nijmeegse Universiteit voordrachten gehouden. Op 12, 13 en 14 October 1948 werden door Dr. J. P. Steffes, hoogleraar aan de Universiteit van Münster, vroeger verbonden aan de Universiteit van Nijmegen, gastcolleges gegeven over: „Der Abendländische Mensch, sein Werden, seine Bedeutung, seine Bedrohung; die Entchristlichung der deutschen Seele und der Weg in die Katastrophe; Christliche Menschen und Weltgestaltung”. Op initiatief der Universiteitsvereniging werd op 8 November 1948 door Dr. J. Berkenkopf, hoogleraar te Keulen, in de aula der universiteit een voordracht gehouden over „De toestand in het huidige Rusland”. Dr. F. Baur, hoogleraar aan de Universiteit van Gent, hield op 27, 28 en 29 Januari 1949, op uitnodiging van de senaat, voordrachten over het probleem der periodisering, algemene letterkunde, aesthetische verklaring of positieve kennis, Gezelle en de dood. Op uitnodiging van de Universiteitsvereniging, de Nijmeegse Academische Kring en het Nijmeegs comité Benelux werd op 18 Februari 1949 door Zijne Excellentie Dr. F. van Cauwelaert in de aula der universiteit een lezing gehouden over „Europa en het Atlantisch Pact”. Gastcolleges werden gegeven door: Dr. H. I. Marrou, hoogleraar in de oudste geschiedenis van het Christendom aan de Sorbonne, op 23 en 24 Februari; Dr. W. Peremans, hoogleraar in de oude geschiedenis aan de Universiteit van Leuven, op 7, 8 en 9 Maart; Mag. Dr. G. Philips, hoogleraar in de theologie aan dezelfde universiteit, op 10 en 11 Maart. Dr. José Camon Aznar, hoogleraar in de schoonheidsleer en de kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Madrid, gaf op 18 Maart een voordracht met lichtbeelden over „Bouwkunst van de Renaissance in Spanje”. Dr. Th. Litt, hoogleraar in de filosofie en paedagogie aan de Universiteit van Bonn, hield op 4 April een voordracht over „Die Wissenschaft und das Leben”. Ten slotte gaf de hoogleraar J. Dagens geruime tijd gastcolleges in de Franse letterkunde.

Omgekeerd hielden Nijmeegse hoogleraren voordrachten in het buitenland. Zo sprak Dr. Brom in Brugge over „Gezelle en de Sporenslag” naar aanleiding van de herdenking van de Sporenslag en het overlijden van Guido Gezelle een halve eeuw geleden. De hoogleraar Hermesdorf gaf in Februari gastcolleges aan de Universiteit van Leuven, terwijl de hoogleraar Van der Ven een inleiding hield voor het Internationaal Christelijk Vakverbond te Koksyde in België. De hoogleraar Robbers hield o.m. voordrachten aan de universiteiten van Münster, Göttingen en de Technische Hochschule te Braunschweig. De hoogleraar Vidos sprak op het 18e Vlaamse Philologencongres te Gent over „Gemene zelfstandige naamwoorden in de Romaanse talen, afkomstig van Vlaamse en Nederlandse eigennamen”. De hoogleraar Buytendijk hield een voordracht over „Phenomenological approach to the problem of feelings and emotions” op het Second international symposium on feelings and emotions, dat te Moosehaert III. (U.S.A.) gehouden werd. De hoogleraar Peters hield voordrachten over filosofische onderwerpen, o.m. aan de universiteiten van Hannover, Göttingen, Clausthal, Regensburg, München, Frankfurt, Marburg, Bonn en Aken. De hoogleraar Van de Pol sprak op het Apologetisch Congres te Vich in Spanje ter viering van het

eeuwfeest van Balmes over „De oecumenische beweging en de Werelddraad van Kerken”. Dr. K. J. Hahn sprak voor de Katholieke Arbeidersbeweging te Recklinghausen over „De geestelijke grondslagen der Europese Unie” en Dr. J. C. Arens, assistent in de klassieke letteren, voor de Summer School van de Newman Association te Cambridge over „The function of a Catholic University”.

Studentenfaculteiten

Voor de *theologische* faculteitsvereniging „Alcuin” spraken in het verslagjaar o.m. Dr. Christine Mohrmann over „De invloed van het Christendom op de ontwikkeling van de Latijnse taal”, Dr. Cornelissen, op de dies-viering, over „De structuur van de huidige geestelijke crisis” en Pater C. Molenaar S. V.D. over „De vorming van de inlandse clerus in Indonesië”. Tot de laatste bijeenkomst werden ook toegelaten belangstellenden buiten de kring van „Alcuin”, zelfs niet-studenten.

De reünistendagen werden dit jaar gehouden op 13 en 14 December 1948. Op de eerste dag sprak, voor een kleine veertig reünisten, Prof. Mr. W. Duynstee C.s.s.R. over „Morele toerekenbaarheid voor daden, gesteld door pubescenten, psychopathen en neurotici”. Op de tweede dag sprak Pater Dr. J. Witte S.J. over „Werelddraad 1), quo vadis?” Op de beide bijeenkomsten waren mede aanwezig een deputatie van de studenten der theologische faculteit van Leuven en een deputatie van de studenten der theologische faculteit van de Vrije Universiteit te Amsterdam, die op niet-officiële wijze de lezingen bijwoonden om kennis te maken met het leven en streven van de faculteitsvereniging „Alcuin”.

In het verslagjaar onderhield het bestuur van „Alcuin”, in overleg met de leden, geregeld contact met de Vereniging van studenten aan de theologische faculteiten in Nederland (V.S.T.F.). Vooral door de theologische faculteit der Vrije Universiteit werd bij het bestuur van de V.S.T.F. aangedrongen op opneming van „Alcuin” in deze vereniging. Van de zijde der theologische faculteiten aan de Rijksuniversiteiten, behalve die te Leiden, werden hiertegen echter nogal ernstige bezwaren ingebracht. Een en ander heeft tot resultaat gehad dat de V.S.T.F. het vooralsnog niet wenselijk acht „Alcuin” in haar gelederen op te nemen. Wel heeft zij de wens te kennen gegeven dat „Alcuin” iemand zou aanwijzen om de redactie van haar maandblad „Vox Theologica” van advies te dienen inzake het opnemen van Rooms-Katholieke publicaties op theologisch gebied. Op voordracht van het bestuur van „Alcuin” werd daartoe aangewezen Pater C. Micklinghoff O.P.

De *litterair-philosophische* faculteitsvereniging heeft zich in het verslagjaar beperkt tot het stimuleren van de activiteiten der onderafdelingen en het onderhouden van contact met de zusterverenigingen.

De *juridische* faculteitsvereniging heeft haar activiteiten in het verslagjaar meer dan anders „naar binnen” gericht. Hiertoe werden vele en velerlei onderwerpen t.a.v. de juridische studie en juridische studenten behandeld in verschillende besprekingen met de hoogleraren F. Duynstee, Van Eck, Jurgens en Petit. O.m.

1) Bedoeld is de Werelddraad van Kerken.

kwamen ter sprake de Rota, de jurisprudentie, de verhouding publicisten-privatisten, het college, het juridisch dispuut, excursies, congressen, en de P.S.C. De waarde van deze activiteiten ligt voornamelijk hierin dat de hoogleraren beter op de hoogte raken van de visie der studenten op diverse problemen.

In het verslagjaar werden voor de vereniging verschillende lezingen gehouden. Zo sprak Mr. W. v. Ravels over „Rechtenstudie en de rechtswetenschap”, en de beroemde Roemeense strafrechtgeleerde Eugène Aronănu, vooral bekend geworden uit het Neurenbergse proces, over „Les crimes contre l'humanité”. Meer speciaal voor de candidandi sprak Mr. A. van Kuyck over „Academische opleiding van de jurist”, terwijl door Prof. Mr. Pitlo het recht met de kunst werd geconfronteerd.

Tot oprichting van een Nationaal verband van Katholieke juridische studenten, in unieverband en in relatie tot „Pax Romana” en andere nationale organisaties, werden de eerste stappen gedaan.

Door besprekingen met de K.R.O. werd een weg gevonden om enkele hoogleraren gemakkelijker in de gelegenheid te stellen min of meer juridische onderwerpen in een radio-causerie te behandelen.

COLLEGE VAN CURATOREN

Met ingang van 1 Januari 1949 werd tot lid van het college van curatoren benoemd Dr. Ir. J. van Aken. Overigens kwam in de samenstelling van het college geen verandering.

STUDENTEN EN EXAMENS

Voor de aantallen studenten in de verschillende faculteiten moge worden verwezen naar de tabel op blz. 16. Het aantal academische examens bedroeg 276, waarvan 238 met gunstige uitslag.

Het aantal promoties bedroeg 16, als volgt over de faculteiten verdeeld:

godgeleerdheid	2
letteren en wijsbegeerte	11
rechtsgeleerdheid	3

Het praedicaat „cum laude” werd hierbij 2 maal verleend.

UNIVERSITAIRE INSTELLINGEN

Bibliotheek

De bibliotheek ontwikkelde zich in het verslagjaar zeer gunstig. Zowel wat de ruimte als wat het personeel betreft worden aan haar steeds hogere eisen gesteld. Dank zij de uitgebreide personeelsbezetting kon de enorme achterstand, door de catastrophale brand in het laatste oorlogsjaar ontstaan, grotendeels worden ingehaald. De hoofdcatalogisering werkte alle normale aankopen regelmatig af en verwerkte de voornaamste Americana, die op een tentoonstelling geëxposeerd waren geweest, nam voorts vele kleinere geschenken op en verzorgde het „Nieuw Getij”, het aanwinstbulletin van de bibliotheek. Door het afdrukken van fiches van het nieuwste boekenbezit kon de bibliotheek voor het eerst na de oorlog een opgave van haar bezit weer doen opnemen in de centrale catalogus der Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage. De herinventarisering had goede voortgang. De systematische catalogus groeide regelmatig uit.

Het aantal bezoekers van de leeszaal bedroeg 11 736 (v. j. 8 759).

Het aantal delen in de destijds verbrande instituten bedraagt thans 12 303 (v. j. 8 612). Het leeszaalbezit bedroeg 4 575 delen (v. j. 3 933).

De bibliotheek werd verrijkt met tal van geschenken, in totaal 5 700 delen, waaronder zeer waardevolle. In het bijzonder mogen hier worden genoemd de geschenken van de familie Spalding uit Oxford, de Franse ambassade, die een keuze tekstuutgaven voor het Franse Instituut schonk, en van Dr. Van Eupen, die een belangrijke collectie betreffende Indonesische taalwetenschap ten geschenke gaf. Van de stichting „Vrienden van de bibliotheek” werden ontvangen het Internationales Archiv für Ethnografie en een moderne foto-installatie.

De bestellingen namen aanvankelijk een grote vlucht, doch moesten worden stopgezet wegens inkrimping van het budget. Daar nog vele leemten, door de brand ontstaan, moeten worden aangevuld, betekende dit voor de bibliotheek een ernstige handicap.

De documentatie-afdeling werd aangevuld met het archief van Prof. Mr. Aalberse, een verzameling studiemateriaal van Prof. Van Ginneken en taalkundige gegevens van wijlen Dr. Tack.

Theologisch-maatschappelijke afdeling

Voor de theologisch-maatschappelijke afdeling waren 13 studenten ingeschreven, waaronder 9 vrouwelijke, en wel 5 voor het derde, 4 voor het tweede en 4 voor het eerste studiejaar.

Aan 2 studenten werd het diploma der theologisch-maatschappelijke afdeling uitgereikt.

TECHNISCHE HOGESCHOOL TE DELFT

ALGEMEEN

Het verslag betreffende de Technische Hogeschool te Delft moge beginnen met de vermelding van het feit dat bij de wijziging van de Hoger-onderwijswet van 12 Augustus 1949 (*Stsbl.* no J. 401¹⁾), overeenkomstig daartoe reeds in het vorige studiejaar gedane voorstellen, voor de hogeschool een *permanent bestuur* werd ingesteld. In verband daarmee werd bij Koninklijk besluit van 24 Augustus 1949, no. 13, de hoogleraar Dr. Ir. C. B. Biezeno voor een tijdvak van vijf jaar benoemd tot rector-magnificus der hogeschool en grotendeels van zijn onderwijs-taak ontheven, en werd bij Koninklijk besluit van 14 September 1949, no. 5, de secretaris van curatoren, Ir. C. L. de Voogt, met ingang van 1 September 1949 benoemd tot *algemeen beheerder der Technische Hogeschool*.

Voorts zij, uit een oogpunt van piëteit, vermeld dat op 21 October 1948 in de gang van het hoofdgebouw een door Wenckebach ontworpen *gedenkplaat* werd onthuld, welke de herinnering levendig houdt aan de leden der Delftse hogeschoolgemeenschap die in de bezettingstijd het slachtoffer zijn geworden van de overwerldiger.

Een reeds lang door de senaat gekoesterde wens ging op 1 September 1948 in vervulling door de benoeming van Dr. W. Boomstra, oud-hoogleraar aan de Technische Hogeschool te Bandoeng, tot *adviseur van de senaat in studie-aangelegenheden*. Het drukke bezoek, zowel van ouders van studenten als van studenten zelf, op het spreekuur van Dr. Boomstra bewijst wel dat deze nieuwe figuur in een dringende behoefte voorziet.

De betrekkingen met de *buitenlandse* instellingen voor technisch hoger onderwijs werden niet alleen onderhouden of vernieuwd maar zelfs nog uitgebreid. Vele buitenlandse hoogleraren en technici vereerden de hogeschool in het verslagjaar met een bezoek, hetzij om zich op de hoogte te stellen van de werkzaamheden in de laboratoria en instituten, hetzij om over wetenschappelijke onderwerpen voordrachten te houden.

In dit verband moge tevens melding worden gemaakt van de *Internationale conferentie over electronenmicroscopie*, welke op initiatief van het Electronenmicroscopisch instituut onder auspiciën van de sectie Toegepaste natuurkunde der Nederlandse natuurkundige vereniging van 4 tot 8 Juli 1949 gehouden werd in het

¹⁾ Zie blz. 17/19.

laboratorium voor technische physica en het scheikundig laboratorium. Aan dit congres werd door niet minder dan 200 personen uit 13 verschillende landen deelgenomen. Ook het van 16 tot 20 Mei 1949 te Delft gehouden *Internationaal lascongres*, waarvan het werkgedeelte zich in de gebouwen der Technische Hogeschool voltrok, lokte een groot aantal geheel anders georiënteerde specialisten naar Delft.

Anderzijds togen Delftse hoogleraren naar het buitenland. Zo was Dr. R. Kronig van September 1948 tot Februari 1949 visiting professor aan de John Hopkins University te Baltimore. Een aan Dr. Kronig van Amerikaanse zijde gedaan verzoek om zich blijvend in de Verenigde Staten te vestigen werd door deze van de hand gewezen, zodat hij voor Delft behouden bleef. De hoogleraar Goudriaan ontving verlof om gedurende het kalenderjaar 1949 colleges te geven in Pretoria. Ir. P. P. Bijlaard was gedurende het afgelopen studiejaar als gasthoogleraar werkzaam aan de Cornell University in Amerika, terwijl Dr. W. G. Burgers in September 1948 naar Amerika vertrok om gedurende een halfjaar als gasthoogleraar op te treden aan de Purdue University te Lafayette. Dr. J. M. Burgers hield binnen het kader van de Frans-Nederlandse uitwisseling een aantal voordrachten te Grenoble. Hem werden bovendien verschillende andere buitenlandse verloven verstrekt, mede in verband met het omvangrijke werk, door hem op het gebied van de internationale wetenschappelijke samenwerking verricht. Dr. Ir. F. A. Vening Meinesz begaf zich voor een studiereis naar Curaçao en vervolgens naar Amerika. De hoogleraar Van Nes vertoefde van 16 Mei tot 15 Juni voor een wetenschappelijk onderzoek op Spitsbergen, terwijl de hoogleraar Kluyver van 17 Februari tot 8 April een studiereis maakte naar Amerika. Aan Dr. Ir. C. B. Biezeno werd verlof verleend om te Madrid een serie lezingen te houden voor het Aëronautisch-technisch instituut en voorts om te kunnen optreden als voorzitter van een door het Koninklijk instituut van ingenieurs benoemde commissie, waarvan ook de president-curator en de hoogleraar Ir. D. Dresden deel uitmaakten. Deze commissie was ingesteld met het doel: 1. kennis te nemen van de technische opleiding op verschillend niveau in de Verenigde Staten van Noord-Amerika en van het onderling verband tussen deze verschillende niveaus van opleiding; 2. een rapport op te stellen van haar bevindingen, waarbij een mogelijke reorganisatie van het hoger technisch onderwijs in Nederland in het oog diende te worden gehouden, noodzakelijk in verband met de gewenste industrialisatie van ons land. Zowel dit rapport als dat van de sectie N der Commissie tot reorganisatie van het hoger onderwijs zou spoedig worden gepubliceerd.

De hogeschool ontving in het afgelopen studiejaar verschillende geschenken van betekenis. Zo werd door de N.V. Philips een zeer waardevolle collectie meetapparaten ten dienste van onderwijs en research ter beschikking gesteld van de groep mechanica der afdeling werktuigbouwkunde, scheepsbouwkunde en vliegtuigbouwkunde en van de afdeling der technische physica. Voorts werd ten behoeve van het laboratorium voor verbrandingsmotoren een belangrijke schenking ontvangen van de Koninklijke Shell, benevens een aantal machines in bruikleen.

Met grote voldoening kan worden medegedeeld dat in het afgelopen cursusjaar alle afdelingen haar overladen *studieprogramma's* hebben herzien. In het bijzonder

moge in dit verband gewag worden gemaakt van de reorganisatie welke in de afdeling der weg- en waterbouwkunde werd voorbereid door een commissie onder leiding van de hoogleraar Zweers en die, krachtens het nieuwe programma, dit jaar haar beslag kreeg. Voorts werd het studieprogramma voor de afdeling der bouwkunde zodanig gewijzigd, dat het voor de studenten van deze afdeling weer mogelijk zal zijn hun studie in vijf jaar te voltooien. De afdeling acht daarbij echter een jaar practijk, gedeeltelijk op een bouwwerk, gedeeltelijk op een architectenbureau doorgebracht, voor een volledige vorming van de bouwkundig ingenieur noodzakelijk. Verder werd het voor de afdeling der mijnbouwkunde mogelijk gemaakt in het laatste studiejaar bijzondere aandacht te schenken aan de geophysica, metallurgica, ertskunde, kolenmijnbouw, geologie of oliewinning. Ook de afdeling der scheikundige technologie hield zich intensief bezig met een herziening van haar studieprogramma.

Door herziening van de studieprogramma's wordt getracht te bereiken, dat bij een behoorlijke vereniging van eigen studie met het geregeld volgen der colleges en oefeningen ook inderdaad na vijf jaar het ingenieursdiploma kan worden behaald. Nauwlettend zal er tegen worden gewaakt dat zulks niet geschiedt ten koste van de degelijkheid der opleiding. De gewijzigde programma's zouden met ingang van het studiejaar 1949/'50 worden ingevoerd.

Bij Koninklijk besluit van 5 November 1948 (*Stsbl.* no I 489) werd een zelfstandige afdeling der *technische natuurkunde* in het leven geroepen. Bij dit besluit werd namelijk de afdeling der algemene wetenschappen gesplitst in twee zelfstandige afdelingen, nl. die der algemene wetenschappen en die der technische natuurkunde. Bij hetzelfde besluit kreeg de instelling van een studierichting voor *geodetisch* ingenieur haar beslag. Een senaatscommissie adviseerde de senaat over de instelling van een studierichting voor *metaalkundig* ingenieur. Voorstellen dienaangaande werden reeds ingediend.

Ter bereiking van betere studieresultaten werd door alle afdelingen gezamenlijk overgegaan tot een wijziging van de regeling betreffende het aanmelden voor en het afleggen van het propaedeutisch examen, waardoor het de studenten dit jaar mogelijk gemaakt werd hun examen op een door hen zelf aangegeven wijze te splitsen en dus een deel ervan vóór de vakantie en het andere deel nà de vakantie af te leggen.

Het aantal volledig ingeschreven *studenten* bedroeg bij de aanvang van het studiejaar 1948/'49 niet minder dan 5540. Deze overbevolking van de hogeschool baart de senaat en curatoren veel zorgen. Maatregelen werden dan ook overwogen om hierin verandering te brengen. Volgens het oordeel van de toenmalige rector-magnificus, Dr. Ir. Biezeno, werkt het in groten getale toelaten van meer studenten dan waarop de Technische Hogeschool berekend is of in de naaste toekomst berekend zal zijn, funest op de goede gang van zaken; het maakt een ernstige studie voor de studenten onmogelijk, werkt oppervlakkigheid in de hand, geeft aanleiding tot het transigeren met exameneisen en verzwakt het verantwoordelijkheidsgevoel zowel bij studenten als bij docenten, verlaagt de laatsten tot schoolmeesters en repetitoren, beknot het researchwerk of maakt dit in vele gevallen zelfs onmogelijk en tast langzaam maar zeker de goede geest en de goede naam van de Technische Hogeschool aan.

Het *studium generale* ontwikkelde zich voorspoedig. Dit jaar werden onderwerpen behandeld, liggende op zeer onderscheiden gebieden: theologie, letteren, psychologie, filosofie, cultuurgeschiedenis, actuele staatkundige problemen en evolutie. Het feit dat 80 % van hen die de lezingen van het *studium generale* volgden, in Delft woonachtig was en dat dus van de spoorstudenten slechts weinige deze gelegenheid te baat namen om hun algemene kennis te verrijken, geeft opnieuw aanleiding te wijzen op de nadelige invloed van het buiten de stad wonen. De Centrale commissie voor studiebelangen ontplooidde een prijzenswaardige activiteit. Mede aan haar energieke verdediging van een desbetreffend voorstel is het te danken, dat de Regering bereid gevonden werd een subsidie van f 10 000. — toe te staan ten behoeve van buitenlandse excursies. Een gelijk bedrag werd het vorig jaar voor hetzelfde doel geschonken door het Delfts Hogeschoolfonds. In 1949 werden andermaal drie door het Massachusetts Institute of Technology beschikbaar gestelde studiebeurzen aan studenten der Technische Hogeschool toegekend. Deze waren een erkenning van aanleg en bekwaamheid der betrokkenen en konden door hen dan ook als een welverdiende onderscheiding worden beschouwd. Van alle overige in het afgelopen studiejaar toegekende beurzen, niet minder dan 726 in getal, kan helaas niet hetzelfde gezegd worden. Dit is mede een gevolg van de gebreken welke aan het thans vigerende beurzenstelsel kleven. Het inzicht zal daarom veld moeten winnen, zowel bij hen aan wie een beurs wordt verstrekt als bij hen die beurzen toekennen, dat de bursalen gedurende hun *gebele* studietijd aan hoge normen van bekwaamheid en ijver moeten *blijven* voldoen, en dat derhalve een eenmaal toegewezen beurs niet automatisch mag worden verlengd louter en alleen op grond van het feit dat de betrokkene reeds een beurs genoot.

Voor de eerste maal sinds een kwarteeuw werd dit jaar voor het beantwoorden van een door de senaat uitgeschreven prijsvraag de gouden erepenning toegekend en wel aan de student in de werktuigkunde P. Otto. Een door de student Van der Poel ingezonden antwoord werd een eervolle vermelding waardig gekeurd.

Het totaal aantal afgestudeerden bedroeg dit jaar 308. In vergelijking met het voorgaande jaar betekent dit een aanmerkelijke verbetering, al is daarmee nog lang niet het aantal bereikt dat redelijkerwijze bij een abnormaal groot aantal ingeschrevenen mocht worden verwacht. Zelfs voor een totaal van 3500 studenten, dat voor de toekomst als normaal wordt beschouwd, zou het rendement van ruim 300 afgestudeerden nog veel te laag zijn. Op goede gronden mag echter worden verwacht dat het aantal afgestudeerden in betrekkelijk korte tijd tot 500 zal stijgen.

De in het studiejaar 1946/47 ingevoerde *instructie* heeft in de praktijk uitstekend gewerkt. Dit blijkt wel op overtuigende wijze uit het verloop van het eerste gedeelte der propaedeutische examens: voor het P₁-examen slaagde in 1949 58 % van het aantal kandidaten rechtstreeks tegen 27 % in 1948, terwijl in 1949 slechts 24 % definitief werd afgewezen tegen het dubbele (48 %) in 1948. Voor het P₂-examen gelden overeenkomstige getallen. Een uitermate gunstig resultaat dus. Er zal dan ook naar gestreefd worden voor de daarvoor in aanmerking komende vakken instructeurs in zodanig aantal aan te stellen, dat zowel bij de P₁- als bij de P₂-studie de noodzakelijk geachte hulp aan alle betrokkenen — en niet aan een deel, zoals tot nog toe helaas het geval is geweest — kan worden verstrekt.

Aan het einde van het afgelopen studiejaar waren in het geheel 17 instructeurs aan de hogeschool werkzaam, nl. 6 bij de afdeling der technische natuurkunde, 8 bij de afdeling algemene wetenschappen (wiskunde) en 3 bij de afdeling der scheikundige technologie. Een aantal van hen is inmiddels in vaste dienst benoemd.

Het *huisvestingsvraagstuk* blijft voor de studenten nog steeds nijpend. Gelukkig kon de Stichting Studentenhuisvesting de beschikking verkrijgen over een aantal barakken, die aan de voormalige Arbeidsdienst hebben toebehoord. Deze barakken, welke plaats zullen bieden aan ongeveer 200 studenten, worden thans opgericht op een terrein in Delft. De uitvoering van dit werk is mogelijk geworden doordat het Rijk tot dat doel een renteloos voorschot ter beschikking stelde. De gemeente Delft heeft het bouwrijp maken van bedoeld terrein voor haar rekening genomen en aan de uitvoering van het gehele project de grootst mogelijke medewerking verleend.

Met de betrokken militaire autoriteiten werd overleg gepleegd inzake het oproepen van studenten in militaire dienst. Een definitieve regeling kwam echter nog niet tot stand.

Door 1250 studenten, aangesloten bij de Sportstichting, werd in het afgelopen cursusjaar de sport beoefend. Met ingang van de nieuwe cursus werd de contributieregeling zodanig gewijzigd dat voortaan meer studenten aan sportbeoefening zullen kunnen deelnemen.

Ook de huisvesting van het nieuw-aangestelde personeel blijft zorg baren. Wel kreeg de gemeente Delft uitsluitend ten behoeve van het personeel der Technische Hogeschool een extra bouwvolume toegewezen voor 46 woningen, maar dit aantal is nog te klein om in de behoefte aan woonruimte enigermate te voorzien.

COLLEGE VAN CURATOREN

Bij Koninklijk besluit van 21 Juni 1949, no 6, werd Mr. G. E. van Walsum, burgemeester van Delft, benoemd tot lid van het college van curatoren. Overigens kwam in de samenstelling van het college geen wijziging.

STUDENTEN EN EXAMENS

In het studiejaar 1948/'49 waren in totaal ingeschreven 5608 studenten, waarvan 83 vrouwelijke. De verdeling naar de studierichting was als volgt:

civil-ingenieur	1277	mijningenieur	160
bouwkundig ingenieur	352	natuurkundig ingenieur	273
werktuigkundig ingenieur	1262	geodetisch ingenieur	22
scheepsbouwkundig ingenieur	159	civil-landmeter	50
vliegtuigbouwkundig ingenieur	264	ijker	2
electrotechnisch ingenieur	831	alle lessen	42
scheikundig ingenieur	846	enkele lessen	68

Het aantal geslaagden voor de propaedeutische examens bedroeg 899. Voorts werden 428 kandidaats- en 308 ingenieursexamens met gunstig gevolg afgelegd.

Het aantal promoties bedroeg 9. Het praedicaat „cum laude” werd dit jaar niet verleend.

INSTELLINGEN DER HOGESCHOOL

Het *Instituut voor godesie* van de afdeling der weg- en waterbouwkunde werd in belangrijke mate verrijkt door de aankoop van enige waardevolle meetkundige en geodetische instrumenten en van enkele fotogrammetrische apparaten.

De bibliotheek van de afdeling *der boskunde* werd uitgebreid met een ruime leeszaal. Ook kon nieuw meubilair worden aangeschaft, zodat de oorlogsschade thans vrijwel geheel is hersteld.

De huisvesting van de sub-afdelingen *boetseren en handtekenen* is nog steeds totaal onvoldoende.

In afwachting van het nieuw te stichten gebouwencomplex voor de afdeling *der werktuigbouwkunde, scheepsbouwkunde en vliegtuigbouwkunde* werden voor deze afdeling tal van voorlopige voorzieningen getroffen. Zo had in het laboratorium voor verbrandingsmotoren een inwendige verbouwing plaats, waardoor twee beproevingscellen voor benzinemotoren, een werkruimte voor automobielen en een ijkkloak beschikbaar kwamen. Voorts werd ten behoeve van het onderwijs van de hoogleraar Van Hasselt in de kelders van het gebouw voor werktuig- en scheepsbouwkunde een ruimte voor precisie-metingen ingericht. De sleptank in het laboratorium voor scheepsbouwkunde werd zodanig verbeterd dat scheepsbouwkundige studenten in de gelegenheid kunnen worden gesteld een volledige weerstands-proef op een scheepsmodel uit te voeren.

De groep *toegepaste mechanica* kreeg door verbouwing van een tekenzaal de beschikking over een aantal nieuwe vertrekken en een tweede kabinet voor optisch spanningsonderzoek; bovendien zou zij spoedig de beschikking krijgen over een tijdelijk laboratorium-ruimte op hetzelfde terrein waar de groep *aëro- en hydrodynamica* een tweede tijdelijk gebouw in gebruik heeft genomen en waar ook de werkplaats voor metaalbewerking voor een deel zal worden ondergebracht. De sub-afdeling *der vliegtuigbouwkunde* betrok in Mei 1949 een nieuw-afgewerkte vleugel van het aan zijn oorspronkelijke bestemming ontrokken grote scheikundegebouw aan de Julianalaan. Het Lockheed Lightning-vliegtuig, dat het vorige jaar werd aangekocht, is thans aangekomen en aan de verzameling toegevoegd.

De afdeling *der electrotechniek* richtte een van haar zolders in voor het onderwijs in de techniek der telecommunicatie.

De *biochemie* is voorlopig gehuisvest in het laboratorium voor technische botanie, een toestand die niet bestendig kan blijven.

De plannen voor de bouw van een *nieuw complex laboratoria* in de „Wippolder“ werden in het verslagjaar nader uitgewerkt. Voor het gebouw voor werktuig- en scheepsbouwkunde, dat wel in de eerste plaats in aanmerking komt voor een meer moderne behuizing, kwamen de plannen grotendeels gereed. In dit project zal ook de sub-afdeling der vliegtuigbouwkunde worden ondergebracht, alsmede de zgn. „centrale werkplaats“ en de warmtecentrale.

Met het ontwerp voor het nieuwe gebouw voor technische physica werd een aanvang gemaakt.

LANDBOUWHOGESCHOOL TE WAGENINGEN

ALGEMEEN

Teneinde de gelegenheid te openen tot verbreding en verdieping van de studie in de *economische* richtingen werd Dr. J. Horring benoemd tot buitengewoon hoogleraar in de staat- en landhuishoudkunde en werd de heer K. Rinzema belast met het geven van een cursus in boekhouden.

Het onderwijs in de landbouwplantenteelt alsmede het desbetreffende onderzoek geven een zodanige schakering van facetten te zien dat deze taak voor één persoon te zwaar is. Vooral de graslandcultuur, een onderdeel van de landbouwplantenteelt dat voor ons land van de allergrootste betekenis is, bevindt zich in een toestand van evolutie. Hiermede kon bij het onderwijs rekening worden gehouden door de benoeming van twee deskundigen, die hun hoofdbetrekking bij het Centraal instituut voor landbouwonderzoek blijven bekleden, t.w.: Ir. M. L. 't Hart tot lector in de graslandexploitatie en Dr. D. M. de Vries tot lector in het botanisch graslandonderzoek.

Met het oog op de bemoediging van de houtvesters in Indonesië met de jacht- en wildbescherming werd Ir. J. F. Appelman belast met het geven van een cursus in jacht- en wildbescherming in Indonesië.

Door Dr. A. L. S. Bär en Dr. Ir. L. J. Vroon werden bijzondere cursussen gegeven, resp. in de cultuur van het suikerriet en in de rijstcultuur.

Dr. H. L. A. van Wijk, belast met het geven van een cursus in de Portugese taal, werd op zijn verzoek eervol van deze taak ontheven.

Aan de lector in de aardkunde, de delfstofkunde en de gesteentenleer, Dr. D. J. Doeglas, werd verlof buiten bezwaar van 's Rijks schatkist verleend om gedurende een jaar als „visiting professor” colleges te geven in de geologie en sediment-petrologie aan de Louisiana State University.

Aan de heer A. H. Kuipers werd als leider van een cursus in de Russische taal verlof buiten bezwaar van 's Rijks schatkist verleend voor verdere studie aan de Columbia University te New York.

Leergang over Suriname

Bij het onderzoek aan de Landbouwhogeschool wordt vooral de nadruk gelegd op de landbouw in Nederland en in Indonesië. Minder aandacht wordt geschonken aan Suriname, over welk gebied een veel minder rijke landbouwlitteratuur bestaat, doch waar landbouw en bosbouw ongetwijfeld nog grote mogelijkheden bieden. In verband hiermede werd gedurende een week een leergang geheel gewijd aan onderwerpen, op Suriname betrekking hebbende, waarvoor de sprekers zowel in eigen kring als buiten de hogeschool werden gezocht.

HUISVESTING EN TERREINEN

Het probleem van de huisvesting en de terreinen blijft grote zorgen baren en is door de uitbreiding van het docentencorps en zijn staf nog nijpender geworden. Plannen voor de bouw van enkele nieuwe laboratoria zijn in bewerking genomen. Voor natuurkunde wordt een noodvoorziening getroffen in de vorm van een hulpgebouw, met de bouw waarvan reeds een aanvang is gemaakt. Een belangrijke uitbreiding kwam tot stand aan het laboratorium voor bloembollenonderzoek te Lisse, waar de inrichting van een onderafdeling voor het serologisch virus-onderzoek werd voltooid.

Ook de huisvesting van het docerend personeel liet, door gebrek aan woonruimte in de gemeente Wageningen, nog te wensen over.

BUITENLANDSE BELANGSTELLING

Zeer groot was het aantal buitenlandse geleerden en studenten dat de hogeschool bezocht. Zonder voorafgaande aankondiging moesten vele buitenlandse gezelschappen, soms groepen van 40 à 50 studenten met hun leiders, worden ontvangen.

Het Instituut voor veredeling van landbouwgewassen had, rekenend op vele bezoekers, een gedeelte van de graanschuur getransformeerd in een tentoonstelling, waar op duidelijke en originele wijze veredelingswerk, kwekersarbeid, onderzoek van nieuwe rassen, instandhouding van rassen, keuring van gewassen, rassenkeuze, rassenstatistiek, enz. werden voorgesteld.

STUDENTEN EN EXAMENS

Voor het studiejaar 1948/49 waren aan de Landbouwhogeschool volledig ingeschreven 1005 studenten, als volgt over de verschillende studierichtingen en -tijdvakken verdeeld:

Foto Cas Oortbry

Studenten aan de microscoop

UNIVERSITEITEN EN HOGESCHOLEN

Studierichting	Propaedeutische studie	Candidaatsstudie		Ingenieursstudie
		1e gedeelte	2e gedeelte	
Nederlandse landbouw	406	88	110	139
Tropische landbouw		45	26	39
Nederlandse bosbouw		10	5	13
Tropische bosbouw		35	11	17
Tuinbouw		23	20	16
Totaal	406	201	172	224

Totaal 1003 studenten. Bovendien waren nog 10 studenten voor volledig onderwijs ingeschreven zonder dat zij hun studierichting hadden bepaald.

Voor het propaedeutisch examen slaagden 124 studenten.

Het candidaatsexamen voor de onderscheidene studierichtingen werd met goed gevolg afgelegd door 141 studenten, t.w.: 82 in de Nederlandse landbouw, 24 in de tropische landbouw, 6 in de Nederlandse bosbouw, 16 in de tropische bosbouw en 13 in de tuinbouw.

Voor het ingenieursexamen slaagden 101 kandidaten, t.w.: 40 in de Nederlandse landbouw, 25 in de tropische landbouw, 9 in de Nederlandse bosbouw, 15 in de tropische bosbouw en 12 in de tuinbouw. In het afgelopen cursusjaar vonden 4 promoties plaats.

De belangstelling voor de *tuinbouwkundige* studie aan deze hogeschool was ook in het cursusjaar 1948/49 groot. Er waren in totaal 110 tuinbouw-studenten, waarvan 51 in de propaedeutische, 43 in de candidaatsstudie en 16 in de ingenieursstudie. Aan het einde van dit studiejaar slaagden 12 kandidaten voor het ingenieurs-examen richting tuinbouw.

NEDERLANDSE ECONOMISCHE HOGESCHOOL TE ROTTERDAM

ALGEMEEN

De hogeschool leed een zwaar verlies door het overlijden, kort na elkaar, van de beide buitengewone hoogleraren in de accountancy R. A. Dijker en C. A. Blazer. De hoogleraar Dr. Ir. J. Goudriaan, die in October 1948 een benoeming als hoogleraar in de bedrijfshuishoudkunde aan de Universiteit van Pretoria had aangevraagd, kwam einde November op zijn besluit terug. Daar echter deze universiteit op hem gerekend had en hem verzocht had althans gedurende een jaar zijn colleges in de bedrijfshuishoudkunde in Pretoria te geven, was het gevolg dat de hogeschool ook Prof. Goudriaan tot het einde van 1949 moest missen. Van de drie hoogleraren in de bedrijfshuishoudkunde bleef er dus nog één over, voor de accountancy geen enkele. Hoewel deze toestand een ernstige terugslag op het onderwijs had, heeft de hogeschool, mede dank zij de medewerking die de senaat van de lectoren in de genoemde vakken ontving, zich zo goed mogelijk door de vacatures worden voorzien door de benoeming van de heer T. Keuzenkamp tot buitengewoon hoogleraar in de accountancy en de benoeming, met ingang van 1 Maart 1949, van Dr. B. Pruijt tot hoogleraar in de bedrijfshuishoudkunde. De hoogleraar Goudriaan werd voor het onderwijs in de kostprijberekening in de doctoraalstudie tijdelijk vervangen door de nieuwbenoemde hoogleraar

Dr. Pruijt en voor het onderwijs in de organisatie der onderneming in de propaedeuse door Ir. A. D. van der Koogh. Deze splitsing is niet toevallig. De beide genoemde delen van de bedrijfsleer zijn namelijk in de loop der jaren zo uitgebreid dat alleen een buitengewoon bekwaam en veelzijdig man ze nog volledig kan overzien. Deze beide voortreffelijke eigenschappen zijn ongetwijfeld verenigd in Prof. Goudriaan, doch men mag de organisatorische indelingen niet baseren op de hoop dat men voor de vervulling van een eventuele vacature weer zulk een uitzonderlijk bekwame specialist zal kunnen vinden. Bovendien strookt deze splitsing ook met de opvatting dat de studenten het onderwijs in de kostprijberekening het beste kunnen ontvangen van een bedrijfsleer-economist of van een accountant, al was het alleen maar hierom dat verreweg de meeste van hen later hun kostprijproblemen moeten bespreken met een accountant en dus, figuurlijk genomen, „diens taal moeten verstaan”.

De accountantsopleiding aan de Rotterdamse hogeschool wordt door de senaat en de besturende colleges van grote betekenis geacht. Daarnaevens hebben zij echter een grote waardering voor de opleiding tot dit beroep buiten de hogeschool, met name die van het Nederlands instituut van accountants (N.I.V.A.). Het kan de accountantsopleiding aan de Rotterdamse hogeschool en die van het N.I.V.A., alsook de samenwerking tussen de beide categorieën afgestudeerden, alleen maar ten goede komen, wanneer de beide opleidingen zoveel mogelijk van elkanders ervaringen profiteren. Het stemt dan ook tot verheugenis dat de accountantsopleiding aan de Nederlandse Economische Hogeschool is toevertrouwd aan de nieuwbenoemde hoogleraar Keuzenkamp, die jarenlang de accountantsopleiding aan het N.I.V.A. heeft geleid en hier 12 jaar fungeerde als gecommiteerde bij de accountantsexamens.

De vraag is weleens gesteld — door buitenstaanders en ook door studenten — waarom de voorziening in een hoogleraarsvacature aan de Rotterdamse hogeschool zoveel tijd moet kosten (een verschijnsel trouwens dat zich niet alleen in Rotterdam voordoet). Op deze vraag kan een tweeledig antwoord worden gegeven. In de eerste plaats heeft de senaat steeds gemeend een tijdelijke, ernstige leemte in het onderwijs te moeten verkiezen boven een snelle, doch wellicht op den duur niet geheel bevredigende voorziening. Men kan in elke organisatie, of het nu een inrichting voor hoger onderwijs dan wel een onderneming is, beter éénmaal een zeer moeilijk jaar doormaken dan sleutelposities laten bezetten door personen die niet geheel voor hun taak berekend zijn. Voor de Nederlandse Economische Hogeschool geldt dit wel zeer in het bijzonder. Gezien de sterke uitbreiding welke het hoger onderwijs in de economische wetenschappen de laatste jaren elders in den lande heeft ondergaan, moet de kwaliteit van het onderwijs aan de Rotterdamse hogeschool zo hoog mogelijk worden opgevoerd. Deze kwaliteit wordt, vooral waar het vakken betreft die in nauw verband staan met de practijk, alleen gewaarborgd indien de docenten naast hun theoretische kennis en hun wetenschappelijk inzicht ook beschikken over een ruime praktijkervaring. In de tweede plaats dient te worden gewezen op de ook elders vernomen klacht dat men bij de pogingen tot voorziening in hoogleraarsvacatures bij de economische wetenschappen, en vooral waar het de vakken der bedrijfshuishoudkunde betreft, voortdurend stuit op het bezwaar dat de salarissen bij het hoger onder-

wijs veel lager zijn dan die in de bedrijfskringen, waaruit men de nodige krachten meestal moet recruteren. Slechts in die gevallen waarin iemand zich sterk aangetrokken gevoelt tot een taak aan een universiteit of een hogeschool en eventueel bereid is financiële offers te brengen, kan in dezen iets worden bereikt. Indien zulke uitzonderingen niet voorkwamen, zag het er voor de opleiding van onze toekomstige economen donker uit. Een verarmd land als het onze met zijn beperkte natuurlijke hulpbronnen is nu eenmaal aan zichzelf verplicht voor de opleiding in de economische wetenschappen de beste krachten te kiezen die beschikbaar zijn.

De bij de aanvang van het studiejaar 1947/'48 ingevoerde *propaedeuse* heeft in de hoofdzaken wederom aan de verwachtingen beantwoord. Of hierin echter t.a.v. de gedoeeerde vakken nog enige wijzigingen dienen te worden aangebracht, zal naderhand moeten blijken. Wel is wederom gebleken dat de gevreesde wiskunde niet het grote struikelblok is: voor dit vak slaagde in eerste instantie 77% van het aantal kandidaten.

Of de invoering van de propaedeuse de gemiddelde duur van de studie heeft verlengd, kan pas worden vastgesteld wanneer de resultaten van de volgende candidaatsstudie bekend geworden zijn. In ieder geval, reeds bij een geringe verlenging van de studietijd zou de propaedeuse verantwoord zijn als middel tot tijdige waarschuwing dat men beter een andere studierichting kan kiezen of — wellicht nog beter — rechtstreeks de practijk kan ingaan. Het mag in de tegenwoordige omstandigheden niet langer voorkomen dat een jongeman pas na 2 of 3 jaar tot het inzicht komt dat hij een andere weg had moeten inslaan of, indien de gekozen weg wél voor hem geschikt was, ontdekt dat hij gedurende een jaar niet markeerde doch slechts de pas markeerde.

Haar volle nut zal echter de propaedeuse pas afwerpen, indien inderdaad wordt bereikt dat de gemiddelde studieduur er niet door wordt verlengd. En door beperking van de stof en (in de candidaatsstudie) door iets minder strenge eisen te stellen ten aanzien van de diepte, moet dit mogelijk zijn.

Meermalen is van deskundige zijde aangedrongen op een *verkorting* van de totale studieduur, de doctoraalstudie inbegrepen. Deze verkorting zou alleen kunnen worden bereikt door voor hen die zulks wensen, de mogelijkheid te openen tot *specialisatie* na het candidaatsexamen. Dit vraagstuk, nl. van verkorting van de studieduur door specialisatie, moet om de volgende redenen ernstig onder de ogen worden gezien:

- a. in de eerste plaats is het noodzakelijk dat de studie de jonge economen op iets jeugdiger leeftijd dan thans het geval is in aanraking brengt met de practijk;
- b. in de tweede plaats dwingt de algemene verarming van ons volk er toe de opleidingstijd zo efficiënt mogelijk te gebruiken en de inschakeling, direct of indirect, in het maatschappelijk productieproces te bespoedigen;
- c. in de derde en voornaamste plaats kan door de snelle ontwikkeling der economische wetenschappen en de toenemende gecompliceerdheid van het bedrijfsleven de gemiddelde student niet meer in staat worden geacht het gehele terrein binnen de thans geldende studietijd behoorlijk in de diepte te bewerken, waardoor voor velen het gevaar ontstaat dat zij zich tevreden stellen met een oppervlakkige kennis en de grenzen van hetgeen men wetenschappelijk beheerst uit het oog

verliezen. Niets is erger dan een steriele, oppervlakkige kennis, gecamoufleerd door een wetenschappelijke titel.

Teneinde de studenten behulpzaam te zijn bij hun studie zouden in het verslagjaar, naast de in de vorige cursus gehouden werkcolleges voor de onderdelen der economie, ook werkcolleges voor de bedrijfshuishoudkunde worden ingevoerd. In het verslagjaar vonden verschillende belangrijke excursies plaats, waarvan de volgende mogen worden genoemd: een excursie naar de Limburgse mijnen onder leiding van de hoogleraar Slotemaker; een excursie naar Schiphol onder leiding van Dr. Kuiler, die ook een excursie leidde naar het Gemeentelijk Havenbedrijf te Rotterdam; een excursie naar de Koninklijke Dekenfabriek v/h Zaalberg te Leiden onder leiding van de hoogleraar Wisselink; een meerdaagse excursie naar België onder leiding van Dr. Visscher; een excursie voor doctoraalstudenten in de economische geschiedenis naar het Maritiem Museum te Rotterdam, waar tevens de tentoonstelling „Vijftig jaren Rotterdamse Zeescheepvaart” werd bezichtigd.

De Vereniging voor studiebelangen organiseerde op 7 December 1948 de „Benelux-dag”, waarop door de hoogleraren Dr. J. van der Poel, Dr. P. Kuin en R. van de Putte inleidingen werden gehouden. Voorts werden vanwege deze vereniging twee lezingen over het Marshall-plan gehouden, resp. door de heer E. J. Muller, directeur van de Bataafsche Petroleum Maatschappij, en Dr. A. Valentine.

Op 25 Januari 1949 hield Prof. Axel Somme van de handelshogeschool te Bergen een voordracht over „Norwegian Shipping Trade”. De heer M. C. Wintersteyn hield dit jaar een achtal voordrachten voor studenten in de accountancy.

Op de door de Hogeschoolraad georganiseerde hogeschooldag sprak de president-directeur der Herstelbank, de heer J. F. Posthuma, over „Het nationaal herstel en de daarmee verband houdende financieringsvraagstukken”.

COLLEGE VAN CURATOREN

Op voordracht van de raad van beheer werden de periodiek aftredende curatoren W. A. Engelbrecht, Jhr. Mr. W. J. van Eysinga, Joan Gelderman, Mr. H. C. Hintzen, Mr. W. C. Mees en Ir. S. H. Stoffel herbenoemd. In de plaats van Jhr. Mr. A. M. Snouck Hurgronje, die zich in verband met zijn leeftijd en verandering van werking had teruggetrokken, werd benoemd de heer A. H. J. Lovink. Als secretaris, zowel van het college van curatoren als van de sub-commissie uit curatoren, fungeerde Mr. C. J. de Vriese.

STUDENTEN EN EXAMENS

Voor het aantal studenten moge worden verwezen naar de tabel op blz. 16. Het aantal academische examens bedroeg 848, waarvan 450 met gunstige uitslag. Het aantal promoties bedroeg 7¹⁾. Het praedicaat „cum laude” werd hierbij 3 maal verleend.

INSTELLINGEN DER HOGESCHOOL

Bibliothek

In het verslagjaar werd voortgegaan met verdere aanvulling der lacunes in het boeken- en periodiekenbezit die door de oorlog waren ontstaan. Wat de monografieën betreft, uitgegeven in Engeland

¹⁾ Bovendien 2 promoties honoris causa.

en de Verenigde Staten in de jaren 1940—1945, is de bibliotheek thans behoorlijk voorzien. De heer E. Nordlohne, econ. drs., heeft hiertoe in het begin van dit studiejaar een systematisch onderzoek ingesteld in de bibliografische brieken der voornaamste Engelse en Amerikaanse tijdschriften, welke tijdens of kort na de oorlog zijn verschenen. Verschillende belangrijke boekwerken, welke in de bibliotheek nog ontbraken, werden toen alsnog besteld.

Wat de tijdschriften aangaar verliep de aanvulling minder vlot. Wel werden de uitgevers van de talrijke periodieken welke zich in de bibliotheek bevinden, geregeld aangeschreven, teneinde te trachten de lacunes aan te vullen en de geregelde toezending weer op gang te brengen, doch vele van deze periodieken bleken niet meer te bestaan; soms ook werd bericht ontvangen dat van bepaalde periodieken niet langer geschenk-exemplaren konden worden toegezonden.

De aflevering van Duitse boeken en tijdschriften begon steeds beter op gang te komen. Ook hier is het eerste doel: het verkrijgen van pasverschenen werken en periodieken. Later zal worden nagegaan welke leemten er nog moeten worden aangevuld.

Mevr. de wed. B. Dijker-Wouters te Wassenaar schonk aan de bibliotheek de boekerij van wijlen haar echtgenoot, Prof. R. A. Dijker, die vele jaren aan de Economische Hogeschool is verbonden geweest. Dit belangrijke geschenk werd dankbaar aanvaard en op hoge prijs gesteld.

Naar het zich laat aanzien zal de bibliotheek voor de eerstvolgende jaren over voldoende magazijnruimte kunnen beschikken. Dank zij de medewerking van Mr. C. J. Vriese kon namelijk de beschikking worden verkregen over een bergzolder in het nieuwe gebouw van de school voor scheepswerktuigkundigen aan de Willem Buytewechstraat. Aan het einde van dit cursusjaar werden reeds de jaargangen van de Nieuwe Rotterdamse Courant uit het Centraal Belastinggebouw naar de nieuwe magazijnruimte overgebracht. Nog vóór het einde van 1949 zouden hier nieuwe boekenrekken worden geplaatst. Het bibliotheekbezit vermeerderde met 2380 delen en 343 brochures; het totale boekenbezit bedraagt thans 97 971 delen, het aantal brochures 13001.

Economisch archief

De groei van de hoeveelheid jaarverslagen en ander studiemateriaal van het economisch archief heeft zich in het verslagjaar voortgezet. Het totaal aantal ontvangen stukken bedroeg 6037 (v.j. 10 156). In het afgelopen jaar werden 1056 brieven verzonden tot het aanvragen van ontbrekende publicaties; tevens werd voortgegaan met het completeren van de reeds aanwezige dossiers en het aanvragen van gegevens betreffende nieuwe maatschappijen. In het geheel werden 136 nieuwe dossiers in het archief opgenomen.

Courantenknipsels werden regelmatig verzameld, zodat thans vrijwel alle recente gegevens, gepubliceerd in de Nederlandse dagblad- en financiële pers, per onderneming gerubricceerd, in het archief aanwezig zijn. De belangstelling voor het studiemateriaal van het archief nam in verheugende mate toe. Afgezien van de door de bezoekers in het archief zelf geraadpleegde dossiers bedroeg het aantal uitgeleende dossiers 2222 (v.j. 1132). Het archief werd per dag door gemiddeld 8 à 9 personen bezocht. Tengevolge van de voortdurende uitbreiding van het aantal dossiers en van de omvang der afzonderlijke dossiers is een nijpend gebrek aan ruimte ontstaan, waarin op korte termijn zal moeten worden voorzien.

Nederlands economisch instituut¹⁾

Op 17 Augustus 1948 overleed plotseling de hoogleraar Dr. N. J. Polak, een der oprichters van het tijdschrift „Economisch-Statistische Berichten” en van de stichtingsdatum af directeur van het instituut. Zijn wetenschappelijk en praktisch inzicht alsook zijn grote belangstelling voor het economische leven waren van onschatbare betekenis voor het instituut.

Aan het einde van het verslagjaar telde het instituut 35 medewerkers en medewerksters, waarvan 10 doctorandi en 8 doctoraal-studenten.

Ook dit jaar verleende het instituut zijn bemiddeling bij de verdeling van enige zendingen boeken, die ten geschenke waren ontvangen van de Harvard University.

Vergeleken met het vorige jaar (1947) vertoonde de omvang van de opdrachten een verheugende groei. Er werd naar gestreefd tot een gelijkmatige bezetting van deze afdeling (afd. economisch onderzoekingswerk) te komen. Door de aan de opdrachten verbonden werkzaamheden en de eisen die het Economisch-Statistisch Kwartaalbericht aan het personeel van het instituut stelde, ondervond de voltooiing van de grote interne studies enige vertraging.

¹⁾ Verslag over het kalenderjaar 1948.

Als *studies* werden dit jaar in het Economisch-Statistisch Kwartaalbericht gepubliceerd:

a. Ontwikkeling van het Nederlandse kosten- en prijsniveau in vergelijking met dat in enkele andere landen.

b. Het aandelenkoersen-niveau in de Verenigde Staten.

c. De ontwikkeling van de scheepsbouw op lange termijn.

d. De groei van het aantal personenauto's in Nederland.

De werkzaamheden van de opdrachten-afdeling, in het bijzonder voor het bedrijfsleven, namen in vergelijking met het jaar 1947 tot meer dan het dubbele toe. In 1948 werden 15 onderzoekingen voor het bedrijfsleven voltooid, terwijl omtrent nog lopende onderzoekingen een aantal interim-rapporten werd ingediend. De onderzoekingen hadden betrekking op zeer uiteenlopende onderwerpen zoals: de economische toestand van Nederland, de toekomstmogelijkheden van bepaalde bedrijfstakken, wederopbouw en uitbreiding van steden, het toekomstig prijsverloop van grondstoffen, valutavraagstukken, economische blokvorming, belastingvraagstukken en vervoersproblemen. Een aantal ondernemingen werd regelmatig op de hoogte gehouden van voor haar van belang zijnde ontwikkelingen in binnen- en buitenland.

Het weekblad Economisch-Statistische Berichten vertoonde ook dit jaar een gunstige ontwikkeling. De belangstelling van de lezers, voorzover deze tot uiting komt in het aantal abonnementen, nam verder toe. De samenwerking met de Commissie van advies voor België werd geïntensiveerd. Verwacht wordt dat een toename van het aantal Belgische artikelen hiervan het resultaat zal zijn. Een maandelijks artikel over de Belgische geld- en kapitaalmarkt en over Engeland (de „London Letter”) werd ingevoerd. Het aantal abonnementen op het Economisch-Statistisch Kwartaalbericht bleef beneden de verwachting. De vraag in hoeverre aan deze publicatie, naast de reeds bestaande conjunctuuranalyses, behoefte bestaat, dient onder het oog te worden gezien. Behalve de conjunctuurbeschouwingen werden in de loop van 1948 verschillende studies van de research-afdeling opgenomen.

Van de monografieën verscheen dit jaar „Bedrijvig Nederland”, een studie over Nederlands economische structuur door Dr. Th. L. M. Thurlings en Drs. J. H. Lubbers, tijdens het gereedmaken van deze monografie als medewerkers aan het instituut verbonden.

De verhouding tot de bekende Nederlandse instituten bleef bij voortdurende gunstig. In de loop van het verslagjaar brachten verschillende vertegenwoordigers van buitenlandse economische instellingen een bezoek aan het instituut.

Nederlands Overzee-Instituut

Hoewel het zich aanvankelijk liet aanzien dat zowel van de zijde van de Overheid als van de kant van het bedrijfsleven op voldoende belangstelling en materiële steun mocht worden gerekend, is het verslagjaar in vele opzichten ongunstig geweest, zelfs in die mate dat ernstig moest worden overwogen of wel op de ingeslagen weg kon worden voortgegaan. Van particuliere zijde werd niet voldoende materiële steun verleend aan de wetenschappelijke, economisch-geografische en sociaal-economische research als basis voor marktonderzoek en economische expansie.

Wel ging het instituut voort met het geven van voorlichting en het verstrekken van inlichtingen. Van de eigen onderzoekingen kon, naast enkele kleinere bijdragen, alleen de door Dr. Ir. J. P. van Aartsen voltooide studie „Bevolkingsontwikkeling in Zuid-Oost-Azië” worden gepubliceerd in een serie vervolgartikelen in het Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie en daarna in overdrukform gebundeld, als uitgave van het Nederlands Overzee-Instituut. Dr. van Aartsen heeft inmiddels een betrekking in Indonesië aanvaard, die hem meer zekerheid bood dan zijn functie aan het Nederlands Overzee-Instituut.

Nogmaals zij de wens uitgesproken dat het Nederlandse bedrijfsleven aan het instituut de zo noodzakelijke maar ook gerechtvaardigde morele en materiële steun in de toekomst niet zal onthouden.

Plaatsingsbureau voor afgestudeerden

In het afgelopen cursusjaar konden 15 gegadigden worden geplaatst, waarvan 2 in tijdelijke betrekkingen. Deze cijfers zijn ongunstig vergeleken met die van het vorige jaar, toen reeds een dalende conjunctuur viel op te merken. Tal van bedrijven gingen slechts schoorvoetend over tot het aanstellen van personeel in leidende functies, terwijl er bij de overheidsdiensten eerder naar gestreefd werd personeel te laten afvloeien dan nieuwe functionarissen aan te stellen.

Ook in het afgelopen jaar werd weer bemiddeling verleend aan studenten die de voor het kandidaatsexamen voorgeschreven stage moesten vervullen en die niet zelf een bedrijf hadden kunnen vinden waar zij tewerkgesteld konden worden. Met voldoening kan worden vermeld dat de bemoeienissen

van het bureau zowel door werkgevers als door werknemers op prijs worden gesteld. Het is wel duidelijk gebleken dat het bureau in een behoefte voorziet.

Cursussen voortgezet handelsonderwijs

De belangstelling voor deze cursussen was ook dit jaar weer groot, al begon de abnormale toevloed van deelnemers — zoals deze in de eerste tijd na de oorlog te constateren viel — wat te minderen. De resultaten van de examens waren in het algemeen beter dan die in de voorafgaande jaren.

De cursus „scheepvaart en expeditie” is, na de aanpassing aan de wensen van verschillende bedrijven, vrijwel in elk opzicht een succes geweest. Na het beëindigen van de cursus werd op verzoek van enige scheepvaartbedrijven besloten voor de volgende scheepvaartcursussen enkele vakken te laten vervallen en het onderwijs in een enkel vak meer te richten op de praktijk. Als bijzonderheid zij vermeld dat de N.V. Philips te Eindhoven zulk een grote belangstelling voor deze cursus toonde, dat besloten werd de cursus telefonisch naar Eindhoven door te geven. Dit was de eerste keer dat zoiets in ons land plaatsvond.

Het lag in het voornemen in de winter 1949/50 buiten de voorbereidende cursus een cursus „scheepvaart en expeditie” en een cursus „handel en industrie” te organiseren. Voor de scheepvaart zullen de lessen van de hoogleraar Boerman over de grote zeevaart overgenomen worden door enige heren van een scheepvaartkantoor om hiermede aan de wens om wat meer uit de praktijk te horen te voldoen. Op de cursus „handel en industrie” zal speciale aandacht geschonken worden aan problemen welke de export betreffen, in het bijzonder die met betrekking tot de dollar-landen. Zeer waarschijnlijk zal ook deze cursus telefonisch naar Eindhoven (N.V. Philips) worden doorgegeven.

Dank zij de financiële steun van vele Rotterdamse bedrijven en de N.V. Philips te Eindhoven, alsmede door de grote toeloop van leerlingen, behoefde dit jaar bij de Kamer van Koophandel geen speciaal subsidie te worden aangevraagd.

KATHOLIEKE ECONOMISCHE HOGESCHOOL TE TILBURG

ALGEMEEN

Het onderwijs werd in het afgelopen studiejaar aangevuld met enkele bijzondere voordrachten, resp. gehouden door de hoogleraar Dr. P. Berkenkopf over „De economische verhoudingen in Rusland”, door Dr. H. Vredegoor tweemaal over „Recente monetaire vraagstukken” en door Drs. D. Schouten, eveneens tweemaal, over „Nationaal budget 1949”. Voorts werd voor de Kerstvacantie een vijftal theologische colleges gegeven door de hoogleraar Dr. J. Schoonenberg S.J. over het onderwerp „De persoonlijkheid van Christus”.

Met betrekking tot de *huisvesting* der hogeschool en de daarbij behorende instellingen had het curatorium met grote moeilijkheden te kampen. Door de tijdsomstandigheden kon hierin vooralsnog geen verbetering worden gebracht. Inmiddels werd van de Minister de mededeling ontvangen dat het in het voornemen lag voor het hoger onderwijs een bouwvolume vast te stellen voor de eerstvolgende tien jaren. In verband hiermede verzocht de Minister curatoren hun wensen ten aanzien van de Katholieke Economische Hogeschool te zijner kennis te brengen. In overleg met de senaat werd een voorlopige raming van het vereiste bouwvolume gemaakt, terwijl bovendien ter verdere uitwerking van de plannen de instelling van een speciale bouwcommissie werd overwogen.

Het onderwijs kon regelmatig gegeven worden, althans nadat de hoogleraar Kaag van zijn studiereis naar de Verenigde Staten tegen Kerstmis was teruggekeerd. De belangstelling voor de hierboven genoemde theologische colleges was niet bevredigend. Ook al werd vaak de eerste voordracht van een nieuwe cursus-

leider voor een behoorlijk gevulde zaal gehouden, toch daalde het gemiddeld aantal bezoekers al spoedig tot 30 à 40, d.i. ongeveer het tiende deel van hen die aanwezig konden zijn. De geringe belangstelling bij het merendeel der studenten voor een diepere bestudering van vragen op godsdienstig-theoretisch gebied vormt een probleem op zichzelf. De godsdienstkennis der abiturienten van scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs is dikwijls vrij gering, en verwacht zou dan ook mogen worden dat zij elke gelegenheid tot aanvulling van dit tekort gaarne zouden aangrijpen. Dat zulks niet het geval is, houdt ongetwijfeld verband met de algemene geestesgesteldheid van deze jeugdige studenten, die nog niet in voldoende mate de behoefte gevoelen aan een eigen, persoonlijke overtuiging. Nu wil de hogeschool juist opvoeden tot geestelijke zelfstandigheid. Het zou dan misschien ook gewenst zijn aan een Rooms-Katholieke instelling voor hoger onderwijs als eis voor het candidaatsexamen tevens een tentamen in godsdienstkennis in te stellen.

Het aantal volledig ingeschreven studenten bedroeg 749 (w.o. 14 vrouwelijke), het grootste aantal dat tot dusver werd bereikt. Van dit totaal leverden de provincies Noordbrabant en Limburg samen ongeveer 75 %, de provincie Gelderland p.m. 8 %.

Het aantal studenten voor de *sociologische* afdeling was gering. Met deze afdeling is het niet geheel naar wens gegaan. Weliswaar kan het aantal studerende in de sociologie niet gemakkelijk worden vastgesteld, omdat meer dan een van hen eerst na enkele jaren studie definitief hun richting bepalen, maar dit mag zeker niet hoger gesteld worden dan op enkele tientallen. De oorzaak van deze geringe deelneming is waarschijnlijk gelegen in het feit dat de studiestof voor de hierbedoelde afdeling en de daaraan verbonden diploma's nog altijd niet hun definitieve wettelijke omschrijving hebben gekregen. Ook het feit dat de maatschappelijke beroepen welke voor afgestudeerden van deze afdeling toegankelijk worden gesteld, nog niet duidelijk zijn aangegeven, zal hieraan wel niet vreemd zijn. In ieder geval moet worden geconstateerd dat de sociale afdelingen van andere hoger-onderwijsinstellingen een groter aantal studenten trekken dan die van de Tilburgse hogeschool. Onbekendheid met het bestaan van deze sociologische afdeling zal ook wel als een der oorzaken moeten worden aangemerkt.

Ijver en toewijding der studenten lieten niets te wensen over; het collegebezoek kon echter beter zijn. Dit betreft niet zozeer de eerstejaars-studenten als wel de ouderejaars. Het is een algemeen verschijnsel dat studenten die zich voor een academisch examen voorbereiden, er gemakkelijker toe komen de colleges te verzuimen en uit den aard der zaak zal zulks veelvuldiger dan elders voorkomen bij de Tilburgse hogeschool, waar vóór het candidaatsexamen niet minder dan 15 tentamina moeten worden afgelegd. Ook moet in dit verband worden opgemerkt dat sommige doctoraal-studenten wegens de langere duur van hun studie om financiële redenen een bijbetrekking hebben aanvaard, waardoor zij de colleges niet geregeld kunnen bezoeken.

Het hier gesignaleerde euvel dient krachtig te worden bestreden. Immers, het mag aan een hogeschool niet voorkomen dat — afgezien van een of ander hoofdvak — de colleges slechts worden bezocht door 30 of 40 % van hen die aanwezig konden zijn. Studenten die zich aldus met tweedehands dictaten tevreden stellen,

zullen zeker moeilijk het zozeer gewenste inzicht in hun studievak verkrijgen. Overigens moet worden opgemerkt dat dit verschijnsel verband houdt met het feit dat vele studenten aan de hogeschool niets anders zoeken dan het verwerven van vakbekwaamheid, die hun straks de mogelijkheid zal openen een of andere betrekking in de maatschappij te veroveren.

In de loop van dit studiejaar vond aan de Tilburgse hogeschool slechts één promotie plaats. Wat toch de oorzaak van dit ernstige verschijnsel mag zijn? De opleiding zoals die aan de Katholieke Economische Hogeschool plaatsvindt, is een wetenschappelijke vorming voor bij uitstek praktische beroepen en wel in het zo dynamische en veeleisende economische leven. Hierin ligt de verklaring van het feit dat de afgestudeerden al sedert lang, en zelfs voordat de Tilburgse hogeschool bestond, er in geslaagd zijn het praedicaat „doctorandus” als een soort titel te laten gelden, niet ongelijk aan die van meester in de rechten of van arts. Men kan zich nu weliswaar theoretisch op het standpunt stellen dat het praedicaat „doctorandus” enkel uitdrukt dat iemand de bevoegdheid heeft om te promoveren, doch het feit ligt er nu eenmaal en dit zal er t.z.t. ook wel toe leiden dat men er in zal slagen voor deze afgestudeerden een passende titel te vinden, evenals dat geschied is t.a.v. de juridische en de medische faculteit. Het zou ongetwijfeld gewenst zijn een commissie in te stellen met de opdracht het hierbedoelde vraagstuk te bestuderen. Wellicht zou deze commissie toe tot de conclusie komen dat een al te groot aantal vakken met ten dele een uitgebreide verplichte literatuurlijst — vakken waarin binnen een korte periode vele tentamina moeten worden afgelegd — niet bevorderlijk is voor de ontwikkeling en het behoud van een echt wetenschappelijke zin, die in de eerste plaats naar de diepte zoekt, niet naar de breedte, en die rust nodig heeft. Overlading is hier uit den boze. Daarbij komt nog dat de sfeer over het algemeen juist gekenmerkt wordt door een zekere haast met het doel de studie zo spoedig mogelijk te beëindigen en dan zich een betrekking te verwerven. Voor velen is dit echter een financiële noodzakelijkheid. Toch kan het aantal promoties toenemen; dat zulks mogelijk is blijkt wel uit de voortreffelijke publicaties van vele afgestudeerden in verschillende tijdschriften.

Overigens valt over de ijver en de studiezin der studenten niet te klagen. Waardig en ernstig blijft ook de sfeer waarin hoogleraren en studenten met elkaar omgaan. Deze sfeer wordt in stand gehouden en versterkt door de vruchtbare activiteit van de Tilburgse Academische Economische Kring (T.A.E.K.), de organisatie der Tilburgse afgestudeerden. Op 16 Juni 1949 werd de jaarlijkse hogeschool-dag gehouden. De dies natalis, een andere hogeschooldag, werd gevierd op 22 November 1949, waarop de rector-magnificus een rede hield over „De oplossing der tegenstellingen”. Daags tevoren was voor de eerste maal de „International Students Day” gevierd, op welke dag aan alle universiteiten en hogescholen een herdenking plaatsvindt van de studenten die in de oorlogstijd zijn gevallen. In de maand Mei werden *culturele dagen* georganiseerd met de bedoeling de verschillende onderafdelingen van het studentencorps die zich met de een of andere cultuurtaak bezighouden, gelegenheid te geven iets in het publiek te presteren. Het studentenleven aan de Tilburgse hogeschool heeft nog een zeker reliëf gekregen door het nauwe contact dat ontstaan is tussen Tilburg en de Internationale

Katholieke studenten-organisatie „*Pax Romana*”. Zo werd op 1 October van het vorige jaar de heer B. de Hoog, doctorandus der hogeschool, benoemd tot secretaris-generaal van deze internationale beweging. Hierdoor kreeg de Tilburgse hogeschool bekendheid in en relaties met het buitenland. Het lag in het voorplan in Augustus 1950 aan de Tilburgse hogeschool de internationale bijeenkomst te houden van de sociaal-economische sectie van genoemde organisatie, waar behandeld zou worden „De structuur der moderne onderneming en de consequenties daarvan”.

Van 8—10 September 1949 werden onder auspiciën van de academische senaat de *vacantie-studiedagen* gehouden, waarop het probleem van de internationale economische samenwerking werd behandeld. Voor deze studiedagen waren ruim 120 deelnemers ingeschreven, waaronder 70 oud-studenten.

Met voldoening kan ten slotte worden vermeld dat het *Economisch-sociologisch instituut*, dat aan de Tilburgse hogeschool verbonden is, thans de beschikking gekregen heeft over het pand naast het hogeschoolgebouw. Daartegenover staat dat het hogeschoolgebouw zelf te klein geworden is; afgezien van de aula, die uiteraard minder geschikt is om als collegezaal te worden gebruikt, is er geen lokaal dat meer dan de helft van twee gecombineerde jaarklassen van studenten kan bevatten (vele colleges worden nl. voor twee jaarklassen tegelijk gegeven). Ook het „Eigen Huis” der studenten is veel te klein geworden; het kan zelfs niet meer voldoen aan minimale eisen. Nauwelijks een derde deel van het totale aantal corpsleden kan er een plaats vinden. Het is dan ook te hopen dat voor de studenten spoedig een ruimere behuizing kan worden gevonden.

COLLEGE VAN CURATOREN

In de samenstelling van het college van curatoren kwam geen wijziging. In de vacature, ontstaan door de periodieke aftreding van Dr. Th. v. d. Bom, werd door herbenoeming van de aftredende voorzien. Op 2 September 1949 trof het curatorium een zwaar verlies door het overlijden van Mgr. Dr. Th. J. F. Verhoeven, die enige weken voor zijn dood zijn 40-jarig priesterfeest mocht vieren. In de curatorenvergadering van 21 September 1949 heeft de president-curator de overledene, die sinds 1933 lid van het curatorium was, met grote waardering herdacht.

STUDENTEN EN EXAMENS

Voor het aantal studenten moge worden verwezen naar de tabel op blz. 16. Het aantal geslaagden voor het doctoralexamen bedroeg 56, voor het candidaatsexamen 93, voor het propaedeutisch examen 94 en voor het examen in de accountancy 1. In het verslagjaar vond 1 promotie plaats; deze geschiedde cum laude.

INSTELLINGEN DER HOGESCHOOL

Bibliotheek

Het boekenbezit vermeerderde in het afgelopen studiejaar door aankoop met 367 delen, door schenking met 631 delen, in totaal dus met 998 delen (v.j. 1343). Het aantal bezoekers bedroeg 5252 (v.j. 5253).

Economisch archief

De verzameling verslagen werd uitgebreid met 259 dossiers (v.j. 1119). Alle dossiers werden regelmatig aangevuld; tevens werd een begin gemaakt met het aanvragen van verslagen van nieuwe nog ontbrekende binnen- en buitenlandse maatschappijen.

Gemeenschappelijk instituut voor toegepaste psychologie

Zoals reeds in het Onderwijsverslag over het jaar 1947 werd medegedeeld, werd bovengenoemd instituut in 1947 opgericht door het curatorium der Katholieke Economische Hogeschool tezamen met de Rooms-Katholieke Universiteit. Het doel van dit instituut is, de praktische toepassing van psychologische richtlijnen en wetenschappelijk verantwoorde psychologische voorlichting omtrent personen en werkwijzen te bevorderen. Het instituut wil zonder exclusivisme zijn werkzaamheden over het gehele land uitstrekken, daarbij rekening houdende met regionale omstandigheden en het eigen karakter der bevolking.

De financiële resultaten zijn in de eerste jaren teleurstellend geweest; echter wijzen de laatste cijfers er op dat de productiviteit en de rentabiliteit van het instituut zich gunstig ontwikkelen.

Tilburgse Academische Economische Kring (T.A.E.K.)

Op 27 November 1948 sprak voor de T.A.E.K. de lector Dr. J. Th. Sniijders over „Zekerheidsgraden bij psychologisch onderzoek”, terwijl de hoogleraar Dr. P. P. van Berkum de nieuwe bedrijfs-economische literatuur behandelde.

Op 16 Juni 1949, de negende hogeschooldag, hield de hoogleeraar Mr. A. L. de Block een rede over „Het primaat der buitenlandse politiek.”

Door de verenigingen van afgestudeerden van Amsterdam, Rotterdam en Tilburg werd een contact-commissie ingesteld, waarin namens de T.A.E.K. zitting hebben Dr. A. H. M. Albrechts en Drs. A. F. M. van Vugt.

De T.A.E.K. blijft zich gunstig ontwikkelen, zowel wat betreft de verhouding tussen de leden onderling als zijn relaties met de docenten en studenten, de beide andere componenten der Tilburgse hogeschooalgemeenschap. Dit laatste bleek wel duidelijk uit de deelneming van 70 leden van de T.A.E.K. aan de economische en sociale studiedagen, welke door de Senaat der Tilburgse Hogeschool, voor het eerst, georganiseerd werden op 11, 12 en 13 September 1948.

De T.A.E.K. telde aan het einde van het verslagjaar 392 leden.

II. RIJKSAKADÉMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE AMSTERDAM

GEBOUWEN EN LOKALEN

In de grote vakantie vonden wederom vele herstel- en vernieuwingswerkzaamheden aan het gebouw plaats.

DOCENTEN

Met ingang van 1 September 1949 werd aan Prof. G. V. A. Röling voor een jaar verlof verleend buiten bezwaar van 's Rijks schatkist, gedurende welke tijd hij doceerde aan de academie te Toronto (Canada). Als plaatsvervanger trad bij het begin van de nieuwe cursus op Jhr. A. E. de Savornin Lohman. Daar de mogelijkheid bestond dat Prof. Röling er na verloop van tijd de voorkeur aan zou geven in Canada te blijven, werd overeengekomen dat hij vóór 1 Mei 1950 aan de Minister uitsluitel zou geven over zijn eventuele terugkeer.

De heer G. A. Neven, sinds 1 October 1947 in tijdelijke dienst werkzaam, werd met ingang van 1 October 1949 aangesteld tot lector in vaste dienst voor het geven van de colleges in anatomie.

OVERIG PERSONEEL

Op 1 Maart 1949 deed mej. L. J. Endt haar intrede aan de Rijksakademie om in de functie van tweede ambtenares der administratie de taak van mej. C. Overhoff te helpen verlichten.

Een woord van dank is hier op zijn plaats aan allen die in eendrachtige samenwerking de Rijksakademie dienen; de commissie wil hierin zowel hoogleraren en lectoren alsook het overige personeel betrekken.

LEERLINGEN

Op 31 December 1949 bedroeg het aantal leerlingen van de dagcursus 63, ingedeeld als volgt:

Tekenklassen	17 leerlingen (7 dames, 10 heren)
Schilderklassen	10 leerlingen (3 dames, 7 heren)
Monumentale en versierende kunst	13 leerlingen (2 dames, 11 heren)
Beeldhouwklassen	21 leerlingen (10 dames, 11 heren)
Grafische klassen	2 leerlingen (— 2 heren)

Dagcursus	63 leerlingen (22 dames, 41 heren)
Avondcursus	31 leerlingen (13 dames, 18 heren)
Totaal	94 leerlingen (35 dames, 59 heren)

Voor de theoretische lessen lieten zich 18 toehoorders(essen) inschrijven (10 dames, 8 heren) van wie sommige voor meer dan één afdeling. De indeling was als volgt:

Kunstgeschiedenis	10 leerlingen (8 dames, 2 heren)
Anatomie	6 leerlingen (1 dame, 5 heren)
Costuumkunde	1 leerling (1 dame —)
Cultuurgeschiedenis	4 leerlingen (3 dames, 1 heer)

De wedstrijd om de Mr. Johan Cohen Gosschalkprijs werd dit jaar niet gehouden.

Uit het Akademielfonds, gesticht ter herinnering aan Prof. Aug. Allebé, werd aan 10 leerlingen een toelage verstrekt.

Door de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen werd in deze cursus aan 13 leerlingen een studiebeurs toegekend, terwijl aan 44 leerlingen een subsidie werd verleend ter betaling van het collegegeld (34 voor de dagcursus, 10 voor de avondcursus).

STAAT VAN HET ONDERWIJS

I. De aard van het onderwijs bleef onveranderd. Het feit dat ieder der hoogleraren een duidelijk uitgesproken eigen richting vertegenwoordigt, is stellig bevorderlijk voor de veelzijdigheid der mogelijkheden tot oriëntering naar verschillende kanten.

II. Voor het *toelatingsexamen* bestond grote belangstelling. Dit maakte dus een strenge selectie noodzakelijk. In tegenstelling met vroeger is het de laatste jaren de gewoonte geworden veel sterker de aandacht te richten op het eigen werk der candidaten. Zo legde dit ook thans weer een groot gewicht in de schaal bij de uiteindelijke beoordeling. Van de 47 personen die zich voor het toelatingsexamen hadden aangemeld, zijn er tusslote 19 geslaagd voor de dagcursus en 10 voor de avondcursus. De voorzitter van de commissie woonde de beoordeling bij.

III. Bij het *overgangsexamen* tussen de voorbereidende afdelingen van de vakklassen vormden de daarbij betrokken leerlingen het onderwerp van uitvoerige besprekingen en warme discussies. Waren enige hoogleraren tot clementie geneigd, andere hielden daartegenover staande, dat het niet verantwoord is te bevorderen, dat iemand de hachelijke carrière van kunstenaar verkiest, wanneer zijn aanleg dit niet voor 100 procent rechtvaardigt. In het algemeen kan gezegd worden dat de laatste opvatting gelidelijk de overhand verkrijgt. Bij deze besprekingen werd tevens de vraag te berde gebracht in hoeverre de Rijksakademie, zonder haar karakter van instituut voor hoger onderwijs geweld aan te doen, de „cultus van het a-sociale” — een typisch euvel bij hedendaagse jonge kunstenaars — kan tegengaan.

IV. Besloten werd dat de vakklassen van de grafische en van de beide schilderkundige afdelingen na de grote vakantie van 1949 gedurende twee dagen per week een *tekencursus* in hun programma zouden opnemen, waarbij Prof. K. Brinks de leiding zou hebben. Dit is geschied.

V. Met grote voldoening maakt de hoogleraar-directeur er gewag van dat de poging tot *sterker contact met en verblijf in de natuur* volkomen geslaagd is. Van 25 Mei tot 4 Juni verbleef hij met 11 leerlingen van zijn afdeling te Barchem ten huize van de heer C. W. M. Scheeman, die tegenover de bescheiden geldelijke vergoeding voor pensioen een buitengewoon gastvrije verzorging stelde. Ondanks het feit dat het weer zich gedurende die dagen niet steeds van de beste zijde toonde, was er volop gelegenheid tot werken, terwijl bovendien de geest en de onderlinge verstandhouding voortreffelijk waren en bleven. Evenals het vorig jaar heeft ieder der deelnemers een tekening afgeestaan, die aan de Minister werd aangeboden uit erkentelijkheid voor het feit dat Zijne Excellentie dit verblijf buiten mogelijk gemaakt heeft. Van 27 Juni tot 1 Juli werd in de Rijksakademie een tentoonstelling georganiseerd van werk dat te Barchem vervaardigd was, in combinatie met werk dat leerlingen van de tekenklassen in Artis hadden gemaakt. Ook bij dit laatste bevonden zich tekeningen die zeer de aandacht trokken.

Dit jaar kreeg ook de afdeling *beeldhouwen* gelegenheid elders te werken dank zij het prijzenswaardig initiatief van het gemeentebestuur van Valkenburg (L.), dat de leerlingen uitnodigde in de mergelgrotten aldaar een aantal beeldhouwwerken (reliefs) met religieuze onderwerpen uit te voeren. Zeven leerlingen der hogere klassen namen hieraan deel, terwijl Prof. Esser uiteraard bij dit werk de leiding behield. Naar verluidt bestond bij het gemeentebestuur van Valkenburg grote voldoening over het bereikte resultaat, terwijl de Rijksakademie niet dankbaar genoeg kan zijn dat aan deze jonge beeldhouwers op zo royale wijze de gelegenheid werd gegeven te werken in een formaat dat in de lokaliteiten der Rijksakademie onbereikbaar is.

VI. Na de grote vakantie had een tentoonstelling plaats van eigen werk van leerlingen dat tijdens de vakantie was gemaakt. Deze tentoonstelling had mede tot doel een overzicht te krijgen van de prestaties van degenen die in aanmerking konden komen voor een studiebeurs.

VII. In het begin van de cursus 1949/50 werd in het consultatiebureau voor de t.b.c.-bestrijding van docenten, personeel en leerlingen een kleinbeeld-foto der longen gemaakt. Het stemde tot gerustheid dat bij geen van hen afwijkingen konden worden geconstateerd.

VIII. Voor docenten en leerlingen gaf Prof. Van Thienen, nadat de nieuwe grammofooninstallatie gereedgemaakt was, vóór de Kerstvacantie een platen-concert, dat zeer in de smaak viel.

VERZAMELINGEN

I. Het aantal uitleeningen van de bibliotheek bedroeg 865, terwijl 120 nieuwe aanwinsten werden geïventariseerd en gecatalogiseerd. Het feit dat de bibliotheek thans 5 dagen in de week van 12 tot 1 uur geopend is, heeft het bezoek der leerlingen zeer gestimuleerd.

II. Aan de Jan van Eyck-Academie te Maastricht werd, na verkregen machtiging van de Minister, een 60-tal duplicaten van in de bibliotheek der Rijksakademie aanwezige boekwerken in bruikleen afgeestaan.

III. Van 28 Maart tot 9 April werd een tentoonstelling van grafisch werk en tekeningen gehouden, welke was samengesteld uit de verzameling der Rijksakademie.

VOORSTELLEN TOT ONTWIKKELING EN VERBETERING DER RIJKS-AKADÉMIE

Wat het gebouw betreft moet de hoogleraar-directeur tot zijn leedwezen vermelden, dat aan alle illusies nu eindelijk een installatie voor centrale verwarming te krijgen, de bodem is ingeslagen door het veto van het Ministerie van Financiën. Wat het zegt in een betrekkelijk groot gebouw als dit in ieder der lokaliteiten gedurende een groot aantal maanden per jaar met kachels te werken, wat dit betekent aan vervuiling door rook en roet, aan nodeloze verspilling van arbeidskracht, zal ieder duidelijk zijn. Ook het nijpend plaatsgebrek in het verouderde gebouw blijft bij voortduring aanleiding geven tot klachten.

WEDSTRIJDEN

Aan het examen, bedoeld in artikel 11 der Wet van 26 Mei 1870, werd deelgenomen door 8 kandidaten. Aan 3 dames en 2 heren kon het diploma worden uitgereikt dat recht geeft op deelneming aan de wedstrijd om de Prix de Rome.

Aan de wedstrijd in de *vrije schilderkunst* werd deelgenomen door 12 personen, nl. 11 heren en 1 dame, van wie de laatste zich tijdens de proefkamp terugtrok.

De jury werd gevormd door Prof. W. v. d. Berg, voorzitter, Prof. G. V. A. Röling, secretaris, en de heren Prof. M. J. Lau, P. v. d. Hem en G. B. J. Westermann, leden.

In de bijeenkomst van 16 Juni ter beoordeling van het werk, in de proefkamp vervaardigd, kwam de jury tot het besluit 4 deelnemers toe te laten tot de eindkamp.

Het onderwerp dat voor deze eindkamp was opgegeven, luidde: het in beeld brengen van de geschiedenis van de „Barmhartige Samaritaan“.

De jury, waarin de vacature, ontstaan door het vertrek van Prof. G. V. A. Röling naar Canada, werd vervuld door Prof. H. M. E. Campendonk, kwam op 4 October bijeen; de gouden erpenning werd toegekend aan de heer P. J. Defesche uit Maastricht, terwijl de heer J. B. M. Sarneel uit Eindhoven het accessit (zilveren medaille) verwierf.

4 personen (2 dames en 2 heren) namen deel aan de wedstrijd in de *vrije beeldhouwkunst*.

De jury voor deze wedstrijd bestond uit de heren Prof. W. v. d. Berg, voorzitter, Prof. V. P. S. Esser, secretaris, en M. Andriessen, W. Couzijn en H. M. Wezelaar, leden.

In de bijeenkomst van 17 Juni ter beoordeling van het werk in de proefkamp vervaardigd, kwam de jury tot het besluit de vier deelnemers tot de eindkamp toe te laten. Een der dames trok zich echter tijdens de eindkamp uit de wedstrijd terug. Het onderwerp voor deze eindkamp was: „Johannes de Doper“.

Op 5 October kwam de jury bijeen en kende de gouden erpenning toe aan mej. E. B. Haye uit Haarlem. Het accessit (zilveren medaille) werd verworven door de heer M. F. M. van Seumeren uit Utrecht.

Het werk, tijdens deze wedstrijden vervaardigd, werd tentoongesteld van 4 t/m 11 December 1949.

MET EEN JAARGELD BEGIFTIGDEN

Op 8 Maart 1949 werden in het gebouw der Rijksakademie van beeldende kunsten door de Minister aan de winnaars van de Prix de Rome uit de jaren 1940, 1941, 1942, 1946, 1947 en 1948 de medailles uitgereikt, die tengevolge van de buitengewone tijdsomstandigheden eerst nu konden worden vervaardigd.

Deze prijswinnaars waren:

1940. Monumentale en versierende schilderkunst: A. A. van der Weyden, gouden medaille; J. Dijker, zilveren medaille.

1940. Monumentale en versierende beeldhouwkunst: J. Limpers †, gouden medaille; P. H. d'Hont, zilveren medaille.

1941. Grafische kunst, P. H. Schoenmakers, gouden medaille; C. P. A. Hos, zilveren medaille.

1942. Vrije schilderkunst: J. Roozendaal, gouden medaille; J. B. Slepier, zilveren medaille.

1946. Schone bouwkunst: J. Schipper, gouden medaille; A. C. Nicolai, zilveren medaille.

1947. Monumentale en versierende schilderkunst: M. A. de Leeuw, gouden medaille.

1947. Monumentale en versierende beeldhouwkunst: C. Hund, gouden medaille; N. H. Onkenhout, zilveren medaille.

1948. Grafische kunst: J. B. Slepier, gouden medaille; E. Thorn Leeson, zilveren medaille.

Daar de heer J. Limpers tijdens de oorlog als illegaal strijder gevallen is, nam zijn weduwe, mevr. C. A. Limpers—Van Rood de medaille in ontvangst. Haar kon door de hoogleraar-directeur bij deze gelegenheid een door wijlen haar echtgenoot voor zijn toelatingsexamen gemaakte tekening worden aangeboden. De heer A. A. van der Weyden, bekroonde in de wedstrijd in de monumentale en versierende schilderkunst 1940, de heer P. H. Schoenmakers, bekroonde in de wedstrijd in de grafische kunst 1941, en de heer J. Roozendaal, bekroonde in de wedstrijd in de vrije schilderkunst 1942, die in 1948 reizen voor het 12e stipendiumjaar begonnen, exposeerden hun op reis vervaardigde werk alsmede het resultaat van de hun in hun instructie gegeven opdracht, van 12 t/m 19 Juni 1949. Door de jury's werden allen hierop voorgedragen voor het 2e stipendiumjaar. De tentoonstelling van het werk, door de genoemden in het 2e stipendiumjaar vervaardigd, vond plaats van 20 t/m 27 November 1949. Naar aanleiding van hun ingezonden werk droegen de verschillende jury's hen voor voor het 3e stipendiumjaar.

De heer D. C. Strenbergen, bekroonde in de wedstrijd in de vrije beeldhouwkunst 1938, maakte dit jaar een reis naar Italië voor zijn 3e stipendiumjaar. De resultaten hiervan werden nog niet tentoongesteld.

De reis voor het 1e stipendiumjaar van de heer J. Schipper, bekroonde in de wedstrijd in de schonere bouwkunst 1946, had plaats van eind 1948 tot in begin 1949. De resultaten van deze reis door Italië, Noord-Afrika en Spanje kunnen eerst in 1950 worden tentoongesteld.

De heer C. Hund, bekroonde in de wedstrijd in de monumentale en versierende beeldhouwkunst 1947, maakte voor zijn 1e stipendiumjaar twee reizen. Tijdens de Paasvacantie is de heer Hund in Italië geweest, terwijl hij de grote vakantie in Frankrijk heeft doorgebracht. De tentoonstelling van zijn werk kan eerst in 1950 plaatsvinden.

De heer M. A. de Leeuw, bekroonde in de wedstrijd in de monumentale en versierende schilderkunst 1947, is in Italië geweest van September tot December, eveneens voor zijn 1e stipendiumjaar. Ook de tentoonstelling van zijn werken kan eerst in 1950 worden gehouden.

De heer J. B. Slepser, bekroonde in de wedstrijd in de grafische kunst 1948, maakte voor zijn 1e stipendiumjaar een reis naar Italië; de tentoonstelling van zijn werken kan eveneens pas in 1950 plaatsvinden.

C. VOORBEREIDEND HOGER EN MIDDELBAAR ONDERWIJS

VERSLAGEN DER INSPECTEURS

Het stemt tot vreugde dat het verslag over het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs in 1949 een optimistischer geluid kan laten horen dan dat over de voorafgaande jaren.

Wanneer men de toestand van dit onderwijs in 1949 vergelijkt met die in 1945 of 1946, blijkt eerst recht met welk een élan het Nederlandse onderwijs zich na de bevrijding weer heeft hersteld. Ontegenzeggelijk zijn er nog lacunes en zwakke plekken aan te wijzen; het zou een wonder zijn wanneer dit niet het geval was, doch het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs, dat zo dikwijls voor conservatief en verward wordt uitgemaakt, heeft in de jaren na 1945 toch wel een opmerkelijk grote innerlijke kracht en frisse energie weten te ontwikkelen. Een woord van vreugde hierover is bij de aanvang van dit verslag, dat ongetwijfeld ook critische opmerkingen bevat, zeker op zijn plaats.

GEBOUWEN EN LEERMIDDELEN

De materiële voorziening van het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs kon in 1949 niet slecht meer worden genoemd. Zowel de toestand der gebouwen als die der leermiddelen is weer normaal geworden. Zelfs moest in een enkel geval reeds tegen overdaad worden gewaakt. Nieuw opgerichte scholen beschouwen het soms als vanzelfsprekend dat zij op kosten der gemeenschap royaal worden gehuisvest en van leermiddelen worden voorzien. Hierbij wordt echter weleens uit het oog verloren dat deze gemeenschap thans, na de jaren 1940/1945, armer is dan in welke vooroorlogse periode van bezuiniging ook. Hoe belangrijk scholenbouw ook mag zijn, deze mag niet in een te scherp contrast komen te staan met de voor vele gezinnen nog tot dagelijkse wanhoop leidende huisvesting, om nog maar te niet spreken van de eisen welke de industrialisatie op dit gebied moet stellen.

Opmerkelijk is dat de huisvesting en de uitrusting der openbare scholen in veel gevallen gebrekiger zijn dan die der bijzondere scholen. De historische ontwikkeling van het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs in Nederland maakt dit ten dele verklaarbaar. Immers, de oprichting van de meeste openbare scholen viel in het tijdvak dat aan de opkomst van het bijzonder onderwijs voorafging. De schoolgebouwen van het bijzonder onderwijs dateren over het algemeen dan ook van latere datum. Doch ook ondanks dit verschil kan worden vastgesteld, dat de Rijksoverheid aan het bijzonder onderwijs bij de bouw en inrichting van scholen en bij de aanschaffing van leermiddelen een ruimere armslag heeft gelaten dan zij zichzelf gunde voor haar eigen scholen en dan vele gemeentebesturen zich gunden voor de hunne. Op vele scholen zijn de bibliotheken van leraren en leerlingen opvallend slecht voorzien. Wanneer de leraarskamer een plaats moet zijn van geestelijk dispuut en controversen

tussen lieden met een wetenschappelijke opleiding, dient een bescheiden bibliotheek de leraren op school ten dienste te staan. Een encyclopaedie, enkele grote handboeken voor de belangrijkste vakken en enige werken op het terrein van opvoedkunde en didactiek mogen daar toch niet ontbreken.

Immers, alleen al de aanwezigheid van deze werken zal voor vele leraren een stimulans zijn tot blijvende geestelijke activiteit. Geheel overbodig is op sommige scholen een dergelijke stimulans niet. De abonnementsprijzen van periodieken zijn weliswaar hoog, doch er dient toch zoveel mogelijk voor te worden gezorgd dat enkele tijdschriften op het gebied van onderwijs en opvoeding aanwezig zijn. Men kan immers op het ogenblik niet van de leraar vergen dat hij zich persoonlijk op deze tijdschriften abonneert. De tafel in de leraarskamer moet in de vrije tussenuren de leraar het verblijf in dit vertrek nuttig en aangenaam maken. Helaas is dit slechts op enkele scholen het geval. Ook vele leerlingen-bibliotheken bestaan nog hoofdzakelijk, vooral op vele openbare scholen, uit een aantal werken die in 1900 veel gelezen werden, doch die aan de jeugd van thans weinig meer te bieden hebben. Wil men de tegenwoordige schooljeugd brengen tot het lezen van goede lectuur, dan zal de meer recente Nederlandse en buitenlandse literatuur een grotere plaats moeten gaan innemen in de leerlingen-bibliotheken. De aanschaffingskosten van boeken zijn weliswaar hoog, doch er mag toch niet uit het oog worden verloren, dat, wanneer de middelbare-schooljeugd mede met behulp van leerlingen-bibliotheken wordt gebracht tot het lezen van goede lectuur, de kosten hiervoor stellig verantwoord zijn.

Het stemt tot voldoening dat de bouwmogelijkheden voor nieuwe scholen langzamerhand weer enige speling hebben gelaten voor de verwezenlijking van speciale wensen t. a. v. het onderwijs. Een goed schoolgebouw veronderstelt anno 1949 immers meer dan een reeks vierkante lokalen, zoals deze in de vorige eeuw plachten te worden gebouwd. De gedeeltelijke daltonisering van het onderwijs, welke de zelfwerkzaamheid der leerlingen zozeer stimuleert en ook vele leraren door de activering van het eigen initiatief behoedt voor het vervallen in een sleur, stelt speciale eisen aan de gebouwen.

Het is te hopen, dat bij de nieuw te bouwen scholen thans *volledig* rekening mag worden gehouden met de eisen, door deze ontwikkeling van het onderwijs gesteld. Slechts hierdoor kan worden voorkomen dat het nageslacht over vijf en twintig jaren de huidige generatie verkeerde zuinigheid zal verwijten.

De inrichting van de school met *vaklokalen*, ook voor de talen, heeft in de praktijk haar nut en efficiency duidelijk bewezen. De docent kan in zijn eigen vaklokaal juist die sfeer scheppen welke bij het door hem gedoceerde vak en bij hemzelf past. Naast de belangrijkste boeken kunnen ook plaatwerken op ieder gewenst ogenblik het onderwijs ondersteunen of illustreren. De aanvang van een les in een bepaald vak gaat dan voor de leerlingen gepaard met de intrede in een aparte sfeer, terwijl de gedoceerde stof relief krijgt tegen de achtergrond die het speciale vaklokaal biedt. Met name het onderwijs in de letterkunde kan hierdoor voor de leerlingen aan levendigheid winnen.

Ten aanzien van de overige vaklokalen zij opgemerkt, dat het *lijntekenlokaal*, dat in de meeste scholen slechts gedurende 4 lessen per week wordt gebruikt, terecht als een overbodige luxe uit de ontwerpen voor nieuwe schoolgebouwen

is verdwenen. Het onderwijs in handtekenen noch dat in lijntekenen behoeft schade te lijden, indien beide vakken op de juiste wijze in één lokaal worden gecombineerd. In de ontwerpen voor nieuwe schoolgebouwen werd, in tegenstelling met het voorafgaande, rekening gehouden met een *natuurkunde-practicum*. De winst hiervan voor het natuurkunde-onderwijs blijkt allerminst een fictie te zijn. Allereerst geldt dit voor de experimenteerscholen en voor scholen met een geheel of gedeeltelijk gedaltoniseerd onderwijs. Doch ook voor de gewone scholen is dit practicum geen luxe. Het natuurkunde-onderwijs wint er door aan waarde en wordt behoed voor een al te theoretische behandeling der leerstof. Het is dringend gewenst dat het voor scholen beschikbare bouwvolume deze uitbreiding ook in de toekomst mogelijk zal maken. Hetzelfde geldt ten aanzien van het lokaal voor het onderwijs in muziek en handenarbeid. Wanneer voor deze twee vakken een goed lokaal en behoorlijke leermiddelen ontbreken, dreigt het onderwijs in handenarbeid tot slójd, dat in de muziek tot theorie der muziek en muziekgeschiedenis te vervallen.

Nu de prijzen der instrumenten voor het onderwijs in de natuurwetenschappen sterk zijn gestegen, dient de amanuensis over een goed uitgeruste werkplaats te beschikken. Aangezien deze functionaris slechts een gedeelte van de dag in beslag wordt genomen door de directe voorbereidingen van de lessen, kan hij de resterende tijd productief maken door te werken aan de uitbreiding van het instrumentarium. Op verschillende scholen wordt helaas aan deze taak van de amanuensis nog niet voldoende aandacht geschonken, terwijl toch slechts mede op grond hiervan de aanwezigheid van een afzonderlijke amanuensis als noodzakelijk voor het onderwijs kan worden aangemerkt. Thans is hij in zijn vrije uren tijdens de schooltijden op sommige scholen nog te veel de man die de concierge assisteert en gezelschap houdt. Zoals een goed concierge mede zorgt voor de administratie, maakt een goed amanuensis zich onmisbaar door de voortdurende zorg voor het instrumentarium.

Omdat de opvoedkundige waarde van de na-oorlogse ontwikkeling van het schoolleven thans allerwegen wordt erkend, doet zich in vrijwel iedere school de behoefte gevoelen aan een *aula*. Het beperkte bouwvolume dat jaarlijks voor onderwijsdoeleinden kan worden gereserveerd, gedooft het bouwen van een aula slechts in die gevallen waarin deze lokaliteit tevens voor andere onderwijsdoeleinden kan worden benut. De combinatie aula-gymnastieklokaal vindt veelvuldige toepassing; zij heeft echter het bezwaar dat aan de vloer van een dergelijke zaal hoge eisen worden gesteld, terwijl voor de leerlingen de hygiënische eisen bij het gymnastiekonderwijs somtijds in de knel komen. Een combinatie aula-tekenlokaal biedt in dit opzicht voordelen. Voor hand- en lijntekenen geeft een aula ook een uitstekende lesruimte.

Voorts prijkt thans op de verlanglijst van veel rectoren en directeuren het *overblijfslokaal*, en niet ten onrechte; het overblijven der leerlingen in de gewone klaslokalen gedurende de rusttijd tussen de ochtend- en middaglessen moet worden ontraden.

Het lokaal voor de *lichamelijke oefening* biedt op zeer vele scholen niet de gelegenheid om alle lessen in de gymnastiek te geven, niet alleen ten nadele van het onderwijs in de gymnastiek, maar evenzeer van het onderwijs in het algemeen.

De gymnastieklessen worden dientengevolge op een ondoelmatige wijze in de rooster ingelast, soms met twee aaneensluitende uren op dezelfde dag, in andere gevallen achter de gewone lessen geplaatst of zelfs buiten het normale roosterverband gegeven. Het zou buitengewoon goed zijn voor de lichamelijke en geestelijke ontwikkeling van de jongen en het meisje tussen 12 en 18 jaar, wanneer zij als tegenwicht tegen, als aanvulling op en als onderbreking van de geestelijke inspanning tijdens de andere lessen op een geschikt ogenblik van de dag door een les in de lichamelijke oefening zouden worden opgefrist. De betekenis die het gymnastiekonderwijs in dit opzicht heeft, wordt, helaas ook in onderwijskringen, nog steeds onderschat. Moge de lichamelijke oefening spoedig op alle scholen ten volle tot haar recht komen.

PEIL VAN HET ONDERWIJS

Zoals reeds in de aanhef van dit verslag werd opgemerkt, is het peil van het onderwijs op de meeste scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs sinds 1945 zienderogen gestegen. Het docentencorps bestaat voor een groot deel weer uit leraren die in het bezit zijn van de door de wet vereiste bevoegdheid tot het geven van onderwijs. Vele van de onbevoegde leraren die thans nog in functie zijn, bereiden zich voor op het examen dat hun de bevoegdheid zal verlenen. Het is billijk om deze leraren, die van 1945 af vele scholen uit de moeilijkheden hebben geholpen, nog één of twee jaren in dienst te houden, ook al zouden zij wellicht door een bevoegd leraar kunnen worden vervangen. Aangenomen kan worden, dat over enkele jaren alle leraren die, met een akte m.o. A of met niet meer kennis dan voor een candidaatsexamen vereist wordt, kort na de oorlog in het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs werden opgenomen, behoorlijk de gelegenheid hebben gehad om de wettelijke bevoegdheid te behalen. Van dat tijdstip af zal voor een bijzondere clementie te dezen geen reden meer zijn.

Het zal nog geduene een aantal jaren moeilijk blijven om bevoegde leraren te krijgen voor verschillende vakken. Voor vele vakken zal echter spoedig — naar te verwachten is reeds vóór 1955 — met een overschot rekening moeten worden gehouden. Hoewel dit voor de betrokkenen uiteraard geen aangenaam vooruitzicht is, dient anderzijds niet uit het oog te worden verloren, dat slechts enige keuze tussen verschillende gegadigden het bij de voorziening in vacatures mogelijk maakt om het docentencorps weer op het vooroorlogse peil te brengen of hierop te houden. Het gemak waarmede onbevoegde leraren zonder enige ervaring op onderwijsgebied een plaats konden vinden op middelbare scholen, omdat zij de enige sollicitanten waren, heeft ontegenzegglijk het aanzien van de lerarenstand niet verhoogd. Immers, ten onrechte werd de indruk gewekt dat voor het leraarsambt geen speciale gaven nodig waren en slechts een beperkte opleiding vereist was.

Hoewel de *salariering* van de leraren in het raam van de algemene ambtenarenbezoediging niet onredelijk kan worden geacht, gaan de docenten bij het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs met de overige ambtenaren wel in sterke mate gebukt onder de sinds 1945 voortdurend toenemende spanning

tussen lonen en prijzen. Een nadelige invloed op het onderwijs moet hiervan geleidelijk wel het gevolg zijn. Voor een goed docent is het noodzakelijk dat hij na het beëindigen van zijn studie als vakman „bij” blijft. Hiervoor is een geregeld kennismaken van vakliteratuur en artikelen in vaktijdschriften onmisbaar. Het bezoeken van wetenschappelijke congressen in binnen- en buitenland houdt de leraar als vakman mede op peil, niet alleen ten voordele van het onderwijs, doch ook in het belang van het algemeen wetenschappelijk en cultureel niveau van het Nederlandse volk. Men verlieze niet uit het oog, dat bij de voorziening in vacatures bij het hoger onderwijs in veel gevallen een beroep gedaan wordt op het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs en dat voor veel wetenschappelijke en culturele arbeid buiten het hoger onderwijs evenzeer de leraar bij het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs onmisbaar is. Het is te hopen, dat de op dit gebied dreigende gevaren tijdig worden ingezien en kunnen worden voorkomen.

Hoewel de gedachte van een *vernieuwing* van het onderwijs door een volledig breken met het oude geleidelijk plaats heeft gemaakt voor een streven naar vernieuwing in aansluiting bij en door wijziging van het historisch gegroeide onderwijssysteem, kan niet worden gezegd, dat de „vernieuwing” (een in bepaalde opzichten niet ongevaarlijke term) van ons onderwijs op niets is uitgelopen. Langs de weg der geleidelijkheid voltrekt zich onmiskenbaar in het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs een verandering, die allereerst met zich brengt een meer individueel onderwijs, zij het dan ook in klassikaal verband. Het zoeken naar mogelijkheden tot het geven van meer individueel onderwijs uit zich o. m. in het gedeeltelijk daltoniseren van vele scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs en niet minder in het streven naar verschillende richtingen in het kader van een en dezelfde school, opdat de leerling, op grond van aanleg en karakter, zijn eigen weg, ook in de school, kan gaan. Het grote aantal nieuwe afdelingen h.b.s. A, middelbare school voor meisjes en gymnasium van lycea en hogere burgerscholen, alsmede het zoeken naar een „algemene middelbare school”, in welke vorm dan ook, wijst op een streven om niet alle leerlingen, desnoods ten koste van vele malen doubleren, langs dezelfde weg voort te leiden, doch om hen overeenkomstig hun individuele behoeften en mogelijkheden te voeren naar hoger onderwijs of maatschappij. Het denkbeeld van *keuzevakken* is een volgende stap in deze richting. Ongetwijfeld zullen binnenkort de eerste scholen de moed hebben om ook deze stap te doen, zij het dan ook dat dit denkbeeld, binnen het kader der huidige onderwijs-wetgeving, slechts in beperkte mate te verwezenlijken is.

Hoewel de grote uitbreiding van het aantal scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs sinds 1945 het algemene ontwikkelingspeil van het Nederlandse volk slechts ten goede kan komen, dient anderzijds te worden opgemerkt, dat een dergelijke uitbreiding vanzelfsprekend een zekere versnippering der plaatselijke leerlingen-contingenten met zich heeft gebracht. In verband met het bovenstaande is deze ontwikkeling enigermate te betreuren, omdat bij de kleine omvang die vele scholen van thans hebben gekregen, de verdeling der school over verschillende richtingen overeenkomstig de zozeer uiteenlopende geaardheid, behoeften en verlangens der leerlingen onmogelijk wordt. Het is

daarom te hopen, dat een nog verdergaande versnippering van hogerhand kan worden voorkomen. Het is voor een kleine gemeenschap ongetwijfeld een reden tot trots een eigen hogere burgerschool te bezitten. Wanneer echter een dergelijke school in omvang beperkt blijft, kan een toestand ontstaan waarin de leerlingen, ondanks het voordeel van kleine klassen, toch tekort komen, omdat zij een richting moeten kiezen die voor hen eigenlijk niet geschikt is. De vraag rijst derhalve of het geen overweging zou verdienen om, met voorbijzien van plaatselijk chauvinisme, in de behoefte aan voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs in bepaalde delen van het land zoveel mogelijk op centrale punten te voorzien, daardoor het aantal nog op te richten scholen te beperken en de omvang der bestaande scholen, vooral ten plattelande, enigermate te vergroten.

De afgelopen jaren hebben helaas nog geen beperking van de leerstof voor de verschillende klassen gebracht. In dit opzicht is van vernieuwing nog weinig te bemerken. De enkele vakken die, hetzij facultatief voor enkele leerlingen hetzij voor allen verplicht, aan de lesrooster van een aantal scholen zijn toegevoegd, betekenen een bedenkelijke verzwaring van het programma. Vooral op de hogere burgerschool met haar groot aantal vakken dreigt hier een gevaar. In vele kringen heerst dan ook het verlangen naar een beperking der leerstof juist voor dit schooltype. Mocht de hogere burgerschool een zesjarige cursus krijgen, dan zal aan het bezwaar van de zo omvangrijke leerstof in veel opzichten zijn tegemoetgekomen. In het aantal vakken en de daardoor veroorzaakte versnippering van de aandacht der leerlingen zal echter geen wijziging komen. De vraag rijst of juist concentratie van aandacht thans niet meer dan ooit noodzakelijk is. Het *muziekonderwijs* wordt geleidelijk uitgebreid. Geschikte leraren voor dit vak zijn echter nog moeilijk te vinden, niet alleen tengevolge van het feit dat nog slechts weinige musici in het bezit zijn van de meest gewenste bevoegdheid, doch meer nog door de omstandigheid dat vele musici niet beschikken over de eigenschappen en de ervaring om met succes klassikaal onderwijs te geven. De methoden, door de verschillende muziekleraren bij hun onderwijs gevolgd, lopen in vele gevallen uiteen. Toch kan slechts van enkele plaatsen gezegd worden, dat het experiment niet het gewenste resultaat had. Over het algemeen is het enthousiasme der leerlingen voor dit vak bijzonder groot. Ook de zgn. niet-muzikale leerlingen volgen blijkens de ervaring met belangstelling de muzieklessen. De toevoeging van dit leervak aan het programma van gymnasium, hogere burgerschool en middelbare meisjesschool moet derhalve sterk worden toegejuicht.

De in 1945 uit reactie op de oorlog ingevoerde verschuiving van het onderwijs in het *Engels* naar een lagere klasse en de daarmee gepaard gaande verplaatsing van de aanvanglessen in het *Duits* naar een hogere klasse ontmoet nog steeds in vele kringen bezwaren. Bij vele leraren, zowel in de Engelse als in de Duitse taal, heerst het verlangen naar een terugkeer tot de vooroorlogse toestand, waaraan uit onderwijskundige overwegingen de voorkeur wordt gegeven. De actieve taalbeheersing bij de vreemde talen is voor de meeste leerlingen nog steeds een moeilijke zaak. Slechts een gestadige oefening kan hier verbetering brengen. Toegegeven moet worden, dat het aantal uren dat in de hogere klassen der scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs voor de moderne

talen is gereserveerd, voor een dergelijke oefening wel zeer beperkt is. Wanneer de leraar er zorg voor draagt, dat hij reeds in de lagere klassen zich bij zijn lessen consequent in de vreemde taal uitdrukt — voor de grammaticalesen moet hier slechts een uitzondering worden gemaakt —, levert het verstaan van de vreemde taal geen moeijelikheden op. Voor de actieve taalbeheersing zijn dan van een zesde klasse ener hogere burgerschool gunstige resultaten te verwachten.

Bij *aardrijkskunde* en *geschiedenis* blijft het noodzakelijk zich steeds weer reukenschap te geven van de eisen die aan het onderwijs in deze vakken moeten worden gesteld met het oog op de algemeen vormende waarde. Een beperking van het memoriseren en een verlegging van het accent naar de begripsvorming zal hiervan geleidelijk het gevolg zijn. De opzet der nieuwe schoolboeken voor deze vakken wijst in dezelfde richting.

Het onderwijs in de *exacte* vakken vertoont grote verschillen. Er zijn docenten die sterk de nadruk leggen op het verwerven van routine in het maken van vraagstukken en het beantwoorden van vragen. Hoewel hieraan een zekere waarde kan worden toegekend, dient het oog toch geopend te blijven voor het grote gevaar, dat het werkelijk begrijpen van samenhangen en derhalve het in staat zijn ook nieuwe verbanden te vinden op de achtergrond raakt, waardoor de nagestreefde algemene vorming niet verkregen wordt. Op de scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs dient steeds allereerst de nadruk te vallen op het inzicht. Zaken als het leren van al te vaste schemata voor bepaalde gevallen, die een leerling dan mechanisch kan gebruiken, dienen zoveel mogelijk te worden beperkt. Ook bij de training voor de eindexamens wordt dit nogal eens uit het oog verloren.

Bij de lessen in de *natuur- en scheikunde* wordt vaak nog niet een voldoende plaats ingeruimd voor het experiment. Het onderwijs krijgt daardoor het karakter van mededeling; de natuurwetenschappelijke methode kan er nauwelijks door worden beoefend. Te vaak gaat er een les voorbij zonder proeven en worden deze later gegeven als een illustratie, die ook wel zou kunnen worden gemist. De betekenis er van als een stuk eigen ervaring der leerlingen is dan volkomen miskend. Dat het zelf uitvoeren van proeven, mits op goede wijze voorbereid, de beste wijze is om de werkelijkheid der natuur te leren kennen, spreekt voor zichzelf. Voor het onderwijs in de natuurwetenschappen is daarom een krachtige bevordering van de invoering en veelvuldige toepassing van practica volstrekt noodzakelijk.

Ook bij het onderwijs in de *biologie* is in vele gevallen een versterking van het directe contact met de natuur noodzakelijk. De voortreffelijk geïllustreerde boeken leiden er misschien weleens toe het zelf waarnemen als minder noodzakelijk te doen achten. Dit valt te betreuren, omdat tenslotte alleen de sterke eigen indrukken beklijven en een bezit voor het leven worden. Ook hier moet men niet aan de kinderen leren hoe uit een boek iets kan worden gememoriseerd, maar hoe uit eigen waarnemingen conclusies kunnen worden getrokken en algemene inzichten kunnen worden verkregen en ook, hoe men van een waarneming tot een beschrijving daarvan komt. Bij het observeren moeten de kinderen toch zelf bv. de verwantschap van planten en dieren ontdekken en dus een deel van het stelsel daarvan.

Echter mag niet onvermeld blijven, dat een aantal docenten in de natuurwetenschappen voortreffelijke lessen geven, het instrumentarium ten volle benutten en door veelvuldig gebruik van materiaal bij de les het direct contact van de leerlingen met de werkelijkheid tot stand weten te brengen.

Het onderwijs in de *klassieke* talen ontwikkelt zich langs lijnen van geleidelijkheid. Het onderwijs in de beginselen van het Latijn blijkt meer en meer bemoeilijkt te worden door het gebrek aan traditioneel-grammaticale begrippen, dat de leerlingen van de lagere school meebrengen. De vraag rijst of deze moeilijkheid niet meer dan tot dusver zal moeten worden opgevangen door een aanpassing van de methodiek op het gymnasium aan dit feitelijke gegeven en of met name de leerboeken voor Latijn niet veel meer aandacht moeten besteden aan een geleidelijk en methodisch wekken van begrip voor de naamvalsfuncties. Overlading van het onderwijs met grammaticale ballast komt veel minder voor dan vroeger. Het blijkt echter niet altijd gemakkelijk in dit opzicht het juiste midden te houden en niet te vervallen in een ander uiterste, waarbij met de eis van nauwkeurige interpretatie geschipperd wordt. Evenmin kan gezegd worden, dat in alle gevallen de tijdwinst, die het overboord werpen van grammaticale ballast oplevert, volledig ten nutte gemaakt wordt door het lezen van meer lectuur en, wat het voornaamste is, een zo volkomen mogelijk doordringen in de inhoud van het gelezene. Wat in dit opzicht te bereiken is, tonen de voortreffelijke lessen van vele leraren, waarbij het een genot is tegenwoordig te zijn en die een voortdurende geestelijke verrijking voor de leerlingen betekenen. Het onderwijs in de *lichamelijke oefening* wint nog steeds aan betekenis. Dit is mede te danken aan de degelijke opleiding die de candidaten voor de akte lichamelijke oefening m.o. ontvangen. Te betreuren valt, dat het gebrek aan goed uitgeruste gymnastiekzalen zó groot is dat dit onderwijs de eerstvolgende tien jaren niet volledig tot zijn recht zal kunnen komen. Al moet erkend worden dat een beperkt bouwvolume grote moeilijkheden met zich brengt, toch moet de vraag worden gesteld of de te dezen gevolgde gedragslijn, waarbij de bouw van gymnastieklokalen practisch achterwege blijft, niet tot grote schade moet strekken van de lichamelijke en geestelijke vorming van onze toekomstige staatsburgers. Men had mogen verwachten dat de ervaringen tijdens en na de jongste wereldoorlog opgedaan, en de kennisneming van hetgeen op het gebied van de lichamelijke oefening in het buitenland wordt gepresteerd, tot een andere instelling ten opzichte van dit leervak zou hebben geleid.

Het *tekenonderwijs* heeft een even snelle ontwikkeling doorgemaakt als het gymnastiekonderwijs. Het besef is doorgedrongen dat het onderwijs in tekenen in sterke mate kan worden dienstbaar gemaakt aan de artistieke vorming der leerlingen. Door vele leraren worden juist in deze richting experimenten ondernomen.

EXAMENS

Nog steeds vormen de *toelatingsexamens* voor alle typen van scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs het niet geheel bevredigend middel tot onderzoek naar de geschiktheid der gegadigden voor het volgen van dit soort onderwijs. Door middel van een psychotechnisch onderzoek is op enkele

scholen getracht hierin verbetering te brengen. De praktijk heeft echter aangetoond, dat een dergelijk onderzoek als enig criterium tot een niet verantwoorde selectie leidt. Een zodanig psychotechnisch onderzoek heeft alleen waarde, wanneer de resultaten daarvan in aanmerking worden genomen náást de gegevens welke omtrent de jeugdige kandidaten op andere wijze kunnen worden verkregen. Uiteraard biedt het oordeel van het hoofd der lagere school, wanneer dit met deskundigheid en zonder bijbedoelingen wordt gegeven, een zeer belangrijk criterium. Een toelatingsonderzoek door de school voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs kan hiernaast dan nog de gewenste aanvullende gegevens verschaffen, mits dit onderzoek op een zodanige wijze plaats vindt dat de misleidende resultaten van examendressuur zoveel mogelijk worden geëlimineerd. Op verschillende scholen strekt zich dit onderzoek uit over een aantal weken in de vorm van een zgn. proefklasse. De uiteindelijke resultaten kunnen, ook al is de eerste ervaring gunstig, bij een dergelijk experiment eerst na een aantal jaren blijken.

De *eindexamens* waren in het afgelopen jaar nog niet op het vereiste peil. Het is te hopen dat dit noodzakelijk niveau thans spoedig kan worden bereikt. Men kan te dezen niet blijven berusten in de gevolgen van de oorlog: onder die situatie moet een streep komen te staan in het belang van de abiturienten zelf. Te velen zijn op hoogst onaangename wijze tot het inzicht gekomen dat de genoten schoolopleiding niet geweest is wat zij had moeten zijn.

Bij de eindexamens der hogere burgerschool wordt het mondeling gedeelte door sommige scholen te veel beschouwd als een mogelijkheid om werkelijk slechte prestaties bij het schriftelijk gedeelte te compenseren, in stede van het te zien als een onderzoek dat dient om de resultaten van het schriftelijk gedeelte aan te vullen en volledig te maken. Op deze wijze verliezen ook de centrale examenopgaven veel van hun betekenis. Met volledig behoud van het karakter van een schooleindexamen dienen deze opgaven immers om enigmate als maatstaf te dienen voor het peil dat ten aanzien van verschillende vakken door de leerlingen bij het beëindigen van de schooljaren moet zijn bereikt.

Ten aanzien van de moderne talen valt op te merken, dat de copia verborum, waarover de kandidaten in veel gevallen blijken te beschikken, als onvoldoende moet worden aangemerkt, ondanks het feit dat deze kandidaten gedurende het laatste schooljaar veelal nog aan een examentraining ook op dit punt onderworpen zijn geweest. Duidelijk blijkt, dat repetitieboekjes voor moeilijke woorden en uitdrukkingen of dictaten over deze materie niet in staat zijn om het zelf lezen van boeken in de vreemde talen te vervangen. Dat veel jongeren weinig behoefte gevoelen aan kennismaking van de voortbrengsels der buitenlandse letterkunde valt zeer te betreuren. Een belangrijke taak blijkt hier dus voor de leraren der onderscheidene scholen te zijn weggelegd.

Het eindexamen in de geschiedenis geeft in veel gevallen nog resultaten van examendressuur te zien. Aangezien deze dressuur het gemakkelijkst plaats vindt bij de politieke geschiedenis, blijft wellicht mede tengevolge hiervan het accent hoofdzakelijk liggen op dit gedeelte der geschiedenis, terwijl naar de kennis der fundamentele zaken op het gebied van culturele, economische en sociale geschiedenis dikwijls tevergeefs wordt gepeild.

AFZONDERLIJKE SCHOOLTYPEN

Gymnasium

Het gymnasium blijft zich als school voor prae-universitaire geestesvorming handhaven. Op grond van doelstelling en historische ontwikkeling toont het gymnasium van alle schooltypen voor voorbereidend hoger of middelbaar onderwijs de grootste stabiliteit. Ook het jaar 1949 bracht geen ingrijpende veranderingen. Bij Koninklijk besluit van 28 Januari 1949 werd het reglement voor de eindexamens der gymnasia gewijzigd. Voorzover deze wijziging betrekking had op de verlenging van de tijden voor het schriftelijk gedeelte van het examen werd zij reeds dit jaar in praktijk gebracht en algemeen als een verbetering ondervonden. Van de andere wijzigingen (uitbreiding van het examen in het Nederlands met een schriftelijk onderdeel en toestaan van het gebruik van woordenboeken bij het schriftelijk examen Grieks en Latijn), die eerst in 1950 zullen ingaan, riep vooral de tweede zeer scherpe reacties op, o.a. van de zijde van zeer vele gecommiteerden. Binnen de scholen viel naast uitgesproken afkeuring ook een houding van voorzichtig afwachten te constateren.

De na-oorlogse situatie had tot gevolg dat op vele scholen de leerlingen der bèta-afdeling verstoken bleven van de lectuur van Plato en Virgilius. Het is te hopen, dat spoedig weer de gelegenheid kan worden gevonden om deze gymnasiasten bij het verlaten der school meer mee te geven dan uitsluitend een herinnering aan Homerus en Livius, hoe waardevol deze op zichzelf ook mag zijn. De invoering van de drie lesuren voor natuurwetenschappen in klasse V der alpha-afdeling bracht, voorzover valt na te gaan op grond van de resultaten van slechts één cursus, voor de leerlingen van deze afdeling een waardevol tegenwicht tegen een opleiding die te veel aan de oude Latijnse school zou gaan doen denken. Van verschillende zijden is wel de opmerking gemaakt dat te dezen beter met twee uren had kunnen worden volstaan. Het derde uur zag men dan gaarne nog aan het Grieks gewijd.

Lyceum

Het lyceum is, bij het ontbreken van een wettelijke status, nog steeds zwevend, met de voordelen, doch ook met de nadelen van dien.

Een stijgende voorkeur is bij dit schooltype merkbaar voor een onderbouw van slechts één jaar. Wil in dit schooltype enige stabiliteit komen, dan zal het lyceum zelf moeten uitspreken in welke richting het wenst te gaan. Beschouwt het lyceum zich louter en alleen als een combinatie van gymnasium en hogere burgerschool, met een uitgestelde keuze tussen deze twee richtingen, dan zal de onderbouw waarschijnlijk steeds meer tot slechts één jaar beperkt worden. Beschouwt daarentegen het lyceum zich als iets anders dan een combinatie van gymnasium en hogere burgerschool, dan komen verschillende zaken anders te liggen. De vraag omtrent de één- of tweejarige onderbouw wordt dan ook vanuit een andere gezichtshoek benaderd.

Verskillende lycea ondergingen dit jaar een uitbreiding door de toevoeging van een afdeling middelbare school voor meisjes. De afsplitsing van deze afdeling vond steeds plaats aan het einde van de eerste klasse om de leerlingen van deze

afdeling te vrijwaren voor het voor haar minder geschikte onderwijs in de wis- en natuurkunde van de tweede klasse der hogere burgerschool en ook om in het algemeen het onderwijs in de tweede klasse reeds meer in overeenstemming te kunnen brengen met aard en aanleg van het meisje op die leeftijd.

Hogere burgerschool

Voor de hogere burgerschool is nog steeds de zo begeerde zesjarige cursus niet ingevoerd. Dat valt te betreuren, want slechts hierdoor zal zij in staat worden gesteld aan haar leerlingen een werkelijk algemeen vormend onderwijs te geven. De toevoeging van een tweede lid aan artikel 45bis der Middelbaar-onderwijswet was dit jaar weer een stap in de goede richting. Opvallend is de neiging van vele ouders om hun kinderen zo mogelijk naar de afdeling hogere burgerschool van een lyceum te zenden in plaats van naar een hogere burgerschool. De vraag rijst of deze neiging verklaard moet worden uit de gedachte dat het lyceum, ook in zijn afdeling hogere burgerschool, ten aanzien van de algemene vorming der leerlingen iets meer zou kunnen geven dan de zelfstandige hogere burgerschool met vijfjarige cursus, zulks dan wellicht door de invloed die de gymnasiale afdeling van het lyceum op de school als geheel zou hebben, dus ook op de leerlingen der afdeling hogere burgerschool. Geheel afgezien van de vraag of er voor de hier gesignaleerde neiging enige reële grond bestaat, is het zonder meer duidelijk dat een zesde leerjaar, wanneer de leerstof nagenoeg van gelijke omvang zou blijven, aan de hogere burgerschool tot dusver ongekende mogelijkheden zou bieden, mede ten aanzien van de algemene vorming der leerlingen. Wel komt dan het bezwaar meer naar voren dat de hogere burgerschool voor sommige leerlingen als opleiding voor de maatschappij te zwaar, te langdurig en dus minder geschikt wordt.

Middelbare school voor meisjes

De middelbare school voor meisjes trekt steeds meer de belangstelling van ouders die weloverwogen een keuze willen doen uit de verschillende schooltypen. Bij het meer algemeen worden van dit soort middelbaar onderwijs, dat speciaal is ingesteld op aard en aanleg van het meisje, en bij de plotselinge uitbreiding van het aantal scholen die hiermede gepaard gaat, zal tegen denaturering van dit onderwijs moeten worden gewaakt. Vooral de leiding van gemengde scholen zal zich moeten realiseren, dat de leraren bij het beurtelings lesgeven in de afdeling gymnasium en hogere burgerschool enerzijds en de afdeling middelbare school voor meisjes anderzijds zich in hun didactische methode voortdurend dienen aan te passen aan de leerlingen, die zij van uur tot uur voor zich krijgen. Een goed leraar zal zulks ook onder andere omstandigheden steeds doen, doch in de hier bedoelde situatie springt de noodzaak hiervan wel bijzonder in het oog.

Handelschool

De handelsdagschool handhaaft zich op haar beperkt terrein temidden der andere scholen. In enkele plaatsen blijft de belangstelling voor het op deze school gegeven handelsonderwijs bestaan, vooral tengevolge van het contact tussen handel en industrie enerzijds en de handelsdagschool anderzijds. Of over enige

tijd bij een mogelijke overvoering van de arbeidsmarkt de vraag naar deze opleiding zal blijven bestaan, dient echter te worden afgewacht. In enkele gemeenten zijn kleine handelsdagscholen gevestigd. De vraag rijst of de betekenis van deze scholen zo groot is te achten dat de verhoudingsgewijze hoge uitgaven verantwoord zijn.

De handelsavondschoon stond in het jaar 1949, na het tot stand komen van het Koninklijk besluit van 29 September 1949 (*Stsbl.* no J 450), aan het begin van een nieuwe periode. De aanpassing aan de bepalingen van dit besluit zal vanzelfsprekend geleidelijk dienen te geschieden, opdat alle scholen de tijd krijgen zich overeenkomstig de nieuwe bepalingen, voorzover nodig, te reorganiseren. De grote winst van het besluit ligt in het feit dat de maatschappij in de toekomst slechts met twee voor het gehele land uniforme einddiploma's der handelsavondschoon behoeft rekening te houden, één voor de schoo met een drierjarige en één voor de schoo met een vijfjarige cursus. Deze regeling zal de maatschappelijke waarde van het einddiploma der handelsavondschoon slechts ten goede komen. De discussie over de verschillende bepalingen van dit besluit zal voorlopig nog wel even aanhouden. Het stemt tot vreugde dat ook de scholen zelf over het algemeen de thans verkregen uniformiteit als een winst menen te moeten beschouwen.

De draagwijdte van het vijfde lid van artikel 18 *quinquies* der Middelbaar-onderwijs-wet is in het afgelopen jaar een veelbesproken en veelomstreden punt geweest. Het is te hopen dat de scholen, dus leraren en leerlingen, de betekenis van een brede opleiding naast die van een gespecialiseerde opleiding niet zullen onderschatten. Het laatste woord omtrent deze aangelegenheid is echter nog niet gezegd!

Experimenteerschoon

De *experimenteerschoon* is weliswaar geen afzonderlijk schootype, doch kan gemakshalve in dit verband het best een aparte plaats krijgen. Als experimenteerscholen plegen te worden aangemerkt de scholen die gebruik maken van het in de Wet van 2 April 1948 (*Stsbl.* no I 127) bepaalde omtrent de mogelijkheid tot afwijking van het normale leerplan. De resultaten van de op deze scholen toegepaste onderwijsmethode zijn bevreemdend te noemen. Een dergelijke methode is ten aanzien van haar succes uiteraard in hoge mate afhankelijk van de didactische bekwaamheden van de leraren die haar toepassen. Alleen reeds uit dien hoofde dient er op te worden gewezen, dat de experimenteerschoon nimmer een massaproduct kan worden. Een te beperkt aantal leraren bezit immers de geestelijke structuur die voor het geven van onderwijs volgens een dergelijke methode vereist is. Op bepaalde punten kunnen echter de resultaten, op experimenteerscholen behaald, een bevruchtende invloed op het gewone onderwijs hebben. Hierin ligt vooral een van de bestaansredenen van deze scholen.

Naast het werk dat op de speciale experimenteerscholen wordt verricht, vinden op allerlei scholen nog experimenten van meer beperkte omvang plaats, waarbij de verantwoordelijke leiding weet te blijven binnen het kader der geldende wettelijke bepalingen. Reeds in de aanhef van dit verslag werd melding gemaakt van het gedeeltelijk daltoniseren van het onderwijs in vele scholen. Ook het

beperken van het klassikale onderwijs tot de ochtendschooltijd, waarbij de duur der lessen tot 45 minuten is gereduceerd, vindt op verschillende scholen toepassing. De resterende vijf minuten van alle lessen worden dan bijeengevoegd en gedurende de namiddag benut voor meer individuele arbeid, al of niet naar de eigen keuze van de leerlingen.

De toepassing van deze en andere experimenten van meer beperkte omvang heeft nog te kort geduurd om hieromtrent een definitief oordeel te kunnen uitspreken; eerst over enkele jaren zal men de verkregen resultaten op een betrouwbare wijze kunnen nagaan. De eerste indruk is echter veelbelovend en reeds het feit op zichzelf dat er veel geëxperimenteerd wordt, dient als een verheugend na-oorlogs verschijnsel te worden aangemerkt.

SAMENVATTING

Besumerend kan worden gezegd dat, afgezien van de verhoging van het wettelijk subsidie voor het bijzonder onderwijs (voor de handelsdagschool van 50 tot 80 %, voor het overige dagonderwijs van 80 tot 95 % der uitgaven) en de thans door de wet geboden mogelijkheid om, met toestemming van de Minister, een bijzondere hogere burgerschool met zesjarige cursus in stand te houden, dit jaar niet werd gekenmerkt door ingrijpende wijzigingen van de terzake geldende wettelijke bepalingen. Slechts bij de handelsavondschoon werd het meer uniforme eindexamenreglement en -programma ingevoerd, dat wellicht verstrekkende consequenties met zich zal brengen. Ook al ondergingen de bepalingen waarbij het onderwijs wordt geregeld, geen verdere wijzigingen, het onderwijs zelf is in een duidelijke ontwikkeling. Het heeft na de oorlog een meer dynamisch karakter gekregen dan voordien het geval was.

Al schijnt het concentratievermogen van vele leerlingen nog onvoldoende, toch valt over de gehele linie een stijging van het onderwijspeil te constateren. Stellig is dit voor een zeer groot deel te danken aan de toewijding van de docenten, die zich door deze ongunstige tijd niet hebben laten ontmoedigen, en die, bezield met het voor een paedagoog onmisbaar „heiligh vuur”, zich inspinnen om hun leerlingen datgene bij te brengen wat voor de vorming van hun verstand en karakter nodig is.

D. LAND- EN TUINBOUWONDERWIJS

I. LANDBOUWONDERWIJS

ALGEMEEN

Ook gedurende het verslagjaar was de belangstelling voor het landbouwonderwijs wederom verheugend groot, zij het dat bij sommige vormen daarvan de abnormaal grote toeloop van leerlingen welke zich in de eerste jaren na de oorlog voordeed, enigszins afnam. Dit had tot gevolg dat het niet meer zo dikwijls nodig was aspirant-leerlingen wegens plaatsgebrek af te wijzen. Over het algemeen kan evenwel worden vastgesteld dat het landbouwonderwijs zich een vaste plaats bij de landbouwende bevolking heeft veroverd, omdat deze nu wel tot het inzicht gekomen is dat een behoorlijke theoretische ondergrond voor het goed uitoefenen van het landbouwbedrijf van het grootste belang is. Met de aanpassing van het onderwijs aan de eisen van deze tijd (mechanisatie, motorisering, emigratie, moderne bedrijfsleer, kunstmatige inseminatie, e. d.) werd voortgegaan.

MIDDELBAAR LANDBOUWONDERWIJS

Rijks middelbare landbouwschool te Groningen

Bij de aanvang van het schooljaar 1948/49 telde deze school 145 leerlingen, waarvan 43 in de eerste, 38 in de tweede en 64 in de derde klasse. De eerste en de tweede klasse waren in 2, de derde klasse was in 3 parallelafdelingen gesplitst. Van de eerste naar de tweede klasse werden 35 leerlingen bevorderd en van de tweede naar de derde klasse 36 leerlingen. Van de 63 leerlingen die aan het eindexamen deelnamen, behaalden 55 het eindexamen. Hiervan zouden 21 zich verder bekwalen in de praktijk van de landbouw, 26 hebben verschillende betrekkingen aanvaard, 4 gingen emigreren en 4 studeren verder. Het lerarencorps onderging enkele wijzigingen, welke evenwel het onderwijs niet stagneerden. Gedurende dit schooljaar werd de directeur der school benoemd tot buitengewoon hoogleraar in de agronomie aan de Rijksuniversiteit te Groningen.

Rijks middelbare landbouwschool te Dordrecht

De eerste klasse begon met 18, de tweede met 16 en de derde met 24 leerlingen. Bevorderd werden van de eerste naar de tweede klasse 12 leerlingen, van de tweede naar de derde klasse 14. Voor het eindexamen slaagden 23 van de 24 candidaten. 9 oud-leerlingen gingen verder studeren, 6 gingen in het landbouwbedrijf, 1 vertrok naar het buitenland, 1 kreeg een betrekking bij de Rijkslandbouwvoorlichtingsdienst, terwijl 6 hunner een betrekking op landbouwgebied zochten. Van de afgestudeerden moesten er 6 eerst hun militaire plichten vervullen. Van 1 t/m 18 September werd een voorbereidende cursus in wis-, natuur- en scheikunde gegeven voor de leerlingen der eerste klasse (17 deelnemers); van

15 tot 21 September vond een voorbereidende cursus plaats in kennis van de grond, plantenteelt en veeteelt voor de leerlingen der tweede klasse (16 deelnemers), terwijl voor de leerlingen der derde klasse een cursus in motorkennis werd georganiseerd, waaraan door alle leerlingen werd deelgenomen. De leermiddelencollectie werd enigszins uitgebreid. Gebouw en meubilair verkeerden in goede staat. In de personeelsbezetting deden zich enige mutaties voor, welke evenwel het onderwijs niet ongunstig beïnvloedden.

Rooms-Katholieke middelbare landbouwschool te Roermond

Van de 21 kandidaten die zich voor deze school hadden aangemeld, werden er 19 toegelaten. De aantallen leerlingen in de eerste en de tweede klasse bedroegen bij het begin van de cursus resp. 22 en 20. Van de eerste naar de tweede klasse werden 19 leerlingen bevorderd, van de tweede naar de derde klasse 20. Een eindexamen werd dit jaar nog niet afgenomen, daar de school eerst bij het begin van het cursusjaar 1947/48 werd opgericht. Gedurende het verslagjaar was aan de school voor het eerst een voorbereidende cursus in wis-, natuur- en scheikunde verbonden, welke drie weken duurde. Hieraan werd door 15 leerlingen verplicht deelgenomen. Op 9 September 1948 werd het definitieve schoolgebouw betrokken, hetgeen een aanmerkelijke verbetering betekende. Toch laat het zich reeds thans aanzien dat ook dit gebouw op den duur niet groot genoeg zal zijn. Met het gemeentebestuur van Roermond wordt te dezer zake overleg gepleegd. Ten behoeve van het onderwijs werd een schooltuin aangelegd. Met de aanschaffing van meubilair en leermiddelen werd goede voortgang gemaakt.

Rijks middelbare school voor tropische landbouw te Deventer

Deze school telde bij de aanvang van het schooljaar 1948/49 98 leerlingen in de eerste, 138 in de tweede en 130 in de derde klasse. De eerste klasse telde 5, de tweede klasse 8 en de derde klasse 7 parallelafdelingen. 90 leerlingen werden bevorderd van de eerste naar de tweede klasse, 112 leerlingen van de tweede naar de derde klasse. Van de 123 deelnemers aan het eindexamen slaagden er 120. Vele afgestudeerden werden door verschillende cultuurmaatschappijen naar Indonesië uitgezonden. Tengevolge van de onveilige toestand op vele ondernemingen aldaar trachtten enkele zich een positie in andere landen te verwerven, echter met weinig resultaat. Dat men in Nederland en in Indonesië grote waarde hecht aan de opleiding aan deze school blijkt wel uit het grote aantal leerlingen dat de school ook dit jaar weer telde. In de personeelsbezetting deden zich wederom enige mutaties voor, welke evenwel geen aanleiding gaven tot noemenswaardige stagnatie in het onderwijs. De aan de school verbonden vervolgcursussen telden bij de aanvang van het schooljaar de in het volgende staatje vermelde aantallen leerlingen; tevens is vermeld aan hoeveel leerlingen het eindexamen kon worden uitgereikt.

LANDBOUWONDERWIJS

Vervolgcurcus in:	Aantal leerlingen	Aantal uitgereikte diploma's
Meerjarige cultures	30	23
Tabak	7	5
Meerjarige cultures en tabak (gecombineerd)	11	10
Sulker	20	18
Totaal	68	56

Aan de gebouwen en kassen alsmede in de schooltuin werden enige noodzakelijke voorzieningen getroffen; met de vervanging van het oude meubilair werd voortgang gemaakt.

Rijks middelbare zuivelschool te Bolsward

Het onderwijs aan deze school begon met 8 leerlingen in de eerste klasse, 23 in de tweede en 19 in de derde klasse. Hoewel zich voor toelating tot de eerste klasse 24 kandidaten hadden aangemeld, kon daarvan, gezien de slechte resultaten van het toelatingsexamen, slechts een 8-tal worden toegelaten. Bevorderd werden: van de eerste naar de tweede klasse 7, van de tweede naar de derde klasse 18 leerlingen, terwijl aan 18 leerlingen het einddiploma kon worden uitgereikt. De oud-leerlingen vonden alle een werkkring in de Nederlandse zuivelindustrie.

Omtrent het personeel, de leermiddelen, de gebouwen en het meubilair valt niets bijzonders te vermelden.

Rooms-Katholieke middelbare zuivelschool te 's-Hertogenbosch

Deze door het Rijk gesubsidieerde school, die hetzelfde karakter draagt als de school te Bolsward, werd gesticht met het oog op de in het zuiden van ons land bestaande belangstelling voor middelbaar zuivelonderwijs.

In verband met moeilijkheden t. a. v. het vinden van een geschikt gebouw kon eerst op 22 October 1948 met de lessen een aanvang worden gemaakt.

Voor de eerste klasse hadden zich 13 kandidaten aangemeld, waarvan er 10 konden worden toegelaten. Hoewel het peil van de kennis der leerlingen beneden de verwachtingen bleef en ruim anderhalve maand te laat met het onderwijs werd begonnen, gelukte het toch, dank zij de goede wil van de leerlingen, de toewijding van het personeel en het geringe aantal leerlingen dat de lessen volgde, de gehele leerstof in dit schooljaar te verwerken. Er werden 8 leerlingen naar de tweede klasse bevorderd.

Het door de gemeente ten behoeve van deze school vrijgemaakte schoolgebouw liet aanvankelijk veel te wensen over. Omstreeks Pasen 1949 werd met de verbetering en de restauratie begonnen, welke in September d. o. v. werden beëindigd. Naar het zich laat aanzien zal het gebouw evenwel op den duur te klein blijken te zijn.

Met de aanschaffing van meubilair en leermiddelen werd een aanvang gemaakt.

Rijks- en bijzondere landbouwwinterscholen

Algemeen. De belangstelling voor deze categorie scholen, hoewel niet meer zó overweldigend als in de jaren onmiddellijk volgende op de oorlog, was ook dit jaar wederom verheugend. Eén nieuwe school werd geopend en wel de Rijkslandbouwwinterschool te Zwollerkerspel. Er zijn thans in totaal 35 van zulke scholen nl.:

Rijkslandbouwwinterscholen te: Groningen, Veendam, Leeuwarden, Sneek, Drachten, Assen, Emmen, Meppel, Zwollerkerspel, Hengelo (O.), Zutphen, Winterswijk, Andelst, Utrecht, Schagen, Alkmaar, Gouda, Dordrecht, Goes en Schoondijke;

bijzondere landbouwwinterscholen te: Hoogeveen, Hardenberg, Hoofddorp, Gorinchem, Raalte, Hoorn, Voorhout, Hulst, Roosendaal (Nbr.), Boxtel, Cuyk, Roermond, Valkenburg, Didam en Breda.

De school te Didam is een land- en tuinbouwwinterschool, die te Breda een land- en tuinbouwschool. In dit deel van het verslag worden alleen de cijfers betreffende het landbouwgedeelte dezer scholen vermeld; die over het tuinbouwgedeelte zijn opgenomen in het verslag over het tuinbouwonderwijs gedurende dit schooljaar.

Docentencorps. Zoals gewoonlijk deden zich ook gedurende dit schooljaar enige mutaties onder het personeel voor. Tengevolge van het overlijden van of het vervullen van militaire plichten door leraren werd aan enige scholen het onderwijs aanvankelijk enigszins gestagneerd. Het gelukte evenwel, zij het in sommige gevallen met moeite, het onderwijs volgens het vastgestelde programma te doen geven.

Leerlingen. Het ontwikkelingspeil der leerlingen was over het algemeen goed. Gedrag en ijver lieten niet te wensen over, een enkele uitzondering daargelaten. Het volgende staatje geeft een overzicht van de aantallen aanmeldingen, leerlingen en uitgereikte diploma's.

Provinciën	Aantal scholen	Aantal aanmeldingen	Aantal leerlingen			Aantal uitgereikte diploma's
			1e klasse	2e klasse	Totaal	
Groningen	2	126	105	112	217	104
Friesland	3	173	149	114	263	108
Drenthe	4	196	156	168	324	160
Overijssel	4	203	167	151	318	147
Gelderland	4	246	193	173 ¹⁾	366	171
Utrecht	1	60	43	42	85	40
Noordholland	4	177	150	146	296	141
Zuidholland	4	136	106	91	197	90
Zeeland	3	88	79	103	182	97
Noordbrabant	4	253	184	177	361	173
Limburg	2	82	73	76	149	75
Nederland	35	1740	1405	1353 ¹⁾	2758	1306

¹⁾ Waaronder 1 vrouwelijke leerling.

Onderwijs. Mede dank zij de zachte winter kon het onderwijs gedurende dit schooljaar ongehinderd voortgang hebben.

Aan enige scholen werden voor oud-leerlingen vervolgcursussen gegeven over verschillende onderwerpen, de landbouw betreffende. Deze cursussen mochten zich in een grote belangstelling verheugen.

Bestemming oud-leerlingen. Het grootste deel der gediplomeerden ging, zoals gewoonlijk, terug in het ouderlijk bedrijf, terwijl sommige trachten zelf een bedrijf te bemachtigen. Gezien de moeilijkheden die aan dit laatste heden ten dage zijn verbonden, aanvaardden vele een betrekking bij de Rijkslandbouwvoorlichtingsdienst, het Staatsbosbeheer, de Nederlandsche Heidemaatschappij, de N.A.K. (Nederlandse Algemene Keuringsdienst) of in de Noordoostpolder, terwijl de belangstelling voor emigratie, vooral naar Canada en Frankrijk, aanmerkelijk bleek te zijn toegenomen. Enkele studeerden verder aan een middelbare landbouwschool, een middelbare zuivelschool of aan de cursus der Nederlandsche Heidemaatschappij ter opleiding van bosbazen, boswachters, opzichters, enz. Vele afgestudeerden moesten evenwel, alvorens hun uiteindelijke bestemming te kunnen volgen, hun militaire plichten vervullen.

Leermiddelen. Hoewel in sommige gevallen de toestand der leermiddelen nog te wensen overliet, doordat bijv. de benodigde demonstratiemodellen nog niet verkrijgbaar waren of leerboeken nog moesten worden herdrukt, werd met aanvulling en vervanging der leermiddelen ook gedurende dit verslagjaar bevredigende voortgang gemaakt.

Geboeven en meubilair. Met de verbetering der gebouwen werd, zij het met het oog op het beschikbare bouwvolume op beperkte schaal, voortgegaan. De plannen voor de bouw van een nieuwe school te Assen namen vastere vorm aan. Aan de school te Zutphen werden enkele van de noodzakelijkste voorzieningen getroffen. Met de bouw van de nieuwe school te Schoondijke zou, naar het zich liet aanzien, binnen afzienbare tijd een aanvang kunnen worden gemaakt. Het gebouw voor de school te Hoogeveen kwam gereed. In Hoofddorp werd met het herstel van de oorlogsschade voortgang gemaakt. Met de bouw van een nieuwe school te Gorinchem werd begonnen. De school te Hoorn was gehuisvest in enige lokalen van een grote gemeentelijke barak. De definitieve behuizing van de school te Cuyk zou waarschijnlijk bij het begin van de cursus 1949/50 in gebruik genomen kunnen worden.

Niettegenstaande deze vooruitgang waren nog vele voorzieningen en verbeteringen nodig, o. m. aan de scholen te Emmen, Meppel, Zutphen, Alkmaar, Valkenburg en Breda. Er werd bij voortdurend naar gestreefd verbetering in de bestaande toestand te brengen.

Met de vervanging van versleten meubilair, vooral banken, kon geleidelijk voortgang worden gemaakt.

Cursus der Nederlandsche Heidemaatschappij

Deze cursus is 2-jarig en bestaat uit een afdeling A tot opleiding van werk- en bosbazen, boswachters enz. en een afdeling B tot opleiding van opzichters enz. Voor het in 1948 afgenomen toelatingsexamen meldden zich voor de afdeling A

75 kandidaten aan, van wie 25 werden toegelaten; voor de afdeling B waren deze aantallen resp. 25 en 17. In afdeling A werden enige plaatsen gereserveerd voor uit Indonesië gerepatrieerde militairen. Het onderwijs begon op 1 October 1948 met resp. 31 leerlingen in afdeling A en 17 leerlingen in afdeling B. Gedurende het verslagjaar werd een 3-tal bijeenkomsten gehouden, waar een der leerlingen een onderwerp inleedde, gevolgd door debat. De onderwerpen waren: „Emigratie”, „Het Naardermeer” en „Landschapsverzorging”. Voorts werd een aantal cursorische voordrachten gehouden over „Prachistorie in verband met ontginningswerkzaamheden” en over „Jacht” en werd een cursus in eerste hulp bij ongelukken gegeven. Een eindexamen werd in 1949 niet afgenomen.

LAGER LANDBOUWONDERWIJS

Lagere landbouwscholen

Met de stichting van lagere landbouwscholen werd ook in het jaar 1948/49 gerede voortgang gemaakt.

Ter tegemoetkoming in de kosten van eerste inrichting en exploitatie van een 32-tal nieuw op te richten scholen werd een subsidie van Rijkswegen in uitzicht gesteld. Deze scholen kwamen tot stand in de volgende plaatsen: Surhuisterveen, Nieuwer-Amstel, Oudelande, Rolde, Roordahuizum, Stompvoren, Veendam, Bodegraven, Egmond-binnen, Gendt, St.-Nicolaasga, Aardenburg, Boerhaar, Laren (U.), Gemert, Hulten, Kloosterzande, Nederweert, Ossendrecht, Veghel, Beilen, Eibergen, Heino, Maasland, Vorden, Workum, Baarn, Moerkapelle, 's-Heer Arendskerke, Kockange, Nieuw-Vennep en Wapenveld.

Aan de scholen te Bodegraven, Egmond-binnen, Gendt, St.-Nicolaasga, Gemert, Veghel, Eibergen, Maasland en Moerkapelle werd reeds gedurende het verslagjaar met het onderwijs een aanvang gemaakt; de voorbereidende werkzaamheden voor de overige scholen maakten het noodzakelijk de opening ervan naar een latere datum te verschuiven.

Verheugend was het verschijnsel dat, ondanks de uitbreiding van het aantal scholen, het gemiddelde aantal leerlingen per school nog steeg van 91,6 tot 93,8. Vanzelfsprekend ging dit gepaard met een algemene stijging van het leerlingen-aantal, en wel van 12 029 tot 13 828. De belangstelling voor deze vorm van onderwijs kon dus zeker goed worden genoemd.

In enkele gevallen werd toestemming gegeven om een reeds gevestigde school te verplaatsen. Zo werd de school te Merkelbeek verplaatst naar Schinnen, die te Oldenzaal naar Denekamp en die te Ossendrecht naar Woensdrecht (Hoogerheide). De bestaansmogelijkheden voor deze scholen werden door deze verplaatsing beter verzekerd geacht.

De huisvesting liet in vele gevallen nog te wensen over. Nieuwbouw van scholen werd in nauwe samenwerking met het Ministerie van Wederopbouw en Volkshuisvesting bevorderd.

Ten aanzien van de aanschaffing van leer- en hulpmiddelen voor het onderwijs bleek de materiaalschaarste vrijwel opgeheven.

Het ontwikkelingspeil der leerlingen, hoewel beter dan gedurende het voorafgaande schooljaar, heeft de vooroorlogse hoogte nog niet weder bereikt.

L A N D B O U W O N D E R W I J S

Het volgende staatje geeft een overzicht van de aantallen leerlingen dezer scholen bij de aanvang van het schooljaar 1948/49, zomede van het aantal in 1949 uitgereikte diploma's.

Provinciën	Aantal scholen	Aantal leerlingen					Aantal uitgereikte diploma's
		1e klasse	2e klasse	3e klasse	4e klasse	Totaal	
Groningen . . .	10	184	170	166	126	646	119
Friesland . . .	17	385	358	320	258	1 321	248
Drenthe	17	412	349	293	258	1 312	196
Overijssel . . .	13	315	332	296	249	1 192	204
Gelderland . . .	24	615	586	559	398	2 158	359
Utrecht	10	199	223	168	182	772	134
Noordholland . .	8	237	164	176	183	760	172
Zuidholland . .	15	340	288	218	202	1 048	146
Zeeland	8	135	123	117	92	467	91
Noordbrabant . .	27	740	727	611	556	2 634	428
Limburg	16	395	465	394	264	1 518	218
Nederland	165	3 957	3 785	3 318	2 768	13 828	2 315

Voor de plaatsen waar deze scholen zijn gevestigd, moge worden verwezen naar onderstaand overzicht.

Groningen: Appingedam, Marum, Musselkanaal, Oldekerk, Slochteren, Tange Alteveer, Vlagtwedde, Wagenborgen-Nieuwolda, Winschoten, Winsum.

Friesland: Bakkeveen, Balk, Bergum, Bolsward, Francker, Heerenveen, Kollum, Lemmer, Lippenhuizen, Marrum, Metslawier, Oldeberkoop, Oosterwolde, Sneek, Steggerda, St.-Nicolaasga, Wolvega.

Drenthe: Annen, Borger, Coevorden, Dalen, Dwingelo, Emmercompascuum, Gasselternijveen, Havelte, Hoogeveen, Klazienaveen, Oosterhesselen, Roden, Schoonoord, Smilde, Vries, Westerbork, Zuidwolde.

Overijssel: Bathmen, Dalfsen, Denekamp, Enschede, Haaksbergen, Kampen, Markelo, Ommen, Rouveen, Steenwijk, Tubbergen, Vollenhove, Wierden.

Utrecht: Abcoude, Amersfoort, Breukelen, Houten, Langbroek, Maartensdijk, Montfoort, Rhenen, Woudenberg, IJsselstein.

Gelderland: Apeldoorn, Barneveld, Beltrum, Borculo, Bredevoort, Bruchem, Ede, Eibergen, Epe, Etten (Gendringen), Geldermalsen, Gendt, Kerkdriel, Laren, Leeuwen, Lichtenvoorde, Nunspeet, Nijkerk, Nijmegen, Oldebroek, Twello, Varseveld, Wijchen, Zelhem.

Noordholland: Assendelft, Egmond-binnen, Hoorn, Julianadorp, Purmerend, Slootdorp, Spanbroek, Texel.

Zuidholland: Alphen a/d Rijn, Bodegraven, Brielle, Gorinchem, Gouda, Klaaswaal, Leiden, Lekkerkerk, Maasland, Moerkapelle, Ottoland, Schoonrewoerd, Sommelsdijk, Woerden, Zoetermeer.

Zeeland: Axel, 's-Heerenhoek, Kruijningen, Middelburg, Nieuwerkerk, Oostkapelle, Scherpenisse, Schoondijke.

Noordbrabant: Alphen, Andel, Beers, Berlicum, Boekel, Deurne, Eersel, Eindhoven, Fitten, Gemert, Maarheeze, Oirschot, Oss, Raamsdonk, Rucphen, Schayk, Schijndel, Someren, Sprang-Capelle, St.-Anthonis, Steenbergen, Udenhout, Veghel, Vlijmen, Westerhoven, Zevenbergen, Zwingelspaan.

Limburg: Baarlo, Broekhuizenvorst, Echt, Gronsveld, Gulpen, Helden, Heythuysen, Horst, Meerssen, Ottersum, Schinnen, Sittard, Venray, Voerendaal, Weert, Well.

Landbouwvakscholen

Hiertoe behoren de Vakschool voor kaasmakers te Hoorn en de vakscholen voor vlasbewerkers. Omtrent deze scholen kan het volgende worden medegedeeld.

1. Vakschool voor kaasmakers te Hoorn

In het winterhalfjaar 1948/'49 werd het eerste gedeelte van de cursus 1948/'50 gegeven. Voor het toelatingsexamen meldden zich 20 kandidaten aan. Gezien de grote behoefte aan kaasmakers werden alle kandidaten op één na — die zich had teruggetrokken — toegelaten, hoewel de prestaties van een 7-tal hunner slecht waren. In de loop van de cursus hebben 5 van deze groep van 7 leerlingen de school verlaten, daar zij het onderwijs niet konden volgen.

Het onderwijs omvatte in het cursusjaar de vakken rekenen, natuurkunde, scheikunde en melkkunde.

Bij het overgangsexamen voor de tweede klasse werden 2 leerlingen afgewezen.

2. Vakscholen voor vlasbewerkers

Huisvesting en uitrusting van de scholen te Koewacht en te Standdaarbuiten lieten ook in het verslagjaar nog te wensen over. Plannen voor verbouwing van de school te Koewacht verkeren in vergevorderde staat van voorbereiding. De school te Koewacht telde bij de aanvang van de cursus 1948/'49 10 leerlingen in de eerste en 9 in de tweede klasse. 7 leerlingen werden bevorderd naar de tweede klasse, terwijl aan 8 leerlingen het einddiploma kon worden uitgereikt. De school te Standdaarbuiten telde resp. 12 en 24 leerlingen. 12 leerlingen werden bevorderd naar de tweede klasse; 21 leerlingen verkregen het einddiploma. Het overgrote deel der oud-leerlingen ging terug in het ouderlijk vlasbedrijf. Gedrag, vlijt en vorderingen der leerlingen gaven over het algemeen reden tot tevredenheid.

Aan de vlasmeester der school te Standdaarbuiten werd met ingang van 1 Augustus 1949 cervol ontslag verleend.

Landbouw cursussen

De landbouwcursussen welke in het verslagjaar werden gegeven, kunnen in de volgende drie soorten worden onderscheiden:

1. algemene landbouwcursussen;
2. landbouwcursussen voor volwassenen;
3. speciale landbouwcursussen.

Een nadere specificatie van elke groep is in het op blz. 328/329 vermelde overzicht gegeven.

Vergeleken met het vorige cursusjaar is het aantal algemene landbouw cursussen met 61 afgenomen en het aantal leerlingen met 915; het aantal cursussen voor volwassenen is vrijwel constant gebleven, doch de speciale cursussen in landbouwbedrijfsleer en die in motorkennis en kennis van landbouwwerktuigen zijn aanzienlijk in aantal toegenomen. Het aantal laatstgenoemde mechanisatiecursussen is met 52 vermeerderd en het aantal leerlingen met 915. De daling van het aantal algemene landbouw cursussen moet worden toegeschreven aan de stichting van een aantal nieuwe lagere landbouwscholen. De voorziening van leerkrachten moest nog onvoldoende worden geacht. De aanvulling met jongere krachten is nog steeds te gering, terwijl een verschuiving van het land- naar het tuinbouwonderwijs in streken met veel tuinbouw merkbaar van invloed was. In het cursusjaar 1948/49 werden 109 onder Rijkstoezicht staande cursussen in landbouwwerktuigkunde (landbouwwerktuigen, motoren of electriciteit) met in totaal 2069 leerlingen gegeven. Van dit aantal leerlingen waren 1630 afkomstig uit boerengezinnen, 409 uit landarbeidersgezinnen en 30 uit andere categorieën gezinnen.

Aan 86 van deze cursussen werd Rijkssubsidie verleend.

Wat de speciale landbouw cursussen betreft valt er bij de cursussen in paarden- en rundveekennis wederom een teruggang waar te nemen. Deze teruggang is voornamelijk te wijten aan het sterk verminderde aantal cursussen in paardenkennis, hetgeen zal moeten worden toegeschreven aan de toenemende mechanisatie in de diverse landbouwbedrijven.

Het aantal cursussen in pluimveeteelt is over het gehele land gerekend verdubbeld. Het aantal cursussen in gezondheidsleer van het vee en veeverloskunde vertoont een aanmerkelijke teruggang vergeleken met dat, gegeven in het cursusjaar 1947/48.

De staat op blz. 328/329 geeft een overzicht van de aantallen van Rijksweg gesubsidieerde cursussen en van de aantallen leerlingen in de onderscheidene provincies.

OPLEIDING VAN LEERKRACHTEN

Cursussen ter opleiding voor landbouwonderwijzer

Gedurende het verslagjaar werden deze cursussen gehouden te Groningen met 9 deelnemers, te Leeuwarden met 15 deelnemers, te Zwolle met 16 deelnemers, te Zutphen met 9 deelnemers, te Emmen met 20 deelnemers, te Utrecht met 30 deelnemers, te Alkmaar met 7 deelnemers, te Goes met 17 deelnemers, te Bostel met 25 deelnemers en te Roermond met 23 deelnemers.

Aan deze cursussen, welke over het algemeen een tijdsduur hebben van 2 à 3 jaar, wordt meestal één middag per week les gegeven. De Zaterdagmiddag wordt hiervoor wel het meest gebruikt. Het onderricht omvat de volgende vakken: scheikunde, natuurkunde, plant- en dierkunde, bemestingsleer, kennis van de grond, grondverbetering, grondbewerking en landbouwwerktuigen, plantenteelt, veeteelt en zuivelbereiding.

Voor het van 1 tot 18 Augustus 1949 te Wageningen gehouden examen ter verkrijging van de akte landbouwkunde I.o. meldden zich 100 kandidaten aan.

Hiervan trokken zich vóór of tijdens het examen 21 terug, terwijl 6 kandidaten niet opkwamen, zodat in totaal 73 personen volledig werden geëxamineerd. Aan 47 van hen kon de akte worden uitgereikt. Verschillende kandidaten gaven bij het examen in enkele der praktische vakken blijk nog niet voldoende met de practijk van de landbouw op de hoogte te zijn.

Cursussen ter opleiding voor onderwijzer in praktisch hoefbeslag

Evenals vorige jaren werd ook gedurende het verslagjaar te Utrecht wederom een cursus voor bezitters van het Rijksdiploma van hoefsmid gegeven teneinde deze verder op te leiden voor onderwijzer in praktisch hoefbeslag. Het theoretisch gedeelte van het onderwijs omvatte o.a. de bouw en verichtingen van de hoef (hoefmechanisme), hoefgebreken, enz. Practisch onderwijs werd gegeven in het eigenhandig leren vervaardigen van hoefijzers en in goed hoefbeslaan, het maken van afwijkende ijzers, enz. Aan 12 deelnemers kon het diploma worden uitgereikt.

Cursussen ter opleiding van leerkracht en in de pluimveeteelt

Te Zwolle en Roermond werden cursussen gehouden ter opleiding van leerkrachten in de pluimveeteelt. Aan elk der cursussen werd door 19 cursisten deelgenomen. Van de cursus te Zwolle slaagden 10 deelnemers voor het examen, van die te Roermond 13. De geslaagden ontvingen op hun landbouwakte de aantekening van bevoegdheid tot het geven van lager onderwijs in de pluimveeteelt.

Cursussen ter opleiding van leerkrachten in de kennis van landbouwwerktuigen en motoren

Cursussen als bovenbedoeld werden in het verslagjaar gehouden te Assen en Zutphen met resp. 11 en 13 deelnemers. De deelnemers worden op deze cursussen bekendgemaakt met de constructie, het doel, de werking van en de eenvoudige reparaties aan de in het landbouwbedrijf meest voorkomende werktuigen. De te behandelen werktuigen zijn de volgende: motoren en trekkers, grondbewerkingswerktuigen, zaai- en verplegingswerktuigen, oogstwerktuigen, enz. Tevens wordt kennis bijgebracht omtrent de rentabiliteit van de diverse landbouwwerktuigen.

II. TUINBOUWONDERWIJS

ALGEMEEN

Ook gedurende het schooljaar 1948/49 mocht het tuinbouwonderwijs zich wederom in een grote belangstelling verheugen, ofschoon deze, vergeleken met de onmiddellijk op de oorlog volgende jaren, evenals bij het landbouwonderwijs, enigszins is verminderd. Steeds meer blijkt evenwel dat ook de tuinbouwende bevolking ervan doordrongen is dat een goede theoretische ondergrond een eerste vereiste is voor het doeltreffend uitoefenen van het tuinbouwbedrijf. In streken waar zich de behoefte aan bepaalde soorten van tuinbouwonderwijs deed gevoelen en waar geen gelegenheid voor het volgen daarvan was, werden nieuwe

scholen (middelbare tuinbouwschool, tuinbouwvak scholen, lagere tuinbouwscholen) opgericht. Het mag vooral verheugend worden genoemd dat thans ook voor de tuinbouwers de gelegenheid bestaat middelbaar tuinbouwonderwijs te volgen, dat overeenkomt met het middelbaar landbouwonderwijs, hetwelk aan de middelbare landbouwscholen wordt gegeven.

MIDDELBAAR TUINBOUWONDERWIJS

Rijks middelbare tuinbouwschool te Utrecht

Met het oog op de bestaande behoefte aan middelbaar tuinbouwonderwijs werd deze school, waaraan het onderwijs op overeenkomstige leest geschoeid is als dat aan de Rijks middelbare landbouwscholen, op 1 November 1948 opgericht. Als plaats van vestiging werd het centraal gelegen Utrecht gekozen. De Rijks-tuinbouwconsulent aldaar, Ir. B. K. Bartelds, werd met het directoraat der school belast.

Tot de eerste klasse werden 17 leerlingen toegelaten, die alle het onderwijs tot het einde van het schooljaar volgden. Hun gedrag en ijver waren zeer goed. Alle leerlingen konden naar de tweede klasse worden bevorderd.

Met de aanschaffing van leermiddelen werd een begin gemaakt. De school werd gehuisvest in het gebouw van de middelbare handelsschool te Utrecht, waar voorlopig over één leslokaal doorlopend kon worden beschikt, terwijl van het scheikunde- en van het gymnastieklokaal gebruik kon worden gemaakt.

G. A. van Swieten-tuinbouwschool te Frederiksoord

Met de in het verslag over het cursusjaar 1947/'48 reeds vermelde plannen tot reorganisatie van het onderwijs, waarbij dit meer het karakter van middelbaar tuinbouwonderwijs zou krijgen, werd gestadig voortgang gemaakt. Met het oog hierop werd met ingang van 1 Januari 1949 aan deze school het praedicaat „middelbare” verleend. Bij de aanneming van leerlingen voor de cursus 1949/'50 zullen de toelatingseisen worden ingesteld op de nieuwe toestand.

Tengevolge van mutaties in de personeelsbezetting ondervond het onderwijs gedurende het verslagjaar enige, hoewel niet ernstige, stagnatie.

Bij de aanvang van het schooljaar 1948/'49 telde de school 19 leerlingen in de eerste, 24 leerlingen in de tweede en 24 leerlingen in de derde klasse (waaronder 2 vrouwelijke leerlingen, nl. 1 in de eerste en 1 in de tweede klasse).

Van de eerste naar de tweede klasse werden bevorderd 14 leerlingen en van de tweede naar de derde klasse 24 leerlingen. Alle 24 leerlingen der derde klasse namen aan het eindexamen deel; aan alle leerlingen kon het eindexamen worden uitgereikt.

Rijks- en bijzondere tuinbouw(winter)scholen

Personeel. Ook gedurende het verslagjaar deden zich verschillende mutaties voor, die evenwel op de gang van het onderwijs geen of weinig invloed uitoefenden. Aan de school te Nijmegen kon evenwel gedurende dit schooljaar geen onderwijs in lichaams oefeningen worden gegeven, daar er geen geschikt lokaal beschikbaar was.

Leerlingen. De belangstelling voor deze scholen was wederom verheugend groot. Vlijt, gedrag en vorderingen der leerlingen lieten in het algemeen weinig te wensen over.

Het staatje onderaan op deze bladzijde geeft een overzicht van de aantallen leerlingen alsmede van de aantallen uitgereikte diploma's.

Onderwijs. Het onderwijs kon, behoudens het reeds hiervoor vermelde, volgens het programma worden gegeven. Aan de school te Breda werd een aanvang gemaakt met het geven van onderwijs in de teelt van siergewassen.

Bestemming oud-leerlingen. Het grootste deel der afgestudeerden ging terug in het ouderlijk bedrijf. Enkele verkregen een betrekking in cultures in de tropen (voornamelijk afgestudeerden van de school te Boskoop), andere in de tuinbouw in het buitenland. Enige aanvaardden een werkring bij de Rijkstuinbouwvoorlichtingsdienst, terwijl andere aan de Rijks middelbare tuinbouwschool verder gingen studeren. Een deel der oud-leerlingen werd voor het vervullen van militaire plichten opgeroepen.

Leermiddelen. Deze verkeren over het algemeen in goede staat. Voor sommige scholen is aanvulling of vervanging dringend nodig; daarmede werd een aanvang gemaakt. De aanschaffing van leermiddelen leverde in dit schooljaar aanzienlijk minder moeilijkheden op dan tijdens de voorafgaande cursus; alleen leerboeken waren nog schaars.

Gebouwen en meubilair. Met de vervanging van versleten meubilair kon een, zij het bescheiden, aanvang worden gemaakt. De gebouwen der scholen hadden in sommige gevallen nog steeds dringend herstelling of uitbreiding nodig. Naar verbetering van de bestaande toestand werd gestreefd.

Aantallen leerlingen en uitgereikte diploma's tuinbouw(winter)scholen cursus 1948/49

School te:	Aan-gemeld	Aantal leerlingen					Totaal	Aantal uitgereikte diploma's
		voor-bereidende		1e klasse	2e klasse	3e klasse		
		1e klasse	2e klasse					
Boskoop	62			65	44 ²⁾		109 ²⁾	44 ²⁾
Nijmegen	57	24		50	41		115	33
Hoornt	58	44	48	56	60		208	57
Lisse	24			21	26	23	70	22
Aalsmeer	40	19		29	24		72	22
Breda ¹⁾	49			41	30		71	29
Didam ¹⁾	18			13	14		27	14
Totaal	308	87	48	275	239 ²⁾	23	672 ²⁾	221 ²⁾

¹⁾ Land- en tuinbouwscholen.

²⁾ Waaronder 3 vrouwelijke leerlingen.

³⁾ Waaronder 3 diploma's, uitgereikt aan vrouwelijke leerlingen.

De aan de school te Boskoop verbonden vervolgcursus in tuinaanleg werd gedurende dit schooljaar gevolgd door 4 leerlingen in het 1e leerjaar.

TUINBOUWONDERWIJS

Tuinbouwschool voor meisjes „Huis te Lande” te Rijswijk (Zb.)

Nog steeds is de belangstelling voor het onderwijs aan deze school groot. De plannen voor vernieuwing en uitbreiding van het kassencomplex en van de leslokalen namen vastere vorm aan. Om alvast enigszins tegemoet te komen aan het grote gebrek aan ruimte werd een leslokaal boven de oranjerie ingericht. De cursus begon met 20 leerlingen in de eerste, 20 in de tweede, 23 in de derde en 15 in de vierde klasse.

Bevorderd werden: 19 leerlingen naar de tweede en 16 leerlingen naar de derde klasse. 22 leerlingen van de derde klasse waren van 1 Maart tot 1 Augustus practisch werkzaam in verschillende bedrijven en op proeftuinen. Aan alle 15 leerlingen der vierde klasse werd het eindexamen uitgereikt.

In de personeelsbezetting deden zich enige mutaties voor, die evenwel het onderwijs niet ongunstig beïnvloedden.

De meeste oud-leerlingen zijn werkzaam in tuinbouwbedrijven en op proeftuinen hier te lande en in het buitenland. Eén harer specialiseert zich verder in tuin-architectuur aan de Landbouwhogeschool te Wageningen.

LAGER TUINBOUWONDERWIJS

Lagere tuinbouwscholen

Tijdens het verslagjaar bedroeg het aantal dezer scholen 36; aan een 16-tal daarvan werd voor de eerste maal met het onderwijs een aanvang gemaakt.

Deze nieuwe scholen zijn gevestigd te: Uithuizermeeden, Groesen, Zaltbommel, Dedemsvaart, Andijk, Beemster, Venhuizen, Zwaag, Berkel, Brielle, De Lier, Hillegom, Pijnacker, Rijnsburg, Maarsen en Horst.

Bij de aanvang van het verslagjaar bedroeg het totaal aantal leerlingen 2031, verdeeld over 100 klassen; het gemiddelde aantal leerlingen per school bedroeg 81,3. De uitbreiding van de gelegenheid tot het volgen van dit soort onderwijs gedurende de schooljaren 1946/47, 1947/48 en 1948/49 deed het gemiddelde

Aantallen leerlingen en uitgereikte diploma's lagere tuinbouwscholen cursus 1948/49

Provinciën	Aantal scholen	Aantal leerlingen				Totaal	Aantal uitgereikte diploma's
		1e klasse	2e klasse	3e klasse	4e klasse		
Groningen . . .	1	26		13		39	
Friesland . . .	1	17	20	20	22	79	21
Drenthe . . .	1	24	21	28	19	92	16
Overijssel . . .	2	19	12	16		47	
Gelderland . . .	4	88	47	47	44	226	44
Utrecht . . .	2	23	20	16	14	73	13
Noordholland . .	9	214	127	108	88	537	79
Zuidholland . . .	11	253	117	114	122	606	118
Zeeland . . .	2	20	22	28	26	96	25
Noordbrabant . .	1	14	16	15	16	61	16
Limburg . . .	2	51	55	43	26	175	26
Nederland . . .	36	749	457	448	377	2 031	338

aantal leerlingen per school van 88,2 via 86,2 dalen tot 81,5. Ondanks deze relatieve daling nam het absolute leerlingental nog toe van 1574 tot 2031, zodat van een verminderen der belangstelling zeker geen sprake is.

Voor mededelingen inzake huisvesting, toestand van meubilair, hulp- en leermiddelen voor het onderwijs, alsmede het ontwikkelingspeil der leerlingen moge worden verwezen naar het verslag over de lagere landbouwscholen (blz. 325). Het staatje op blz. 334 geeft een overzicht van de aantallen leerlingen dezer scholen bij de aanvang van het schooljaar 1948/49, alsmede van de aantallen in 1949 uitgereikte diploma's.

Lagere tuinbouwscholen zijn gevestigd in de volgende plaatsen:

Groningen: Uithuizermeeden.

Friesland: Berlikum.

Drenthe: Paterswolde.

Overijssel: Dedemsvaart en Zwolle.

Gelderland: Borculo, Groesen, Huissen en Zaltbommel.

Utrecht: Maarsen en Vleuten.

Noordholland: Andijk, Beemster, Beverwijk, Broek op Langendijk, Grootebroek, Odam, Venhuizen, Wervershooft en Zwaag.

Zuidholland: Barendrecht, Berkel, Brielle, De Lier, Hillegom, Naaldwijk, Poeldijk, Pijnacker, Roelofarendsveen, Rijnsburg en Ter Aar.

Zeeland: Haamstede en Kapelle.

Noordbrabant: Bergen op Zoom.

Limburg: Horst en Venlo.

Tuinbouwwakescholen

Deze scholen, bestemd voor jongelieden die reeds een algemene tuinbouwcursus of een tuinbouwschool hebben gevolgd en die gedurende enige jaren in de practijk van de tuinbouw werkzaam zijn, trekken nog steeds veel leerlingen. Niettegenstaande een 15-tal nieuwe scholen werd gesticht, moesten ook gedurende dit verslagjaar wederom verschillende jongelieden die gaarne het onderwijs aan een dezer scholen hadden willen volgen, worden teleurgesteld.

Er zijn thans 57 van deze scholen, over het gehele land als volgt verdeeld:

Tuinbouwwakescholen voor de fruitteelt te St.-Anna-Parochie, Barendrecht, Brielle, Maastricht, Venray, Beesel, Geldermalsen, Eethen, Terwolde, Steenderen, Zwolle, Barneveld, Z.O. Beemster, Hoorn, Loppersum, Haps, Leeuwen, Oirschot, Valkenswaard, Zundert, Didam, Houten, Woudenberg, IJsselstein, Wijk bij Duurstede, Vleuten, Lent, Kesteren, Beuningen, Wilhelminadorp en Steenberg.

Tuinbouwwakescholen voor de fruit- en groenteteelt te Sappemeer en Naaldwijk.

Tuinbouwwakescholen voor de groenteteelt te Venlo, IJsselmuiden, Zwolle, Bovenkarspel, Langedijk, Huissen, Nederhorst den Berg en Middelburg.

Tuinbouwwakescholen voor de bloemeteelt te Aalsmeer, Paterswolde, Baarn, Lent, Kesteren, Roelofarendsveen en Ter Aar.

Tuinbouwwakescholen voor de bloembollenteelt te Anna Paulowna en Bovenkarspel.

Tuinbouwwakeschool voor de groente- en bloembollenteelt te Beverwijk.

TUINBOUWONDERWIJS

Tuinbouwvakscholen voor de boomteelt te Beesel, Noordbroek en Kesteren.
 Tuinbouwvakschool voor de zaadteelt te Bovenkarspel.
 Tuinbouwvakschool voor de aardappelteelt te Berlikum (Fr.).
 Tuinbouwvakschool voor de bloemsierkunst te Utrecht.

Het volgende staatje geeft een overzicht van de verdeling van deze scholen over ons land en van de aantallen leerlingen in de cursus 1948/49.

Aantallen tuinbouwvakscholen en leerlingen cursus 1948/49

Scholen voor:	Provinciën											Neder- land
	Groningen	Friesland	Drenthe	Overijssel	Gelderland	Utrecht	Noordholland	Zuidholland	Zee-land	Noordbrabant	Limburg	
Fruittest	1 15	1 25		1 17	9 225	5 137	2 53	2 27	1 62	6 155	3 145	31 861
Fruit- en groente- teelt	1 11							1 72				2 83
Groenteteelt				2 30	1 22		3 34		1 16		1 20	8 122
Bloemeteelt			1 23		2 28	1 8	1 14	2 24				7 97
Bloembollenteelt							2 28					2 28
Groente- en bloembollenteelt							1 12					1 12
Boomteelt	1 11				1 10						1 18	3 39
Zaadteelt							1 16					1 16
Aardappelteelt		1 38										1 38
Bloemsierkunst						1 21						1 21
Totaal	3 37	2 63	1 23	3 47	13 285	7 166	10 157	5 123	2 78	6 155	5 183	57 1317

Bovendien werden 4 vervolgcursussen gegeven, welke door 78 leerlingen werden bezocht.

OPLEIDING VAN LEERKRACHTEN

Cursussen ter opleiding voor tuinbouwonderwijzer

Gedurende het cursusjaar 1948/49 werden een 11-tal cursussen ter opleiding voor tuinbouwonderwijzer gegeven en wel te Leeuwarden (6 deelnemers), Assen (13 deelnemers), Utrecht (10 deelnemers), Hoorl (15 deelnemers), Aalsmeer (20 deelnemers), Boxtel (10 deelnemers), Rotterdam (39 deelnemers), Goes (3 deelnemers), Deventer (19 deelnemers) en Geldermalsen (7 deelnemers).

Deze cursussen, die evenals de cursussen ter opleiding voor landbouwonderwijzer een tijdsduur hebben van 2 à 3 jaren, worden meestal op Zaterdagmiddag gegeven, aangezien dit voor de deelnemers de meest geschikte tijd is.

Het onderwijs omvat de volgende vakken: natuurkunde, scheikunde, plant- en dierkunde, bodemkunde en bemestingsleer, groenteteelt, fruitteelt en boom- en bloementeelt.

Voor het van 22 Augustus tot 1 September 1949 te Wageningen gehouden examen ter verkrijging van de akte tuinbouwkunde l.o. meldden zich 56 kandidaten aan. Hiervan trokken zich vóór of tijdens het examen 3 kandidaten terug, terwijl 1 kandidaat niet opkwam, zodat in totaal 52 personen volledig werden geëxamineerd. Aan 36 kandidaten kon de akte worden uitgereikt. De commissie acht het wenselijk dat de kandidaten regelmatig contact houden met daarvoor in aanmerking komende bedrijven in hun onmiddellijke omgeving, terwijl zij het telen van bollen, bloemen en eventueel groenten in eigen tuin van groot belang acht.

Cursussen ter opleiding voor tuinbouwwakonderwijzer

De cursussen ter opleiding voor tuinbouwwakonderwijzer welke in 1945 begonnen, liepen in 1948 af.

Aan de examens ter verkrijging van het diploma van tuinbouwwakonderwijzer namen 291 personen deel. Hiervan slaagden 277 personen voor één of twee richtingen; 20 van hen hadden reeds de bevoegdheid van tuinbouwwakonderwijzer voor een andere richting dan die waarin ze examen aflegden, zodat het aantal tuinbouwwakonderwijzers met 257 is uitgebreid. Voor iedere richting werd een afzonderlijk diploma uitgereikt; het totaal aantal uitgereikte diploma's bedroeg voor:

Fruিতেল	87
Fruিতেল এন গ্ৰোণ্টেতেল	79
Fruিতেল এন বোমতেল	2
Fruিতেল এন ব্লোমতেল	2
গ্ৰোণ্টেতেল	50
গ্ৰোণ্টেতেল এন ব্লোমবলতেল	3
গ্ৰোণ্টেতেল এন বোমতেল	1
ব্লোমবলতেল	16
ব্লোমতেল এন ব্লোমস্কেৰ্ণ	1
ব্লোমতেল এন ব্লোমবলতেল	1
ব্লোমতেল এন এনেগ এন ওণ্ডেৰহোল্ড বান তুইনে	2
বোমতেল	4
বোমতেল এন এনেগ এন ওণ্ডেৰহোল্ড বান তুইনে	3
ব্লোমতেল	4
ব্লোমস্কেৰ্ণ	5
এনেগ এন ওণ্ডেৰহোল্ড বান তুইনে	17
Totaal	277

TUINBOUWONDERWIJS

Aantallen tuinbouwcurssussen en leerlingen in de cursus 1948/49

Soorten cursussen	Aantal	Provinciën										Nederland	Totaal-generaal		
		Groningen	Friesland	Drenthe	Overijssel	Gelderland	Utrecht	Noordholland	Zuidholland	Zeealand	Noordbrabant			Limburg	
Voorbereidende algemene tuinbouwcurssussen	curs. leerl.	9 131	11 137	3 46	10 130	41 689	8 127	44 929	78 1 009	4 366	3 1 644	61 700	32 6 448	9 177	385 6 448
Fruittreft	curs. leerl.	3 51		9 182	2 32	28 364	11 303	7 178	11 257	3 59	12 242	4 74	90 1 942		
Groenteteelt	curs. leerl.			2 30		2 29	1 17	3 49	3 49	1 45	1 14	1 14	12 85	1 92	12 1 878
Bloementeelt	curs. leerl.	3 71											4 85		
Speciale teelten ¹⁾	curs. leerl.												92 1 878		
Sorteren en verpakken van fruit	curs. leerl.	4 72				9 132	10 185	1 15	1 15	10 140	34 544	34 544	34 544		
Snoodien	curs. leerl.					7 120		5 86		4 67	16 273	16 273	16 273		
Sproeien	curs. leerl.	2 33											2 33		
Bevestigingsleer	curs. leerl.							1 29	1 20				2 49		
Zielebeestrijding	curs. leerl.					2 31	1 21	2 41	2 30	1 15	1 15	1 26	9 164		
Klein fruit	curs. leerl.					2 45							2 45		

Tuinbouwcurssussen voor volwassenen

Tuinbouwonderwijs in een plantenkas

Cursussen ter opleiding van leerkrachten in land- en tuinbouwbedrijfsleer werden gedurende het cursusjaar 1948/'49 niet gegeven.

Cursussen ter opleiding voor onderwijzer in de bijenteelt

Gedurende het cursusjaar 1948/'49 werden een tweetal van dergelijke cursussen gegeven en wel te Zutphen en te Dordrecht met resp. 18 en 13 deelnemers. De eerste lessen van deze cursussen werden in de maand Januari 1949 gegeven. In 1950 werden de eindexamens afgenomen, waarvoor zich 23 deelnemers hadden aangemeld en wel 12 van de cursus te Zutphen en 11 van die te Dordrecht. Aan het examen werd door 22 cursisten deelgenomen, waarvan 3 werden afgewezen.

Cursussen ter opleiding van leerkrachten in de tuinbouwtechniek

Gedurende het verslagjaar werden er 4 van deze cursussen gegeven en wel 2 cursussen A te Utrecht (bedrijfsgebouwen, kassenbouw, bewaarschuren, verwarming e. d.) met 14 en 13 deelnemers en 2 cursussen tuinbouwtechniek B (motoren, motortrekkers, spuitmachines, grondbewerkingswerktuigen en bewerkingwijzen) te Zwolle en Roermond, beide met 12 deelnemers. Aan de examens namen 51 personen deel, waarvan 40 slaagden.

TUINBOUWCURSUSSEN

De tuinbouw cursussen welke in het verslagjaar werden gegeven, kunnen worden onderscheiden in:

1. algemene tuinbouw cursussen;
2. tuinbouw cursussen voor volwassenen;
3. speciale tuinbouw cursussen.

De tabel op blz. 338/339 geeft een nadere specificatie van deze groepen, alsmede een overzicht van de aantallen leerlingen in het cursusjaar 1948/'49.

Vergeleken met het vorige cursusjaar is het totaal aantal tuinbouw cursussen met 41 afgenomen en het aantal leerlingen met 996.

De daling van het aantal algemene tuinbouw cursussen moet worden toegeschreven aan de stichting van een aantal nieuwe lagere tuinbouwscholen. De voorziening van leerkrachten moest nog onvoldoende worden geacht. De aanvulling met jongere krachten is nog steeds te gering.

In het cursusjaar 1948/'49 werden 52 onder Rijkstoezicht staande cursussen in tuinbouwtechniek (motorkennis, sproeitechniek, enz.) met in totaal 1087 leerlingen gegeven. Van deze cursussen werden er 38 door het Rijk gesubsidieerd.

Van het aantal leerlingen waren 891 afkomstig uit tuindersgezinnen, 183 uit tuinarbeidersgezinnen en 13 deelnemers uit andere categorieën gezinnen.

De toeneming van het aantal cursussen voor volwassenen houdt verband met een sterk vermeerderde belangstelling voor de richtingen fruitteelt, sorteren en verpakken van fruit en snoeien.

Van de speciale cursussen is het aantal cursussen in tuinbouwtechniek (motorkennis) met 50% toegenomen, tot 44. Hiervan werden 38 van Rijkswege gesubsidieerd.

E. NIJVERHEIDSONDERWIJS

VERSLAGEN DER INSPECTEURS EN INSPECTRICES

I. LAGER NIJVERHEIDSONDERWIJS VOOR JONGENS

TOESTAND VAN HET NIJVERHEIDSONDERWIJS IN HET ALGEMEEN

De verbetering van de algemene toestand in ons land had belangrijke gevolgen voor de scholen. Door een ruimere voorziening van de benodigde grondstoffen kon het onderwijs in de praktijkvakken vrijwel normaal worden gegeven. Tevens kon, tengevolge van de betere grondstoffenpositie, op ruimere schaal een aanvang worden gemaakt met de verbetering van de outillage voor de theorie- en tekenzalen, hetgeen veelal met behulp van de leerlingen geschiedde. Met de vernieuwing en aanvulling van gereedschappen en machines werden belangrijke vorderingen gemaakt.

Door de voortschrijdende verbeteringen van de openbare en andere vervoermiddelen steeg het aantal leerlingen uit andere gemeenten dan die waar de scholen zijn gevestigd, niet onbelangrijk.

De belangstelling voor het nijverheidsonderwijs nam wederom aanmerkelijk toe. Het aantal leerlingen van de dag- en avondscholen vertoonde een aanzienlijke stijging en stelde de scholen voor moeilijke problemen t.a.v. de huisvesting.

Het bleek voor de schoolbesturen steeds moeilijker te worden bekwame leerkrachten te vinden. Het betrekkelijk geringe aantal geslaagden voor de n.o.-akten-examens was mede oorzaak daarvan. Dank zij de betere salariëring konden echter bij het avondonderwijs meer bevoegde krachten worden aangesteld, doch ook hier zijn nog te veel onbevoegden werkzaam. Door de toeneming van het aantal leerlingen, o.a. tengevolge van de opening van nieuwe scholen, nam de vraag naar leraren gestadig toe.

UITBREIDING EN RESULTATEN VAN HET ONDERWIJS

Het aantal aanmeldingen van aspirant-leerlingen overtrof bij vele scholen wederom aanmerkelijk het aantal beschikbare plaatsen, zodat tot selectie moest worden overgegaan.

Op de dagscholen was het verloop van het aantal leerlingen gering; ook het aantal verzuimen van leerplichtige leerlingen was niet noemenswaardig. Daarentegen waren het verzuim en het verloop van het aantal leerlingen op de avondscholen vrij groot.

Ijver en toewijding van personeel en leerlingen waren over het algemeen goed te noemen. De gemiddelde klassebezetting was, vooral op de dagscholen, vrij hoog. De belangstelling voor speciale vakcursussen op de avondscholen was groter dan voorheen; de doelstelling van deze cursussen is hieraan niet vreemd. In het algemeen neemt het streven toe in de avondschoolorcursussen een opleiding te verzorgen voor vakexamens, waardoor de animo der leerlingen voor het onderwijs wordt vergroot. De belangstelling voor het leerlingstelsel nam eveneens

toe. Bij de eindproeven voor het leerlingstelsel slaagde over het algemeen een bevredigend aantal leerlingen.

SCHOOLGEBOUWEN

Hoewel dit jaar verschillende schoolgebouwen werden verbeterd of uitgebreid, moeten nog vele werkzaamheden aan bestaande scholen worden verricht. Waar bij deze laatste veelal een uitbreiding van het gebouw op het programma staat die verband houdt met voorgenomen veranderingen in het onderwijs, kan van een betrekkelijk grote achterstand worden gesproken in de bouwkundige voorzieningen. Er is echter een aantal nieuwe scholen gereedgekomen, terwijl andere nieuwe gebouwen werden aanbesteed, waarvan sommige reeds bijna zijn voltooid.

RIJKSSCHOOLTOEZICHT

Het aantal inspecteurs bedroeg in het verslagjaar 5. Door de sterke groei van het lager nijverheidsonderwijs voor jongens, en vooral door de vele besprekingen in verband met bouwkundige voorzieningen, de uitbreiding van de inventaris voor bestaande en de aanschaffing daarvan voor nieuwe scholen, was de inspectie overbelast.

II. SCHOLEN VOOR NIJVERHEIDSKUNST EN KUNSTAMBACHT EN SCHOLEN VOOR OPLEIDING VAN LERAREN

MIDDELBARE KUNSTNIJVERHEIDSSCHOLEN

Met ingang van 1 Januari 1949 werd Rijkssubsidie verleend aan de reeds bestaande middelbare kunstnijverheidsschool „Academie voor beeldende kunsten „St. Joost” te Breda, zowel voor de dag- als voor de avondschool.

Met ingang van 1 Augustus 1949 werd Rijkssubsidie verleend aan de middelbare kunstnijverheidsschool „Academie voor kunst en industrie” te Enschede. Met het onderwijs werd aan deze school een aanvang gemaakt op 20 September 1949. De officiële opening door de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen vond plaats op 9 Februari 1950.

Met ingang van 1 October 1949 werd Rijkssubsidie verleend aan de middelbare avondkunstnijverheidsschool te Eindhoven. Met het onderwijs werd echter eerst begonnen op 2 Maart 1950.

Het aantal middelbare kunstnijverheidsdagscholen bedraagt thans 9, het aantal middelbare kunstnijverheidsavondscholen 8.

Aan de gemeentelijke middelbare kunstnijverheidsschool te Maastricht werd, zowel aan de dag- als aan de avondschool, een afdeling edelsmeden verbonden. Met de lessen van deze afdeling kon in 1949 aan de avondschool wel, aan de dagschool echter niet worden begonnen.

De volgende tabel geeft een overzicht van de verschillende middelbare kunstnijverheidsscholen alsmede van de aantallen leerlingen op 31 December 1949.

VERSLAGEN INSPECTEURS EN INSPECTRICES

Scholen	Aantal leerlingen op 31 December 1949	
	Dagopleiding	Avondopleiding
<i>Amsterdam</i>		
Instituut voor kunstnijverheidsonderwijs	210	206
Opleiding voor tekenleeraar, verbonden aan het I.K.N.O. . .	113	—
<i>Arnhem</i>		
Kunstoefening	113	77
<i>Breda</i>		
Academie voor beeldende kunsten „St. Joost”.	14	22
<i>Eindhoven</i>		
Middelbare kunstnijverheidsavondschool	—	—
<i>Enschede</i>		
Academie voor kunst en industrie	42	—
<i>'s-Gravenhage</i>		
Academie van beeldende kunsten	219	299 ¹⁾
Akten-opleiding, verbonden aan de dagschool	137	—
<i>Groningen</i>		
Gemeentelijke school voor middelbaar kunstnijverheids- onderwijs	26	29
<i>'s-Hertogenbosch</i>		
Koninklijke school voor kunst, techniek en ambacht, afdeling tekenen en kunstnijverheidsonderwijs.	18	—
<i>Maastricht</i>		
Gemeentelijke middelbare kunstnijverheidsschool	74	82
<i>Rotterdam</i>		
Academie van beeldende kunsten	226	349
Totaal	1192	1064

¹⁾ Hierin begrepen het aantal leerlingen dat de opleiding voor de akte handtekenen l.o. volgde.

Uit de tabel blijkt dat op 31 December 1949 1192 leerlingen het volledig dagonderwijs volgden en 1064 leerlingen het avondonderwijs. In de grote steden blijkt de belangstelling voor het avondonderwijs zeer groot te zijn. In de bovenvermelde aantallen leerlingen zijn ook die van de opleidingen voor de akten M A, M B, M C, handtekenen l.o. en die voor de n.o.-akten Nt, N IIb en N XI begrepen, echter *niet* die van de opleidingen voor de andere n.o.-akten.

Van de gelegenheid tot het volgen van een aantal lessen als hospitant werd ook in 1949 door een vrij groot aantal personen gebruik gemaakt. De Woensdag- en Zaterdagmiddagcursussen, welke aan een aantal scholen zijn verbonden, mochten zich in een grote belangstelling verheugen. De resultaten van het onderwijs zijn over het algemeen goed te noemen. Er wordt aan deze scholen goed en gewoonlijk met grote animo gewerkt. De uitkomsten van de eindexamens kunnen goed worden genoemd.

Inzake de opleiding tot industriële vormgever werd met de desbetreffende onderwijskringen en met de industrie intensief overleg gepleegd, hetwelk belooft te leiden tot een voor die opleiding meer concrete vorm bij het middelbaar kunstnijverheidsonderwijs. Dit overleg heeft er o.m. toe geleid dat de raad van bestuur van de Academie van beeldende kunsten te 's-Gravenhage een verzoek tot Hare Majesteit de Koningin heeft gericht om te mogen overgaan tot de oprichting en instandhouding van een cursus voor industriële vormgeving. Bovendien leeft zeer sterk de gedachte dat de opleidingen aan de middelbare kunstnijverheidsscholen moeten worden gericht op de industriële vormgeving.

Het is verheugend te constateren dat de gedachten, neergelegd in het rapport van de Commissie van advies inzake het kunstnijverheidsonderwijs, ingesteld bij beschikking van de Minister van 18 Juni 1946, no 9141, afd. N.O., welke commissie in 1948 met haar werkzaamheden gereedkwam, tot een intensieve samenwerking van de middelbare kunstnijverheidsscholen hebben geleid. In de contactcommissie van directeurs van de middelbare kunstnijverheidsscholen, welke uit die samenwerking is ontstaan, worden de belangen en de problemen van het kunstnijverheidsonderwijs regelmatig besproken. De resultaten van dit overleg blijken in toenemende mate.

Zoals reeds werd medegedeeld is de belangstelling voor het avondonderwijs in de grote steden zeer groot. Een gevolg hiervan was echter dat o.a. te Rotterdam door gebrek aan ruimte een groot aantal gegadigden niet kon worden toegelaten. De behuizing van het Instituut voor kunstnijverheidsonderwijs te Amsterdam is absoluut onvoldoende. De lessen worden gegeven in een gebouw aan de Gabriël Metsustraat en in een gebouw aan de Hobbemastraat (afdeling opleiding tot tekenleraar). Beide gebouwen voldoen niet aan de eisen welke moeten worden gesteld. Al kan door verbouwing enige verbetering in de toestand worden verkregen, toch is een nieuw gebouw voor deze school de enig juiste oplossing. Het is echter zeer moeilijk in Amsterdam een geschikt terrein voor de bouw van een nieuwe school te vinden.

Het mooie gebouw van „Kunstoefening” te Arnhem wordt ernstig bedreigd doordat de stedebouwkundige voor Arnhem het Stationsplein wil afsluiten, hetgeen betekent dat de school, die thans zo gunstig en mooi is gelegen, achter een huizenrij zal worden verborgen. Een dergelijke maatregel zal ook een ongunstige invloed hebben op de verlichting van de lokalen.

In de behuizing van de afdeling tekenen en kunstnijverheidsonderwijs van de Koninklijke school voor kunst, techniek en ambacht te 's-Hertogenbosch zal thans verandering worden gebracht. De afdeling zal vermoedelijk een zelfstandige gemeentelijke school worden en worden ondergebracht in een nieuw gebouw, waarvoor de gemeente 's-Hertogenbosch de grond beschikbaar heeft gesteld.

De verbouwing van de lokalen van de gemeentelijke middelbare kunstnijverheidsschool in de Cellebroedersstraat te Maastricht kwam in 1949 gereed. De verbouwing van huize „De Stuers”, een op de monumentenlijst voorkomend gebouw, gelegen aan de Brusselsestraat, in de onmiddellijke nabijheid van de Cellebroedersstraat, maakte goede vorderingen. In dit gebouw worden lessen gegeven ten behoeve van de gemeentelijke middelbare kunstnijverheidsschool en voor de cursus voor voortgezet bouwkunstig onderricht, uitgaande van de Limburgse academie voor bouwkunde.

Aan de Academie van beeldende kunsten te Rotterdam en aan die te 's-Gravenhage ontbreken goede ateliers.

De verzamelingen, bibliotheken en outillage der scholen vragen veel zorg.

In 1949 werden wederom de nodige excursies, ook naar het buitenland, gemaakt.

CURSUSSEN TOT OPLEIDING VAN LERAREN BIJ HET NIJVERHEIDSONDERWIJS VOOR JONGENS

Behalve de hiervoor genoemde opleidingen voor de n.o.-akten N I, N II b en N XI is er een aantal door het Rijk gesubsidieerde cursussen voor de opleiding van leerkrachten bij het nijverheidsonderwijs voor jongens, welke in stand worden gehouden door het Nederlands instituut voor de opleiding van leerkrachten bij het nijverheidsonderwijs en door het Rotterdams genootschap tot opleiding van leerkrachten bij het nijverheidsonderwijs.

Deze cursussen telden op 31 December 1949 de volgende aantallen leerlingen:

Cursus te:	Aantal leerlingen op 31 Dec. 1949
Deventer	200
Eindhoven	202
's-Gravenhage	192
Groningen	38
Heerlen	—
Leeuwarden	53
Utrecht	130
Rotterdam	133
Totaal	950

Jaarlijks nemen vele gegadigden deel aan de examens ter verkrijging van een n.o.-akte. De resultaten van deze examens zijn in het algemeen pover, hoewel er aan de cursussen die voor deze examens opleiden, over het algemeen goed wordt gewerkt. De resultaten zullen ongetwijfeld beter worden wanneer de door de Commissie van onderzoek betreffende het lager nijverheidsonderwijs voor jongens (ingesteld bij Ministeriële beschikking van 22 April 1947, no 3914, afd. N.O.) geuite wens, nl. het instellen van een afsluitende opleiding van ten minste een half jaar dagonderwijs, zal zijn vervuld. De opleiding van leraren bij het nijverheidsonderwijs zal eerst dan goed tot haar recht komen als de afsluitende dagopleiding er eenmaal is, en die afsluitende dagopleiding en de cursussen tot opleiding van leerkrachten bij het nijverheidsonderwijs — welke dan voorbereidende cursussen zullen zijn — zullen uitgaan van dezelfde vereniging of stich-

ting, waardoor een goede continuïteit in de opleiding als geheel kan worden gewaarborgd.

CURSUSSEN VOOR VOORTGEZET EN HOGER BOUWKUNSTIG ONDERRICHT (V.B.O. EN H.B.O.)

De aantallen leerlingen van bovengenoemde cursussen bedroegen op 31 December 1949:

Cursus te:	Aantal leerlingen op 31 Dec. 1949
Almelo (v.b.o.)	51
Amsterdam (v.b.o. en h.b.o.)	81 + 50
Arnhem (v.b.o.)	69
's-Gravenhage (v.b.o.)	38
Maastricht (v.b.o.)	34
Rotterdam (v.b.o.)	53
Tilburg (v.b.o. en h.b.o.)	58 + 10
Totaal	384 + 60 = 444

Naast deze door het Rijk gesubsidieerde cursussen voor v.b.o. en h.b.o. bestaan nog de cursussen voor v.b.o. te Groningen en te Leeuwarden. Voor deze beide cursussen is ook Rijkssubsidie aangevraagd. Thans is er een goede spreiding van de cursussen voor v.b.o. over het gehele land. Zij voorzien in een dringende behoefte. Er wordt aan deze cursussen ernstig en met grote animo en toewijding gewerkt. Hoewel deze opleiding tot architect nog pas in het beginstadium verkeert, zijn de resultaten van dit onderwijs gunstig.

Door de Maatschappij tot bevordering van de bouwkunst, Bond van Nederlandse architecten, is een *opleidingsraad* ingesteld. Deze opleidingsraad houdt voortdurend voeling en pleegt voortdurend overleg met de cursussen voor v.b.o. en die voor h.b.o. Door dit contact is een grote mate van samenwerking verkregen. Bovendien worden de leden van de opleidingsraad jaarlijks door de Minister aangewezen als zijn gecommiteerden bij de eindbeoordeling van het werk der cursussen van de cursussen voor v.b.o. en die voor h.b.o. Door deze maatregel wordt bereikt dat alle cursussen voor v.b.o. zoveel mogelijk naar eenzelfde niveau toewerken.

De opleidingsduur van de cursussen voor v.b.o. is thans drie jaar. Deze tijd is naar de mening van velen te kort, waardoor de studie te veel moet worden geforceerd. Ook naar onze mening is het nodig dat de studietijd verlengd wordt en bv. wordt gebracht op vier jaar.

RIJKSVAK- EN KUNSTNIJVERHEIDSSCHOOL VOOR GOUD- EN ZILVERSMEDEN EN HORLOGEMAKERS TE SCHOONHOVEN

Op 31 December 1949 bedroeg het aantal leerlingen van de dagschool 66 en het aantal leerlingen dat alleen de avondschool bezocht, 48.

De dagschool moet worden gerekend tot de scholen voor uitgebreid lager nijverheidsonderwijs; een gedeelte van het aan de avondschool gegeven onderwijs behoort tot het lager nijverheidsonderwijs.

Aan de vernieuwing en uitbreiding van de outillage van deze school werd ook dit jaar aandacht geschonken. Aan de huisvesting, welke verbetering behoeft, kon nog niets worden gedaan.

De resultaten van het onderwijs waren behoorlijk.

III. SCHEEPVAART- EN LUCHTVAARTONDERWIJS

ALGEMEEN

Aan de gemeentelijke zeevaartschool te Rotterdam en de kweekschool voor de zeevaart te Amsterdam werden voor de varende kapiteins en stuurlieden wederom cursussen in moderne navigatiemiddelen georganiseerd, welke druk werden bezocht en nog steeds in een behoefte voorzien. Het instrumentarium voor deze cursussen en voor het normale onderwijs in het gebruik van deze nieuwere navigatiemiddelen aan de scholen is practisch nihil. Voor hen die aan boord reeds met deze instrumenten hebben gewerkt en derhalve het practische gebruik reeds hebben leren kennen, is het niet zó dringend, doch voor de onbevarenen in de tweejarige cursussen voor stuurmansleerling en voor hen die deze instrumenten niet alle in de practijk aan boord leerden gebruiken, is het noodzakelijk dat deze instrumenten kunnen worden gedemonstreerd en vooral ook de practische behandeling ervan kan worden beoefend. Zowel bij de eindexamens als bij de examens voor de verschillende stuurmansdiploma's behoort dit gedeelte terecht tot het examen. Aangezien deze instrumenten echter, geplaatst in een school, niet tot hun recht kunnen komen, daar ze dan niet practisch gebruikt kunnen worden, schijnt het enige middel om tot het doel te geraken: een met deze instrumenten uitgerust zeegaand schoolschip.

De verbetering van de outillage der werkplaatsen van de verschillende scholen werd voortgezet; instrumenten en leermiddelen, zeil- en roeisloepen met inventaris werden, waar nodig, vervangen en aangevuld.

Met de leerlingen werden onder leiding van leraren verschillende excursies gemaakt naar schepen, scheepswerven, machinefabrieken, enz., welke excursies een grote steun voor het theoretisch onderwijs betekenen.

De leerlingen van de opleidingen voor stuurmansleerling maakten met het instructievaartuig „Prinses Juliana” van het Koninklijk onderwijsfonds voor de scheepvaart wederom de gebruikelijke oefentochten.

Verschillende scholen voor scheepswerktuigkundigen verleenden gastvrijheid aan de commissie voor de machinistenexamens voor het afnemen van het practisch en schriftelijk gedeelte van het examen voor het voorlopig diploma van scheepswerktuigkundige en een enkele maal ook voor het mondeling gedeelte van dat examen.

Op 1 September 1949 is een tweejarige dagcursus, opleidende voor het examen ter verkrijging van het voorlopig diploma van scheepswerktuigkundige, aan de ambachtsschool te Nijmegen opgericht. Het onderwijs is op die datum met een goed bezette eerste klas begonnen.

De werkring van en de opleiding voor scheepswerktuigkundige blijken in verschillende delen van het land, zelfs in en om Rotterdam, nog te weinig bekendheid te genieten. Door de Nederlandse redersvereniging wordt hieraan aandacht gewijd.

RESULTATEN VAN HET ONDERWIJS

Hoewel er verbetering is te constateren, bleef er ook in het verslagjaar een tekort aan *wettelijk bevoegde leraren*. Een enkele excentrisch gelegen zeevaartschool onder-vond tal van moeilijkheden door de vele wisselingen van leraren.

Het spreekt vanzelf dat dit tekort en de vele mutaties een ongunstige invloed hebben gehad op de resultaten van het onderwijs, al kunnen die gemiddeld toch nog goed genoemd worden. Zowel de eindexamens voor stuurmansleerling en die voor leerling-scheepswerktuigkundige als de door de commissies voor de stuurlieden- en voor de machinistenexamens voor de verschillende stuurmans-diploma's resp. diploma's van scheepswerktuigkundige afgenomen examens had-den over het algemeen een bevredigend verloop.

Verschillende uit Indonesië afkomstige jongelieden zijn, na verleende ont-heffing van de voorwaarde t.a.v. de maximum-leeftijd van toelating tot de twee-jarige cursussen voor stuurmansleerling en die voor leerling-scheepswerktuig-kundige, toegelaten. Herhaaldelijk bleek dat hun kennis belangrijke hiaten ver-toonde, waardoor zij het onderwijs moeilijk konden volgen. Hoewel dit een ongunstige invloed op de resultaten zal hebben, is het niettemin goed dat deze jongelieden hun kans krijgen.

LEERLINGEN

Het tekort aan jeugdige gediplomeerde stuurlieden en radiotelegrafisten is prac-tisch aangevuld, terwijl dat aan scheepswerktuigkundigen is verminderd. Voor de opleidingen tot scheepsradiotelegrafist was de toeloop geringer, waartoe ook heeft bijgedragen de verzwaring van de toelatingseis, nl. het bezit van het mulo-diploma B in plaats van het mulo-diploma A. Deze verzwaring is noodzakelijk geworden, daar voor de toelating tot het examen voor het certificaat van scheeps-radiotelegrafist thans eveneens het bezit van het mulo-diploma B wordt vereist. Voor de radiotelegrafisten voor de luchtvaart werden de plaatsingskansen veel geringer als gevolg van de vervanging van de radiotelegrafie door de radio-telefonie op verschillende luchtlijnen van de K.L.M. De aangifte van leerlingen voor de opleidingen voor radiotelegrafist bij de luchtvaart was daardoor aan-merkelijk kleiner.

Voor de opleidingen tot stuurmansleerling was het aantal aanmeldingen minder groot dan in het vorige jaar. Voor de afdelingen voor derde stuurman daaren-tegen was de toeloop wederom zeer groot. Door de vorming van parallelklassen aan enkele scholen werd hieraan tegemoetgekomen. Dit bleek echter niet vol-doende om alle gegadigden op te nemen, zodat aan verschillende scholen zgn. wachtlijsten moesten worden aangelegd om aspiranten te kunnen oproepen zodra er plaatsen vrijkwamen. De wachttijd varieerde van drie tot zes maanden. De afdelingen voor tweede en eerste stuurman hadden een grotere bezetting dan in het vorige jaar.

De tweejarige cursussen voor leerling-scheepswerktuigkundige trokken meer leerlingen dan in vorige jaren. Ook de afdelingen, opleidende voor de verschil-lende diploma's van scheepswerktuigkundige, hadden een grotere bezetting, in het bijzonder die voor het diploma A.

De leerling-scheepswerktuigkundigen die met goed gevolg het eindexamen voor het getuigschrift A M of B M aflegden, vonden alle een plaats bij de verschillende rederijen of gingen, voor het verkrijgen van de vereiste werktijd, naar een fabriek of werkplaats.

Voor de afdeling vliegtuiginstrumentmakers aan de Luchtvaart-technische school is de belangstelling ver beneden de verwachting gebleven.

De dagcursus voor motordrijvers, verbonden aan de gemeentelijke zeevaartschool te Groningen, welke op 1 Maart 1948 is opgericht, wordt druk bezocht en voorziet in een behoefte.

ONDERWIJZEND PERSONEEL

Reeds is medegedeeld dat, hoewel er verbetering is te constateren, er ook in het verslagjaar een tekort bleef aan *wettelijk bevoegde leraren*. Voor het aanstellen van bevoegde leraren is in verschillende gemeenten het gebrek aan woonruimte een beletsel gebleken.

Bij de leraren in de scheepswerktuigkunde c.a., voor welk leervak de akte N XIII bevoegdheid verleent, is het tekort het grootst. Het aantal lessen dat door niet-bevoegden werd gegeven, bedroeg volgens de lesroosters 1949/50 ruim 35 % van het totale aantal lessen in dit leervak. Voor zeemanschap c.a., waarvoor de akte N XV bevoegdheid verleent, bedroeg dit bijna 16 % en voor wis- en zeevaartkunde c.a., waarvoor de akte N XVI wordt vereist, 21,5 %. Ook voor andere belangrijke leervakken, o.a. natuurkunde, mechanica, electriciteitsleer en electrotechniek, leverde het verkrijgen van wettelijk bevoegde leraren grote moeilijkheden op.

Daar de afvloeiing van bevoegde leraren wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd momenteel vrijwel even groot is als de toevoer van jongere bevoegden, zal het tekort aan wettelijk bevoegde leraren voorlopig helaas nog in ongeveer dezelfde mate blijven bestaan. Onder deze omstandigheden verdient het, in het belang van het onderwijs, aanbeveling wettelijk bevoegde leraren na het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd nog enige jaren te laten doorwerken, indien zij althans geestelijk en lichamelijk daartoe in staat geacht worden en zij daartegen geen bezwaar hebben.

GEBOUWEN

Het gebouw van de zeevaartschool van het Zeemanshuis te Amsterdam bleek wederom te klein om alle leerlingen te kunnen plaatsen; evenals het vorige jaar werden twee lokalen van het Zeemanshuis gehuurd en voor het onderwijs gebruikt. De plannen voor de herbouw van de De Ruyterschool te Vlissingen kwamen gereed. In December van het verslagjaar werd toestemming verleend voor het aanbesteden van het betonskelet voor het nieuwe schoolgebouw.

Het gebouw, bevattende de werkplaatsen voor het praktisch onderwijs aan de leerling-scheepswerktuigkundigen die de De Ruyterschool bezoeken, hetwelk eigendom was van de Koninklijke Java-China-Paketaanvaart Lijnen N.V., werd met de inventaris door het bestuur van de De Ruyterschool overgenomen. Aangezien in dit gebouw geen machinelaboratorium aanwezig is, zijn plannen in voorbereiding voor het bijbouwen van een dergelijk laboratorium.

Door het steeds groeiend aantal leerlingen is het gebouw van de kweekschool voor scheepswerktuigkundigen te Amsterdam te klein geworden. Daar in deze school een machinelaboratorium met ketelhuis ontbreekt, wordt gezocht naar een oplossing waarbij aan dit bezwaar wordt tegemoetgekomen en tevens plaats is voor een groter lokaal voor het practicum electrotechniek. Dit lokaal is nu ondergebracht op een te kleine zolder in het voorgebouw.

Voor de school voor scheepswerktuigkundigen (en middelbare technische school) te Enschede worden plannen ontworpen voor de bouw van een nieuw schoolgebouw.

Het nieuwe gebouw van de school voor scheepswerktuigkundigen te Rotterdam werd op 8 Juni 1949 officieel in gebruik genomen.

Aan de gemeentelijke school voor scheepswerktuigkundigen te Utrecht werd een werkplaats voor het practicum electrotechniek toegevoegd; voorts werd een aanvang gemaakt met de uitbreiding van dit schoolgebouw met een lokaal voor natuur- en scheikunde, een theorielokaal en een cantine.

IV. VISSERIJSCHOLEN, SCHOLEN VOOR DE BINNENVAART EN OPLEIDINGSSCHEPEN VOOR MATROOS

VISSERIJSCHOLEN

De belangstelling voor deze scholen was in het verslagjaar wederom groot. De examenklassen, opleidende voor de examens ter verkrijging van een diploma van stuurman, een aanvullingsdiploma van stuurman en een diploma van motordrijver, leverden vele geslaagden af; ook voor het examen voor het diploma van machinist en voor dat van machinist-stoker slaagden enkele opgeleiden. De opleidingen voor het certificaat van radiotelefonist, voor de proef kaartpassen (ter verkrijging van een dienstdiploma) en voor het bewijs van voldoende kennis van de bepalingen ter voorkoming van aanvaringen op zee werkten eveneens met veel succes. De éénjarige vooropleidingen voor nog leerplichtige leerlingen, verbonden aan de visserijschool te Katwijk aan Zee en de gemeentelijke visserijschool te IJmuiden, welke druk werden bezocht, kunnen nog niet voldoende aandacht schenken aan het in het leerplan voorkomende leervak visserijkunde (o.a. de behandeling, het conserveren en verpakken van vis, zoals deze bewerkingen aan boord moeten geschieden). Te Katwijk aan Zee is het wachten op het nieuwe schoolgebouw en te IJmuiden op een verbouwing en uitbreiding van het bestaande.

In de plannen voor dit nieuwe gebouw, en deze uitbreiding, welke aan het eind van het verslagjaar in een vergevorderd stadium van voorbereiding verkeerden, is een lokaal voor visbehandeling geprojecteerd. Na verwezenlijking van deze plannen zal het onderwijs in visserijkunde eerst geheel tot zijn recht kunnen komen. Verwacht mag worden dat in 1950 met het bouwen van een nieuw gebouw voor de visserijschool te Katwijk aan Zee en met de uitbreiding en gedeeltelijke verbouwing van de gemeentelijke visserijschool te IJmuiden zal kunnen worden begonnen.

Bij gemeenschappelijke beschikking van de Ministers van Verkeer en Waterstaat, van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening van 30 November 1948, no 163530/Z/140.140.18, afd.

Zee-manszaken en Veiligheidsvoorschriften/31 December 1948, no 5717, afd N.O. III, is ingesteld een commissie aan welke is opgedragen:

- a.* te bestuderen of het nodig is voorschriften te geven omtrent de voor schippers en stuurlieden van zeevissersvaartuigen van belang zijnde vakkennis van onderwerpen welke geen verband houden met de vaart van het schip en de veiligheid van schip en opvarenden;
- b.* indien zodanige noodzakelijkheid aanwezig blijkt te zijn, tevens te onderzoeken of voor de sub *a* bedoelde vakkennis al dan niet vrijwillig te behalen diploma's dienen te worden ingesteld;
- c.* vervolgens na te gaan welke de onderwerpen zijn waarvoor het bezit van een diploma nodig is, in hoeverre op deze onderwerpen dient te worden ingegaan en op welke wijze de daartoe vereiste kennis zal moeten worden verkregen.

De overwegingen welke tot het instellen van deze commissie hebben geleid, waren de volgende:

1. dat het van belang moet worden geacht dat schippers en stuurlieden ter zeevissery bekend zijn met zaken welke nuttig kunnen zijn tot verbetering van de vangst en de verwerking van de vis;
2. dat tot dusverre de Overheid aan deze visserslieden alleen eisen van bekwaamheid stelt ten aanzien van zaken welke verband houden met de veiligheid ter zee;
3. dat het gewensd is na te gaan of het nodig en mogelijk is dat de Overheid voor eerstgenoemde zaken regelen optreedt.

Bovengenoemde commissie heeft in het verslagjaar haar taak aanvaard doch nog niet ten einde gebracht.

SCHOLEN VOOR DE BINNENVAART

Het aantal leerlingen dat de dagnijverheidsscholen voor schippersjongens bezocht, was wederom stijgende; op 1 Januari 1949 telden de scholen te Amsterdam, Delfzijl en Rotterdam samen 203 leerlingen en aan het einde van het verslagjaar 237. De scholen zijn in het bijzonder bestemd voor schippersjongens, doch deze vormen van de totale schoolbevolking slechts iets meer dan 50 %.

Aan het einde van de cursus verlieten 71 leerlingen met een getuigschrift de tweejarige dagscholen; ze vonden alle een plaats in het scheepvaartbedrijf.

Het nieuwe internaatgebouw, behorende bij de dagnijverheidsschool voor schippersjongens te Delfzijl, werd op 21 September 1949 door de burgemeester van Delfzijl officieel geopend. Dit internaat biedt thans, evenals dat van de scholen te Amsterdam en Rotterdam, ruimte voor 120 leerlingen.

Geestelijken van de verschillende kerken verleenden met grote toewijding hun medewerking voor de geestelijke verzorging van de leerlingen, hetwelk door de ouders op hoge prijs werd gesteld.

Over het algemeen was het schoolbezoek aan de binnenvaartscholen (winteravondschoolen) onbevredigend; op deze regel vormde het bezoek aan de binnenvaartschool te Amsterdam een gunstige uitzondering. Te Zwolle werd de binnenvaartschool gedurende de laatste jaren zó slecht bezocht dat het stichtingsbestuur van het Koninklijk onderwijsfonds voor de scheepvaart besloot het onderwijs aan deze school te schorsen en de school op te heffen.

Bij Koninklijk besluit werd ingevolge de Nijverheidsonderwijswet subsidie verleend voor de oprichting en instandhouding van een binnenvaartschool te Born, welke in December 1949 werd geopend. Aan het einde van het verslagjaar werkten er 14 binnenvaartscholen en wel te Amsterdam, Born, Breskens, Dordrecht, Groningen, Harlingen, Lemmer, Maasbracht, Rotterdam (2), Sliedrecht, Terneuzen, Vlissingen en Yerseke.

Van de leerlingen der verschillende binnenvaartscholen en van de Christelijke dagnijverheidsschool voor schippers te Sneek onderwierpen zich 192 leerlingen aan het examen ter verkrijging van een diploma van schipper voor de binnenvaart, waarvan er 112 het verlangde diploma verwierven. Aan het examen ter verkrijging van een diploma van machinist voor de binnenvaart namen 29 leerlingen van binnenvaartscholen deel, waarvan er 20 slaagden.

De diploma's voor de binnenvaart zijn nog steeds niet verplicht gesteld. Eerst als dit zal zijn geschied, zal meer belangstelling voor het onderwijs aan de dagnijverheidsscholen voor schippersjongens en de binnenvaartscholen verwacht kunnen worden.

OPLEIDINGSSCHEPEN VOOR MATROOS

De beide opleidingen voor matroos, nl. die aan boord van het opleidingsschip voor de handelsvaart „Nederlander” te Rotterdam en die aan boord van het opleidingsschip „Pollux” te Amsterdam van de Koninklijke Nederlandse zeilen roeivereniging, hebben gedurende het verslagjaar normaal gewerkt en vele opgeleiden bij de verschillende rederijen geplaatst.

V. MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS

Onder deze tak van onderwijs ressorteerden in 1949 de 18 middelbare technische dagscholen, de beide middelbare textielscholen, de Mijschool te Heerlen, de middelbare vakschool voor de leder- en schoenindustrie te Waalwijk, de part-time dagopleiding voor werkmeesters te Heerlen, de middelbare technische avondschool te Rotterdam, de avondcursus e.t.o. (voor electrotechnisch opzichtertekenaar) en de avondcursus voor staal- en gewapend-betontechnici te Amsterdam. De laatstgenoemde cursus nam in 1949 een aanvang.

Het volgende staatje geeft een overzicht van de aantallen leerlingen die middelbaar technisch onderwijs ontvingen.

Scholen/Cursussen	Aantal leerlingen in 1949
Middelbare technische dagscholen	7 375
Middelbare textielscholen	410
Middelbare vakschool voor de leder- en schoenindustrie te Waalwijk	41
Mijschool en opleiding tot werkmeester	211
Avond-m.t.s. te Rotterdam	668
Avondcursus e.t.o. te Amsterdam	55
Avondcursus voor staal- en gewapend-betontechnici te Amsterdam	27
Totaal	8 787

MIDDELBARE TECHNISCHE DAGSCHOLEN

In het verslagjaar werd de gemeentelijke middelbare technische school voor mechanische technologie te Utrecht geopend.

De middelbare technische dagopleiding telde 9 scholen met een werkende afdeling bouwkunde. Aan 2 andere scholen die voor een zodanige afdeling toezegging van Rijkssubsidie ontvingen, kon deze afdeling nog niet geopend worden doordat het aantal aanmeldingen daarvoor te gering bleek te zijn.

Er waren 9 scholen met een afdeling weg- en waterbouwkunde, 13 met een afdeling werktuigbouwkunde, 11 met een werkende afdeling electrotechniek en 1 school waar een dergelijke afdeling in voorbereiding was, 2 met een afdeling scheepsbouwkunde, 3 met een afdeling chemische techniek, 1 met afdelingen voor mechanische en elektrische bedrijfstechniek, 1 met een afdeling fysieke techniek, 1 met een afdeling vliegtuigbouwkunde, 1 met een afdeling economische bedrijfstechniek en 1 met een afdeling mechanische technologie; een zodanige afdeling was elders in voorbereiding.

Aan 14 middelbare technische dagscholen werden eindexamens afgenomen. In totaal werden 1409 eindgetuigschriften uitgereikt, t.w. 233 voor bouwkunde, 264 voor weg- en waterbouwkunde, 489 voor werktuigbouwkunde, 215 voor electrotechniek, 44 voor scheepsbouwkunde, 24 voor vliegtuigbouwkunde, 60 voor chemische techniek, 13 voor fysieke techniek, 31 voor mechanische bedrijfstechniek, 27 voor elektrische bedrijfstechniek en 9 voor economische bedrijfstechniek.

De 3 middelbare technische dagscholen die in 1947 een begin met het onderwijs maakten, plaatsten voor de eerste maal leerlingen in het praktische leerjaar.

Het aantal aspirant-leerlingen dat zich aanmeldde, was in het algemeen bevredigend, vooral voor de afdeling werktuigbouwkunde. Over de kwaliteit van de toegelaten leerlingen werd echter door verschillende scholen bij herhaling geklaagd. Zo lezen we in het verslag van de directeur der middelbare technische school te *Dordrecht* het volgende:

„In het jaar 1949 ondervonden de lessen een — zo mogelijk nog grotere — hinder van de zwakke grondslagen voor wis- en natuurkunde, door het voorbereidend onderwijs gelegd. Het niet beheersen van eenvoudige algebraïsche bewerkingen en van logaritmen, vage mathematische en fysieke begrippen waren oorzaak van verlies van de voor eigen ontwikkeling al zo krap toegemeten tijd. Het spreekt vanzelf, dat de overgang door deze omstandigheid ongunstig werd beïnvloed.

Het is moeilijk aan te nemen, dat de oorzaak nog alleen en uitsluitend te zoeken is in de gevolgen van de bezettingstijd, die alweer meer dan 4 jaren achter ons ligt. Evenmin kan de oorzaak gezocht worden in het toelaten van grote aantallen voor ons onderwijs ongeschikte leerlingen, omdat uit de verdere resultaten van doublerende leerlingen meestal blijkt, dat de vereiste wiskundige en technische aanleg wel aanwezig was.

Deze problemen overdenkend komt men op hedendaagse vragen omtrent onderwijs en onderwijsvernieuwing, waarvan de behandeling in dit bestek niet mogelijk is. Toch zij hier de waarschuwing uitgesproken dat de maatschappij waarin wij leven — naast de opvoeding tot mens — zeer beslist van haar leden een steeds grotere ontwikkeling van kennis en vaardigheden eist. De vernieuwingsgedachten bij het onderwijs bewegen zich in de laatste decennia bijna uitsluitend om de betere opvoeding tot mens en wij kunnen ons niet aan de indruk onttrekken dat bij het algemeen vormend onderwijs dit geleid heeft tot het onderschatten van de waarde van exacte kennis, zeer ten nadele van die onderwijsinstellingen welke haar leerlingen direct voor het bedrijfsleven moeten opleiden.”

De directeur van de gemeentelijke middelbare technische school te 's-Gravenhage zegt in zijn verslag:

„Het eerste studiejaar ving aan met 156 leerlingen. Op 1 Juli jl. bedroeg het aantal leerlingen nog slechts 132, zodat gedurende de cursus 24 leerlingen vertrokken, hoofdzakelijk wegens ondervonden grote studiemoeilijkheden.

Het totaal aantal bevorderde leerlingen (125) is kleiner dan dat van het vorige cursusjaar (145). Het aantal afgewezen en weer toegelaten leerlingen, nl. 29, is gestegen (22), terwijl het aantal leerlingen dat wegens onvoldoende aanleg de school verlaten moest, nl. 39, een sterke stijging vertoont (12). Aan 16 leerlingen moest een overgangsexamen opgelegd worden (18). De bereikte studieresultaten zijn derhalve kleiner dan die van het voorafgaande cursusjaar. Vele leerlingen bleken te weinig aanleg te bezitten, niet alleen voor de exacte, doch eveneens voor de theoretisch-technische vakken.”

Aan het jaarverslag betreffende de middelbare technische school voor de bouwkunde te Utrecht ontlenen we het volgende:

„Nu na de oorlog geleidelijk aan weer normale omstandigheden zijn ingetreden, is het wel van belang eens na te gaan, welke resultaten het onderwijs heeft opgeleverd.

Van de 76 leerlingen die op 1 September 1948 voor het eerst zijn ingeschreven voor het te studiejaar, zijn er niet bevorderd (of tussentijds vertrokken omdat de studie hun te zwaar was) 33 leerlingen, dat is ruim 43 %.

Voor de afdeling W 2* (dat zijn dus degenen die in het bezit zijn van een diploma h.b.s. B met 5-j. cursus) bedraagt dit percentage ruim 29.

Uit deze percentages blijkt wel, dat de cijfers, verkregen voor het mulo-diploma B of bij overgang van de 3e naar de 4e klasse van een h.b.s. en bij het eindexamen van een h.b.s. B 5-j. c., weinig aanwijzing geven voor het al of niet geschikt zijn voor het volgen van de studie aan een m.t.s.

Op 1 September 1945 zijn er voor de normale 4-jarige cursus (dus met inbegrip van het praktische jaar) voor het eerst ingeschreven 52 leerlingen, en op 1 September 1946 voor de 3-jarige cursus (dus voor leerlingen met diploma h.b.s. 5-j. c., de sergeants der genie, in opleiding voor opzichter van fortificatiën, en voor de enkele leerlingen die reeds vóór het begin van de school hun praktisch jaar hebben vervuld) 56 leerlingen. Tezamen dus 88 leerlingen. Hiervan hebben in 1949, dus binnen de voorgeschreven tijd, 55 leerlingen met goed gevolg eindexamen gedaan; dat is dus een rendement van 62½ %.”

Op andere middelbare technische dagscholen heeft men soortgelijke ervaringen opgedaan. De Vereniging van middelbare technische scholen in Nederland, waarvan alle middelbare technische scholen lid zijn, heeft daarin aanleiding gevonden te zoeken naar een beter bruikbare oplossing van het selectieprobleem. Daartoe is zij in overleg getreden met het Nederlands instituut van practiserende psychologen, dat in 1949 een aanvang maakte met de ontwikkeling van een gefundeerde methode voor deze selectie.

Hierbij zij aangetekend, dat reeds sedert 1940 elke aspirant-leerling voor de middelbare technische school te Eindhoven aan een psychotechnisch onderzoek is onderworpen en dat men over de resultaten daarvan zeer tevreden is. Ook aan de toelating tot de afdeling economische bedrijfstechniek van de middelbare technische school te Dordrecht gaat een psychotechnisch en karakterologisch onderzoek van de aspirant-leerlingen vooraf. De uitslag daarvan heeft grote invloed op de toelating. Ook hier geeft deze wijze van selectie reden tot voldoening. In het verslagjaar trad de belangstelling voor de resultaten van het praktische leerjaar (normaal tussen het 2e en het 4e studiejaar) op verschillende punten en op verschillende wijzen aan de dag. De omstandigheid dat er volop werk in de bedrijven was, bevorderde een doelmatige tewerkstelling van de practikanten. Van bedrijfszijde werd in dezen veel medewerking ondervonden. Het streven van verschillende directeuren van middelbare technische scholen naar door de bedrijven aan practikanten toe te kennen „behoorlijke vergoedingen” leidde

in het algemeen tot goede resultaten. Deze aangelegenheid wordt ook op psychologische gronden van belang geacht. De praktikanten dient men niet te behandelen als ternauwernood gedulde volontairs doch als toekomstige medewerkers in de bedrijven.

Het verslag betreffende de middelbare technische school te *Haarlem* met haar zes afdelingen zegt over het praktische leerjaar:

„De reorganisatie, waarmede in het vorige jaar begonnen werd, heeft tot bevredigende resultaten geleid. Voor het merendeel komen de verslagen op tijd binnen, voorzien van goede tekeningen en uitgewerkte omschrijvingen. De directies van instellingen, bedrijven en fabrieken werken op zeer aangename wijze met ons samen. Niet alleen plaatsen zij onze leerlingen vlot, maar ook aan het doorlezen en aftekenen van de verslagen verlenen zij hun medewerking.”

In het verslag betreffende de middelbare technische school voor de bouwkunde te *Utrecht* (die ook een afdeling weg- en waterbouwkunde heeft) lezen we:

„Dank zij de medewerking van vele werkgevers, in het bijzonder van de Rijkswaterstaat en de Nederlandse Spoorwegen, konden alle leerlingen een behoorlijke werkkring vinden.

Toch is het resultaat van het praktische werken in veel gevallen niet geheel bevredigend te noemen. De leerlingen worden of te lang bij minder belangrijke arbeid tewerkgesteld, of te veel aan hun lot overgelaten, terwijl het ook voorkomt, dat zij een taak opgedragen krijgen die boven hun krachten gaat. De directeur heeft over het rendement van het praktische jaar een verhandeling gepubliceerd en daarin de bezwaren nader omschreven en tevens een werkwijze aangegeven waardoor naar zijn inzicht aan deze bezwaren zou kunnen worden tegemoetgekomen. Het is wel zeer gewenst dat in dezen meer overleg wordt gepleegd tussen de scholen en de bedrijven en overheidsdiensten.”

Verschillende scholen klaagden over het voortdurende tekort aan bevoegde leraren, vnl. voor de werktuigbouwkunde en de mechanische technologie. Het aantal onbevoegde leraren en assistenten is toegenomen; in verschillende gevallen zijn gepensioneerde leraren in tijdelijke dienst gehouden. Dit tekort werd nog in de hand gewerkt door huisvestingsmoelijkheden voor nieuw personeel.

Het gebrek aan leraren heeft aan enkele scholen geleid tot beperking bij de toelating van aspirant-leerlingen, vnl. voor de afdelingen werktuigbouwkunde en electrotechniek.

Aan enige scholen werd ook door te kleine noodbehuizing het aantal leerlingen noodgedwongen beperkt.

Verschillende gebouwen van middelbare technische scholen werden inwendig verbouwd of uitgebreid. De schoolruimte van de middelbare technische school te Amsterdam-Zuid werd herverkegeld.

De middelbare technische school te Arnhem kreeg een flinke uitbreiding door verbouwing van het gebouw „Trein 8.28”, waarin tekenzalen, werkplaatsen en laboratoria een plaats vonden.

De herstelling van de ernstige bombardementsschade van de middelbare technische school te Eindhoven werd voltooid.

De middelbare technische school te Enschede, die nog van ruimten in zes gebouwen gebruik moet maken, kreeg de beschikking over een opgeknapt oud gebouw, dat oorspronkelijk voor het lager onderwijs en later als distributie-bureau werd gebruikt. Dat bracht een belangrijke voorlopige verbetering.

De gemeentelijke middelbare technische school te 's-Gravenhage, die is ondergebracht in een gebouw dat voor het lager onderwijs werd gebouwd en dat veel te klein is voor het groeiend aantal m.t.s.-leerlingen, werd met enkele lokalen uitgebreid.

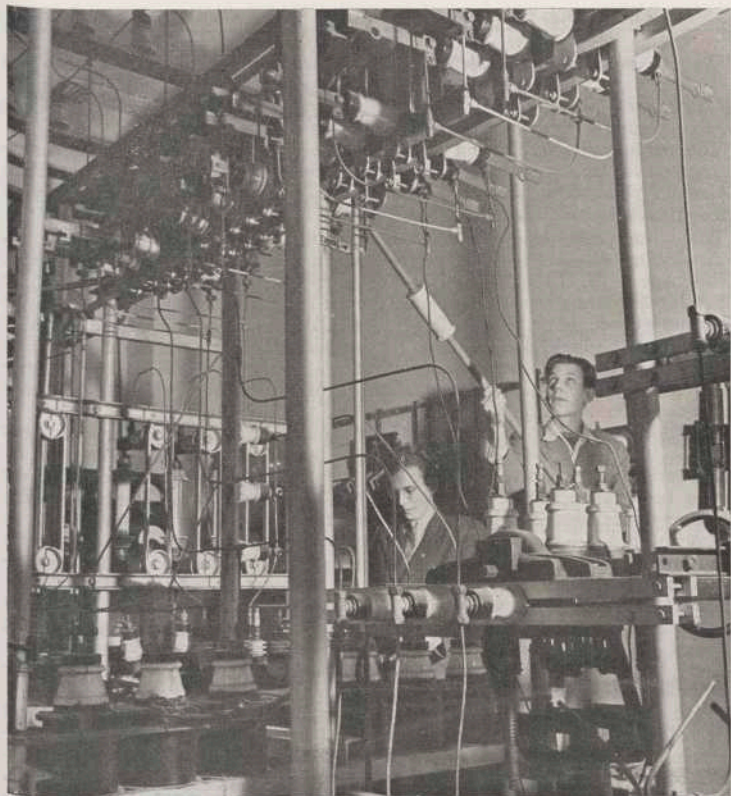

Foto Maria Antelia

In het hoogspanningslaboratorium van een electrotechnische school

Voor de middelbare technische scholen te Breda, Enschede en Vlissingen was men bezig met voorbereidingen voor nieuwe gebouwen.

Belangrijke verbeteringen in de huisvesting werden voorbereid voor de middelbare technische scholen te Groningen, Heerlen en 's-Hertogenbosch.

Voorzieningen ter verbetering van de outillage van werkplaatsen en van de instrumentaria van laboratoria vonden aan verscheidene middelbare technische scholen plaats. Andere dergelijke voorzieningen, o.a. voor circa 10 laboratoria voor materiaalonderzoek, waren in voorbereiding.

Vele scholen moesten gebruik maken van laboratoria buiten het schoolgebouw. Zo maakten de middelbare technische scholen te Breda (Machinefabriek Breda), Enschede (N.V. G. Dijkers & Co te Hengelo, O.), Vlissingen (Kon. Mij „De Schelde”) gebruik van de laboratoria voor materiaalonderzoek van de tussen haakjes genoemde bedrijven; de gemeentelijke middelbare technische school te 's-Gravenhage hield oefeningen in het machinelaboratorium van de middelbare technische school te Rotterdam en in het laboratorium van de Bataafsche Petroleum Maatschappij te Delft. Deze scholen gebruikten bovendien laboratoria voor natuurkunde, scheikunde en electrotechniek van andere scholen.

De schoolbevolking van verschillende middelbare technische scholen werd door middel van doorlichting op tuberculose onderzocht.

Een middelbare technische school maakt er melding van dat het merendeel der voor het eindexamen geslaagden zich in militaire dienst moest begeven. Een andere middelbare technische school ondervond ernstige moeilijkheden bij de plaatsing in het bedrijfsleven van haar „afgestudeerde” electrotechnici. Dat zou erop duiden dat de „arbeidsmarkt” voor beginnende electrotechnici het verzadigingspunt naderde.

Enkele scholen maken melding van de toeneming van het aantal bursalen onder haar leerlingen. Dit betrof vnl. Rijksstudietoelagen (renteloze voorschotten) en voorts zgn. Malino-beurzen en gemeentelijke beurzen.

Een middelbare technische school maakt gewag van pogingen om bij het onderwijs een nuttig gebruik te maken van films en filmstroken.

In het verslagjaar nam het contact van het middelbaar technisch onderwijs met de volkshogescholen toe. Daaraan werd deelgenomen door bestuursleden, directeuren, leraren en leerlingen (vnl. van het practische leerjaar).

Eén school gewaagt van een geanimeerd verenigingsleven onder haar leerlingen. Het aantal excursies nam toe, mede in verband met de omstandigheid dat de bedrijven volop werk hadden.

Er vonden enkele plechtigheden plaats. Op 26 April 1949 had de „eerste officiële opening” van de middelbare technische school te Eindhoven plaats, en wel door de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Het onderwijs aan deze school nam reeds in 1940 een aanvang. Op 22 September 1949 werd de gemeentelijke middelbare technische school te Utrecht geopend. Ook deze plechtigheid werd door voornoemde Minister bijgewoond.

De middelbare technische school te Haarlem herdacht op 8 September 1949 op feestelijke wijze haar 30-jarig bestaan en tevens het feit dat het aantal van 2500 afgestudeerden werd overschreden.

In 1949 trad het herziene reglement op de eindexamens van de middelbare tech-

nische scholen in werking. Dit reglement is opgenomen in de *Nederlandse Staatscourant* van 26 Januari 1949, no 18 (zie blz. 83/90).

MIDDELBARE TEXTIELSCHOLEN

In de beide scholen (Hogere Textielschool te Enschede en Middelbare Textielschool te Tilburg) vond de invoering van gewijzigde leerplannen met een opleidingsduur van vier jaren, met inbegrip van een nieuw toegevoegd praktisch leerjaar tussen het tweede en het vierde studiejaar, voortgang. Het verslag betreffende de *Hogere Textielschool* vermeldt dienaangaande:

„Aan de bedrijfsleidersopleiding der Hogere Textielschool worden voortdurend hogere eisen gesteld, daar de textielindustrie bedrijfsleiders en assistenten vraagt die in het bedrijfsleven binnen betrekkelijk korte tijd een zelfstandige, leidende functie kunnen bekleden. Deze functionarissen moeten niet alleen de techniek van hun bedrijfsonderdeel beheersen, maar zullen ook op de hoogte moeten zijn van de economische en organisatorische problemen in de industrie. Daar ook de techniek van deze industrie steeds meer en ingewikkelder variaties ondergaat, wordt van een opleiding aan de Hogere Textielschool gevraagd zich steeds aan te passen aan deze eisen van het bedrijfsleven.

Een grote verbetering in de opleiding aan de Hogere Textielschool bleek de invoering van het praktische jaar te zijn. De leerlingen der 4e klassen blijken veel meer interesse verkregen te hebben, en de lessen op school komen beter tot hun recht, daar deze leerlingen een dieper inzicht verkrijgen in het verband tussen de Hogere Textielschool-opleiding en de praktijk van het bedrijfsleven. De medewerking van de textielindustrie bij het plaatsen van leerlingen gedurende hun praktische jaar is uitstekend.”

De *Middelbare Textielschool* te Tilburg ondervond evenmin moeilijkheden bij de plaatsing van haar praktikanen, waarvan er enige in het buitenland (Frankrijk, Engeland, Ierland, Ver. Staten van Amerika) werkten.

De Hogere Textielschool klaagde over onvoldoende voorbereiding van de nieuwe leerlingen:

„Door de juiste aanpassing van het leerplan der Hogere Textielschool aan de eisen van het bedrijfsleven kan het peil van het onderwijs in de gegeven schoolduur tot een maximale hoogte worden opgevoerd. Echter, terwijl deze maximale hoogte zeker nog niet bereikt is, blijkt dat het peil der leerlingen hiernede beslist geen gelijke tred houdt. Deels is dit te wijten aan de oorlogs- en na-oorlogsomstandigheden, waaronder de middelbare-schoolopleiding van de huidige H.T.S.-leerlingen leed. Daarnaast blijft echter het probleem op welke wijze de leerlingen bij de aanmelding geselecteerd moeten worden, om te bereiken dat van de geplaatste leerlingen verwacht kan worden dat zij beantwoorden aan de eisen welke het leerplan der Hogere Textielschool stelt.”

In verband daarmee ging deze school over tot een selectie door verwijdering van leerlingen. We lezen daaromtrent in het verslag van deze school:

„Met het Pastrapport 1949 is voor de eerste maal de maatregel ten uitvoer gebracht dat leerlingen die 5 of meer onvoldoende cijfers op hun rapport behalen, als afgewezen worden beschouwd en de lessen in de lopende cursus niet meer mogen volgen.

Van deze maatregel werden met Pasen 1949 15 leerlingen het slachtoffer: 4 van klasse I, 8 van klasse II, 1 van klasse IV en 2 van de manufacturiersklasse.”

Beide scholen breidden haar werkplaatsruimte uit. De nieuwe ruimte voor de kamgarenspinnerij te Tilburg kwam gereed. Het chemisch laboratorium werd vergroot.

Beide scholen waren betrokken in een plan tot samenwerking met de Technische Hogeschool te Delft voor de opleiding van textiel-technologen en werktuigkundige textiel-ingenieurs.

De Hogere Textielschool trad in overleg met het Vezelinstituut T.N.O. teneinde

tot een vorm van samenwerking te geraken, waarbij gezamenlijk gebruik zal kunnen worden gemaakt van aan te schaffen apparaten.

MIDDELBARE VAKSCHOOL VOOR DE LEDER- EN SCHOENINDUSTRIE TE WAALWIJK
Deze dagschool werd in het verslagjaar onder het middelbaar nijverheidsonderwijs gebracht. Tegelijkertijd werd haar bestuursvorm gewijzigd: het Rijk droeg de school over aan een stichting. De middelbare school werd plechtig „geopend”. Het nieuwe leerplan heeft voor de beide afdelingen een tweejarige cursus. Voor de uitbreiding van het schoolgebouw werden voorbereidingen getroffen.

MIJNSCHOOL EN OPLEIDING TOT WERKMEESTER
Beide inrichtingen zijn gevestigd te Heerlen. De Mijschool heeft een part-time-stelsel; het 2e, 3e en 4e leerjaar worden als middelbaar nijverheidsonderwijs aangemerkt. 34 leerlingen behaalden het eindgetuigschrift. De opleiding tot werkmeester is eveneens een part-time dagopleiding met een vierjarige cursus. Aan het eind van het verslagjaar telde zij 40 leerlingen.

MIDDELBARE TECHNISCHE AVONDSCHOOL TE ROTTERDAM
Deze school telde 5 afdelingen, 62 leraren, 13 assistenten en aan het einde van het verslagjaar 668 leerlingen; daarvan waren er 270 buiten Rotterdam woonachtig. Er werden 77 eindgetuigschriften uitgereikt.

AVONDCURSUS E.T.O. TE AMSTERDAM
Dit is een driejarige cursus voor opleiding van jongelieden die in de electrotechniek werkzaam zijn en over voldoende vooropleiding en aanleg beschikken, tot electrotechnisch opzichter. Op het einde van het verslagjaar telde zij 55 leerlingen. Er werden 9 eindgetuigschriften uitgereikt.

AVONDCURSUS VOOR STAAL EN BETON TE AMSTERDAM-ZUID
Deze tweejarige cursus werd op 1 September 1949 geopend; hij is bedoeld als voortzetting van het onderwijs in staal- en beton-constructies aan de middelbare technische school. De lessen worden op twee avonden per week gegeven, telkens 3 maal 50 minuten.

VI. NIJVERHEIDSONDERWIJS VOOR MEISJES

ALGEMENE OPMERKINGEN

Voortbouwend op de resultaten van het onderzoek der Commissie tot bestudering van goede onderwijsmethoden voor het primaire nijverheidsonderwijs voor meisjes onder leiding van Prof. Kohnstamm, is ook in 1949 verder gewerkt aan een zodanige vernieuwing van het onderwijs dat een zo goed mogelijke aanpassing aan de eisen van het praktische leven kan worden verkregen. Met voldoening kan worden geconstateerd dat niet alleen van de zijde van de schoolbesturen belangstelling werd getoond voor het door deze commissie uitgebrachte studierapport, maar dat ook de leerkrachten een open oog bleken te hebben voor

de eisen welke de hedendaagse omstandigheden en problemen aan de vorming van en het onderwijs aan meisjes stellen. Het feit dat de paedagogisch-didactische applicatiecursussen dit jaar door niet minder dan 675 cursisten werden gevolgd, is een sprekend bewijs van de daadwerkelijke belangstelling van de leerkrachten voor deze eisen en van haar bereidheid om haar kennis en inzicht op paedagogisch en didactisch gebied aan te vullen en te vernieuwen.

Ook aan de materiële wederopbouw van het onderwijs werd dit jaar grote zorg besteed. Zo konden door de huishoudscholen te Geldermalsen, Schiedam en Weert verbouwde schoolgebouwen in gebruik worden genomen.

Voorts had het herstel van de door de oorlog aan de schoolinventarissen toegebrachte schade verder voortgang.

In verband met de noodzakelijkheid van uitbreiding van bestaande scholen en het verschaffen van huisvesting aan nieuwe scholen had veelvuldig en vruchtbaar overleg plaats met het adviesbureau van de Rijksgebouwendienst.

In 1949 werden de volgende scholen in Rijkssubsidieverband opgenomen:

Eindhoven, R.-K. huishoudschool „Maris Stella”; Gemert, R.-K. huishoudschool; 's-Gravenhage, 3e R.-K. huishoudschool; Maastricht, 2e R.-K. huishoudschool; Veenendaal, Chr. nijverheidsschool voor meisjes; Vlissingen, gem. huishoud- en industrijschool; Wolvega, R.-K. huishoudschool.

BIJZONDERHEDEN EN RESULTATEN VAN HET ONDERWIJS

In het jaar 1949 nam het aantal leerlingen van de nijverheidsscholen voor meisjes toe van 95 457 tot 101 563, dus met ruim 6100.

In toenemende mate moest worden overgegaan tot vervolging wegens *ongeoorloofd schoolverzuim*. De invoering van het verplichte achtste leerjaar blijkt in vele gevallen moeilijkheden te veroorzaken, doordat de gezinnen de verdiensten van de meisjes en dikwijls ook haar hulp thuis niet kunnen missen. Is bij veroordeling de boete laag, dan wordt deze gaarne betaald, doch ook bleek men in enkele gevallen bereid een schikkingsgeld van bijv. f 150,— te voldoen. Het zou stellig aanbeveling verdienen dat bij overtreding van de Leerplichtwet strenger kon worden opgetreden door het opleggen van hogere boeten; ook zou meer eenheid in de strafmaat over het gehele land zeer gewenst zijn. Een woord van lof voor de arbeid van de vele commissies tot wering van schoolverzuim is hier zeker op zijn plaats.

De samenwerking van de inspectie met de Centrale raad voor kinderruitzending, de Commissie inzake kraamhulp en de Centrale raad voor gezinsverzorging liet niets te wensen over.

De examens voor de akten en getuigschriften op het gebied van het nijverheids- onderwijs voor meisjes hadden ook dit jaar een vlot verloop.

Het onderwijs aan de werkende meisjes kwam dit jaar tot grotere bloei, dank zij de medewerking zowel van de school- en gemeentebesturen als van de werkgevers.

ONDERWIJZEND PERSONEEL

Hoewel het niet meer zoveel als vroeger voorkwam dat leerkrachten met een bevoegdheid voor het nijverheids- onderwijs voor meisjes een werkring buiten

dat onderwijs aanvaardden, was er ook in het verslagjaar nog een *groot tekort* aan *leraressen met de akte Na of N VII*. Ook waren er niet genoeg leerkrachten met de hoofdkate beschikbaar voor het aan de scholen te geven algemeen vormend onderwijs. In vele gevallen moest daardoor genoeg worden genomen met onbevoegden en assistenten.

TAAK VAN DE INSPECTIE

De vele vraagstukken waarvoor de scholen zich in verband met de vernieuwing van het onderwijs en de verbetering van de huisvesting zagen geplaatst, vroegen ook in dit jaar de volle toewijding en werkkraft van de inspectie. De toch reeds moeilijke taak van de inspectrices werd nog verzaamd door het plotseling overlijden van mej. O. A. van Loghem, die zich in de korte tijd van haar ambtsvervulling reeds een vooraanstaande plaats bij het nijverheidsonderwijs had verworven, zowel door haar grote deskundigheid als door haar persoonlijke kwaliteiten. Een woord van eerbiedige hulde aan haar nagedachtenis mag hier niet ontbreken.

VII. LANDBOUWHUISHOUDONDERWIJS

ALGEMEEN

Vóór 1940 bestond het onderwijs aan de meeste landbouwhuishoudscholen uit één-, twee- of driejarige landbouwhuishoudcursussen van enige dagen per week. Deze scholen waren voor het grootste deel gehuisvest in gebouwen, dikwijls afgekeurde scholen voor gewoon lager onderwijs of uitgebreid lager onderwijs, welke zo goed mogelijk voor haar nieuwe bestemming waren ingericht.

In de jaren na de oorlog is dit beeld volkomen veranderd. Vooral door de invoering van het achtste leerjaar en de mogelijkheid de laatste twee jaren van de leerplicht door te brengen op een primaire cursus met ten minste 24 uur dagonderwijs aan een nijverheidsschool, zijn de landbouwhuishoudscholen veranderd in scholen voor volledig dagonderwijs met een groot aantal jonge leerlingen. Weliswaar worden op de meeste scholen nog landbouwhuishoudcursussen voor oudere meisjes gegeven, maar deze cursussen lopen in aantal terug. Steeds meer groeit op het platteland de behoefte aan beroepsopleiding, waarin ook zoveel mogelijk door de scholen wordt voorzien. Op deze snelle groei was de huisvesting, welke toch reeds veel te wensen overliet, ten enenmale niet berekend. Het kon dan ook geen verwondering wekken dat vrijwel op alle scholen het initiatief werd genomen tot uitbreiding of nieuwbouw.

In 1949 konden nieuwe schoolgebouwen geopend worden te Almkerk, Andel, Den Burg (Texel), Den Hoorn, Kruijningen, Munnekeburen, Nijkerk, Steenwijkerwold, Wolvega en Zevenbergen. De bouwplannen voor deze scholen vroegen veel van de aandacht der besturen; de goede resultaten welke bereikt werden, gaven echter ook grote voldoening en verhoogden het aanzien van het onderwijs. De landbouworganisaties waren over het algemeen zeer actief en belegden meermalen in eigen kring conferenties over onderwijsvraagstukken. Bij de oprichting van nieuwe scholen vond zoveel mogelijk overleg plaats tussen de organisaties der verschillende richtingen. Meermalen kon men hierbij tot een bevredigende regeling komen; enkele malen bleek dit echter niet mogelijk te zijn.

ONDERWIJS

Grote belangstelling bestond bij de leerkrachten voor de paedagogisch-didactische applicatiecursussen. Het studierapport van de Commissie-Kohnstamm werd ernstig door de leerkrachten en vele besturen bestudeerd. De doorvoering van de daarin vervatte denkbeelden had geleidelijk plaats. Herhaalde besprekingen met de inspectie blijven hiervoor echter nodig. Toch winnen de nieuwe gedachten langzamerhand veld; er is geen enkele school meer waar niet de invloed van de vernieuwing merkbaar is.

Cursussen voor meisjes in loondienst. Zowel in de stad als op het platteland werden proeven genomen met het geven van cursussen aan meisjes in loondienst. Daartoe werd ingesteld een Commissie van samenwerking inzake nijverheidsonderwijs aan meisjes die op jeugdige leeftijd loonarbeid verrichten, waarvan de inspectrices van de arbeid mej. Berden en mej. Jansen alsmede de inspectrices van het nijverheidsonderwijs mej. Van Loghem en mej. Bergervoet deel uitmaakten.

LEERKRACHTEN

Het tekort aan bevoegde leerkrachten bleef nog steeds bestaan. Voor de naaldvakken moest zelfs een groot aantal onbevoegden worden aangesteld. Deze worden zoveel mogelijk gestimuleerd om de akte *n* (vrouwelijke handwerken l.o.) te behalen. Een groot bezwaar t.a.v. deze leerkrachten blijft het tekort aan algemene ontwikkeling en aan paedagogische vorming. Desondanks was een aantal van haar met zóveel toewijding en gezond verstand werkzaam dat een vorm moet worden gezocht om haar alsnog voor lerares te laten opleiden.

Voor het algemeen vormend onderwijs moest men vroeger vaak verschillende leerkrachten voor enkele uren aanstellen, die hun hoofdbetrekking bij het lager onderwijs hadden. Dit bracht niet alleen moeilijkheden mede bij het opmaken van de lesrooster, maar bovendien hadden deze leerkrachten weinig gelegenheid in teamverband te werken en zich aan de speciale behoeften van het nijverheidsonderwijs aan te passen. Geleidelijk konden deze krachten vervangen worden door leerkrachten in volledige dienst.

Voor de huishoudvakken werden geen onbevoegde leerkrachten aangesteld; het aantal beschikbare krachten echter was te gering, zodat hierdoor de uitbreiding van het onderwijs en de voorlichting werden beperkt.

Het tekort aan leerkrachten deed zich door de standplaatsaftrek en de aantrekkingskracht van de steden het meest op het platteland gevoelen. Afschaffing van de standplaatsaftrek is dan ook een eerste vereiste om een behoorlijke personeelsbezetting te krijgen in de meer afgelegen streken. Met te meer waardering dient daarom te worden vermeld de onbaatzuchtigheid van de leraressen die op eenzame posten pionierswerk verrichtten.

WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK EN ONDERWIJS OP HUISHOUDELIJK GEBIED

In de loop van de jaren 1948 en 1949 hadden enige besprekingen plaats met de senaatscommissie voor huishoudwetenschap van de Landbouwhogeschool te

Wageningen. Hierbij werd van de zijde van het landbouwhuishoud- en huishoud- onderwijs de wens naar voren gebracht om te komen tot wetenschappelijk onderzoek en onderwijs op het gebied van de huishouding. Als resultaat hiervan werd de Commissie tot voorbereiding van de studieweek huishoudwetenschap ingesteld, die het voornemen opvatte in Mei 1950 een studieweek op de Landbouwhogeschool te organiseren.

CONTACT MET HET BUITENLAND

De inspectrice van het nijverheidsonderwijs mej. Bergervoet nam als afgevaardigde voor Nederland deel aan het Internationaal huishoudcongres te Stockholm, van 22—27 Augustus. Op dit congres werden inleidingen gehouden over de volgende onderwerpen:

„Psychologie van de hedendaagse jeugd en de bijna volwassenen (adolescenten) in de verschillende maatschappelijke klassen”, door Dr. L. Dupraz.

„Algemene grondslagen en methodiek van het huishoudonderwijs”, door Dr. Paulette Bernège.

„Het werk van de huishoudraad”, door Mrs. Karen Braac, presidente van de huishoudraad van Denemarken.

„Actuele problemen als gevolg van de moderne levenswijze”, door mevr. Scholte-Hoek.

Voorname lijk werden de moeilijkheden besproken van de landen die door de oorlog hebben geleden.

STICHTING VOOR HUISHOUDELIJKE VOORLICHTING TEN PLATTELANDE

Ondanks het tekort aan leerkrachten en de zeer beperkte geldmiddelen werd door de stichting een groter aantal cursussen georganiseerd dan in het vorige jaar. Indien het aantal leerkrachten zou worden uitgebreid, zou veel intensiever gewerkt kunnen worden, waardoor naar verhouding een groter aantal vrouwen zou worden bereikt. De animo voor het volgen van de cursussen nam toe doordat de prijzen van kleding en levensmiddelen stegen en er hoge eisen aan de bekwaamheid van de huisvrouw werden gesteld.

De leerkrachten kwamen tweemaal bijeen op een contactbijeenkomst. Hier werden de moeilijkheden besproken en inleidingen over het werk gehouden.

RIJSSCHOOLTOEZICHT

De inspectie leed een zeer gevoelig verlies door het overlijden van mej. O. A. van Loghem. Hoewel mej. Van Loghem werkzaam was bij het stedelijk onderwijs, werd ook bij het landbouwhuishoudonderwijs dankbaar gebruik gemaakt van haar adviezen en werd de samenwerking met haar op hoge prijs gesteld.

Door de sterke groei van het onderwijs was de inspectie zwaar belast met organisatorische en administratieve werkzaamheden naast het werk ten behoeve van het eigenlijke onderwijs.

De voorbereiding van de wijziging van het Bevoegdhedenbesluit N.O. vroeg veel tijd en aandacht. Er werd naar gestreefd de exameneisen zo nauw mogelijk te doen aansluiten bij de behoeften van de maatschappij.

F. LAGER ONDERWIJS

IA. VERSLAG HOOFDINSPECTEUR EERSTE HOOFDINSPECTIE

Provinciën Noordbrabant, Gelderland en Limburg

§ 1. Toestand van het lager onderwijs in het algemeen

VOORTGAAND HERSTEL VAN HET ONDERWIJS

Het jaar 1949 is voor het lager onderwijs een jaar geweest van steeds *toenemende vooruitgang*. Het tekort aan schoolruimte is in aanzienlijke mate verminderd door de bouw van nieuwe scholen en de uitbreiding van bestaande. Het peil van het onderwijs is gestegen tengevolge van het afnemend schoolverzuim en de grotere rust die het beleefde. Leerlust en schooltucht bij de leerlingen zijn toegenomen. Dit is hun belangstelling, opmerkzaamheid, ijver en gedrag ten goede gekomen. De naweën van de oorlogsomstandigheden zijn door ernstig en volhardend werken van het onderwijzend personeel geleidelijk geweken. De gevolgen van de oorlog zijn wat het peil van het onderwijs betreft vaak niet meer merkbaar. Bijna alle inspectieverslagen getuigen hiervan. Zo schrijft de inspecteur van *Eindhoven*: „De nadelige gevolgen van de oorlogsomstandigheden zijn in de school nauwelijks meer te bespeuren” en de inspecteur van *Arnhem*: „De toestand van het onderwijs is thans wel dermate verbeterd dat de gevolgen van de oorlog niet meer worden gevoeld.”

Betreffende het regelmatig verloop van het onderwijs en de rust die de bloei ervan bevorderde, schrijft de inspecteur van *Apeldoorn*: „Het jaar 1949 kenmerkte zich door een betrekkelijke rust in de gang van het onderwijs, waardoor het zich regelmatig ontwikkelen kon.” De inspecteur van *'s-Hertogenbosch* rapporteert dat 1949 een jaar geweest is van welbewuste, rustige stabilisatie en de inspecteur van *Nijkerk* constateert dat er ongestoord kon worden doorgewerkt.

Omtrent de wederopbouw in stoffelijke zin schrijft de inspecteur van *Breda*: „Het herstel der oorlogsschade aan de schoolgebouwen had verdere voortgang.” De inspecteur van *Doetinchem* constateert dat in het ergste tekort aan schoollokalen is voorzien, en de inspecteur van *Tiel* vermeldt dat de materiële vooruitgang zich in versterkte mate voortzette. Zo worden ook de opheffing der textiel-distributie en de verhogingen der jaarlijkse exploitatievergoedingen vermeld als omstandigheden die de bloei van het onderwijs bevorderden.

Wat de geestelijke opbouw betreft worden in alle inspectieverslagen de vernieuwingscursussen vermeld, alsmede de pogingen tot verfrissing van het onderwijs, welke allerwegen aangewend worden.

BELEMMERENDE FACTOREN

De algemene vooruitgang sluit echter niet in, dat er geen tekortkomingen meer zouden worden aangetroffen en dat er geen omstandigheden meer zouden zijn die de bloei van het onderwijs belemmeren. De inspecteur van *Waalwijk*,

die ook met de vermelding van de vooruitgang van het onderwijs zijn verslag begint, komt daarna tot de belemmeringen en de moeilijkheden die speciaal het onderwijs ten plattelande ondervindt. Hij noemt hier de veelvuldige mutaties onder het personeel tengevolge van de meerdere aantrekkingskracht welke de stad op het onderwijzend personeel schijnt uit te oefenen. Als oorzaken van die trek naar de stad noemt hij de slechte verbindingen, de weinige studiegelegenheid en de klassificatie-af trek. De inspecteur van *Nijkerk* vermeldt de bezwaren, verbonden aan het ontbreken van een waterleiding aan vele dorpscholen, en de inspecteur van *Tiel* wijst op het tekort aan goede woonruimte en de moeilijkheden, verbonden aan het verkrijgen van woningen voor de onderwijzers. Wat de inspecteur van *Heerlen* schrijft over de besteding van de jaarlijkse vergoedingen volgens artikel 101 der Lager-onderwijswet 1920 geldt voor meer inspecties. Hij schrijft:

„Vele schoolbesturen tonen weinig inzicht in wat vereist wordt om — overeenkomstig de in de Lager-onderwijswet duidelijk uitgesproken verplichting — het onderhoud der gebouwen en de tijdige vervanging der leermiddelen te verzekeren. Ik kan niet genoeg aandringen op een zo rationeel mogelijk beheer. Om daartoe te geraken acht ik het noodzakelijk, dat zich meerdere kleine schoolbesturen wat administratie, beheer en onderhoud betreft, aansluiten tot grotere eenheden. Hierdoor zou tevens de mogelijkheid geschapen worden om voor dit technisch en administratief apparaat de vereiste deskundigen aan te trekken. Deze deskundigen zijn vooral ook onmisbaar voor het opstellen van praktische en hanteerbare begrotingen, zonder welke m. i. goed beheer uitgesloten is te achten. Het ontbreken van deze deskundig opgestelde begrotingen biedt een der verklaringen voor het feit, dat ik nog steeds weer moet vaststellen, dat noodzakelijke voorzieningen niet tijdig of niet volledig worden getroffen wegens geldgebrek, terwijl bij de afrekening met de betrokken gemeente vaak belangrijke bedragen teruggestort moeten worden. Dat dit ook gevolgen moet hebben voor de financieringspolitiek der gemeente t. a. v. het onderwijs, hoop ik in de paragraaf over de kosten van het onderwijs aan te tonen.”

Verscheidene inspecteurs vermelden nog het euvel der te grote klassen. De inspecteur van *Maastricht* wijst bovendien op het feit dat veel kinderen het gewoon lager onderwijs volgen, terwijl zij feitelijk op een school voor buitengewoon lager onderwijs thuishoren. Uit de overzichten die verschillende inspecteurs geven van de bezetting der klassen, blijkt dat vooral de lagere leerjaren vaak aan overbelasting lijden.

§ 2. *De lagere scholen en de cursussen voor vervolgonderwijs; werkwijze en resultaten*

LEERPLAN

Omtrent de inrichting van het leerplan merkt de inspecteur van *Tilburg* op:

„De leerstof die op de school voor gewoon lager onderwijs wordt onderwezen, is in de loop der jaren steeds meer uitgebreid en wel in die mate dat de leerling de stof niet meer verwerken kan en ze niet meer tot zijn geestelijk eigendom kan maken. Deze klacht, die wordt aangeduid met de term „overlading”, is al jaren in de paedagogische pers aangeheven en het gevaar van deze overlading is talloze malen gesignaleerd. Voor tal van onderwijsdeskundigen lijdt het geen twijfel of er is van een overladen leerplan op de scholen voor lager onderwijs sprake. Men leert op de school van alles veel interessante bijzonderheden, maar de hoofdzaken waarvoor de lagere school in de eerste plaats zorgen moet, n.l. de kennis der elementaire bestanden van de volkscultuur op het gebied van lezen, taal en rekenen, de nauwkeurigheid en de correctheid in de meest essentiële kennis en vaardigheden, worden niet bereikt en hierin schiet de school wezenlijk tekort.”

De inspecteur van *Eindhoven* dringt er op aan dat het leerplan moet worden opgebouwd in de schoolvergadering en dat het de neerslag moet zijn van geregelde besprekingen tussen de leden van het personeel ener school. Hij schrijft daarover:

„Met nadruk meen ik er nog op te moeten wijzen dat een leerplan pas goed kan zijn en blijven, wanneer het organisch groeit uit de besprekingen van de onderwijzers onderling met het hoofd der school, en wanneer er voortdurend aan gewerkt wordt door telkens een vak gezamenlijk te bespreken. Daarna kan men een proef nemen met de gezamenlijk opgebouwde methodiek. Wanneer deze deugdelijk is gebleken, wordt hiervan een kort resumé opgenomen in het officiële leerplan. Daarna wordt op de schoolvergadering het tweede vak aan de orde gesteld. Voor elk vak ontstaat zo een plan van behandeling in de opeenvolgende leerjaren. Daarnaast dient men een andere doorsnede te maken, die eigenlijk nog belangrijker is, nl. een synthese van de leerstof over de verschillende leerjaren om tenslotte dit alles samen te vatten in een overzicht van de leerstof, methodiek en leermiddelen over de gehele school. De synthese van de leerstof leidt noodzakelijk tot besnoeiing en beperking.”

Wat de inspecteur van *Nijmegen* omtrent het leerplan schrijft geldt voor bijna alle inspecties:

„Hoewel incidenteel wel enige verbetering is te constateren in de samenstelling van de leerplannen der scholen, blijven nog te veel scholen in gebreke t. a. v. de juiste indeling en omschrijving der leerstof. Strikt wettelijk genomen voldoen ze aan de eisen, doch een leerplan dient wat meer te zijn dan een geschrift dat de uitkering van Rijks- en gemeentevergoedingen moet waarborgen. Het leerplan moet voor het onderwijzend personeel een richtsnoer vormen bij het onderwijs en hoe kan het dat zijn als volstaan wordt met een summier opsomming der leervakken en een korte omschrijving daarvan, vaak beperkt tot het opnoemen van de bij het onderwijs te gebruiken boeken. Vooral voor jonge onderwijzers kan het leerplan een grote steun zijn als dit op de juiste wijze is samengesteld.”

De inspecteur van *Heerlen* is van oordeel dat het niet beantwoorden van de thans bestaande leerplannen aan hun doel te wijten is aan de historische ontwikkeling. Hij schrijft daaromtrent:

„De wettelijke eis van een door het Rijkschooltoezicht gevisieerd leerplan deed velen een dergelijk plan opstellen, echter niet zozeer als plan dan wel als opsomming van door te werken stof en boekjes. Vooral de boekjes gingen het eigen inzicht en project vervangen. Het kan mij dan ook in het geheel niet verwonderen dat zulk een leerplan zo weinig belangstelling geniet. In de meeste gevallen is het niet iets van de eigen persoonlijkheid van het personeel der school, maar slechts een opsomming van leermiddelen. Vandaar ook de vrijwel algemene eenvormigheid. Ik heb in enkele gevallen kunnen constateren dat de bij de vernieuwingscursussen ingelaste les over het eigen leerplan vruchten heeft afgeworpen. In één geval legde het hoofd der school mij een leerplan voor dat de vrucht was van de overdenking van de cursussen en van het overleg met het personeel. Maar in de meeste gevallen is van een ingrijpende vernieuwing van het leerplan geen sprake. Veranderingen in het leerplan zijn meestal slechts een gevolg van de aanschaffing van nieuwe leermiddelen.”

ONDERWIJSVERNIEUWING

De inspecteur van *Maastricht* mist node in de ter visering aangeboden leerplannen de stempel der vernieuwing. Hij schrijft in dit verband:

„De door mij gekoesterde stille hoop dat de gedachten over de vernieuwing van het onderwijs hun weerspiegeling en concrete uitwerking zouden vinden in verfriste leerplannen is bij de aanvang van het schooljaar niet in vervulling gegaan. Bijna zonder uitzondering werden de leerplannen, waarvan er vele vergeeld zijn van ouderdom, ongewijzigd ter visering ingezonden. Men kan hiertegen inbrengen dat een leerplan slechts een dood ding is, dat pas tot leven gebracht wordt door bezielden lessen. Echter hebben mij ook de gedane schoolbezoeken de indruk gegeven dat het onderwijs in zijn geheel de geest der vernieuwing nog niet ademt. Zolang de energie van leerkracht en leerlingen niet op de juiste wijze wordt besteed, heeft het onderwijs de noodzakelijke verfrissing nog niet ondergaan.”

Ook de inspecteurs van *Sittard* en *Venlo* melden dat van een systematische vernieuwing nog maar weinig in de scholen te bespeuren is. De enkele uitingen die hier en daar voorkomen, zijn te incidenteel, meent de inspecteur van *Sittard*, om van een vernieuwing over de gehele linie te kunnen spreken. Toch bestaat er hoop voor de toekomst. De inspecteur van *Venlo* schrijft namelijk:

„Voor de lagere school is er echter ondanks de weinige pogingen tot systematische vernieuwing toch wel van winst te spreken. Er is onrust in de gemeederen gekomen. Men komt zo langzaam aan tot het inzicht dat er iets aan de school hapert. De zelfgenoegzaamheid, waar deze aanwezig was, verdwijnt. Men wil iets anders, al mist men vaak de juiste visie, soms de nodige energie, om nieuwe wegen te bewandelen. Al te vaak moest ik bij besprekingen welke over deze kwestie liepen, de vraag horen: welke methoden en welke leermiddelen zijn dan het beste geschikt om ons onderwijs in nieuwe banen te brengen? Dit vragen naar boekjes en gereedgemaakt materiaal is een bewijs van het nog onvoldoende doordacht hebben van het probleem der vernieuwing en is nog meer een bewijs van een tekort aan lenigheid van geest en aan fantasie. Zonder boekje en zonder een dag voor dag, les voor les uitgestippelde werkwijze voelt men zich onzeker.”

In het verslag van de inspecteur van *Tiel* lezen wij:

„Tijdens de inspectiebezoeken aan de scholen viel meer en meer een levendiger werkwijze waar te nemen. Men gaat gemakkelijker dan vroeger over tot het gebruik van moderne methoden. Er is meer belangstelling voor paedagogisch-didactische problemen. Totaal gesproken zou men kunnen zeggen dat het onderwijs op de lagere school in beweging is. Er komt begrip voor het levende probleem dat kind heet, dat zich ontplooiën wil, dat iets wil zijn, dat iemand worden wil. Misschien mag men zeggen, dat het kind in zijn ontwikkelingsgang minder door de school geremd wordt dan vroeger. Er wordt meer ruimte voor de ontplooiing der expressiviteit gegeven; de karaktervorming door sport en spel zowel als door opdrachten en taken krijgt meer de belangstelling. Nog is de onderwijzer niet steeds het type van de jeugdleider, doch het sportieve element doet in de school al meer en meer zijn intrede. En dit sportieve element voorkomt een al te eenzijdige bekrompen instelling van de leerkracht tegenover de leerling.”

Ook de inspecteur van *Arnhem* is van mening dat er beweging is gekomen en dat de vernieuwingsgedachte in daden omgezet gaat worden. Hij rapporteert:

„Het viel niet te verwachten, dat na de diverse vernieuwingscursussen plotseling het gehele personeel of zelfs maar een groot gedeelte daarvan nieuwe wegen zou inslaan of lukraak zou gaan experimenteren. Dat zou zelfs niet gewenst zijn. Toch hebben deze cursussen zeker voordelen. Men begint zich te bezinnen op het werk, men raakt minder overtuigd van de onfeilbaarheid der tot nu toe gevolgde methode van werken, men gaat inzien waar de verstarung het grootst is en men begint, zij het aarzeland, hier en daar met een experiment. Het is mede aan de invloed der vaktijdschriften te danken dat de nieuwere inzichten zich hebben baangeboken.”

De inspecteur van *Tilburg* is van dezelfde mening en verwacht dat de vernieuwingsideeën nu spoedig zullen omgezet worden in daden en dat zij toepassing zullen vinden in de praktijk. Hij schrijft:

„Wij hebben vertrouwen dat geleidelijk aan, mede onder invloed van de vernieuwingscursussen welke door de onderwijzersorganisaties met financiële steun der overheid zijn georganiseerd, gezondere ideeën zullen doorbreken en hun toepassing zullen vinden in de praktijk. Wij menen zelfs te mogen constateren, dat enige invloed van de zgn. vernieuwingsbeweging merkbaar is. Er komt in het onderwijs nieuwe praktijken en nieuwe methoden voor, die bewijzen dat er in het onderwijs iets leeft. Bij de onderwijzers bestaat belangstelling om hun werk te doen aanpassen aan nieuwere en betere inzichten welke op de speciale vernieuwingscursussen zijn verdedigd, al is deze belangstelling nog geenszins algemeen. Het is echter vooral zaak om deze belangstelling op een juiste wijze levendig te houden. In 1949 werden op zoveel plaatsen vernieuwingscursussen gegeven dat alle onderwijzers in de gelegenheid waren gesteld om ze te volgen. Wij overdrijven niet, wanneer wij zeggen dat 70% van het personeel der scholen in de inspectie deze cursussen, die toch uit een tiental lessen bestonden, met aandacht heeft

gevolgd. Deze cursussen kunnen natuurlijk niet op dezelfde wijze blijvend herhaald worden, maar toch zal men naar een vorm van regelmatige systematische voorlichting voor de onderwijzers moeten zoeken. De ideeën der onderwijsvernieuwing moeten nu in de praktijk worden ingevoerd."

De inspecteur van 's-Hertogenbosch is van mening dat hij zeer veel leerkrachten een ernstig streven aanwezig is om binnen het raam van het bereikbare te realiseren wat als wenselijk wordt ingezien. We lezen daaromtrent in zijn verslag:

"Ik weet in zeer veel scholen van mijn inspectie een evenwicht tussen aanbieding van de leerstof en gewekte belangstelling als gevolg van een juist toegepaste aanschouwelijkheid in verheugende mate aanwezig. Ik ken klassen waar deze betrachtting der aanschouwelijkheid het lokaal omtoverde in een aantrekkelijke showroom; voor het aanvankelijk rekenen in een winkel, voor het aanvankelijk lezen in een groot prentenboek, voor het aardrijkskundig, geschiedkundig en natuurkundig onderwijs in een galerij van wetenswaardigheden. Ik ben niet blind voor de gevaren die hierin gelegen kunnen zijn. Eén hiervan is dat men middel met doel verwisselt. Ik laat bij mijn schoolbezoeken dan ook nimmer na hierop te wijzen. Hoofdoel moet blijven de *formele* vorming, nl. de instelling van de leerling op het *zelfstandig* verwerven van kennis en inzicht. Ik heb tot mijn voldoening kunnen constateren dat verreweg de meeste van deze toepassers zich de aanwezigheid van bovengenoemde gevaren bewust waren en dat zij bij hun dagelijkse toepassing de formele vorming voor ogen hielden. Voor wat de andere aspecten van een verantwoorde vernieuwing betreft, nl. redding van de individualiteit van de leerling, bevordering van de zelfwerkzaamheid, nadruk op karaktervorming, juiste plaatsbepaling van de school in de maatschappij, al het duidelijk zijn dat toepassing van deze ideeën ten eerste afhankelijk is van klassebezetting, mogelijkheden der outillage van de school, medewerking van school- en gemeentebesturen. Ik meen echter te mogen zeggen dat bij zeer veel leerkrachten een ernstig streven aanwezig is om binnen het raam van het bereikbare te realiseren wat als wenselijk wordt ingezien."

De inspectrice van Boxmeer schrijft over de vernieuwing:

"In de inspectie Boxmeer heeft het personeel van alle scholen aan de vernieuwing van het onderwijs gewerkt. In vele scholen hebben *alle* leerkrachten aan de vernieuwingscursussen welke in de omgeving werden gegeven, deelgenomen en van de andere scholen hebben ten minste enige leerkrachten de vernieuwingslessen gevolgd. De vernieuwing hangt in de lucht, iedereen praat er over, maar niemand weet de juiste weg; het blijft nog steeds een zoeken en tasten. Men is niet tevreden over het huidige klassikale stelsel, waartegen meer dan één bezwaar wordt geopperd, o.a. dat om der wille van enkele vakken een leerling een geheel leerjaar moet doubleren. Ook komen, vooral bij grotere jongens, hoge waarden voor de gemeenschap niet tot ontwikkeling, doordat het individu wordt opgeslorpt door de massa. Sommige vernieuwers willen individueel onderwijs om al die bezwaren te ondervangen. Maar dat kost in de eerste plaats enorm veel geld, om van andere bezwaren maar niet te spreken. Men blijve op dit punt realistisch en verliesse tengevolge van een al te gretige vernieuwingszucht toch niet de grote voordelen van het klassikale onderwijs uit het oog. Anderen pleiten voor wekelijks of veertiendaagse taken. Evenwel heeft de ervaring geleerd dat de leerlingen bij toepassing van het takenstelsel veel werk uitstellen tot het laatste ogenblik. Vooral vakken die hun voorliefde niet hebben, moeten het daarbij ontgeden. Ook het vakkenstelsel wordt op paedagogische gronden veroordeeld en terecht, al is er op didactisch gebied niets tegen in te brengen."

Blijkens alle inspectieverslagen hebben de inspecteurs met belangstelling trachten na te gaan in hoeverre de nieuwe ideeën op onderwijsgebied in de praktijk toegepast worden. Zij allen hebben mogen constateren dat er een algemene en groeiende belangstelling bestaat voor het nieuwe, doch dat men de juiste wegen voor een algemene praktische toepassing nog aan het zoeken is. Vermelden wij tenslotte wat de inspecteur van *Nijkerk* hierover schrijft:

"De term „onderwijsvernieuwing" klinkt de onderwijzers onaangenaam in de oren, omdat zij hierdoor herinnerd worden aan de mentaliteit die zich onmiddellijk na de oorlog bij vele landgenoten op allerlei terrein openbaarde. Vernieuwen deed toen modern aan en men verstond er onder een totaal breken met het oude, goed of niet goed. Velen gewaagden met enthousiasme van de moderne opvoedings- en onderwijsbegrippen welke in de Angelsaksische landen leefden, en wensten zonder meer dit alles

in onze Nederlandse scholen te importeren. De bedachtzame Nederlandse onderwijzer met een volkomen gerechtvaardigde waardering voor zijn eigen werk en zijn eigen school was van deze onderwijskundige nieuwlichterij niet gediend. Hij is van mening, en wij met hem, dat een radicaal omgooien van het roer — wat door deze enthousiaste mensen werd gewenst — onze Nederlandse school slechts zal schaden. Hij is niet blind voor de gebreken die ons lager onderwijs aankleven en acht het een vanzelfsprekende zaak dat met nieuwe ideeën moet worden geëxperimenteerd, opdat zij op hun deugdelijkheid worden beproefd. Hij wil echter de weg van de evolutie; elke vernieuwing moet geschieden langs lijnen van geleidelijkheid, met behoud van het goede. Dat er inderdaad een groeiende belangstelling aanwezig is voor de vernieuwingsgedachte en dat men vraagt om voorlichting, blijkt onomstotelijk uit het drukke bezoek van de vele verfrissingscursussen. Dat deze cursussen nuttig kunnen werken blijkt ons telkens weer bij schoolbezoek, uit gesprekken met onderwijzers en uit de gewijzigde werkmethode die men op verschillende scholen gaat toepassen. Algemeen is men echter van oordeel dat dichtbevolkte klassen en gedwongen combinatie van leerjaren voor de doorvoering van de nieuwe ideeën een onoverkomelijk bezwaar vormen. De tijd zal leren of deze opvatting juist is."

Wat we aan praktische neerslag van de vernieuwing in de scholen aantreffen is het werken volgens een takenstelsel en het groeperen van de leerstof om bepaalde belangstellingscentra. In bijna elk inspectieverslag vinden wij hiervan een paar voorbeelden. Wat wij verder aan vernieuwingspogingen in deze verslagen vermeld vinden moge hier volgen.

GROEPSWERK

De inspecteur van *Roosendaal* schrijft hierover:

„In enkele scholen zag ik verheugende voorbeelden van het verrichten van *groepswork* door de leerlingen, nl. bij het onderwijs in Nederlandse taal, aardrijkskunde en tekenen. Van de kinderen werd daarbij niet zozeer een persoonlijke prestatie verlangd als wel het met andere leerlingen samenwerken tot het verkrijgen van een gezamenlijk resultaat. De leerlingen van een zesde leerjaar werkten daarbij in groepjes samen aan een opstel met zakelijke inhoud, verdeelden onderling onder leiding van de onderwijzer de opgedragen taak, verbeterden elkanders werk en voegden de deeltaken samen tot een geschrift, dat meer dan tien bladzijden telde en nagenoeg foutloos aan de onderwijzer werd aangeboden. De gesprekken die de leerlingen in en na school over dit werk met elkaar voerden, gaven blijk van de grote belangstelling welke het bij hen gewekt had. Ongetwijfeld moet aan dit samenwerken een grote opvoedkundige waarde worden toegekend.

Een aardig voorbeeld van een dergelijke samenwerking zag ik ook in een vierde leerjaar tijdens een les waarin de vakken tekenen en aardrijkskunde in onderlinge samenhang onderwezen werden. De leerlingen tekenden daarbij gezamenlijk de plattegrond van hun dorp na, welke kaart daartoe in een aantal vierkante vakjes verdeeld was. Elke leerling tekende een hem aangewezen vakje. Zodra dit in aanleg klaar was moesten zij de verkregen deeltukjes aanpassen bij die van hun kameraden. De gemaakte fouten kwamen daarbij vanzelf aan de dag en het was interessant te horen hoe zij elkaar en zichzelf daarbij terechtwezen en te zien hoe zij, gedwongen door de noodzaak om tot een sluitend geheel te komen, zich beijerden om zonder tussenkomst van de onderwijzer dit resultaat te bereiken. Na deze correctie op de lijnen kwam het kleuren, wat ook weer tot aanpassing dwong. Ook in deze werkwijze zag ik een voorbeeld van doeltreffende sociale opvoeding."

SCHOOLTUINWERK

Aan een andere school zag bovengenoemde inspecteur een ernstige poging om door het invoeren van *schooltuinwerk* niet alleen de manuele vorming van de leerlingen te bevorderen maar hen ook met een belangstellingscentrum te voorzien, waaromheen zowel de taalexpressie als de rekvaardigheid kon worden beoefend en tal van heldere en duidelijke begrippen konden verworven worden. „Deze poging”, schrijft hij, „was mij te meer welkom omdat ze werd ondernomen in een gemeente waar de jeugd bekend staat om haar afkeer van schoolse

arbeid en om de onvoldoende resultaten die zij daarin bereikte. In tal van andere gemeenten zijn ruimte en grond in voldoende mate aanwezig om de kinderen op deze wijze werkzaam te doen zijn, doch het ontbreekt er aan voldoende initiatief om er mee te beginnen of aan voldoende doorzettingskracht om het werk voort te zetten."

INDIVIDUELE KLASSEN

De inspecteur van *Nijmegen* wijst op de volgende interessante proefneming:

"Op sommige scholen is men overgegaan tot het inrichten van *individuele klassen* waarin leerlingen uit alle leerjaren worden samengebracht, die in hun eigen leerjaar in één of meer vakken riet mee kunnen. Met deze wijze van werken werden belangrijke resultaten bereikt. Heel vaak konden leerlingen die in de individuele klassen waren bijgewerkt, weder in hun eigen klas worden teruggeplaatst, wat de uiteindelijke bedoeling is van het individueel onderwijs, al wordt dit resultaat dan ook niet altijd bereikt. Voor de school in haar geheel betekent de individuele klas echter mede een groot voordeel. De overige klassen worden meer homogeen en kunnen in een vlotter tempo werken, behoeven alzo niet geremd te worden in hun prestaties."

UNIFORME ROOSTER VOOR ALLE KLASSEN

De inspecteur van *Nijmegen* maakt nog melding van een andere poging om aan de nadelige gevolgen van het klassikale stelsel te ontkomen. Deze poging werd ondernomen in een plaats die zeer zwaar door de oorlog getroffen was, tengevolge waarvan het onderwijs zeer geleden had en ten achter was geraakt. De inspecteur schrijft daarover:

"In de gehele school wordt zoveel mogelijk dezelfde rooster gevolgd, tenminste voor de hoofdvakken. In het eerste leerjaar krijgen de kinderen aanvankelijk gezamenlijk onderwijs. Doch al spoedig, soms al na een maand, zijn de vluggen voor, niet alleen omdat zij minder oefening nodig hebben maar ook omdat zij zelfstandiger kunnen werken. Dit zelfstandigheidsgevoel nu wordt uitgebuit. Geen wachten op anderen maar het doorwerken der vluggen wordt bevorderd, waardoor de leerkracht zich tevens meer kan wijden aan de zwakkere leerlingen. Het is vaak frappant wat kinderen door zelf zoeken weten te bereiken. Mutatis mutandis geldt deze werkwijze ook voor de andere klassen. Heeft een leerling bv. voor rekenen de stof voor het eerste leerjaar doorgewerkt, dan gaat hij gedurende de rekenles naar de tweede klas, die dezelfde rooster heeft. Zo gaat het ook in andere klassen en met de andere vakken. Overgaan op 1 September bestaat practisch niet meer. De kinderen gaan per vak over, wanneer zij de stof in een bepaalde klas hebben doorgewerkt en zij worden naar een hogere klas overgeschreven, als zij voor de hoofdvakken in die klas zitten."

De inspecteur van *Tiel* wil aan kleine scholen, waar meer klassen in een lokaal geplaatst zijn, deze klassencombinatie benutten om er voor de verschillende vakken groepen van leerlingen te vormen die in kennis en ontwikkeling voor een bepaald vak overeenstemmen en bij elkaar horen. Heeft men bv. de gecombineerde klassen 3 en 4, dan zouden de vlugge rekenaars van klas 3 mee moeten doen met klas 4 en zwakke leerlingen van klas 4 de stof voor rekenen van klas 3 mee kunnen doorwerken. Dit is dan ook mogelijk voor andere vakken. Nodig is alleen dat in alle klassen dezelfde rooster wordt gevolgd.

De proef, bestaande in het opstellen van een lesrooster waarbij alle rekenuren voor alle leerjaren op hetzelfde uur gezet worden, werd reeds in vorige jaren genomen aan een internaatsschool in de inspectie *Roermond*. Deze school werd bezocht door voogdijkinderen, die voor een groot deel door verwaarlozing en

andere factoren geen of zeer onregelmatig onderwijs genoten hadden. De inspecteur rapporteert thans dat de verwachtingen, die zich aanvankelijk zo hoopvol lieten aanzien, niet zijn vervuld. Hij schrijft:

„Waren aanvankelijk de resultaten goed, naderhand werden ze, vooral door de grote mutaties aan deze school, minder en deden zich verschillende bezwaren voor. Het hoofd diert school rapporteert hieromtrent: „Telkens moesten banken versjouwd worden wanneer er op een gegeven ogenblik geen plaats meer was in een bepaald lokaal. Bovendien werden de oudere leerlingen die in een klas met jongere leerlingen moesten rekenen, lastig en ongezeglijk. Tenslotte werd ons door een psycholoog, die de kinderen van de inrichting testte, de opmerking gemaakt dat deze tijdelijke terugzetting in een lagere klas desintegratie in de hand werkte. Na bevestiging van dit laatste door een bekend psychiater werd besloten met ingang van 1 September 1949 deze werkwijze stop te zetten en de kinderen in de klas zelf te helpen met behulp van zelfgemaakte rekentaken. Zij worden dus momenteel individueel geholpen in de klas zelf, zeer tot tevredenheid van de betrokken onderwijzers. Een en ander kwam ook de rustige sfeer in de school ten goede.”

GEBRUIK VAN DE FILM BIJ HET ONDERWIJS

In verschillende inspectieverslagen wordt melding gemaakt van het toenemend gebruik van de *film* als leermiddel. De inspecteur van *Tilburg* schrijft hierover het volgende:

„Het oordeel der leerkrachten over de film als leermiddel is over het algemeen zeer gunstig. Niet alleen wordt gewezen op de aantrekkelijkheid van de film maar evenzeer op de sterke aanschouwelijkheid, de levendigheid en de natuurlijkheid van de voorstelling. Het is duidelijk dat de film vooral om haar aanschouwelijkheid van belang is en dat zij in dit opzicht door weinig andere leermiddelen geëvenaard wordt. Het ontbreekt bij het onderwijs bovendien te vaak aan goede aanschouwingsmiddelen waar het gaat om allerlei onbekende dingen uit natuur en wereld, zoals deze toch bij allerlei vakken als aardrijkskunde, natuurlijke historie, geschiedenis, zowel Bijbelse als profane, ter sprake komen. Door de verduistering van het lokaal worden de aandacht en het opnemingsvermogen der leerlingen verhoogd, de afleiding van buitenaf wordt beperkt en het vertoonde beeld staat in het centrum van de opmerkzaamheid. Natuurlijk wordt de waarde van dit leermiddel evenals van alle andere bepaald door het juiste gebruik ervan. De film moet op didactisch en methodisch verantwoorde wijze worden gebruikt. Dat houdt in dat men de juiste keuze moet kunnen doen van de film die het meest bij het eigen onderwijs van de klas aansluit, want het onderwijs mag zich niet richten naar de aanwezige film. Men gebruikte de film welke het best geschikt is om eigen onderwijs te illustreren en te verduidelijken. Vervolgens moet de gebruiker van de film van te voren goed weten wat deze inhoudt, waarom hij haar gebruiken wil en wat hij ermee denkt te bereiken. Bovendien zal de leerkracht goed moeten weten welke functie de film heeft in het onderwijsproces. De film zal dan ook slechts gebruikt mogen worden, wanneer zij werkelijk een verrijking is van het aanschouwings- en ervaringsmateriaal. In verband hiermede zal het ook van belang zijn dat de leerlingen zich op het gebruik van dit leermiddel verheugen. Daarom zal de frequentie van het gebruik beperkt moeten blijven. Er zijn scholen die éénmaal per week de film als leermiddel gebruiken. Het wil ons voorkomen dat dit rijkelijk veel is. Het zal namelijk bij een te veelvuldig gebruik van de film moeite kosten om de leerlingen in de vereiste actieve spanning van aandachtig opnemen van het vertoonde te brengen en te houden. Het gevaar wordt groter dat het geestelijk niveau zakt tot een louter passief opnemen, zoals dit bij een habituele bioscoopbezoeker het geval is. Er mag dus didactisch gesproken geen sprake zijn van aparte filmlessen. De film behoort thuis in de gewone les voor een of ander vak. Daarvoor is nodig dat de school beschikt over een gelegenheid om de lokalen waarin gefilmd wordt, op eenvoudige manier te verduisteren. Ik heb daarom op enkele aanvragen om een afzonderlijke lokaliteit buiten de gewone klaslokalen te mogen verduisteren ten behoeve van het filmgebruik ener school afwijzend moeten adviseren. De waarde van de film als leermiddel wordt juist bepaald door de mogelijkheid van haar gebruik op het moment dat men haar nodig heeft. De film mag geen beloning zijn voor de leerlingen of een welkome afwisseling in het werk voor de onderwijzer. Maar dan moet ook alle onnodig tijdverlies door het gaan van en naar een filmlokaal vermeden worden, teneer daar het overbrengen van een klein handig apparaatje voor de projectie generlei bezwaar oplevert.

Over het algemeen is het oordeel der leerkrachten over de verkrijgbare onderwijsfilms van paedagogisch en didactisch standpunt beschouwd zeer gunstig. Men verlangt echter, en terecht, een ruimere keuze. Het oordeel over de vraag of het lichtbeeld, de filmstrook dan wel de film de voorkeur verdient, luidt bij de leerkrachten niet eenstemmig. Er zijn onderwijzers die, zoals mij gebleken is, van oordeel zijn dat de filmstrook in waarde ver uitgaat boven de lopende film, omdat men met behulp van een filmstrook een leerstofeenheid veel meer in haar geheel kan uitputten. Bij de lopende film is alles te vluchtig. Men kan er haast geen woord aan toevoegen. De uitleg moet vóór en na de vertoning van de film gegeven worden, als men dus juist het beeld mist dat de aandacht moet spannen, terwijl bij het staande beeld de kinderen een overzicht van het geheel krijgen en de verklarende toelichting hierbij veel gemakkelijker is. Bij de discussie over de vraag: film of filmstrook, en uit het oordeel der leerkrachten hieromtrent bleek mij, dat bij de beoordeling van deze vraag vaak niet voldoende onderscheid werd gemaakt tussen de aard van het statische lichtbeeld en die van de dynamische film en vervolgens dat men er zich niet voldoende rekenschap van gaf welke rol nu eigenlijk de filmstrook en de film in het onderwijsproces moeten vervullen. Het is dus zeker niet juist de vraag op te lossen met een keuze uit de twee, het is niet óf — óf, maar in elk geval én — én. Wat de methodiek van de film betreft merken wij op dat ons gebleken is, dat niet alle leerkrachten deze methodiek kennen en nog meer dat ze deze niet alle goed toepassen. Het is minder belangrijk of de bespreking op de film volgt, er aan voorafgaat dan wel er tussendoor geschiedt, maar wel is belangrijk, dat de film leidt tot vol-geconcentreerde aandacht en dat zij werkelijk hulpmiddel is bij het eigen individuele onderwijs van de leerkracht."

Bij een onderzoek naar het gebruik van de film in de inspectie *Arnhem* bleek, dat van de 128 scholen er 44 gebruik van maakten. De gebruikers waren zogoed als alle aangesloten bij de Nederlandse Onderwijs Flm, welke door het Rijk wordt gesubsidieerd. De dienst van deze stichting, die de toestellen verhuurt, kon nog niet allen grieven.

Een onderzoek naar het gebruik van het projectie-apparaat (stilstaand beeld) leverde het volgende resultaat op: van de 128 scholen bleken er 27 gebruikers te zijn. De inspecteur van *Arnhem* is van mening dat projectie en film voorgoed haar entree gemaakt hebben in de school. Toch hebben ze de school nog niet veroverd. Er zijn omstandigheden van financiële aard die dit belemmeren. Hij meent dat het op de markt brengen van een goed en niet te duur Nederlands apparaat voor de prijs van ongeveer f 150,— het aantal gebruikers aanzienlijk zal doen toenemen.

SCHOOLRADIO

Ook het gebruik van de schoolradio neemt steeds toe. Waren er in het jaar 1948 nog slechts tien scholen in de inspectie *Tilburg* die van de radio als leermiddel gebruik maakten, in het jaar 1949 steeg dat aantal tot 22. Het gebruik bleef echter in hoofdzaak beperkt tot de klassen 6 en 7 der lagere scholen en tot de ulo-scholen. Van de 10 radiogebruikers in de inspectie *Arnhem*, zo deelt de inspecteur mede, zijn er 9 enthousiaste voorstanders geworden, vooral om de muzikale vorming en de algemene ontwikkeling.

De inspectrice van *Boxmeer* houdt in haar verslag een warm pleidooi voor het gebruik van de schoolfilm, de schoolradio, de schooltuin en de schooltelefoon. Omtrent het gebruik van de radio schrijft zij:

„Is de film een intense kijkoefening, de radioloes een intense luisteroefening. Luisteren eist mijns inziens een grotere inspanning dan kijken. Het vermoet gauwer en daarom moeten de mondelinge lessen steeds zo interessant mogelijk zijn. Dit klemt nog temeer voor de radioloes, daar de leerlingen dan de spreker(s) niet zien. De encensering van de K.R.O.-lessen is echter van dien aard dat de belangstelling bij voorbaat verzekerd is. Vooral „de Toverlantaarn“ geeft prachtige hoorspelen op cultuurhistorisch gebied, waarnaar de kinderen steeds weer met spanning luisteren. Hier wordt toneel gespeeld met aanwending van de modernste geluidstechniek zoals alleen de studio die geven kan. Zo wordt

elk spel tot een levend stuk historie, waarin genot en ontwikkeling op speelse wijze ineenvloeien. Het radiohoorspel biedt enorme voordelen. De eerste bron waaruit de kinderen hun taalschat putten, is het gesproken woord. Wat geldt voor de taal van de leerkracht geldt in nog grotere mate voor de taal van de radio. De voordrachtskunstenaars die er optreden, zijn levende voorbeelden die op niet alledaagse wijze wekelijks op de kinderen inwerken en hun taal verrijken. De onderwerpen zijn zodanig gekozen dat zij tot de verbeelding van het kind spreken en, dank zij de moderne opvoering, dubbel interessant zijn. Alle kinderen houden van de vertelling, en dat is het radiohoorspel in hoge mate. Daarom houdt het de aandacht zo gevangen, leert het de gedachten concentreren en een gedachtengang volgen. Belangstellend luisteren is echter ook een bewijs van een goede opvoeding. Ongemerkt krijgen de leerlingen ook een lesje in de gewone omgangsvormen, want ze horen de mensen met elkaar omgaan, zoals het in een beschaafd milieu past. Eventueel wijzen wij daarop.

De muzieklessen in de rubriek „Naar het wonderland der muziek” zijn van een geheel ander genre. Hier wordt een echte schoolles gegeven, maar op een wijze die geen enkele leerkracht ook maar bij benadering bereiken kan. Wie is er in de gelegenheid om de diverse muziekinstrumenten te laten horen, apart of gezamenlijk in een compositie? De muzikale illustratie vooral maakt deze lessen tot een waardevolle hulp in de huishouding van de klas.

Met de rubriek „Waar wij wonen” heeft de K.R.O. thans wel het hoogste bereikt dat momenteel tot de mogelijkheden behoort. De combinatie radio-projectie geeft oog en oor het fijnste wat men maar wensen kan. De geest wordt dubbel bewerkt en als men bij dit onderwijs ook nog de film inschakelt, dan kan het niet anders of de behandelde stof wordt scherp in het geheugen geprent.

In de jongensschool te Heesch werd, voordat in de radioles de provincie Limburg behandeld werd, eerst de film gedraaid van de Steentolenmijn en de Mergelgroeve, waardoor de hoofdgedachte van deze les t. a. v. enkele punten werd verbreed en verdiept. Waar het kan laten de scholen de moderne leermiddelen in elkaar grijpen om zo verdieping van inzicht te bevorderen. De radiolessen vragen echter nog meer voorbereiding dan de film. Elke leerling bezit in de eerste plaats zijn boekje met de korte inhoud van de lessen. De leerkracht moet echter door zijn voorbereiding warme belangstelling kweken vooral voor de echte les-uitzendingen. Na de uitzending noteren de leerlingen wat ze ervan onthouden hebben. Deze aantekeningen geven reeds een aardige kijk op hun intellectuele kracht en geestelijke ontwikkeling. Hierna heeft er een bespreking plaats, waarbij de gerezen moeilijkheden met de klas worden opgelost en de leerkracht door middel van een vragenspel de les reconstrueert en verdiept. Eens in de maand wordt een schriftelijke taak opgegeven, meestal een documentatie-opstel met plaatjes en tekeningen.

De eerste tijd worden dergelijke opstellen gezamenlijk met de klas gemaakt, daar veel kinderen er anders geen raad mee weten. Het zijn ook nog maar kinderen. Geslaagde producten van een vorig jaar kunnen zeer goed als begin-model dienen. Een goed geleide groep ontwikkelt zich daarna vanzelf wel. Zo begrepen worden de radio- en filmlessen een veelzijdig vormingsinstrument en een bron van geestelijk en zedelijk genot. Ook buiten de schooltijd zijn de kinderen nog met ontwikkeling bezig. Bovendien horen zij iets over tal van zaken die iemand met een beetje ontwikkeling toch dient te weten. De onderwijzers kunnen er wel wat over vertellen, doch hun lessen missen uiteraard de bekoring en de encensering welke de K.R.O. biedt. Resumerend kan ik dus zeggen:

1. De radiolessen zijn van groot nut voor de taal, want het gaat hier om goed luisteren, opnemen van taal en goed weergeven, mondeling zowel als schriftelijk.
2. Deze lessen stimuleren de ontwikkeling, want de kinderen horen over tal van zaken waar ze toch iets van dienen te weten en die wij hun zo niet kunnen bijbrengen.
3. De radiolessen geven een culturele vorming; muziek, cultuurgeschiedenis, schoonheid van het landschap en daarmee liefde voor Gods schepping en het eigen vaderland (aesthetische vorming).
4. Deze lessen scheppen een gezellige activiteit in de klas, een beetje familiesfeer, hetgeen de karaktervorming gunstig beïnvloedt.

De inspecteur van *Waalwijk* schrijft:

„Ook de radio heeft op vele scholen haar intrede gedaan. De K.R.O. en de V.P.R.O. verzorgen deze lessen op uitstekende wijze. Vooral de algemene vorming van de leerling heeft de belangstelling. Muziek, esthetica en folklore zijn de meest aangeboden onderwerpen. In de algehele vernieuwing van ons onderwijs heeft de radio zeker een functie. Voor de hoogste klassen der lagere school en de ulo-school kan dit jongste leermiddel vruchtdragend zijn. Echter wordt het werk van de leerkracht er niet gemakkelijker door. Er wordt degelijke voorbereiding geveerd, terwijl de verwerking van het gebodene niet de minste kant van deze vernieuwing is.”

HEEMKUNDE

Vele inspectieverslagen maken met voldoening melding van het benutten der omgeving als onderwijsproject. Niet alle onderwijzers hebben echter de juiste heemkundige instelling en de echte belangstelling hiervoor. Zo schrijft de inspecteur van *Eindhoven*:

„Heemkunde is geen vak, heemkundig onderwijs is niet alleen een kwestie van didactiek en methodiek, maar heemkunde vertegenwoordigt allereerst paedagogische waarden: liefde voor de geboortestreek, voor de moedertaal, voor zeden en gebruiken, voor letterkunde en toneel, voor flora en fauna, voor het landschap en vooral voor de eigen aard van de mens. Heemkunde in de school veronderstelt onderwijzers die de tradities en families van een plaats en een streek door en door kennen. Bovendien moeten zij kritisch kunnen staan tegenover de eigen aard, die bepaalt maar ook beperkt. Heemkunde mag niet leiden tot zelfverheffing of -overschatting. Is zij eenzijdig ingesteld op eigen omgeving, dan sluit zij ogen, geest en hart voor de waarden van anderen. Het kenmerk van elk leven, ook van elk volksleven, is dat het groeit, dat het zich voedt, dat wil zeggen dat het zich steeds met vreemde stoffen assimileert. Daarvoor is het nodig het leven zelf en de voeding er van te kennen. In die geest beoefend versterkt de heemkunde de regionale cultuur, verrijkt zij tevens het nationale bewustzijn.

Twee aspecten van de heemkunde mogen wij nog even belichten, nl. de *heemtaal* en het *volkslied*. Nog veel te weinig wordt de heemtaal benut voor het moedertaalonderwijs op de lagere school. Ook het onderwijs in vreemde talen kan van de heemkunde profiteren. Via poëzie en proza die geschreven zijn in de heemtaal, dient men de leerlingen binnen te leiden in de schone letteren van het algemeen Nederlands. De heemtaal is sterk doortrokken met gevoelswaarden. Daarom moeten wij haar gebruiken bij het onderwijs aan heel jonge kinderen. Daarom ook kan de onderwijzer die de heemtaal beheerst, de fijnere schakeringen in woordgebruik, in uitdrukkingen en in zinsbouw op het juiste ogenblik gebruiken als toelichting in de taalles, om de leerlingen hun eigen taal te leren beluisteren, om het gebruik van het algemeen Nederlands te bevorderen. De heemtaal is de gelijkwaardige, stevig-gezonde veldbloem naast de gekweekte, veredelde tuinbloem die het algemeen Nederlands is. Een schat van poëzie ligt nog verborgen in de rhythmische en melodische taal van het volk, in het eigen volkslied. Hoezeer de vurige pleidooien voor het volkslied al jaren lang over Nederland klinken, hoeveel de zangbundeltjes met het goede lied ook gebruikt worden, toch ontbreekt het indruk dat de eigen gewestelijke liederenschat vergeten raakt onder de propaganda voor het nationale volkslied, onder de internationale methodiek van Ward. Het zangonderwijs op de lagere scholen moet beginnen bij de sterk rhythmische aftelrijmpjes, bij de speel- en dansliedjes, bij de spin- en oogstliederen, bij de schat van geestelijke en wereldlijke liederen tenslotte, die in eigen omgeving nog gezongen worden door ouderen van dagen. Wat wij moeten doen in de school dat is aansluiten bij deze eenvoudige taal- en muziekschat die geslachten lang gezongen is door het volk, waarvan tekst en melodie onafscheidelijk en prachtig zijn verweven. Het inheemse kinderlied moesten wij nog veel meer dan nu gebeurd doen kennen en waarderen om zijn regelmaat in de periodebouw, om zijn verscheidenheid in het rythme, om zijn eenheid van zin en klank.”

Omtrent het benutten van de *omgeving* als onderwijsobject schrijft de inspecteur van *Venlo*:

„De kinderen zijn er thuis in de overzichtelijke structuur van het economische en het sociale leven. De wisseling der seizoenen en de daarmee gepaard gaande arbeid, de gevarieerde middelen van bestaan, landbouw, tuinbouw, ooftbouw, veeteelt, de kleine fabrieken en bedrijven, vermaak en ontspanning, typische gebruiken en gewoonten geven een bekende, interessante en beleefde schat van onderwijsstof, waarbij de nodige kennis en vaardigheden der diverse onderwijsvakken op velerlei gebied kunnen verkrigen en ingeoefend worden. Dat er dan zo ook een grote formele, niet-meetbare winst te behalen is, ligt voor de hand. Zou het misschien juist de angst zijn dat de onderwijsresultaten hier moeilijker meetbaar en moeilijker in punten uitgedrukt kunnen worden, die velen weerhoudt afstand te doen van de gekijkte paragrafen sommen, taaloefeningen, vragenreeksen uit geschiedenis- en aardrijkskundeboekjes? Uit de vlijt, de toegewijdeheid en nauwgezetheid waarmee het normale onderwijs gegeven wordt, moet ik vaststellen dat het zeker niet uit gemakzucht gebeurt, maar dat een tekort aan durf hiervan de oorzaak is.”

De inspecteur van *Waalwijk* geeft met betrekking tot het heemkunde-onderwijs de volgende suggesties:

„Menige school verheugt zich thans in het bezit van een projectietoestel. Dit is doeltreffender en actueeler dan het bezit van een stel kostbare platen, want het is als hulpmiddel bij tal van vakken te gebruiken. Bij heemkunde-onderwijs lijkt het mij onmisbaar. Wanneer men van de meest bezienswaardige curiosa van woonplaats en omgeving een serie plaatjes laat maken en deze op oordeelkundige wijze samenstelt, kan men de geschiedenis van de plaats niet duidelijker en aantrekkelijker aanbieden. Wat een prachtserie zou er niet samen te stellen zijn van stadjes als Woudrichem, Geertruidenberg, Zevenbergen. Hoe zou het land van Altena met zijn mooie kerkjes, zijn kastelen, zijn typische dijkbebouwing voor de jeugd gaan spreken en leven. Geschiedisonderwijs dat niet steunt op heemkunde-onderwijs, dat zijn algemene begrippen niet zoekt in het aanwezige heemkundige materiaal, is nooit vruchtdragend. Tot slot van een inleidende geschiedenisles een serie projectieplaatjes van het heem. Ook het filmt toestel, dat op enkele scholen gebruikt wordt, is een machtig hulpmiddel. Jammer dat de aanschaffing ervan voor de scholen zulk een kapitale uitgave betekent en het daarom nog slechts in samenwerking met andere scholen gebruikt wordt. Van het goedkoopste en meest doeltreffende leermiddel, nl. de schoolwandeling, wordt niet overal dat gebruik gemaakt hetwelk men er van kon maken. Velen schuwen de natuur, de straat, men tinnert niet gaarne aan de weg. Waar de vernieuwing van ons onderwijs zich baan breekt is men tot betere gedachten gekomen en maakt men van de schoolwandeling een der meest productieve lessen.”

VERKEERSONDERWIJS

Van dit onderwijs wordt in alle inspectieverslagen melding gemaakt. Werd het aanvankelijk alleen occasioneel bij andere vakken, speciaal bij aardrijkskunde, gegeven, thans wordt dit vak veelal ook opzettelijk onderwezen en dan niet alleen door het personeel der school maar ook door een apart daarvoor aangewezen politiemans of verkeersagent. Beperkte het zich vroeger enkel tot de steden, thans is het ook opgenomen in de leerplannen van de meeste dorpscholen en scholen in kleinere plaatsen. Aan het eind van dit onderwijs staat dan meestal een verkeersexamen. Wat de inspecteur van *Maastricht* hierover schrijft geldt voor de meeste inspecties:

„Onder auspiciën van de onderwijscommissie van de Vereniging voor veilig verkeer werd in het afgelopen jaar te Maastricht het verkeersexamen gehouden. 601 leerlingen van het zesde leerjaar, jongens en meisjes, namen hieraan deel, nl. 330 voor het wielrijdersdiploma en 271 voor het voetgangersdiploma. Hiervan slaagden er resp. 269 en 232, in totaal dus 501 leerlingen. Het feit dat blijkens de uitslag van dit examen 100 van de 601 kinderen zich niet veilig door de straten van hun stad wisten te bewegen, toont de noodzakelijkheid van het verkeersonderwijs wel zeer duidelijk aan.”

De inspectrice van *Boxmeer* schrijft:

„Nu het verkeer a.h.w. dagelijks in snelheid en frequentie toeneemt en er steeds meer ongevallen plaatsvinden tengevolge van onvoorzichtigheid en ook onbekendheid met de geldende bepalingen, achten wij het onze plicht om het verkeersonderwijs op onze scholen in te voeren. In de lagere klassen kan de leerstof het beste worden ondergebracht bij het zaakonderwijs of het werkelijkheidsonderricht, in de hogere klassen bij het vak aardrijkskunde. De praktische toepassing — en deze is het hardste nodig — kan in de gymnastiekles worden aangeleerd of tijdens een blanco uurtje van de rooster. Wil het verkeersonderwijs werkelijk vruchtbaar zijn, dan moet het stelselmatig worden gegeven en behoren de regels voor het verkeer praktisch te worden ingeoeffend. Voor de theorie maken wij zoveel mogelijk gebruik van de verkeers tafel, waarop wij allerlei situaties kunnen tekenen en aan de hand van miniatuur-voertuigen, verkeersborden en figuren aanschouwelijk onderwijs geven. Bij gebrek aan zo'n tafel kan het gewone bord ook goede diensten bewijzen. Bovendien zijn er tegenwoordig allerlei leerboekjes, platen en verkeerszegels in de handel. Voor de praktische toepassing van de verkeersregels kan men in de school reeds dezelfde bepalingen vaststellen als die welke buiten de school gelden.

Het spreekt vanzelf dat wij het in- en uitgaan van de school op doeltreffende wijze regelen; de meest effectieve toepassing van de verkeersbepalingen wordt echter in het volle straatleven geleerd. Wij moeten onze leerlingen immers opvoeden tot goede weggebruikers. Naar buiten dus met de leerlingen."

ONDERWIJS EN INDUSTRIALISATIE

Nu de industrialisatie van ons land steeds meer vraagt naar hoge kwaliteit van arbeidskrachten en naar specialisering van het bedrijf, is het nodig dat men met deze eis bij het onderwijs rekening houdt. Ook op vele van onze dorpen dient een bewuste leiding te komen om ons volk en ons onderwijs meer „industry-minded" te maken. De inspecteur van *Eindhoven* schrijft hierover in zijn verslag:

„Enerzijds is ons onderwijs te sterk theoretisch, anderzijds is het sterk gericht op de handel. De tegenzin in het nijverheidsonderwijs is bekend; de voorkeur voor ulo met een uitgesproken programma van handelsvakken spreekt duidelijk uit de cijfers der laatste jaren, waarbij het aantal leerlingen van dit schooltype nog steeds omhoog gaat. Onze Nederlandse jeugd heeft van haar ouders een ongezonde drang naar het bezit van diploma's geërfd. Ons volk is mede door ons onderwijssysteem van ulo en h.b.s. A opgeleid voor het kantoor en schuwt het ambacht en bedrijf. Ook in oostelijk Noordbrabant met zijn grote mogelijkheden voor en verlangens naar verder en fijner doorgevoerde industrialisatie worden nog altijd ulo-scholen opgericht, terwijl de vraag naar geschoolde arbeiders, naar gedegen vaklui en naar speciaal werk van het edele ambacht steeds dringender wordt. Nederland zal onmogelijk verder kunnen gaan met de industrialisatie wanneer niet van overheidswege ook in ons onderwijs daartoe maatregelen genomen worden. Wij leiden onze jeugd op voor kantoor en voor ambtenaar, terwijl de toekomst van ons volk ligt in het zelf doen en denken, in het zelf vervaardigen en zelf ontwerpen. Niet administratie en beheer zullen ons volk in staat stellen een belangrijke plaats op de wereldmarkt te veroveren; slechts arbeid, productie en specialisatie in beide zullen ons kunnen redden. Het nijverheidsonderwijs zal de oplossing moeten brengen en hieruit volgt, dat het technisch onderwijs sterk gestimuleerd dient te worden."

TOELATING TOT HET VOORTGEZET ONDERWIJS

Zoals uit verschillende inspecteursverslagen blijkt, wordt overal ernstig gezocht naar een alle partijen bevredigende oplossing van dit probleem. Overal bespeurt men een loffelijk streven om door onderling overleg en toenadering een systeem te vinden dat de overgang van het gewoon lager onderwijs naar het voortgezet onderwijs op een doelmatige wijze regelt. Op verschillende plaatsen heeft men dit overgelaten aan een commissie uit het lager onderwijs. Op andere plaatsen wordt de aangelegenheid van het toelatingsexamen geregeld door een commissie, waarin zowel het voortgezet als het lager onderwijs vertegenwoordigd is. Op vele plaatsen ook gaat het examen gepaard met een psychologisch onderzoek van de kandidaten. In *Tilburg* werd dit onderzoek dit jaar vervroegd en reeds een maand voor het examen afgenomen om er de nodige tijd en zorg aan te kunnen besteden. Over dit onderzoek en de toelatingsexamens te *Breda* schrijft de inspecteur aldaar:

„In de loop van 1949 werd een volledig psychologisch onderzoek ingesteld bij alle mannelijke leerlingen van het zesde en zevende leerjaar der lagere scholen te Breda. Zowel aan de hoofden van scholen als aan de directies der ontvangende scholen: gymnasium, h.b.s., lyceum, ulo-scholen en ambachtsscholen, werden de resultaten van dit onderzoek betreffende iedere leerling medegedeeld. Vooraf had de klasse-onderwijzer zijn eigen oordeel over de leerlingen schriftelijk vastgelegd en ook dit oordeel werd aan de ontvangende scholen doorgegeven. Hiermaast was door een comité, waarin zitting hadden enkele hoofden van scholen in de gemeente Breda en de directies der ontvangende scholen, uniform examenwerk samengesteld, dat ook aan sommige meisjesscholen werd opgegeven. Dit werk werd

onder contrôle der klasse-onderwijzers in klasseverband gemaakt, op uniforme wijze verbeterd, naar vaste normen beoordeeld en ook aan de ontvangende scholen toegezonden. Door de hoofden der ulo-scholen werd de uitslag van dit examenwerk als zodanig aanvaard en werd verder geen toelatingsexamen afgenomen. De middelbare scholen en de ambachtsschool hielden echter nog vast aan een eigen toelatingsexamen, maar bij de toelating werd toch wel rekening gehouden met het schoolexamen evenals met het oordeel van het hoofd der school. Hier werd dus een bevredigende samenwerking van alle scholen verkregen en men hoopt dat deze samenwerking nog tot betere resultaten zal leiden."

De inspecteur van *Maastricht* schrijft over deze kwestie:

„Een nauw contact met het middelbaar onderwijs is van groot belang. Het contact met de middelbare jongensscholen dateert reeds van 1947. In het afgelopen jaar heb ik kunnen bewerkten dat ook de meisjesscholen voeling met elkaar kregen. In Mei, dus vóór de toelatingsexamens, kwamen de hoofden of klasse-onderwijzeressen der R.-K. lagere meisjesscholen van Maastricht en omgeving voor een oriënterende bespreking bij elkaar met de directies en docenten van het R.-K. lyceum en van de R.-K. middelbare meisjesschool. In November, dus toen de nieuwe cursus enkele maanden oud was, ontmoette men elkander weer. Er werden toen 4 vergaderingen gehouden, waarin achterevolgens de vakken aardrijkskunde, vaderlandse geschiedenis, Nederlandse taal en rekenen aan de orde werden gesteld. De lager-onderwijskrachten konden eventueel hun hart nog eens luchten over de eisen van het jongste toelatingsexamen. De docenten der middelbare scholen hadden eventueel gelegenheid te wijzen op ontdekte leemten in de kennis der nieuwe eerste-klassers. Opvallend was dat geen enkele lagere school klachten had over de eisen die de middelbare school had gesteld bij het toelatingsexamen. De vakdocenten van de middelbare scholen klaagden echter over het teveel aan weetjes en details dat men volgens hen de kinderen op de lagere school had geleerd, terwijl daarentegen de kennis van zeer elementaire begrippen vaak ontbrak. Deze klachten betroffen speciaal de vakken aardrijkskunde en vaderlandse geschiedenis. Bij de bespreking van het vak rekenen circuleerden de slotdeeltjes voor opleidingscholen van de vrij algemeen gebruikte methode voor dat vak. De vakdocenten van de middelbare scholen verwonderden zich over de zwaarte van de opgaven. Zij waren van oordeel dat de lagere school te ver ging. De eindconclusie der bespreking van elk der genoemde vakken was dat de onderwijzers van de lagere school de stof die in de leerboekjes wordt geboden, op een verstandige wijze dienden te bezooien. Aan het einde van de bijeenkomsten spraken zowel de leerkrachten van de lagere als die van de middelbare school hun grote voldoening uit over de vruchtdragende gedachtenwisselingen en over het verkregen begrip van elkaars standpunt en moeilijkheden. Vanzelfsprekend is het de bedoeling dit eenmaal verkregen contact te bestendigen."

HUISWERK

Voorzover in de inspecteursverslagen een mening ten beste gegeven wordt over het *huiswerk* blijken hiertegen in de praktijk vele en ernstige bezwaren te bestaan. Over het algemeen acht men het opgeven van huiswerk niet nodig bij een normaal leerprogram. Mocht het afwerken van dit program in de gewone schouloren niet mogelijk zijn voor een bepaald aantal leerlingen, die men ondanks hun minder goede aanleg toch per se klaar wil maken voor een bepaald toelatingsexamen, dan zou men het veel beter achten, dat deze leerlingen in de school na afloop van de gewone schooltijden onder leiding of toezicht van de leerkracht het werk verrichtten dat nu als huiswerk wordt opgegeven. Als de schooltijd door het opgeven van huiswerk toch verlengd moet worden, zou het veel beter zijn dit met inachtneming van een behoorlijke pauze in de school te doen, waar geen stoornis is en alles daarop is ingericht, meer dan thuis, waar vaak een geschikte studie- en werkgelegenheid ontbreekt. Dat er nog ouders gevonden worden die menen dat een school waar huiswerk opgegeven wordt, beter zou zijn dan een waar dit niet gebeurt, is overbekend. Velen echter die als ingewijden in de gelegenheid zijn de waarden van veel scholen te peilen en onderling te vergelijken, neigen meestal tot de overtuiging dat de resultaten van een goede school

absoluut onafhankelijk zijn van het al of niet opgeven van huiswerk als aanvulling van de gewone schoolarbeid.

Iets anders is de kwestie van *vrije-tijdbesteding* door de leerlingen en het geven van leiding hierbij. Vrij uitvoerig vinden wij deze aangelegenheid uitgewerkt in het verslag van de inspecteur van *Eindboven*, die hierover het volgende schrijft:

„Onder huiswerk verstaat men vrij algemeen een verlenging van de verstandelijke arbeid die gedurende de schooluren wordt gepresteerd. Dit soort huiswerk acht ik gelijk aan overuren op fabriek of kantoor, als een uitwas van het moderne intellectualistische onderwijsstelsel. Omdat men met de verwerking van de leerstof in de school niet klaar komt, worden aan de leerlingen buiten de schooltijden taken meegegeven die soms uren werk vergen. Daardoor krijgt het jonge kind een tekort aan ontspanning. Vaak worden de sommen, taalopgaven, thema's enz. door de leerlingen niet eens zelfstandig gemaakt, maar worden ze daarbij geholpen door ouders, die dit werk klakkeloos voormaken. Overigens acht ik het niet wenselijk dat jeugdige leerlingen, die 5 à 6 uren ingespannen hebben gewerkt, in de avonduren onder moeilijke sociale omstandigheden nog enige uren moeten werken. Huiswerk wordt in de regel meegegeven omdat een leerling of de klas niet bij is. Zou dit echter niet doelmatiger en beter op een andere wijze te verhelpen zijn? In de stad verlangen veel ouders naar huiswerk omdat zij het probleem van de vrije-tijdbesteding voor hun kinderen zelf niet aan kunnen, doordat zij te veel voor zichzelf eisen en zich te weinig geven aan de behartiging van de belangen hunner kinderen. Bovendien zijn deze ouders meestal bewonderaars van parate kennis en hersengymnastiek. Hetgeen men in het algemeen onder huiswerk verstaat en zoals het dan ook vaak klassikaal voorkomt, acht ik voor de gewone lagere school beslist ongeschikt. Lange jaren ervaring heeft vele hoofden van scholen in dezen bekeerd. Wel is het wenselijk en nodig dat wij de leerlingen van de lagere school reeds hun *vrije tijd* nuttig leren besteden. Wanneer huiselijkheid een karaktertrek is van het Nederlandse volk, dan dient de school deze goede eigenschap mede te bewaren. Zo kan de school de huiselijkheid bevorderen door het stimuleren van liefhebberijen. Geschikt huiswerk acht ik in dezen de leeslust ontwikkelen door het meegeven van leerlesboekjes voor geschiedenis, aardrijkskunde, plant- en dierkunde, gezondheidsleer, huishoudelijk werk, enz. Ook kan de school de bezigheid thuis bevorderen door aan de leerlingen puzzelboekjes, raadsels, rekenfiguren, kruiswoordraadsels te verstrekken. Verder bevordert de school het kweken van bloemen, het verzorgen van de tuin, figuurzagen, het aanleggen van allerlei soorten verzamelingen, het breien en handwerken. Toneel, zang, declamatie en sport, in jeugdverenigingen beoefend, zijn een ander soort van huiswerk. Bovengenoemde soorten van huiswerk moeten niet onder dwang gemaakt of geleerd worden.”

De inspectrice van *Boxmeer* schrijft:

„Bij schoolbezoek is het mij opgevallen dat de leerkrachten dikwijls blijven nawerken met 8 tot 12 kinderen. De kleintjes zijn een leeslesje aan het overlezen, de groten zijn bezig met rekenen of een Nederlandse-taaloefening. Dit nawerken onder toezicht is stellig te verkiezen boven het maken van huiswerk. Men veroorzaakt de ouders geen ongerief, vooral in deze tijden, omdat in de dorpen de mensen meestal alleen over één woonkamer beschikken. In de winter hebben ze maar één vertrek waar gestookt kan worden. In een rumoerige omgeving kunnen de kinderen geen huiswerk maken en haalt van buiten leren niets uit. In zulke gezinnen is men al heel blij als de catechismus regelmatig geleerd wordt.”

HUISHOUDONDERWIJS

Geleidelijk aan kwamen in elke inspectie een aantal scholen in het bezit van lokalen waar huishoudonderwijs gegeven kan worden, en zijn in verband met de examens in huishoudkunde een aantal bevoegde leerkrachten over de inspecties verdeeld. Dit onderwijs wordt én door de grotere meisjes én door de ouders ten zeerste gewaardeerd. De inspecteur van *Tiel* schrijft hierover:

„Daartoe in staat gesteld door de Lager-onderwijswet 1920, zoals deze in 1949 hield, zijn aan een tiental scholen inrichtingen voor het geven van huishoudonderwijs toegevoegd, die een goede oplossing voor het probleem betreffende het onderwijs aan meisjes in de praë-puberteit vormen. Deze

huishoudklassen, veelal aan scholen op kleine plaatsen, waar geen mogelijkheid voor het bezoeken van een nijverheidsschool is, hebben een grote beschavende invloed op de bevolking der dorpen. Waar in afgelegen dorpen de vrouw als draagster, bringster der beschaving optreedt, worden nu ook de dochters ingeschakeld en als de mannen niets moeten hebben van tafelmanieren en gewoonten die hun vrouwen hun willen bijbrengen, dan willen zij toch nog wel geleerd worden door hun dochters, op wie ze trots zijn. En zo kwam het meer en meer voor dat de moeders haar dochters die reeds leerplichtvrij waren, toch naar de „kookschool” lieten gaan, hoewel zij node haar steun in het gezin konden missen.”

ZITTENBLIJVEN

Ook aan dit probleem worden in verschillende inspecteursverslagen beschouwingen gewijd. Unaniem is men daarbij van mening dat al het mogelijke moet worden gedaan om dit euvel, dat inhaerent is aan ons klassikale onderwijsstelsel, tot de kleinste mogelijke afmetingen terug te brengen. De inspecteur van *Eindhoven* becijfert: „Het zittenblijven op de lagere school kost de Overheid jaarlijks ongeveer 20 miljoen gulden. Aan de gezinnen kost het drie miljoen gulden. Voor de gemeenschap betekent het een onschatbaar verlies aan geestelijk rendement. Aan de leerlingen zelf kost het zittenblijven een onberekenbaar verlies aan zelfvertrouwen en vreugde. Dit laatste vooral is onnodig en onverantwoord.” Om dit kwaad afdoende te kunnen bestrijden moet men de oorzaken ervan nagaan. Deze kunnen gelegen zijn in de leerlingen zelf, in hun fysieke en psychische tekorten. Dr. Luning Prak beweert dat het zittenblijven in 80% van het aantal gevallen geheel of grotendeels te wijten is aan een aangeboren tekort aan intelligentie. Er zijn echter ook nog tal van andere oorzaken aan te wijzen, welke gelegen kunnen zijn in de persoonlijkheid van de leerkracht, in de leerstof en de overladen schoolprogramma's, in de uiteenlopende normen voor overgang of bevordering, welke vaak persoonlijk en plaatselijk zijn, in een tekort aan scholen voor buitengewoon lager onderwijs, in de mentaliteit der ouders, die niet voor geregeld schoolbezoek zorgdragen of die er niet toe kunnen komen hun kind naar een b.l.o.-school te sturen. Dat gebrek aan plaatsruimte in een bepaalde klas ook al als reden zou worden opgegeven om één of meer kinderen niet te bevorderen, druist zó tegen gevoel en redelijkheid in dat wij het onaanneemelijk achten.

Het zal een plicht blijven de oorzaken van het zittenblijven, waar mogelijk, uit de weg te ruimen of althans tot een minimum terug te brengen. Het moeilijkst zal dit zijn bij handhaving van een streng klassikaal stelsel met betrekking tot het gebrek aan voldoende intelligentie bij de leerlingen en de grote verschillen in aanleg en wilskracht van de vele leerlingen van eenzelfde leeftijdsklasse. De oplossing zal hier gezocht moeten worden in de toepassing van meer individuele onderwijsstelsels en lossere klasseverband. De inspecteur van *Roosendaal* schrijft hieromtrent:

„De kritiek die in de onderwijspers reeds enkele jaren onafgebroken op het euvel van het zittenblijven uitgeoefend wordt, heeft haar uitwerking niet gemist. Mede door deze kritiek is men op vele scholen wat soepeler geworden bij het bevorderen van de leerlingen tot een hoger leerjaar. Ik kan echter niet zeggen dat men de consequenties daarvan, welke mijns inziens moeten bestaan in het scheppen van een lossere klasseverband, algemeen heeft aanvaard. Integendeel, men blijft veelal vasthouden aan een strak doorgevoerd klassikaal stelsel. Dit heeft tot gevolg dat de leerstof boven het bevattingvermogen van een groot deel der leerlingen ligt of dat men, zich richtende naar het intellectueel lagere gedeelte

der klas, tot een drastische verlaging van de normen en eisen komt. In het eerste geval profiteren in hoofdzaak enkele uitblinkende leerlingen ten volle van het onderwijs, in het tweede geval daalt het peil van de gehele klas, ook dat van de goede leerlingen, aanzienlijk. Indien men besluit het laten doubleren van leerlingen tot een uiterste minimum te beperken, wat tot gevolg heeft dat in de middel- en hogere klassen leerlingen zitten van zeer verschillend intelligentie- en ontwikkelingspeil, moet men daaraan de consequentie verbinden dat met name voor de vakken rekenen en Nederlandse taal de klas in twee of meer groepen verdeeld wordt naargelang van het ontwikkelingspeil en de begaafdheid der leerlingen. In dat geval kan de soepeler wijze van bevordering een zegen voor vele leerlingen worden. Wanneer men daarbij gebruik maakt van een goed uitgewerkt takenstelsel, kan meer dan tot dusverre in het algemeen het geval was met de persoonlijke behoeften en het persoonlijke tempo van de leerlingen rekening worden gehouden. Het is niet overal mogelijk debiele leerlingen naar een school voor buitengewoon lager onderwijs te zenden omdat de afstand tot een dergelijke school een onoverkomelijk bezwaar oplevert, of omdat de ouders om andere redenen bezwaren tegen de b.l.o.-school hebben. Op een paar scholen heeft men een oplossing voor deze moeilijkheid gevonden door de b.l.o.-klantjes in een klein klasje samen te voegen, waar zij onderwijs krijgen dat op hun vermogens is afgestemd. Afgezien van de overige resultaten blijkt dat deze werkwijze een gunstige invloed heeft op het gedrag en de levenslust van deze kinderen."

VOORTGEZET GEWOON LAGER ONDERWIJS

Het aantal scholen voor voortgezet gewoon lager onderwijs is nog betrekkelijk gering; het bedraagt ongeveer 4% van het aantal scholen voor gewoon lager onderwijs. Het oordeel over de onderwijsresultaten aan deze scholen, en speciaal aan de meisjesscholen, is gunstig. De inspecteur van *Sittard* schrijft hieromtrent:

"Het v.g.l.o. aan *meisjesscholen* voldoet mijns inziens aan de gestelde eisen. Door de vakken nuttige en vrouwelijke handwerken en huishoudkunde worden de leerlingen volledig aan de school gebonden, zodat schoolverzuim dan ook zeer weinig voorkomt. Merkwaardig is wel wat het hoofd ener meisjesschool mededeelde: „Werd onze school in de eerste jaren van haar bestaan vooral bezocht door arbeiderskinderen, thans bezoeken ook hoe langer hoe meer kinderen uit burgergezinnen, die tien jaar geleden ongetwijfeld uitgebreid lager of een andere vorm van voortgezet onderwijs geprefereerd zouden hebben, de school". Men kan dus terecht aannemen dat het v.g.l.o. voor meisjes de juiste weg heeft gevonden en in een behoefte voorziet. Ik werd dan ook telkens door de buitengewoon prettige sfeer in deze scholen getroffen. Evenceens door de aldaar bereikte resultaten.

De *jongens-v.g.l.o.*-scholen vinden in het vak handenarbeid voor haar leerlingen geen equivalent voor de vakken *k*, *n* en *s*, die op de meisjesscholen zozeer in het middelpunt van de belangstelling staan. Toch wordt ook op deze v.g.l.o.-scholen op allerlei wijzen getracht het onderwijs op het praktische leven af te stemmen en daardoor de jongens te pakken. Door gebruik te maken van takensysteem, belangstellingscentra, excursies, film en radio tracht men de leerlingen belangstelling bij te brengen en voor te bereiden op hun later leven. Ik zou dan ook de leerkrachten van het jongens-v.g.l.o. ongaarne woorden van lof onthouden. Toch zal voor de sanering van dit onderwijs nodig zijn een uiterst soepel en rekbaar leerplan, dat verschillende mogelijkheden openlaat."

De inspecteur van *Nijmegen* schrijft:

"Het voortgezet lager onderwijs, vooral dat aan de meisjes, heeft in 1949 weder belangrijke resultaten opgeleverd. De onzekerheid welke bestond door de op de helling staande herziening van de Lager-onderwijswet, belemmerde intussen de verdere uitgroei, waarbij tevens het nog ontbreken van een behoorlijk leerplan voor dit onderwijs aan de jongens een belemmering vormde. Toch werd ook aan de bestaande jongensscholen degelijk gewerkt en door allerlei proefnemingen gepoogd aan dit onderwijs een eigen karakter te geven, zoals reeds voor de meisjes het geval is. Het onderwijs aan de meisjes voorziet bepaald in een behoefte. De maatschappelijke vorming welke de meisjes op diverse v.g.l.o.-scholen ontvangen, zowel in de stad als op het platteland, acht ik, en dan meer in het bijzonder voor het volkskind, van het allergrootste belang. Met groot genoegen bezoek ik deze klassen en constateer ik de belangrijke vorderingen welke zowel op onderwijskundig als op huishoudkundig gebied worden gemaakt. De ouders zijn met dit onderwijs dan ook zeer ingenomen. Het is intussen jammer dat te veel schoolbesturen meer letten op het belang van de eigen school en de leerlingen vasthouden in

eigen dorp of buurtschap. Daardoor heeft versnippering plaats en kan geen behoorlijke outillage van een bepaalde centrumschool verkregen worden. Er wordt te weinig aandacht geschonken aan het feit dat de v.g.l.o.-school een afzonderlijk type vertegenwoordigt. Te veel wordt over het hoofd gezien dat de leerlingen van het zevende en achtste leerjaar ander onderwijs en andere vorming nodig hebben dan die van de lagere klassen en dat samenvoeging met andere leerjaren ongewenst is."

In het verslag van de inspecteur van *Heerlen* lezen we:

„Sedert haar oprichting is in de v.g.l.o.-scholen over het algemeen met veel ijver en toewijding gewerkt. Een zeer ernstige handicap was uiteraard de gebrekkige outillage waarmee begonnen moest worden. Deze outillage is in de meeste gevallen niet of niet in belangrijke mate verbeterd, omdat de ontwikkeling zowel de inspectie als de gemeente- en schoolbesturen dwong tot een afwachtende houding. Het investeren van de soms grote bedragen, aan een goede inrichting verbonden, is slechts te verantwoorden, als verwacht kan worden dat er blijvend gebruik van kan worden gemaakt. Uiteraard werden ook hier deze scholen bestreden met het argument dat zij van Duitse afkomst waren. De voornaamste *belemmeringen* voor een goede ontwikkeling en voor een constant leerlingenaantal zijn m. i. de volgende:

1. Het streven van de ouders om vooral de jongens van de zesde of hoogstens de zevende klas af van school te houden voor het laten verrichten van huisarbeid of om hen in loondienst te laten gaan. Speciaal de bovengrondse mijnwerkers drongen hierop aan omdat hun loon belangrijk minder is dan dat der ondergronders.
2. De geringe medewerking resp. openlijke of bedekte tegenwerking van de zijde der hoofden van scholen voor gewoon lager onderwijs.
3. De geringe medewerking van de kantonrechter bij de energieke, consequente bestrijding van het schoolverzuim, vooral sedert de bevrijding. Deze factor hangt echter samen met:
4. Het verschil tussen de leeftijd waarop men in loondienst kan gaan werken, en het einde van de leerplicht.
5. Niet steeds werden de voor dit onderwijs meest geschikte personen bereid gevonden te solliciteren als hoofd of onderwijzer, o. a. in verband met de onzekerheid omtrent het voortbestaan van het v.g.l.o.
6. De zware concurrentie van de zgn. Ondergrondse vakschool voor mijnwerkers. Het volgen van het onderwijs aan deze school brengt nl. inkomsten voor de ouders mede, terwijl de opleiding zelf door de romantiek van het moderne grootbedrijf en van de techniek voor de jongens van deze leeftijd zeer aantrekkelijk is, waarbij nog komt dat de toepassing van het systeem van Baden Powell eveneens een bijzondere charme aan dit onderwijs geeft.
7. De concurrentie van ambachts- en huishoudscholen.
8. De facultatiefstelling van het achtste leerjaar.
9. De verlaging van de toelatingsleeftijd voor de ambachtsschool.

Voor de toekomst van het v.g.l.o., dat ik van zeer groot belang acht, zou ik de volgende mogelijkheden ter verbetering willen aangeven:

1. Uiteraard het opheffen van de hierboven genoemde ongunstige factoren.
2. De overweging of aan de v.g.l.o.-scholen niet met één schooltijd per dag, bv. van 8.30 tot 12.30, kan worden volstaan.
3. Het verplicht stellen van het vak *r* (huishoudkunde) voor de meisjes en van het vak *r* (handenarbeid) voor de jongens, waarbij de bedoeling van het laatstgenoemde vak zeer ruim dient geïnterpreteerd te worden.

Niet slechts de gebruikelijke handenarbeid maar een uitbreiding daarvan met allerlei vormen van huisnijverheid, zoals het vervaardigen van speelgoed, het bakken van eenvoudige potten, het bouwen van een eenvoudig radiotoestel, of van zweefvliegtuigen, het laten vervaardigen van maquettes, plattegronden e. d. voor het onderwijs in de zaakvakken aan naburige scholen voor gewoon lager onderwijs enz., enz. Opzettelijk noem ik niet het leren en laten verrichten van allerlei huiselijke karweitjes als plakken van een fietsband, aanleggen van een lichtschaakelaar, repareren van een kraan enz. Vanzelfsprekend wil ik deze werkzaamheden niet uitsluiten, maar ik vraag mij af of deze activiteiten, die de handvaardigheid althans handigheid zeker ten goede zullen komen, een even grote pedagogische mogelijkheid bieden als de door mij genoemde. Sterke aanbeveling zou m. i. ook verdienen de stimulering van de invoering der vakken *t* (landbouwkunde) en *t* (tuinbouwkunde). Ik zou daarom bij al deze scholen een flinke schoolruin willen zien. Uit didactische overwegingen zou ik tenslotte willen aandringen op het werken met projecten. Ik ben van mening dat de door mij aanbevolen verbeteringen onuitputtelijke mogelijkheden daartoe bieden."

UITGEBREID LAGER ONDERWIJS

Het aantal ulo-scholen bedraagt ruim 10% van dat der scholen voor gewoon lager onderwijs. Deze scholen mogen zich bijna zonder uitzondering verheugen in een steeds stijgend aantal leerlingen, een grote uitgroei en bloei. De inspecteurs zijn vol lof voor de grote inspanning en toewijding waarmee aan de ulo-scholen gewerkt wordt. De resultaten van de mulo-examens zijn over het algemeen gunstig. Wat er aan wensen nog leeft betreffende dit onderwijs moge blijken uit de volgende citaten. De inspecteur van *Heerlen* heeft de volgende desiderata, die hij gaarne verwezenlijkt zou zien:

1. Omzetting van de driejarige in vierjarige scholen.
2. Verlaging van de leerlingenschaal.
3. Verscherping van de wettelijke bepalingen t. a. v. de toelating. Ik vraag mij af of niet bij de wet kan worden geëist voor de toelating tot de ulo-school: a. een rapport van het hoofd der lagere school (een copie van dit rapport zou verplicht aan de inspecteur moeten worden toegezonden); b. een centraal opgesteld eenvoudig schriftelijk toelatingsexamen.
4. Beperking tot twee vreemde talen.
5. Differentiatie van ulo-scholen.
6. Invoering van handvaardigheidsvakken. De invoering van huishoudelijke vakken op de ulo-scholen voor meisjes acht ik absoluut noodzakelijk. In deze inspectie moet daarvoor een weg te vinden zijn door gebruik te maken van de inrichting van huishoud- en v.g.l.o.-scholen.
7. Invoering van een gematigd projectonderwijs bij de vakken geschiedenis, aardrijkskunde en natuurkennis. Vooral voor de meisjesscholen acht ik op deze wijze een belangrijke verbetering mogelijk. Een vernieuwing in de richting van de zgn. „social studies” zou m. i. hier een goede oplossing kunnen bieden.
8. Vereenvoudiging van het examen.

Kan tot vervulling van deze wensen niet worden overgegaan, dan meen ik dat eerlang een beslissende keuze tussen ulo en een nieuw schooltype (algemene middelbare school) onvermijdelijk wordt. Voorlopig beschouw ik een ingrijpende verbetering van het ulo als de minst kostbare en praktisch het gemakkelijkst uit te voeren maatregel, waarbij ik gaarne nog opmerk dat het psychologisch verschil tussen ulo- en g.l.o.-leerling beter en sterker in het karakter der beide scholen tot uiting dient te komen. Het buitenland, dat onder middelbaar onderwijs niet een of ander schooltype, maar praktisch alle onderwijs na de lagere school verstaat, aan ons hier tot voorbeeld strekken, al zal uiteraard niet alles wat gewenst is of bevredigt op de toestanden hier te lande kunnen worden toegepast.”

De inspecteur van *Venlo* wijst er op welke veranderingen wenselijk zijn voor het ulo voor de *meisjes*. Hij schrijft hieromtrent:

„Mocht ik met betrekking tot de vernieuwing bij het gewoon lager onderwijs nog van enige winst spreken, bij het ulo is hier veel minder van te merken. Het allesbeheersende examen maakt het hier ook zoveel moeilijker om nieuwe wegen te gaan. Naar mijn mening is dit vooral te betreuren waar het de vorming van en het onderwijs aan de *meisjes*leerlingen der ulo-scholen betreft. Ik meen de volgende vragen te moeten stellen: Welke waarde heeft ons tegenwoordig meisjes-ulo voor de uiteindelijke toekomst van het meisje? In hoeverre wordt in de ulo-school rekening gehouden met de psychologische gegevens betreffende de meisjespuberteit? Is dit onderwijs nog paedagogisch en didactisch verantwoord? Bezinning op deze vragen doet m. i. schromelijke tekorten van dit onderwijs aan het licht treden. Het is gespeend van alle typisch vrouwelijke inslag. Men moge dan aanvoeren dat een groot aantal beroepen en betrekkingen, tot welke het meisje met mulo-diploma toegang heeft, geen interesse hebben voor en vragen naar specifiek vrouwelijke bekwaamheden en vorming en daarom het meisje dwingen hetzelfde examen af te leggen als de jongen — even waar is het toch ook dat een groot gedeelte van onze meisjes-ulo-leerlingen niet of slechts zeer kort in het beroeps- of bedrijfsleven tewerkgesteld wordt. Even waar is het verder dat vele ouders de ulo-school kiezen om voor hun kinderen een bredere vorming en ontwikkeling te verzekeren dan de lagere school geeft en waarvoor het geijkte diploma geen noodzakelijke voorwaarde behoeft te zijn. Even waar is het tenslotte dat voor weldenkenden in en buiten

het onderwijs vorming gaat boven kennis, levensspannigheid en praktische scholing boven theoretische examendril.

Op grond van deze overwegingen meen ik voor meisjes-ulo-leerlingen een geheel anders ingerichte ulo-school te moeten verdedigen. Coïstructie en coëducatie behoren m. i. uit het ulo te verdwijnen. Allereerst zou ik de meisjes-ulo-school vierjarig willen zien. Het behouden van de uitgebreide stof in drie jaren, zoals dit in alle ulo-scholen in mijn inspectie gebeurt, is niet te verdedigen. Daarnaast zou een zeer ruim aantal uren besteed dienen te worden aan de typisch vrouwelijke vakken huishoudkunde en vrouwelijke handwerken, terwijl ook de aesthetische vorming in muziek- en tekenonderwijs een ruime kans moet krijgen. Deze ulo-school zou ook behoorlijk — weinig leerlingen zouden moeten doubleren — gevolgd moeten kunnen worden door leerlingen met geringe studiestrengheid en door andere, wier ouders aan het behalen van het mulo-diploma minder waarde hechten. Het lijkt mij mogelijk dat al deze leerlingen met degenen die het mulo-diploma wel kunnen en wenschen te behalen, hetzelfde onderwijs volgen. Door meer huiswerk en intensiever verwerken, vooral van de vakken aardrijkskunde, geschiedenis, biologie en handelskennis, zullen deze laatste leerlingen dan toch voor het officiële diploma klaargemaakt kunnen worden. Aan de overige leerlingen ware dan een school-einddiploma uit te reiken, dat de leerlingen en de ouders evenveel bevrediging geeft als het officiële diploma en dat ook door verstandige werkgevers voldoende gewaardeerd kan worden. Voor een grote groep van leerlingen zou het funeste huiswerkprobleem hiermee ook een bevredigende oplossing verkrijgen."

De inspecteur van *Zutphen* wijst op het toelaten tot de ulo-scholen van leerlingen die daar niet thuishoren. Hij schrijft daaromtrent:

„In de eerste klassen der ulo-scholen zitten nogal eens leerlingen die voor dit onderwijs absoluut ongeschikt zijn, hetzij doordat hun de nodige vermogens voor het volgen daarvan ontbreken, hetzij doordat het hun aan ijver ontbreekt, hetzij doordat de omstandigheden waaronder zij leven, het hun onmogelijk maken. Zulke leerlingen remmen de goede gang van het onderwijs ten zeerste, vooral in het begin, omdat de leerkrachten hen maar niet dadelijk loslaten maar proberen ook hen mee te krijgen. Om zulke patiënten niet te lang hun remmende invloed te laten uitoefenen is aan de ulo-scholen in *Zutphen* en *Lochem* met medewerking van gemeente- en schoolbesturen de volgende regeling voor de toelating getroffen. Bij het begin van de nieuwe cursus worden alle leerlingen, omtrent wie het hoofd der lagere school een verklaring afgegeven heeft dat zij 6 klassen der lagere school met goed gevolg doorlopen hebben, voorwaardelijk toegelaten. Die voorwaarde is dat op grond van de ervaring met de leerlingen bij de uitreiking van het Kerstrapport beslist wordt of het kind kan blijven of niet. De ouders worden van deze voorwaarde terdege op de hoogte gebracht. De hoofden der ulo-scholen, die volgens artikel 11 der Lager-onderwijswet moeten beslissen of een leerling tot hun school zal worden toegelaten, zijn hiermede zeer ingenomen. Beter dan door een examen weten zij of de leerling geschikt is en of er een redelijke kans bestaat dat hij een goede ulo-leerling wordt. Zij hebben 4 maanden onderzanding met hem."

Aan het verslag van de inspecteur van *Nijmegen* ontleen we het volgende:

„In de laatste jaren is de critiek op de ulo-scholen sterk toegenomen. Ik acht deze zeker niet in alle delen gerechtvaardigd. Op de ulo-scholen wordt nog steeds hard gewerkt en niet in het minst door de leerkrachten die van het hun toevertrouwde leerlingen-materiaal maken wat er van te maken is. De bevolking der ulo-scholen, en zeker van die in de steden, behoort nu eenmaal niet tot het meest intellectuele deel der jeugd, dat zich voor een niet onbelangrijk deel beter had kunnen bepalen tot de een of andere vorm van vak- of bedrijfsopleiding. Ondanks dit euvel wil ik toch met grote lof spreken over de resultaten die, dank zij de krachtsinspanning van het onderwijzend personeel, nog bereikt worden, terwijl het mulo-diploma in diverse kringen veel waardering geniet. Dat het ulo op de helling zal moeten staan intussen vast. Bij de toelating tot de ulo-scholen zal zeker een betere selectie moeten worden toegepast, terwijl ook het mulo-examen onder handen zal moeten worden genomen en de mogelijkheid zal moeten worden geopend een diploma te verkrijgen dat overeenkomt met de aanleg en de geschiktheid van de candidaat, mede ook met het door het betreffende diploma beoogde doel. Ik geloof, dat de huidige inrichting van het examen en vooral daar, waar men dat in drie jaar tracht te bereiken, zowel van leerlingen als onderwijzers te veel vraagt. Een opschuiving naar de vierjarige opleiding zou reeds een grote verbetering betekenen en zou zeker een meer doeltreffende behandeling van de leerstof mogelijk maken, wat weder tot een beter en minder oppervlakkig examen zou leiden. De avond-ulo-school, die in *Nijmegen* door enige onderwijzers voor eigen rekening in stand wordt

gehouden, leverde goede resultaten op. Niet minder dan 18 kandidaten konden alsnog het mulo-diploma behalen, wat voor velen van hen een belangrijke uitkomst betekende bij het voortzetten van hun studie, voor het verkrijgen van een betrekking of het maken van promotie."

De inspecteur van *Arnhem* brengt het uitgebreid lager onderwijs in verband met de *industrialisatie*. Hij schrijft daaromtrent:

„Het aantal aanmeldingen voor de ulo-scholen blijft nog steeds groot. Ik durf wel zeggen: beangstigend groot. Er worden leerlingen aangenomen die over te weinig intelligentie beschikken om voortgezet onderwijs te kunnen volgen. Maar ook al zou zulks niet het geval zijn, dan nog zal het aantal aanmeldingen moeten dalen. Er dreigt nu reeds in de bedrijven een oververzadiging voor het lagere administratieve personeel. Daarbij komt dat de industrialisatie van ons land een groter aantal vakmensen vraagt dan de nijverheidsscholen tot nu toe hebben geleverd. Vooral leerlingen met een behoorlijke intelligentie moeten opgeleid worden voor het handwerk."

§ 3. De leerlingen en de ouders

In alle inspecteursverslagen wordt met voldoening melding gemaakt van de vooruitgang in leerlust, volgzzaamheid, vlijt en getrouw schoolbezoek der leerlingen. Alleen het buitenschoolse gedrag der jeugd laat hier en daar nog te wensen over. Over de belangstelling en de medewerking der ouders viel dit jaar in het algemeen niet te klagen.

§ 4. Het onderwijzend personeel

De lof die in vorige jaren aan het onderwijzend personeel om zijn trouwe plichtsbetrachting en grote toewijding gebracht werd, wordt ook dit jaar weer allerwegen herhaald. Dit stemt tot grote vreugde.

§ 5. De schoolgebouwen

De inspecteursverslagen getuigen van een grote vooruitgang t.a.v. de voorzieningen aan schoolgebouwen. Wanneer op deze wijze kan worden voortgegaan, zullen over enige jaren de klachten over het gebrek aan voldoende en geschikte schoollokalen tot de gewone proporties en mogelijk tot een kleiner minimum dan vóór de oorlog kunnen worden teruggebracht.

§ 6. Bijzondere voorzieningen

Met bijzondere waardering wordt melding gemaakt van de goede verstandhouding tot en samenwerking met de schoolartsen, die rayongewijze in alle inspecties werkzaam zijn met uitzondering van enkele inspecties in Limburg, waar de aanstelling van schoolartsen in handen gelegd is van het Groene Kruis. De werking van het geneeskundig toezicht wordt als zeer heilzaam voor school en kind aangemerkt. In een paar inspecteursverslagen wordt ook de aanstelling van een *schoolpsycholoog* vermeld.

§ 7. De kosten van het onderwijs

Hoewel er in vergelijking met de voorafgaande jaren een aanzienlijke verbetering is gekomen in de voor 1949 vastgestelde bedragen der exploitatievergoedingen aan openbare en bijzondere scholen, worden deze bedragen over het algemeen

toch nog te laag geacht voor een redelijke bestrijding van de feitelijke kosten ener normale school in vele gemeenten. Dit blijkt temeer bij een vergelijking van de vergoedingsbedragen in de zuidelijke provincies met die in de noordelijke en westelijke delen des lands.

§ 8. *Het schooltoezicht*

In het Rijksschooltoezicht op het lager onderwijs kwam in het jaar 1949 slechts één wijziging, doordat de heer P. H. F. Coenen, inspecteur van het lager onderwijs in de inspectie *Helmond*, wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd de dienst verliet. Aan de heer Coenen, die sinds 1922 bij het schooltoezicht werkzaam was, eerst als schoolopziener in de voormalige inspectie Roermond en sinds 1 Augustus 1924 als inspecteur te Helmond, zij hier nog eens de dank gebracht voor zijn rusteloos streven, zijn voorbeeldige toewijding en hoogst vruchtbare werkzaamheid als lid van het Rijksschooltoezicht. De Regering erkende zijn grote verdiensten door hem de onderscheiding te verlenen van Officier in de Orde van Oranje-Nassau. Moge hij nog vele gelukkige jaren van zijn welverdiende rust genieten.

Piëteitvol zij hier ook nog vermeld het verscheiden van de heer J. J. Verbeeten, oud-hoofdinspecteur van het lager onderwijs in de eerste hoofdinspectie, die op 14 Maart 1949 te Breda overleed.

In het schooltoezicht op het kleuteronderwijs kwam geen verandering. Het toezicht op de lichamelijke opvoeding werd gecompleteerd door de benoeming van de consulent C. van Etten als zodanig in de inspecties Roermond en Sittard.

IB. VERSLAG HOOFDINSPECTEUR TWEEDE HOOFDINSPECTIE

Provinciën Zuidholland, Noordholland, Zeeland en Utrecht

§ 1. Toestand van het lager onderwijs in het algemeen

1900—1950

Wanneer wij thans, in het voorjaar van 1950, ons zetten tot het neerschrijven van onze indrukken over het onderwijs in 1949, kunnen wij moeilijk de verleiding weerstaan een algemeen overzicht te geven van de ontwikkeling van het Nederlandse onderwijs in de laatste halve eeuw.

Wanneer wij op die periode terugzien, lijkt zij slechts kort, maar voor het Nederlandse onderwijs is zij van de grootste betekenis geweest.

Immers, toen het jaar 1900 zijn intrede deed, bestond er nog geen *leerplicht* in Nederland, doordat de Leerplichtwet eerst in 1901 in werking trad. Het gevolg is geweest, dat het in Nederland uitzondering is geworden wanneer een kind niet regelmatig onderwijs ontvangt. Het spreekt vanzelf, dat de grote toevloed van leerlingen aanvankelijk het peil van het onderwijs enigermate drukte, maar, dank zij de toewijding van het onderwijzend personeel, heeft zich dat spoedig hersteld en zo is in Nederland een onderwijsstelsel opgebouwd dat met ere mag worden genoemd.

Een tweede opmerkelijk verschijnsel is geweest de *mitbouw van het bijzonder onderwijs*, die zijn bekroning vond in de Lager-onderwijswet 1920 van Minister De Visser. De schoolstrijd, die in Nederland vaak heftig gevoerd was, moge daardoor niet volledig verdwenen zijn, tóch is de verhouding tussen de verschillende richtingen beter geworden en in 1900 zou men het zeker niet voor mogelijk gehouden hebben dat de grote verenigingen van onderwijzers in 1950 met elkander zouden samenwerken in een Algemene Nederlandse Onderwijzers Federatie en de drie paedagogische centra op het terrein der methodiek en didactiek.

Op het gebied der wetgeving is wel gebleken dat we in 1950 leven in een dynamische tijd, en de dynamiek van het leven gaat ook aan het onderwijs niet voorbij. Wanneer men eens het aantal officiële beslissingen op het terrein van het onderwijs in de jaren 1900 en 1950 met elkander vergelijkt, dan bemerkt men, dat ook de toestand op het gebied van het lager onderwijs in 1950 veel gecompliceerder is dan deze in 1900 was, terwijl er thans bijna geen jaar voorbijgaat of er komen belangrijke herzieningen tot stand.

Is er in organisatorisch opzicht veel veranderd, ook in de *interne verbouwingen* van de school heeft zich een verandering voltrokken die voor het onderwijs van het grootste belang moet worden geacht. Dit geldt zowel de verhouding hoofd — onderwijzer als de verhouding onderwijzer — leerling.

In het begin dezer eeuw was de gezagskwestie in de school een twistpunt dat de gemoderen vaak in heftige beweging bracht, en dit verschil in inzicht leidde ertoe dat zowel bij het openbaar als bij het Christelijk onderwijs de onderwijzers

zich afzonderlijk organiseerden. Thans is de toestand bij het openbaar onderwijs zó, dat het Nederlandse Onderwijzers Genootschap en de Bond van Nederlandse Onderwijzers zijn incengesmolten in de Nederlandse Onderwijzers Vereniging, terwijl ook de Neutrale Mulo-Vereniging in deze organisatie is opgenomen.

Bij het bijzonder onderwijs, zowel Prot.-Christelijk als Rooms-Katholiek, is die eenheid nog niet bereikt, maar ook daar wordt in deze richting gewerkt.

Het gevolg hiervan is mede geweest dat de verhoudingen tussen de leden van het onderwijzend personeel in de school sterk zijn verbeterd, zodat kwesties over gezagsverhoudingen maar weinig meer voorkomen.

Wij willen echter niet ontkennen, dat deze verandering er ook wel toe geleid heeft, dat hoofden van scholen verzuimden hun gezag te laten gelden op momenten dat zulks beslist noodzakelijk was, waardoor de belangen van het onderwijs niet werden gediend maar geschaad.

De verhouding tussen onderwijzer en leerling is in de laatste vijftig jaar ook veel gemoedelijker geworden; de klas is veel meer een éénheid, waar onderwijzers en leerlingen met elkander samenwerken om eenzelfde doel te bereiken. Ook de verhouding tussen onderwijzend personeel en Rijksschooltoezicht heeft een grote wijziging ondergaan. De inspecteur is niet meer de controlerende autoriteit die de school binnenkomt, maar de meelevende adviseur die met belangstelling kennisneemt van het werk dat in de school geschiedt, en anderen laat profiteren van zijn ervaringen die hij bij zijn bezoeken aan verschillende scholen heeft opgedaan.

Tenslotte willen wij er nog op wijzen dat de studie der psychologie, die in de laatste halve eeuw grote vorderingen heeft gemaakt, steeds meer invloed gaat uitoefenen op de arbeid in de school. Het streven naar onderwijsvernieuwing, dat in de laatste jaren krachtig tot uiting is gekomen, is mede een gevolg van meer studie op psychologisch, paedagogisch, methodisch en didactisch terrein en de doorwerking der meer moderne ideeën zal zeker in de toekomst nog een sterke invloed uitoefenen op het lager onderwijs.

GEWIJZIGDE INSTELLING OOK VOOR ONS ONDERWIJS NOODZAKELIJK

Wanneer we daarbij nog in aanmerking nemen dat in die periode het Nederlandse volk twee grote wereldoorlogen heeft meegemaakt, die van Europa het uiterste hebben vergevd, dan is het begrijpelijk, dat de vraag gesteld wordt welke sporen die oorlogen hebben achtergelaten en in hoeverre er herstel is ingetreden. Ongetwijfeld mogen we ons erover verheugen, dat de jaren na 1945 ons hebben bewezen, dat de geestkracht van het Nederlandse volk niet verdwenen is en dat de wil tot herstel zich overal krachtig openbaart, maar dat er toch ook verschijnselen zijn die erop wijzen, dat de oude volkskracht niet geheel is teruggewonnen. De inspecteur in de inspectie *Brenkelen* wijst ook daarop, wanneer hij in zijn verslag schrijft:

„Voor grote na-oorlogse problemen, waarbij we als natie zo nauw zijn betrokken, zoals de vorming van een nieuw West-Europa, is er in dit jaar maar matige belangstelling aan de dag getreden en de radicale verandering in onze verhouding tot Indonesië, hoewel in belangrijke mate beslissend voor onze positie in het volkerenleven in de toekomst, heeft in slechts enkele kringen van ons volk ontroering gewekt en tot warm meeleven geleid.

De sfeer van de lagere school is door deze dingen, naar ik meen, zelfs vrijwel onberoerd gebleven. Nu moet worden toegegeven, dat moeizame onderhandelingen als die van de Ronde Tafel Conferentie geen stof zijn om met leerlingen van de lagere school in extenso te behandelen, maar het resultaat daarvan, de overdracht van de soevereiniteit van de Rijksgebieden in Oost-Azië is toch wel een feit waarvoor van de school in Nederland belangstelling mocht worden verwacht. Hoewel ik juist in de laatste maanden van het jaar, toen deze zaak haar beslag kreeg, zeer druk schoolbezoek heb gedaan, is mij van deze belangstelling echter zeer weinig gebleken. Op de documentatie-borden, die veel scholen tegenwoordig bezitten, prijkte maar een enkele keer een plaatje dat op deze gebeurtenissen betrekking had en hoewel daarvoor meermalen in de hoogste klassen gelegenheid was, heb ik dit voor ons vollesleven zo uiterst belangrijke feit nimmer horen memoreren. Nu is het waar, dat de betekenis van deze gebeurtenissen niet ten volle aan elke leerling van de zesde of hogere klas duidelijk gemaakt kan worden. De kinderleeftijd leent zich nu eenmaal niet voor het behandelen van problemen van deze omvang. Maar even waar is het, dat het kinderlijk gemoed uiterst gevoelig is voor ontroeringen die gewekt worden in de harten van ouderen en ik meen, dat daarom én in de school én daarbuiten wij ouderen hun schromelijk tekort hebben gedaan door de al te grote onbewogenheid waarmee we als volk in het algemeen heel dit gebeuren hebben beleefd.

We hebben in dit opzicht in 1949 een verkeerde traditie voortgezet. Steeds zijn we als volk tekort geschoten in het aankweken bij de jeugd van het besef dat ginds aan de evenaar door velen van de besten onder ons waarlijk wat groots is gewrocht.

Een verdienstelijke poging om daarin verbetering te brengen is aangewend door het Koloniaal (later Indisch) Instituut te Amsterdam, door de cursussen vanwege dit instituut in samenwerking met de Rijksinspectie vóór en ook na de oorlog voor onderwijzers georganiseerd, en door de tentoonstellingen in verband daarmee gehouden.

Maar deze cursussen zijn op te kleine schaal gegeven om heel het onderwijs van zijn taak in dezen te doordringen en algemene bezieling voor dit werk te wekken.

Temeer is deze gang van zaken te betreuren, omdat een manco bij ons volk aan dit besef het ook ongeschikt zal maken voor zijn taak in de toekomst. Naar ik meen, moeten wij voor dit geyaar een open oog houden. Het mag toch niet zo worden, dat elk schoolkind van vandaag alleen maar bewust of onbewust in zijn verder leven de gevolgen van de gebeurtenissen van 1949 zal ondergaan; deze jeugd zal, wil de pas gesloten Unie werkelijk voor Nederland en Indonesië iets betekenen, voorbereid moeten worden op het meeleven in de taak die ons volk als Unie-partner zal hebben te vervullen.

Dat wil dus zeggen — om heel concreet te zijn — dat niet alleen in het vervolg de aardrijkskunde en de volkenkunde van Indonesië en al wat daarmee samenhangt een heel apart en uitgebreid hoofdstuk moet blijven van de leerstof der lagere school, maar ook dat deze leerstof met grote voorliefde en kennis van zaken moet worden behandeld en dat zolang de bereidheid om vrijwillig en in vrijheid met ons samen te werken bij de Indonesische volken zal blijven bestaan, dat wil dus praktisch zeggen zolang de Unie russen beide partners van kracht blijft.

Intensiever en meer doelbewust dan tot nu toe zal in de school bij de jeugd belangstelling voor en meeleven met de taak die ons volk in dezen te vervullen heeft, gewekt moeten worden.

Eenzelfde geesteshouding zal ook moeten worden aangekweekt t.a.v. de volken waarmee ons land als West-Europese natie economisch en militair in 1949 tot samenwerking is gekomen en nog ruimer gezien t.a.v. de arbeid der Verenigde Naties.

Daarnaast zal echter bedacht moeten worden, dat onze bijdrage voor het volkerenleven alleen dan waardevol kan zijn, wanneer de school besef heeft van het door aanleg en historie gestempelde eigen volkskarakter en de jeugd doelbewust daartoe wordt opgevoed."

Ook de inspecteur in de inspectie *Gorinchem* wijst erop, dat we een tijd beleven waarin kan worden gesproken van een zekere omkering in de mentaliteit van de mens. We lezen daaromtrent in zijn verslag:

„De plaats die Nederland thans inneemt in West-Europa en die al meer een instelling vordert van een oriëntering naar internationale verbanden, moet haar invloed oefenen op de mens en op het vraagstuk van opvoeding en onderwijs.

Het gevaar dat de mens zich gaat oplossen in de *massa* en van daar uit zijn gang gaat, zal ook de jeugd van ons volk bedreigen en daarom is het nodig dat er bij velen het besef komt van *bezinning* en *verdipping*. Het gaat om de jeugd van ons volk. Veel is reeds verricht om te komen tot de overweging van de nieuwe vragen op het terrein van ons onderwijs welke op beantwoording wachten. Dat zijn vragen van paedagogische, maar ook van didactische aard.

De geleidelijke omkeer van gedachten en inzichten hieromtrent, die na de vrij constante structuur van voorheen langzamerhand merkbaar begint te worden, werkte ook in het afgelopen jaar naar het doel dat *vernieuwing* wordt geheten, doch dat zich al meer consolideert in de *verfrissing* van ons onderwijs.

In de voorbije periode van bijna een halve eeuw toch heeft de instelling van ons onderwijs getracht zich allengs te wijzigen. Dat moest ook wel.

De normale ontwikkeling der ideeën heeft door twee oorlogen een stuwung gekregen die aan een bepaalde vernieuwingsdrang meer dan een gewoon accent verleende.

De tegenstelling die er is tussen de gemoedelijke en eenvoudige negentiende eeuw en de ontzaglijk gecompliceerde twintigste eeuw, heeft nu eenmaal voor het onderwijs de noodzaak van een andere instelling gebracht.

Het afgelopen jaar is getuige geweest van de strijd die er niettemin nog is tussen het *rationalisme*, dat te lang een belangrijk deel van het leven in zijn ban heeft gehouden, en de actief-functionele instelling, die bezig is steeds meer veld te winnen.

Het is de taak van ons geslacht de mogelijkheid te scheppen tot de vrije ontplooiing van het individu en daarnaast te letten op de eisen die de gemeenschap stelt aan het individu.

Het is ook door de strijd der meningen en de praktische resultaten bij het experimenteren met bepaalde proefnemingen wel gebleken, dat vrijwel alle onderwijzers en onderwijzeressen het er over eens zijn dat de eenzijdige verzorging van het intellect, het verstand, uit den boze is.

Hier moet de *totale* mens gevormd, hetgeen inhoudt dat de *karaktervorming* een sterker accent moet krijgen.

Pas als dit gelukken mag, zal de massa-mens zijn eenzaamheid gevoelen en worden opgeheven tot een meer intens leven uit eigen verantwoordelijkheid.

Deze taak is een geweldige.

Het is een verheugend feit dat zoveel mannen en vrouwen in de school dit meer en meer gaan begrijpen.

Het eigenaardige dat zich bij dit proces van omschakeling voordoet, is dat de afwijzing van de Herbartiaanse inslag in ons onderwijs vaak geschiedt op gronden die niet geheel worden verstaan.

Herberts theorie wordt in mindere mate gekend dan waarin zijn denkbeelden in praktische zin worden afgewezen.

Het is een groot voordeel voor de wijziging in de methodiek van ons onderwijs dat men althans poogt zich de grondslag waarop men tot dusver werkte, bewust te maken. Het wordt dan gemakkelijker deze foutieve grondslag prijs te geven en om te schakelen naar en één te worden met de nieuwe gedachten. Maar dat kost heel wat.

Hiervoor moet gestudeerd worden.

Het is de verdienste van de verfrissingscursussen dat hierop acht wordt gegeven en dat de mensen weer aan het denken gezet worden.²

Ook de inspecteur in de inspectie *Delft* heeft zich rekenschap gegeven van de wijzigingen die zich op het terrein van het maatschappelijk leven voltrekken, en ook hij is van oordeel dat de school daarvan de terugslag ondervindt. Hij geeft zijn mening aldus weer:

² Steeds meer dringt het besef door dat de leerstof aangepast moet worden aan de eisen van het maatschappelijk leven. *De lessen moeten in het leven werven, omgekeerd moet het leven de school binnentreden.* Dit is voor de kinderen van kapitaal belang. De voortschrijdende industrialisatie is daarom ook een probleem dat de volksschool niet onverschillig kan laten. De school zal in dezen het mogelijke moeten doen om de kinderen nijverheidsgezind te maken en het kloppende leven, zover dit doenlijk is, binnen haar muren toe te laten en te koesteren. De mensen uit de praktijk, uit de industrie, staan immers veelal gaarne klaar om datgene aan kennis te verschaffen wat de school meent nodig te hebben.

Enkele scholen hielden in het afgelopen jaar in dit opzicht zeer nuttige en interessante *tentoonstellingen* in het gebouw zelf. Zij benutten hiertoe meestal de onproductieve ruimte van het gebouw en konden zodoende de tentoonstelling zonder enig bezwaar enige dagen intact houden. Ze werden naar mij bleek druk bezocht.

Het inzicht brak zich baan dat de school niet alleen moet onderwijzen, maar vooral *opvoeden*, dat de vorming van de gehele persoonlijkheid niet aan het toeval of aan het leven zelf moet worden overgelaten. Dit is iets van primordiaal belang.

De oude traditie scheen alleen waardering te hebben voor het intellect en stelde het ambacht daarentegen op een lager plan. Slechts het ambacht als kunst kon nog genade vinden. En dat, terwijl de maatschappij meer behoefte had aan mensen in een overall dan met een wit boordje.

Het is een gelukkig verschijnsel, deze doorbraak, dit nieuwe inzicht, dat men niet perse een h.b.s. of gymnasium behoeft te hebben gevolgd om een levenstaak te vinden die bevredigt. De hele menselijke persoonlijkheid speelt een rol bij de struggle for life, bij de weg naar succes in het leven. Karakter is hierbij van minstens evenveel waarde als intellect. De formele, ethische en maatschappelijke vorming behoort daarom bij het onderwijs een voorwerp te zijn van aanhoudende zorg.

De mens heeft zijn handen niet alleen gekregen om er mee te kunnen schrijven in dienst van het intellect; de handen onder leiding van het intellect zijn tot hoge prestaties in staat en geven aan dit intellect een nieuwe basis tot uitleving van eigen initiatief en vindingrijkheid.

Het is daarom een winstpuntje voor ons onderwijs dat voor het nieuwe, zij het nog steeds facultatieve, leervak *handenarbeid* op verschillende scholen een plaatsje wordt ingeruimd. Enige handvaardigheid is voor het praktische leven van veel belang.⁷

En in het verslag van de inspecteur in de inspectie *Hoorn* lezen wij:

„De idealen die in de na-oorlogse tijd naar voren werden gebracht, zijn nog bij lange na niet verwezenlijkt, maar toch mag met vreugde worden geconstateerd, dat de leerkrachten over het geheel doordrongen zijn van de grote verantwoordelijkheid die op hun schouders rust: de jeugd voor te bereiden voor een betere toekomst.

Natuurlijk neemt daarbij de intellectuele vorming der leerlingen een voorname plaats in, maar zij beheerst niet alles. Als de eerste en voornaamste taak der school is de opleiding voor het maatschappelijk leven, dan zal de eerste en voornaamste deugd die wij de kinderen moeten bijbrengen, zijn, ze te leren werken. Onze traditionele school is echter veelal een opleidingsinstituut voor zichzelf of voor de op haar volgende school en kan zich daardoor moeilijk losmaken van een zeker „intellectualisme”. Schoolbruikbaarheid en levensbruikbaarheid zijn echter begrippen die elkaar in de tegenwoordige tijd bij lange na niet dekken. Meer aandacht dient besteed te worden aan de ontwikkeling van het verantwoordelijkheidsbesef en het doorzettingsvermogen der leerlingen, aan de godsdienstig-zedelijke vorming en de opvoering der lichamelijke energie. Wie enigermate kennis heeft genomen van het onderwijs in Engeland, kan zich niet onttrekken aan de indruk dat de opvoeding in dit land een heel wat breder grondslag heeft dan in onze scholen, waar heel vaak „it is all made for listening, to obtain learned pupils”. Als wij constateren dat er in de Engelse scholen geen ordeprobleem bestaat, dat het Engelse volk en ook het Engelse schoolkind zich een standaard-gedraging heeft eigen gemaakt, die onvoorwaardelijk in acht genomen moet worden, kan men geloven in de geweldige betekenis van de opvoeding, al is die in Engeland wellicht op de cricketvelden groter dan in de scholen.”

Wanneer we echter waarschuwen tegen overschatting van het intellect, willen we er toch ook op wijzen, dat een deugdelijke *grondslagenkennis* niet kan worden gemist. De inspecteur in de inspectie *s-Gravenhage* herinnert daaraan, wanneer hij in zijn verslag schrijft:

„Wat de kinderen zelf aangaat, is vooral in de hoogste klassen nog een tekort aan parate kennis te constateren. Deze grondslagenkennis zal die generatie vermoedelijk niet meer volledig krijgen en nog vele jaren zal zij dit ernstig tekort voelen. Hierdoor wordt wel heel duidelijk bevestigd wat theoretische psychologen en praktische didactici reeds lang wisten, nl. dat de kennis, opgedaan in de schooljaren, van onberekenbare invloed is op de ontwikkeling van een leerling na de schooljaren. En hierdoor is weer eens te meer bevestigd, dat het van groot belang is hoe elementaire, eenvoudige grondslagenkennis geleidelijk en door voortdurende herhaling muurvast dient te worden vastgelegd en hoe nodig het is dat men door een al te sterke neiging tot vernieuwing deze waarheid niet vergeet.

De oorlog heeft ons deze eenvoudige didactische regel ongewild en onbedoeld geleerd en het is te hopen, dat de school dit niet vergeet.

Overigens heeft het jaar 1949 ons een goed eind vooruitgebracht, en kon het onderwijs weer regelmatig gegeven worden. Een en ander is ook zeer nodig, zal Nederland zijn plaats in de rij der staten kunnen blijven behouden en thans, nu het door het verlies van Indië en door zijn overbevolking geroepen is om, teneinde aan de talrijke bevolking een bestaan te kunnen bieden, zich in te spannen om door een verdere mechanisering van de agrarische hulpbronnen en een voortgezette industrialisatie het hoofd boven

water te houden. Hiervoor zal het onderwijs zich dienen te beijveren door aan de jeugd van Nederland een flinke, hanteerbare grondslagenkennis te geven. Daardoor zal deze jeugd straks, wanneer zij de school verlaat, zich kunnen aanpassen aan de totaal gewijzigde toestanden in de maatschappij en een bijdrage kunnen leveren voor de toekomst van ons vaderland".

Als men er maar aan denkt, dat er ook een *onbewust* leren is. De inspecteur in de inspectie *Gorinchem* zegt daaromtrent in zijn verslag:

„Van de gedachte dat op school zo veel mogelijk „behandeld” en „geleerd” moet worden, omdat de kinderen anders niet klaar zouden komen voor het leven, kunnen veel onderwijzers maar geen afstand doen. Zij kunnen het zich niet indenken, dat er ook zo iets is als een *onbewust* leren. Waarbij eens niet de *opmerksaamheid* in haar hoogste graad gericht is op het project dat de leerkracht voor ditmaal in het blikpunt van de belangstelling meent te moeten plaatsen.

Daar is ook een *leren* dat vanzelf gaat en dat dikwijls geschiedt *ondanks ons zelf*. Maar dat durft men nog niet goed te aanvaarden. En toch — *veel meer* moesten onze onderwijzers en onze onderwijzeressen begrip tonen voor de juistheid van deze gedachte.

Zo zou bv. de moderne vorm van het *zaakonderwijs* eigenlijk *uitsluitend* van deze gedachte moeten uitgaan. Zelfs daar, waar men dus de kinderen in aanraking wil brengen met de wereld die hen omringt en hen confronteert met bepaalde situaties in hun kleine leven, is men er nog op uit om dit zo te doen dat zo veel mogelijk *wordt opgestoken*.

Fout, naar mijn mening, door en door fout!

Als de kinderen intens deelnemen aan het klasgesprek over het door de juffrouw aangesneden onderwerp, gloeien hun ogen en hun wangen, hun harten kloppen om mee te beleven het mooie dat ze samen bespreken en *ze leren ook nog wat*. Misschien nog wel meer dan anders. Maar nu *ompegtelijk, occasioneel*, want het onderwerp van bespreking hing zo met hun leven samen dat ze er geheel door in beslag genomen werden.

Het is gemakkelijk te verstaan, dat dit *onbewuste* leren, waarbij het kind echt *actief* betrokken is, maakt dat de verworven kennis veel langer en gemakkelijker beklijft.

Dat wil natuurlijk niet zeggen, dat het *bewuste* leren geen betekenis meer zou hebben. Dit heeft de taak om *aanvullend* werkzaam te zijn. Zekere technieken moeten nu eenmaal door *opzettelijke oefening*, door *bewuste training* worden *aangeleerd*.

Wanneer de onderwijzer deze gedachten van het bewuste en het onbewuste leren tegen elkander afweegt, zal hij gaan begrijpen, dat de eis van het afwerken van een leerplan, tot op zekere hoogte, een bijkomstigheid is.

Het spreekt vanzelf, dat ook hier het gevaar van *storingheid* en *omnaamkenigheid* aanwezig is. Iemand die zich bewust is van zijn verantwoordelijkheid voor zijn klas, moet *leren* dragen bepaalde hoofdstukken van zijn leerprogramma naar eigen inzicht en op *zijn tijd* ter sprake te brengen. Dan is er een kans om dit te doen bij de lessen en op de uren die zich daarvoor het beste lenen".

Intussen zijn vrijwel alle inspecteurs het erover eens dat het jaar 1949 voor de school een jaar van rustig werken is geweest en dat zowel in het *uiterlijk* als in het *innerlijk* van de scholen zeer veel verbeteringen zijn aangebracht. De inspecteur in de inspectie *Dordrecht* geeft dat in zijn verslag aldus weer:

„Het onderwijs beweegt zich in stijgende lijn. Velerlei factoren spelen hier een rol. Verbetering en verfraaiing der schoolgebouwen en andere uitwendige omstandigheden, hoewel op zichzelf niet van primair belang, dragen er toch het hunne toe bij. Van deze uitwendige omstandigheden moet ook de salarisverhoging worden genoemd. Al is er op dit punt nog enige agitatie, toch is er een ondergrond van tevredenheid, die ertoe bijdraagt dat het schoolwerk met meer animo wordt verricht. Voorts zijn leer- en hulpmiddelen thans weer in voldoende kwaliteit en kwantiteit te krijgen. Daardoor konden tekorten worden aangevuld. Er begonnen methoden te verschijnen die gebaseerd zijn op de nieuwe didactische inzichten.”

De inspecteur in de inspectie *Amersfoort* spreekt in zijn verslag zelfs van een „*wellicht te ruime keuze aan leermiddelen*”, ook al is hij van oordeel dat goede leermiddelen het werken veraangamen en tot frissere arbeidsmethoden stimuleren.

Hij wijst echter op enkele remmende factoren die een gevaar kunnen worden, wanneer hij in zijn verslag schrijft:

„Toch benauwen ons in deze tijd van materiële en geestelijke wederopbouw enkele steeds duidelijk wordende remmende krachten, die tijdig gesignaleerd en zoveel mogelijk opgeheven dienen te worden, opdat zij niet de soepele gang der onderwijsmachine vertragen of geheel doen stagneren.

Ik denk hier aan:

- a. tekort aan scholen en lokalen;
- b. tekort aan personeel;
- c. te volle klassen;
- d. verzwakking van de financiële draagkracht der Overheid;
- e. toenemende financiële zorgen der ouders.”

MENTALITEIT VAN DE ONDERWIJZER

De resultaten van het onderwijs zijn allereerst afhankelijk van de man of de vrouw die voor de klas staat. De *goede* onderwijzer bereikt met zijn onderwijs iets goeds, ook al werkt hij in een oud ongeschikt gebouw met weinig leermiddelen, en een ongeschikte leerkracht faalt in zijn werk, ook al beschikt hij over een prachtig leslokaal en de meest moderne leermiddelen. Daarom is de algemene geest van het personeel in de scholen van zo groot belang voor het onderwijs. We lezen hieromtrent in het verslag van de inspecteur in de inspectie *Gorinchem*:

„Het zal een lange weg zijn eer de oudere leerkrachten zich voldoende de nieuwere opvattingen omtrent de psychologie van het kind en met name die van het *Kindelijk denken* hebben eigen gemaakt.

En toch acht ik de kennis hiervan van het grootste belang voor een verantwoorde wijze van onderwijsgeven.

Te veel nog gaan onze onderwijzers voorbij aan wat op dit gebied aan voorlichting wordt gegeven. Blijkbaar is de inspanning hun te veel, of — en zo verontschuldigen ze zich het liefst — hun opleiding is niet zodanig geweest dat zij deze nieuwe dingen kunnen verstaan.

Het stemt tot bijzondere vreugde, dat daarnaast velen worden aangetroffen die met hart en ziel zich toeleggen op de studie van de moderne eisen van opvoeding en onderwijs, van didactiek en methodiek. Zij gaan naar de vergaderingen van de afdeling hunner vakorganisatie, zij wonen — als het kan — een lezing bij in Utrecht, Tiel of Dordrecht, lopen college al of niet met het doel de akte paedagogiek m.o. te behalen.

Deze dames en heren hebben er wat voor over om op vrije middagen met hun klas te knutselen, te verzamelen en daarvan de resultaten bij het gewone werk te gebruiken. Wat zijn lastige jongens te vangen als het *wedstrijd-sentiment*, de *verzameldrift* wordt ingeschakeld en in groepsverband mag worden gewerkt. In meer dan één klas zag ik hiervan de verblijdende resultaten.

Zodra de leerkrachten die op deze manier hebben getracht zich aan te passen aan de echte behoeften van het kind, enig resultaat zien van hun nieuwe pogingen, willen zij van de fundering waarop hun experiment berust, meer weten. En zij worden de trouwste deelnemers aan cursussen en excursies. *Hier* ziet men op vergaderingen en *ben* hoort men bij de discussies over de belangrijke dingen die aan de orde zijn.

Van één schoolhoofd kreeg ik een scriptie over het *tekenonderwijs* toegezonden. Deze scriptie was door hem gemaakt in verband met zijn studie aan het Hervormd seminarie te Utrecht.

Afgezien van enige onvolkomenheden, die blijkbaar ook door de betrokken hoogleraar waren aangegeven, is dit werk toch te waarderen, omdat hier omtrent een bepaald vak en de didactiek ervan een beschouwing is gegeven, waarbij in de eerste plaats de in het begin van dit verslag genoemde spanning tussen gebonden en vrije bezigheid in de school aan een onderzoek werd onderworpen.

Hierbij is door de betrokkene met medewerking van de inspectie een enquête ingesteld betreffende de in de inspectie in gebruik zijnde tekenmethodes en is op deugdelijke gronden de oude gedachte waarop deze methodes berusten, afgewezen. Het kopiëren met als doel de oefening van oog en hand, zonder dat gedacht is aan de behoefte aan expressie, werd niet voldoende geacht om de naam van *tekenonderwijs* te kunnen dragen.

Zonder daarop in dit hoofdstuk verder in te gaan, moet ik verklaren, dat de vruchten van deze studie in heel de houding van dit schoolhoofd moeten openbaar worden. Hij zegt zelf, dat dit werk zijn denken over het schoolwerk in het algemeen heeft geactiveerd en dat hij — nu hij dat werk meer bewust doet — meer fouten ontdekt, minder tevreden kan zijn over hetgeen hij verricht, maar aan de andere zijde toch ook met meer voldoening elke dag op zijn arbeid kan terugzien.

Dat element, de blijdschap om het *gedane werk*, is de beste drijfveer voor de nieuwe taak. Ze is de beste waarborg voor de frisheid en de blijvende vernieuwing van die taak.

Ik heb dat ook ervaren bij anderen die — zij het dan op andere wijze — van eenzelfde gezindheid hebben doen blijken. Het is mij dit jaar opgevallen, dat het niet steeds de jongeren zijn die het meeste gevoel hebben voor de vernieuwing. Zeker, er was bij sommigen van hen een oprecht verlangen om het nu eens anders te doen dan het al zo lang gedaan is, maar er is en er kan bij hen ook niet zijn dat verlangen naar het nieuwe, omdat ze het oude niet hebben leren kennen in zijn gebreken."

De inspecteur in de inspectie *Alphen aan den Rijn* wijst op het grote verschil in mentaliteit, wanneer hij enkele passages citeert uit brieven van hoofden van scholen die een vernieuwingscursus hebben gevolgd. We lezen in zijn verslag:

„De man met de pessimistische kijk schrijft o.a.:

„In het najaar van 1948 en de winter van 1949 hebben wij met ons drieën de vernieuwingscursus gevolgd. Alle vakken van het leerplan zijn in die 12 lessen de revue gepasseerd. Resultaat voor onze school heeft die cursus evenwel weinig opgeleverd. Vooreerst staan onze gecombineerde klassen ons in de weg. Vervolgens hebben de sprekers ondanks een gloed van woorden ons toch niet overtuigd, dat anders ook beter is. Er moeten toch immers altijd nog „tafels" worden geleerd of ingestampt, taalmoeilijkheden voor het zuiver schrijven worden geleerd, herhaald en herhaald. Een norm van topografie, hoe laag die norm dan ook mag zijn, moet worden geleerd. Een aantal jaartallen dito-dito. Nu kunnen we dat doen op de voorgestelde manier, maar of het dan ook gekend wordt? Ik twijfel er aan".

De optimist daarentegen vertelt mij, dat hij tracht zijn voordeel te doen met het gehoorde op een vernieuwingscursus door een andere instelling ten aanzien van de leerstof en de behandeling, in het bijzonder door het pogen om groepsarbeid in te voeren en door het werken met belangstellingscentra. Hij laat zich dan verder als volgt hierover uit:

„Mijn ervaringen, met deze wijze van werken opgedaan, zijn uiterst gunstig. De belangstelling der leerlingen neemt geweldig toe. Zij trachten zelf gegevens te verzamelen door het lezen van boekjes, het nazien van couranten en tijdschriften, het uitknippen van foto's.

De behandelde stof werd vastgelegd in de vorm van opstellen, taallessen, dictees, grafieken, overzichten, tekeningen. Gebruikt werd papier van kwarto-formaat, dat later gebundeld werd.

Deze wijze van behandelen stimuleerde vooral het gebruik van de taal, terwijl de prestaties der leerlingen belangrijk stegen. Oorzaken:

a. Er was een natuurlijke belangstelling aanwezig.

b. Het te maken werk had functionele waarde: er was een doelstelling.

c. Het album moest zo mooi mogelijk worden; daardoor was de inspanning der leerlingen groter.

De leerling had gelegenheid eigen initiatief te ontplooiën, waardoor de meer begaafde de kans kreeg meer te presteren dan bij de gewone werkwijze. Er was werkelijk sprake van arbeidsvreugde. Ook de leerkracht ondervindt een gunstige invloed van het grotere enthousiasme der leerlingen. Het kind leert verband zien tussen de verschillende delen der leerstof, leert ordenen en het belangrijke van het minder belangrijke onderscheiden.

Het gaat m.i. bij deze wijze van werken niet in de eerste plaats om de vraag: wat heeft het kind aan parate kennis opgedaan? Trouwens, het kind „leert" ongemerkt veel van het behandelde, maar bovendien leert het de aanwezige hulpmiddelen gebruiken en er mee werken".

De conclusie is alweer dat het gehele vernieuwingsproces staat of valt met de man of de vrouw voor de klas."

HUIDIGE STAND VAN HET VERNIEUWINGSVRAAGSTUK

In het algemeen mag worden geconstateerd, dat er bij het onderwijzend personeel meer belangstelling ontstaat voor het vernieuwingsvraagstuk. Daarbij kan worden opgemerkt, dat de belangstelling meer uitgaat naar de *practische toepassing* van de

vernieuwing dan naar de *psychologische achtergrond* die deze vernieuwing noodzakelijk maakt. En toch is kennis van deze achtergrond noodzakelijk om aan de praktische vernieuwing de juiste vorm te geven. De inspecteur in de inspectie *Gorinchem* schrijft daarover in zijn verslag:

„Wat mij getroffen heeft bij de inlichtingen die ik kreeg omtrent de opgedane ervaringen bij de vernieuwingscursussen, is, dat de sprekers die het meest praktisch ingesteld waren bij de behandeling van hun onderwerp, het meest werden gewaardeerd. Zodra de grote lijnen naar voren werden gebracht en de grondmotieven van het praktisch handelen ter sprake moesten komen, was de waardering maar matig. Dit wijst toch op een verkeerde instelling.

Men wil alleen de praktijk. Men neemt wat van de ander over, brengt dit naar de eigen school en meent dan de gewenste verfrissing te hebben aangebracht. Niets is minder waar dan dit.

Het nieuwe moet van de onderwijzer *zelf* worden. En dat kan alleen, als hij de achtergronden heeft leren verstaan. Daarover moet hij gelezen, gestudeerd, geluisterd en gediscussieerd hebben.

En daarom mag ik die lezing over de *grote lijn* wel!”

In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Leiden* lezen we:

„Gelukkig komt er kentering in de meningen. Zowel gemeente- en schoolbesturen als leerkrachten zien in, dat er veranderingen moeten komen. De vernieuwingscursussen beginnen in dit opzicht wel vruchten af te werpen. Het is met de onderwijsvernieuwing in de inspectie niet zo, dat vele „progressieve” scholen zijn ontstaan. Die zijn er niet. Er is echter wel de bereidheid iets nieuws te beproeven, mits dat verantwoord is. Er worden in de inspectie geen sprongen in het duister gedaan en er wordt niet vernieuwd om te vernieuwen. Hier en daar tracht men te komen tot een synthese van klassikaal en individueel onderwijs, maar algemeen is dit streven nog niet. Bijna algemeen zoekt men het nog in het toepassen en gebruiken van nieuwe methodes in de vorm van nieuwe boeken. Men voelt zich daarbij veiliger dan wanneer men op eigen gelegenheid gaat werken. Dit is in het algemeen ook wel juist. Waar men tot het volkomen individuele onderwijs overgaat, dreigt het gevaar van vervlakking. Het tekenen van kaartjes, het overschrijven van aardrijkskundenamen en het beantwoorden van de vragen uit de Prop-atlas is nog geen modern aardrijkskunde-onderwijs, ook al doet iedere leerling dat op zichzelf en bepaalt de onderwijzer zich ertoe toeschouwer te zijn. Ik geef nog altijd de voorkeur aan een goed gegeven les met gebruikmaking van alle mogelijke aanschouwingsmateriaal en zelfstandige verwerking door de leerling.”

De inspecteur in de inspectie *Broekelen* schrijft:

„De vernieuwing van het onderwijs in deze inspectie begint langzaam aan op gang te komen. De massale beïnvloeding van het personeel door de cursussen, gegeven vanwege de onderwijsorganisaties, wordt duidelijk merkbaar. Zelden is het mij in 1949 overkomen, dat ik na mijn schoolbezoek, met hoofden en onderwijzers sprekend over vernieuwing, de indruk kreeg een totaal braakliggend terrein te moeten ontginnen. Wanneer ik dit jaar wees op verbeteringen die naar mijn oordeel gewenst en mogelijk waren, bleek herhaaldelijk, dat ook op de vernieuwingscursussen deze dingen aan de orde waren geweest en ik heb op menige school het begin van een frisse, nieuwe aanpak gezien als gevolg van deze voorlichting.”

Van een frisse aanpak op een kleine tweemansschool getuigt de inspecteur in de inspectie *Goës*, wanneer hij het volgende rapporteert:

„Dat op kleine scholen praktische algemene ontwikkeling de leerlingen op frisse wijze kan worden gebracht, bleek mij o.a. op de Prot.-Christelijke tweemansschool te Tholen. Deze school bezit een telefoonboek Aan elke leerling van klas 6 en 7 wordt het gedurende een week meegegeven ter kennismaking. Vooral de eerste bladzijden moeten goed worden doorgelezen. Als taak wordt opgegeven: vlug volgens alfabet opzoeken.

De leerlingen leren in het vrije kwartier bij viertallen (de collega houdt toezicht op de achtergebleven leerlingen) praktisch telefoneren bij de dichtstbijzijnde telefonische aansluiting. De leerlingen moeten zelf het telefoonnummer opzoeken, aanvragen en afbellen.

Krantenknijsels die liggen in de belangstellingsfeer der leerlingen, komen op het publicatiebord. De leerlingen nemen zelf ook knijsels mee. Het peil der algemene ontwikkeling stijgt hierdoor verbaasd.

In het klasselokaal is een klein postkantoortje, door de leerlingen van klas 7 zelf vervaardigd en wel na schooltijd, van sinaasappelkisten. Het „kantoortje” is in vakjes verdeeld, waarin alle soorten postformulieren zijn geborgen. De boekjes van de propaganda-dienst van de P.T.T. zijn hier niet onbekend. Van de schoolradio wordt ook gebruik gemaakt. Alle leerlingen werken hier samen om elkaars belangen te bevorderen, maar gezonde wedstrijden ontbreken ook niet.”

De inspecteur in de inspectie *Haarlem* is van mening dat we niet al te spoedig een totale verandering van ons onderwijssysteem moeten verwachten, omdat het personeel der scholen daar niet rijp voor is. Hij schrijft in zijn verslag:

„In de meeste scholen wordt vrij algemeen het normale *klassikale systeem* gevolgd, soms ietwat gemitigeerd in de richting van enige individualisatie door toepassing van het takensysteem. In veel meer gevallen echter — en dat acht ik een hoopgevend verschijnsel — ziet men, dat de methodiek en didactiek volgens de moderne opvattingen verbeterd worden. Met name zien we dat bij het aanvankelijk leesonderwijs, bij het onderwijs in zang en tekenen, in de toepassing van de handenarbeid als leervorm, en — hoewel in mindere mate — bij het onderwijs in aardrijkskunde en natuurkennis. Het onderwijs in de moedertaal wordt gunstig beïnvloed door de invoering van nieuwere taalboekjes waarin de verschillende onderdelen van het taalonderwijs meer en beter tot hun recht komen.

Scholen waar een meer revolutionaire „vernieuwing” te zien is, dieper gaand en meer omvattend, waarbij het klassikale systeem grotendeels vervangen is door het Daltonstelsel, zijn er nog slechts weinige en dan nog niet steeds met toepassing in alle klassen. Dit behoeft niet te verwonderen, waar enerzijds leerlingenschaal en ontillage dikwijls remmend werken, anderzijds het zoeken en vooral het op verantwoorde wijze toepassen van nieuwe onderwijs- en opvoedingsmethoden een taak is waartegen slechts weinig leerkrachten zijn opgewassen. De vereiste bijzondere instelling en inspanning kunnen mijns inziens van het gros der leerkrachten niet verwacht worden.

Ik geloof, dat we al zeer tevreden mogen zijn als meer algemeen die veranderingen en verbeteringen in de vaststelling, behandeling en verwerking der leerstof tot stand komen, zoals men deze aangegeven ziet in de nieuwe leidraden en tracht meer rekening te houden met de verscheidenheid in aanleg bij de leerlingen.

De invoering van het takensysteem kan daartoe een goed middel zijn. Niet altijd echter wordt het op de juiste wijze benut. Wanneer men de kinderen alleen maar vrij laat in het bepalen van de volgorde waarin zij de taken voor de verschillende vakken willen maken en toch de eis stelt dat alle na een bepaalde tijd dezelfde hoeveelheid leerstof moeten hebben verwerkt, is het nut m.i. niet groot. Wel wanneer men de leerlingen in eigen tempo laat voortwerken, daarbij wakend voor laksheid en traagheid. Dan kan het een goed middel zijn om aan elk kind te geven en het te laten verwerken wat hem toekomt en om het zittenblijversprobleem te helpen oplossen.

Een juiste en in de praktijk uitvoerbare synthese van klassikaal en individueel onderwijs is hiervoor de oplossing.”

In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Amstelveen* lezen we:

„Duidelijk is dat er meer belangstelling bestaat voor veranderingen die een enkel leervak betreffen, dan voor een meer principiële omzetting van het onderwijssstelsel, ofschoon in dit opzicht toch ook, zoals hieronder blijkt, verbetering te bespeuren valt. Er is namelijk een groeiende belangstelling voor het Daltononderwijs. In de loop van 1949 bleek mij bij het klassebezoek door vragen van personeelsleden en door de aard van het opgegeven werk, dat men op verschillende scholen peinsde over veranderingen in de richting van meer geïndividualiseerd onderwijs.

Deze neiging bleek zelfs vrij wat sterker te zijn dan ik oorspronkelijk vermoedde, zowel op openbare als op Prot.-Christelijke en Rooms-Katholieke scholen.

In November zond ik een aantal uitnodigingen in beperkte kring rond, waarin ik belangstellenden uitnodigde tot bijwoning van een vergadering, waar over het Daltononderwijs zou worden gesproken. Ik had 15 tot 20 bezoekers verwacht, doch er verschenen niet minder dan 45 leden van het gezamenlijke personeel. Na een inleiding van ondergetekende kwam het tot een uitvoerige wisseling van gedachten. Deze vergadering heeft in tal van opzichten verhelderend gewerkt.

Het is de bedoeling aan het eind van de lopende cursus een tweede soortgelijke vergadering te beleggen. In een vergadering, welke door vrijwel het gehele personeel der openbare en Prot.-Christelijke scholen werd bijgewoond, sprak ik over vernieuwing van het moedertaalonderwijs.

Op een enkel punt in verband met de onderwijsvernieuwing moge ik de aandacht vestigen. De Minister heeft voor de onderwijsvernieuwing contact gezocht met de vakorganisaties der verschillende richtingen en het deze door subsidies mogelijk gemaakt vernieuwingscursussen te organiseren. Deze daad valt ongetwijfeld toe te juichen. De democratie vraagt dat de betrokkenen zelf verantwoordelijkheid dragen. Toch meen ik, dat het niet juist is dat bij deze pogingen om tot vernieuwing en verfrissing van het onderwijs te komen, het Rijksschooltoezicht is uitgeschakeld. Dit is een feit dat in niet-onderwijskringen tot enige verwondering aanleiding heeft gegeven. Persoonlijk meen ik dat noch de onderwijsvernieuwing, noch de onderwijsorganisatie, noch het Rijksschooltoezicht met deze uitschakeling gediend is. Onwillekeurig krijgt men de gedachte dat het van te voren vaststaat, dat het Rijksschooltoezicht niets kan bijdragen tot vernieuwing van het onderwijs.

Een gevaar lijkt mij bovendien dat langzamerhand de taak van het Rijksschooltoezicht te zeer verengd wordt en tenslotte uitsluitend in controle en administratie zou komen te bestaan."

De inspecteur in de inspectie *Amsterdam* wijst erop, dat alle vernieuwing nog geen vernieuwing is, wanneer hij schrijft:

"Het primaire vraagstuk der onderwijsvernieuwing is dat van de bezieling van de onderwijzers. En nu zouden we vele onderwijzers toch wel zeer ernstig onrecht aandoen als we beweerden dat het hun aan bezieling ontbreekt, terwijl ze toch zeer sceptisch staan tegenover de roep om onderwijsvernieuwing. Zonder dat zij het zich misschien bewust zijn, zijn ze echter zelf steeds met de vernieuwing van hun onderwijs bezig.

Iedere dag proberen zij het beter te doen dan de dag tevoren.

Als dat nu geen onderwijsvernieuwing is, wat is het dan?

Zij zijn de vernieuwers van de daad.

Tegenover hun bescheiden bijdrage tot het evolueren van de schoolarbeid staat in fel contrast het gerucht makende pogen van sommige progressieven, die doen alsof pas na hun intrede in het vernieuwerskamp er enige hoop voor het Nederlandse onderwijs gaat gloren. Zij overschatten zichzelf.

Werkelijke vernieuwing is niet gelegen in woorden, maar in de daad van het anders en beter doen.

Men is niet klaar met het kiezen van een nieuwe methode.

Deze keus kan soms zelfs een duidelijk bewijs zijn dat men psychologisch wel zeer slecht is georiënteerd. Over dit soort van onderwijsverslechtering in naam van de vernieuwing schrijft de inspectrice in rapport B met betrekking tot de didactiek van het schrijfonderwijs het volgende:

"Er zijn scholen die dit cursusjaar in alle klassen het blok- of koordschrift in een of andere vorm hebben ingevoerd. Dit heeft in de middelklassen en de hogere leerjaren veel moeilijkheden gegeven. Het bleek dat de leerlingen slecht taalwerk gingen maken. Ze maakten veel meer fouten dan anders, ook fouten die vroeger niet voorkwamen. Ook werd minder stof afgehandeld, zowel bij rekenen als bij Nederlandse taal. Dat is te verklaren, doordat de kinderen al hun aandacht moesten concentreren op het vormen van de letters in plaats van op het werk zelf. Men laat in de middelklassen de letters dikwijls nog onnatuurlijk groot maken. Sommige methoden geven daar aanleiding toe. Dit is niet praktisch, omdat het schrijftempo te veel vertraagd wordt en het de vaardigheid van de hand belemmert."

Evenals het schrijfonderwijs wordt soms ook het taalonderwijs slachtoffer van een quasi-modern taalinzicht. Nauwkeurige controle van het spellingonderwijs en vergelijking van zijn resultaten met die van ongeveer twintig jaren geleden zal tot de conclusie leiden dat ook hier een aanzienlijke achteruitgang te constateren valt. "Taal is expressie" zegt men. Wie zal het tegenspreken? Maar als deze expressie schriftelijk geschiedt, is het toch wel zaak dat ook het taalkleed, de spelling, er verzorgd uitziet.

Voorstanders van de oude spelling wijten de spelling-sloridigheid aan de nieuwe spelling. Zij zeggen, dat hoe gemakkelijker men iets maakt hoe slechter het geschiedt. Al schuilt in zulk een uitspraak ongetwijfeld een element van waarheid, in haar algemeenheid is zij een ontoelaatbare generalisatie. Reeds het feit dat de achteruitgang in de spelling een internationale klacht is, moet de oorzaak dieper doen zoeken.

Behalve het reeds boven aangeuide nieuwe taalinzicht moeten ook de toenemende algemene oppervlakkigheid en verminderde accuratesse als oorzaken worden gezien.

De bestrijding van dit euvel zal dan ook op deze drie terreinen moeten worden ingezet.

Zowel de onderwijzers als de leerlingen moeten worden doordrongen van de eis dat wat waard is geschreven te worden ook waard is goed geschreven te worden."

Omtrent de ervaringen in de zgn. *vernieuwingscholen* lezen we in het verslag van de inspecteur van *Amsterdam* het volgende:

„De Amsterdamse vernieuwingscholen zijn nog te jong om over de resultaten ervan reeds een oordeel te kunnen vormen. Daar toch de eis van het leveren van resultaten voor ons dure onderwijs nimmer uit het oog mag worden verloren, werd in alle ressorten een eenvoudig onderzoek ingesteld naar de resultaten van het aanvankelijk leesonderwijs in 5 vernieuwingscholen en 5 klassieke scholen. Op de eerste werd het onderwijs gegeven volgens de globalisatiemethode, op de 5 andere volgens de analytische methode.

Het doel van het onderzoek was na te gaan of deze methoden duidelijke verschillen in de resultaten te zien gaven. In alle ressorten kwam men ongeveer tot dezelfde eindconclusies.

Het uitvoerigst rapporteerde daarover de inspecteur in ressort A, waarom we aan zijn rapport hier een plaats verlenen.

Wijze van uitvoering

A. Indeling

Het onderzoek was drieledig:

1. een analyse van de spel fouten in de woorden;
2. een onderzoek naar de wijze waarop de zinnen gelezen worden;
3. een beoordeling van de leestoon (voordracht).

ad 1

De spel fouten werden verdeeld in drie groepen:

a. letterfouten, waarmee bedoeld worden kleine vergissingen door het onjuist lezen van een enkele letter per woord.

Was de gemaakte fout zo ernstig dat een woord met geheel andere betekenis ontstond, dan werd deze gerangschikt onder:

b. woorden invoegen;

hierbij werden ook woorden gerekend die, hoewel in het geheel niet in de les staande, toch werden gezegd.

c. woorden overslaan.

Het doel van dit gedeelte van het onderzoek was na te gaan, in hoeverre de gebruikte methoden het juist opnemen van de woorden bevorderen, een belangrijk gegeven in verband met het onderwijs in zuiver schrijven.

ad 2.

Het zonder fout achter elkaar oplezen van woorden is echter nog geen lezen. Dit ontstaat pas als de woorden tot zinvolle gehelen aangevoegd worden, als in zinnen gelezen wordt.

Leest een leerling: Jan (rust) is (rust) in (rust) huis (rust), dan is zijn ontwikkeling achter bij een andere, die leest: Jan is in huis (rust) of: Jan (rust) is in huis (rust).

Om dit te onderzoeken, was eveneens een indeling in drieën gemaakt:

a. lezen van een zin als geheel;

b. lezen van losse woorden;

c. lezen van lettergrepen.

ad 3

Bij dit alles moet nog komen een juiste intonatie, wil het resultaat gunstig zijn. Ter beoordeling hiervan werd elk resultaat gewaardeerd met een cijfer van 1 tot en met 10.

B. Keuze der leestof

Door elk kind werd een halve bladzijde van een reeds behandelde les direct van het blad gelezen. Dit achtte ik beter dan het lezen van een nieuwe les, omdat:

1. het naar mijn mening een didactische fout is, die echter heel vaak gemaakt wordt, leerlingen van de lagere school en in het bijzonder van de lagere klassen a prima vista hardop te laten lezen;
2. ik hierdoor de zekerheid had dat de leerling niet voor onbekende of onbegrepen woorden kwam te staan;
3. een juiste behandeling van een nieuwe les door mij te veel tijd zou vragen, deze behandeling zich door mijn onbekendheid met de leerlingen niet kon richten op individuele verschillen en bovendien anders zou zijn dan zoals de leerlingen dit van hun leerkracht gewend zijn met alle daaraan verbonden bezwaren.

C. Keuze der leerlingen

De leerlingen werden door mij geheel willekeurig gekozen. Alleen abnormale gevallen (bijv. een achterlijke, een woordblinde) werden niet meegeteld.

Resultaten van het onderzoek

Deel 1. Spelfouten

In totaal werden door de 100 leerlingen 171 spelfouten gemaakt, verdeeld als volgt:

	A	G	
Letterfouten	39	50	A = analytische methode
Woorden invoegen	29	28	G = globaalmethode
Woorden overslaan	10	15	

Gelet op het aantal leerlingen dat de fouten maakte, was het resultaat als volgt:

	A	G
Letterfouten	22	29
Woorden invoegen	20	21
Woorden overslaan	9	11

Conclusie, met alle beperking die dit te kleine onderzoek oplegt, een reserve die voor alle volgende onderdelen eveneens geldt:

De analytische methode zoals die thans wordt toegepast, geeft wat betreft het foutloze lezen der woorden betere resultaten dan de globaalmethode zoals die thans wordt toegepast.

Hiervoor kunnen de volgende verklaringen worden gegeven:

1. De analytische methode (Hoogeveen e.a.) richt zich eerder en dan al intensiever op het letterbeeld dan de globaalmethode (Evers e.a.), die het gehele woordbeeld als eenheid wil doen opnemen. Een leerling die onderwijst ontving volgens G, zal lichter de woorden hand en bond verwisselen dan een volgens A onderwezen kind, omdat de totaalbeelden veel op elkaar lijken.

2. De ontwikkeling naar de analyse gaat volgens G misschien iets minder snel dan volgens A, maar is naar de nieuwere psychologische inzichten beter aangepast aan de groei van het denkproces en zal op den duur niet tot mindere resultaten leiden.

3. Bij de beoordeling moet vooral de nadruk gelegd worden op het feit dat A al tientallen jaren in gebruik is, dat de leerkrachten met deze methode dus al een ruime ervaring hebben, haar over het algemeen veel uitvoeriger bij hun opleiding gehad hebben dan G. Als gevolg hiervan wordt door G-leerkrachten nogal eens de fout gemaakt dat ze de ook hier (maar later dan bij A) noodzakelijke analyse niet genoeg tot haar recht laten komen. Deze fout, die we als een der kinderziekten van de globaalmethode mogen beschouwen, wordt door de leerkrachten die enige jaren volgens deze methode gewerkt hebben, erkend en vermeden. Dit wettigt het vertrouwen dat zij over korte tijd geheel verdwenen zal zijn.

Deel 2. Het lezen der zinnen

In totaal lezen van de 100 leerlingen er 35 de zin als geheel, 54 lezen losse woorden en 11 lezen nog bij lettergrepen.

Verdeeld over de groepen:

	A	G
Zin als geheel	11	24
Losse woorden	29	25
Lettergrepen	10	1

Conclusie

Het lezen van zinvolle gehelen heeft in dit stadium nog geen grote hoogte bereikt; slechts een derde deel der leerlingen is hieraan toe. De G-leerlingen bereiken echter in dit opzicht aanmerkelijk betere resultaten dan de A-leerlingen.

Als verklaringen hiervan kunnen worden genoemd:

1. G heeft met veel meer nadruk dan A het lezen van zinnen als geheel als grondslag van het onderwijs gesteld en laat in het eerste leerjaar veel meer zinnen als geheel lezen. Wel komt daarnaast het lezen van woorden en woordenrijen, maar het juistere uitgangspunt dat in de eerste maanden van het eerste leerjaar nog geheel tot zijn recht komt, werkt duidelijk door.

2. De boven reeds aangegeven foutieve wijze van lesgeven, waarbij de voorbereiding van het hardop lezen verwaarloosd wordt en de leerlingen eraan gewend worden een niet vooraf door de leerkracht voorgelezen of door henzelf zacht gelezen les direct hardop te lezen. Hierdoor worden de leerlingen er aan ontwend de zin als geheel te overzien met alle daaraan verbonden bezwaren.

3. De G- zowel als de A-leerkrachten accepteren nog te veel (vrijwel steeds) het afgebroken lezen zonder critiek of correctie.

Deel 3. De leestoon

De 100 leerlingen behaalden in het geheel 603 punten, waarvan de G-leerlingen 338 en de A-leerlingen 265 verkregen.

De spreiding was bij G van 5 tot 10, bij A van 1 tot 8. De beoordeling van dit onderdeel is zoveel mogelijk los gehouden van deel 2; immers, een leerling kan vloeiend maar ook stotend in de juiste toon lezen en omgekeerd.

Dit blijkt uit het volgende overzicht:

Deel 2	Deel 3 beoordeling	Aantal		
		A	G	Totaal
Zin als geheel	1—5	0	1	1
	6—7	9	10	19
	8—10	2	13	15
Losse woorden.	1—5	14	4	18
	6—7	14	18	32
	8—10	1	3	4
Lettergrepen	1—5	8	1	9
	6—7	2	0	2
	8—10	0	0	0

Hieruit blijkt, dat twee derde van de losse-woordlezers en zelfs 2 van de 11 lettergreep-lezers nog een redelijke intonatie produceerden, terwijl deze van 1 zin-lezer onvoldoende was.

Tevens is dit een duidelijke indicatie dat, als er meer aandacht aan het zin-lezen wordt gegeven, het totaalresultaat een sterke stijging kan ondergaan.

Dat hierdoor niet alleen de esthetische waarde van het lezen maar ook het verstandelijk lezen sterk bevorderd wordt, spreekt vanzelf.

Conclusie

De leestoon wordt door G beter bevorderd dan door A. Als verklaring hiervan zie ik het feit dat het opnemen van de zin als geheel een goede voorbereiding vormt voor een juiste leestoon.

Hiermee was aan de opgave van een onderzoek naar de resultaten van het aanvankelijk leesonderwijs in engere zin voldaan. Maar waar het moderne leesonderwijs het lezen niet als een zelfstandig leervak beschouwt doch als een onderdeel van het moedertaalonderwijs als geheel, meende ik, dat het voor een juist inzicht noodzakelijk was na te gaan in hoeverre hiervan resultaten konden worden aangetoond. De schrijvers van moderne leesmethoden gaan ervan uit, dat lezen, spreken, schrijven en stellen een complex vormen en dat deze vier onderdelen niet te scheiden zijn en elkander moeten stimuleren. Om na te gaan in hoeverre hiervan resultaten te zien waren, voegde ik aan de leesopgave nog de volgende opgave toe:

Alle leerlingen der betrokken klassen proberen zelf een kort lesje te maken over een geheel vrij onderwerp; de grootte behoeft 10 à 12 regels niet te boven te gaan.

Ik bedoelde hiermee de leerlingen gelegenheid te geven eigen gedachten op papier te zetten. In overleg met de leerkrachten koos ik de in de klas daarvoor gebruikelijke termen: zelf een verhaaltje bedenken, vrij opstellen e.d.

Opzettelijk gaf ik zelf geen onderwerp op; het was immers mijn bedoeling na te gaan of, en zo ja, in

hoeverre de spontane uiting van eigen gedachten door het lesonderwijs werd bevorderd. Bovendien zou door een onderwerp van mij een geheel ander onderdeel van het onderwijs te veel naar voren komen, waardoor intellectueel begaafde leerlingen een te grote voorsprong kregen boven de andere.

Reactie der leerkrachten

De 5 G-leerkrachten aanvaardden mijn verzoek als een min of meer gewone zaak en voldeden er zonder meer aan.

Van de 5 A-leerkrachten durfden er 3 de opgave voor hun klas niet aan, omdat ze zoiets nooit gedaan hadden; de vierde had hetzelfde argument, maar durfde wel; de vijfde had geen bezwaar.

Reactie der leerlingen

In de 5 G-klassen werd de opgave met gejuich ontvangen en de leerlingen gingen, sommige na even nadenken, enthousiast aan het werk. In de vierde A-klasse was de reactie: dat kan ik niet, en in de vijfde A-klasse werd vlot begonnen.

Resultaten

Alle G-leerlingen leverden hun bijdrage, waarvan vele versierd met tekeningen en vrij uitvoerig beschreven.

De vierde A-klasse bracht het tot 2 producten en de rest wist niets te schrijven; alleen de vijfde A-klasse gaf als geheel een resultaat.

Conclusies

De G-methode bevordert in hoge mate het uitdrukkingsvermogen der leerlingen, wat bij de A-methode zeer slecht tot zijn recht komt. De G-methode bestrijkt dus een veel breder terrein der ontwikkeling in het bijzonder het uitdrukkingsvermogen der leerlingen, een terrein dat in ons onderwijs tot nu toe te veel verwaarloosd is.

Eindconclusie

1. Het onderwijs volgens de analytische methode zoals die thans wordt toegepast, leidt tot minder spelvrouwen in het begin van het tweede leerjaar dan de globaalmethode zoals die thans wordt toegepast.
2. Het juist opvatten van de zin als geheel en de goede leestoon komen in het begin van het tweede leerjaar volgens de globaalmethode beter tot hun recht dan volgens de analytische methode.
3. Het uitgangspunt is volgens de hedendaagse psychologie bij de globaalmethode juist gekozen dan bij de analytische methode.
4. Het uitdrukkingsvermogen wordt bij de globaalmethode beter ontwikkeld dan bij de analytische methode.
5. De globaalmethode verkeert nog in een aanvangsstadium en vertoont daarvan de onvolkomenheden.
6. Het is in het belang van het onderwijs, als de verdere ontwikkeling van de globaalmethode bevorderd wordt."

De ervaring met de vernieuwingsscholen in *Rotterdam* is weer anders. We lezen daarover in het verslag van de inspecteur van *Rotterdam* het volgende:

„Jammer genoeg moet worden geconstateerd, dat de vernieuwing op haar retour is. De hoofdoorzaak daarvan is stellig gelegen in het feit dat de leerkrachten niet doordrongen zijn van de principiële basis waarop de vernieuwing rust. Ze hebben niet begrepen, dat de leerlingen door eigen geestelijke activiteit, door zelf-verwerking van de leerstof tot begrijpen en oordelen moeten worden gebracht. Een groot deel der leerkrachten heeft gewacht op methodes die de vernieuwing zouden brengen. Dat zij zelf een *andere instelling* moeten hebben ten opzichte van het denkproces der leerlingen is hun ontgaan. Aan het zelf zoeken van meer praktische stof, ontleend aan de omgeving van het kind en van nut voor het gewone dagelijkse leven, moeten zij nog beginnen. Een uitzondering maakt één zgn. proefschool, waar vooral in de lagere leerjaren goed werk wordt verricht."

En later:

„Na het vele dat nu reeds enkele jaren over de „vernieuwing" is gesproken, geschreven en geëxperimenteerd, lijkt het mij niet ondienstig eens na te gaan, welke praktische resultaten deze beweging thans in de scholen heeft opgeleverd.

Het is daarbij zaak zich niet door uiterlijkheden te laten misleiden. Als de banken in een andere slagor'e zijn geschaard of door tafels en stoelen zijn vervangen, als er een publicatiebord met krantenknipsels, foto's, enz. in de klas hangt, als er op een plank wat voorwerpen staan, door de leerlingen zelf meegebracht naar school, als er in de herfst een hoekje in de klas is met eikels, kastanjes, afgevallen bladeren en andere najarsboden, dan *kunnen* dit symptomen van vernieuwing zijn, maar groot is ook de kans dat het wat naipertij is of op zijn best het overblijfsel van een even enthousiast begonnen als snel gestaakte poging tot wat nieuws.

Vernieuwing is allereerst een zaak van *innerlijke beleving*, van een *andere instelling* ten opzichte van kind en taak. Op congressen, in tijdschriften en vooral ook gedurende studieweeken, uitgaande van de onderwijsorganisaties, zijn de achtergrond en de theorie der vernieuwing voor de leerkrachten ontwikkeld en men kan niet zeggen, dat het deze leerkrachten aan belangstelling heeft ontbroken. Ook niet aan critiek en een zeker scepticisme. Wel in vele gevallen aan een voldoende psychologisch gefundeerd oordeel, gevolg mede van een onvoldoende opleiding.

Omschakeling naar het nieuwe is voor velen het kiezen van een ongewis pad, dat, moge het dan al rusten op een steviger psychologische bodem, voor hen geen zekerheid biedt, dat het leidt tot het doel waarheen de oude weg van gewinning en sleur hen voerde: het aanbrenge van een behoorlijke hoeveelheid kennis en een redelijke kans van slagen voor de toelatingsexamens voor het v.h.m.o.

En het zijn niet de slechtste onderwijzers die in het besef van eigen begrensdheid, in het besef ook van verantwoordelijkheid jegens de ouders, het oude, vertrouwde pad niet durven te verlaten.

In tal van gesprekken met leerkrachten is mij gebleken, dat bij alle theoretische voorlichting nog sterk wordt gevoeld het gemis aan praktische aanwijzingen. Velen zijn overtuigd dat hun werk anders moet, maar zij weten niet *hoe*. Zij zijn als patiënten die het gepraat van de dokters moe zijn. Niet de diagnose maar de geneesmiddelen verlangen zij"

Dit zijn uitspraken van twee inspecteurs in een ressort en de inspecteur in de inspectie *Rotterdam* voegt daaraan toe:

„Deze citaten kunnen, enkele uitzonderingen daargelaten, gerust als karakteristiek voor de gehele inspectie worden beschouwd. Er zijn verschillende scholen waar men op groter of kleiner schaal probeert tot een nieuwe werkwijze te komen. En hoeveel initiatief en toewijding in dezen soms te waarderen vallen, toch vraagt men zich vaak af of het juiste inzicht wel aanwezig is.

Er zijn tal van leerkrachten die blijk geven geen goed inzicht te hebben in het verloop van het leerproces bij het kind en die daardoor ook niet weten, op welke wijze zij dat proces kunnen of moeten beïnvloeden. In hun gebrekkig psychologisch inzicht menen zij, dat zij zelf daarin op het eerste plan moeten staan en het ontgaat hun vaak, dat zij moeten volstaan met gelegenbeden te scheppen tot waarnemen en tot doen en verder geduldig af te wachten. Vooral dat geduldig afwachten past niet in hun schema. In hun ondeskundig opgebrachte iver willen zij het kind „leren“ en ze realiseren zich niet dat hun goed bedoelde maar niet verantwoorde ingrijpen vaak een rustige verwerking van de stof in de weg staat. „U moest minder doen en het *kind méér*“ is een aansporing, waarvan de betekenis velen ontgaat.

Is het te verwonderen, dat de vernieuwing, die ons onderwijs broodnodig heeft, bij schoolmensen van deze inslag geen kans heeft? Merkwaardig zijn de argumenten waarmee men het doorgaan op de oude paden meent te kunnen motiveren. En, men behoeft, geloof ik, niet zo ver te gaan dat men deze argumenten altijd als uitvluchten moet beschouwen; toch is het naar mijn mening wel zeker dat uitspraken als „wij zijn opleidingsschool en kunnen daar niet aan meedoen“, „op die wijze komen we onze stof niet door“ of „we hebben met onze werkwijze altijd goede resultaten gehad“ e.d. een conservatisme vernaden dat voor het toepassen van vernieuwingsgedachten geen of maar zeer weinig ruimte laat.“

Verscheidene inspecteurs wijzen erop, dat men te veel tegelijk wil bereiken. Wij gaan dan ook gaarne accoord met een uitspraak van de inspecteur in de inspectie *Amersfoort* wanneer hij zegt, dat slechts zij die met onderdelen beginnen en langzaam verder gaan, op het terrein der vernieuwing iets zullen bereiken. In verband daarmee wijst hij op het typerend verlangen naar volledig uitgewerkte vernieuwingsmethoden. Hier blijkt heel duidelijk, dat zeer veel onderwijzers niet genoeg hebben aan het uitstippelen van de grote lijnen, omdat zij de kunst niet verstaan om een bepaalde gedachte ook meer in details uit te werken.

In dit opzicht staat de onderwijzersopleiding voor een mooie, doch moeilijke taak.

Ook de inspecteur in de inspectie *Hilversum* waarschuwt ten sterkste tegen het zonder meer overnemen van hetgeen anderen hebben uitgewerkt. Nadat hij een overzicht heeft gegeven van het vernieuwingswerk in zijn inspectie, mede als resultaat van gehouden cursussen op de volkshogeschool „Drakenburgh”, geeft hij een opsomming van een aantal onderwerpen die in verschillende scholen als „belangstellingscentra” of „projecten” de bijzondere belangstelling hebben gehad. Daaraan voegt hij echter het volgende toe:

„En nu hoop ik, wanneer deze lijst van onderwerpen verder mocht komen dan het eerstvolgend adres, twee dingen:

1. Dat de lijst menig onderwijzer mag inspireren tot *eigen* uitwerking van *eigen* gekozen onderwerp, of liever: van een onderwerp dat de klas heeft uitgekozen en dat ook zijn *eigen* belangstelling heeft. Er zijn — dat is toch wel wat deze lijst aantoont — onderwerpen genoeg: onderwerpen die interessant, belangwekkend zijn, als men er wat van weet en er wat voor doen wil om er meer van te weten. Het leven is interessant, waar men het ook aangrijpt; men kan bij elk punt beginnen. En men kan veel nuttige kennis aanbrengen, veel meer nog: men kan het kinderlijk denken en voelen ontwikkelen en activiteit en zelfgevoel versterken als men het doel in het oog houdt — en zelf belangstelling heeft. Er is keus genoeg; dit moge een enkeling tot inspiratie leiden.

2. Dat de boekjes-schrijvers en de uitgevers door ervaring en wijsheid weerhouden worden hierin inspiratie te zoeken voor het uitgeven van schablonen. Het woordenboek van Koenen vermeldt achter het woord „schabloon”: model, staal; vorm bijv. houten model van een stukadoor; uitgesneden blad, dat het mogelijk maakt bepaalde vormen snel na te schilderen, te tekenen, te snijden. Er zijn vele schablonen in de lagere school; men zie maar eens naar het huidige tekenonderwijs. De vernieuwing is gekomen om daartegen te vechten. Maar de draak heeft de ridder te pakken en dreigt hem te wurgen — langzaam! Het is nog in het begin. Maar de schabloon dreigt de vernieuwing in dezelfde verstarung te verstikken als waartegen de vernieuwing te veld is getrokken. Schablonen maken het werk van de stukadoor en van de onderwijzer gemakkelijk. De kinderen mogen dan gedrukte plaatjes inplakken, mogen de voorgeschreven optellingen uitvoeren of de reeds in het boekje gedrukte tekeningen kleuren met een mooi kleuroplooi, — en . . . wat zijn ze actief, wat doen we toch aan vernieuwing! Het gaat zelfs zo ver, dat de schrijver — de verzamelaar bedoel ik — de onderwijzer op zij schuift en rechtstreeks de leerlingen — de hem onbekende leerlingen — vriendelijk toesprekt met „beste jongens en meisjes”, met „jullie moeten en jullie mogen nu dit of dat doen of vragen aan je meester”! Enkele klinkende frasen over kinderpsychologie en de grote voordelen van activiteit, belangstelling, en — nota bene! — eigen werk, doen de rest. Overdrijf ik? Ik meen van niet, want ik heb de overdrijving willen tekenen. Ik heb er niets op tegen, dat de aardrijkskundige werkboeken een plaats hebben veroverd. Ik heb er echter met heel mijn verstand en heel mijn hart alles op tegen, dat de activiteit van leerlingen en onderwijzer gedood wordt door de boekjesmethode, dat onder het mom van allen actief te zijn niemand actief is dan de uitgever, dat de belangstelling en het initiatief van het kind in de kiem om hals worden gebracht. Geef elke school liever een encyclopaedie van Winkler Prins cadeau; op den duur nog goedkoper ook! Maar laat de vrije middag dan ook vrij zijn van sleur en schabloon! Dit is mijn tweede wens!”

We zouden het van groot belang achten voor het Nederlandse onderwijs, wanneer in de toekomst zou blijken dat aan de hiervoor genoemde wens werd voldaan. Tenslotte willen we nog wijzen op een experiment aan een Rooms-Katholieke school te *Leidschendam*, waar de Eerwaarde Zuster Augustino voor de aanvangsklassen van haar school een werkwijze heeft uitgedacht die rekening houdt met een der grondstellingen van de kinderpsychologie. De inspecteur in de inspectie *Delft* beschrijft die proef aldus:

„De periode van 4 tot 8 jaar is de fase waarin de kleuters sterk beheerst worden door de speeldrang, een periode waarin het spelen, het spel, hun onverflauwde en natuurlijke belangstelling heeft. Deze tijd valt dus voor een belangrijk deel samen met de leertijd der kinderen uit het eerste en tweede leerjaar.

Hoe weinig wordt daaraan bij de didactiek der aanvangsklassen gedacht, hoe weinig beïnvloedt dit feit methode en leerang. En daarom verheug ik mij hier gewag te kunnen maken van een proefneming door Zuster Augustino te Leidschendam in de beide aanvangsklassen, waarbij het *spel* in praktisch alle onderdelen van het leerproces wordt ingeschakeld.

Deze leerkracht vervaardigde voor lezen, schrijven, taal en rekenen tientallen vaak zeer originele leermiddelen, waarvan de kinderen naar eigen keuze en in eigen tempo gebruik kunnen maken. Hier dus geen gelijke, verplichte, ik zou haast zeggen opgedrongen leerstofaanbieding, zoals zo heel vaak en bijna algemeen het geval is. En met welke gevolgen? Spoedige verveling, afmatting, geen belangstelling, affidbaarheid, ongezeglijkheid, straf. Nietwaar, we kennen ze allemaal die klantjes, die daaraan sukkelen, die draaitollen, die de wanhoop en afmatting uitmaken van zoveel onderwijzeressen uit de aanvangsklassen.

Men bedenke echter wel: deze kinderen zijn niet in staat tot volhardende concentratie, zelfs niet met bedreiging van straf of met vrijheidsbeperking door nablijven.

In de bedoelde experimenterende klassen wordt systematisch weldoordacht en intensief met deze speel-drang der kleuters rekening gehouden; hier is een synthese toegepast van klassikaal en individueel onderwijs met verbluffende praktische resultaten. Er is vrije arbeid naar vrije keus bij de talloze leerspelletjes. De labele belangstelling van het kind wordt aldus getrokken, gericht, geactiveerd. Die vrije keus der taak schenkt arbeidslust en kweekt verantwoordelijkheidsgevoel aan. Geleidelijk komt men in deze school van spel tot arbeid, geleidelijk van het vrije speelse leven tot het gebonden schoolse leven, geleidelijk van kleuteronderwijs tot gewoon lager onderwijs.

Is dit alles niet een voordeel dat de overdenking waard is?

Langs de wanden zijn hier overal lage kasten, waarop uitgespreid een rijkdom aan eigengemaakte leeren hulpmiddelen, die indrukwekkend is. Welk een arbeidslust, beroepsleefde en plichtsbetrachting stralen hiervan niet uit.

Ik zie tientallen doosjes, mapjes en spelletjes met leesstof, rekenstof en schrijfwerk, puzzels in de vorm van invuloefeningen of herkenningsoefeningen, cijfertaken, ja wat al niet Kortom, er is van alles, niet alleen legplaten, lotto'spelen, lees- en rekenplaten in overvloed, maar ook spaarpotten, draai- en zweefmolens en zelfs een winkelbazar, rijk bevoorrad met ingrediënten die ieder meisje aanlokken: ondergoed, jurken, mutsjes en nog vele andere dingen.

Ook in de bonnentijd konden hier de textielproducten zonder bon gekocht worden! De pop namelijk moest aangekleed worden. Marietje gaat naar deze winkel, viert haar kooplust bot, noteert de prijzen, rekent de totaalsom uit en gaat triomfantelijk naar de onderwijzeres voor controle. Spelenderwijs wordt het rekenen geleerd.

Het zou stellig de moeite lonen deze kleuters eens te zien piekeren, ploeteren en spelen, maar tevens en bovenal leren.

Deze proefneming is psychologisch en paedagogisch alleszins verantwoord en geeft onbegrensde mogelijkheden voor een vindingrijke leerkracht.⁷⁷

§ 2. De lagere school, haar werkwijze en haar resultaten

OPLEIDINGSSCHOLEN

Nog altijd zijn er betrekkelijk veel scholen voor gewoon lager onderwijs die zich toeien met de naam van „opleidingsscholen”. Het zijn de scholen waar de leerlingen vooral worden opgeleid om straks met goed gevolg het toelatingsexamen voor hogere burgerschool of gymnasium te kunnen afleggen.

Maar een feit is dat deze scholen voor een groot deel ook worden bevolkt door leerlingen die niet naar een inrichting voor voorbereidend hoger of middelbaar onderwijs overgaan en die toch het onderwijs op die school wensen te volgen. De inspecteur in de inspectie *Leiden* zegt daaromtrent in zijn verslag het volgende:

„Het openbaar gewoon lager onderwijs te Leiden vertoont nog de vroegere indeling in scholen eerste, tweede en derde klasse, al is die benaming officieel niet meer in gebruik. Men noemt deze scholen nu resp.: opleidingsscholen voor gymnasium en hogere burgerschool, opleidingsscholen voor uitgebreid lager

onderwijs en scholen voor gewoon lager onderwijs. Een school die zichzelf respecteert, heet in ieder geval opleidingschool voor uitgebreid lager onderwijs.

Wanneer een school voor gewoon lager onderwijs zich niet kon handhaven, trachtte men door middel van naamsverandering meer leerlingen te trekken. Men kwam tegemoet aan de ijdelheid der ouders en noemde de school voortaan opleidingschool voor uitgebreid lager onderwijs. In wezen veranderde er natuurlijk niet veel.

Het voorbeeld van het openbaar onderwijs werkt bij het bijzonder onderwijs door. Ook daar vindt men het opleidingssysteem met zijn uitwassen.

Vorenstaande opmerkingen houden niet in, dat ik principieel een tegenstander ben van een opleidings-school. Ik meen nog altijd dat de voorbereiding voor gymnasium en h.b.s. het best en het meest doeltreffend gebeurt in klassen van voor dit onderwijs geschikte leerlingen. Dit eist echter selectie, en een betrekkelijk klein aantal scholen. De opleidingscholen hebben paedagogisch geen beste naam en verscheidene terecht. Men vindt in Leiden opleidingscholen die zich kenmerken door *haast* en *overmatig veel huiswerk*. Herhaaldelijk moest ik constateren, dat het bijbrengen van de fundamentele kennis niet met de vereiste rust geschiedde. Speciaal in de lagere klassen der school is bedachtzaam voorwaarts gaan en eerste vereiste. Daar, waar men haast heeft in het begin, zit men met tekorten in de middel- en hogere klassen. Dit geldt met name voor het rekenen. De kinderen te brengen van het concrete naar het abstracte, zonder hetwelk rekenen onmogelijk is, eist meer tijd dan men er in de regel aan besteedt. Het abstracte rekenen kan men echter beter wat uitstellen. Verschillende — gelukkig niet alle — opleidingscholen zuchten onder de haast, *Haast en parate kennis*. Men komt niet aan het *inzicht* toe, neemt genoegen met namen zonder begrip en leert de kinderen niet dat, wat zij juist behoeven: werken.

Voor een deel zijn de ouders de schuldigen. Er zijn er nog te veel die in huiswerk het bewijs voor de standing van de school zien. Hoe vroeger de school er mee begint, hoe mooier zij het vinden. Dan zijn er de scholen die er trots op zijn, een enkele leerling aan een h.b.s. of ulo-school te kunnen afleveren en aan die enkelingen het hele onderwijs ondergeschikt maken.

En tenslotte de middelbare school, die nog altijd te veel parate kennis eist, vooral op het gebied van aardrijkskunde en geschiedenis. De scholen zijn bang dat op het toelatingsexamen naar namen of feiten zal worden gevraagd die zij hun leerlingen niet hebben geleerd en daarom geven ze maar een overvloed."

In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Alphen aan den Rijn* lezen we:

„Ook de zgn. opleiding doet nog veel kwaad in de scholen. Gelukkig zijn vele hoofden zo verstandig daaraan niet een gehele klas op te offeren, doordat zij hun leerlingen voor het voortgezet onderwijs vóór of na schooltijd apart helpen. Maar toch is het gevaar niet denkbeeldig dat de school als geheel leeft onder de druk van het middelbaar onderwijs. Een schoolhoofd vertelde mij onomwonden, dat hij maar te zorgen had, dat zijn leerlingen goed gedresseerd werden met het oog op resultaat en naam van zijn school. Alles wat daaraan in de weg stond moest worden vermeden. Met het maken van opstellen ging te veel tijd verloren en practisch hoofdrekenen moest het verliezen van schema en formule voor de oplossing van vraagstukjes."

De inspecteur in de inspectie *'s-Gravenhage* rapporteert het volgende:

„Het *intellectualisme* in de scholen is nog steeds niet uitgebannen, alle vernieuwingspogingen ten spijt. Men veroordeelt dit kwaad, maar men koestert het hier en daar nog op een ergerlijke manier.

Een typisch voorbeeld kan ik niet nalaten te vermelden.

In de gemeente *'s-Gravenhage* is een Prot.-Christelijke school. Naam en adres verzwiig ik. Het geval heeft alleen betekenis als geval, als symptoom.

Het hoofd dezer school — of het bestuur er weet van heeft is mij niet bekend — verspreidt bij de aanvang van de nieuwe cursus kaarten, waarop o.m. het volgende gedrukt staat:

Opleiding voor h.b.s., gymnasium en lyceum.

In verband met opleiding middelbaar onderwijs en ander voortgezet onderwijs is:

Frans vanaf klasse 4 verplicht;

Engels vanaf klasse 5 niet-verplicht;

Duits vanaf klasse 6 niet-verplicht.

Ik vermeld dit zonder verder commentaar. Daar dit „verplichte” onderwijs vanzelfsprekend buiten de schooluren gegeven moet worden, is dit een ergerlijke belasting voor de kinderen, die hier geofferd worden aan de moloch van het intellectualisme.

Ik vermag niet te begrijpen, waarom de ouders niet wijzer zijn. Ijdelheid is een lastige menselijke kwaal, die blijkbaar niet te genezen is. En de kinderen zijn er de slachtoffers van."

ONDERWIJS AAN ZWAKBEGAAFDEN

Vele onderwijzers zijn van mening dat leerlingen die het klassikale onderwijs in de lagere school niet met vrucht kunnen volgen, zo spoedig mogelijk op een school voor buitengewoon lager onderwijs moeten worden geplaatst. Hier is echter voorzichtigheid geboden, omdat er nu eenmaal ook leerlingen zijn die inderdaad niet in staat zijn het klassikale onderwijs te volgen, maar voor wie het toch een ramp zou zijn wanneer ze op een school voor buitengewoon lager onderwijs werden geplaatst: zgn. *zwakbegaafde* leerlingen.

De inspecteur in de inspectie *Goës* schrijft hierover in zijn verslag:

"Het is mij meermalen opgevallen, dat onderwijzers een kind voor zwakzinnig verklaarden dat toch niet zwakzinnig was, maar dat behoorde tot de groep van zwakbegaafden. En deze horen op een school voor debielen zeker niet thuis. De zwakbegaafden hebben, soms veel langer werk om tot abstraheren denken te komen dan de normale leerlingen, terwijl een der hoofdkenmerken der debielen m. i. juist is dat ze nooit abstraheren zullen kunnen denken.

Voor de zwakbegaafden, al doen ze vier jaar over de eerste en tweede klas, zou het een ramp zijn, indien ze gelijktijdig met debielen zouden worden opgevoed en onderwezen, want het gevaar om dan verdebileerd te worden is voor deze kinderen buitengewoon groot."

In de gemeente *Leiden* is thans een school geopend voor leerlingen die te goed zijn voor het buitengewoon lager onderwijs en die toch een rem zijn voor het gewone onderwijs, zoals dat tot nu toe wordt gegeven. De inspecteur in de inspectie *Leiden* schrijft omtrent deze school in zijn verslag:

"Het experiment, waaraan het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen meewerkt door het beschikbaar stellen van twee extra leerkrachten, staat onder leiding van Prof. Dr. I. C. van Houte met zijn medewerkers van het Nutsseminarium voor Paedagogiek aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam, de schoolartsen te Leiden en het personeel der school, die allen geregeld samenkomen en het plan alsmede de uitwerking van het experiment samen bespreken en opstellen. Uit die besprekingen neem ik het volgende over:

"De proef die men voorstelt te nemen met de school aan de Haverstraat, is een experiment van groot sociaal-paedagogisch belang. We gaan daarbij uit van de volgende gedachten: De slecht gestuorde bevolkingsgroepen, waartoe naast ongeschoolde arbeiders ook vele a-sociale elementen behoren, blijven ook in hun intellectuele prestaties gemiddeld ver beneden het niveau dat landgenoten uit betere milieu's bereiken.

Tegenover de pessimistische, fatalistische gedachte dat dit uitsluitend een kwestie van aanleg is waaraan niets verholpen kan worden — een gedachte die reeds tot ernstige bezorgdheid aanleiding gaf —, stellen wij op goede gronden de opvatting dat de aanleg in vele gevallen niet onvoldoende is, maar dat in de betrokken kringen vrijwel steeds het milieu, vooral het gezin, tekort schiet.

Zo komen de kinderen der volksscholen in de eerste klas o.a. met een te kleine woordenschat, een veel te geringe vaardigheid in denken, spreken, spelen; ze hebben te weinig interesse voor wat de school hun tracht te leren, zijn niet bereid en in staat zich hiervoor in te spannen. Zij zijn achter bij de kinderen uit betere milieu's; om die achterstand in te halen zouden ze nu intenser en sneller moeten gaan leren dan deze kinderen uit gunstiger omgeving.

Met minder interesse, dus minder vlijt en kennis en kundigheden meer bereiken, dat gaat niet. Wij moeten dus trachten een omgeving voor hen te scheppen en hen te plaatsen in situaties die hen stimuleren tot felle belangstelling.

Hiervan moeten we gebruik maken om recht te buigen wat het gezin verkeerd richtte en hun bij te brengen die gedragsvormen, die denkhouding, kennis, kundigheden en interessen welke normale gezinnen vanzelf aanbrengen.

Op de gewone manier kan men de achterstand niet inhalen; dat bewijzen niet alleen de testresultaten maar ook de schoolprestaties.

Als — mede volgens de verklaringen der schoolhoofden — de zesde klas van een volksschool met de schoolprestaties niet verder komt dan de vierde klas van een opleidingschool, als men daarbij bedenkt, dat de leerlingen van zo'n zesde klas van de Leidse volksscholen nog gemiddeld 8 maanden te oud waren en dat vele leerlingen nooit in de zesde klas komen, dan moet men erkennen, dat de tot nu toe gevolgde methode gefaald heeft. We zijn overtuigd dat er door de leerkrachten gewerkt is, soms zelfs zeer hard, maar de hele aanpak blijkt niet te deugen.

Onze opvoedkunde, en daarbij stellig ook onze didactiek zoals men die op de kweekscholen geleerd heeft, past nog het best voor kinderen uit een behoorlijke omgeving, dus uit nette arbeidersgezinnen of uit beter gesitueerde kringen. Als vanzelfsprekend gaat ze uit van de veronderstelling dat het gezin het kind zeer veel leert en dat de school van de eerste klas af daarbij kan aansluiten. De leerstof van de aanvangsklas staat dan ongeveer op het niveau waar het gezin de kinderen gebracht heeft en de hele lagere-schooltijd door blijft het gezin de school steunen, het kind prikkelen zijn best te doen en blijft het vooral bij de ontwikkeling van taal en denken een waardevolle aanvulling geven van wat de school leert.

De gezinnen waaruit de leerlingen van de school aan de Haverstraat komen, hebben de kinderen die ze naar de eerste klas sturen, niet op het niveau van ontwikkeling gebracht dat voor een normale eerste klas nodig is. Toch begon de eerste klas in de Haverstraat met dezelfde stof op dezelfde manier als de eerste klas van een opleidingschool. Dit doende sloot men de ogen voor de feiten. We hebben voor deze kinderen nodig een nieuwe methode en een nieuwe school, een school waar ze zich gelukkig voelen, omdat ze er prettig bezig zijn in een prettig milieu.

De dwang, die wel leidt tot soms onwillige gehoorzaamheid, maar die belangstelling en energie doodt, moet tot een minimum beperkt blijven. Deze nieuwe school moet stimuleren tot vrijwillig opgaan in een zelf-gestelde of het gretig aanvaarden van een opgelegde taak.

In hoofdzaak is dit een kwestie van een andere didactiek, die kinderen en leerkrachten meer vrijheid geeft en tegelijk beide tot grote inspanning wil prikkelen."

Daar deze school nog maar kort bestaat, moet thans met een eenvoudige vermelding worden volstaan. We hopen echter in de toekomst omtrent het verloop van dit experiment meer te kunnen mededelen.

BEHEERSVORM BIJ DE WIERINGERMEER-SCHOLEN

Toen bij de drooglegging van de Wieringermeer de noodzakelijkheid van schoolstichting bleek, is aanvankelijk een oplossing gezocht waarbij de leerlingen van verschillende richting in één school werden verenigd. Deze bijzondere scholen gingen uit van de Wieringermeer-stichting. Op den duur zijn echter in de Wieringermeer bijzondere scholen van Prot.-Christelijke en Rooms-Katholieke richting gesticht, zodat het thans ook mogelijk zou zijn enkele scholen om te zetten in „openbare” scholen. De inspecteur in de inspectie *Den Helder* zegt daarover in zijn verslag:

„In de Wieringermeer is tot op heden nooit openbaar onderwijs gegeven. Waarschijnlijk zal het er ook thans niet komen. Het was natuurlijk niet onwaarschijnlijk geweest dat de drie scholen, welke uitgaan van de Wieringermeer-stichting en bekend staan als Wieringermeer-scholen en die thans (uitgezonderd die te Middenmeer) uitsluitend worden bezocht door kinderen van ouders die voorstanders zijn van openbaar onderwijs, door de gemeente zouden worden overgenomen en als openbare scholen zouden worden in stand gehouden. De laatstbedoelde ouders evenwel hebben anders beslist. Zij willen wel naar de geest openbaar onderwijs, maar zij voelen er na de ontwikkelingsgang in de Meer niet voor deze scholen tot overheidsscholen te maken.”

VOORTGEZET GEWOON LAGER ONDERWIJS

Over het jaar 1949 kan omtrent het voortgezet gewoon lager onderwijs slechts worden gezegd, dat het over het algemeen een zeer kwijnend bestaan heeft ge-

leid, terwijl het niet mogelijk was plannen tot verbetering voor te bereiden, omdat er een wetswijziging in voorbereiding was die voor de organisatie van dat onderwijs van groot belang moest worden geacht. De inspecteur in de inspectie *Brielle* zegt in zijn verslag:

„Ik weet uit ervaring en uit zeer vele gesprekken, dat het voortgezet gewoon lager onderwijs op het platteland veel tegenkanting ondervindt. Men kan over dit onderwijs denken zoals men wil, zolang we in ons land nog geen verplicht avondonderwijs hebben, zal ik voor het voortgezet gewoon lager onderwijs blijven pleiten.

De serieuze zoeker zal het stukje onderschrijven dat de vorige week in een van de vakbladen stond: „De kansen van de v.g.l.o.-school”. „Als men maar wil, als men alle kansen maar benut, dan kan in elke school dit onderwijs voldoende tot zijn recht komen”, zegt hij, „zij het als aansluiting op de zesklassige lagere school”.

In de inspectie *Brielle* zal de zelfstandige v.g.l.o.-school een hoge uitzondering blijven.

De redactie van het blad „De Hervormde Kerk” heeft ter zake een enquête ingesteld en noemt als resultaat hiervan: armoede, onverschilligheid en gebrek aan intellect, de drie oorzaken van de gebrekkige voorbereiding voor het leven. „Van de 84 000 jongens”, zegt dit blad, „die in 1946 de leeftijd van 14 jaar hadden bereikt, zijn er 34 000 zonder enige verdere ontwikkeling het leven ingegaan. Men zou hieruit niet ten onrechte de gevolgtrekking kunnen maken, dat een generatie verder het productieve deel der Nederlandse bevolking voor 40 % uit ongeschoolde arbeiders zal bestaan, tenzij er een zeer aanzienlijke verschuiving in de richting van het voortgezet gewoon lager onderwijs optreedt.” Ziedaar mijn krachtig argument voor dit onderwijs. Nog steeds geen verplicht avondonderwijs voor alle jongens en meisjes die zonder enig verder onderwijs de lagere school verlaten . . . dan voortgezet gewoon lager onderwijs, maar dit dan ook zo goed mogelijk.”

Voor de *meisjes* heeft dit schooltype meer aantrekkingskracht dan voor de *jongens*. De inspecteur in de inspectie *Alkmaar* schrijft daarover in zijn verslag het volgende:

„Er komt hoe langer hoe meer tekening in dit schooltype. Hierbij blijkt, dat de meisjesscholen, mits werkelijk op het leven gericht, dus met een veelzijdig leer-program, zich in een stijgende populariteit mogen verheugen.

Afgezien van de verplichting tot het volgen van het achtste leerjaar, waarvan de uitwerking zich in het afgelopen jaar nog niet kon doen gevoelen, nam het aantal leerlingen aanmerkelijk toe. Dit geldt speciaal voor de Rooms-Katholieke meisjesscholen. Voor de v.g.l.o.-afdelingen verbonden aan meisjesscholen, geldt nagenoeg hetzelfde.

Moeilijkheden voor de v.g.l.o.-afdeling

Bij de Rooms-Katholieke meisjesscholen zijn verschillende bloeiende afdelingen die zonder markeren spoedig tot v.g.l.o.-scholen zullen uitgroeien. Dit wordt door de nieuwe wettelijke bepalingen niet gemakkelijk gemaakt (verplichte vakken *u* en *v*) en het is dan ook de vraag of er in een promotie van v.g.l.o.-afdeling tot v.g.l.o.-school wel zoveel reël voordeel zit.

Jammer vind ik het, dat door de bepaling omtrent het vak *r* (huishoudkunde) en de regeling omtrent het beschikbaar gestelde bedrag per leerling deze afdelingen zwaar gehandicapert dreigen te worden. V.g.l.o.-afdelingen, waarvan nog geen keuken verbonden was en waar men het vak *r* nog niet in het leerplan kon opnemen omdat er nog geen bevoegde leerkracht beschikbaar was, zien zich min of meer schaakmat gezet. Zij maken een zeer moeilijke tijd door in haar worsteling om gemiddeld 51 leerlingen en daarmee om de status en de rechten van het officieel voortgezet gewoon lager onderwijs te verkrijgen.

Het is toch duidelijk dat vele meisjesleerlingen op onze grotere dorpscholen er van worden afgehouden een v.g.l.o.-afdeling te bezoeken waar het vak huishoudkunde is uitgeschakeld.

Zij zullen voor een groot gedeelte óf wel naar het uitgebreid lager onderwijs afvloeien, óf wel naar de stad trekken, óf wel trachten zich zoveel mogelijk aan de leerplicht te onttrekken.

Ook de bepaling dat voor v.g.l.o.-afdelingen die niet het gehele v.g.l.o.-programma geven — en dat zelfs niet mogen — het bedrag per leerling gebaseerd moet worden op de lagere scholen, is zeer teleurstellend.

Hier komen de verklaringen van hogerhand dat men het voortgezet gewoon lager onderwijs in het algemeen een goed hart toedraagt, dus ook de v.g.l.o.-afdelingen aan de meisjesscholen, met de realiteit in botsing.

Anderzijds is het een gelukkige bepaling dat v.g.l.o.-afdelingen als zodanig kunnen bestaan met een leerplan dat aan de plaatselijke mogelijkheden is aangepast.

Het lijkt geen twijfel, dat er nu van gemaakt zal worden wat er mogelijkwerijs van gemaakt worden kan.

Vraagstuk jongens-v.g.l.o. onopgelost

Het voortgezet gewoon lager onderwijs voor jongens blijft een duistere zaak.

Op echte v.g.l.o.-scholen maakt en voelt men zich nog verdienstelijk door het zevende leerjaar als brugklas te doen fungeren. Dit is inderdaad een nuttige functie, al heeft deze met het eigenlijke voortgezet gewoon lager onderwijs weinig uit te staan.

Een feit is dat bv. in Alkmaar vele leerlingen (wel 50 van de 90) na het zevende leerjaar met blijvend succes overgaan naar het middelbaar onderwijs en het uitgebreid lager onderwijs, terwijl ze op de ambachtsschool beter bruikbaar blijken.

De kleinere v.g.l.o.-scholen en de v.g.l.o.-afdelingen voldoen veel minder."

In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Gorinchem* lezen we:

„De strijd rondom de bekende vraag of de school voor voortgezet gewoon lager onderwijs moet worden ingericht overeenkomstig de gewijzigde inzichten betreffende de eisen die het leven stelt, dan wel of ze moet zijn de plaats waar het kind in zijn praepuberteit zijn algemene vorming moet verkrijgen, duurt nog immer voort.

Aan de ene zijde meent men, dat de toenemende noodzaak tot *industrialisatie* met zich brengt de vraag naar arbeidskrachten en dat deswege de overgang naar het nijverheidsonderwijs voor jongens dient te worden aangemoedigd.

Ter andere zijde neemt men het standpunt in dat het kind in zijn praepuberteit zeker niet een eenzijdig-technische vorming mag genieten, doch voor zijn algemeen geestelijk welzijn het voortgezet gewoon lager onderwijs moet kunnen ontvangen.

De v.g.l.o.-scholen die in deze inspectie zijn overgebleven, huldigen het laatste standpunt. Het onderwijs wordt hier gegeven in een vorm die toch wel min of meer een eigen karakter begint te vertonen en daardoor al meer de kinderen aan de school gaat binden.

Het personeel van deze scholen beijvert zich uitermate om naar de beste methodiek voor dit onderwijs te zoeken.

In Alblasserdam wordt zoveel mogelijk de aansluiting voorbereid op het avondnijverheidsonderwijs, dat ter plaats met veel ambitie door de leerplichtvrije jeugd, die grotendeels een plaats heeft gekregen bij de plaatselijke industrie, gevolgd wordt. Het hoofd der betrokken school weet, omdat hij tevens de leiding van de genoemde avondschool heeft, het juiste verband te leggen.

Een schoolse „leer“-methode, zoals die waardoor de lagere school is gekenmerkt, wordt zoveel mogelijk vermeden.

Een algemene praktische vorming zal dus, naar mijn mening, moeten staan naast een behoorlijke theoretische scholing."

Voor deze scholen is een goede *scholing* van het onderwijzend personeel een eerste vereiste. De inspecteur in de inspectie *Hilversum* zegt daaromtrent in zijn verslag:

„Nimmer zal het leerplan voor het voortgezet gewoon lager onderwijs als een levend ding tot stand komen en worden uitgevoerd, als niet alle zorg wordt besteed aan de scholing der onderwijzers, speciaal voor deze tak van onderwijs. Voor het gewoon lager onderwijs is er de scholing op de kweekschool, meer of ook minder volledig en goed, maar zij is er; voor het uitgebreid lager onderwijs is er de voorbereiding op de school voor gewoon lager onderwijs en de studie voor taalakten, enz. en de toevoer is tot nog toe bevredigend. Maar voor het voortgezet gewoon lager onderwijs, dat toch in het leven geroepen werd om als zelfstandige tak van het lager onderwijs te groeien op verscheidene plaatsen, is nóch de aanvoer gewaarborgd nóch de scholing der onderwijzers. Dit is echter een „conditio sine qua non“. Het is voor het voortgezet gewoon lager onderwijs de kwestie van „to be or not to be“. Geef de onderwijzers (en de onderwijzeressen!) van het gewoon lager onderwijs een goede opleiding, geef hun animo (ook financiële prikkels animeren!) en liefde voor het voortgezet gewoon lager onderwijs,

voor de rijpere jeugd, voor practisch onderwijs, voor het „volkskind”, dat niet als een niet-intellectueel klasse-bezinksel dient te worden beschouwd omdat het niet een lyceum bezoekt, maar dat eigen waarden heeft en naar eigen aanleg en ontwikkeling en toekomstbestemming moet worden onderwezen en geleid. Geef de onderwijzers animo en inzicht hoe dit moet, en het voortgezet gewoon lager onderwijs zal m. i. gered zijn, anders zal het niet gaan! Ik noemde met opzet de onderwijzresses afzonderlijk. Het is voor onderwijzresses vaak moeilijk afscheid te nemen van de te en ze klas, van de kleuters, en zich te gaan wijden aan de meisjes van 12 tot 14 jaar; er behoort moed en aanvankelijk een offer toe. De lastige leeftijd der leerlingen, de hogere intellectuele eisen van vakken als aardrijkskunde en geschiedenis, de inwerking in nieuwe stof en nieuwe methodiek, de vrouwelijke handwerken en de huishoudkunde en nog eens weer de tucht en de orde en de omgang met de meisjes, het „volkskind”, dat niet graag „leert” en toch naar school moet — er zijn zoveel bezwaren. Bezwaren echter die overwonnen kunnen worden, waarbij de overwinning een rijke beloning biedt. Maar het is nu reeds bijna ondoenlijk voor het voortgezet gewoon lager onderwijs een geschikte sollicitant te vinden. En toch... het moet! het is mooi en bevredigend werk. Maar het dient ernstig voorbereid.

Ten overvloede zij opgemerkt, dat het hier niet gaat om de bij dit onderwijs thans reeds werkzaam zijnde onderwijzers; ik kan hun werk waarderen. Maar de opleiding, de toerusting, de herscholing van de onderwijzers voor dit onderwijs dient op grote schaal met kracht ter hand te worden genomen, zal het voortgezet gewoon lager onderwijs levensvatbaar blijken. Ik hoop, dat de in voorbereiding zijnde plannen daartoe mogen leiden.”

UITGEBREID LAGER ONDERWIJS

Verschillende inspecteurs wijzen erop, dat ook bij de scholen voor uitgebreid lager onderwijs de drang naar *vernieuwing* openbaar wordt. Het spreekt vanzelf dat daarbij de eisen voor het mulo-examen aan een nader onderzoek worden onderworpen. De inspecteur in de inspectie *Leiden* schrijft in zijn verslag:

„Het uitgebreid lager onderwijs heeft met recht een goede naam verworven; aan de ulo-scholen wordt hard en met toewijding gewerkt. Het zijn echter geen scholen waar men veel proefnemingen ziet. „Daar het mulo-program nog weinig sporen draagt van of ruime mogelijkheid biedt tot een meer vrije schoolontwikkeling, dient met de eisen van het mulo-examen, wat de leerstof betreft, terdege rekening gehouden te worden. Daardoor kan met name niet te veel geëxperimenteerd worden”, oordeelt een hoofd van een ulo-school, dat de problemen scherp ziet. Het mulo-examen, welke grote verdiensten het ook heeft, drukt wel zeer het stempel op het onderwijs aan de ulo-scholen.

Op een der ulo-scholen zijn een enkele keer proeven genomen met een centre d'intérêt. Zo is eens een gehele maand daarvoor Frankrijk genomen en zijn de vakken geschiedenis, aardrijkskunde, Nederlandse taal (opstellen), lezen, zingen (chansons) Franse taal en tekenen daarmee gecoördineerd. De leerlingen vonden dit prachtig en de proef heeft goede resultaten opgeleverd. „Echter”, schreef het schoolhoofd, „kwam het tijdschema der ulo-opleiding enigszins in de verdrinking, zodat nog niet aan veelvuldige herhaling kon worden gedacht van dit of aan andere „centres d'intérêt”.

Het is jammer dat een frisse school als deze geremd wordt in haar ontwikkelingsmogelijkheden. Zo wordt op deze school het vak Nederlandse taal in de actieve belangstelling der leerlingen betrokken door niet alleen de gebruikelijke taaloefeningen in grammatica, het zuiver schrijven en stellen te laten verrichten. In alle klassen, vooral in de hoogste, krijgen alle leerlingen geregeld een opdracht tot het houden van korte speeches, nu eens over verplichte onderwerpen, dan weer over onderwerpen naar vrije keuze. Ook het bespreken van het nieuws uit de couranten bevordert actueel taalonderwijs en het mondeling uitdrukken der gedachten in algemeen beschaafd Nederlands.

In een school als deze, waar steeds naar verbetering gestreefd wordt en waar de ervaring groeit, blijft de sfeer jong en fris. Stel ik daartegenover een les elders, gewijd aan een schriftelijk proefwerk over insecten, met alle weetjes en alle details, dan is mij de eerstgenoemde sfeer liever.”

Toch wijzen de feiten erop, dat op de ulo-scholen zich de gedachte baan breekt dat de school zich meer moet richten naar de maatschappelijke behoeften, waardoor ook meer variatie noodzakelijk zal blijken. Zo schrijft de inspecteur in de inspectie *Amstelveen* het volgende over een cursus voor meisjes in *huishoudkunde*:

„De commissie voor huishoudelijke voorlichting te Heemstede heeft voor de meisjesleerlingen van de hogere klassen der ulo-scholen een cursus in *eenvoudige huishoudkunde* georganiseerd, voorlopig buiten

de schooluren. Aan deze cursussen nemen deel meisjesleerlingen van de openbare, Prot.-Christelijke en Rooms-Katholieke ulo-scholen, resp. ongeveer 30, 10 en 15 leerlingen.

Er wordt 2 uur per week les gegeven, ongeveer $\frac{1}{2}$ uur theorie en ongeveer 1½ uur practijk, en wel door een bevoegde leerkracht. De huidige lerares bezit de bevoegdheden N VII en N VIII en is diëtiste. De bedoeling van de theoretische les, de leerlingen op de hoogte te brengen met de beginselen van de voedingsleer, warenkennis, receptenleer, algemene hygiëne, enz.

Tijdens de praktijklessen leren de meisjes het bereiden van de meest voorkomende spijzen, zowel hoofdgerechten als voor- en nagerechten. Eenvoudig beginnend, later uitgebreid en occasioneel aangevuld met het bereiden van lekkernijen voor feestelijke gelegenheden e. d.

Aan het eind van iedere les worden de klaargemaakte spijzen door de meisjes zelf genuttigd aan een gezamenlijke maaltijd.

De meisjes volgen de lessen met grote animo. Ze vinden het een prettige afwisseling van hun studie. Ook de onderlinge verhouding is prettig en het schijnt dat die door het „samen koken” nog wordt verbeterd.

De persoonlijke indruk van de hoofden is gunstig. Zij schrijven mij:

„Mijn indruk is dat deze huishoudlessen voor veel meisjes prettiger en nuttiger zijn dan menig onderdeel van het mulo-examen en het is te betreuren, dat het overladen programma niet toelaat dit vak verplicht in de lesrooster in te schakelen.

De kookles is een prettige en nuttige afwisseling tussen het rijtje intellectuele vakken, waarmee onze ulo-school overladen is.

Bij het instellen van deze lessen was het mijn bedoeling ook hierdoor het al te intellectuaalistisch gerichte onderwijs aan de mulo-school meer in overeenstemming te brengen met de eisen van de practijk, met de natuurlijke aanleg en belangstelling der leerlingen en de werkelijke waarde voor het leven.”

Aan de commissie die deze lessen instelde, mag een woord van hulde niet onthouden worden. Ik ben het geheel met de hoofden eens: We zijn toch wel ver van een natuurlijke opvoeding en van een op natuurlijke basis rustend onderwijs afgedwaald, dat we opgroeiende meisjesleerlingen zó slecht op haar toekomstige levenstaak voorbereiden.”

Te 's-Gravenhage, waar in het jaar 1949 een uitnemend geslaagd congres voor het Dalton-onderwijs gehouden werd, wordt aan enkele openbare ulo-scholen een poging gedaan om te werken volgens het *Dalton-systeem*. Het verslag van de inspecteur in de inspectie 's-Gravenhage zegt daarvan:

„Door samenwerking van burgemeester en wethouders van deze gemeente en de inspecteur van het lager onderwijs heeft o.a. het hoofd van de ulo-school aan de Neptunusstraat een proef in deze richting genomen. Deze proef wordt gecontroleerd, terwijl het hoofd der school de opdracht heeft hierover een rapport uit te brengen.

Uit den aard der zaak zit de grote moeilijkheid hier in het karakter van de leerboeken die thans nog op de meeste ulo-scholen worden gebruikt en die ingesteld zijn op het klassikaal onderwijs. Hieruit volgt, dat zij die willen daltoniseren, heel wat voorarbeid moeten verrichten om met de voorhanden zijnde boeken tot het takenstelsel te kunnen overgaan. Vandaar dan ook, dat het hoofd van de openbare ulo-school aan de Paulus Buysstraat, de heer A. E. Donia, pogingen doet om uitgaven gereed te maken die meer voor zelfstandig werken geschikt zijn dan de bestaande. Ik denk hier o.a. aan zijn boekjes voor het biologie-onderwijs en het onderwijs in de Nederlandse taal.

Het hoofd van de ulo-school aan de Neptunusstraat heeft daarom ook enige armslag gekregen om andere boeken te gebruiken dan in het officieel vastgestelde leerplan zijn aangegeven.

Op het ogenblik is over deze proef nog geen definitief oordeel uit te spreken.

Wel staat vast, dat de leerlingen die thans in de eerste klas van deze school zitten, in verband met het feit dat zij de oorlogsjaren hebben meegemaakt, zodanige hiaten in hun kennis hebben door een tekort aan grondslagenkennis dat deze proef met de grootste voorzichtigheid genomen moet worden, wil men de leerlingen ook langs deze weg voorbereiden voor het mulo-examen en hun ook nog de kans geven te slagen. Trouwens, dit geldt voor iedere vernieuwingsarbeid.”

Vrijwel algemeen zijn de inspecteurs van oordeel dat een driejarige opleiding voor het mulo-examen te kort is. Gevolg: een leerprogramma dat zich direct op het examen richt, zonder dat er enige tijd overblijft om ook eens iets extra's te doen.

En toch is het zo nodig, dat er ook aan de *culturele* opvoeding van de rijpere jeugd meer aandacht wordt geschonken. Dat zulks mogelijk is blijkt uit het verslag van de inspecteur in de inspectie *Floorn*, waarin het volgende wordt medegedeeld:

„Op verschillende scholen voor uitgebreid lager onderwijs wordt naast de opleiding voor het mulo-diploma getracht aan nieuwe didactische en paedagogische inzichten, na toetsing, de hun toekomstende plaats in te ruimen.

Enkele scholen benutten een vrije middag voor groepswork: toneelspel, declamatie, sport, handenarbeid, schaakspel, practische physica (zeer bescheiden).

Andere scholen vierden het Sinterklaasfeest, beleggen een kunstsamenkomst, een ulo-avond met zang, toneel, declamatie, gymnastiek, enz.

De Rooms-Katholieke ulo-school te Purmerend belegde een oudermiddag, waarop door de leerlingen „Des Soudaens Dochterken” werd opgevoerd, een middeleeuws verhaal, dat een onderdeel uitmaakt van het letterkunde-programma. Het gesproken deel werd gedeclameerd en geacteerd door leerlingen der hogere klassen; het verhaal, op muziek gezet, werd door het schoolkoor gezongen.

De schoolreizen der ulo-scholen groeien meermaals uit tot vierdaagse kampreizen naar Texel of naar de Veluwe.

Vershillende scholen onderhouden regelmatig individueel en collectief contact met scholen in Engeland, Canada en Zuid-Afrika.”

In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Dordrecht* lezen we:

„De Christelijke ulo-school te Zwijndrecht toonde op het gebied van schoolreizen een bijzondere activiteit. Terwijl de lagere klassen een weekreis te water door ons land maakten, bezochten de beide hoogste klassen gedurende drie dagen België.

Leerlingen van de openbare ulo-school te Dordrecht hebben een vrij langdurig bezoek aan Engeland gebracht.”

En in dat van de inspecteur in de inspectie *Middelburg*:

„Wat mij bezighoudt is veeleer de vraag, op welke wijze de ulo-school zich kan verheffen boven het peil van louter opleidingsinstituut. Helaas is dit karakter in vele gevallen nog niet losgelaten en doet het zich soms reeds van de eerste klasse af gelden.

Intussen wijzen allerlei tekenen er op, dat het uitgebreid lager onderwijs bezig is deze ban langzamerhand te verbreken, een ontwikkeling die slechts toegejuicht kan worden. Vernieuwingsdagen, cursussen, wijziging van exameneisen, enz. geven in dit opzicht aanwijzingen van vèstrekkende betekenis.”

Op verschillende plaatsen worden voor de leerkrachten bij het uitgebreid lager onderwijs cursussen gehouden in *biologie* en *physica*, die ten doel hebben het onderwijs in de kennis der natuur te verbeteren. De inspecteur in de inspectie *Middelburg* schrijft daarover in zijn verslag:

„Evenals in andere plaatsen van ons land lopen thans ook te Goes cursussen voor ulo-leerkrachten, en wel twee cursussen resp. voor *biologie* en voor *physica*. Beide cursussen worden gegeven door een leraar bij het middelbaar onderwijs en verheugen zich in een flinke belangstelling.

Het aantal lessen in de physica dat tot op heden kon worden gegeven, is nog te klein om er reeds een gefundeerd oordeel over te kunnen uitspreken. Van de biologiecursus evenwel, die in Januari kon beginnen, mag gezegd worden, dat deze inderdaad een succes is geworden.

Het is niet gewaagd te zeggen, dat op vele scholen, zowel lagere als ulo-scholen, de natuur als zodanig nog dikwijls een abstract gegeven blijft, ook al staan de meeste scholen er midden in en betrekken zij hun leerlingen voor het grootste gedeelte van het platteland. Om paedagogische en didactische redenen is het nodig, dat het onderwijs in de kennis der natuur zich zoveel mogelijk gaat bevrijden uit deze abstractie en dat het in plaats van het boek het levend gegeven als grondslag neemt. In dit verband was het een gelukkige gedachte ook voor het uitgebreid lager onderwijs in deze provincie de genoemde cursussen te organiseren.

Een paar leerkrachten opperden de boze veronderstelling dat sommige examinatoren op het mulo-examen nu ook de opgedane kennis „zouden willen luchten” tot schade van de kandidaten. Dit gevaar lijkt mij persoonlijk denkbeeldig. Immers, de ervaring leert, dat juist diegenen de beste examinatoren blijken te zijn, die in hun vak zowel wetenschappelijk als didactisch goed beslagen ten ijs komen.

De inspecteur in de inspectie *Hilversum* zou niet gaarne de ulo-school in ons onderwijsstelsel missen. Hij schrijft in zijn verslag:

„Het uitgebreid lager onderwijs heeft zich in alle opzichten een plaats in het maatschappelijk leven veroverd. En dat is geen wonder. De maatschappij heeft ook behoefte aan de categorie van jongelieden die deze school aflevert. Het mulo-diploma voorziet in een bepaalde behoefte; voor hen die, om in ambtelijke termen te spreken, met eenvoudige kantoorarbeid zijn belast, voor een zakenman uit de middenstand, enz. is dit diploma vaak nodig — en voldoende. Ik heb veel waardering voor de opleiding daartoe. Het eindproduct dat de school aflevert, is in het algemeen van goede kwaliteit.”

Toch meent hij op enkele gebreken te moeten wijzen; hij signaleert deze op de volgende wijze:

„Daartegenover zie ik ook gebreken in de organisatie van het uitgebreid lager onderwijs. Een van de grootste is naar mijn mening de toelating. De stelling is niet lichtvaardig dat op de ulo-school veel leerlingen worden toegelaten die er niet horen. Dat wil zeggen, die niet voldoen aan de wettelijke en pädagogische eis: 1°, dat zij het zesde leerjaar van een school voor gewoon lager onderwijs „met goede uitslag” moeten hebben doorlopen, en 2°, dat hun „ontwikkeling en aanleg” naar het oordeel van het hoofd der ulo-school zodanig zijn, dat „met grond” mag worden verwacht, dat zij het onderwijs aan de school voor uitgebreid lager onderwijs „zonder bezwaar” zullen kunnen volgen. Eenvoudig en duidelijk en naar mijn mening zeer wel te onderzoeken.

En nu ken ik de tegenargumenten: hoe is het bij de h.b.s. en het gymnasium? en: dan moet de g.l.o.-school maar voor betere zorgen. Ik erken de betrekkelijke waarheid van deze tegenargumenten, maar zij geven geen recht om praktisch de klacht volkomen te negeren. De ervaring ook van dit jaar bewees mij toch wel heel sterk, dat hier een fout ligt: maatschappelijk en individueel, opvoedkundig en onderwijskundig.”

Ook andere inspecteurs wijzen erop, dat leerlingen worden aangenomen die niet geschikt zijn om het onderwijs aan de ulo-school te volgen. Zo schrijft de inspecteur in de inspectie *Alkmaar*:

„Het is aan twijfel onderhevig of de ontegenzegglijk grote toeloop naar de scholen voor uitgebreid lager onderwijs wel volkomen verantwoord is, zowel tegenover de maatschappij als tegenover de leerling zelf.

Uit verklaringen van hoofden van lagere scholen is mij gebleken, dat volgens hun overtuiging vele leerlingen worden aangenomen die absoluut ongeschikt zijn.

Een hoofd van een opleidingschool, dus een ervaren „leverancier”, noemde voor dit jaar het abnormaal hoge percentage van 70!

Nu is het een feit dat er ulo-hoofden zijn, die geen andere eis stellen dan dat de leerling die toelating vraagt, niet vrucht het zesde leerjaar der lagere school moet hebben doorlopen. Die „vrucht” moet dan blijken uit het feit dat de leerling niet is blijven zitten, maar zelfs daarvan overtuigen zij zich soms niet eens.

Het middelbaar onderwijs neemt tenminste regelmatig examens af, weliswaar eenzijdig en daardoor ongezond, maar het houdt zich daarmee toch veel volkomen ongeschikte kandidaten van het lijf. Niet alzo in vele gevallen het uitgebreid lager onderwijs.

Dit zet zijn deuren dikwijls wijd open, met het gevolg dat vele leerlingen weer spoedig of na een jaar martelen verdwijnen, zulks tot schade van hen zelf en van de school.”

VERVOLGONDERWIJS

De Lager-onderwijswet 1920 kent nog steeds het vervolgonderwijs maar in de praktijk is het vrijwel verdwenen. Alleen te Haarlem bestaat een stichting „Jong

Haarlem..... Vooruit", die aan jongelui van 14 tot 23 jaar de gelegenheid geeft om ontwikkelingscursussen te volgen op zeer verschillend gebied. In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Haarlem* lezen we daarover:

„In het thans lopende cursusjaar van September tot Mei volgen 452 leerlingen, waarvan 167 jongens en 285 meisjes, cursussen in algemene ontwikkeling, rekenen, Nederlandse taal, Engels, wiskunde, handelscorrespondentie, boekhouden, stenografie, handtekenen, E.H.B.O., radiotechniek, costumknippen en rhythmische gymnastiek.

Als lesgevers treden op: onderwijzers, een arts, een medisch student, een costumière, een radiotechnicus, een leraar van een huishoudschool en anderen."

BUITENGEWOON LAGER ONDERWIJS

De mogelijkheid dat leerlingen die op de gewone lagere scholen niet thuishoren, naar het buitengewoon lager onderwijs kunnen overgaan, is een weldaad én voor de school én voor de kinderen. De inspecteur in de inspectie *Hilversum* schrijft daarover in zijn verslag:

„Twee feiten, in meer of minder direct verband met de school staande, dienen nog vermeld. Het eerste is de oprichting van *twee* scholen voor *zwakzinnigen* in Hilversum, een Prot.-Christelijke en een Rooms-Katholieke. Hier bestond reeds een openbare school voor buitengewoon lager onderwijs. Maar de oprichting van beide genoemde scholen heeft geopenbaard hoe nodig zij was: de nieuwe scholen zijn resp. met vijf en zes leerkrachten begonnen en toch daalde het aantal leerlingen van de openbare school niet noemenswaard. Een voordeel voor de school voor gewoon lager onderwijs, maar ook: welk een zegen voor de kinderen en voor de gezinnen dat deze leerlingen nu „leren" kunnen, en vooral opgevoed worden overeenkomstig hun aanleg en ontwikkeling. De belangstelling en medewerking der onderwijzers van het gewoon lager onderwijs zijn hier noodzakelijk: het zou niet verantwoord zijn nu nog leerlingen die op de school voor buitengewoon lager onderwijs thuishoren, in eigen klassen mee te laten sukkelen. De scholen zijn streekscholen: de leerlingen uit andere omliggende gemeenten komen, evenals bij de openbare scholen, per trein en per bus. De medewerking der gemeente Hilversum was gebaseerd op de financiële gelijkstelling — en was goed.

Een ander feit, even in mijn vorig jaarverslag aangestipt als mogelijkheid, is de oprichting van *medisch-opvoedkundige bureaux*: een Rooms-Katholiek te Hilversum en een „algemeen" te Hilversum met een in oprichting (thans nog slechts: adviesbureau) te Bussum; de beide laatste uitgaande van de „Stichting voor geestelijke volksgezondheid in Noordholland". Dit feit staat wel niet in direct verband met het onderwijs, maar wel met de opvoeding, die de school niet mag en niet kan voorbijzien. Ook de school heeft hier, als bij het buitengewoon lager onderwijs en als op ander terrein van volksopvoeding — ik denk aan de beroepskeuze — alle medewerking te verlenen. Laat ik er bijvoegen, dat zij dit ook in ruime mate doet."

LEERPLAN

Bij de wetswijziging van 1948 is in de Lager-onderwijswet 1920 de mogelijkheid van combinatie van vakken opgenomen, omdat men van mening was dat de behoefte daaraan in de scholen werd gevoeld. Het is echter merkwaardig dat men daarvan betrekkelijk weinig gebruik maakt. Niettegenstaande de verfrissings- en vernieuwingscursussen blijken de leerkrachten er wat onwennig tegenover te staan, terwijl toch hier de mogelijkheid is geopend om te ontkomen aan de lesrooster, die van uur tot uur vaststelt wat er in de school gebeuren moet. Blijkbaar durft men de „vrijheid" niet al te best aan.

In zeer veel gemeenten is het leerplan voor het openbaar onderwijs aan een grondige *herziening* onderworpen. De inspecteur in de inspectie *Hilversum* schrijft daarover in zijn verslag:

„Langzamerhand begint de vernieuwing zich toch wel te verwerkelijken bij het lager onderwijs in het algemeen. Eén van de symptomen is bv. het feit dat voor het openbaar gewoon lager onderwijs der gemeente Hilversum een *nieuw algemeen leerplan* werd vastgesteld. En het moet gezegd worden, dat van de nieuwe tendenzen die tezamen de „onderwijsvernieuwing” vormen, heel wat in dit leerplan is neergelegd. Het is de uitwerking voor de praktijk in de scholen van het rapport dat als resultaat van de studie van een gemeentelijke commissie aan burgemeester en wethouders werd aangeboden. Het nieuwe leerplan geeft meer dan een eenvoudige omschrijving van „leerstof” en „leermiddelen”; het is inderdaad een wegwijzer geworden voor de onderwijzer die zich daarnaar richten moet. Het geeft velerlei opmerkingen en is uitgegroeid tot een behoorlijke brochure; het geeft algemene beginselen, voorbeelden, wegwijzers. Zo begint het met als leidende beginselen voor het streven naar vernieuwing en verfrissing te noemen:

1. Verlegging van het accent van de intellectuele elementen in het onderwijs naar de opvoedende, in die zin dat nog meer dan tot heden getracht wordt de karaktervorming der leerlingen tot haar recht te doen komen.
2. Het besteden van meer aandacht aan de ontwikkeling van de esthetische gevoelens.
3. Het rekening houden bij het gehele onderwijs met de specifieke eigenschappen van de kinderlijke psyche en haar diverse stadia van ontwikkeling.
- (Hierbij worden speciaal activiteit, spontane belangstelling en globale voorstelling genoemd.)
4. Het inruimen van een belangrijke plaats aan het onderwijs in de moedertaal.
5. Beperking bij het aanbrengen van parate kennis.
6. Instelling van het onderwijs in de laagste klassen in de aanvang op de kleutersfeer (bv.: om door de spelvorm de beweeglijkheid, spontane geestdrift en opgewektheid van de kinderen tot hun recht te doen komen).
7. Meer rekening houden met de grote individuele verschillen in aanleg, belangstelling, tempo, enz. van de kinderen.
8. Frisse, onbevangen doch kritische instelling van de leerkrachten tegenover de problemen, zonder vooroordelen.

Deze beginselen worden toegelicht, maar zijn inderdaad ook in het leerplan uitgewerkt.

Ik acht dit leerplan een grote verbetering; vooral ook is het daarom van zoveel belang, omdat het een *algemeen* leerplan is.

Een uitgebreide boekenlijst compleetert het en laat, als het leerplan zelf, aan elke school ruimte voor individuele verwerking van de algemene voorschriften”.

De inspecteur in de inspectie *Amersfoort* is van mening dat er een sterk verlangen is om zich los te maken van leerplan en lesrooster; hij waarschuwt echter tegen dreigende gevaren wanneer hij schrijft:

„Naar mijn mening schuilt in deze bang naar bevrijding van te knellende banden iets goeds, wanneer maar niet uit het oog verloren wordt, dat een systematische oefening van alle vakken noodzakelijk is. Het is zo jammer dat men herhaaldelijk moet constateren, dat van sommige vakken belangrijke onderdelen niet aan de orde komen wanneer aan de leerkracht enige vrijheid ten opzichte van leerplan en lesrooster wordt gelaten.

Vroeger werkte men voor het vak natuurkennis ieder jaar een stuk natuurkunde door, men behandelde een voorgeschreven aantal planten en dieren en men deed dit grondig. Gaarne geven we toe, dat formalisme en verbalisme bij dit systeem binnenslopen en dat de leerlingen bijzonderheden over planten en dieren leerden, terwijl zij niet in staat waren deze te herkennen.

Tegenwoordig werkt men meer met materiaal dat de kinderen meebrengen, dat middelpunt voor een project wordt. In de praktijk blijkt echter, dat er bv. in de herfst geweldig veel werk gemaakt wordt van het verzamelen en behandelen van paddestoelen en mossen. Is eenmaal de paddestoelenperiode achter de rug, dan is men op de meeste scholen uitgepraat en niet langer in staat het vak natuurkennis op een behoorlijk peil te houden. Ook de vele verzamelschriften met tekst vertonen na enkele geslaagde onderwerpen aan het begin van het jaar een zeer sterke teruggang.

Bovendien neemt men genoegen met het afwerken van het werkstuk alleen en laat men de bestudering er van achterwege. Het komt zelfs voor, dat bij groepswerk een leerling alleen kennis heeft van het onderdeel dat hij zelf heeft verzorgd.

Onder deze omstandigheden mag het schooltoezicht t. a. v. leerplan en lesrooster slechts weinig vrijheid toelaten.”

De inspecteur in de inspectie *Rotterdam* wijst erop, dat ook in de gemeente Rotterdam een leerplanwijziging wordt voorbereid waarbij echter een weg is ingeslagen die niet in overeenstemming is met het Koninklijk besluit van 13 December 1920, no 38, zoals dat laatstelijk is gewijzigd bij Koninklijk besluit van 29 December 1938, no 10. Blijkens dit Koninklijk besluit moet deze voorbereiding geschieden door het zgn. „schoolparlement”; burgemeester en wethouders hebben die taak echter opgedragen aan een commissie, die bestaat uit leden van de gemeentelijke inspectie en uit een aantal leerkrachten van lagere scholen. Ook de Rijksinspecteur in de inspectie Rotterdam werd uitgenodigd als lid dezer commissie op te treden, maar hij heeft — naar mijn mening terecht — deze uitnodiging niet aanvaard.

Thans laten we enkele beschouwingen volgen over de verschillende *leervakken*.

NEDERLANDSE TAAL EN LEZEN

De inspecteur in de inspectie *Leiden* legt in zijn verslag nog eens de nadruk op de éénheid van *lezen* en *taal*, wanneer hij schrijft:

„Lezen en Nederlandse taal worden nog steeds niet voldoende als één geheel gezien. De leesles is nog altijd een machtig middel voor goed taalonderwijs: uitbreiding van de woordenschat, spreken, terugvertellen. Een goede leesles geven blijkt nog steeds een kunst te zijn, die alleen de goede leerkrachten verstaan. Laat men bij de opleiding hierop toch de volle nadruk leggen. De illustraties in de leesboeken zijn er niet zómaar in aangebracht. Te veel leerkrachten — ook in de aanvangsklas, waar het prentjeskijken van zo groot belang is — schenken er niet voldoende aandacht aan. Vooral op de Rooms-Katholieke scholen vindt de globale leesmethode (Jan van Breda) veel ingang. De geroutineerde onderwijzessen, die de knepen van de analytisch-synthetische methode kennen, boeken het meeste succes.

Taal en lezen moeten en kunnen hand in hand gaan. Het kind moet kunnen lezen wat het schrijft, en kunnen schrijven wat het leest. Waar men hiervan overtuigd is, heeft men ook succes.”

Algemeen leeft bij het Rijksschooltoezicht de overtuiging dat aan het *spreeken* en het *stellen* te weinig aandacht wordt geschonken. De inspecteur in de inspectie *Alphen aan den Rijn* schrijft daarover in zijn verslag:

„Het valt niet te ontkennen dat de ogen steeds meer opengaan voor de grote betekenis van het onderwijs in de *moedertaal* en langzamerhand gaat dit vak zoal niet een centrale plaats, dan toch wel de voornaamste plaats innemen.

Er is veel goeds te zeggen over de pogingen welke in deze richting gedaan worden. Op vele scholen tonen de onderwijzessen reeds de kleine opstelletjes die ze de leerlingen der lagere klassen hebben laten maken en versieren. Wanneer dan in dezelfde lijn tot in de hogere klassen wordt doorgewerkt, hebben de leerlingen een uitstekende oefening gekregen in het gebruik van de taal.

Ook aan het spreken, reciteren en declameren gaan vele leerkrachten meer aandacht schenken.

Het is echter te betreuren dat deze zaken nog geen gemeengoed geworden zijn van alle scholen.

Nog herhaaldelijk komt het voor dat men beweert voor opstellen geen tijd te hebben. Er staan zoveel oefeningen in het taalboek en met het zuiver schrijven is het ook nog lang niet in orde. Wat het zwaarst is moet dan maar het zwaarst wegen, vindt men. Men beweert geen tijd te hebben, maar er is ook geen durf om eens aan te pakken en nieuwe wegen te zoeken.

En wat het spreken der leerlingen betreft, ook daaraan wordt op vele scholen lang niet voldoende zorg besteed. Men neemt te gemakkelijk genoegen met de wijze waarop de leerlingen zich uitdrukken. Men houdt er te weinig aan vast, dat een antwoord in een volledige zin behoort te worden gegeven. De leerlingen hebben het te gemakkelijk; met een enkel woord kunnen ze veelal volstaan. Het lijkt soms wel of het spreken der kinderen een mondelinge invuloefening is.

En tenslotte, in plaats dat het taalonderwijs de grenzen van de roosteruren overschrijft, komt geen enkele maal ook het tegenovergestelde voor. Dan zijn er vlotte leerlingen klaar met hun taalwerk en mogen de overige tijd korten met een atlas, een geschiedenisboek, een tekening e. d. Heel nuttige dingen, maar waarom krijgen ze geen extra-taak waardoor hun taalkundige kennis verrijkt kan worden?"

De inspecteur in de inspectie *Hilversum* heeft in zijn inspectie enkele vragen gesteld omtrent het taalonderwijs en rapporteert daaromtrent in zijn verslag het volgende:

„Ook de ombuiging van het onderwijs in de Nederlandse taal interesseerde mij in dit verband. Immers: een van de belangrijkste didactische stellingen van de vernieuwers is toch wel deze dat het onderwijs in de moedertaal het voornaamste is, omdat de ontwikkeling van het denken en die van de taal hand in hand gaan, omdat de taal begrippen aanbrengt en leert hanteren, omdat de taalbeheersing materieel en formeel zo sterk bijdraagt tot de algemene vorming en uitbreiding van de kennis. Natuurlijk moet dan de methode gericht zijn op „zelf denken en doen”. Het maken van vrije opstellen moet dan vroeg beginnen en voortdurend beoefend worden. Het zuiver schrijven en de grammatica-regels zijn hierbij naar het tweede of derde plan verschoven.

Daarom stelde ik o.m. de vraag: „In welke klas begint het persoonlijke, zelfstandige, zgn. „vrije” opstel?” Nu moet men uiteraard de antwoorden niet al te sterk begrenzen: als de een schrijft „aan het eind van het eerste leerjaar” en een ander: „tweede leerjaar”, dan zal de praktijk hier weinig verschillen. Maar onder dergelijke restricties is het toch wel interessant te vernemen, dat van de 80 antwoorden er 14 waren voor de eerste klas, 18 voor de tweede, 24 voor de derde, 17 voor de vierde, 5 voor de vijfde en 2 voor de zesde klas. Objectieve gegevens, die toch wel aantonen, dat het vrije stellen veel vroeger begint dan enkele jaren geleden. Men heeft het in het algemeen geaccepteerd, dat ook het jongere kind eigen gedachten heeft, ze kan uitdrukken, en — dit gaarne doet. En ofschoon ik niet kan vatten, dat nog een enkele daarmee pas in de 6e klas wil beginnen, dat 56 van de 80 of 7 van de 10 reeds in het eerste; tweede of derde jaar hiermee beginnen, is een vooruitgang vergeleken met vroeger.

Een andere vraag luidde: hoe vaak wordt in de zesde klas een opstel gemaakt? Hierbij werd dus geen onderscheid gemaakt tussen opstellen naar aanleiding van plaatjes, verhaaltjes, vertelling, enz.; dit gold een andere vraag. En — de antwoorden op deze vraag vielen tegen. Van de 77 die een meetbaar getal aangaven, waren er: 1 met het antwoord 2 \times per week; 12 met 1 \times per week; 58 met 1 \times per 2 weken; 11 met 1 \times per 2 à 3 weken; 15 met 1 \times per maand. De top ligt hier dus bij „eens per 14 dagen”, waarbij dan de afwijking toont, dat er 26 zijn die minder vaak, tegen 13 die vaker een „opstel” laten maken. Ook deze getallen moet men met een zekere restrictie beschouwen. Maar ik meen toch, dat hier nog wel wat te propageren valt. Ik weet, dat de correctie moeilijkheden meebrengt voor de onderwijzer; óók, dat de correcte uitdrukking van gedachten moeilijkheden biedt voor de leerling; maar óók, dat de spontane expressie de helderheid van het denken sterk bevordert en — dat het leven hier praktische eisen stelt. Stof is er genoeg.

Stelt men zich tevreden met eenvoudige taal, verlangt men geen officiële zinsbouw en woordenkeus, dan is m. i. de correctie (middel en geen doel!) geen onoverkomelijk bezwaar, evenmin als de „moeilijkheid” van het opstel, die toch altijd maar betrekkelijk is als men inderdaad wat te zeggen heeft. En zo zien we in de hogere klassen nog veel „taallessen” maken die betrekking hebben op de spelling en de ontleding. Zoals een hoofd van een „opleidings”-school schrijft: „Het taalonderwijs staat in klas 6 geheel in het teken van de opleiding voor uitgebreid lager onderwijs en middelbare school”. Alsof er ook niet iets anders in de „opleiding” van het kind moet zijn dan dit „africhten”.

De inspecteur in de inspectie *Alkmaar* merkt omtrent het voortgezet lezen en het stillezen in zijn verslag het volgende op:

„Het voortgezet lezen is nog niet geheel bevredigend. Er moet meer werk gemaakt worden van stillezen, maar dan effectief gecontroleerd.

Als reeds bij klassikaal lezen blijkt hoe weinig de kinderen eigenlijk spontaan opnemen en begrijpen, dan hoeft men zich van ongecontroleerd stillezen geen illusies meer te maken.

Juist die controle eist arbeid en vindingsrijkheid van de leerkracht en dit is misschien oorzaak dat men maar liever blijft bij zijn klassikale leesles, volgens het recept „wie volgt”. Het aanhoren van zo'n leesles is dodelijk vervelend en, als de omstandigheden niet meewerken, behoeft men hiervan niet veel nut voor de leerlingen te verwachten.”

SCHRIJVEN

De inspecteur in de inspectie *Goos* schrijft het volgende over de concurrentie tussen het *lopend* schrift en het *blokschrift*:

„De vredige strijd tussen *lopend* schrift en *blokschrift* is nog steeds gaande. Daarom heb ik eens informaties ingewonnen bij enkele ervaren onderwijzeressen, die verplicht waren geweest het *blokschrift* gedurende vele jaren te onderwijzen. Hierbij werd het volgende naar voren gebracht: Een groot voordeel is zeker dat het aanvankelijk schrijfontoerwijs in *blokschrift* parallel loopt met het aanvankelijk lees-onderricht, daar de lettervorm veel overeenkomst met de drukletter vertoont. Dit is een sprong vóór bij het zuiver schrijven. Ook geeft *blokschrift* in den beginne veel netter werk dan *schuinschrift*. Bovendien is het zeer duidelijk. Dit geldt vooral voor de cijfers. Het vergemakkelijkt dus de correctie. Als *bordschrift* is het zeer duidelijk, daar kan geen schuin- of staand schrift bij halen. Doch naast deze voordelen zijn er, volgens deze ervaren leerkrachten, veel bezwaren aan verbonden. Begint men in de eerste klas met „*blok*”, dan moet dit minstens enkele jaren volgehouden worden, omdat het nodig is dat de leerlingen de zuivere lettervorm goed voor ogen blijven houden. De kleine handjes zijn nog te weinig geoefend om er al een nieuw lettertype bij te leren. Al hun aandacht moet geconcentreerd worden op goed *blokschrift*. Na de derde klas kan men pas met succes een verbonden schrift leren, waartoe eerst natuurlijk in de schrijfles wordt geoefend. Later, na ongeveer vier maanden, kan met taalwerk in verbonden schrift begonnen worden. Maar dat geeft toch altijd enige stagnatie in dit vak: ze hebben nog steeds moeite om hun eigen schrift te lezen.”

De inspecteur in de inspectie *Alkmaar* is van oordeel dat geen twee soorten schrift moeten worden beoefend; hij schrijft:

„Sommige scholen menen twee soorten schrift na elkaar te kunnen handhaven, wat tot complicaties leidt en geen aanbeveling verdient. Iets anders is dat op *blokschrift*-scholen in de hogere klassen eens een half uurtje besteed wordt aan *schuinschrift*.

Het zou voor het doel echter voldoende zijn, als men enige oefening gaf in het lezen van *schuinschrift*. Als men de kinderen eenmaal aan een bepaald schrifttype heeft gewend, lijkt het mij om meer dan één reden onjuist met die kinderen op een ander schrifttype over te gaan.”

De inspecteur in de inspectie *Alphen aan den Rijn* geeft zijn indrukken over het schrijfontoerwijs als volgt weer:

„Het proces, waarbij het *blok*- of *koordschrift* langzamerhand het *schuinschrift* vervangt, schijnt zich langzaam maar zeker voort te zetten.

Vooral in de lagere klassen is er een betere aansluiting bij de letter van het leesboek, terwijl het directe succes in lettervorm en snelheid meestal groter is.

De hulpcabiers, waarin aan de kinderen gelegenheid wordt gegeven, vooroefeningen te maken en de letters over te trekken, maakt het voorschrijven veelal overbodig. Waar deze hulpmiddelen ontbreken, zijn speciaal de onderwijzeressen ijverig in het voorschrijven, vooral indien alleen van een voorbeeld op het bord gebruik moet worden gemaakt. Ik geloof inderdaad, dat de overgang van bord naar schrift in de regel voor de leerlingen der lagere klassen te groot is.

Ook aan het schrijven in het algemeen wordt op de scholen voldoende zorg besteed. Gewoonlijk zien de schriften voor de verschillende vakken er netjes uit. Op een enkele school zó netjes, dat ik mij afvraag of daardoor niet te veel tijd verloren gaat. De fout ligt m. i. daarin dat men te weinig aandacht schenkt aan het *tempo*. Geldelijk moet dit in de hogere klassen opgevoerd worden. Vlugger leren schrijven en toch de eisen van snelheid en duidelijkheid blijven handhaven.

Aan de *schrijfbanding* ontbreekt ontzaglijk veel. Bijna zonder uitzondering heb ik bij de schrijflessen op dit euvel moeten wijzen. De manier waarop de pen gehanteerd wordt, vertoont ook veel variaties. In dit verband past waarschijnlijk ook wel de mededeling dat ik op een tweetal scholen nog het gebruik van leien heb aangetroffen. Ik weet niet of alleen bezuiniging daarvan de oorzaak is. Maar het is zeker niet bevorderlijk voor het vlot en vaardig gebruik van de pen.”

De inspecteur in de inspectie *Rotterdam* is over het schrijfonderwijs van de jongere leerkrachten niet tevreden. We lezen daaromtrent in zijn verslag:

„Ten aanzien van het vak *schrijven* dient te worden opgemerkt, dat er nogal variatie bestaat in de grondvormen der letters. Rekening houdende met het sterk individuele karakter dat zich op den duur in ieders schrifthand ontwikkelt, behoeft dit m. i. geen bezwaren op te leveren. Een ander en naar mijn oordeel veel belangrijker verschijnsel is, dat de schrijfresultaten, voorzover die in het door de leerlingen gemaakte schriftelijk werk waar te nemen vallen, over het geheel genomen minder goed zijn dan we voorheen, en met name vóór 1940, gewend waren. Het valt op, dat men het goed verzorgde schrift veel minder vaak ziet in de klassen van jongere leerkrachten dan in die van de oudere. Het lijkt mij niet gewaagd te veronderstellen, dat dit verschijnsel samenhangt met de omstandigheid dat maar weinig jonge leerkrachten zelf een goede hand schrijven. In dit opzicht is er naar mijn oordeel in het corps der leerkrachten een teruggang aan te wijzen.”

REKENEN

De inspecteur in de inspectie *Breukelen* stelde aan een aantal scholen een afzonderlijk onderzoek in naar de resultaten van het *rekenonderwijs*. Hij geeft zijn bevindingen aldus weer:

„Het aantal scholen met een goede moderne rekenmethode is zeer groot. Toch bleef het mijn indruk dat de resultaten van het rekenonderwijs nog geen reden tot juichen geven. Met name het *hoofdrekenen*, dat ik in bijna alle tweede en hogere leerjaren heb onderzocht, voldoet nog maar aan matige eisen. Grotendeels is dit naar mijn oordeel te wijten aan het feit dat het niet systematisch genoeg wordt beoefend. Wanneer men elke rekenles begint met 5 minuten te laten hoofdrekenen en de leerlingen de antwoorden achter in het rekencahier op een los vel papier laat noteren, worden die resultaten aanmerkelijk beter. Door onmiddellijk daarna deze antwoorden door de leerlingen zelf te laten controleren, blijft de animo voor dit vak erin en is men er zeker van dat de 10 minuten die het geheel vraagt, wel uiterst nuttig besteed zijn. Deze wijze van werken is zelfs mogelijk, wanneer men meerdere klassen voor zijn rekening heeft, want in de hogere leerjaren is meestal combinatie van twee klassen voor hoofdrekenen zeer wel mogelijk.

Nodig is immers het snel werken met kleine getallen en het helder doorzien van een eenvoudige reken-situatie. Geef men daarvoor de leerlingen geregeld de gelegenheid, dan wordt heel wat onvruchtbare uitleg van rekenvraagstukjes in de hogere leerjaren overbodig. Het zelfstandig oplossen van deze vraagstukjes door de leerlingen mislukt voor een groot deel immers, doordat ze niet vaardig en helder genoeg de afzonderlijke moeilijkheden doorzien en daardoor te veel energie verliezen alvorens ze tot het goede eindresultaat komen.

Nu is ook voor de praktijk van het leven een helder inzicht in de getallenbouw, het snel doorzien van een eenvoudige situatie en het vaardig toepassen van de hoofdbewerkingen op kleine getallen van het grootste belang.

Wil de grote volksmassa bij zijn inkopen de groenteboer, de bakker en slager kunnen narekenen en dit in de praktijk ook doen, dan is juist deze vaardigheid in het hoofdrekenen een eerste eis. In de tijd van de textielpunten frapperde het me eens, dat in een manufactureenzaak een overigens flinke verkoopster er niet in slaagde uit te rekenen hoeveel textielpunten vereist werden voor $3\frac{1}{2}$ meter stof, waarvoor $4\frac{1}{2}$ punt per meter gegeven moest worden en toen het op betalen aankwam, moest zelfs de chef er aan te pas komen om uit te rekenen hoeveel voor $3\frac{1}{2}$ m van f 9,72 per meter betaald moest worden.

De resultaten die ik boekte bij een onderzoek, ingesteld van eind October tot de Kerstvacantie, op 56 scholen in mijn inspectie, geven mij geen waarborg dat het voor de toekomst er in dezen zoveel rooskleuriger voorstaat.

Ik heb in dit onderzoek betrokken de zesde en, waar zulks mogelijk was, ook de zevende klassen. De opgaven waren, naar ik meen, eenvoudig. Om de klassen in de beste conditie te krijgen heb ik eerst met wat geldsommetjes een vijf minuten voorgeoefend, opdat de leerlingen door de ongewone situatie niet zouden worden afgeremd en daarna heb ik, om de eenheid bij het onderzoek in alle scholen te waarborgen, zelf de sommen mondeling opgegeven.

Aleen de antwoorden mochten gecontroleerd worden. Tijd voor nadenken werd in voldoende mate gegeven, want de 10 sommetjes namen als regel 12 minuten in beslag.

Ik gaf dan deze opgaven:

1. Ik moet betalen f 7,68. Ik geef een briefje van 10 gulden. Ik krijg dus terug gulden.
2. Moeder koopt $4\frac{1}{2}$ meter katoen van f 1,20 per meter. Ze moet dus betalen?
3. De thee wordt duur! Een half ons kost al 40 cent, een half pond kost dus?
4. 2% van een rijksdaalder is?
5. Een auto doet in een uur 90 km, in een minuut dus?
6. Een hardloper legt een weg van 5 km af in 15 minuten; dat zou worden hoeveel km in een uur?
7. Ik ontvang een rekening van f 24,—. Ik betaal die contant en krijg daarvoor een korting van 5%. Ik moet dus betalen?
8. Ik heb een mooie plaat, die ik graag zo goed mogelijk wil bewaren. Ik wil die daarom plakken op een stukje fijn linnen. Linnen is duur. Daarom eerst even rekenen. De plaat is 8 dm lang en 6 dm breed. Hoe groot is dus het stukje linnen, dat ik nodig heb?
9. Een school heeft 250 leerlingen. Ik kom en zie veel lege banken. Het hoofd der school vertelt me, dat 30% van de kinderen met griep te bed ligt. Hoeveel zieke kinderen waren er dus?
10. Moeder koopt aardappelen. Ze betaalt 12 ct per kilo. Vader meent dat moeder beter een half mud gelijk kan kopen. Een half mud is 35 kg. Moeder vraagt aan de groenteboer: „Hoeveel kost een half mud aardappelen?” „f 3,20, mevrouw”. Moeder denkt even na: 12 cent per kilo en f 3,20 per half mud, nu dan moet ze maar een half mud gelijk hebben, want dan spaart ze hoeveel uit?

Dit rekendictee werd gegeven aan 56 scholen en gemaakt door 1081 leerlingen. Deze maakten in totaal 5257 sommen goed, zodat het gemiddelde per leerling 4,86 was.

Vrij algemeen vonden de hoofden de uitslag voor hun school teleurstellend. Wanneer ik dan informeerde op grond waarvan zij eigenlijk een beter resultaat hadden verwacht, bleek dikwijls, dat aan tal van scholen niet-scherp genoeg wordt nagegaan in hoeverre ieder van de leerlingen de leerstof zodanig heeft verwerkt dat hij met de verworven vaardigheden op het gebied van de hoofdbewerkingen en met het verkregen inzicht in de getallenbouw en de eenvoudige reken situaties nu ook zelfstandig werken kan. Speciaal in de hogere klassen wordt nog veel te veel genoegen genomen met het maken van besproken sommen, die bij de repetities in dezelfde vorm worden herhaald. Een dergelijke wijze van doen bevordert noch de uitgroei tot zelfstandigheid noch het rekenpeil. Ze onthoudt ook aan de leerling de prettige voldoening zelf iets te hebben gevonden.

Maar behalve dat wordt het oordeel van de onderwijzer over de prestaties van zijn leerlingen er door vertroebeld. In de regel slaat hij hun kunnen te hoog aan. Soms ook weet men wel, dat bepaalde gedeelten van de rekenslot door het gros van de leerlingen niet zijn verwerkt en dat er zelfs hoofdstukken bij zijn die ze gedurende hun schoolleeftijd nooit onder de knie zullen krijgen. Maar in plaats van nu dergelijke gedeelten als ondeugdelijk voor de lagere school, althans voor de hunne, van het leerplan te schrappen, stelt men zich door het aanwenden van allerlei didactische kunstgrepen met schijnresultaten tevreden.

Gevolg is dat heel wat leerlingen veel slecht begrepen, onverwerkte leerstof als ballast voor hun later leven meekrijgen.

Aan bijna alle hoofden heb ik ook gevraagd of naar hun mening het opgegeven werk te moeilijk was. Ze waren bijna zonder uitzondering van oordeel dat van elf à twaalfjarige kinderen mocht worden verwacht dat ze in staat zouden zijn deze sommetjes te maken en dat ook de wijze van opgeven geen oorzaak kon zijn van de minder gunstige uitslag.

De inspecteur in de inspectie *Utrecht* wijst nog eens op de noodzakelijkheid dat de leerling zich rekenschap geeft van wat hij neerschrijft. Wanneer de uitkomst van zijn berekening is dat een schaap f 0,26 kost, dan moet hij begrijpen, dat die uitkomst verkeerd moet zijn. Wanneer de leerlingen zulke onlogische fouten en uitkomsten niet opmerken, dan blijkt daaruit dat het zelfstandig denken nog veel te wensen overlaat.

De inspecteur in de inspectie *Delft* beschrijft in zijn verslag een proef, genomen aan een tweemansschool te *Benthuizen*, waar het hoofd der school, bij de toepassing van het takenstelsel, had opgemerkt dat inzonderheid bij het cijferen bij de leerlingen vaak traagheid, ongeïnteresseerdheid, indolentie en afleidbaarheid moesten worden geconstateerd met als gevolg: *ongunstige resultaten*. Het hoofd der school

was ervan overtuigd dat onvermogen of onwil niet de oorzaak kon zijn van het gebrek aan belangstelling en hij stelde een nauwkeurig onderzoek in om tot verbetering te geraken. In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Delft* lezen we daaromtrent:

„De grote moeilijkheid is, dat het „cijferen” in het algemeen weinig bevat dat voor de kinderen interessant is. Het is in het algemeen „sleurwerk”; enkele werken naar door het mechanisch geheugen vastgehouden mechanismen, waarbij van belangstelling geen sprake is. Hoogstens kan het een zeker gevoel van voldoening wekken, als de lange deelsom uiteindelijk restloos uitkomt. Afwisseling van bewerkingen kan stellig iets helpen en is zeker paedagogisch en didactisch beter verantwoord; afdoende bevrediging schenkt het nochtans niet.

Is er dan geen enkele mogelijkheid om de cijfersommen wat aantrekkelijker, wat interessanter te maken en zodoende de resultaten gunstig te beïnvloeden, vooral als de praktijk hierom vraagt?

De kinderen der hoogste klassen bezitten een objectieve, realistische belangstelling. Deze op de realiteit gerichte interesse werd ingeschakeld bij het cijferen. Aan de hand van een tekst van iets reëls liet het schoolhoofd de kinderen cijferen.

Ziehier enkele der opgaven voor cijferen uit een weektaak. De inleidende tekst werd vooraf met de kinderen doorgenomen.

Cijferen vijfde klas

Som 1

Het postkantoor te Benthuizen stempelt zelf geen brieven. Alle post gaat naar Zoetermeer, om daar gestempeld te worden. Nu krijgt Zoetermeer nog meer post om te stempelen, bv. uit Stompwijk, Pijnacker, Gelderswoude en Moerkapelle. Dat stempelen bezorgt de ambtenaren op het postkantoor te Zoetermeer heel wat drukte. Je gelooft natuurlijk wel, dat er ieder jaar niet evenveel brieven gestempeld worden. Hieronder zie je nu staan hoeveel brieven van de dorpen Benthuizen, Stompwijk, Pijnacker, Gelderswoude en Moerkapelle in de jaren 1942, 1943, 1946 en 1947 naar Zoetermeer kwamen:

	1942	1943	1946	1947
Benthuizen	20 467	15 728	27 558	30 323
Stompwijk	15 844	9 989	22 795	25 486
Pijnacker	18 459	14 234	25 354	27 682
Gelderswoude	8 345	5 326	15 361	17 444
Moerkapelle	19 338	14 832	27 440	29 344
Samen				

In 1942 en in 1943 was het oorlog en schreven de mensen niet zoveel. In 1946 en 1947 schreef men veel meer; in het laatste jaar moest men er in Zoetermeer op het postkantoor zelfs een hulp bijnemen.

Som 2

Heb toch medelijden met Jansen en Pietersen, die zó arm geworden zijn dat ze beiden een deel van hun prachtige postzegelverzameling moeten verkopen. Hieronder zie je staan, hoeveel postzegels ieder had en hoeveel ieder verkoopt:

Pietersen had er	93 084	Jansen had er	56 728
Hij verkoopt	58 723	Hij verkoopt	23 445
Hij houdt over		Hij houdt over	

Som 3

Wie is het rijkst?

Jansen en Pietersen krijgen gelukkig veel geld voor hun postzegels. Ze worden nu weer wat rijker. Kijk maar:

Jansen had nog	f 324,18	Pietersen had nog	f 448,56
Hij kreeg	„ 558,93	Hij kreeg	„ 498,27
Hij heeft nu	f	Hij heeft nu	f

De belangstelling bleek sterk geïntensiveerd, de cijfertaken kwamen veel sneller binnen dan anders. Lukt een som niet, dan zullen immers vooral wilszwakke naturen gemakkelijk geneigd zijn om aan een ander onderdeel der taak te beginnen. Typisch was, dat zulks bij de gewone cijfersommen zonder tekst meer tot uiting kwam dan bij sommen met tekst.

Tenslotte bewoog zich ook het aantal fouten in dalende lijn en waren de resultaten van het cijferwerk in het algemeen beter.

Is het nu raadzaam om steeds de kinderen te laten cijferen naar aanleiding van een korte tekst vooraf? Deze conclusie uit de proefneming te trekken, zou te ver gaan. Maar blijkt het noodzakelijk in een bepaald geval bij het cijferonderwijs de belangstelling in te schakelen, dan is hier een mogelijkheid. Een mogelijkheid en niet eens *de* mogelijkheid. Immers, de noodzakelijke inschakeling van de belangstelling als drijfkracht bij het leerproces kan op zoveel manieren geschieden. Maar alles te zamen toch een experiment dat tot bezinning noopt en dat verder experimenteren in deze richting m. i. zeker zou wettigen."

De inspecteur in de inspectie *Leiden* schrijft in zijn verslag het volgende:

„Het rekenonderwijs lijdt aan overlading en schijn. Minder en beter en secuurder zij het devies. Als op een schoolbord vraagstukjes staan als:

Het kapitaal is f

1 % is f

5 % is f in een jaar

In 3 jaar $3 \times f$ = f

Dan weet men het al. Dan gaat de stof boven de bevattin g der kinderen, en is alles schijn.

En dan de ergernis van de „zoethouders“:

$$\frac{5437 \times 82945}{16591}$$

16591

Alsof men niet veel doeltreffender kan leren cijferen met kleine getallen maar dan in grote hoeveelheden. Waar de methode Bouwman en Van Zelm nog in ere is, vindt men nog onmogelijke breuken. Gelukkig wordt dit veel en veel minder."

De inspecteur in de inspectie *Rotterdam* is van mening dat het rekenonderwijs lang niet altijd *aanschouwelijk* genoeg gegeven wordt. We lezen in zijn verslag:

„Het rekenonderwijs vertoont ook ernstige tekorten.

Daar is vooreerst het feit dat er te weinig, veel te weinig, *aanschouwelijk* gerekend wordt. Dat meent men wel te kunnen overslaan. En het is bepaald ontstellend wanneer een onderwijzeres het verzuim in het gebruiken van de in haar lokaal aanwezige aanschouwingsmiddelen verontschuldigt met het antwoord: „Daar heb ik geen tijd voor. We moeten vlug opschieten“!!

Is het te verwonderen, dat er bij een dergelijke verwaarlozing van grondprincipes van de rekenmethodiek in de middel- en hogere klassen moeilijkheden met het hoofdrekene n ontstaan?

Dit tekort in laten-aanschouwen manifesteert zich al even sterk bij de behandeling van de lengte-, vlakke- en inhoudsmaten. Laat de leerlingen maar eens een decimeter op het bord tekenen.

Als regel krijgen de leerlingen veel te weinig kans om in dezen door doen tot ervaring te komen. Het blijft bij „uitleggen“ en al of niet eendeloos, maar in elk geval voor een goed deel resultaatloos, herhalen."

De inspecteur in de inspectie *Alphen aan den Rijn* heeft hetzelfde geconstateerd en hij vertelt in zijn verslag:

„Ik heb een rekenles bijgewoond van een jonge onderwijzer die zich inspande om de breuksommen aan zijn leerlingen uit te leggen. Toen ik hem vroeg, of hij wel begonnen was met een zeer eenvoudige voorstelling te geven van de kleinste breuken als $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$, door gebruik te maken van tekeningen, een eindje touw, een blaadje papier, enz., moest hij mijn vraag ontkennend beantwoorden. Het boekje en nog eens het boekje, maar te weinig oog voor de praktische mogelijkheden die voor het grijpen liggen, dat is de fout van velen."

Uit alles blijkt, dat ten opzichte van het rekenonderwijs het ideaal nog niet is bereikt. En toch is dit onderwijs — maatschappelijk gezien — voor de jeugd van grote betekenis.

AARDRIJKSKUNDE

De inspecteur in de inspectie *Alkmaar* is over het aardrijkskunde-onderwijs zeer tevreden. We lezen in zijn verslag:

„Het beste komt aardrijkskunde er af.

Met de moderne hulpmiddelen, die veelal sterk stimuleren in de richting der zelfwerkzaamheid, heeft men veel goeds bereikt. De resultaten van het aardrijkskunde-onderwijs mogen dikwijls goed genoemd worden.

Menigmaal bleek bij het einde van het zesde leerjaar een schat van begrippen en kennis aanwezig, waarop een mulo-candidaat jaloers zou zijn.”

Ook de inspecteur in de inspectie *Brielle* uit zijn tevredenheid:

„Ik heb mij speciaal bezighouden met het vak aardrijkskunde. Er is ten opzichte van dit vak aanstands een opvallend verschil te constateren in vergelijking met andere vakken. Op het terrein van de aardrijkskunde kan men wat de klassikale en hoofdelijke leermiddelen betreft te kust en te keur gaan. „Eigen werk” en „Bakker en Rusch” tref ik het meest in de scholen aan. Beide methodes geven voldoende activering. Tegen „Eigen werk” worden nogal eens bezwaren naar voren gebracht. Velen vinden deze methode wat te omslachtig en te tijdrovend, een bezwaar dat ik volkomen kan begrijpen. Bakker en Rusch tonen zich meesters in de beperking en door de vele opdrachten werken ze enigszins in de geest van het projectonderwijs.”

De inspecteur in de inspectie *Alphen aan den Rijn* is echter van mening dat een waarschuwing hier noodzakelijk is. In de aardrijkskundeboekjes worden allerlei opdrachten gegeven, maar hij is bang dat hier gewaakt zal moeten worden tegen een nieuw soort van overlading. Wat hij hier en daar in de practijk zag, geeft hem aanleiding tot deze waarschuwing, omdat hij van mening is dat zich ook hier in de beperking de meester zal moeten tonen.

GESCHIEDENIS

Over het geschiedenisonderwijs is het Rijksschooltoezicht in het algemeen niet tevreden, omdat de *vertelling* te veel wordt gemist. De inspecteur in de inspectie *Gorinchem* schrijft daarover in zijn verslag:

„Voor het onderwijs in dit vak acht ik de *vertelwys* nog altijd de beste. Hoe het *niet* moet, zag ik in een school waar de onderwijzer ener vijfde klasse de leerlingen stuk voor stuk enkele jaartallen „overhoorde”, terwijl de rest van de klas op de lei de les uit het geschiedenisboekje overschreef.

Op deze manier komen die jaartallen volkomen in de lucht te hangen. Er is voor het besef van de klas geen enkel verband met een bepaalde historische situatie. Dat verband kan alleen ontstaan door de vertelling die goed is voorbereid en grondig de nodige kennis aanbrengt, aler men de jaartallen wil laten leren. Bovendien, wat wordt er veel gemist als niet de vertelling de fijne emotionele sfeer heeft geschapen, waarin de kinderen iets kunnen beleven van de worsteling der geslachten.”

Ook de inspecteur in de inspectie *Haarlem* wijst daarop, wanneer hij schrijft:

„Vaderlandse geschiedenis blijft voor de jeugdige leerlingen een moeilijk vak, omdat het zulke hoge eisen stelt aan het voorstellingsvermogen der kinderen, die zich moeten verplaatsen en indenken in toestanden en verhoudingen die zo geheel verschillend zijn van de hedendaagse. Zo licht wordt over hun hoofden heen gepraat. De lessen eisen van de onderwijzer een goede voorbereiding, zodat hij in staat is een boeiende vertelling of schildering te geven, welke typerende bijzonderheden moet bevatten om de belangstelling te wekken en het onthouden te bevorderen. Steeds zal hij zich moeten afvragen welke hulpmiddelen hij kan gebruiken — naast het woord en de historische wandplaat — om de fantasie der leerlingen te hulp te komen. Historische gebouwen en instellingen in eigen woonplaats en streek

kunnen daarbij uitstekende diensten bewijzen. Het historische leesboek moet in de klasbibliotheek in behoorlijke mate vertegenwoordigd zijn. Nog te dikwijls zien we het geschiedenisonderwijs geven op een wijze die weinig vormende waarde heeft, doordat men te zeer het accent legt op het vastleggen van namen- en feitenkennis."

Wanneer zullen onze onderwijzers toch eindelijk eens de grote vormende waarde gaan inzien die er uitgaat van een pakkende historische vertelling?

KENNIS DER NATUUR

Een moeilijk vak voor de onderwijzer. Maar een vak dat vreugde geeft, wanneer de onderwijzer de kunst verstaat om de ogen der leerlingen te openen voor de schoonheid der natuur en hun liefde voor de natuur weet bij te brengen. Door het streven naar onderwijsvernieuwing is vooral het onderwijs in de biologie verbeterd, doordat de onderwijzers de leerlingen meer stimuleren tot het zelf waarnemen van de natuur.

Anders staat het echter met het onderwijs in de physica. De inspecteur in de inspectie *Rotterdam* zegt daarvan in zijn verslag:

„Het onderdeel physica is maar mijn oordeel stellig assepoester onder de vakken geworden. Zelfs experimenten met lekkende brandspuiten, die uiteraard hun attractie voor de leerlingen behouden, schijnen tot het verleden te behoren. Van proeven is zogoed als geen sprake meer. Wat er dan nog overgebleven mocht zijn bestaat in (hier en daar zelfs heel goede) tekeningen met wat verklarende tekst. Maar dit is in de eerste verte nog niet eens algemeen. In vrij veel klassen is het zó gesteld dat, wanneer men nog aan physica doet, het onderwijs uitsluitend gegeven wordt via . . . „het levende woord van de onderwijzer.”

Voor de ulo-leerkrachten zijn op verschillende plaatsen *cursussen* gehouden in biologie en physica. De inspecteur in de inspectie *Utrecht* deelt daarover in zijn verslag het volgende mede:

„Te Utrecht is de tweejarige cursus in natuurkunde en biologie voor ulo-leerkrachten geëindigd. Er is hard gewerkt, zodat aan 21 deelnemers die de cursus tot het einde volgden, het diploma kon worden uitgereikt. Er is nu een club gevormd uit de deelnemers, welke tot doel heeft enige malen per jaar excursies te organiseren; zo is in November jl. een excursie gemaakt naar de Philips-fabrieken. Hier is en wordt mooi werk verricht ten bate van het physica- en biologie-onderwijs op onze ulo-scholen. Wellicht kan het eens leiden tot een speciale bevoegdheid voor dit belangrijke vak.”

LICHAMELIJKE OEFENING

Veel nieuws valt er over het onderwijs in lichamelijke oefening niet te zeggen. Algemeen is de klacht over het gebrek aan gymnastieklokalen en speelterreinen, terwijl een betrekkelijk groot percentage van de leerkrachten aan de scholen niet bevoegd of geschikt is om het onderwijs in lichamelijke oefening behoorlijk te geven. Voor een deel kan deze moeilijkheid worden opgelost door het geven van herscholingscursussen en de consulenten voor de lichamelijke opvoeding houden zich daar nog geregeld mee bezig, maar ook dan blijft er nog een aanzienlijk percentage van het onderwijzend personeel over dat niet met het onderwijs in lichamelijke oefening kan worden belast.

In het algemeen kan worden gezegd, dat de jongere leerkrachten die thans in de

school komen, beter geschikt zijn om het onderwijs in lichamelijke oefening te geven, doordat bij de opleiding en het examen streng wordt vastgehouden aan de eisen die moeten worden gesteld. De inspecteur in de inspectie *Brielle* zegt in zijn verslag het volgende:

„Het vak lichamelijke oefening had dit jaar mijn bijzondere belangstelling. Met zeer veel burgemeesters heb ik deze materie uitvoerig besproken. Maar al te vaak klopt de zaak op papier, maar in de praktijk licht men er de hand mee. De consulente, de heer Bos, gaf in het afgelopen jaar cursussen in gymnastiek te Oud-Beijerland, Middelharnis, Hellevoetsluis en Brielle, met in totaal ongeveer 95 deelnemers. Plannen bestaan om in 1950 eenzelfde aantal spelcursussen te geven. Wat het gymnastiekonderwijs betreft, merkt de heer Bos in zijn verslag het volgende op:

„In de praktijk gaat de lichamelijke opvoeding heel langzaam op toeren komen: de lessen op de rooster worden, voorzover dat door mij kan worden nagegaan, ook inderdaad gegeven, wat op zichzelf al een stap in de goede richting betekent.

Nog steeds zijn echter lang niet alle opvoeders overtuigd van de grote waarde en betekenis der lichamelijke opvoeding; nog steeds zijn er die de lichamelijke opvoeding alleen maar zien als een vak dat storend werkt op de gang van zaken in de school, een vak waar men niets aan heeft, want het cijfer er voor heeft geen waarde (voor de overgang) en voor toelating tot een middelbare school heeft men zich van gymnastiek niets aan te trekken.

Gelukkig staan daartegenover degenen die meer begrip hebben voor het kind, de waarde van dit vak wel inzien en daarnaar trachten te handelen. Maar zij moeten dan vaak constateren, dat de hun ten dienste staande middelen onvoldoende zijn, middelen die voor een goede lichamelijke opvoeding noodzakelijk zijn. Deze zijn van tweeërlei aard. In de eerste plaats de materiële voorzieningen, welke nog lang niet overal zijn wat ze zouden moeten zijn. Maar zolang er nog een tekort is aan woonruimte, zal ieder welkend mens van ouddeel zijn dat eerst hierin voorzien moet worden. Men zal zich dus moeten behelpen, moeten improviseren en dat schijnt moeilijk te zijn.

Het tweede punt is het inzicht in en het begrip van de grondslagen der lichamelijke opvoeding. Dit is niet iets wat te maken heeft met geld en toewijzing van een bouwvolume. Dat is een kwestie van de opleiding en een kwestie van de leerkracht zelf. Is de opleiding goed geweest, dan zijn er goede grondslagen aanwezig en daarop steunende kan de leerkracht met de juiste instelling aan het werk en hij doet het goed. Is de opleiding niet goed, dan is ook de leerkracht met een juiste instelling na een half jaar weer „leeg“, want er is hem alleen maar oefenstof bijgebracht en na een half jaar is deze op en hij is dan niet in staat zelf nieuwe te maken. En dat is toch de bedoeling. Lichamelijke opvoeding is niet een boek met oefenstof doorwerken. Wanneer bij de opleiding „het kind“ in het middelpunt staat en niet de oefenstof, dan is het uitgangspunt juist. Maar vaak is de oefenstof nog nummer één met alle gevolgen van dien: na een half jaar is de oefenstof uitgeput, maar het kind staat er nog, springlevend. Daarom is mijn mening dat we er niet komen met oefenstof te geven, steeds maar weer nieuwe oefenstof. Als we daarmee beginnen, geloof ik, dat we aan een handleiding ter dikte van een flink woordenboek nog niet genoeg hebben. Bovendien zit er het gevaar in, dat er dan helemaal niet meer zelf gedacht wordt aan en gezocht wordt naar nieuwe middelen en wegen.”

De inspecteur in de inspectie *Goës* is over de gang van zaken in zijn inspectie wel tevreden. Hij schrijft in zijn verslag:

„Wanneer ik de gang van zaken in deze inspectie inzake het onderwijs in lichamelijke oefening de revue laat passeren, kan ik een grote vooruitgang constateren. Deze vooruitgang is voornamelijk een gevolg van de in 1949 door mijn consulente voor de lichamelijke oefening, de heer Klompe, gegeven cursussen aan het onderwijzend personeel. Deze cursussen bestonden uit acht lessen van 2½ uur, welke éénmaal per maand in verschillende rayons werden gegeven. Elke cursus duurde van April tot November. In totaal hebben 280 leerkrachten hieraan deelgenomen. Naast het gebruikelijke theoretisch onderwijs werd vooral de nadruk gelegd op de praktische kant van dit vak. Een paar maal heb ik niet veel genoeg en les bijgewoond en daarbij opgemerkt, dat de heer Klompe aan de hand van overzichtelijke schema's de leerkrachten de mogelijkheid bood zelfstandig veel oefenstof te bedenken. Dit acht ik zeer belangrijk, omdat juist het gebrek aan oefenstof bij de leerkrachten tot dusver een veel voorkomend verschijnsel was.

Op deze cursussen is met enthousiasme gewerkt. De opkomst was uitstekend. Deze lessen zijn een grote steun voor vele leerkrachten geweest.

Het onderwijs in lichamelijke oefening bij het gewoon lager onderwijs is in deze inspectie zonder uitzondering in handen van de klasse-onderwijzers. Het komt echter dikwijls voor dat leerkrachten de lessen van collega's moeten overnemen. Van alle leerkrachten is namelijk ongeveer 10% niet in het bezit van een bevoegdheid om dit vak te onderwijzen. Verder kan worden gezegd, dat eveneens 10% niet geschikt is om dit onderwijs te geven, zodat de praktische uitvoering door 80% van de leerkrachten geschieden moet. In het algemeen geeft dit geen onoverkomelijke bezwaren, maar in het belang van een regelmatige gang van zaken is het zeker niet. Moeilijker wordt het, zoals op enkele scholen het geval is, wanneer meer dan de helft van het personeel onbevoegd of ongeschikt is. Hier zou het klasseverband te veel worden verbroken; vandaar dat in deze gevallen door mij voor enkele uren dispensatie wordt verleend.

Dat het onderwijs in lichamelijke oefening ook op kleine plattelandsscholen goed kan zijn, bleek wel op de openbare lagere school te Kattendijke. Op deze tweemansschool, met haar niet meer jonge leerkrachten, wordt uitstekend les gegeven, hoewel de omstandigheden daar lang niet ideaal zijn. Bij een mijner schoolbezoeken, zo vertelde de consulente mij, trof ik de onderwijzeres bij haar gymnastiekles, zittend op een stoel. Haar was door de dokter tijdelijk „zoveel mogelijk rust” voorgeschreven en toch liet ze op deze manier de les doorgaan. De les verliep zeer vlot en er werd met enthousiasme gewerkt, dank zij haar opgewekte en pittige leerstoel. Hoeveel leerkrachten zouden onder deze omstandigheden de les hebben laten vervallen!

De inspecteur in de inspectie Gouda rapporteert het volgende:

„Steeds meer doet de invloed van jonge, beter opgeleide leerkrachten zich gevoelen. Althans voor de eerste leerkring geldt dit in hoge mate. Zeker 70% van de leerkrachten geeft thans in deze leerkring een les die voldoende genoemd kan worden.

Voor de tweede en derde leerkring is dit percentage echter veel ongunstiger en moet het gemiddelde peil nog steeds onvoldoende genoemd worden. In Gouda wordt dit, althans voor de derde leerkring, ondervangen door het vakonderwijs, waar de kwaliteit van het onderwijs *wel* voldoende is te noemen. De oorzaak van het vaak falen van de jonge leerkrachten in de tweede en derde leerkring moet niet in de eerste plaats gezocht worden in een tekort aan gymnastiek-technische kennis. De meeste na 1942 geslaagde leerkrachten weten gymnastiek-technisch wel zoveel dat ze een voldoende les zouden kunnen geven bij een bezoek van de consulente.

De hoofdoorzaak moet echter gezocht worden in een tekort aan pedagogische gaven.

Als de orde goed is en er een prettige sfeer in de klas heerst, moet het voor de jonge leerkrachten met hun kennis van lichaams oefeningen mogelijk zijn een behoorlijke les te geven.

Dit eerste echter ontbreekt maar al te vaak. Men wil wel, men weet ook wel wat men wil, doch men kan het niet in praktijk brengen.

De moderne wijze van werken stelt nu eenmaal veel hogere eisen aan de pedagogische bekwaamheden der leerkrachten. Deze vraagt een leerkracht die werkelijk aanleg heeft om op te worden.

Een groot percentage van de leerkrachten blijkt echter net onder de maat te zijn. Juist bij een praktijkvak als lichaams oefeningen komt dit tot uiting.

De eindconclusie moet dan ook zijn dat het peil van het onderwijs in lichamelijke oefening nog steeds matig is.”

Tekort aan vakleerkrachten

Het bestaande tekort aan *vakleerkrachten* is oorzaak dat aan verschillende scholen voor voortgezet gewoon lager onderwijs en uitgebreid lager onderwijs geen middelbaar-bevoegde kracht kan worden aangesteld. De inspecteur in de inspectie *Alphen aan den Rijn* schrijft daarover in zijn verslag het volgende:

„Wat de *vakleerkrachten* voor het gymnastiekonderwijs betreft, hebben vele scholen met moeilijkheden te kampen.

Niet alle leerkrachten zijn bevoegd voor dit vak, terwijl bij andere de lichamelijke gesteldheid een verhindering is om het onderwijs behoorlijk te geven. Dan wordt het gemis van een vakonderwijzer sterk gevoeld en dat meesal weinig geschikte krachten beschikbaar zijn, komt het gymnastiekonderwijs niet voldoende tot zijn recht.

Hoewel er dus grote vraag is naar deze leerkrachten, kon gelukkig in enige vacatures worden voorzien. Zo kon in Leiderdorp en Boskoop tot een benoeming worden overgegaan.

Daartegenover staat, dat in de vacatures te Alphen aan den Rijn (2), Bodegraven (1) en Woerden (2) nog steeds niet kon worden voorzien.

Van de 14 ulo-scholen beschikken er 10 over een vakleerkracht."

Ook door tal van andere inspecteurs wordt dezelfde klacht geuit. Het schijnt nu eenmaal zeer moeilijk te zijn een bevoegde kracht te vinden, die bereid is het onderwijs in lichamelijke oefening te geven in verschillende gemeenten. Steeds wordt de voorkeur gegeven aan een betrekking aan één school of aan enkele scholen in dezelfde gemeente.

Sportbeweging en schoolsportwedstrijden

De inspecteur in de inspectie *Hoorn* wijst er in zijn verslag op, dat de school ook het voordeel ondervindt van een goede *sportbeweging*. We lezen daarover in zijn verslag:

„Een grote steun voor het onderwijs in vak *J* is in deze inspectie de *sportbeweging*. Zonder de vele sportverenigingen zou het aantal oefenterreinen dat voor het geven van de lichamelijke oefening thans beschikbaar is, waarschijnlijk wel zeer gering zijn.

Nu is het zo, dat op aandrang van de sportverenigingen goede oefenterreinen worden aangelegd en aangezien dit in de meeste gevallen geheel of gedeeltelijk op rekening van de gemeenten geschiedt, kan in goede samenwerking met de inspecteur voor de lichamelijke opvoeding, de heer Th. van 't Lam, worden bereikt dat ook de scholen het medegebruik van deze terreinen verkrijgen.

De openluchtsporten ontwikkelen zich dan ook vrij gunstig, hetgeen op de gehouden schoolsportdagen tot uiting begint te komen. De jeugd heeft dit zeer van node, want hoewel deze inspectie een uitgesproken plattelandskarakter draagt, bestaat er bedroevend weinig gelegenheid voor de leerlingen om in de vrije tijd de sportsporten te beoefenen.

De jeugd wordt door het drukke verkeer van de wegen, enz. verdrongen, maar de speelgelegenheden blijven ontbreken.

Van hoeveel belang een goede ontwikkeling van de spelen echter ook is, het zwaartepunt behoort in de gymnastiek te blijven liggen.

Vooraf op de scholen die „slechts" over een terrein beschikken, wordt dit nogal eens uit het oog verloren."

Oefenmateriaal en oefengelegenheden

De aanleg van sportterreinen is voor de lagere scholen in de regel te duur. In het verslag van de consulent in de inspectie *Amersfoort* lezen we daaromtrent het volgende:

„Hoewel het gewenst is dat de scholen ook kunnen beschikken over een sportveld, leert de praktijk dat dit slechts in enkele gevallen mogelijk is. Een sportveld heeft in de eerste plaats een goede grasmat nodig, die regelmatig wordt onderhouden; daarnaast zijn een kleedgelegenheid en begruimte voor spelmaterialia noodzakelijk, terwijl veelal een deugdlijke afscheiding en/of toezicht gewenst is. De kosten hiervan zijn in het algemeen alleen voor schoolgebruik niet verantwoord. Zodra deze terreinen verhuurd worden aan sportverenigingen, wordt maar al te vaak de school geweerd en zeker gedurende de zomerperiode, als de grasmat rust nodig heeft. Hieruit moge blijken dat gestreefd moet worden naar het gebruik van betegelde speelplaatsen (20 bij 40 m), bij de school gelegen."

De inspecteur in de inspectie *Middelburg* geeft zijn bevindingen aldus weer:

„Als gevolg van het feit dat er in dit gebied zoveel nieuwe scholen dienden te worden gebouwd, kon tegelijkertijd in vele gevallen tevens rekening worden gehouden met de aanleg van een tegelplateau. Daar de bouw van gymnastieklokalen tot nog toe niet mogelijk was, moest aan de combinatie speelplaats-oefengelegenheid bijzondere aandacht worden besteed. In de regel is daarom een dergelijk tegelplateau

niet voor de ramen der leslokalen, doch aan de achterzijde der school aangelegd. Weliswaar mist men er hierdoor gedeeltelijk de zon en ligt het terrein open voor de oostelijke en noordoostelijke winden, doch door de aanplanting van struikgewas als beschutting wordt getracht de gevolgen van deze minder gunstige ligging zoveel mogelijk te temperen. Ten aanzien van de mogelijkheid een oefengelegenheid te scheppen is het plaatselijk initiatief van bijzondere betekenis. Zo is op een der Walcherse dorpen een oude school veranderd in een fraai verenigingsgebouw. De aanwezige ruimte is zo goed benut dat men — naast een aparte vergaderruimte — ook een moderne gymnastiekzaal kon inrichten. Hiervan maken de drie lagere scholen ter plaatse een dankbaar gebruik. Hoewel het hier een initiatief betreft dat nog weinig navolging heeft gevonden, moet aangenomen worden dat de stichting van een „dorps-huis” ook in financieel opzicht mogelijk is. Hierbij valt te denken aan een combinatie van belangen: vergaderingen, clubwerk, uitvoeringen en in het kader van dit verslag: de lichamelijke opvoeding der jeugd. Hier wordt allermindst gedacht aan een bestendiging van zgn. verenigingslokalen, zoals enkele dorpen thans te zien geven. Daar is de aanwezige en enige zaal een geschikte plaats voor repetities van fanfarecorps en zangvereniging, voor het houden van bruiloften, maikransjes, verkoppingen enz. De bestemming als oefengelegenheid voor de lagere scholen sluit dan als assepoester de voorgaande onhygiënische rij. In het bovenbedoelde dorp Koudekerke evenwel is de inrichting van het schoolgebouw zodanig dat clubs kunnen vergaderen in kleine zalen, geheel afgescheiden van de gymnastiekzaal, terwijl, wat het gebruik en het schoonhouden betreft, voor het gehele gebouw strenge regels gelden. Mijns inziens is de lichamelijke oefening op een tegelplateau of een stukje weiland ver te verkiezen boven het werken in stoffige en te kleine lokaliteiten, ook al meten deze zich de naam „gymnastiekzaal” aan. Ook in het komende jaar zal de strijd tegen deze slecht onderhouden lokaliteiten moeten worden voortgezet.”

Over het door de fabrikanten geleverde materiaal voor het onderwijs in lichamelijke oefening wordt veel geklaagd; de kwaliteit laat vaak veel te wensen over.

Schoolzwemmen

Het schoolzwemmen wordt steeds meer beoefend, wanneer althans een behoorlijke zwemgelegenheid aanwezig is. De consulente in de inspectie *Alkmaar* maakt er zelfs melding van dat in de overdekte zweminrichting te Alkmaar ook leerlingen van de scholen in de gemeenten Egmond, Koedijk, Broek op Langendijk, Oudorp, Oterleek, Ursem en Schermerhorn het zwemmen beoefenen. De bijzondere kosten die daaraan verbonden zijn, worden door de ouders betaald.

TEKENEN

Steeds meer wordt beseft dat het tekenen in de school allereerst moet dienen om te voldoen aan de drang tot *expressie* en *schepping*. De inspecteur in de inspectie *Gorinchem* geeft die gedachte in zijn verslag aldus weer:

„In verband met het tekenonderwijs wil ik opmerken, dat het vak *tekenen*, ondanks een vrij intense belangstelling, toch nog voor een groot gedeelte opgaat in ernstige pogingen om de kinderen het potlood en eventueel het penseel te leren hanteren. Ik wil niet ontkennen, dat hierin een zekere verdienste schuilt. Maar toch moet daarnaast een andere houding worden aangekweekt, een houding die de mogelijkheid biedt om aan de drang naar *expressie* en *schepping* enigermate tegemoet te komen. Op een enkele school vond ik dat de onderwijzer of onderwijzeres in dit opzicht de leerlingen in de gelegenheid stelde zelf iets te ontwerpen. In die gevallen maakt men van het tekenonderwijs meer een *leersvorm* dan dat men het als een afgesloten leervak beschouwt. Meestal is in deze scholen de gedachte van het *verbonden* onderwijs al enigermate doorgedrongen, hetgeen ik de juiste zienswijze acht voor een alzijdig gerichte opvoeding.”

De inspecteur in de inspectie *Delft* zegt in zijn verslag:

„Hoewel het tekenonderwijs op de lagere school de aandacht heeft van een grote groep didactici, kan toch nog niet worden getuigd, dat de te volgen weg algemeen al goed of juist is. De meeste scholen beseffen nog niet, dat er een groot verschil is tussen tekenen en kopiëren. Het laatste is eigenlijk geen tekenen, maar nadoen, schabloneren zou ik het haast durven noemen, naar aanleiding van een keurige tekening, gerepresenteerd door een knap tekenmeester.

Zeker, de kinderen doen dit werk graag, vooral, als ze er bij mogen kleuren en dat gebeurt in de regel wel. Zodoende is het tekenuurtje van een saai al langzamerhand vrij algemeen in een prettige les voor het kind gemetamorphoseerd. Natuurlijk is dat wat waard, maar..... geven we aldus w.l. tekenonderwijs in de eigenlijke zin?

Tekenen is het in beeld brengen van wat als voorstelling leeft. En dat is niet zo eenvoudig als een copieerprenje imiteren. Zo'n tekenles vereist in de eerste plaats heel veel oefening. Veel training is nodig en bovendien ook allereerst het leren kijken en opmerken.

Bij alle oefeningen moet verder de leerkracht spaarzaam zijn met afkeuringen en kwistig met lofprijzingen, vooral in het begin.

Goede resultaten kunnen ook bereikt worden door het laten uitvoeren van zgn. ingeleide opdrachten, aan de hand van sprookjes en verhaaltjes, levendig uitgebeeld in pakkende, levende taal.

De Rooms-Katholieke meisjesschool te Schipluiden nam onder leiding van het schoolhoofd hiermede een proef en bereikte opvallend goede resultaten. Er werd van alles getekend: mijn ouderlijk huis, wat zie ik als ik door het schoolraam kijk, eigen klaslokaal en schoolgang, op onze speelplaats, onze huiskamer, enz. Echter, alrijd werd getekend naar wat gezien werd of waarvan het kind een levendige voorstelling bezat.

De meisjes ontwierpen verder ook eigen motieven en randversieringen.

In veel scholen worden het schetsen en het geheugen-tekenen geheel verwaarloosd. Deze school echter werkt geheel in de nieuwe richting, waarbij tekenen uit het geheugen, uit de fantasie en direct waarnemen het uitgangspunt vormt. Een voorbeeld, dat zou moeten inspireren tot navolging, wil werkelijk van tekenonderwijs gesproken kunnen worden."

De strijd tegen het kopiëren wordt in verschillende inspecties met taai volharding gevoerd, maar niet overal met succes. Het schijnt nu eenmaal dat zeer veel onderwijzers de moed missen om het met het „vrije" tekenen te wagen. De inspecteur in de inspectie *Alkmaar* heeft dan ook gelijk, wanneer hij in zijn verslag schrijft:

„Al dat gepraat over psychologie, methodiek, historische lijn, gevoelige periode, im- en expressionisme is heel interessant maar te academisch.

Geef de cursisten een blad papier of een wandbord en laat hen zelf tekenen onder de leiding en het kritisch oog van de vakman. Alleen op deze wijze zullen de leerkrachten het vermogen en de durf krijgen op school eens voor de dag te komen.

Nog te veel worden maar plaatjes uitgedeeld of opdrachten verstrekt, en dan maar tekenen.

Meester (met pijpje aan, dat staat artistiek) loopt tussen de rijen door en spreekt hier en daar een bemoeidigend woord of blijft aan zijn tafel zitten, waar ieder der 40 à 50 leerlingen om de beurt bij hem mag komen om verlot te krijgen verder te gaan of om corrigerende aanwijzingen te ontvangen.

Aangezien de leerlingen zonder enige aanwijzing op hun project zijn losgelaten en de fouten dus legio zijn, bestaat de hele correctie meestal uit de dooddoener: ik vind het niet erg mooi, volgende keer beter. Een tekenles moet worden voorbereid en die voorbereiding moet niet alleen bestaan in het klaarleggen der benodigdheden.

In het tekenonderwijs moet lijn en systeem zitten, het op goed geluk maar wat grijpen heeft geen zin. Zowel van het een als van het ander (voorbereiding en systeem) komt in de meeste gevallen nog te weinig terecht.

Toch zijn er reeds enige zeer goede methoden, maar deze moeten bestudeerd en goed worden toegepast. Wat te zeggen van een leerkracht in de eerste klas ener leerschool die als opdracht gaf: teken een huis. Hij beweerde een bepaalde methode te volgen, maar bij onderzoek bleek, dat: „teken een huis" volgens deze methode de opdracht was voor de eerste les, terwijl deze klas reeds voor de zesde maand op school was.

Bij zo'n man staan de kwekelingen dan de kunst af te zien!"

ZINGEN

Langzaam aan worden in de school de resultaten gezien van goed geleide *Gehrels- en Wardercursussen*. De inspecteur in de inspectie *Goes* zegt er het volgende van:

„In het jaar 1949 heb ik veel zanglessen volgens de methode Gehrels bijgewoond. De belangstelling voor deze methode neemt zienderogen toe. Vele muzikaal aangelegden onder de onderwijzers hebben getracht of trachten een Gehrels-diploma te verkrijgen. In 1949 werd te Goes een cursus tot opleiding voor dit diploma gegeven. In 1950 zal wederom een cursus te Goes en ook een in Terneuzen worden gegeven, en zo mogelijk in Zierikzee, aangezien op Schouwen-Duiveland een 25- à 30-tal liefhebbers aanwezig moet zijn.

Van de bijgewoonde lessen heb ik goede indrukken gekregen. Er kan gesproken worden van opwekken van sluimerende muzikale talenten bij de kinderen. De belangstelling bij het zgn. „handzingen“ was zeer groot. Hierbij werd het gehoor sterk ontwikkeld. Bij mislukking toonden vele leerkrachten de gave te bezitten de jeugd spelenderwijs over de moeilijkheden heen te helpen. Niet iedere leerkracht was nog in staat uit de samenstellende delen der les een eenheid op te bouwen. Men moet de methode dan ook goed meester zijn om de methodische overgangen bijna onmerkbaar te doen plaats hebben. Soms ontbrak de soepelheid, waardoor de les een enigszins houterig karakter kreeg. Daar het handzingen een sterke concentratie van onderwijzer en leerlingen eist, is het gevaar niet denkbeeldig dat soms te weinig aandacht wordt geschonken aan uitspraak en lichaamshouding. De zanglessen, volgens deze methode gegeven, gaven tal van nieuwe indrukken. Als de leerkrachten hun gaven op dit gebied naar vermogen gebruiken in hun eigen school, zal het zangonderwijs met rasse schreden vooruitgaan. Vooral in de Prot.-Christelijke kringen in mijn inspectie blijkt een grote belangstelling voor deze methode te bestaan. Vindt dit misschien zijn oorzaak in de speciale aandacht die aan het zingen van allerlei toonladders wordt gewijd? Veel trouwe kerkangangers zullen over enkele jaren verbaasd „zitten“ over de trefzuiverheid en het gevoel voor ritme van de opgroeiende jeugd.”

Ook de inspecteur in de inspectie *Middelburg* spreekt van succes, wanneer hij schrijft:

„De ernstige studie die een eerste groep leerkrachten thans van de Gehrels-methode heeft gemaakt, begint in verscheidene scholen tot resultaten te leiden. Er zijn er zelfs reeds enkele waar deze methode in alle leerjaren wordt toegepast.

In het begin van het volgende jaar zal er bij voldoende deelneming te Middelburg en Goes een tweede cursus worden georganiseerd, terwijl te Oostburg (en Terneuzen) een demonstratieles zal worden gegeven ter eerste kennismaking met dit moderne muziekonderwijs. Indien ook Zeeuwesch-Vlaanderen bereid blijkt nogmaals op de schoolbanken plaats te nemen, is de verwachting wel gewettigd dat vak *h* in deze inspectie een betere toekomst tegemoet gaat.

Een tweetal opmerkingen mogen gemaakt worden naar aanleiding van het verblijdende feit dat zoveel leerkrachten, jong en oud, bereid bleken te zijn zich gedurende een jaar te geven voor de verdieping van de didactiek van het vak zingen:

1°. Het is wel duidelijk gebleken, dat de vernieuwing van welk onderdeel ook niet te bereiken is langs de weg van de minste weerstand, d.w.z. door er occasioneel eens iets over te lezen of door te luisteren naar een spreker. Evenzeer als in dit verband het activeren van de leerling een der belangrijkste factoren is, zo zal de leerkracht dienen voor te gaan door zelf het begrip activiteit tot een levende werkelijkheid te maken. Immers, alleen op de basis van een grondige kennis der aan de orde zijnde problemen zal het mogelijk zijn tot verantwoorde experimenten op het gebied der vernieuwing over te gaan.

Bij dit vak rijst o.a. de vraag op welke wijze de methode de beste resultaten zal opleveren op de kleine scholen. Hier dient vooral gedacht te worden aan de tweemansscholen met hun klassencombinaties 1 t/m 3 en 4 t/m 8. Het blijkt reeds thans, dat er van degenen die onder deze omstandigheden hun nieuw verworven kennis willen toepassen, grote werklust en vindingrijkheid worden gevraagd, willen zij het essentiële van de methode tot zijn recht laten komen.

2°. Het is niet onmogelijk dat de Gehrels-cursussen die gehouden zijn, naast hun direct resultaat voor het vak zingen ook een indirecte invloed zullen blijken te hebben die niet te onderschatten valt. In de eerste plaats hebben de deelnemers zich dit jaar — zij het slechts voor één vak — intensief beziggehouden met de moderne didactiek. Is het overdreven de verwachting uit te spreken, dat hij die de psychologie niet uit het oog verliest bij het zingen, er ook gemakkelijker toe zal komen een en ander

eveneens toe te passen op het zo nauw verwante gebied der Nederlandse taal (leestoon, reciteren, uitspraak, improvisatie, dramatiseren, enz.)? In ieder geval is hier gebroken met de sleur, die „een voedingsbodem kan vinden in de soms jarenlange gewenning”, zoals het verslag over 1948 het uitdrukte.”

Toch gaan er in de scholen stemmen op die bezwaren laten horen, omdat gevreesd wordt dat het zangonderwijs zich teveel in *technische* richting zal ontwikkelen. Daarop wijst de inspecteur in de inspectie *Alphen aan den Rijn*, wanneer hij schrijft:

„Op een twaalfstal Rooms-Katholieke scholen in mijn inspectie wordt bij het zangonderwijs geheel of gedeeltelijk gebruik gemaakt van de Ward-methode. Momenteel wordt er in Alphen aan den Rijn een cursus gegeven om nog meer leerkrachten voor dit diploma op te leiden.

De methode Gehrels vindt toepassing op 1 openbare en 2 Prot.-Christelijke scholen. Eén der twee laatstgenoemde scholen heeft een speciale vakonderwijzer, die het zangonderwijs in de gehele school verzorgt.

Ik ontmoet onder de schoolhoofden ook tegenstanders van de genoemde zangmethodes. Zij vinden dergelijk onderwijs veel te technisch en vrezend, dat er te weinig tijd overblijft om de liederenschat der leerlingen te verrijken.

Dit laatste is inderdaad van grote betekenis, maar ik kan niet ontkennen, dat de zuiverheid van het zingen op de scholen waar de techniek volgens Ward of Gehrels beoefend wordt, mij zeer heeft bekoord.”

NUTTIGE HANDWERKEN

Door de opheffing der textieldistributie is het weer mogelijk geworden het handwerkonderwijs op de scholen regelmatig te geven. Er is op dit terrein wel iets in te halen, ook al was het laatste jaar reeds verbetering ingetreden, doordat textiepunten beschikbaar waren gesteld. In het verslag van de inspecteur in de inspectie *'s-Gravenhage* lezen we daaromtrent:

„De mogelijkheid om het handwerkonderwijs aan zijn doel te doen beantwoorden is in 1949 door het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen geschapen door opnieuw textiepunten (5 per meisjesleerling van de scholen voor gewoon lager onderwijs en 10 voor iedere vrouwelijke leerling van de v.g.l.o.-scholen) beschikbaar te stellen.

De tweede helft van dit aantal punten behoefde niet te worden uitgereikt in verband met de opheffing van de textieldistributie.

Toch zijn er nog scholen geweest die een deel van de textiepunten niet in materiaal hebben omgezet. Als oorzaken hiervan zijn te noemen:

a. zuinigheid; *b.* gebrek aan tact om het geschikte materiaal uit de handen der leveranciers te krijgen. Het aanwezig zijn van oude voorraad kan moeilijk verondersteld worden.

Bepaalde weefsels als stramien en congresgaaus, bijna onmisbaar voor de lagere klassen, wegens buitenlandse oorsprong zelfs met textiepunten niet verkrijgbaar, zijn sedert eind 1949, zij het in bescheiden mate, weer te koop.

Het is te hopen, dat het plaatsvervangend materiaal (jute), dat minder gelijk van weefsel is, nu weer alleen in de hogere leerjaren zal worden gebruikt.

De enorme stijging van de textiepunten (de prijzen zijn vervijfvoudigd) doet de vraag rijzen of de billijkheid tegenover de *meisjers*scholen niet met zich brengt, dat van het bedrag, bedoeld in artikel 55*bis*, eerste lid, der Lager-onderwijswet 1920, een gedeelte uitsluitend per meisjesleerling wordt beschikbaar gesteld.

Mede in verband met de aansluiting tussen voorbereidend onderwijs en gewoon lager onderwijs is bij de wijziging van het leerplan van de openbare scholen voor gewoon lager onderwijs te *'s-Gravenhage* het vak handwerken ook opgenomen voor het eerste leerjaar van de lagere school.

Hierbij is wederom gebleken, dat dit vak bij de klasse-onderwijzers niet die waardering geniet welke het verdient.

Het niet voldoende gebruik maken van klassikaal voorwerkmateriaal is een cuvel dat zowel bij haar als bij de vakonderwijzers voorkomt, al is het bij deze laatste vaak beschromdheid om zich tot een klas te richten.

Ook zou het vak in waarde winnen wanneer de techniek af en toe op het schoolbord door middel van tekeningen werd verduidelijkt.

Het behoort tot de grote zeldzaamheden dat op bepaalde tijden door het maken van proefwerk wordt nagegaan of het geleerde het eigendom van de leerling is geworden.

In de loop van 1949 werd door een specialiste op het gebied van de nuttige handwerken voor de klassen- en vakonderwijzeressen in het Westland een bespreking gehouden, waarbij aan de hand van demonstratiemateriaal aangetoond werd, dat een leerplan voor nuttige handwerken op velerlei wijzen kan worden uitgewerkt.

Met veel belangstelling werd van het gebodene kennisgenomen. De beurt is nu aan de leerkrachten om op de aangewezen weg voort te gaan zonder zich te bepalen tot copieren.

Ook de Vereniging van handwerkonderwijzeressen in 's-Gravenhage heeft met nieuwe activiteit haar werk hervat. Zij liet verschillende onderdelen van het nieuwe leerplan door specialisten belichten. In de gemeente 's-Gravenhage stijgt het aantal gevallen, waarin de toekomstige vakonderwijzeres in nuttige handwerken na het behalen van de akte tracht als kweeklinge bij een geroutineerde leerkracht toegelaten te worden. Dit valt te loven.

Het salarisbesluit, waarin minimum-salarissen voor vakonderwijzeressen zijn vastgelegd, heeft op het platteland in menig geval een wijziging ten goede gebracht. In meisjesscholen wordt — met het oog op het grote aantal leerlingen — de klasse-onderwijzeres bijgestaan door een vakonderwijzeres. Was dit een religieuze, dan moest deze haar werk veelal pro Deo verrichten.

Aan de v.g.l.o.-scholen of in de v.g.l.o.-klassen voor meisjes is het handwerkonderwijs in handen van een vakleerkracht in het bezit van de akte *n*. De leerlingen leggen daar examens af voor lingerie, vaak ook voor costumnaaien. Deze ontwikkeling wordt door de ouders gewaardeerd; het is aan deze inrichtingen, dat veel leerlingen de school bleven bezoeken ook nadat ze aan de Leerplichtwet hadden voldaan.⁷

HANDENARBEID

Over het onderwijs in handenarbeid bestaat geen algemene tevredenheid. Het blijkt telkens weer, dat zeer veel leerkrachten bij het eindexamen aan hun kweekschool wel de aantekening voor handenarbeid hebben verkregen, maar niet in staat zijn aan de oudere leerlingen het onderwijs in dat vak zó te geven dat het hun belangstelling trekt. Men kan nu eenmaal bij deze leerlingen niet aankomen met het eenvoudigste werk dat bij handenarbeid behoort. De opgroeiende jeugd vraagt iets anders; zij wil iets vervaardigen dat waarde heeft voor het leven.

De kweekschool zal daarom kandidaten moeten afleveren die inderdaad de waarde van dit leervak erkennen en het vak zó beheersen dat ook de leiding van oudere leerlingen aan hen kan worden toevertrouwd. Het ontbreekt de leerlingen zeker niet aan belangstelling voor het onderwijs in dit vak. Integendeel, het is een genot een klas te zien werken onder leiding van een onderwijzer die zijn vak verstaat. De inspecteur in de inspectie *Middelburg* schrijft daarover in zijn verslag het volgende:

„Hoewel er scholen zijn waar vak *r* stelselmatige beoefening vindt, is hun aantal toch nog te gering. Gezien het praktische nut en vooral de opvoedende kracht die van dit onderwijs kan uitgaan, wekt dit aanvankelijk enige bevreemding. Op die scholen waar handenarbeid in het leerplan is opgenomen, behoren de lessen in dit vak in het algemeen tot de aangenaamste van de schoolweek. Immers, het kan wel niet anders of de leerlingen moeten vreugde beleven aan het gezamenlijk vervaardigen van hun eigen kaart, aan het zagen en schilderen en modelleren in klei van voorwerpen voor de lessen in de zaakvakken enz. De praktijk van elke dag leert, dat men de leerlingen met dit vak inderdaad „kan hebben” en dat het de onderwijzer mogelijk is ook met bescheiden hulpmiddelen waardevolle elementen aan zijn onderwijs toe te voegen.

Ter illustratie moge het volgende dienen:

Een jonge onderwijzer verwisselde zijn betrekking aan een „opleidingschool” met die van hoofd enet kleine dorpsschool, waar hij — zoals ik meende het te mogen uitdrukken — gelegenheid zou

krijgen werkelijk onderwijzer te worden. Bij een bespreking van zijn toekomstige taak kwam als vanzelf ook het vak handenarbeid aan de orde. Het eerste werkstuk van de leerlingen, die tevoren nooit klei hadden gehanteerd, was een model van het menselijk hart, dat — evenals de traditionele tekening op het bord — de bloedvaten in rood en blauw vertoonde. Alleen: de kinderen hadden dit gemaakt, het was *hun* werk. Mutatis mutandis geldt hetzelfde voor het hunebed, de sawah, de vuortoren, het viking-schip, de zaagmodellen van historische personen, de verkeersborden, enz., die — verspreid over de inspectie — tot het beste behoren wat door kinderhanden is gemaakt.

Een bezwaar dat veelal gehoord wordt, is dat men „zo onhandig” is. Toegegeven moet worden dat het vak niet iedereen ligt. Anderzijds dient echter gezegd dat het in het algemeen het kind wél ligt. Indien onderwijzers de door de kinderpsychologie gestelde eisen inderdaad tot basis van hun dagelijks werk wensen te maken, om ze uit de sfeer der theorie naar de practijk over te brengen, dan zal men zijn dikwijls vermeende onhandigheid terzijde moeten stellen. Vooral wanneer het gaat om de handenarbeid als leerform, is het niet de belangrijkste vraag of het gemaakte voorwerp, wat zijn vorm betreft, aan hoge eisen voldoet, doch wel of het bruikbaar is voor het gestelde doel.

Zo beschouwd wekt het bv. wel verwondering, dat er in de aanvangsklassen nog zo sporadisch geknipt en geplakt wordt. Dit kan toch niet toegeschreven worden aan de befaamde onhandigheid. Immers, bij het vak nuttige handwerken blijkt dat de schaar wél gehanteerd kan worden.

De uitonderingen daargelaten moet dan toch de vraag worden gesteld of de schoolleerling niet te veel met rust wordt gelaten, wanneer hij alleen te voorschijn komt bij de lessen in vak *k*.

Hoewel het eigen werk der leerlingen op de voorgrond moet staan, men ik in verband met het bovenstaande de volgende didactische poging toch niet onvernield te mogen laten:

Een onderwijzer ener tweemansschool (zonder bevoegdheid voor handenarbeid) heeft op keurige wijze van allerlei oud materiaal de aardrijkskunde van Nederland in beeld gebracht. Zijn verzameling, waarmee de leerlingen „spelen” op de kaart van ons land in het platte vlak, bevat speelgoedfabrieken, vuortorens, visserscheepjes, een pak turfstrootiel, kazen, enz. Om allerlei redenen lijkt mij deze poging de volgende waard. De beroepsleide, die een leerkracht er toe brengt zoveel vrije tijd voor zijn leerlingen te geven om van „waardeloos” materiaal dit didactisch speelgoed te maken, moet wel diep wortelen.

Op verschillende scholen in de inspectie werd dit materiaal aan de leerlingen in handen gegeven en ook voor hen bracht het een ongekend leven in de leerstof. Wij waren hier wel ver verwijderd van de oude werkwijze, die aardrijkskunde in hoofdzaak synoniem verklaarde met topografische kennis. Zonder deze laatste aspepoester nog meer te willen verlagen, heeft het geschetste experiment weer aangetoond dat de gang van het concrete naar het abstracte ook — en misschien vooral — in de beoefening der zaakvakken op zeer zinvolle wijze is te verwezenlijken.”

VERKEERSONDERWIJS

De belangstelling voor het verkeersonderwijs neemt gelukkig toe en overal wordt de noodzakelijkheid van regelmatig onderricht in de verkeersregels ingezien. De inspecteur in de inspectie *'s-Gravenhage* zegt in zijn verslag het volgende:

„Het verkeersonderwijs is in deze inspectie, vooral in de gemeenten *'s-Gravenhage*, Rijswijk en Voorburg, goed geregeld.

Mede dank zij de aanschrijving van de Commissaris der Koningin in deze provincie aan de gemeentebesturen zijn thans alle leerplannen der openbare scholen zodanig ingericht dat deze, wat het verkeersonderwijs betreft, in overeenstemming zijn gebracht met het schema dat door de Provinciale Verkeerscommissie is ontworpen. Op dit gebied mag inderdaad van een grote vooruitgang worden gesproken. In de gemeente *'s-Gravenhage* bestaat een zeer actieve verkeerscommissie onder leiding van de gemeentelijke inspecteur, de heer W. Boer, die regelmatig vergadert en het verkeersonderwijs op de scholen stimuleert. In deze commissie hebben naast personen uit het onderwijs ook zitting o.a. de commissaris van politie, de heer Paul, en andere politie-autoriteiten. Regelmatig houdt de commissie mij op de hoogte van haar werkzaamheden. Deze betreffen o.a. de samenwerking met het Verbond van verenigingen voor veilig verkeer; de schoolverkeersbrigade; de verkeersexamens; de verkeersborden bij de scholen; het verkeersoefenterrein; de verkeerspropaganda.

Ieder jaar wordt een verkeersexamen gehouden, waaraan steeds meer leerlingen deelnemen. Het aantal

candidaten overschreed dit jaar de 1500 en uit het aantal geslaagden blijkt, dat dit onderwijs steeds intensiever gegeven wordt.

Iets nieuws zijn de *verkeersbrigades*. Op verschillende punten in de stad, Laan van Meerdervoort, Fahrenheitstraat, Elandstraat, Rijswijkseweg, zijn iedere morgen en iedere middag leerlingen uit de hoogste klassen gestationneerd, uitgerust met witte koppel, witte draagband en een stopbord, om de leerlingen van de lagere klassen over de rijweg te brengen.

Het verkeer houdt hier terdege rekening mee; de brigade-jongens krijgen verantwoordelijkheidsbesef en de kleintjes komen veilig aan de overkant. De politie houdt vrij geregeld nog een oog in 't zeil. Deze instelling voldoet zeer goed."

De inspecteur in de inspectie *Rotterdam* is minder goed tevreden; we lezen in zijn verslag:

„Het verkeersonderwijs geniet in de inspectie Rotterdam stellig nog niet de belangstelling die het verdient.

Het aantal malen dat men het bij schoolbezoek treft dat er aandacht wordt geschonken aan verkeersproblemen, is gering, aan verkeersgevaren nog minder. Al mag nu wel worden aangenomen dat het verkeersonderwijs occasioneel wel eens aan de orde komt, toch lijkt het mij niet gewaagd hier de veronderstelling te uiten dat in steden met druk verkeer, als Rotterdam en Schiedam hebben op verschillende hoofdwegen, te weinig aan verkeersonderwijs wordt gedaan.

Bij het viseren van leerplannen wordt er op gelet of het verkeersonderwijs daarin ook is opgenomen en zo nodig krijgt het betrokken schoolhoofd het verzoek het tekort aan te vullen. Maar daarmee zijn we nog niet waar we wezen moeten.

Het is natuurlijk wel zo, dat de gevaren van de weg bij voorkomende gelegenheden en meestal als afweer-reactie hetzij door de ouders hetzij door de school naar voren worden gebracht. De praktijk leert evenwel, dat een dergelijk verweer niet altijd ernstig kan worden genomen. Want het aantal kinderen dat buiten de schooltijden zich overal, ook op drukke verkeerswegen, zogoed als op minder drukke, beweegt, is groter dan men oppervlakkig zou denken.

Intussen worden er jaarlijks tal van kinderen het slachtoffer van verkeersongelukken en daarom is het toe te juichen, dat de onderwijs-verkeerscommissie, waarin naast ambtelijke functionarissen ook vertegenwoordigers van openbare en bijzondere scholen zitting hebben, zich regelmatig moeite geeft om door allerlei maatregelen, maar vooral door het houden van verkeersexamens, het verkeersonderwijs te stimuleren.

Omtrent de werkzaamheid van deze commissie in 1949 valt het volgende te memoreren.

Vooreerst poogde de commissie te komen tot het regelmatig doen verschijnen van een *verkeerskrant*. Dank zij de mogelijkheid de uitgave van dit blad grotendeels te financieren uit een budgetpost van de verkeerspolitie en uit inkomsten van advertenties, kon besloten worden tot de uitgave van deze periodiek. Nadat alle scholen bericht hadden gezonden dat de personen gaarne wilden medewerken, werd in 1949 aan alle leerlingen van de vijfde en zesde leerjaren der lagere scholen voor openbaar en voor bijzonder onderwijs het maandblad verstrekt. Uit de reacties hierop van het personeel der scholen te Rotterdam en uit alle delen van het land bleek, dat de geste van Rotterdam overal belangstelling vond.

Verder werd door de commissie de vraag onder het oog gezien of men in Rotterdam, evenals in andere grote gemeenten en met name in Amsterdam, moest overgaan tot het instellen van één of meer *schoolbrigades*. Zo'n brigade bestaat uit leerlingen der hoogste klassen, die na enige training in dit opzicht in de nabijheid van de school officieel als een soort verkeersagent moeten optreden om het oversteken van de straat door de andere en vooral door de kleine kinderen zonder gevaar mogelijk te maken. In Rotterdam is men er evenwel niet toe overgegaan, omdat de meerderheid van de commissie de verantwoordelijkheid voor de jeugdige verkeersagent te groot achtte.

Ook aan de inrichting van de *verkeersexamens* werd aandacht geschonken, en hierin werd wijziging gebracht door de bepaling dat de inrichting van het theoretisch examen gewijzigd zou worden en dat het praktisch gedeelte zich zou beperken tot 2 trajecten, één aan de rechter- en één aan de linker-Maas-oever. Naar het oordeel van de deelnemende scholen was deze verandering een verbetering. Hoewel bij het theoretisch gedeelte iets zwaardere eisen werden gesteld, waren de resultaten beter dan in 1948. De uitkomsten van het praktische examen waren zeer bevredigend.

Van de 719 leerlingen, van 16 openbare en 16 bijzondere scholen, die aan de examens deelnamen, slaagden er voor het volledig examen 523, voor het klein diploma theorie 351 en voor het klein diploma practijk 45. Een 20-tal kandidaten (3%) slaagde voor geen enkel deel.

Verdient het werk der onderwijs-verkeerscommissie ongetwijfeld waardering, daarnaast moet aan het adres van het personeel der scholen opgemerkt worden, dat een aantal van ruim 700 kandidaten op een totaal aantal van goed 300 lagere scholen niet wijst op grote belangstelling voor deze belangrijke aangelegenheid."

In de inspectie *Hilversum* gaat het veel beter. Het verslag van de inspecteur bevat hierover het volgende:

„Het verkeersonderwijs is in mijn inspectie weer op een peil gekomen dat verblijdend is na de desorganisatie door de oorlogsomstandigheden. Het verheugt zich weer in de belangstelling van de onderwijzers, van de politie en — van de leerlingen. Op de onderwijzersdag van het Verbond voor veilig verkeer is uiteengezet dat verkeersonderwijs een zaak is van het verbond tussen onderwijs en politie, die hier beide een taak hebben, die ook beide in het onderwijs kunnen betrokken worden: voor de onderwijzer de theorie, voor de politie de praktijk. Dit gaat in mijn inspectie weer goed. Het zijn voornamelijk twee organisaties die zich hiermee bezighouden: de Verkeersonderwijscommissie (V.O.C.) te Hilversum, waarin onderwijs en politie beide zitting hebben, en de organisatie in Bussum en de buitengemeenten, waar de verkeersdeskundige, de heer C. M. Langeveld, de leiding heeft. In Hilversum deden dit jaar 887 leerlingen examen, waarvan 670 of ruim 75% slaagden. In Bussum, Laren, Blaricum, Diemen, Muiden (met Muiderberg), Nederhorst den Berg, Weesp en Weesperkarspel deden 1179 leerlingen examen, van wie 1077 of ruim 81% slaagden. Daarnaast vinden we dan nog een eigen „opleiding“ in Huizen en Naarden. Met uitzondering van een enkele doen alle scholen mee. Het resultaat is dus dat ongeveer 1800 leerlingen het verkeersdiploma van het Verbond voor veilig verkeer verwierven. Het doet mij genoegen, dat allen zó willen samenwerken. Moge het „Verbond“, dat zijn werk wil reorganiseren en uitbreiden, sterk actief blijven en over het gehele land zo mogelijk een net spreiden van voorlichting en organisatie ter verwezenlijking van het goede devies: „Veilig Verkeer“. Dit moet inderdaad bij de jeugd beginnen."

PROJECTONDERWIJS

Steeds meer wordt ingezien, dat de strenge vakkenscheiding in de hogere leerjaren niet moet worden gehandhaafd. Er bestaat nu eenmaal een organisch verband tussen verschillende vakken en daardoor heeft het *belangstellingscentrum* in de school een goede kans gekregen. De inspecteur in de inspectie *Alphen aan den Rijn* schrijft daarover in zijn verslag:

„Men ziet de mogelijkheid om met het belangstellingscentrum te werken binnen zijn bereik liggen; het is iets concreets, dat men zonder veel moeite kan aanpakken. Bovendien verschijnen er al weer boekjes die het werken met een dergelijk centrum willen vergemakkelijken.

Ik ben niet geheel overtuigd dat het voor ieder wel duidelijk is wat eigenlijk onder een belangstellingscentrum wordt verstaan. Er zijn leerkrachten die aan een bepaald onderwerp eens extra aandacht besteden en daarover nog eens een opstel, eventueel met tekeningen, laten maken. Zij menen dit ook onder de centra te kunnen rangschikken, zonder dat van een voldoende organische binding met andere vakken sprake is.

Afgezien daarvan echter heb ik mooi werk gezien als resultaat van de projectmethode. Enkele van de gekozen onderwerpen mogen hier volgen: de zijwielinindustrie, fruit, trekvogels, lente, herfst, ons huis, de reis naar Indonesië, de Koninklijke familie, het heilige jaar, enz.

Ik geloof dat het kiezen en uitwerken van dergelijke onderwerpen grote waarde kan hebben en ik moedig zulks dan ook door mijn belangstelling zoveel mogelijk aan. Het bleek mij echter noodzakelijk er op te wijzen, dat niet kan worden volstaan met het maken van een mooi geheel in cahier of album, maar dat de inhoud moet dienen om het geestelijk bezit der leerlingen te verrijken."

Ofschoon de inspecteur in de inspectie *Brielle* tot de conclusie is gekomen dat uitsluitend projectonderwijs zéér eenzijdig is, toch zou hij het in de school niet gaarne missen. Hij schrijft:

„Dit projectonderwijs bezit echter ook grote voordelen en het is de manier om de leerlingen te activeren. Zelf de bronnen raadplegen, zelf allerlei materiaal verzamelen en het op een eigen, persoonlijke manier

verwerken. Wat is er mooier? Wat ik er van gezien heb in de scholen was voortreffelijk, maar het vraagt van de leerkracht de inzet van zijn gehele persoonlijkheid. De resultaten waren over het algemeen bevredigend; slechts een enkele school bleef onder de maat."

De inspecteur in de inspectie *Hoorn* wil waarschuwen tegen een verkeerd gebruik van de projectmethode; hij schrijft dienaangaande in zijn verslag:

„Een tweede punt dat de aandacht trekt, is het *projectonderwijs*, dat in de inspectie *Hoorn* reeds jaren gegeven werd als onderwijs volgens belangstellingscentra of werkelijkheidsonderwijs, als men wil. Ik heb er reeds in mijn vorige jaarverslagen op gewezen dat dit onderwijs gepaard moet gaan met het stimuleren der leerlingen tot een zelfstandige verwerking der leerstof en dat de projects vooral daarom in de hogere klassen der school een goede plaats vinden.

De projects vertegenwoordigen een vorm van stelonderwijs waarbij de leerlingen steeds weer geactiveerd worden en waarbij ze de verschillende vaardigheden of kundigheden, zoals taal, rekenen, tekenen, zingen, handenarbeid, ook in *onderling verband* leren toepassen. Door de combinatie van *natuur* (biologie, natuurkunde), *tijd* (geschiedenis) en *ruimte* (aardrijkskunde) wordt het volle leven het best benaderd en kan dit onderwijs ook werkelijk eindonderwijs zijn, dat de leerlingen uit de versnippering in vakjes weer terugvoert in de totaliteit, die het leven toch stellig is. Geen wonder, dat het juist de v.g.l.o.-scholen zijn die aan de projectmethode een grote plaats inruimen. Baanbrekend werk wordt in dit opzicht thans geleverd door de v.g.l.o.-school te Blokker, die, onder de eminente leiding van haar hoofd, de heer C. E. M. Schutjser, kwam tot de zgn. „Vrijdagmiddagstof”, uitgave Samsom. De Vrijdagmiddagstof is bestemd voor scholen die zich aangetrokken gevoelen tot proefnemingen met organisch onderwijs, maar die anderzijds aarzelen uit vrees brokken te maken. De Vrijdagmiddagstof is een bedachtzaam maar toch moedig experiment. Zoals in 1948 een honderdtal scholen in de inspectie de proef nam met het centre betreffende het regeringsjubileum van H. M. Koningin Wilhelmina, waarbij de streekkunde in het middelpunt was geplaatst, zo worden in de Vrijdagmiddagstof de lijnen getrokken voor de behandeling van een aantal belangwekkende onderwerpen die aansluiten bij de tijd van het jaar: fruitteelt (October), trekvogels (November), wintertijd - kacheltijd (December), onze kleding (Januari), het water — onze vriend en onze vijand (Februari).

De behandeling van een onderwerp vraagt 4 à 5 Vrijdagmiddagen. Voor deze vijf onderwerpen geven de schrijvers leerlingenboekjes van 16 à 20 bladzijden, die echter na het gebruik verdwijnen om plaats te maken voor de mondelinge, inspirerende les van de onderwijzer. Voor de maanden Maart tot en met Juli zijn eveneens onderwerpen gereedgekomen.

Het is de bedoeling de Vrijdagmiddagstof te illustreren met eigengemaakte tekeningen, eventueel met bijpassende plaatjes.

Het projectonderwijs omvat een mooi stuk praktische taalbeoefening, waarbij ook het tekenen en het maken van sierletters in eenvoudige pagina-versieringen een flinke beurt krijgen. De belangstelling der leerlingen is over het algemeen zeer goed, wat het werk ten goede komt.

Echter bestaat bij de jongens de tendenz, het schrijven te veel als „branche outhul” te beschouwen, waardoor het werk minder mooi zou worden. Hiertegen moet krachtig stelling genomen worden. Zo ergens, dan dient op de v.g.l.o.-school de leus: „Doe alles zo goed als ‘t kan!” in praktijk te worden gebracht. Heeft Gunning niet reeds jaren geleden als de voornaamste deugd die de school voor het leven heeft bij te brengen, de deugd der „applicatie” genoemd?

En is niet de v.g.l.o.-school de laatste school voor de grote school van het leven?

Intussen menen wij te moeten waken tegen het invoeren van een projectonderwijs dat de leerlingen de stof in pasklare projectboekjes wil aanbieden en waarbij het onderwijs herleid wordt tot de „didactiek van stijfelpot en plakwast”.

In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Gorinchem* lezen we:

„In één school is wekenlang gewerkt aan een maquette van het dorp met het voorgenomen uitbreidingsplan. In September 1949 las men in de courant een bericht dat het uitbreidingsplan was goedgekeurd en op het gemeentehuis ter inzage lag. Het hoofd der school liet een exemplaar van dit plan zien aan de kinderen van klas 6 en 7, doch zij konden zich er aanvankelijk moeilijk een voorstelling van vormen. Van de zijde van de directie der plaatselijke scheepswerven werd medewerking verleend door het beschikbaar stellen van materiaal om van het gehele plan een werkstuk in klei te maken. De werkelijke

schaal 1 : 1000 werd omgezet in een schaal 1 : 250, zodat de tekening viermaal vergroot op de meubelplaat moest worden overgebracht. De chef-tekenaar van de scheepswerf verleende assistentie en de jongens en meisjes voelden zich in dienst bij de firma!

Het hoofd der school, aan wie ik verzocht mij een beschrijving te geven van de werkzaamheden aan het ook door mij bewonderde werkstuk, schreef mij het volgende over de lotgevallen van dit project: „Op Zaterdag eind October begonnen we met 8 kinderen met klei; ze hadden reeds diverse oefeningen met klei gehad, zodat 's middags een dijk en een rij huizen van zes blokken klaar waren. 's Maandags was de teleurstelling zeer groot: alles was gebarsten, gescheurd en scheef. Met klei was dit werk dus onuitvoerbaar. Wat nu? Ik kwam op het idee het eens met gips te proberen; het resultaat was schitterend. Doch nu hadden we dubbel werk, daar eerst van alle huizen een „mal“ van karton (dus een soort doosje) gemaakt moest worden; hierin moest gips worden gegoten, daarna moest op dit gipsblok een huis worden afgezet en uitgesneden (een soort beeldhouwwerk dus).

Hieraan vooraf gingen sommen over verschillende schaalberekeningen en veel bespreking van metriekstelsel, afstand- en hoogte-schatten, enz. Nu werd het dorp „uitbesteed“ en de kinderen namen de huizen aan, d.w.z., ieder nam een gedeelte voor zijn rekening en moest dus in werkelijkheid de huizen gaan meten of medewerking vragen van de bewoners (hierover veel lof: praktisch alle mensen gaven aan de kinderen hun volle medewerking). Vervolgens moesten de maten op de juiste schaal overgebracht worden en op karton getekend. Een tekenles werd als oefening gebruikt, verder, behalve het gieten van het gips — dat vóór of na schooltijd gebeurde — geschiedde alles thuis, dus in eigen vrije tijd. Zo was voor de Kerstvacantie alles klaar in gips, dus wit. Nu moesten dijken en wegen op de meubelplaat aangelegd worden en huizen met stoepen, trapjes, glooiingen enz. op hun plaats gebracht.

Toen zijn we begonnen met het schilderen. Alles werd in de natuurlijke kleuren geverfd. De kinderen moesten zelf de kleuren aanmaken en mengen. Ongeveer half Januari was dit werk klaar. (Alles in plakkaat, dus waterverf).

Diverse plantsoenen werden uitbesteed aan groepjes van 3 tot 5 kinderen, jongens en meisjes door elkaar. Bovendien zorgde ieder voor de aanleg van een tuintje, alles naar de werkelijkheid. Kleine hegjes van geveerde pijp reinigers, grote heggen van groen gummispons, bomen van gewone spons, hekken van netjes en horreagaas. Wilgen en populieren van Duits surrogaat rubberkussen. Nu nog enkele kwieke vrijwilligers voor autobussen, auto's, veerpont, boten, molens, enz. Juist op 25 Januari, de dag van de ouderavond, was alles klaar.

Resultaat: Contact met de ouders, die intens meelevend. Grote belangstelling van velen die niets met onze school hebben te maken. En nu gaan we er verder foto's van laten maken, de kinderen gaan ze verkopen en in overleg met hen schaffen we iets aan voor de school, iets dat zij de school aanbieden en dat zij door hun arbeid zelf hebben verdiend. (Als beloning kregen ze van mij drie toffees en een half uur voorlezen en ze waren meer dan tevreden).“

Wat het hoofd der school voorts omtrent dit project vermeldt, kan ik niet nalaten nog weer te geven. Hij schrijft daarover het volgende:

„Waarom we dit werk doen?

1°. De leerlingen maken kennis met grondstoffen en gereedschappen en leren die hanteren.

2°. Dit werk geeft zoveel arbeidsvreugde.

3°. Ze leren netjes, zuiver, nauwkeurig en weloverwogen werken.

4°. Ze zien dat niet alleen een jongen die naar ulo-school of h.b.s. gaat, een flinke vent is, maar dat er ook op het gebied van handenarbeid flinke en onmisbare mensen zijn. Achtung voor lichamelijke arbeid.

5°. Overwinnen van een minderwaardigheidsgevoel: wat leverden sommige „domme“ kinderen prachtige werk.

6°. Wat krijgen wij onderwijzers een veel betere kijk op de kinderen. Misschien kunnen wij adviseeren bij beroepskeuze, als de ouders onze mening vragen.

7°. Aesthetische vorming. Werken met kleuren, vormen, modellen, aanleggen van tuinen, enz.

8°. Veel steun bij de andere vakken, daar ze meer inzicht hebben en krijgen.

9°. Van groot nut voor karaktervorming, plichtsbef, verantwoordelijkheidsgevoel en gezamenlijk-zin.“

Ik heb dit geval — zij het wat breedvoerig — vermeld om de geest waaruit op deze school wordt geleefd, te laten spreken. Ik meen dat de echte vernieuwing van ons onderwijs o. m. daarin bestaat dat ook de ouders meer belangstelling voor de school gaan tonen en met het werk van hun kinderen meelevend.“

FILM- EN RADIOLESSEN

Een der inspecteurs in de inspectie 's-Gravenhage heeft enkele radiolessen gevolgd en komt tot de volgende conclusie:

„Als voorlopige conclusie op het voorgaande meen ik te moeten opmerken, dat men met de radio-uitzendingen nog aan het begin staat van een lange, moeilijke weg, waarbij men zeer goed in het oog dient te houden, dat deze uitzendingen slechts een hulpmiddel mogen blijven ter verbetering of wellicht slechts ter illustratie van het onderwijs. Ze zullen nooit kunnen en mogen dienen ter vervanging van de leerkracht.

Actuele reportages kunnen van belang zijn; een bezwaar hierbij is echter dat de scholen dan dikwijls vrijaf hebben.

Overigens kunnen uitzendingen als „Zoutwinning“ en, „De dijk bedwingt de zee“ wellicht beter op grammofoonplaten vastgelegd worden, waardoor men technische storingen uitschakelt en een kostbare apparatuur in de scholen overbodig maakt.

Heeft iedere school (of groep van scholen) een goede gramfoon, eventueel met versterker, dan zou door een distributiesysteem van platen als bijv. de stichting Nederlandse Onderwijs Film voor haar films heeft, op voordeliger (en beter) manier kunnen worden voorzien in de behoeften op dit gebied van de diverse scholen, terwijl men bovendien de gelegenheid heeft taalcursussen op de ulo-scholen ook met behulp van dit instrument te verwerken.”

De inspecteur in de inspectie *Amsterdam* schrijft in zijn verslag:

„Ook de schoolradio burgert langzaam maar zeker in. De inspectrice in ressort B meldt, dat de kinderen veel belangstelling hebben voor deze uitzendingen en dat de onderwijzers in het algemeen tevreden zijn over de onderwerpen die worden behandeld.

Door de oud-inspecteur van het lager onderwijs in de inspectie Breukelen, de heer R. van Gaasbeek, werd dit onderwerp voor de ouderaad behandeld, waar ook de oudercommissies waren uitgenodigd. Daar het openbaar onderwijs hier een grote achterstand heeft vergeleken met het Rooms-Katholiek en Prot.-Christelijk onderwijs, is het te hopen, dat de controverse tussen de neutrale omroepverenigingen worden overwonnen, waardoor de verzorging van doeltreffende schoolprogramma's ook voor deze tak van het onderwijs mogelijk wordt.”

Ook het gebruik van de film neemt in de school regelmatig toe. In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Gorinchem* lezen we daarover:

„Langzamerhand is dit nieuwe leermiddel onze aandacht gaan vragen, nu enkele scholen zich hebben aangesloten bij de Nederlandse Onderwijs Film en daarmee het min of meer geregeld gebruik van de film bij het onderwijs hebben ingevoerd.

De enkele scholen die zich hebben aangesloten, gebruiken in de regel een toestel van de Nederlandse Onderwijs Film. In Gorinchem is voor het openbaar onderwijs reeds enige tijd een eigen toestel aanwezig, dat goed voldoet.

Degenen die uit ervaring kunnen oordelen over het gebruik van de film als leermiddel, zijn niet eenparig in hun oordeel over de waarde ervan voor het onderwijs.

De vertoning moet vanzelf meer dan éénmaal plaats hebben. De verklaring van een bepaald gedeelte kan niet geschieden op het moment dat het wordt vertoond.

Door de wisseling der indrukken komt er een zekere *versaving* en straks moet de leerling zich een bepaald onderdeel herinneren uit een wazig, diffuus geheel en het zich opnieuw voor de geest brengen.

Een goede *nawerking* ontbreekt vrijwel. Slechts een *algemene* indruk blijft aanwezig. De veelheid der beelden verzwakt ook de waarneming en daardoor kunnen de leerlingen meermalen niet zoveel navertellen. Daarom ben ik van oordeel dat het stilstaande beeld zeker zijn waarde zal behouden, al behoeft dit niet te betekenen dat men de *plaat* weer voor de klas zal krijgen.

Ik geloof dat bij de inrichting van een nieuwe school gerekend zal dienen te worden met de omschakeling van de plaat naar bv. de *filmstrook*. Van het ene beeld naar het andere rustig voortschrijdend kan de onderwijzer vertellen wat hij nodig oordeelt. Er is gelegenheid voor een gesprek bij een bepaald onderdeel en ik krijg bij zo'n les steeds het gevoel dat hier ook echt, levend onderwijs wordt gegeven.

Hier komt nog bij dat de aanschaffing van een apparaat voor de filmstrook aanmerkelijk goedkoper is; terwijl voor de aankoop van een filmprojector mijn goedkeuring werd gevraagd tot een bedrag van f 1050,—, kan voor een filmstrook-toestel worden volstaan met ongeveer f 150,—.

Ik meen dat dit bedrag aanvaardbaar is binnen de grenzen der zgn. *normale eisen*.

Bij de reeds genoemde bezwaren tegen de *instructieve* film komt nog dit, dat deze mij voor de lagere klassen geheel ongeschikt lijkt. Het wereldje van de kleintjes is nog zo afzonderlijk dat daar de grote buitenwereld nog niet kan worden toegelaten. Of het moet geschieden door middel van de *taal*, waardoor het aangeboden wordt „omgemunt“.

Ik acht dit zelfs voor de hogere klassen nog van belang, zodat m. i. ook daar met het beeld alleen niet kan worden volstaan.

De ideale toestand zou zijn dat de film steun verleent aan het onderwijs met de filmstrook en dit voorbereidt of aanvult.”

En de inspecteur in de inspectie *Haarlem* schrijft in zijn verslag:

„Een vrij groot aantal scholen maakt regelmatig gebruik van de onderwijsfilms, die door de N.O.F. in roulatie worden gebracht. Meestal bij het onderwijs in aardrijkskunde en natuurlijke historie. Zij vormen een uitstekend hulpmiddel, mits men er een goed gebruik van maakt. In sommige scholen bleek dit echter niet het geval te zijn; men bepaalde zich daar tot een vertonen met een plaatje zonder meer, terwijl van een goede nabehandeling niets terecht kwam.

Doordat slechts zeer weinig scholen in de gunstige omstandigheid verkeren dat zij over een eigen filmtoestel beschikken, is men in de regel bij de gebruikmaking dezer films gebonden aan een bepaald rouleringssysteem, waardoor men lang niet altijd de film kan vertonen op het meest geschikte moment. Dit en het kostenbezwaar weerhoudt vele scholen er gebruik van te maken. Men gebruikt dan liever de goedkopere filmstroken met stilstaande beelden, die in steeds betere kwaliteit aangeboden worden.”

LEERMIDDELEN

Een cresalut aan de Nederlandse uitgevers is zeker op zijn plaats, wanneer we zien hoe snel de leermiddelenmarkt zich heeft hersteld. Er is thans weer een overvloed van nieuw materiaal verkrijgbaar, zodat langzamerhand de boeken in de oude spelling door andere kunnen worden vervangen. De gemeente 's-Gravenhage heeft daarvoor een extra crediet beschikbaar gesteld.

Hoewel over het algemeen de beschikbaar gestelde bedragen per leerling verhoogd zijn, hoort men toch menigmaal de klacht dat het onderhoud der gebouwen, de verwarming en het schoonhouden zulke hoge bedragen vorderen dat er een te laag bedrag overblijft voor het aanschaffen van nieuwe leermiddelen. Omtrent het *onderhoud* der leer- en leesboeken schrijft de inspecteur in de inspectie *Amsterdam*:

„Een groot verschil bestaat tussen de scholen en tussen de klassen van iedere school wat betreft de verzorging van de leerboeken. In de ene klas blijven nieuwe leerboeken, die toch ook dagelijks worden gebruikt, nieuw, terwijl ze er in de andere al te gauw versleten en slordig uitzien. Dit is jammer. De school biedt een van de welkome gelegenheden de kinderen eerbied te leren voor andermans materiaal. Ze moeten er op worden gewezen, dat ook andere kinderen deze zelfde boeken moeten gebruiken en dat deze kinderen ook liever leren uit een boek dat er netjes uitziet.”

De inspecteur in de inspectie *Alkmaar* uit dezelfde klacht, wanneer hij schrijft:

„De zorg voor meubilair en boeken liet in verschillende gevallen nog veel te wensen over. Op zeker 25 van de ruim 100 scholen die deze inspectie telt, wordt hieraan onvoldoende zorg besteed. Enkele gevallen waren zelfs ergerlijk.

Het gebruik van ongekaftte boeken komt nog herhaaldelijk voor; het dubbelvouden hiervan is op sommige scholen een gewoon verschijnsel.

Het is duidelijk dat op ulo-scholen en opleidingsscholen, waar de boeken geregeld mee naar huis gegeven moeten worden, de slijtage groter is dan op een gewone lagere school, maar de individuele verschillen zijn toch soms wel pijnlijk groot.

Het was soms nodig het schoolhoofd te adviseren aan bepaalde leerlingen geen boeken van de school meer mee naar huis te geven.

Meermalen trof ik klassen aan waarin de leerboeken, die het jaartal 1946 droegen, er totaal verbruikt uitzagen.

Juist zulke scholen komen het eerst met aanvragen om extra-voorzieningen en met klachten dat zij niet rond kunnen komen.

Natuurlijk wordt dezerzijds niet verzuimd in deze gevallen de vinger, of liever de vuist, op de wond te leggen."

AANSLUITINGSVRAAGSTUK

Er zijn bij het onderwijs van die problemen, waarvoor reeds vele jaren lang een oplossing is gezocht maar waarvoor de goede oplossing nog steeds niet is gevonden. Daartoe behoort zeer zeker ook het *aansluitingsvraagstuk*.

Vóór 1920 werden voor het middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs toelatingsexamens afgenomen. Dat bevredigde niet en toen kwam de regel dat de toelating zou geschieden op grond van een verklaring van het schoolhoofd dat hij de leerling geschikt achtte om het onderwijs aan een inrichting voor voortgezet onderwijs te volgen.

Al heel spoedig bleek echter, dat dit stelsel onmogelijk kon worden gehandhaafd en na 1928 werd dan ook opnieuw een selectie toegepast en wel aan de hand van een toelatingsexamen en van de adviezen der schoolhoofden. Het toelatingsexamen werd toen het belangrijkste selectiemiddel. Dit examen vroeg allereerst naar de kennis die nodig was als basis voor het middelbaar onderwijs, maar trachtte tevens vast te stellen of er voldoende intelligentie bij de kandidaten aanwezig was. Gewoonlijk gebruikte men daartoe de rekenvraagstukken.

Ook dit stelsel gaf geen bevrediging en het probleem der aansluiting werd opnieuw aan een nader onderzoek onderworpen, waarbij door het Nutsseminarium voor paedagogiek een wetenschappelijk verantwoorde poging werd gedaan om het probleem tot oplossing te brengen.

In aansluiting op het werk van Duitse psychologen als Stern en Selz werden de meer moderne inzichten op kinderpsychologisch terrein, in het bijzonder op dat van het kinderlijk denken, de basis van het verdere werk. Op grond van een uitgebreid onderzoek kwam men tot de conclusie dat de prognostische waarde van de toenmaals algemeen gebruikelijke intelligentietest maar zeer matig was en onder Angelsaksische invloed meende men een beter selectiemiddel gevonden te hebben in de stillestest. Hierbij was ook het door Prof. Langeveld aangetoonde verband tussen taal en denken van invloed.

Aanvankelijk leken de op grond van deze studies genomen proeven met het stillezen bevredigend en dit leidde ertoe, dat in 1935 de Commissie-Bolkestein werd ingesteld, bestaande uit vertegenwoordigers van het Nutsseminarium, van de Haagse toelatingcommissie-Verdenius, aangevuld met drie door de Minister van Onderwijs aangewezen leden, welke commissie een Koninklijk besluit ontwierp, waarbij een centrale plaats werd ingeruimd aan stilleeswerk, schriftelijk

op te geven en eventueel aan te vullen met een mondelinge nabespreking. Deze mondelinge nabespreking, die naar onze mening van de grootste betekenis had kunnen zijn, werd echter geschrapt.

Bij Koninklijk besluit van 19 Maart 1938 (*Stsbl.* no 365) kwam de nieuwe regeling tot stand en van die tijd af wordt elk jaar door een centrale commissie het stilleeswerk vastgesteld, dat voor het toelatingsexamen wordt opgegeven. De scholen zijn echter niet verplicht van dit werk gebruik te maken.

Wie elk jaar de zgn. „toetsnaald” ziet, die een opsomming geeft van alle examenopgaven voor de toelatingsexamens tot verschillende richtingen voor voortgezet onderwijs, komt wel tot de conclusie dat van een volledige doorbraak van het oude systeem *niet* kan worden gesproken en dat zowel opgaven van de oude als van de nieuwe stempel bij de toelatingsexamens voorkomen.

Maar al zouden de ideeën van het Nutsseminarium consequent zijn toegepast, toch zou ook dan, naar veler mening, slechts stukwerk zijn geleverd, omdat niet slechts met de intellectuele begaafdheid moet worden gerekend; immers, ook karakterologische en andere factoren spelen hierbij een grote rol en aan deze factoren werd, verhoudingsgewijs, te weinig aandacht besteed. In het algemeen moet worden gezegd, dat noch de hoofden der lagere scholen noch de leraren bij het middelbaar onderwijs psychologisch voldoende geschoold zijn om zich omtrent de grote middengroep een gefundeerde mening te kunnen vormen over de intelligentie en de persoonlijkheidsstructuur.

Er moest dus een betere oplossing worden gezocht en men meent die te hebben gevonden in de *psychotechniek*. Bij wijze van proef worden dan ook in enkele gemeenten de hulpmiddelen der psychotechniek aangewend naast de toelatingsexamens. Te 's-Gravenhage bestaat een psychotechnisch onderzoek van beperkte omvang sedert 1946.

Dr. G. Ubbink, die met de leiding van dit onderzoek belast is, schreef daarover het volgende:

„Het doel van de toepassing der psychologie bij de selectie kan als volgt worden geformuleerd: weren van leerlingen die ongeschikt zijn voor het middelbaar onderwijs, en steunen van begaafde leerlingen die door bijzondere omstandigheden achterblijven.

Wordt dit doel bereikt, dan zou het resultaat dus zijn: minder leerlingen op de middelbare scholen, vooral in de lagere klassen, maar ook minder uitvallers, waardoor het aantal leerlingen dat eindexamen doet, gelijk blijft.

Het onderzoek in 1946 heeft, voorzover dit na één schooljaar mogelijk is, aangetoond, dat er een duidelijke correlatie bestaat tussen de resultaten van het intelligentie-onderzoek en de schoolbekwaamheid, zodat dit onderzoek inderdaad beschouwd kan worden als een bruikbare selectiemethode.

Het is echter lang niet volmaakt en vertoont afwijkingen naar beide zijden.

De afwijkingen van het onderzoek kunnen o. i. voornamelijk toegeschreven worden aan het feit, waarop we reeds van de aanvang af wezen: dat het onderzoek klassikaal is en dus karakterologische factoren als ijver, slordigheid, onbestendigheid, doorzettingsvermogen, geestelijke differentiatie en diepte, zowel als zuiver uiterlijke gunstige of ongunstige omstandigheden niet tot uitdrukking komen. Voor de toelating tot de middelbare school moet namelijk op drie dringen gelet worden:

1. de parate kennis; hiervoor dient het schriftelijk examen;
2. de intelligentie; hiervoor dient het psychotechnisch onderzoek;
3. de andere individuele en karakterologische factoren.

Op deze laatste zou, zolang geen individueel psychologisch onderzoek mogelijk is, gelet moeten worden bij het mondeling examen. De uitslag van het schriftelijk examen, de uitkomsten van het intelligentie-

onderzoek en het advies van het schoolhoofd kunnen aanwijzingen geven in welke richting de moeilijkheden moeten worden gezocht. Voor bijzondere gevallen zou echter, zowel bij de selectie als tijdens de schoolloopbaan, het individuele psychologische onderzoek ingeschakeld moeten worden."

Een andere bredere proef is in 1949 in *Rotterdam* begonnen. Daarbij wordt gebruik gemaakt van een uitgebreid en gedifferentieerd aantal psychotechnische hulpmiddelen, gehanteerd door een aantal uitgezochte onderwijzers en vijf psychotechnische bureaux. Hoewel deze opzet waarschijnlijk de meest juiste zal blijken, is het zeer de vraag of de kosten en het aantal beschikbare psychologen een toepassing van deze methode van onderzoek op grote schaal zullen toelaten. De inspecteur in de inspectie *Rotterdam* schrijft hierover in zijn verslag het volgende:

„Moet de overgang van de lagere school naar h.b.s. of gymnasium een aangelegenheid van minder belang geacht worden dan de keuze van een beroep en in verband daarmee van een school, zo lijdt het toch geen twijfel of op elke school welke op een hoger niveau staat dan de gewone volksschool, wordt de overgang naar de genoemde inrichtingen van onderwijs een zaak van verstrekkende, soms van overheersende betekenis. Men kan gerust zeggen dat deze de gang van zaken in het vijfde en zeker in het zesde leerjaar volkomen beheerst.

En omgekeerd is het voor de ontvangende inrichtingen van groot belang dat zij alleen die leerlingen toelaten die inderdaad de nodige geschiktheid bezitten om het onderwijs met goede uitkomsten te volgen. Gaat het bij de beroepskeuze om de vraag: „Hoe zoeken we de juiste school voor elke leerling?“, voor h.b.s. en gymnasium komt het neer op de vraag: „Welke kandidaten zijn inderdaad geschikt voor onze school?“

Nu schijnen de verschillende vormen welke men in de loop der jaren aan het onderzoek voor de toelating heeft gegeven, nog niet te hebben geleid tot een regeling die naar alle zijden bevredigt. In *Rotterdam* althans heeft men voor de toelating tot een drietal hogere burgerscholen in 1949 weer een nieuwe weg bewandeld. Met mijn medewerking heeft men de candidaats in het voorjaar gedurende ongeveer acht weken twee middagen naar de hogere burgerschool laten komen, waar zij in groepen van 20 à 24 onderwijs kregen in de vakken rekenen, Nederlandse taal, geschiedenis en aardrijkskunde en soms ook in biologie.

In een rapport van de directeur van een der inrichtingen werden de volgende bijzonderheden omtrent deze proef vermeld:

„Het is gebleken dat voor dit werk groepen van 22 à 23 leerlingen te groot zijn om ook een gedetailleerde observatie van de kandidaten tot haar recht te laten komen — 15 leerlingen zou het maximum moeten zijn. Door gebrek aan docenten was dit echter niet mogelijk.

Een groot voordeel van de proef was dat de kandidaten al gauw aan elkaar en aan de docenten gewend waren, waardoor het werk gedaan werd in de gewone gezellige klassesfeer, zodat het enerverende van een examen grotendeels werd voorkomen.

Een paar kandidaten verzuimden een enkele keer wegens ziekte, zonder dat dit grote bezwaren meebracht. Bij alle lessen werden de leerlingen geobserveerd om na te gaan hoe het gesteld was met hun aandachtsconcentratie en hun vermoedheid.

Teneinde te voldoen aan de eisen van het desbetreffende Koninklijk besluit werd ook een gewoon toelatingsexamen gehouden.

Bij de bovengenoemde vakken werden soms onderwerpen aan de orde gesteld waarmee kinderen op de lagere school reeds kennis hadden gemaakt, maar daarnaast werd ook nieuwe stof behandeld om te kunnen nagaan of ze vlug begrepen, of ze de behandeling konden volgen en tenslotte de nieuwe stof konden verwerken."

Ofschoon bij deze manier van werken naar mijn oordeel de didactische gaven van de docenten een rol van betekenis spelen, wil het mij toch voorkomen, dat een op deze wijze ingericht onderzoek de voorkeur verdient boven dat, waarbij de candidaats in een voor hen vreemde omgeving één à twee dagen komen werken en ondervraagd worden.

Dat anderzijds de school het ook nu nog niet laten kan om „al maar op te leiden“, bleek uit de omstandigheid dat het door de docenten op de „proefmiddagen“ aansnijden van aan de leerlingen nog niet bekende stof op verschillende lagere scholen onmiddellijk werd beantwoord met „een grondige behandeling“ (!) van deze stof.

Van de 134 proefcandidaten slaagden er dadelijk 73 en werden er ineens 42 afgewezen, terwijl 19 candidaten als „twijfelgevallen” aan het gewone toelatingsexamen in Juni deelnamen. Hiervan werden er nog 11 toegelaten, zodat in totaal van de proefcandidaten 84 slaagden of 68%. Van de toegelatenen kozen er 27 een andere school, hetzij van het schooltype gymnasium of lyceum, hetzij van de woonwijk, zodat er dus 57 op de hierbedoelde hogere burgerschool kwamen.

Voor candidaten die niet aan de proef hadden deelgenomen, bestond de gelegenheid het gewone toelatingsexamen in Juni te doen. Van de 40 slaagden er 22 of 55%.

Van de 57 leerlingen die aan de proef hadden deelgenomen, had 65% een goed of behoorlijk rapport, 12% een vrij zwak rapport en 23% een rapport dat bepaald onvoldoende was.

Voor de leerlingen die uitsluitend het gewone toelatingsexamen hadden gedaan, waren deze cijfers resp. 41%, 14% en 45%.

Met enige voorzichtigheid kan hieruit opgemaakt worden, dat de toelatingsproef wat meer zekerheid geeft aangaande de geschiktheid van de leerlingen dan het gewone toelatingsexamen.

De directeur komt bij de samenvatting van zijn rapport tot de volgende conclusies:

1. Het profexamen gedurende een aantal weken heeft bepaalde voordelen. Het is rustiger en geeft iets meer zekerheid dat de leerlingen op de h.b.s. op hun plaats zullen zijn.
 2. Wil het profexamen aan zijn doel beantwoorden, dan moet daarnaast, teneinde ongelijkheid in de beoordeling te voorkomen, het gewone toelatingsexamen slechts voor uitzonderingsgevallen gehandhaafd blijven.
 3. Indien het onder punt 2 vermelde bezwaren oplevert, is het niet erg dat het gewone toelatingsexamen weer gehouden wordt.
 4. Het is wenselijk na te gaan in hoeverre binnen de grenzen der wet bepaald overleg en samenwerking met de lagere scholen kan plaats hebben.
 5. Het oordeel van de lagere school is van het grootste belang. Er zijn echter scholen waarvan de aan de leerlingen toegekende eindcijfers door de h.b.s. met grote voorzichtigheid moeten worden beoordeeld.
 6. De ervaringen met het Kerstrapport kunnen niet als definitief worden beschouwd. Niemand weet hoe de leerlingen zich verder zullen ontwikkelen. Geschiktheid voor wiskunde bijv. kan, ondanks een slecht aanvansrapport, later toch blijken te bestaan.
 7. Het ware misschien mogelijk het gehele eerste h.b.s.-jaar als proefjaar te beschouwen. In dat geval zou de h.b.s. bij de toelating ook royaler kunnen zijn.
- Voorzover deze aangelegenheid tot het gebied van de lagere school behoort, geeft zij m. i. grond om aan te nemen, dat een wijze van toelating tot de h.b.s. als hier verwezenlijkt werd, te beschouwen is als een verlengd en rustiger gemaakt toelatingsexamen en daardoor uiteraard meer grond geeft voor een juiste beoordeling van de adspinanten dan het gewone examen.”

In de inspectie *Amersfoort* heeft een commissie de vraag besproken of het niet gewenst zou zijn de opleiding te verschuiven van de lagere school naar de school voor voortgezet gewoon lager onderwijs. Er heerste echter dienaangaande geen eenstemmigheid, zodat geen eindconclusie kon worden getrokken. Hierbij stelt de inspecteur nog een punt aan de orde dat van de grootste betekenis is, wanneer hij zegt:

„Het wil mij voorkomen dat men hier komt tot een der kernen van het probleem; In hoeverre hebben ouders het recht om voor hun kinderen middelbaar onderwijs te eisen en welke beperkingen mag de Staat aan dit recht der ouders stellen op grond van economische en staathuishoudkundige overwegingen, die gebaseerd zijn op de waardering van de vermogens van een kind door een psychotechnisch bureau naar aanleiding van een psychotechnisch rapport?”

De ouders kunnen maar niet uitgeschakeld worden.

Te *Zaandam* heeft men de zgn. brugklassen voor het middelbaar onderwijs opgeheven en heeft men aan de openbare ulo-school een determineerklas gevormd, waar wordt nagegaan welke leerlingen voor het voortgezet onderwijs geschikt zijn. Uit alles blijkt dat naar een goede oplossing van het aansluitingsvraagstuk wordt gezocht en wij twijfelen er niet aan of er zullen betere wegen worden gevonden, ook al zal het niet mogelijk zijn allen te bevredigen.

OVERLADING

Het vraagstuk der overlading staat met het aansluitingsprobleem in het nauwste verband. Juist bij de opleiding voor het voortgezet onderwijs komt de overlading het meest voor, omdat men in verband met het toelatingsexamen op alles wenst voorbereid te zijn. De inspecteur in de inspectie *Zaandam* zegt daarvan in zijn verslag:

„Het zijn de vakken Nederlandse taal, rekenen, aardrijkskunde en geschiedenis die de klacht van overlading veroorzaken, vooral op scholen waar de *toetsmaalden* de norm bepalen voor wat op het toelatingsexamen voor de middelbare school misschien weleens gevraagd zou kunnen worden.

Deze overlading komt voor rekening van die onderwijzers die de boemerang van de *toetsmaald* met grote voorliefde hanteren en zich meer instellen op parate dan op functionele kennis, zich bij de keus van hun stof laten beïnvloeden door examenvrees, misplaatste eerbucht, gemakzucht, sleur of welke andere oorzaak ook, in plaats van zich te laten leiden door psychologisch, didactisch en pedagogisch inzicht.

Naar mijn mening ligt de oorzaak van deze ban niet allereerst bij de middelbare maar bij de lagere school, die moet ophouden met trainen voor de middelbare en zich zo spoedig mogelijk van de moderne selectiemiddelen moet bedienen om haar leerlingen een verantwoord advies inzake verdere studie en beroepskeuze te kunnen geven.

De eis van samenwerking voor dit doel geldt overigens zowel het middelbaar als het lager onderwijs, die hier dezelfde belangen hebben op een terrein dat reeds te lang heeft braakgelegen om optimistisch te zijn ten aanzien van een snelle oplossing van het aansluitingsprobleem.

Dat uniforme leerstof voor uiteenlopende intelligenties in hetzelfde klasverband voert tot overlading bij een deel der leerlingen, met zittenblijven als gevolg, bleek pijnlijk op een meisjesschool, waar in het derde leerjaar met 33 leerlingen 16 kinderen voor het eerst of bij herhaling doubleerden en toch alle dezelfde taak moesten afwerken.

Niet alleen voor *deze* school zal het nodig zijn zich tot de hoofdzaken te beperken en in het voetspoor van het noordelijk leerplan alle archaïsche leerstof overboord te zetten.

Voorts zal in navolging van het Nutsseminarium het wetenschappelijk researchwerk moeten worden aangevat of voortgezet om althans voor de vakken *Nederlandse taal* en *rekenen* tot een verantwoord differentiatie te komen, tot groepswork in minstens twee stellingen met opklimmende moeilijkheden, waarbij de eerste graad eenvoudige toepassing geeft van het onderwerp en de tweede graad (eventueel ook de derde) de uitbreiding in moeilijker toepassingen.

Differentiatie in de leerstof, losser klasseverband voor gelijke geestelijke leeftijden, kan hier uitkomst geven door gradueel verschil in taak- en groepswork voor de hoofdvakken.

Op deze interne reorganisatie zal de vernieuwing zich in de scholen dagelijks moeten richten.

Dat dit geen werk op korte termijn is heeft de voor- en na-orlogse vernieuwing wel bewezen.”

De inspecteur in de inspectie *Floorn* vertelt het volgende over een uitlating van de directeur der Rijks hogere burgerschool te Purmerend:

„Een merkwaardig voorbeeld hoe een opleidingsschool gedreven wordt in de richting die het middelbaar onderwijs haar voorschrijft, blijkt uit het volgende:

De directeur van de Rijks hogere burgerschool te Purmerend doet bij mij zijn beldag over het feit dat de leerlingen van een opleidingsklasse aldaar over te weinig parate kennis beschikken, met name met betrekking tot de vakken aardrijkskunde en geschiedenis. De resultaten in Nederlandse taal en rekenen waren zeer goed, maar dat weegt niet op tegen het gemis aan parate kennis bij de geheugen-vakken. Immers is het, volgens deze autoriteit, de taak der lagere school, zoveel mogelijk kennis bij te brengen; de taak van de h.b.s. is dan de kinderen te leren denken. Deze opvattingen van hogerhand dwingen de genoemde school tot een onderwijssysteem dat in intellectualisme en examencultus zijn achterlijkheid demonstreert.”

De inspecteur in de inspectie *Gorinchem* stelt in zijn verslag de vraag of er in onze dagen niet moet worden gesproken van een *psychische overlading* bij onze jeugd. Het moderne leven eist te veel aandacht en tijd. Allerlei dingen — hoe nuttig

ook op zichzelf — leiden de jeugd af van het werk voor de school, dat nu eenmaal een zekere concentratie vraagt.

Ontspanning en afleiding zijn noodzakelijk, maar ze moeten *met mate* worden gebruikt en bepaalde grenzen moeten niet worden overschreden.

Wanneer men echter aan de jeugd de gelegenheid wil geven om aan allerlei ontspanning deel te nemen en dan tevens dezelfde jeugd naar de scholen zendt met het zwaarste leerprogramma, dan is het geen wonder dat er klachten komen dat de jeugd het werk niet aan kan.

De fout ligt dan echter niet in de eerste plaats bij de school.

ZITTENBLIJVEN

Het vraagstuk van het zittenblijven heeft in de school wel de bijzondere aandacht. De inspecteur in de inspectie *Gorinchem* zegt daaromtrent in zijn verslag:

„We doen meen ik goed rekening te houden met het feit dat er nu eenmaal een bepaald gedeelte van onze leerlingen het normale schooltempo niet kan bijhouden. Dit wordt een marteling voor het kind dat een te geringe aanleg heeft. Dan wordt het onderwijs te zwaar en moet gezocht worden naar een langzamer tempo en een lager niveau.

In de Alblasserwaard lost men dit vraagstuk nog steeds niet over de gehele linie op de juiste wijze op. Op verschillende scholen blijven kinderen op de lagere school, ondanks hun uitgesproken gebrek aan vermogen om dit onderwijs te volgen.

Twee-, driemaal soms blijven ze zitten in de lagere klassen van twee- of driemansscholen, waar de leerkrachten nu eenmaal geen tijd hebben om aan deze *zorgenkinderen* ook maar de minste *extra aandacht* te besteden.

Het is eigenaardig dat het percentage van deze „achterlijke” kinderen zo sterk varieert. Bij het zoeken naar de oorzaak van dit verschijnsel stuit men o. m. op het feit dat het percentage daar het grootst is, waar het dorp een afgesloten gemeenschap vormt.

Terwijl in W., een dorp dat gelegen is op een afstand van 3 km van S., door het onderwijzend personeel geklaagd wordt over de geringe intellectuele vermogens der leerlingen, is dit in S. veel beter, maar dit dorp is dan ook door zijn ligging aan een breed water bekend vanwege zijn gerichtheid naar de „Umwelt”.

Het is mij dan ook opgevallen dat midden in de Waard, waar echter het contact met de buitenwereld vrij intens is uit hoofde van allerlei kerkelijke en verenigingsarbeid, die het verkeer met de omgeving levendig houdt, eveneens een situatie aanwezig is die soms vrij gunstig genoemd kan worden.

Wat het *zittenblijven* betreft, is men er al meer op uit, om — indien van bepaalde achterlijkheid niet behoefte te worden gesproken — door de organisatie van het onderwijs in meer individuele zin het kwaad zoveel mogelijk tot een minimum te beperken.

Ik geloof ook dat — binnen het raam van het huidige onderwijsstelsel — de moeilijkheden wel wat kunnen worden gereduceerd.”

De inspecteur in de inspectie *Haarlem* vertelt over twee experimenten in zijn inspectie het volgende:

„Aan de Rijksleerschool, verbonden aan de Rijkskweekschool te Haarlem, doet men een ernstige poging om voor het zittenblijversprobleem een oplossing te vinden. Men doet dit in samenwerking met de Rijksleerscholen te Deventer en Middelburg. Men heeft daartoe dit jaar een nieuw en inderdaad fris leerplan samengesteld, waarin het takenstelsel een vaste plaats inneemt. Ofschoon deze proef nog pas in haar beginstadium verkeert, wijst het hoofd der school in zijn jaarverslag toch reeds op de bijzondere moeilijkheden waarvoor men zich geplaagd ziet en waarvoor men naar een goede oplossing zoekt.

Zo merkt hij ten aanzien van het vak rekenen, „het grote struikelblok”, het volgende op:

„Het staat er zo eenvoudig in ons leerplan: „van het vierde leerjaar af rekenen de leerlingen in eigen tempo”, maar de toepassing bergt haast onoverkomelijke moeilijkheden in zich wanneer men denkt aan klassen met 40 en meer leerlingen en een steeds wisselend personeel”.

En die reeds ondervonden moeilijkheden zijn o. m.:

a. het uitleggen van nieuwe typen sommen kan zelden klassikaal geschieden, omdat er een grote spreiding optreedt;

b. het is nodig voor de middelmatig- en zwakbegaafden te komen tot een juiste beperking van de leerstof;

c. de hoeveelheid correctie wordt voor dit vak te groot.

Door regelmatig elke week samen de opgedane ervaringen te bespreken willen de leerkrachten nu komen tot een oplossing van deze en andere bezwaren, die ze zullen ontmoeten.

Mogelijk kan in een volgend verslag melding gemaakt worden van de bereikte resultaten.

Aan de Christelijke lagere school aan het Roerdomplein in Haarlem-Noord gaat men weer op een andere wijze te werk. Deze school telt 8 leerjaren en 10 leerkrachten. De leerlingen die, hoewel niet debiel, maar toch zeer zwakbegaafd zijn, met de gewone klas niet mee kunnen en daar dikwijls een ongunstige invloed uitoefenen op de klassenfeer, worden uit de verschillende leerjaren gelicht en samengebracht in drie klassen, waar meer individueel onderwijs wordt gegeven volgens een beperkt leerplan. Ook hier echter worstelt men met moeilijkheden.

Men moet er de geschikte leerkrachten voor hebben, de klassebezetting is te groot, omdat men gebonden is aan de normale leerlingenschaal en men de leermiddelen mist die voor dit onderwijs nodig zijn."

De inspecteur in de inspectie *Amersfoort* vertelt in zijn verslag iets over een onderzoek dat aan een der scholen voor gewoon lager onderwijs te Amersfoort werd ingesteld door het *Paedagogisch instituut* van de Rijksuniversiteit te Utrecht. In het uitgebrachte rapport vindt men een samenvatting van de bevindingen, bij het psychologisch onderzoek van 152 leerlingen opgedaan. Wij lezen daar:

„Bij de bestudering van de vraag of de zittenblijvers in doorsnee minder intelligent zijn dan de bevorderden, lieten wij de eerste-klassertjes buiten beschouwing en stelden we zittenblijvers (een of meer-malen) tegenover hen die nooit doubleerden volgens ons verstrekte opgaven.

De totale spreiding der intelligentiequotienten (I.Q.) loopt van 65 tot 153. Wanneer wij de totale spreiding der I.Q.'s van zittenblijvers naast die van nooit-doubleerders plaatsen, zien we het volgende: zittenblijvers . . . I.Q. 72—142; nooit-doubleerders I.Q. 80—153.

Deze curves vallen, met uitzondering van een zeer kleine begin- en eindzone, geheel in elkaars gebied en er is dus geen reden *in het algemeen* in de onderzochte school het zittenblijven in verband te brengen met de intelligentie.

Om een wat diepergaand inzicht mogelijk te maken hebben wij het geheel in een viertal volstrekt willekeurige groepen verdeeld van resp. 32, 36, 42 en 42 leerlingen, aantallen die in de zone der klasse-grootte liggen. Wat zien we daar? Het volgende:

Groep I

32 leerlingen . . . I.Q. 85—142;
zittenblijvers . . . I.Q. 88—142, middenwaarde 110, gemiddelde 111;
nooit-doubleerders I.Q. 86—128, middenwaarde 104, gemiddelde 106.

Conclusie: hier zijn de zittenblijvers intelligenter dan de niet-zittenblijvers.

Groep II

36 leerlingen . . . I.Q. 80—125;
zittenblijvers . . . I.Q. 80—115, middenwaarde 98, gemiddelde 100;
nooit-doubleerders I.Q. 83—125, middenwaarde 115, gemiddelde 108.

Conclusie: hoewel de groepsspreidingen tussen zittenblijvers en nooit-doubleerders elkaar niet al te veel ontlopen, ligt hier de frequentietop in de groep der nooit-doubleerders duidelijk hoger.

Toch vinden we ook hier zeer goede intellecten bij doubleures en slechte bij bevorderden.

Groep III

42 leerlingen . . . I.Q. 83—153;
zittenblijvers . . . I.Q. 83—133, middenwaarde 100, gemiddelde 99;
nooit-doubleerders I.Q. 80—153, middenwaarde 109, gemiddelde 107.

Conclusie: a. de beide middenwaarden liggen te dicht bijeen dan dat gesproken kan worden van onderscheid in intelligentie tussen de beide groepen, dat in grote lijnen het zittenblijven of bevorderen zou bepalen; b. de hoogste en de laagste intelligentie worden in groep III gevonden bij de nooit-doubleerders.

Groep IV

42 leerlingen. . . I.Q. 72—144;

zittenblijvers . . . I.Q. 72—141, middenwaarde 99/102, gemiddelde 105;

nooit-doubleerders I.Q. 87—144, middenwaarde 108, gemiddelde 112.

Conclusie: we zien ook hier twee tamelijk vergaande samenlopende curves en slechts een geringe superioriteit der nooit-doubleerders.

Algemene conclusies:

1. het onderscheid tussen zittenblijvers en nooit-doubleerders houdt in het onderzochte materiaal te weinig verband met de intelligentie;
2. voor te weinig kinderen wordt overplaatsing naar het buitengewoon lager onderwijs verlangd;
3. nader onderzoek van $\pm 10\%$ der onderzochte gevallen is een eis."

Met dergelijke conclusies voor ogen moeten we er allen aan medewerken om het euvel van het zittenblijven tot de kleinst mogelijke afmetingen terug te brengen. In dit verband vermelden we nog het volgende uit het verslag van de inspecteur in de inspectie *Rotterdam*:

„De vraag welke inrichting het kind na het verlaten der lagere school zal gaan bezoeken is er een van vèrstrekken de betekenis.

Voorreest voor de leerling zelf. Voor zijn toekomst, voor zijn geluk is het van de hoogste waarde dat die inrichting voor hem wordt gekozen die afgestemd is op de richting waarin zijn aanleg wijst. En ten andere is zij van belang voor de maatschappij, die er recht op heeft dat het kind door doelmatige ontwikkeling van zijn gaven geschikt gemaakt wordt om een zo belangrijk mogelijke taak in de samenleving te vervullen.

De school heeft in dezen ongetwijfeld een plicht. Van haar mag verwacht worden, dat zij met een gefundeerd advies de ouders ter zijde staat. Te betreuen is het dan ook dat van verantwoorde adviezen harezijs wordt afgeweken, of, erger nog, dat tegen deze adviezen in gehandeld wordt. Immers, de ervaring leert, dat veel ouders zich bij de keuze van de inrichting die hun kind na de lagere school zal bezoeken, vaak meer laten leiden door maatschappelijke aspiraties dan door de vraag of hun kind voldoende aanleg heeft om het daarvoor nodige ondericht met vrucht te kunnen volgen. In dit licht bezien kan het niemand verbazen, dat er met name op h.b.s., gymnasium, ulo-school en zelfs op de ambachtsschool een betrekkelijk grote groep kinderen geplaatst is van wie het al vrij spoedig vaststaat dat zij de eindstreep niet zullen bereiken. Zij zijn de zittenblijvers, de teleurgestelden. Zij bereiken het gestelde doel niet en kosten de Staat nog handen vol geld bovendien. Hun ouders mikten te hoog omdat ze geloofden wat ze hoopten, terwijl ze de adviezen van de school negeerden."

De inspecteur in de inspectie *Alkmaar* wijst erop, dat in de opleidingsscholen soms 20% van de leerlingen blijft zitten, terwijl in de volksscholen dat percentage veel geringer is. Bij onderzoek bleek het hem, dat daarbij ook de volgende factoren een rol speelden:

- a. Afvloeiing naar het buitengewoon lager onderwijs.
- b. Vrees dat de leerlingen de school zouden verlaten.
- c. De leerlingen worden te oud (en te lastig) om in de lagere klassen te blijven zitten.
- d. Door een takensysteem tracht men het zittenblijven wat op te vangen.
- e. Men verhoogt soms beslist ongeschikte leerlingen naar de zesde klas om ze daarmee voor het voortgezet gewoon lager onderwijs te behouden.
- f. Soms staat het hoofd der school er zonder meer op dat zogoed als alle leerlingen worden verhoogd en de leerkrachten maken de rapporten dan maar een beetje geflatteerd, tot ergernis van de leerkracht in de volgende klas.

§ 3. Ouders en leerlingen

Bijna alle inspecteurs maken melding van een verblijvende, vermeerderde belangstelling der ouders voor het onderwijs van hun kinderen. De inspecteur in de inspectie *Brenkelen* schrijft daaromtrent:

„Voor de aanschaffing van bijzondere leermiddelen als een piano, een schoolradio, voor het uitgeven van een schoolkrant, het maken van een meerdaags uitstapje, het organiseren van schoolfeestjes moest meermalen een beroep gedaan worden op de medewerking van de ouders en telkens vernam ik dat die niet alleen gaarne werd verleend, maar dat ook als gevolg daarvan het prettig contact tussen de school en de ouders werd versterkt. Ik heb de indruk dat speciaal in de kringen van het openbaar onderwijs iets aan het groeien is van een grotere activering van de ouders voor de school van hun kinderen. Meestal berust het initiatief daartoe weliswaar bij het onderwijzend personeel, maar op verschillende plaatsen wordt het daarbij krachtig gesteund door de oudercommissies. Niet alleen worden onderwijs en opvoeding er gunstig door beïnvloed, ook de toename van het aantal leerlingen wordt er door bevordert.

In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Alkmaar* lezen we:

„Het blijkt mij steeds duidelijker dat de daadwerkelijke belangstelling van ouders, wier kinderen de openbare school bezoeken, heel wat groter is dan die van de ouders der leerlingen van bijzondere scholen. De meeste, zo niet alle, openbare scholen beschikken over een ruim schoolfonds, dat door vrijwillige gaven der ouders wordt gevoed. Hieruit worden dikwijls zeer nuttige uitgaven bestreden, zoals projectie- en filmmapparaten, schoolradio, boeken voor de schoolbibliotheek, terwijl de medewerking bij schoolfeesten (bv. het St. Nicolaasfeest) en bij de schoolreizen treffend groot is. De ouders van de leerlingen der bijzondere scholen blijven veel meer passief. Dit blijkt ook t.a.v. ouderavonden; bij de openbare school bestaat hiervoor veel meer belangstelling dan bij de bijzondere school.

Als bijzonderheden kunnen in dit verband nog worden vermeld:

1. Een Australische avond, die voor de school en met de school door de huismoeders ener plattelandsgemeente met sterke emigratie-neigingen werd georganiseerd.
2. Meedoen aan de vacantiestijding, teneinde de gezinnen in staat te stellen samen van de vakantie te genieten.
3. Op een plattelandsschool betalen de ouders de kosten van het schoolzwemmen (reis- en badkosten) zelf, waardoor de kinderen elke week in Alkmaar in het overdekte bad kunnen gaan zwemmen onder leiding van gediplomeerd badpersoneel en onder toezicht van het schoolpersoneel.
4. Op een enkele school worden maandelijks alle netchriften mee naar huis gegeven, die dan door de ouders worden afgetekend. De ouders kunnen zich dan periodiek op de hoogte stellen van de resultaten die hun kinderen op school behalen.

De inspecteur in de inspectie *Hoorn* rapporteert:

„Vele scholen hebben in de afgelopen zomer weer schoolreizen georganiseerd; de leerlingen van verschillende scholen hebben een kortere of langere tijd in jeugdherbergen op de Veluwe doorgebracht. De schoolreis is langzamerhand het hoogtepunt van het schoolleven geworden. Als instructieve schoolreis opgevat, biedt zij werkelijk grote mogelijkheden, niet alleen ter verrijking van de kennis der leerlingen en ter uitbreiding van hun gezichtskring, maar ook en vooral om haar opvoedende waarde. Zij verschaft een rijke verzameling van materiaal voor een verslag, dat in zijn mooiste vorm uitgroeit tot een rijk-geïllustreerd album, dat een kostbare herinnering blijft ook voor het latere leven. Deze reizen bieden de leerkrachten tevens een gunstige gelegenheid het zieleleven van het kind nader te leren kennen.

Ook van de zijde der ouders blijkt voor de schoolreizen steeds grote belangstelling te bestaan. De oudercommissies der openbare scholen zijn zonder uitzondering zeer actief. Dat echter een ouderavond bezocht wordt door alle ouders der schoolgaande kinderen, zonder één enkele uitzondering, zoals op de laatste ouderavond der openbare school te Opperdoos het geval bleek te zijn, behoort nogal tot de hoge uitzonderingen. Daar bleek tevens welk een voorname plaats de school in de harten der ouders inneemt, als zij geleid wordt door een bekwaam schoolhoofd, dat bovendien in het gemeenschapsleven een leidende functie bekleedt.

Ook de oudermiddagen en ouderavonden der bijzondere scholen vormen hoogtepunten in het schoolleven, zowel op de lagere als op de ulo-scholen.”

De inspecteur in de inspectie *Leiden* wijst er op, dat we ons er niet over verwonderen moeten, dat de jeugd van vandaag zich enigszins anders openbaart dan de jeugd van vroeger. Hij schrijft:

„Inderdaad maakt de jeugd een woelige, onrustige indruk. Vergelijkingen met „vroeger“ vallen niet ten gunste van de hedendaagse schoolbevolking uit. Ik vraag me af, of dit in alle opzichten wel juist is. Vroeger en nu zijn niet met elkaar te vergelijken. Grotere uithuizigheid, het drukke verkeer, de radio, de bioscoop, enz., alles werkt er toe mee om de hedendaagse jeugd drukker en misschien oppervlakkiger te maken. Ik zeg met opzet „misschien“. De school zelf is ook onrustiger geworden. Deze is niet meer het uitsluitende leerinstituut van vroeger, dat zijn deur stevig op slot deed en met zijn hoge matglazen vensters de wereld buitensloot. De school gaat met haar leerlingen er op uit en haalt de wereld naar binnen. Als voorbeeld neem ik een zeer goede school met zeer goede resultaten. Wat gebeurde daar in 1949?

Ik citeer het verslag van het hoofd der school:

„De gehele school bezocht een voorstelling van het Nederlands Jeugdtonnel in de Leidse schouwburg en genoot daar van de belevenissen van Aladdin en zijn wonderlamp. De klassen 5 en 6 bezochten de tentoonstelling „Van schaaft tot wollen deken“. Van de voorstelling door het Scapino-ballet — het bracht „De Gouden Zwaan“ en „De Pasja en de Beer“ — werd met volle teugen genoten. Zeer opmerkelijk waren de tekeningen, waarmee tal van leerlingen op dit gebeuren reageerden. Iedere keer valt het weer op, hoe ook de kinderen uit de laagste klassen door middel van tekeningetjes laten zien, hoe hun fantasie het aanschouwde verwerkt. Eind Juni gaven enige kinderen uit de 4e klasse voor de overige leerlingen der school een „toneelvoorstelling“. Het was alles „eigen werk“: stuk, kleding en regie. Juist daarom zo bijzonder aardig!

Na de examens bracht de 4e klas weer bezoeken aan: Museum van oudheden, Lakenhal, Museum van natuurlijke historie, Pieterskerk en academie. Het bezoek aan de Lakenhal was een voortzetting van de proef van verleden jaar. Sommige opstellen over dit bezoek gemaakt, bewezen welk een diepe indruk schildert en van oude meesters ook op kinderen kunnen maken.

De klassen 3, 4 en 5 bezochten de aquarium- en terrariumtentoonstelling van de Natuurvriend. In de weken na het toelatingsexamen sprak in de 6e klas een stuurman van de grote vaart over zijn schip, de „Tjipanas“, en zijn reis naar Lulea.

Een doctorandus van de biologie sprak over de vogeltrek.

De klassen 5 en 6 brachten een bezoek aan het contactvaartuig van het Algemeen Nederlands Comité „Onze Marine“, de „Van der Steng“.

De klassen 4, 5 en 6 genoten van de voorstelling van het Leids Onderwijzers-Toneelgezelschap: „Op en om de burcht te Leiden“, geschreven door Jan Ubink.

Klas 4 reisde via Utrecht, de Vechtstreek en Amsterdam naar Marken en Volendam.

Klas 5 bezocht het Gooi (Valkeveen) en het noorden der provincie Utrecht.

Klas 6 maakte een mooie reis naar Elten. De kinderen genoten met volle teugen. Geen wanklank werd gehoord. Zo'n schoolreis is a.h.w. de resultante van „krachten“ die in het afgelopen cursusjaar tussen de kinderen en hun onderwijzer of onderwijzeres zijn gegroeid“.

Ik heb dit verslag, dat een opleidingsschool voor gymnasium en h.b.s. betreft, opgenomen om aan te tonen:

1°. alle zgn. tijdverlies is geen verlies;

2°. de winst is groter dan in cijfers is uit te drukken;

3°. een goede school vindt voor andere dingen ook wel tijd.

Niet uit het oog verloren mag worden, dat ook hier overdaad schaden zou.

Het wordt duidelijk, dat de jeugd niet meer zo rustig zijn kon. Aan de school is het om door efficiënte leermethoden de noodzakelijke fundamentele kennis en vaardigheid sneller aan te brengen dan vroeger. Dan wordt er winst verkregen.“

Toch moet men niet menen, dat er geen klachten zijn. De inspecteur in de inspectie *Utrecht* schrijft in zijn verslag:

„Klachten over de jeugd zijn er altijd geweest en zullen er ook altijd wel blijven. Men hoort hier en daar klagen dat de kinderen druk zijn, minder oplettend en te vluchtig, dat zij weinig verantwoordelijkheidsgevoel hebben, onvoldoende aandachtsconcentratie aan de dag leggen, enz. Allicht zijn de naweeten van de zenuwlopende oorlog nog niet geheel verdwenen; in verscheidene gezinnen is de toestand weinig rooskleurig; met name laat de verhouding tussen vader en moeder dikwijls te wensen over; het verantwoordelijkheidsgevoel der ouders ten opzichte van hun kinderen is in vele gevallen verslapt. Wellicht is dit alles niet in zo acute vorm aanwezig als tijdens en onmiddellijk na de oorlog, maar grondig gesaneerd zijn de verhoudingen en toestanden in de gezinnen zeker nog niet. Gelukkig leidt dit bij de kinderen slechts bij uitzondering tot excessen, maar de dossiers van Pro

Juventute kunnen toch van heel wat gevallen van ontspoorde jeugd gewagen. Natuurlijk is het wenselijk, dat ten aanzien van kinderen met gedragsmoeilijkheden vroegtijdig deskundige hulp gevraagd wordt. Om echter de gevallen, waarin met preventieve hulp erger voorkomen kan worden, te ontdekken, is samenwerking met de school nodig. Immers, de onderwijzer is degene die — als het goed is — het kind en het gezin waartoe het behoort, kent. Anderzijds is de onderwijzer echter niet voldoende op de hoogte van de mogelijkheden die de kinderbescherming biedt. Dit alles is aanleiding geweest tot het plan om met financiële steun van de gemeente Utrecht hiervoor een speciale ambtenaar bij de vereniging Pro Juventute aan te stellen; deze gaat zich niet zelf met de gezinnen bemoeien waarin de onderwijzer ongunstige factoren vermoedt, maar geeft ze door aan de ambtenaren voor de uitvoering der Kinderwetten. Het is uiteraard de bedoeling dat de vrijheid van richting der scholen nauwellettend ontzien wordt en dat de overtuiging der ouders ten volle wordt geëerbiedigd.

Vanzelfsprekend is voor dit plan ook de medewerking der schoolbesturen nodig, weshalve deze medewerking aan het eind van het verslagjaar gevraagd is. Op verzoek van Pro Juventute heb ik, overtuigd van het nut van vroegtijdige en deskundige voorlichting, onder de circulaire van Pro Juventute aan de schoolbesturen een aanbeveling geplaatst. Daar de circulaires nog niet lang in zee zijn, valt thans nog niet te overzien of voldoende medewerking van de schoolbesturen in dezen verkrege zal worden. Op het gebied van de beleefdheid heeft de Nederlandse jeugd geen bijzonder goede naam. Het was daarom een goede gedachte van het gemeentebestuur van Utrecht om tot de leerkrachten der Utrechtse lagere scholen een circulaire te richten over opvoeding tot beleefdheid. Aangemoedigd en aanbevolen werd het geven van lessen in beleefdheid door voorbeeld en woord. De aanschrijving deed een beroep op de onderwijzers om de jeugd ervan te doordringen, dat zij een verplichting heeft tegenover haar omgeving, een verplichting om onze evenmens niet alleen niet te hinderen maar hem ook voorkomend te bejegenen."

De inspecteur in de inspectie *Alphen aan den Rijn* wijst op enkele gevallen, waarin de ouders getracht hebben hun kinderen te vroeg op de door hen gewenste school te plaatsen. We lezen daaromtrent in zijn verslag:

„Wat de *toelating* der leerlingen betreft blijft een nauwellettend toezicht noodzakelijk.

In de regel houdt men zich aan de daarvoor gestelde bepalingen, maar toch komt het voor, dat men door de mazen van de wet tracht heen te glippen.

Een schoolhoofd ontdekte enige maanden na het begin van de cursus, dat een leerling was toegelaten op grond van het opgeven van een verkeerde geboortedatum. De gegevens van de schoolarts klopten namelijk niet met die van het hoofd. Bij onderzoek bleek dat de ouders de datum met een maand hadden vervoegd om het kind op school geplaatst te krijgen. Het succes dat anderen daarmede vroeger hadden gehad, was voor hen aanleiding geweest het ook eens te proberen. De bedoelde leerling is onmiddellijk verwijderd, terwijl de gemeente-secretarie is gewaarschuwd, zodat voortaan bij aanmelding van leerlingen de gegevens nauwkeurig met elkander vergeleken zullen worden.

Een andere mogelijkheid is, dat te jonge kinderen naar een school worden gezonden met een latere aanvangsdatum van het cursusjaar en na enkele weken door de gewenste school worden overgenomen. Ook in dit geval komt men met de lezer en de bedoeling van het Koninklijk besluit inzake toelating van leerlingen in strijd."

Dezelfde inspecteur rapporteert het volgende over een *uitwisseling van leerlingen* tussen de openbare school te Waddinxveen en die te Eerbeek:

„Gedurende een week werd de Eerbeekse jeugd in Waddinxveen ontvangen, terwijl in dezelfde tijd Eerbeek gastvrijheid verleende aan de Waddinxveense leerlingen.

In beide plaatsen was met grote zorgvuldigheid een programma voorbereid, dat aan de jongens en meisjes gelegenheid gaf een aantal excursies te maken en een indruk te krijgen van enkele bedrijven. Ter afwisseling nu en dan een leerzaam praatje of een korte les, terwijl overal voor deskundige leiding gezorgd was. De nodige ontspanning mocht uiteraard niet ontbreken: voor wandelen, fietsen, varen en zwemmen was er voldoende gelegenheid.

Met betrekkelijk geringe kosten konden de leerlingen met een geheel ander landschap in aanraking komen en kregen ze zeer veel kansen om hun blik te verruimen en waardevolle kennis op te doen. Voor het onderwijzend personeel waren er nieuwe mogelijkheden om de ontwikkeling en karaktervorming hunner leerlingen gunstig te beïnvloeden."

In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Utrecht* lezen we het volgende over de zgn. „schoolwerkkampen“:

„Van enkele scholen was het kamp een zgn. „schoolwerkcamp“. Het „werk“ (uiteraard afgewisseld door veel recreatie) bestond in: het bijhouden van een dagboek; zanguurte, kort Bijbel- of zending-verhaal, rekenen, Nederlandse taal, gymnastiek, plantkundeles, bomen leren kennen, lezen, tekenen, vertellen uit de vaderlandse geschiedenis.

Ik meen, dat in het samen-werken, samen-wonen en samen-uitgaan onder goede leiding ontwikkelende en opvoedende elementen zitten, weshalve ik met de verschillende plannen accord ging, evenwel onder de volgende voorwaarden:

a. de ouders der leerlingen stemmen met het plan in;

b. alle leerlingen van de betrokken klassen gaan mede; de kosten dienen zeer matig te zijn;

c. voldoende toezicht (bij gemengde klassen ook vrouwelijk personeel) gaat mede;

d. vooraf bericht aan mij, waartheen de reis gaat en na afloop een (kort) rapport omtrent de schoolreis.

Het hoofd ener school dat een zesdaags werkcamp met zijn school betrok, schreef mij:

„Dit kamp was voor ons (de leiding) een openbaring.

1°. Welke mogelijkheden werden hier werkelijkheden, waaraan de school nooit toekomt!

2°. De fijne, intieme familiesfeer, die nooit werd verstoord!

3°. De soms volkomen gewijzigde kijk die we op bepaalde kinderen kregen.

De paedagogische en didactische waarde van dit kamp kan voor kinderen en leiding moeilijk overschat worden.“

Tot zover deze enthousiaste uiting. Men behoeft er niet aan te twifelen, of — ondanks de moeilijkheden verbonden aan voorbereiding en uitvoering — deze school gaat in de zomer 1950 weer kampeten en genieten.“

Tenslotte zij nog vermeld, dat bij verschillende inspecteurs klachten van ouders binnenkwamen over *te lange vacaties*. Ik ben van oordeel dat deze klachten niet ongegrond zijn. Een flinke zomervacantie acht ik voor de schooljeugd noodzakelijk, maar het is zeker niet gewenst dat gewone volksscholen een vakantie van 5 weken hebben in de zomer en dan nog eens een vakantie van twee weken met Kerstmis met daartussen nog enkele dagen herfstvacantie.

In verband met de bepaling in de Lager-onderwijswet 1920 dat het onderwijs gedurende 40 normale schoolweken moet worden gegeven, is tegen te lange vacaties heel weinig te doen, tenzij het aantal van 40 wordt opgevoerd tot 44. Wanneer gedurende de jaarperiode acht weken vakantie wordt gegeven, is dat m.i. voor de lagere school zeker voldoende.

UITVOERING DER LEERPLICHTWET

De tijdelijke opheffing van het achtste leerjaar is oorzaak geweest dat het *ongeoorloofd schoolverzuim* sterk is *verminderd*. De inspecteur in de inspectie *Breukelen* rapporteert, dat in 1948 het ongeoorloofd schoolverzuim 5,1 schooltijd per 10 000 schooltijden bedroeg en in 1949 slechts 3,1 schooltijd. In 1946 en 1947 waren deze cijfers resp. 117 en 47,9. In dit opzicht is dus een grote verbetering ingetreden. Ook andere inspecteurs vermelden soortgelijke cijfers.

Toch bevatten de verslagen der inspecteurs ook nu weer zeer veel klachten over te weinig medewerking van de *rechterlijke macht* bij de bestrijding van het schoolverzuim. De inspecteur in de inspectie *Gorinchem* geeft daarvan het volgende voorbeeld:

„In één geval is door een onhandig en voorbarig bericht van het schoolhoofd de indruk gewekt als zouden leerlingen die nog niet de leerplicht hadden volbracht, op 1 April 1949 de school mogen verlaten. Toen aan het betreffend viertal kinderen later werd bericht, dat zij weer naar school moesten, was

Leiden in last. De leerlingen hadden geen zin meer en de ouders legden zich bij het geval neer, met als gevolg dat proces-verbaal moest worden opgemaakt. Het duurde echter tot het najaar al eer aan deze gevallen de nodige aandacht geschonken werd door de ambtenaar van het Openbaar Ministerie en intussen verzuimden de kinderen.

Na een bezoek van mij aan de ouders heeft één gezin het verzet laten varen en is het kind weer op school teruggekeerd. De andere drie volhardden bij hun weigering, en nog is geen veroordeling gevolgd."

Hier zijn dus leerlingen die van 1 April 1949 af de school hebben verzuimd. Al spoedig is proces-verbaal opgemaakt en in Februari 1950 was de zaak nog niet behandeld. Het is waarlijk geen wonder dat de eerbied voor de wet op deze manier sterk vermindert.

De inspecteur in de inspectie *Leiden* rapporteert, dat in 1949 niet minder dan 648 processen-verbaal bij onherroepelijke uitspraak werden afgedaan, waarvan alleen 205 in de gemeente Katwijk.

Daarbij werden de volgende boeten opgelegd:

47 maal f 1,— tot f 2,50	43 maal f 10,— tot f 15,—
313 maal f 2,50 tot f 5,—	12 maal f 15,— tot f 20,—
232 maal f 5,— tot f 10,—	1 maal f 20,— tot f 25,—

De inspecteur voegt daaraan toe:

„Het behoeft geen betoog dat deze boeten over het algemeen niet afschrikken. De verzuimers van een enkele dag worden er door getroffen maar de beroepsverzuimers lachen er om. In het seizoen (bollen- en badbedrijf) wordt ruim geld verdiend. Wat betekent dan een boete van f 10,—? Een der commissies tot wering van schoolverzuim zegt dat de ouders deze boeten als noodzakelijke bedrijfskosten beschouwen.

Waar nood en armoede is wordt altijd geholpen. Maar willekeur en onwil moeten met de sterke arm uitgeroeid worden. Af en toe krijgt men de indruk tegen de bierkaai te vechten. Wat zal 1950 met de verlenging van de leerplicht in deze inspectie brengen?"

Niet alle schoolhoofden zijn plichtsgetrouw in het handhaven van de Leerplichtwet. De inspecteur in de inspectie *'s-Gravenhage* schrijft daarover in zijn verslag:

„De bestrijding van het relatief schoolverzuim zou nog doeltreffender zijn, indien alle schoolhoofden zich stipt hielden aan de wettelijke voorschriften. Het opvragen en controleren van de lijst (of lijsten), bedoeld in artikel 10 van de Leerplichtbeschikking, heeft hiervan het onomstotelijk bewijs geleverd. Als oorzaken van deze nalatigheid moeten worden genoemd:

- een niet voldoende sociaal ingesteld zijn;
- vrees een leerling te verliezen;
- gemakzucht;
- gebrek aan belangstelling.

Dit laatste moet opgemerkt, wijl het anders onverklaarbaar is dat een schoolhoofd, tevens secretaris van een commissie tot wering van schoolverzuim, in October 1949, dus *twee jaar* nadat de gewijzigde Leerplichtwet in werking is getreden, nog vraagt „wanneer een kind eigenlijk leerplichtvrij is”.

In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Rotterdam* lezen wij:

„Dat de schoolhoofden bij overtreding van de bepalingen der Leerplichtwet nog lang niet algemeen de medewerking verlenen welke in dezen gewenst zou zijn, blijkt ook uit de klachten welke de inspecteur in ressort C daaromtreunt uit:

1. De nauwkeurige dagelijkse aantekening der absenten met aanduiding van de reden laat nog vrij-wat te wensen over.
 2. Zonder verder onderzoek wordt genoegen genomen met een mondelinge of schriftelijke mededeling dat het kind ziek is. Er zijn zelfs hoofden die, hoewel ze weten dat ze door de ouders om de tuin worden geleid, menen hieraan niets te kunnen doen en zonder meer de opgegeven reden te moeten accepteren. Er deed zich dit jaar zelfs het geval voor dat twee broers drie maanden spijbelden, zonder dat het hoofd dit wist. Een paar briefjes waarin ziekte werd gemeld, waren voor hem geen aanleiding geweest eens een onderzoek in te stellen. Bedoelde leerlingen vertrokken iedere dag „op tijd” „naar school”, zodat ook de ouders geen kwaad vermoeden hadden.
 3. Er worden nog veel te weinig o.r.-kaarten ingezonden. Dit blijkt wel uit de bijschriften die de secretarissen der commissies tot wering van schoolverzuim op vele kaarten vermelden. Telkens doet zich het geval voor dat het hoofd gedurende vele weken allerlei verzuimen toereert zonder deze op te geven en er dan eindelijk toe overgaat, één kaart in te zenden. Daarna begint dezelfde toegankelijkheid opnieuw en het duurt weer maanden eer een tweede kaart wordt ingezonden.
 4. Er zijn hoofden van scholen die de ernstige gevallen van ongeoorloofd schoolverzuim niet opgeven en de minder ernstige gevallen wel. „Aan de eerste is toch niets te doen” menen zij. „Het elke week inzenden van kaarten heeft toch geen gevolgen”. „Al die administratie kost maar tijd en de ouders lachen je nog uit ook.”
 5. De vrees leerlingen te zullen verliezen, brengt sommige hoofden ertoe in bepaalde gevallen een oogje dicht te doen.
 6. Het komt voor, dat bepaalde leerlingen door hun grootte, door hun leeftijd of door andere omstandigheden niet passen in het milieu van de klasse waarin zij geplaatst zijn, en dat het hoofd om die redenen weinig werk maakt van het verzuim.
Het ergste geval dat ik constateerde, betrof de maandenlange afwezigheid van vijf kinderen uit één gezin, „vieze kinderen” zoals het hoofd mededeelde, „die volgens andere kinderen toch naar een andere school zouden gaan”.
- De hierboven genoemde gevallen van ernstig schoolverzuim gaven aanleiding tot vele gesprekken met de schoolhoofden om hun een beter inzicht bij te brengen in wat van hen verwacht en geëist mocht worden en hen te wijzen op de medewerking die de inspectie bij de bestrijding van het ongeoorloofd schoolverzuim verleent.
- Niet onvermeld mag blijven dat zeer veel schoolhoofden, bijgestaan door hun personeel, volledig hun plicht doen en niet alleen door stript de lijsten bij te houden en kaarten in te zenden, maar ook door controle en huisbezoek er voor zorgen dat het ongeoorloofd schoolverzuim wordt beperkt.”

OUDERAVONDEN

Steeds meer blijkt dat het instituut der ouderavonden voor de scholen van grote betekenis is. De inspecteur in de inspectie *Dordrecht* wijst erop, dat hij veel ouderavonden heeft bezocht en dat deze hem een uitstekende gelegenheid boden om een kijk te krijgen op de sociale milieus waaruit deze scholen hun leerlingen betrekken en om te zien hoe de verhouding tussen leerkrachten en ouders was.

De inspecteur in de inspectie *Amsterdam* zegt in zijn verslag:

„Aan de openbare scholen worden geregeld ouderavonden gehouden. De grote belangstelling en de drukke opkomst bewijzen, dat de ouders er prijs op stellen. In de regel bestaat gelegenheid het werk van de kinderen in te zien en van gedachten te wisselen over hun gedragingen en vorderingen. Er wordt een lezing gehouden en de kinderen voeren een toneelstukje op. Sommige oudercommissies zijn zo actief dat ze buiten de schooluren zelf een toneelstukje of een operette aan de kinderen leren. Ze maken zelf décors en treffen alle voorbereidingen voor de avond.

Aan de bijzondere scholen worden de ouderavonden meer en meer algemeen. Ook hier is vaak een tentoonstelling ingericht van het werk van de leerlingen en wordt een onderwerp besproken met pedagogische strekking.

Teneinde de ouders meer in contact te brengen met de leerkrachten, organiseert een schoolbestuur van een twaalfklassige meisjesschool iedere drie maanden een tentoonstelling van het werk der leerlingen. Op iedere bank liggen dan het taalwerk, het rekenwerk, de map met tekeningen, het verzamelchrift

en de werkstukken die gemaakt zijn in de handwerklessen. Deze tentoonstelling wordt door de ouders en door de kinderen zeer gewaardeerd. Voor de kinderen is het een aansporing om keurig te werken, voor de leerkrachten om hun klas op peil te houden, terwijl het contact met de ouders vriendschappelijker wordt."

Jammer is het dat op sommige plaatsen allerlei lokmiddelen moeten worden gebruikt om de ouders te trekken, terwijl ze zich niet laten zien wanneer er een opvoedkundig onderwerp besproken wordt. De inspecteur in de inspectie *'s-Gravenhage* schrijft daarover in zijn verslag het volgende:

"Bij mijn bezoek aan een gewone ouderavond van een openbare lagere school bleek de belangstelling van de zijde der ouders zeer gering te zijn, hoewel, of misschien juist doordat, de agenda voor deze avond volkomen verantwoord was.

Het is een vaker gehoorde klacht van hoofden van scholen en voorzitters van oudercommissies dat voor „gewone“ ouderavonden, waarbij niet het „feestelijk“ karakter op de voorgrond staat, de belangstelling van de ouders veel te wensen overlaat.

Het „contact“ tussen school en huis wordt alleen „versteveigd“ op „feestelijke“ avonden of door vaak zeer overdreven klachten, die ouders ten opzichte van de school en haar personeel hebben.

Het kan niet ontkend worden dat dit weleens zo is, maar daartegenover staat, dat ik ook wel ouderavonden heb meegemaakt waar opvoedkundige onderwerpen werden besproken en die toch zeer goed bezocht waren. Hier is een wisselwerking. Bij de ene school slaagt zo'n avond, bij de andere school wordt hij een totale mislukking. En heel dikwijls blijkt bij zulke gelegenheden hoe de school is, welke invloed het schoolhoofd heeft en de spreker of sprekerster die het woord voert, alsmede het onderwerp dat behandeld wordt."

Heel anders staat het in de Zaanstreek. Zo lezen we in het verslag van de inspecteur in de inspectie *Zaandam*:

„Een verschijnsel dat voor de openbare scholen van fundamenteel belang is, is de regelmatige groei van het aantal oudercommissies, waardoor niet alleen het contact tussen school en huis plaats vindt, maar waardoor in de loop der jaren ook een sterke binding is ontstaan tussen het personeel en de ouders. Terwijl in de eerste jaren na de invoering van dit statuut bij de Lager-onderwijswet 1920 menige onderwijzerskring hier afzijdend tegenover stond of er zich hoogstens éénmaal per jaar aan waagde, kan thans worden geconstateerd, dat er tal van scholen zijn, die in dit opzicht op een lange staat van dienst kunnen wijzen en gaarne twee-, drie- of soms viermaal per jaar de gelegenheid openstellen voor een priat- of kijkavond, al of niet met een tentoonstelling van de gemaakte handwerken, werkstukjes van handenarbeid en het gewone schoolwerk. Behalve de normale punten bevat het programma in de regel iets bijzonders dat de belangstelling van de ouders heeft, als een film van de Nederlandse Onderwijs Film, een inleiding van een der leerkrachten over een actueel onderwerp of een causerie van de schoolarts, bijv. over sexuele opvoeding, inenting e. a.

In de regel eindigen de avonden met een bezoek van de ouders aan de klassen.

Vooral in de Zaanstreek ontwikkelt dit deel van het schoolbedrijf zich tot een actief schoolleven en interesseren de ouders zich niet alleen voor alles wat met de school in verband staat, maar geven zij ook materiele bewijzen van belangstelling, bijv. in de vorm van de organisatie van een excursie (naar Schiphol, het Gooi, IJmuiden, enz.) of het stichten van een fonds, dat op verschillende scholen een jaarlijks bedrag van f 400,— à f 500,— en soms f 1000,— beleept. Hieruit worden vanzelfsprekend de kosten van periodieke feesten en excursies bestreden. Ook wordt het steeds meer gewoonte om aan de leerlingen der hoogste klasse bij het afscheid namens de oudercommissie — die steeds tegenwoordig is — een blijvend aandenken mee te geven, meestal in de vorm van een boek. Er zijn scholen waar dit afscheid in de loop der jaren geworden is tot een roerende plechtigheid.

Tal van scholen geven met steun van de oudercommissies een ouderblad uit als contactmiddel en veel leden van het personeel houden maandelijks een vast spreekuur voor de ouders, waar de belangen van hun kinderen in een persoonlijk onderhoud kunnen worden besproken.

Deze geregelde buitenschoolse contacten zijn wel mede de beste bewijzen van de hechte band die op de meeste scholen tussen ouders en personeel bestaat. Dat deze band sterk is bleek wel in 1949, toen een moeder aan „haar“ school een piano cadeau gaf en de oudercommissie een stencilmachine schonk of een elektrische gramfoon als inleiding tot het latere muziekonderwijs.

Wie meent, dat dit alleen op een „rijkelu's school" kan voorkomen, vergist zich. De zoëven genoemde school, waar de oudercommissie een bedrag van f 1000,— bij elkaar bracht, is er een die vrijwel uitsluitend door kinderen uit arbeidersgezinnen wordt bezocht. Ouderavonden met meer dan 200 belangstellenden zijn in de Zaanstreek meer regel dan uitzondering. Steeds nemen de oudercommissies in de voorbereiding en organisatie ervan een actief aandeel. In verband hiermede staat ook de ontwakende belangstelling der ouders voor opvoelkundige vragen. Zo deelde het hoofd van een school in Zaandam mij mede, dat in 1949 voor een groep ouders een 5-tal lezingen is gehouden over paedagogische onderwerpen, waarvoor de vaders en moeders grote interesse aan de dag legden, terwijl het personeel — dat natuurlijk in zijn geheel aanwezig was — werd gestimuleerd tot nieuwe bestudering van psychologische en paedagogische vragen."

Op deze wijze ontwikkelt het werk der oudercommissies zich in de goede richting.

§ 4. Onderwijzend personeel

TOEWIJDING EN GESCHIKTHEID

In het algemeen mag worden gezegd, dat de Nederlandse school over een staf van personeel beschikt die zich met grote toewijding aan het werk in de school geeft. Maar juist doordat deze regel in haar algemeenheid kan worden aanvaard, valt het des te meer op, wanneer blijkt dat iemand in dit opzicht beneden de maat blijft. En dat moet — helaas — ook weleens worden geconstateerd. In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Leiden* lezen we:

„De leerkrachten vervullen met opgewektheid en toewijding hun taak. Hierop zijn slechts enkele uitzonderingen. Er zijn inderdaad voorbeelden van verkeerde beroepskeuze en er is een enkele school waar met ontstellende nonchalance met het onderwijs omgesprongen wordt. Maar over het geheel genomen past tevredenheid. De verhouding op de scholen is goed, de verhouding tussen ouders en onderwijzers gaf geen aanleiding tot klachten.

Ter gelegenheid van mijn schoolbezoeken was er altijd een prettige sfeer, met gesprekken, de belangen van het onderwijs rakende.

Ik heb maar één ernstig punt van critiek: waarom zorgen toch niet *alle* hoofden van scholen ervoor, dat gevraagde opgaven enz. op tijd binnenkomen? Waarom moet op een rappel gewacht worden, soms nog op een tweede? Als ieder het zijne doet en dan op tijd, valt het werk licht."

De inspecteur in de inspectie *Brielle* schrijft:

„Het blijft in mijn inspectie buitengewoon moeilijk in alle vacatures tijdig te voorzien. Dit geldt wel het sterkst voor Goeree en Overflakkee.

Als de gehuwde onderwijzeressen, die tijdelijke diensten verrichten, zich vandaag aan de dag terugtrokken, kwamen we lelijk in de knel. Ik kan de aangeboden diensten van de gehuwde dames tot op zekerz hoogte waarderen. Zij hinken echter op twee gedachten en zijn enigszins amphibisch ingesteld. Aan de ene kant de zorg voor de wettige echtgenoot en het gezin, aan de andere kant de zorg voor de school. Het is ook wel wat lastig geworden, dat de komst van de inspecteur niet meer van te voren berekend kan worden. Hij komt zomaar plotseling opdaken, nu hij over een auto beschikt.

Op een klein dorp werd het hoofd der school bijgestaan door zijn gade. Het was een tweemansschool en terwijl ik langs de echtelijke woning liep — het was tegen elfven — zag ik de tijdelijke onderwijzers in de gezellige huiskamer met nog een lid van het vrouwelijk geslacht rustig aan de koffie zitten. Ik zag wel een plotselinge verrijzenis, maar ik won de wedloop zonder enige moeite en stond spoedig in de berderloze klas.

Het hoofd der school keek met een rood hoofd door een kiertje van de openstaande deur. Zeer vele verontruschdingen volgden, ook van de ijlings toegeschoten onderwijzers. Het gebeurde eigenlijk nooit, maar de aardappelen moesten toch worden opgezet. Ik voelde er weinig voor diep op deze zinloze redenering in te gaan maar heb heel laconiek geantwoord, dat de zware aardappelpan (ze zijn slechts met hun beiden) ook wel door de gedienstige op het vuur kon worden gezet en dat bij mij thuis de pipers geen uur nodig hebben om gaar te worden.

Als ik nu in de Kamerverslagen lees, dat plm. 600 gehuwde onderwijzeressen in functie zijn, dan geeft dit toch te denken. Ik ben het gedeeltelijk met de heer Van Sleen eens, die in de Kamer beweerde, dat Zijne Excellentie diens vrees ten aanzien van het onderwijzerstekort nog niet had kunnen wegnemen. Een surplus kwaken voor een tijdelijk accres is echter ook niet verantwoord. In het algemeen wordt er met opgewektheid door de leerkrachten gewerkt en geven zij blijk een serieuze opvatting van hun taak te hebben. Een eigenschap die ik zeer in hen kan waarden, is dat zij gaarne de moeilijkheden met mij bespreken en een open oor hebben voor goede raad. Slechts een enkele maal zijn de resultaten van opgegeven werk zeer bedroevend. Dan zucht ik met wijlen de heer Oosterlee: „Alle hout is nu eenmaal geen timmerhout”.

PRACTISCHE OPLEIDING

De inspecteur in de inspectie *Amstelveen* is niet tevreden over de praktische opleiding van onze jonge onderwijzers. Hij schrijft daarover in zijn verslag:

„Aan de praktische vorming van de jonge onderwijzers ontbreekt dat element dat hen moet voorbereiden voor hun taak in kleinere scholen. Het is absoluut onjuist dat men als leerscholen uitsluitend of vrijwel uitsluitend de zesschool neemt. Hierin schuilt een negatie van de onderwijsbelangen van het platteland. Voorts blijkt mij telkens dat ook de technische vakbekwaamheid van jonge onderwijzers meer te wensen overlaat dan noodzakelijk is. Er valt een tekort aan systematische opzet van de lessen te constateren. Dit blijkt bij tal van vakken. Velen weten niet hoe zij een leesles moeten geven, hoe een aardrijkskundeles, hoe een geschiedenisles. Een meer speciale training met een zeer bewuste opzet lijkt mij gewenst.”

De inspecteur in de inspectie *Amsterdam* is evenmin tevreden. We lezen in zijn verslag:

„Het blijft dan ook mijn stellige overtuiging dat een betere opleiding en een veel strengere selectie bij de toelating de enige weg is om tot een werkelijke vernieuwing te komen. Herhaaldelijk is het mij opgevallen hoe groot de rol is die de vooropleiding hierin speelt. In de school tref ik telkens jonge leerkrachten — meer speciaal onderwijzeressen — aan van de éénjarige opleiding, die, hoewel minder vakkennis bezittend, terstond opvallen door een andere habitus. Die vakbekwaamheid verwerven zij zich dan vaak wel in de praktijk, want al doende leert men, maar de habitus kan men zich later moeilijk meer eigen maken. Hoeveel beter zou de school kunnen zijn, indien deze zoveel betere vooropleiding ook nog gevolgd zou worden door een betere vakopleiding! De lacune in de algemene culturele opleiding van de leerkrachten is natuurlijk terug te vinden in de geringe cultuurvorming die de school aan het kind brengt.”

GEBREK AAN STUDIELUST

Een algemene klacht is dat er door de jeugdige leerkrachten veel te weinig wordt gestudeerd wordt en dat ook de *lust tot studie* zo vaak ontbreekt. De inspecteur in de inspectie *Amsterdam* schrijft daarover in zijn verslag:

„Daarbij komt dat er door de jeugdige leerkrachten veel te weinig wordt gestudeerd. Men mag niet aannemen dat de povere salarisverbetering van bruto f 50,— per jaar vroeger de enige stimulan was om een akte te behalen; vele andere factoren speelden daarbij ongetwijfeld een rol. Daar was ten eerste het verlangen naar het hoofdschap, dat zeker de meest gezonde „Streberij” is of moet zijn van iedere onderwijzer. In de wedloop om dit hoofdschap speelde het bezit van enkele bijakten vroeger ook een belangrijke rol. Het gaf de candidaat een zeker overwicht en bestempelde hem als een man van grotere algemene ontwikkeling; hij beheerste immers vrij behoorlijk één of meer moderne talen. En dan opende het hem de weg naar het uitgebreid lager onderwijs, ja later, bij het verwerven van een hogere bevoegdheid, tot de middelbare school. Ook vaktijdschriften — niet vakbondsperiodieken — blijken slecht of in het geheel niet gelezen of bestudeerd te worden en zelfs de *abonné's* op „Een nieuwe school” blijken maar al te vaak niet op de hoogte te zijn van het daarin gepubliceerde.”

De inspecteur in de inspectie *Rotterdam* constateert hetzelfde verschijnsel en vreest daarvan ernstige gevolgen voor de ulo-scholen. Hij schrijft:

„De vervulling van vacatures aan ulo-scholen levert geen onoverkomelijke bezwaren op, maar is toch moeilijker geworden. In Schiedam komen niet alleen bij het openbaar gewoon lager onderwijs maar ook bij het uitgebreid lager onderwijs slechts weinig mutaties voor. In Rotterdam met zijn 23 openbare ulo-scholen is dit echter anders. In verreweg de meeste gevallen wordt in de vacatures voorzien door de (eerst meestal tijdelijke) benoeming van onderwijzers of onderwijzeressen die aan scholen voor gewoon lager onderwijs werkzaam zijn. Is het aantal gegadigden kleiner dan vroeger, ook het aantal bevoegdheden dat zij bezitten, is niet meer zo groot als voorheen het geval placht te zijn. Vóór 1940 trof men onder de sollicitanten verschillende aan die behalve de hoofddiakte 3 of meer bijakten bezaten, terwijl het thans een hoge uitzondering is, wanneer zich onder de benoemden iemand bevindt met meer dan twee bijakten. Er zijn reeds gevallen geweest van tijdelijke tewerkstelling van een leerkracht met één bijakte. Er is m. i. grond voor de opvatting dat zich hierin de verminderde lust tot akten-studie openbaart en ik heb niet de overtuiging dat de tot stand gekomen salarisherzieningen hierin gunstig hebben gewerkt.”

De inspecteur in de inspectie *Haarlem* wijst er in zijn verslag op, dat in zijn inspectie in 1949 slechts 2 leerkrachten het examen Frans l.o. hebben afgelegd en 7 het examen Engels l.o.

Het gemeentebestuur van Bloemendaal gaf aan alle leerkrachten uit die gemeente gelegenheid om een Gehrels-cursus te volgen. Van de aanvankelijk 50 deelnemers bleven maar zeer weinige over die de cursus tot een goed einde brachten. Zo ging het ook met een herscholingscursus die de consultant voor de lichamelijke opvoeding organiseerde. Hij begon met 2 groepen, elk van 20 deelnemers, maar al spoedig moest hij de cursussen samenvoegen in verband met de steeds dalende opkomst en na 9 lessen moest de cursus worden beëindigd.

Wij vinden het buitengewoon jammer, dat de verantwoordelijkheid van veel onderwijzers voor hun werk niet zó groot is dat ze elke gelegenheid gaarne aangrijpen om zich beter geschikt te maken voor het vervullen van hun dagelijkse taak.

Daartegenover mag ook worden geconstateerd dat vooral in de plattelandsinspecties zeer veel cursussen een groot aantal onderwijzers trekken, die met veel animo de lessen volgen, zodat ook in de school het praktisch resultaat daarvan duidelijk wordt gezien.

TEKORT AAN ONDERWIJZERS

Van een tekort aan leerkrachten behoeft in de tweede hoofdinspectie nog niet te worden gesproken; wel zijn er vaak grote moeilijkheden bij de voorziening in vacatures. Deze moeilijkheden worden echter mede veroorzaakt door het ontstellende gebrek aan woonruimte. Verreweg de meeste onderwijzers die over een woning beschikken, hebben niet de moed om naar elders te solliciteren, tenzij de zekerheid bestaat dat binnen afzienbare tijd een woning kan worden betrokken. De inspecteur in de inspectie *'s-Gravenhage* schrijft daarover in zijn verslag:

„In de eerste plaats moet ik hier vermelden dat het gebrek aan woonruimte in de gemeente *'s-Gravenhage* het heel moeilijk maakt om steeds de gewenste leerkrachten van „buiten” in deze gemeente aan te stellen. Hoewel ik de overtuiging heb dat het gemeentebestuur en zijn organen hier binnen de grenzen van de voorschriften die voor huisvesting gelden, al het mogelijke doen om voor de benoemde leerkrachten

een woning te vinden, gelukt dit helaas maar al te vaak niet, althans niet binnen een redelijke tijd. Het aantal gegadigden is nu eenmaal te groot in verhouding tot het aantal woningen.

Het gebeurt dan ook meermaal dat een benoemde aan het gemeente- of schoolbestuur om ontbeffing van zijn benoeming moet verzoeken.

Ook moet een pasbenoemde leerkracht die dagelijks heen en weer moet reizen en tegen de vermoedens hiervan niet opgewassen is, vaak, zij het nolens volens, solliciteren naar een betrekking die hem uitzicht op een woning biedt.

Dat dit niet in het belang van het onderwijs is, spreekt vanzelf.

Ten eerste doordat men gewenste leerkrachten verliest.

Ten tweede doordat bij een benoeming, meer dan goed is, motieven worden gebruikt die met het onderwijsbelang *minder* en met het al of niet nodig hebben van een woning *meer* verband houden."

Er is wel een aantal gemeenten waar men op grond van artikel 33 der Lageronderwijswet 1920 een verordening heeft vastgesteld, die het mogelijk maakt, dat voor de verplaatsingskosten een tegemoetkoming kan worden toegekend, maar toch schrikt men vaak voor de „bijkomende kosten" terug.

In de minder gunstig gelegen plaatsen is het aantal sollicitanten dat zich aanmeldt, in de regel zó gering dat een „keus" feitelijk niet meer mogelijk is. De inspecteur in de inspectie *Hoorn* zegt daarover in zijn verslag het volgende:

„Ook in het afgelopen jaar ontstonden er verschillende vacatures door benoeming van leerkrachten elders. In dit opzicht vormt de inspectie *Hoorn* een doorganggebied.

Hoofden van scholen die volgens nieuwere didactische beginselen werken, hebben steeds grote kansen promotie te maken. Zo werd het hoofd der openbare school te Bovenkarspel benoemd tot hoofd van een nieuwe school te Zeist, terwijl het hoofd der bekende vernieuwingschool te Wijdemorrie, die nog slechts twee jaar aan deze school werkzaam was geweest, tot hoofd van een vernieuwingschool te Haarlem werd benoemd.

Het hoofd der openbare lagere school te Oosthuizen vertrok naar Veenendaal, terwijl het hoofd der openbare lagere school te Hoogkarspel naar Drenthe vertrok en het hoofd der openbare lagere school te Hobrede naar Zeeland.

Al deze mutaties werken belemmerend op de geregelde gang van het onderwijs, temeer, doordat het vaak moeilijk blijkt, jonge frisse krachten te vinden, die in staat zijn het onderwijs op peil te houden. Gelukkig liet de samenwerking met de gemeentebesturen niet te wensen over en konden de geleden verliezen zo goed mogelijk aangevuld worden.

Moeilijker nog bleek het om in de vacatures van onderwijzers en onderwijzeressen te voorzien, doordat het tekort aan leerkrachten zich het krachtigst doet gelden op het platteland.

De kleinere en afgelegen gemeenten hadden met dit euvel het ergst te kampen, niet alleen op de openbare scholen maar meer nog op de Rooms-Katholieke. Bij het Prot.-Christelijk onderwijs is de toestand over het geheel genomen gunstiger. Langdurige vacatures kwamen daar niet voor.

Toch moet worden geconstateerd, dat de personeelsvoorziening reeds tot ernstige moeilijkheden aanleiding geeft."

Aan tal van scholen wordt hulp geboden door gehuwde vrouwen en reeds gepensioneerde leerkrachten, maar ook daaraan zijn wel bezwaren verbonden. Zo schrijft de inspecteur in de inspectie *Middelburg*:

„Voorlopig zal men het nog niet kunnen stellen zonder de hulp van een aantal gepensioneerden en gehuwde onderwijzeressen. Deze hulp heeft ertoe bijgedragen dat er in het afgelopen jaar niet kon worden gesproken van ernstige stagnatie in de normale gang van het onderwijs.

Over voorgenoemde categorie van leerkrachten moge een enkele opmerking worden gemaakt. Hoewel hun hulp onder de tegenwoordige omstandigheden op hoge prijs wordt gesteld, zijn er aan een al te langdurige werkzaamheid van deze groep bezwaren verbonden, waarvoor men niet blind mag zijn. Welke ijver zij namelijk ook aan de dag mogen leggen, het feit blijft dat zij hun tijdelijke functie a.h.w. uitoefenen met één been *in* en één been *buiten* de school. Soms jarenlange ontwenning, de huishouding die thuis wacht, de leeftijd van gepensioneerden, het zijn alle omstandigheden die de arbeid in de school ongunstig kunnen beïnvloeden. Daarbij komt dat de tijdelijke aard der functie als vanzelf niet

de mogelijkheid biedt tot een volledig ingroei in de schoolsfeer. Tengevolge van een en ander kwamen op de kweekscholen reeds tegen het einde van het verslagjaar verzoeken binnen om bij de a.s. onderwijzers en onderwijzeressen, die pas een half jaar later hun examen zouden afleggen, een goed woordje te willen doen: een poging om het nog te velde staande gewas zo vroegtijdig mogelijk te maaien."

En de inspecteur in de inspectie *Rotterdam* schrijft:

„In Rotterdam is de toestand thans echter zo, dat de schaarste van beschikbare leerkrachten het gemeentebestuur aanleiding heeft gegeven ook gehuwde vrouwen in dienst te nemen. En het aantal malen dat men bij klasbezoek echtgenoten van schoolhoofden of van onderwijzers van bijstand aantreft, is niet zo klein als men zou menen te moeten aannemen. De gedachte lijkt mij niet vermetel dat hier, behalve het verlangen de school uit de impasse te helpen, ook de begeerte naar het vinden van een middel om de hoge kosten van het levensonderhoud het hoofd te bieden, zal hebben voorgezet. Intussen is de toestand zo geworden dat aan het einde van het verslagjaar ruim 40 gehuwde of gescheiden vrouwen of weduwen in vaste dienst waren, terwijl er uit deze categorieën ruim 50 (bijna allen gehuwde) vrouwen in tijdelijke dienst waren aangesteld.

Door zulke maatregelen stijgt natuurlijk de gemiddelde leeftijd der leerkrachten en de weerslag wordt o. m. gevoeld bij het geven van gymnastiekonderwijs. „Dat gaat niet meer" is vaak het povere argument waarmee de tegenzin in dit vak gemaskeerd wordt. Deze toestand brengt ook met zich mede dat er door de afwezigheid van leerkrachten nogal eens tijdelijke vacatures vervuld moeten worden vooral door ontstentenis van onderwijzeressen. En nu leert de ervaring, dat het lang niet gemakkelijk is goede of tenminste behoorlijke plaatsvervangers of plaatsvervangsters te vinden."

§ 5. *Schoolgebouwen*

Wat betreft het onderhoud der schoolgebouwen mag worden geconstateerd dat daarin veel verbetering is gekomen. Verschillende inspecteurs noemen dan ook het jaar 1949 „een jaar van voortgezette restauratie en nieuwe schoolgebouwen". Wanneer in de eerstvolgende jaren in hetzelfde tempo aan de verbetering en uitbreiding van schoolgebouwen wordt voortgewerkt, zal het Nederlandse onderwijs daarvan de gunstige gevolgen ondervinden.

Het spreekt vanzelf, dat nog zeer veel schoolruimte moet worden bijgebouwd om de grote stroom van leerlingen die straks de school zullen binnentreden, op te vangen. Daarbij mag echter niet vergeten worden dat in bepaalde gedeelten van het land niet slechts een toeneming van het aantal geboorten moest worden geconstateerd, maar daarnaast ook nog een snelle bevolkingsaanwas. Daarover lezen we in het verslag van de inspecteur in de inspectie *Hilversum* het volgende:

„Geregeld leest men in de vakbladen dat het aantal leerlingen dat in 1952 verwacht wordt, aanleiding geeft tot onrustige overpeinzing en tot plannen voor noodmaatregelen. Ik meen dat voor vele streken, zoals ook voor mijn inspectie, geen semi-permanente maar permanente oplossingen nodig zullen zijn. Immers, op verschillende scholen is nu al te berekenen (uit het aantal leerlingen op de kleuterschool of uit de statistieken der gedoopten of geboren), dat 1953 eenzelfde of een groter aantal nieuwe leerlingen zal brengen. Maar bovendien: de leerlingen die zich in 1952 voor het eerst zullen melden, zullen een achtjarige leerplicht hebben te vervullen. Dat wil zeggen, dat de school in het algemeen dit contingent van 1952 zal moeten herbergen tot 1960, en een deel daarvan nog een paar jaar langer. Ook al moet er een daling van het aantal geboorten na 1946 geconstateerd worden (in ronde getallen van 1940 t/m 1948 resp. 185, 182, 190, 209, 220, 210, 284, 267 en 248 maal 1000), toch dient voor menige streek gerekend met de normale aanwas der bevolking, die bijv. voor mijn inspectie vrij groot is. In 10 jaar tijds (eind 1938 tot eind 1948) bedroeg deze, voor de thans tot mijn inspectie behorende gemeenten, ruim 28 000 inwoners (van 137 252 tot 165 383), of ruim 20%, d.w.z. voor het lager onderwijs ruim 3000 leerlingen; en deze 10 jaar waren voor de aanwas der bevolking, door de oorlogsomstandigheden, nog niet eens de gunstigste. Het spreekt wel vanzelf dat deze factoren ook — meer of minder — de toeloop naar het middelbaar onderwijs en het nijverheidsonderwijs beïnvloeden.

Gelukkig heeft ook de Minister blijkens de memorie van antwoord op de begroting voor 1950 hiervoor oog, en biedt de urgentielijst voor scholenbouw 1950 reeds een wat ruimer uitzicht dan die voor 1949. Toch zal, althans voorzover mijn inspectie betreft, die voor 1951 nog meer gelegenheid moeten geven voor de bouw van nieuwe scholen, of — meer nog — voor bijbouw van nieuwe lokalen. Ook in 1950 zal het veel moeite kosten alle leerlingen bij het begin van een nieuwe cursus onder dak te brengen."

De inspecteur in de inspectie *Amsterdam* schrijft:

„De huisvesting der leerlingen wordt ook in Amsterdam hoe langer hoe meer een nijpend probleem. In 1945 bedroeg het totaal aantal geboorten in Amsterdam rond 13 000, in 1946 steeg dit tot ruim 22 500 met een geboortecijfer van 28,8, terwijl plm. 14 normaal is.

Reeds in 1943 zette een stijging in, waarvan de gevolgen door een groot tekort aan schoolruimte nu reeds merkbaar zijn. In de toekomst zal dit hoge geboortecijfer tot zeer verstrekkende consequenties leiden.

Uit de bevolkingsregisters is gebleken, dat de schoolbevolking voor het gewoon lager onderwijs omstreeks 1955/1956 ten opzichte van 1948 met bijna 40% zal zijn gestegen en in 1959 zelfs met 51%. Dat betekent, dat er in Amsterdam in 1955 ongeveer 750 schoollokalen meer beschikbaar moeten zijn dan thans.

Ter zake deskundigen verwachten, dat na een aantal jaren de hoge golf zeker niet op het oorspronkelijk niveau zal terugvallen. Men meent op een blijvende verhoging van schoolruimte van ongeveer 25% te moeten rekenen."

Gelukkig is de materialenpositie veel verbeterd, zodat concurrentie ook weer mogelijk is. Verschillende aannemers hebben nieuwe systemen voor scholenbouw uitgedacht, waardoor de kosten aanzienlijk lager konden worden gesteld. Het spreekt vanzelf, dat deze nieuwe gebouwen minder solide zijn dan de gebouwen die vóór 1940 werden gesticht, maar men is er over het algemeen wel tevreden mee.

Wij leven nu eenmaal in een tijd, waarin alles zich zeer snel ontwikkelt en ook de moderne eisen voor scholenbouw zijn heel anders dan de eisen die een halve eeuw geleden werden gesteld. Zeer veel solide schoolgebouwen die nog tientallen van jaren dienst kunnen doen, worden als „minder geschikt" gekwalificeerd en daarom vindt men het niet zo erg, dat de thans gebouwde lokalen een minder lange levensduur zullen hebben. Men kan zich daardoor gemakkelijker binnen een bepaalde tijd aan de veranderde eisen aanpassen.

De inspecteur in de inspectie *Delft* schrijft in zijn verslag het volgende over twee nieuwe systemen van scholenbouw in zijn inspectie:

„Voorschoten beet op het gebied van scholenbouw de spits af door op 25 Februari 1949 de eerste „Finse" school van Panagro-Warmond plechtig te openen. Overweldigend groot was de belangstelling: de Minister van Wederopbouw en Volkshuisvesting, de Finse gezant, de Directeur-Generaal van het Onderwijs in België en nog heel veel andere magistraten, autoriteiten, architecten en zakenlui uit binnen- en buitenland waren, evenals onderscheidene onderwijsexperts, aanwezig. Geen wonder, want het scholenbouwprobleem is internationaal en niet eenvoudig en velen hoopten tevens nieuwe indrukken op te doen. Te meer ook, daar in ons land, waar baksteenbouw traditioneel en algemeen is, een houten gebouw een *rara avis* betekent en zeker niet door iedereen zonder enige weerzin geaccepteerd zou worden.

Op het eerste gezicht maakt de school van buitenaf misschien de indruk van een niet bijzonder fraaie barak, maar van binnen blijkt het gebouw zeer ruim en fris uitgevoerd. De school telt acht lokalen, elk plaats biedend aan 48 kinderen. Elk lokaal heeft verder centrale gasverwarming volgens een speciaal systeem. De lokalen liggen achter elkaar en hebben onderling verbinding door deuren, terwijl langs de lokalen over de gehele lengte een ruime, betegelde gang loopt met de toiletten, kapstokken en wasbakjes. Bovendien bevat het gebouw nog een spreekkamer en een bergruimte voor leermiddelen. De afweer tegen de klimatologische invloeden: koude, warmte en vochtigheid, wordt gegarandeerd zeker voldoende te zijn voor een minder koud en minder vochtig land dan het onze, als men weet,

dat Finland [wintertemperaturen van 45° vorst kent en dat meer dan 10% van zijn oppervlakte uit water en moeras bestaat. Luchtisolatie en golfboard moeten koude en warmte tegenhouden, terwijl tegen de buitenbeschieting een laag teerpapier ligt, die het vocht weert.

Tenslotte mag niet worden vergeten, dat deze schoolgebouwen in een noodtoestand hulp bieden en daarom weleens als „semi-permanent” worden betiteld. Wie echter weet, dat de levensduur van deze gebouwen op 50 jaar is geschat en hier zeker ook geen sprake is van iets primitiefs in bouw en inrichting, zal het met mij eens zijn dat dit soort Finse scholen wellicht ook tot de permanente bouw gerekend kan worden.

Hoewel uiteraard de tijd nog te kort is voor het uitspreken dezerzijds van een gefundeerd oordeel, is mijn aanvankelijke indruk toch al dat het gebouw degelijk, doelmatig en hygiënisch is ingericht, de moeite van het bekijken alleszins waard is en dat het in spoedeisende gevallen stellig overweging verdient zulk een gebouw te laten zetten.

Een gebrek is dat de school te weinig bergruimte biedt.

Nog een primair

Op 1 September 1949 werd te Wassenaar nog een proefschool geopend aan de Deijferoord, een Zweeds patent, uitgevoerd door architect Pino te Leiden¹⁾. Het is een zesklassig permanent schoolgebouw; de traditionele bouwwijze met baksteen is hier dus gevolgd, echter met gebruikmaking van een aantal nieuwe materialen en denkbeelden. De architectuur is een kind van de tijdsomstandigheden, derhalve zeer sober, terwijl de prijs nog iets lager ligt dan de van overheidswege vastgestelde standaardprijs van f 12 000,— per lokaal. Het geheim van de smid is m. i. dat alle improductieve ruimte is weggebanen. Hoeveel nutteloze, ongebruikte ruimte treft men soms niet aan in gangportalen, gangnissen en zolder-ruimten. Dat alles kostte óók geld, en is hier vermeden. Er is geen zolder, het dak loopt naar één richting schuin op, evenals de plafonds der klassen. In de hoger opgetrokken scheidingswand tussen lokalen en gang zijn boven het dak van de gang een aantal ramen aangebracht. Daardoor verkrijgt men een betere en een meer gelijkmatige lichtverdeling, waarvan speciaal de banken die het dichtst bij de scheidingsmuur staan, profiteren. Dit acht ik een groot voordeel voor de kinderen die daar geplaatst worden. In zeer veel scholen immers is de lichtspreiding ondoelmatig of fout; in deze school echter is de verlichting zeer goed te noemen. Ook wordt door deze bovenramen in samenwerking met de grote om een horizontale as draaiende ramen in de zuidgevel de zo gewenste dwarsventilatie verkregen. Bij deze draaiing is het verder mogelijk de ramen in elke gewenste stand, zelfs tot onder een hoek van 180°, vast te zetten.

De school te Wassenaar is de eerste in Nederland, waarbij deze zgn. Hermeto-ramen zijn toegepast. Het is mogelijk, evenals bij de Finse scholen, het gebouw in een paar maanden te voltooien.

Deze school, die met medewerking van de Departementen van Wederopbouw en Onderwijs als een „proefschool” werd ontworpen en derhalve buiten het gewone bouwprogramma viel, is naar vele mening een gelukkige oplossing van het scholenbouw-probleem, omdat zij enerzijds met de verminderde financiële draagkracht van ons volk rekening wil houden en anderzijds de traditie volgt van een in steen opgetrokken gebouw, terwijl ondanks de soberheid toch met de moderne eisen van hygiëne en aesthetiek voldoende rekening is gehouden. Door de lage kostprijs en het snelle bouwtempo, alsmede door het systeem van lichttoetreding en ventilatie, is deze proefschool de bezinning en het bekijken overwaard!

VERWARMING

Wat de verwarming betreft is thans de maatregel getroffen dat in een school met vier of meer lokalen centrale verwarming kan worden aangelegd, mits gasverwarming niet mogelijk is. Is gasverwarming wel mogelijk, dan moet daaraan de voorkeur worden gegeven. De inspecteur in de inspectie *Den Helder* is het daarmee lang niet eens; hij schrijft daaromtrent in zijn verslag het volgende:

„Ik blijf heel sterk betrouwen dat de toestemming voor het aanleggen van centrale verwarming in de scholen zo erg wordt tegengehouden. Gelukkig is de eis dat een school minstens zes lokalen moet hebben om voor deze verwarmingsinstallatie in aanmerking te komen thans tot vier lokalen teruggebracht, maar naar mijn oordeel zou men deze eis helemaal moeten laten vervallen. Het is toch zo

¹⁾ Zie van deze school de plattegrond met beschrijving in het onderwijsverslag 1948, blz. 555/557, en de bijbehorende foto's op blz. 549.

dat men de gewone ouderwetse kachelverwarming en om de stofverspreiding en om de kosten die aan het aannemen zijn verbonden, bovendien om de kosten verbonden aan het onderhoud van kachels, alsook om redenen van aesthetische en verwarmingstechnische aard, niet gemakkelijk meer wil toepassen. Wanneer nu centrale verwarming niet toegestaan is, gaat men over tot gasverwarming. De thans veel toegepaste gasofoors zijn weliswaar niet slecht, maar niet ideaal, althans in zoverre niet dat ze het kweken en houden van planten en bloemen in de lokalen niet toelaten. Bovendien zit men in elk geval bij gasverwarming met de moeilijkheid dat door de centrale gaslevering (het gas wordt vaak van grote afstand aangevoerd) de druk dikwijls onvoldoende is en daardoor de temperatuur niet op peil te brengen of te houden is. Dat gasverwarming duur is in het gebruik mag voorts niet uit het oog worden verloren. Wil men een meer geperfectioneerde gasverwarming, dan kan men overgaan tot een verwarming met radiatoren in de lokalen, waarvoor een gasverwarming als centrale bron dient. De installatie hiervan is niet goedkoop, misschien slechts weinig minder duur dan een installatie voor gewone centrale verwarming. In Harenkarspel is men tot dit systeem overgegaan. En nu doet zich daar het geval voor, dat deze weinig minder dure aanleg toch afhankelijk is van de druk van het gas, die nu al veel te laag is gebleken om bij lage buitentemperaturen een behoorlijke temperatuur in de school te bereiken, terwijl men voorts weet, dat de exploitatie veel en veel duurder is dan wanneer men centrale verwarming had mogen toepassen. Dit verschil is zo groot dat, zoals de gemeentesecretaris mij mededeelde, hierdoor het bedrag per leerling met f 5,— zal stijgen, zodat een Rooms-Katholieke meisjesschool in die gemeente, waar de normale centrale verwarming is aangelegd toen dit uitstekende gebouw vóór de oorlog werd gebouwd, per leerling f 5,— extra zal ontvangen, alleen omdat het gasverbruik op de andere scholen zo hoog is. Hier ontstaat dus deze malle toestand dat een school die in een bevoorrechte positie verkeert, doordat zij vóór de oorlog de gewenste centrale verwarming kreeg, thans per leerling f 5,— meer uit de gemeentekas zal ontvangen, omdat aan een andere school, die deze begerde installatie niet mocht aanleggen, en zich dus met een in vele opzichten minder gunstige toestand moet tevreden stellen, zoveel meer voor verwarming moet worden uitgegeven. De bevoorrechte meisjesschool wordt door deze hoge uitgaven voor het gas nogmaals bevoorrecht door een extra uitkering van f 5,— per leerling, of omgekeerd, de gemeente moet de niet gewenste veel minder ideale verwarming nogmaals boeten met een totaal onnodige, hier tegen elk rechtsgevoel strijdende uitgave van f 5,— per leerling aan de andere school.

Ik ben van oordeel dat hier de zuinigheid de wijsheid volkomen bedriegt."

De inspecteur in de inspectie *Brenkelen* geeft zijn ervaringen met een nieuw soort kachel, n.l. de „hete-luchtkachel" volgens het systeem-Vróling (Nederlands octrooi no 61855), aan de Christelijke school te Bunnik aldus weer:

„Ik heb het gebruik van deze kachels gecontroleerd en ben van mening dat ze de volgende voordelen bezitten:

1. De directe uitstraling is gering, zodat de leerlingen vlak bij de kachel daarvan absoluut geen hinder hebben. Zelfs wanneer de kachel volop brandt, is de buitenwand zo weinig heet dat men er gerust de hand tegen kan houden. In het gehele lokaal is een gelijkmatige warmte.
 2. De pijp is eveneens nauwelijks warm, zodat weinig warmte door de schoorsteen verloren gaat.
 3. Deze kachels blijven 's nachts doorbranden; ze vragen ook overdag weinig verzorging, nadat ze 's morgens zijn bijgevuuld.
 4. Ze kunnen worden gestookt met elke soort brandstof. In de Christelijke school te Bunnik gebeurt dit met coles, gemengd met een zeer kleine hoeveelheid anthraciet.
 5. De hoeveelheid brandstof is belangrijk kleiner dan die welke voor een gewone schoolkachel gebruikt wordt.
 6. Wanneer men na schooltijd de deuren van de lokalen en die van de toiletten openzet, worden gang en toiletten zodanig verwarmd dat ook bij vriezend weer de waterspooing voorstrijft blijft. Het systeem dat in deze hete-luchtkachels wordt toegepast, berust op het beginsel van warmte-overdracht door convectie (stroming). De optredende luchtcirculatie bevordert een goede ventilatie en tevens reiniging van de aanwezige lucht.
- Het enige bezwaar tegen deze kachels is de dure aanschaf. Tot nu toe kosten ze namelijk f 285,— per stuk, d.i. drie keer de prijs van een gewone schoolkachel. Gezien echter de belangrijke brandstofbesparing zijn de meerdere aanschaffingskosten ten volle verantwoord. Opgemerkt moet nog worden dat het uiterlijk van deze kachels niet bepaald fraai is. Wel zijn ze buitengewoon solide uitgevoerd."

WIJZIGING BOUWBESLUIT

Verschillende inspecteurs wijzen op de noodzakelijkheid van een spoedige wijziging van het Bouwbesluit. De inspecteur in de inspectie 's-Gravenhage zegt daarover in zijn verslag:

„Er bestaat ook in deze gemeente een neiging om in verband met een meer moderne opvatting van het onderwijs de banken, die nog steeds door het thans 25 jaar oude Bouwbesluit worden voorgeschreven, door tafels en stoelen te vervangen.

Het lijkt mij niet ongewenst, dat in deze aangelegenheid eens nagegaan wordt of dit streven kan worden toegestaan door een nieuwe wettelijke regeling. Zoals de toestand thans is, is deze niet bevredigend en werkt hij onduidelijk van de voorschriften in de hand met al de moeilijkheden, verbonden aan een situatie die door de aanschaffing van dergelijke meubelen ontstaat. Ongedaan maken is heel bezwaarlijk. En sancties zijn niet of heel moeilijk toe te passen.”

AANKLEDING DER LESLOKALEN

Wie elk jaar tal van scholen bezoekt komt tot de ontdekking, dat de sfeer in zeer vele lokalen afhankelijk is van de al of niet gezellige aankleding van het lokaal. De inspecteur in de inspectie Utrecht schrijft daarover in zijn verslag het volgende:

„Het is van belang dat de school en met name het schoollokaal er fris en prettig uitziet. De schoolsfeer wint er bij. Gaarne zie ik ook een schoollokaal dat getuigenis aflegt van de zorg en de activiteit van kinderen en onderwijzer: planten, aquarium, tekeningen, bord met actuele foto's en illustraties, enz. Zoals echter altijd en overal, schaadt overdrijving ook hier; een teveel van getaalde dingen aan de wand geeft spoedig een rommelige indruk. Aankleding en inrichting van het lokaal moet met zin geschieden, kon het zijn met enige kunstzin.”

De inspecteur in de inspectie 's-Gravenhage schrijft:

„Wanneer de leerkrachten over het algemeen nog wat meer zorg zouden willen hebben voor de aankleding van de leslokalen door een sobere en gepaste versiering, dan zouden wij dit zeer toejuichen. Te veel tref ik nog in de lokalen de traditionele platenseries aan, die jaar in jaar uit blijven hangen. Voorzover deze platen gebruikt worden — en dat geschiedt veel minder dan wenselijk is — zou men althans nog een didactische verklaring voor deze versiering kunnen vinden. Om de schoonheidszin aan te kweken kunnen zij kwalijk dienen, evenmin als de groezelige jamporjes met stervende bloemen en stoffige, armeterige geraniums in de vensterbanken.

Deze taak kan de overheid nu eenmaal niet overnemen. Dit is uitsluitend een zaak van de leerkrachten, die er oog voor hebben, althans moeten hebben, meer dan thans het geval is. „A thing of beauty is a joy for ever” hebben vele leerkrachten vermoedelijk nooit in hun themaboek aangetroffen, anders zouden zij er wel naar gehandeld hebben.

Dit jaar heeft men te 's-Gravenhage onder auspiciën van het gemeentebestuur een begin gemaakt met het aanbrengen van muurversieringen in de gangen van verscheidene scholen door jonge, studerende kunstenaars. Dit alles onder leiding van een daartoe samengestelde commissie. Hoe men hierover denkt, wordt beïnvloed door iemands persoonlijke smaak.

Een te waarden feit is dat hieruit duidelijk blijkt, dat de tegenwoordige wethouder van onderwijs niet tevergeefs naast „Onderwijs” ook „Kunstzaken” verzorgt en dat hij deze taak ten aanzien van de scholen niet als een sinecure beschouwt.”

§ 6. Bijzondere voorzieningen

SCHOOLARTSENDIENST

Steeds groter wordt het aantal scholen dat direct onder toezicht staat van een schoolarts, en steeds meer wordt het werk van deze functionarissen gewaardeerd. De inspecteur in de inspectie Gorinchem schrijft in zijn verslag:

„Van het toezicht op de gezondheidstoestand der leerlingen door de schoolartsendienst heb ik geregeld de resultaten gezien.

In het verslag van een der beide schoolartsen die in deze inspectie werken, vond ik de mededeling dat het periodiek kinderonderzoek regelmatig plaats vond. Daarbij is mede gelet op de *verlichting* der schoollokalen, de sanitaire inrichting, de ventilatie-mogelijkheid, de banken, enz. Omtrent de noodzakelijk aan te brengen verbeteringen werd door deze schoolarts aan mij gerapporteerd. Vooral aan de verlichting der lokalen is aandacht geschonken, omdat blijkbaar een onvoldoende voorziening op dit punt de onderwijzers niet opvalt. De onderwijzer is eerder geneigd *slecht zien* aan minder goede ogen toe te schrijven. Dat komt misschien ook doordat de plaats van de onderwijzer meestal in het goed verlichte gedeelte van het lokaal is.

De schoolarts geeft t. a. v. deze verlichting het volgende advies:

„Een allereerste vereiste is dat de wanden van een lokaal en vooral het plafond licht geverfd zijn om de beste resultaten met de lichtbron te bereiken.

Volgens de laatste voorschriften behoort de werkmuur, dus de muur van het bord, een enigszins gedekte kleur te hebben, het plafond getamponneerd te zijn, de wand tegenover de ramen van boven af tot twee meter boven de grond als het plafond, en daaronder een lichte kleur, bv. geel of lichtgroen. De achterwand moet ook zo licht mogelijk zijn. Ook de *kasten* in het lokaal dienen licht geverfd te zijn en liefst mat, zodat men geen hinderlijke lichtreflexen heeft.

Als kunstverlichting heeft men viermaal 200 watt nodig in een armatuur van half-indirecte verlichting (bollen met een bovenste helft van gesatineerd glas en een onderste helft van opaalglas).”

Wat betreft het gevaar voor besmetting met *tuberculose* door leerkrachten die deze ziekte bij zich dragen, wordt in het verslag van de schoolarts het volgende vermeld:

„Bij het periodiek onderzoek werd bij alle kinderen wederom de reactie van Pirquet toegepast, voorzover niet reeds bekend was dat het kind positief reageerde. Van deze gepirqueteerde kinderen reageerden er 151 van de 2806. Slechts t. a. v. 2 van die 151 kinderen kreeg de schoolarts bericht, dat zij een actief proces hadden. Bij alle andere was het proces inactief, d.w.z. ze hadden de infectie goed doorstaan en overwonnen.

Op één school in het district werd door de leider van het consultatiebureau der Vereniging ter bestrijding van de tuberculose bij een onderwijzer een actieve tuberculose aandoening vastgesteld toen hij gekeurd werd, omdat hij elders benoemd was. De leerlingen die met hem in aanraking waren geweest, werden door de schoolarts gepirquetteerd en de positief-reagerenden werden naar het consultatiebureau doorgezonden. Ook bij deze kinderen werd geen actieve tuberculose geconstateerd, waaruit te concluderen valt, dat zij niet door de onderwijzer maar reeds vóór diens komst waren besmet. Daar dit geval ook aan de onderwijzende personen der naburige gemeenten ter ore kwam, maakten zij zich ongerust en verzochten de Gorinchemse onderwijzers aan de schoolarts haar bemiddeling te verlenen voor een herkeuring op het consultatiebureau voor het gehele personeel.

Het gemeentebestuur van Gorinchem en het consultatiebureau verleenden beide hun medewerking. Op de zittingsdag van het consultatiebureau te Gorinchem konden de onderwijzers groepsgewijs tussen 12 en 1 uur worden doorgelicht à f 1,— per persoon, welke kosten door het gemeentebestuur werden gedragen.

Ook het personeel van de hogere burgerschool en van de vakschool voor meisjes werd doorgelicht op kosten van die scholen.

Bij deze doorlichting kwam men één geval van actieve tuberculose op het spoor. Ook hier werd één geval van infectie onder de kinderen geconstateerd.”

Op het vraagstuk waaraan bereids in Gorinchem aandacht is geschonken, wordt allengs van verschillende zijden meer gelet. Zo nam het gemeentebestuur van Vianen het initiatief de leerkrachten van alle scholen te bewegen zich voor herkeuring op te geven. Dit kan, naar ik van het bureau der geneeskundige inspectie, Van Lennepweg 63 te 's-Gravenhage, vernam, gratis geschieden indien de betrokkenen ten minste *twee jaar* in functie zijn.

Ik zou het van groot belang achten, indien alle leerkrachten die in twee jaar niet zijn gekeurd, verplicht werden zich opnieuw te laten doorlichten.”

De inspecteur in de inspectie *Brenkelen* rapporteert:

„In de zomer van 1949 heeft de districtsschoolarts van dit gebied mij een zeer uitvoerig en belangwekkend verslag van zijn werkzaamheden toegezonden. Hieruit blijkt dat deze functionaris zijn taak ernstig en breed opvat. In een jaar tijds werden o.a. alle leerlingen van de eerste, vierde en zesde klasse der lagere scholen en van de boogste klas der ulo-scholen medisch onderzocht.

Behalve de algemene lichamelijke toestand werden onderzocht: huid- en haaraandoeningen, afwijkingen van ogen, oren, neus-, keel- en mondholte, hals, borst, buik, spier- en beenderenstelsel.

Aandacht werd verder geschonken aan tuberculose, geestelijke achterlijkheid, linkshandigheid en spraakstoornissen en over de geconstateerde afwijkingen werden opmerkingen gemaakt, die niet alleen voor de betrokken ouders maar ook voor het onderwijzend personeel van betekenis kunnen zijn en waarvan ik met belangstelling kennisgenomen heb in verband met de vervulling van eigen taak.

Aangezien soms ook wenssen werden geuit betreffende de schoolgebouwen en de schoolmeubelen, zijn wij overeengekomen geregeld contact te onderhouden en wordt mij van alle rapporten die daarover door de schoolarts worden uitgebracht, een afschrift toegezonden."

Toch moet er tegen gewaakt worden dat de schoolarts zijn bevoegdheid overschrijdt, omdat tenslotte de ouders de eerstaangewezenen zijn om voor de gezondheid hunner kinderen zorg te dragen.

De taak van de schoolarts blijve vooral een *adviserende* taak.

BUITENCENTRUM VOOR VACANTIE-ONTSPANNING

Te Utrecht werd een stichting in het leven geroepen om te komen tot de oprichting van een buitencentrum om aan de Utrechtse schooljeugd die deelneemt aan de vacantiëspreading, ook gelegenheid te geven van haar vakantie buiten te genieten. Daarbij zal dan ook de mogelijkheid worden geopend tot buitenonderwijs in klasseverband. Alles zal geschieden onder eigen verantwoordelijkheid en leiding der drie richtingen, welke hier in federatief verband samenwerken.

SCHOOLTANDVERZORGING

De schooltandverzorging draagt in zeker opzicht een eigen karakter, omdat de tandarts hierbij niet alleen als adviseur optreedt, maar zelf ook de behandeling verricht. De inspecteur in de inspectie *Den Helder* deelt in zijn verslag mede dat voor het district Den Helder deze zaak als volgt is geregeld:

„Op 1 September heeft een stichting voor schooltandverzorging in het district Den Helder, omvattende de gemeenten Texel, Den Helder, Anna Paulowna, Wieringen, Callantsoog, Wieringerwaard, Zijpe, St. Maarten, Schagen, Barsingerhorn en Wieringermeer, haar werkzaamheden aangevangen. De stichtingsvorm is gekozen omdat een samenwerking van publiekrechtelijke organen (de gemeenten) en privaatrechtelijke (ziekenfondsen etc.) tot stand is gebracht. Er is een algemene commissie gevormd van ten hoogste 21 leden, verdeeld als volgt: gemeentebesturen 5 zetels, ziekenfondsen 4 zetels, tandartsen 2 zetels, kruisverenigingen 2 zetels, Prot.-Christelijke scholen 1 zetel, Rooms-Katholieke scholen 1 zetel, neutraal-bijzondere scholen 1 zetel. Hieruit zal een dagelijks bestuur van 5 leden worden gekozen. De stichting heeft ten doel het blijvend gebit der schoolgaande kinderen voor tandbederf en de gevolgen daarvan te behoeden door:

- a. het blijvend gebit tweemaal per jaar te doen onderzoeken en zonodig te behandelen;
- b. onderricht te doen geven in mondverzorging;
- c. propaganda te voeren voor doeltreffende mondverzorging;
- d. zich aan te sluiten bij de Nederlandse vereniging voor sociale tandheelkunde;
- e. alle andere middelen welke voor het bereiken van het gestelde doel bevorderlijk kunnen zijn.

Voorlopig wordt begonnen met twee tandartsen en twee helpsters. Wegens gebrek aan tandartsen heeft men geen vol-ambtelijke krachten kunnen aanstellen. De tandartsen verrichten dus de schooltandverzorging als nevenarbeid.

In het onderzoek zullen om te beginnen alleen de kinderen uit de eerste klassen der lagere scholen worden betrokken. Zo mogelijk zal men het tweede leerjaar er bij nemen. Door elk jaar de nieuwe eerste klassen er bij in te schakelen, zullen geleidelijk alle leerlingen in het onderzoek worden betrokken. De eerste klassen in het district omvatten ongeveer 2300 leerlingen. De ziekenfondsen betalen f 2,25

per aangesloten leerling per jaar. In het district is 70 à 80% der leerlingen bij een ziekenfonds aangesloten.

Van de ouders die niet bij een ziekenfonds zijn aangesloten, wordt een bijdrage van f 2,50 per leerling per jaar gevraagd. Eventuele tekorten zullen door de aangesloten gemeenten naar evenredigheid van het aantal leerlingen worden dekt.

Het onderzoek geschiedt, evenals bij de schoolartsdienst, op basis van vrijwilligheid. Een onder de ouders ingestelde enquête heeft uitgewezen dat een niet noemenswaard aantal van hen bezwaar tegen het onderzoek had.

De stichting heeft een zgn. dental-car aangeschaft, waarvan de kosten ± f 10 000,— bedroegen. Dit is een rijdende kliniek, waarin de leerlingen onderzocht en behandeld kunnen worden. In Den Helder zelf worden de leerlingen centraal onderzocht in het gebouw van de geneeskundige dienst.

Ik meen dat deze stichting een belangrijke aanwinst is voor deze gemeenten en dat wij hiermee, wat de geneeskundige behandeling betreft, weer een goede stap voorwaarts hebben gedaan."

JEUGDKUNSTCOMMISSIE

In verschillende grote steden zijn thans speciale commissies gevormd die de jeugd in aanraking willen brengen met goede kunst. Omtrent de commissie te Amsterdam rapporteert de inspecteur in de inspectie Amsterdam het volgende:

„De commissie, waarin de Rijksinspectie is vertegenwoordigd, heeft in het afgelopen jaar veel nuttige arbeid verricht. Inmiddels is de commissie georganiseerd: thans is zij veelzijdig samengesteld uit deskundigen van alle richtingen.

Behalve op het gebied van film en toneel — wat het laatste betreft zijn de plannen in een vergevorderd stadium — nam de commissie ook het museumbezoek voor de schooljeugd weer ter hand. Een speciale museumcommissie — waarin Rijks- en gemeentelijke inspectie weer zijn vertegenwoordigd — is tot dit doel ingesteld; deskundigen van de beide grote musea namen er ook zitting in.

Het doel van de museumbezoeken is natuurlijk de aesthetische vorming van het schoolkind op een wijze, die anders niet bereikbaar is.

Het is dus feitelijk een verlegging van de klas naar de museumzaal en een vervanging van de klasse-onderwijzer door een vakleerkracht; dit alles met het nadrukkelijke doel er onderwijs te geven, natuurlijk onder aanwezigheid en verantwoordelijkheid van de klasse-onderwijzer.

Men mag hierbij vooral niet uit het oog verliezen, dat de museumzaal met haar gehele sfeer ook een veel geschikter leslokaal is voor dit onderwijs dan het gewone klaslokaal van de school, waar men over deze dingen zou spreken of reproducties zou laten zien. Daarbij komt de grote waarde van de gewenning van het kind aan museumbezoek, een gewenning die het kind in tegenstelling met de andere schoolvakken gaarne neemt, omdat hierbij aanwezig is het eerste element voor een vaste en blijvende gewoontevorming: de positieve waardering van een bepaalde behandeling door de betrokken persoon zelf. Dat de kinderen deze lessen in het museum zeer gaarne volgen en er een positieve waardering voor hebben, wezen de genomen experimenten zonder twijfel uit. Zoals in elke opvoeding geldt ook hier, dat een bepaalde sfeer voorwaarde is voor vruchtbaar werk. De kinderen komen in een gevoelsstemming, die invloed op de zedelijke vorming mogelijk maakt. Maar ook de intellectuele vorming speelt bij dit alles een grote rol, want voortdurend moet gezocht worden naar het woord dat het visueel waargenomen versymboliseert. Er is wellicht moeilijk een leermiddel te vinden dat het kind zo juist de waarde van het woord „teder" laat zien als bijv. het kinderkopje van Matthijs Maris. En het kind uit het niet-godsdienselijke milieu is waarschijnlijk op geen andere wijze zo gemakkelijk tot de inhoud van het begrip „zegenen" te brengen dan door het te plaatsen voor Rembrandts schilderij: „Zegening van Jacob". Alleen al het zien van deze zegenende handen is belangrijker dan alle intellectuele vertogen.

Het kind ondergaat hier een culturele vorming die aan het geheel, maar inzonderheid ook aan het taalonderwijs, ten goede komt. Het leert er „stillezen" niet alleen intellectuëel, maar ook cultureel, het krijgt er gevoel voor kleur en compositie. Waar elders zal het grote-stadskind zijn kleurbegrip kunnen verscherpen? De school is nu eenmaal moeilijk in de gelegenheid de kinderen hiervan iets te laten zien in de natuur zelve. Het vermiljoen van de ondergaande zon heeft men nu eenmaal in de schoolklas niet altijd ter beschikking en al is de uitspraak van Carel van Mander in zijn schildersboek, dat de „doorluchtige Nederlandse schilders" „de natuur als het ware overtreffen", niet meer dan een stijl-bloempje, omgekeerd kan men van de kunst uit het kind zeker dieper inleiden in de schoonheid der natuur. Het leermiddel „natuur" dreigt in de school nu eenmaal altijd te verzeilen in de analyse — hoe nuttig ook op zichzelf — en wordt dan ook terecht „kennis der natuur" genoemd.

Ook het geschiedenisonderwijs wint aan waarde door de visuele plaatsing van het kind in het historische beeld en ik ben overtuigd, dat zelfs enkele wandelingen met kinderen door de schatkamer der Gouden Eeuw, die het Rijksmuseum herbergt, het kind een betere indruk geven van deze materie dan alle woorden die er in de schoolklas aan gewijd worden. Het gevaar van verbalisme is hier immers onnoemelijk groot voor het kind, dat zich een „gouden eeuw” moet voorstellen in een levensmilieu waar de goudglans én in de school én in huis maar al te vaak ontbreekt of zeer pover aanwezig is. Deze museumlessen zijn dus niet te vangen met het woord „aesthetische vorming” — zij komen het ganse kind en het gehele onderwijs ten goede.”

§ 7. *Kosten van het onderwijs*

De sterke prijsstijging, die de kosten voor het noodzakelijk levensonderhoud sterk opdreef, gaat ook aan de school niet ongemerkt voorbij. Alles is veel duurder geworden, maar dat betekent nog niet, dat de uitgaven voor het onderwijs naar verhouding konden worden verhoogd. Zeer veel gemeentebesturen hebben moeite de begroting sluitend te maken en dan moeten ook de uitgaven voor het onderwijs tot het strikt noodzakelijke worden beperkt.

Talrijk zijn dan ook de klachten dat het onderhoud der gebouwen en terreinen, de verwarming en het schoonhouden der lokalen en de verdere onkosten zulke hoge bedragen vorderen, dat het bedrag hetwelk voor leermiddelen en schoolbehoefte beschikbaar blijft, feitelijk onvoldoende is. Het gevolg is dan dat een aanvraag wordt ingediend tot verhoging van het beschikbaar gestelde bedrag per leerling of tot toepassing van artikel 101ter der Lager-onderwijswet 1920.

Eigenaardig is, dat de schoolbesturen er zo weinig aan denken dat bij toepassing van artikel 55bis, 5c lid, der Lager-onderwijswet 1920 de mogelijkheid bestaat om het reeds vastgestelde bedrag achteraf te verhogen. Het ware wel gewenst, dat geen verzoek om toepassing van artikel 101ter der wet werd ingediend, alvorens een poging is gedaan om de raad der gemeente te bewegen tot vrijwillige verhoging van het bedrag.

Toch moet er ook op gewezen worden, dat op de scholen niet altijd de gepaste zuinigheid wordt betracht. De inspecteur in de inspectie *Haarlem* schrijft daarover in zijn verslag:

„Op een zuinig en economisch beheer zal men echter steeds moeten letten. Daar hapert nog wel eens iets aan, meen ik, als ik zie hoe de leerlingen soms omgaan met de leermiddelen, vooral als zij deze mee naar huis krijgen, hoe royaal men is met de schriften, men de kachels te lang of te hard laat branden, lampen laat branden wanneer dat niet nodig is en meer van die kleine dingen, die op den duur toch heel wat geld kosten.”

En de inspecteur in de inspectie *'s-Gravenhage*:

„Verschillende schoolbesturen hebben in het afgelopen jaar een verzoek ingediend om toepassing van artikel 101ter der Lager-onderwijswet 1920. In veel gevallen was daar wel reden voor, maar wij hebben toch ook wel eens moeten constateren, dat niet de nodige zuinigheid betracht was en dat er een minder goed financieel beleid werd gevoerd. Al betreft dit laatste maar enkele scholen, het moest in het geheel niet voorkomen. Ook — zelfs in de eerste plaats — dienen de besturen der bijzondere scholen met het overheidsgeld zuinig om te gaan.”

VERVANGINGSKETELS CENTRALE VERWARMING

De vervanging van de ketels voor de centrale verwarming moet, volgens de bestaande interpretatie, uit de vergoeding volgens artikel 101 der wet worden betaald, omdat deze vervanging als „onderhoud” wordt aangemerkt. Aangezien

de hiervoor benodigde bedragen in de regel zeer hoog zijn, is gewoonlijk een aanvraag tot toepassing van artikel 101ter der wet het gevolg, ook al kunnen deze uitgaven over enkele jaren worden verdeeld.

Schier elk jaar geeft deze vervanging aanleiding tot moeilijkheden en telkens bemerkt men, dat gemeentebesturen de daaraan verbonden kosten uit de kapitaal-dienst hebben bestreden. Dit jaar geschiedde dat door de gemeente Zeist, en ook door de besturen der bijzondere scholen zou voor eventuele vervanging een beroep op artikel 72 der wet kunnen worden gedaan. Deze waren daarmee zeer ingenomen. Het gemeentebestuur van Amersfoort zou een soortgelijke maatregel willen treffen, maar ondervindt daarbij de bezwaren van een schoolbestuur, dat kort geleden uit de exploitatiekosten een nieuwe ketel heeft aangeschaft en zich nu gedupeerd zou gevoelen indien de andere regel werd gevolgd. Immers, wanneer deze vervanging thans ten laste van de kapitaaldienst zou komen, zou daardoor het exploitatiebedrag per leerling verminderen en zouden de financiële belangen van dit schoolbestuur worden geschaad. Bij doorvoering van deze maatregel en eventueel beroep van de zijde van het schoolbestuur zou, bij de huidige interpretatie, hoogstwaarschijnlijk het schoolbestuur in het gelijk worden gesteld.

VERHOOGDE BEDRAGEN

In het algemeen zijn de gemeentebesturen er wel van overtuigd dat de bedragen per leerling moeten worden verhoogd. Zo werd bv. in de inspectie *Gorinchem* de beschikbaar gestelde vergoeding ex artikel 55 der Lager-onderwijswet 1920 in de hierna genoemde gemeenten resp. voor de jaren 1948 en 1949 vastgesteld op de volgende bedragen:

	1948	1949		1948	1949
Groot-Ammers	f 16,—	f 24,—	Hoorbaar	f 13,64	f 15,44
Alblasserdam	15,61	20,41	Langerak	18,15	29,71
Giessendam	17,04	18,90	Leerbroek	20,87	22,50
Gorinchem	16,07	28,31	Leerdam	20,87	28,63
Goudriaan	24,—	30,—	Noordeloos	15,44	20,16
Hardinxveld	18,87	36,66	Schelluinen	18,80	25,52
Hei- en Boecop	16,18	19,66	Sliedrecht	18,58	33,40
Heukelum	21,84	23,48	Vianen	15,90	20,33

Slechts in één gemeente is, voorzover mij bekend, in het jaar 1949 een conflict ontstaan over de kosten van het onderwijs, nl. in de gemeente *Zwijndrecht*. De inspecteur in de inspectie *Dordrecht* schrijft daarover in zijn verslag:

„Een voorbeeld van een te schiel en tevens onjuist standpunt is dat van het gemeentebestuur van *Zwijndrecht*.

Terwijl in de meeste gemeenten de door de oorlog en de bezetting aan schoolgebouwen veroorzaakte schade geheel is geregeld, is dit in *Zwijndrecht* voor de bijzondere scholen nog geenszins het geval. De afwikkeling van de schadevergoedingskwestie wordt hier onnodig en op grond van onjuiste motieven op de lange baan geschoven.

Wat toch is hier het geval? Sinds de wijziging der Lager-onderwijswet 1920 van 25 Juni 1948 moet voor het herstel van oorlogs- en bezettingsschade de weg van de artikelen 72 e. v. worden gevolgd. De betrokken schoolbesturen hebben dit gedaan, de gemeenteraad van *Zwijndrecht* heeft in principe ot medewerking besloten, waarop de schoolbesturen onder overlegging van de nodige bescheiden,

w.o. het advies van de inspecteur, de benodigde gelden aanvroegen (artikel 77, 4e en 5e lid). Volgens artikel 78 moeten burgemeester en wethouders binnen een maand na de indiening van het verzoek beslissen. Dit nu wordt opzettelijk niet gedaan. Doordat niet met zoveel woorden de in het 2e lid van artikel 78 voorziene weigering is uitgesproken, kunnen de schoolbesturen niet in beroep gaan en zitten ze nu in een impasse. Noch mondeling noch schriftelijk overleg kon het gemeentebestuur tot een juistere inzicht brengen. Het meent het voorschrift om binnen een maand te beslissen, niet te behoeven na te komen, omdat er geen sanctie op gesteld is.

Even onjuist zijn de motieven om de beslissing steeds maar te verschuiven. Het gemeentebestuur wil namelijk wachten tot bepaald is welke bedragen het voor de verschillende gevallen van schadeherstel van de desbetreffende instantie vergoed krijgt. Ondanks herhaalde uiteenzettingen wil het gemeentebestuur niet inzien, dat de verplichting tot medewerking aan herstel van oorlogsschade geregeld is in de artikelen 72 e.v. der Lager-onderwijswet 1920 en dat deze verplichting op geen enkele wijze kan en mag worden beïnvloed door de vraag of en, zo ja, tot welk bedrag de gemeente deze oorlogsschaden vergoed krijgt.

Om de goede gang van het onderwijs niet geheel te doen stagneren hebben enkele schoolbesturen noodgedwongen uit eigen middelen bijgepast. Uiteraard zijn zij niet in staat om alles te bekostigen en het is trouwens in hoge mate onbillijk om hen daartoe praktisch te dwingen. Wel is nu het gemeentebestuur bereid in dringende gevallen aan de schoolbesturen voorschotten te verstrekken, maar zulks neemt niet weg, dat de kwestie in haar geheel hoogst onbevredigend blijft."

§ 8. Rijksschooltoezicht

MUTATIES

Gedurende het verslagjaar is in de bezetting van het Rijksschooltoezicht in de tweede hoofdinspectie weinig verandering gekomen. Mr. H. J. Smid, inspecteur in de inspectie *Gouda*, werd van 1 September 1949 af vervangen door de heer G. Bannink, terwijl laatstgenoemde als inspecteur in een ressort der inspectie *Amsterdam* opgevolgd werd door de heer J. G. van Busschbach, die op 15 November 1949 in functie trad.

WERKZAAMHEDEN

Het schoolbezoek kon regelmatig plaatsvinden en de samenwerking tussen de leden van het Rijksschooltoezicht, de consulenten voor de lichamelijke opvoeding, de gemeentebesturen, het gemeentelijk schooltoezicht en de schoolbesturen liet niets te wensen over. Met dankbaarheid mag worden geconstateerd dat het werk van het schooltoezicht gewaardeerd wordt en gezien wordt als een taak die uitsluitend het welzijn van het Nederlandse onderwijs bedoelt.

De inspecteur in de inspectie *Den Helder* maakte een studiereis naar Amerika, terwijl de inspecteur in de inspectie *Floorn* op last van de Nederlandse Regering enige weken in Engeland vertoefde om kennis te maken met het Engelse onderwijs.

NADEREND AFSCHIED

De inspecteur in de inspectie *Hilversum*, die wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd waarschijnlijk in 1950 de dienst zal verlaten, besluit zijn verslag over het jaar 1949 aldus:

„Er is goede grond om aan te nemen dat dit mijn laatste jaarverslag zal zijn. Ik zal geen balans opmaken. Ook zal ik geen autobiografie geven of een emotionele meditatie.

Tóch — als ik mijn ambtelijk werk van bijna 30 jaar bij het schooltoezicht overzie, dringt zich vooral aan mij het feit op dat het Nederlandse onderwijs — al blijft zelfcritiek ook voor hen een nuttig medicijn — een corps van getrouwe werkers heeft; en ik denk daarbij aan de werkers-vóór-de-klas: hoofden, onderwijzers en onderwijzeressen.

Zij wekten door hun toewijding bij mij een grote waardering. Zij maakten door hun vertrouwen en sympathie de omgang en het onderling overleg gemakkelijk. Ditzelfde geldt niet minder van gemeentee- en schoolbesturen. Voor beide dank ik hen allen. Want beide factoren samen maakten mij dit werk tot een vreugde."

Ook de inspecteur in de inspectie *Zaandam* zal in de loop van 1950 op pensioen worden gesteld. In verband daarmee schrijft hij aan het slot van zijn jaarverslag:

"Aan het eind van mijn verslag over 1949, sluitstuk van mijn werkzaamheid bij het Rijksschooltoezicht sinds 1 Juni 1928, gaan mijn gedachten terug naar het jaar 1941, toen Dr. Tjessie Sterringa wegens hartzwakte zijn werk als inspecteur in de inspectie *Zaandam* op korte termijn moest overdragen en mede tengevolge van de oorlogsomstandigheden in de beslotenheid van de huiskamer — waar afgevaardigden van de personen uit zijn ambtsgebied de gevoelens van alle collega's vertolkten — afscheid nam van het werk dat hem lief was.

De tegenstelling tussen dit heengaan in de dwangpositie van 1941 en een afscheid in de herwonnen vrijheid van 1950 wekt een gevoel van diepe dankbaarheid voor herkrege (en te ras vergeten) voorrechten, getemperd door de overweging dat het verlies van een bij uitstek deskundig man als de heer Sterringa niet gecompenseerd kon worden door een opvolger die alle lokale kennis miste.

Dit neemt niet weg dat mijn dankbaarheid gegroeid is in de leerschool, die de jaren van bezetting en na-oorlogse wederopbouw ook voor mij zijn geweest.

Sterke bindingen en krachtige samenwerking ontstaan niet mechanisch. Zij waren ook hier gevolg van gemeenschappelijke bezinning op reële waarden en doelstellingen in concrete situaties, soms resultaat van een conflict, van opvatting en voortgezet overleg na toetsing van uiteenlopende inzichten. Aan dit overleg — bij benoemingen en bouwplannen, bij herscholingscursussen en interne paedagogische en didactische vernieuwingen in de school — dank ik de gelegenheid tot nauwere kennismaking en samenwerking met zovelen die als bestuurders van de scholen of leiders daarvan mij het verlichten van mijn taak tot een bron van arbeidsvreugde hebben gemaakt, zowel in de inspectie Gorinchem als in de inspectie *Zaandam*.

Niet alleen, zelfs niet in de eerste plaats, wanneer het getij gunstig was, maar bij tegenwind, wanneer de schoolgemeenschap tot op haar fundamenten beroerd werd, bleek dit overleg voorwaarde voor het doelmatig functioneren van een gezond bestuursapparaat. Dat de voorwaarden hiervoor in de inspectie *Zaandam* algemeen aanwezig zijn, constateer ik bij het neerleggen van mijn werk met blijdschap. De vraag of alle dienstjaren jaren van dienen zijn geweest, en hoe vaak het welslagen van de velerlei bemoeiingen met de gemeentebesturen, de schoolbesturen en de plichtsgetrouwe werkers in de school tot stand kwam ondanks mijn tekortkomingen, is er geen voor statistiek of jaarverslag, maar blijft bewaard voor de stille ogenblikken, waarin een mens zichzelf ontmoet en verantwoordelijkheid aflegt voor Eén, die feilloos oordeelt.

Terwijl dus mijn dank uitgaat naar al diegenen met wie ik heb mogen samenwerken en de velen die mij daarbij hun steun zo van harte hebben verleend, lopen mijn herinneringen aan de zo snel vervlogen 22-jarige werkzaamheid bij het schooltoezicht en de 47-jarige diensttijd bij het onderwijs in het algemeen parallel aan die van mijn voorganger op zijn laatste Oudejaarsdag (1948), toen zijn gevoelens vorm kregen in een eenvoudig sonnet, waarmee ik mijn verslag besluit:

O jagende jaren,
 O luttele vreb.
 Wij moeten bevaren
 Zo stormige zee.
 Daar is geen badaren,
 Geen haven, noch reë.
 Wie zal ons bewaren
 Voor naderend wee!
 Eén is 't, die betrad
 De waat'ren als pad.
 Zijn macht maakt Hem tevens
 En schipper én loods,
 Ter reize des levens —
 Ter reize des doods."

Uit deze uitlatingen blijkt wel met hoeveel vreugde deze leden van het Rijks-schooltoezicht hun werk hebben verricht en wij hopen van harte, dat dezelfde hartelijke samenwerking tussen allen die bij het onderwijs betrokken zijn, ook voor de toekomst gewaarborgd zal zijn, tot zegen van ons Nederlandse onderwijs, waarover wel veel geklaagd wordt, maar dat toch, naar onze vaste overtuiging, zeer veel goede kwaliteiten bezit.

Ic. VERSLAG HOOFDINSPECTEUR DERDE HOOFDINSPECTIE

Provinciën Groningen, Friesland, Drenthe en Overijssel

LAGER ONDERWIJS EN VERVOLGONDERWIJS

§ 1. *Toestand van het lager onderwijs in het algemeen*

ALGEMENE OPMERKINGEN

Het is in dit verslag waarschijnlijk wel voor het laatst dat in algemene zin over de gevolgen van de oorlog en de bezetting voor het onderwijs behoefte te worden geschreven. In het gebied van de derde hoofdinspectie doen bepaalde remmende factoren, die aan de oorlogsomstandigheden moeten worden toegeschreven, nauwelijks nog hun invloed gelden. De geregelde gang van het onderwijs wordt daardoor niet meer verstoord, hetgeen van bijzonder belang is ook voor de scholen voor voortgezet onderwijs, waar men nu minder te kampen heeft met de lacunes in de kennis van de door de lagere scholen afgeleverde leerlingen. De sfeer van rust en regelmaat is in de scholen teruggekeerd, de lust tot geregelde arbeid is weer aanwezig, kortom, de gezamenlijke inspanning van gemeente- en schoolbesturen, inspectie en onderwyzend personeel heeft weer een algemeen beeld van school en onderwijs doen ontstaan dat als normaal mag worden beschouwd.

Voorts kan worden vastgesteld, dat het lager onderwijs in een genoegzaam aantal scholen wordt gegeven. Ten plattelande is over het algemeen de toestand zo, dat de te verwachten toeneming van het aantal leerlingen in de bestaande schoolruimte kan worden opgevangen. Waar dat niet het geval zal zijn, met name in de grotere steden, worden tijdig maatregelen beraamd om in de behoefte aan gebouwen en lokaliteiten te voorzien. Enkele moeilijkheden die zich hierbij voordoen, worden onder het oog gezien. Zo is de situatie in de Noordoostpolder uiteraard onoverzichtelijk, doordat bezwaarlijk kan worden voorzien hoeveel schoolruimte in een bepaalde wijk of nederzetting nodig zal zijn. Daardoor moeten soms noodvoorzieningen worden getroffen in afwachting van het verkrijgen van meer betrouwbare gegevens.

Ook dient rekening te worden gehouden met het feit dat ongebruikte lokalen dikwijls daar gelegen zijn, waar ze ook in de toekomst niet kunnen worden benut. De inspecteur van *Emmen* wijst op het streven om woonkernen te vormen met de daarmee gepaard gaande concentratie van de bevolking. De zich vormende kerndorpen, waar in de regel industrieën zijn of worden gevestigd, hebben een stijgende behoefte aan schoolruimte. In andere streken daarentegen treft men een sterk verloop van leerlingen aan, hetgeen menig gemeente- en schoolbestuur ernstige zorgen baart. Doen deze omstandigheden zich voor in een grote gemeente als *Emmen*, die als administratieve eenheid meer dan 50.000 inwoners telt en dientengevolge nopens het oprichten en instandhouden van scholen aan de bij dit aantal behorende normen gebonden is, dan ontstaat dikwijls voor de kleinere

dorpen een moeilijke positie. Voortdurende waakzaamheid is in dezen wel geboden. Afgezien van enkele betreuwenswaardige uitzonderingen mogen het beleid en de voortvarendheid der gemeentebesturen ten zeerste worden geprezen. Zij hebben een open oog voor de belangen van het lager onderwijs, en de samenwerking met het schooltoezicht laat nauwelijks te wensen over.

Ernstige zorg baart nog steeds de voorziening van de scholen met in aantal en geschiktheid voldoende personeel. Weliswaar zijn er veel minder onvervulde en onvervulbare vacatures dan in het vorige verslagjaar, doch de algemene situatie is nog verre van bevredigend.

De inspecteur van *Ommen* schrijft:

„Het vervullen van vacatures geeft nog altijd veel zorgen. Het aantal sollicitanten is gering (in 4 gevallen bedroeg het slechts 2), terwijl vaak de kwaliteit van zodanige aard is dat getracht moet worden voorlopig tijdelijk in de vacature te voorzien om gelegenheid te hebben naar beter uit te zien. Zelfs voor de gemeente Almelo, qua inwonertal de grootste in de inspectie Ommen, was het vinden van een tijdelijke leerkracht zeer moeilijk en voor de plattelandsgemeenten was dit vaak onmogelijk. In deze gevallen moest dan ten beroep worden gedaan op een gehuwde onderwijzeres of gepensioneerde leerkracht.”

Dat ook voor de grotere steden het leerkrachten-vraagstuk nijpend is, blijkt wel uit het verslag van de inspecteur van *Groningen*, waarin wij lezen:

„Het onderzoek naar de sollicitanten voor de betrekking van onderwijzer of onderwijzeres bij het openbaar lager onderwijs in de gemeente Groningen wordt ingesteld door een commissie uit de hoofden van de scholen. Deze commissie verzamelt de gegevens en gaat op onderzoek uit. De vergadering waarin bepaald wordt welke sollicitanten op de lijst van benoembaren zullen worden geplaatst, woon ik steeds bij. Er zijn slechts enkele die aan zeer redelijke eisen voldoen. Over het algemeen valt steeds weer op, hoeveel sollicitanten op een laag peil staan. Bovendien is de laatste jaren hun aantal tamelijk gering. Er zijn dan ook maar weinig onderwijzers en onderwijzeressen die voor een benoeming aan een stadsschool in aanmerking kunnen komen.

Op grond van deze ervaring vrees ik, dat de stad Groningen in de toekomst voor een belangrijk tekort aan leerkrachten zal komen te staan.”

Vrijwel alle inspecteurs in deze hoofdinspectie uiten zich in dezelfde geest, waarbij zij tevens de aandacht vestigen op de storende invloed van de talloze *mutaties* onder het onderwijzend personeel. De inspecteur van *Leenwarden* schrijft hierover het volgende:

„Een omstandigheid, die de bloei van het onderwijs niet ten goede komt, zijn de aanhoudende *mutaties* aan sommige scholen, met name op het platteland. In de jaren toen er, wat de leerkrachten betreft, meer aanbod was dan behoefte, kwam het overgrote deel der pasgeslaagden eerst aan een plattelandsschool terecht. In 1949, toen het aantal vacatures groter was dan het aantal beschikbare leerkrachten, is het een en andermaal gebeurd, dat een pasgeslaagde voor een betrekking aan een plattelandsschool bedankte, omdat men alléén voor benoeming aan een stadsschool in aanmerking wilde komen, of in ieder geval aan een school dicht bij de stad. De plattelandsscholen waren daardoor soms genoodzaakt genoeg te nemen met minder geschikte krachten of de hulp in te roepen van gehuwde onderwijzeressen. Wanneer een jonge leerkracht op een dorpschool terecht komt, schijnt in sommige gevallen het enige streven te zijn er zo spoedig mogelijk weer vandaan te komen. Mutaties na een diensttijd aan een school van één jaar of minder waren geen uitzondering. De kweekscholen kunnen m.i. in dezen een gunstige invloed uitoefenen, wanneer men de leerlingen wijst op de mooie en aantrekkelijke kanten die het onderwijzeraambt op het dorp heeft, en tevens op het grote belang, ook met het oog op latere promotie, van een meerzijdige ervaring, zowel aan de grote-stadsschool als in de vaak gecombineerde klassen van de dorpschool.”

Gelukkig zijn de opleidingsinrichtingen voor onderwijzers en onderwijzeressen thans weer zeer goed bezet, zodat verwacht mag worden dat binnen enkele jaren

alle scholen weer kunnen worden voorzien van voldoende bekwaam personeel, dat althans gedurende enkele jaren van zijn eerste werkzaamheid bereid is zijn krachten aan de plattelandsschool te wijden, waar een ruime ervaring kan worden opgedaan, een ervaring die nog nooit een oudere leerkracht heeft betreurd te hebben verworven.

Over het voortgezet gewoon lager onderwijs kan nog niets worden gemeld dat opwekkender zou zijn dan hetgeen daarover in het vorige verslagjaar is medegedeeld. De inspecteur van *Heerenveen* schetst de toestand in zijn gebied aldus:

„In mijn vorig jaarverslag deelde ik mede, dat het in het voornemen van enkele gemeentebesturen lag om in de naaste toekomst tot de stichting van streekscholen voor v.g.l.o. over te gaan. Lange tijd heb ik gemeend, dat dit ook aanbevelenswaardig was, doch ik begin heel steek aan de levensvatbaarheid van het v.g.l.o., ook in een streekschool, te twijfelen.

De meisjes die na het doorlopen van de 6e klas van een g.l.o.-school geen ulo volgen, gaan voor het overgrote deel naar huishoudscholen. Het zullen in mijn inspectie maar heel weinig leerlingen zijn die verder dan 6 of 8 km van een huishoudschool af wonen.

Daar als toelatingseis voor de ambachtsscholen een leeftijdsgrens van 12 jaar en 8 maanden is gesteld, zal een vrij groot aantal jongens niet na het doorlopen van de 6e klas tot deze scholen mogen worden toegelaten, doch zullen zij óf de 7e klas moeten doorlopen óf de eerste klas van een v.g.l.o.-school. Wanneer echter aan de wens van de Eerste Kamer der Staten-Generaal wordt voldaan en aan de ambachtsscholen een voorbereidende klas wordt gevormd, dan is er naar mijn mening in ons onderwijsstelsel geen plaats meer voor v.g.l.o.-scholen, althans niet in de inspectie Heerenveen.

Wel ben ik van mening dat, waar mogelijk en waar de afstanden niet te groot zijn, bevorderd moet worden, dat de leerlingen van de 7e klassen van de verschillende scholen zoveel mogelijk worden gecentraliseerd. Dit lijkt mij een uitkomst voor tweemansscholen, die dan 6 klassen zullen tellen, terwijl een enkele school een extra leerkracht nodig zal hebben voor de 20 of meer leerlingen van de 7e klas. Maar ik vrees toch ook, dat het vaak moeilijk zal zijn 20 leerlingen voor de 7e klas bijeen te brengen.”

De positie is inderdaad moeilijk. Naar mijn mening wacht de oplossing nog steeds op een algemeen plan van schoolorganisatie, waarbij dan de v.g.l.o.-school haar definitieve plaats zal verkrijgen. Het is ongetwijfeld juist wat de inspecteur van *Winschoten* aanvoert:

„De vrees voor de algemene invoering van de voorbereidende klas aan de ambachtsscholen, de doorvoering ervan misschien ook bij het land- en tuinbouwonderwijs, de verdere uitbouw van het primaire nijverheidsonderwijs voor meisjes waren evenzovele oorzaken die een verdere ontwikkeling van het v.g.l.o. tegenhielden. Het vertrouwen bij de leerkrachten bleef geschokt, de gemeentebesturen bleven, zeer terecht, gereserveerd t.o.v. te investeren gelden, zelfs ter verdere consolidering.”

Inmiddels is men ook in de derde hoofdinspectie een proef begonnen met een voorbereidende klasse van de ambachtsschool. De inspecteur van *Sneek* schrijft daarover het volgende:

„Scholen in de buurt van Sneek hebben ook nog de mogelijkheid de jongens na het doorlopen van de zesde klas naar de voorbereidende klas van de ambachtsschool te sturen. Deze ambachtsschool is een van de zes scholen in ons land waar met 20'n voorbereidende klas geëxperimenteerd wordt. Met toestemming van het schoolbestuur en de directeur heb ik het onderwijs in deze klas grondig kunnen bestuderen en ik ben tot de conclusie gekomen, dat dit onderwijs volkomen verantwoord is en ver te verkiezen boven dat in een 7e klas van een school voor g.l.o. of dat in een middelmatige v.g.l.o.-school. Een ambachtsschool biedt veel meer mogelijkheden om dit onderwijs praktisch te doen zijn dan de lagere school. Het is alleen maar jammer dat deze voorbereidende klas geen afdoende oplossing geeft, omdat slechts ruim 30 jongens er van kunnen profiteren. Wel kunnen naar mijn mening de g.l.o.- en de v.g.l.o.-school hun voordeel doen met de ervaringen die met dit experiment worden opgedaan”.

Voorlopig zal het wel zo blijven dat de meeste jongens en meisjes die niet naar een ulo-school of een der inrichtingen voor middelbaar onderwijs gaan, in de

gewone lagere scholen blijven als bevolking van de zevende en in slechts enkele gevallen van de achtste klasse.

Het ligt in het voornemen van het schooltoezicht in deze hoofdinspectie om door middel van een beknopte leidraad aan het personeel der scholen althans enkele aanwijzingen te verstrekken aan de hand waarvan het onderwijs aan de leerlingen der 7e en 8e klassen in overeenstemming met de daaraan te stellen eisen zo vruchtbaar mogelijk kan worden gemaakt. Deze leidraad zal een vervolg zijn op de in het verslagjaar verschenen leidraad voor de scholen voor gewoon lager onderwijs en zal op dezelfde algemene didactische beginselen worden gebaseerd. Het stemt tot voldoening dat vele inspecteurs schrijven, dat naar het verschijnen van deze tweede leidraad met verlangen wordt uitgezien.

Over het *uitgebreid lager onderwijs* kan, na hetgeen daarover in de vorige verslagen is geschreven, met de opmerking worden volstaan dat de toestand dezelfde is gebleven. Er wordt door bekwaam personeel flink gewerkt en de resultaten zijn, naar de traditionele maatstaven gemeten, zeer bevredigend. Een steeds klemmender moeilijkheid wordt de voorziening met leerkrachten die over de vereiste bevoegdheden beschikken. Het schijnt dat de studielust voor het behalen van taal- en wiskunde-akten nog zeer gering is.

§ 2. De lagere scholen, haar werkwijze en haar resultaten

ONDERWIJSVERNIEUWING

Het is moeilijk, na de vrij uitvoerige beschouwingen aangaande de stand van het onderwijs t.a.v. werkwijze en resultaten die in de vorige jaarverslagen zijn geleverd, thans, zij het fundamenteel of naar het uiterlijk aspect gezien, iets nieuws te vermelden. De onderwijsvernieuwing — dat totaal van activiteiten die het onderwijs verfrissen, het meer aansluiting zoeken te geven bij wat het leven eist en biedt, die de nieuwe uitkomsten van paedagogiek en psychologie in toepassing wil brengen, die de karaktervorming als centrale eis wenst te stellen bij de opvoeding en het onderwijs in de school — schrijdt voort op haar moeizaam pad. En over het algemeen mag worden gezegd, dat de leerkrachten er tenminste niet onverschillig tegenover staan. Er is een groeiende belangstelling voor een doelmatiger bepaling van de te behandelen en te verwerken leerstof en er is ook een streven merkbaar naar het toepassen van een betere didactiek en methode. Het gaat langzaam; wie zou het anders kunnen verwachten? Maar het algemene beeld is niet ontmoedigend voor al diegenen die tot voorlichting en stimulering zijn of worden geroepen.

Op die voorlichting wordt in brede kringen althans acht geslagen en de inspecteurs spreken bij hun schoolbezoek, wanneer zij met de leerkrachten in overleg treden, niet meer een totaal vreemde en onbegrepen taal.

De cursussen en verdere bijeenkomsten die worden georganiseerd en belegd, worden door velen gevolgd; er heeft vaak een opgewekte gedachtenwisseling plaats en voor wie zien kan is er ook in de scholen wel vooruitgang te bespeuren. Het schooltoezicht in deze hoofdinspectie heeft zijn bijdrage tot de vernieuwing van het lager onderwijs geleverd in de in de zomer van het verslagjaar uitgekomen

Leidraad, bij de samenstelling waarvan het zich in de medewerking heeft mogen verheugen van tal van practici, die in hun scholen reeds belangrijke resultaten hadden bereikt. Deze *Leidraad* is in tal van bijeenkomsten besproken en heeft naar het oordeel van velen reeds een belangrijke invloed uitgeoefend. In het voorbericht van het boekje is een korte kenschetsing gegeven van de situatie zoals deze zich thans voordoet.

In de verslagen van de inspecteurs in deze hoofdinspectie wordt uiteraard een ruime plaats gereserveerd voor beschouwingen betreffende de aard en de kwaliteit van het onderwijs. Terecht achten zij de stimulerende invloed op leerkracht, leerplan en methode te behoren tot de belangrijkste aspecten van hun taak, waarbij het zeker wel overbodig zal zijn op te merken dat zij de vrijheid van het onderwijs in alle opzichten eerbiedigen. Het is dan ook een voorrecht te mogen constateren dat zij, zeker in dit opzicht, het algemene vertrouwen van de onderwijzers genieten. In plaats van uit de verschillende bewoordingen een samenvatting van de in principe gelijke beoordelingen omtrent de algemene toestand te geven, schijnt het mij nuttiger een passage uit het verslag van de inspecteur van *Emmen* over te nemen. Deze luidt als volgt:

„Het valt niet te ontkennen, dat als resultaat van de veelsortige voor- en toelichting — ja, ook ondanks de lieden die door een gebrek aan inzicht als een soort van „geestelijke oplichters” kunnen worden beschouwd — welke t.a.v. de onderwijsvernieuwing is en wordt gegeven, in ieder geval een groeiende belangstelling voor het leerplan is ontstaan.

Dat is inderdaad verheugend.

De tijd toch dat een leerplan een volkomen dood en muf werkstuk was, ligt nog niet zo heel ver achter ons. Het is weliswaar niet eenvoudig een leerplan te ontwerpen dat langs duidelijke lijnen een vast programma wil ontvouwen en dit ook werkelijk doet. Maar al te vaak had men gemakshalve eenvoudig zijn toevlucht genomen tot de copieerlust. Voor een nieuwe school werd het leerplan overgenomen van een bestaande school. Dat dit laatste leerplan oorspronkelijk op zijn beurt ook weer een goedge-meend plagiaat was van een leerplan ener reeds langer bestaande school (enz., enz., enz.) deed niets ter zake.

Omstreeks 1938 begon men wat meer economisch te werken. Men vermeldde niet meer „herhaling en uitbreiding”. Dan toch moet men beginnen met een omschrijving te geven van wat ten slotte herhaald en uitgebreid moet worden. Er werd eenvoudig vermeld: „Zie *Leidraad* Noordelijke Hoofdinspectie”. Dit vereiste een minimum van denk- en schrijfwerk, terwijl men blijkbaar aannam bij een dergelijke leerstofindeling bij voorbaat van het fiat van de inspecteur verzekerd te zijn.

Langzamerhand komen er thans echter jaarlijks verschillende leerplannen binnen die na breedvoerige gezamenlijke besprekingen tussen het hoofd en het personeel zijn geformuleerd en niet met de conventionele algemeenheden zijn volgeschreven. Zij geven duidelijk een op een bepaalde school afgestemd plan de campagne aan.

Dit zijn stukken werk waar leven in zit, waar verstarring verre van blijft. En het is typerend, hoe de leerkrachten aan deze scholen hun werk voelen als een onderdeel van een organische eenheid, terwijl tevens hun inzicht in het geheel verdiept is.

Natuurlijk blijven er op een aantal van 134 scholen steeds enkele die ook t.a.v. een leerplanherziening behoren tot de verre achterhoede, waar het moreel van de troep dusdanig gezakt is dat men zich niet eens meer de moeite getroost van „te doen alsof”. Deze enigszins brutale openhartigheid accentueert echter te meer het tempo van de overgrote meerderheid in gunstige zin.

Met het voorgaande wil niet gezegd zijn, dat een goed, modern leerplan automatisch goed, modern onderwijs waarborgt of omgekeerd. Dat er echter een zekere correlatie bestaat, speciaal op die scholen waar een behoorlijk herzien leerplan na ernstige onderlinge bespreking in de personeelsvergadering ontstaan is, is onmiskenbaar.

Ook in het afgelopen jaar bleef een zekere gereserveerdheid vrij duidelijk merkbaar. Men heeft zich gedistantieerd, wat op zichzelf nuttig kan zijn voor het vormen van een eigen oordeel.

Er is echter ook een bezwaar aan verbonden. Men heeft min of meer zorgvuldig enkele onderdelen van werkwijzen gevonden — of men is er helemaal per ongeluk mee bekend geworden! — die men zelf

reeds toepaste, terwijl deze thans door „vernieuwers” als nieuw worden aangekondigd. Met hoeveel greigtheid wordt deze gelegenheid aangegrepen en hoe troostvol is dan de redenering: „Ik doe dat al jaren zo; — de vernieuwing behoeft *mij* (dit woordje vooral met klemtoon!) niets meer te vertellen.” Dit bespaart dus een omschakeling en geeft tevens het bevredigende gevoel dat men nog niet zo ouderwets is in zijn werkwijze! Een ondertussen gaat men verder. Er wordt met liefde gewerkt, gelukkig, want dit is een absoluut onmisbaar element in ons onderwijs. Maar het *waartoe* en het *waarom* van het dagelijkse werk blijven buiten beschouwing.

Zo speelt men een afkerigheid van een crisis der didactische zekerheden. Deze mensen blijven aan de kant staan. Ze deinzen — wellicht onbewust — terug voor een persoonlijke, innerlijke bewustwording, die, ideaal gezien, tot een collectief enthousiasme leiden kan. En juist door deze vaak hard-werkende mensen wordt de „onderwijsvernieuwing” onbedoeld beklad met enghartige opvattingen en is ze belast met klein-menselijke, schoolmeesterachtige begrippen. Wie zal het hun kwalijk nemen? Ze hebben, veelal niertegenstaande hun opleiding, in hun jonge jaren waarschijnlijk wel verbazend veel nagedacht, maar op onverklaarbare wijze is hun didactisch denkvermogen ergens vastgelopen.

Ten nadele van de school en ten nadele van het kind.

Een andere groep wordt gevormd door de mensen die intellectueel de theorieën der onderwijsvernieuwing in zich hebben opgenomen, doch die ze met hun scepticisme en soms ook door een vermeende intuïtie weer vernietigen. Ze hebben kennissen genomen van diverse studiën over alexie, over het kinderlijk denken of over de vraag van de opvoedbaarheid der kinderlijke intelligentie. Het blijft echter alles een zuiver-academische kwestie: *vroeger* deed men wat de leerboekjes voorschreven, men doet dit ook *nu* nog precies zo! Het aan de hand lopen is tot een tweede natuur geworden!

Desondanks boeken deze mensen — zelfs in schoolkringen — nog succes: ze kunnen behoorlijk meepraten, ze werken in de school op de oude, geijkte wijze die — voor hen althans — in afvraagbare parate kennis en demonstratie van parate foefjes culmineert.

Onverwerkte kennis en paradepaardjes behoren tot hun noodzakelijke uitzet. Hun dagen vergaan in een terreur van grauwe sleurlessen, omdat ze de soms reeds onherstelbare fout hebben gemaakt school en leven van elkaar te scheiden. Aan een experiment wagen ze zich niet, waardoor ook het risico van een mislukking hun bespaard blijft. Ook in de ogen van het publiek hebben ze daarom „succes”, wat op zichzelf het gevolg is van een — naar gehoopt mag worden — onbewuste misleiding. Voor deze succesvolle misleiding wordt echter heel vaak door het publiek een testimonium van schoolmeestersvolwaardigheid verleend! In de grond van de zaak vormen deze lieden een groepje pedante arrivés, die zich verbeelden het sieraad en de rechtvaardiging van de school te zijn. Het zij echter tot een troost dat deze mensen — althans in de inspectie Emmen — schaars in aantal zijn.

Er is gelukkig nog een andere groep. Hiertoe behoren de mensen die rustig en voorzichtig voortgaan, die niet tevreden zijn met het oude, maar die voelen niet voldoende inzicht te hebben om het nieuwe te doorgronden en toe te passen. Dat kan op zichzelf reeds een elegante deugd zijn.

„Weet gij niets?”, zeide Fröbel. „Dat kan wel zijn; maar dat is het minste kwaad, — als gij maar wat *wilt* weten!”

Zo gaan zij hun gang, zoekend, tastend, lezend en luisterend, om tenslotte met veel aarzeling een proefneming te beginnen. Wat kan een voorzichtig advies, een bemoedigende opmerking, een woord waar vertrouwen uit spreekt, tegenover deze mensen wonderen doen. Maar ook: hoe beginnen kind en school en leerstof weer te leven! Een hoofd van een bijzondere school, die met belangstellingscentra was gaan werken, schreef mij: „De omschakeling was voor mij zeker even groot als voor de leerlingen. Steeds kwam de gedachte bij mij op: leren ze wel genoeg? Maar al met al was het prettig werken. De meisjes verkiezen dit soort werk verre boven wat vroeger gedaan werd. Ook de jongens denken er zo over. Eén jongen zou graag naar het oude terugkeren, maar nog veel liever doet hij niets!”

Een onderwijzer van een openbare school schrijft: „De activiteit van de meeste kinderen was groot. Vóór schooltijd, in de pauze en na schooltijd, altijd kun je jongens en meisjes in het lokaal aantreffen bezig met het een of ander. Het werk van de kinderen is over het algemeen heel goed te noemen. Het vele voorbereidende werk — en dat is heel wat — telt niet mee, als men ziet met hoeveel vreugde de kinderen hebben gewerkt. Bovendien voel ik, dat mijn inzicht in de leerstof door het werken met belangstellingscentra beter wordt.”

Men drukt het niet te sterk uit wanneer men zegt: door de invloed der vernieuwing hebben mensen als deze weer een nieuw enthousiasme, een nieuwe lijn en vernieuwde vreugde in en door hun dagelijks werk gekregen.

Het aantal scholen waar men ernstige proeven neemt met de werkwijze der *belangstellingscentra* neemt toe,

evenals dat waar men met een vrij ver doorgevoerd *takenstelsel* is gaan werken. Ook hierin zit een grote hoeveelheid arbeid. „Wie dit werk wil aanvatten, houde voor ogen dat het van de leerkracht heel veel tijd eist”, berichtte mij een hoofd.

Maar ook hier is weer typerend: Wie dit werken met taken doet met de inzet van zijn gehele persoon, wil na enige tijd niet weer terug naar het gewone klassikale werk, zowel om paedagogische als om didactische redenen.

Al is er thans ongeveer een vierde deel van het totale aantal scholen waar door een of meer leerkrachten occasioneel — wat vaak betekende één proef — dan wel systematisch met een takenstelsel is gewerkt in het afgelopen jaar, zo houdt dit niet in, dat deze werkwijze daar in de plaats is gekomen van die welke in de oude „klassikale” school thuishoort. Het zijn ritselingen, die bewijzen dat een zuchtje van de verfrissende wind welke door en over ons onderwijs gaat, door een ternauwernood geopende deur is binnengedrongen. In de toekomst zal blijken of de deuren verder geopend zullen worden.

Vooralsnog blijft echter een hoog percentage van de leerkrachten werken op de wijze die ze reeds sinds hun intrede in de school hebben gehanteerd. En dan moge enerzijds de sleur hierin vaak niet te misskennen zijn, anderzijds spreekt er toch bij het merendeel een grote mate van trouw uit, zij het dan meestal meer aan de door hen gevolgde traditionele werkwijze dan aan hun „Taak”.

Al zijn er mensen, voor wie een scherp kritisch woord noodzakelijk is, over het algemeen mogen de plichtsbetrachting en nauwgezetheid van de leerkrachten gerooemd worden. Dat een grote en dominerende groep van dergelijke plichtsgetrouwen soms wel eens een rem is voor een noodzakelijke andere aanpak, ligt voor de hand.

Hier staat echter tegenover, dat er zeer velen zijn die zich met hart en ziel aan hun werk zowel in als buiten de school geven, die de vertrouwensmensen van een gehele buurtschap of schoolkring zijn en die door hun bescheidenheid respect afdwingen voor het totaalbeeld dat er van hun werk in de ruime zin des woords ontstaat. Een werk, dat op de vaak afgelegen plaatsen inderdaad van paedagogische en culturele waarde kan zijn en dit vaak ook wel is. Wanneer men tracht de invloeden te peilen, welke van de door de vakverenigingen georganiseerde *vernieuingscursussen* of *midlagen* uitgaan, zal de grootste reserve geboden zijn. In de inspectie Emmen woonde slechts 25 % van de leerkrachten een dergelijke cursus bij. Een belangrijk deel hiervan werd gevormd door de leerkrachten der Rooms-Katholieke scholen, die de middag-cursussen, onder auspiciën van het Katholiek Onderwijzers Verbond georganiseerd, volgden. Het vrij lage percentage dat dan resteert, moet o.m. verklaard worden door de grote afstanden, alsmede door het feit dat op tal van bijeenkomsten stof werd behandeld welke op diverse conferenties, kort na de oorlog op Kortehebben en Overcinge gehouden, reeds een onderwerp van bespreking had uitgemaakt.

Met alle lof voor het enthousiasme waarmee deze behoorlijk gesubsidieerde cursussen werden georganiseerd, meen ik toch, dat een belangrijk onderdeel van dit werk, n.l. de „nazorg”, niet aan de beurt komt. De wijze waarop de oud-cursisten hun gewijzigde inzichten in praktijk brengen, is moeilijk te controleren. En wanneer deze „nazorg” door het Rijkschooltoezicht kan worden verricht, staat dit voor de moeilijkheid, dat het zich meestal slechts een vaag beeld kan vormen van het gedoedeerde en dat het niet voldoende positieve aanknopingspunten heeft.

Het is tenslotte niet mogelijk en wellicht ook niet gewenst dat al deze vernieuwingscursussen door leden van het Rijkschooltoezicht worden bijgewoond.

Een andere moeilijkheid die de rustige doorwerking van de nieuwe inzichten belemmert, is de sterke *personeelsmutatie*. Ook in 1949 vertrokken verschillende hoofden, onderwijzers en onderwijzessen met een verdiende promotie. De door hen met enthousiasme uitgezette en reeds enkele jaren gevolgde weg moest verlaten worden. Beperkte keuze van sollicitanten met de daaraan veelal noodzakelijk verbonden beperktheid der kwaliteiten leidde hiertoe. In twee jaar tijds moest mijn inspectie hierdoor negen flinke hoofden missen, wat tevens inhield negen enthousiaste en kundige propagandisten.

Het aantal scholen waar men een langere ervaring had met bv. de belangstellingcentra of met takenwerk, verminderde daardoor. Dat desondanks het totale aantal dezer scholen steeg, was te danken aan het feit dat het aantal eerste en schuchtere pogingen in deze richting toenam, zij het dan dat het succes nog niet altijd zo bijster groot was en men vaak — zoals reeds werd opgemerkt — met één poging volstond.”

Na dit lange citaat met zijn realistische schildering van houdingen en situaties, doortrokken van het inspirerend optimisme, dat kenmerkend is voor de bemoeiingen van het schooltoezicht in deze hoofdinspectie, geven wij nog het woord aan de inspecteur van *Leenwarden*:

„Het aantal onderwijzers dat nog altijd afwijzend staat tegenover elke verandering van betekenissen in het schoolleven, is niet gering. Het doet weldadig aan, wanneer men een klas binnentreedt waar een frisse didactische wind waait, waar het interieur van het lokaal al direct een interessante aanblik oplevert, waar de onderwijzer uit zijn schat niet uitsluitend oude maar vooral ook nieuwe dingen voortbrengt, en waar, mede daardoor, de gehele klas een en al belangstelling en activiteit is. Daar staan tegenover — ik neem nu het andere uiterste — klassen die jaar in jaar uit dezelfde cirkel doorlopen. Leerlingen komen en gaan, versleten boekjes en verouderde boekjes worden door nieuwe vervangen, — maar de verouderde methode van de man-voor-de-klas blijft dezelfde, is nog gelijk en gelijkvormig aan die van voor twintig jaar. Zijn er zo? — Zo zijn er! En hun instelling vormt een barrière voor de doorwerking van de vernieuwingsgedachten. Er wordt weleens de opmerking gemaakt dat verwezenlijking van vernieuwingsplannen aan een grote school zoveel gemakkelijker is dan aan een klein schooltje. De ervaring is precies andersom. Aan de grotere scholen vindt men wel individuele pogingen tot onderwijsvernieuwing — op zichzelf lofwaardig — maar de consequente doorvoering door de hele schoolgemeenschap, waardoor een waardevolle eenheid zou ontstaan, stuit meestal af op een of meer collega's die het teamverband verbreken. Zo heb ik in de stad Leeuwarden pogingen gedaan om althans één der openbare lagere scholen te metamorfosen in een „progressieve“ school, maar dit pogen leed schipbreuk op de klippen „wij kunnen niet“ of „wij willen niet“, die enkelen opwierpen. Tegen doorvoering der plannen door middel van overplaatsingen werd vooral nog bezwaar gemaakt. Daartegenover staan enkele één- en tweemansscholen waar men, ondanks de grotere moeilijkheden, tot een zeer bevredigend resultaat kwam. Ik denk aan twee éénmansscholen in de inspectie waar men — door de nood gedwongen — is overgegaan tot volledige doorvoering van het taakensysteem (dagtaken, soms een weektask), waar men groepswerk toepast, waar het normaal is dat een betere leerling een zwakkere helpt, enz. En de resultaten? Naar omstandigheden: zeer goed. (Het zal geen bevreemding wekken, dat hier het vaak zelf verworven *inzicht* dikwijls veel juist was). Het onderwijs wordt in deze kleine gemeenschappen veel aanschouwelijker gegeven dan in tal van scholen het geval is. Er is in het lokaal veel documentatiemateriaal en hoofdelijker leer-lesstof aanwezig; de platen en kaarten zijn steeds bij de hand (en dus nooit onvindbaar!); de leerlingen wordt de zelfwerkzaamheid van de eerste klas af aan bijgebracht. Zo bleek op één dezer schooltjes bij een repetities over Sumatra, dat de leerlingen, naast de onmisbare topografische kennis, van de „land- en volkenkunde“ meer wisten dan die van menige stads(opleidings)school.

Een heuglijke gebeurtenis ter bevordering van de bloei van het onderwijs was de herverschijning in 1949 van de „Leidraad“. Het is niet overdreven te zeggen, dat naar de heruitgave hiervan met belangstelling werd uitgezien. Door tal van scholen werd reeds maanden tevoren geïnformeerd wanneer de „Leidraad“ verkrijgbaar zou zijn. Aan de totstandkoming van deze gecompleteerde en herziene handleiding hebben leerkrachten van verschillende richtingen eendrachtig en enthousiast, met opoffering van veel tijd, medegewerkt. De belangstelling was bij de verschijning zéér groot. Natuurlijk is het niet voldoende de inhoud voor kennisgeving aan te nemen. Hoewel dit helaas voorkomt, zijn mij toch ook verschillende gevallen bekend, waarin men voor een schoolvergadering, bij het ontwerpen van een nieuw leerplan in een onderwijzerskring bij de bespreking van een bepaald vak, enz. de „Leidraad“ als studie-objekt gebruikte. De beginselen, in de Leidraad neergelegd, zullen moeten doorwerken in de scholen en ik ben overtuigd, dat dit het geval zal zijn.

Zal de vernieuwing van opvoeding en onderwijs haar volle kans krijgen, dan zal het platteland vooral nog heel wat voorlichting nodig hebben. Colleges van burgemeester en wethouders ten plattelande, schoolbesturen en oudercommissies staan menigmaal nog argwanend tegenover wat afwijkt van het traditionele. Zo was een wethouder zeer geschokt, toen tijdens een profies in de klassen 6 en 7 leerlingen uit de klassen 4 en 5 nu en dan zonder vragen geruisloos hun plaats verlieten om een boek of een atlas uit de kast te halen. „Orde moet er zijn!“ Hier dreigen verdienstelijke onderwijzers de dpe te worden van gebrek aan het juiste inzicht bij degenen die bij hun promotie een belangrijke stem in het kapittel hebben.“

Zoals reeds gezegd geven bovenstaande citaten wel het algemene oordeel van het schooltoezicht in deze hoofdinspectie weer. Wij besluiten dit gedeelte met een passage uit het verslag van de inspecteur van Sneek, die de mogelijkheden van activering van de zijde van het schooltoezicht nog eens op een andere wijze in het licht stelt. Hij schrijft daaromtrent:

„In de meeste scholen is er van verandering in de oude beproefde werkwijze niet veel te bespeuren. Het schijnt het merendeel der leerkrachten moeilijk te vallen, het vertrouwde pad te verlaten en nieuwe

wegen in te slaan. Zonder te willen beweren, dat langs deze weg geen goed onderwijs gegeven kan worden, zou men toch wensen, dat het onderwijzend personeel de gebruikte methoden en de bereikte resultaten meer kritisch bekeek.

Het lijkt wel het noodlot van de Nederlandse school, dat er zo veel en zo keurig verzorgde methoden voor de verschillende vakken verschijnen. Het doodt bij velen de eigen inventie, de kritische zin en de noodzaak zich in het eigenlijke leerproces te verdiepen. Het scheidt de kans dat menig jong onderwijzer, op de kweekschool in theoretisch opzicht zeer matig en praktisch volkomen onvoldoende in de onderwijskunst voorbereid, met behulp van onze knappe methoden een arbeider aan de lopende hand wordt, zonder inzicht in de betekenis en de waarde van zijn arbeid, zonder diep besef van de verantwoordelijkheid voor het product van zijn hand. Alleen scheppende arbeid kan ware arbeidsvreugde schenken. Het is dan ook deze arbeidsvreugde die de rijke beloning vormt voor het meerdere werk dat iedere ernstige vernieuwingspoging vraagt.

De grote moeilijkheid is de bestaande werkwijze te doorbreken, al is het maar op één onderdeel, bij één leervak. Het gaat er om een begin, een aanknopingspunt te vinden; is dat er eenmaal, dan krijgt de onderwijzer, als zijn opzet ernstig bedoeld en goed voorbereid is, in de regel de smaak wel te pakken. Maar we zitten nu eenmaal met onze knappe methoden en onze, voorlopig gebrekkige, opleiding en men kiest zo gemakkelijk de weg van de minste weerstand. Men zou bijna wensen, dat al die keurige leermiddelen achter slot en grendel gezet konden worden en de onderwijzer daardoor gedwongen zou zijn, enkel gewapend met een bord en een stuk krijt, zijn eigen weg te banen.

Misschien is de in 1949 verschenen Leidraad een middel om als motor te fungeren. Het komt mij voor dat, ondanks het bestaande vernieuwingswerk van de vakorganisaties, van een werkelijk réveil weinig zal komen, wanneer het Rijksschooltoezicht op dit terrein niet een aanhoudende activiteit ontwikkelt. Het ligt in mijn bedoeling in 1950 vergaderingen met niet te grote groepen onderwijzers te beleggen om, na een korte bespreking van de Leidraad, te komen tot kleine experimenten op zo veel mogelijk scholen. Na een jaar worden dezelfde groepen opnieuw bijeengeroepen; de bereikte resultaten worden daar besproken en vergeleken en nieuwe taken aanvaard.

Een belangrijk middel is het bezoeken door onderwijzers, die belangstelling voor het nieuwe hebben, van scholen waar men reeds met vernieuwingswerk bezig is. In het afgelopen jaar heeft dit reeds resultaten opgeleverd. Het verheugende is dat richtingsverschil geen beletsel vormde voor een stevig contact. Ik hoop te bevorderen, dat de „Leidraad-vergaderingen” aanleiding zullen geven tot het leggen van veelvuldige contacten tussen verschillende scholen.”

Na alles wat in het jaarverslag over 1948 aangaande de afzonderlijke leervakken is geschreven, komt het mij thans onnodig voor in herhaling te treden. De verschillende experimenten die in vele scholen worden beproefd, leveren reeds niet onbelangrijke resultaten op. Met de inspecteur van *Sneek* ben ik van mening dat het onderling contact tussen de leerkrachten zodanig moet worden bevorderd dat vele van die proefnemingen kennis kunnen nemen. Niet om ze klakkeloos na te volgen, doch wel om daaruit te leren vertrouwen te hebben in eigen kracht en om de schroom tegenover nieuwere en betere werkwijzen te overwinnen.

§ 3. De leerlingen en de ouders

SCHOOLVERZUIM

Van het strijdfront tegen het *ongeoorloofd schoolverzuim* luiden de berichten gunstig. Wel zijn er hier en daar nog zwakke plekken, doch over het algemeen bevatten de verslagen van de inspecteurs geen ernstige klachten. De activiteit van de commissies tot wering van schoolverzuim wordt allerwegen geprezen. Ofschoon in bepaalde streken voortdurende waakzaamheid geboden blijft, schijnt het offensief tegen de laksheid betreffende de handhaving van de bepalingen der Leerplichtwet bij vele ouders en ook bij een aanvankelijk niet gering aantal schoolhoofden bevredigend te verlopen. In dit verband verdient bijzondere aandacht het feit dat het onderwijzend personeel soms te spoedig geneigd is de school

geheel of voor enkele klassen te sluiten, wanneer zijn aanwezigheid elders naar zijn mening dringend wordt vereist. Ik heb hierbij het oog op het bezoeken van vergaderingen, cursussen en andere bijeenkomsten, waarvan ik het nut voor het onderwijs zeker niet wens te onderschatten, doch die, wanneer stagnatie van het onderwijs door schoolsluiting er het gevolg van is, een noodlottige invloed kunnen hebben op de publieke opinie.

Zoals reeds in dit en in vorige verslagen meermalen is opgemerkt, wordt door het schooltoezicht, de justitiële functionarissen en de commissies tot wering van schoolverzuim in de jaren na de oorlog een hardnekkige strijd gevoerd tegen het ongeoorloofd schoolverzuim. In de gedachting van vele ouders is het een hard gelag dat hun kind wordt belet een niet onbelangrijke bijdrage tot de bestrijding van de huishoudelijke kosten door het verrichten van allerlei werkzaamheden te leveren. Zij zullen het eenvoudig niet kunnen begrijpen, dat op onverwachte dagen de kinderen niet naar school behoeven te gaan omdat de onderwijzers niet beschikbaar zijn en daardoor maar al te geneigd zijn tot het trekken van de conclusie dat het er in feite toch niet zozeer op aankomt met het geregeld schoolbezoek. De inspectie heeft zich dan ook voorgenomen spaarzaam te zijn met het verlenen van verlof tot afwijking van de lesrooster en zulks tot de bepaald noodzakelijke of tenminste hoogst belangrijke gevallen te beperken. Zij meent te mogen aannemen, dat ook de corporaties welke de diverse bijeenkomsten organiseren, dit standpunt zullen billijken.

MENTALITEIT DER LEERLINGEN

Een belangrijke verbetering, vergeleken met de eerste jaren na de oorlog, is ook te bespeuren in de mentaliteit van de schoolgaande jeugd en in de gezondheid van de ouders jegens de school. Zo schrijft de inspecteur van *Winschoten*:

„Over het algemeen genomen valt het op, hoe goed verzorgd de leerlingen er uitzien: de lichamelijke en geestelijke gesteldheid is weer aanmerkelijk uitgegroeid boven die van de jaren vlak na de bevrijding. Ook de materiele verzorging der kinderen, wat kleding en schoeisel betreft, geeft weinig reden meer tot klagen. Bewondering moet men hebben voor de moeders die in deze toch al zo dure tijden de kinderen netjes en verzorgd naar school zenden; dit is van grote, algemeen-opvoelende waarde. Tevens blijkt, dat het personeel der scholen in het algemeen een open oog heeft voor de waarde van nethed op lichaam en kleding. Van grote betekenis is hier ook de samenwerking tussen school en huis en de manier waarop deze verkrege en toegepast wordt. Het blijkt dat thans voor de openbare scholen weer de wettelijk voorgeschreven oudenavonden worden gehouden, in vele gevallen zelfs meer dan één. Tevens achten wij het een gelukkig verschijnsel dat deze avonden hoe langer hoe minder „uitgaansavondjes" worden in de gewone betekenis van het woord met als voornaamste punt op het programma een of ander „lachnummer". Meer en meer komen deze avonden gelukkig te staan in het teken van opvoeding en onderwijs als zodanig; niet alleen, dat het werk der kinderen ter inzage en ter beoordeling ligt en een gesprek tussen ouder en leerkracht over gedrag, vijf en vorderingen plaatsvindt, doch de avonden worden ook steeds meer aangevuld met een programma dat volkomen verantwoord is: toncel-, zang-, muziek- of gymnastiekuitvoeringen van groepen leerlingen, meest in buitenschoolse arbeid voorbereid, of een lezing of voordracht over pedagogische, didactische of culturele onderwerpen. Bij de bijzondere scholen merken we ook iets dergelijks op, doch nog in veel mindere mate. Bij het huisbezoek is het juist andersom: er moet helaas geconstateerd worden, dat het persoonlijk contact tussen leerkracht en ouder, anders dan bij klachten, nog veel te weinig tot stand komt. Dit persoonlijk contact is er bij de openbare scholen stellig minder dan bij de bijzondere. Dit is zeer te betreuren. Veel weten doet veel begrijpen, en om het kind goed te kunnen begrijpen is het nodig het milieu te kennen waarin het dagelijks verkeert en de personen onder wier invloed het staat. Hier ligt stellig nog een groot arbeidsveld. Ieder onderwijzer zou het zich tot een plicht moeten rekenen ten minste één keer per jaar „huisbezoek" te doen."

Met de genoemde inspecteur zijn wij van mening dat het huisbezoek van groot belang is. Dat geldt ook met betrekking tot de onderwijsvernieuwing. Het komt veelvuldig voor, dat de ouders uit de geestdriftige verhalen van hun kinderen over de werkwijze op school de conclusie trekken, dat er daar minder geleerd wordt dan vroeger en dat zij zich bezorgd afvragen of de toekomst van hun kind, vooral indien zij voornemens zijn het een middelbare school te doen bezoeken, wel voldoende in het oog wordt gehouden. Een rustige, inlichtende bespreking werkt dan zeer verhelderend.

Een eenvoudige beantwoording van de vraag waarin de zgn. onderwijsvernieuwing eigenlijk bestaat kan ook heel goed geschieden op de ouderavonden. Over het algemeen genomen zijn de ouders voor deze nieuwe gedachten omtrent school en onderwijs zeker toegankelijk en het is bepaald verkeerd om hen, die toch hun kinderen aan de onderwijzers toevertrouwen, geheel en al buiten deze zaken te houden. De inspecteur van Groningen schrijft hierover:

„In het bijzonder mag hier worden vermeld de stijgende belangstelling van de ouders voor de opvoeding en het onderwijs van hun kinderen. Ook bij de opening van nieuwe scholen blijkt de goede verstandhouding die er bestaat tussen personeel en oudercommissie.

De centrale ouderraad in de gemeente Groningen is zeer actief. Het is vooral aan het werk van deze raad te danken dat elke school een oudercommissie heeft, die in de behartiging van de belangen van de school een werkzaam aandeel neemt.

In samenwerking met het schoolparlement en op instigatie van de gemeentelijk inspecteur heeft de centrale ouderraad een „Centraal Ouderblad" in het leven geroepen, dat maandelijks aan alle ouders van leerlingen die de openbare school bezoeken, zal worden uitgereikt."

LEERLINGEN DIE THUISSHOREN OP EEN SCHOOL VOOR B.L.O.

Zeer veel is er ook te doen met betrekking tot de kinderen die het gewoon lager onderwijs niet kunnen volgen. Uit het verslag van de inspecteur van Emmen, een van de inspecties waar het aantal voor het gewone onderwijs ongeschikte kinderen zeer groot is, ontleen wij het volgende:

„In de gemeenten welke samen de inspectie Emmen vormen, werd reeds sedert jaren het onderwijs op de scholen voor gewoon lager onderwijs belemmerd door twee factoren:

- a. de leerlingen die door gebrek aan verstandelijke vermogens of door andere partiële defecten het onderwijs niet kunnen volgen en eigenlijk op een b.l.o.-school thuishoren;
- b. het hoge percentage ongeoorloofde schoolverzuimen.

Het aantal leerlingen dat voor het volgen van buitengewoon lager onderwijs in aanmerking komt, wordt door de schoolarts en de hoofden van b.l.o.-scholen op 5 tot 7% van het totaal geschat. Men zou reeds een twee- à drietal b.l.o.-scholen op redelijke wijze met deze kinderen kunnen bevolken, wanneer men zich beperkte tot de vrij aperte gevallen. Er is echter bij de ouders een sterke aversie tegen de thans bestaande b.l.o.-scholen, die door de bevolking „dommen-schooltjes" worden genoemd.

Voor een deel komt deze houding voort uit onverstand en kortzichtigheid van de ouders. Ook speelt de valse schaamte een grote rol. In een stad weet men vaak niet op welke school de kinderen van de buren gaan, om van de kinderen der bewoners van enkele huizen verder maar niet eens te spreken. Op het platteland, waar de kinderen 's morgens per bus worden opgehaald, zijn deze buspassagiers dadelijk gekwalificeerd: „de dommenbus".

Doch ook de hoofden van scholen gaan hierin niet geheel vrijuit. Zij zullen door het vertrek van enkele leerlingen een leerkracht moeten missen, of ze „sparen voor de volgende leerkracht".

In diverse gevallen ontstaat zo een zekere traagheid in het behartigen van de belangen dier zwakbegaafde kinderen, die het slachtoffer worden van de waan dat de grootheid van een koning gelegen is in de veelheid zijner onderdanen.

Jammer genoeg speelt ook de concurrentie-zucht een rol: kinderen veranderen van school, omdat het hoofd hen tegen de wil der ouders heeft opgegeven voor een test-onderzoek voor de b.l.o.-school, terwijl het hoofd van de thans uitverkoren school de naam heeft in dit opzicht niet zo actief te zijn.

Uit een brief van een hoofd citeer ik:

„De leerlinge A. B. is destijds met veel moeite naar de b.l.o.-school gegaan. Uit het gezin B. was nu weer een kind leerplichtig. Dit gaat nu naar school D, bij meester E.

Motief: Meester wilde onze A. niet hebben; hij krijgt ook de anderen niet.”

Het is zeer te betreuren, dat de toekomst dezer kinderen zo naar willekeur wordt opgeofferd aan tal van ondergeschikte belangen. Teneinde zekerheid te hebben dat ook de hoofden van scholen en leerkrachten iets meer begrip krijgen van de betekenis van het b.l.o. — en hierdoor de ouders wellicht beter kunnen overtuigen — heeft Dr. Herderschee uit Amsterdam voor de gezamenlijke leerkrachten gesproken over het b.l.o. In een warm gestemd, liefdevol en boeiend betoog heeft deze kundige en enthousiaste spreker de betekenis van het b.l.o. uiteengezet.

Het ligt in de bedoeling de hoofden van scholen (en in de toekomst ook de andere leerkrachten) eens een middag te laten hospiteren op de beide b.l.o.-scholen. Zulks onder het motto: „leringen wekken, voorbeelden trekken.”

Waar deze zaak echter heel nauw samenhangt met de mentaliteit en het inzicht der ouders, zullen er stellig nog zeer vele jaren moeten verlopen, voordat de opvattingen t.a.v. de b.l.o.-school zijn „omgebogen”.

GEDRAG DER LEERLINGEN

Een laatste onderwerp dat in deze paragraaf ter sprake kan komen, is dat van het openbaar *gedrag* van de Nederlandse jeugd. Boven schreef ik, dat de algemene mentaliteit van de schoolgaande jeugd sedert de oorlog zich gunstiger laat aanzien. Dit betreft echter voornamelijk de kleding, de voeding en ook wel het gedrag jegens en in de school. Desondanks is er in laatsbedoeld opzicht nog een belangrijke achterstand, wanneer men dit gedrag toetst aan algemeen aanvaarde of te aanvaarden normen van beschaving en fatsoen en wanneer men het vergelijkt met de houding van de jeugd in het buitenland. De inspecteur van *Meppel* schrijft in dit verband:

„Het is mij opgevallen, dat er een groot verschil in beleefdheid is bij de leerlingen van de verschillende scholen. Hoewel dit gedeeltelijk te verklaren is uit het verschil in milieu waaruit de kinderen voortkomen, is dit toch niet altijd de oorzaak en moet derhalve soms de schuld van een zekere mate van onbeleefdheid bij de scholen worden gezocht. In een circulaire heb ik de aandacht van het personeel hierop gevestigd.”

Dat, zoals de bovengenoemde inspecteur schrijft, soms de schuld van een zekere mate van onbeleefdheid bij de scholen moet worden gezocht, is, met al de voorzichtigheid waarin deze uitspraak is gehuld, naar mijn mening de volle waarheid. En het gesignaleerde euvel is te ernstig dan dat men, om welke reden dan ook, de waarheid zou mogen verbloemen. Wie geregeld de scholen, hetzij lagere, uitgebreid lagere of kweekscholen, bezoekt, ziet onmiddellijk dat de Rooms-Katholieke scholen zich op dit punt gunstig onderscheiden. De bezoeker wordt er overal correct en hoffelijk ontvangen, door de kinderen zowel als door het onderwijzend personeel. Blijkbaar wordt er opzettelijk naar gestreefd de leerlingen goede manieren bij te brengen en is men er niet van oordeel dat zulke levensvormen de mens stempelen tot een minder karaktervol individu.

Naar mijn mening wordt het tijd dat bv. een Ministerieel voorschrift het onderwijzend personeel de plicht oplegt, opzettelijk onderricht in beschaafd optreden en in het betrachten van goede omgangsvormen in houding, woord en geschrift te geven. Een doelbewust gevoerde wellevendheidsactie zou ongetwijfeld op tal van gebieden van het maatschappelijk verkeer ernstige overweging verdienen, doch in de scholen, waar voor de opvoeding tot verantwoordelijke en ver-

antwoordelijkheidsgezinde mensen de grondslag wordt gelegd, is zij zeker op haar plaats. Zij zou een belangrijke bijdrage kunnen leveren tot de waardigheid van de mens en daarbij een gunstige invloed uitoefenen op het spreek-, schrijf- en verkeersfatsoen, dat veelal pijnlijk tekort schiet. De vele goede eigenschappen van ons volk zouden er des te beter door tot hun recht komen.

§ 4. *Het onderwijzend personeel*

TOEWIJDING EN GESCHIKTHEID

Ook ditmaal kan worden getuigd, dat het onderwijzend personeel waardering verdient voor zijn trouwe plichtsbetrachting. Hetgeen daaromtrent in het vorige jaarverslag is gezegd kan nog ten volle worden gehandhaafd. Toch is het noodzakelijk op enkele onvolkomenheden te wijzen, niet om toch weer op de algemene waardering een zekere korting toe te passen, maar wel om aan te duiden hoe door gemeenschappelijk inzicht en streven het onderwijs steeds weer opnieuw kan en moet worden bevorderd.

GOEDE MANIEREN

Aan het slot van de vorige paragraaf sprak ik als mijn overtuiging uit dat aan de opvoeding tot wellevendheid en goede omgangsvormen doelbewuste en directe zorg moet worden besteed. Echter moet mij ook de vraag van het hart of sommige onderwijzers wel in staat zullen zijn zulk een taak op bevredigende wijze te vervullen.

Het is niet alleen mijn persoonlijke vraag, het is tevens die van het gehele schooltoezicht in deze hoofdinspectie, die van de gemeentebesturen en de leden der examencommissies, o.a. voor de hoofdkate. In verslagen van zulke examens heb ik op het aan de dag getreden gebrek aan goede manieren meermalen de aandacht gevestigd. Het schijnt mij hier onnodig bepaalde voorbeelden te noemen; iedere insider weet op welke verschillende manieren zich het gebrek aan beleefde omgangsvormen manifesteert. Ik hoop en vertrouw dat de onderwijzers toegankelijk zullen zijn voor goede raad in dezen en ik zou een dringend beroep willen doen op de opleiding, zowel die voor de onderwijzersakte als die voor de hoofdkate, om de jonge leerkrachten, die hun weg door het leven nog nauwelijks zijn begonnen, de zo nodige voorlichting en aanwijzing niet te onthouden.

VERMINDERDE STUDIELUST

Reeds in vorige jaren moest worden geklaagd over de weinige *studiezin* bij de leerkrachten, in het bijzonder waar het dreigend tekort aan bevoegd personeel voor de scholen voor uitgebreid lager onderwijs ter sprake kwam. Verplaatste zich nu de lust tot verdere studie van de, overigens ten onrechte aldus genoemde en gesmade, aktenjagerij naar het terrein van de paedagogiek en de psychologie, kortom naar dat van de vakstudie in bredere zin, dan kon men met dit verschijnsel, hoe betreuenswaardig dan nog het gebrek aan speciale bevoegdheden blijft, in zekere zin vrede hebben. Zulk een verschuiving der belangstelling blijkt evenwel naar het oordeel van de inspecteurs niet plaats gevonden te hebben. In het verslag van de inspecteur van *Meppel* lezen we daaromtrent:

„Al heb ik mijn waardering geuit voor de applicatie der leerkrachten, toch moet mij van het hart, dat ze ongetwijfeld tekortschieten in het bijhouden van de vakliteratuur. Dit is mij nog eens weer gebleken uit de vele vraaggesprekken die ik mocht voeren met gegadigden die zich kwamen presenteren in verband met hun sollicitatie naar de betrekking van hoofd ener school. Daarbij trad een onstellig gebrek aan belezenheid aan het licht, ja veelal moest ik ervaren, dat paedagogische artikelen die het verenigingsorgaan had gepubliceerd, volkomen terra incognita waren. De Nederlandse onderwijzer schijnt een aangeboren vrees voor de theorie van zijn vak te hebben, die hem weliswaar in het verleden vaak stenen voor brood heeft gegeven, maar die thans toch wel zo wetenschappelijk gefundeerd is en zoveel gekristalliseerde praktijk bevat, dat hij er niet meer aan voorbij kan, noch mag gaan, indien hij het wel meent met het kind, de school en zichzelf.”

GEBREK AAN LEIDING

Vele inspecteurs klagen over het gebrek aan „team-spirit” in de scholen. Veelal gaat van het hoofd der school, welk een voortreffelijk onderwijzer hij persoonlijk ook moge zijn, daartoe niet de nodige leiding uit. Daardoor ontbreekt het in zulke scholen aan een algemeen aanvaard en toegepast systeem van activiteiten, zeer ten nadele van de algemene gerichtheid van het onderwijs en van de leerlingen, die zich bij verplaatsing naar een andere leerkracht weer moeten aanpassen aan diens inzichten. Moge het besef dat men gemeenschappelijk werkt aan een en dezelfde taak meer en meer doordringen.

GEBREK AAN ACCURATESSE

De kwade aspecten van de tijd waarin wij leven, gaan niet zonder schade aan het onderwijs voorbij. Ze te onderkennen en te signaleren is harde plicht. Zo moet ook in dit verslag wederom worden gewaarschuwd tegen een zekere slaptte, een gebrek aan nauwkeurigheid. Aan het verslag van de inspecteur van *Arsen* ontleen we daaromtrent het volgende:

„Gelukkig is de toestand op de meeste scholen goed te noemen: het personeel is voldoende, soms zelfs zeer voldoende bekwaam voor zijn taak, terwijl ook de toewijding weinig te wensen overlaat. Toch constateer ik wel eens een zekere slurggang, die ondanks cursussen, bijeenkomsten enz. maar niet doorbroken kan worden. Vooral en misschien wel juist onder de jongeren trof ik wel eens leerkrachten aan, die de weg van de minste weerstand verkiezen boven die, waar zij moeilijkheden zouden kunnen verwachten. Het ontbreekt deze lieden aan liefde voor het werk, aan geestdrift en werklust. Dezulken zouden beter doen bijtijds een ander beroep te kiezen en niet het kind het slachtoffer te laten worden van hun verkeerde beroepskeuze.

Een vrij veel voorkomend kwaad is het niet zo nauw nemen met de aanvangsrijden der lessen. Herhaaldelijk constateerde ik, dat de lessen te laat begonnen. Men meent, dat om negen uur en half twee of later de kinderen bij de schooldeur moeten worden verzameld, terwijl toch de lessen op die tijden een aanvang behoren te nemen. Men begrijpt niet, dat er talloos vele minuten verloren gaan, de schooljeugd een slecht voorbeeld krijgt en het oordeel van de dorpsbewoners over de ijver van het onderwijzend personeel allesbehalve vleiend is”.

Inderdaad verdient ook de laatste opmerking de volle aandacht. In een ander verband (vrijaf geven van de scholen) wees ik al op het gevaar dat de onderwijzer de achtung kan verliezen van de ouders, indien hij, hoe uitnemend zijn arbeid in de school ook moge zijn, niet nauwlettend vasthoudt aan de algemeen bekende voorschriften betreffende schooltijd en aanvangsuur. Niet alleen om het grote opvoedingsbelang dat gelegen is in strikte nauwkeurigheid t.a.v. de dienst, maar ook om der wille van zijn eigen persoon en positie moet de onderwijzer doelbewust medewerken in de strijd tegen verslapping en vervlakking, die nog allerwegen aan de dag treden tot schade van het Nederlandse volk.

Ik herhaal, dat de bovenstaande opmerkingen niet tekort behoeven te doen aan de algemene waardering die de onderwijzers ook bij het schooltoezicht genieten. Deze waardering uit zich o.m. in de volgende bewoordingen, ontleend aan het verslag van de inspecteur van *Deventer*:

„Over de toewijding van het onderwijzend personeel past een gunstig oordeel. Als het praktisch inzicht waarmee in de regel gewerkt wordt, evenredig was aan de ijver, zou een ideale toestand zijn bereikt. Tal van onderwijzers werken voor en na schooltijd met hun zwakkere leerlingen of uit liefde voor een speciaal vak met grotere of kleinere groepen. Vooral het vak handenarbeid, waar dat kan worden onderwezen, leent zich daarvoor uitstekend. Bij een paar scholen vond ik keurig onderhouden schooltuinen. Verscheidene hoofden bezitten de akte landbouw l.o. en hebben er plezier in met hun jongens tijdens de overblijfsuren in de schooltuin te werken. Soms leidt dit werk tot verandering van het groentenmenu der bevolking, die zich blijkbaar van de mogelijkheid fijnere groenten te telen niet duidelijk bewust was!”

En van harte sluiten wij ons ten slotte aan bij de woorden van de inspecteur van *Leeuwarden*:

„Verreweg de meeste onderwijzers vervullen hun taak met grote toewijding; slechts bij hoge uitzondering treft men een leerkracht aan die kennelijk veeveel voor de klas staat. Daartegenover staan de vele die leven voor hun werk, die hun taak niet voltooid achten wanneer de klas uitgaat, maar die ook in hun vrije tijd de school dienen door hulp aan zwakke leerlingen, voorbereiding van lessen en zelfstudie. Met bewondering heb ik meermalen deze grote ijver en toewijding geconstateerd bij mensen die, zonder enige kans meer op promotie, al hun krachten geven voor de jeugd van het dorpie waar zij hun levenstaak hebben te vervullen.”

§ 5. *De schoolgebouwen*

Ofschoon, tengevolge van de tijdsomstandigheden, nog vrij langzaam, voltrekt zich toch een voortdurende verbetering in de toestand van de bestaande schoolgebouwen. Meer en meer komen gemeente- en schoolbesturen tot het inzicht dat bepaalde toestanden niet langer mogen worden geduld en worden plannen tot restauratie ontworpen en uitgevoerd. Het laat zich aanzien, dat in het jaar 1950 de verbetering der schoolgebouwen in groter omvang haar beslag zal krijgen. Bij de beïnvloeding van de projecten heeft het nauwe contact met de schoolartsendiensten, dat bijna overal aanwezig is, tot goede resultaten geleid. In het bijzonder is dit het geval waar het verbeteringen van de systemen van verlichting en ventilatie betreft. Jammer genoeg klagen vele inspecteurs nog over de gebrekkige wijze waarop de leerkrachten een goed functionerende ventilatie-inrichting gebruiken. Maar al te vaak moeten zij wijzen op een benauwde sfeer, die ontstaan is doordat al de ramen gedurende een gehele schooldag gesloten gebleven zijn. Grote voldoening heerst over het feit dat het aanbrengen van een installatie voor centrale verwarming over het algemeen kan worden toegestaan.

SCHOOLBANKEN

Voortdurende zorg vereist ook de verbetering van het *meubilair*. In dit opzicht heersen er veelal nog ontstellende toestanden. De inspecteur van *Ommen* maakt melding van een school die voor een klein bedrag (soms f 2,50 per stuk) de banken in het jaar 1920 heeft overgenomen van een andere, die toentertijd blijkbaar in betere omstandigheden verkeerde. Bij nader onderzoek bleek, dat hier nog banken bij waren die in gemeenten als Rotterdam reeds veertig jaar geleden waren afgekeurd! De inspecteur van *Fleereween* heeft met de schoolarts ter zake een onderzoek ingesteld in enkele gemeenten van zijn inspectie. Hij schrijft daarover het volgende:

„Het is ons daarbij gebleken, dat ontstellend veel banken beslist ongeschikt zijn. In de eerste plaats zijn heel wat banken te klein. Dit behoeft niet te verwonderen als men bedenkt dat de kinderen vroeger op vijfjarige leeftijd naar school gingen, terwijl zij thans niet voor het zesde levensjaar mogen worden toegelaten. Bovendien zijn de kinderen thans groter dan een vijftig jaar geleden! Doch ook in andere opzichten voldoen vele banken niet aan matige eisen. Vaak zijn deze banken ndertijd door dorpsstimmerlieden gemaakt en deze namen het niet zo nauw met de verhoudingen tussen de verschillende afmetingen. Het gevolg hiervan is dat vele leerlingen die in deze banken moeten zitten, een verkeerde lichaamshouding krijgen.

Doch ook met het aanschaffen van nieuwe banken zij men voorzichtig. Zo is mij een geval bekend waarin een fabrikant met de nodige zelfverzekerdheid verklaarde, dat de afmetingen van zijn banken voldeden aan die van het Rijksmodel, doch bij nader onderzoek bleek dat verschillende van zijn banken een positieve distantie hadden van 3 of zelfs 5 cm, terwijl de Rijksmodelbank een negatieve distantie heeft van 2 cm.

Samenwerking tussen de directeur van Gemeentewerken, schoolarts en inspecteur bij het aanschaffen van nieuwe banken is dan ook zeer gewenst. Dan zal het ook niet meer kunnen gebeuren, dat alle banken in dezelfde klas even groot zijn. En dit komt voor!”

Het wil mij voorkomen, dat de bank als schoolmeubel haar tijd heeft gehad, evenzeer als de matglazen ramen en de witgekalkte, van anderen beteerde schoolwanden. De school, die opvoedt voor het leven, behoort ook in dit opzicht de leerling te plaatsen in de situatie die het leven hem zal bieden. De lange rijen van banken zijn naar mijn mening inhacrent aan de zit- en luister-drilschool, die in wezen niemand verantwoordelijk stelt voor de orde in het persoonlijk en collectief gedrag.

Een spoedige wijziging van het Bouwbesluit op dit punt acht ik noodzakelijk en wel in die zin dat het aan het inzicht van het gemeente- of schoolbestuur wordt overgelaten of men, wanneer tot aanschaffing van nieuw meubilair moet worden overgegaan, de kinderen in banken dan wel op stoelen aan werktafels wenst te plaatsen. Een verstandig bestuur zal dan wel zijn keuze op de laatste doen vallen.

GYMNASTIEKLOKALEN EN SPEELPLAATSEN

Met groot verlangen wordt uitgezien naar het tijdstip waarop het weer mogelijk zal zijn *gymnastieklokale*n te bouwen. Het onderwijs in de lichamelijke oefening ondervindt veel nadeel van het gebrek aan goed ingerichte lokalen.

De betegeling van de speelplaatsen voor dit doel vindt inmiddels allerwegen voortgang. Door de uitstekende samenwerking met de Dienst Uitvoering Werken (D.U.W.) werd in de provincie Groningen veel bereikt voor de aanleg van sport- en spelterreinen. Tal van scholen profiteren reeds van deze voorzieningen, zeer ten bate van de lichamelijke opvoeding.

SCHOONHOUDEN

Het schoonhouden van de schoolgebouwen geeft minder aanleiding tot klachten dan in het vorige verslagjaar, ofschoon nog ernstige gevallen van verwaarlozing worden gerapporteerd. Merkwaaardig, doch niet onbegrijpelijk, is het dat de nieuwe en de gerestaureerde gebouwen er in dit opzicht beter voorstaan dan de zeer oude, bijna vervallen behuizingen. Men heeft blijkbaar het gevoel dat aan de laatste toch weinig eer te behalen is. Inderdaad valt dikwijls te constateren dat en het schoonmaakpersoneel en de leerkrachten op den duur berusten in de erbarmelijke toestanden, die zij door de sleur niet eens meer als zodanig

aanvoelen. Met deernis ziet men de kinderen aan die in zulk een omgeving en onder dusdanige omstandigheden moeten verkeren.

In zulke situaties echter leert men ook de ware schoolpaedagoog kennen en waarden. Het is ongetwijfeld zo, dat de gehele inrichting en de sfeer van de gebouwen alsmede de omgeving daarvan een aanwijzing geven voor de activiteit van het hoofd der school. De inspecteur van *Emmen* geeft in dit verband de volgende vergelijking ter illustratie:

„a. Een kleine tweemansschool, aan een verharde weg langs een kanaal gelegen, enkele kilometers van een autobushalte. Geen winkels in de omgeving. Vóór de school liggen enige keurige schooltuinjes. Het tegelplateau wordt regelmatig gereinigd. De lokalen zijn keurig schoon. Er wordt met een takenstelsel gewerkt. De lees- en leerboekjes zijn oud. Het hoofd der school meent, dat nieuwe boekjes niet nodig zijn: hij zoekt de stof uit en vult deze met zelf vervaardigd werk aan. In de platenkist zitten tal van zelfvervaardigde aardrijkskunde-kaarten. Keurige tekeningen, door de leerlingen vervaardigd, dienen, met enkele platen van een reisbureau, de Spoorwegen en de K.L.M., als wandversiering. Het werk evenals het bereikte peil is prima.

b. Een kleine tweemansschool, aan een kanaal gelegen, op een afstand van 500 m van de verharde weg. De 500 m „pad“ vormen één lange modderpoel, die men slechts droogvoets kan doortrekken door aan Elisa op de Ohio een voorbeeld te nemen. De afscheiding van de speelplaats stond vroeger vermoedelijk recht, thans wijzen de palen afwisselend naar binnen en naar buiten. Het tegelplateau zit dik onder de korstige modder. De mat bij de ingang is één stuk modderigheid. De gang is verzakt. In één lokaal hangen 24 platen en kaarten aan de muur; er zijn vijf borden. De sprietige plantjes in de vensterbank wijzen op een poging om wat frisheid in het lokaal te brengen. Bij de ramen hangen een paar voden. De banken zijn vuil, de voetplanken zijn volkomen afgesleten. Twee primitieve pendeltjes zorgen voor de kunstverlichting. Het schriftelijk werk wordt niet of althans zelden gecorrigeerd. De sfeer is rommelig en de resultaten zijn matig.

Ten overvloede merk ik nog op, dat de financiële vergoedingen in beide gevallen vrijwel gelijk zijn!”

Ten aanzien van school en onderwijs moet voortdurend en met overzwakte kracht worden gestreefd naar verbetering. Maar op het stuk van sfeer en entourage geldt, als t.a.v. didactiek en methode, dat het ten slotte aankomt op de mens!

§ 6. *Bijzondere voorzieningen*

Evenals in de voorafgaande verslagen rangschik ik onder dit opschrift de aan gelegenheden die in het algemene verband niet genoegzaam kunnen worden behandeld.

GENEESKUNDIG SCHOOLTOEZICHT

Met de functionarissen van het geneeskundig schooltoezicht werd ook in dit jaar op de meest aangename en vruchtbare wijze samengewerkt.

In de gemeente Almelo is in het verslagjaar een *schooltandartsdienst* ingesteld, uitgaande van een stichting, in het bestuur waarvan zijn opgenomen vertegenwoordigers van de gemeente, de algemene ziekenfondsen, de plaatselijke tandartsen, de centrale ouderraad, de besturen der bijzondere lagere scholen, de plaatselijke Kruisverenigingen en het bestuur van de afdeling Almelo en omstreken van de Maatschappij tot bevordering van de geneeskunde. Tweemaal per jaar zal het blijvend gebit worden onderzocht en zo nodig behandeld. Dit onderzoek geschiedt op de scholen; de nodige voorzieningen hiertoe werden reeds getroffen. Ook in Deventer is een schooltandartsdienst ingesteld, terwijl het district Rijssen spoedig hoopt te volgen. Zulk een verzorging is ook te Leeuwarden in voorbereiding. Meer en meer vinden zodoende de instellingen op

medisch-sociaal gebied ingang en de waardering er voor bij de ouders der schoolgaande kinderen is groeiende, nu de zegenrijke werking er van aan de dag treedt. Zo schrijft de inspecteur van *Deventer*:

„De bevolking begint aan deze nuttige instellingen te wennen, mede dank zij de voorlichting door de schoolartsen op ouderavonden en de medewerking der schoolhoofden. Daar is wel enige tact voor nodig. Alleen al de maatregel: klompen in het klompenrek op de gang heeft heel wat hoofden veel hoofdbrekens gekost — maar het is gelukt! T.b.c.-onderzoek — en nog wel in Zwolle, Almelo of Deventer — brengt een hele buurtschap in beroering. Moeders zijn dagen tevoren zenuwachtig als zij weten, dat hun spruiten de reis naar de grote stad zullen gaan ondernemen. Alleen de wetenschap dat de meester meegaat, brengt geruststelling. Zo worden grote problemen weer klein.”

SCHOOLBADEN EN -ZWEMMEN

Het schoolzwemmen wordt overal waar dit mogelijk is door de consulenten voor de lichamelijke opvoeding bevorderd en mag zich blijkens de rapporten betreffende het vrij grote aantal jeugdige gediplomeerden in een grote belangstelling verheugen. Een verdere uitbreiding moet dikwijls wachten tot er gelegenheid zal zijn nog meer goede zwembaden te doen aanleggen.

INTELLIGENTIE-ONDERZOEK

Een onderzoek naar de *intelligentie* van de leerlingen in de inspectie *Groningen* bracht aan het licht, dat ongeveer 4% der schoolbevolking op de g.l.o.-school niet thuishoort. De oprichting van de school voor b.l.o. in de gemeente Veendam voorziet dan ook in een dringende behoefte. In bepaalde streken dient het aantal scholen van dit type nog te worden uitgebreid. In een ander verband wees ik reeds op de dikwijls geringe belangstelling en medewerking van het personeel der g.l.o.-scholen op dit stuk en vermeldde ik de oorzaken van deze terughoudendheid.

De inspecteur van *Zuidhorn* schrijft daarover het volgende:

„Het is te betreuen, dat er bij de leerkrachten van het g.l.o. niet altijd een innerlijke bezoggenheid wordt aangetroffen met het lot van het kind dat door zijn psychische afwijkingen of stoornissen moeilijkheden bezorgt bij zijn opvoeding en in het gewoon lager onderwijs. Een enkele keer kwam het voor, dat hoofden van kleine scholen er bezwaar tegen maakten leerlingen op te geven voor een toelatingsonderzoek voor een b.l.o.-school, omdat het leerlingenaantal van de eigen school gevaar zou kunnen lopen. Op een andere school werd het opsporingswerk bemoeilijkt, omdat de uitbreiding van het aantal leerkrachten in het gedrang zou kunnen komen. Zelfs gebeurde het dat, wanneer een kind getest was en „geschikt” bevonden voor het b.l.o., het betrokken hoofd het advies van de schoolarts en van het hoofd der b.l.o.-school onvoldoende steunde of trachtte de ouders er van terug te houden hun kind naar de b.l.o.-school te zenden. De klacht, twee jaar geleden in mijn jaarverslag geuit, dat er dikwijls zo weinig inzicht bij de onderwijzers is inzake het vraagstuk der geestelijk misdeelde kinderen, kan worden herhaald. En wat erger is: men vindt al te dikwijls een zeer matige belangstelling! De vraag: schiet de kweekschoolopleiding hier tekort? schijnt bevestigend te moeten worden beantwoord.”

Misschien moet hier inderdaad van een zekere lacune in de opleiding worden gesproken. Hoe het zij, het is noodzakelijk dat de aandacht van de leerkrachten der lagere scholen op deze belangrijke aangelegenheid wordt gevestigd. Een werkwijze als elders in dit verslag door de inspecteur van *Emmen* aanbevolen wordt, acht ik daartoe zeer doeltreffend.

KUNST

In bijna alle plaatsen van enige betekenis worden regelmatig *muziek-* en *toneel-uitvoeringen* voor de jeugd gegeven. Veelal worden de uit te voeren stukken vooraf besproken en toegelicht. De ervaringen mogen gunstig genoemd worden. Naar mijn mening dient het gehele vraagstuk van de opvoeding tot kunstbegrip en kunstbeoefening, mede in verband met het zang- en tekenonderwijs, onderwerp van nadere bestudering te worden. Hetgeen geschiedt is nuttig en veelal voortreffelijk, doch het draagt een te fragmentarisch karakter. Ten aanzien van de esthetische opvoeding in de scholen is er behoefte aan een weloverwogen, vastomlijnd plan.

§ 7. *De kosten van het onderwijs*

Over het algemeen genomen mogen de vergoedingsbedragen per leerling niet ontoereikend worden geacht, al kost het menig schoolbestuur de grootste moeite bij de nog steeds stijgende prijzen behoorlijk rond te komen.

Dat of het onderhoud der gebouwen en lokaliteiten, of de normale voorziening van leermiddelen door een al te krappe bedeling moet lijden, valt licht in te zien. Het schooltoezicht in deze hoofdinspectie heeft na nauwgezette studie een berekening opgesteld, die als norm van beoordeling kan gelden voor een in normale omstandigheden verkerende school. Deze normen zijn besproken met de gemeentebesturen in die gevallen waarin een verhoging van het bedrag ex artikel 55 bis der Lager-onderwijswet 1920 noodzakelijk bleek. In de practijk hebben zij hun bruikbaarheid bewezen.

De restauratie van de schoolgebouwen, de nieuwbouw, het inhalen van de tengevolge van de oorlogsomstandigheden ontstane achterstand in de aanschaffing van meubilair en leermiddelen, de steeds stijgende vaste kosten van verwarming en schoonmaak, dat alles brengt vele gemeentebesturen wel op zeer zware lasten. Zij getroosten zich die kosten ter wille van het onderwijs, waarvan de verzorging bij verreweg de meeste gemeentebesturen in goede handen is. De samenwerking tussen deze besturen en het schooltoezicht is dan ook voortreffelijk. Dat vele schoolbesturen overleg met de inspectie op prijs stellen, ook indien de wettelijke bepalingen zulks niet voorschrijven, stemt tot voldoening. Zulk een samenwerking kan school en onderwijs slechts ten goede komen.

§ 8. *Rijkschooltoezicht*

MUTATIES

Op 10 April 1949 overleed na een langdurige ziekte nog vrij plotseling de heer Mr. B. Jorna, inspecteur in de inspectie *Hengelo*. Wijlen de heer Jorna was een alom geacht man, wiens menselijke eigenschappen als inspecteur velen ten zegen zijn geweest. Overveldigend groot waren dan ook de deelneming en de belangstelling bij zijn begrafenis. Dit moge zijn vrouw en zijn nog jonge kinderen tot troost strekken in hun zo zwaar te dragen verlies. Node worden de adviezen van deze scherpzinnige wetskenner en wijze jurist in de vergaderingen van de inspecteurs in de derde hoofdinspectie gemist. Zijn nagedachtenis zal in dankbare herinnering blijven voortleven.

Na een vervanging gedurende enkele maanden door de heer Dubel, inspecteur van Deventer, trad op 1 December 1949 de heer Mr. J. H. M. Waterreus als inspecteur in de inspectie Hengelo in functie.

Mej. A. Keuning, inspectrice van het lager onderwijs in de inspectie *Dokkum*, verliet op 1 December 1949 wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd de dienst. In een grote vergadering van alle leerkrachten in haar inspectie nam zij afscheid, waarbij bleek welk een achting en genegenheid zij alom had weten te verwerven. Deze uitstekende inspectrice kan met voldoening terugzien op haar werkzaamheid als zodanig. Het lager- en het kleuteronderwijs, dat haar zozeer ter harte ging, heeft zij onschatbare diensten bewezen. Haar opvolger, de heer A. W. ten Raa, trad op dezelfde datum in functie.

WERKZAAMHEDEN

In een geest van opbouwende samenwerking met besturen en personeel verichtten de inspecteurs ook tijdens dit verslagjaar hun omvangrijke arbeid. Maandelijks kwamen zij met de hoofdinspecteur in vergadering bijeen, bij enkele waarvan ook de schoolopzieners van het kleuteronderwijs en de consultants voor de lichamelijke opvoeding aanwezig waren.

Een meerdaagse bijeenkomst werd in April gehouden, in welke vergadering o.m. de laatste hand werd gelegd aan de herziene en gecompleteerde Leidraad 1949 voor de lagere scholen. Het werk dat door mijn eminente voorganger met zijn medewerkers is begonnen, werd op deze wijze voorlopig voltooid. Een vervolguitingave voor de zevende en achtste leerjaren der lagere scholen is in voorbereiding.

In de vervoersmogelijkheid voor de inspecteurs kwam gedurende dit verslagjaar een betere voorziening tot stand. Deze was dan ook dringend nodig. Het verplichte schoolbezoek éénmaal per jaar is in de meeste gevallen ten enenmale onvoldoende. Een veelvuldiger bezoek met de daarmede gepaard gaande besprekingen wordt door de leerkrachten op hoge prijs gesteld en is ook voor een goede bevordering van de onderwijsbelangen noodzakelijk. De besprekingen met gemeente- en schoolbesturen over tal van zaken, de benoemingen, de examens, dat alles vergt van de inspecteurs, de schoolopzieners en de consultants enorm veel tijd.

Moge hun arbeid hun in het komende jaar wederom, ondanks de onvermijdelijke teleurstellingen, ruime voldoening schenken.

II. VERSLAG INSPECTEUR LAGER ONDERWIJS IN ALGEMENE DIENST (ONDERWIJS AAN SCHIPPERSKINDEREN)

AANTAL SCHOLEN EN KLASSEN

Het jaar 1949 heeft zich gekenmerkt door een uitbreiding van het aantal inrichtingen waar onderwijs aan schipperskinderen gegeven wordt in speciaal voor hen ingerichte scholen of klassen.

Aan de openbare school voor ligplaatsonderwijs te Sneek werd op 1 Februari een klas voor continu-onderwijs verbonden.

Te Dordrecht werd op 1 Mei aan de gemeenteschool no 16 een klas voor ligplaatsonderwijs verbonden, terwijl op diezelfde datum te Leeuwarden het onderwijs voor schipperskinderen aan de Prot.-Christelijke school, Pieter Feddestraat 2, dat alleen nog ligplaatsonderwijs omvatte, met twee klassen voor continu-onderwijs werd uitgebreid.

Te Lemmer werd op 1 Juli een klas voor ligplaatsonderwijs geopend, die goed bezocht wordt.

Op 1 September werden te Rotterdam aan de Prot.-Christelijke Prins Maurits-school, naast de bestaande klasse voor ligplaatsonderwijs, klassen voor continu-onderwijs geopend.

Op 1 October werden de continuklassen te Hansweert opgeheven en opgenomen in de op die datum geopende Rooms-Katholieke school voor continu-onderwijs. De Rooms-Katholieke continuschool voor schippersjongens te Rijckholt (gem. Gronsveld) werd overgebracht naar Zevenaar. Was de huisvesting te Gronsveld primitief, in Zevenaar bevindt zich een school met internaat die aan de hoogste verwachtingen voldoet.

Aan het einde van het verslagjaar bestonden voor het *continu-onderwijs*:

- a. de openbare scholen te Deventer, Groningen en Rotterdam;
- b. de Prot.-Christelijke scholen te Groningen, Rotterdam, Sneek, Vreeswijk, Wemeldinge en Zwartsluis;
- c. de Rooms-Katholieke scholen te Amsterdam, Arnhem, Hansweert en Zevenaar;
- d. de klassen verbonden aan:

de openbare school voor ligplaatsonderwijs te Sneek;

Prot.-Christelijke scholen voor g.l.o. te Amsterdam, Dordrecht, Leeuwarden en Rotterdam.

Voor *ligplaatsonderwijs* bestonden:

- a. de openbare scholen te Amsterdam, Groningen, Harlingen, Leeuwarden en Sneek;
- b. de Prot.-Christelijke scholen te Maasbracht en Duisburg-Ruhrort;
- c. de Rooms-Katholieke scholen te Maasbracht en Duisburg-Ruhrort;
- d. de interconfessionele school te Born;
- e. de klassen verbonden aan:

een openbare school voor continu-onderwijs te Deventer en Rotterdam;

openbare scholen voor g.l.o. te Amsterdam, Dordrecht, Rotterdam (2 scholen en Stadskanaal (W));

Prot.-Christelijke scholen voor g.l.o. te Amsterdam, Arnhem, Delfzijl, Groningen, Harlingen (2 scholen), Klazienaveen, Leeuwarden, Lemmer, Maastricht, Rotterdam (2 scholen), Velsen en Zwolle.

AANTAL LEERLINGEN

Het aantal leerlingen der continuscolen, dat op het eind van 1947 1400 en op het eind van 1948 1560 bedroeg, is in 1949 nog meer gestegen. Aan het einde van het verslagjaar bedroeg het 1650.

Ook dit jaar werd door velen de veronderstelling geuit dat het aantal leerlingen dat de ligplaatsscolen bezoekt, nu wel dalen zal. Voor die veronderstelling is nog geen grond aanwezig. De factoren die het bezoek aan de ligplaatsscolen en -klassen beheersen, zijn zó menigvuldig (hoog- en laag water, ijsgang, veel of weinig vracht, enz. enz.), dat een juiste beoordeling nog onmogelijk is. Op 16 December 1947 werden deze scholen en klassen bezocht door 871 leerlingen, op 16 December 1948 door 907, op 16 Januari 1949 door 1016, op 16 Februari 1949 door 1052, terwijl op 16 December 1949 het aantal terugliep tot 712 om op 16 Januari 1950 weer te stijgen tot 946.

Het ligplaatsonderwijs heeft nog niets van zijn betekenis ingeboet.

HUISVESTING DER LEERLINGEN

De leerlingen der continuscolen zijn voor huisvesting aangewezen óf op gezinsverpleging óf op internaten.

In 1949 werd het internaatsschip Prinses Irene te Rotterdam in gebruik genomen. Ook te Dordrecht werd een internaat geopend, zodat nu de volgende internaten voor schipperskinderen worden aangetroffen: de Rooms-Katholieke internaten te Amsterdam, Arnhem, Hansweert en Zevenaar, alsmede de Prot.-Christelijke internaten te Amsterdam, Dordrecht, Rotterdam (een voor 40 en een voor 100 kinderen) en Vreeswijk.

Deze internaten zijn bij de schippers zeer in trek. Over het algemeen wordt door hen aan de verzorging der kinderen in een internaat de voorkeur gegeven boven gezinsverpleging. Dit verklaart dat de toename van het aantal leerlingen der continuscolen geen gelijke tred houdt met de uitbreiding van het aantal internaten. Verschillende scholen, o.a. die te Wemeldinge en Zwartsluis, zagen hun aantal leerlingen dalen, doordat de voorkeur gegeven werd aan een continu-school met internaat. Onwillekeurig rijst dan ook de vraag of het wel wenselijk is het aantal internaten nog belangrijk uit te breiden. Alleen een sterke stijging van het aantal leerlingen der continuscolen zal m.i. verdere uitbreiding noodzakelijk maken. Financiële problemen, die beheerst worden door de economische omstandigheden der ouders en de Rijkssteunverlening in de huisvestingskosten, spelen hierbij een grote rol.

NOOD IN DE KLEINE BINNENVAART

Het onderwijs aan schipperskinderen is in belangrijke mate afhankelijk van de economische omstandigheden der ouders, die weer bepaald worden door allerhande factoren. Wordt er veel verdiend, dan zijn de schippers meer geneigd hun kinderen voor onderwijs aan de wal te plaatsen dan wanneer het omgekeerde

het geval is. Is de waterstand laag, dan moeten bij aanbod van vracht meer schepen worden ingezet dan bij een normale waterstand. In de herfst, tijdens bieten- en aardappelcampagne, is alles wat varen kan in de vaart. In het algemeen kan wel dit gezegd worden: drukke vaart geeft een kans aan de continuscholen, maar ontvolkt ten dele de ligplaatscholen. In het algemeen zijn het echter de meer welgestelde schippers of zij die een open oog voor het onderwijs der kinderen hebben, die in goede tijden de continuscholen begunstigen. De kleinere schippers sturen hun kinderen meestal alleen naar de ligplaatscholen met als gevolg: veel vaart — weinig onderwijs.

In de na-oorlogse periode is bij alle moeilijkheden nog gekomen de concurrentie van het wegvervoer. De vrachtauto is bezig het kleine schip te verdringen. Deskundigen op het gebied van de binnenvaart zien de toekomst voor de kleine schippers donker in. Daar staat tegenover, dat gedurende de herfst, tijdens bieten- en aardappelcampagne, de vloot der kleine schepen niet kan worden gemist. Het probleem der kleine schippers is vooral in de noordelijke provinciën acuut. Vele kleine schippers vinden alleen tijdens de campagne nog een bestaan op het water, maar moeten de andere maanden van het jaar trachten hun brood met landwerk te verdienen, terwijl zij op hun schip blijven wonen. Met dit alles hangt het onderwijsprobleem nauw samen. De kinderen der campagne-schippers zijn acht maanden géén, en vier maanden wél schipperskinderen. Gaan deze kinderen, terwijl het schip niet vaart — dus buiten de campagne —, naar een school voor g.l.o., dan vallen zij steeds in een leerjaar dat reeds aan de gang is. Gedurende de laatste vier maanden van het jaar kunnen zij dan de ligplaatscholen bezoeken, maar door de drukke vaart komt juist dan van veelvuldig schoolbezoek niet veel terecht. Kunnen deze kinderen buiten de campagnetijd geregeld een schippersschool bezoeken, dan is er nog enige kans dat zij voldoende lager onderwijs ontvangen. Daarbij komt nog, dat deze kinderen weinig een school hebben bezocht en voor de klassen der school voor g.l.o. over het algemeen veel te oud zijn. Dit geldt ook voor de kinderen der schippers die hun varend bestaan opgeven. Deze kinderen komen ook voor een school voor g.l.o. in aanmerking. De meeste zijn echter veel te oud als zij daar geplaatst worden, met als gevolg dat een zeer groot percentage van hen nimmer de school afloopt.

Dit alles is voor de toekomst dier kinderen fataal. Immers, het resultaat van de geleidelijke vermindering van de behoefte aan kleine schepen betekent voor de schipperskinderen, dat voor hen in het beroep hunner ouders geen toekomst meer is weggelegd. Zij zullen derhalve straks elders een levenspositie moeten zoeken. En hiervoor is voldoende lager onderwijs een eerste vereiste. De Adviescommissie ter bestudering van de problemen rondom de Friese binnenvaart, ingesteld door Gedeputeerde Staten van Friesland, heeft een enquête ingesteld naar de huidige stand van het onderwijs aan schipperskinderen. De resultaten daarvan geven geen bemoedigend beeld. Van de 207 Friese schipperskinderen, geboren in de jaren 1936 t/m 1942, die door de enquête bereikt werden, bezochten er 41 de Prot.-Christelijke continuschool te Sneek; 19 waren geplaatst op een school voor g.l.o., 7 ontvingen geen onderwijs, terwijl er 140 ongeregeld of zeer ongeregeld een school voor ligplaatsonderwijs bezochten. Deze cijfers zijn onvolledig, daar niet alle Friese schippers het enquête-formulier hebben ingevuld.

Uit een en ander blijkt, dat de economische toestand in de Friese binnenvaart zijn terugslag heeft op het onderwijs aan schipperskinderen, en vooral op de manier waarop de kinderen van hen die uit de vaart geraken, zullen moeten worden opgevangen. Deze kinderen zonder meer naar een school voor g.l.o. verwijzen is onmogelijk. Elk geval zal op zichzelf moeten worden beoordeeld. Sommige kinderen zullen hun lagere-school-opleiding nog gedeeltelijk op de schippersscholen moeten ontvangen, andere zullen die daar moeten voltooien.

RICHTLIJNEN VOOR HET ONDERWIJS AAN SCHIPPERSKINDEREN

In 1949 kwam de commissie, gevormd door vertegenwoordigers van Christelijk S.O.S., de Nederlandse Onderwijzersvereniging en de Schoolvereniging St. Nicolaas, met haar arbeid gereed. De commissie bestond uit de heren J. M. Wansink en J. G. Baart voor Christelijk S.O.S., J. K. Bakker en A. Hiemstra voor de Nederlandse Onderwijzersvereniging en Br. Melchior en G. Streeveelaar voor de Schoolvereniging St. Nicolaas, terwijl de inspecteur van het lager onderwijs in algemene dienst als voorzitter optrad. In begrijpende samenwerking zijn de „Richtlijnen voor het onderwijs aan schipperskinderen in Nederland” opgebouwd. Voor het ligplaatsonderwijs is de grootst denkbare eenheid bereikt, aangezien voor alle scholen t.a.v. de vakken (aanvankelijk) lezen, schrijven, rekenen, Nederlandse taal en aardrijkskunde dezelfde boeken zijn gekozen. Voor de continuscolen vormen de Richtlijnen de stimulans voor een leerplan dat meer dan tot nu toe op de aansluiting bij het ligplaatsonderwijs is gericht. De commissie heeft uit het feit dat het ligplaatsonderwijs individueel onderwijs is, de consequentie getrokken door een poging om dit individuele onderwijs te regelen. De commissie schrijft in haar rapport:

„Daar door vele hiaten in het schoolbezoek het werktempo bij het ligplaatsonderwijs bezwaarlijk is aan te geven, ziet de commissie voor vele moeilijkheden een oplossing in de invoering van een *takensstelsel*. In grote lijnen stelt zij zich dit takensysteem als volgt voor.

Elke taak omvat de vakken (aanvankelijk) lezen, Nederlandse taal, rekenen en schrijven. Aan een volgende taak wordt pas begonnen, als de vorige in haar geheel is doorgewerkt, teneinde te voorkomen dat de leerlingen bij voorkeur vakken uitschieten, wat vooral bij rekenen veelvuldig voorkomt. Deze taken, die afgestemd zijn op de te gebruiken methoden, d.w.z. dat de taken samen de stof bevatten van de betreffende leerboekjes, dienen vooral voor de aanvangsklassen een zeer beperkte hoeveelheid stof te omvatten. Door middel van een eenvoudige contrôletest, die evenals de taken zelf door deskundigen moet worden opgesteld, wordt na elke taak vastgesteld of de stof het eigendom der leerlingen is geworden. De taken worden in een daarvoor samen te stellen boekje opgenomen. De tests blijven onder berusting der leerkrachten en worden ook na gebruik niet meegegeven.

De individuele onderwijsmethode bij het ligplaatsonderwijs scheidt de mogelijkheid, dat het tempo waarin de taken worden doorgewerkt, aangepast wordt aan de geestelijke ontwikkeling der leerlingen. De klasse-indeling, die bij het ligplaatsonderwijs praktisch onmogelijk is, wordt door het takensysteem vervangen.”

De commissie heeft in 1949 haar werk voortgezet en is begonnen met het samenstellen van de taken. Helaas kwam Br. Melchior ons door een plotselinge dood te ontvallen. Zijn heengaan betekende voor de commissie een groot verlies. Br. Bavo, de opvolger van Br. Melchior aan de continuschool te Zevenaar, nam in de commissie zitting, terwijl de heer G. J. van Deel door Chr. S.O.S. aan de commissie werd toegevoegd in verband met het aan de heer M. J. Wansink verleende ziekteverlof.

BESLUIT BUITENGEWOON LAGER ONDERWIJS 1949

Het verschijnen van het Koninklijk besluit van 28 December 1949 (*Staatsblad* no J 596)¹⁾ is in de kringen van hen die belangstellen in of werkzaam zijn bij het onderwijs aan schipperskinderen, met vreugde begroet. Allereigen is men van mening dat het rangschikken van het onderwijs aan schipperskinderen onder het buitengewoon lager onderwijs, waarop reeds jaren lang is aangedrongen, van het grootste belang moet worden geacht voor de ontwikkeling van dit onderwijs.

OPMERKINGEN OVER ENIGE SCHOLEN EN KLASSEN

Groningen is een belangrijk centrum voor de binnenvaart. Het bestaan van 2 scholen voor continu-onderwijs en 1 school voor ligplaatsonderwijs, die 4 klassen telt, naast 4 ligplaatsklassen, verbonden aan een school voor g.l.o., is wel een bewijs dat hier behoefte aan onderwijs voor schipperskinderen bestaat. De Christelijke school voor continu-onderwijs aan de Sophiastraat is te klein; deze zal met twee lokalen worden uitgebreid. De openbare continuschool en de openbare ligplaatschool krijgen door het algehele opknappen van het schoolgebouw een beter onderdak. De twee Prot.-Christelijke ligplaatsklassen, ondergebracht in de consistoriekamer der Gereformeerde kerk aan de Kraneweg, zijn onvoldoende gehuisvest. Dit laatste geldt ook voor de Prot.-Christelijke klassen, ondergebracht in het schoolgebouw Margaretha de Heerstraat te Leeuwarden. In 1950 zal hierin worden voorzien. De Prot.-Christelijke continuschool te Sneek heeft een nijpend gebrek aan ruimte. De in gebruik zijnde noodlokalen zijn onvoldoende. Uitbreiding van het bestaande schoolgebouw met drie lokalen is noodzakelijk.

De nieuw opgerichte ligplaatsklas in Lemmer wordt druk bezocht. Het hulplokaaltje is te klein geworden en zal door een normaal schoollokaal moeten worden vervangen.

De continuscolen te Zwartsluis en Wemeldinge lopen in leerlingenaantal achteruit. Het gemis aan huisvestingsgelegenheid is hiervan de oorzaak.

De Rooms-Katholieke meisjesschool voor continu-onderwijs te Arnhem is zeer onvoldoende gehuisvest. Hopelijk komt in 1950 door het stichten van een nieuw gebouw hier een afdoende oplossing.

De Rooms-Katholieke jongensschool voor continu-onderwijs te Zevenaar werd van Rijkholt naar Zevenaar overgeplaatst. School en internaat zijn ideaal ingericht.

De Rooms-Katholieke continuschool te Amsterdam is onvoldoende gehuisvest. Hopelijk komt hierin in 1950 verbetering.

De Prins Hendrikschool te Vreeswijk, die zes leerkrachten telt, heeft behoefte aan meer school- en internaatruimte. Het bouwen van een nieuwe school buiten het internaatgebouw zal hier de oplossing kunnen brengen.

Te Hansweert werd een nieuw gebouw voor de Rooms-Katholieke continuschool geopend. Het is fris en fleurig en betekent een zeer grote vooruitgang.

¹⁾ Zie blz. 179/185.

III. VERSLAG INSPECTEUR VOOR DE LICHAAMELIJKE OPVOEDING IN ALGEMENE DIENST

RIJKSSCHOOLTOEZICHT

In de loop van het jaar 1949 is door de terugkeer uit de militaire dienst van de consulenten voor de lichamelijke opvoeding E. J. van Koningsveld en J. Pet en door de benoeming tot consulent voor de lichamelijke opvoeding van de heer C. J. P. M. van Etten het aantal in functie zijnde consulenten op 32 gebracht. De consulent G. J. Bongers werd tewerkgesteld in de l.o.-inspecties Emmen en Meppel, terwijl de consulent E. W. Bueninck werd overgeplaatst naar de l.o.-inspectie Middelburg. H. J. Lemmers volgde als consulent zijn bestemming naar de l.o.-inspecties Heerenveen en Dokkum.

OVERZICHT DER WERKZAAMHEDEN

I. Het verstrekken van adviezen

Aan de Minister werden adviezen uitgebracht inzake:
de benoeming van een consulent voor de lichamelijke opvoeding;
een door het Ministerie van Sociale Zaken gedaan verzoek om de consulenten voor de lichamelijke opvoeding te betrekken in de lichamelijke opvoeding in de kinder-koloniehuizen en kleuter-dagverblijven;
de opleidingscursussen voor de lagere akte lichamelijke oefening;
de benoeming van enige consulenten tot tijdelijk leraar in de lichamelijke oefening aan kweekscholen voor onderwijzers.

Aan het college van hoofdinspecteurs van het lager onderwijs werden adviezen verstrekt omtrent:

opleidingscursussen voor de lagere akte lichamelijke oefening;
de wenselijkheid van het bevorderen van voorzieningen ten behoeve van de lichamelijke opvoeding bij de nieuwe scholen van het urgentieplan 1950;
de wenselijkheid van het bevorderen van de bouw van gymnastieklokalen en de aanleg van speelterreinen bij nieuwe scholen;
de bezwaren tegen de in Utrecht gehouden staatsexamens ter verkrijging van de onderwijzersakte in verband met het grote aantal kandidaten.

Voorts werden aan de hoofdinspecteur van de onderwijzersopleiding adviezen uitgebracht omtrent:

de kosten van het schoolzwemmen aan de Rijkskweekschool te Amersfoort;
de urgentie van het bouwen van een gymnastieklokaal bij de Christelijke kweekschool te Doetinchem;
de benoeming in vaste dienst van een lerares aan een kweekschool;
verbetering der oefengelegenheden te Gelderingen, Deventer, Haarlem en Middelburg;
de benoeming van tijdelijke leraren aan kweekscholen;
de rooster van lesuren van de kweekschool te Den Helder;
de benoeming van geëmitteerden bij de kweekschoolindexamens.

II. *Het bevorderen van de opleiding tot onderwijzer(es) t.a.v. de lichamelijke opvoeding*

Evenals het vorige jaar werd een aantal kweekscholen voor onderwijzers(essen) regelmatig bezocht. Over deze bezoeken werd, voorzover zij daartoe aanleiding gaven, aan de hoofdinspecteur van de onderwijzersopleiding verslag uitgebracht. Met enige directeuren van kweekscholen werden besprekingen gevoerd teneinde de beschikking te krijgen over een eigen gymnastieklokaal of althans over een dichtbij de school gelegen gymnastieklokaal. De resultaten hiervan dienen te worden afgewacht. De aanwezigheid van een bij de school gelegen practisch en hygiënisch ingericht gymnastieklokaal is toch wel een van de eerste eisen die aan een opleidingsschool gesteld moeten worden. Tot op heden moeten de meeste kweekscholen zich met ongunstig gelegen en vaak onvoldoend ingerichte gymnastieklokalen behelpen.

In vele kweekscholen is de belangstelling voor een verbeterde opleiding t.a.v. de lichamelijke opvoeding groter geworden. Een belangrijke bijdrage daartoe vormden de in de maand October 1949 gehouden speciale bijeenkomsten van de aan de kweekscholen verbonden leraren voor dit vak. Deze bijeenkomsten, welke gehouden werden te Havelte van 3-8 October en te Eerbeek van 10-15 October, zijn goed geslaagd. Een beter inzicht in de betekenis van de kweekschoolopleiding voor de lichamelijke opvoeding in de scholen voor gewoon lager onderwijs en in de daarbij te volgen werkwijze is er door bevorderd.

Toch zal een waarlijk voldoende opleiding aan de kweekscholen eerst kunnen worden verkregen, indien meer wekelijks lesuren aan dit belangrijke vak kunnen worden besteed en indien het leren lesgeven aan schoolklassen onder leiding van de betrokken leraar-opleider verplicht is gesteld.

De samenwerking met directeuren en leraren was ook dit jaar zeer goed.

ALGEMENE BEMOEIINGEN MET DE LICHAMELIJKE OPVOEDING

In drie vergaderingen van de afzonderlijke hoofdinspecties, waarbij behalve de inspecteurs van het lager onderwijs ook de consulents voor de lichamelijke opvoeding aanwezig waren, is door mij een inleiding gehouden over de stand der lichamelijke opvoeding in ons land. De gegevens welke waren verzameld omtrent de tijd die op de roosters voor de lichamelijke oefening is uitgetrokken, het percentage der schoolklassen waaraan de lichamelijke oefening in gymnastieklokalen resp. op speelterreinen kon worden onderwezen, de omvang van het vakonderwijs en omtrent het schoolzwemmen, werden medegedeeld en later aan de inspecteurs en consulents toegezonden. In deze vergaderingen werden tevens mededelingen gedaan omtrent de herziening van de leidraad voor de lichamelijke opvoeding.

Voorts werden met de consulents in de eerste hoofdinspectie, onder leiding van de betrokken hoofdinspecteur, enige vergaderingen gehouden om de mogelijkheden voor een doeltreffende activering van de klasse-onderwijzers te bespreken.

LEIDRAAD VOOR DE LICHAMELIJKE OPVOEDING

De op mijn verzoek door de consulents E. J. Leertouwer, J. C. Wilmans en J. M. P. Richters herziene en aangevulde leidraad heeft op de vergaderingen met

de leraren in de lichamelijke opvoeding aan de kweekscholen voor onderwijzers(essen) een punt van uitvoerige bespreking uitgemaakt. Ook in de in Januari 1950 gehouden vergadering met de consulenten voor de lichamelijke opvoeding in de drie hoofdinspecties is deze leidraad behandeld.

Het is verheugend dat de herziening van de genoemde leidraad algemeen wordt gewaardeerd. Zowel de opleiding in de kweekscholen als de door de consulenten te geven voorlichting aan de onderwijzers zal — dank zij deze leidraad — naar overeenkomstige opvattingen omtrent de te volgen methode geschieden, zonder een starre binding aan een voorgeschreven werkwijze.

Deze herziene leidraad zou eigenlijk in druk moeten verschijnen, opdat de kweekscholen en de onderwijzers der scholen voor gewoon lager onderwijs daarin de voorlichting kunnen vinden die zij nodig hebben en die zeer belangrijk is. Het zou dringend gewenst zijn deze leidraad gratis ter beschikking te stellen.

COMMISSIE VOOR DE HERZIENING VAN DE RICHTLIJNEN VOOR DE BOUW EN INRICHTING VAN GYMNASIEKLOKALEN

Bovenbedoelde commissie kwam onder mijn leiding met haar taak gereed. In verband met de wenselijkheid enige zo goedkoop mogelijke plannen voor de bouw van gymnastieklokaleen voor te bereiden, worden de werkzaamheden nog voortgezet.

CONSULENTEN VOOR DE LICHAAMELIJKE OPVOEDING

In mijn jaarverslag over 1948 wees ik reeds op de bezwaren welke blijkens de ervaring verbonden zijn aan de volledige binding van de consulenten aan de inspecteurs van het lager onderwijs.

OPLEIDINGSCURSUSSEN VOOR DE LAGERE AKTE LICHAAMELIJKE OEFENING (AKTE S, BEDOELD IN DE WET VAN 1878)

In overleg met de hoofdinspecteurs van het lager onderwijs werden door mij in het verslagjaar pogingen in het werk gesteld om opleidingscursussen voor de akte lichamelijke oefening l.o. in het leven te roepen te Amsterdam, Alkmaar, Haarlem, Leiden, 's-Gravenhage, Amersfoort, Utrecht, Rotterdam, Dordrecht, Gorinchem en Gouda. Aanvankelijk schenen de vooruitzichten gunstig, daar het aantal gegadigden, onderwijzers en onderwijzeressen van het g.l.o. en van het b.l.o., ruim voldoende bleek. Een aantal directeuren van kweekscholen voor onderwijzers werd bereid gevonden om eventueel een dergelijke cursus aan hun kweekschool te verbinden. Bij nadere besprekingen met de gegadigden bleek evenwel dat de praktische consequenties van de studie voor bedoelde akte voor de overgrote meerderheid van hen niet aanvaardbaar waren. De kosten, de duur en omvang der studie schrokken de meesten af, temeer waar bleek dat hiertegenover geen enkel financieel voordeel te behalen was (behalve dan in een bepaald geval bij het v.g.l.o.).

Tengevolge daarvan moesten de pogingen als mislukt worden beschouwd. Ook een door de Minister aan mij gericht verzoek om zo mogelijk enige proefcursussen in te stellen, kon hierin geen verandering brengen.

Uit een en ander is wel overtuigend gebleken, dat bedoelde onderwijsbevoegdheid nimmer een kans zal kunnen krijgen enigermate populair te worden, tenzij aan het bezit van deze akte een aparte beloning wordt verbonden en daarenvens een aantal opleidingscursussen, liefst aan kweekscholen voor onderwijzers te verbinden, behoorlijk wordt gesubsidieerd.

De behoefte aan leerkrachten met de bevoegdheid tot het geven van lager onderwijs in de lichamelijke oefening is nog duidelijker aan het licht getreden, nu uit de door mij verzamelde gegevens is gebleken, dat in 1948 aan 52 % der klassen van het v.g.l.o. en aan 14,31 % der klassen van het ulo in ons land geen onderwijs in de lichamelijke oefening door bevoegde leerkrachten kon worden gegeven. Er is dus een tekort aan leerkrachten, in het bezit van de akte s of P; tal van vacatures kunnen reeds geruime tijd niet worden vervuld.

Behalve voor de v.g.l.o.- en de ulo-scholen zou het ook voor de scholen voor g.l.o. en b.l.o. van groot belang zijn, indien een aantal onderwijzers(essen) met de lagere akte lichamelijke oefening, temidden van het grote corps bezitters van de akte, door hun grotere kennis en bekwaamheid het gemiddelde onderwijspeil, dat thans niet nog aan redelijke eisen kan voldoen, zou kunnen verhogen.

SCHOOLZWEMMEN

Het schoolzwemmen onderging in het verslagjaar nog enige uitbreiding. Een overzicht van de aantallen in 1949 uitgereikte zwemdiploma's vindt men op blz. 501/503.

Tal van minder juiste toestanden bij dit belangrijke onderdeel der lichamelijke opvoeding in schoolverband duurden ook in 1949 nog voort; deze zijn reeds in mijn jaarverslag over 1948 vermeld.

Nadere voorschriften omtrent de organisatie van het schoolzwemmen moeten zeer wenselijk worden geacht.

Vele zweminrichtingen tenslotte zijn voor het schoolzwemmen minder geschikt. Op het inrichten van speciale school-zwembaden dient m.i. dan ook te worden aangedrongen.

SLOTOPMERKINGEN

Is enerzijds een coördinerend verband tussen de gespecialiseerde ambtenaren die op het gebied der lichamelijke opvoeding werkzaam zijn, ten eerste gewenst, anderzijds komt het mij voor, dat de taak van de inspecteur voor de lichamelijke opvoeding in algemene dienst in dit verband duidelijk moet worden omschreven. Deze had ook in 1949 de zeer moeilijke taak om zonder een voor hem geldende instructie die arbeid te verrichten waartoe hij zich uit hoofde van zijn functie verplicht achtte.

Hoewel de lichamelijke opvoeding van de Nederlandse jeugd niet behoort te worden losgemaakt van de schoolse vorming als geheel, blijft toch de lichamelijke opvoeding, zolang deze nog zulk een grote achterstand vertoont, een probleem op zichzelf. Dit probleem vraagt, behalve een voortdurende krachtige stimulering in de afzonderlijke inspecties, om algemene richtlijnen en leiding.

VERSLAG INSPECTEUR LICHAAMELIJKE OPVOEDING IN ALG. DIENST

Aantallen in 1949 nitgereikte examenploma's

Eerste hoofdinspectie

Inspecties	G.L.O.			V.G.L.O.			U.L.O.			Totaal L.O.			Overige onderwinstellingen			Totaal-generaal		
	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C
	Boxmeer	7									10	1					10	1
Breda	363	284	31	3		1				363	284	31				363	284	31
Eindhoven	304	138	83							10	22	10				439	244	119
Helmond	88	40								30	18					175	68	5
s-Hertogenbosch	12	6								12	6					12	6	
Roosendaal																		
Tilburg																		
Waakwijk	16	8								27	13					65	29	
Apeldoorn	86	76	3	16	6	6				96	72	10				290	237	36
Arnhem	449	337		10	8					459	345	6				459	345	6
Drechten	319	209	3							6	49	6				399	258	9
Nijkerk	245	222	4							112	106	7				357	328	11
Nijmegen	296	192		10	3					76	51	3				382	246	3
Tiel	54	6								52	31	8				86	37	8
Zurphen	624	264	2							108	121	17				732	385	19
Hercelen	220	98	6	2	3					149	130	22				321	282	51
Maasbracht	359	198	12	5	3					135	102	13				499	305	27
Roermond																		
Sittard	29		3							47						29		3
Venlo	132									179						179		
Totaal eerste hoofdinspectie	3603	2057	147	46	26	6	916	715	98	4565	2798	251	859	628	104	5424	3426	315

VERSLAG INSPECTEUR LICHAAMELIJKE OPVOEDING IN ALG. DIENST

Tweede hoofdinспекtie

Inspecties	G.L.O.			V.G.L.O.			ULO			Totaal L.O.			Overige onderwinstellingen			Totaal-generaal		
	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C
	Gouda	633	447	34	28	28	7	4	4	665	679	41	152	108	21	817	767	62
's-Gravenhage	1102	394	6	12	5	6	20	10	1433	839	45	640	455	151	2075	1294	196	
Leiden	267	180		35	30		191	114	299	195				299	193			
Rotterdam	987	559	31	32	29	18	50	588	1020	569	37	445	405	85	1465	974	120	
Alkmaar	565	203	21	2	2		50	37	1	416	6	89	123	115	23	711	461	114
Amstelveen	564	147	5	2			49	37	24	3331	1133	98	92	58	19	3423	1191	117
Amsterdam	3277	1002	73	5	4	1	5	8	695	479	5	22	11	4	92	78	5	
Harlem	598	393		92	78	5	32	39	81	74								
Den Helder	49	33					21	17	246	118	2	14	28	1	260	146	3	
Hilversum	225	101	2						10									
Hoorn	10																	
Zaandam	446	383	6	2	3		66	94	22	514	480	28	29	1	543	481	28	
Goos	89	21	5				111	35	2	200	50	7	55	28	3	255	84	10
Middelburg	68	28	4							68	26	4			68	28	4	
Amersfoort	667	444	62	36	59	7	14	22	13	717	525	82			717	525	82	
Breukelen	48	28								48	28				48	28		
Utrecht	130	364		10	10	3	62	30	32	192	394	52	63	37	192	394	68	
Alphen a/d Rijn	441	264	17				103	83		554	339				617	376		
Biele																		
Delft	391	259	45	7	2	4	45	34	56	445	295	83	113	90	61	556	385	144
Gorinchem	131	80	7				45	51	11	176	131	18	1		177	131	18	
Dordrecht	529	444	61							529	444	61			529	444	61	
Totaal tweede hoofdinспекtie	10817	5846	377	259	248	51	1131	1060	230	12227	7154	618	1760	1329	380	13987	8483	1038

VERSLAG INSPECTEUR LICHAAMELIJKE OPVOEDING IN ALG. DIENST

Derde hoofdspectie

Inspecties	G.L.O.			V.G.L.O.			U.L.O.			Totaal L.O.			Overige onderwijsinstellingen			Totaal-generaal			
	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C	
	Dokkum	78	20	3							78	20	3				78	20	3
Heerenveen	27	24								27	24					27	24		
Leeuwarden	940	451		262	154					1202	605					1202	605		
Sneek	64	42					22	18		86	60				40	126	86		
Deventer	156	85		10	10					146	95					146	95		
Hengelo	168	186	5	83	14		44	28		3	295	228			2	295	230		
Onnen	151	69		13	14		116	73		3	280	142			3	283	142		
Zwolle	157	76		14	18		101	126		54	950	818			3	950	821		
Groningen	751	582	18	98	110	13	13	21		1	59	35			2	69	42		
Winschoten	46	12	1		2		2	3		7	82	65			10	82	65		
Zuidhorn	80	60	3				34	18			241	156			11	232	164		
Assen	201	156	1	6	2		6	6			53	24				53	24		
Emmen	27	18																	
Meppel																			
Totaal derde hoofdspectie	2806	1761	31	486	305	13	338	293		69	3630	2559	113	70	52	14	3700	2411	127
Totaal Nederland	17126	9664	555	791	579	70	2405	2068	397	20422	12311	1022	2689	2009	498	23111	14320	1520	38951

IVa. VERSLAG HOOFDINSPECTEUR BUITENGEWOON LAGER ONDERWIJS

ALGEMENE OPMERKINGEN

Het jaar 1949 heeft voor het buitengewoon lager onderwijs in het teken gestaan van *uitbreiding* en *vernieuwing*. Het lang verwachte Koninklijk besluit dat als nieuwe maatregel van bestuur het buitengewoon lager onderwijs moest regelen, werd op 28 December van het verslagjaar door de Koningin getekend. Daarmede werd ingetrokken het Koninklijk besluit van 22 October 1923 (*Staatsblad* no 498), dat gedurende een lange reeks van jaren de opbouw van het buitengewoon lager onderwijs had geregeld en geleid.

De uitbreiding van het buitengewoon lager onderwijs die in eerstgenoemd Koninklijk besluit wordt beoogd en mogelijk gemaakt, deed reeds lang voor de officiële datum van het in werking treden haar activerende invloed gelden. Het voldoen aan een dringende behoefte kan niet duidelijker worden aangetoond dan door te wijzen op de vele plannen die overal werden gemaakt teneinde klaar te zijn als de mogelijkheid van rangschikking onder het buitengewoon lager onderwijs een feit was geworden. Het realiseren van al deze plannen behoort niettemin tot de geschiedenis van 1950 en pas in dat jaar zal iets blijken van de invloed van het bovenvermelde Koninklijk besluit van 28 December 1949 (*Staatsblad* no J 596)¹⁾ op het tot stand komen van buitengewone scholen voor kinderen lijdende aan tuberculose, ziekelijke kinderen, regerings- en voogdijpupillen en kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden. Eerst de komende jaren zullen leren of het mogelijk is aan deze typen afwijkende kinderen aangepast onderwijs te geven, zodat deze verandering meer betekent dan een administratieve wijziging, maar aangemerkt kan worden als een poging tot het geven van werkelijk buitengewoon onderwijs aan kinderen die naar de maatstaf van artikel 3 der Lager-onderwijswet 1920 niet in staat zijn geregeld en met vrucht het gewone onderwijs te volgen.

Hetzelfde geldt voor de scholen voor slechtziende kinderen en voor kinderen lijdende aan toevallen, alsmede voor de scholen verbonden aan paedologische instituten, die nu officieel als zelfstandige schooltypen een kans krijgen. In de volgende jaren zal ook blijken van welk een grote betekenis het geweest is dat met dit Koninklijk besluit de gelijkstelling t.a.v. de materiële exploitatiekosten werd door gevoerd en dat het begrip „centrale scholen” kwam te vervallen. Het moge dan voor velen nog een teleurstelling zijn dat de gelijkstelling van bijzonder en openbaar buitengewoon lager onderwijs niet volledig tot stand kwam en dat met name aan de uitvoering van artikel 127 der Lager-onderwijswet 1920 nog geen gevolg gegeven kon worden, niettemin moet het tot voldoening stemmen dat de artikelen 128bis tot en met 128decies van de Lager-onderwijswet 1920 grote mogelijkheden openen en dat het Koninklijk besluit van 19 April 1949 (*Staatsblad* no J 178)²⁾, dat uitvoering geeft aan het bepaalde in artikel 128ter, het aan vele gemeentebesturen mogelijk maakt vrijwillig tegemoet te komen aan de wensen van besturen van bijzondere scholen ten aanzien van de vergoeding van

¹⁾ Zie blz. 179/185.

²⁾ Zie blz. 148.

kapitaalsuitgaven voor het stichten van bijzondere scholen voor buitengewoon lager onderwijs. Dergelijke scholen worden namelijk door vele leerlingen van buitengemeenten bezocht en door het zgn. *Bijdragenbesluit* kan thans de schoolgemeente ook de vrijwillig gemaakte kosten voor het bijzonder buitengewoon lager onderwijs (dat zijn dus de kosten voor kapitaalsuitgaven) aan de woongemeenten in rekening brengen. Het blijkt dat voor vele gemeenten daardoor de bezwaren vervallen om deze vrijwillige kosten op zich te nemen en dat zij over het algemeen veel eerder bereid zijn tot een goede materiële verzorging van het buitengewoon lager onderwijs. Dit Bijdragenbesluit moet dan ook voor de ontwikkeling van het gehele buitengewoon lager onderwijs van grote betekenis worden geacht. Daarbij moet de opmerking gemaakt worden dat het van de opvattingen van een schoolgemeente en haar meer of minder royaal standpunt ten opzichte van het onderwijs afhangt wat de buitengemeenten krachtens het voormelde Koninklijk besluit van 19 April 1949 moeten betalen en dat dit allereerst geldt voor de opvattingen van deze schoolgemeente tegenover de niet-verplichte kapitaalsuitgaven ten behoeve van het bijzonder buitengewoon lager onderwijs, waarbij dus in feite door de schoolgemeente een vrijwillige beslissing kan worden genomen, die de woongemeenten verplicht zijn te honoreren.

Het zou onjuist zijn te menen dat het bedrag hetwelk op grond van het Bijdragenbesluit door de schoolgemeente aan de woongemeenten in rekening wordt gebracht, slechts een klein gedeelte zou uitmaken van de totale kosten. Een verwijzen naar inrichtingen voor blinden, doofstommen en lichamelijke gebrekkigen, waar vrijwel alle leerlingen uit woongemeenten afkomstig zijn, doet zien dat hier door de schoolgemeenten beslissingen genomen kunnen worden die financieel vrijwel geheel op de woongemeenten kunnen worden afgewenteld en zulks is te meer opmerkelijk waar het hier de niet-verplichte kapitaalsuitgaven kan betreffen, zoals het stichten van een schoolgebouw voor blinden, doofstommen en lichamelijke gebrekkigen.

Nu krachtens artikel 126, 3e lid, der Lager-onderwijswet 1920 het bijzonder buitengewoon lager onderwijs voor enkele van zijn groepen scholen toch reeds een claim heeft op de gemeenten wat betreft het betalen van stichtingskosten voor zijn scholen, zou het in verband met het boven gesignaleerde gewenst zijn zo spoedig mogelijk de financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs over de gehele linie door te voeren. Daarmede zou in zeer veel gevallen slechts wettelijk verplicht worden gesteld wat thans in veel schoolgemeenten reeds gebeurt en wat in veel woongemeenten dreigt te worden gevoeld als een riemen snijden van andermand leer. Het is inderdaad een eigenaardige situatie dat incidenteel woongemeenten door schoolgemeenten verplicht kunnen worden tot iets waarvoor nog geen algemene wettelijke verplichting bestaat. Het is geen wonder dat ook in 1949 een toenemende voorkeur bestond om de scholen voor buitengewoon lager onderwijs te plaatsen op basis van een gemeenschappelijke regeling overeenkomstig artikel 129 e.v. der Gemeentewet en daarmede de woongemeenten via de commissie van beheer in te schakelen in de financiële aangelegenheden van de school.

Het bovenstaande geldt natuurlijk alleen voor streekscholen en niet voor instituten die hun pupillen uit het gehele land krijgen.

Reeds in het vorige jaarverslag is er op gewezen dat aan deze gemeenschappelijke regelingen een groot ideëel belang vastzit. Het gezamenlijk doen werkt stimulerend en een gemeenschappelijke inspanning is beter gericht op het doel en doet dit doel ook breder uitkomen.

Uit de gemeenschappelijke regelingen voor scholen voor zwakzinnigen kan een gemeenschappelijke regeling voor de nazorg groeien. Het is mede hierom van groot belang dat het rayon van de streekschool samenvalt met het rayon van de schoolarts, die niet alleen op grond van zijn medisch gezag tegenover de ouders de beste promotor blijkt te zijn voor een buitengewone school, maar op het platteland vaak ook een goed opgezette nazorg voor zwakzinnigen stimuleert. De wettelijke moeilijkheden die er voor de gemeenschappelijke regelingen dreigden te ontstaan door de aanvankelijke redactie van artikel 128^{quater} der Lager-onderwijswet 1920, zijn inmiddels door een technische herziening van de wet tot grote voldoening van vele gemeentebesturen verdwenen. Het zwakzinnigenonderwijs in het bijzonder mag voor zijn uitbouw veel van deze gemeenschappelijke regelingen verwachten.

Het was in 1949 niet alleen de toekomstige reorganisatie van het buitengewoon lager onderwijs die richting gaf aan het denken en aan de arbeid.

Het zwakzinnigenonderwijs, dat vanouds een zodanige belangrijke plaats bij het buitengewoon lager onderwijs heeft ingenomen dat vrijwel algemeen een school voor buitengewoon lager onderwijs identiek wordt geacht met een school voor zwakzinnigen, accentueerde deze belangrijkheid door in 1949 van de 27 nieuw geopende scholen er niet minder dan 24 voor zijn rekening te nemen. Een aantal van 27 nieuwe scholen, nl. 8 openbare, 9 Rooms-Katholieke, 8 Prot-Christelijke en 2 neutraal-bijzondere, is zeker een unicum in de geschiedenis van het buitengewoon lager onderwijs.

Hiermede werd een oogst binnengehaald waarvoor men vaak vele jaren achtereen heeft moeten zaaien, en alleen ingewijden kunnen iets vermoeden van alle arbeid die hieraan verbonden is geweest. Mensen moesten overtuigd worden, partijen moesten tot elkaar gebracht, samenwerking moest gezocht, gemeentebesturen moesten overreed en de moeilijkste puzzle van deze na-oorlogse tijd, nl. het verkrijgen van schoolruimte, moest opgelost worden.

Het is merkwaardig dat bijna al deze 27 scholen gehuisvest werden in reeds bestaande gebouwen, die echter in vele gevallen zó voortreffelijk werden verbouwd dat ze de vergelijking met nieuwe schoolgebouwen glansrijk kunnen doorstaan. Dit geldt zowel voor een voormalig administratiegebouw van een fabriek (Gennep) en een vroeger herenhuis (Ede) als voor een voormalige Duitse bunker (Hilversum). Slechts voor enkele scholen moest met een noodbehuizing genoegen worden genomen.

Daar de uitbreiding van het buitengewoon lager onderwijs zich niet alleen openbaart in het aantal van 27 nieuwe scholen, maar evenzeer in een toeneming van het aantal leerlingen op bijna iedere bestaande school, was in 1949 gebrek aan schoolruimte een bijna dagelijkse zorg. Hier kon niet altijd de raad geschapt worden die noodzakelijk was.

Vooruitzien op het gebied van scholenbouw en de bouw van lokalen is een luxe die we ons nog niet kunnen veroorloven en bovendien is het ook niet wel mogelijk om landelijk een overzicht te krijgen van alle mogelijkheden en alle sluimerende initiatieven. Te veel zijn wij in de na-oorlogse tijd nog gewend om alleen dat ter hand te nemen waarvan de voorziening dringend is geworden en zelfs de urgente voorzieningen zullen we nog gedurende geruime tijd in termijnen moeten afdoen. Het opstellen van een urgentielijst scholenbouw voor een jaar dat nog ver in het verschiet ligt, bewijst zulks afdoende.

Het zou aan te bevelen zijn indien er ieder jaar een kleine reserve van onverdeelde toewijzingen voor scholenbouw gevormd kon worden om daaruit te putten voor al die gevallen welke onvoorziens urgent worden en waaraan men voor een landelijke inspectie moeilijk kan ontkomen.

Het ons door de nood van de tijd opgedrongen systeem van afdoen wat geen uitstel meer verdraagt, stuurt klaarblijkelijk ook het planmatig werken van de gemeenten in de war, die plotseling voor meer moeilijkheden komen te staan dan hun technische diensten kunnen verwerken.

Daaruit is het te verklaren dat gemeenten als Wageningen en Emmen, die in 1948 alles in het werk stelden om hun crepeergevallen van openbare scholen voor buitengewoon lager onderwijs in 1949 vervangen te krijgen door nieuwbouw, er niet in konden slagen de toewijzing 1949 ook in dat jaar te verwezenlijken. De gemeente Emmen was zelfs in April 1950 nog niet aan het bouwen.

De gemeente Hengelo (O.) besteedde einde 1949 de bouw van een nieuwe openbare school voor buitengewoon lager onderwijs aan en koppelde deze aanbesteding vast aan een toewijzing voor 1950. Hetzelfde gebeurde ook t.a.v. de Prot.-Christelijke school te Middelburg. De zeer dringende voorziening op scholengebied te Veghel stagneerde ernstig door een onteigeningsprocedure met betrekking tot de grond.

Andere moeilijkheden waren er weer te Arnhem, waar de uitbreiding van de Rooms-Katholieke meisjesschool pas in 1950 kan zijn voltooid en waar ook voor de Rooms-Katholieke jongensschool in dat jaar de aanbesteding heeft plaatsgehad.

Ook in Tilburg is alles klaar om in 1950 te bouwen wat in 1949 werd toegewezen. Hetzelfde geldt voor een uitbreiding van de Prot.-Christelijke school te Heemstede.

In Breda heeft de bouw van de Rooms-Katholieke jongensschool regelmatig voortgang, hoewel ook hier niet geheel gedaan kon worden wat men zich in 1949 voorgesteld had te doen.

Het moet uitdrukkelijk worden vastgesteld dat geen enkele vertraging haar oorsprong vond op het bureau van de bouwkundig hoofdinspecteur van het lager onderwijs. Met een stiptheid, die bewondering afdwingt, werden hier de bouwkundige adviezen afgegeven welke de wet voorschrijft.

Het is te verwachten dat, nu de gemeenten geleidelijk beter ingesteld raken op hun taak van herbouw en aanbouw, de toewijzingen voor scholenbouw in 1950 ook voor het buitengewoon lager onderwijs vlotter verwezenlijkt zullen worden. Het ontstellende gedrang van gemeente- en schoolbesturen om geplaatst te worden op de urgentielijst scholenbouw, waarvan in het vorig jaarverslag

sprake was, bleef onverminderd voortduren en zal zelfs in de toekomst, nu het Koninklijk besluit van 28 December 1949 (*Staatsblad* no J 596) het buitengewoon lager onderwijs met verschillende takken heeft uitgebreid, nog aanzienlijk toenemen.

Het werk van de consulent voor de lichamelijke opvoeding, wiens jaarverslag hierbij gaat ¹⁾, werd zeer bemoeilijkt door het ontbreken van gymnastieklokalen bij scholen voor buitengewoon onderwijs.

Het verbod om deze gymnastieklokalen te bouwen weegt zeer zwaar bij dit onderwijs en betekent voor de consulent een voortdurende handicap bij de vervulling van zijn taak. Dat hij zich hierdoor niet laat ontmoedigen en vol energie en toewijding deze stimulerende en corrigerende taak blijft vervullen is zowel voor de inspecteur als voor mij een grote steun bij ons werk, waardoor dit ook in 1949 gebleven is een teamwork ten behoeve van de belangen van het onderwijs dat ons werd toevertrouwd.

In de gemeenschappelijke arbeid voor het buitengewoon onderwijs mag zeker ook betrokken worden het werk van het inspectiebureau, waar de heer J. Steenge in het begin van 1949 definitief het werk neerlegde, dat hij gedurende lange jaren als ambtenaar trouw verzorgd had, en waar hij daarna nog gedurende 9 maanden in tijdelijk verband diende.

Hij heeft Ramstraat 33 gemaakt tot een begrip en velen in Nederland, die zich nimmer tevergeefs tot dit adres wendden, aan zich verplicht.

ONDERWIJS AAN DOOFSTOMMEN

Bij het doofstommenonderwijs hebben zich in het verslagjaar geen opvallende gebeurtenissen voorgedaan.

Bij een bezoek aan de instituten voor doofstomme kinderen, het lezen van het tijdschrift voor doofstommenonderwijs en het luisteren naar de inleidingen en debatten op de algemene jaarvergadering komt men tot de overtuiging dat in deze kleine wereld geworsteld wordt met grote problemen. Verheugend is echter dat men voor deze problematiek niet terugschrikt. Integendeel, door studie, experiment, observatie en ervaring wordt met bewonderenswaardig geduld getracht steeds dieper door te dringen tot het eigengeaarde en soms eigenaardige zieleven van deze kinderen, teneinde hen met het oog op de eisen die het later leven stelt, zo goed mogelijk te kunnen helpen bij een harmonische ontwikkeling van al hun krachten.

Men stelt zich weleens de vraag of bij het onderwijs aan de doofstomme kleuter wel voldoende rekening wordt gehouden met de natuur van dit nog zeer jeugdige kind. Komt men wel voldoende tegemoet aan zijn bewegings- en speldrift? Of zijn deze natuurlijke levensdriften bij dit kind minder intensief dan bij het normale?

Naar wij hopen zal men over deze dingen op het in 1950 in Groningen te houden internationaal congres komen tot een vruchtbare uitwisseling van gedachten.

¹⁾ Dit verslag is opgenomen op blz. 524/533.

Foto Car Oortlajt

Spreekonderwijs aan doofstommen

ONDERWIJS AAN BLINDEN EN SLECHTZIENDEN

Het nieuwe Koninklijk besluit bracht niet alleen de officiële erkenning van de reeds aan bijna alle blindeninstituten verbonden afzonderlijke klassen voor slechtzierende kinderen, maar biedt ook de mogelijkheid tot het oprichten van afzonderlijke scholen voor *slechtzierenden*.

Ofschoon men het er over eens is dat de slechtzierende kinderen niet op dezelfde wijze als blinde of normale kinderen onderwezen behoren te worden, heerst er nog verschil van mening over de maatstaf die moet worden aangelegd bij de toelating tot de scholen of klassen voor slechtzierenden.

De vraag is hier: bij welke gezichtsrest is het met vrucht volgen van een school voor gewoon lager onderwijs uitgesloten te achten en wanneer is plaatsing in een klas voor slechtzierenden te verkiezen boven het blindenonderwijs?

Ter beantwoording van deze vraag dient men te bedenken, dat de prestaties van kinderen met een gelijke rest aan gezichtsvermogen ver uiteen kunnen lopen. Wat een kind met een bepaalde gezichtsrest kan bereiken is in hoge mate afhankelijk van zijn intelligentie, zijn wilskracht en zijn lichamelijke gesteldheid. Ook hier moet bij het toelatingsonderzoek het mindere gezichtsvermogen gezien worden in het licht van de gehele persoonlijkheidsstructuur. Aan oogarts en paedagoog de verantwoordelijke taak om de ouders in deze moeilijke materie van advies te dienen.

Een ander probleem bij het onderwijs aan slechtzierenden is dat van de *methode*. Ongetwijfeld moet dit onderwijs, dat het kind moet leren woekeren met zijn beperkte gaven aan gezichtsvermogen, individueel gegeven worden. Bovendien heeft de practijk al geleerd, dat het gebruik van leer- en leesboeken met zeer grote druk niet de juiste oplossing is en dat Fernrohr lupen en Fernrohrbrillen slechts in enkele gevallen uitkomst bieden.

Een belangrijke verbetering van het onderwijs aan blinden belooft de invoering van het zgn. *kortschrift* te worden. Het brailleschrift vraagt veel ruimte; een klein schoolboekje overgebracht in brailleschrift wordt een lijvig boek, dat duur aan materiaal en bindwerk is. Reeds jaren zon men derhalve op een eenvoudig systeem van woordverkortingen, dat in Nederland en Vlaanderen bruikbaar zou zijn. En — sedert 1948 bestaat er een dergelijk systeem. Voorzover mogelijk en wenselijk zullen nu de schoolboeken in dit kortschrift verschijnen. Hierbij dient te worden opgemerkt, dat dit systeem van verkortingen nog niet geschikt is voor een gelijktijdige opname van het gesproken woord. Hiervoor is een volledig kortschrift ontworpen, dat nog op zijn practische waarde moet worden getoetst.

Ook de recente mogelijkheid om aan scholen voor blinden en slechtzierenden één of meer klassen toe te voegen voor zeer jeugdige kinderen biedt belangrijke perspectieven. Mits dit voorbereidend buitengewoon lager onderwijs wordt aangepast aan de mentaliteit van de kleuter, kan het veel moeilijkheden in de ontwikkelingsgang van het blinde en het slechtzierende kind voorkomen.

ONDERWIJS AAN ZWAKZINNIGEN

Een vermeerdering van 24 scholen voor deze tak van buitengewoon onderwijs bewijst wel, dat de zorg voor de zwakzinnige kinderen nog de volle belangstelling

heeft. Daarbij moet men bedenken, dat het mede de drang naar vernieuwing van het gewoon lager onderwijs is die er toe dwingt aandacht te schenken aan het debiele kind.

Het zal niet wel mogelijk zijn het gewoon lager onderwijs op een nieuwe en moderne leest te schoeien, wanneer dit onderwijs zich tevens belast ziet met de zorg voor het zwakzinnige kind, dat de handen bindt van menige leerkracht in de lagere klassen en zoveel energie en toewijding van deze leerkracht opeist zonder dat zulks veel nuttig rendement voor het zwakzinnige kind oplevert. Opnieuw moge hier echter de waarschuwing klinken dat het gewoon lager onderwijs moreel slechts gerechtigd is die kinderen af te stoten, van wie het zeker is dat ze behoren tot de zwakzinnigen. Het verwijderen van kinderen die zwakbegaafd zijn en hun plaatsing op een school voor buitengewoon onderwijs is niet alleen een onrecht dat men jegens het zwakbegaafde kind begaat, maar zal ook blijken uiteindelijk schadelijk te zijn voor het gewone volksonderwijs. Het plaatsen van een kind op een school voor zwakzinnigen is een zeer ernstige aangelegenheid en zal nimmer mogen geschieden indien zulks niet volkomen verantwoord is. Dit verklaart ook waarom in het afgelopen jaar een grote belangstelling bestond voor het vraagstuk van de differentiatie van debilitas mentis en zwakbegaafdheid, waarbij men er van uitging dat de geestespotentie van het zwakbegaafde kind verschilt van die van het zwakzinnige kind.

Men zou het zwakbegaafde kind tekort doen, wanneer men het dwong tot het volgen van onderwijs dat op het zwakzinnige kind afgestemd is. Het zwakbegaafde kind zou daarmee niet alleen niet krijgen waar het recht op heeft, maar het zou ook ten onrechte een stempel krijgen dat het niet verdient. Het zwakbegaafde kind dat een school voor zwakzinnigen heeft bezocht, wordt geregistreerd als zwakzinnig en ontmoet in zijn later leven van deze registratie alleen maar narigheid, welke reeds begint bij de keuring voor de militaire dienst. De bescherming waar deze registratie borg voor staat, heeft het uit den aard der zaak niet nodig.

Zolang er geen oplossing gevonden is voor het probleem van de zwakbegaafdheid zal de gewone lagere school bij haar drang naar vernieuwing niet verder mogen gaan dan het verwijderen van hen, van wie vaststaat dat ze zwakzinnig zijn. Alleen voor deze groep is er aangepast onderwijs beschikbaar.

Het moge dan waar zijn dat de bloei van het onderwijs aan zwakzinnigen een tijdsverschijnsel is, dat samenhangt met de pogingen om tot een vernieuwde gewone lagere school te komen, toch moet er hier aan herinnerd worden, dat er achter deze sterke uitbreiding ook staat de bewogenheid van velen met het lot van het kind dat anders is dan het normale.

Bij zeer velen is het besef levendig dat ook het zwakzinnige kind recht heeft op een gelukkige jeugd en dat deze gelukkige jeugd voorwaarde is voor aanpassing aan het maatschappelijk leven, hoe gering en gebrekkig deze aanpassing dan vaak ook moge zijn.

Als een school voor zwakzinnigen zich als primair doel stelt het kind een gelukkige schooljeugd te bereiden, heeft zij daarmee een grondslag gelegd voor de behandeling van de zwakzinnige en tegelijkertijd de beste propaganda gemaakt voor het buitengewoon onderwijs.

De vele nieuwe scholen die in 1949 zijn gesticht, behoeften geen van alle een kritieke tijd door te maken; integendeel, ze kwamen reeds na enkele maanden ver boven het wettelijk minimum-aantal leerlingen uit.

Het debiele kind, dat verkommert op de achterste banken van de g.l.o.-schoolklassen, fleurt doorgaans zo snel op wanneer het aangepast onderwijs ontvangt dat het reeds daardoor tot de verbeelding van zijn omgeving spreekt.

Enkele nieuw opgerichte scholen kregen zo snel een goede naam dat zeer spoedig de imbecillen-behandeling ter hand genomen kon worden. De „goodwill” die een school nodig heeft, wil zij zich kunnen permitteren om zich ook het lot van de imbecillen aan te trekken, was hier onmiddellijk aanwezig.

In 1949 bleef het streven duidelijk merkbaar om deze imbecillenklassen zoveel mogelijk in aparte gebouwen onder te brengen. Veelal hield dit ook verband met de andere behandeling die men voor deze imbecillen nodig acht, een behandeling die er op gericht is dit kind een gedragsopvoeding te geven, waardoor het aanvaardbaar wordt in het milieu waarin het levenslang verzorgd moet worden.

Hier moge gememoreerd worden hoe een buitenlandse bezoeker, die een bezoek bracht aan enkele werkinrichtingen, verbaasd was over het feit dat de daar werkende imbecillen goed gewassen en netjes gekleed waren en zich ordelijk en rustig bij het werk en de maaltijd gedroegen. Hier schuilt een compliment in voor onze imbecillenklassen en imbecillenscholen.

De groei van imbecillenklassen, verbonden aan een school voor debielen, naar een zelfstandige school voor imbecillen zette ook in 1949 door en zo konden er in dit jaar twee van zulke zelfstandige scholen tot stand komen.

Van het jaar 1949 kan ook getuigd worden, dat er een *toenemende bezinning* was op de taak van het onderwijs aan zwakzinnigen.

Het experiment van Huize Assisië te Udenhout, dat *arbeid* primair wilde stellen in de opvoeding van de zwakzinnige, bracht veel beroering en uit de felle botsing tussen het pro en het contra flitste het licht dat voor de behandeling van het probleem nodig is. Hoewel te Udenhout het gevaar voor overdrijving duidelijk bleek, mag toch gezegd worden dat hier een stoot gegeven werd tot een andere aanpak van de zwakzinnige. De drang hiertoe was reeds bij velen merkbaar. Het besef dringt door dat de school voor zwakzinnigen niet moet zijn een school die op een afstand het programma van de school voor gewoon lager onderwijs volgt. De school voor zwakzinnigen is niet de schaduw van de school voor gewoon lager onderwijs, waar men iets minder in iets langzamer tempo leert met leermiddelen die iets afwijken van de gewone leermiddelen.

In woord en geschrift werd in 1949 uitgesproken, dat het onderwijs aan zwakzinnigen slechts verantwoord is wanneer het sociaal gericht is.

Het drukt velen dat zoveel debielen nog in het maatschappelijk leven verongelukken ondanks uitgebreide en dure schoolzorg. Zelfs wanneer de school er in slaagt het debiele kind een redelijke ontwikkeling bij te brengen, dan blijft er als drawback nog bestaan dat onvermogen om zich te beheersen, die onbekwaamheid om behoorlijk op een situatie te reageren, dat gebrek aan zelf-critiek en aan sociaal aanpassingsvermogen.

Ook in 1949 werden op enkele debielen-scholen proeven genomen om bij het aanleren van technieken eenvoudige verstandsoefeningen in te lassen en om in het algemeen bij het aanbieden van de leerstof er rekening mede te houden, dat tegelijkertijd het debiele kind nodig heeft een ontwikkeling van zijn wils- en gevoelsleven, dat bij dit alles tegelijkertijd zijn oordeelsvorming ter hand genomen kan worden en dat het er toe kan worden gebracht om op zijn niveau tot eenvoudige conclusies te komen.

Ook bij het rekenen kan gemeenschapsgevoel ontwikkeld worden en bij het onderricht in lezen en Nederlandse taal kan verantwoordelijkheidsbesef worden aangekweekt. Het is geen uitzondering meer als in de scholen een echt gezelschapsspel gebruikt wordt als rekenleermiddel en als opdrachtkaarten gelezen en begrepen moeten worden teneinde iets te doen of te maken.

Het is verheugend als menervaart, dat in vele scholen winkels aanwezig zijn en de meisjes de prijzen van de voorwerpen kennen en de wijze van betaling daarvan. Als deze meisjes de gebruiksaanwijzing op het pakje puddingpoeder kunnen lezen en uitvoeren en weten bij welke hoeveelheid men suiker, thee en koffie koopt of hoe men diverse reinigingsmiddelen gebruikt, dan is daarmee een lees- en rekentechniek aangebracht en tegelijkertijd levensrecht onderwijs gegeven, dat past in de totale ontwikkeling van deze meisjes, die bijna zonder uitzondering in de huishouding haar plaats zullen vinden.

Op vele scholen wordt gezocht naar een eigen didactiek voor het debiele kind en experimenteert men met onderwijsmethoden die rekening houden met de tekorten van dit kind, tekorten die niet uitsluitend liggen op intellectueel gebied. Men is er zich van bewust, dat, indien het debiele kind leert woekeren met zijn beperkte vermogens, wanneer het een juist gebruik leert maken van een mogelijk bezit aan handvaardigheid of opmerkingsgave, van een bepaalde voorliefde of van aanwezige resten van vermogens, een maximum aan resultaat in een opvoeding tot het leven mogelijk is.

Het is de grote verdienste van vele leerkrachten dat zij zoeken naar de vorm van leerstof die aansluit bij het kind en dan niet alleen aansluit bij zijn verstandelijke vermogens maar ook bij zijn totaliteit. Zij begrijpen dat in het „ik-onderwijs”-complex niet alleen de methode van aanbieden der leerstof van gewicht is, maar dat allereerst gelet moet worden op het kind en tenslotte op de sfeer waarin dit onderricht zich voltrekt en waarin de leerkracht zelf een belangrijke factor is. Het is hier zeker de plaats om aan deze groep van mensen, die rusteloos zoeken naar nieuwe wegen in de didactiek en daarbij trachten te komen tot een betere kennis van het debiele kind, hulde te brengen voor wat zij reeds bereikten.

Onderwijs dat gegeven wordt met het ene oog gericht op het kind en met het andere oog op de toekomst van datzelfde kind, heeft in zekere zin reeds het sociale aspect dat men er van verlangt.

Dit aspect van het onderwijs kan echter ook op andere wijze tot uiting komen en hier wordt een streven merkbaar dat met evenveel enthousiasme door een andere groep onderwijskrachten voorgestaan wordt. Zij zoeken het sociale aspect van het onderwijs hierin dat het onderwijs organisch ingeschakeld moet zijn in het geheel der zwakzinnigenzorg. Zij wijzen er op dat, wanneer eenmaal de zwakzinnigheid door deskundigen gesignaleerd is — en deze opsporing

willen zij geenszins aan het toeval overlaten —, het logisch is dat de behandeling een eenheid vormt. De school behoort volgens hen in deze behandeling geen zelfstandige grootheid te zijn, waarop een andere zelfstandige grootheid als de nazorg gebouwd wordt, maar hier behoort een organisch geheel van zwakzinnig en zorg geconstrueerd te worden. Zij willen de maatschappelijk gerichte zorg in vele gevallen reeds uitgeoefend zien tijdens de schoolperiode van het kind en aldus aan de schoolbehandeling een sociale inslag geven. De leerkracht die de schoolbehandeling geeft, wordt dan niet opgevolgd door de maatschappelijke werker, maar deze maatschappelijke werker werkt reeds gelijktijdig aan het kind en zijn milieu. Er is dan geen successie van schoolzorg en maatschappelijke zorg, maar een gedeeltelijk overbruggen van deze arbeid, waardoor een maatschappelijk derailleren van een kind, hetgeen men zeer vaak reeds gedurende de schoolleeftijd ziet aankomen, beter kan worden opgevangen en meer effectief kan worden bestreden.

Het uitermate moeilijke probleem van de maatschappelijke zorg voor zwakzinnigen, dat zo dringend om een oplossing vraagt, wordt daarmee niet eenvoudiger. De oplossing die wordt voorgestaan, past niet in het huidige behandelingssysteem voor zwakzinnigen.

Het is verblijvend dat bij de zwakzinnigenzorg in toenemende mate het teamwork groeit van de werkers op dit terrein, nl. orthopaedagoog, psychiater, psycholoog, nazorgambtenaar en maatschappelijk werker, maar het geheel mist de logische samenhang, daar de werkers zich bewegen op verschillende en uiteenlopende terreinen, zoals onderwijs, geneeskundige dienst en sociale zaken, die te weinig gecoördineerd zijn voor een afdoende aanpak van dit grote probleem in onze samenleving.

Er zullen moed en fantasie voor nodig zijn om dwars tegen de traditie in en met terzijdestelling van wat historisch is gegroeid een wettelijke regeling te ontwerpen die uitgaat van de éénheid van het probleem en daarvoor een éénheid in behandeling ontwerpt. En dit alles zal tenslotte weer moeten passen in een algemene zorg voor geestelijk gestoorden, die niet los te maken is van de algemene gezondheidszorg.

In 1949 werden voor de provincies Gelderland, Overijssel en Groningen door commissies, die daartoe door de Provinciale Staten van deze gewesten werden ingesteld, plannen gemaakt voor de *spreiding* van scholen voor zwakzinnigen. De bedoeling van deze plannen is enerzijds te voorzien in de behoefte aan onderwijs aan zwakzinnigen en anderzijds te voorkomen dat er op een toevallige en vaak ondoelmatige wijze streekscholen worden gesticht.

Opnieuw bleek hoe uitermate moeilijk het is om de drie richtingen: openbaar, Prot.-Christelijk en Rooms-Katholiek volkomen te bevredigen.

Op het platteland zijn niet altijd de drie soorten scholen voor buitengewoon lager onderwijs mogelijk, die de aanhangers van deze drie richtingen voor de opvoeding van hun kinderen noodzakelijk achten.

Op vele plaatsen werd van Protestantse zijde getracht tot een synthese te komen die zowel het openbaar als het Prot.-Christelijk onderwijs in het bezit van zijn rechten zou laten. De Nederlands Hervormde Kerk was bij deze pogingen

dikwijls nauw betrokken en was voor deze pogingen steeds zeer geïnteresseerd. Ook hier speelden echter het historisch gegroeide en de traditie zulk een grote rol dat de besprekingen eindeloos werden voortgezet zonder ergens tot een gewenst resultaat te leiden.

In Goes kwam door de samenwerking van voorstanders van Prot.-Christelijk en die van openbaar onderwijs een school tot stand, welke echter tenslotte de voorstanders van openbaar onderwijs niet kan bevredigen.

Het zoeken naar de juiste synthese wordt echter nog voortgezet op die plaatsen waar men de keuze heeft tussen één school of geen school. Het gevaar dreigt dat deze beginselkwestie wordt uitgevochten op de rug van het zwakzinnige kind, dat aldus verstoken blijft van het onderwijs dat het nodig heeft en waarvan men zich afvraagt of het ten volle profiteert van de godsdienstige opvoeding op de confessionele school voor gewoon lager onderwijs, waar het krachtens zijn intellect niet thuishoort.

Hier moge ook nog gewezen worden op een ander aspect van deze strijd. Er zijn plaatsen waar het stichten van een Prot.-Christelijke school voor buitengewoon lager onderwijs betekent, dat een openbare school voor dit onderwijs onmogelijk wordt en omgekeerd. Het goed recht van de ene groep zou hier betekenen het ontnemen van dat recht aan de andere groep.

In deze gevallen menen de voorstanders van openbaar onderwijs de synthese-school te moeten aanbieden en menen daarentegen de voorstanders van Prot.-Christelijk onderwijs ten volle aan hun recht te moeten vasthouden en om des beginsels wille te moeten komen tot stichting van een Prot.-Christelijke school, als dat mogelijk is.

Tenslotte moge hier nog een enkele opmerking geplaatst worden over het *testen* van leerlingen voor de scholen voor zwakzinnigen.

Het toelatingsonderzoek, bedoeld in artikel 101 van het Besluit buitengewoon lager onderwijs 1949, geschiedt nog niet altijd en overal op bevredigende wijze. Het is geen uitzondering dat het testen van de intelligentie geschiedt door hoofden van scholen, wie het ontbreekt aan enig inzicht en aan de nodige ervaring om dit op verantwoorde wijze te doen. Ook werd door de inspecteur van het buitengewoon lager onderwijs een geval geconstateerd waarin de assistente van een schoolarts, een jongedame met diploma uitgebreid lager onderwijs, de intelligentie van enkele candidaatjes had trachten te bepalen.

Bij pogingen om de hoofden van scholen in dit opzicht wat meer te bekwamen, stoot men op begrijpelijke bezwaren van de academisch gevormde vakpsycholoog. Het gaat hier om de afbakening van de terreinen van psycholoog en paedagoog. Ongetwijfeld verdient het de voorkeur dat het onderzoek naar de intelligentie geschiedt door een vakpsycholoog. Beschouwt men de paedagogiek echter als een betrekkelijk autonome wetenschap met een eigen problematiek, dus niet louter als toegepaste psychologie, dan kan in de commissie van onderzoek ook het hoofd der school als paedagoog niet gemist worden. Ideaal zou dus zijn dat de commissie bestond uit een psycholoog, een medicus en een paedagoog. We moeten echter maar al te vaak de psycholoog missen, daar er, gerekend naar de bestaande behoefte, nog niet een voldoende aantal academisch

gevormde school-psychologen is. Noodgedwongen occupeert het schoolhoofd zich dikwijls met het psychologisch onderzoek, ofschoon hij als paedagoog tot taak heeft de gegevens van medicus en psycholoog te interpreteren in het licht van de door hem te stellen algemene en bijzondere opvoedings- en onderwijsdoeleinden.

ONDERWIJS AAN SLECHTHORENDE

Het aantal scholen voor deze groep kinderen bleef ook in 1949 beperkt tot drie, nl. één in elk der steden Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage. Men kan niet zeggen dat dit aantal voldoende is, maar het ligt in de lijn dat de zorg voor deze kinderen uiterst moeilijk te realiseren valt in de vorm van buitengewoon onderwijs.

Deze tak van buitengewoon onderwijs bevindt zich in een strijdpositie. Indien een kind zó doof is dat het niet in staat is op natuurlijke wijze tot spreken te komen, is het voor een leek duidelijk dat dit kind naar een school voor doofstommen moet worden gezonden.

Het slechthorende kind echter kan ogenschijnlijk op de school voor gewoon lager onderwijs altijd nog wel wat leren en dit belet vele ouders om de beslissende en toch noodzakelijke stap te doen en zich voor hun kind te wenden tot de school voor slechthorenden.

Het is een typisch kenmerk van deze school dat zij moet strijden, maar deze strijd om het bestaan is in werkelijkheid een strijd voor het belang van het slechthorende kind, waarvan men beseft, dat het niet gelijkgesteld mag worden met een gewoon kind minus wat gehoorvermogen. De moeilijkheden welke het slechthorende kind ondervindt bij het opgroeien tot een persoonlijkheid en bij het ingroeien in de maatschappij, zijn zó vele dat een speciale schoolbehandeling gerechtvaardigd is.

In het vorige jaarverslag is er reeds op gewezen, dat op de scholen voor slechthorenden begrepen wordt, dat het kind geleerd moet worden te woekeren met zijn gehoorresten en deze gehoorresten te coördineren met andere vermogens. Als daarnaast het gebruik van apparaten geleerd wordt en gelet wordt op de karakterologische ontwikkeling van het kind en tevens dit kind gewezen kan worden op de maatschappelijke steunpunten die het leven gelukkig meer en meer aan de slechthorenden biedt, dan heeft de school iets gedaan dat de school voor gewoon lager onderwijs niet in staat is te doen.

Het blijkt wel dat het medische opsporingswerk voor deze scholen zeer belangrijk is en het is verheugend te constateren hoe de medische voorzorg nog steeds aan intensiteit wint, hetgeen tot uiting komt in het toenemend aantal zeer jeugdige leerlingen voor deze scholen.

Het Koninklijk besluit van 28 December 1949 (*Staatsblad* no J 596) is daarom voor deze groep zo belangrijk omdat hierin de mogelijkheid geopend wordt klassen te vormen van zeer jeugdige leerlingen.

De hulp die aan jeugdige kinderen geboden kan worden, is belangrijk maar uiterst moeilijk. Het moeilijk horen, dat een gevolg kan zijn zowel van een organisch als van een psychisch gebrek — of wellicht van een combinatie van beide —

vindt zijn weerslag in de spraakontwikkeling. Het naar buiten tredende symptoom van een gestoorde spraakontwikkeling laat de mogelijkheid van verschillende diagnosen open. Het blijft dan ook vaak een open vraag of voor sommige kinderen de behandeling op een doofstommenschool dan wel op een school voor slechthorenden nodig is. Een zekere coöperatie van deze twee schooltypen, geleid door een team van medische deskundigen, lijkt weleens gewenst en schijnt op een enkele plaats ook bereikbaar.

Het bovengenoemde Koninklijk besluit van 28 December 1949 is ook om een andere reden voor deze groep scholen belangrijk. Het aantal kinderen dat voor de stichting van een school voor slechthorenden als minimum vereist wordt, is namelijk teruggebracht van 36 tot 27.

Het stemt tot nadenken dat de groep scholen voor slechthorenden de kleinste groep vormt bij het buitengewoon onderwijs en dat het zeer lang geleden is dat een nieuwe school voor slechthorenden gesticht werd. In 1949 werd er hier en daar een zwakke poging gewaagd om tot stichting van een dergelijke school te komen. Nergens was men echter zeker op de laatste dag van de maand, volgende op die waarin de school geopend zou worden, het vereiste minimum-aantal leerlingen te hebben. Om het vooroordeel der ouders te overwinnen heeft men een langere tijd nodig dan de termijn van twee maanden die de wet toestaat. De klassen voor kinderen met ernstige spraakgebreken, verbonden aan de scholen voor slechthorenden, waren in 1949 goed bezet en het voortreffelijk onderwijs in deze klassen, gegeven door personeel dat een specialisme op dit gebied heeft ontwikkeld, trok de aandacht van buitenlandse bezoekers.

ONDERWIJS AAN PSYCHOPATHEN

Bij het Koninklijk besluit van 28 December 1949 (*Staatsblad* no J 596) werden de scholen voor psychopathen omgedoopt en kregen zij de naam: scholen voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen.

Hiermede werd voldaan aan een lang gekoesterde wens van velen, die niet vermochten in te zien dat ernstige gedragsafwijkingen bij een opgroeiend kind noodzakelijkerwijs dit kind tot psychopaath moeten stempelen.

In het moeilijke en vaak geheimzinnige proces van een mens-in-ontwikkeling kunnen bepaalde factoren zulk een grote rol spelen dat gedragsafwijkingen buiten de normen van het normale daar een gevolg van zijn. Zeer vaak kennen wij zelfs de bron van deze conflicten met de buitenwereld onvoldoende. Een tekort aan affectieve bindingen, een psychische beschadiging, een bepaalde ontworteling of neurose kan ten grondslag liggen aan het levensgedrag, dat deze kinderen onaanvaardbaar maakt voor de gewone lagere school en dat een orthopaedagogische behandeling op een school voor buitengewoon onderwijs noodzakelijk maakt.

Deze instelling tegenover het moeilijk opvoedbare kind maakt, dat men ten opzichte van de resultaten van een juiste behandeling minder pessimistisch staat dan weleens het geval is geweest toen men het defect meer constitutioneel zag en daar misschien te veel gewicht aan toekende.

Dit veranderde inzicht heeft ook in de practijk van de behandeling zijn gevolgen

gehad. Het voormelde Koninklijk besluit eist thans voor het bepalen van het begrip „zeer moeilijk opvoedbaar” voor iedere leerling die tot dit type school toegelaten wenst te worden, naast de psychiater de academisch gevormde psycholoog. Bovendien komt men tot de overtuiging dat naast de schoolbehandeling een behandeling van het kind in zijn milieu wenselijk is.

In dit milieu, waar een verkeerd begrijpen van het kind zo vaak leidt tot nieuwe beschadigingen en daardoor ook weer tot nieuwe agressie, moet de vicieuze cirkel doorbroken worden. De milieubehandeling ziet men zelfs als effectiever dan een derde schooltijd, zoals die aan een enkele school voor dit type kind bestaat.

Waar de scholen voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen het als hun opdracht zien die kinderen aan te trekken die, zonder aantoonbaar tekort aan intelligentie en zonder aanwijsbaar organisch defect, niet passen in het systeem van het gewoon lager onderwijs, is het niet te verwonderen dat deze scholen het behandlungsaccent doelbewust leggen op de opvoeding, een opvoeding die allereerst sociaal gericht is.

In 1949 werd met succes een proef genomen om kinderen van de dagscholen enige tijd in groepsverband te plaatsen in een kamp te Steenwijkerwold. Terwijl het onderwijs aan deze groepen doorging, bereikte men daarmee tevens een tijdelijke losmaking van het gezinsmilieu en een training in sociale aanpassing. Wellicht schuilen hier mogelijkheden als substituut voor een internaatbehandeling, die thans slechts op een enkele school kan worden toegepast en waaraan ook de dagscholen in vele gevallen toch vaak dringend behoefte gevoelen.

In het hierboven geschetste systeem van behandeling treft het van hoe weinig belang het moment is dat het kind leerplichtvrij wordt. Waar men tijdens de leerplichtige leeftijd reeds zo duidelijk de nadruk legt op de opvoeding, is praktisch het ogenblik dat de pupil niet meer leerplichtig is van minder belang geworden en voelt men hoe de behandeling na dit tijdstip op ongeveer gelijke voet behoort te worden voortgezet.

Men dringt er dan ook op aan, dat de school de pupil pas zal loslaten, wanneer zulks mogelijk is en dat na het beëindigen van de behandeling in leslokalen deze voortgezet wordt in de maatschappij en dan liefst door een van de mensen die tot de staf van die school behoort, zij het dan ook in ander verband. Dit systeem van voortgezette zorg vond reeds ingang op een enkele school en zal blijken meer effect te sorteren dan wanneer de pupil na het beëindigen van de behandeling in leslokalen overgedragen wordt aan een andere instantie, die hem in het maatschappelijk leven wil behandelen. Bij dit type kind spelen de bindingen aan een persoon een grote rol en wanneer men de voortgezette behandeling aan de school koppelt, kan men zich bovendien bedienen van een groep werkers die de pupil reeds door en door kennen, tot welk team van werkers ook behoren de psychiater, de psycholoog en de maatschappelijke werker. Men stelt zich voor, dat bij een dergelijk systeem van totale behandeling ook de beste medewerking verleend kan worden aan instanties van kinderbescherming, politie en justitie bij het beoordelen en corrigeren van afwijkend gedrag in het maatschappelijk leven.

Het behoeft geen betoog dat in 1949 de behandeling van zeer moeilijk opvoedbare kinderen een toenemende belangstelling genoot. Eensdeels houdt dit verband met de tijd met zijn toenemende ontredde van het gezinsleven, waardoor

het aantal „broken homes” snel toeneemt, en anderdeels met het feit dat men meer en meer oog krijgt voor de tragiek in menig kinderleven.

Het zijn niet alleen blindheid, doofstomheid of lichamelijke gebrekkigheid die leed veroorzaken voor een kind en zijn omgeving. Het zeer moeilijk opvoedbare kind is behalve een verdriet voor zijn omgeving een kwelling voor zichzelf en indien door een orthopaedagogische behandeling het moeilijke gedrag geredresseerd kan worden, betekent dit een bevrijding niet alleen voor de omgeving, doch allereerst voor het kind zelf.

In het vorige jaarverslag is reeds gewezen op het sociale belang van deze tak van buitengewoon onderwijs.

In Schiedam kwam men in 1949 tot stichting van een school, terwijl in het observatiehuis voor jongens te 's-Gravenhage eveneens een school voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen geopend werd. In Haarlem werden in 1949 alle voorbereidende maatregelen genomen en werd een onderzoek ingesteld naar hetgeen er voor deze tak van buitengewoon onderwijs te doen is.

Terwijl men aan de A. H. Franckeschool te Rotterdam reeds geruime tijd het zeer moeilijk opvoedbare meisje behandelde, geschiedde zulks nog niet op de andere scholen, behalve op de internaatsschool „Waalheuvel” te Nijmegen. In Schiedam meende men echter ook dit probleem te moeten aanpakken en werden meisjes tot de nieuw gestichte school toegelaten, zij het ook in een aparte klas. Aan de openbare school te 's-Gravenhage overweegt men eenzelfde experiment, terwijl in Amsterdam de plannen voor de stichting van een zelfstandige dag-school voor meisjes in vergevorderde staat verkeren.

De belangstelling voor het zeer moeilijk opvoedbare kind is levendig tot buiten de grote steden. Men beseft, dat naast alles wat voor het zwakzinnige kind in Nederland gedaan is, thans de behandeling van dit kind aan de beurt moet komen.

Een rem voor het aanpakken van dit werk is de moeilijkheid om leerkrachten te vinden, die geschikt zijn voor een taak welke de inzet vraagt van een gehele persoonlijkheid met alle offers van tijd en moeite daaraan verbonden.

Van het beschikbaar zijn van deze krachten is de oplossing van het probleem der zeer moeilijk opvoedbare kinderen afhankelijk.

ONDERWIJS AAN LICHAMELIJK GEBREKKIGEN

De Mytylschool te Amsterdam, die in 1948 reeds op beperkte schaal begonnen was met het onderwijs aan lichamenlijk gebrekkige kinderen, werd in 1949 officieel als openbare school voor lichamenlijk gebrekkige kinderen erkend. Daarmede kwam een uitbreiding van dit onderwijs tot stand, die ook enigszins merkbaar was in de toeneming van het aantal kinderen der andere scholen.

Het is niet geheel duidelijk of hier gesproken moet worden van een groeiend aantal lichamenlijk gebrekkige kinderen in de samenleving dan wel of andere factoren hier een rol gaan spelen, zoals de techniek van de opsporing of een groeiend gevoel van verantwoordelijkheidsbesef tegenover deze misdeelde jeugd. Het staat wel vast, dat de inschakeling van gebrekkige kinderen in het padvindersonderwijs hier te lande een gunstige invloed heeft op de publieke opinie ten opzichte

van deze groep kinderen. Met zeer veel succes werden in 1949 zomerkampen voor gebrekkige kinderen georganiseerd, waar deze kinderen jeugdgenoegens leerden smaken die hun anders voorbijgaan en die toch zo nodig zijn voor hun ontwikkeling tot nuttige mensen in de maatschappij of gelukkige mensen voor zichzelf en hun omgeving.

Ook het schoolonderwijs blijft op deze doelstellingen gericht. Naast het uitgebreid lager onderwijs en het vakonderricht, dat voor een gebrekkig kind de mogelijkheid moet openen om zich maatschappelijk te handhaven, heeft men oog voor een schoolbehandeling van het kind, waarmede allereerst zijn levensgeluk gediend is.

Het beëindigen van de schoolbehandeling, die krachtens het Koninklijk besluit van 28 December 1949 (*Staatsblad* no J 596) verschoven kan worden tot en met het 20ste jaar, ligt in de natuurlijke gang van zaken. Men blijft echter in Nederland missen een voortgezette zorg voor al die kinderen die niet in de maatschappij thuishoren en die niet in het gewone gezin verzorgd kunnen worden. Ook zonder dat wij hierop letten moet het gezegd worden, dat geen van de inrichtingen voor lichamelijk gebrekkige kinderen in Nederland zich mag verheugen in een ideale toestand. Daar waar de medische verzorging deze toestand benadert, is de schoolruimte onvoldoende en zelfs mist men in een enkel geval zowel de medische als de hoognodige schooloutillage.

Wat de schoolruimte betreft verkeren minstens drie van de vier scholen min of meer in een noodtoestand, zoals deze zeker niet bij de andere groepen van buitengewone scholen wordt aangetroffen.

Afgewacht moet worden of, nu het begrip „centrale school” uit het voornoemde Koninklijk besluit van 28 December 1949 is verdwenen, de gemeenten van vestiging bereid zullen zijn iets te doen op het gebied van de scholenbouw, waarvan zij de kosten krachtens het zgn. Bijdragenbesluit op de woongemeenten zouden kunnen verhalen.

LEERPLICHT

Ofschoon zulks niet met cijfers kan worden aangetoond, is men algemeen van mening dat de met ingang van het jaar 1948 ook voor het buitengewoon lager onderwijs van kracht geworden Leerplichtwet het geregeld schoolbezoek heeft bevorderd.

In de jaren 1948 en 1949 kwamen volgens de verzamelstaten resp. 22 en 17 ongeoorloofde verzuimen voor op de 10 000 schooltijden. Dat er in 1949 minder ongeoorloofde verzuimen voorkwamen dan in 1948, is voornamelijk toe te schrijven aan het feit dat in gevallen van ongeregeld schoolbezoek spoediger is overgegaan tot het opmaken van proces-verbaal. Zo bedroeg het aantal in 1949 opgemaakte processen-verbaal 170 tegen slechts 89 in 1948.

Toch dient op de scholen voor zwakzinnige en zeer moeilijk opvoedbare kinderen de nodige voorzichtigheid te worden betracht bij het toepassen van de wettelijke maatregelen ter bestrijding van ongeoorloofd verzuim. De ervaring leert, dat er ouders zijn die bij een gerechtelijke vervolging „wraak” nemen door het kind van de school voor buitengewoon lager onderwijs af te nemen en weer te plaatsen

op een school voor gewoon lager onderwijs. En dan is het middel erger dan de kwaal.

Ter voorkoming van ongeoorloofd schoolverzuim is bij het buitengewoon onderwijs geregeld contact met de voor de opvoeding aansprakelijke personen noodzakelijk. Een goede verstandhouding tussen gezin en school werkt ook in dit opzicht preventief. Daarom valt het toe te juichen, dat veel hoofden van scholen eerst overgaan tot opgave van een ongeoorloofd verzuim aan de commissie tot wering van schoolverzuim, wanneer van een persoonlijk bezoek aan ouders, voogden of verzorgers van het betrokken kind geen heil meer te verwachten is.

Aan de meer of minder goede samenwerking tussen gezin en school moet het dan ook worden toegeschreven, dat de aantallen door de verschillende scholen aan de commissies tot wering van schoolverzuim als ongeoorloofd opgegeven verzuimen nogal uiteenlopen. Dit is echter naar mijn overtuiging geen volledige verklaring van het feit dat 60 hoofden van scholen voor zwakzinnige kinderen nog nimmer één verzuim als ongeoorloofd opgaven, terwijl er een tiental is dat per jaar bijna 1000 verzuimde schooltijden als ongeoorloofd opgeeft. Dit enorme verschil doet vermoeden, dat er enerzijds gevallen van ongeoorloofd verzuim voorkomen die niet door het treffen van wettelijke maatregelen bestreden worden, ofschoon dit had moeten geschieden, en dat er zich anderzijds gevallen voordoen die door gebrek aan kennis van de omstandigheden als ongeoorloofd worden opgegeven, maar in feite wettelijk geoorloofd of verschoonbaar zijn. Voor een verstandige toepassing van de Leerplichtwet zijn nodig kennis van het levensmilieu van de pupil en een open oog voor de geestelijke volksgezondheid in het algemeen en voor het geestelijk welzijn van het zorgkind in het bijzonder.

Wat de redenen van het ongeoorloofd verzuim betreft zij opgemerkt, dat het op streekscholen nog weleens voorkomt dat verzuimd wordt, omdat de ouders de vervoerkosten niet willen betalen, ofschoon zij er wel toe in staat geacht mogen worden. Het resultaat van een ingestelde vervolging wegens overtreding van de Leerplichtwet is dan meestal negatief. Het kind wordt op een school voor gewoon lager onderwijs in de woonplaats overgeschreven. In verband hiermede rijst de vraag of het niet wenselijk en billijk zou zijn aan alle ouders, verzorgers of voogden van leerlingen ener school voor zwakzinnige kinderen een volledige vergoeding te geven van de aan het schoolbezoek verbonden vervoerkosten. Van verschillende commissies tot wering van schoolverzuim is het verzoek ontvangen om mededeling te doen van de eventuele straf welke de kantonrechter heeft opgelegd. Dit is echter voor een landelijke inspectie administratief onmogelijk. Daar de hoofden van scholen wel in kennis gesteld worden met de uitspraak van de kantonrechter, wordt overwogen hun te verzoeken ook de betrokken commissie tot wering van schoolverzuim op de hoogte te stellen van deze uitspraak.

OPLEIDING

In 1949 werden de pogingen voortgezet om te komen tot een gelijke grondopleiding voor alle leerkrachten, werkzaam bij de verschillende takken die er

toen bij het buitengewoon lager onderwijs bestonden. Uitgegaan werd van de gedachte dat al deze takken orthopaedagogisch zijn ingesteld t.o.v. het te behandelen kind en dat, als dit een der voornaamste kenmerken is van het buitengewoon onderwijs, aan de leerkrachten een algemene opleiding in deze zin gegeven moet worden, welke opleiding zou kunnen worden afgesloten met een diploma dat, onder Rijkstoezicht afgenomen, ook zekere rechten zou verschaffen.

Hierbij deed zich de praktische moeilijkheid voor dat het doofstommenonderwijs, dat voor zijn leerkrachten een uitnemende opleiding heeft, in deze opleiding voor het orthopaedagogische gedeelte wel een belangrijke plaats inruimt, echter niet in de aanvang van deze opleiding. Daardoor zouden de leerkrachten in opleiding aan de doofstommeninstituten op een later tijdstip de rechten verkrijgen dan de leerkrachten, werkzaam bij de andere takken van buitengewoon onderwijs.

Daarna is een ernstige poging gewaagd om voor ieder der takken tot een opleiding te komen die weliswaar voor alle takken niet gelijk maar toch gelijkwaardig zou zijn.

Ook deze poging mislukte, doordat men bij het blindenonderwijs tenslotte meende, dat voor zijn leerkrachten in vele gevallen een akte voor de moderne talen ten behoeve van het uitgebreid lager onderwijs noodzakelijker was dan een speciale orthopaedagogische vorming.

Hoewel de pogingen om uiteindelijk elke leerkracht bij het buitengewoon lager onderwijs een orthopaedagogische vorming te geven door aan het bezit van deze vorming rechten te verbinden zijn mislukt, mag toch het probleem van de opleiding van leerkrachten bij het buitengewoon lager onderwijs niet met rust gelaten worden.

De Stichting voor buitengewoon onderwijs en de Vakstudie voor Rooms-Katholieke leerkrachten bij het buitengewoon lager onderwijs doen met behulp van Rijkssubsidie alles wat mogelijk is om leerkrachten voor hun taak voor te bereiden. Deze cursussen kunnen echter niet alle leerkrachten bereiken en door de grote uitbreiding van het buitengewoon onderwijs moeten gemeente- en schoolbesturen te vaak mensen benoemen die de allereerste beginselen van dit onderwijs nog moeten leren.

Het behoeft geen betoog dat hier een groot gevaar voor het buitengewoon onderwijs dreigt, vooral in het huidige stadium van ontwikkeling.

De opleiding van leerkrachten voor het buitengewoon onderwijs zal een aanhoudende zorg moeten blijven voor allen wie de belangen van dit onderwijs ter harte gaan en het moet duidelijk uitgesproken worden, dat het bezit van de wettelijk voorgeschreven akten van bekwaamheid geenszins geschiktheid garandeert voor deze tak van onderwijs.

Het Besluit buitengewoon lager onderwijs 1949 stelt voor de mannelijke leerkrachten behalve de hoofdakte, de akten *j* en *r* verplicht en voor de vrouwelijke de akten *j* en *k*. Dit betekent een aanzienlijke verzwaring, maar velen zouden daarnaast ook de voorwaarde gesteld willen zien, dat leerkrachten bij het buitengewoon onderwijs een verplichte orthopaedagogische scholing moeten hebben genoten en pas dan als volwaardige leerkrachten kunnen worden aangemerkt.

AANTALLEN SCHOLEN, LEERLINGEN EN LEERKRACHTEN

Op het einde van het verslagjaar waren er:

- 6 scholen voor doofstommen met 1085 leerlingen en 116 leerkrachten;
- 5 scholen voor blinden met 289 leerlingen en 28 leerkrachten;
- 191 scholen voor zwakzinnigen met 23884 leerlingen en 1430 leerkrachten;
- 3 scholen voor slechthorenden met 439 leerlingen en 31 leerkrachten;
- 6 scholen voor psychopathen met 522 leerlingen en 34 leerkrachten;
- 4 scholen voor lichamelijk gebrekkigen met 199 leerlingen en 18 leerkrachten.

Totaal 215 scholen met 26 418 leerlingen en 1657 leerkrachten.

Naar de richting waren deze scholen als volgt te onderscheiden:

- 81 openbare scholen met 9503 leerlingen en 572 leerkrachten;
- 81 Rooms-Katholieke scholen met 11 196 leerlingen en 700 leerkrachten;
- 40 Prot.-Christelijke scholen met 4605 leerlingen en 287 leerkrachten;
- 12 neutraal-bijzondere scholen met 1064 leerlingen en 95 leerkrachten;
- 1 Israëlietische school met 50 leerlingen en 3 leerkrachten.

Totaal 215 scholen met 26 418 leerlingen en 1657 leerkrachten.

Voor het jaar 1948 bedroegen deze aantallen:

- 188 scholen met 23867 leerlingen en 1467 leerkrachten.

Bovenstaande cijfers geven aanleiding tot de volgende opmerkingen. In 1949 werden 24 nieuwe scholen voor zwakzinnigen opgericht, waaronder 2 scholen uitsluitend bestemd voor imbecillen. Deze scholen zijn gevormd door samenvoeging van imbecillenklassen die aan openbare scholen voor zwakzinnigen te Rotterdam verbonden waren, en doordat het aantal imbecille leerlingen van de Rooms-Katholieke meisjesschool voor zwakzinnigen te Eindhoven op-richting van een afzonderlijke school noodzakelijk maakte.

Onder de 24 nieuwe scholen voor zwakzinnigen zijn 6 openbare, 9 Rooms-Katholieke, 8 Prot.-Christelijke scholen en 1 neutrale school. Door de opening van een openbare school voor psychopathen te Schiedam en het verlenen van de Rijksbijdrage aan de neutraal-bijzondere school, verbonden aan het Observatiehuis voor jongens, Lijsterbesstraat 61, te 's-Gravenhage, is het aantal scholen voor psychopathen met 2 gestegen.

Het aantal scholen voor lichamelijk gebrekkigen is met 1 toegenomen, doordat de oorspronkelijk aan het Wilhelminagasthuis te Amsterdam verbonden kliniek voor lichamelijk gebrekkige kinderen uitgeweid is tot en erkend is als zelfstandige school.

Het aantal scholen voor doofstommen, blinden en slechthorenden is gelijk gebleven.

Het totaal aantal scholen voor buitengewoon lager onderwijs is in 1949 met 27 toegenomen, het leerlingenaantal met 2551 en het aantal leerkrachten met 190.

IVb. VERSLAG CONSULENT LICHAMELIJKE OPVOEDING BUITENGEWOON LAGER ONDERWIJS

INLEIDING

In het jaarverslag over 1948, het eerste jaar van de wederinstelling van het consulentchap bij het buitengewoon lager onderwijs, moesten wij mededelen, dat de arbeid van de consulent gedurende dit jaar in de eerste plaats van *oriënterende* aard was. Het werk in het verslagjaar sloot in dit opzicht hierbij aan, met dit verschil dat nu ook getracht werd een dieper inzicht te krijgen niet alleen in de algemeen-organisatorische en algemeen-didactische problemen, maar tevens, en vooral, in de specifieke vraagstukken t.a.v. de verschillende groeperingen van onderwijsinrichtingen en van iedere inrichting of school afzonderlijk.

Werden bv. in het eerste jaar *algemene richtlijnen* gegeven betreffende de eisen waaraan een behoorlijk leerplan moet voldoen, dit jaar werd op vele plaatsen in overleg met directie en personeel een werkplan opgesteld, aangepast aan de eigen omstandigheden der betrokken onderwijsinrichting. Op deze wijze werd na de genoemde inleidende arbeid een meer krachtdadige hulp geboden aan de leerkrachten. Te betreuen is het, dat gebrek aan tijd het onmogelijk maakte om iedere school op deze wijze van dienst te zijn. Wanneer de consulent enige dagen per week de beschikking zou krijgen over administratieve hulp, dan zou het aantal dagen waarop scholen kunnen worden bezocht, nog belangrijk toenemen.

Een bijzonder bewijs van de stijgende belangstelling voor een goede lichamelijke opvoeding bij het buitengewoon onderwijs was de krachtdadige hulp welke de Stichting voor buitengewoon onderwijs de consulent bood door *cursussen* te organiseren voor leerkrachten, waar in een tiental Zaterdagmiddagen de methodiek der lichamelijke oefening voor het b.l.o. nader kon worden behandeld. Voor deze cursussen meldden zich na een enkele oproep zóveel gegadigden aan, dat het aantal centra waar de lessen werden gegeven, van 3 moest worden uitgebreid tot 10 à 12. Op deze wijze kreeg iedere streek zijn eigen cursus.

De wijze waarop deze cursussen, welke voor een belangrijk deel in praktisch werken bestaan, worden gevolgd, houden een belofte in voor de resultaten bij de schoolarbeid.

Ook de omstandigheid dat in het schema der *algemene cursussen* een behoorlijke plaats is ingeruimd voor de methodiek der lichamelijke oefening stemt hoopvol. Ten aanzien van de actie welke in 1948 werd ingezet om de verouderde leerplannen door meer bruikbare te vervangen, kan worden medegedeeld dat vele scholen dit jaar met dit moeilijke werk gereed kwamen. Van de mogelijkheid tot het bezoeken en instrueren der afzonderlijke scholen in de toekomst zal afhangen of aan het eind van dit jaar iedere school over een werkelijk uitvoerbaar en doelmatig leerplan beschikt.

Op vele plaatsen is men reeds begonnen met het samenstellen van *trimesterplannen* welke op het jaargetijde zijn afgestemd.

Proeven met *vaardigheidseisen* werden op vele debielen-scholen reeds met succes genomen.

Ook dit jaar werd door de consulent voor het onderwijzend personeel een aantal inleidingen gehouden. Van de gelegenheid om na afloop hiervan vragen te stellen werd veelvuldig gebruik gemaakt.

Het *zwemonderwijs* werd, waar mogelijk, gestimuleerd.

De *materiële verzorging* van de lichamelijke oefening is op plaatsen waar een gymnastieklokaal aanwezig was, over het algemeen weer verder verbeterd. Verschillende lokalen werden van een stofvrije en splintervrije vloerbedekking voorzien. Het bestaande materiaal werd op vele plaatsen met de meest wenselijke leermiddelen aangevuld.

Een ernstig beletsel voor een goede lichamelijke opvoeding, speciaal in de nieuw opgerichte scholen voor b.l.o., is het nog steeds bestaande *bouwverbod inzake gymnastieklokalen*. In 1949 zijn verscheidene tientallen nieuwe scholen voor buitengewoon onderwijs gesticht. Het zijn juist deze scholen welke veelal in het geheel niet over een overdekte oefengelegenheid beschikken. Op plaatsen waar gewerkt wordt in zalen van andere scholen, is het aantal beschikbare uren meestal te gering en gaat dit bovendien veelal ten koste van de lessen van andere onderwijsrichtingen. De snelle groei van de bestaande scholen voor buitengewoon onderwijs maakt de situatie niet eenvoudiger. Zo kan het voorkomen, dat scholen waar het jaar tevoren nog geregeld lessen in lichaams oefeningen werden gegeven, thans noodgedwongen hiervan moeten afzien.

Wanneer de scholen voor b.l.o. niet de beschikking hebben over lokaliteiten voor gymnastiek, handenarbeid en huishoudonderwijs, moet dit op den duur het gehele onderwijs schaden. Een voor dit onderwijs zo belangrijk principe als: *doen denken door denkend doen* kan dan in de praktijk niet meer worden verwezenlijkt en de kans is groot dat men hier vervalt tot een intellectualistische wijze van werken.

De toekomst van deze leerlingen vraagt, dat hun praktische en derhalve vooral ook hun *motorische* geschiktheid zo hoog mogelijk wordt opgevoerd. Het vermogen om zich te kunnen aanpassen aan wisselende situaties, hun werktempo en hun uithoudingsvermogen zijn voor hen de belangrijkste criteria waarvan het slagen bij eenvoudige arbeid in de samenleving afhankelijk is. Op dit einddoel dient dan ook het buitengewoon onderwijs in de eerste plaats te worden afgestemd. Vandaar dat de belangrijke winst welke met een behoorlijke lichamelijke opvoeding kan worden behaald, niet door hen kan worden gemist.

In vele scholen voor b.l.o. is de situatie thans zo, dat de leerlingen de gehele schooltijd moeten stilzitten in een bank of aan een tafeltje. Op deze wijze is de kans groot dat buitengewoon onderwijs wordt tot vertraagd lager onderwijs.

Tot de doelstellingen van de lichamelijke opvoeding behoort ook het doen gewinnen aan hygiënische levensomstandigheden. Ook op dit terrein is de grootste waakzaamheid geboden. Het feit dat vele scholen voor b.l.o. thans worden ondergebracht in gebouwen welke ten eenmale ongeschikt zijn voor het doel, geeft te denken. Wanneer dit door de omstandigheden noodzakelijk is, dan dient het voorlopig karakter van deze huisvesting toch niet uit het oog te worden verloren.

De bijzondere methodiek voor het onderwijs in lichamelijke oefening aan *imbecillen* werd dit jaar aan een nader onderzoek onderworpen; ook de methodiek

voor *blinde* kinderen stond in het middelpunt der belangstelling. In afzonderlijke paragrafen zal hierop nader worden ingegaan.

De richtlijnen welke het vorig jaar door de consulent omtrent de methodiek voor *debielen* werden verschaft, zijn van nut gebleken voor de vooruitgang van dit onderwijs.

Bij schoolbezoeken en besprekingen met het personeel kon steeds weer naar deze schriftelijke uiteenzetting worden verwezen.

Over het algemeen kon ook dit jaar worden geconstateerd, dat de belangstelling van het personeel der b.l.o.-scholen voor dit gedeelte van hun werk groter is dan menigeen bij een vluchtig onderzoek zou menen te moeten vaststellen.

Veel hangt af van de wijze waarop de voorlichting geschiedt. Wanneer de methodiek der lichamelijke oefening wordt gezien, dient deze aan te sluiten bij de ontwikkeling welke de algemene methodiek van het onderwijs aan zwakzinnigen en op andere wijze gehandicapte leerlingen vertoont. Bovendien heeft men dan het voordeel dat het betere inzicht in een juiste methodiek voor het onderwijs in lichaams oefeningen ook van nut is voor een beter begrijpen van nieuwere methodes bij de verstandelijke vorming.

Aan het slot van deze inleiding past tevens een woord van oprechte dank aan de hoofdinspecteur en de inspecteur van het buitengewoon lager onderwijs voor het vertrouwen en de steun welke de consulent steeds van hen mocht ondervinden.

ONDERWIJS IN LICHAAMELIJKE OEFENING AAN DEBIELLEN

Methodie

De voorlichting omtrent de methodiek is in de eerste plaats gericht op het versterken van het besef dat ook hier het handelen bepaald moet worden door een duidelijk gekend doel van het gehele buitengewone onderwijs enerzijds en de kennis van de structuur van het zwakzinnige kind anderzijds.

Het eerste is bepalend voor *wat* er moet geschieden, het tweede voor de *wijze waarop* dit dient te geschieden.

Nog te veel constateert men bij de leerkrachten een „denken in oefenstof”. De les wordt veelal bepaald door na te gaan, wat men zoal met deze leerlingen *kan* doen. Criterium is dan de bewegings*mogelijkheid*. Een verschijnsel dat overigens niet alleen bij het onderwijs in lichaams oefeningen te constateren valt.

De leerkrachten moeten er echter van worden overtuigd, dat het onderwijs in lichamelijke oefening zich dient te richten op het ontwikkelen van de motoriek door het doen oefenen van die functies welke vooral een „bewegingskarakter” bezitten. Deze functies dienen te worden ontwikkeld in zeer verschillende situaties. In de eerste plaats is lichamelijke oefening dus „bewegingsonderwijs”. Bij het samenstellen van een leerplan dient men derhalve uit te gaan van de functies welke men in het bijzonder wil ontwikkelen bij dit gedeelte van het in wezen totale onderwijs.

Principieel kan er dan ook geen verschil zijn in methodiek t.o.v. andere ontwikkeling. Ontwikkeling van praktische vaardigheden bij handenarbeid en huishoudonderwijs, van expressieve functies bij onderdelen als tekenen en zingen

en taalvakken, dient in feite dus een eenheid te vormen met de motorische ontwikkeling.

Allereerst komen dan die functies in aanmerking welke voor het dagelijks leven van groot nut zijn, en die welke een sterk algemeen ontwikkelend karakter hebben. Tot de eerste behoren: gaan, lopen, heffen en dragen, balanceren, zitten, liggen en gaan staan. Tot de tweede soort: springen, werpen en vangen, bewegings„kunstjes”, en, vooral voor de meisjes, bewegingsvormen met een dansachtig karakter.

Als tweede doel dient de leerkracht zich te stellen: het verbeteren van de *houding* der leerlingen. Met „houding” wordt hier bedoeld de wijze waarop de leerling zich aan zijn omgeving presenteert. Niet alleen dus het verbeteren van de recht-opgaande stand, maar ook van de houding tijdens arbeid en bij het tegemoet-treden van andere personen. Dat dit niet alleen in de gymnastiekzaal maar ook daarbuiten kan geschieden, zal duidelijk zijn.

Van belang is verder dat de leerkracht, vooral die van de eindklassen, de leerling oefent in het *volhouden* van bepaalde arbeid (arbeidsgeduld); bovendien dient hij eisen te stellen aan de prestaties welke worden geleverd ten opzichte van het tempo (arbeidstempo) alsmede van de *grootte* der prestaties (prestatieverhoging). Dat hierbij voor iedere leerling de subjectieve omstandigheden in aanmerking dienen te worden genomen, spreekt voor de heilpaedagoog vanzelf.

Beluistert men echter het oordeel van hen die later met de tewerkstelling der debiele leerlingen zijn belast, dan kan men steeds weer vernemen, dat de overgang van school naar bedrijf voor vele leerlingen ernstig wordt bemoeilijkt doordat men zich op school de eisen welke de maatschappij aan deze kinderen zal stellen, niet scherp genoeg heeft gerealiseerd.

Ofschoon dit vooral van zeer groot belang is voor het bepalen van de methodiek bij handenarbeid en huishoudonderwijs, dient men toch ook bij het onderwijs in lichamelijke oefening hieruit de nodige consequenties te trekken. Men ontkomt niet aan de indruk dat ook hier de kinderen veelal meer worden ontzien dan in hun eigen belang noodzakelijk is.

Het stimuleren van het vaststellen van bepaalde *normen* t.a.v. *prestatie*, waarop kan worden gericht, is door de consulent dan ook bij alle voorkomende gelegenheden geschied.

De bovengenoemde instelling van vele leerkrachten lijkt ons veelal het gevolg van een eenzijdige psychologische instelling waarbij men te veel „vom Kinde aus” en te weinig naar het praktische leven redeneert.

Deze voor een jaarverslag misschien wat uitvoerige beschrijving van de stand van zaken is nodig om aan te tonen, dat verbetering van het onderwijs niet is te verwachten van een bijbrengen van oefenstof op een bepaald gebied. De omscholing dient m.i. allereerst gericht te zijn op een verandering van de *instelling* der leerkrachten. Over de naaste doelstellingen van het werk van elke dag heen dient men steeds de voornaamste algemene doelstellingen te zien en in het licht hiervan het werk zelf steeds kritisch te beoordelen.

Vandaar dat ook dit jaar onzerzijds weer sterk werd aangedrongen op het meer *planmatig* werken ook op dit terrein. Bij schoolbezoeken werden dan ook steeds doel en organisatie van het gymnastiekonderwijs in verband met het gehele

schoolwerk besproken. Geconstateerd kan worden, dat deze wijze van hulp bieden in het algemeen ten zeerste wordt gewaardeerd. Wanneer de onderwijzers het doel van hun werk duidelijk voor ogen hebben, is het bijbrengen van technische kennis aanzienlijk gemakkelijker.

Een tweede belangrijke taak bij de voorlichting van het personeel is het wijzen op de bijzondere mogelijkheden welke t.a.v. andere opvoedingsfaculteiten door het onderwijs in lichaamsoefeningen kunnen worden verkregen. Dit geldt ten opzichte van de karaktervorming, maar ook ten opzichte van de aesthetische, praktische en verstandelijke vorming.

Verder moet er nog steeds op worden gewezen, dat de wijze waarop de stof aan deze leerlingen moet worden aangeboden, adequaat behoort te zijn. Vreemd doet het dikwijls aan, dat veel leerstof als niet uitvoerbaar wordt aangemerkt, terwijl bij nader bezien alleen de wijze van aanbieden absoluut ongeschikt blijkt te zijn voor het debiele kind. Zeer sterk komt dit naar voren bij het geven van spelen. Slechts weinige leerkrachten slagen er in de essentie van een bepaald spel te scheiden van de bijkomstigheden; m.a.w. een behoorlijke spelanalyse ziet men op slechts weinige plaatsen. Daar waar men er wel in slaagt, ziet men frappante resultaten ook t.a.v. meer ingewikkelde partijspelen.

Vanzelfsprekend dat hierbij de vraag opkomt of men hieruit ook geen conclusies dient te trekken t.a.v. de beroepsvorming.

Leerkrachten

Naar aanleiding van hetgeen omtrent de methode is gezegd, spreekt het vanzelf dat het onderwijs in de lichamelijke oefening zo mogelijk een volledige eenheid moet vormen met het overige werk. Hieruit vloeit voort, dat als algemene regel moet worden gesteld, dat de klasse-onderwijzer dit deel zelf verzorgt.

De genoemde noodzakelijke omscholing der leerkrachten is echter niet een zaak welke zich in korte tijd kan voltrekken. Vandaar dat het op sommige plaatsen nuttig kan zijn de technische hulp van een vakleerkracht te aanvaarden. Nimmer mag echter op scholen waar jonge leerkrachten werkzaam zijn, de gehele lichamelijke opvoeding hun uit handen worden genomen. Feitelijk zou dit een grote stap achteruit betekenen omdat hierdoor de leerkrachten eenzijdig zouden worden. Dit jaar zijn in enkele gemeenten vakleerkrachten ingeschakeld onder de navolgende door de hoofdinspectie gestelde voorwaarden:

1. hoogstens één les per week en per groep wordt door de vakleerkracht gegeven;
2. bij deze les dient de onderwijzer der groep aanwezig te zijn, om geregeld technisch goede lessen te kunnen zien geven en de vakleerkracht paedagogisch ter zijde te staan;
3. de overige lessen worden door de klasseleerkracht zelf gegeven;
4. leerplannen worden niet alleen door de vakonderwijzer, maar in onderling overleg samengesteld.

Op deze wijze helpt de vakleerkracht de consulent ter plaatse, voornamelijk voorzover het de technische kant van het werk betreft.

Tenslotte kan betreffende de leerkrachten worden opgemerkt, dat de kwaliteit van de gegeven lessen met de interesse voor dit onderdeel in verheugende mate is toegenomen. De verschillen tussen de scholen onderling blijven echter nog zeer groot.

Een typisch verschijnsel is, dat op die scholen waar de onderwijzers de lichamelijke oefening op bevredigende wijze verzorgen, ook het overige onderwijs veelal van zeer goede kwaliteit is. Uitzonderingen op deze regel vormen die scholen waar de materiële voorziening voor de lichamelijke oefening al te veel te wensen overlaat.

BIJEENKOMSTEN

Gedurende het afgelopen jaar werden verschillende bijeenkomsten gehouden ter bespreking van de lichamelijke opvoeding, o.m.:

1. vergaderingen van personeel van afzonderlijke scholen, waarop door de consulent een bepaald probleem werd ingeleid; na afloop hiervan werd gelegenheid gegeven om vragen te stellen, die veelal leidden tot een vruchtbare gedachtenwisseling;
2. vergaderingen met personeel van verschillende scholen uit een plaats of streek, waaraan veelal een demonstratieles voorafging;
3. cursussen van langere duur (8—10 lessen) voor personeel van groepen van scholen; dit gebeurde dan op initiatief van de hoofden der scholen, waarbij de consulent werd gevraagd deze cursus ambtshalve te geven;
4. cursussen van langere duur, georganiseerd door de verenigingen voor buitengewoon onderwijs, waarvoor de consulent als docent werd aangezocht;
5. lessen in het kader der vakopleiding voor b.l.o.

Op alle cursussen werd de methodiek door de cursisten ook in praktijk gebracht door zelf als klasse te fungeren en door het uitvoeren van opdrachten van methodische aard.

ONDERWIJS IN LICHAAMELIJKE OEFENING AAN IMBECILLEN

Meer dan in het vorig jaar werd in 1949 aandacht geschonken aan de stand van zaken bij het imbecillen-onderwijs.

Het doel van de lichamelijke oefening verschilt hier aanmerkelijk van dat van het onderwijs aan debielen, omdat ook het algemene doel van het onderwijs aan debielen geheel anders is. Is het onderwijs aan debielen er op gericht de leerlingen later een althans gedeeltelijk zelfstandige eenvoudige plaats in de maatschappij te bezorgen, de opvoeding van de imbecil daarentegen is veel meer gericht op het zich kunnen inpassen in een volledig beschermd milieu (gezin of inrichting).

Allereerst dus gedragsopvoeding, daarnaast het doen gewennen aan het verrichten van zeer eenvoudige arbeid. Opvoeding allereerst dus tot gehoorzaamheid en volgzzaamheid; daarnevens moet worden getracht ook dit kind iets van levensblijheid mee te geven.

Het gymnastiekonderwijs zal dus gericht moeten zijn op het bestrijden van de bewegingsarmoede, door de imbecil tot bewegen te brengen en hem ervaring op dit gebied te laten opdoen. Bij het tot bewegen brengen en het verbeteren van deze beweging moet veelal een beroep worden gedaan op irrationele factoren, waaronder het gevoel voor rythme en melodie. Bovendien kan men appelleren aan een zucht tot imiteren en dramatiseren.

Vele leerkrachten met een bevoegdheid voor voorbereidend onderwijs kunnen hier prachtig werk doen. Muzikale aanleg komt de leerkracht hierbij zeer goed te pas. Wel moet worden geconstateerd, dat verschillende leerkrachten bij het gebruik van muziek- of slaginstrument doel en middel nogal eens met elkaar verwarden.

Veel te veel worden hier nog de bij het debielenonderwijs reeds genoemde bijzondere mogelijkheden welke het bewegingsonderwijs biedt, over het hoofd gezien. Ook is men nog lang niet altijd doordrongen van het paedagogische, maar vooral praktische belang van de waarde van bewegingsonderwijs ter voorkoming van „energie-ophopingen”, welke de meest onaangename gevolgen kunnen hebben. Scholen waar imbecillen de gehele dag doorbrengen in een bank, knoeiend en hangend, moesten langzamerhand toch tot het verleden behoren. Jammer genoeg bestaan ze echter nog op verschillende plaatsen.

Met nadruk moeten we hier echter vaststellen, dat speciaal op dit terrein onderwijsinrichtingen bestaan waar de liefde voor deze, toch veelal zo moeilijk te leiden kinderen wonderen doet. Relatief worden ook hier ten aanzien van de lichamelijke opvoeding, veelal intuïtief, buitengewone resultaten behaald.

ONDERWIJS IN LICHAMELIJKE OEFENING ALS THERAPEUTISCH MIDDEL BIJ DE
BEHANDELING VAN MOEILYK OPVOEDBARE KINDEREN

Op vele scholen voor moeilijk opvoedbare kinderen en de scholen verbonden aan de paedologische instituten, neemt de lichamelijke oefening een belangrijke plaats in bij de behandeling der leerlingen.

De keuze der stof en de wijze van aanbieden zijn hier echter sterk afhankelijk van het doel dat wordt nagestreefd. Zo kan het voorkomen dat het geven van sommige lessen in een leervorm welke wij de „commandovorm” zouden willen noemen, voor die leerlingen, wier belangstelling voor de omgeving minimaal is, een nuttig effect sorteert. Voor debielen zouden wij deze wijze van werken niet gaarne aanbevelen.

Het oefenen in collectief rythme, aangegeven door een slag- of snaarinstrument, heeft voor vele leerlingen een belangrijke therapeutische waarde.

Het spel in velerlei vormen kan belangrijke diensten bewijzen bij de sociale vorming van ge-psychopathiseerden.

Feitelijk staan we hier dus voor de ontwikkeling van een nieuwe heilgymnastiek, welke niet in de eerste plaats anatomisch-physiologisch, maar psychologisch-psaedagogisch moet worden gefundeerd.

Deelneming van de consulent aan het research-werk bv. van het paedologisch instituut te Nijmegen zou voor beide partijen van groot nut kunnen zijn. Van

de resultaten zouden dan andere inrichtingen mede kunnen profiteren. Het verstreken van opdrachten in deze zin ware zeer gewenst.

ONDERWIJS IN DE LICHAMELIJKE OEFENING AAN BLINDEN EN HALF-ZIENDEN

Ook hier verkeert nog veel in het stadium van het experiment. Door de aanstelling van vakleerkrachten met een paedagogische interesse is voor deze gevallen belangrijke winst behaald. Het zal echter noodzakelijk blijken deze vakmensen meer dan voorheen met elkaar in contact te brengen en van elkaars ervaringen te doen profiteren.

Het werk in de afgelopen jaren heeft bewezen, dat t.a.v. de scholing van de motoriek veel grotere resultaten kunnen worden verkregen dan veelal wordt verondersteld. De terugwerking welke een verrijking van het bewegingsleven heeft op het gevoelsleven van de blinden in het bijzonder en de ontwikkeling van hun persoonlijkheid in het algemeen, is evident.

De belangrijkste opgaven zijn hier:

1. het aanpassingsvermogen van de blinde aan wisselende situaties vergroten;
2. het bestrijden van het a-rhythmische in de bewegingen van de blinde;
3. het bijbrengen van de lust tot bewegen in het algemeen;
4. het verrijken van het gevoelsleven door samengaan van muziek en dans;
5. het zoeken naar mogelijkheden om het spellevens, vooral van de jongere kinderen, te verrijken.

De belangstelling voor deze vragen bij de directies der inrichtingen is verheugend, mede een gevolg van reeds door de leerkrachten bereikte resultaten. M.i. zal blijken, dat alle mogelijkheden hier nog lang niet ten volle zijn benut.

ONDERWIJS IN LICHAMELIJKE OEFENING AAN DOOFSTOMMEN

Dit onderwijs is in de diverse doofstommen-inrichtingen in den lande nog zeer verschillend. Hiermede wil niet gezegd zijn, dat op enkele plaatsen de kwaliteit niet vrij hoog is opgevoerd. De werkwijze is echter volkomen afhankelijk van de persoon van de leerkracht die ermede belast is. Hierdoor dreigt een vacuum te ontstaan, wanneer om bepaalde redenen het werk aan een ander moet worden overgedragen.

Dringend noodzakelijk is het daarom dat deze leerkrachten in de gelegenheid worden gesteld elkanders werk te zien en te leren begrijpen. In onderling overleg zouden dan richtlijnen kunnen worden vastgesteld, waarmede ook de toekomstige leerkrachten zouden kunnen werken en waarop zou kunnen worden voortgebouwd. Het ware derhalve gewenst, dat aan de consulent zou worden opgedragen enkele van deze ontmoetingen te organiseren. De weinige kosten die dit zou meebrengen (reis), wegen ruimschoots op tegen het voordeel dat kan worden behaald. Ook bij deze categorie scholen is de interesse voor het onderwijs in lichamelijke oefening over het algemeen groot. Aan de verbetering van de materiële voorzieningen, vooral van het instituut te Rotterdam, dient echter de nodige aandacht te worden besteed.

ONDERWIJS IN LICHAMELIJKE OEFENING AAN EPILEPTICI

Bij de weinige inrichtingen voor epileptici valt de interesse voor dit onderwijs goed te noemen. De school te Heemstede krijgt nog dit jaar de gelegenheid om in het schoolgebouw te oefenen. Aan de toestand dat de leerlingen van deze school bijna dagelijks een wandeling door het dorp moeten maken om de gymnastiekzaal te bereiken, komt hierdoor gelukkig een einde. Ook hier nemen spel en gymnastiek een belangrijke plaats in bij de algemene behandeling van deze patiënten. Dat men toestemming heeft verleend voor de bouw van een therapie-lokaal, waar lichaamsoefeningen als zodanig kunnen worden bedreven, geeft blijk van juist inzicht.

OEFENGELEGENHEDEN

In totaal 119 scholen voor b.l.o. beschikten over een eigen oefenzaal; hiervan waren 21 onvoldoende ingericht.

In totaal 42 scholen voor b.l.o. maakten gebruik van lokaliteiten van andere scholen; op vele plaatsen was echter het aantal uren dat een lokaal beschikbaar was, veel te gering.

In totaal 37 scholen voor b.l.o. beschikten niet over een overdekte oefengelegenheid.

Tenslotte zij vermeld dat door 37 scholen voor b.l.o. deelgenomen werd aan het schoolzwemmen.

SLOTBESCHOUWINGEN

Uit de ervaringen, in het afgelopen jaar opgedaan, zijn de volgende *conclusies* te trekken:

1. Vrijwel op alle onderwijsinrichtingen wordt het belang van goed geleide lichamelijke oefening ingezien.
2. Bij alle groepen, behorende tot het b.l.o., kan de lichamelijke oefening niet los van het overige werk worden bezien.
3. Verbetering van de kwaliteit van het onderwijs kan niet worden bereikt door het geven van oefenstof alleen, maar zij vraagt tevens verdieping van het inzicht in de mogelijkheden welke de lichamelijke oefening als opvoedingsmiddel biedt.
4. Het aantal scholen voor b.l.o. is te groot om dit inzicht in iedere school afzonderlijk te verbeteren.
5. Groepsbijeenkomsten, ook in samenwerking met de organisaties, leveren de belangrijkste resultaten.
6. Toch is een zo geregeld mogelijk schoolbezoek door de consulent noodzakelijk om het contact met de practijk niet te verliezen en om het personeel voor te lichten omtrent de wijze waarop de meer algemene richtlijnen in hun school kunnen worden toegepast.
6. Het aantal scholen dat deelneemt aan schoolzwemmen, is weer uitgebreid.
7. De materiële voorziening wordt beter, maar vraagt om opheffing van het bouwverbod inzake gymnastieklokalen.

8. Het stimuleren tot planmatig werken ook bij het onderwijs in de lichamelijke oefening werpt reeds nu belangrijke winst af, ook voor de didactiek der overige gebieden.

9. De proeven welke worden genomen t.a.v. zekere eisen waarop men zich richt, beloven over het algemeen te zullen slagen. Speciaal voor de grote groep van scholen voor debielen is dit van belang in verband met de aansluiting van deze scholen op de practijk van het leven.

10. Voor het samenstellen van een bijzondere methodiek voor de lichamelijke opvoeding van blinden, doofstommen, moeilijk opvoedbaren e.a. is samenwerking tussen de verschillende leerkrachten dringend noodzakelijk.

11. Zeer gewenst ware het ook, dat de consulent zijn inzicht in de ontwikkeling en de structuur der diverse categorieën door studie en observatie zou kunnen verdiepen.

Daar de taak van de consulent in de eerste plaats adviserend is, moet alles in het werk worden gesteld om de kwaliteit en juistheid van zijn adviezen, welke voor honderden scholen richtinggevend zijn, aan de hoogste eisen te doen beantwoorden.

Van het grootste belang is het verder dat dit werk een aantal jaren ongestoord kan worden voortgezet.

V. VERSLAG HOOFDINSPECTEUR ONDERWIJZERSOPLEIDING

ALGEMENE OPMERKINGEN

Wie de geschiedenis van de onderwijzersopleiding in Nederland bestudeert, zal zich moeilijk aan de indruk kunnen onttrekken dat de rust blijkbaar elders moet worden gezocht. In 1935 begon het jaarverslag van mijn ambtsvoorganger aldus: „1935 is voor de kweekscholen een jaar van knellende onzekerheid geweest.” Het volgende jaar herhaalt hij deze klacht. Verleden jaar — ik doe slechts enkele losse grepen — wees ik er op, dat men onvolledig zou zijn, indien men het element van onzekerheid, kenmerkend voor de kweekschoolwereld, onvermeld liet. In dezelfde toonaard zou ook dit jaar mijn verslag weer kunnen beginnen. Misschien zou het woord „afwachting” nog beter de toestand karakteriseren, maar zowel onzekerheid als afwachting kan een ietwat verlamme uitwerking hebben op de activiteit waartoe men in staat en bereid is. Men weet namelijk dat een ingrijpende wijziging van de onderwijzersopleiding in het voornemen ligt, men hoort van een 5-jarige kweekschool, die een structurele verandering van de onderwijzersopleiding betekent, waardoor deze een geheel ander aspect zal gaan vertonen, men leeft in gespannen verwachting — maar ook het jaar 1949 is voor de buitenstaander voorbijgegaan zonder dat deze verwachting dichter bij haar vervulling is gekomen. Zal 1950 de oplossing brengen? Velen wagen het niet meer, geleerd ook door het verleden, om te hopen. Anderen, minder bezwaard door herinneringen aan vooroorlogse pogingen tot hervorming van de onderwijzersopleiding, blijven hoopvol en verlangend uitkijken en afwachten.

Het zou een te somber beeld zijn, indien de lezer uit deze karakteristiek zou afleiden dat er een sfeer van lijdzaamheid en indolentie over de kweekscholen is gevallen. Het tegendeel is waar. Daarvoor is de dadendrang bij het corps van directeuren en leraren te groot; de klopp van een nieuwe tijd wordt gehoord en beantwoord, maar de remming is voelbaar en tastbaar, doordat de toekomst te weinig is bepaald.

Een ander aspect, kenmerkend voor dit jaar, roept eveneens associaties met het verleden op, zij het dan een associatie door tegenstelling.

Werd in 1935 de onzekerheid veroorzaakt door het overcompleet aan onderwijzers en de in verband daarmee dreigende plannen tot tijdelijke opheffing van alle of definitieve opheffing van een deel der kweekscholen, in 1949 was het onderwijzerstekort dat zich na de oorlog openbaarde, nog steeds niet opgeheven, bleef de noodzaak tot opvoering der productie van onderwijzers nog steeds aanwezig en werd een niet gering aantal verzoeken ingediend om te mogen overgaan tot oprichting van een kweekschool welke voor het diplomeringsrecht en voor subsidie in aanmerking zou komen.

Te verwachten is bovendien dat, nu door de wijziging van artikel 214 der Lageronderwijswet 1920 de beslissing over het toekennen van subsidie aan een nieuw op te richten kweekschool niet meer afhankelijk is van een wetswijziging, het aantal desbetreffende verzoeken zal toenemen. In vele kringen toch leeft de gedachte dat het onderwijzerstekort mede daardoor wordt veroorzaakt, dat er niet voldoende gelegenheid geboden wordt om voor onderwijzer te worden

opgeleid. Dat ook meer onzuivere factoren als lokaal en provinciaal patriotisme een rol spelen bij sommige pogingen tot oprichting van een kweekschool, zij slechts terloops vermeld.

Reeds in vorige jaarverslagen heb ik betoogd, dat naar mijn mening het opleidingsapparaat dat Nederland in de bestaande kweekscholen ten dienste staat, ruimschoots voldoende moet worden geacht om in de normale behoefte te voorzien. Nu er een steeds toenemende stroom van leerlingen naar de kweekscholen vloeit — een gelukkig en hoopgevend verschijnsel i.v.m. de bestrijding van het onderwijzerstekort — is het, naar het mij voorkomt, veel doeltreffender deze overbevolking op te vangen in parallelklassen bij bestaande kweekscholen dan in nieuw te stichten opleidingsinrichtingen. Uiteraard zijn daar dan consequenties aan verbonden met betrekking tot de studietoelagen, welke aan kweelingen kunnen worden verleend die zich grote reis- of verblijfkosten moeten getroosten om een kweekschool te kunnen bezoeken. Zulk een regeling zou, behalve uit het oogpunt van een verantwoorde onderwijzersopleiding, ook op financiële gronden verre te prefereren zijn boven een toegeven aan de drang om overal waar zich maar enige mogelijkheid voordoet, strekkweekschooltjes op te richten, die na deze hausse-periode tot een bloedarm bestaan zijn gedoemd of oorzaak zullen zijn dat er andere bloedarm worden.

In 1936 werd uit bittere noodzaak het aantal kweekscholen in Nederland dat voor Rijkssubsidie in aanmerking kwam, vrij drastisch ingekrompen. In de jaren na de oorlog zijn er weer enige aan dat aantal toegevoegd.

Onder in dit opzicht zal, naar het mij voorkomt, een zekere mate van rust aan de onderwijzersopleiding ten goede komen, als zij in de nabije toekomst in gestadige arbeid zal moeten trachten aan de nieuwe vorm een daarbij passende en verantwoorde inhoud te geven.

DE KWEKSCHOLEN IN HET ALGEMEEN

Het aantal kweekscholen dat dit jaar leerlingen afleverde, steeg met 1 en bedraagt thans 86. De Prot.-Christelijke kweekschool te Leiden, in de bezettingstijd gestaat is mij bekend. Ook dat een van deze zich kweekschool noemt, terwijl zij in feite, ook al geeft men er dagonderwijs, niets anders is dan een buiten iedere controle vallende cursus tot opleiding voor het staatsexamen voor onderwijzer. Helaas is de naam „kweekschool” nog steeds niet beschermd. Het is meer dan wenselijk dat ook dit in de toekomst verandert; op het terrein van de onderwijzersopleiding bestaat toch al verwarring genoeg.

Reeds boven vermeldde ik, dat de toeloopt tot de kweekscholen verblijdend is

in die zin dat er een gestadige toeneming van het aantal leerlingen is te constateren. Het totaal aantal leerlingen steeg met ruim 1000 en bedroeg in het verslagjaar 8.472. Nog verblijdender is, dat ruim 700 leerlingen op de kweekschool hebben plaatsgenomen die eerst een volledige middelbare-schoolopleiding hebben gevolgd. Bedenk men, dat in 1948 de éénjarige opleiding ruim 1500 van zulke scholieren heeft opgevangen, dan mag geconstateerd worden, dat hier een zekere omkeer in de publieke opinie t.a.v. het onderwijzersambt heeft plaatsgevonden, die moed geeft voor de toekomst. De getrouwe lezer van vorige jaarverslagen zal begrijpen met welk een vreugde ik dit verschijnsel heb geconstateerd. Het is een levensbelang voor ons gehele onderwijs en daarmee voor ons gehele volk, indien de onderwijzer niet alleen financieel, maar ook totaal-maatschappelijk de waardering ontvangt welke aan zijn hoog en verantwoordelijk ambt toekomt. Dan en dan alleen kan ons onderwijs gezond worden.

De grote toeloop van leerlingen noodzaakte in vele gevallen tot het vormen van *parallelklassen*. In totaal werden in 1949 51 klassen gesplitst, waarvan 49 in tweeën (een grondklasse en een parallelklasse) en twee in drieën (een grondklasse en twee parallelklassen).

De verwachting is gewettigd dat deze toeloop zich nog enige tijd in stijgende lijn zal bewegen. Zoals reeds gezegd, het bestaande opleidingsapparaat is in staat en, zolang het onderwijzerstekort daartoe noopt, ook verplicht deze stroom op te vangen. Men sluit echter de ogen niet voor de gevaarlijke kant van deze zaak. Een van de voornaamste oorzaken toch van deze animo voor de kweek-scholen ligt namelijk hierin dat de arbeidsmarkt voor jongelui met ulo- of middelbare-schoolopleiding op vele terreinen verzadigd, zo niet oververzadigd is. Het valt niet te ontkennen, dat een jongeman die het onderwijzersambt kiest „bij gebrek aan beter”, omdat hij op het terrein waar zijn belangstelling naar uitgaat, te weinig kansen en mogelijkheden bespeurt, niet bepaald de juiste instelling heeft t.o.v. zijn toekomstig beroep.

Ter geruststelling moge ik er echter direct aan toevoegen, dat ook hier dikwijls geldt: l'appétit vient en mangeant. De berichten van de directeuren over leerlingen die na een aarzelend begin in de loop van hun studietijd tot een volkomen positieve instelling kwamen, zijn vrij talrijk. De hbs-er die dokter had willen worden, de gymnasiast die zich een juridische loopbaan had voorgesteld, de ulo-leerling die piloot of mecanicien boven op zijn lijstje had staan, en „bij gebrek aan beter” op de kweekschool terecht komt, krijgt toch meermalen de juiste smaak te pakken en raakt niet alleen over zijn teleurstelling heen, maar gaat ook met vreugde verder op de weg die hij soms met enige tegenzin, maar noodgedwongen, betrad.

Het pleit voor de kweekschool die hen heeft opgevangen, het pleit voor de jongelui die negatieve in positieve ervaringen weten om te zetten, het pleit bovenal voor het ambt van onderwijzer, dat zo vele onvermoede aantrekkelijke kanten blijkt te bezitten.

Dat door enige directeuren van kweekscholen juist in verband met deze toeloop van leerlingen aangedrongen wordt op het invoeren van een andere selectie-methode dan het verplicht overleggen van een of ander diploma, is te begrijpen.

Ik had in dit verslagjaar het voorrecht, dat ik o.a. deelde met de aan mij toegevoegde consulent voor de lichamelijke opvoeding, op uitnodiging van het „Junior Red Cross” in Amerika een studiereis op onderwijsterrein van enige maanden te maken, tezamen met een 15-tal andere buitenlanders van verschillende nationaliteit.

Een van de dingen die mij het meest troffen, was de strenge wijze waarop, althans in sommige staten, de *selectie* voor het onderwijzersambt plaatsvond. Uiteraard heeft ook daar aan het einde van de studietijd een onderzoek plaats naar de verkregen kennis en vaardigheid op de verschillende gebieden, maar vóór de eigenlijke vakstudie begint en ook in de loop van de cursus worden karakter, gevoels- en wilsleven door middel van tests onderzocht, wordt getracht door persoonlijk contact, gesprek en informatie een beeld van de totale persoonlijkheid van de candidaat te verkrijgen, opdat een verantwoord advies kan worden gegeven t.a.v. de vraag of de onderzochte persoon voor teacher de nodige geschiktheid bezit. Het blijft een manco in onze opleiding dat aan dit vraagstuk bij ons officieel in het geheel geen aandacht wordt geschonken. De redenering, zo veelvuldig gehoord, dat de wal hier het schip keert, waarmede men blijkbaar zeggen wil dat de ongeschikten geen kans op benoeming hebben, is vooral in een tijd van onderwijzersschaarste dubbel gevaarlijk. „Beter een half ei dan een lege dop” is de redenering van vele benoemende instanties tegenwoordig, doch men vergeet te dikwijls, dat het geen half maar een vuil ei is en dat een lege dop dan toch de voorkeur verdient.

Het vraagstuk van de selectie staat nog in zijn volle omvang voor ons en het vraagt dringend om oplossing.

„Van de opvoeders en onderwijzers van alle schooltypen moet een verbrede en verdiepte paedagogisch-psychologische vorming geëist worden, opdat zij beantwoorden kunnen aan de eisen die de tegenwoordige maatschappij, staat en mensheid stellen met betrekking tot de vorming van de mens.” Het is een wat zware zin uit een Duits plan voor een nieuwe „Lehrerbildung”, maar hij bevat toch deze waarheid dat aan de onderwijzer hoge eisen moeten worden gesteld, omdat wij leven temidden van een veranderde en veranderende maatschappij, staat en mensheid. Selectie-methoden die vroeger golden — of reeds toen faalden — kunnen nu deze naam niet meer dragen.

Revenons à nos moutons, al meen ik, dat ook het selectie-vraagstuk een schaap is dat onze zorg verdient. Voor een aantal Rijkskweekscholen was het jaar 1949 een jubileumjaar. In 1924 immers werden een aantal Rijksnormaallessen omgezet in Rijkskweekscholen, zodat het 25-jarig bestaan van deze scholen dit jaar feestelijk kon worden gevierd. Amersfoort, Heerenveen en Meppel vierden het met een reünie van oud-leerlingen. In beide eerstgenoemde plaatsen werd, in navolging van wat reeds elders geschiedde, een schoolfonds gesticht, waaruit bij voorkomende gelegenheden kan worden geput ten behoeve van financieel minder draagkrachtige leerlingen. Een excursie, een schoolreis, het deelnemen aan clubwerk enz., wordt op deze wijze voor alle leerlingen mogelijk zonder tussenkomst van een pijnlijke collecte of een vernederend beroep op anderen. De waarde van zulk een schoolfonds, ook ter bevordering van de gemeenschaps-gedachte, kan moeilijk hoog genoeg worden aangeslagen.

Die gemeenschapsgedachte blijft een essentieel en waardevol element in het leven der kweekscholen. Leerlingenclubs, die feestavonden, toneelvoorstellingen, muziekuitvoeringen organiseren, lezingen doen houden, volksdansen beoefenen, declamatie- en debatavonden instellen, heeft praktisch iedere kweekschool. Een bonte rij van namen: De Ruif, De Magniet, De Klepel, te veel om op te noemen, toont het vernuft waarmee men namen bedenkt voor het eigen orgaan. Er mag van een opgewekt clubleven worden gesproken en in het algemeen kan men zeggen, dat ook hier een graadmeter aanwezig is ter bepaling van het culturele niveau waarop de kweekschool zich beweegt.

Ook de buitenschoolse activiteiten bleven sterk de aandacht trekken. Na wat in vorige verslagen hierover gemeld is, kan hieromtrent thans weinig nieuws worden medegedeeld. Het is een van de middelen om de kweekschool niet in haar isolement te doen verstarren. Ook hier zal men echter maat moeten houden, opdat de eigenlijke taak der kweekschool niet te zeer op de achtergrond raakt. Het bijwonen van jeugdconcerten, het doorbrengen van werkweken in volkshogescholen, dikwijls gezamenlijk met andere groepen, kan niet genoeg worden toegejuicht, al is bij uitzondering weleens een waarschuwing nodig als waarop in de vorige zin werd gedoeld.

Aan *vernieuwingspogingen* in de kweekschoolwereld ontbreekt het niet. Er zijn „koplopers” en er zijn er die zich liefst veilig in de achterhoede houden. Hoe zou het ook anders kunnen. Tot de eerste groep behoort een van de Haagse kweekscholen, die een zodanige gerenommeerdheid als „koploper” gaat krijgen dat andere scholen op bezoek komen om door eigen aanschouwing zich op de hoogte te stellen van werking en resultaat van deze nieuwe aanpak. Men werkt er in lossere klasseverband, tracht nauw verband tussen leerstof en leven te leggen, geeft ruimte voor ontplooiing der persoonlijkheid door gelimiteerde vrijheid van keuze, legt verband tussen de verschillende vakken en laat in zelfgekozen werkstukken, scripties en speciaalstudie iets van de resultaten zien op het examen. Ter oriëntering moge ik uit een van de verslagen van gecommitteerden bij de eindexamens der kweekscholen in 1949 overnemen de als bijlagen bijgevoegde lijsten van „speciaalstudies” en projecten over de aardrijkskunde der overzeese gebiedsdelen:

Bali	Rijstbouw
Hindoecisme	Animisme en dynamisme
Curaçao	Zending en missie
Suriname, bevolking	Verkeer Holland-Indonesië
Idem, middelen van bestaan	Handel en verkeer in Indonesië
Petroleum in Indonesië	Oost-Indonesië
Suikercultuur	Vissersrij in Indonesië
Thee	Ontstaan van de Archipel
Rubber	Betekenis van Indonesië voor ons land en omgekeerd
Tabak	Vulkanisme
Koffie	Nieuw-Guinea
Menangkabauers	Tin-mijnbouw
Toradja's	Steenkoolwinning
Bataks	Kina
Dajaks	

Zulke lijsten zijn nogal imponerend, maar men hoede zich voor overschatting en late naast de waarderende toch ook vooral de waarschuwend opmerkingen die hier volgen, geciteerd uit het bovenbedoelde verslag, op zich inwerken:

„Ik heb met grote belangstelling de gang van zaken gevolgd, verscheidene werkstukken mee naar huis genomen en nauwkeurig bestudeerd. De kandidaten hadden zich uitnemend voorbereid en de stof grondig verwerkt. Ik beschouw deze werkwijze als een experiment en ook hier schuilt, als in ieder experiment, een gevaar. Een candidate die voor aardrijkskunde een prachtig werkstuk had gemaakt, vroeg ik zo terloops, toen er over Spanje gevraagd werd: „noem mij eens één rivier in Spanje”, maar zij bleef het antwoord schuldig. Bij Nederlandse taal kwam het gesprek op de Oostindische Compagnie en de examinerator vroeg zo geheel ongezoekt: „wanneer ongeveer is deze compagnie opgericht?”, maar de candidate wist ook hierop geen antwoord. Ik wil hier alleen maar mee aantonen dat, hoe mooi ik de nieuwe werkwijze ook vind (ik verwacht dat, als deze leerkrachten straks komen in onze scholen voor lager onderwijs, zij in staat zullen zijn, eigen initiatief te volgen en niet altijd de afgetreden paadjes zullen bewandelen), het gebiedend noodzakelijk is, dat wij voor vakken als aardrijkskunde, geschiedenis, natuurlijke historie, waarvoor door de kandidaten werkstukken worden ingeleverd, moeten komen tot een vast fonds van parate kennis, hoe gering ook, en ik zou ook heel graag zien, dat hierover, zij het bv. slechts tien minuten, geëxamineerd werd.”

Het examenprogramma blijft voor alle kweekscholen gelden. Aan pogingen tot vernieuwing wordt ruim baan gegeven, maar ook hier zal de juiste maat, al experimenterend, gevonden moeten worden. Een aantal Rooms-Katholieke kweekscholen kwamen onder leiding van een oudgediende, die het geheim van jong en fris te blijven in hoge mate bezit, in Amsterdam bijeen om gezamenlijk tot een verantwoorde en gefundeerde beperking, verdieping en belijning der leerstof te komen.

Het is verblijdend zulke pogingen gade te slaan. Men roest niet vast; integendeel, men leeft en zoekt en weegt en waagt. Bewust van de verantwoordelijkheid die op de schouders is gelegd van allen die medewerken aan de opleiding van de a.s. opvoeders en onderwijzers van ons volk.

LEERLINGEN

„De ijver der leerlingen was uitstekend en over hun gedrag viel niet te klagen.” Ik weet dat mijn verhaal centonig wordt, maar de plicht tot getrouwheid moet het, naar het mij voorkomt, bij een verslaggever winnen van zijn zin voor afwisseling. Ernstige conflicten zijn hoge uitzonderingen; verschillende directoren melden: straffen worden bij ons niet of nagenoeg niet gegeven. Naar ik meen heb ik reeds in een van mijn vorige jaarverslagen de vraag gesteld wat de oorzaak is van het verschijnsel dat het „orde-probleem” op de kweekschool slechts zeer sporadisch zich bij een enkele leraar nog weleens voordoet, terwijl, indien mijn informaties over andere schooltypen die met leerlingen van ongeveer dezelfde leeftijdsgroepen werken, juist zijn, een dergelijke bewering voor deze schooltypen als een optimistisch euphemisme zou worden gekwalificeerd.

Werkt hier de invloed der leraren, die voor een groot percentage afkomstig zijn uit de kringen van het lager onderwijs, daar een leerschool hebben doorlopen en normaliter hun entree in de kweekschool pas kunnen maken, wanneer zij elders getoond hebben tot de bekwame leerkrachten te behoren?

Is de omstandigheid dat een leerling die voor de kweekschool kiest en daarmee tevens zijn beroepskeuze heeft gedaan in de richting van het onderwijs, van doorslaggevende aard?

Speelt de afkomst der leerlingen hier een rol? Een onderzoek naar deze afkomst zou duidelijk laten zien, dat „betere standen” het onderwijzersambt voor hun zoon in het geheel niet en voor hun dochter nog steeds in zeer beperkte mate begeren. Op de schaduwzijde van dit verschijnsel heb ik reeds meermalen gezien. Maar dat een groot deel van de leerlingen der kweekscholen weet, en elke dag thuis ervaart, dat hun studie mogelijk gemaakt wordt door opofferingen die anderen zich voor hen getroosten, laat niet na een stempel te zetten op de wijze waarop zij deze studie opvatten. Toch blijft deze ietwat eenzijdige recrutering een gevaar voor het aanzien van de onderwijzersstand. Vele kweekscholen doen wat zij kunnen om de culturele vorming van de onderwijzer nog zoveel mogelijk tot haar recht te doen komen, maar er zijn twee belemmerende factoren: het kweekschoolprogramma laat er nagenoeg geen tijd en geen ruimte voor, en het te bewerken materiaal moet te dikwijls nog van schors en bolster worden ontdaan om enige ontvankelijkheid juist voor deze vorming te verkrijgen. Ik weet wel: men spreekt dan gaarne over innerlijke cultuur en uiterlijke cultuur, acht de eerste verreweg de voornaamste en beweert, dat deze dwars door alle „standen” heen loopt. Wie zal dit tegenspreken? Ik in elk geval niet, maar indien er wat meer „aanraking met de cultuur” is geweest, reeds als de leerlingen op de kweekscholen plaatsnemen, zou de mogelijkheid tot culturele vorming van de onderwijzer aanzienlijk worden vergroot. Dat de kweekschool zelf meer ruimte voor het vervullen van deze belangrijke taak moet krijgen is in confesso. We zien hoopvol naar een nabije toekomst.

Met deze omstandigheid van de ietwat eenzijdige recrutering hangt, meen ik, samen de klacht dat het *intelligentie-peil* matig, zeer matig is. Er is een tijd geweest dat de begaafde jongen uit de arbeidersstand zijn weg vond naar de onderwijzersopleiding, omdat dit ongeveer zijn hoogste mogelijkheid was. Die tijd is voorbij, omdat — en wie zal er niet oprecht dankbaar voor zijn — in vele gevallen zo’n jongen nu meer en andere perspectieven geboden worden. Dit is een van de oorzaken waardoor het gemiddelde intelligentie-peil van de kweekschool-leerling is gedaald, een verschijnsel dat ons met meer zorg moet vervullen dan nu het geval is. Ik hoop zeer, dat de tijd aanstaande is waarin de kweekschool gelegenheid krijgt om radicaal te breken met een dor intellectualisme, waar ons gehele volk en met name de schoolmeesterij meer aan gehecht is dan men zelf wel wil bekennen. Maar als men daaruit de conclusie trekt, dat de intelligentie van de onderwijzer er dus minder op aankomt, verraadt dit een gebrek aan intelligentie, dat uiterst bedenkelijk is. Het onderwijs is niet gebaat met brave jongens en goed-willende meisjes, die bij een karakter-test onder een van de groepen: lief, vriendelijk, trouw, meegaand enz. worden gerangschikt, maar bij een intelligentie-test de kwalificatie „dom” toegewezen krijgen. Zij komen in nog te groot aantal onder de leerlingen voor en de zeef van het eindexamen blijft een gebrekkige zeef.

De invasie in de derde klas der kweekschool van candidaten met een volledige middelbare-schoolopleiding werkt in dit opzicht stellig wat verheffend, al ontbreken ook hier niet de critische, en soms zelfs sterk critische geluiden. We verkeren nu eenmaal in de situatie dat de term „een volledige middelbare-

schoolopleiding" hier en nu vrij weinig zegt. Scholen van vijf verschillende typen, elk naar eigen aard gericht, leveren leerlingen af die toegang tot de derde klas vragen. Het blijft een voortdurende zorg voor de kweekschool om in de korte tijd die vóór het eindexamen nog beschikbaar is, dit heterogene stel op te vangen in de reeds gevormde klas en deze te voeren naar de eindstreep. Sommige kweekscholen zijn in staat aparte derde klassen te vormen uit de nieuwelingen. Het probleem wordt dan enerzijds vereenvoudigd; anderzijds dreigt echter het gevaar van het gescheiden-blijven met mogelijke gevolgen van een verkeerd superioriteits- of inferioriteitsgevoel.

Zo liggen de problemen aan vele kanten. Toch blijft de grondtoon van dit hoofdstuk in majeure. De verhouding tussen leraren en leerlingen is over het algemeen voortreffelijk, het begrip solidariteit is er een levend ding en de befaamde kweekschool sfeer, waarmede men afgoderij kan bedrijven (en heeft bedreven) en waar men denigrerend over kan spreken (en heeft gesproken), waait de lezer van de verslagen en de bezoeker van de kweekscholen bijna altijd als een verkwikkende wind tegemoet. Als men daar tenminste een orgaan voor bezit.

ONDERWIJZEND PERSONEEL

De lezer van de vorige paragraaf zal het niet ontgaan zijn, dat een zekere lof ook voor het onderwyzend personeel reeds besloten lag in de opmerkingen die ik daar maakte. De extra zorg, de bijzondere moeite en de meer dan gewone aanpassing die allen, maar in het bijzonder de vakleraren in de zgn. vaardigheidsvakken, zich moeten getroosten om na de invasie van leerlingen met een middelbare-schoolopleiding de klas toch tot een homogeen geheel te vormen en tot een succesvol eindexamen te brengen, werden ook dit jaar op lofwaardige wijze opgebracht. Schrijven, zingen, handenarbeid, nuttige handwerken voor meisjes en in beperkte mate ook de lichamelijke oefening zijn geen vakken die op de middelbare school en het gymnasium in de regel hoog aangeschreven staan. Toch waag ik het te zeggen, dat ze voor de onderwijzer in directe zin van meer belang zijn dan de wet van Avogrado, de regel van Maxwell, het theorema van Menelaus of de Ilias. Een woord van waardering ook voor deze vakleraren, die in zo beperkte tijd nog zulke resultaten weten te bereiken, mag hier niet ontbreken. Uiteraard ontbreken de klachten over leraren die hun werk maar matig verichten, ook niet, maar het zijn de uitzonderingen die de regel bevestigen. Aan *combinaties* van vakken valt dikwijls op een kweekschool niet te ontkomen. Toch is er kennelijk in dit opzicht verbetering te constateren. De gevallen dat een leraar vier of meer vakken voor zijn rekening neemt, zijn sporadisch en het streven bestaat algemeen om ook in dezen tot een meer verantwoorde toestand te komen. De vorming van parallelklassen biedt daartoe bijna altijd gelegenheid. Ook het vertrek van een leraar opent soms mogelijkheden tot een betere verdeling. Vooral vakken als zingen, tekenen en handenarbeid behoren, naar het mij voorkomt, normaliter gegeven te worden door vakmensen. Te veel werd in het verleden zulk een vak toebedeeld aan een leraar die zijn hoofdbetrekking vond in de zgn. hoofdvakken. Het „bijvak" zingen werd hem toevertrouwd, „omdat hij daar ook wel belangstelling voor had". Daarmede wil niet gezegd

zijn, dat zulke leraren op het examen niet dikwijls uitstekende resultaten bereikten, ook voor dit „bijvak”, betere resultaten dan de „artist”, die het op een andere school maar matig verzorgde, maar ik kan toch de indruk niet van mij afzetten dat een essentieel stuk van de vorming die zulke vakken op de leerlingen kunnen en behoren uit te oefenen, ondanks deze goede examenresultaten, niet tot zijn recht kwam. Dat er niettemin verantwoorde combinaties in bepaalde gevallen van een hoofd- en een bijvak overblijven — ik noem als voorbeeld opvoedkunde en handenarbeid — zal zonder meer duidelijk zijn.

Zoals ik reeds zeide: de lijn wordt omgebogen, al blijft de benoeming van zulk een vakleraar uit of nauw verwant met de kunstenaarswereld voor de wat onwennige onderwijzman meestal een voorwerp van extra zorg, omdat zijn pedagogische en didactische kwaliteiten nog aan de dag moeten treden. De vrees blijkt echter meestal ongegrond en de gunstige ervaringen winnen het ver van de ongunstige.

Ook voor nieuw te benoemen leraren in de lichamelijke oefening geldt dikwijls mutatis mutandis wat hierboven is opgemerkt. De aan de hoofdinspecteur van de onderwijzersopleiding toegevoegde consulent voor dit vak getuigt er van in zijn verslag wanneer hij zegt:

„In ons land bestaat geen opleiding tot leraar aan een kweekschool, noch voor de lichamelijke oefening noch voor de andere vakken. De meeste leerkrachten maken zich de opleidingsmethodiek en —didactiek min of meer eigen door praktische ervaring en door hier en daar hun licht op te steken bij collega's. Zo gingen en gaan veel nuttiger te besteden arbeidsresultaten, producten van ervaring en inventie verloren. Ik beschouw het als een van mijn taken hulp te verlenen bij de bundeling van gewonnen ervaring. Daarbij tracht ik verlies van goede arbeidsproducten zoveel mogelijk te voorkomen door, naast het vermenigvuldigen van eigen ervaring en kennis en het stimuleren tot inventiviteit door persoonlijke besprekingen met de leraren en lerarissen, als medium dienst te doen bij het doorgeven van elders gerijpte kennis en inzichten. Tal van lessen werden in het afgelopen jaar bijgewoond en zo nodig gevolgd door een nabespreking, waarbij soms ook de directeuren of directrices der kweekscholen aanwezig waren.”

Een, naar het mij voorkomt, zeer waardevol middel om de didactische vorming van de leraren zo hoog mogelijk op te voeren, is gelegen in de uitwisseling van ervaringen tussen de leraren van verschillende scholen. Het gebeurt hier en daar — ik memoreerde in par. 2 reeds een samenkomst te Amsterdam —, maar het blijft nog incidenteel werk.

Voor het vak lichamelijke oefening is, dank zij het initiatief van de inspecteur voor de lichamelijke opvoeding in algemene dienst en de aan mij toegevoegde consulent voor dit vak, een ruim opgezette poging gewaagd om deze weg te bewandelen door de organisatie van een tweetal *studiekampen* in samenwerking met de volkshogescholen te Overcinge (3—8 October) en 't Huis te Eerbeek (10—15 October).

Bovengenoemde consulent moge ik nog even zelf aan het woord laten:

„Bewust werd als milieu de volkshogeschool met haar eigen sfeer gekozen, omdat het behalve om vaktechnische inlichting, voorlichting en uitwisseling toch vooral ook ging om het doen doorleven van de *gezamenlijke* opdracht, tegen de achtergrond van onze gehele samenleving, van het corps leerkrachten der kweekscholen, dat tot dusver zich te weinig als *groep* gevoeld had en niet voldoende beleefd had de mate van verantwoordelijkheid ten opzichte van de lichamelijke opvoeding in Nederland, die waarschijnlijk door geen enkele groep „lichamelijke opvoeders” in dit land wordt overtroffen. Slechts het diepe besef van een *gezamenlijke* opdracht en verantwoordelijkheid zal een *blijvende* stimulans kunnen zijn voor werk, waarbij het uiterste gegeven moet worden.

De voorbereiding der studiekampen kostte veel arbeidstijd, in het bijzonder doordat verschillende autoriteiten in andere sectoren van het onderwijs niet of slechts na veel overreding het nodige verlof verleenden. Het grote belang van een goede onderwijzersopleiding voor ons gehele onderwijs wordt blijkbaar nog niet allerwegen ingezien. (Dit is een der wijzen waarop het betreuenswaardige verschijnsel dat de meeste kweekschoolbetrekkingen voor de lichamelijke oefening nevenbetrekkingen zijn, zich wreekt). Uiteindelijk ontbrak slechts een klein aantal leerkrachten.

Van de studiekampen werd een afzonderlijk verslag samengesteld; daarom wordt hier volstaan met enkele algemene opmerkingen.

De uitgaven aan reis- en verblijfkosten kwamen, dank zij de medewerking van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, geheel voor rekening van 's Rijks schatkist. Het moge voor de daarvoor verantwoordelijke ambtenaren een voldoening zijn te vernemen, dat de bijeenkomsten geslaagd zijn en dat tal van deelnemers mondeling of schriftelijk hun grote waardering betuigden en te kennen gaven hoezeer zij prijs stellen op herhaling."

Dat zulke samenkomsten ook voor andere groepen een uiterst nuttig effect zouden kunnen hebben, is mijn stellige overtuiging.

De verwachting, in mijn vorig jaarverslag uitgesproken, dat de nieuwe *salaris-regeling* voor de leraren aan kweekscholen het aantal gegadigden naar de betrekking van kweekschoolleeraar zou doen toenemen, is in vervulling gegaan. Was in een vorige eeuw de keuze veelal uiterst beperkt, in dit verslagjaar deden zich enige malen gevallen voor, waarin de keuze moeilijk werd, omdat bevoegdheid en bekwaamheid bij meer dan één gegadigde aan hoge eisen voldeden. Mutaties kwamen overigens weinig voor. Dat een leraar aan een kweekschool deze tak van onderwijs verlaat om naar een andere over te gaan of een betrekking buiten het eigenlijke onderwijs aanvaardt behoort tot de uitzonderingen. Een van die uitzonderingen was de directeur van de Rijkskweekschool te Meppel. Deze ging over naar het gemeentelijk schooltoezicht te Groningen, maar alleen ingewijden weten met hoeveel pijn in het hart hij afscheid nam van zijn werk, dat hem zeer lief was geworden. De motieven die hem tot zijn besluit brachten, worden door allen gerespecteerd. Bij het afscheid is hem dank gebracht voor de grote toewijding waarmede hij zijn werk aan de onderwijzersopleiding heeft verricht. Zulk een afscheid wordt wat verlicht, indien men weet dat men zijn werk in bekwame handen overgeeft. De heengaande directeur, die een van de leraren, met wie hij een aantal jaren in uitnemende verstandhouding had samengewerkt, tot zijn opvolger zag benoemd, heeft daarvan getuigd en ik deel zijn hoopvolle verwachting.

In het directiecorps der Rijkskweekscholen kwam overigens geen wijziging. Bij de Prot.-Christelijke kweekscholen verliet een van de oude garde de dienst met pensioen. Ook hij werd door een leraar van de eigen kweekschool met een lange en uitstekende staat van dienst opgevolgd.

Daar het onderwijs aan de Rooms-Katholieke kweekscholen voor het overgrote deel in handen is van religieuzen — slechts 3 van de 40 kweekscholen staan onder leiding van een leek — heeft een mutatie daar dikwijls andere oorzaken dan vertrek, overlijden of pensionnering, waarmede uiteraard niet gezegd wil zijn dat ook zulk een verandering niet met volledig besef van verantwoordelijkheid tegenover het onderwijs wordt voorbereid en verwerkt. Het tegendeel is waar.

Aan het slot van deze paragraaf moge nog een kort woord van waardering gesproken worden over de diensten die verscheidene concierges aan het kweekschool-onderwijs bewezen. Niet alle kweekscholen hebben het voorrecht een vaste concierge in dienst te hebben. Ook mag ik niet zeggen dat alle directeuren die daar wel over beschikken, uitsluitend hooggestemd zijn. Slechts een beperkt aantal van deze functionarissen beschikt over de eigenschappen van een factorum die diensten moet verrichten als stoker, reparateur, boodschappen-bezorger, administrateur en paedagoog. Toch wil ik, al zal ik geen namen noemen, niet nalaten te vermelden, dat uit verschillende jaarverslagen een telkens terugkerende toon van waardering voor deze stille werkers vernomen wordt: „De concierge, een voor de orde buiten de lessen gewichtige persoonlijkheid, verricht zijn taak op een, ook voor de leerlingen zeer bevredigende wijze; de verzorging van de reinheid van het grote schoolgebouw is bij hem in goede handen.” En van een andere directeur: „De opmerking, die ik vorige jaren maakte, dat de concierge deel heeft aan de prettige sfeer die in de school heerst, geldt ook voor dit cursusjaar en zal blijven gelden, zolang de concierge aan dezelfde school verbonden blijft. Want waar hij leerlingen of leerkrachten kan helpen, laat hij dit nimmer na.” Zo zou ik nog enige tijd met citeren kunnen doorgaan. Wellicht valt een concierge formeel niet onder de rubriek: onderwijzend personeel, maar dat hij een gewichtige persoonlijkheid is, althans kan zijn, in het geheel der kweekschool-gemeenschap, is stellig juist.

SCHOOLGEBOUWEN

De verbetering der schoolgebouwen geschiedt in een traag tempo. Het is onnodig de oorzaken van deze traagheid aan te geven, en een schuldvraag stellen zou zonder zin en niet gepast zijn. Men komt dan trouwens onherroepelijk terecht bij de schuldvraag omtrent de oorlog en de beantwoording daarvan is in dit verslag zeker niet op haar plaats. Ik meen te mogen zeggen, dat de goede wil overal wel aanwezig is, maar dat materiële en financiële onmacht ons hinderlijk remmen. Het gebouw der Rijkskweekschool te Groningen staat er nog, zoals het nu reeds vele jaren staat, onwaardig om een van onze grootste Rijkskweekscholen te huisvesten. In vorige jaarverslagen is hier genoeg over gezegd en ik mag de belangstellende lezer daarnaar verwijzen. Het gemeentebestuur van Groningen heeft grote plannen, men vordert er gestadig mee, maar hoe lang de uitvoering nog op zich zal laten wachten, durf ik niet te voorspellen. Ik ben niet zonder hoop, maar ook niet zonder vrees. Het gemeentebestuur is actief genoeg, maar de obstakels op de weg naar de uitvoering zijn vele. Het gebouw van de Rijkskweekschool te Hilversum nadert zijn voltooiing. Het herstel van het oude gebouw belooft aan veel ellende — verplaatsingen, verhuizingen, improvisaties van tijdelijke vestiging met alle nadelige gevolgen van dien voor het onderwijs, de leerlingen en het onderwijzend personeel — een einde te maken. Deventer gaat gestadig voort op de weg van het herstel en in beperkter mate kan dit gezegd worden van een aantal andere plaatsen.

De Prot.-Christelijke kweekschool te Doetinchem krijgt, naar het zich laat aanzien, een keurig gebouw terug. Ook daar zal naar alle waarschijnlijkheid met September 1950 aan alle nariigheid een einde zijn gekomen. Maar de definitieve mededeling daarvan zal eveneens tot een volgend jaarverslag moeten worden uitgesteld.

Wat de Rooms-Katholieke kweekscholen betreft beginnen de plannen voor de kweekschool te Heerlen vaste vorm aan te nemen. De jongenskweekschool te Venlo, waarvan het gebouw geheel verwoest is, zal naar Heerlen worden verplaatst. Tot nu toe heeft men tijdelijk onderdak gevonden te Roermond, maar ook dat kan niet blijven. Mutatis mutandis geldt hetzelfde voor de Rooms-Katholieke kweekschool voor meisjes, die vóór de oorlog te Moerdijk was gevestigd. Na de zwerftocht van deze school over Wamel naar Vught verlangen de Zusters weer zeer naar een eigen home. Ook hierover moeten nadere mededelingen wachten tot volgende jaarverslagen. Men zit niet stil, maar wordt geremd in zijn mogelijkheden.

Er staan nog enige andere kweekscholen op het vernieuwingsprogramma. Ik noem o.a. de Hervormde kweekscholen te Leeuwarden, waar de toestand langzamerhand onhoudbaar wordt, en die te Amsterdam en Rotterdam. Onhoudbaar is voor deze scholen wellicht een te sterke uitdrukking, maar van een noodtoestand mag toch zeker wel worden gesproken.

Op het terrein van de scholenbouw, zo mag ik deze paragraaf wel besluiten, is nog heel veel te doen, maar de beperkte mogelijkheden bepalen het tempo waarin de gewenste verbeteringen worden aangebracht. Men behoeft nog niet tot de ongeduldige naturen te worden gerekend, indien men dit tempo traag noemt.

KWEEKSCHOOLEINDEXAMENS

De kweekscholen werden dit jaar over 24 groepen verdeeld. Dit betekent, dat er 72 vaste en 72 plaatsvervangende gecommiteerden voor de vakken *a t/m i* moesten worden gevonden. Bovendien moesten daaraan toegevoegd worden gecommiteerden voor de vakken lichamelijke oefening, nuttige handwerken en handenarbeid.

Als men bedenkt, dat deze ongeveer 200 personen in nauw contact gedurende een aantal weken met naar schatting een 700 à 800 leraren en leraressen moesten samenwerken, dikwijls in een sfeer van hoogspanning, verbaast het mij ieder jaar, dat bij zoveel stof voor conflicten de conflicten toch nog zo beperkt blijven. De overgrote meerderheid der examenverslagen getuigt van een uitnemende verstandhouding, van lof voor de geleverde prestaties en van wederzijds begrip. Er zijn uitzonderingen, maar de plaatsvervangende hoofdinspecteur van de onderwijzersopleiding — zoals reeds vermeld verbleef ik gedurende de maanden Juni en Juli in Amerika — behoefde geen enkele keer in te grijpen of tussenbeide te komen. Dat betekent niet, dat hier en daar geen spanningen zijn opgetreden; deze zijn er geweest, een enkele maal zelfs tussen gecommiteerden onderling. Wijs beleid, vooral van de voorzitter van gecommiteerden en van de directeur, wordt in zulke dagen in hoge mate vereist en gelukkig ook bijna altijd betracht.

De moeilijke omstandigheden waaronder ook deze eindexamen-generatie, hetzij voor zij op de kweekschool plaatsnam, hetzij tijdens haar verblijf op de kweek-school, heeft moeten werken, bleken ook dit jaar haar uitwerking nog niet verloren te hebben. Een stijgende lijn is stellig zichtbaar, maar als een gecommiteerde in zijn verslag de volgende kleine bloemlezing overlegt: moterboot, overblufd, camaraden, wolle kousen, mensen die voortleefde, eige, eeren, aldegene die scheen ze ontmoetten (enkelvoud), standaard, primitive, getekent, milieu, accustisch, de toezicht, en er dan achterzet „enz.“, dan wijst dit toch op een nog bedenkelijk niveau van taalbeheersing bij de kandidaten, temeer als men bedenkt, dat deze fouten uitsluitend betrekking hadden op de vertaling uit het Engels en het paedagogisch opstel.

De klacht dat vele leraren ook bij het examineren zich in de eerste plaats leraar en daarna pas examinator voelen, ontbreekt ook dit jaar weer niet. Het gevolg van zulk een instelling is dat de leraar te veel en de kandidaat te weinig spreekt. Soms zelfs neemt het examen dan de vorm aan van een les.

Dat onder zulke omstandigheden de taak van de gecommiteerde uiterst moeilijk wordt, is te begrijpen. Van hem wordt niet gevraagd de kwaliteiten van de leraar als docent te beoordelen, maar de kennis en het inzicht van de kandidaat op een bepaald terrein zo zuiver mogelijk in een cijfer uit te drukken. Het is de plicht van de gecommiteerde om in zulke gevallen in te grijpen. Dat men dit op tactvolle wijze moet doen, zal onnodig zijn hier op te merken. Onjuist is het om direct boos opzet te vermoeden en nog onjuister om aan zulk een vermoeden te vlug en op ongelegen ogenblikken uiting te geven.

De keuze tussen eigen en „centrale” opgaven voor opvoedkunde bleef ook dit jaar gehandhaafd. De stemmen die pleiten voor een verplichting voor alle kweek-scholen om zich aan de centrale opgaven te onderwerpen, klinken wel, maar zijn toch lang niet algemeen. Weliswaar gaat het hier om een zeer principieel vak, doch er zijn aan dit vraagstuk nog andere kanten, die ertoe leiden de voorkeur te geven aan een oplossing waarbij eigen opgaven gehandhaafd blijven. Ik noem o.a. de mogelijkheid om een onderwerp uit de bijzondere methodiek schriftelijk te doen behandelen, een mogelijkheid die bij het staatsexamen wel niet uitgesloten is, maar toch zeer beperkt wordt, omdat aan de kandidaat een keuze van drie vakken uit negen wordt gelaten. Ook de band die aangelegd wordt, indien de leraar zich moet instellen op ietwat vlakke, algemene onderwerpen van het brede terrein der opvoedkunde, indien men zich aan centrale onderwerpen moet houden, voelt men als knellend en belemmerend voor het onderwijs. De nadelen van eigen opgaven zijnde reeds vroeger en in velerlei vorm naar voren gebracht. Een iedereen-bevredigende regeling zal wel nimmer gevonden worden. De proef om de keuze te laten tussen het maken van een opstel en het beantwoorden van een systematisch opgebouwd stelsel van vragen vond bij heel velen instemming. Het komt mij voor, dat we op deze weg moeten voortgaan. Het lijdt geen twijfel, dat al deze vragen in nog pregnanter vorm naar voren zullen treden, indien de voorgenomen hervorming der onderwijzersopleiding haar beslag krijgt. Het wachten op de wet die deze hervorming zal bewerkstelligen, heb ik reeds gememoreerd. Bij het schrijven van dit verslag staat zij op het punt ngediend te worden en het jaar 1950 zal, naar verwacht mag worden, alleen

reeds daarom voor de onderwijzersopleiding en daarmee voor het gehele onderwijs een jaar worden van zeer gewichtige beslissingen.

Ik meen om deze reden over de B-afdelingen der kweek scholen en het daarmee verband houdende hoofdakte-examen heel kort te kunnen zijn, temeer omdat de voorbereiding voor en de werking van het hoofdakte-examen nagenoeg buiten de bemoeiing van de hoofdinspecteur der onderwijzersopleiding vallen, indien hij n.l. toevalligerwijze niet zelf optreedt als voorzitter van een der commissies, belast met het afnemen van deze examens.

De B-afdelingen blijven nog altijd een stukje „Fremdkörper” in het leven der kweek school. Het zijn, nagenoeg overal, cursussen die in het gebouw der kweek school door de leraren van de kweek school — en niet zelden ook door andere leraren — onder verantwoordelijkheid van de directeur worden gegeven. Maar in de gemeenschap der kweek school zijn de leerlingen en de leraren, die voor deze afdeling van buiten af worden aangetrokken, opgenomen.

Over ijver en toewijding der „cursisten” — het is tekenend dat deze term voor deze leerlingen veelal wordt gebruikt — klinken dan ook dikwijls geheel andere en vooral somberder geluiden dan wanneer de A-afdeling in het geding is.

Het laat zich aanzien, dat nog een aantal jaren op deze wijze zal moeten worden voortgewerkt. Herziening van het programma voor het hoofdakte-examen is stellig gewenst en heeft reeds lang de aandacht. Dat deze aandacht niet intensiever is, zal wel mede veroorzaakt zijn door de overweging dat men het toedienen van geneesmiddelen aan patiënten die toch ten dode zijn opgeschreven, een niet zeer vruchtbare bezigheid vindt. Dat deze bezigheid nochtans moet worden verricht, zal toch moeilijk bestreden kunnen worden.

VI. VERSLAG BOUWKUNDIG HOOFDINSPECTEUR LAGER ONDERWIJS

Aan het einde van mijn verslag over het jaar 1948 sprak ik de wens uit dat de omstandigheden er toe zouden mogen leiden, dat de activiteit welke zich in dat jaar ten aanzien van de scholenbouw had ontwikkeld, steeds groter zou kunnen worden, opdat de voorziening in het grote tekort aan schoolruimte binnen niet al te lange tijd tot een bevredigende oplossing zou kunnen worden gebracht. Met voldoening kan ik thans mededelen dat het jaar 1949 te dien aanzien niet heeft teleurgesteld.

In hoofdzaak is dit te danken aan de omstandigheid dat voor de scholenbouw een aanmerkelijk groter bouwvolume beschikbaar werd gesteld dan in het voorafgaande jaar. Bedroeg dit, in geld uitgedrukte, bouwvolume in het jaar 1948 voor het lager onderwijs f 8 500 000,—, voor het jaar 1949 kwam ten behoeve van dat onderwijs een bedrag van f 14 350 000,— beschikbaar, hetgeen een verhoging betekent van niet minder dan rond 68 %.

Op de volgens dit bouwvolume vastgestelde urgentielijst kwamen 155 nieuwe schoolgebouwen en 151 uitbreidingen van bestaande schoolgebouwen met in totaal 1146 leslokalen voor. Deze urgentielijst bevatte dus een behoorlijk bouwprogramma, doch hierbij is het niet gebleven.

Zoals ik reeds in mijn verslag over 1948 heb medegedeeld, zou er buiten de urgentielijst om ook een aantal uit Finland ingevoerde houten schoolgebouwen worden geplaatst. Dit aantal was aanvankelijk op 50 bepaald en later op 80, doch is ten slotte tot 115 opgevoerd. Het in 1949 gereedgekomen aantal *Finse schoolgebouwen* bedroeg 76 met in totaal 530 leslokalen. Bovendien is door een handelsovereenkomst met Oostenrijk de mogelijkheid geopend ook uit dit land houten schoolgebouwen te betrekken.

De bouw van deze schoolgebouwen heeft in het jaar 1949 echter nog geen effect gesorteerd, een gevolg van de omstandigheid dat de voorbereidingen om tot de uitvoering te komen, te veel tijd hebben gevegd. Het is echter al gebleken dat de mogelijkheden voor afzet van laatstgenoemde schoolgebouwen betrekkelijk beperkt zijn. Blijkbaar is met de invoer van het hiervoor genoemde aantal Finse schoolgebouwen aan de vraag naar houten schoolgebouwen, welke hier te lande nu eenmaal niet groot is, voor een goed deel voldaan.

Uit hetgeen hierboven is vermeld kan worden vastgesteld, dat de omvang van de scholenbouw zich in een sterk opgaande lijn beweegt en dat de vooruitzichten om binnen afzienbare tijd te komen tot een oplossing van het vraagstuk ter voorziening in de behoefte aan schoolruimte niet ongunstig zijn.

Wat de *bouwwijze* van de in uitvoering genomen nieuwe schoolgebouwen betreft moet worden vermeld, dat de in beton of kunststeen geconstrueerde montagebouw nog weinig opgang heeft gemaakt. De oorzaak hiervan moet worden gezocht in de omstandigheid dat de kosten van deze bouw in het algemeen niet lager zijn dan die van de traditionele bouw, terwijl bovendien de montagebouw tot dusver nog te veel een experimenteel karakter heeft gedragen. In het verslagjaar is er slechts één schoolgebouw gebouwd dat naar de aard van de gebruikte materialen en de toegepaste constructie als een volgens het montage-

Openbare lagere school Elswijk-Zuid, gemeente Nieuwer-Amstel
(Men zie voorts de plattegronden c.a. van deze school op blz. 556/557,
de beschrijving op blz. 558 en de foto's op blz. 558 en 559)

Rooms-Katholieke school te Eindhoven
(Men zie voorts de plattegrond met beschrijving van deze school op blz. 552/553
en de foto's op blz. 554 en 555)

systeem uitgevoerd permanent schoolgebouw kan worden aangemerkt, nl. het nieuwe gebouw der openbare lagere school te Zuidlaren. Dit gebouw maakt, constructief zowel als architectonisch, een bevredigende indruk.

Het laat zich ook nog niet aanzien dat in de toekomst de traditionele bouw een belangrijke plaats zal moeten inruimen voor de montage-bouw. Dit is m.i. alleen te verwachten wanneer door een verder doorgevoerde prefabricatie en normalisatie van de bouwonderdelen laatstgenoemde bouw op een lager kosten-niveau wordt gebracht.

Wat de opzet der bouwplannen aangaat, kan niet worden ontkend dat de nieuwe ideeën welke in de laatste jaren met betrekking tot de hygiënische en paedagogische doelstelling van het schoolgebouw zijn gepropageerd, meer ingang beginnen te vinden, hetgeen vooral merkbaar is geworden na het in October 1948 te Utrecht gehouden Congres voor openbare gezondheidsregeling. Wat omtrent deze belangrijke aangelegenheid op dat congres naar voren is gebracht, heeft blijkbaar zijn uitwerking niet gemist. Al kan in dat opzicht dan nog niet van een ommekeer worden gesproken, het moet in ieder geval als een verheugend verschijnsel worden beschouwd dat de hogere eisen van hygiëne en paedagogiek welke men in vergelijking met vroegere jaren aan een schoolgebouw gaat stellen, bij het ontwerpen en uitvoeren van de plannen meer daadwerkelijke belangstelling beginnen te krijgen. Voorts moet gezegd worden dat het aan stimulerend werken van verschillende bevoegde organisaties om de problemen van de scholenbouw en hetgeen daarmee verband houdt tot een oplossing te brengen, niet ontbreekt. De vergaderingen die in de laatste jaren door organisaties als de Sectie voor schoolgeneeskunde van de Vereniging voor sociale geneeskunde, de afdeling Gezondheidstechniek van het Koninklijk instituut van ingenieurs en het Nederlands congres voor openbare gezondheidsregeling ter bespreking van deze problemen zijn gehouden, alsmede de publicaties welke dienaangaande in vakbladen en tijdschriften zijn opgenomen, zijn daarvan wel het bewijs.

Zoals bekend heeft laatstgenoemde organisatie een *Studiecommissie voor de scholenbouw* in het leven geroepen, welke tot taak heeft gekregen: „het aangeven van de meest wenselijke plaats, bouw en inrichting van schoolgebouwen op grond van de huidige hygiënische, paedagogische en technische inzichten”. In deze commissie zijn o.m. vertegenwoordigd: de Ministeries van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en van Wederopbouw en Volkshuisvesting, het Instituut voor praeventieve geneeskunde, de Organisatiecommissie gezondheidstechniek T.N.O., het Koninklijk instituut van ingenieurs, de Sectie schoolgeneeskunde van de Algemene Nederlandse vereniging voor sociale geneeskunde, de Vereniging van Nederlandse gemeenten en de Bond van Nederlandse architecten. Haar leden bestaan in hoofdzaak uit medici, technici van verschillende richtingen en onderwijsdeskundigen.

Gezien de samenstelling van deze commissie kan worden aangenomen dat de vraagstukken van de bouw en inrichting van schoolgebouwen aan een grondige studie zullen worden onderworpen en dat het resultaat van deze studie een belangrijke bijdrage zal leveren om terzake tot een bevredigende oplossing te komen.

Betreffende de in het verslagjaar verrichte werkzaamheden zij het volgende mededeeld.

Het aantal voor de stichting van *nieuwe* schoolgebouwen beoordeelde bouwplannen, met uitzondering van de herbouwevalen, bedroeg 213, t.w. 77 voor het openbaar, 129 voor het bijzonder en 7 voor het buitengewoon lager onderwijs. In 1948 zijn in totaal 167 van deze plannen behandeld, zodat het aantal met 46 of circa 28 % is toegenomen.

Voor de *herbouw* van door *oorlogsbehandelingen* vernielde schoolgebouwen zijn behandeld 21 plannen, t.w. 3 voor het openbaar, 15 voor het bijzonder en 1 voor het buitengewoon lager onderwijs, tegen een totaal aantal van 46 in 1948. In deze categorie valt dus een belangrijke daling te constateren, waaruit kan worden afgeleid dat de herbouw van vernielde schoolgebouwen, voorzover daarbij geen sprake is van de stichting van geheel nieuwe gebouwen op andere plaatsen of terreinen, geleidelijk zijn beslag krijgt.

Voor de bouw van *gymnastieklokalen* kreeg ik evenals het vorig verslagjaar slechts 2 plannen ter beoordeling toegezonden, hetgeen natuurlijk verband houdt met de in 1947 genomen Ministeriële beslissing inzake de voorlopige stopzetting van deze bouw. Wat de *verbouwing* en *uitbreiding* van bestaande schoolgebouwen betreft, kan daarentegen weer een belangrijke toename van het aantal ingediende plannen worden geconstateerd. Dit aantal bedroeg in totaal 513, t.w. 121 voor het openbaar, 377 voor het bijzonder en 15 voor het buitengewoon onderwijs, tegen een totaal aantal van 430 in 1948.

Verder werden nog 13 plannen voor *verbouwing* ten behoeve van *gymnastieklokalen* behandeld.

Met de herstelling van *oorlogsschade* is men ook nog niet aan het eind gekomen, hetgeen hieruit moge blijken dat ik in 1949 omtrent 202 gevallen van dien aard advies heb uitgebracht, terwijl hiervoor in mijn verslag over 1948 een aantal van 306 is genoemd. Hier is dus wel van een sterke vermindering sprake.

Een naar verhouding nog grotere vermindering valt te vermelden ten aanzien van het aantal behandelde plannen voor de bouw en inrichting van *nood-schoolgebouwen*, dat van 34 in 1948 tot 20 in 1949 is afgenomen.

Het aantal beoordeelde aanvragen voor de *tijdelijke huisvesting* van scholen in bestaande gebouwen, dat 34 bedroeg, is vrijwel gelijk gebleven aan dat van het voorafgaande jaar.

Voor de aanleg en verbetering van *speelplaatsen* zijn 195 en voor de bouw en uitbreiding van *rijwielparkplaatsen* 74 plannen of aanvragen behandeld, tegen onderscheidenlijk 160 en 25 in 1948.

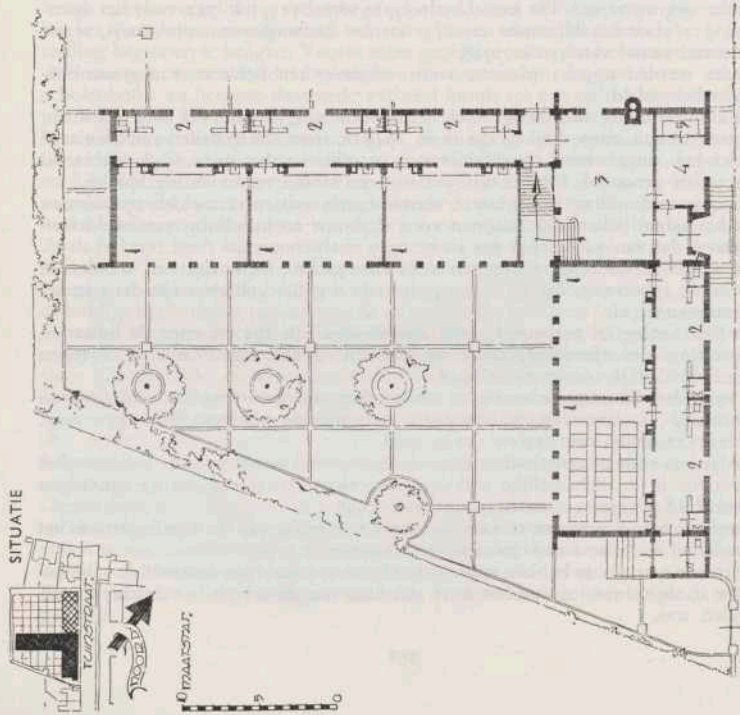
De aantallen der voor de aanleg en verbetering van *verwarmingsinstallaties* en van *waterleiding-, sanitair- en lichtinstallaties* beoordeelde plannen bedroegen resp. 142 en 178, tegen resp. 93 en 140 in 1948.

Verder zijn voor de aanschaffing van *schoolmeubelen* en van *leermiddelen* enz. voor het onderwijs in de lichamelijke oefening onderscheidenlijk 449 en 22 aanvragen beoordeeld of resp. 155 en 10 meer dan in 1948.

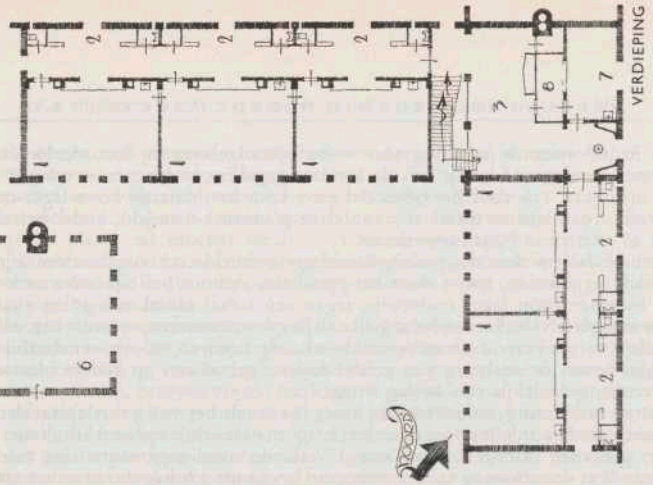
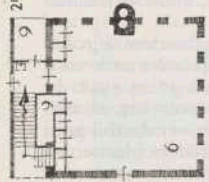
Ten slotte heb ik omtrent 18 aanvragen voor *ontbeffing* van de bepalingen van het *Bouwbesluit* en in 20 *beroepszaken* advies uitgebracht.

Hiermede meen ik te hebben medegedeeld wat er over 1949 omtrent de scholenbouw in de ruimste zin en het werk dat hiervoor dezerzijds is verricht, te vermelden was.

SITUATIE

2^e VERDIEPING

BEGANE GROND

Rooms-Katholieke jongensschool te Eindhoven. (Men zie voorts de beschrijving van deze school op blz. 553 en de foto's op blz. 549, 554 en 555)

ROOMS-KATHOLIEKE JONGENSSCHOOL TE EINDHOVEN

De geweldige uitgroei van Eindhoven dwong het gemeentebestuur beslag te leggen op een oud schoolgebouw, gelegen achter het bureau van Gemeentewerken, teneinde hier de Dienst voor stadsontwikkeling te kunnen onderbrengen.

Om de beschikking te kunnen krijgen over dit gebouw was het noodzakelijk een nieuwe school op te richten in het onderdeel Stratum. Het gemeentebestuur deed aan het betrokken schoolbestuur het royale aanbod een nieuw gebouw te stichten, hetwelk dan in ruil voor het oude gebouw aan het schoolbestuur zou worden overgedragen.

Als bouwplaats werd gekozen een rustige woonstraat in de oude stadswijk Stratum.

De opdracht was een plan te ontwerpen voor een 10-klassige school met een lokaal voor handenarbeid, waarbij rekening moest worden gehouden met een eventuele uitbreiding van de school in de toekomst met een gymnastieklokaal met bijbehorende ruimten.

In verband met de terreinvorm en de zonnestand werd uitgegaan van een lokaalgroepering zoals op de plattegrond is aangegeven (zie blz. 552).

Het gymnastieklokaal zal later aansluiten aan de voorbouw en zal alsdan bereikt kunnen worden zowel vanuit het schoolgebouw zelf als van buitenaf; dit laatste in verband met het gebruik ervan door leerlingen van in de nabijheid gelegen scholen.

Door de geprojecteerde lokaalgroepering is de speelplaats in tweeën gedeeld, hetgeen voor een school van deze afmetingen met het oog op de leeftijdsverschillen der leerlingen wenselijk is.

De speelplaats, die achter het gymnastieklokaal gelegen is, wordt benut voor lichamelijke oefeningen. Door de ligging aan de gangzijde van de westelijke vleugel wordt dan tevens voldaan aan het voorschrift dat het onderwijs door deze oefeningen niet mag worden gestoord.

In verband met de lichtinval is voor de leslokalen de breedtemaat aangehouden welke gebaseerd is op de plaatsing van 3 rijen banken. Aan de gangzijden zijn lage kasten gemaakt, waarboven zich een gangraam bevindt.

De vloerbedekking in de leslokalen is linoleum op een estrichlaag. Gang- en halvloer zijn belegd met blonde gréstepels. De trap treden zijn om financiële redenen uitgevoerd in kunstgraniet. De kolommen in de hal zijn gemaakt van gescharreerd beton.

De hal- en gangwanden zijn bespoten met betonemaille, in een gebroken witte tint, waardoor de poverheid van dit overigens praktische materiaal merkwaardig gecamoufleerd wordt.

In de toiletten is met het oog op het onderhoud een vloertje van dubbel-hardgebakken tegels gelegd.

De lokaalramen zijn uitgevoerd als een variant op het in Engeland veelvuldig gebruikte raamtype.

De gebruikelijke tochtschermen zitten niet naast de bovenste valramen doch één verdeling lager. Het komt namelijk veel voor, dat bij koud weer de bovenste ramen als inlaat in plaats van als uitlaat gaan fungeren. Dit veroorzaakt een onbehaaglijke tocht, zodat de ramen gewoonlijk gesloten blijven. Door de tochtschermen bij de onderste valramen te plaatsen wordt ook bij koud weer een tochtvrije winterventilatie verkregen. Bij warm weer kunnen natuurlijk alle beweegbare delen geopend worden.

Onder de halruimte bevinden zich een kolenberging en het ketelhuis, van waaruit het gebouw centraal verwarmd wordt.

Het gebouw is opgetrokken in een goedkope handvormsteen, plaatselijk verlevendigd met Sibbesteen. (Men zie voorts de plattegrond van deze school op blz. 552 en de foto's op blz. 549, 554 en 555).

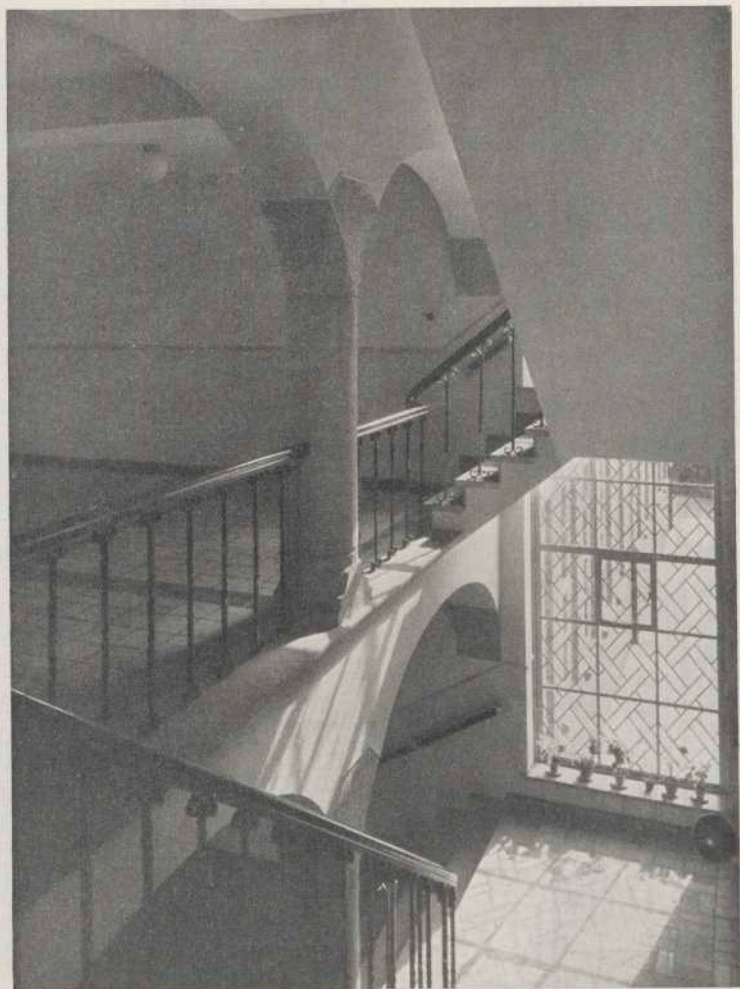

Rooms-Katholieke jongensschool te Eindhoven

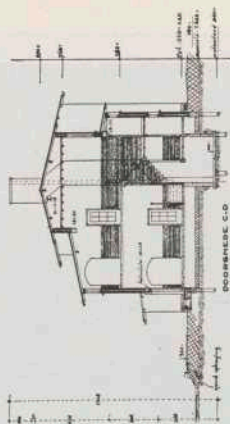
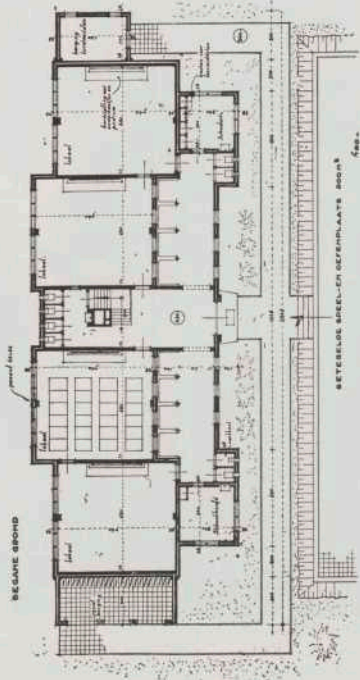
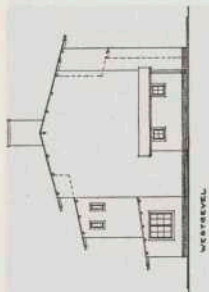
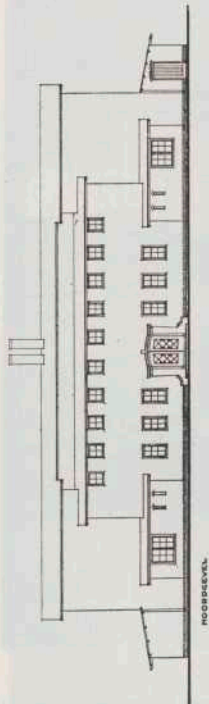
Rooms-Katholieke jongensschool te Eindhoven

(Men zie voorts de plattegrond met beschrijving van deze school op blz. 552/553 en de foto's op blz. 549 en 555)

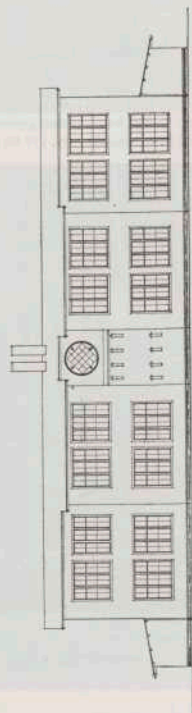

Rooms-Katholieke jongensschool te Eindhoven

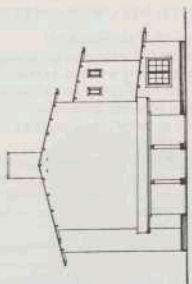
(Men zie voorts de plattegrond met beschrijving van deze school op blz. 552/553 en de foto's op blz. 549 en 554)

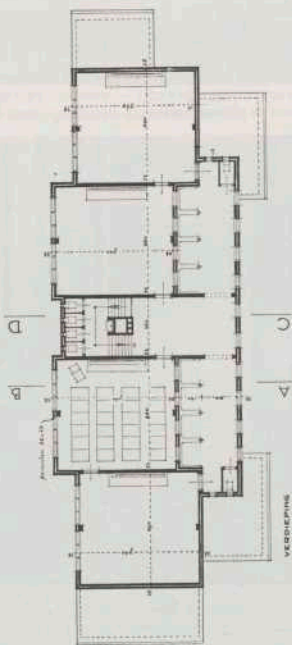
Openbare lagere school Elswijk-Zuid, gemeente Nieuwer-Amstel.
 (Men zie voorts de plattegrond c.a. van deze school op blz. 557, de beschrijving op blz. 549, 558 en 559)

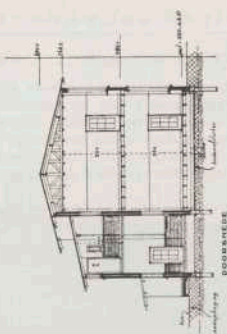
ZUIDGEVEL

OOSTGEVEL

VERBODEN

DOORSNEDEN

Openbare lagere school Elswijk-Zuid, gemeente Nieuwer-Amstel.
 (Ment zie voorts de plattegrond c.a. van deze school op blz. 556, de beschrijving op blz. 548 en de foto's op blz. 549, 548 en 559)

OPENBARE LAGERE SCHOOL ELSWIJK-ZUID, GEMEENTE NIEUWER-AMSTEL

Betreffende de hierboven genoemde nieuwe school kan het volgende worden medegedeeld.

Een ontwerp werd gemaakt voor een permanent 8-klassig schoolgebouw van eenvoudige afwerking, waarbij de van overheidswege gestelde limiet van f 12 000,— per lokaal niet zou worden overschreden. Die opzet is geslaagd, dank zij een rationele plattegrond, de bouw met één verdieping en de toepassing van een vlak-hellend dak, waardoor het volume zo beperkt mogelijk kon worden gehouden. Bij de aanbesteding in Mei 1949 bleef de laagste inschrijver nog beneden de gestelde limiet van f 12 000,— per lokaal.

De bouw verliep uiterst vlot, zodat de school reeds op 1 November 1949 in gebruik kon worden genomen. Het gebouw is opgericht volgens de traditionele bouwwijze. Fundering, gangvloeren, trappenhuis en kelder zijn uitgevoerd in gewapend beton. De houten vloeren van de lokalen rusten op houten balklagen. Het vlak-hellend dak is geconstrueerd van houten gordingen, waarover daksporen en houtwolplaten ter dikte van 3 cm. De houtwolplaten zijn afgedekt met twee lagen rubberoid.

De plafonds in de gangen en lokalen op de begane grond zijn gestucadoord; die van de verdieping zijn geconstrueerd van kinderbalkjes, hangende in de trekplaten der spanten, waarover houtwolplaten van 2,5 cm dikte. Deze plafondplaten en de dakplaten van de lager liggende gang zijn vooraf met muurverf bespoten, hetgeen niet slechts een goedkope oplossing bleek te zijn, doch bovendien aan de plafonds een levendig aanzien geeft. De gangen en het trappenhuis zijn voorzien van een lambrizering van schoon metselwerk. De gangvloeren zijn belegd met tegels (buiten bestek).

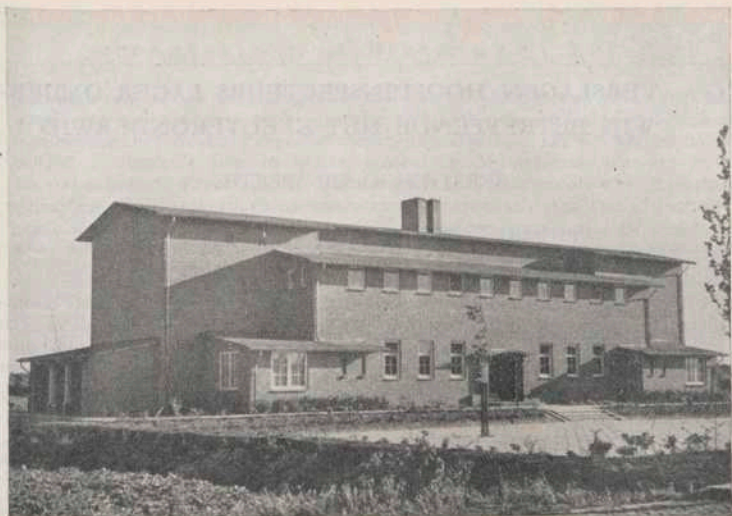
Voor de verlichting der lokalen is gebruik gemaakt van zgn. „Plastocellampen“ van Philips, die in de practijk zeer goed voldoen.

Het geheel is verder eenvoudig afgewerkt, maar solide gebouwd, zodat bij de opzet van de exploitatie-rekening kon worden gerekend op een afschrijving in 50 jaar. Voor semi-permanente bouw wordt ten hoogste 25 jaar aangehouden.

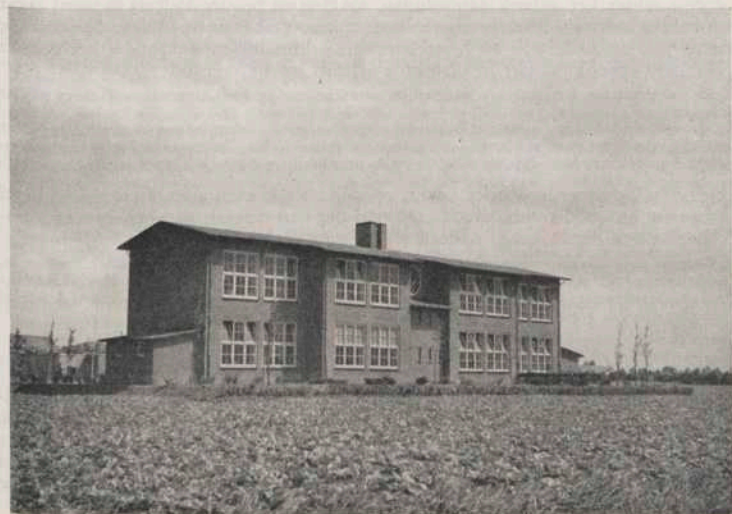
Met de bouw van deze school is dus het bewijs geleverd dat een permanente school — mits economisch van opzet en eenvoudig afgewerkt — voor een bedrag van f 12 000,— per lokaal kan worden gebouwd. (Men zie voorts de plattegronden c.a. van deze school op blz. 556/557 en de foto's op blz. 549, 558 en 559).

Openbare lagere school Elswijk-Zuid, gemeente Nieuwer-Amstel
(Men zie voorts de plattegronden c.a. van deze school op blz. 556/557, de beschrijving op blz. 558
en de foto's op blz. 549 en 559)

Openbare lagere school Elswijk-Zuid, gemeente Nieuwer-Amstel

Openbare lagere school Elswijk-Zuid, gemeente Nieuwer-Amstel

(Men zie voorts de plattegronden c.a. van deze school op blz. 556/557, de beschrijving op blz. 558 en de foto's op blz. 549 en 558)

G. VERSLAGEN HOOFDINSPECTEURS LAGER ONDERWIJS BETREFFENDE HET KLEUTERONDERWIJS

EERSTE HOOFDINSPECTIE

Provinciën Noordbrabant, Gelderland en Limburg

§ 1. Toestand van het kleuteronderwijs in het algemeen

De jaarverslagen der schoolopzieners van het kleuteronderwijs in de eerste hoofdinspectie maken alle drie gewag van de grote belangstelling die allerwegen gewekt is voor deze tak van onderwijs. Het grote belang daarvan wordt hoe langer hoe meer ingezien, niet alleen door de daarbij betrokken leerkrachten en de ouders der leerlingen, maar ook door de gemeente- en schoolbesturen.

De schoolopziener in district 1 schrijft:

„De ouders die bij de gemeenteraad aandrongen op financiële steun voor uitbreiding van dit onderwijs, de schoolbesturen die wegens hun tekorten noodgedwongen om verhoging van het gemeentelijk subsidie vroegen, het enquéte-werk der provinciale opbouworganen en de daarbij aansluitende publicaties, het contact tussen gemeenten en Rijkschooltoezicht, al deze factoren werkten er toe mede, niet alleen om nieuwe scholen in het leven te roepen, maar ook om de reeds bestaande uit te breiden of verbetering aan te brengen en aldus de ontwikkeling van het kleuteronderwijs te bevorderen.”

De grootste belemmering voor een volledige ontplooiing van dit onderwijs vormt echter het gebrek aan scholen, lokalen en bevoegde leerkrachten; maar eigenlijk vinden alle belemmeringen weer hun oorzaak in de onvoldoende financiële steun aan dit onderwijs en het tekort aan geldmiddelen waaronder het gebukt gaat. De schoolopziener in district 2 schrijft in dit verband:

„Als belemmerende factoren voor de bloei en ontwikkeling van het kleuteronderwijs moge ik hier noemen:

1. het tekort aan lokalen; 2. het niet kunnen of mogen bouwen of uitbreiden van kleuterscholen; 3. het tekort aan gediplomeerde krachten; 4. het gebrek aan geldmiddelen. Het is vooral deze laatste omstandigheid die een remmende invloed uitoefent op de ontwikkeling van het kleuteronderwijs.”

De schoolopziener in district 3 wijst op de vele verbeteringen die reeds tot stand kwamen, en op de stimulerende invloed die kan uitgaan van een ruimere subsidiëring van deze tak van onderwijs. Zij schrijft daaromtrent:

„Wanneer de gemeentebesturen aan een ruim subsidie voorwaarden verbinden, waaraan het onderwijs, de huisvesting der school en de gezondheidszorg voor de kleuters moeten voldoen, dan zal het offer van geld zeker verantwoord zijn. De stimulans die van zulke voorwaarden uitgaat, moet voor de leiding der school van de grootste waarde worden geacht.”

§ 2. Werkwijze en resultaten der kleuterscholen

Er zijn bij het kleuteronderwijs nog veel ondeugdelijke gebouwen en echte noodlokalen in gebruik. Al is het verrassend en bewonderenswaardig te zien, hoe de leidsters weten er nog een zo goed mogelijk aangepaste omgeving voor de kleuters van te maken, er blijven toch nog altijd duidelijke noodgevallen, waarin de kleinen hygiënisch en paedagogisch tekort komen. En al zijn er tal van leidsters die

zich door ongunstige omstandigheden niet laten remmen en een vindingrijkheid ontplooiën welke respect afdwingt, er zijn er toch ook die zich niet boven de tegenwerkende factoren kunnen verheffen en uitwerken. De schoolopziener in district 2 vermeldt hoe in het algemeen de Montessorischolen er beter voorstaan dan de Fröbelscholen. Vermoedelijk is dit een gevolg van de ruimere opbrengst van de schoolgelden waarover men hier beschikken kan. Zij schrijft:

„De 21 Montessorischolen in district 2 werken uitsluitend met Montessorimateriaal. De inrichting en werkwijze zijn geheel volgens de beginselen van Dr. Montessori. Er wordt niet volgens een vaste rooster gewerkt; in het leerplan is echter voldoende aandacht geschonken aan het werken met leer- en speelmiddelen alsmede aan het bewegingsspel. De Montessorischolen beschikken doorgaans over voldoende en goed verzorgde leermiddelen. Van de 43 leidsters die in mijn district bij dit onderwijs werkzaam zijn, zijn er 39 in het bezit van een erkend diploma. Slechts 4 leidsters hebben geen diploma. Enkele Montessorischolen doen dienst als oefenschool voor toekomstige leidsters. De kwekelingen oefenen zich daar in de praktijk onder het waakzaam oog van de bevoegde leidster.”

Over Fröbelscholen schrijft deze schoolopziener:

„De Fröbelscholen werken met Fröbel- en andere aanvullende leermiddelen. Naast het klassikale werken volgens rooster vindt de arbeid naar keuze steeds meer ingang, een werkwijze die meer aangepast is aan de behoeften en het kunnen van de kleuter. Voor de nieuwe wijze van werken is uitbreiding of aanvulling van speel- en leermiddelen nodig. Waar mogelijk maken de leidsters veel zelf. De omgeving moet echter nog meer aangepast worden aan de kleuters, bv. door het aanbrengen van kasten op kleutermaat, gemakkelijk verplaatsbaar meubilair, wasgelegenheden in de werklokalen, enz.”

LEERPLAN

De schoolopziener in district 1 heeft niet overal een gunstige ervaring opgedaan met het *vrije leerplan*. Zij rapporteert dienaangaande:

„Ofschoon het vrije leerplan voor de kleuterschool gewenst moet worden geacht, geeft dit hier en daar toch aanleiding tot de hele middag spelen, hetgeen op zichzelf nog niet verkeerd behoeft te zijn. Maar helaas ontbreken hierbij soms de nodige stimulans en leiding en onttaardt het spelen in een min of meer onder toezicht aan hun lot overlaten van de kinderen. Ook het tegenovergestelde komt echter voor. Door het ontbreken van de benodigde speelruimte, door de nabijheid van klassen der lagere school die niet gestoord mogen worden, of soms ook door het ontbreken van het juiste inzicht in de noodzaak van het spelen voor het jonge kind, blijft het speelurtje geheel achterwege. Speelmateriaal is over het algemeen zeer spaarszaam aan de kleuters toegemeten en nog steeds getuigen de geheel lege speelplaatsen, ommuurd en met trottoirtegels bevoerd, waarbij zelfs de zandbak veroordeeld wordt als te vuil, van weinig begrip voor de behoeften van het jonge kind. Bij het aanwezige ontwikkelingsmateriaal, dat langzamerhand aan veel scholen gecompleteerd wordt, valt het op dat vooral de kralensortering slecht is. Waterverv werd in district 1 tot nu toe slechts op enkele scholen gebruikt. De plasticine, welke in plaats van klei gebruikt wordt, blijkt vaak ondeugdelijk te zijn, terwijl deze overigens ook in een te geringe hoeveelheid aan de kleuters verstrekt wordt om er iets deugdelijks van te kunnen maken.”

Omtrent de interne organisatie schrijft de schoolopziener in district 3:

„Het leerplan van onze kleuterscholen is meermalen zeer verward, soms ook echter goed door een juiste verdeling van geleide lessen, vrije arbeid en spel. Op scholen met onbevoegde leidsters ontbreekt vaak elk werkplan en heeft men door een verkeerd begrip van vernieuwing en vrijheid alle organisatie laten vervallen. Hier ligt een groot terrein braak, een terrein dat zeker intens bewerkt moet worden, opdat de school het karakter van „bewaarschool” zal verliezen.”

Verder schrijft zij:

„Noodzakelijk zullen ook de huisvesting en het ontwikkelingsmateriaal zó verbeterd moeten worden dat de leidsters meer systematisch kunnen werken. Waar speellokaal en tuin ontbreken, trekt men geen tijd uit voor spel en waar zuinigheidshalve het echte vouwblad voor extra gelegenheden bewaard wordt, blijft vouw- en knipwerk achterwege, voorzover men met mij afval-papier als oudechriften e.d. van de lagere school voor onhygiënisch en onaesthetisch houdt.”

§ 3. *De leerlingen en de ouders*

TOELATINGSLEEFTIJD

De vraag om toelating tot de kleuterscholen is overstelpend groot. De oorzaak hiervan is veelal gelegen in te enge behuizing der kinderrijke gezinnen, gebrek aan dienstpersoneel en drukke werkzaamheden der moeders. Dientengevolge komen ook veel aanvragen binnen om toelating van te jonge kinderen, soms van 2½ à 3 jaar. Op tal van scholen komt men echter nog ruimte tekort om eerst alle vierjarigen en zelfs vijfjarigen op te nemen. Vele scholen hebben daardoor lange wachtlijsten. Een gevolg van de sterke aandrang der ouders en de grote toeloop van leerlingen is ook dat de grote klassen gevormd worden. Zo rapporteert de schoolopziener in district 2:

„Klassen met 60, 70, 80 en 90 leerlingen worden dikwijls aangetroffen. Door het te grote aantal leerlingen per leidster en per lokaal komt er van werken en spelen weinig terecht en maken deze scholen dikwijls de indruk van een bewaarplaats. Vaak zitten drie leerlingen in banken, bestemd voor twee leerlingen. Om aan de aanvragen te voldoen wordt het speellokaal, essentieel onderdeel van een kleuterschool, dikwijls als werklokaal ingericht. Het gevolg hiervan is dat bij slecht weer van spelen en geregelde speeltijden geen sprake is. De leidsters laten ook daardoor de kleuters te veel en te lang oeffenen zitten. Waar mogelijk adviseerde ik in dergelijke gevallen het systeem der zgn. wisselklassen toe te passen.”

De schoolopziener in district 3 schrijft:

„Nog al te veel oefenen de ouders druk uit op de leidsters waar het de plaatsing van twee- en driejarige kleuters betreft. In streken met slechte woningtoestanden en als het gaat om hulp aan de grote gezinnen valt het moeilijk om deze druk te weerstaan. Wanneer dan bovendien ieder kwartje schoolgeld van belang is met het oog op de kas van de school, ziet men licht het belang van de kleuter voorbij en neemt aan wat zich meldt. Het gevolg hiervan is: te grote klassen en werken als in de oude bewaarschool. Op de 193 scholen welke in 1949 bezocht werden, waren 230 klassen die van 40 tot 90 leerlingen telden.”

De schoolopziener in district 1 wijst op de verbeteringen die in dit opzicht in 1949 aangebracht of bereikt werden. Zij schrijft daarover:

„Geheel tegen de bedoeling der ouders en vaak ook tegen de aanvankelijke bedoeling der schoolbesturen werd in het afgelopen jaar over het algemeen de toelatingsleeftijd voor de kleuterschool verhoogd. Dit vindt vooral zijn oorzaak in ruimtegebrek. Soms zagen de schoolbesturen zelf in, dat zij, om te grote opeenhoping van kleuters te voorkomen, de allerjongste niet meer moesten aannemen. Vaak ook werd de toestand verbeterd na contact met het Rijksschooltoezicht. Ten slotte oefenden voorwaarden ten aanzien van het aantal leerlingen per lokaal of van de toelatingsleeftijd, welke door de gemeenten in de nieuwe subsidieregelingen werden opgenomen, hun invloed uit.”

§ 4. *Het onderwijzend personeel*

In het afgelopen jaar blijkt de ambitie om kleuterleidster te worden te zijn toegenomen. De schoolopziener in district 1 schrijft hieromtrent:

„In het algemeen blijkt het mogelijk de scholen van voldoende personeel, zij het onbevoegd, te voorzien, omdat het werk bij de jonge kinderen de meeste meisjes zeer aantrekt. Het komt dan ook niet voor dat een school moet gesloten worden wegens gebrek aan personeel, ofschoon deze uitdrukking weleens gebezigd wordt. Dit betekent dan eigenlijk dat de meisjes zich wel beschikbaar stellen, maar dat de besturen niet in staat zijn een enigszins behoorlijk bedrag voor de salariering uit te trekken.”

De ambitie blijkt ook uit de toeneming van het aantal leerlingen der opleidingscursussen. Zo schrijft bovengenoemde schoolopziener:

„De in uitzicht gestelde wettelijke regeling van het kleuteronderwijs bracht velen die reeds langer in de scholen werkzaam waren, naar de opleidingscursussen, daar zij vreesden in de toekomst anders

geenoozaak te zullen worden de haar lief geworden taak neer te leggen. Maar ook leidsters met diploma A toonden interesse voor de B-opleiding, zonder de stimulans van wettelijke regeling, verhoogde salariering enz. Het motief is hier vaak, dat men de nieuwere ideeën op het gebied van het kleuteronderwijs gaarne nader wil leren kennen en in de school wil toepassen. Zelfs oudere leidsters deden vaak nog ernstige moeite om van klassikaal op vrij werk over te schakelen, en daarin slaagden zij tot haar eigen voldoening."

Ook de schoolopziener in district 2 wijst op de toegenomen studie- en ontwikkelingszin. Zij schrijft:

"Het is verblijdend te kunnen constateren dat zeer veel leidsters, zowel gediplomeerde als ongediplomeerde, in het afgelopen jaar deelnamen aan de door de diocesane bonden uitgeschreven vernieuwingscursussen. Ruim 100 leidsters namen bovendien deel aan de cursus kleutergymnastiek."

De schoolopziener in district 3 wijst op de gunstige invloed die er uitgaat van het houden van *oudermiddagen en -avonden*, waar door de leidsters of het schooltoezicht voorlichting gegeven wordt. Unaniem wijzen de schoolopzieners op de volstrekt *onvoldoende salariering* van zeer veel leidsters. Met des te meer lof vermelden zij daarom de buitengewone toewijding en het enthousiasme voor het werk in school, die overal worden aangetroffen. Een algemeen gesignaleerd gebrek blijft het grote aantal *onbevoegde* leerkrachten dat nog steeds bij het kleuteronderwijs wordt aangetroffen. De schoolopziener in district 3 geeft het volgende overzicht van 193 door haar bezochte scholen. „In de 193 genoemde scholen stonden 78 hoofden met de B-akte, 35 met enkel de A-akte, terwijl 80 onbevoegd waren. Van de onderwijzeressen waren er 19 in het bezit van de B-akte, 62 hadden enkel de A-akte, terwijl 137 onbevoegd waren”.

§ 5. De schoolgebouwen

De schoolopzieners maken met voldoening en lof melding van een aantal ruime, hygiënische en goed geoutilleerde scholen, die hier en daar aangetroffen worden. Elders schijnt echter aan gebouwen en speelplaatsen, meubilair en leermiddelen en aan een hygiënische verzorging van het geheel nogal veel te ontbreken. Dit is in het bijzonder het geval t.a.v. de vele noodlokalen, die allerwegen nog in gebruik zijn. Ook op plaatsen waar de kleuterscholen nog voor andere doeleinden gebruikt worden, laten schoonhouden en regelmatige reiniging veel te wensen over. Het ontbreken van waterleiding en wasgelegenheid vormt aan vele scholen een ernstige handicap.

§ 6. Bijzondere voorzieningen

SCHOOLARTSEN

De schoolopziener in district 1 rapporteert hierover: „Nog steeds ontbreekt voor het merendeel der scholen in Limburg het geneeskundig schooltoezicht.” De schoolopziener in district 2 schrijft: „In district 2 zijn 14 schoolartsen werkzaam, die elk rayongewijze geneeskundig toezicht uitoefenen. Twee keer werd op verzoek van de schoolarts de school voor enige tijd gesloten in verband met het voorkomen van besmettelijke ziekten. In vele gemeenten komt echter nooit een arts in de kleuterschool.” De schoolopziener in district 3 vermeldt: „In de meeste scholen heeft de schoolarts toegang en geeft hij zijn zorgen aan het

lichamenlijk welzijn van de kleuters. De kinderen en de omgeving worden gecontroleerd. De arbeid van het Rijksschooltoezicht wordt zeer gesteund door de bemoeienissen van het geneeskundig toezicht."

§ 7. De kosten van het onderwijs

De openbare kleuterscholen worden gesticht en onderhouden door de gemeenten, die ook de salarissen der leerkrachten voor hun rekening nemen.

De inkomsten der bijzondere kleuterscholen bestaan in de opbrengst der schoolgelden en vrijwillige gemeentelijke en particuliere subsidies. Aanvullende bronnen van inkomsten tracht men te vinden in de baten van fancy-fairs, verlotingen, contributies en collecten. De inkomsten aan schoolgelden zijn zeer laag; zij bedragen gemiddeld voor de leerlingen der Fröbelscholen f 0,25 per week en voor die der Montessorischolen f 1,— per week. Als een verheugend verschijnsel vermelden de schoolopziener in de districten 1 en 2, dat zowel het bedrag van het gemeentelijk subsidie als het aantal subsidiërende gemeenten in 1949 is toegenomen. De schoolopziener in district 1 vermeldt verder, dat ook de directies van de mijnen, de Katholieke arbeidersbeweging en de Limburgse land- en tuinbouwbond financiële steun aan de kleuterscholen verlenen. Verder profiteerden een zevental scholen van een subsidie tot een gezamenlijk bedrag van f 7500,—, verleend door de stichting Fonds noodgebieden.

De schoolopziener in district 2 vermeldt dat er neutrale scholen zijn die subsidies ontvangen van instellingen als de Maatschappij tot nut van het algemeen en van Volksonderwijs. Wat de uitgaven betreft rapporteert de schoolopziener in district 1:

"De uitgaven die de besturen der bijzondere kleuterscholen zich moeten getroosten, bewegen zich in stijgende lijn. De oorzaken hiervan liggen aan de ene kant in de stijging van het algemene prijspeil. Dit oefent uiteraard zijn invloed uit op de posten reparatie en onderhoud, reiniging, verwarming, speel- en ontwikkelingsmateriaal. Aan de andere kant verlangen de meeste lekenleidsters een redelijke salariering, terwijl de besturen van religieuze congregaties hun toevlucht moeten nemen tot leken, omdat vaak te weinig religieuzen beschikbaar zijn om alle posten te kunnen bezetten. Daarbij brengt een verhoogde salariering ook vaak een verhoging van de post sociale lasten mede."

Voor de meeste schoolbesturen zijn de inkomsten absoluut ontoereikend om de noodzakelijke uitgaven te kunnen bestrijden. Zij verkeren dientengevolge in grote moeilijkheden. Het tekort moet vaak uit eigen middelen worden aangevuld. Waar dit niet mogelijk is, wordt door de schoolopziener in district 3 een verhoging der schoolgelden aanbevolen. Zij schrijft:

"Tot het verhogen van de schoolgelden moet men in verschillende scholen noodgedwongen wel overgaan. Wanneer de schoolbesturen zoveel zorgen hebben om de scholen in stand te houden, het aller-nodigste niet kan worden aangeschaft en de leidster een minimaal loon heeft, is het billijk, dat de ouders mee de zorgen dragen. Het normale schoolgeld kan, op uitzonderingen na, op f 0,50 per kind en per week gebracht worden."

§ 8. Het schooltoezicht

De taak van het Rijkstoezicht op de kleuterscholen is zeer omvangrijk. In district 1, omvattend de provincie Limburg en de lager-onderwijsinspecties Eindhoven en Helmond, heeft de schoolopziener 359 scholen voor haar rekening.

In district 2, omvattend de provincie Noordbrabant (behalve de beide bovengenoemde l.o.-inspecties), bedraagt het aantal scholen 289. In district 3, omvattend de provincie Gelderland, zijn 302 scholen. De uitgestrektheid van het district en het soms geringe aantal busverbindingen bemoeilijken het schoolbezoek. Tal van besprekingen met gemeente- en schoolbesturen moeten gevoerd worden en tal van adviezen betreffende gebouwen, meubilair en leermiddelen, subsidies, leerplannen, lesroosters en personeel moeten worden gegeven. Wat de schoolopziener in district 3 schrijft over het contact met de gemeente- en schoolbesturen, hoofden en onderwijzend personeel der scholen geldt ook voor de beide andere districten: „Er is een zeer goede samenwerking met de gemeente- en schoolbesturen. Het personeel der scholen is zeer ingenomen met schoolbezoek, belangstelling voor het werk en, waar nodig, het behartigen van de belangen van kleuter en leidster.”

§ 9. Opleidingen

In 1949 werden de 8 opleidingscursussen in district 1 aangevuld met twee nieuwe, nl. een Rooms-Katholieke opleidingscursus te Maastricht en een Protestants-Christelijke cursus te Sittard. De opleidingscursus te Maastricht is de eerste in Limburg die gemeentelijk subsidie geniet. Deze bedraagt f 500,— per jaar. In totaal volgden in district 1 269 cursisten een opleiding voor een diploma, nl. 244 voor diploma A en 25 voor diploma B.

In district 2 zijn 11 Rooms-Katholieke opleidingscursussen. In 1949 kwam 1 Protestants-Christelijke opleiding tot stand en wel te Zevenbergen. In totaal zijn 213 cursisten in opleiding voor diploma A en 41 voor diploma B.

In Gelderland zijn 5 opleidingscursussen, nl. 3 Rooms-Katholieke cursussen, 1 Protestants-Christelijke en 1 opleiding voor Protestants-Christelijk en neutraal onderwijs. De plannen voor een streekkweekschool te Arnhem zijn in 1949 nog niet uitgevoerd, ofschoon zij wel vaster vorm kregen. De bedoeling is hier een dagopleiding voor diploma A te beginnen en een avondcursus voor de diploma's A en B voor reeds in functie zijnde leerkrachten.

TWEDE HOOFDINSPECTIE

Provinciën Zuidholland, Noordholland, Zeeland en Utrecht

INLEIDING

Wanneer we ons zetten tot het schrijven van het jaarverslag over 1949 omtrent het kleuteronderwijs in de tweede hoofdinspectie, willen we er gaarne onze blijdschap over uitspreken, dat de gegevens voor dit verslag verzameld werden door de schoolopziemers van het kleuteronderwijs in de districten 4, 5 en 6, die in het laatste kwartaal van 1948 haar arbeid ten bate van het kleuteronderwijs hebben aangevangen.

Daarmede is het toezicht op dat onderwijs opgedragen aan enkele dames die de praktijk van dat onderwijs door en door kennen, zodat de zekerheid bestaat dat zij de meest waardevolle adviezen kunnen verstrekken.

Met genoegen hebben we kunnen constateren hoe geestdriftig de dames Clemens, Glasz en Stoll haar arbeid hebben aangevangen en met hoeveel vreugde zij in de scholen zijn ontvangen. De komst van deze schoolopzieners heeft bij het kleuteronderwijs de hoop verlevendigd dat de Overheid binnen afzienbare tijd zal komen met een wettelijke regeling voor dat onderwijs, waardoor mogelijk de zorgen van de besturen enigermate zullen worden verlicht. Het spreekt vanzelf, dat het werk van het schooltoezicht op het kleuteronderwijs zich aanvankelijk vooral moest richten op het verzamelen van de noodzakelijke gegevens.

Enquête van de provinciale opbouworganen

Deze werkzaamheid viel in het najaar van 1948 samen met een opdracht, die vanwege de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen gegeven was aan de provinciale opbouworganen.

Een breed uitgewerkt enquête-formulier was opgesteld, zodat de arbeid onmiddellijk een aanvang kon nemen. In samenwerking met de bedoelde opbouworganen werden de nodige maatregelen getroffen, waardoor waarborg werd verkregen dat de formulieren „naar waarheid” zouden worden ingevuld. In de provincie Noordholland, waar geen opbouworgaan bestond, stelde mej. Stoll zich in verbinding met het provinciale bestuur en verkreeg daar de gewenste medewerking, zodat ook daar in samenwerking met de gemeentebesturen en het geneeskundig schooltoezicht betrouwbare gegevens werden ontvangen. Deze gegevens zijn voor de schoolopzieners bij de opbouw van haar werk van het grootste nut geweest.

§ 1. Toestand van het kleuteronderwijs in het algemeen

De via de enquête binnengekomen gegevens hebben wel heel duidelijk in het licht gesteld, dat het zeer moeilijk is om te spreken van een „algemene toestand” van het kleuteronderwijs, omdat men hier de grootst mogelijke tegenstellingen aantreft.

Deze tegenstellingen betreffen zowel het *uitwendige* als het *inwendige* der scholen. Naast prachtige schoolgebouwen die een lust zijn voor het oog, vindt men ook een aantal scholen die toch feitelijk die naam niet mogen dragen; het enige goede, dat men daarvan zeggen kan is: *dat de kinderen een dak boven hun hoofd hebben*. De oorzaak dat tal van schoolgebouwen niet aan billijke eisen voldoen, moet vooral hierin worden gezocht, dat de middelen ontbreken om iets behoorlijks tot stand te brengen.

Vanwege het Rijk wordt aan het kleuteronderwijs geen steun verleend. Verreweg de meeste gemeentebesturen hebben de oprichting van kleuterscholen overgelaten aan het particulier initiatief. Wel zijn er veel gemeentebesturen die het particulier initiatief steunen door een subsidie te verlenen, maar de beschikbaar gestelde bedragen zijn meestal niet voldoende om een behoorlijk ingericht lokaal te stichten, zodat genoegen moet worden genomen met een lokaliteit die niet aan billijke eisen voldoet.

Ook krijgt men weleens de indruk dat al te lichtvaardig tot schoolstichting is overgegaan en dat men ten slotte dan maar met elke mogelijkheid tot huisvesting genoegen neemt.

Toch zijn de schoolopzieners van mening dat zij in de korte tijd van haar arbeid al verbetering hebben mogen constateren. Tot deze verbetering hebben de volgende omstandigheden bijgedragen:

1. Steeds meer wordt het grote belang van goed kleuteronderwijs ingezien, waarbij niet allereerst behoefte te worden gedacht aan de sociale noodzakelijkheid in verband met werkzaamheden van de moeder, huisvestingsmoeilijkheden, verkeersgevaaren, enz., maar waarbij duidelijk uitkomt, dat het inzicht veld wint dat het kind tussen zijn derde en vierde levensjaar behoefte krijgt een aan ruimer milieu, dat mogelijkheid biedt tot uitbreiding van zijn geestelijke horizon en aan omgang met kinderen van dezelfde leeftijd.
2. Verschillende gemeentebesturen hebben in overleg met het schooltoezicht verordeningen vastgesteld, waarbij subsidie werd toegekend of verhoogd.
3. De verschillende organisaties van kleuterleidsters hebben een grote activiteit ontplooid. Door het geven van cursussen, het organiseren van lezingen, het houden van besprekingen, enz. hebben zij er veel toe bijgedragen, dat het kleuteronderwijs op een hoger peil werd gebracht, terwijl tal van leidsters dankbaar deze gelegenheden hebben aangegrepen om tot een verhelderd inzicht in haar taak te komen.
4. Daarnaast hebben de organisaties ook oog gehad voor de maatschappelijke belangen van haar leden, waardoor in veel gevallen een beter salaris kon worden toegekend.
5. Door het verschijnen van enkele boeken en tijdschriften op het terrein van de kleuteropvoeding wordt meer aandacht geschonken aan de methodiek en de didactiek in de kleuterschool, waardoor de sfeer in zeer veel scholen sterk verbeterd is.

Het is een gelukkig verschijnsel dat deze boeken en tijdschriften niet slechts worden gelezen, maar door tal van leidsters ook worden bestudeerd.

6. Het vooruitzicht dat binnen afzienbare tijd een wettelijke regeling voor het kleuteronderwijs tot stand zal worden gebracht, heeft velen hoopvol gestemd en tot verhoogde activiteit geprikkeld.

Wat betreft de provincie Zeeland kan nog worden gewezen op de arbeid van de Stichting Zeeland voor maatschappelijk en cultureel werk. Deze stichting heeft niet alleen door woord en geschrift de aandacht op goed kleuteronderwijs gevestigd, maar heeft ook door het verlenen van financiële steun aan de opleiding van leerkrachten bij het kleuteronderwijs voor tal van onbevoegde leerkrachten de gelegenheid opengesteld om de vereiste bevoegdheid te verkrijgen. Daarnaast hebben Gedeputeerde Staten der provincie Zeeland het kleuteronderwijs gesteund door zoveel mogelijk goedkeuring te verlenen aan begrotingsposten voor dat onderwijs op de gemeentelijke begrotingen.

Al zijn wij dankbaar voor deze verbeteringen, we mogen niet verzwijgen, dat er nog tal van factoren zijn die een minder gunstige invloed op het kleuteronderwijs uitoefenen.

In de eerste plaats willen we er dan op wijzen, dat nog heel vaak de *oude bewaarschoolgedachte* oorzaak is dat de kleuterschool niet aan haar doel beantwoordt. Mej. Glasz schrijft daaromtrent in haar verslag het volgende:

„Het kleuteronderwijs in Zeeland is al oud. Op vele plaatsen bestaat het al tientallen jaren. Men treft nog veel oude scholen aan. Ongetwijfeld vindt men in verschillende van deze scholen invloeden van vroegere pogingen om dit onderwijs op een paedagogisch en onderwijskundig verantwoord peil te brengen. Aan het einde van de vorige en in het begin van deze eeuw zijn er in Zeeland kleuterscholen geweest waarvan men zeggen kan, dat ze zowel op hygiënisch als op paedagogisch gebied, zeker volgens de normen die men toen kon stellen, aan hoge eisen voldeden. De volledig gediplomeerde leidster werkte met goed ontwikkelingsmateriaal in een behoorlijk gebouw met een flinke tuin. In vele opzichten ging het peil van deze scholen het gemiddelde van de tegenwoordige Zeeuwse kleuterscholen ver te boven. In deze scholen is de invloed merkbaar geweest van de Vlissingse opleidingscursus en van opleidingsinrichtingen die buiten deze provincie lagen, o.a. de Leidse kweekschool. De bezuinigingen in de dertiger jaren hebben echter aan het grootste gedeelte van deze scholen ernstige slagen toegebracht. De gebouwen werden niet meer onderhouden en kwamen in verval, gediplomeerde leidsters zochten door de slechte salariering een andere werkkring en het „onderwijs” kwam in handen van ongediplomeerde krachten. Hierdoor ontstond meestal een ernstige verwaarlozing van het ontwikkelingsmateriaal, dat bovendien niet voldoende aangevuld werd.

Naast deze goede oude bewaarscholen bestond eveneens het instituut dat deze naam verdiende. Het *bewaren* stond er op de voorgrond. Hoe en waar dit gebeurde was van minder belang. De kinderen moesten opgeboren worden, vooral in streken waar ook de vrouwen behulpzaam waren bij de landarbeid. Verscheidene waren alleen 's zomers geopend. Deze gedachte, die hiervoor aangeduid is met het woord „bewaarschoolgedachte”, leeft nog in vele gedeelten van het platteland, maar ook in de steden treft men er belangrijke resten van aan. Dit bleek o.a. in Oosterland, toen het bestuur in een vergadering met de ouders pas na heel veel moeite gedaan kreeg, dat men enigermate wilde gaan meewerken om de oude bewaarschool langzamerhand om te zetten in een goede, moderne dorpskleuterschool.”

Een tweede belemmering vormen de *grote financiële moeilijkheden*, waarmee bijna alle schoolbesturen te kampen hebben. Niet zelden zijn alle beschikbare gelden nodig om aan de leidster een matig salaris uit te keren en het gevolg is dat voor andere uitgaven geen geld beschikbaar is.

Een derde moeilijkheid is het *gebrek aan gediplomeerde leidsters*, die ook voor een behoorlijk salaris niet te krijgen waren.

Een vierde probleem is nog steeds: een *goede huisvesting*. Over het algemeen zijn de lokalen overbezet. In plaatsen waar aan het gemeentelijk subsidie de voorwaarde verbonden is dat een maximum-aantal leerlingen per klas mag worden toegelaten, komt men in de regel niet boven de 40 à 50 leerlingen per leidster, maar wanneer men aan zulk een voorwaarde niet gebonden is, zijn klassen van 60 à 65 leerlingen geen zeldzaamheid.

Voor al in de laatste jaren, nu geen lokalen voor het kleuteronderwijs mogen worden gebouwd, is het ruimtekort sterk toegenomen en ondanks de overvolle lokalen zijn er in vele gevallen nog zeer lange „wachlijsten”.

De gevolgen blijven natuurlijk niet uit: tal van leidsters kunnen haar werk feitelijk niet aan en de kleuters krijgen niet wat hun toekomt.

Ook willen we nog wijzen op het gebrek aan goed *ontwikkelingsmateriaal* op de scholen. Dit gebrek is echter niet altijd het gevolg van te weinig geld, maar ook dikwijls van de *wijze van inkopen*. Een juiste voorlichting is hier van het grootste belang, maar in de meeste gevallen is het materiaal reeds aangekocht vóór de schoolopziener het een en ander te zien krijgt, en dan is het te laat.

Verbetering kan slechts worden verwacht wanneer de volgende maatregelen worden genomen:

1. een intensieve en juiste propaganda onder de ouders, teneinde hun duidelijk te maken wat *goed* kleuteronderwijs voor hun kinderen kan betekenen;
2. verlichting van de financiële moeilijkheden;
3. het bouwen van nieuwe kleuterscholen en het verbouwen of herstellen van de oude;
4. het moderniseren van de inrichting der scholen;
5. een verbeterde opleiding;
6. een meer oordeelkundige keus van het ontwikkelingsmateriaal.

§ 2. De kleuterscholen, haar werkwijze en haar resultaten

AANTAL SCHOLEN

Omtrent het aantal kleuterscholen moet worden opgemerkt, dat dit aantal aanzienlijk groter is dan aanvankelijk werd vermoed.

In *district 1* zijn thans in de provincie Zeeland 129 scholen en in het zuidelijk deel der provincie Zuidholland 302; in totaal 431 scholen.

In *district 2* zijn in het noordelijk deel van de provincie Zuidholland 344 scholen en in de provincie Utrecht 191; in totaal 535 scholen.

In *district 6*, omvattende de provincie Noordholland, zijn 599 inrichtingen waar kleuteronderwijs gegeven wordt.

De schoolopziener in *district 6* merkt dienaangaande in haar verslag het volgende op:

„In het algemeen kan worden geconstateerd, dat de belangstelling van de gemeentebesturen voor het kleuteronderwijs groeiende is. Het particulier initiatief wordt aangemoedigd, maar ook de gemeenten laten zich, behoudens een enkele uitzondering, niet onbetuigd.

Van een algemene gelijkstelling van het bijzonder kleuteronderwijs met het openbare kan bij lange na nog niet worden gesproken. Wel is het zo, dat gemeentebesturen die geen openbare kleuterscholen in stand houden, de scholen van de drie richtingen, voorzover zij in de gemeente vertegenwoordigd zijn, gelijkelijk subsidiëren. Gewoonlijk blijven er toch nog zeer veel financiële zorgen voor rekening van de schoolbesturen.”

SPEEL- EN WERKPLAN

In veel kleuterscholen wordt nog gesproken over het „leerplan”, maar naarmate men zich meer bewust wordt van het eigenlijke doel van het kleuteronderwijs, maakt deze naam plaats voor „*speel- en werkplan*”, omdat het karakter van het kleuteronderwijs zich openbaart in *spel* en *arbeid*.

Omtrent dit *speel- en werkplan* bestaat nog heel veel misverstand. De schoolopziener in *district 4* zegt in haar verslag:

„Veel kleuterscholen hebben geen *speel- en werkplan*. De leidster doet eenvoudig wat haar invalt of wat haar het beste uitkomt. Het materiaal dat aanwezig is, wordt daarbij gebruikt. Verder worden er wat spelletjes gedaan in het speellokaal (indien dit aanwezig is) en gaan de kinderen een gedeelte van de dag naar buiten. Nog erger is het als er geen ontwikkelingsmateriaal of speelgoed is. De dag wordt dan doorgebracht met zoethoudertij en brengt met zich mee een eindeloze verveling voor het kind en voor de leidster. Sommigen gaan dan, om tenminste nog iets te doen, over tot volkomen ondeskundig onderwijs in lezen en schrijven. Een dergelijke toestand trof ik o.a. aan in de Christelijke kleuterschool

te St. Annaland en de Rooms-Katholieke kleuterschool te Westdorpe. In beide plaatsen bestaan echter ernstige plannen om in deze ontoelaatbare toestand verbetering te brengen. Men treft dergelijke misstanden feitelijk alleen daar aan, waar een ongediplomeerde leidster zonder enig inzicht de school houdt. Zodra er een gediplomeerde leidster komt, berust zij niet meer in het feit dat er geen ontwikkelingsmateriaal is. Dit is dikwijls ook al het geval als een ongediplomeerde leidster enige tijd in opleiding is. Het speel- en werkplan in de scholen waar wel gediplomeerde leerkrachten zijn (eventueel leidsters in opleiding), is zeer verschillend. Over het algemeen wordt het gericht naar de opleiding die de leidster ontvangen heeft, of naar de cursus die ze bezig is te volgen. Een school waar uitsluitend klassikaal gewerkt wordt, heb ik niet aangetroffen. Meestentijds is er een gemengd systeem. Dat deze werkwijze altijd verantwoord is, is niet aantoonbaar.

Ook hierbij is een zekere sleur op te merken. Immers, arbeid naar keuze en vrije arbeid moeten gegeven worden daar, waar het inzicht aanwezig is dat op deze leeftijd de vrije ontplooiing het meest getuigend is. Lesjes kunnen en moeten dan gegeven worden daar, waar een kind of groep van kinderen het nodig heeft. Een nauwkeurig inzicht in de kinderlijke ontwikkeling in het algemeen en van ieder kind in het bijzonder is hiervoor nodig. De resultaten van het onderwijs zijn dan ook niet altijd goed te noemen. Daar, waar de leidster niet voldoende begrepen heeft dat het gaat om de ontwikkeling te leiden en te stimuleren en dat de vorming zich moet aansluiten bij de rijping, komt ook bij een systeem van vrije arbeid en arbeid naar keuze, aangevuld door klassikaal werk of omgekeerd, de kinderlijke ontwikkeling niet voldoende tot haar recht. Zo wordt door geen, onvoldoende of onjuiste leiding bij het werk in de ontwikkeling van de kinderen een dood punt bereikt en kan men duidelijk zien, dat ze niet verder komen; of men gaat te vroeg over tot werkzaamheden, waar het kind nog niet rijp voor is, waardoor het eveneens ontwikkelingskansen mist."

Omtrent de toestand van het kleuteronderwijs in Rotterdam lezen we in haar verslag:

„In Rotterdam staat het onderwijs, zowel op de openbare als op de bijzondere scholen, op een hoog peil. Op de eerste is men al plm. 20 jaar geleden begonnen met nieuwe wegen in te slaan, voorgelicht en gestimuleerd door de gemeentelijke inspectie en de gemeentelijke kweekschool voor voorbereidend onderwijs. Hier is sprake van een vernieuwde werkwijze op een paedagogische en psychologische basis op de openbare scholen in het algemeen.

Natuurlijk zijn er verschillen op te merken in de wijze waarop de nieuwe gedachten worden toegepast. Trouwens, er is hier geen sprake van een gesloten systeem of voorgeschreven wijze van doen, maar meer van algemene aanwijzingen ten opzichte van de inrichting van de omgeving en de aanbidding en verwerking van het ontwikkelingsmateriaal. Veranderde opvattingen, nieuwe suggesties worden door de kweekelingen en jonge onderwijzeressen via de opleiding in de scholen gebracht.

Ook bij het bijzonder onderwijs zijn zeer veel verbeteringen aangebracht, die het werk in de kleuterschool gunstig beïnvloeden."

De schoolopziener in *district 6* schrijft:

„In veel scholen, vooral op het platteland, is het speel- en werkplan onbevredigend, of onbekend, ofwel bekend maar niet aanwezig. Men weet er, bij de meerdere vrijheid die de kinderen tegenwoordig in de kleuterscholen genieten, waarschijnlijk geen weg mee. In de tot nu toe bezochte scholen heb ik, waar ik met gediplomeerden te doen had, steeds adviezen gegeven voor de opstelling van een soepel speel- en werkplan, welke adviezen gewoonlijk gaarne werden opgevolgd."

LESROOSTER

Ook de naam „*lesrooster*” past feitelijk niet bij het kleuteronderwijs; het zou veel beter zijn deze naam te vervangen door die van „*speel- en werkrooster*”.

De schoolopziener in *district 6* merkt daaromtrent in haar verslag het volgende op:

„In bijna alle bezochte scholen was een exemplaar aanwezig. Men vindt in Noordholland van de meest moderne tot de meest ouderwetse exemplaren, zelfs wel zulke die omstreeks 1900 of eerder moeten zijn uitgedacht. Toch wil dit laatste nog niet dadelijk zeggen dat het onderwijs in zulk een school of klas niet goed zou zijn, maar wel, dat het niet op moderne leest is geschoeid.

Uit de bespreking van de dagindeling met de leidster blijkt of zij een goed begrip heeft van de invloed die de moderne kinderspsychologie en de nieuwere methodiek kunnen hebben op het kleuteronderwijs. Hieruit valt te concluderen dat de jongere leidsters zich het meest aangetrokken gevoelen tot korte lesjes,

Foto Emmy Andriette

Kleuteronderwijs

waarbij de eerste stimulans van de leidster uitgaat in de vorm van een of andere opdracht. Daarbij worden de kinderen gewoonlijk vrijgelaten in het uitwerken daarvan. Men begint meer en meer te begrijpen, dat de kinderen niet op school komen om stil te zitten, maar om bezig te zijn. De betekenis van huishoudelijke arbeid in kinderlijke vorm begint geleidelijk door te dringen en wordt door mij ook sterk gestimuleerd en in mijn adviezen voor de bouw van kleuterscholen houd ik hiernaede zoveel mogelijk rekening.

Bijna overal is de middag gereserveerd voor vrije arbeid of vrij spel, hetgeen m.i. juist is. Of alle leidsters daarbij een goed inzicht hebben in haar taak tijdens deze arbeid, is voor mij nog een open vraag. Vaak zie ik bezigheid, die noch vrij kan heten noch arbeid genoemd kan worden. Daartegenover staan ook weer velen die deze arbeid zeer goed weten te leiden.

Gestimuleerd door de goede opleidingen tracht men in de hierboven aangewezen richting te werken. Meermalen heb ik vergaderingen bezocht en geleid, waar de hoofden geïnstrueerd werden in de nieuwe richting, opdat zij de lessen van de kwekelingen naar de nieuwe maatstaven zouden leren beoordelen en daarbij steeds, alsook bij de schoolbezoeken, van advies gediend. Het nieuwe handboek voor het kleuteronderwijs wordt in heel Noordholland en door iedere richting gebruikt en bracht met het werk van mej. Lize de Haan een beter inzicht in de methodiek van de kleuterschool, hetgeen in de praktijk en vooral ook op de examens bleek."

De schoolopziener in *district 5* deelt omtrent haar ervaringen het volgende mede:

„De wijze van werken in de scholen is zeer verschillend. Allereerst zijn er scholen waar de kinderen geheel vrij werken met het leermiddel naar keuze. Wanneer het kind aan een bepaald leermiddel toe is, kan het daarmee gaan werken.

Deze manier van werken is zeker aan te bevelen, maar eist van de leidster veel bekwaamheid en een zeer goed overzicht. Zij moet het juiste ogenblik zien waarop zij leiding moet geven, en kunnen vaststellen of het kind inderdaad werkt. Bij de aanbieding van een nieuw leermiddel zal zij individueel of in groepen les moeten geven. Het is ook mogelijk, dat een kind met een bepaald leermiddel „uitgewerkt" is; de leidster zal dit moeten opmerken en door het geven van een aanwijzing of een lesje het kind weer op weg dienen te helpen. De resultaten van deze manier van werken zijn, bij een juiste toepassing, zeer goed.

Aan deze werkwijze zijn echter ook gevaren verbonden. Het ordeprobleem speelt hier een grote rol. Alle cursussen leiden nog niet in deze richting op en de leidster die pas van het examen komt met betrekkelijk weinig ervaring, kan deze manier van werken vaak nog niet aan; zij overziet het geheel niet. De gevolgen zijn, dat de kinderen niet werken en de resultaten slecht zijn.

In andere scholen werken de kinderen gedeeltelijk klassikaal en gedeeltelijk met het leermiddel naar keuze. In deze scholen zijn een leerplan en een lesrooster aanwezig. De kinderen zijn naar leeftijd ingedeeld en het leerplan bepaalt met welke leermiddelen men in iedere klas werkt.

Er zijn hier twee mogelijkheden:

a. Men heeft een veertiendaagse rooster, waarover de klassikale lessen van de morgenschooltijden verdeeld zijn. 's Middags werken de kinderen dan vrij met het leermiddel naar keuze.

b. De lessen worden volgens een wekelijkse rooster gegeven en de kinderen werken één- of tweemaal per week gedurende een morgen- of middagschooltijd met het leermiddel naar keuze. Soms ook één schooltijd met het leermiddel naar keuze en de andere keer met speelgoed. Deze laatste methode wordt veel toegepast in scholen waar men met een wisselklas moet werken. De beide hierboven genoemde wijzen van werken zijn soms nodig in scholen waar kwekelingen in opleiding zijn voor een bepaald examen. Ook de overvolle klassen in sommige scholen maken deze wijze van werken gewenst.

De meeste scholen werken echter met de leermiddelen van Fröbel, dikwijls aangevuld met vrij materiaal. Dan zijn er de Montessorischolen, die zich uitsluitend houden aan de leermiddelen van Montessori. Aan verschillende scholen gebruikt men het zgn. „groot materiaal", zoals: schilderwerk, grote blokken, water, zand, huishoudelijk werk. De resultaten die men met deze methode bereikt, zijn zeer opmerkelijk. Kinderen die in een andere omgeving moeilijkheden veroorzaken, schijnen hier zoveel expressie-mogelijkheden te vinden dat conflicten achterwege blijven.

Daarnaast tref men soms nog de streng klassikale methode van voor- en nadoen aan. Deze methode ziet men echter bij uitzondering toegepast.

Tenslotte wordt nog in een te groot aantal scholen geheel onmethodisch en onsysteematisch gewerkt. De leidsters zetten de kasten open en de kinderen halen eruit wat voor de hand komt. Van enige werkwijze is geen sprake en het resultaat is negatief."

Ook de schoolopziener in *district 4* is van oordeel dat in dit opzicht nog heel wat verbetering kan worden aangebracht. We lezen in haar verslag:

„In veel scholen is wel een lesrooster aanwezig, maar men houdt er zich meestentijds niet aan. Het zou aanbeveling verdienen deze rooster te vervangen door een dagindeling waarbij rekening gehouden wordt met afwisseling in het werk, de behoefte aan beweging en de eventuele wisseling van klassen. Een grote algemene fout bij het kleuteronderwijs is het gevolg van de gedachte dat een kind, zittende, al werkende met zijn handen, zich voldoende kan ontwikkelen, zodat in vele scholen de kinderen te weinig bewegingsmogelijkheden hebben, ook daar, waar zij vrijheid hebben om zelf hun materiaal, werkjes, enz. te halen en te verwisselen. In het bijzonder is dit het geval in scholen waar geen speel-lokaal aanwezig is. In andere, waar dit wel aanwezig is, wordt het niet voldoende op de juiste tijd en de juiste wijze gebruikt. De dagindeling dient zo te zijn dat minstens een derde gedeelte van de schooltijd voor bewegingsspel is uitgetrokken (bij goed weer, ook 's winters, buiten op de speelplaats). Toch moet hierbij vermeld worden, dat er verscheidene scholen zijn waar op zeer bevredigende wijze wordt gewerkt. Dit was het geval in die scholen waar het hoofd zich door studie, lezingen, cursussen, enz. op de hoogte had gesteld van nieuwere inzichten in het werk op de kleuterschool. De gediplomeerde leiders van de Rooms-Katholieke scholen (vooral religieuzen) hebben het voorrecht geregeld in het moederhuis van hun congregatie studiedagen, enz. te kunnen volgen. De Prot.-Christelijke leiders ontvangen steun van bijeenkomsten van hun vereniging. Het blijkt overigens noodzakelijk een weg te zoeken om tot een geregeld contact te komen met de gediplomeerde hoofden. Dit is te meer van belang, omdat de meeste hoofden zelf de praktische opleiding van een of meer kwekelingen verzorgen. Een bijzondere proefneming ten opzichte van de werkwijze in de kleuterscholen heb ik aangetroffen in de Nutsschool, Vlasmarkt, te Middelburg. Hier wordt in een overigens onvoldoende gebouw een poging gedaan om de beginselen van de moderne kinderpsychologie toe te passen in de praktijk. Ik meen, dat het van belang is deze proefneming hier te noemen, te meer daar het hoofd tevens de opleidster is voor de practijk aan de Middelburgse neutrale cursus. Een dergelijke werkwijze zal, nu in Souborg de Prot.-Christelijke kleuterschool in een nieuw gebouw gevestigd is, daar ook beproefd worden. Het hoofd van deze school is de leidster van de Prot.-Christelijke cursus te Middelburg. Het verschil met de andere scholen, waar de vernieuwingsgedachte pas langzamerhand doordringt, ligt hierin, dat in deze progressieve scholen bewuster en positiever de gedachte tot uiting komt dat de omgeving zó ingericht moet worden dat de drang naar uiting, scheppende arbeid en ontwikkeling aan alle kanten tot ontlooiing kan komen. De leidster heeft daarbij een leidende en stimulerende taak. Zij grijpt echter minder in het ontwikkelingsproces in en legt minder op.”

ONTWIKKELINGSMATERIAAL

Het spreekt vanzelf, dat de aanwezigheid van ontwikkelingsmateriaal ten nauwste samenhangt met de financiële positie der scholen. De schoolopziener in *district 4* zegt in haar verslag:

„Veel scholen zijn schaars van materiaal voorzien. Dit is niet goed te keuren, maar wel te begrijpen, daar het inrichten van een kleuterschool met voldoende ontwikkelingsmateriaal veel geld kost. Het is daarom te betreuren, dat er nog steeds op onoordeelkundige wijze materiaal aangeschaft wordt dat weinig ontwikkelende waarde heeft. Bovendien blijkt vaak, dat men, in plaats van te zorgen voor voldoende variatie, van enige soorten materiaal een grote hoeveelheid aanschaft en dan geen geld meer heeft voor verdere noodzakelijke aanvullingen.”

En later voegt zij daaraan nog toe:

„Het ontwikkelingsmateriaal bestaat in de goed ingerichte scholen meestal uit de gaven van en naar Fröbel, aangevuld met allerlei ander materiaal. De onmisbare klei wordt nog in te weinig scholen aangetroffen of ze is zo slecht verzorgd, dat ze niet te gebruiken is. In veel scholen is onvoldoende ontwikkelingsmateriaal aanwezig en vaak, al weer bij de niet-gediplomeerde leerkrachten, slecht verzorgd. De leidster moet er van doordrongen worden, dat haveloos en onvolledig materiaal, kapot speelgoed, enz. het proces van de innerlijke ordening remmen en tegenwerken in plaats van het te stimuleren. Dat het materiaal een geregelde schoonmaak behoefte is nog tot weinigen doorgedrongen.”

In het verslag van de schoolopziener in *district 6* lezen wij:

„De voorziening van ontwikkelingsmateriaal houdt meestal verband met de kas van het schoolbestuur. Hier mag wel een woord van lof worden gesproken aan het adres van die leidsters die met zeer bescheiden middelen zoveel mogelijk voor haar klassen doen. Ik heb bv. scholen gezien waar men van karton keurig sluitende mozaïek had gesneden, waar men zelf de bouwdozen tot in het oneindige repareert, waar men van groente- en fruitdorstjes keurige kastjes voor de leerlingen had gemaakt, zelf puzzles en sorteermateriaal, poppen en ander speelgoed had gemaakt, omdat de besturen voor de aankoop van dit zo noodzakelijke materiaal geen gelden beschikbaar konden stellen.”

SCHOOLTIJDEN, SPEELTIJDEN EN VAGANTIES

In het verslag van de schoolopziener in *district 5* lezen wij:

„De schooltijden zijn in de regel van 9.00—11.30 en van 14.00—15.45. Op het platteland van 9.00—11.30 en van 13.30—15.30.

Door het gebrek aan speelruimte is het met de speeltijden vaak slecht gesteld. Op vele scholen die niet over een afzonderlijk speellokaal beschikken en geen wisselsysteem toepassen of maar één lokaal hebben, zitten de kinderen bij ongunstig weer de gehele dag in de klas. Van spelen in het leslokaal komt in de praktijk niet veel terecht en meestal zijn de lokalen daarvoor ook te klein. Bovendien wordt er door het spelen veel stof opgejaagd en kunnen de lokalen, doordat zij steeds in gebruik zijn, tijdens de schooluren niet geventileerd worden. In scholen waar regelmatig gespeeld wordt, hebben de kinderen iedere schooltijd ongeveer 45 minuten speeltijd. De jongste kinderen meestal wat langer.”

De schoolopziener in *district 6* schrijft:

„Steeds moet er op gewezen worden dat een behoorlijke speeltijd in de buitenlucht of in een goed ingericht speellokaal een onontkoombare eis is bij verantwoord kleuteronderwijs. Dit houdt niet in dat de leidsters het belang hiervan niet zouden inzien, doch hangt samen met inrichting en gebruik van de beschikbare schoolruimte. Helaas is lang niet altijd een ruim speellokaal aanwezig en wanneer dit wel het geval is, wordt het vaak in beslag genomen voor andere doeleinden. Ook de speelplaats buiten laat dikwijls veel te wensen over.”

De regeling van de *vacaties* der kleuterscholen komt gewoonlijk overeen met die van de lagere scholen ter plaatse.

§ 3. *Leerlingen en ouders*

MEDELEVEN DER OUDERS

Over het medeleven der ouders met het kleuteronderwijs behoeft niet te worden geklaagd en toch zou dit medeleven nog wel op een betere manier kunnen worden getoond. De schoolopziener in *district 5* zegt daarover in haar verslag het volgende:

„Een juiste verhouding tot en samenwerking van de leidsters met de ouders kan in het belang van het onderwijs zijn. Door de ouders op de juiste manier in te schakelen kan er waarding voor de school komen. Bv. de vaders helpen de speelplaats inrichten en de moeders kleden poppen aan. De ouders, die toch het meeste belang hebben bij een goede kleuterschool, helpen zo mee opbouwen. Door het geven van oudenavonden en openbare lessen wordt door vele leidsters contact gezocht met de ouders. Er wordt van gedachten gewisseld en opvoedingsmogelijkheden en -moeilijkheden worden besproken. De ouders leren het hoe en waarom van het kleuteronderwijs kennen, er komt begrip en men stuurt de kinderen niet meer uitsluitend naar school om van de zorg ontheven te zijn. Bij het huisbezoek leren de leidsters het milieu kennen, waaruit het kind komt, en dit zal haar helpen bij het opvoedingswerk. Het is te betreuren, dat de boven omschreven mogelijkheden nog te weinig in praktijk worden gebracht. In de meeste gevallen bestaat het contact in een praatje bij de deur met het hoofd der school en in veel gevallen kennen zelfs de ouders de leidster aan wie hun kind is toevertrouwd, nauwelijks.”

De schoolopziener in *district 4* vermeldt als een bijzonder feit dat in Schore de ouders bij de oprichting van een nieuwe kleuterschool met het bestuur samen de school hebben geschilderd en gestoffeerd, het meubilair gemaakt, de tuin ingericht, speelgoed gemaakt, enz.

Bij een goede verhouding tussen leidsters en ouders is meermalen ook van de kleuterschool een gunstige invloed op de ouders uitgegaan. Doordat nauwlettend acht gegeven werd op goed verzorgde handen en nagels, op behoorlijk onderhouden kleding, enz. werden de moeders herinnerd aan haar verplichtingen tegenover haar eigen kinderen.

TOELATINGSLEEFTIJD

In het algemeen bestaat er wel eenstemmigheid over de mening dat het gewenst zou zijn, de toelatingsleeftijd voor de kleuterschool te stellen op $3\frac{1}{2}$ à 4 jaar. Toch zijn er veel scholen, bv. in de gemeente Rotterdam, waar ook leerlingen van 3 jaar tot de kleuterschool worden toegelaten. Eensdeels geschiedt dit om de ouders ter wille te zijn, maar ook de financiën spelen hier een voorname rol. Vooral in de kleinere dorpsscholen zou de exploitatie der school, door een te gering aantal leerlingen, zeer moeilijk worden wanneer de toelatingsleeftijd zou worden verhoogd.

Het is echter af te keuren, dat zulke jeugdige leerlingen tot de school worden toegelaten, omdat deze zeer jonge kinderen lichamelijk en geestelijk nog niet rijp zijn voor de kleuterschool. Toch werden zulke jonge kinderen nog maar al te vaak op de kleuterschool aangetroffen.

AANTAL LEERLINGEN PER LOKAAL

In normale gevallen ligt het aantal leerlingen per lokaal in de kleuterschool tussen de 40 en 50. Dit aantal is feitelijk te hoog; een maximum van 40 kinderen per lokaal zou zeker gewenst zijn. Toch werden er zeer veel klassen aangetroffen van meer dan 50 leerlingen. In Alphen aan den Rijn was een klas met 84 kinderen en in Zoetermeer zelfs een met 102. En bij die dichtbevolkte scholen treft men vaak ook nog lange „wachtlijsten” aan.

SCHOOLVERZUIM EN ZIEKTE

In de meeste scholen wordt van het schoolverzuim geen aantekening gehouden, zodat hiervan geen betrouwbare statistiek aanwezig is. De algemene indruk is echter dat de kleuterschool *zeer trouw* wordt bezocht.

Omtrent voorkomende ziekten schrijft de schoolopziener in *district 5* in haar verslag:

„De ziekten die bij de kleuters het meest voorkomen, zijn de gewone kinderziekten. Een enkele keer wordt een school of klas voor enige tijd gesloten. Door de geregelde controle van het geneeskundig schooltoezicht, het inenten der kinderen tegen bepaalde infectieziekten en het tijdig verwijderen van de kinderen uit de school bij dreigend besmettingsgevaar wordt veel voorkomen. Ook hier kunnen door het contact met de ouders en het wijzen op infectiemogelijkheden begrip en verantwoordelijkheidsbesef worden bijgebracht. Het is mede de taak van de kleuterschool het kind hygiënische gewoonten te leren, waardoor de gevaren voor de gezondheid van het kind zelf en voor die van andere kinderen verminderd worden.”

§ 4. Onderwijzend personeel

IJVER EN TOEWIJDING

Eenstemmig zijn de schoolopzieners van oordeel dat de kleuterleidsters, gediplomeerd of ongediplomeerd, jonger of ouder, haar taak over het algemeen met liefde en toewijding, heel vaak zelfs met enthousiasme verrichten.

Hoe onmisbaar deze eigenschappen echter voor het werk ook mogen zijn, ze kunnen een tekort aan kennis en inzicht niet compenseren en zolang de leidster niet gediplomeerd is, treft men altijd ernstige tekorten aan in de wijze waarop met de kinderen wordt omgegaan, gespeeld en gewerkt.

Daar komt nog bij, dat deze ongediplomeerde leidsters heel vaak onder zeer moeilijke omstandigheden moesten werken, eensdeels doordat zij niet zien *waar* en *hoe* eenvoudige verbeteringen kunnen worden aangebracht, anderdeels doordat de gediplomeerde leerkracht in de regel geen betrekking aanvaardt aan een slecht geoutilleerde school.

Het spreekt vanzelf, dat ook bij de gediplomeerde leerkrachten — en zeker bij de pasgeslaagden — nog wel het een en ander ontbreekt, maar toch is het verschil tussen de werkwijze van deze en die van de ongediplomeerden gewoonlijk opvallend. Zelfs het bezoeken van een opleidingscursus heeft dikwijls na enkele maanden reeds ten gevolge dat er aantoonbare verbetering optreedt in de wijze waarop de klasse geleid wordt.

Zoveel mogelijk wordt er bij de niet-gediplomeerde leidsters op aangedrongen, dat zij zich gaan voorbereiden voor het behalen van een akte en hoewel vooral de jongere leidsters daar wel oren naar hebben, ontbreekt heel vaak de studiegelegenheid.

Soms komt het ook voor, dat op studie *niet* wordt aangedrongen, omdat uit houding, gedrag en gesprek heel duidelijk blijkt, dat de voorontwikkeling te gering is geweest om met vrucht de lessen te kunnen volgen. Meer en meer wordt het gewoonte om bij toelating tot de opleiding het bezit van een mulo-diploma als minimum te eisen. Bezitten de gegadigden zulk een diploma niet, dan beslist een toelatingsexamen.

Hoe groot het tekort aan bevoegde kleuterleidsters ook moge zijn, toch blijft een goede selectie noodzakelijk om te voorkomen, dat de kleuterschool terugvalt op het niveau van de „bewaarschool”.

STUDIE

Doordat het aantal onbevoegde leidsters nog zeer groot is, moet met kracht worden aangedrongen op studie.

In de provincie Utrecht bv. zijn 33 kleuterscholen waaraan geen enkele bevoegde leerkracht verbonden is. 8 leerkrachten van een dezer scholen volgen een cursus voor het verkrijgen van de akte A.

Bovendien zijn er nog 21 scholen waarvan het hoofd alleen de akte A bezit. In totaal werken in deze provincie 111 onbevoegde krachten.

In het noordelijk deel van de provincie Zuidholland (ten noorden van Rotterdam) zijn 65 scholen waaraan geen enkele bevoegde kracht verbonden is. 13 leerkrachten van een dezer scholen zijn in opleiding voor de akte A. Bovendien zijn er nog 42 scholen waarvan het hoofd alleen de akte A bezit. In dit gedeelte van Zuidholland werken nog 203 onbevoegde krachten.

De schoolopziener in *district 5* zegt in haar verslag:

„Na het behalen van de akte A staken vele leidsters de studie. Enkele redenen die hiervoor worden aangevoerd, zijn:

1. De opleiding is moeilijk te bereiken. Voor het platteland is dit inderdaad waar.

2. De leidsters staan de gehele dag in de school en het is vaak te vermoeden om in de avonduren heen en weer te reizen, terwijl zij ook nog moeten studeren.

3. Door een groot aantal leidsters worden cursussen gevolgd in: onderwijsvernieuwing, kleuterzang (Ward), kleutergymnastiek, rhythmiëk en andere cursussen in verband met het onderwijs."

LEEFTIJD

Ten aanzien van de leeftijd der kleuterleidsters zijn geen bepaalde regelen gesteld. Daardoor vindt men er de grootst mogelijke tegenstellingen. In de provincie Zuidholland (Noord) varieert de leeftijd van 15 tot 72 jaar en in de provincie Utrecht van 15 tot 71 jaar. In Noordholland trof de schoolopziener in het zesde district een kloosterzuster aan van 75 jaar, die met een hulpje de verantwoordelijkheid droeg voor 99 leerlingen; op een andere plaats was een klas van 64 leerlingen, alle jonger dan 4 jaar, aan een meisje van 14 jaar toevertrouwd.

Bij samenspreking met de besturen der scholen wordt gewoonlijk wel verbetering toegezegd, maar de financiën maken het vaak zeer moeilijk om deze inderdaad aan te brengen.

LEIDING

De leiding in de kleuterscholen laat nog veel te wensen over. De schoolopziener in *district 5* schrijft daaromtrent in haar verslag:

„De hoofden der scholen hebben alle een eigen klas, zodat het practisch uitgesloten is, dat zij van tijd tot tijd in de klassen van de leidsters de gang van zaken kunnen nagaan. Wel worden schoolvergaderingen gehouden. Op sommige scholen worden klasseschriften bijgehouden, waardoor het hoofd enigszins op de hoogte komt van het werk der leidsters. In de practijk gebeuren deze dingen echter nog veel te weinig.

In 's-Gravenhage, waar in vele scholen een helpster met akte werkzaam is, kan het hoofd, zo nodig, de klas aan deze overlaten."

SALARIËRING

De schoolopziener in *district 4* merkt in haar verslag betreffende de salariëring der leerkrachten het volgende op:

„De salariëring van de kleuterleidsters in Zeeland is, niettegenstaande de aanmerkelijke stijging van het levensonderhoud van de laatste jaren, nog laag te noemen. De salarissen van de hoofden liggen tussen f 600,— en f 2900,—. Overigens ligt in veel gevallen het salaris van de hoofden van die Rooms-Katholieke scholen waar het onderwijs gegeven wordt door religieuzen, nog lager. 16 van deze hoofden ontvangen in het geheel geen salaris; 2 hoofden van openbare scholen en één hoofd van een Prot.-Christelijke school genieten een salaris dat tussen f 2000,— en f 3000,— ligt; 36 hoofden verdienen tussen f 1000,— en f 2000,—. De overige hoofden, waarvan nog vele ongediplomeerd zijn, verdienen minder dan f 1000,— per jaar. Het salaris van een enkele onderwijzeres ligt boven f 1000,—."

In het verslag van de schoolopziener in *district 5* lezen we over dit onderwerp:

„De salarissen zijn over het geheel beter geworden, al liggen ze in de meeste gevallen nog beneden de tegenwoordige behoeften. Leidschendam staat onderaan met een salaris van f 200,— voor een hoofd in het bezit van akte A. Daar het hier een kloosterlinge betreft, wil ik ook nog een geval in Reeuwijk noemen. Het salaris bedraagt daar f 360,— per jaar; deze leidster is echter onbevoegd en niet in opleiding.

's-Gravenhage staat bovenaan met een maximum-salaris van f 3360,— per jaar."

De schoolopziener in *district 6* rapporteert:

„Hoewel gezegd moet worden, dat er in het afgelopen jaar veel verbeteringen in de salarissen van het onderwijzend personeel der kleuterscholen tot stand kwamen, is het vooral in de dorpen vaak nog droevig gesteld.

Van de gemeenten die openbare kleuterscholen in stand houden, is voorzover mij bekend Heemstede de enige die een volledige gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs doorgevoerd heeft. Amsterdam kent alleen een gelijkstelling op het punt der salarissen; een pensioenregeling voor het personeel der bijzondere scholen is daar in voorbereiding. In Haarlem verdient elke onderwijzeres bij het bijzonder kleuteronderwijs f 300,— per jaar minder dan haar overeenkomstige collega bij het openbaar kleuteronderwijs, hoewel zij aan dezelfde voorwaarden moet voldoen."

§ 5. Schoolgebouwen

GROTE VERSCHIEDENHEID

Het kan niet worden ontkend, dat tal van schoolbesturen hun uiterste best doen om de kleuterscholen zo goed mogelijk te huisvesten. De schoolopziener in *district 6* zegt in haar verslag:

„Ten opzichte van de schoolgebouwen heb ik geconstateerd, dat Noordholland, zowel op het platteland als in de grote steden, zeer veel goede en goed ingerichte kleuterscholen telt. Over het algemeen zijn de Rooms-Katholieke kleuterscholen de best ingerichte. De kerkbesturen sparen moeite noch geld om deze scholen aantrekkelijk te maken. En daar deze scholen meestal door de leidsters zelf of door de andere leden der congregatie worden schoongehouden, zijn ze gewoonlijk ook zeer helder. Toch valt in dit opzicht van vele openbare, neutrale en Prot.-Christelijke scholen eveneens veel goeds te zeggen. Met dit al zijn er toch nog veel te veel „scholen" die in ondoelmatige ruimten zijn ondergebracht, zoals op en onder toneelruimten van café's en patronaatsgebouwen, in bollenschuren, garages, boerderijen, consistoriekamers enz. Hierin is nog zeer moeilijk verbetering te krijgen.

Al zijn de schoolbesturen ervan overtuigd dat het anders moet, al is het benodigde geld en materiaal bijeen, terrein beschikbaar, dan nog kan men de toestemming voor de bouw niet krijgen. De enige mogelijkheid om toestemming voor het bouwen te krijgen ligt in de oplossing, die door het *gehele Rijksschooltoezicht op het kleuteronderwijs wordt afgekeurd, nl. het oprichten van een jeugdgebouw annex kleuterschool*"

De schoolopziener in *district 4* schrijft:

„Men treft kleuterscholen aan:

1. in daarvoor na de oorlog gebouwde en goed ingerichte schoolgebouwen;
2. in oudere, vóór de oorlog als kleuterschool gebouwde en meestal goed ingerichte gebouwen;
3. in oude, meestal afgekeurde gebouwen, bestemd voor het lager onderwijs;
4. in daarvoor verbouwde (al of niet voldoende) woonhuizen;
5. in niet voor het lager onderwijs benodigde lokalen van een lagere school;
6. in noodgebouwen (barakken);
7. in verenigingsgebouwen, consistoriekamers, dorpshuizen, enz.

De gebouwen genoemd onder 3 en 4, voldoen meestentijds niet meer aan de eisen die men tegenwoordig moet stellen. Heel vaak zijn ze op het noorden gebouwd, zodat de lokalen nooit zonlicht ontvangen. De ventilatie laat vaak te wensen over. De vloeren zijn dikwijls slecht en het geheel maakt een sombere en verwaarloosde indruk. In enkele gevallen zijn de gemeente- of schoolbesturen erin geslaagd het oude gebouw zo te laten verbouwen dat het aan redelijke eisen voldoet; andere scholen zullen verbouwd of opgeknapt worden.

De onder 4 genoemde gebouwen lijden bijna altijd aan ruimtegebrek. Toch kan een goed verbouwd huis een redelijke oplossing geven.

Een lagere-schoollokaal in gebruik nemen voor het kleuteronderwijs is slechts dan aan te bevelen, indien de beide soorten van onderwijs geen hinder van elkaar ondervinden. Een aparte ingang, een goede afsluiting tussen de aangrenzende lokalen, aparte kapstokruimte en sanitair zijn echter noodzakelijk. Ook de speelplaats moet in dat geval zo liggen dat de spelende kleuters geen hinder veroorzaken voor het lager onderwijs.

Veel kleuterscholen zijn gevestigd in verenigingsgebouwen. Het is volkomen te begrijpen, dat de geneskundige inspectie van de volksgezondheid zich met klem tegen deze noodmaatregel verzet. De hygiënische bezwaren zijn onmiskenbaar. Paedagogisch gezien is er tegen aan te voeren, dat dikwijls iedere dag alles opgeruimd moet worden, zodat het voor de leidster bijna onmogelijk is in deze omgeving een milieu te scheppen waarin het kind zich thuis voelt. Bovendien hebben deze gebouwen vaak gebrek aan licht, zon en lucht.

Over het algemeen genomen is de huisvesting van de kleuters nog niet voldoende te noemen. Het stemt echter tot voldoening te weten, dat op veel plaatsen de wens aanwezig is om een goede kleuterschool te bouwen."

In het verslag van de schoolopziener in *district 5* lezen wij:

„Een aantal scholen is ondergebracht in verenigingsgebouwen, lokalen van scholen voor lager onderwijs en woonhuizen. Er zijn vooral op het platteland maar weinig scholen die een goede huisvesting hebben, en die er zijn hebben overvolle klassen. De scholen die het slechtst gehuisvest waren, vond ik in de gemeenten Hoogland en Mijdrecht. In Hoogland waren in een barak van $6 \times 4 \times 2,25 \text{ m}^3$ 64 kinderen geplaatst. Een vloeroppervlakte dus van 24 m^2 . In deze ruimte stonden nog 4 kasten, een tafel, een kachel en 24 banken. Onvoldoende daglicht, geen zon en slechte ventilatie.

Een klein portaalje met een onvoldoend aantal kapstokken, geen water, geen toiletten. De toilet-ruimte van de lagere school, waar de kleuterschool vroeger gehuisvest geweest was, werd niet gebruikt. Onder een afdak buiten waren twee ouderwetse w.c.'s.

Na een onderhoud met het hoofd der lagere school en de voorzitter van het schoolbestuur is de toestand in zoverre verbeterd, dat de vroegere toiletten weer gebruikt worden en de helft van de kinderen uit het lokaal verwijderd is, terwijl de mogelijkheden van een betere huisvesting in overweging worden genomen. De huisvesting in Mijdrecht is ook buitengewoon slecht; gelukkig zijn de plannen voor de bouw van een nieuwe school reeds ver gevorderd."

MEUBILAIR

In verreweg de meeste scholen zijn tafeltjes en stoeltjes; de modellen zijn echter niet altijd verantwoord en de afmetingen zijn vaak niet geschikt voor de leeftijd der leerlingen. Onkunde bij aankoop is hiervan meestal de oorzaak.

Toch zijn er nog verschillende scholen waar de leerlingen in banken zitten. Het nadeel hiervan is echter dat men te gemakkelijk meer kinderen in dezelfde bank plaatst dan wel wenselijk is. Daardoor worden de kinderen in hun bewegingen belemmerd; ze hebben onvoldoende plaats om te werken en daaruit ontstaan maar al te vaak conflicten tussen de kinderen onderling.

De schoolopziener in *district 4* schrijft in haar verslag:

„In steeds meer kleuterscholen worden de schoolbanken vervangen door tafeltjes en stoeltjes. Ongetwijfeld is dit een grote stap vooruit. Dit beweglijke meubilair brengt een huiselijke sfeer in de school en maakt een vrijere werkwijze mogelijk. Niet alle kleuterleidsters benutten echter de mogelijkheden van dit meubilair voldoende, zodat men vaak dezelfde starre opstelling krijgt als met de banken. Een kleine aanwijzing is dikwijls voldoende om hier verandering in te brengen. Goed bruikbaar zijn, indien ze toch aanwezig zijn, tweepersoons-banken met een horizontaal blad; ook met deze is een vrijere opstelling mogelijk. De veel gebruikte lagere-schoolbanken zijn meestal te groot voor de kleuters (geen steun voor de voeten) en met een schuin lopend tafelblad zijn ze volkomen onbruikbaar."

SANITAIR

De schoolopziener in *district 5* schrijft over het sanitair het volgende:

„In de scholen die als kleuterschool gebouwd zijn, is het sanitair meestal goed en in voldoende mate aanwezig. Een bezwaar is dat in verschillende scholen de jongens en de meisjes-toiletten in één ruimte zijn ondergebracht en niet van deuren, halve deuren of een andere afdoende afscheiding voorzien zijn. De scholen die in lokalen van lagere scholen zijn ondergebracht, moeten gebruik maken van de toiletten der school, die niet op kleuterhoogte zijn ingesteld en meestal te weinig in aantal zijn, daar er maar enkele ter beschikking komen van de kleuterschool.

Waar de scholen in verenigingsgebouwen e.d. zijn ondergebracht, vindt men zeer slechte toestanden. Een Montessorischool bv. die gevestigd is in een ontspanningsgebouw, heeft één w.c. zonder water-spoeling, direct in verbinding met het werklokaal, terwijl de ventilatie van de w.c. gebrekkig is.

In twee scholen, één ondergebracht in de wachtkamer van een niet meer in gebruik zijnd stationsgebouw en één op de bovenkamer van een woonhuis, vond ik een po achter een scherm. In het eerste

geval moesten de kinderen naar de buiten het gebouw gelegen toiletgelegenheid van het autobusstation, wat bij slecht weer bezwaarlijk was. In het tweede geval was het voor de jongste kinderen te lastig steeds naar beneden te gaan.

Af te keuren is, dat de scholen die in verenigingsgebouwen zijn ondergebracht, gebruik moeten maken van dezelfde toiletten die 's avonds door het publiek gebruikt worden. In de praktijk komt het hier op neer, dat de toiletten 's avonds niet meer worden schoongemaakt, zodat de kinderen er de volgende dag weer zo gebruik van moeten maken. Wat de toiletten betreft zijn er meer slechte toestanden te melden. In enkele gevallen bleek bij een tweede bezoek, dat verbetering was aangebracht.

Op een enkele uitzondering na is er in de scholen water aanwezig. Niet overal is echter een goede gelegenheid voor de kinderen om hun handen te wassen. Verder komt het veel voor, dat men in de scholen waar daarvoor wel een goede gelegenheid aanwezig is, daar geen of niet voldoende gebruik van maakt."

SPEELPLAATSEN

Een goed ingerichte speelplaats is voor een kleuterschool een besliste noodzakelijkheid. Toch zijn er nog maar al te veel scholen die niet over een speelplaats beschikken.

De schoolopziener in *district 4* zegt in haar verslag:

"Speelplaatsen zijn bij veel scholen aanwezig. In weinig gevallen bieden ze echter voldoende mogelijkheden om aan de bewegingsdrang van de kleuters tegemoet te komen en die te stimuleren. Het zou gewenst zijn, dat er eenvoudige en goedkope activiteiten aangebracht werden. Zandbakken zijn vaak in een verregaande toestand van vervuiling. Gelukkig wint het inzicht veld dat de speelplaats een goed verzorgd gedeelte van de kleuterschool behoort te zijn."

In het verslag van de schoolopziener in *district 5* lezen we:

"Werkelijk goed ingerichte speelplaatsen vindt men nagenoeg niet. Bij de meeste scholen is de inrichting beperkt tot een zandbak, die vaak zelfs nog niet aan de meest eenvoudige eisen voldoet. Het ontbreekt aan geschikt spel materiaal zoals paalkoppen, planken, enz. De kinderen kunnen niet veel meer doen dan rondlopen. Gelukkig is er enige verbetering te bespeuren. Door het werk van de Rijksconsulente voor de lichamelijke opvoeding bij het kleuteronderwijs, door voorlichting en door het verschijnen van de brochure „Groot materiaal voor kleine kinderen" is er meer inzicht gekomen en begint men aan te pakken."

Terreinen voor lichamelijke oefening zijn slechts zeer zelden beschikbaar.

SPEELLOKALEN

Door de grote toevloed van leerlingen heeft men tal van speellokale moeten inrichten als loeslokaal, zodat bij zeer veel scholen een speellokaal ontbreekt.

We lezen daaromtrent in het verslag van de schoolopziener in *district 5*:

"Met de speellokale is het treurig gesteld. Vele der beschikbare speellokale heeft men door het gebrek aan schoolruimte en het grote aantal kinderen als werklokaal moeten inrichten. Spelen in de werklokaal is in de meeste gevallen niet mogelijk. Er zijn veel scholen die de oplossing zoeken in een wisselsysteem. Goede, ruime speellokale behoren tot de zeldzaamheden.

Het gevolg van deze noodtoestand is dat het spel op de achtergrond raakt. Ziet men daarnaast het tekort aan speelruimte buiten, dan komt men wel tot de overtuiging dat dit onderdeel van het kleuteronderwijs bijzondere zorg vereist."

VERWARMING EN VENTILATIE

Over de verwarming der kleuterscholen valt in het algemeen niet te klagen; de ventilatie laat echter vaak zeer veel te wensen over.

De schoolopziener in *district 6* schrijft in haar verslag:

"Tal van leidsters moeten bij de schoolbezoeken worden geïnstrueerd op het gebied van de ventilatie. Men is nog te bang voor frisse lucht in de klas. Toch werd bij herhaald, onverwacht bezoek geconsta-

teerd, dat de raadgeving effect had gehad. Veel verbetering in onvoldoende ventilatiemogelijkheid heb ik niet kunnen bereiken, daar dit meestal met grote kosten gepaard gaat."

SCHOONHOUDEN

In de schoolgebouwen die als kleuterschool zijn gebouwd, heeft gewoonlijk over het schoonhouden niet te worden geklaagd. Wanneer echter de kleuterschool is ondergebracht in een gebouw dat ook voor andere doeleinden wordt gebruikt, is er zeer veel reden tot klachten, omdat heel vaak het gebouw niet behoorlijk is schoongemaakt. Vooral de vloeren zijn daar dikwijls zeer vuil.

Voor de opvoeding van de kleuter is de reinheid van schoollokalen en leermedelen van het grootste gewicht.

§ 6. Bijzondere voorzieningen

GENEESKUNDIG SCHOOLTÖEZICHT

Verreweg de meeste scholen staan onder toezicht van een *schoolarts*. De schoolopziener in *district 4* schrijft in haar verslag:

"Op een enkele uitzondering na staan de kleuterscholen onder geneeskundig schooltoezicht. Dit moet van bijzonder belang worden geacht. Niet alleen de medische controle is belangrijk, maar evenzeer het toezicht van de schoolarts op de gebouwen en wat zich daarin bevindt. De aanwijzingen die hij hierover geeft, hebben vaak ten gevolge dat de gewenste verbeteringen worden aangebracht. De samenwerking tussen de geneeskundige inspectie, de schoolartsdienst en het Rijksschooltoezicht is goed. Men houdt elkaar op de hoogte en werkt samen bij het geven van adviezen. Bij nieuw op te richten scholen wordt er op aangedrongen ook de schoolarts om advies te vragen. Goede resultaten werden door deze wijze van samenwerken bereikt."

SCHOOLVOEDING, SCHOOLKLEDING, ENZ.

Het is een gelukkig verschijnsel, dat verreweg de meeste ouders er prijs op stellen zelf voor de voeding en de kleding hunner kinderen te zorgen. In enkele plaatsen bestaat weliswaar de gelegenheid aan kinderen een warme maaltijd te verstrekken, maar daarvan wordt slechts weinig gebruik gemaakt. Het aantal scholen waar melk aan de leerlingen wordt verstrekt, is aanmerkelijk groter.

WERKTUUNTJES, SCHOOLFEESTJES EN TENTOONSTELLINGEN

Slechts bij hoge uitzondering vindt men bij kleuterscholen *tuuntjes*, waarin de leerlingen onder leiding van de leidsters kunnen werken.

Schoolfeestjes worden gewoonlijk met Sint Nicolaas en Kerstmis georganiseerd en door leerlingen, soms in aanwezigheid van een aantal ouders, met animo gevierd. *Tentoonstellingen* hebben feitelijk alleen reden van bestaan, wanneer men de ouders wil inlichten omtrent de nieuwe wijze van werken in de school, zodat ze kunnen zien, hoe de kinderen met gebruikmaking van de verschillende leermiddelen van *ongeordend tot geordend* werk komen.

§ 7. Kosten van het onderwijs

De schoolopziener in *district 4* schrijft hierover in haar verslag:

"Bij het bijzonder onderwijs is het vrijwel regel dat de uitgaven de inkomsten ver overtreffen. Dit jaarlijkse tekort tracht men dan aan te vullen door bazars, verkopen, collectes, enz. Het gevolg van deze financiële moeilijkheden waarin de besturen verkeren, is, dat men er naar streeft het bedrag dat men voor de exploitatie van de school nodig heeft, zo laag mogelijk te houden. Men moet wel bezuinigen op het aanschaffen van ontwikkelingsmateriaal, de inrichting van de school en het onderhoud ervan, het schoonmaken en bovenal op de salarissen van de leerkrachten."

SUBSIDIEREGELINGEN

De schoolopziener in *district 5* geeft omtrent de subsidieregelingen in de provincie Utrecht het volgende overzicht:

„Van de 45 gemeenten in de provincie Utrecht waar kleuterscholen gevestigd zijn, is omtrent de subsidiebedragen het volgende te melden:

- 5 gemeenten geven een bedrag ineens, dat neerkomt op ongeveer f 1,50 per leerling per jaar;
- 7 gemeenten geven tot en met f 5,— per leerling per jaar;
- 15 gemeenten geven tot en met f 10,— per leerling per jaar;
- 4 gemeenten geven tot en met f 20,— per leerling per jaar;
- 2 gemeenten geven tot en met f 45,— per leerling per jaar;
- 2 gemeenten geven tot en met f 60,— per leerling per jaar;
- 1 gemeente geeft tot en met f 70,— per leerling per jaar.

Utrecht heeft de zorg voor het kleuteronderwijs geheel op zich genomen. Er is gelijkstelling tussent openbaar en bijzonder onderwijs.

Westbroek stelt gratis een lokaal ter beschikking.

Binnboten betaalt een eventueel tekort.

Voor *Vreeswijk* en *Leusden* is een regeling in voorbereiding.

In het geheel genieten 14 scholen geen subsidie.”

Over het noordelijk deel van de provincie Zuidholland schrijft deze schoolopziener:

„Van de 65 gemeenten in het gedeelte van Zuidholland dat tot mijn district behoort, is omtrent de subsidiebedragen het volgende te vermelden:

- 5 gemeenten verlenen geen subsidie;
- 1 gemeente verleent een bedrag ineens van f 200,—;
- omtrent 1 gemeente staan mij geen gegevens ten dienste;
- 10 gemeenten verlenen tot en met f 5,— per leerling per jaar;
- 24 gemeenten verlenen tot en met f 10,— per leerling per jaar;
- 12 gemeenten verlenen tot en met f 20,— per leerling per jaar;
- 4 gemeenten verlenen tot en met f 45,— per leerling per jaar;
- 5-Gravenhage geeft openbaar onderwijs en vergoedt voor het bijzonder onderwijs de salarissen van het personeel en verleent een bijdrage per leerling;
- Leiden geeft openbaar onderwijs en vergoedt voor het bijzonder onderwijs de salarissen van het personeel;
- Gouda geeft openbaar onderwijs en vergoedt voor het bijzonder onderwijs f 40,— per leerling per jaar;
- Katwijk geeft openbaar onderwijs en vergoedt voor het bijzonder onderwijs f 450,— per jaar per leidster en f 12,— per jaar per leerling;
- Haastrecht geeft openbaar onderwijs en vergoedt voor het bijzonder onderwijs f 500,— per jaar;
- Krimpen aan de Lek en Stolwijk hebben elk 1 openbare school;
- Delft vergoedt de salarissen, geeft een bijdrage voor aanschaffing van leermiddelen en tevens een bedrag ter bestrijding van de overige onkosten;
- Wassenaar vergoedt 80 % van de salarissen, die bij gemeentelijke verordening zijn vastgesteld, en een bijdrage in de overige onkosten;
- Voorburg vergoedt voor de eerste 50 leerlingen f 55,— per leerling, voor de volgende 50 leerlingen f 45,— per leerling en voor de overige leerlingen f 35,— per leerling. Voorts 75 % van de huurwaarde tot een maximum van f 10,— per leerling.
- 45 scholen ontvangen in het geheel geen subsidie.”

De schoolopziener in *district 6* zegt over Noordholland het volgende:

„Voorzover mij bekend vergoeden de gemeenten Heemstede, Zandvoort, Alkmaar, Zaandam zogoed als alle kosten. Amsterdam vergoedt voor het bijzonder kleuteronderwijs alleen de salarissen en 4 % van de geschatte bouwwaarde der school, maar sociale lasten, pensioenverzekering, verwarming en schoonhouden der gebouwen moeten geheel bestreden worden uit de schoolgelden, die, hoewel veel hoger dan bij het openbaar onderwijs, toch niet toereikend zijn.

Wel gaan verscheidene gemeentebesturen ertoe over de bijdragen uit de gemeentekas te verhogen, teneinde de besturen in staat te stellen een salaris uit te betalen dat de redelijke eisen iets meer nabij komt, maar op dit punt is, naast veel dat hoopvol stemt voor de toekomst, toch nog te veel dat dringend herziening behoeft."

De schoolopziener in *district 4* schrijft:

"Vele gemeentebesturen geven een bijdrage voor de bijzondere kleuterscholen. Het bedrag dat door de gemeenten wordt verstrekt, varieert sterk, evenals de vorm waarin de bijdrage gegeven wordt. De vorm om een vast bedrag per leerling te geven, wordt steeds meer gebruikt. Toch zijn er nog een vrij groot aantal gemeenten die een vast bedrag per school uitkeren. Soms zijn deze bedragen zó laag, dat ze slechts een kleine tegemoetkoming betekenen in de grote kosten die dit onderwijs met zich meebiengt.

Daartegenover staat, dat er duidelijk een tendenz naar verhoging van de gemeentelijke bijdragen is te onderkennen. Nauwkeurige gegevens staan mij hierover niet ter beschikking, daar slechts een klein percentage van de gemeentebesturen mij bericht zendt van veranderingen in de maatregelen die het kleuteronderwijs betreffen.

Er zijn een aantal gemeenten die f 20,— per kind (meestal boven 4 jaar) verstrekken. Enkele gaan tot f 25,— of f 30,—; de meeste geven f 10,— tot f 15,— per leerling. Een aantal ligt beneden f 10,—, terwijl er ook gemeentebesturen zijn die het kleuteronderwijs niet financieel steunen.

Het is te begrijpen dat het bedrag hetwelk de gemeente beschikbaar kan stellen, afhankelijk is van de toestand waarin de gemeentelijke financiën verkeren. Toch zal het ongetwijfeld mogelijk blijken, indien de gemeentebesturen zich meer bewust worden van het belang van goed kleuteronderwijs in hun gemeente, dat deze bedragen in verscheidene gevallen verhoogd worden, vooral daar waar nu de subsidiëring nog laag te noemen is.

Niet overal zijn aan de toekenning van een subsidie voorwaarden verbonden. Er wordt bij de gemeentebesturen op aangedrongen in elk geval enige voorwaarden te stellen. De zwaarte dier voorwaarden moet afhangen van het bedrag van het subsidie. Het is zeer zeker van belang dat men, indien de omstandigheden het mogelijk maken, o.m. als voorwaarde stelt, dat de leidsters van de gesubsidieerde kleuterschool minstens in opleiding moeten zijn.

Zelfs bij een gemeentelijk subsidie van bv. f 25,— per kind boven 4 jaar is het voor de besturen nog moeilijk om rond te komen; hoeveel te meer, indien het subsidie, wat bijna overal het geval is, lager is. Men tracht dan ook overal begunstigers te vinden. In veel plaatsen wordt jaarlijks een aanmerkelijke som door particulieren bijeengebracht. Enkele scholen profiteren nog van oude fondsen, doch deze zijn niet meer voldoende om de tegenwoordige kosten van het onderwijs te dekken.

In gevallen waarin naast de openbare kleuterschool een of meer bijzondere scholen in een plaats gevestigd zijn, is het niet steeds zó geregeld dat men van financiële gelijkstelling kan spreken."

§ 8. Schooltoezicht

In het najaar van 1948 hebben de schoolopziener van het kleuteronderwijs haar werk aangevangen. In de tweede hoofdinspectie van het lager onderwijs zijn opgetreden de dames: H. J. Glasz als schoolopziener in district 4, A. Clemens als schoolopziener in district 5 en A. Stoll als schoolopziener in district 6.

De taak van het schooltoezicht op het kleuteronderwijs is in de eerste plaats adviserend en stimulerend en in die geest hebben de schoolopziener haar taak dan ook opgevat. Zij stonden daarbij voor een uiterst moeilijk werk, omdat voor het kleuteronderwijs nog geen wettelijke regeling bestaat.

In de kringen van het kleuteronderwijs zijn de schoolopziener niet slechts *tegenwoordig*, maar zelfs vaak *hartelijk* ontvangen. De schoolopziener in *district 6* schrijft daaromtrent in haar verslag:

"Het Rijksschooltoezicht op het kleuteronderwijs bleek in het afgelopen jaar een zeer gewaardeerde instelling te zijn. Door tal van instanties werden adviezen gevraagd: door gemeentebesturen, schoolbesturen, hoofden van scholen en leidsters, fabrikanten van meubilair en leermiddelen. Zoveel mogelijk werden alle gevraagde adviezen ter plaatse gegeven, maar toch is er nog een achterstand, die moeilijk

in te halen is, omdat er voortdurend nieuwe aanvragen bijkomen. Dit is vermoedelijk toe te schrijven aan de omstandigheid dat het Rijksschooltoezicht op het kleuteronderwijs een nieuwe instelling is, waarop men min of meer gewacht heeft, en tevens aan de groeiende belangstelling voor dit onderwijs."

WERKZAAMHEDEN

De schoolopziensers hebben haar werk niet beperkt tot het bezoeken van scholen, maar hebben ook op tal van conferenties en in vele cursussen, bv. op de volkshogeschool „Olaertsduyn" te Rockanje, ten behoeve van het personeel der kleuterscholen voordrachten gehouden over paedagogisch-psychologische onderwerpen en vooral ook over de methodiek van het kleuteronderwijs, om op deze manier het personeel een beter inzicht bij te brengen in zijn dagelijkse arbeid.

De samenwerking tussen het schooltoezicht, de gemeentebesturen, schoolbesturen, schoolartsdienst en het onderwijzend personeel der scholen is uitstekend, zodat verwacht mag worden, dat van het nieuwe toezicht op de kleuterscholen veel vrucht zal worden geëist.

Doordat het aantal kleuterscholen in de districten zeer groot is zal het niet mogelijk zijn de scholen dikwijls te bezoeken, maar men kan ervan verzekerd zijn, dat de scholen die de meeste voorlichting nodig hebben, ook de bijzondere aandacht zullen hebben.

Wij kunnen over de arbeid die in het eerste jaar verricht werd, zeer tevreden zijn.

§ 9. Opleiding

ALGEMENE OPMERKINGEN

Herhaaldelijk is in de Onderwijsverslagen gewezen op het betrekkelijk grote tekort aan goed opgeleide kleuterleidsters. Toch is het aantal bestaande opleidingen in het algemeen vrijwel voldoende om in de behoefte aan leidsters te voorzien. Wanneer dan ook de toestand van het kleuteronderwijs zich zó wijzigd dat de gemeente- en schoolbesturen gediplomeerde kleuterleidsters behoorlijk kunnen salarieren, mag worden verwacht, dat binnen afzienbare tijd in dat opzicht een grote verbetering zal intreden.

Toch is de opleiding in de verschillende opleidingsinrichtingen zeer verschillend.

De schoolopziener in *district 4* schrijft daarover in haar verslag:

„De opleidingen zijn te onderscheiden in kweekscholen met dagopleiding en kweekscholen en cursussen met avondopleiding. Het essentiële verschil tussen deze twee soorten opleiding is niet in de eerste plaats gelegen in de uren van de dag waarop de lessen gegeven worden, maar vooral in de wijze waarop de leiding haar taak opvat. De kweekscholen (gemeentelijke kweekschool in Rotterdam en Dordrecht) leiden in elk geval voor het diploma A op, zonder dat de leerling, die voldoende gelegenheid krijgt om zich in allerlei soorten scholen praktisch te oefenen, aan een betrekking gebonden is; de cursus of avondkweekschool heeft voornamelijk leerlingen die een volledige betrekking als hoofd, onderwijzeres of helpster in een kleuterschool bekleden. Al moet men de eerste soort opleiding beschouwen als de juiste wijze waarop de kleuterleidster gevormd behoort te worden, toch kan men in de toestand waarin het kleuteronderwijs verkeert, de tweede soort thans niet missen. Niettegenstaande de tekorten waaraan deze cursussen lijden, moet men de grootste waardering hebben:

1e. voor de leerkrachten, die tegen geen of een te geringe vergoeding dit werk naast hun normale onderwijsstaak verrichten;

2e. voor de leerlingen (cursisten), die dikwijls van ver moeten komen om de cursus te bezoeken en die én de lessen én het huiswerk boven de volledige dagtaak in de kleuterschool hebben te volgen en te maken.

De voornaamste tekorten, waar de cursussen in het algemeen aan lijden zijn:

1. de cursus stelt geen of te weinig eisen aan de vooropleiding;
2. het aantal lesuren is te gering of, indien dit zich uitbreidt, wordt de leerling te zwaar belast;
3. niet alle leerkrachten zijn voldoende doordrongen van het belang van de tegenwoordige of toekomstige werkkring bij het kleuteronderwijs van de leerling;
4. niet alle leerkrachten zijn voldoende gediplomeerd;
5. de cursisten vormen te weinig een klasse- en schooleenheid, zodat het gemeenschapsleven niet of weinig tot zijn recht komt.

Alle opleidingen zijn goed bezet; sommige hebben zelfs parallelklassen. De Rotterdamse opleidingen beschikken over een staf van goede leerkrachten, de opleidingen in de kleinere steden, uitgezonderd de pas opgerichte gemeentelijke dagweekschool in Dordrecht, zijn op eenvoudiger leest geschoeid. De geest op alle opleidingen is goed. De examenresultaten waren bevredigend, al hadden enkele cursussen teleurstellingen te boeken. Het zou van het grootste belang zijn als men op alle opleidingen, zoals dat op de kweekescholen en enkele cursussen al gebeurt, bij de toelating langzamerhand een wat strengere selectie ging toepassen. Dit zou het peil van de opleiding en van het kleuteronderwijs verhogen. Men tobt nu nog met slecht leerlingenmateriaal. Mogelijk is een dergelijke gedragslijn, mis deze tactisch wordt gevolgd, zeker.

Over het algemeen verkeren de cursussen in financiële moeilijkheden. Het is een gelukkig verschijnsel dat steeds meer gemeentebesturen ertoe overgaan financiële steun te verlenen, indien een ongediplomeerde leidster uit hun gemeente een cursus bezoekt."

Omtrent Zeeland meldt dezelfde schoolopziener:

„In Zeeland, waar na de bevrijding geen opleiding voor kleuterleidsters bestond, werden er enige jaren geleden twee opgericht. De cursussen, een neutraal-bijzondere en een Prot.-Christelijke, werden verbonden aan de bestaande kweekescholen voor onderwijzers(essen) te Middelburg. Financieel werd de oprichting mogelijk gemaakt door een gift van f 10 000,— uit het Fonds Noodgebieden, die verdeeld werd over de twee cursussen. Bovendien verlenen de meeste gemeenten subsidie, indien een of meer kweekelingen uit de gemeente een van beide cursussen bezoeken. Het cursusgeld bedraagt f 60,— per jaar. Toch is voor de cursus 1949/50 een belangrijk tekort begroot; men hoopt het echter in financieel opzicht vol te houden tot de verwachte Rijksregeling in werking treedt.

Men heeft zich bij de oprichting op het standpunt gesteld, dat men eerst moest trachten de ongediplomeerde leerkrachten op te vangen. Dit had tot gevolg, dat men meisjes op de cursussen kreeg met een te geringe voorontwikkeling.

Het is hard werken geweest voor leerlingen en leerkrachten om tot de bereikte resultaten te komen. In 1949 slaagden 6 leerlingen van de neutrale en 12 van de Prot.-Christelijke cursus voor het A-examen. Een groot percentage van deze gediplomeerden werkt op het ogenblik in Zeeland. De kans is echter groot dat, daar de salariering ook voor de gediplomeerden over het algemeen nog laag is, een groot gedeelte weer wordt „weggezogen”.

Aan beide opleidingen worden alle vakken gegeven door volledig gediplomeerde leerkrachten. Aan beide is bovendien een bekwame lerares voor de practijk verbonden, die het praktische werk van de leerlingen in de opleidingsschool controleert. De behoefte wordt sterk gevoeld aan controle in de eigen school van de leerling; practisch is dit echter nog niet mogelijk.

Het aantal lessen is nog vrij gering (\pm 13 uur van 50 minuten). Daar de leerlingen meestentijds een volledige dagtaak hebben, kan het aantal uren moeilijk worden uitgebreid.

Daarom lijkt mij, na de eerste krachtprestatie, de tijd gekomen om bij het aannemen van de leerlingen enigermaat te gaan selecteren. Deze selectie zal het peil van de opleidingen verhogen. Het is daarom van belang dat gemeente- en schoolbesturen, vóór zij tot aanstelling van ongediplomeerde krachten overgaan, zich er bij de directie van de opleidingen eerst van overtuigen, of zij geschikt zullen zijn de cursus te volgen.

Toch moet men dergelijke cursussen, die voortreffelijk werk verrichten, als een noodoplossing zien. Hier zijn in de eerste plaats de opleiders van doordrongen. Zij hebben te kampen met een te gering aantal uren voor de te behandelen stof. Voor een gedeelte van de leerlingen blijkt de combinatie van volledige dagtaak in de kleuterschool en cursus + huiswerk, waarbij vaak nog de verre en vermoeiende reizen komen, te zwaar te zijn. De leerlingen werken in de eigen school dikwijls onder zeer moeilijke omstandigheden (bv. weinig ontwikkelingsmateriaal, geen speelokaal) en meestal geheel zonder controle, doordat er maar zelden een bevoegd hoofd aanwezig is.

Het is daarom te meer te waarderen, dat de geest op beide cursussen zo bijzonder goed is. Het aantal

leerlingen neemt steeds toe. Het bedroeg eind December 1949:

	Diploma A	Diploma B
Prot.-Christelijke cursus	46	7
Neutrale cursus	57	7

In de eerste helft van 1949 werden in Zeeuwsch-Vlaanderen 2 Rooms-Katholieke cursussen opgericht, t.w. in Hulst en Sluis. Een oordeel over deze cursussen is nog niet te geven; evenals bij de beide bovengenoemde is men begonnen met de ongediplomeerden, in de praktijk werkenden, op te leiden. Wel heeft men hierbij een proeftijd van 3 maanden voor de cursisten ingeschakeld. Het leerplan is afgestemd op de exameneisen, die de Rooms-Katholieke Schoolraad ten opzichte van het kleuteronderwijs stelt. Het aantal leerlingen bedraagt van beide cursussen samen plm. 40; wel een bewijs dat ze in een behoefte voorzien. Het aantal ongediplomeerde leerkrachten op de Rooms-Katholieke kleuterscholen is groot; het is te verwachten, dat dit nu langzamerhand zal verminderen. Ook hier zal men t.z.t. tot een verhoging van de toelatingseisen moeten overgaan. Het onderwijs is in handen van bevoegde religieuzen, die voortdurend aanwijzingen over de opleiding van haar moederhuizen in Roosendaal en Dongen ontvangen."

De schoolopziener in *district 6* geeft haar bevindingen aldus weer:

„Bij mijn bezoeken aan de opleidingsinrichtingen is mij gebleken, dat de theoretische vakken de grootste moeilijkheid niet geven; daarvoor zijn wel bekwame docenten te vinden. De grootste zorg geeft, vooral voor de kleinere opleidingscursussen, zoals in Den Helder, Zaandam, Hilversum en ook Alkmaar, de *praktijkopleiding*. Deze praktijkopleiding komt daar meestal voor rekening van één leraar, die met de grote moeilijkheid zit dat haar leerlingen niet in de plaats wonen waar de cursus gegeven wordt, en bovendien zelf voor de klas staan of al „hoofd” van een school zijn, zodat er moeilijk tijd vrij te maken valt voor het geven van praktijklessen.

Toch dwingt het werk van deze leraren, die doorgaans overbelast zijn met de verantwoordelijkheid voor de eigen school en voor de opleiding van kandidaten voor het examen, grote bewondering af. Behalve de cursussen in Den Helder (6 en 7 kandidaten), Uitgeest en Bergen, die ook weinig kandidaten hebben, doordat zij nog maar pas zijn opgericht, zijn alle opleidingen behoorlijk goed bezet. Sommige opleidsters hebben mij al moeten vragen voorlopig geen kandidaten meer te animeren, daar de accommodatie voor de praktijk deze toeneming niet toelaat.

De grote moeilijkheid bij de opleiding van kandidaten voor de praktijk is vooral ook, dat in de omgeving waar de opleiding gevestigd is, niet voldoende „modelscholen” gevonden worden, waar de a.s. onderwijzers zouden kunnen hospiteren en hun proeflessen geven, gesteld dat zij daarvoor tijd konden vrijmaken. Voor de toewijding van kandidaten en docenten heb ik niets dan lof. De meeste van deze cursussen worden nog op geen enkele wijze gesubsidieerd; gevolg: hoge schoolgelden voor de leerlingen, zeer lage honoraria voor de docenten.

Hoewel de afstanden die de leerlingen moeten afleggen om de cursus te bereiken groot zijn, is het verzuim minimaal.”

OPLEIDINGSINRICHTINGEN

In de tweede hoofdinspectie bestaan thans de volgende opleidingen voor het kleuteronderwijs:

District 4

Middelburg	cursus Rijkskweekschool cursus Christelijke kweekschool
Rotterdam	kweekschool voor voorbereidend onderwijs bijzonder -neutrale opleiding Prot.-Christelijke opleiding
Gorinchem	twee Rooms-Katholieke opleidingsinrichtingen bijzonder-neutrale opleiding Prot.-Christelijke opleiding
Dordrecht	kweekschool voor voorbereidend onderwijs Prot.-Christelijke opleiding
Vlaardingenvaart	Prot.-Christelijke opleiding
Brielle	bijzonder-neutrale opleiding

District 5

Utrecht	bijzonder-neutrale opleiding Rooms-Katholieke opleiding Prot.-Christelijke opleiding Montessori-opleiding
Amersfoort	Rooms-Katholieke opleiding bijzonder-neutrale opleiding
's-Gravenhage	kweekschool voor voorbereidend onderwijs Rooms-Katholieke opleiding Prot.-Christelijke opleiding
Leiden	kweekschool voor voorbereidend onderwijs Prot.-Christelijke opleiding
Delft	Prot.-Christelijke opleiding
Gouda	Prot.-Christelijke opleiding

District 6

Amsterdam	gemeentelijke vormschool Prot.-Christelijke vormschool Rooms-Katholieke vormschool twee Montessori-opleidingen
Haarlem	bijzonder-neutrale opleiding Prot.-Christelijke opleiding Rooms-Katholieke opleiding
Alkmaar	bijzonder-neutrale opleiding Prot.-Christelijke opleiding Rooms-Katholieke opleiding
Hilversum	bijzonder-neutrale opleiding Prot.-Christelijke opleiding Rooms-Katholieke opleiding
Den Helder	bijzonder-neutrale opleiding Prot.-Christelijke opleiding
Zaandam	bijzonder-neutrale opleiding Prot.-Christelijke opleiding
Bergen	Rooms-Katholieke opleiding
Uitgeest	Rooms-Katholieke opleiding

Hiermede zijn wij aan het eind gekomen van ons verslag over de toestand van het kleuteronderwijs in het jaar 1949. Het was een jaar van hard werken, maar ook een jaar dat vele en goede resultaten op het werk te zien gaf.

Er valt op het terrein van het kleuteronderwijs nog heel veel te doen, maar er is zeker geen reden om de toekomst pessimistisch tegemoet te gaan.

Integendeel, alles wijst er op, dat de belangstelling voor het kleuteronderwijs toeneemt en dat de grote waarde van goed kleuteronderwijs steeds meer wordt erkend.

DERDE HOOFDINSPECTIE

Provinciën Groningen, Friesland, Drenthe en Overijssel

ALGEMENE OPMERKINGEN

Dat de schoolopzieners van het kleuteronderwijs bij de aanvang van haar werkzaamheden de algemene toestand waarin dit onderwijs verkeert, als zeer ongunstig bevonden, zal wel geen verwondering wekken. De jaarverslagen der hoofdinspecteurs zijn in dit opzicht wel altijd in mineur gestemd geweest. Aan een

algemene kenschetsing van de situatie dient echter de opmerking vooraf te gaan dat tengevolge van de ruim twintigjarige werkzaamheid van de stichting „Opbouw Drenthe” deze provincie gunstig afsteekt bij de drie andere van deze hoofdinspectie en dat in de grotere en enkele kleinere steden in deze drie provincies ook veel scholen gevonden worden die aan redelijk te stellen eisen ruimschoots voldoen.

Ten aanzien van de oorzaken van de over het algemeen genomen ongunstige toestanden bij het kleuteronderwijs kan het volgende worden opgemerkt.

a. Er is een tekort aan inzicht in de grote waarde van goed kleuteronderwijs en een noodlottige ondeskundigheid, zowel bij de ouders der betrokken kinderen als bij vele bestuursorganen. Veelal wordt de kleuterschool beschouwd als de plaats waar de jonge kinderen „bewaard” worden, waar ze aan de traditioneel geprezen orde en tucht wennen om zodoende voorbereid te worden het onderwijs op de gewone lagere scholen met des te meer vrucht te kunnen volgen. Daarbij hebben vele van deze bewaarplaatsen slechts de functie te vervullen van voorportaal van een openbare of bijzondere school. Aan de eenvoudigste eisen die aan een kleuterschool moeten worden gesteld, gaat men dan uit onwetendheid en ook wel met een zekere mate van onverschilligheid voorbij.

b. De meeste schooltjes verkeren in een slechte financiële positie. Hoewel sommige besturen wel oog hebben voor de fouten die aan de huisvesting kleven en ook op de hoogte zijn van de ondeskundigheid van de leiding en het tekort aan materiaal, beschikken zij niet over voldoende geldmiddelen om noemenswaardige verbeteringen aan te brengen. Door bazars, verlotingen en inzamelingen van velerlei aard pogen zij de inkomsten te verhogen om zodoende de bestaande tekorten te dekken.

c. Wat de huisvesting betreft, blijkt meermalen grote ondeskundigheid en als gevolg daarvan tevredenheid met de heersende toestand te bestaan. Een omgeving die speciaal voor kleuters is ingericht, vindt men op het platteland bijna nergens. Een afgekeurde lagere school, een lokaal in een verenigingsgebouw dat na schooltijd voor andere doeleinden wordt gebruikt, een consistoriekamer e.d. zijn plaatsen waar men een aantal kleuters voor 4 à 5 uren per dag samenbrengt.

d. Er is nog een tekort aan goede opleidingsinrichtingen. Zodra kleuterleidsters gediplomeerd zijn, zelfs als ze nog maar een opleidingscursus volgen, zullen ze niet langer tevreden zijn met de slechte toestand waarin gebouwen en materiaal verkeren. Het is gebleken, dat ze in vele gevallen bij het bestuur of andere belangstellenden aandringen op verbeteringen, die zij noodzakelijk achten. Bovendien moet haar grotere vakbekwaamheid de werkwijze en de omgang met de kinderen ten goede komen. Voor de leidsters uit het noorden en zuiden van Friesland is het een bezwaar dat ze minstens tweemaal per week de reis naar Leeuwarden moeten maken. Dit geldt eveneens voor de provincie Groningen, waar het de opleiding in de stad Groningen betreft.

Dat de mogelijkheid tot het volgen van een cursus het aantal bevoegde leidsters doet toenemen, moge blijken uit de volgende cijfers:

In het begin van 1949 was in de inspectie Groningen 33 % van de leerkrachten bij het kleuteronderwijs onbevoegd, terwijl de stad Groningen er slechts 6½ %

telde (hogere salariëring is natuurlijk ook een van de oorzaken). In de inspectie Winschoten, van waaruit de opleidingscursussen het moeilijkst te bereiken waren, was 82 % der leidsters onbevoegd.

De middelen tot allereerste verbetering liggen voor de hand.

a. Er moet veel voorlichting gegeven worden door middel van publicaties, voordrachten e.d. De schoolopziëners hebben in dit verslagjaar daarvan dan ook reeds zeer veel werk gemaakt.

b. Een wettelijke regeling tot subsidiëring van aan redelijke eisen voldoende scholen is noodzakelijk. De gemeentebesturen verlenen veelal reeds subsidies; deze zijn echter niet voldoende om in de behoefte te voorzien. Maar al te dikwijls ook ontbreekt elke geldelijke steun.

c. Om zich op de hoogte te stellen van de huisvesting der kleuters bezocht de geneeskundig inspecteur van de volksgezondheid in Friesland met de districts-schoolarts en de schoolopziener alle kleuterscholen in Friesland (nog niet in Leeuwarden). Een rapport hierover werd verzonden aan de burgemeesters der Friese gemeenten. Nader overleg zal gepleegd worden inzake de maatregelen die genomen kunnen worden ter verbetering.

In de provincie Groningen bezochten de inspecteur van de volksgezondheid en de schoolopziener een aantal scholen, die door laatstgenoemde nadelig voor de gezondheid der kleuters werden geacht. De besturen der bezochte scholen kregen daarna bericht dat het schoolgebouw voor afkeuring in aanmerking kwam op grond van artikel 7 der Lager-onderwijswet 1920, in welk schrijven de vraag werd gesteld, welke maatregelen men kon nemen om in de onbevredigende toestand verbetering te brengen. Het gevolg was dat er voor betere huisvesting werd gezorgd (of gezorgd zal worden binnen afzienbare tijd), hetzij door nieuwbouw of door verbouwing van een bestaand perceel, hetzij door het aanbrengen van doelmatige veranderingen in het oude schoolgebouw. De stichting „Opbouw Drenthe” stimuleert de oprichting van goede kleuterscholen door het in uitzicht stellen van een subsidie bij de bouw, wanneer men aan eisen voldoet die gesteld worden door de geneeskundig inspecteur van de volksgezondheid en het schooltoezicht. Dank zij deze maatregel zijn er heel wat goede kleuterscholen verrezen. Reeds vóór 1940 waren ze er en na de oorlog heeft het aantal zich nog aanmerkelijk uitgebreid en nog steeds blijft het toenemen. Behalve veel geschikte gebouwen en lokalen heeft men nu zelfs hele mooie, goed verzorgde gebouwtjes, die als voorbeeld kunnen dienen voor anderen.

d. Het aantal goede cursussen voor de opleiding tot kleuteronderwijzeres moet worden uitgebreid.

§ 2. De kleuterscholen; positie en werkwijze

AANTAL SCHOLEN

Van de kleuterscholen in de provincies Friesland en Groningen zijn er 26 openbare; de andere gaan uit van een stichting, een vereniging, een kerkbestuur of soms van enige particulieren. Rechtspersoonlijkheid bezitten de meeste besturen niet. Op de statistieklijsten van het jaar 1948 kwamen 250 scholen voor; op die

van 1949 staan er 350 scholen d.i. 100 scholen meer. Deze 100 scholen werden in de loop van 1949 pas geregistreerd of geopend. Ook onder de pas geopende zijn er nog die beter de naam van „bewaarschool” dan van kleuterschool kunnen dragen. In vele gevallen gaat het zo, dat enige dorpsbewoners hun licht eens gaan opsteken in een naburig dorp, waar een kleuterschool bestaat. Naar dit goede, maar meestal slechte voorbeeld wordt dan hun school ingericht. De „oprichting” bestaat meermalen daarin dat men een meestal te groot aantal kleuters in een lokaal bijeenbrengt, dat niet aan de meest elementaire eisen van hygiëne voldoet, onder toezicht van een meisje, zonder enige opleiding of met niet meer ontwikkeling dan die de lagere school geeft. „Ze is vriendelijk en gaat zo aardig met de kinderen om” is het motief om haar als leidster van een groep kleuters aan te stellen.

Gelukkig is er een ommekeer merkbaar: het komt steeds meer voor, dat er advies gevraagd wordt, t.a.v. het gebouw aan de inspecteur van de volksgezondheid, t.a.v. de inrichting ervan enz. aan de schoolopziener. Zolang echter de schoolbesturen niet verplicht zijn aangifte te doen van nieuw geopende scholen, zal het aantal „bewaarscholen” nog wel toenemen.

Een enkele keer komt het voor, dat na gevraagd advies aan de schoolopziener geen mededeling wordt gedaan van de opening der school; men is er zich dan blijkbaar van bewust dat de inrichting de goedkeuring geenszins kan wegdragen. De mogelijkheid is niet uitgesloten, dat enige publicaties inzake een eventuele regeling door het Rijk het totstandkomen van nieuwe kleuterscholen zullen bevorderen. Genoemde publicaties hebben ook aanleiding gegeven tot het besluit maar geen verbeteringen meer aan te brengen, „omdat het Rijk er verder voor zal zorgen.”

Men vindt in Drenthe (Assen) 2 en in Overijssel (Deventer 4, Enschede 4, Goor 1, Hasselt 1, Kampen 3, Steenwijk 1 en Wijhe 1) 15 gemeentelijke kleuterscholen; totaal dus 17. Het aantal kleuterscholen in Drenthe bedraagt in het geheel 111 en in Overijssel 172; er zijn dus in totaal 109 + 157 scholen aangewezen op subsidie van de gemeente en verder op het particulier initiatief.

LEER- OF SPEELPLAN EN LESROOSTER

In een school waar de leidster in het bezit is van een geldige bevoegdheid tot het geven van kleuteronderwijs, treft men dikwijls een *lesrooster* aan. Dit heeft zijn voor- en zijn nadelen. Het voordeel is dat men van te voren weet wat er in een bepaalde schooltijd gedaan zal worden. Ten eerste kan men het werk dan zo indelen, dat alle materialen gebruikt worden en niet alleen die welke de voorkeur van de leidster hebben; ten tweede heeft men zich van te voren kunnen prepareren, o.a. door het materiaal vóór schooltijd klaar te zetten. Maar al te dikwijls komt het voor, ook al werkt men volgens een lesrooster, dat het product dat men de kinderen wil laten maken, in hun bijzijn haastig tot stand komt. De kleuters moeten zo lang maar wachten tot ze opdracht krijgen om te beginnen. Een nadeel van een lesrooster is, dat — als men er zich strikt aan houdt — men de kinderlijke belangstelling in een richting dwingt, die op dat moment niet uit het kind zelf voortkomt. Om deze spontane belangstelling te kunnen opvangen en in activiteit om te zetten, is meer kinderpsychologische kennis nodig dan waarover de meeste

kleuterleidsters beschikken. Voorlopig is het daarom beter dat men volgens een lesrooster blijft werken.

In de ergste gevallen — en dat zijn er nog vele — haalt de leidster eenvoudig een zekere hoeveelheid ongeordend materiaal te voorschijn, deponeert dit voor de kinderen op de tafel en laat ze er mee omgaan zoals ze dit zelf verkiezen. Zij heeft dan de gelegenheid eventuele werkjes van kleuters af te maken of iets op te ruimen. In zulke „bewaarscholen” is geen sprake van ontwikkeling der vermogens; integendeel, de spontane activiteit, die gericht is op zelfontwikkeling, wordt er onderdrukt. Kinderen die in deze scholen „voorbereidend onderwijs ontvangen”, kan men „beter op een boerderij laten spelen”.

Een *leer- of speelplan* is bijna nooit aanwezig. Nog te weinig realiseren de leidsters zich in welke richting zij de kleuters willen leiden of weten ze welk werk in de kleuterschool gedaan kan worden, werk dat aansluit bij de typische eigenschappen van de kleuterleeftijd. Wie in haar opleidingstijd bv. de waarde van het bezit van een eigen tuintje heeft leren begrijpen door theoretische lessen en door waarneming van het kind bij het zaaien, verzorgen en oogsten, de vreugde van de kleuter heeft mee-beleefd, zal zich alle moeite getroosten de aan haar zorgen toevertrouwde kinderen een klein stukje eigen grond te geven. Maar kleuterschooltuintjes vindt men bijna nergens.

Wel namen reeds vele leidsters deel aan *vernieuwingscursussen*. Hierdoor werd het inzicht verhelderd en dit kwam de kleuters ten goede. Soms echter meenden de leerkrachten haar werkwijze totaal te moeten veranderen, nadat ze gedurende een week een cursus hadden gevolgd: de klassikale arbeid maakte plotseling plaats voor arbeid naar keuze, het geven van leiding aan enkele spontane uitingen (wat niet de bedoeling was van de sprekers op de vernieuwingscursussen). Maar gebrek aan geschikt materiaal en het ontbreken van een daarvoor ingerichte omgeving, zowel als het gemis van de noodzakelijke theoretische kennis die aan een moderne werkwijze ten grondslag ligt, alsmede een te korte voorbereidingstijd waren oorzaak dat deze verandering niet altijd een verbetering werd. Het zal goed zijn zgn. „kadercursussen” te geven voor personeel van de leerscholen, behorende bij de opleidingen. Dan pas kan men overal vooruitgang in de werkwijze verwachten, wanneer de waarnemingen der kwekelingen in deze leerscholen ondersteund worden door lessen in psychologie en methodiek. In de stad Groningen worden op contactavonden van het personeel der scholen vele problemen besproken; de uitkomsten der besprekingen worden aan de practijk getoetst. Hiermee heeft men goede resultaten bereikt. Een experimenteerschool bevindt zich in de Troelstralaan aldaar, waar men tracht ideeën van Fröbel, Montessori en Decroly, beïnvloed door de uitkomsten der Amerikaanse psychologie van deze tijd, te verwezenlijken. Er wordt in de stad Groningen hard gewerkt aan de verbetering van het kleuteronderwijs en in vele scholen worden goede resultaten bereikt. Het valt te betreuren, dat het platteland in dit opzicht zo ver achterblijft.

Ook in Leeuwarden brengen de hoofden van enige kleuterscholen nieuwe ideeën in toepassing. Het onderling contact van het personeel der scholen is in Leeuwarden echter veel minder; er zullen pogingen in het werk worden gesteld om hierin verbetering te brengen. Wel verleenden een klein aantal dames haar bijzonder

gewaardeerde medewerking door het samenstellen van een tentoonstelling van aanvullend materiaal voor kleuterscholen. Dit materiaal kreeg een plaats in het schoolmuseum te Leeuwarden. Deze afdeling werd binnen een maand door enige honderden kleuterleidsters en bestuursleden bezocht, wel een bewijs dat er belangstelling voor dit werk begint te komen. Het tentoongestelde materiaal, dat met weinig kosten werd vervaardigd, opdat iedere leidster het kan namaken, wordt nog steeds aangevuld. Het is jammer dat de omgeving niet bijzonder gunstig is; het materiaal is namelijk ondergebracht op de zolder van een lagere school.

LEER- EN SPEELMIDDELEN

Deze vormen, jammer genoeg, voor de meeste leidsters nog geen probleem wat de keuze betreft. In de meeste scholen vindt men meer of minder volledig het materiaal van en naar Fröbel (er zijn slechts weinig Montessorischolen), aangevuld met wat door vindingrijke uitgevers wordt aanbevolen, meestal duur en soms voor de ontwikkeling der kleuters nog waardeloos. De onbevoegde leidsters kopen vaak materiaal dat aantrekkelijk is, in het bijzonder met het oog op de ouders, die de kinderen maar al te graag met een of ander papierwerkje zien thuiskomen. Ook op dit gebied zal het werkcomité ter bestudering van materiaal en opleiding, uitgaande van de nationale afdeling van de World Organisation of Early Childhood Education, waarin ook enige schoolopziensers van het kleuteronderwijs zitting hebben, nuttig werk kunnen verrichten. Moet het materiaal groot of klein zijn, moet het alleen klassikaal, alleen vrij, of op beide manieren gebruikt worden, moet men zich meer rekenschap geven van de individuele rijpingsleeftijd der kleuters, of is het geven van opdrachten in de kleuterschool noodzakelijk om het kind „schoolrijp” te maken? Staan we in onze scholen ook te ver van het volle leven? Zo ja, dan wijst deze gedachte in de richting van de ideeën van Jan Lighthart, van Decroly en Susan Isaacs en moet er veel veranderd worden in de werkwijze in de kleuterscholen. Maar al die ongediplomeerde krachten, die eens enige tijd in een andere kleuterschool gekeken hebben en het dan wel weten, die de kostbare uren der kleuters voorbij laten gaan met voordoen en laten namaken van voor de ontwikkeling waardelooze producten, die automatisch leren tellen tot honderd, die de kleuters het abc leren opzeggen en schrijven, zij kennen geen problemen van didactische of paedagogische aard. „Lastige” kinderen worden eenvoudig in een schuur opgesloten, in een hoek of gang gezet; ze worden bedreigd of ze moeten schoolblijven. Hoe lang nog?

LESUREN EN VACANTIETIJDEN

Deze vallen meestal samen met die der lagere scholen, opdat de oudere broertjes en zusjes de kleintjes onder hun hoede kunnen nemen. Deze regeling is in iedere gemeente weer anders. Het aantal schooluren varieert van 18—25 per week, terwijl sommige scholen alleen des morgens geopend zijn.

§ 3. *Leerlingen en ouders*

TOELATINGSLEEFTIJD

Doordat de meeste gemeentebesturen subsidie verlenen voor kinderen van het vierde jaar af, is de leeftijdsgrens in vele scholen verhoogd. Dit is, in ieder geval voorlopig, van belang, omdat:

1. de leidsters niet genoeg ingesteld zijn op jongere kinderen;
2. deze kleuters, door hun grotere behoefte aan beweging, meer ruimte nodig hebben, ruimte die bijna overal ontbreekt;
3. het aanwezige materiaal niet geschikt is voor het kind dat jonger is dan vier jaar;
4. de klassen in het bijzonder voor deze leeftijd, die het deel uitmaken van een grote groep nog niet verdraagt, te groot zijn.

Toch treft men op sommige scholen kinderen van twee en drie jaar aan. Dit gebeurt op aandrang van de ouders, vooral van de moeders, die de kleinen kwijt willen zijn, en het gebeurt ook om een hoger bedrag aan schoolgeld te verkrijgen. Waarschijnlijk zullen, zodra door een eventueel Rijkssubsidie de inkomsten verhoogd worden, deze te jonge kinderen niet meer worden toegelaten.

SCHOOLVERZUIM

Het schoolverzuim is betrekkelijk gering. Gewoonlijk zijn alle plaatsen bezet, wat soms betekent, dat er drie kinderen in een bank voor twee zitten. In vele scholen staan kinderen op een wachtlijst en komen pas tegen het vijfde jaar aan de beurt om geplaatst te worden. Ernstige besmettelijke ziekten komen sporadisch voor; het is in 1949 — voorzover mij bekend is — niet voorgekomen, dat door de inspecteurs van de volksgezondheid om die reden tot sluiting van kleuterscholen moest worden overgegaan.

VERHOUDING EN SAMENWERKING TUSSEN SCHOOL EN OUDERS

Ook op dit punt vindt men de grootst mogelijke verschillen. Sommige hoofden hebben de gave de ouders in het werk van de school te betrekken, met als gevolg medewerking van deze zijde bij het organiseren van feestdagen en ouderavonden of bij het maken van speel- en leermiddelen. Andere hoofden uiten de klacht dat ze alleen voor alles staan, dat noch door het schoolbestuur, noch door de ouders enige belangstelling getoond wordt. Het advies in dit laatste geval luidt: het bestuur verzoeken een spreker (spreekster) voor een ouderavond te vragen, om daardoor meer belangstelling en medewerking te verkrijgen.

§ 4. *Onderwijzend personeel*

Nog steeds blijkt er een groot *tekort* te zijn aan *bevoegde* krachten. In Overijssel is de toestand als volgt: 155 gediplomeerde krachten en 233 ongediplomeerde. (Van deze laatste groep volgt een groot deel een opleidingscursus voor kleuterleidster). In Drenthe is het aantal onbevoegden die de leiding van een school hebben, heel groot. Hier komt het echter hoogst zelden voor, dat zo'n leidster

niet in opleiding is. Het totaal aantal bevoegden bedraagt 24 en dat der onbevoegden 110.

In Friesland waren er begin 1949 in 65 van de 135 scholen geen bevoegde leidsters. In de provincie Groningen waren die getallen resp. 117 en 166, in de inspectie Winschoten alleen 62 en 67; in slechts vijf van de 67 scholen waren dus leidsters in het bezit van een diploma. Het mag een gelukkig verschijnsel genoemd worden dat het aantal leerlingen der opleidingscursussen de laatste jaren aanmerkelijk is toegenomen. Vele schoolbesturen betalen reis- en schoolgeld boven het salaris om de leerkrachten in de gelegenheid te stellen, deze cursussen te volgen. Ook de toenemende kans op een betere positie van de kleuterleidster in de toekomst heeft hiertoe bijgedragen. Toch is het besef dat vakkennis ook voor haar onontbeerlijk is, nog niet genoeg doorgedrongen. Men moet echter de taak van deze cursisten niet onderschatten; de hele dag in de kleuterschool, het bijhouden van de administratie van de zorg voor het materiaal zou al een volledige taak zijn. Maar daarbij moeten zij, om in de hoofdstad der provincie te komen, soms lange reizen maken per fiets, bus of trein, twee- of driemaal per week, en moeten ze de avonden nog aan studie besteden. Klachten over vermoeidheid zijn dan ook niet zeldzaam. Bovendien werd de moeite die zij zich getroostten om een diploma te behalen, tot nu toe niet gecompenseerd door een goede bestaansmogelijkheid. Zolang de salarissen van kleuterleidsters lager zijn dan die van huishoudelijk- en kantoorpersoneel, zullen de meisjes die een school voor uitgebreid lager of middelbaar onderwijs volgden, zich niet in de eerste plaats tot het kleuteronderwijs voelen aangetrokken. Ondanks het vele dat van de jonge studerende leidsters gevraagd wordt, ondanks de lage salariëring en de moeilijke omstandigheden waaronder ze haar werk moeten doen, werken ze over het algemeen met toewijding en zijn ze buitengewoon actief. Dat die activiteit zich dikwijls uitstrekt tot het afmaken der zgn. kinderproducten, komt door gebrek aan inzicht, maar ook door de invloed der ouders, die haar een goede leidster noemen die door de kinderen mooie producten mee naar huis laat nemen. Hoe actief de leidsters ook in de school zijn, in de tuin schijnen meestal andere wetten te gelden. Ook daar heeft echter de kleuterleidster een verantwoordelijke taak. Dit wordt nog lang niet overal voldoende beseft. Een handwerkje of een gezellig praatje met een collega zonder aandacht aan de kinderen te schenken, komt niet zelden voor bij het vrije spel der kinderen in de tuin. We kunnen de vraag of de leidsters zich in de tuin met het spontane spel der kleuters bezig dienen te houden buiten beschouwing laten, maar zeker is het, dat ze ook daar steeds oplettend moeten zijn, hetzij ter voorkoming van mogelijke ongelukken, hetzij — en daarvoor geeft het vrije kinderspel een uitstekende gelegenheid — ter observatie van de kleuters, opdat zij de aan haar zorgen toevertrouwde kinderen beter leren kennen.

Met de *rechtspositie* der leidsters is het nog slecht gesteld: de lage salarissen vormen een belemmering voor het aangaan van een levensverzekering; de schoolbesturen waren ook niet in staat hiervoor de premie te betalen. Het gevolg hiervan is, dat er hoofden van scholen zijn die op 65-jarige leeftijd geen ontslag kunnen nemen, door gebrek aan inkomsten. Ook daarin zal in de toekomst moeten worden voorzien.

§ 5. *Schoolgebouwen*

Ook ten aanzien van de schoolgebouwen vormen de provincie Drenthe en de steden van enige grootte over het algemeen de gunstige uitzonderingen. Verder was slechts een klein gedeelte van de gebouwen die dienst doen voor de huisvesting van kleuterscholen, aanvankelijk daarvoor bestemd.

Een groot aantal kleuterklassen is ondergebracht in een leegstaand lokaal van een lagere school, met medegebruik van het gymnastieklokaal, wat als een voordeel, en met medegebruik van het sanitair, enz., wat als een nadeel beschouwd moet worden. Bovendien mogen de kleuters noch binnen noch buiten het onderwijs der oudere kinderen storen, waardoor het stiller in klas en tuin moet zijn dan voor de kleintjes wenselijk is.

Zeer vele scholen worden na schooltijd gebruikt voor andere doeleinden, o.a. voor het houden van catechisaties, bijeenkomsten, naicursussen, kooklessen, ja zelfs voor begrafenissen. Dat er in deze lokalen geen sprake is van het prepareren van een juiste omgeving, nodig voor een goede kleutersfeer, behoeft zeker geen betoog. De uiterlijke verzorging, maar ook de hygiënische toestand laat daar vaak alles te wensen over.

Blijkens de enquête, gehouden door de Groninger vereniging voor sociaal en cultureel werk, op verzoek van de Minister, voldeden in 1949 van de 196 scholen 141 niet aan minimum-eisen op sociaal-hygiënisch gebied. Van die 196 scholen hadden:

- 51 een te kleine vloeroppervlakte;
- 18 onvoldoende ventilatie-mogelijkheid;
- 60 onvoldoende sanitaire inrichtingen;
- 45 geen doelmatige zitplaatsen;
- 51 niet genoeg kapstokken;
- 13 geen mogelijkheid voor toetreding van zonlicht.

De leermiddelen van 59 scholen werden onvoldoende geacht.

Op het platteland van Friesland en Overijssel is de toestand niet beter.

Bijna nergens vindt men een vrij speellokaal, dat niet als wissellokaal in gebruik is.

Ook de speelplaatsen voldoen dikwijls niet aan minimale eisen. Een zandbak, al of niet overdekt, is de plaats waar de kinderen — ook de oudste jongens die hun krachten willen gebruiken — zich urenlang moeten vermaken. Maar een kruiwagen, een emmertje en een schopje is niet voldoende voor de oudsten, die twee jaren de kleuterschool bezoeken. Het advies: oude autobanden, planken, kisten, lappen en jutezakken, enz., materiaal dat met weinig moeite en zonder te hoge kosten verkrijgbaar is, in de tuin te brengen, werd al door vele leidsters opgevolgd. Door menige school wordt thans nieuw meubilair aangeschaft, waarvoor dikwijls advies wordt gevraagd van de schoolopziener. Het aanschaffen van tafeltjes en stoeltjes mag zeker geen luxe genoemd worden: vaak zitten de kleuters in door de lagere school afgedankte, grote banken, waarvan de tafels bovendien nog hellend zijn.

De verwarming geschiedt meestal door middel van kolenkachels, waarvan de warmte alleszins voldoende is; de lokalen worden er echter stoffig van en de

schoonmaak moet daardoor vaker plaatsvinden. Men treft dikwijls buitengewoon vuile en slechte vloeren aan. Ook in dit opzicht is een goede contrôle noodzakelijk.

§ 6. *Bijzondere voorzieningen*

GENEESKUNDIG SCHOOLTOEZICHT

In een groot aantal kleuterscholen wordt enig geneeskundig toezicht uitgeoefend door de schoolarts; een onderzoek naar de totale gezondheidstoestand van de kleuter komt echter nog sporadisch voor. De schoolartsen hebben het hiervoor te druk, of de schoolbesturen hebben daartoe geen verzoek ingediend. Dat is jammer, aangezien afwijkingen die in de kleuterjaren worden geconstateerd, alsdan beter gecorrigeerd kunnen worden dan wanneer ze in later jaren worden ontdekt. Het is wenselijk, dat alle kleuters ten minste éénmaal per jaar aan een geneeskundig onderzoek onderworpen worden.

SCHOOLVOEDING EN -KLEDING EN SCHOOLBADEN

Voorzover mij bekend wordt hiervoor op de kleuterscholen niet gezorgd, uitgezonderd op een enkele school, waar dagelijks een kwart liter melk per kind wordt verstrekt.

WERKTUINTJES

Dat een eigen tuintje voor de kleuter van grote waarde is, wordt over het algemeen lang niet voldoende beseft. Men vindt ze bijna nergens. Ook het verzorgen van dieren, wat voor de kleuters een bron van vreugde is, is een deel van de taak der kleuterscholen, waaraan nog geen aandacht wordt geschonken.

SCHOOLFEESTJES

Het Sinterklaasfeest vormt in het kleuterschoolleven een hoogtepunt, evenals het Kerstfeest. In de wijze van feestvieren kan echter in de meeste scholen nog grote verbetering worden gebracht.

Tentoonstellingen van kinderwerk worden in vele scholen gehouden. Hoewel het zeer begrijpelijk is, dat ouders graag het werk hunner kinderen tentoongesteld zien, is het de oorzaak van een der grootste fouten in de scholen, nl. dat het product van meer waarde wordt geacht dan de wijze waarop het is ontstaan. Het komt niet zelden voor, dat het producten der leidsters zijn, waaraan de kleuters nauwelijks hebben meegewerkt. In de toekomst zullen tentoonstellingen van spontaan kinderwerk (dit is voor een ondeskundige schijnbaar minder goed werk), toegelicht door een bekwame leidster, moeten worden gehouden.

§ 7. *Kosten van het onderwijs*

Reeds is er op gewezen dat de uitgaven de inkomsten meestal overtreffen. Van een behoorlijke financiële basis is dan ook geen sprake en het is de steeds weerkerende klacht van de schoolbesturen dat er altijd geld tekort is. De exploitatie-rekeningen vertonen dan ook een somber beeld. De salarissen zijn ver beneden

peil (een groot deel der ongediplomeerde leidsters ontvangt minder dan f 600,— per jaar), het lokaal kan slechts éénmaal per week worden schoongemaakt: meer geld is er niet voor beschikbaar; het materiaal kan practisch niet worden aangevuld, noodzakelijke reparaties aan gebouwen en meubilair moeten worden uitgesteld. Er worden zó dikwijls vrijwillige bijdragen voor de kleuterschool gevraagd dat de besturen, vooral in deze dure tijden, soms geen poging in die richting meer durven wagen.

Waar openbare kleuterscholen gevestigd zijn, worden in de regel de bijzondere niet op gelijke voet gesubsidieerd. Alleen in de stad Groningen en in enkele andere plaatsen bestaat de financiële gelijkstelling tussen openbaar en bijzonder onderwijs ten aanzien van de kleuterscholen. In Leeuwarden bedraagt het subsidie f 1500,— per klasse van 45 leerlingen, terwijl in Sneek f 35,— per leerling wordt uitgekeerd.

Verreweg de meeste subsidies ten plattelande bedragen f 10,— à f 15,— per leerling, terwijl in tal van gemeenten in het geheel geen tegemoetkoming wordt verleend.

§ 8. *Schooltoezicht*

De taak van het schooltoezicht is omvangrijk en moeilijk. De districten zijn uitgebreid (elk district omvat twee gehele provincies) en het aantal scholen is zeer groot. De schoolopzieners hebben in dit eerste jaar van haar optreden reeds enorm veel werk verzet. Gelukkig worden overal haar optreden en activiteit op hoge prijs gesteld.

In de eerstkomende jaren zullen de dames door voortdurende voorlichting de heersende ondeskundigheid betreffende de organisatie en de werkwijze van de kleuterscholen pogen te verminderen en een beter begrip van de noodzakelijkheid van verantwoord kleuteronderwijs trachten ingang te doen vinden. Zij zullen veel tijd moeten besteden aan schoolbezoek teneinde haar adviezen ter plaatse te kunnen verlenen. Ook zullen zij haar invloed moeten aanwenden om te komen tot meer goede inrichtingen voor de opleiding tot kleuteronderwijzeres.

§ 9. *Opleiding*

In Overijssel zijn 5 opleidingsinrichtingen voor kleuteronderwijzeres, nl. 2 in Zwolle (waarvan 1 Rooms-Katholiek), 2 in Enschede (waarvan ook 1 Rooms-Katholiek) en 1 in Almelo, die de leerlingen opleiden voor examens, welke door de Christelijke en neutrale organisaties worden afgenomen.

Drenthe telt 3 opleidingen, nl. te Emmen, Assen en Meppel. De oudste, die te Emmen, bestaat reeds 20 jaar. Al deze opleidingen zijn tot stand gebracht door de stichting „Opbouw Drenthe”.

Friesland telt 4 opleidingen, waarvan 3 in Leeuwarden, 1 neutrale, 1 Prot.-Christelijke en 1 Rooms-Katholieke.

Groningen telt alleen in de stad 2 opleidingen, een Prot.-Christelijke en een goed functionerende gemeentelijke kweekschool.

Aan al deze opleidingen wordt met toewijding gewerkt, al brengen de omstandigheden mede, dat er nog veel te wensen overblijft. Het is een zware taak voor het personeel van de meeste der genoemde cursussen om in de weinige beschik-

bare uren de leerlingen voor het examen klaar te maken. Dit is namelijk nog het hoofddoel. In de lessen, die meestal op Woensdag- en Zaterdagmiddag worden gegeven, is van een werkelijke vorming tot kleuteronderwijzeres geen sprake. Een grote moeilijkheid is ook het gebrek aan praktische vorming. De leerlingen van de cursussen zijn in de dorpen hele dagen zelfstandig werkzaam en beschikken dus niet over de gelegenheid zich onder deskundige leiding praktisch te bekwamen.

Er bestaan plannen tot het oprichten van meer cursussen die voor vele leerlingen gemakkelijk te bereiken zullen zijn, o.a. te Sneek en te Winschoten.

Moge er spoedig een eerste wettelijke regeling van het kleuteronderwijs tot stand komen, die in de opleiding, in de financiële positie der scholen en van het personeel en ook ten aanzien van huisvesting en materiaal een begin van doordachte ordening brengt. Veel succesvol initiatief is in de loop der jaren aan de dag gelegd en zeer veel nuttige arbeid is door organisaties en commissies verricht. Het particulier initiatief is thans echter aan de grenzen van zijn vermogen gekomen. Regeling van overheidswege is urgent.

REGISTER

Verklaring der afkortingen in de derde kolom: *alg.* = algemeen; *b.l.o.* = buitengewoon lager onderwijs; *h.o.* = hoger onderwijs; *kl.* = kleuteronderwijs; *l.o.* = lager onderwijs; *landb.* = landbouwonderwijs; *leerpl.* = leerplicht; *n.o.* = nijverheidsonderwijs; *opl.* = (onderwijzers)opleiding; *tuintb.* = tuinbouwonderwijs; *verv.* = vervolgonderwijs; *v.b.m.o.* = voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs.

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Aansluiting	— tussen l.o. en v.h.m.o.	l.o.	377, 440
	Het —svraagstuk	"	440
	Toepassing van de psychotechniek ter oplossing van het —svraagstuk	"	441
Aanwijzingen	— overeenkomstig artikel 157 der Hoger-onderwijswet	v.h.m.o.	42
Aardrijkskunde	Het leervak —	l.o.	425
		v.h.m.o.	315
Academie	Wijziging van het reglement der Koninklijke Nederlandse — van Wetenschappen	h.o.	23
	Zie ook: Akademie.		
Academisch statuut	Vrijstelling van het candidaatsexamen, bedoeld in § 62 van artikel 4 van het — (Indologische studie)	"	31
	Wijziging en aanvulling van het — met betrekking tot: de studie in de Chinese en Japanse taal- en letterkunde	"	21
	de studie in de opvoedkunde	"	22
Achtste leerjaar	V.g.l.o. in zevende en achtste leerjaren	l.o.	124
Akademie (Rijks— van beeldende kunsten)	Docenten	h.o.	305
	Gebouw en lokalen	"	305
	Leerlingen	"	305
	Met een jaargeld begiftigden	"	305
	Overig personeel	"	305
	Staat van het onderwijs	"	305
	Verzamelingen	"	304
	Voorstellen tot ontwikkeling en verbetering der —	"	305
	Wedstrijden	"	305
Akten	Gelijkstelling van — en diploma's	n.o.	113
	Verminderde lust voor de —studie	l.o.	456, 484
Ambachtsscho(o)l(en)	Bevordering en eindgetuigschriften dag— met 2-j. cursus	n.o.	119
	Richtlijnen betreffende een voorbereidend leerjaar aan de —	"	83
	Voorbereidende klasse aan —	l.o.	474
		n.o.	83
Avondscholen	Directoraat — en -cursussen	"	112
Bahasa Indonesia	Instelling van een commissie tot bestudering van de — aan de in Nederland gevestigde onderwijsinstellingen	alg.	11
Beheersvorm	— bij de Wieringermeer-scholen	l.o.	407
Belangstellingscentra	Onderwijs volgens —	"	405, 435, 477
Besluit buitengewoon lager onderwijs 1949	—	b.l.o.	179, 504
		l.o.	496

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Besmettelijke ziekten	Bescherming van leerlingen tegen	l.o.	150, 464
Beurzen	Zie: Studiebeurzen.		
Bevoegdheid(heden)	— der kleuteronderwijzessen	kl.	561, 565, 588, 593
	Ontnemen van de — tot het geven van onderwijs aan onderwijzers	l.o.	124, 135
	Schorsing in de — van onderwijzers	"	135
Bevrijding	Herdenking van de — op de scholen	"	154
Bezoldiging	Zie: Salaris.		
Bezoldigingsbesluit			
Burgerlijke Rijksambtenaren	Toepasselijkverklaring van het — 1954	alg.	12
	Toepassing van het — 1948 op kweekschoolleraren	opl.	187
Bijdragenbesluit			
L.O.-wet 1920	—	b.l.o.	183, 504, 505
		l.o.	148
Bijzondere leerstoelen	—	h.o.	21
Binnenvaart	Nood in de kleine —	l.o.	495
	Scholen voor de —	n.o.	352
Blinden	Invoering van het kortschrift voor —	b.l.o.	510
	Onderwijs aan — en slechzienden	"	510
	Onderwijs in lichamelijke oefening aan — en halfzienden	"	531
Bouwbesluit	Aanvragen tot ontheffing van de bepalingen van het —	l.o.	551
	Wijziging van het —	"	463
Brochure	— „Nederland industrialiseert”	n.o.	97
Brugklassen	Opheffing van —	l.o.	443
Buitengewoon lager onderwijs	Aantal leerkrachten	b.l.o.	177, 178, 523
		l.o.	160—166
	„ leerlingen	b.l.o.	177, 178, 523
	„ scholen	"	177, 178, 523
	Algemene opmerkingen betreffende het —	"	504
	Behandeling van zeer moeilijk opvoedbare kinderen	"	518
	Besluit buitengewoon lager onderwijs 1949	"	179, 504
	Bijdragenbesluit L.O.-wet 1920	"	505
	Cursussen voor leerkrachten, belast met het onderwijs in lichamelijke oefening aan debielen	"	529
	Huisvesting van b.l.o.-scholen in bestaande gebouwen	"	506
	Invoering van het kortschrift voor blinden	"	510
	Leerkrachten bij het onderwijs in lichamelijke oefening aan debielen	"	528
	Leerlingen die thuishoren op een school voor —	l.o.	366, 414, 482
	Leerplicht voor leerlingen van scholen voor —	b.l.o.	520
	Lichamelijke opvoeding bij het —	"	524
	Methode bij het onderwijs in lichamelijke oefening aan debielen	"	526
	Moelijkheden bij de bouw van scholen voor —	"	507
	Nieuwe scholen voor —	"	506
	Onderwijs aan blinden en slechzienden	"	510
	Onderwijs aan doofstommen	"	508
	Onderwijs aan lichamenlijk gebrekkigen	"	519
	Onderwijs aan psychopathen	"	517
	Onderwijs aan slechthorenden	"	516
	Onderwijs aan zwakzinnigen	"	510

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Buitengewoon lager onderwijs (<i>vervolg</i>)	Onderwijs in lichamelijke oefening op scholen voor — aan:		
	Blinden en halfzienden	b.lo.	551
	Debielen	"	526
	Doofstommen	"	531
	Epileptici	"	532
	Imbecillen	"	529
	Moelijk opvoedbare kinderen	"	530
	Onderwijs in lichamelijke oefening als therapeutisch middel bij de behandeling van moeilijk opvoedbare kinderen	"	530
	Opleiding van leerkrachten bij het —	"	521
	Probleem der zwakbegaafdheid	"	511
	Rangschikking van het onderwijs aan schipperskinderen onder het —	l.o.	496
	Schoolverzuim op scholen voor —	b.lo.	520
	Spreading van de scholen voor zwakzinnigen	"	514
	Stichting van scholen voor zwakzinnigen	l.o.	414
	Testen van leerlingen voor de scholen voor zwakzinnigen	b.lo.	515
	Toelatingsonderzoek, bedoeld in artikel 101 van het Besluit — 1949	"	515
	Toenemende bezinning op de taak van het onderwijs aan zwakzinnigen	"	512
	Toepassing van artikel 15 van het Besluit — 1949	"	133
	Toepassing van de Leerplichtwet bij het —	"	520
	Uitbreiding en vernieuwing van het —	"	504
Verloop der subsidieregelingen t.a.v. het —	"	180	
Buitenland	Contact met het —	h.o.	270, 275, 281, 284
			284
Buitenlands(e)	— belangstelling voor het Nederlandse onderwijs	n.o.	364
	— studentenbetrekkingen	h.o.	290
	Gelijkstelling van — getuigschriften	"	215
	Hulp aan — studenten	"	24
	Zomercursus voor — studenten	"	216
Collegegeld(en)	—, verschuldigd door studenten die zich in 1945 hadden laten inschrijven voor het eerste semester aan de Tijdelijke Academie te Eindhoven	"	36
	Vaststelling van het — voor het studiejaar 1949/50	"	36
	Voldoening van het —, verschuldigd voor de studie aan de Landbouwhogeschool te Wageningen (akte van schuldbekentenis)	"	35
	Vrijstelling van de betaling van — (vaststelling van het aantal studiejaren)	"	35
	Centrale — van beoordeling	"	36
Commissie(s)	— inzake decentralisering van het technisch hoger onderwijs	"	20
	— tot reorganisatie van het hoger onderwijs	"	20
	— tot wering van schoolverzuim	leerpl.	139
	— voor de herziening van de Richtlijnen voor de bouw en inrichting van gymnastieklokalen	l.o.	499
	— voor het plaatselijk schooltoezicht	"	157
	Instelling van een advies— inzake het onderwijs in de muziek op scholen voor v.h.m.o.	v.h.m.o.	68

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.	
Commissie(s) (vervolg)	Instelling van een — inzake voorschriften omtrent de voor schippers en stuurlieden van zeevissersvaartuigen van belang zijnde vakkennis van onderwerpen, welke geen verband houden met de vaart van het schip en de veiligheid van schip en opvarenden	n.o.	96	
	Instelling van een — tot bestudering van de Bahasa Indonesia aan de in Nederland gevestigde onderwijsinstellingen	alg.	11	
	Instelling van een — tot bestudering van goede onderwijsmethoden voor het algemeen vormend n.o. voor meisjes	n.o.	109	
	Instelling van een — voor het lager n.o. voor jongens	"	95	
	Instelling van een — voor het ontwerpen van een nieuwe Hoger-onderwijswet	h.o.	20	
	Instelling van een coördinatie— aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam	"	270	
	Instelling van jeugd-kunst—	Lo.	466	
	Instelling van een studie— voor de scholenbouw	"	550	
	Ontbinding van de — inzake het kunstnijverheidsonderwijs	n.o.	97	
	Ontbinding van de — van onderzoek voor het lager n.o. voor jongens	"	94	
	Senaats— voor de huishoudwetenschap van de Landbouwhogeschool te Wageningen	"	563	
	Vijfde vergadering van de Nationale Unesco—	alg.	10	
	Nederlands-Engelse leraren— over het v.h.m.o.	v.h.m.o.	66	
	Conferentie Culturele betrekkin- gen.	Culturele en intellectuele betrekkingen tussen Nederland en het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Noord-Ierland	alg.	9
		Gedelijke aansprakelijkheid van het Rijk voor het beheer van de Stichting voor Nederlands-Franse culturele samenwerking	"	10
Nederlands-Belgisch cultureel accoord		"	9	
Nederlands-Brits cultureel accoord		"	9	
Nederlands-Frans cultureel accoord		"	9	
Cursus(en)	Nederlands-Luxemburgs cultureel accoord	"	9	
	Aantal — bij het landbouwonderwijs	landb.	73, 74, 322, 327, 328, 329	
	" — bij het tuinbouwonderwijs	tuinb.	75, 75, 358, 359, 341	
	" — bij het vervolgonderwijs	verv.	175, 174, 175	
	" — ter opleiding voor kleuteronderwijzers	kl.	198, 565, 586	
	Avond— bij het middelbaar technisch onderwijs	n.o.	360	
	— in biologie en physica voor leerkrachten bij het ulo	Lo.	412, 424	
	— in lichamelijke oefening voor leressen bij het n.o. voor meisjes	alg.	202	
	— ter opleiding van leerkrachten in de kennis van landbouwwerktuigen en motoren	landb.	333	
	— ter opleiding van leerkrachten in de pluimveeteelt	"	333	
	— ter opleiding van leerkrachten in de tuinbouwtechniek	tuinb.	341	
	— ter opleiding van leraren bij het n.o. voor jongens	n.o.	346	
	— ter opleiding voor landbouwonderwijzer	landb.	350	
	— ter opleiding voor onderwijzer in de bijenteelt	tuinb.	341	
	— ter opleiding voor onderwijzer in praktisch hoefbeslag	landb.	331	
— ter opleiding voor tuinbouwonderwijzer	tuinb.	337		

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.	
Cursus(sen) (vervolg)	— ter opleiding voor tuinbouwvakonderwijzer	tuinb.	537	
	— voor leerkrachten, belast met het onderwijs in lichamelijke oefening aan debielen	b.l.o.	529	
	— voor meisjes in loondienst	n.o.	565	
	— voor spraakgebrekkigen	l.o.	138	
	— voor voortgezet en hoger bouwkunstig onderricht	n.o.	347	
	Gehrels—	l.o.	430	
	Opleidings— voor de lagere akte lichamelijke oefening	"	499	
	Vernieuwings—	kl.	591	
	Ward—	l.o.	394, 395, 478	
	Zomer— voor buitenlandse studenten.	h.o.	430	
				53, 252
	Daltonstelsel	Toepassing van het — bij het ulo	l.o.	411
Debielen	Onderwijs in lichamelijke oefening aan —	b.l.o.	526	
Diensttijd	Inkoop van — voor pensioen	opl.	190	
	Medetellen van — voor periodieke salarisverhogingen	n.o.	114	
Diploma	Aantal uitgereikte zwem—'s	l.o.	501, 502, 503	
	Gelijkstelling van akten en —'s	n.o.	113	
	Instelling van een staatspraktijk— voor bedrijfsadministratie en vaststelling van een reglement en programma voor het examen ter verkrijging van dat —	v.h.m.o.	49	
Directoraat	Beloning voor de waarneming van — en lessen	n.o.	113	
	— avondscholen en -cursussen	"	112	
Doofstommen	Onderwijs aan —	b.l.o.	508	
	Onderwijs in lichamelijke oefening aan —	"	531	
Eenvoudige huishoudkunde	Zie: Huishoudkunde.			
Eindexamen(s)	— der kweekscholen	opl.	545	
	— van scholen voor v.h.m.o.	v.h.m.o.	315	
	Statistische gegevens betreffende de — van scholen voor v.h.m.o.	"	62	
	Statistische gegevens betreffende de kweekschool—	opl.	194	
	Tweede eind— van de éénjarige cursussen ter opleiding voor onderwijzer	"	191	
	Vaststelling van een reglement voor de — der middelbare technische scholen	n.o.	85	
	Vaststelling van een reglement voor de — der middelbare textielschool te Tilburg	"	92	
	Vaststelling van een reglement en programma voor de — der openbare handelsavondscholen met 3-j- en met 5-j- cursus	v.h.m.o.	54	
	Vaststelling van een reglement en programma voor de — der openbare middelbare scholen voor meisjes	"	44	
	Vaststelling van een reglement voor de — der Mijschool te Heerlen	n.o.	90	
	Wijziging en aanvulling van het programma voor de — der gymnasia	v.h.m.o.	45	
	Zie ook: Examens.			
	Epileptici	Onderwijs in lichamelijke oefening aan —	b.l.o.	532

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Examen(s)	Aanvulling van het reglement voor de stuurlieden— zeevisvaart	n.o.	110
	Hoofdafkte—	opl.	547
	Instelling van — ter verkrijging van een getuigschrift van tolk-vertaler	v.h.m.o.	64
	Regeling van de ingenieurs— aan de Technische Hogeschool te Delft	h.o.	26
	Statistische gegevens betreffende de hoofdafkte—	opl.	195
	Statistische gegevens betreffende de mulo—	l.o.	151, 156
	Statistische gegevens betreffende de onderwijzers—	opl.	194
	Statistische gegevens betreffende de staats— voor onderwijzer	"	194
	Toelating tot de — aan de Technische Hogeschool te Delft	h.o.	24
	Toelating tot de universitaire —	"	25
	Uitslag der academische —	"	252, 256, 262, 273, 276, 283, 288, 292, 295
	Vaststelling van een reglement en programma voor het — ter verkrijging van het staatspraktijkdiploma voor bedrijfsadministratie	v.h.m.o.	49
	Verkeers—	Lo.	376, 434
	Vernietiging van het besluit van de faculteit der letteren en wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit te Groningen tot het afnemen van doctoraal— in de algemene oudheidkunde	h.o.	31
	Vrijstelling van het candidaats—, bedoeld in § 62 van artikel 4 van het Academisch statuut (Indologische studie)	"	51
	Vrijstelling van wiskunde op het hoofdafkte—	opl.	193
	Wijziging van het programma voor het — ter verkrijging van een akte van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs	v.h.m.o.	63
	Wijziging van het reglement voor de machinisten—	n.o.	110
	Wijziging en aanvulling van het reglement en programma voor het —, bedoeld in artikel 77bis der Middelbaar-onderwijswet	v.h.m.o.	62
	Zie ook: Eindexamens.		
Examengelden	Vaststelling van de — t.a.v. de examens voor arts, tandarts, apotheker, vroedvrouw en apothekersbediende	h.o.	19
	Vaststelling van de — voor de akte-examens middelbaar onderwijs	v.h.m.o.	65
Experimenteerscholen	Vaststelling van de — voor de staatsexamens	alg.	13
	—	v.h.m.o.	318
Exploitatiekosten	Vergoeding der — van bijzondere scholen	Lo.	136, 366, 385, 467, 468, 490
Faculteit(en)	Activiteiten der studenten—	h.o.	209, 282
	Moelijkheden voor de — der geneeskunde aan de Rijksuniversiteit te Utrecht	"	254
	Opening van de economische — aan de Vrije Universiteit te Amsterdam	"	274
	Opening van de — der economische wetenschappen aan de Rijksuniversiteit te Groningen	"	258

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Feestdag	Vrijafgeven op de nationale —	n.o.	110
Film	Gebruik van de — bij het l.o.	l.o.	372, 438
Fröbelscholen	—	kl.	561
Gehrels	— cursussen	l.o.	430
Gelijkstelling	— van akten en diploma's	n.o.	113
	— van buitenlandse getuigschriften	h.o.	24
Geneeskundig	— schooltoezicht	l.o.	137, 385, 488
		kl.	563, 581, 596
Geschiedenis	Het leervak —	l.o.	423
		v.h.m.o.	313
Getuigschrift(en)	Aanwijzing van Belgische —	h.o.	25
	Bevordering en eind— dagambachtsscholen met 2-j. cursus	n.o.	119
	Gelijkstelling van buitenlandse —	h.o.	24
	Instelling van examens ter verkrijging van een — als tolk-vertaler	v.h.m.o.	64
Gezondheidstoestand	— der leerlingen	kl.	575
	— der studenten	h.o.	272
	Onderzoek naar de — der leerlingen	l.o.	464
Globaal methode	Vergelijkend onderzoek naar de resultaten van — en analytische methode	"	398
Godsdienstonderwijs	— aan de openbare middelbare scholen voor meisjes	v.h.m.o.	44
Groepswork	—	l.o.	370
Gymnasia	Wijziging en aanvulling van het programma voor de eind- examens der —	v.h.m.o.	43
	Onderwijs op de —	"	316
Gymnastieklokalen	Bouw van —	l.o.	551
	Commissie voor de herziening van de Richtlijnen voor de bouw en inrichting van —	"	499
	Tekort aan —	alg.	201
		b.l.o.	525
		l.o.	424, 487
	Verbouwingen ten behoeve van —	"	551
Handelsavondscholen	Zie: Handelsscholen.		
Handelsscholen	Onderwijs op de —	v.h.m.o.	317
	Subsidiering van handelsdag- en -avondscholen	"	53
	Vaststelling van een reglement en programma voor de eindexamens der openbare handelsavondscholen met 3- en met 5-j. cursus	"	54
	Wijziging van de Regelen voor de subsidiering van —	"	52
Handenarbeid	Ontheffing van de verplichting tot het geven van onderwijs in — aan scholen voor v.g.l.o.	l.o.	124
	Het leervak —	"	432
Handwerken	Het leervak nuttige —	"	431
Heemkunde	—	"	375
	Heemtaal en volkslied	"	375
Herdenking	— van de inwerkingtreding van het Handvest der Ver- enigde Naties	alg.	10
	— van de bevrijding op de scholen	l.o.	154
Hoger onderwijs	Commissie inzake decentralisatie van het technisch —	h.o.	20
	Commissie tot reorganisatie van het —	"	20

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.	
Hoger-onderwijswet	Artikel 22	v.h.m.o.	71	
	„ 33	h.o.	26	
	„ 38	„	18	
	„ 56 <i>bis</i>	„	17	
	„ 57	„	18	
	„ 62	„	18	
	„ 63	„	18	
	„ 65	„	18	
	„ 76	„	18	
	„ 85	„	18	
	„ 86	„	19	
	„ 120	„	18	
	„ 122	„	24	
	„ 125	„	18, 24	
	„ 131	„	18	
	„ 132	„	18, 25	
	„ 133	„	18, 19	
	„ 134	„	18, 25	
	„ 136	„	19	
	„ 157	v.h.m.o.	42	
	„ 168 <i>bis</i>	„	42	
	„ 184	h.o.	19	
	„ 186	„	18	
	„ 198	„	18	
	„ 200 <i>ter nief</i>	„	18	
		Instelling van een commissie voor het ontwerpen van een nieuwe —	„	20
		Wijziging van de —	„	17
Hogere burgerscholen	Onderwijs op de —	v.h.m.o.	517	
	Vacantieregeling voor de Rijks —	„	62	
Hogeschool (Kath. Economische —).	Activiteiten der studenten	h.o.	300	
	Algemeen	„	298	
	College van curatoren	„	301	
	Culturele dagen	„	300	
	Huisvesting der —	„	298	
	Instellingen der —	„	301	
	Sociologische afdeling	„	299	
	Studenten en examens	„	301	
	Studiezin der studenten	„	300	
	„ (Landbouw—)	Algemeen	„	289
	Buitenlandse belangstelling	„	290	
	Huisvesting en terreinen	„	290	
	Leergang over Suriname	„	290	
	Rijksbeurzen en renteloze voorschotten ten behoeve van studerende aan de —	„	37	
	Senaatscommissie voor de huishoudwetenschap	n.o.	363	
	Studenten en examens	h.o.	290	
	Studieweek op de —	n.o.	364	
	Voldoening van het collegegeld, verschuldigd voor de studie aan de — (akte van schuldbekentenis)	h.o.	35	
	„ (Ned. Economische —)	Accountantsopleiding	„	293
	Algemeen	„	292	
College van curatoren	„	295		

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Hogeschool (Ned. Econ. —) (<i>vervolg</i>)	Instellingen der	h.o.	295
	Resultaten der ingevoerde propaedeuse	"	294
	Studenten en examens	"	295
	Verkorting van de totale studieduur door specialisatie	"	294
(Technische —)	Algemeen	"	284
	Benoeming van een adviseur van de senaat in studie-aan- gelegenheden	"	284
	College van curatoren	"	288
	Contact met het buitenland	"	284
	Gevaren van de overbevolking der —	"	286
	Herziening van de studieprogramma's	"	285
	Huisvesting der studenten	"	288
	Instelling van een permanent bestuur	"	284
	Instelling van een studierichting voor geodetisch ingenieur Instelling van een studierichting voor metaalkundig in- genieur	"	286
	Instellingen der —	"	288
	Instructie en instructeurs	"	287
	Regeling van de studie en van de examens voor ingenieur Stichting van een zelfstandige afdeling der technische natuurkunde	"	26
	Studenten en examens	"	286
	Studiebeurzen	"	288
	Studium generale	"	287
	Studium generale	"	286
Hoofdkate	Opleiding voor de —	opl.	547
Hoogleraren	Uitwisseling van —	h.o.	258
Huishoudkunde	Cursus in — voor meisjesleerlingen van een ulo-school Ontheffing van de verplichting tot het geven van onderwijs in eenvoudige — aan scholen voor v.g.l.o.	l.o.	410
Huishoudonderwijs	— op de lagere scholen	"	124
Huishoudwetenschap	Senaatcommissie voor de — van de Landbouwhogeschool te Wageningen	"	379
Huisonderwijs	Aantal kinderen dat — genoot	n.o.	363
	Tegemoetkoming in de kosten van —	leerpl.	141
	— der leerlingen van scholen voor schipperskinderen	l.o.	126
Huisvesting	— der studenten	"	493
	— van scholen in bestaande gebouwen	h.o.	207, 288
	Tijdelijke — van scholen in bestaande gebouwen	b.l.o.	506
Huisvestingskosten	Steu in de — voor schipperskinderen	l.o.	551
Huiswerk	—	"	171
	— en vrije-tijdbesteding	"	378
	— en vrije-tijdbesteding	"	379
Imbecillen	Onderwijs in lichamelijke oefening aan —	b.l.o.	529
Indisch Instituut	Bezoek aan het —	l.o.	154
Individuele klassen	—	"	371
Industrialisatie	Brochure „Nederland industrialiseert”	n.o.	97
	— en uitgebreid lager onderwijs	l.o.	385
	Onderwijs en —	"	377, 385
Ingenieursstudie	Regeling van de — en van de desbetreffende examens aan de Technische Hogeschool te Delft	h.o.	26
Intelligentie- onderzoek	— bij leerlingen van een lagere school	l.o.	489

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Kennis der natuur .	Het leervak —	l.o.	424
		v.h.m.o.	313
Keuring	— van onderwijzers	l.o.	150, 464
Klassegrootte	—	kl.	575
		l.o.	366
Klassen	Individuele —		371
		Vorming van parallel— aan kweekscholen	opl.
Kleuteronderwijs . .	Aantal cursussen ter opleiding voor kleuteronderwijzers	kl.	198, 565, 586,
			597
	„ leerkrachten	„	197, 198
	„ leerlingen	„	197, 198
	„ leerlingen per lokaal	„	575
	„ scholen	„	179, 198, 569,
			589
	Algemene toestand van het —	„	560, 566, 587
	Belemmerende factoren voor de ontwikkeling van het —	„	560
	Bevoegdheden der kleuteronderwijzeressen	„	562
	Bewaarschoolgedachte	„	568
	Enquête van de provinciale opbouworganen naar de toestand van het —	„	566
	Financiële steun aan het —	„	564, 582, 597
	Financiële toestand van het —	„	568
	Fröbelscholen	„	561
	Geneeskundig schooltoezicht	„	563, 581, 596
	Huisvestingsmoelijkheden	„	568
	Kosten van het —	„	564, 581, 596
	Leeftijd van het onderwijzend personeel	„	577
	Leerlingen en ouders	„	574, 593
	Leermiddelen	„	573, 592
	Leerplan	„	561, 590
	Leiding van de school	„	577
	Lesrooster	„	570, 590
	Lesuren en vacantiетijden	„	592
	Medeleven der ouders	„	574
	Melkvertrekking aan leerlingen van kleuterscholen	„	581, 596
	Meubilair in de kleuterscholen	„	579
	Middelen ter verbetering van het —	„	567, 569, 589
	Montessorischolen	„	561, 572
	Onderwijzend personeel	„	562, 575, 593
	Onderzoek naar de toestand der schoolgebouwen	„	595
	Ontwikkelingsmateriaal	„	573
	Oorzaken van de ongunstige toestanden bij het —	„	588
	Opleiding voor kleuteronderwijzers	„	198, 584, 586,
			591, 597
	Rechtspositie der kleuteronderwijzeressen	„	594
	Rijksschooltoezicht	„	564, 565, 583,
			597
		l.o.	386
	Salariëring van het onderwijzend personeel	kl.	577
	Sanitair	„	579
	Schoolartsen	„	563
	Schoolbaden	„	596
	Schoolfeestjes	„	581, 596
	Schoolgebouwen	„	563, 578, 593

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.	
Kleuteronderwijs (vervolg)	Schoonkleding	kl.	581, 596	
	Schooltijden en speeltijden	"	574	
	Schoolverzuim	"	593	
	Schoolverzuim en ziekte	"	575	
	Schoolvoeding	"	581, 596	
	Schoonhouden der kleuterscholen	"	581	
	Speellokalen	"	580	
	Speelmiddelen	"	592	
	Speelplaatsen	"	580	
	Speelplan	"	569, 590	
	Speel- en werkrooster	"	570	
	Studie van het onderwyzend personeel	"	576	
	Subsidiëring van het —	"	582, 597	
	Tekort aan bevoegde kleuteronderwijzeressen	"	568, 593	
	Tentoonstellingen	"	581	
	Toelatingsleeftijd	"	562, 575, 593	
	Toenemende belangstelling voor het —	"	560	
	Verhouding en samenwerking tussen school en ouders	"	593	
	Verwarming en ventilatie der gebouwen	"	580	
	Vacancies	"	574	
Werkplan	"	569		
Werktuigjes	"	581, 596		
Werkwijze bij het —	"	560, 572, 590		
Koninklijke Neder- landse Academie van Wetenschappen	Wijziging van het reglement der —	h.o.	23	
	Kosten — van het onderwijs	kl.	564, 581, 596	
	Steun in de huisvestings— voor schipperskinderen	l.o.	385, 467, 490	
	Tegemoetkoming in de — van huisonderwijs	"	171	
	Tegemoetkoming in de — van vervoer van schoolkinderen	"	126	
	Tegemoetkoming in de verplaatsings— aan onderwijzers	"	126	
	Vergoeding der exploitatie— aan onderwijzers	"	133	
	Vergoeding der exploitatie— van bijzondere scholen	"	136, 366, 385, 467, 468, 490	
	Vergoeding van reis— aan kweekschoolleraren	opl.	189	
	Vergoeding van reis— van schippers- en kramerskinderen	l.o.	171	
Kramerskinderen	Instelling van een jeugd— commissie	"	466	
	Kunst	"	343	
	Kunstambacht	n.o.	343	
	Kweekscholen	opl.	190	
	Aantal —	"	186, 535	
	Onderwijsvernieuwing op de —	"	538	
	Vorming van parallelklassen aan —	"	536	
	Aanneming van —	"	190	
	Aantal —	"	186, 536	
	Culturele vorming der —	"	540	
Kwekelingen	Ijver en toewijding der —	"	539	
	Intelligentiepeil der —	"	540	
	Studiebeurzen voor —	"	395	
	Toeneming van het aantal —	"	536	
	Lager-onderwijswet 1920	Artikel 3.	l.o.	124
		" 10.	"	124
		" 33.	"	126
		" 33.	"	126

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Lager-onderwijswet 1920 (<i>vervolg</i>) . . .	Artikel 19.	l.o.	126, 132
	" 22.	"	131
	" 22 <i>bis</i>	"	131
	" 23 <i>bis</i>	"	132
	" 24.	"	132
	" 25.	"	132
	" 27.	"	132
	" 33.	"	133, 458
	" 37.	"	133
	" 38.	"	133
	" 39.	"	133
	" 40.	"	133
	" 42.	"	133
	" 43.	"	133
	" 45.	"	134
	" 51.	"	468
	" 55 <i>bis</i>	"	467, 490
	" 55 <i>ter</i>	"	136
	" 55 <i>quater</i>	"	136
	" 72.	"	136, 468, 469
	" 73.	b.l.o.	184
		l.o.	135
	" 77.	"	469
	" 78.	"	469
	" 83.	"	135
	" 88 <i>bis</i>	"	136
	" 90.	"	136
	" 96.	"	136
	" 96 <i>bis</i>	"	136
	" 97.	"	134
	" 101.	"	366, 467
	" 101 <i>ter</i>	"	136, 467, 468
	" 126.	b.l.o.	184, 503
	" 127.	"	504
	" 128.	"	183
	" 128 <i>bis</i> —128 <i>decies</i>	"	183, 504
	" 128 <i>quinquies</i>	l.o.	148, 149
	" 128 <i>sexies</i>	"	148, 149
	" 129.	"	137
	" 176.	"	137
	Toepassing van artikel 128 <i>quinquies</i> , juncto artikel 128 <i>sexies</i> , der —	"	148
	Zie: Hogeschool.		
Landbouwhogeschool	Algemene opmerkingen betreffende het —	n.o.	362
Landbouwhuishoud- onderwijs	Contact met het buitenland	"	364
	Cursussen voor meisjes in loondienst	"	363
	Leerkrachten	"	363
	Onderwijs	"	363
	Rijkschooltoezicht	"	364
	Stichting voor huishoudelijke voorlichting ten plattelande	"	364
	Wetenschappelijk onderzoek en onderwijs op huishoudelijk gebied	"	363

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.	
Landbouwonderwijs	Aantal cursussen	landb.	73, 74, 322, 327, 328, 329	
	„ leerlingen	„	73, 74, 322, 323, 326, 328, 329	
	„ scholen	„	73, 74, 323, 326	
	Algemene opmerkingen inzake het —	„	320	
	Lager —	„	325	
	Middelbaar —	„	320	
	Opleiding van leerkrachten bij het —	„	330	
	Zie ook: Landbouwhogeschool en Tuinbouwonderwijs.			
	Landbouwverlof	Aantal landbouwverloven	leerpl.	141
		Regelingen betreffende het verlenen van —	„	139
Leerlingen.	Aanname van — voor de kweekscholen	opl.	190	
	Aantal — bij het (de):			
	Buitengewoon lager onderwijs	b.l.o.	177, 178, 323	
	Gewoon lager onderwijs	l.o.	143, 144, 145	
	Kleuteronderwijs	kl.	197, 198	
	Landbouwonderwijs	landb.	73, 74, 322, 323, 326, 328, 329	
	Nijverheidsonderwijs	n.o.	77, 344, 346, 347, 353	
	Onderwijs aan schipperskinderen	l.o.	493	
	Onderwijzersopleiding	opl.	186, 536	
	Tuinbouwonderwijs	tuinb.	73, 75, 333, 334, 336, 338, 339, 341	
	Uitgebreid lager onderwijs	l.o.	146, 147	
	Vervolgonderwijs	verv.	175, 174, 175	
	Voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs.	v.h.m.o.	39	
	Voortgezet gewoon lager onderwijs	l.o.	145, 144, 145	
	Aantal — per lokaal	kl.	575	
	Bescherming van — tegen besmettelijke ziekten	l.o.	150, 464	
	Bevordering van en uitreiken van eindgetuigschriften aan — van dagambachtsscholen met 2-j. cursus	n.o.	119	
	Brengen van — naar school door de politie.	leerpl.	139	
	Culturele vorming van de — der ulo-scholen	l.o.	412	
	Gedrag der —	„	485	
	Gezondheidstoestand der —	kl.	575	
	Huisvesting der — van scholen voor schipperskinderen — die thuisboren op een school voor b.l.o.	l.o.	493	
	„ — die thuisboren op een school voor b.l.o.	„	366, 414, 482	
	„ Mentaliteit der —	„	449, 481	
	„ Onderzoek naar de gezondheidstoestand der —	„	464	
	„ Onderzoek naar de intelligentie van — ener lagere school	„	489	
	„ Ouders en —	kl.	562, 593	
	„	l.o.	385, 447, 480	
	„	„	126	
	„ Tegemoetkoming in de kosten van vervoer van —	„	126	
„ Telling van schippers- en kramerskinderen	„	171		
„ Testen van — voor scholen voor zwakzinnigen	b.l.o.	515		
„ Toelating van ongeschikte — tot de ulo-scholen.	l.o.	384, 413		
„ Toeneming van het aantal —	„	459, 460		

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Leerlingen (vervolg)	Uitwisseling van — tussen openbare scholen	l.o.	450
	Veranderde verhouding tussen onderwijzer en —	„	388
	Verlaging van het vereiste aantal —	„	132, 135
Leerlingstelsel	Programma's voor de praktische opleiding in bedrijfs- werkplaatsen volgens het —	n.o.	80, 81
	Statistische gegevens betreffende de praktische opleiding in bedrijfswerkplaatsen volgens het —	„	78, 79
Leermiddelen	Aanschaffing van —	l.o.	551
	Algemene toestand der —	v.h.m.o.	307
	Gebrek aan —	kl.	568
	— voor het kleuteronderwijs	„	573, 592
Leerplan(nen)	Onderhoud van de —	l.o.	439
	Afwijking van het — ten behoeve van de bijzondere inrich- ting van het —	„	132, 136
	Herziening van het —	„	367, 474
	Het vrije —	kl.	561
	— bij het kleuteronderwijs	„	590
	Overlading van het —	l.o.	366
	Samenstelling van het —	„	366
	Speel- en werkplan	kl.	569
	Uitbreiding van — van nijverheidsscholen.	n.o.	81
	— voor leerlingen van b.l.o.-scholen	b.l.o.	520
	Statistische gegevens betreffende de vervulling van de —	leerpl.	141
Leerplicht	Wijziging van de —	„	141
	Artikel 15	„	139
Leerplichtbeschikking Leerplichtwet	„ 21	„	139
	„ 30	„	139
	„ 35	„	140
	Naleving van de —	„	141
	Statistische gegevens betreffende de naleving van de —	„	141
	Toepassing van de —	b.l.o.	520
	Uitvoering van de —	„	139
	„	l.o.	451
	„	kl.	577
	„	l.o.	485
Leiding	— van de school	opl.	187
	Aantal kweekschool—	„	115
	Eisen van algemene ontwikkeling voor — in broodbakken, brood-banketbakken en banketbakken	n.o.	541
	Kweekschool—	opl.	66
	Nederlands-Engelse —conferentie over het v.h.m.o.	v.h.m.o.	69
	Rijksstudiebeurzen voor a.s. — bij het v.h.m.o.	„	370
	Salariëring der —	„	349, 350, 356,
Lesrooster	Tekort aan wettelijk bevoegde —	n.o.	362, 363
	— bij het kleuteronderwijs	kl.	570, 590
	Speel- en werkrooster	„	570
	Uniforme — voor alle klassen	l.o.	371
Lessen	Vaststelling van het aantal —, bedoeld in artikel 32, 2e lid, van het Salarisbesluit L.N.O.	n.o.	115
	Vaststelling van een verplicht minimum-aantal — per week	„	112
	Vaststelling van de beloning voor de waarneming van direc- toraat en —	„	113
	Vaststelling van een — voor de openbare middelbare scho- len voor meisjes	v.h.m.o.	43

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Lezen	Het leervak —	Lo.	416
	Vergelijkend onderzoek naar de resultaten van globaal- methode en analytische methode	"	398
Lichamelijk ge- brekkligen	Onderwijs aan —	b.l.o.	319
Lichamelijke oefening	Adviezen inzake de inrichting van oefengelegenheden voor de —	alg.	202
	Cursussen in — voor leraressen bij het n.o. voor meisjes	"	202
	Cursussen voor leerkrachten, belast met het onderwijs in — aan debielen	b.l.o.	529
	Het leervak —	Lo.	424
	Leerkrachten bij het onderwijs in — aan debielen	b.l.o.	528
	— bij de politie	alg.	203
	— bij het gevangeniswezen	"	203
	Methode bij het onderwijs in — aan debielen	b.l.o.	526
	Oefengelegenheden voor het onderwijs in —	"	532
	Onderwijs in — aan blinden en halfzienden	"	531
	Onderwijs in — aan debielen	"	526
	Onderwijs in — aan doofstommen	"	531
	Onderwijs in — aan epileptici	"	532
	Onderwijs in — aan imbecillen	"	529
	Onderwijs in — als therapeutisch middel bij de behandeling van moeilijk opvoedbare kinderen	"	530
	Opleiding van leerkrachten op het gebied van de — en de sport	alg.	201
	Opleiding voor de lagere akte —	Lo.	499
	Sportbeweging en schoolsportwedstrijden	"	427
	Studiekampen voor leraren in de —	opl.	542
	Tekort aan gymnastieklokalen	Lo.	487
	Tekort aan oefengelegenheden	alg.	201
	Tekort aan vakleerkrachten voor het onderwijs in —	Lo.	426
	Zie ook: Lichamelijke opvoeding.		
Lichamelijke opvoeding	Adviezen inzake de —	"	497
	Algemene bemoeiingen van het Rijksschooltoezicht met de —	"	498
	Algemene opmerkingen inzake de — bij het b.l.o.	b.l.o.	524
	Bevorderen van de opleiding van onderwijzers t.a.v. de —	Lo.	498
	Binding van de consultants voor de — aan de inspecteurs van het lo.	"	499
	Commissie voor de herziening van de Richtlijnen voor de bouw en inrichting van gymnastieklokalen	"	499
	Contact met gemeentelijke functionarissen op het gebied van de — en de sport	alg.	203
	Leidraad voor de —	Lo.	498
	— van blinden en halfzienden	b.l.o.	531
	— van debielen	"	526
	— van doofstommen	"	531
	— van epileptici	"	532
	— van imbecillen	"	529
	— van moeilijk opvoedbare kinderen	"	530
	— in jeugdverenigingsverband	alg.	203
	Opleidingscursussen voor de lagere akte lichamelijke oefening	Lo.	499

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Lichamelijke opvoeding (<i>vervolg</i>)	Rijkschooltoezicht op de —	l.o.	497
	Stichting voor —, spel en sport in het jeugdwerk	alg.	203
	Verlag van de inspectie, toegevoegd aan het Bureau voor — en de sport	„	201
	Werkzaamheden van de inspecteur voor de — in algemene dienst	l.o.	497
	Zie ook: Lichamelijke oefening.		
	—	n.o.	350
Luchtvaartonderwijs	Onderwijs op de —	v.h.m.o.	316
Lycea			
Maandblad	— „Wordende Wereld”	alg.	11
		n.o.	110
Melkverstrekking	— aan leerlingen van kleuterscholen	kl.	581, 596
Middelbaar- onderwijswet	Artikel 18 <i>quinquies</i>	v.h.m.o.	318
	„ 27 <i>a</i>	„	41
	„ 37	„	70
	„ 45 <i>bis</i>	„	41, 53, 317
	„ 45 <i>quinquies</i>	„	41
	„ 77 <i>bis</i>	„	62
	„ 81	„	65
Middelbaar technisch onderwijs	—	n.o.	353
Middelbare scholen voor meisjes	Godsdienstonderwijs aan de openbare —	v.h.m.o.	44
	Onderwijs op de —	„	317
	Vaststelling van een lessentabel voor de openbare —	„	43
	Vaststelling van een reglement en programma voor de eind-examens der openbare —	„	44
Middelbare technische scholen	—	n.o.	354
	Middelbare technische avondschool te Rotterdam	„	360
	Vaststelling van een reglement voor de eindexamens der —	„	83
Middelbare textiel- scholen	—	„	359
Mijnschool	— te Heerlen	„	360
Modellen	— voor de afrekening en verantwoording, de begroting en de financiële administratie van de door het Rijk gesubsidieerde nijverheidsscholen en leerlingstelsels	„	123
	Vaststelling van de — A II en B II voor de openbare resp. bijzondere scholen voor ulo	l.o.	150
Moderne talen	Onderwijs in de —	v.h.m.o.	312
Moelijk opvoedbare kinderen	Behandeling van —	b.l.o.	518
	Onderwijs in lichamelijke oefening als therapeutisch middel bij de behandeling van —	„	530
Montessorischolen	—	kl.	561
Museumbezoek	— door schoolkinderen	l.o.	466
	Paedagogische en didactische waarde van het —	„	466
Muziek	Instelling van een adviescommissie inzake het onderwijs in de — op de scholen voor v.h.m.o.	v.h.m.o.	68
Muziekonderwijs	— op de scholen voor v.h.m.o.	„	312
Muziekuitvoeringen	— voor leerlingen van lagere scholen	l.o.	490

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Nederlandse taal . . .	Het leervak —	l.o.	416
Nijverheidskunst . . .	Scholen voor — en kunstambacht	n.o.	343
Nijverheidsonderwijs (— voor jongens)	Algemene toestand van het —	„	342
	Rijkschooltoezicht	„	345
	Schoolgebouwen	„	343
	Uitbreiding en resultaten van het onderwijs	„	342
(— voor meisjes)	Algemene opmerkingen betreffende het —	„	360
	Bijzonderheden en resultaten van het onderwijs	„	361
	Onderwijzend personeel	„	361
	Taak van de inspectie	„	362
Nuttige handwerken	Zie: Handwerken.		
Onderwijs	Algemene toestand van het —	b.l.o.	504
		h.o.	204, 252, 257, 270, 274, 278, 284, 289, 292, 298, 303
		kl.	560, 566, 587
		l.o.	365, 383, 387, 407, 410, 413, 472, 474, 492
		landb.	320
		n.o.	342, 345, 348, 351, 353, 360, 362
		opl.	534
		tuinb.	531
		v.h.m.o.	507
	Belemmerende factoren voor het herstel van het —	l.o.	365, 393
	Gewijzigde instelling van het — noodzakelijk	„	388
	Middelen ter verbetering van het —	kl.	567, 569, 589
		l.o.	382
	— en industrialisatie	„	377, 385
	Onderzoek naar de oorzaken van ongunstige toestanden bij het kleuter—	kl.	588
	Ontwikkeling van het lager — in de laatste halve eeuw	l.o.	387
	Peil van het —	v.h.m.o.	310
	Resultaten van het —	l.o.	399, 401, 419
		n.o.	342, 349, 361
	Vermeerdering van de omvang van het —	l.o.	131
	Voortgaand herstel van het —	„	365
Onderwijsresultaten	—	„	399, 401, 419
		n.o.	342, 349, 361
Onderwijs- vernieuwing	Groepswerk	l.o.	370
	Huidige stand van de —	„	394
	Langzame doorwerking der vernieuwingsgedachten	„	368, 396, 475, 479
		b.l.o.	512
		l.o.	367, 390, 394, 475
		opl.	538
		v.h.m.o.	511

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Onderwijsver- nieuwing (<i>versolg</i>)	— noodzakelijk	Lo.	390
	Stimulering van de — door het Rijksschooltoezicht	479
	Toepassing van het spel bij het onderwijs aan jonge kinderen	403
	Vernieuwingscursussen	kl.	591
	Vernieuwingscholen	Lo.	394, 395, 478 397, 401
Onderwijzend personeel	Gebrek aan goede manieren bij het —	484
	Keuring van —	150, 464
	Leeftijdsofbouw van het —	167—170
	Leeftijd van het —	kl.	577
	Mutaties onder het —	Lo.	366, 473
	— der kweekscholen	opl.	541
	Statistische gegevens betreffende het —	b.Lo.	177, 178, 523
		kl.	197, 198
		Lo.	143, 144, 145, 146, 147, 159—170
		opl.	187
		verv.	173, 174, 175
		kl.	576
	Tekort aan —	Lo.	457, 473
	Tekort aan bevoegde kleuteronderwijzeressen	kl.	568, 593
	Tekort aan wettelijk bevoegd —	n.o.	349, 350, 356, 362, 363
	Toewijding en geschiktheid van het —	kl.	575
		Lo.	385, 455, 484
Tekort aan vakleerkrachten voor het onderwijs in de lichamelijke oefening	426	
Verminderde studielust van het —	484	
Zie ook: Onderwijzers.			
Onderwijzers(essen)	Aantal hoofden en/of — bij het:		
	Buitengewoon lager onderwijs	b.Lo.	177, 178, 525
		Lo.	160—166
	Gewoon lager onderwijs	143, 144, 145, 160—166
	Kleuteronderwijs	kl.	197, 198
	Uitgebreid lager onderwijs	Lo.	146, 147, 160—166
	Vervolgonderwijs	verv.	173, 174, 175
	Voortgezet gewoon lager onderwijs	Lo.	143, 144, 145, 146, 160—166
	Ambten en bedieningen der —	134
	Bevordering van de opleiding van — t.a.v. de lichamelijke opvoeding	498
	Disciplinaire straffen, opgelegd aan —	135
	Gebrek aan goede manieren bij de —	484
	Gehuwde onderwijzeressen in de school	455, 458
	Keuring van —	150, 464
	Leeftijd der —	kl.	577
	Leeftijdsofbouw van het onderwijzerscorps	Lo.	167—170
	Mentaliteit van de onderwijzer	393

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Onderwijzers(essen) (vervolg)	Mutaties onder de —	l.o.	366, 473
	Niet-eervol ontslag aan —	"	135
	Ongevraagd ontslag aan —	"	135
	Ontnemen van de onderwijsbevoegdheid aan —	"	124, 135
	Ontzegging van de toegang tot de school aan —	"	135
	Practische opleiding der —	"	456
	Schorsing in de bevoegdheid van —	"	135
	Statistische gegevens betreffende de —	b.l.o.	177, 178, 523
		kl.	197, 198
		l.o.	144, 145, 146, 147, 159—170
		verv.	173, 174, 175
	Studie der —	kl.	576
		l.o.	456, 484
	Tekort aan —	"	457, 473
	Tekort aan bevoegde kleuter—	kl.	193
Toewijding en geschiktheid der —	"	173	
	l.o.	385, 455, 484	
Veranderde verhouding tussen — en leerlingen	"	388	
Verminderde studielust der —	"	456, 484	
Onderwijzers- opleiding	Aantal docenten	opl.	187
	" leerlingen	"	186
	" scholen	"	186
	Algemene opmerkingen betreffende de —	"	534
	De kweekscholen in het algemeen	"	535
	Intelligentiepeil der leerlingen	"	540
	Kweekschoolindexamens	"	545
	Leerlingen —	"	539
	Onderwijsvernieuwing	"	538
	Onderwijzend personeel	"	541
	Schoolgebouwen	"	544
	Selectie der leerlingen bij de —	"	537
	Studielampen voor leraren in de lichamelijke oefening	"	542
	Toeneming van het aantal leerlingen	"	536
	Vorming van parallelklassen aan kweekscholen	"	536
Ontslag	Niet-eervol — aan onderwijzers	l.o.	135
	Ongevraagd — aan onderwijzers	"	135
Oorlogsschade	Herstel van — aan schoolgebouwen	"	551
		opl.	544
Openbare scho(o)l(en)	Gemeenten met een gemeenschappelijke — voor v.g.l.o.	l.o.	131
	Gemeenten zonder —	"	126, 128
	Instandhouding van — mer minder dan het voorgeschreven aantal leerlingen	"	131
	Tijdelijke sluiting van een —	"	132
	Vermeerdering van het aantal —	"	131
	Bevorderen van de — tot onderwijzer t.a.v. de lichamelijke opvoeding	"	498
	Centraal instituut voor de — van sportleiders	alg.	202
— van leerkrachten bij het b.l.o.	b.l.o.	521	
— van leerkrachten in de kennis van landbouwwerktuigen en motoren	landb.	331	
— van leerkrachten in de pluimveeteelt	"	331	
— van leerkrachten in de tuinbouwtechniek	tuinb.	341	

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.	
Opleiding(en) (vervolg)	— van leerkrachten op het gebied van de lichamelijke oefening en de sport	alg.	201	
	— van leraren bij het n.o. voor jongens	n.o.	346	
	— van sportleiders	alg.	202	
	— voor de hoofdakke	opl.	547	
	— voor de lagere akte lichamelijke oefening	l.o.	499	
	— voor kleuteronderwijzers	kl.	198, 565, 584, 586, 597	
	— voor landbouwonderwijzer	landb.	330	
	— voor leerling-scheepswerktuigkundige	n.o.	349	
	— voor onderwijzer in je bijenteelt	tuinb.	341	
	— voor onderwijzer in praktisch hoefbeslag	landb.	331	
	— voor radiotelegrafist bij de luchtvaart	n.o.	349	
	— voor scheepsradiotelegrafist	"	349	
	— voor scheepswerktuigkundige	"	349	
	— voor stuurmansleerling	"	349	
	— voor tuinbouwvakonderwijzer	tuinb.	337	
	— voor vliegtuiginstrumentmaker	n.o.	350	
	— voor werkmeeester	"	360	
	—schepen voor matrozen	"	353	
	—scholen	l.o.	404	
	Practische — van medische studenten	h.o.	32	
	Practische — van onderwijzers	l.o.	456	
	Programma's voor de practische — in bedrijfswerkplaatsen volgens het leerlingstelsel	n.o.	80, 81	
	Schema van de — aan van Rijkswege gesubsidieerde nijverheidsscholen en -cursussen voor jongens	"	97	
	Schema van de — aan van Rijkswege gesubsidieerde nijverheidsscholen voor meisjes	"	109	
	Statistische gegevens betreffende de practische — in bedrijfswerkplaatsen volgens het leerlingstelsel	"	78, 79	
	Opleidingsscholen	—	l.o.	404
	Ouderavonden	—	kl.	563
		l.o.	453	
Oudemiddagen	—	kl.	563	
Ouders	Medeleven van de — met de school	"	574	
	— en leerlingen	"	562, 593	
	Toenemende belangstelling van de — voor de school	l.o.	385, 447, 480	
	Verhouding en samenwerking tussen school en —	"	447	
	— van de leerlingen der opleidingscholen	kl.	593	
Overlading	—	l.o.	444	
Paralleklassen	Vorming van — aan kweekscholen	opl.	536	
Pensioen	Inkoop van diensttijd voor —	"	190	
Politie	Brengen van kinderen naar school door de —	leerpl.	139	
	Lichamelijke oefening bij de —	alg.	203	
Projectonderwijs	—	l.o.	403, 455, 477	
Propaedeuse	Resultaten van de — aan de Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam	h.o.	294	
Psychopaten	Onderwijs aan —	b.l.o.	517	
Psychotechniek	Toepassing van de — ter oplossing van het aansluitingsvraagstuk	l.o.	441	
Radiolessen	—	"	375, 458	

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.		
Reglement	Aanvulling van het — voor de stuurliedenexamens zee- visvaart	n.o.	110		
	Hernieuwde vaststelling van het — voor de Rijks middel- bare zuivel-school te Bolsward	landb.	76		
	Vaststelling van een — voor de eindexamens der middelbare technische scholen	n.o.	83		
	Vaststelling van een — voor de eindexamens der middelbare textielschool te Tilburg	"	92		
	Vaststelling van een — voor de eindexamens van de Mija- school te Heerlen	"	90		
	Vaststelling van een — voor de Rijks middelbare landbouw- school te Dordrecht	landb.	76		
	Wijziging van het — van de Koninklijke Nederlandse Aca- demie van Wetenschappen	h.o.	23		
	Wijziging van het — voor de machinistenexamens	n.o.	110		
	Wijziging van het — voor de middelbare landbouwschool te Groningen	landb.	76		
	Wijziging van het — voor de middelbare school voor tropische landbouw te Deventer	"	76		
	Wijziging van de — en voor de Rijks land- en tuinbouw- winterscholen	"	76		
	Reiskosten	Vergoeding van — aan kweekschooleraren	opl.	189	
		Rekenen	Cijfertaken die de belangstelling der leerlingen hebben	l.o.	421
			Het leervak —	"	419
Rijkschooltoezicht	Het rekenonderwijs niet aanschouwelijk genoeg	"	422		
	Onderzoek naar de resultaten van het rekenonderwijs	"	419		
	Binding van de consultants voor de lichamelijke opvoeding aan de inspecteurs van het l.o.	"	499		
		Inrichting van het —	kl.	583	
	Mutaties bij het —	l.o.	171, 386, 469,		
		"	490		
		n.o.	123, 364		
		v.h.m.o.	71		
	— op de lichamelijke opvoeding	l.o.	497		
	Taak van het —	kl.	564, 583, 597		
Werkzaamheden van het —	n.o.	362			
	kl.	565, 584			
	l.o.	469, 491			
	n.o.	343, 364			
Rijkssubsidie	Modellen voor de rekening en verantwoording, de begro- ting en de financiële administratie van de door het Rijk gesubsidieerde nijverheidsscholen en leerlingstelsels	"	123		
	Zie ook: Subsidiëring.				
Rijksvergoeding	— 1948	l.o.	149		
Salaris	Beloning voor de waarneming van directoraat en lessen	n.o.	113		
	Bezoldiging van leraren in het broodbakken, brood-banket- bakken en banketbakken	"	115		
	Bijzondere beloningen op grond van artikel 33, 1e lid, der L.O.-wet 1920 en/of artikel 15 van het Besluit b.l.o. 1949	l.o.	133		
	Intrekking van de beschikkingen ter uitvoering van het —besluit N.O. 1935 en het voorlopig —besluit L.N.O. 1947	n.o.	113		

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.	
Salaris (vervolg)	Leidraad voor de bezoldiging van directeuren, leraren enz. van (aan) van Rijkswegge gesubsidieerde inrichtingen voor handelsonderwijs	v.h.m.o.	68	
	Medetellen van diensttijd voor periodieke —verhogingen	n.o.	114	
	Nadere omschrijving van wat onder laatstelijk genoten bezoldiging dient te worden verstaan	alg.	12	
	Nieuwe regeling voor de bezoldiging van controleurs van leerlingstelsels	n.o.	115	
	Salariëring der kleuteronderwijzeressen	kl.	565, 577	
	Salariëring der kweekschoolleraren	opl.	543	
	Salariëring der leraren bij het v.h.m.o.	v.h.m.o.	310	
	Tijdelijke bijslag en tijdelijke loontoelagen	n.o.	117	
	Toelage voor leerkrachten, belast met het n.o. aan doofstommen	..	116	
	Toelichting op het —besluit M.N.O.	..	118	
	Toepasselijkverklaring van de artikelen 31, 32 en 33 van het —besluit U.L.N.O.	..	115	
	Toepassing van het Gratificatiebesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1949	..	117	
	Toepassing van het Uitkeringsbesluit 1947 op het kweekschoolpersoneel	opl.	187	
	Wedde van ongehuwde leerkrachten bij het van Rijkswegge gesubsidieerde n.o.	n.o.	117	
	Weddereregeling voor leraren, belast met het onderwijs in leervakken waarvoor geen wettelijke bevoegdheid bestaat	..	117	
	Sanitair	Toestand van het —	kl.	579
		Algemene opmerkingen betreffende het —	n.o.	348
	Scheepvaartonderwijs	Gebouwen	..	350
		Leerlingen	..	349
		Onderwijzend personeel	..	350
Resultaten van het onderwijs		..	349	
Onderwijs aan —		
Schipperkinderen	Aantal leerlingen	l.o.	493	
	.. scholen en klassen	..	492	
	Huisvesting der leerlingen	..	493	
	Nood in de kleine binnenvaart	..	493	
	Opmerkingen over enige scholen en klassen	..	496	
	Rangschikking van het — onder het b.l.o.	..	496	
	Richtlijnen voor het —	..	495	
	Steun in de huisvestingskosten voor —	..	171	
	Telling van schippers- en kramerskinderen	..	171	
	Aantal — bij het (de):	
Scho(o)l(en)	Buitengewoon lager onderwijs	b.l.o.	177, 178, 523	
	Gewoon lager onderwijs	l.o.	143, 144, 145	
	Kleuteronderwijs	kl.	197, 198, 569, 589	
	Landbouwonderwijs	landb.	73, 74, 325, 326	
	Nijverheidsonderwijs	n.o.	77, 344	
	Onderwijs aan schipperkinderen	l.o.	492	
	Onderwijzersopleiding	opl.	186, 335	
	Tuinbouwonderwijs	tunb.	75, 75, 334, 336	

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.	
Scho(o)(l)(en) <i>(vervolg)</i>	Uitgebreid lager onderwijs	l.o.	146, 147	
	Voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs	v.h.m.o.	39	
	Voortgezet gewoon lager onderwijs	l.o.	143, 144, 145	
	Experimenteel —	v.h.m.o.	318	
	Gemeenten met een gemeenschappelijke openbare — voor ulo	l.o.	132	
	Gemeenten met een gemeenschappelijke openbare — uitsluitend voor v.g.l.o.	"	131	
	Gemeenten zonder openbare —	"	126, 128	
	Instandhouding van openbare — met minder dan het voorgeschreven aantal leerlingen	"	131	
	— uitsluitend voor v.g.l.o.	"	124	
	Subsidie aan bijzondere — welke zijn gesticht zonder toepassing van artikel 72 der L.O.-wet 1920	"	136	
	Tijdelijke sluiting van een openbare —	"	132	
	Vermeerdering van het aantal openbare —	"	131	
	Scholenbouw	Instelling van een studiec commissie voor de —	"	350
		Moelijkheden bij de —	b.l.o.	507
		Nieuwe systemen van —	l.o.	460
		Urgentie lijst voor de —	"	548
	Schoolartsen	Vermeerdering van het beschikbaar gestelde bouwvolume	"	548
		—	kl.	563, 596
	Schoolartsendienst	—	l.o.	385, 493
	Schoolbaden	—	kl.	596
Schoolbanken	—	l.o.	489	
	Toestand van de —	"	486	
Schoolbezoek	Aanmoediging van het getrouwe — van gemeentewege	leerpl.	140	
	Voorschriften betreffende de aantekening van het — op de lagere scholen	"	141	
Schoolbioscoop	—	l.o.	138	
	—	kl.	581, 596	
Schoolfeesten	—	l.o.	551	
	—	kl.	563, 578, 593	
Schoolgebouwen	Algemene toestand der —	l.o.	496	
	—	n.o.	343, 350	
Bouwwijze	—	opl.	544	
	—	v.h.m.o.	307	
Buitengebruikstelling van — c.q. gedeelten van —	—	l.o.	548	
	—	"	135	
Finse —	—	"	460, 548	
	—	"	551	
Herstel van verwoeste of beschadigde —	—	opl.	544	
	—	b.l.o.	506	
Huisvesting van b.l.o.-scholen in bestaande gebouwen	—	l.o.	550	
	Hygiënische en paedagogische eisen t.a.v. de inrichting van —	"	550	
Instelling van een studiec commissie voor de scholenbouw	—	"	463	
	—	b.l.o.	506, 512	
Interieur der —	—	l.o.	459, 548, 551	
	—	n.o.	343	
Nieuwe —	—	kl.	595	
	—	"	563, 581	
Onderzoek naar de toestand der — bij het kleuteronderwijs	—	l.o.	487	
	—	kl.	568	
Tekort aan —	—	l.o.	385, 459	
	—	"		

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Schoolgebouwen (<i>vervolg</i>)	Tijdelijke huisvesting van scholen in bestaande gebouwen	Lo.	551
	Toestand der —, bestemd voor het onderwijs aan schippers- kinderen	"	496
	Urgentielijst voor de scholenbouw	"	548
	Verbouwing en uitbreiding van —	"	551
		n.o.	543
	Verlichting der —	Lo.	464
	Vermeerdering van het beschikbaar gestelde bouwvolume	"	548
	Verwarming der —	kl.	580
		Lo.	461
	Voorzieningen aan —	"	385, 459, 486
Schoolgeld	Niet-heffen van — voor leerlingen van scholen voor v.h.m.o. over het cursusjaar 1944/45	v.h.m.o.	69
	— voor de leerlingen van Rijkskweekscholen	opl.	191
Schoolgeldregeling .	— voor het v.h.m.o.	v.h.m.o.	70
Schoolmeubelen . . .	Aanschaffing van —	Lo.	551
	Meubilair in de kleuterscholen	kl.	579
	Toestand van de schoolbanken	Lo.	486
Schoolmuseum	—	"	138
Schoolorganisatie . .	Leiding van de school	kl.	577
		Lo.	485
	Veranderde verhouding tussen hoofd en onderwijzers	"	387
Schoolpsycholoog . .	Anstelling van een —	"	385
Schoolradio	—	"	373, 438
Schoolreizen	Instructieve —	"	152
Schoolstandaarden . .	—	"	488
Schooltandverzorging	—	"	465
Schooltijden	Regeling van de —	kl.	574
Schooltoezicht	Ambtenaren ter verzekering van het plaatselijk —	Lo.	137
	Commissies voor het plaatselijk —	"	137
	Geneeskundig —	kl.	563, 581, 596
		Lo.	137, 385, 488
Schooltuinen	—	kl.	581, 596
		Lo.	138, 370
Schoolverzuim	Bestrijding van het ongeoorloofd —	"	480
	Commissies tot wering van —	leerpl.	139
	Gebrek aan medewerking van de rechterlijke macht bij de bestrijding van het ongeoorloofd —	Lo.	451
	Gebrek aan medewerking der schoolhoofden bij de bestrijding van het ongeoorloofd —	"	452
	Geldboeten, opgelegd wegens ongeoorloofd —	"	452
		n.o.	361
	— op de kleuterscholen	kl.	575, 593
	— op scholen voor b.l.o.	b.l.o.	520
	Statistische gegevens betreffende het —	leerpl.	141
	Straffen, opgelegd wegens ongeoorloofd —	Lo.	452
		n.o.	361
	Vermindering van het ongeoorloofd —	b.l.o.	520
		Lo.	451
Schoolvoeding	Zie: Voeding.		
Schoolwerkkampen . .	—	"	451
Schoolwerktuinen . .	—	"	138
Schoolzwemmen	—	"	428, 489, 500
Schrijven	Het leervak —	"	418

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Slechthorenden . . .	Onderwijs aan —	b.l.o.	516
Slechtzienden . . .	Onderwijs aan blinden en —	"	510
	Onderwijs in lichamelijke oefening aan blinden en —	"	531
Speelmiddelen . . .	— bij het kleuteronderwijs	kl.	580, 592
Speelplaatsen . . .	Aanleg en verbetering van —	l.o.	551
	Inrichting der —	kl.	580
Speelplan	—	"	569
Speelrooster	—	"	570
Speeltijden	Regeling van de —	"	574
Spel	Het — op de kleuterscholen	"	569
	Toepassing van het — bij het onderwijs aan jonge kinderen	l.o.	403
Sport	Centraal instituut voor de opleiding van —leiders	alg.	202
	Contact met gemeentelijke functionarissen op het gebied van de lichamelijke opvoeding en de —	"	203
	Opleiding van leerkrachten op het gebied van de lichamelijke oefening en de —	"	201
	—beweging en school—wedstrijden	l.o.	427
	Verslag van de inspectie, toegevoegd aan het Bureau voor de lichamelijke opvoeding en de —	alg.	201
Sportleiders	Centraal instituut voor de opleiding van —	"	202
Spraakgebrekkigen . . .	Cursussen voor —	l.o.	158
Straffen	Disciplinaire —, opgelegd aan onderwijzers	"	153
	—, opgelegd wegens ongeoorloofd schoolverzuim	"	452
		n.o.	361
Studenten	Aantal —	h.o.	15, 16, 17
	Activiteiten der —	"	206, 209, 213, 282, 300
	Geldelijke steun van Rijksweg aan — in de electrotechniek, die zich hebben verbonden om als officier van speciale diensten bij de zeemacht te dienen	"	51
	Gevaren van de grote toeneming van het aantal —	"	286
	Gezondheidstoestand der —	"	272
	Huisvesting der —	"	207, 288
	Hulp aan buitenlandse —	"	216
	Hulp aan — in Indonesië	"	216
	Practische opleiding van medische —	"	52
	Probleem der werk—	"	272
	Studiezin der —	"	300
	Toeneming van het aantal medische —	"	254
	Universitaire gezondheidszorg voor —	"	261, 255, 272
	Zomercursus voor buitenlandse —	"	53, 252
Studie	— der kleuteronderwijzeressen	kl.	576
	—week op de Landbouwhogeschool te Wageningen	n.o.	364
	Verkorting van de —duur door specialisatie aan de Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam	h.o.	294
	Verminderde —lust der onderwijzers	l.o.	456, 484
Studiebeurzen	Beurzen voor muziekstudie	alg.	14
	Rijksbeurzen (renteloze voorschotten)	"	13
	— ten behoeve van studerende aan de Landbouwhogeschool te Wageningen	h.o.	37
	— voor a.s. leraren bij het v.h.m.o.	v.h.m.o.	69
	— voor de opleiding tot onderwijzer	opl.	195
	— voor leraren in de lichamelijke oefening	"	542
Studiekampen	— aan bijzondere scholen welke zijn gesticht zonder toepassing van artikel 72 der L.O.-wet 1920	l.o.	136

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Subsidie <i>(vervolg)</i>	Afrekening Rijks—nijverheidsscholen	n.o.	120
	Zie ook: Subsidiëring.		
Subsidiëring	— van handelsdag- en -avondscholen	v.h.m.o.	53
	— van het kleuteronderwijs	kl.	582, 597
	Wijziging van de Regelen voor de — van handelsscholen	v.h.m.o.	52
	Wijziging van de wettelijke bepalingen betreffende de — van bijzondere scholen voor v.h.m.o.	"	41
Takenstelsel	Toepassing van het —	Lo.	478
	" " " — bij het onderwijs aan schipperskinderen	"	495
Tekenen	Het leervak —	"	428
		v.h.m.o.	314
Tentoonstellingen	— van werk, door de leerlingen vervaardigd	kl.	584
	— van studentenkunst	h.o.	261
Textiel	Beschikbaarstelling van —punten voor het onderwijs in nuttige handwerken	Lo.	451
Toegest-natuurwetenschappelijk onderzoek	Bestuur van de Centrale organisatie voor —	h.o.	20
	Stichting van de Nederlandse organisatie voor — ten behoeve van de volksgezondheid	"	19
Toelagen	— voor leerlingen van nijverheidsscholen	n.o.	118
Toelating	— van leerlingen tot de kweekscholen	opl.	190
	— van leerlingen tot het voortgezet onderwijs	Lo.	377
	— van leerlingen tot scholen voor zwakzinnigen	b.l.o.	515
	— van ongeschikte leerlingen tot de ulo-scholen	Lo.	384, 413
	— van te jonge leerlingen	"	450
		v.h.m.o.	514
Toelatingsexamens		kl.	562, 575, 593
Toelatingsleeftijd			
Tolk-vertaler	Instelling van examens ter verkrijging van een getuigschrift als —	v.h.m.o.	64
Toneeluitvoeringen	— voor leerlingen van lagere scholen	Lo.	490
Tuinbouwonderwijs	Aantal cursussen	tuinb.	73, 75, 338, 339, 341
	" leerlingen	"	73, 75, 333, 334, 336, 338, 339, 341
	" scholen	"	73, 75, 334, 336
	Algemene opmerkingen inzake het —	"	331
	Lager —	"	334
	Middelbaar —	"	332
	Opleiding van leerkrachten	"	337
	Zie ook: Landbouwhogeschool en Landbouwonderwijs.		
Uitgaven	— der gemeenten voor de materiële exploitatie	Lo.	156, 366, 385, 467, 468, 490
Uitgebreid lager onderwijs	Aantal leerkrachten	"	146, 147, 160—166
	" leerlingen	"	146, 147
	" scholen	"	146, 147

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.	
Uitgebreid lager onderwijs (<i>vervolg</i>)	Algemene toestand van het	Lo.	383, 410, 475	
	Culturele vorming der leerlingen	"	412	
	Cursus in huishoudkunde voor meisjes	"	410	
	Cursussen in biologie en physica voor leerkrachten bij het —	"	424	
	Gemeenten met een gemeenschappelijke openbare school voor —	"	132	
	Statistische gegevens betreffende de mulo-examens	"	155, 156	
	Toelating van ongeschikte leerlingen tot de ulo-scholen	"	384, 413	
	Toepassing van het Daltonstelsel bij het —	"	411	
	— en industrialisatie	"	385	
	— voor meisjes	"	385	
	Wensen t.a.v. het —	"	385	
	Unesco	Herdenking van de inwerkingtreding van het Handvest der Verenigde Naties	alg.	10
		Vierde algemene conferentie van de —	"	10
Vijfde vergadering van de Nationale — -commissie		"	10	
Universiteit (Gemeentelijke, Amsterdam)	Algemeen	h.o.	270	
	Allard Pierson-stichting	"	272	
	College van curatoren	"	273	
	Contact met het buitenland	"	270	
	Het probleem der werkstudenten	"	272	
	Hulpmiddelen voor het onderwijs	"	273	
	Instelling van een coördinatie-commissie	"	270	
	Opening van het Instituut voor perswetenschap	"	270	
	Oprichting van het Instituut voor economisch onderzoek	"	270	
	Oprichting van de Stichting voor economisch onderzoek	"	270	
	Prijsvragen	"	273	
	Stichting van de Civitas Academica Amstelodamensis	"	271	
	Studenten en examens	"	273	
	Universitaire gezondheidszorg	"	272	
	Wijziging van de gemeentelijke verordening	"	273	
" (Rijks-, Groningen)	Algemeen	"	257	
	College van curatoren	"	262	
	Opening van de faculteit der economische wetenschappen	"	258	
	Opening van de tandheelkundige polikliniek	"	258	
	Plannen tot stichting van een Universitas Groningana	"	261	
	Prijsvragen	"	262	
	Studenten en examens	"	262	
	Tentoonstelling van studentenkunst	"	261	
	Uitwisseling van academische docenten	"	258	
	Universitaire gezondheidszorg	"	261	
	Universitaire instellingen	"	262	
	Vernietiging van het besluit van de faculteit der letteren en wijsbegeerte tot het afnemen van doctoralexamens in de algemene oudheidkunde	"	31	
	" (Rijks-, Leiden)	Algemeen	"	204
College van curatoren		"	251	
Dies-viering		"	204	

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.	
Universiteit (Rijks-, Leiden) (vervolg).	International Student Service, Nederlands comité	h.o.	213	
	Leidsch Universiteitsfonds	"	205	
	Leidsche studenten-contactcommissie	"	213	
	Nederlands bureau voor buitenlandse studentenbetrekkingen	"	215	
	November-bijeenkomsten	"	205	
	Stichting Pro Civitate Academica Lugduno Batava	"	206	
	Stichting Studentenhuisvesting	"	207	
	Stichting Univeritaire Pers Leiden	"	207	
	Studenten en examens	"	252	
	Studentenfaculteiten	"	209	
	Studium generale	"	204	
	Universitair asyloffonds, Leids comité	"	217	
	Universitaire instellingen	"	217	
	Wetenschappelijke staf	"	208	
	World Student Relief	"	216	
	" (Rijks-, Utrecht).	Algemeen	"	252
		College van curatoren	"	255
		Gebouwen	"	253, 254, 255
Moeilijkheden voor de faculteit der geneeskunde		"	254	
Ontwikkeling der universitaire gemeenschap		"	252	
Oprichting van het Instituut voor vergelijkend literatuuronderzoek		"	253	
Studenten en examens		"	256	
Stichting van het Medisch centrum		"	255	
Universitaire instellingen		"	253, 254, 255	
Zomercursus voor buitenlandse studenten		"	256	
" (Rooms-Kath.—).	Algemeen	"	278	
	College van curatoren	"	283	
	Contact met het buitenland	"	281	
	Herdenking van het 25-jarig bestaan der —	"	278	
	Opening van het Instituut voor Katholieke journalistiek	"	280	
	Studenten en examens	"	283	
	Studentenfaculteiten	"	282	
	Univeritaire instellingen	"	283	
	" (Vrije—)	Algemeen	"	274
		Bestuur der vereniging	"	276
Civitas academica		"	275	
College van curatoren		"	276	
Contact met het buitenland		"	275	
Opening van de economische faculteit		"	274	
Studenten en examens		"	276	
Studium generale		"	275	
Universitaire instellingen	"	276		
Vacantie(s)	Herfst— aan nijverheidsscholen	n.o.	112	
	Regeling van de —	kl.	574, 592	
	Stichting van een buitencentrum voor —ontspanning	l.o.	465	
	Te lange —	"	451	
	—regeling voor de Rijks hogere burgerscholen	v.h.m.o.	62	

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Vacatures	Aantal — enz. bij het l.o.	l.o.	156, 157, 158
Veilig-verkeersdagen	Moelijkheden bij de voorziening in —	"	458, 473
Vereenigde Naties	Herdenking van de inwerkingtreding van het Handvest der —	alg.	10
Verkeersexamens	Zie ook: Unesco.	l.o.	376
Verkeersonderwijs	Veilig-verkeersdagen	"	155
	Verkeersbrigades, gevormd uit leerlingen van lagere scholen	"	434
	Verkeersexamens	"	434
	—	"	276, 433
Verplaatsingskosten	Tegemoetkoming in de — aan onderwijzers	"	133
Vervoer	Regelingen tot — van schoolkinderen	"	126
	Tegemoetkoming in de kosten van — van schoolkinderen	"	126
Vervolgonderwijs	Aantal cursussen	verv.	173, 174, 175
	" leerkrachten	"	173, 174, 175
	" leerlingen	"	173, 174, 175
	Algemene toestand van het —	l.o.	413
	Duur en omvang der cursussen	verv.	173
	Leervakken bij het —	"	176
	Ontwikkeling van het —	"	173
Verwarming	Nieuw —systeem	l.o.	462
	Vergoeding van de kosten van vervangingsketels voor centrale —	"	467
	— der schoolgebouwen	kl.	580
		l.o.	461
Vrij-Mogendheden-Pact	Vergaderingen in het kader van het —	alg.	10
Visserijscholen	—	n.o.	351
Vlag	Nationale — en volkslied	l.o.	153
Voeding	Melkverstrekking aan leerlingen van kleuterscholen	kl.	581, 596
Volksgesondheid	Stichting van de Nederlandse organisatie voor toegepast-natuurwetenschappelijk onderzoek ten behoeve van de —	h.o.	19
Volkslied	Nationale vlag en —	l.o.	153
Voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs	Afzonderlijke schooltypen:	v.h.m.o.	316
	Experimenteerschool	"	318
	Gymnasium	"	316
	Handelsschool	"	317
	Hogere burgerschool	"	317
	Lyceum	"	316
	Middelbare school voor meisjes	"	317
	Algemene opmerkingen inzake het —	"	307
	Eindexamens	"	313
	Gebouwen en leermiddelen	"	307
	Onderwijsvernieuwing	"	311
	Peil van het onderwijs	"	310
	Toelatingsexamens	"	314
Voorbereidend leerjaar	Richtlijnen betreffende een — aan de ambachtsscholen	n.o.	83
	— aan ambachtsscholen	l.o.	474

REGISTER

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Voortgezet gewoon lager onderwijs . . .	Aantal leerkrachten	Lo.	144, 145, 146 147, 160—16
	„ leerlingen	„	143, 144, 14
	„ scholen	„	144, 145
	Algemene toestand van het —	„	407, 474
	Belemmerende factoren voor de ontwikkeling van het —	„	382
	Gemeenten met een gemeenschappelijke openbare school uitsluitend voor —	„	131
	Gemeenten waar geen openbaar — werd gegeven	„	127
	Inrichting van het —	„	381
	Mogelijkheden ter verbetering van het —	„	382
	Scholen uitsluitend voor —	„	124
	Scholing van het onderwijzend personeel voor het —	„	409
	— in zevende en achtste leerjaren	„	124
	— voor jongens	„	381, 409
	— voor meisjes	„	381, 408
Vreemdelingen	Vergunning aan — tot het geven van onderwijs	„	137
Vrije-tijdbesteding	—	„	379
Vrijstelling	— van de betaling van collegegeld (vaststelling van het aantal studie jaren)	h.o.	35
	— van het candidaats-examen, bedoeld in § 62 van artikel 4 van het Academisch statuut (Indologische studie)	„	31
	— van wiskunde op het hoofdafte-examen	opl.	193
Ward	—cursussen	Lo.	430
Wedde	Zie: Salaris.		
Werktafel	Gebruikmaking van een — in het Zoölogisch Station te Napels	h.o.	33
Wieringemeer- scholen	Beheersvorm bij de —	Lo.	407
Wordende Wereld	Maandblad —	alg.	11
		n.o.	110
Zevende leerjaar	V.g.l.o. in zevende en achtste leerjaren	Lo.	124
Zingen	Het leervak —	„	430
Zittenblijven	Maatregelen ter beperking van het —	„	380, 445
	Onderzoek naar de intelligentie van zittenblijvers	„	440
Zwakbegaafden	Stichting van een speciale school voor —	„	406
Zwakzinnigen	Nieuwe scholen voor —	b.Lo.	506
	Onderwijs aan —	„	510
	Spreading van de scholen voor —	„	514
	Stichting van scholen voor —	Lo.	414
	Testen van leerlingen voor scholen voor —	b.Lo.	515
	Toenemende bezinning op de taak van het onderwijs aan —	„	512
Zwemdiploma	Aantal uitgereikte —'s	l.o.	501, 502, 503
Zwemonderwijs	—	„	428, 489, 500

672 B1

